
Dr VINKO ANTIĆ
VINODOLSKA
SELCA U BORBI
SELCA 1975.

Dr Vinko Antić

VINODOLSKA SELCA U BORBI

Izdavač

UDRUŽENJE BORACA NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA
SELCA

OBJAVLJIVANJE OVE KNJIGE POMOGLI SU:

SKUPŠTINA OPĆINE CRIKVENICA
MJESNA ZAJEDNICA — SELCA
TURISTIČKO DRUŠTVO — SELCA
UGOSTITELJSKO PODUZEĆE »SLAVEN« — SELCA

O 30. GODIŠNJICI
OSLOBOĐENJA VINODOLA

I

PROCVATA
U SOCIJALISTIČKOJ JUGOSLAVIJI

1945 - 1975.

PREDSJEDNIK SFRJ JOSIP BROZ TITO

Josip Broz Tito

Beograd, 28 maja 1972

UDRUŽENJE BORACA N O R-a
S E L C E

Dragi drugovi,

Srdačno zahvaljujem na top-
lim čestitkama i lijepim željama, koje ste
mi uputili povodom mog osamdesetog rodjendana.

Zahvala predsjednika Republike Josipa Broza Tita na čestitki za osamdeseti rođendan

SPOMENIK PALIM BORCIMA Ů SELCIMA. PODIGAO NAROD SELACA 1951.
Rad akademskog kipara Zvonka Cara

O N I M A

koji su do prvoga svjetskog rata branili hrvatsko ime i jezik, i zaštitili morsku obalu u Selcima od tuđinskog prisvajanja, borili se za jedinstvo jugoslavenskih naroda i širili prve socijalističke misli

O N I M A

koji su poslije ujedinjenja jugoslavenskih naroda svrstali se u redove Komunističke partije Jugoslavije i na izborima 1920. godine osvojili općinu i potom vodili ilegalnu borbu za prava radnog naroda u redovima revolucionarnog radničkog pokreta i

O N I M A

koji su na poziv Partije na sastanku u Selcima, u uvali Jesenova, donijeli odluku o podizanju ustanka protiv okupatora, osnovali partizanski logor na Viševici i poveli oslobodilačku borbu, svima palim borcima i žrtvama fašističkog terora, svima učesnicima narodnooslobodilačkog rata koji su istjerali okupatora i izvojevali pobjedu socijalističke revolucije

ovo d j e l o

POSVEĆUJE

UDRUŽENJE BORACA
NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA

S E L C A

IZDANJEM OVE KNJIGE

OBILJEŽAVAJU SE

ZNAČAJNE OBLJETNICE SELACA:

— *102. GODIŠNJICA OSNUTKA NARODNE ČITAONICE (1873)*

— *81. GODIŠNJICA OSNUTKA ZADRUGE MORSKOG KUPALIŠTA (1894)*

— *71. GODIŠNJICA OSNUTKA HRVATSKE PUČKE KNJIŽNICE (1904)*

— *56. GODIŠNJICA OSNUTKA MJESNE ORGANIZACIJE SOCIJALISTICKE RADNIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE (KOMUNISTA) (1919)*

— *55. GODIŠNJICA POBJEDE KOMUNISTA NA OPĆINSKIM IZBORIMA (1920)*

— *42. GODIŠNJICA OBNOVE MJESNE ORGANIZACIJE KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE (1933)*

— *41. GODIŠNJICA OSVAJANJA HRVATSKE PUČKE KNJIŽNICE I DJELOVANJE KOMUNISTA U NJOJ (1934)*

— *39. GODIŠNJICA POBJEDE NAPREDNIH SNAGA NA OPĆINSKIM IZBORIMA POD VODSTVOM KOMUNISTA (1936)*

— *34. GODIŠNJICA SASTANKA VINODOLSKIH KOMUNISTA S RADOM KONČAROM, SEKRETAROM CK KPH, U BORIĆIMA IZNAD SELACA (1941)*

— *34. GODIŠNJICA SASTANKA VINODOLSKIH KOMUNISTA U UVALI JESENOVA, JUŽNO OD SELACA, I DONOŠENJA ODLUKE O PODIZANJU USTANKA (1941)*

P R E D G O V O R

I stari gradići u Vinodolu prošli su dug put svoga razvitka. U svojoj knjizi »Gorski kotar i Vinodol« (Zagreb 1923) Emilij Laszowski prikazuje dio njihove starije povijesti. Govori posebno o Bribiru, Crikvenici, Driveniku, Grižanima, Novome i staroj gradini Badanj na putu iz Crikvenice u Vinodol. Prikazuje i Ledenice, uključujući ih u područje Vinodola u njegovim prijašnjim granicama.

Međutim, cjeloviti prikazi povijesnog razvoja tih gradića još nisu napisani.

Ni Crikvenica kao novije vinodolsko naselje još nije našla svoga monografa. Od nekadašnje grižanske luke kakvu spominje i Laszowski, ona se razvila u dobro poznato turističko središte ne samo Vinodola nego i cijelog Hrvatskog primorja, štoviše, kao razvijeno turističko mjesto značajno je na području cijeloga jugoslavenskog Jadrana. Zaslužuje, dakle, da se u turističkoj monografiji prikaže povijesni razvoj mjesta i napose razvoj turizma jer je upravo ta grana privrede pridonijela velikom usponu i napretku Crikvenice u prošlih 86 godina (1888—1974).

Što vrijedi za Crikvenicu, odnosi se i na Selca.

I ona su se kao nekadašnja bribirska luka osamostalila u svom razvitku i postigla značajne uspjehe. Razvila su se u samostalan turistički subjekt. U knjizi Laszowskoga ona nisu posebno obrađena; ona se spominju u prikazu Bribira i Crikvenice. U svome radu »Zapljena Zrinskih imanja« (Hrvatsko kolo, IV, Zagreb 1908, str. 23) Rudolf Horvat daje nekoliko dragocjenih podataka o Selcima u 17. stoljeću. Skica razvoja mjesta data je u prilogu «Selce. Nekadanje ribarsko seoce, danas je kupalište i lečilište« od Vinka Antića (Nova Evropa, 11. avgusta 1929, knj. XX, broj 3. i 4, str. 109— 114). Kratak povijesni pregled razvitka Selaca sadrži spomenica »50-godišnjica Hrvatske pučke knjižnice u Selcima (1904— 1954)«. Prema tome ni Selca još nisu monograf-

ski obrađena uopće, pa ni u turističkom pogledu, iako je proteklo osam desetljeća turističkog razvitka (1894— 1974).

Ni ova knjiga — »Vinodolska Selca u borbi« — ne prikazuje cijelu povijest mjesta. Ona je zamišljena i napisana sa svrhom da se ovo mjesto prikaže na njegovu decenijskom putu borbe do slobode. Imajući taj cilj na umu, u knjizi sam u manjem opsegu obradio i razdoblje narodnog otpora protiv tuđina do prvog svjetskog rata. Tada već i socijalističke misli prodiru u proletersko Hrvatsko primorje, u proleterski Vinodol. Selca nisu u tome izuzetak.

Kako pun procvat revolucionarnog radničkog pokreta u Vinodolu, pa tako i u Selcima, započinje poslije Kongresa ujedinjenja i osnutka SRPJ(k) i nastavlja se poslije VukOvarskog kongresa i stvaranja KPJ, to se u knjizi opširno govori upravo o borbenom putu Selaca od stvaranja do sloma Jugoslavije. U Selcima komunisti odnose pobjedu već na općinskim izborima 11. ožujka 1920, a isto tako i na izborima za Ustavotvornu skupštinu 28. studenoga 1920. Ali ni u godinama ilegalne borbe KPJ revolucionarni radnički pokret u Selcima nije ugušen, pa ni u cijelom Vinodolu, a 30-ih godina, dakle u četvrtom desetljeću do drugog svjetskog rata on se snažno razvija. Udio Selaca u tom pokretu znatan je u odnosu na cijeli Vinodol, pa je to dvodecenijsko razdoblje (1918— 1941) opširno i prikazano.

U trećem dijelu knjige dat je zatim pregled događaja poslije sloma i okupacije Jugoslavije, prikazano je sudjelovanje Selaca u NOP-u i narodnooslobodilačkom ratu do pobjede socijalističke revolucije. U tom pogledu nastojao sam uočiti udio Selaca u tim događajima, njihov doprinos u suradnji s ostalim vinodolskim mjestima. To se ogleda u donošenju zajedničke odluke o podizanju ustanka protiv okupatora na području Vinodola, donijete na početku ljeta 1941. na sastanku u uvali Jesenova, dakle na području Selaca. A ogleda se također u suradnji cijelog Vinodola u osnutku prvog partizanskog logora na Viševici krajem srpnja 1941, okupljanjem prvih boraca iz Vinodola. Tako je suradnja između Selaca i Bribira u okviru revolucionarnog radničkog pokreta do drugoga svjetskog rata uspješno nastavljena u oružanoj borbi protiv okupatora. U knjizi su prikazani svi značajni momenti o sudjelovanju Selaca, njegovih sinova i kćeri u narodnooslobodilačkom pokretu i narodnooslobodilačkom ratu, ali ovo razdoblje zahtijeva daljnja istraživanja i novu obradu, još cjelovitiju, kako bi sudjelovanje Selaca u danima oslobodilačke borbe bilo još bolje osvijetljeno.

Prikazujući borbeni put Selaca u najnovijoj povijesti mjesta do pobjede NUP-a i socijalističke revolucije, težio sam za tim da obradim ono što je rušilo stare okvire građanskog poretka da bi se otvorio put do slobode radnog naroda i do ostvarenja njegovih socijalno-ekonomskih prava. Stoga su u povijesti Selaca istaknuti i oni momenti koji osvjetljuju i nacionalnu borbu do prvog svjetskog rata i borbu proletera u staroj Jugoslaviji sa završnicom u socijalističkoj revoluciji. Držeći se takva načela, u knjizi sam tek spomenuo ona zbivanja koja su značajni datumi u povijesti razvitka mjesta, ali nisu bili presudni za prikaz borbe na putu do slobode. Tako su jedva spomenuta ona imena koja u povijesti Selaca zaslužuju izvjesno priznanje, ali su izostali iz redova boraca za mijenjanje staroga ili su se čak opirali potrebnim promjenama. Protivno takvim ličnostima, na borbenom putu Selaca javljaju se dotle neznani i bezimeni pojedinci kao nosioci novih zbivanja i oni se u ovoj knjizi spominju kao znani po djelu s imenom i prezimenom. Jer novija povijest njihova mjesta u stvari je i njihova povijest, rađana i rođena u stalnoj borbi za slobodu i za prava radnog naroda, koja su konačno izvojevana u socijalističkoj revoluciji.

No borbeni put Selaca nije svojstven samo njima; on se može pratiti i u drugim vinodolskim mjestima. Dapače, u nekim povijesnim trenucima to im je zajednička oznaka, pa se u ovoj knjizi i dodiruju ta zajednička zbivanja. Bez njih nije ni moguće prikazati vinodolska Selca u borbi, jer bi time i ona bila prikazana nepotpuno, suho, osakaćeno. Ipak, prikazivanje zbivanja u cijelom Vinodolu, dakle izvan Selaca, neizbježno je ograničeno na ono što je doista zajedničko, što se ne može izdvajati i što je usko povezano s borbenim putem Selaca od dana narodnog otpora tuđinu u 19. i početkom 20. stoljeća do borbe protiv okupatora u NOB-u. Osvrćući se tako u prikazu borbenog puta Selaca i na druga vinodolska mjesta, kada to zbivanja zahtijevaju, ova knjiga prelazi okvire monografske obrade Selaca i zahvaća zbivanja cijeloga Vinodola. Na taj je način i udio Selaca u tim zbivanjima dobio ono mjesto koje historijske činjenice i potvrđuju.

Isto se tako u obradi borbenog puta Selaca i djelomično Vinodola u razdoblju od stotinu godina najnovije povijesti hrvatskog naroda u cjelini opaža i to kako se jedno mjesto, a s njim i region kakav je Vinodol, uključuje u tokove te povijesti. Tako je narodni pokret 1903/1904. u Hrvatskoj imao jakog odjeka u cijelom Vinodolu. I širenje socijalističkih misli u Hrvatskoj zahvaća i Vinodol, a revolucionarni radnički pokret i borba protiv okupatora u Vinodolu zapažena je stranica u

hrvatskoj povijesti uopće. To se u prikazu borbenog puta Seiaca, a s tim u vezi i ostalih vinodolskih mjesta, nastoji dovoljno istaći i osvijetliti. Tako i sastanak vinodolskih komunista s Radom Končarom, sekretarom CK KPH početkom 1941, i njihov sastanak poslije napadaja Njemačke na SSSR na kojemu je donijeta odluka o podizanju ustanka

— dva su značajna događaja u povijesti Vinodola te se, razumljivo, moraju uklopiti u tokove hrvatske povijesti onih dana.

S druge strane, u okviru prikaza borbenog puta Selaca, što i jest osnova ove knjige, neki događaji nisu usko mjesni, pa ni regionalni, nego imaju šire značenje. U narodnom otporu protiv tuđina 1903/1904. sudjeluje doista eto Vinodol, a u tome otporu imaju svoje mjesto i Selca. Ona su, međutim, 90-ih godina 19. i početkom 20. stoljeća vodila poseban sudsko-politički spor protiv otimanja morske obale u selačkoj luci s mađarskom Pomorskom oblašću u Rijeci kao eksponentom ugarskog državnog erara. Spor je vodilo selačko općinsko zastupstvo, uz potporu cijelog naroda mjesta, uporno i dosljedno i na kraju pobijedilo. Tako su se Selca kao jedina općina u Hrvatskom primorju na ovaj način oduprla mađarskom prisvajanju dijela hrvatske jadranske obale, a to je događaj koji nije imao i nema lokalno značenje, već je značajan trenutak u otporu Hrvatske protiv mađarskog prodiranja na Jadran.

*I otpor naprednih snaga Selaca * komunistima na čelu od 1934. do 1939. protiv nametanja sokolskog imena s kraljevskom oznakom mjesnom Domu prosvjete prelazi lokalne okvire i šireg je značenja. Jer usprotiviti se u davanju takva imena ne samo Sokolskom društvu nego i režimu i konačno dinastiji, voditi petogodišnju borbu protiv očitog diktata i uspjeti na koncu ukloniti sokolsko ime s kraljevskom oznakom, nepobitno je istup vrijedan opće pažnje, a možda je i jedini takav ne samo u Hrvatskoj nego i u cijeloj Jugoslaviji. Taj je spor dio borbenog puta samo Selaca i njegove organizacije KPJ, ali nije prenaglašeno da mu se dade zasluženo mjesto ne samo u lokalnoj povijesti nego da se kao podatak zabilježi za ilustraciju stanja u Hrvatskoj onog vremena. On se naime kao primjer nameće svojom težinom i povijesnim značenjem u prikazivanju rada KP Hrvatske i u obradi hrvatske povijesti onih godina.*

S tim u vezi i borba Hrvatske pučke knjižnice u Selcima zanimljiva je iz dva razloga. Prvo, jer je sve ono što je poduzela i uspjela ta Knjižnica protiv zakulisnog rada Sokolskog društva uz pomoć režima i dinastije, politički izuzetno važno. A drugo, što su upravo komunisti

Selaca s naprednim snagama učinili od Knjižnice kulturno-političku tribinu i rukovođeni mjesnom organizacijom KPJ nastupili kao j a v n i radnici i tako putem Knjižnice dali zamaha razvitku revolucionarnog radničkog pokreta. Drugim riječima, razvitak toga pokreta i javno djelovanje komunista najuže je povezano s radom u Knjižnici, pa se prikazom njezina legalnog rada prikazuje istodobno razvitak radničkog pokreta od 1934. do 1941. Doduše, i čitaonice u Bribiru, Crikvenici i Dramlju uspješno su djelovale pod vodstvom komunista, a ona u Bribiru vodila je i borbu protiv križara, ali je samo Hrvatska pučka knjižnica u Selcima vodila onakvu upornu borbu protiv Sokolskog društva i režima diktature da spriječi otimanje Doma prosvjete i definitivno nametanje sokolskog imena s kraljevskom oznakom te »sokoliziranje« same Knjižnice. Takva je borba s pravom morala dobiti zasluženo mjesto u prikazu razvoja revolucionarnog radničkog pokreta u Selcima u četvrtom deceniju 20. stoljeća.

Konačno, ovim dvjema doista specifičnim događajima u povijesti Selaca trebalo je dodati još i ona dva značajna za cijeli Vinodol, ali su se oba zbila na tlu Selaca. To je spomenuti sastanak vinodolskih komunista s Radom Končarom i onaj u uvali Jesenova na kojemu je donijeta odluka o podizanju ustanka. Naime^ što su se ti sastanci održali u Selcima, nije nikakva slučajnost. Oni potvrđuju opseg djelovanja partijskih organizacija u Vinodolu, ali i posebno partijske organizacije u Selcima koja je te sastanke im tim mjestima, u Boricima i u uvali Jesenova, organizirala prema dogovoru s ostalim vinodolskim partijskim organizacijama. Selca su i do tada, a i tada bila vrlo značajan punkt za rad Partije u Vinodolu, pa se to mora istaći, jer oba sastanka govore sami za sebe i kao regionalni svojim značenjem pripadaju svijetlim stranicama u povijesti KP Hrvatske i hrvatske povijesti uopće.

Obrada svih tih zbivanja u ovoj knjizi temelji se u prvom redu na arhivskoj građi, na dokumentima, izvještajima u štampi, ali i na svjedočanstvima sudionika zbivanja i kada postoji građa i kada nje nema. U prvom i drugom dijelu knjige dokumenti su obilno korišteni kako bi svaka činjenica bila provjerena i svako prikazano zbivanje dokumentirano. U prikazu zbivanja na kraju drugog dijela knjige, za trogodište 1938— 1941, morao sam se više osloniti na svjedočanstva sudionika o radu mjesne organizacije KPH, a to vrijedi dobrim dijelom i za prikaz događaja iz NOB-e u trećem dijelu knjige. Uvijek su u bilješkama navedeni izvori.

U pisanju ove knjige i autor i članovi Odbora za pripremu knjige imali su na umu da je potrebno iznijeti p o v i j e s n u i s t i n u, obrazloženo i dokumentirano, i tako potpunije osvijetliti stranice najnovije povijesti Selaca, a s tim u vezi i neke stranice s u r a d n j e naprednih snaga Selaca s komunistima na čelu s ostalim vinodolskim mjestima, posebno s Bribirom, Grižanima, Crikvenicom i Dramljem. U kojem je opsegu i s kojom točnošću prikazana i objašnjena ta suradnja, podleti ocjeni, iako je autor nastojao da u tome pruži točnu sliku u granicama sadašnjih mogućnosti i dosadašnjih istraživatlja.

U naslovu knjige Selca su označena kao v i n o d o l s k a da se među takvim imenima, na primjer Selca na Braču, ovom oznakom odmah jasno ukaže na koje se područje knjiga odnosi. Zadržan je i stariji, narodni oblik imena mjesta i u naslovu knjige i u cijelom tekstu, mjesto novijega Selce, koji je oblik nametnut administrativnim putem 191U. To je objašnjeno u bilješci 1, str. 19.

Najzad, ali prema potrebi i važnosti u prvom redu, neka bi ovo djelo bilo možda poticaj i ohrabrenje da se proširi vidokrug i izađe još više s područja jednog mjesta i pristupi ostvarenju zamisli izrečene već 1953. Naime, tada je Kotarski komitet KPH u Crikvenici dao inicijativu za obradu teme Vinodol u radničkom pokretu i u narodnoslobodilačkoj borbi. Već je tada izgrađen i kraći projekt za obradu te teme. Sticajem mnogih neprilika sve je na žalost ostalo pri zamisli i pokušaju, iako su i razgovori sudionika 1971. u crikveničkom motelu Ad Turres o toj temi dali nov poticaj za pripremu cjelovitog djela o najnovijoj povijesti Vinodola. Na njega se s pravom i čeka u saznanju da na tom putu ima još velikih poteškoća. Takvo djelo traži odista ogromne napore, mnogo volje i zalaganja, istraživanja dokumenata i prikupljanja svjedočanstava i njihova izučavanja, ali ga je ipak moguće napisati kolektivnim radom grupe suradnika. To je i danas potreba cijelog Vinodola.

VINKO ANTIC

uvod

SELCA U VINODOLU

Današnje mjesto SELCA ili SELCE[1] po svome je razvitku mlađe naselje. Takvo je i susjedna Crikvenica. Dok su u granicama nekadašnjeg Vinodola sva značajna naselja, svi gradovi s obrambenim kulama udaljeni od morske obale, sagrađeni u Vinodolskoj kotlini — osim Novog Vinodolskog — i oni dalje do Trsata i Grobnika, Selca i Crikvenica nastali su i razvili se na samoj morskoj obali. Predstavnici vinodolskih gradova — a to su bili Novigrad, Ledenice, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin, Bakar, Trsat i Grobnik — sudjelovali su ma skupu u Novigradu 6. siječnja 1288. i sastavili poznati Vinodolski zakon, ali se Selca i Crikvenica ne spominju, jer u ono vrijeme nisu postojala kao značajnija na-

[1] U upotrebi su danas dva oblika imena ovoga mjesta, staro i pravilno Selca, i novo, određeno administrativnim putem, Selce. U narodnom govoru sačuvan je prvi oblik. Na pitanje: Od kadi ste? odgovor glasi: Z' Selac(a). Na pitanje: Kadi ste bili? odgovara se: va (na) Sele ih (stariji dativ) ili va Selcima (noviji dativ). Pluralni oblik naziva mjesta — Selca — nastao je iz razloga što je naselje u svom nastajanju sastavljeno od tri nekada zasebna zaseoka: od Brda, dijela na uzvišici, od Me 11 i n e, dijela sjeverno od Brda, i od dijela uz samu morsku obalu koji se zove Selce. Imena tih zaselaka upotrebljavaju se i danas, iako su sve ulice dobile svoja imena.

U Hrvatskoj ima naselja imenom Selce ili Selca više (oko 13), pa su poštanske pošiljke naslovljene u vinodolska Selca upućivane često u Selca na Braču i onda vraćane u Selca u Vinodolu. Stoga je opć. zastupstvo 31. ožujka 1910. prihvatilo prijedlog da se mjesto ubuduće naziva »Selce Vinodol«. To se vidi iz sjedničkog zapisnika pod toč. VII koja glasi:

»Čita se dopis zemaljskoga povjerenstva za nazivlje općina i prebivališta u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji u Zagrebu od 19. listopada 1909 broj 45 dostavljen ovamo odpisom kr. kot. obi. Cirkvenica od 9. ožujka 1910 broj 2358.«

Na to pod ad VII slijedi ovaj zaključak:

»Zastupstvo upravne općine Selce nakon svestrana sporazumka usvaja predlog zem. povjerenstva za nazivlje općina i prebivališta da se naziv sela Brdo i Metlina ukine i da se ova prebivališta spoje isa prebivalištem Selce, jer su sva mjesta u neposrednoj blizini, t. j. jer sva tri imena sačinjavaju jedno prebivalište, te da se prebivalište Selce za sva tri mjesta zove »Selce Vinodol«. (Zapisnik opć. zastupstva u Selcima od 31. ožujka 1910, tek. broj 49).

O imenu mjesta Selca i pravilnosti starog oblika pisao je Mihovil Kombol u časopisu »Hrvatski jezik« (1/1938, broj 6—7, str. 11) i Ive Jelenović u riječkom »Novom listu«, zalažući se za upotrebu naziva Selca.

U ovom djelu upotrebljen je naziv »Selca« i prema njemu pravilni padeži »Selaca« i »Selcima«.

selja. Spominju se već onda samo kao morske luke. Morska uvala u kojoj je nastalo i razvilo se mjesto Selca pripadala je gradu Bribiru i služila mu kao luka,[2] kao što je i ušće Dubračine u današnjoj Crikvenici pripadalo gradu Grižanima i spominje se kao grižanska luka.[3]

Doduše, uvala Selca poslužila je već i Rimljanima. U Selcima je, naime, na morskoj obali postojalo neko rimsko naselje, pa za taj predio i danas postoji naziv »Pod mirišća«, što znači ruševine. Prema izvještajima povjerenika Arheološkog muzeja u Zagrebu Selčanina Ivana Lončarića Papića[4] raznovrsni su ostaci antikne arhitekture, grobnih inventara i ulomaka keramike nađeni baš na tom dijelu obale od početka gradnje obalne ceste 1899.[5] To potvrđuju i navodi u pismu I. Lončarića Papića, koje je on uputio Konzervatorskom zavodu u Rijeci 11. ožujka 1961, kako to spominje Radmila Matejčić.[6] Na tom predjelu našlo se, kako to također iznosi Josip Brunšmid, »starog ziđa, mozaičnih podova, stare cigle, ulomaka zemljanih i staklenih posuda, predmeta iz bronza i željeza i po koji rimski novac«. Iznoseći ove nalaze, Brunšmid je na temelju njih zaključio »da je kod današnjih Selaca u rimsko doba sta^ jalo oveće selo ili gradić .. .«[7]

Ovakvi nalazi u Selcima — a među njima također temelji jedne /.grade s mozaikom i cigle s oznakom PANSIAN[8] — doveli su opravdano do zaključka o postojanju naselja u ovoj uvali u doba Rimljana kao gospodara na jadranskoj obali. Kako se prema Peutingerovoj karti zna da je između Trsata i Senja bilo naselje AD TURRES, udaljeno po 20 rimskih milja od oba grada (ili 29,600 km, računajući 1 rimsku milju 1.480 m),[9] shvatljivo je što to J. Brunšmida navodi na pomisao da je naselje Ad Turres »svakako stajalo negdje oko Crikvenice«,[10] što upućuje i na

[2] Emil Laszowski, Gorski kotar i Vinodol. Zagreb 1923, str. 227.

[5] Isto, str. 199,203,210,213.

* Ivan Lončarić Papić rođen je u Selcima 1870, gdje je i umro 1964. Bio je poštanski činovnik. Od mladosti surađivao je u raznim novinama i časopisima i bavio se skupljanjem rukopisa i kao kroničar vodio bilješke o svome rodnom rmestu i cijelom Vinodolu. Bavio se slikarstvom i dao niz zanimljivih marina Pisao crtice, pjesme, zapise, humorističke crtice, igrokaze, od kojih su neki i prikazivani. Kao povjerenik Arheološkog muzeja u Zagrebu sakupio više nalaza u Selcima i pisao o njima. Izdao je knjigu »Paćuharije« (Crikvenica 1933), zbirku crtica u čakavštini, koju je dobro poznavao. Veoma je zaslužan kao sakupljač često dragocjenih dokumenata, koje je sačuvao kao vrijednu građu za povijest Selaca i okolice. Sva njegova ostavština čuva se danas u Narodnoj knjižnici u Selcima.

[5] Ivan Lončarić Papić, Izvještaj povjerenika, Selce. Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, Nova serija, sv. IV, 1899/90, str. 228—229.

[6] Radmila Matejčić, Zaštitna iskapanja rimske arhitekture u Selcima. Jadranski zbornik, Rijeka, V/1962, str. 152.

Dr Josip Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije. Vjesnik Hrv. arh. društva, sv. V, 1901, str. 114. Pisac navodi i neke predmete nađene u Selcima.

[8] To je otkrio I. Lončarić Papić prigodom gradnje obalne ceste prema kupalištu u Selcima 1899.

[9] E. Laszowski, nav. djelo, str. 8.

[10] J. Brunšmid, nav. čl., str. 114.

i

Selca. Tako zaključuje i Radmila Matejčić kada piše da naselje Ad Turres »odgovara položaju današnjih Selaca.«[11]

Međutim, i sam Brunšmid pomišlja da je Ad Turres mogao biti Lopar u današnjem Novom Vinodolskom, jer se i tu našlo rimskih predmeta, a Emilij Laszowski čak iznosi da »možemo prilično sigurno reći« da je Ad Turres Novi-Lopar.[12] Ipak najnovija istraživanja R. Matejčić dijela veće rimske zgrade sagrađene uz samo more u predjelu Podniirišća u Selcima čini vjerojatnom pretpostavku o naselju Ad Turres baš u ovom mjestu. U prilog tome govori pogodan geografski položaj Selaca, uvala zaštićena s juga, s istoka i sa sjevera — dakle od južnog, sjevernog i sjeveroistočnog vjetra, — koja je svakako pogodnija za gradnju naselja negoli predio na ušću Dubračine u Crikvenici, iako je more nekada dopiralo koritom Dubračine dublje u kopno nego što je to danas, pa su tamo bili postavljeni i kameni stubovi za vezivanje brodova,[13] ili predio oko Lopara u Novom Vinodolskom izložen mnogo jače vjetrovima.

No u toku seobe naroda i rušenja rimskog carstva porušene su i razne postaje i naselja također u Vinodolu, pa i ovo Ad Turres. Ali naseljenjem Hrvata u ovom dijelu Jadrana obnovljeni su u Vinodolu stari gradovi i naselja ili su onovana nova.[14] Svakako se zna da su Hrvati osnovali Vinodolsku županiju koja se prostirala od Grobnika i Trsata do Novigrada i Ledenica, obuhvatajući dakle i područje Vinodola u današnjim granicama, od Drivenika i Sv. Jakova (Jadranova) do Novog Vinodolskog i njegove okolice. Ta je županija pripadala hrvatskom kraljevstvu. Područje nekadašnjeg Ad Turresa, dakle današnjih Selaca i susjedne Crikvenice, razvijalo se u novim prilikama u okviru Vinodolske županije služeći kao luke vinodolskim gradovima Bribiru odnosno Grižanima.

Ipak more i morska obala još nisu igrali odsudnu ulogu u životu Hrvata Vinodolske županije, pa se stoga kao naselja ne spominju ni Selca ni Crikvenica. Čak i Novigrad, koji je na brdašcu iznad mora, a nikako ne uz samo more za ondašnje prilike, usmjeren je potpuno svome zaleđu, Vinodolskoj kotlini. Samo susjedni Senj na jugoistoku i susjedni Bakar na sjeverozapadu izgrađeni su na samoj morskoj obali i vrše pomorsku funkciju. Prema tome, za Vinodol je karakteristično da se na njegovu tlu razvijaju — osim Novigrada — gradovi u zaleđu, nekoliko kilometara udaljeni od mora, tj. Bribir, Grižane i Drivenik, tri važna punkta užeg vinodolskog područja. Vrijeme za razvitak čisto primorskih naselja, usmjerenih sasvim ili gotovo sasvim moru, još nije bilo došlo.

[11] R. Matejčić, nav. čl., str. 152.

[12] E. Laszowski, nav. djelo, str. 8.

[13] Isto, str. 206.

[14] O vinodolskim gradovima, čiji su predstavnici potpisnici Vinodolskog zakona, vidi pobliže u knjizi: Emilij Laszowski, Gorski kotar i Vinodol, Zaereb 1923, i to o Bakru (str. 117), Bribiru (215), Driveniku (179), Grižanima (192), Grobniku (67), Hreljinu (151), Ledenicama (265). Novom Vinodolskom (229) i Trsatu (91)

Trebalo je čekati čak nekoliko stoljeća da se počnu razvijati Selca, Crikvenica i Sv. Jakov (Jadranovo).

Na ruševinama Ad Turresa ne podiže se odmah novo naselje. Od naseljenja Hrvata u Vinodolu (7. st.) do izrade Vinodolskog zakona (1288), dakle u vremenskom razdoblju od oko sedam stoljeća, razvili su se samo gradovi u zaleđu, kojih su predstavnici i potpisali spomenuti Vinodolski zakon. Osim svećenika najviši službenici u gradu ili kaštelu bili su »dvornik« (npr. dvornik Crna iz Novigrada) ili »kaštelan«, zatim oni koji su izvršavali naloge suda i zvali su ih »satnicima« (postojali su u svima vinodolskim gradovima) i konačno sami suci tih gradova.[15] Donošenje Vinodolskog zakona, pravnog akta značajnog za prošlost Hrvata uopće, samo je po sebi dokaz razvijenosti društvenog, ekonomskog i kulturnog života te uprave za cijeli Vinodol do kraja 13. st. U ondašnjim njegovim granicama bilo je devet uređenih općina. U pisanim dokumentima neke se spominju na tlu Vinodolske župe i prije sastavljanja Vinodolskog zakona. Tako se uskoro poslije propasti rimskog carstva i naseljenja Hrvata spominju Trsat (799, poraz franačkih četa i pogibija Erika) i Trsatska biskupija (996), a nešto kasnije i Ledenice (1248) kada prigodom rješavanja nekog spora u Senju između Sanjana i Dubrovčana prisustvuje neki Stjepan iz Ledenica. I ostali vinodolski gradovi potpali su 1225. pod krčke knezove (kasnije Frankopani), pa su, dakle, prije toga postojali. A svi ti gradovi spominju se izričito 1288. u Vinodolskom zakonu. Da su oni bili razvijeni, dokazuje broj predstavnika sakupljenih u Novigradu pri potpisivanju Vinodolskog zakona. Najviše ih je bilo iz Grižana (6), zatim iz Bakra, Grobnika i Novigrada (po 5) te iz Bribira, Drivenika, Hreljina i Trsata (po 4), a najmanje iz Ledenica (3).[16]

Udaljeni od mora, osim Novigrada, svi vinodolski gradovi živjeli su životom ondašnjih vremena, što je trajalo dugo, ali nije ostalo trajno. Neka zemljišta uz more ipak su obrađivana vrlo rano. Tako se prigodom diobe očevine sinova Bartola Frankopana, Stjepana i Ivana, spominje 1366. i vinograd blizu Selaca — vineam in Vinodol penes mare prope villani Selca sitam (vinograd u Vinodolu kod mora blizu naselja Selca).[17] Crikvenica je »odvajkada luka Grižana«, a to vrijedi i za Selca kao luku Bribira.[18] Ipak, približavanje k moru išlo je dosta sporo. Neke potrebe života upućivale su vinodolske gradove na upotrebu morskih uvala kao luka — Hreljin na Bakarac, Drivenik na Jadranovo, Grižane na Crikvenicu, Bribir na Selca, a Ledenice na Malu Dragu (Povile) — ali su stoljeća prošla dok su se i sami gradovi jače razvili. Još duže je

[15] Rudolf Strohal, Zakon Vinodolski, Zagreb 1912, str. 7 i 8. — Brozo Brozović, Vinodolska knežija i morska kupališta. Zagreb 1938, str. 149—150.

[16] Isto. — Tekst Vinodolskog zakona prvi je objavio Antun Mažuranić. Kolo, knj. III, Zagreb 1843, str. 52—83. To su učinili također Rudolf Strohal, nav. djelo, i Brozo Brozović, nav. djelo (str. 149—160).

[17] Vinko Antić, Razvitak Selaca. Kratak povijesni pregled od starih vremena do danas. — 50-godišnjica Hrvatske pučke knjižnice u Selcima, 1904—14. 11— 1954. Rijeka, 1954, str. 11.

[18] Laszowski, Gorski kotar . . . , str. 199.

potrajalo da se počnu razvijati i njihove lučice i da se onda razviju u samostalna mjesta. Iako se Crikvenica spominje potkraj 14. st. sa svojom »crikvicom« — od koje riječi joj i ime, — a početkom 15. st. Nikola Frankopan obnavlja »crikvicu« koja je pripadala staroj župi u Kotoru, iznad Crikvenice, i sagradi samostan, njezin razvitak ipak nije brz u to doba. Ovo se još više odnosi na Selca. U toku 15. st. Selca se sjpominju samo u vezi s drugim mjestima u ova četiri slučaja:

a) 1428, 12. siječnja, Nikola Frankopan potvrđuje ranije dato pravo crikveničkom samostanu da ubire »trgovinu« duž obale od Crnina (danas pristan ispod Hotela Therapije u Crikvenici) do Jese.nove (uvale južno od Selaca), što znači dijelom na područje Crikvenice i dijelom na području Selaca,

b) 1447. daruje Martin Frankopan crikveničkom samostanu neku zemlju u Selcima,

c) 1450. određuje isti Frankopan svojim podanicima Markovićima iz Selaca da služe samostanu kao i ostali kmetovi, i

d) 1460. daruje isti Frankopan istom samostanu dva vinograda, jedan u Selcima, drugi u uvali Jesenova, dakle oba na područja današnjih Selaca.[19]

Ovi podaci o zemlji i vinogradima u Selcima i u susjednoj uvali Jesenova, koja pripada tome mjestu, upućuju na to da su polovicom 15. st. na području Selaca živjeli kmetovi, obrađujući zemlju i uzgajajući vinograde. Spominjanje podanika Markovića još više to potvrđuje, jer se Markoviić kao nadimak sačuvalo do danas u ovom mjestu, a nije ga bilo i nema ga ni u jednom ni u drugom značenju, ni kao prezime ni kao nadimak, u susjednoj Crikvenici.

Osim toga, i druge činjenice potvrđuju da su u drugoj polovici 15. st. u Selcima živjeli podanici vinodolskih knezova. Naime, krajem toga stoljeća postojala je već crkvica sv. Katarine, koju je 1. travnja 1498. posvetio modruški biskup Krištafor.[20] Iako mala (duga 3,70, široka 2,80, visoka 2,90), crkvica je sagrađena za žitelje; ona dakle ukazuje na to da je postojalo malo naselje oko nje. Ono je doista nastalo podalje od predjela Podmirišća — vjerojatno ruševina nekadašnjeg rimskog Ad Tur res
— oko današnje crkvice sv. Josipa gdje je ona i sagrađena. To je najstariji dio novog naselja Selaca. U pogledu prava na dohotke u uvali Jesenova vidi se da je ta lučica bila već onda u upotrebi, čak možda i više nego sama uvala Selaca, jer je Jesenova gradu Bribiru i u ono vrijeme bila pristupačna.

Tako krajem 15. st. nastaje dakle novo naselje uz more pod imenom Selca. Ono je povezano s Bribirom, što će još dugo i ostali, u tri naredna stoljeća (16, 17. i 18). Još se i 1732. spominju dvije tunere u Selcima kao posjed Bribira, u kojega se ime obavlja i trgovina drvom.[21] No u razdoblju od 1498, od posvete crkvice, do 1670, do utamničenja Petra Zrinjsikog i Franje Krsta Frankapana u Beču, dakle u toku 172

[19] Isto, str. 211—212.
[20] Isto, str. 212, bilj. 7.
[21] Isto, str. 227.

godine, naselje Selca razvijalo se i dalje. Svakako od 1577, kada je rod Zrinjskih došao u posjed Vinodola, prema tome i Selaca kao bribirske luke, ovo naselje napreduje nešto brže. Zna se da je na kraju toga razdoblja pod vlašću Zrinjskih naselje prošireno. Prilikom zapljene imanje porodice Zrinjskih 1670. postojala su u Selcima dva magazina soli, skladište sušene ribe i skladište maslinova ulja te radionica bačava za vino. Postojala je također tunolovka na otočiću podalje od obale u predjelu Podmirišća. Ovi podaci govore o već razvijenom naselju. Skladište sušene ribe i tunolovka svjedoče da su se žitelji Selaca bavili ribarstvom, da je tunolovka, smještena na pogodnom mjestu što se tiče kretanja tuna, davala i dobar ulov, a time i dobar prihod. Podatak o skladištu maslinova ulja upućuje na to da je maslinarstvo bilo privredna grana, a ulje se trošilo za pripremu riba za jelo, ali se svakako i prodavalo. Vinogradi se već prije spominju u Selcima, kako je navedeno, a postojanje radionice bačava za vino potvrđuje da je i vinogradarstvo bilo razvijeno. I dva magazina soli, koja se pripremala od mora, kazuju da se naselje proširilo. Ono ima svoju lučicu, nekakav gat za pristajanje brodica, jer je senjski kapetan Gali zaplijenjena dobra brodom odvezao iz Selaca. I to znači da su Selca već u doba Zrinjskih poznata luka, doduše pod vlašću gospoštije Bribira, kojoj je, uostalom, pripadalo cijelo naselje. Tu činjenicu potvrđuje i kasnija izgradnja ove uvale u pogodnu zaštićenu luku.

U mjestu je bila podignuta zgrada za stanovanje upravitelja imanja Zrinjskih, zvanog *grašćik*. Zgrada je u zaštićenom dijelu mjesta, u pozadini same luke i mjesnog trga, i liči više na dvorac. I sav taj dio mjesta s tom zgradom u sredini dobio je ime »Dvorac«, koje je i do danas sačuvano. Ono, ujedno, navodi na pomisao da je taj dvorac služio i za smještaj članova porodice Zrinjskih prilikom njihova boravka u Selcima. A kako je cijela uvala Selca bila okružena maslinama, cijeli dan sva na suncu, i kako je blago podneblje cijelu godinu, osim dana jake bure u toku zime ili jugovine u jeseni, to je mjesto bilo već onda privlačno za kraći ili čak i za duži boravak, za kupanje u ljetnim mjesecima i za odmaranje od proljeća do jeseni, pa i u zimskim mjesecima.

Koliko je kmetova živjelo u mjestu za vladanja Zrinjskih oviim mjestom i cijelim Vinodolom, za sada nije poznato. No godine 1670, kada su zaplijenjena imanja porodice Zrinjskih u Vinodolu, u Selcima su živjela 23 kmeta,[22] a to znači oko 150 stanovnika, a možda i 200. To je, doduše, neznatan broj kmetova ako se usporedi s vinodolskim gradovima, jer ih je Drivenik iste godine imao 140, Hreljin 180, Bribir 260, a Grižane čak 360.[23] Ti su gradovi imali više zaselaka, plodniju zemlju, pa je prema tome i broj kmetova narastao, dok su Selca zapravo bila samo jedan zaselak, tada pod gradom Bribirom. No ovo malo naselje na moru, nasuprot starim vinodolskim gradovima poslije njihova stoljetnog razvitka — od sastava Vinodolskog zakona 1288. do utamničenja Zrinj-

[22] Rudolf Horvat, Zapljena Zrinskih imanja. Hrvatsko kolo, IV, Zagreb 1908, str. 23.
[23] Laszowski, Gorski kotar . . . , str. 188, 161, 226, 203.

skog i Frankopana 1670. bile su prošle 382 godine, dakle gotovo četiri stoljeća — pokazuje da je u tom razdoblju mjesto kročilo naprijed. Nikola Zrinjski izdao je 1660. povelju kojom oslobađa tlake i stražarenja porodice Jeličić, kojih su se stambene kuće nalazile u ulici iza dvorca Zrinjskih.[24] Prema toj povelji članovi ovih porodica prestali su biti kmetovi i postali su »libertini« (slobodnjaci), a to je bio značajan gest od feudalnog gospodara i važan za kmetovske obitelji. Naziv »libertini« sačuvao se kao nadimak za neke porodice u mjestu do u najnovije doba. Iza dvorca Zrinjskih bile su i kuće obitelji Lončarić; njezini su članovi vršili poslove upravitelja Zrinjskih imanja i zvali su ih, kako je rečeno, »graščik«.[25] U jednom spisu čak iz 1854. godine potpisan je Osip Lončarić s dodatkom »graščik«. Tu je riječ kao nadimak ova porodica nosila sve do najnovijeg vremena.

Ovako započet razvitak mjesta prekinut je zapljenom imanja Zrinjskih u Selcima. Nastaje zastoj u razvitku naselja. Sav Vinodol tada je pod upravom Ugarske komore, a 1692. preuzima ga Austrijska komora i upravlja njime do 1749. Od 1754. do 1776. Vinodol potpada pod Austrijsko primorje, kako je za Marije Terezije nazvana sva obala od Trsta do Karlobaga. Poslije toga Vinodol se uklapa u Severinsku županiju (1777—1786), a nakon ukidanja ove potpada pod Ugarsko primorje (1787—1809).

U ovom razdoblju od 14 desetljeća (139 godina), od utamničenja Zrinjskog i Frankopana (1670) do francuske okupacije ovih krajeva (1809), u toku ovih čestih administrativnih promjena u upravljanju Vinodolom, naselje Selca započinje svoj brži razvitak i postiže sve značajniji napredak. Ono je, doduše, i dalje u vlasti Bribira, u svjetovnom i u crkvenom pogledu. Već je spomenuto da još 1732. i dvije tunere u Selcima pripadaju Bribiru, a ovaj drži u svojim rukama i trgovinu drvom. Ipak u tom razdoblju Selca kroče sve brže k osamostaljenju porastom stanovništva i svojom funkcijom sve razvijenije luke. God. 1768. naselje dobiva stalnog kapelana,[26] dok je do tada kapelan dolazio iz Bribira za vršenje crkvenih obreda. Stalnost te crkvene dužnosti ukazuje na početak osamostaljivanja mjesta s porastom stanovništva. God. 1725. bilo je u Selcima 60 kuća s oko 300 žitelja (prema 1.500 koliko je imao Bribir zajedno sa Selcima). God. 1736. bile su 72 kuće s oko 330 stanovnika, a 1737. je isti broj kuća s oko 383 stanovnika.[27] Kada je naselje dobilo stalnog kapelana (1768) nije poznat broj stanovnika, ali ih je vjerojatno bilo između 400 i 500. Na to upućuje popis stanovnika po župama primorskog kotara Severinske županije iz 1782. Selca su tada imala 652 stanovnika.[28]

[24] V. Antić, Razvitak Selaca . . . , str. 14.
[25] Isto.
[26] Prvi stalni kapelan bio je Grgur Kraljić, za njim Martin Krajačić, Vicko Drišćanin i Nikola Špalj — svi iz Bribira. Od 1789. do 1807. kapelan je Mihovil Kombol, također rodom iz Bribira, a 1807. je imenovan i prvim župnikom. — Ivan Lončarić Papić, podaci iz ostavštine.
[37] I. Lončarić Papić, iz ostavštine.
[M] Laszowski, Gorski kotar . . . , str. 20.

Da je to bio značajan porast stanovništva od 1670. dalje, može se zaključiti kada se sravni s ostalim mjestima i gradovima. Prema tom popisu vinodolski gradovi bili su napučeniji, kao Grižane (1285 stanovnika), Novi (1300 st.), Bribir (2376 st.), Hreljin (3198 st.), Grobnik (4574 st.) i Bakar (6614 st.). Prema njima Selca su odista neznatno mjestance. Ono se, međutim, u porastu stanovništva primiče drugim gradovima, kao Belgradu (746 st.), Trsatu (821 st.) i Driveniku (994 st.), a približava se i Crikvenici (1010 st.). Naime, ovakav porast stanovništva u Crikvenici uslijedio je poslije požara u susjednom Kotoru (1776), kada se većina Kotorana preselila u Crikvenicu zajedno s kotorskim župnikom, koji se nastanio u crikveničkom samostanu.[29] Pretpostavi li se da je kotorska župa imala do 300 stanovnika, ako ne i više, onda je sama Crikvenica bila u ono vrijeme po stanovništvu jednaka sa Selcima ili je postojala mala razlika u broju stanovnika. Ovo opet ukazuje na to da su obje vinodolske luke, bribirska i grižanska, dakle Selca i Crikvenica, potkraj 18. st. na putu bržeg razvitka i osamostaljivanja. To potvrđuje također podatak da se vinodolski kastelanat već 1760. preselio iz Bribira u Crikvenicu,[30] što pokazuje da je nastupilo spuštanje k moru, naseljivanje uz more i razvitak novih naselja na morskoj obali, u ovom slučaju Crikvenice i Selaca. Stoga se 1797. osniva u Crikvenici i osnovna škola,[31] svakako i zbog porasta stanovnika, odnosno zbog broja djece odrasle za osnovno obrazovanje.

Napredak Selaca do kraja 18. st. opaža se, osim u porastu stanovnika na 652 (1782), i u drugome, napose u razvitku luke i u povećanju trgovine. Neko malo pristanište postojalo je i prije 1670, a ove su godine u nj pristale lađe iz Senja kada je zaplijenjena imovina Zrinjskih i Frankopana. To je pristanište 1792. prošireno i učvršćeno. U samoj luci na obali proširen je tada također mjesni trg, koji je onda korišten za skladište drva i drvenog ugljena. Na tom su trgu bila sagrađena i dva velika magazina, jedan u neposrednoj blizini dvorca Zrinjskih, sa spremištem vina i soli, koje se tu još 1789. prodavalo, a drugi magazin bio je nešto podalje, preko ceste, za spremište drvene građe i ugljena. Iste godine (1792) uređena je i kolna cesta od Selaca do šume iznad Bribira za prijevoz drvene građe i ugljena, i to o trošku trgovaca lijesom iz Rijeke za 10.000 forinti. Ta se građa prevozila brodovima u Rijeku, pa i u Italiju, što pokazuje da su Selca bila i izvozna luka. Kako je u nju pristajalo sve više brodova, koje je trebalo opskrbiti potrebnom količinom vode za piće, to je 1796. sagrađena u blizini luke posebna cisterna od 300 m^3.[32] I dok se Crikvenica preseljenjem vinodolskog kastela-

[23] Isto, str. 214.
[30] Isto.
[31] I. Lončarić Papić, iz ostavštine.
[32] Isto. Uzidana ploča s latinskim natpisom sačuvana je do danas. U prijevodu dra Dragutina Truxa taj natpis glasi: »Ovaj bunar — radi izvora morskom vodom pokvarenih — za Franje II austrijskog — dobrog milostivog i darežljivog — seJačkom puku — kraljevskim troškom i uz sudjelovanje — Alexandra Paszthory — poglavara obale Ugarske — koji je pothvat sretno podupirao — na veliko olakšanje stanovništva i prolaznika — bi otvoren — godine 1796 — Tko gođer bio — crpi snažno pij užitkom — otiđi sjećanjem.«

nata iz Bribira počela od 1760. razvijati kao izvjesno *središte* Vinodola, pa 1797. dobiva i osnovnu školu, koju je polazilo i nekoliko dječaka iz Selaca,[33] ovo se mjesto počelo sve više razvijati kao *prirodna luka* u uvali zaštićenoj od vjetrova i valova, jer u ono vrijeme ni Crikvenica ni Novi Vinodolski nisu imali tako zaštićene luke.

Takav razvitak Selaca, naročito luke, i porast stanovništva u mjestu do kraja 18. ist. utro je put konačnom osamostaljenju ovoga mjesta. Izdvajajući se u crkvenom pogledu iz župe Bribir, Selca dobivaju samostalnu župu (1807). Porast izvoza robe u inozemstvo nameće osnivanje carinskog ureda radi naplate carine za tu izvezenu robu. A postojanje lučkog i carinskog ureda u mjestu od oko 1.000 stanovnika očito potvrđuje važnost njegove luke. Prema tome, od početka 19. st. Selca se još jače osamostaljuju, izdvojena crkveno od Bribira, razvijajući se neovisno od susjedne Crikvenice kao novog središta vinodolskog kastelanata. Na čelu uprave u Selcima tada je glavar-sudac.

Osamostavljivanjem Selaca do kraja 18. stoljeća utrt je ujedno put njegova razvitka u zasebno mjesto u toku 19. i početkom 20. st. i njegova privrednog, društvenog i kulturno-prosvjetnog napretka. U početku 19. st. Selca su s cijelim Vinodolom u sastavu tzv. Ugarskog primorja, osnovanog 1787, ali se poslije kratke francuske okupacije pod imenom Ilirskih provincija (1809—1813) vraća Austriji, koja onda sav vinodolski kraj uključuje u kraljevinu Iliriju (1813—1822), odnosno u Riječki gubernij (1822—1848). Revolucionarne 1848. godine Vinodol je pripojen tzv. banskoj Hrvatskoj sa sjedištem u Zagrebu. U tom sklopu ostaje do propasti Austro-Ugarske (1918) i do osnutka kraljevine SHS (1. XII 1918). Selca su se dakle razvijala u toku više od jednog stoljeća u raznovrsnim političkim prilikama. Prilike do 1848. nisu baš pogodovale osamostaljivanju mjesta, ali je ono ipak napredovalo. Već 1809. iz Selaca je krenulo 25 brodića i baraka na otok Krk prigodom operacija protiv francuske vojske.[34] To pokazuje da je ovo mjesto raspolagalo i plovilima i ljudima. Porast stanovništva utvrđen je baš u ovom razdoblju. Od 652 stanovnika godine 1782. Selca su do 1849. porasla na 1.547, dakle za 915 stanovnika. To je za ono vrijeme znatan broj. No u drugoj polovici 19. st. zabilježeno je smanjenje stanovnika zbog kolere 1850. od koje je umrlo 135 osoba, pa 1851. mjesto broji 1.455 stanovnika, a 1854. samo nešto više, naime 1.533. To je još uvijek ispod broja dostignutog 1849. godine. Od 60-tih godina broj stanovnika, međutim, opet raste, pa ih 1864. ima 1.562. To predstavlja porast samo za 15 stanovnika za punih 15 godina, što znači da se mjesto teško oporavljalo poslije haranja kolere 1850. U idućim desetljećima do kraja 19. st., zapravo u toku 36 godina, Selca su narasla na 1.818 stanovnika (1890) odnosno na 1.890 (1900 g.), tj. u tom razdoblju porast iznosi 328 stanovnika.[35]

Uz porast stanovništva vidljiv je i privredni razvitak. Stanovnici su se bavili obradom zemlje ne samo u svome mjestu nego i u Bribiru i na

[33] I. Lončarić Papié, iz ostavštine.
[34] Isto.
[35] Isto.

susjednom otoku Krku, unapređujući napose vinogradarstvo i maslinarstvo. Kako se vinogradi spominju već u doba Frankopana i Zrinjskih i kako su već 1670. postojale radionice za izradu bačava za vino, to

- je vinogradarstvo, u stvari, stalno napredovalo do 70-ih godina 19. st. — do pojave filoksere. Čak se navodi da je još 1892. urod vina u Selcima iznosio 600—700 hl vina i da su te godine samo Slovenci (izvezli 120 hl.[3]'' Isto je i s maslinarstvom. U Selcima je postojalo skladište ulja (1670), kako je već navedeno, a za vrijeme francuske okupacije zasađena su nova maslinova stabla. Obalni predio Selaca prema Crikvenici do u najnovije doba, do potkraj 19. i početkom 20. st., bio je poznat upravo po maslinama. Dragutin Hire potvrđuje tu činjenicu ovim opisom iz 1891. »Nije tu tek nekoliko maslina, već cijela šuma, i najveći je to inaslinjak u Hrvatskom primorju. Nagnuše se nad samu cestu, stoga je ugodno ovuda pješke putovati ili šetati, kako to i Crikveničani rado rade«. Uz svoj tekst Hire objavljuje i sliku s ovim potpisom: »Maslinov gaj kod Selaca«.[37] Istim krajem proputovao je 1895. i Dragutin Franić i spominje da iz Crikvenice u Selca vodi »krasna cesta između maslina, vinograda i smokava«.[38] Desetak godina kasnije putopisac Ivan Nep. Jemeršić za isti predio Selaca izriče: »Vrlo značajni utisak čitavoj ovoj okolici podaje sijaset uljikovog drveća.«[39] Navodi se da je polovicom 19. st. bilo na području Selaca oko 6.000 maslinovih stabala, pa je stoga i proizvodnja maslinova ulja bila znatna. To potvrđuje i postojanje tri mlina za meljavu maslina (tzv. toč. negdje se kaže toš), kojih su vlasnici bile tri porodice: Pobor Belac, Lončarić Tomić i Lončarić Rataj. Meljava maslina trajala je i do tri mjeseca, od početka studenoga do kraja siječnja. To znači da je ulje bilo značajan proizvod, a služilo je za domaće potrebe i za prodaju.[40]

Uz vinogradarstvo i maslinarstvo u mjestu se razvijalo i stočarstvo. Ono je podmirivalo potrebe stanovništva u mlijeku, mesu, vuni za izradu dijelova odjeće, ali su i ti proizvodi, uz kožu, dolazili također u prodaju. Krajem 19. st. mjesto je imalo oko 600 ovaca, svako kućanstvo redovno po nekoliko, zatim 40 kravfi i 20 volova. Ovu vrstu stoke imali su imućniji posjednici zvani gruntaši, i to iz predjela Brdo, manje iz predjela Metlina, a rijetko koji iz predjela Selce, zaseoka uz more, koji je, kako je navedeno, dao ime cijelom naselju.[41]

O privrednom napretku Selaca govori također brodarstvo, izgradnja luke i pomorski promet.

Malih brodica bilo je u Selcima i u ranijim stoljećima, ali se u drugoj polovici 19. st. javlja cijela flota jedrenjaka. Već 1850. sagrađen je

[36] Isto.
[37] Dragutin Hire, Hrvatsko Primorje. Zagreb 1891, str. 293.
[38] Dragutin Franić, S đacima kroz Bosnu-Hercegovinu, Crnu Goru, Dalmaciju, Jadransko more, Istru (Trst, Mletke, Rijeku) i Hrvatsku. Tuzla 1901, str. 398.
[39] Ivan Nep. Jemeršić, Kopnom i morem na Plitvička Jezera, Zagreb 1904, str. 275.
[40] I. Lončarić Papić, iz ostavštine, i po sjećanju autora.
[41] I. Lončarić Papić, iz ostavštine.

u brodogradilištu u Kraljevici brod *Jelica* od 160 tona (vlasništvo Franje Lončarića Tomića), a 1853. u samom mjestu izgrađen je brod *Franjo* od 48 tona (vlasništvo Josipa Pobora). U mjestu je dakle postojalo i manje brodogradilište. Ono se spominje i kasnije, 1887, kada je u njemu popravljen trabakul *Mali Luka* od 70 tona. Prema podacima Ivana Lončarića Papića Selčam su 70-ih godina 19. st. imali do 20 brodova na jedra manje ili veće tonaže, od 10 do 50 tona.[42]

Za toliki broj jedrenjaka, a uz to za pristajanje drugih brodova koji su izvozili drvo ili uvozili druge proizvode, morala je, prirodno, postojati i izgrađena luka. Spomenuto je da je pristanište postojalo već u doba Zrinjskih (1670) i da je ono 1792. prošireno. Međutim, u Selcima je polovicom 19. st. bilo već dobro izgrađeno pristanište kada od 1853. u ovu luku dolaze i parobrodi Austrijskog Lloyda. Ovaj je 1846. uveo parobrodarsku prugu Trst—Kotor, Trst—Pula i Trst—Rijeka, a od 1853. i prugu Rijeka—Zadar, tzv. linea litorale di Croazia (pruga uz obalu Hrvatske). Parobrodi ove pruge pristajali su poslije polaska iz Rijeke najprije u Selca i onda u Senj, dakle ni u Kraljevicu, ni u Crikvenicu ni u Novi Vinodolski. Posljednja dva mjesta nisu onda ni imala izgrađena pristaništa za veće brodove kao što su bili Lloydovi parobrodi. Ove činjenice upućuju na zaključak da je luka Selaca bila toliko izgrađena i od privrednog značenja kada u njoj, eto, pristaju i parobrodi prve parobrodarske linije Rijeka—Zadar. To značenje bilo je sve veće, jer je 1869. sagrađen s južne strane zaljeva zaštitni kameni gat — nazvan brac,
— a 1874. porušeno je drveno pristanište i sagrađen kameni gat, dug 28 m. Ovaj je 1891. produžen za 15 m, a 1908. još za 20 m, pa je time dostigao dužinu od 63 m. Za velik broj baraka izgrađen je 1886. godine, južno od glavnog gata, kružni zaštitni gat i time stvoren prostor za sidrenje, pa su sve barke bile zaštićene od svih vjetrova (od bure, juga i sjeverozapadnjaka — tramontane).

U pučani tako na more, stanovnici Selaca bavili su se i ribarstvom. Već navedeni podaci o tunolovkama, o skladištu soljene ribe i o magazinima za sol očito ukazuju na značenje ribarstva za ovo mjesto. Tunolovke su i kasnije davale dobar ulov. Tako je 18. listopada 1891. bilo ulovljeno odjednom 300 tuna, svaka po 10 kg., ukupno 3.000 kg. Potkraj 19. st. do 50 porodica imalo je razne mreže, a dvije do tri skupine lovile su mrežama potegačama i plavu ribu »pod sviću«.[43]

U kojoj su mjeri stanovnici Selaca bili upućeni na more, pokazuju i podaci o broju obalnih jedrenjaka, ribarskih baraka i običnih baraka za prijevoz, najviše na otok Krk, od 1896. do 1910. godine:[44]

[42] Isto. Također: V. Antić, Razvoj Selaca . . . , str. 20—21.
[43] Isto.
[44] Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije. 1/1905, Zagreb 1913.

Godi-na	Mali obalni jedrenjaci			Ribarske barke			Barke za prijevoz		
	Broj	Tona	Momčad	Broj	Tona	Momčad	Broj	Tona	Momčad
1896	8	136	27	1	1	2	55	97	109
1897	5	85	17	2	3	9	59	103	117
1898	5	85	17	2	3	9	61	105	121
1899	5	85	17	2	3	9	63	107	125
1900	5	85	17	2	3	9	57	77	111
1901	5	85	16	2	3	9	58	78	113
1902	5	85	16	2	3	9	58	78	113
1903	4	65	13	2	3	9	59	79	114
1904	3	41	9	3	5	16	60	80	116
1905	2	33	7	3	5	16	63	83	122
1906	--	--	--	--	--	--	67	96	52
1907	--	--	--	--	--	--	69	99	54
1908	--	--	--	--	--	--	68	90	66
1909	--	--	--	--	--	--	71	99	68
1910	--	--	--	--	--	--	71	99	72

Iz ovih je podataka vidljivo da Selčani do potkraj 19. st. imaju 8 malih obalnih jedrenjaka, iako taj broj govori o znatnom smanjenju tih plovila prema 70-godinama. No to je opća pojava na Jadranu, jer brodovi na paru potiskuju brodove na jedra. Međutim, od 1896. porastao je broj ribarskih baraka od 1 na 3, a naročito baraka za prijevoz od 55 na 71 godine 1910. Ribarstvo je dakle u ovom mjestu i početkom 20. st. još razvijeno. Porast broja baraka za prijevoz pokazuje da stanovnici mjesta još obrađuju svoje zemljišne posjede na susjednoj istočnoj obali otoka Krka, od uvale Murvenice i Vodice do Supovice (Risike) i Vrbnika. U mjestu se, prema tome, još živi na stari način, od obrade zemlje i od mora, ali ne više samo od toga, jer je broj stanovnika u porastu i trebalo je poći i drugim putovima da mjesto dalje napreduje.

Tako izvjestan napredak mjesta početkom 20. st. pokazuju također podaci o brodovima u dolasku i odlasku (parobrodima i jedrenjaoima) od 1901. do 1905.[45]

Godina	Parobroda		Jedrenjaka		Ukupno	
	Broj	Tona	Broj	Tona	Broj	Tona
1901	2 672	187 782	225	3 476	2 897	191 258
1902	2 892	218 208	• 164	2 788	3 056	220 996
1903	2 924	263 628	77	1 466	3 001	265 094
1904	5 086	381 254	17	428	5 103	381 682
1905	6 186	501 256	8	324	6 194	501 580

[46] Isto.

S jedne je strane, prema ovim podacima, broj jedrenjaka u dolasku u luku i u odlasku iz luke u veoma naglom padu. On se zapaža već 1902, ali još više idućih dviju godina (1903. i 1904.) i konačno 1905. Za pet godina pad broja jedrenjaka upravo je katastrofalan — 225 na svega 8. Ovo pokazuje da je minulo plovljenje na jedra. S druge strane broj parobroda u dolasku i odlasku u stalnom je porastu. U prve tri godine taj je porast postupan, ali je 1904. velik i prema prethodnoj godini (1903), a stopostotan je prema 1901. Povećanje bilježi i 1905. godina. Podaci o parobrodima očito predočuju pobjedu pare na moru.

Sve ove djelatnosti vezivale su većinu stanovnika uz mjesto. Samo su mornari, ploveći još jedrenjacima, napuštali mjesto za kraće ili duže vrijeme. No s razvitkom mjesta i s porastom broja stanovništva nisu više bili dovoljni prirodni uvjeti za kakav-takav normalan život. Vrlo rano došlo je do kraćeg ili dužeg iseljivanja muškaraca u svrhu zarade i sticanja dodatnih sredstava za život, obično iz veće porodice koja je ostajala u mjestu. Članovi porodice, stari i mladi, radili su u kućanstvu (kućni poslovi) ili izvan njega (obrada tla, paša, obično ovaca i ostale stoke). Sve je to rađeno obično i najčešće pod nadzorom supruge-majke, koja je tako preuzimala i isve dužnosti odsutnog supruga-oca. Njoj su ponekad pomagali djed i baka.

Prvi iseljenik Selaca javlja se već 1825. To je Ivan Grško (rođ. 1805) koji se iselio u Južnu Ameriku. Veće iseljivanje zabilježeno je četvrt stoljeća kasnije, naime 1859. Tada skupina mještana odlazi na gradnju Sueskog kanala. Mnogi ostaju tamo kraće ili duže vrijeme. God. 1867. bilo je na Suezu 105 radnika iz Selaca, što predstavlja velik broj za ovo mjesto. Po završetku gradnje kanala većina radnika vratila se u rodno mjesto. Neki su, međutim, otputovali na rad u Južnu Ameriku, a profilant Andrija Lončarić uputio se u Jedrene, u Tursku, gdje je ostao do smrti.[46] Emigriranje iz ekonomskih razloga time nije prestalo. Ono se nastavlja sve do kraja 19. st., na što utječe i propast brodarstva na jedra, a produžuje se i prvih godina 20. st. sve do početka prvog svjetskog rata (1914). U ovom je razdoblju (iseljivanje veliko iz cijele Hrvatske, pa se samo od 1900. do 1905. iselilo 260.067 ljudi, tj. 10% stanovništva prema stanju iz 1900. godine.[47] Ono je zahvatilo i Selca kao i ostala vinodolska mjesta. Ono nije prestalo ni za vrijeme stare Jugoslavije, što je smanjivalo broj stanovnika u mjestu.

Drugi dio stanovništva ostaje u domovini, onda u granicama Austro-ugarske, ali svakog proljeća odlazii na sezonski rad i vraća se pred zimu svojoj obitelji. Odlaze samo muškarci, redovno na zidarske i klesarske radove. U susjednu Rijeku, u njenu naglom razvitku u drugoj polovici 19. i početkom 20. st., upućena je i ženska radna snaga. Dio radnika zapošljava se sezonski u Sloveniji, osobito od kada je mještanin Antun Lončarić Rokan osnovao tamo svoje građevno poduzeće koje dalje vodi njegov sin Josip. Tamo su gradili razne objekte (zgrade, ceste, tunele,

[46] I. Lončarić Papić, iz ostavštine.
[47] Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj. Zagreb 1969, str. 16.

mostove). Poslije austrijske okupacije Bosne i Hercegovine (1878) radnici iz Selaca odlaze godinama u tu pokrajinu na sezonski rad, jer su austrijske vlasti u isvrhu definitivnog prisvajanja okupiranog područja
— što će i uslijediti 1908. jednostavno aneksijom — počele izgradnju cesta, željezničkih pruga i državnih zgrada. Većina radnika radi sezonski, ali ih je bilo i koji su se tamo zadržali i po više godina. Neki su postali i građevni poduzetnica i ostali do smrti (Mate Lončarić, umro u Sarajevu, Tomo Jeličić, umro u Mostaru) ili su se vratili sa znatnim zaradama svome domu u rodnom mjestu (Ivan Lončarić Franić, Ante Antić Tunar, Ivan Antić Jerkov).[48] Jedna porodica iselila se u Srbiju i svoje prezime Lončarić zamijenila nadimkom Brušija, ostavši tamo do danas. Članovi te porodice bave se građevinskim poslovima vrlo uspješno do danas.

Ovo sve veće iseljivanje, trajno ili povremeno, brojčano je slabilo samo mjesto. Broj stanovnika je u padu iz godine u godinu, ali do prvog svjetskog rata pad nije nagao, a dio radnika vraća se u svoje rodno mjesto. S uštedevinama neki od njiih rade vlastite kuće, po čemu se i cijenila ekonomska snaga pojedinih obitelji. No unatoč tome, mjesto je zastalo u svome razvitku. Ukinut je carinski ured i preseljen u Crikvenicu, a i lučka vlast snižena je u rangu padom izvoza drva iz selačke luke. Kao administrativni centar kotara, susjedna Crikvenica sve više jača, u čemu joj pogoduju i političke prilike za banovanja Khuena Hedervaryja, a napose kada 1888. počinje njen turistički razvitak gradnjom kupališta. Dok u Crikvenicu pritiče i strani kapital, mađarski, pa dolazi do gradnje prvih velikih hotela, *Therapije* i *Miramara,* Selca ostaju sve više u sjeni kao nekad dobro poznata luka s jakom flotom malih jedrenjaka.

Međutim, od polovice 19. st. Selca su se sve više osamostaljivala kao zasebno mjestance ii u drugim pravcima. Ono je već onda imalo svoju općinu, i pečat iz 1849. godine imao je natpis »Sigil comune Selce«. Ali na početku Bachova apsolutizma ono gubi općinsku samostalnost, jer su u jednu općinu združena mjesta Selca i Bribir s Novim i Zagonom. Odbornik te združene općine bio je župnik Mate Kombol, koga je na tu dužnost imenovao podžupan u Bakru. U samom mjestu vlast je vršio sudac ili glavar. On je sastavljao popis djece za školu i popis mladića za regrutiranje u vojsku, određivao je i oglašivao noćnu patrolu od trojice mještana i proglašavao je razne naredbe viših vlasti nedjeljom pred crkvom. Kada je padom apsolutizma došlo do razvrgnuća ove združene općine, Selca opet dobivaju samostalnu općinsku upravu (1861). Ova samostalnost bila je doduše još jednom ukinuta. Naime, od 1. siječnja 1877. združena su u jednu općinu mjesta Selca, Grižane i Crikvenica sa sjedištem u Crikvenici, ali je takvo stanje trajalo nešto više od četiri godine. Od 1. rujna 1881. ta su mjesta opet dobila samostalne općine. Od tada se Selca dalje razvijaju pod upravom svoje općinske uprave, svoga zastupstva izabranog na općinskim izborima.

I još jednu oznaku osamostaljenja od polovice 19. stoljeća treba spomenuti za ovo mjesto. U prvo vrijeme, tj. poslije osnutka osnovne škole u Crikvenici, samo mali broj djece iz Selaca polazio je tu školu

[48] I. Lončarić Papić, iz ostavštine.

sve dok nije 1847. otvorena takva škola u Selcima. Obuka je trajala tada dvije godine, a poučavao je Stjepan Smolčić (rođen u Lici, u Lipicama, 1813, umro u Selcima 18. I 1858). U školi je nastavio predavanja i kada je ona 1856. postala općinskom. Škola je tada bila smještena u privatnoj zgradi, u dijelu mjesta zvanog »Pod Cičanj« (danas Partizanska ulica). Polaznika je 1850. bilo 40—50, ali se njihov broj 1856. popeo na 79 (65 učesnika i 14 učenica). I ovi podaci pokazuju da je mjesto poraslo u broju stanovnika, ali isto tako i da su već onda i ženska djeca u školi i da stječu osnovno obrazovanje. Navodi se čak da su te godine bila za školu sposobna 123 obveznika, ali zbog nedostatka prostorija školu nisu polazile većinom djevojčice. Velika briga za školovanje djece pokazana je 19 godina kasnije. Naime, 1875. sagrađena je veLika jednokatna školska zgrada na samoj obali mora kraj mjesnog trga (danas sjedište Turističkog društva), a 1885. uređen je na drugom mjestu i školski vrt. Broj učenika bio je znatno porastao, pa ih je 1887. bilo oko 180. Nepismenih u mjestu gotovo mije bilo. Već 1873. osnovana je Narodna čitaonica, doduše onda još za uži krug mještana, ali sama činjenica o postojanju čitaonice govori o zainteresiranosti mještana za kulturni rad i za praćenje političkih događaja čitanjem novina. Čitaonica je, doduše, prekidala rad, u pojedinim se godinama ni ne spominje, ali je bilo i obnavljanja djelatnosti sve do 1894. Zanimljivi su podaci o novinama koje je čitaonica primala. Tako već 1874. prima ove novine: *Primorac* (Kraljevica), *Naša sloga* (Trst), *Vijenac, Obzor, Narodne novine* (*Zagreb),Narodni list, Katolički list* (Zadar), *Slovenski narod* (Ljubljana), *Cittadino* (Rijeka), *Osservatore* (Trst). Godine 1880. prima sušačku *Slobodu,* 1885. *Obzor* (Zagreb), 1886. *Arhiv, Balkan, Bahnunternehmer, Hrvatska* (Zagreb), 1887. *Sarajevski list* i *Novi bič* (Zagreb), a 1888. *Nepristran* (Sušak), šaljivi list *Osa* ii *Dom i svijet* (Zagreb). Ovaj popis novina pokazuje da su mještani već 70-ih godina cijenili rad na prosvjećivanju i pratili politički život, a pogotovu 80-ih godina kada je mlado pravaštvo u Hrvatskom primorju ustalo da brani nacionalne interese Hrvata uopće, izdajući ovdje poslije kraljevičkog *Primorca* sušačku *Slobodu,* koje je listove Narodna čitaonica primala.[49]

No krajem 804h i 90-ih godina na daljnji razvitak Selaca utječe novi društveni fenomen, uključujući u sebi i privredne elemente. To je početak turističkog razvitka hrvatskih primorskih mjesta, svakako i pod utjecajem onoga što se zbivalo u susjednoj Opatijii, koja poslije skromnih početaka svoga razvoja (izgradnja vile Anđuline, uređenje parka I, započinje 80-ih godina naglo napredovati kao prvo turističko mjesto na istočnoj obali Jadrana izgradnjom prvog velikog hotela (Kvarner, 1884). U Hrvatskom primorju usmjeravanje mjesta u pravcu turističkog razvitka zapaža se izrazito najprije u Kraljevici, nešto u Bakru te u Novom Vinodolskom, a zatim u Crikvenici i Selcima. Jednom dijelu Selčana, među kojima su prednjačili baš oni koji nisu odlazili u svijet na zaradu, koji su svojiU egzistenciju osigurali u mjestu (trgovci, obrtnici), a koji su prvu riječ imali u društveno-političkom i kuitumo-prosvjetnom živo-

[49] Isto.

tu u mjestu, postalo je ubrzo jasno da se i Selca moraju usmjeriti u pravcu turističkog razvitka. Na to su ih upućivali u prvom redu ekonomski razlozi. Tako su 1894. osnovali Zadrugu morskog kupališta (11. ili), prihvatili njena pravila (19. III), pa se odmah pristupilo izgradnji kupališta od deset kabina i ono je otvoreno na početku ljetne sezone (4. VIII).[50] Od tada se počinju Selca razvijati turistički, postupno ali stalno. To potvrđuje i vođenje statistike posjetilaca (od 1897), izdanje prvih razglednica (1898), izgradnja obalne ceste od mjesnog trga do kupališta (1899), gradnja novoga kupališta (1905), produženje obalne ceste od kupališta do uvale Slana i gradnja dvaju ljetnikovaca (1910), gradnja većeg modernog kupališta i osnivanje Društva za poljepšanje mjesta (1911) te podizanje prvog modernog hotela *Rokan* (1912), preimenovanog 1945. godine u *Slaven.* U godini izgradnje toga hotela Selca su zabilježila 446 posjetilaca.[51]

Tako je prvo desetljeće i početak drugoga 20. st. označilo novo razdoblje razvitka mjesta. To se događa i na političkom i kulturnom polju. Pojava *Novog lista* u Sušaku—Rijeci i političko djelovanje Frana Šupila, izdavača i glavnog urednika toga lista, unijelo je političku živost i u ovo mjesto, rasplamsavajući nacionalnu borbu protiv tuđina i tuđinske vlasti u Hrvatskom primorju i u Hrvatskoj uopće. To je uslijedilo već 1903. za vrijeme hrvatskog narodnog pokreta. U takvim prilikama oživljava i kulturni rad osnutkom Hrvatske pučke knjižnice (14. II 1904) koja postaje kulturno i političko žarište i to ostaje sve do početka prvog svjetskog rata. Uz nju djeluje i Hrvatsko pjevačko i tamburaško društvo »Neven« pod ravnanjem ravnatelja osnovne škole Martina Gregurića, koji je uz rad u školi mnogo učinio i za kultumo-prosvjetni i glazbeni život u mjestu do 1914.'- U oba ova društva, Hrvatskoj pučkoj knjižnici i »Nevenu« učlanjeni su bili upravo radni ljudi Selaca. Ograničenja kao za članstvo Narodne čitaonice iz 1873. sada više nije bilo, iako su ekonomske razlike između pojedinih porodica, pa prema tome i mještana, bile sada nešto veće. U mjestu je, doduše, što se tiče općinske uprave, dominirao imućniji sloj mještana, koji je osnovao i Društvo za poljepšanje mjesta, spoznavajući već tada ekonomski Interes i svoj i mjesta u cjelini, ako ono privuče što veći broj turista na oporavak i odmor, ako se, dakle, što jače turistički razvija i turizam donese određene prihode. No tadašnje političke prilike i ugroženi nacionalni interesi zbijali su mještane u jedno kolo, što se očitovalo i na izborima za Hrvatski sabor izborom dra Bogoslava Mažuranića za narodnog zastupnika. Tako je na kultumo-prasvjetnom polju, u radu Knjižnice i »Nevona«, vladala jednodušnost i nije dolazilo ni do kakva cijepanja redova sve do prvog svjetskog rata.

[50] I. Lončarić Papié, iz ostavštine. — Poziv za osnivačku skupštinu Zadruge morskog kupališta vidi: V. Antić, Turizam Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. Izvještaj o radu I—II (X—XI), Rijeka, 1955, str. 16, bilj. 53.

[51] V. Antić, Razvitak Selaca . . . , str. 25.

[52] »Neven« je priredio koncert u Sušaku 29. III 1913, a polovicu čistog prihoda dodijelio je društvu »Ljudevit Gaj« za osnutak hrvatske škole u Rijeci. — Zapisnik sjednice od 13. IV 1913.

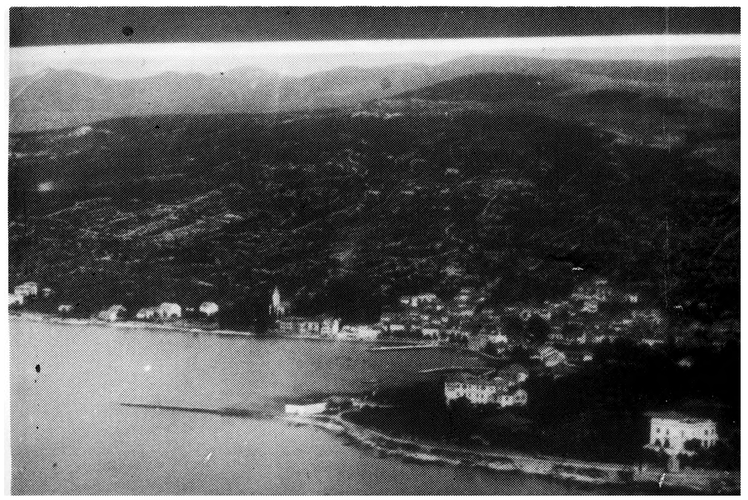

Tamburaški zbor »Nevena« 1911. godine.
U najvišem redu s lijeva na desno: Josip Lončarić Marković, Stjepan Pobor, Miho Lončarić Ružić, Stjepan Pobor Belac st., Valentin Linić, Josip Sušić. — U srednjem redu s lijeva na desno: Marijan Papić, Franjo Antić Lukin, Petar Brozović, Juraj Jeličić Jureško st., Stjepan Pobor Bslac ml., Marijan Jeličić, Antun Antić Tunar. — Sjede s lijeva na desno: Ivan Lončarić, Miho Antić Cvetić, Juraj Jeličić Jureško ml., Martin Gregurić, zborovođa, Šime Lončarić, Rudolf Lončarić (Cane), Luka Jeličić. U najnižem redu čuče s lijeva na desno: Vinko Antić Sokol, Franjo Antić Polić, Ivan Antić Dudo, Stjepan Jeličić i Vicko Antić Dudić.

Pjevački zbor «Nevena» 1911. godine.
U najvišem redu s lijeva na desno: Miho Lončarić Ruzić, Josip Lončarić Markovič, Stjepan Pobor, Antun Antić Tunar, Stjepan Pobor Belac st., Marijan Jeličić. — U trećem redu, s lijeva na desno: Petar Brozović, Ivan Lončarić, Matejka Lončarić udata Brozović, Marija Lončarić Carova, Cecilija Lončarić udata Antić, Lucija Jeličić udata Lončarić, Marija Lončarić udata Kršul, Katica Pobor udata Antić, Franjo Antić Lukin, Stjepan Pobor Belac ml. — U drugom redu sjede s lijeva na desno: Marija Antić udata Lončarić, Regina Pobor udata Brozović, Uršula Lončarić udata Jeličić, Martin Gregurić, zborovoda, Mandalena Lončarić udata Antić, Margareta Jeličić udata Pobor, Mica Antić Cvetić. — U prvom redu čuče s lijeva na desno: Andrija Kršul Alavija, Mihovil Antić, Cvetić, Stjepan Jeličić Luz.in, Luka Jeličić Mahulja i Josip Jeličić Mahulja.

Ovim je pružena samo opća slika o postanku i prvim počecima razvitka Selaca kao posjeda Zninjskih i bribirske luke, *o* osamostaljivanju zaseoka u posebno mjesto do kraja *18.i* napose u toku *19.* st. te u prvom desetljeću i na početku drugog desetljeća 20. st. U pojedinosti toga razvitka nije se ulazilo. Međutim, kako je ova monografija posvećena razvitku radničkog pokreta od 1918. do *1941.* godine i potom sudjelovanju mjesta u marodnoosbalodilačkoj borbi (1941—1945), potrebno je razmotriti neke momeite i do 1918. za bolje razumijevanje rađanja i uspješnog razvitka radničkog pokreta poslije sloma Austro-Ugarske i stvaranja kraljevine SHS djelovanjemj Socijaldemokratske strane u Hrvatskoj odnosno od Kongresa ujedinjenja (kraj travnja 1919) Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) — SRPJ(k). Uz opću sliku o razvitku mjesta to nije iznijeto, naiime nije razmatrana ekonomska situacija u odnosu na položaj radnih ljudi u mjestu, nije posebno dotaknuta nacionalna borba onog vremena u kojoj sudjeluju i radnici i nije se ukazalo da li i kako već u tom razdoblju počinju prodirati socijalističke ideje u vinodolska mjesta, pa tako i u Selca. Na te momente ukazat će se u prvom dijelu ove knjige.

PANORAMA SELACA 1928. GODINE

OBALNI DIO SELACA DO 1941. GODINE

PLAZE U SELCIMA UREĐENE KRAJ KUPALIŠTA 1931. GODINE

SELCA U IZGRADNJI 1971. GODINE

DIO PRVI

Narodni otpor protiv tuđina

pojava Socijalističkih ideja

1848-1918.

U razdoblju osamostaljivanja mjesta i njegova razvitka u drugoj polovici 19. i početkom 20. st. traje nacionalna borba protiv tuđina u svim hrvatskim zemljama pod Austro-Ugarsikom — bilo u Hrvatskoj i Slavoniji kao autonomnoj banovini Monarhije, bilo u pokrajinama Dalmaciji i u Istri pod vlašću Beču. Započeta hrvatskim preporodom 30-ih godina 19. st. radom ilirskih preporoditelja pod vodstvom Ljudevita Gaja — kome je inače Selčanin Pavao Pobor bio jedan od profesora na gimnaziji u Krapini — ta se borba razbuktava 1848. godine. Poslije sputavanja pod apsolutizmom Aleksandra Bacha (1850—1860) obnavlja se 60-ih godina i vodi do hrvatsko-ugarske nagodbe (1868) i posebno poslije te nagodbe do sloma Austro-Ugarske (1918). To je borba za nacionalna prava Hrvata, za materinski jezik, za oslobođenje od tuđinske vlasti i vlastiti razvitak i konačno za jugoslavensko ujedinjenje. I stanovnici Selaca uvučeni su u tu borbu sudjelujući u nacionalnim redovima u borbi protiv mađaronstva. Na to utiče i pogoršavanje ekonomskih prilika u mjestu i položaj radnih ljudi.

U istom razdoblju javljaju se u Hrvatskoj i socijalističke ideje, osnivaju se radničke organizacije, počinje proslavi janje 1. svibnja kao praznika rada, pojavljuju se radnički listovi pa 1892. počinje izlaziti socijalistički list *Sloboda.* Dvije godine kasnije (1894) osnovana je Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije, a u njeno područje pripadalo je i Hrvatsko primorje, dakle i Vinodol i u njemu mjesto Selca. Položaj radnika, kojih je broj u porastu, bitno se mijenja, a prvi svjetski rat i oktobarska revolucija revolucioniraju sve radne ljude. Sva ta zbivanja djeluju, naravno, i na prilike u ovom mjestu, na položaj radnika, i pospješuju širenje socijalističkih ideja.

Ovdje je potrebno osvrnuti se na sve momente. Oni su sami po sebi vrlo zanimljivi, ali su u uskoj vezi i s kasnijim razvitkom radničkog pokreta u Selcima, i u Vinodolu uopće. Takav osvrt nameće se dakle kao uvod u prikaz događaja poslije prvog svjetskog rata i uspješan razvitak radničkog pokreta, napose poslije Kongresa ujedinjena i osnutka SRPJ(k). Sam osvrt svodi se na ovo: 1. ekonomske prilike u mjestu i položaj radnih ljudi, 2. sudjelovanje u narodnom otporu protiv tuđina, i 3. širenje socijalističkih ideja u Vinodolu.

I

EKONOMSKE PRILIKE U MJESTU I POLOŽAJ RADNIH LJUDI

Napredak mjesta u cjelini bio je očit na kraju 19. i početkom 20. st. No s porastom stanovništva i raslojavanjem nastaju u društveno-ekonomskom sklopu značajne promjene. Nekadašnji kmetski odnosi iz doba Zrinjskih već su odavno bili izmijenjeni. Izmjenom takvih odnosa i zamjenom feudalnog poretka kapitalističkim dolaze radni ljudi u mjestu u nov ekonomski položaj. Početkom 19. st. svi mještani bili su uglavnom u istom ili u vrlo sličnom ekonomskom položaju, obrađujući svoje male posjede u mjestu i okolici, prema Crikvenici i Novome, u Bribiru ili na otoku Krku (predjeli na istočnoj obali otoka između Šila i Vrbnika, poimence Murvenica, Vodica, Supovica, Risika, Petrina, Sv. Marak). Bavili su se djelomično i ribarstvom. Još 1890. bilo je poljoprivredno stanovništvo u Hrvatskoj i Slavoniji 84,63%, a 1900. 82%, pa je takvo stanje i u Selcima, kao, uostalom, u cijelom Vinodolu. Istina, od 60-ih godina 19. st. raslojavanje stanovništva Selaca poprima izrazkije obilježje, za razliku od čisto poljoprivrednih područja u Hrvatskoj i Slavoniji. Na to utječe iseljivanje dijela radnih ljudi, odlazak na zaradu izvan mjesta, bilo u domovini ili izvan domovine, zatim sve veće bavljenje zanatima (zidari, klesari, poslovođe), ondašnje jačanje brodarstva na jedra
i potom usmjerivanje razvitka mjesta putem turističke privrede potkraj 19. st.

Taj proces raslojavanja uz istodobni napredak mjesta u toku više od pola stoljeća (1860—1914) nije, doduše, stvorio u početku neke velike društvene razlike među ljudima. Polazak osnovne škole i opetovnice (dvaput u tjednu za dopunjavanje osnovnoškolskog obrazovanja) te pro svjećivanje uopće bilo je pristupačno gotovo svima slojevima. Daljnje školovanje bilo je ipak rijetkost u prvo vrijeme, a oni pojedinci koji su odlazili na studij, posvećivali su se obično svećeničkom pozivu (npr. Pavao Pobor, Ivan Pobor Belac, Andrija Pobor). Tek početkom 20. st. počinje se više polaziti u srednje škole, u prvom redu u nautičku u Bakru. Tako su postupno, od kraja 19. st., ekonomske razlike među stanovnicima mjesta postale sve očitije, a time je i položaj radnih ljudi sve teži. Do prvog svjetskog rata proletarizacija većeg dijela mještana bila je potpuno izvršena. Dioba na imućniji sloj mještana i na neimućne, na one koji su se iseljivali trajnije ili se zapošljavali sezonski u domovini, točnije u granicama Austro-Ugarske, najbolje ocrtava socijalne prilike u mjestu u posljednjoj polovici stoljeća do prvog svjetskog rata. U imućniji sloj mještana ubrajaju se zemljoposjednici s većom površinom zemlje, građevni poduzetnici, trgovci i obrtnici.

Sve porodice u mjestu imale su, kako je rečeno, veće ili manje posjede i sve su obrađivale svoju zemlju, škrtiju oko mjesta i u okolici i plodniju u Bribiru ili na otoku Krku. Plodovi s tih posjeda, tzv. liha, lišica, obično ograđenih suhozidom (gromačama) kao zaštitnicima od silovite bure, služili su za prehranu (žito, krumpir, povrće, maslinovo

ulje, vino). Imućnije porodice mogle su i prodati dio tih plodova (osobito ulje, vino, -smokve). Bilo je u mjestu nekoliko zemljoposjednika koji su se bavili samo zemljoradnjom i od nje živjeli. Takvi su nazivani gruntašima (njem. Grund, zemljište). Ta je oznaka ukazivala na bogatstvo odnosne porodice. One su obično imale i više stoke, dva do tri vola potrebnih za oranje i za vuču, po jednu do dvije krave za mlijeko i meso i po koju svinju za dobivanje u prvom redu mesa, a zatim masti, jer je maslinovo ulje bilo glavna masnoća kod svih stanovnika mjesta.

Veći zemljoposjednici živjeli su u zaseoku Brdo, u jugoistočnom dijelu mjesta. Tu su oni podigli .svoje seljačke kuće i staje, obično ograđene visokim zidom. Takva je bila porodica Lončarić nadimkom Rataj,[1] koja je uz velik posjed u mjestu i okolici te na otoku Krku imala i vlastitu tunolovku. Bila je podignuta, kao i u doba Zrinjskih, na otočiću koji se i danas zove Školjić, dok je na obali, na mjestu današnjih plaža, bila ribarska kućica za odmor i spavanje ribara. Otočić je bio umjetno stvoren nasipavanjem. Druga je prodica Lončarić ,s nadimkom Andrinić, kojoj je kuća sa stajom također u zaseoku Brdo, u ono doba izvan mjesta, odijeljena, a imala je posebnu kuću s posjedom i u predjelu Duboki, u blizini Novoga Vinodolskog. Ruševine te kuće i danas postoje.[2] Uz ove dvije zemljoposjedničke porodice je i porodica Pobor s nadmikom Polčić, kojih je porodična kuća, također u zaseoku Brdo, bila sagrađena odvojeno od velike staje za volove i krave.[3] Ovamo pripada također iz zaseoka Brdo porodica Kršul Knez koja je bila dosta razgranata.[4] Porodice Lončarić Andrinić, Pobor Polčić i Kršul Knez nisu posjedovale zemljišta na otoku Krku, dok je porodica Lončarić Rataj imala tamo velik posjed. U jake zemljoposjednike (gruntaše) za okvire ovoga mjesta ubrajale su se i ove porodice: Lončari Arbanić, Antić Lukin, Antić Cvetić, Antić Peverin,[5] Antić KomboMć, Jeličić Tominčić,[6] Jeličić Jureško,[7] Lončarić Rokan, Lončarić Šarić, Lončarić Marković, Jeličić Bokulić, Lončarić Tomić, Jeličić Matičin, Antić Mornarić, Lončarić Ružić, Kršul Jožić, Jeličić Ivanko, Lončarić Puškar, Lončarić Zvančić, Lončarić Dujmić, Lončarić Bubnjar i Grško Paronić.

[1] Iz porodice Lončarić Rataj potiče Lovro Lončarić, koji je sudjelovao u antifašističkom ratu kao partizan u redovima Crvene armije.

[2] Iz porodice Lončarić Andrinić potiču Josip, španjolski borac, Nikola, sudionik NOP-a i Jovo, istaknuti borac i komandant u NOV-u, danas general-major u m.

[3] Iz porodice Pobor Polčić su sinovi Vinko, poginuo kao partizan u borbi, i Josip koji je kao politički radnik djelovao u pozadini od 1941. do 1945, a poslije oslobođenja sudjelovao u političkom radu i bio predsjednik općine. Rođen je 1910, a umro 1971.

[4] Iz jedne grane Kršula potiču Filip, koji je sudjelovao u oktobarskoj revoluciji, i Ivica, član KPJ 1919. i 1920. godine. Iz druge grane (Alavija) potiče Andrija Kršul, prvoborac, danas pukovnik u m.

[5] Iz ove isu porodice Vicko Antić, španjolski borac i komandant XIII divizije, danas generalpukovnik u m., i prvoborac Luka Antić.

[6] Ovoj porodici pripada Ivan Jeličić Tominčić, predratni borac radničkog pokreta i prvoborac u NOB-i.

[7] Iz ove porodice potiču Juraj Jeličić, član KPJ 1919—1920. godine, i Vjekoslav Jeličić, član KPJ 1919—1920. godine, borac iz redova radničkog pokreta i općinski načelnik u Selcima (1936—1937).

Uz građevne poduzetnike, koji su se bili obogatili, a koji su već spomenuti, ekonomsku moć u mjestu pokazuju i trgovci. Poznate su tri jače trgovačke porodice: Ivan Lončarić Papić,[8] Ivan Antić Kombol[9] i Josip Jeličić Osić.[10] Njihove su trgovine opskrbljivale mještane živežnim namirnicama i svim drugim potrebama. Snabdijevale su i neke porodice iz Bribira, iz sela koja su bliže Selcima; te su porodice prodavale mlijeko selačkim obiteljima. Kupaca je bilo također iz zagonskih, krmpotskih i ledeničkih sela, jer se iz njih dovozilo gorivo drvo na kolima ili u strukovima na magaroima, pa su se onda ti vozari opskrbljivali u selačkim trgovinama. Uz spomenute trgovce svrstao se i građevni poduzetnik Ivan Antić Jerkov pošto je sagradio veliku jednokatnu kuću u glavnoj ulici i počeo se baviti trgovinom.

Bilo je također nekoliko obrtnika koji su svoju egzistenciju osiguravali svojim radom relativno dobro u rodnom mjestu: kovač Stjepan Pobor i Josip Pobor Grofičić, stolar Josip Jeličić i Dragutin Lončarić Šepčić, postolari Ivan Lončarić Benko,[11] Ivan Lončarić Puškar, Franjo Antić Lukin, Stjepan Pobor Belac. Petar Antić Panarina i Petar Lončarić Bubnjar te krojač Nikola Šamanić.

Od pomoraca uzdigle su se ekonomski porodice Pobor Belac i Jeličić Spiro, Juraj i Tomo.[12]

No spomenute porodice, svrstane u imućnije u mjestu, sačinjavaju neznatan dio stanovništva. Svi ostali stanovnici bili su dobrim dijelom proletarizirani i nisu mogli svojim radom u mjestu osigurati život sebi i porodici, iako su i oni posjedovali manje posjede i obrađivali ih. Te su poslove vršili od proljeća do jeseni muški i ženski članovi porodice, dok je glava kuće, suprug i otac, za to vrijeme kao radnik bio na sezonskom poslu ili je emigrirao u Ameriku za više godina. Iz godine u godinu povećao se broj ovakvih mještana radnika.

U Americi je 1909. bilo na zaradi s područja Selaca 170 radnika (od toga 40 žena). Svojim porodicama poslali su 23.410 kruna. U raznim drugim zemljama (koja se u izvještaju Modruško-riječke županije za 1909. ne spominju) bilo je iste godine iz Selaca 312 radnika (od toga 20 žena). Oni su svojim kućama poslali 72.317 kruna. U inozemstvu su dakle bila te godine ukupno 482 radnika. Inače je s područja crikveničkoga kotara bilo 1909. u Americi 1.988 radnika, u drugim zemljama 1.854 ili ukupno 2.842 radnika.[13]

Nekoliko godina kasnije, 1913, u Americi su radila 102 radnika (od toga 20 žena) iz Selaca — za 68 manje nego 1909 — koji su poslali svo-

[8] Iz ove porodice su Ivan Lončarić Papić stariji, pisac i kroničar, te njegov sin Ivan, poginuo kao borac na Srijemskom frontu.

[9] Njegovi su unuci Ivan Jeličić i Hubert Jeličić, sudionici naprednog pokreta.

[10] Iz ove porodice potiču Marijan, brodostrojar, Stjepan, strojar, i Marijanov sin Branko, brodostrojar, borac u NOB-i.

[11] Njegov sin Lucijan poginuo je kao partizanski borac.

[12] Iz ove je porodice Jurjev sin Juraj, konobar, koji je (sudjelovao u NOP-u, u Zagrebu je uhapšen i strijeljan.

[13] Izvješće o stanju javne uprave u županiji Modruško-riječkoj za godinu 1909. Ogulin 1910, str. 152 i 155.

jim domovima 20.000 kruna. U drugim zemljama iz Selaca je radio 301 radnik (od toga 31 žena), samo za 11 manje nego 1909. U inozemstvu su 1913. radila ukupno 403 radnika (od toga 51 žena), dakle 79 manje nego 1909. Iz crikveničkog kotara bio je 1913. u Americi 4.671 radnik (za 2.683 više nego 1909), a u drugim zemljama radio je 4.391 radnik (za 2.537 više nego 1909). Te je godine broj iseljenika iz Selaca dakle nešto manji (za 79), ali je jako porastao s područja crikveničkoga kotara, tj. za 5.220, pa su u inozemstvu radila ukupno 9.062 radnika.[14]

Imućstvene razlike mještana ogledale su se napose u stambenim prilikama. Veći dio njih stanovao je u starim zidanim kućama, obično na kat ili dva, zbijenim u uskim krivudavim uličicama, bez vrta oko kuće. Namještaj u tim kućama bio je vrlo skroman, najobičniji i zastario. U takvim kućama stanovali su nekad gotovo svi mještani, osim svećenika, bilježnika, učitelja, pokojeg trgovca ii obrtnika, ali nastajanjem ekonomskih razlika ove su se jasno odrazile vrlo rano baš u nastambama. Dok su zemljoposjednici, gruntaši, zadržali i dalje svoj tip seljačkih kuća te po prirodi svoga zanimanja i dalje obitavali u njima, građevni poduzetnici, trgovci, obrtnici i pomorci pi vi su počeli graditi nove, moderne kuće, prostrane i s vrtom, redovno u obalnom dijelu mjesta. Porodica Lončarić Rokan sagradila je tri velike stambene zgrade, dvije na mjesnom trgu, jednu na obalnom šetalištu prema kupalištu. Raspolažući većim kapitalom, ova je porodica sagradila i veliko kupalište na temelju koncesije dobivene od općine (1911), i veliki hotel, kako je već navedeno. Ova je porodica uložila dakle najviše novčanih sredstava u gradnju stambenih objekata, za gradnju kupališta i hotela.[15] Ostali građevni poduzetnici sazidali su također nove kuće za lično stanovanje (Anton Antić Tunar, Ivan Antić Jerkov,[16] Ivan Lončarić Franić, Antun Lončarić Arbinić[17]), kao što su to učinili i trgovci (Ivan Lončarić Papić, jednu na mjesnom trgu, drugu na obali, Josip Jeličić i Ivan Antić Kombol), obrtnici (Stjepan Pobor, Josip Jeličić, Dragutin Lončarić šepčić, Ivan Lončarić Benko, Ivan Lončarić Puškar), te konačno pomorci (Ivan Pobor Belac i Juraj Jeličić Spiro, oba na obalnom šetalištu prema kupalištu, Tomo Jeličić Spiro, nedaleko od crkve, danas Ulica Emila Antića).

Tako su u godinama pred prvi svjetski rat (1914) socijalne razlike između mještana već bile veoma uočljive. Radni ljudi, većinom sezonski radnici i jednim dijelom upućeni da traže zarade u objema Amerikama, bili su potpuno proletarizirani. Dio njih nalazio je zaposlenje u susjednoj Rijeci već u 19. st. kada se ona poslije nagodbe (1868) počela snažnije razvijati u veliku svjetsku luku i industrijski grad, ali se svi ipak nisu mogli stalno zaposliti. Povremeno su se neki radnici zapošljava[1]! u samom mjestu, npr. prilikom gradnje kupališta, hotela, dviju vila

[14] Izvješće o stanju javne uprave u županiji Modruško-riječkoj za godinu 1913. Ogulin 1914, str. 144.

[15] Josip Lončarić Rokan sagradio je 1911. hotel »Rokan«, današnji »Slaven«, i kupalište. Umro je u ovom kupalištu prilikom kupanja 1931.

[16] Njegova je kuća danas odmaralište za djecu općine Trešnjevka iz Zagreba.

[17] Njegova je kuća danas hotel »Selce«.

glumice Odilon[18] ,i vile Salde[19] (bečki i češki kapital), ali to nije moglo zaustaviti niti ukloniti sezonsko zapošljavanje izvan mjesta i iseljavanje preko oceana. Turistička privreda bila ie poslije izgradnje prvog kupališta (1894) u početnom razvoju. To je ostala i početkom 20. st., iako su baš u turizmu postignuti veći uspjesi, ali još me u takvu opsegu da bi ise u toj grani mogao zaposliti veći dio radne snage. U susjednoj Crikvenici osnovana je 1907. Zidarska škola, jer je Vinodol u ono vrijeme davao velik broj zidara i klesara, pa se upravo osjetila potreba otvaranja takve škole. I veći broj zidara iz Selaca svršio je ovu školu, osposobljavajući se tako u svom zvanju i stioući kvalifikacije za građevnog poslovođu. Ali to je ipak značilo i dalje odlaziti na zaradu izvan*mjesta, ponajviše u granicama ondašnje Austro-Ugarske.

U takvim prilikama javljale su se do prvog svjetskog rata u mjestu sve jače socijalne razlike. Položaj radnih ljudi bio je ekonomski sve teži i oni su sa svojim porodicama sve više ovisili o zaradi, a ona nije nikad bila takva da se moglo bezbrižno prezimiti i dočekati proljeće i novi sezonski posao. Slabo materijalno stanje jednog 'dijela radnika očitovalo se i u tome što su se oni morali zaduživati za putni trošak da bi se negdje izvan mjesta mogli zaposliti. Zaduživali su se obično kod mjesnih trgovaca ili građevnih poduzetnika. Taj dug, katkada i s kamatama, vraćao se ubrzo poslije prvih zarada.

Tako to traje u dualističkoj državnoj tvorevini Austro-Ugarskoj u kojoj je Hrvatska potčinjena Ugarskoj, dakle pod tuđinskom vlašću. Takva situacija još je više otežavala položaj radnih ljudi i pogoršavala ekonomske prilike u mjestu. Sve jači uspon Rijeke kao luke potisnuo je u pozadinu hrvatsko primorske luke Bakar, Kraljevicu i Senj, koje su prije izgradnje željezničke pruge Karlovac—Rijeka imale veće značenje.

I Selca kao luka s izvjensim prometom, napose prijašnjim izvozom drva, doživljavaju u ovim prilikama svoj nazadak, pa i to pogoršava ekonomsku situaciju mjesta, dalje proletarizira radne ljude i primorava ih da traže sezonski posao izvan mjesta ili da emigriraju za više godina u jednu ili drugu Ameriku. Tuđinskoj vlasti nije ni bilo stalo do toga da zaustavi iseljivanje hrvatskog stanovništva i time slabljenje Hrvatske. Njoj je čak odgovaralo takvo stanje u cilju ostvarenja njenih političkih ciljeva u Hrvatskoj, posebno u Hrvatskom primorju, ,u mađarizaciji Rijeke i u učvršćenju turističkih pozicija u Crikvenici. Za ovo je mjesto tuđinska vlast bila posebno zainteresirana.

Tako je tuđinska vlast pridonijela da se mjesto nije moglo brže razvijati, iako su s druge strane pojedinačno uloženi napori da mjesto napreduje (privatni domaći kapital). U svojoj ekspanziji na Jadran poslije hrvatsko-ugarske nagodbe (1868) vlada u Pešti usmjeruje svoju brigu

[18] Njezina vila na rtu prema uvali Slana služila je komandi Pomorske odbrane i zapaljena je 11. travnja 1941. uveče prije dolaska talijanskog okupatora, a vila u predjelu Dražice, na obalnom putu prema Crikvenici, uređena poslije prvog svjetskog rata u dječji dom, danas je hotel »Jadranka«.

[lâ] Louisa Salda, podignuvši vilu u Selcima, izabrana je 1911. za predsjednicu Društva za uređenje i poljepšanje mjesta Selce-Vinodol. Društvena pravila tiskana su u Rijeci 1913. godine.

na izgradnju i razvitak samo Rijeke kao luke, a banska vlast u Zagrebu, također u tuđinskim rukama ili u onima ikoje služe tom tuđinu, ne pokazuje pravi interes za razvitak Hrvatskog primorja. Mađarski se kapital učvršćuje i u susjednoj Crikvenici izgradnjom velikih hotela. U Selcima ne nalazi mogućnosti investiranja /u turizam, iako je mjesto pogodno za turistički razvitak, upravo iz političkih razloga, zbog otpora mještana nađarizaciji bilo koje vrste. I taj momenat utječe na pogoršavanje ekonomskih prilika u mjestu i na položaj radnih ljudi.

U takvim političkim prilikama na početku 20. st. nisu postojale šire perspektive za razvitak mjesta, iako su veće (investicije u turističke objekte (dvije vile, hotel Rokan i kupalište) ukazivale na to da se turističkom privredom može osigurati daljnje napredovanje mjesta. Kako u tom razdoblju nije došlo do jačeg turističkog razvitka, a druge mogućnosti za razvoj mjesta nisu postojale, to nije bilo moguće zaustaviti daljnje iseljivanje radnih ljudi, daljnju proletarizaciju i osiromašenje u političkim prilikama do prvog svjetskog rata. Tako je nastao nesklad. S jedne strane, mjesto pokazuje izvjesno napredovanje u cjelini, ali, s druge strane, njegovi stanovnici ne nalaze zaposlenja u mjestu i odlaze na sezonske radove izvan mjesta, dakle »trbuhom za kruhom«, kako se i govorilo. Međutim, kao zidari i klesari ne zarađuju toliko da po povratku u mjesto mogu prehraniti svoje porodice. Tako se njihov položaj pogoršava. A takvih stanovnika Selaca bio je znatan broj, tolik da se to jasno očitovalo od proljeća do jeseni, kada isu, naime, oni izbivali iz mjesta zaposleni na sezonskim radovima. Njihov je položaj od svih mještana bio najteži. Takav je ostao sve do prvog svjetskog rata.

II

SUDJELOVANJE U NARODNOM OTPORU PROTIV TUĐINA

U političkoj povijesti hrvatskog naroda naročito je značajno razdoblje od preporoda (1830) do prvog svjetskog rata (1914) i propasti Austro-Ugarske (1918). Osnovno obilježje toga razdoblja jest nacionalna borba protiv svih pritisaka tuđinaca, protiv njihove vlasti nad Hrvatskom ii konačno za nacionalno oslobođenje. Ono je i postignuto u širem okviru slomom Austro-Ugarske i stvaranjem prve jugoslavenske države (1918). Obilježje same borbe jest uvlačenje širih slojeva u tu borbu, a time i njihovo politiziranje kao činioca od kojega i zavisi ishod te borbe.

Ni vinodolska mjesta, među njima ni Selca, nisu po strani; ona sudjeluju u nacionalnoj borbi protiv tuđina. Da su i u ovaj dio Hrvatske prodrle misli preporoda, potvrđuje primjer Novog Vinodolskog. Iz ovoga je gradića pisao Mafcija Mažuranić 25. siječnja 1845. svome bratu Antunu u Zagreb da »se ovdi čuje da je cesar opet dopustio Hervatom ime Ilirsko, jeli? — I da ćemo imati svoj Konzilij u Zagrebu, Bože hoćemol?«[20] Takve glasine mogle su doprijeti i u druga vinodolska mjesta.

[20] Dr Ivan Brlić, O braći Mažuranićima, Matiji i Ivanu. — Građa za povijest književnosti hrvatske, knjiga 24. Zagreb 1953, str. 143.

Iste je godine (27. III) u Novom Vinodolskom osnovana Narodna čitaonica, među prvima iu Hrvatskoj (poslije Varaždina, Karlovca, Zagreba i Bakra).[21] Njezin utjecaj nije ostao ograničen samo na Novi Vinodolski; on se širio cijelim Vinodolom. I dolazak Antuna Mažuranića revolucionarne 1848. u Novi Vinodolski da nacionalno djeluje u Hrvatskom primorju i njegovo bavljenje ovdje do polovice 1850. daljnja je potvrda da je Vinodol bio uključen u nacionalnu borbu, da je politički opredijeljen već sredinom 19. st.

U tokove ondašnje nacionalne borbe uključeni su i stanovnici Selaca. Oni ne stoje po strani, oni su obaviješteni o zbivanjima, a jače preporodno žarište, kakvo je onda postao Novi Vinodolski, moglo je utjecati i na njihovo političko odlučivanje. To su potvrdili 1848. jednim činom. Za borbu protiv Mađara sakupili su 137 forinti i 17 krajcara, 2 zlatna prstena, 1 naušnice ii 1 zlatnu kopču[22] A takvo antituđinsko raspoloženje među stanovnicima Selaca vladalo je i dalje, čak je bilo i pojačano, sve do sloma Austro-Ugarske.

Uključivanje Selčana u politički život od polovice 19. st. pomaže i redovno školovanje od osnutka osnovne škole (1847). Sticanje pismenosti bilo je dakle prvi korak na ovom putu, jer je tako omogućeno čitanje novina i time obavještavanje o političkim zbivanjima u zemlji. Za učitelja škole dolazi 1867. Nestor Lihl, koji je aktivan i izvan škole. Upravo u njegovo vrijeme u Selcima je osnovana Narodna čitaonica (1873), a Lihl je bio član upravnog odbora. To pokazuje da je pridonio i političkom osvješćivanju puka. Jer, Čitaonica je već 1874. primala nekoliko ondašnjih listova, jedan iz Kraljevice *(Primorac),* jedan iz Rijeke *(Cittadino),* dva iz Trsta *(Naša sloga, Osservatore),* jedan iz Zadra *(Narodni list, Katolički list),* tri iz Zagreba *(Vijenac, Obzor, Narodne novine)* i jedan iz Ljubljane *(Slovenski narod).* To je bio znatan broj periodika za malo mjesto 1874. godine. Ovi podaci ujedno govore da je kod dijela mještana postojao živ politički interes i da su oni dobro pratili politička i kulturna zbivanja onoga vremena. To potvrđuje i činjenica da su snage oko Narodne čitaonice uputile u Zagreb brzojavnu čestitku prigodom otvorenja Sveučilišta.[25]

Takav interes za novinstvo postoji i 80-ih godina kada Narodna čitaonica prima sušačku *Slobodu* (1880 d dalje), zagrebački *Pozor* (1885) i *Hrvatsku* (1886), *Sarajevski list* i zagrebački *Novi bič* (1887) te sušački *Nepristran* i zagrebački *Dom i svijet* (1888). I kasnije, kada je 1904. osnovana Hrvatska pučka knjižnica, započelo je šire kulturno d političko djelovanje nego za vrijeme postojanja Narodne čitaonice u koju je bio učlanjen samo manji broj mještana. Tako je 1904. Hrvatska pučka knjižnica dobivala 11 listova. Njihova se imena ne navode u zapisniku

[21] O njoj pobliže: Spomen knjiga Narodne čitaonice Novi Vinodolski 1845—1945. Novi Vinodolski 1958.

[22] Bilješke o Selcima Ivana Lončarića Papića. Iz ostavštine.

[23] Godišnji izkaz dohodka i potroška narodne čitaonice u Selcih za vrieme od 1 siečnja do 31 prosinca 1874. Na str. 3 zapisan i/datak: »Dato za brzojavku otvorenje sveučilišta 1,10«. Čuva se u arhivu Narodne knjižnice u Selcima.

Knjižnice, ali se kaže da su to bili poučni i zabavni listovi. Tome se dodaje: »jer nam političkih časopisa nije dozvoljeno držati«.[24]

Bilo je to poslije 1903. godine, poslije narodnog pokreta protiv Khuena i mađarizacije. Ali iduće godine, 1905, Hrvatska pučka knjižnica primala je ove zagrebačke časopise: *Savremenik, Prosvjetu, Dom i svijet, Hrvatski pokret.* Iz Rijeke je dobivala Supilov *Novi list,* a iz Sarajeva *Pokret.*[75] Idućih godina Knjižnica je primala ove listove: *Koprive, Hrvatska danica, Hrvatska sloboda, Slobodna riječ, Tršćanski Lloyd, Pučki prijatelj, Pučki list, Mladi Hrvat, Pokret, Zvono, Dalmatinski objavitelj* i *Obzor.*[26] Prema tolikom broju listova razumljivo je zanimanje mještana i za politiku, za politička zbivanja i obavješćivanje o njima. Shvatljivo je ujedno i njihovo sudjelovanje u nacionalnoj borbi protiv tuđina u drugoj polovici 19. i početkom 20. st.

Posebno valja istaći što je već Narodna čitaonica primala kraljevički *Primorac* (1874). List je izražavao nastojanja političkih ljudi Hrvatskog primorja da se ovaj kraj pridigne ekonomski neposredno pošto su Mađari zavladali Rijekom i počeli je podizati na štetu svih ostalih hrvat.-skoprknorskih luka. Čitaonica je, nadalje, primala sušačku *Slobodu* (1880), glasilo pravaša, kada je Sušak njihovim djelovanjem postao važan općehrvatski politički centar. To pokazuje da je dio Selčana, čitajući, uz ostale, i ova dva primorska lista, bio upućen u politička zbivanja za ono vrijeme važna za cijelo Hrvatsko primorje. Mjesta izlaženja tih listova bila su, kako je rečeno, susjedna Kraljevica, odnosno susjedni Sušak, s kojim je mjestima postojala inače redovna parobrodarska veza. Važno je također istaći da je početkom 20. st. Knjižnica primala Supilov *Novi list.* Na njega su neki Selčani bili pretplaćeni, a neki su ga kupovali, boraveći često u Rijeci kao ondašnjem središtu Hrvatskog primorja ili radeći u tom gradu. Neki su Selčani surađivali u tom listu ili su mu povremeno slali dopise.[27] Treba tome dodati da je Šupilo dolazio katkad u Selca i posjećivao neke porodice.[28]

Uključeni tako u politički život Hrvatske spomenutog razdoblja, stanovnici Selaca sudjeluju naročito izrazito u nacionalnoj borbi protiv tuđina: 1. u obrani hrvatske morske obale, 2. u narodnom pokretu Vinodola 1903/1904 godine, i 3. protiv izvlašćenja hrvatske morske obale 1914.

1. *U obrani hrvatske morske obale u Selcima*

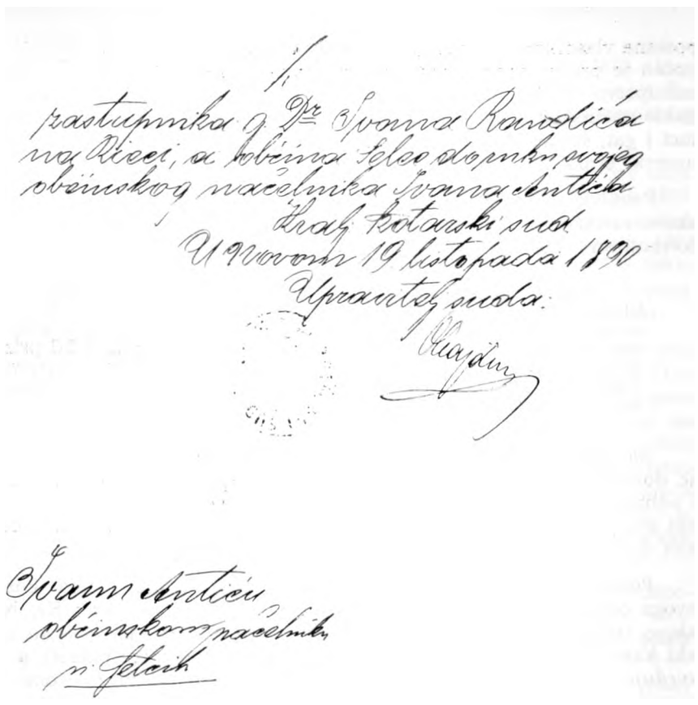
Obalno područje Selaca bilo je upisano u gruntovnici na općinu kao njeno vlasništvo. Mađari su, međutim, poslije otimanja Rijeke po-

[24] Zapisnik Hrvatske pučke knjižnice, knj. I, str. 4.
[25] Isto, za 1905.
[26] Isto, za 1906. i dalje, do 1910. i 1911, str. 44 i 48.
[27] Dr Zvonko Papić (1884—1915) objavio je nekoliko članaka, a Silvestar Antić Kombolić (1870—1956) slao je dopise iz Afrike.
[28] Prema usmenom saopćenju Ivana Jeličića Kombola Šupilo je posjećivao i njegova djeda po majci Ivana Antića, trgovca i opć. načelnika.

Broj 4680 ex. VII 1890/144

Uslavnu kralj banski stol u Zagrebu
izdano je pod 2 listopada t g broj 23275 sljedeću
rješitbu:

U Na izvješće od 30 kolovoza 1890 broj 3906
kojim kralj kotarski sud u Novom podnosi
utok kralj ugarske pomorske oblasti naklisci
u imne visokog kralj erara zastupanog po
erarialnom odvjetniku Dru Ivanu Davidu
proti odluci tog suda od 3 kolovoza 1890
broj 3456 kojom bje utjecatelj svojim mol,
benim pak tevom stavljenim u molbi de
praes 6 srpnja 1890 bej 3307 upravljenim
proti obćini Selce na gruntovni izpravak
gruntovnog uloška broj 256 obćine Selce
odpućen na put parnice te mu pato
spredšjen rok od 3 mjeseca za podnesenje
tužbe jer nagoda medju strankami
za rukom pošla nije - obnašao je kralj
banski stol na odpućenje uloka kralj
ugarske pomorske oblasti na Rieci po
tvrditi napadnutu odluku kralj kote
rskoga suda u Novom od 3 kolovoza
1890 broj 3456, jer je opravdana po §u 26
zakona od 16 rujna 1876 broj 80 zakonika
sbornika § 28 provedbene naredbe
od 24 prosinca 1876 broj 5715 sbornika
broj 2 od godine 1877. § 25 gruntovnih
cenih u navedenom slavna
kralj pomorska oblast sudbenih svojeg

Rješenje Banskog stola u Zagrebu od 2. X 1890. kojim se odbija utok Pomorske oblasti u Rijeci protiv odluke Kotarskog suda u Novom od 3. VIII 1890, a potvrđuje pravo općine Selca kao gruntovnog vlasnika zemljišta u luci.

znatom »krpicom« u tekstu ugarsko-hrvatske nagodbe (1868) nastojali putem Kr. ugarske pomorske oblasti u Rijeci (u daljem tekstu: Pomorska oblast) kao zastupnika kr. ugarskog erara, dakle ugarske države, prisvojiti najprije dijelove i potom svu obalu Hrvatskog primorja, tj. obalu koja je pripadala tzv. banskoj Hrvatskoj. Tako su već 1890. pokušali prisvojiti dio obale u selačkoj luci. Naime, Pomorska oblast podnijela je 6. srpnja 1890 (broj 330 Z) molbu Kotarskom sudu u Novom Vinodolskom kao gruntovnoj vlasti da se s gruntovnog uloška broj 256 općine Selca prenese dio parcela (poimenice 7808/1, 7808/1/2 i 7808/1/3) na kr. ugarski erar. Time se htjelo mijenjati vlasništvo nad dijelom obale u selačkoj luci. Govoreći političkim riječima dio hrvatske obale na području Selaca trebalo je proglasiti mađarskom obalom pošto ugarski erar

postane vlasnikom tih čestica. S ovim podneskom Pomorske oblasti započeo je pravni spor između općine Selca i ugarskog erara. Općinsko zastupstvo nije se htjelo dobrovoljno odreći gruntovnih prava općine, dakle općinskog vlasništva, a usprotivilo se i nastojanju da se obala u luci i gat, što se inače smatra *javnim dobrom,* upiše u gruntovnicu na ugarski erar.

Primivši molbu Pomorske oblasti, Kotarski sud u Novom Vinodolskom zatražio je u ovom pitanju mišljenje općine Selca. Njezin stav formuliran je ovako:

> »Općina kao gruntovna vlastnica nepristaje, da se iz gruntovnog uložka broj 256 općine Selce dio parcele broj 7807/1/2 na ime kr. ugarskog visokog erara prepiše, pošto je to vlastnost općine Selce, a što se tiče morske obale to je i samim građanskim zakonom po § 287 priznano kao općeno ili javno dobro i nemože biti predmetom gruntovnog upisa kako to naročito zakoni propisuju jer su morske obale kao takove radi prometa svačije.«[29]

Na temelju toga Kotarski sud nije oklijevao u donošenju osude. On je donosi već 3. kolovoza 1890 (broj 1890). Priznaje vlasništvo općine i odbija molbu Pomorske oblasti da se spomenute čestice upišu na ugarski erar. Upućuje ju, ako to smatra potrebnim, na redovitu parnicu s tim da podnese tužbu u roku od tri mjeseca.

Pomorska oblast nije se suglasila s takvom osudom suda. Putem svoga odvjetnika dra Ivana Randića iz Rijeke podnosi utok Kr. banskom stolu. Ovaj donosi svoje rješenje (ili »rješidbu«, kako se to sudski kaže) 2. listopada 1890. kojim odbija utok Pomorske oblasti, a *potvrđuje odluku kotarskog suda u Novom Vinodolskom.* Prema tome Pomorska oblast nije uspjela ovim putem postati vlasnicom čestice morske obale u selačkoj luci i upućena je da podnese tužbu i tako pokrene redovnu parnicu. Pomorska oblast se, međutim, s tim ne slaže nego podnosi utok na Stol sedmorice, moleći uz to Kotarski sud da produži rok za podizanje tužbe dok viši sud ne donese odluku. Prema odluci višeg suda od 19. ožujka 1891. čitav je predmet vraćen Kotarskom sudu za dopunu rasprave.

Tako je započela parnica između male hrvatske općine i visokog ugarskog erara, zastupanog u Pomorskoj oblasti, nemoćnog da se nagodi s tom općinom i nemoćnijeg da zakonskim putem prisvoji prvii dio hrvatske obale na Jadranu. U toku cijele 1891. i 1892. Pomorska oblast zateže proces, tražeći neprestano produženje ročišta. U tome i uspijeva. To ne zbunjuje općinu u Selcima i ona uporno brani svoje pravo. Poslije dvije

[29] Svi spisi o sporu općine Selca s Pomorskom oblašću u Ri jeci čuvani su u općinskom uredu u jednom omotu pod naslovom »Morska obala. U listopadu 1943, poslije prodora Nijemaca i demoliranja prostorija općinskog ureda, tada Mjesnog NOO-a, uspio sam spasiti te spise od uništenja. Sada ih ovdje koristim i svi citati navedeni su prema sačuvanim spisima u spomenutom omotu.

godine Kotarski sud u Novom Vinodolskom donosi 3. travnja 1893. (broj 1688 gr.), nakon nove rasprave, novu odluku kojom odbija zahtjev Pomorske oblasti od 6. srpnja 1890. o upisu dijela čestica s gruntovnog uloška broj 256 općine Selce na ugarski erar.

Ugarski erar mije bio suglasan ni s ovom odlukom. Protiv ove odlu ke Pomorska oblast podnosi utok na Banski stol, koji 19. svibnja 1893. unekoliko mijenja odluku Kotarskog suda, ali ne poriče pravo općine. Pomorska oblast ulaže utok i na rješenje Banskog stola 30. lipnja 1893 (broj 667/Z). Rješava ga Stol sedmorice 20. siječnja 1894 (br. 4538/1893) i ne donosi rješenje kakvo je željela Pomorska oblast nego cijeli predmet vraća na ponovnu raspravu Kotarskom sudu u Novi Vinodolski.

Spor općine selačke s ugarskom erarom nije bio neka izdvojena pojava u politici mađarske vlade prema obali ^Hrvatskog primorja. Ojačavši svoj položaj u Rijeci, Mađari nastoje prisvojiti i dio hrvatskog područja izvan riječkog »posebnog tijela« (corpus separatum), naime na Delti, području koje je pripadalo Sušaku i time autonomnoj Hrvatskoj i prema ugarsko-hrvatskoj nagodbi od 1868. Protiv tih nastojanja ustao je narodni zastupnik Erazmo Barčić u Hrvatskom saboru 14. prosinca 1895. To mađarsko prisvajanje područja na sušačkoj Delti obilježio je kao »prvi *potez,* koji ugarska vlada čini na skačnici osvajanja Hrvatskog primorja«.[30]

Taj nasrtaj na sušačku Deltu nije, doduše, bio »prvi potez«, uspoređen s onim što je Pomorska oblast nastojala od 1890. postići u selačkoj luoi, ali i jedno i drugo imalo je isti cilj — mađarizaciju obale Hrvatskog primorja. Kako mađarski kapital prodire od 1892. u Crikvenicu i gradi hotel Therapiju — čime dio crikveničkog zemljišta prelazi u vlasništvo Mađara, jasnija je i razumljivija mađarska upornost da se putem Pomorske oblasti osvaja dio po dio hrvatske morske obale. Ali u takvim okolnostima i položaj općinskog zastupstva u Selcima postaje sve teži. Istodobno njegov otpor protiv upornosti Pomorske oblasti da se ugarski erar dočepa na bilo koji način spomenutih čestica u selačkoj luci dobiva sve šire nacionalno značenje. To je očit primjer hrvatskog otpora protiv mađarskih težnji »na skačnici osvajanja Hrvatskog primorja«, kako je te težnje točno okrstio Erazmo Barčić u spomenutom govoru u Hrvatskom saboru.

U tom otporu nikakav pritisak nije pokolebao općinsko zastupstvo u Selcima u obrani obalnog područja protiv presizanja ugarskog erara. 1 primjer Delte u Sušaku pokazuje da je trebalo upornosti i nacionalne svijesti u pružanju otpora mađarskoj vlasti u postupcima Pomorske

[30] Govor koji je Erazmo Barčić, zastupnik izbornog bakarskog kotara, obrazložio u CXLI. saborskoj sjednici od 14. prosinca 1895. interpelaciju glede Delte i banov odgovor. Po stenografskih bilješkah. Zagreb 1895, str. 18. Navedeno u mom prilogu »Rijeka u hrvatskoj književnosti XIX i početkom XX stoljeća«. Rijeka, zbornik. Zagreb 1953, str. 503—504. Također moja knjiga: »Pisci, Rijeka, zavičaj«. Rijeka 1965, str. 41.

oblasti. I ne samo njenim. Jer, pritisci na općinsko zastupstvo u Selcima vršeni su i na druge načine. Tražilo se da ono odustane od svojih vlasničkih prava, da povuče svoje prigovore molbi Pomorske oblasti od 6. srpnja 1890. za gruntovni prijenos nekih čestica u erarsko, tj. mađarsko vlasništvo.

Dok je, naime, parnica između selačke općine i Pomorske oblasti bila u tečaju, dok spor još nije bio riješen, dok je upis spomenutih čestica u gruntovnicu bio stavljen »in suspenso«, dakle neriješen, odgođen, mađarskim se vlastima pružila prilika da izvrše pritisak na općinsko zastupstvo u Selcima na drugi način. Zastupstvo je zaključilo 2. studenoga 1894. ma prijedlog općinskog načelnika Ivana Lončanića Papića (starijeg) da se sagradi obalni put od pristaništa do kupališta, sto ga je te godine podigla Zadruga morskog kupališta zadružnim udjelima samih mještana. Nemajući sredstava za gradnju toga puta, općinsko zastupstvo odlučilo je zamoliti predstavkom zemaljsku vladu u Zagrebu da podijeli sredstva za tu gradnju. Izabrano je izaslanstvo od /tri osobe đa tu predstavku preda banu uz preporuku kotarske oblasti u Novom Vinodolskom i županijske oblasti u Ogulinu.[31] Predstavka je upućena 8. studenoga 1894.

Ova nastojanja, da se gradnjom obalnog puta pomogne turistički razvitak Selaca, iskorištavaju sada mađarske vlasti da izvrše pritisak za rješenje spora općina-erar u korist erara. Molba općine Selca upućena je kr. ugarskom ministru trgovine. Dne 7. svibnja 1896 (broj 5082/III) taj ministar šalje odgovor zemaljskoj vladi u Zagrebu i veli đa za gradnju obalnog puta u Selcima »ne bi imao doduše primjedbi«, ali, u stvari, on sprečava tu gradnju »pošto njeki djelovi — kako kaže — sagradit se imajućeg obalnog puta padaju na zemljištu, glede kojih se nalazi još u tečaju razprave glede gruntovničkog prenosa na ime ug. državnog erara«. Dakle, otuda otpor gradnji obalnog puta. O njemu će se, dodaje ugarski ministar, raspravljati »tek onda, kada bude konačno riešem još in suspenso nalazeći se upis u gruntovnici«. Prema tome, gradnja obalnog puta uvjetovana je prethodnim rješenjem spora općina-erar, tj. odstupanjem općine od njenih gruntovnih vlasničkih prava na zemljište uz morsku obalu.

Ali u vršenju pritiska na selačku općina ugarski ministar nije ostao samo pri tome. On je određeniji. Utvrdivši da Pomorska oblast »već više godina urgira riešenje gruntovničke uknjižbe« — dakle prijenosa vlasništva s općine na ugarski erar — i ukazavši da je »u interesu da se projektirani obalni put što prije sagradi« — naime u interesu općine Selca — ugarski ministar jasmo je izrazio što očekuje od selačkog općinskog zastupstva. U tom smislu zemaljska vlada u Zagrebu — kojoj je

[31] U deputaciju su izabrani Jakov Papié, opć. bilježnik, Ivan Papié, kako stoji u zapisniku, ali se to odnosi svakako na Ivana Lončarića Papića, opć. načelnika, zatim Ivan Antić Mihin i Joso Lončarić Arbin. — Zapisnik sjednice opć. zastupstva od 21. XI 1894, tbr. 143, toč. V.

bio na čslu ban Khuen — javlja županijskoj oblasti u Ogulinu da i ona treba »prema zamolbi gosp. ministra... i sa isvoje strane općinu Selce sklonuti da bi ista omogućila brzo riešenje gruntovne uknjižbe time da povuče natrag prigovore što ih je podigla proti gruntovnoj ulknjižbi«.
S ovim je još otvorenije izrečen pritisak mađarske vlade na općinsko zastupstvo u Selcima da popusti, da se odrekne vlasništva nad česticama uz morsku obalu, jer ih ugarski erar zakonskim putem ne može gruntovno upisati na sebe, a on to pod svaku cijenu nastoji u svome nadiranju na Jadran!

Ovom »najvišem« pritisku iz Pešte na općinu u Selcima slijedili su sada drugi od potčinjemh vlasti. Kako je zemaljska vlada u Zagrebu putem odjela za unutarnje poslove izvršila pritisak na županijsku oblast u Ogulinu 16. kolovoza 1896, to ova poziva 20. kolovoza 1896 (broj 9856) kotarsku oblast u Novom Vinodolskom da općinu u Selcima »skloni da svoje prigovore podignute u pogledu gruntovne uknjižbe njekih zemljišta kraj obalnog puta natrag povuče«. Konačno, kotarska oblast upućuje općinsko poglavarstvo, dakle općinski činovnički aparat, da općinsko zastupstvo, dakle odbornike izabrane od naroda, »sklonuti treba, da odustane od svojih prigovora«. Taj dopis kotarske oblasti upućen je 6. rujna 1896 (broj 8056).

Općinsko poglavarstvo u Selcima bilo je pozvano da o ovome podnese izvještaj u roku od 14 dana. Ono tome nije moglo udovoljiti. Tek 13. listopada 1896 — iako je dopis primljen 11. rujna — općinsko poglavarstvo javlja, prekoračivši dakle rok od 14 dana, kotarskoj oblasti da ne može podnijeti zatraženi izvještaj, jer se općinsko zastupstvo ne može sastati zbog nedovoljnog broja odbornika prisutnih u mjestu. Iz toga dopisa doznaje se da je izvršen i direktan pritisak na općinsko poglavarstvo time što je veliki župan — izvršivši onih dana pregled poslovanja općine »naročito glede ovoga predmeta naložio da se imade tek onda riešiti kada čitavo zastupstvo bude kod kuće, pošto da je taj nalog od veoma velike važnosti u interesu općine«.

Pritisak izvršen ovim putem na općinsko poglavarstvo, a preko njega i na općinsko zastupstvo, bio je dakle potpun i smišljen. Zemaljska vlada sagradit će obalni put do kupališta, odgovorni će činioci to dopustiti, čak i ugarski ministar trgovine, ako općinsko zastupstvo popusti u parnici s Pomorskom oblašću odnosno s ugarskim erarom. To je značilo, u stvari, za komad obalnog puta, ma koliko on bio važan za napredak mjesta, izdati nacionalni interes i dopustiti da se na hrvatskoj obali Jadrana pomalo ugnijezdi tuđinska, mađarska vlast. Ponuda je bila s uskog općinskog gledišta svakako primamljiva. U to vrijeme susjedna se Crikvenica izgradnjom hotela Therapije mađarskim kapitalom počela snažno turistički razvijati. Uz veliki hotel sagrađeno je i kupalište sa sto kabina, dok su Selčani svoje prvo kupalište od deset kabina sagradili vlastitim zadružnim sredstvima iste godine kada je sagrađen za ono vrijeme veoma veliki hotel Therapija (1894). U takvim prilikama mogao je izvršeni

pritisak pokolebati i nacionalno svjesne odbornike općinskog zastupstva u Selcima poslije šest godina sudskog spora s ugarskim erarom.

Do kolebanja nije došlo.

Parnicu s Pomorskom oblašću započelo je 1890. općinsko zastupstvo s načelnikom Ivanom Antdćem Kombolom na čelu.[52] Parnicu je nastavilo i drugo zastupstvo, kojemu je na čelu bio načelnik Ivan Lončarić Papié.[33] Oba zastupstva vodila su spor s erarom na liniji širih nacionalnih interesa, a nikako ne uskih, mjesnih interesa. Treće zastupstvo s načelnikom Bartolom Jeličićem Bokulićem na čelu bilo je sada pred teškim zadatkom, naime, ili se pokoriti pritiscima ili zauzeti isti stav dotadašnjih zastupstava,[34] to jest oduprijeti se. Na sjednici općinskog zastupstva 21. prosinca 1896. opć. načelnik obrazložio je pitanje; iznio je pred odbornike bez uvijanja što mađarska vlada želi. Nije bilo dvoumljenja u bitnome, naime, ako se popusti vlastima u pogledu gruntovnog prijenosa čestica uz morsku obalu, obalni put može se graditi, i to sredstvima zemaljske vlade. Ako se od parnice ne odustane i ne povuku prigovori na gruntovni upis erara, gradnja obalnog puta dolazi u pitanje. Obrazloženje načelriikovo odgovaralo je dopisima viših vlasti. One su zahtijevale da općina popusti.[35]

Kakva je bila rasprava među odbornicima pred ovom teškom dilemom, pred ovim ili-ili, da li je bilo ikakva kolebanja u toku rasprave, iz zapisnika te sjednice ne vidi ise. Međutim, zaključak opć. zastupstva je jednoglasan, kratak i jasan, nepopustljiv, i u cjelini glasi:

»Obćinsko zastupstvo zaključuje jednoglasno, da ono neodustaje od svoje parnice, i da ono nepristaje na upis u gruntovne knjige čestice broj 7808/1, 7808/1/2 i 7808/1/3 ubilježene u gruntovnom uložku broj 256 obćine Selce naime u korist Visokog ugarskog erara pošto se rečene čestice imadu smatrati kao obćeno ili javno dobro i nemože biti predmetom gruntovnog upisa.

[32] Za načelnikovanja Ivana Antica Kombola bili su ovi odbornici: Juraj Antić, Josip Jeličić Bernardov, Josip Jeličić Stipanov, Anton Lončarić, Ivan Lončarić Franić, Ivan Lončarić Papié, Josip Lončarić Arbin, Valentin Lončarić Rataj, Frane Pobor, Josip Pobor Josipov i Josip Pobor Jurjev. — Prema zapisniku opć. zastupstva od 28. XI 1890, tbr. 8 i 9.

[33] Za načelnikovanja Ivana Lončarića Papića bili su ovi odbornici: Ivan Antić (Kombol), Ivan Antić, Juraj Antić, Josip Jeličić, Miho Jeličić, Anton Lončarić, Ivan Lončarić, Josip Lončarić, Valentin Lončarić (Rataj), Ivan Malinarić, Franjo Pobor. — Prema zapisniku opć. zastupstva od 31. III 1891, tbr. 35.

[34] Za načelnikovanja Bartola Jeličića bili su ovi odbornici: Ivan Antić, Ivan Jeličić, Josip Jeličić, Anton Lončarić, Josip Lončarić, Miko Lončarić, Franjo Pobor, Ivan Pobor, a kao zamjenici su zabilježeni Petar Brozović, Mate Lončarić i Josip Pobor. — Prema zapisniku opć. zastupstva od 12. XI 1894, tbr. 146, i od 24. XI 1894, tbr. 148.

[35] Zapisnik opć. zastupstva od 21. XII 1896, tbr. 203, toč. I.

Podjedno se zaključuje, da se ponovno podnese predstavka na Visoku vladu neka bi se cesta do kupališta preko općinskog i privatnog zemljišta sagradila, te time neće biti nikakovih prigovora od nijedne stranke.«[36]

Zaključak opć. zastupstva sadrži dakle ovo:

a) ono ne odustaje od parnice koju od 1890. vodi s Pomorskom oblašću, odnosno s ugarskim erarom,

b) ono ne pristaje na upis u gruntovnicu spomenutih čestica s uloška broj 256 općine Selce u korist ugarskog erara, i

c) ono smatra rečene čestice javnim dobrom i ne mogu se gruntovno upisati na druge osobe.

Prema ovome zaključku i opć. zastupstvo iz 1896. pod načelnikovanjem Bartola Jeličića Bokulića ostalo je na istim pozicijama, kao i oba prijašnja zastupstva. Nacionalno opredjeljenje u borbi protiv mađarskih težnji isitovetno je dakle svima odbornicima, od trgovca i župnika do radnika u trima zastupstvima, širina pogleda uočljiva je u davanju prvenstva općem nacionalnom stavu, obrani hrvatske morske obale d hrvatskog mora protiv tuđinskog prisvajanja te obale i toga mora, a nasuprot interesima u gradnji, doduše, važnog obalnog puta za razvitak mjesta. Ipak, opć. zastupstvo ne zapostavlja ni u tom trenutku dobrobit mjesta. Na kraju svoga odlučnog zaključka dodaje da se cesta do kupališta sagradi preko općinskog i privatnog zemljišta, čemu nitko ne može ništa prigovoriti. Snalažljivost općinskog zastupstva je očigledna, naime da se sačuva nacionalno zemljište i da se ujedno sagradi obalni put.

0 ovom zaključku obaviještena je kotarska oblast u Novom Vinodolskom 8. siječnja 1897 (broj 2203 ex 1894). Ne krije se niti ublažava stav opć. zastupstva na izvršeni pritisak da mijenja stanovište prema ugarskom eraru, ćak se kaže »da se općinsko zastupstvo nije dalo nikako sklonuti, da od svoje parnice odnosno prigovorah koju vodi sa Visokim kr. ugarskim erarom glede priznanja prava vlasništva odustane.« Zaključak opć. zastupstva primila je kotarska oblast na znanje 18. siječnja 1897 (broj 332 ex 1896), ali je ujedno zatražilo i predstavku selačke općine na zemaljsku vladu za gradnju obalnog puta prema rnovom projektu.

Opć. zastupstvo nije se žurilo da pošalje spomenutu predstavku, iako je kotarska oblast u navedenom dopisu zahtijevala da ju pošalje »u roku od 48 sati nefaljeno«. Koji su razlozi na to utjecali, nije rečeno. Možda je tom odugovlačenju pridonijelo to što je kotarska oblast u Novom Vinodolskom pozvala zainteresirane stranke — Pomorsku oblast i općinsko poglavarstvo u Selcima — na očevid 19. veljače 1897. u Selca »u predmetu ispravka nacrtah u svrhu gruntovnoga unosa zemljištnih čestica kr. lučkog ureda u Selcih« (dopis od 31. I 1897). Rezultat toga očevida, ako je održan, nije poznat, ali se čini da nije bio povoljan

[36] Isto.

za selačku općinu. Na sjednici opć. zastupstva od 21. veljače 1897. opć. načelnik priopćuje »da sada neima izgleda gradnje obalnog puta do kupališta na temelju projektiranog nacrta«. Dodao je da se taj put sagradi preko općinskog i privatnog zemljišta, kako je već i zaključeno na sjednici opć. zastupstva 21. prosinca 1896.

Na sjednici 21. veljače 1897. opć. načelnik priopćio je da je sastavljena predviđena predstavka ina bana i predložio da je osobno preda deputaaija od tri člana. Ovi su odmah izabrani: odbornici Josip Lončarić i Ivan Pobor te opć. bilježnik Jakov Papić. Zaključak je podnesen kotarskoj oblasti u Novom Vinodolskom 28. veljače 1897. (broj 631) i ova ga je odobrila 5. ožujka iste godine (broj 2177). Predstavka je datirana 15. travnja 1897, uz opasku da je poslana 24. svibnja 1897.

Ovo je bila druga predstavka o gradnji obalnog puta, podnijeta banu Khuenu. Prvu od 8. studenoga 1894. predala je također jedna deputacija. U njoj je obrazloženo da je općina Selca siromašna i od svojih sredstava ne može sagraditi obalni put. Zato i moli pomoć od zemaljske vlade. Onda je po nalogu bana bio sastavljen nacrt i troškovnik, ali spor o morskoj obali između općine i Pomorske oblasti spriječio je gradnju toga puta, kako se i navodi u drugoj predstavci. U njoj se ne izbjegava spominjanje i čestica koje je tražio ugarski erar da se ina njega gruntovno upišu. Spominje se i najnoviji zaključak opć. zastupstva o tome, pa se banu Khuenu bez okolišanja priopćuje ovo:

> »Rečene čestice su tik obale morske, uz koje su sagrađene privatne kuće, obća puška škola, a i općinska piaća pak uslied toga sakupljeno zastupstvo upravne općine Selce gledom na možebitne štetonosne za općinu kakve posljedice u svojoj redovitoj sjednici obdržavanoj 21 prosinca 1896 nije obnašlo od svojih prigovorah odsustati...« (Predstavka od 15. IV 1897).

U sporu s Pomorskom oblašću, odnosno s ugarskim erarom općina Selca nije od 1890. do 1897, dakle za punih sedam godina, niti odustala od svoga zahtjeva, niti pristala na nagodbu i nije popustila pritiscima viših političkih vilasti. Rješenja sudova odbila su zahtjev Pomorske oblasti i zaštitila pravo vlasništva selačke općine na čestice uz morsku obalu. Na čelu otpora ugarskom eraru stajala su u toku sedam godina tri općinska zastupstva s tri načelnika na čelu. U tom stavu podupirali su ih svi mještani. Odlučan stav općinskih zastupstava otegao je, doduše, trajanje parnice, i spor je konačno stavljen in suspenso, ali je u borbi s mađarskim vlastima općina Selca obranila svoje pravo — nije dopustila gruntovni upis obalnih čestica na ugarski erar. Time je uspjela da se ne otuđi dio hrvatske obale u selačkoj luci i ne ozakoni kao —- ugarska obala.

2. *U narodnom pokretu Vinodola 1903/1904.*

Stavljen in suspenso, spor oko morske obale u Selcima ostao je ipak i dalje aktuelan. To traje sve do 1914. i utječe na to da stanovnici Selaca sudjeluju u nacionalnoj borbi protiv tuđina. Pred sudom spor

se nastavlja 1905. i 1906, dakle poslije narodnog pokreta 1903. i 1904. U tom pokretu sudjeluju stanovnici svih vinodolskih mjesta, a ne zaostaju ini stanovnici Selaca. Njegovo je obilježje da u njemu sudjeluje cjelokupan narod. Za razliku od borbe opć. zastupstva u Selcima u obrani morske obale, dakle samo narodnih predstavnika, sada se u istupima i demonstracijama javljaju širi slojevi naroda, muškarci, žene i omladina. Tako sudjelovanje u nacionalnoj borbi poprima široke razmjere.

Hrvatski narodni pokret 1903. i 1904, kako se naziva političko gibanje u Hrvatskoj protiv stanja nastalog dugotrajnim vladanjem bana Khuena i nastojanjem Mađara da potpuno potčine Hrvatsku, da je mađariziraju, odlučan je protest naroda protiv takve politike. Bila je to borba za nacionalno i socijalno oslobođenje Hrvatske.

Taj je pokret sistematski pratio naročito riječki *Novi list.* Frano Šupilo pisao je u toku samih zbivanja o tom pokretu:

> »Nije bilo hrvatskog mjesta i mjestanca u kome se narod nije digao, da na način kako je znao i umio dade oduška svojim i Hrvatske jadima. Hiljade ljudi ležalo je u tamnicama; žene su se u nekim prigodama upravo odlikovale; izbilo je u pojedincima upravo sjajnih primjera zauzetnosti i požrtvovnosti; može se reći čitav narod je ustao da vapi proti podložništvu svome!«

I opet:

> »To je bio pokret ljudi srca i osjećaja za narod, raznih i protuslovnih struja i stranaka, koji su se u času jednog ogorčenog očajanja zajedno bili našli, da dignu svoj protest zajedno sa pukom, koji se protest čuo po svoj Evropi i po cijelome svijetu. Hrvatski puk je sa oduševljenjem išao u tamnice, te je bilo zatvoreno preko 3.000 l j u d i . . . U samom Ogulinu ondašnji veliki župan Nikolić, koji je po Primorju i Gorskom kotaru, usred prijekog suda, trkao sa žandarima i vojnicima i lovio ljude na buljuke, nije imao više ni prostorija, gdje da ih smjesti, te su ih trpali u željezničke vagone za marvu. Bilo je mrtvih i ranjenih, ali puk je sve to rado podnio i držao se u pokretu odvažno, jer je podnosio iz uvjerenja, da se bori za prava i slobodu svoje domovine, za svoju slobodu.«[37]

Prikazujući te događaje u knjizi »Hrvatski narodni pokret 1903/4« (Zagreb 1961), Vaso Bogdanov zaključuje da taj pokret od revolucije 1848. do 1918. »predstavlja najkrupnije, najznačajnije revolucionarno gibanje puka u Hrvatskoj« (str. 5). U njemu sudjeluju i svi stanovnici vinodolskih mjesta: Selaca, Crikvenice, Novoga Vinodolskog, Bribira, Grižana, Triblja i Drivenika. Ovo je sudjelovanje značajno i za prikaz postojanog revolucionarnog gibanja u ovom čisto hrvatskom kraju.

Doduše, u Selcima je bilo i prije 1903. godine antimađarskih demonstracija, kao i u drugim nekim mjestima. Tako je 21. srpnja 1901. uplovio u selačku luku brod »Elöre«, vozeći po Hrvatskom primorju riječkog guvernera Mađara grofa Ladislava Szaparyja. U toku noći nepoznati rodoljubi zalili su katranom mađarski grb na pramcu broda i

[37] Prema Vasi Bogdanovu, Hrvatski narodni pokret 1903/4. Zagreb 1961, str. 5.

lime izrazili svoj protest protiv mađarizacije.[38] Međutim, u toku 1903 istupi rodoljuba su sve brojniji i u Selcima. Oni su dio političkih protesta zabilježenih te godine u svima vinodolskim mjestima, paralelno s istupima i demonstracijama duž cijelog Hrvatskog primorja i u Hrvatskoj uopće. Situacija u Selcima obilježuje posebno i to što uporedo s demonstracijama opć. zastupstvo istupa i dalje u obranu vlasničkog prava na morsku obalu protiv Pomorske oblasti, što znači protiv ugarskog erara. Takva obrana nastavlja se i narednih godina.

Prvi protesti protiv postupaka mađarske vlade prema ■ Hrvatskoj u pitanju uređenja financijskih odnosa između Hrvatske i Ugarske zabilježeni su u Zagrebu. 2. ožujka 1903. studentska je omladina održala skupštinu i donijela rezoluciju. Ovome su slijedile đačke demonstracije. 9. ožujka održan je sastanak opozicione grupe naprednjaka, a 11. ožujka bila je javna skupština svih opozicionih stranaka. Na sastanku i skupštini sudjelovali su, uz ostale, i Riječanin Marijan Derenčin i Kastavac Milan Marjanović. Poslije toga održavaju se skupštine i priređuju demonstracije širom Hrvatske, mrljaju se i skidaju mađarski grbovi i mađarski natpisi na željezničkim stanicama.[39]

U isto vrijeme mađarske su vlasti putem Pomorske oblasti postavljale u lukama duž Hrvatskog primorja stupove i na njima pojase za spasavanje. Tako je kotarska oblast u Crikvenici dostavila općini u Selcima 4. ožujka 1903 (broj 2489) dopis o postavljanju tih stupova s pojasima u selačkoj luci. Opć. zastupstvo zaključilo je jednoglasno na sjednici 15. ožujka 1903. »da se stupovi postaviti mogu ali isti imaju biti naličeni sa bijelom bojom, a isto tako mora biti naličena sprava (škatulja) sa bielom bojom u kojoj se pojas nalazi«.[40] Naime, Pomorska oblast upotrebljavala je za bojadisanje zelenu boju koja je kao boja iz mađarske zastave označivala mađarsku prisutnost na morskoj obali (kako je to bilo tumačeno), protiv čega su ustajali rodoljubi, pa je tako postupilo i opć. zastupstvo ovim svojim zaključkom.

Pomorska oblast nije se, međutim, obazirala na ovakav zaključak. Prema dopisu Lučkog ureda u Crikvenici od 13. travnja 1903 (broj 183) ona se ipak odlučila postaviti takav pojas za spasavanje u selačkoj luci na gatu. Na sjednici opć. zastupstva 17. travnja 1903, u prisutnosti kotarskog predstojnika Milana Ključeca, razmatrano je ovo pitanje. Zastupstvo je insistiralo na tome da se na morskoj obali u Selcima ne postavljaju nikakve naprave bez dozvole općine koja je vlasnica obale, pa stoga i Pomorska oblast mora zamoliti za takvu dozvolu, inače joj opć. zastupstvo ne dopušta postavljanje pojasa za spasavanje. Uz to i ormarić i pojas moraju biti oličeni bijelom bojom. Ono ovom prilikom još dopušta da može ostati natpis na talijanskom jeziku, tj. Regio esposituro ili Regio di porto, kako je to dosad bilo, jer je talijanski još uredovni jezik. Ali ono zahtijeva da se ime mjesta piše hrvatskim pravopisom, naime »Selce«, a nikako ne »Selcze«, kako je to bilo, jer se prema

[38] I. Lončarić Papić, Bilješke. Iz ostavštine.
[39] V. Bogdanov, Hrvatski narodni pokret . . . , str. 11, 12. i dalje.
[40] Zapisnik opć. zastupstva od 15. III 1903, tbr. 136, toč. III.

takvu nazivu smatralo da je to mađarsko mjesto. Pri tom se ono poziva na slučaj u Crikvenici, gdje je ime mjesta tada već bilo napisano hrvatski, a ne kao prije »Cirkvenicza«. Isto tako ono upozorava da su u prijašnjem natpisu u imenu »Selcze« općinari crnilom premazali slovo »z«, čuvši da neki gosti iz Crikvenice prema tom s'ovu smatraju da su Selca mađarsko mjesto.[41]

Stav. opć zastupstva Pomorska oblast nije ni sada poštivala. U selačkoj luci, kao i u drugim lukama, bili su ipak postavljeni tuđinski natpisi i grbovi, pa je stoga došlo do novih protesta i demonstracija. To se vidi iz dopisa ugarskog ministra trgovine Langa od 24. svibnja 1903, upućenog iz Pešte banu Khuenu, a isto tako i iz zapisnika sjednice opć zastupstva u Selcima od 13. lipnja 1903.

Ministar trgovine Lang pisao je, naime, o nemirima u lukama Vinodola:

»Polag izvješća riječke pomorske oblasti traju neprekidno hrvatski nemiri u svim našiim lukama i kako se čini zadobivaju sve više općenitiji karakter. U pojedinim lukama oštećuje se sprave za spasavanje i ugarski grbovi, te se nabacuju kamenjem. U Novom pako ods.tranjeni su isti ,pa su tim povodom razlupana virata i prozori lučke ekspoziture. Nemiri obuhvaćaju najveću mjeru u Cirkvenici i okolici, jamačno s razloga što je ondješnje kupališno općinstvo većim dijelom magjarske narodnosti. Obzirom na to određena je iz Rijeke u Cirkvenicu jedna kompanija vojnika... Umoljavam vašu preuzvišenost da i sa svoje strane blaigoizvoli učiniti najzgodnije odredbe glede obrane stanovništva i emblema. Pomorska je oblast iz opreznosti sprave za spasavanje uzduž cijele morske obale Odstraniti dala, ipak bilo bi od prešne potrebe, da se obnovno natrag smještenje tih sprava osigura.«[42]

U ovom dopisu Selca nisu izrično spomenuta, ali se tvrdi da »nemiri obuhvaćaju najveću mjeru u Cirkvenici i okolici« ...«, što se svakako odnosi na Selca. I doista, u noći 17/18. svibnja 1903. rodoljubi u Selcima zamazali su grbove na carinskom, lučkom i poštanskom uredu te na uredu financijalne straže, pridruživši se time ostalim rodoljubima u mjestima Vinodola. Veliki župan Vladimir Nikolić u svom izvještaju od 2. lipnja 1903. selačke rodoljube naziva »nepoznatim zlikovcima«. Da se to dogodilo, potvrđuje se i u zapisniku opć. zastupstva ovim riječima: »Takovih izgreda dogodilo se je i u našoj općini, gdje su nepoznati izgrednici zablatili grb na lučkom uredu, na carinskoj ispostavi i na poštarskom uredu te napis na pojasu za spasavanje.«[43] Zbog toga bile su i u Selcima uvedene izvanredne mjere, određena je dnevna i noćna straža za čuvanje grbova i natpisa, a vršili su ih starci, žene i djeca. Opć odbornik Ivan Lončarić Papić na istoj je sjednici ukazao da je prema zaključku opć. zastupstva od 17. travnja 1903. skinuto ime mjesta pisano mađarskim pravopisom (Selcze) i zamijenjeno ispravnim hrvatskim (Selce), pa je iskazao mišljenje da će Narodna stranka, ko-

[41] Isto od 17. IV 1903, tbr. 140, toč. I.
[42] Bogdanov, nav. djelo, str. 37.
[43] Bogdanov, nav. djelo, str. 32; Zapisnik opć. zastupstva od 13 VI 1903, tbr. 143, toč. I.

joj da su selački izbornici vazda iskazivali povjerenje na izborima, uspjeti zakonskim putem ukloniti i druge nepravilnosti u pogledu tuđinskih natpisa. Predložio je, a opć. je zastupstvo prihvatilo, da se općinari nastoje odvratiti od svih »izgreda«, da se zatraži da kotarska oblast ukine izvanredne mjere i držanje straža i da se zamoli ban da se ustavnim putem protuzakoniti talijanski natpisi na pojasima zamijene hrvatskima. U tom pogledu zastupstvo se poziva na ugarsko-hrvatsku nagodbu iz 1868, na § 57, u kojem se kaže da »za organe zajedničke vlade ustanovljuje se također hrvatski jezik službenim jezikom unutar granice kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije«. Ono ujedno moli da se prema § 61. iste nagodbe grbovi na prodavaonicama duhana zamijene autonomnim zemaljskim grbom.

Opć. je zastupstvo nastojalo dakle zakonskim putem ukloniti uzroke koji su doveli do istupa protiv tuđinskih natpisa i grbova, pa će time, bilo je mišljenja, prestati i »izgredi«, kako su nazvane ove demonstracije. Taj stav da se u okviru zakona i putem zakona riješe nastali politički problemi, bio je, zapravo, pomirljiv i pomagao je vlastima u stišavanju i sprečavanju demonstracija. Ipak je opć. zastupstvo i ovom prilikom pokazalo svoju odlučnost u obrani nacionalnih interesa kad je svoj zaključak popratilo ovim riječima:
i

> »U slučaju pako da viša oblast ovaj protuzakonfiti napis nebi ukinula i sa hrvatskim provideti dala, onda obć. zastupstvo ne odgovara za ikakve posljedice jer neće niti dozvoliti da se protuzakoniti napis sa stražom (patrolom) čuva.«[44]

Ova pomirljivost ipak nije utjecala na stav mađarskih vlasti. Stoga se u toku cijele druge polovine 1903. nastavljaju demonstracije, širi slojevi naroda ne popuštaju ni u vinodolskim mjestima. U Selcima nastaju jača istupanja potkraj te godine kada su se sezonski radnici vratili u rodno mjesto. Tako je na carinskoj ispostavi u noći od 17. na 18. prosinca 1903. zablaćen zajednički grb i sama zgrada. Iste noći u Crikvenici su pobacani u more kasuni (škatulje) u kojima su bili smješteni pojasi za spasavanje s talijanskim natpisima. U noći od 20. na 21. XII 1903. u Selcima je zamazan poštanski grb i kuća u kojoj je smještena pošta.[45] Da je to bilo djelo selačkih radnika, potvrđuje i kotarski predstojnik u Crikvenici. 28. prosinca on javlja velikom županu u Ogulin da »se čini da su sve novije demonstracije potekle od radnika koji su se sada o Božiću kući vratili i koji u svojoj zanesenosti misle da moraju slijediti primjer prijašnjih demonstracija, jer kod istih, radi svoje odsutnosti, već prije sudjelovati mogli nisu.«[46] U ovim demonstracijama sudjelovali su i dječaci, pa se u istom izvještaju navodi da je 12-godišnji Ivan Brozović bacao vapno na parobrod s imenom »Magyar« prilikom pristajanja u selačkoj luci. Dječak je bio preslušan u opć. poglavarstvu i u kotarskoj oblasti, ali nije htio nikoga odati. Protu-

[44] Isti zapisnik kao pod 43.
[45] Bogdanov, nav. djelo, istr. 69.
[46] Isto, str. 95.

mađarske demonstracije bile su tada poprimile u Selcima ozbiljne razmjere, pa su vlasti povele istragu i izrekle neke kazne. O rezultatu istrage piše 30. prosinca 1903. kotarski predstojnik u Crikvenici:

> »Izvidom ustanovljeno je da su izgred počinila djeca u dobi od 12—14 godina ... Kao poticatelji ustanovljeni su Stanko Jeličić Pavlina 20 godišnji mladić zidar i Nikola Amtić Parija 18 godišnji mladić zidar ter su obojica presuđena presudom od danas i to svaki na zatvor od šest dana, nadalje dječaci od 12—14 godina 'i to: Ivan Brozović Bagatela, Roko Brozović, Štipan Antić Dudić, Ivan Brozović Sardeli ja i Ivan Jeličić Ignac, svaki na redarstveni pritvor od 48 sati.«[47]

Stanje u Selcima, nastalo prosinačkim demonstracijama, bilo je ozbiljno. To potvrđuje i izvanredna sjednica opć. zastupstva, održana 26. prosinca 1903, dakle na božićni blagdan Stjepanje. Sazvana je zato, veli se u zapisniku, »što su se minulih noći opetovali izgredi«. Sjednici su prisustvovali kotarski predstojnik Milan Ključec i narodni zastupnik dr Bogoslav Mažuranić.[48] To također pokazuje da su ti tzv. »izgredi« poprimili takav tok da je bilo potrebno sazivanje izvanredne sjednice opć. zastupstva. Prema izvještaju kotarskog predstojnika M. Ključeca doznaje se iz navedenog zapisnika da su »noćni izgredi« bili u tome što su »nepoznati počinitelji... oblatili poštanski, lučki i financijalni grb, sa lučkog standarda odnijeli pleteni konop, porazbijali prozore nekojim odbornikom, zamazali kuću opć. upravitelju Jakovu Papiću«. Sve to kotarski predstojnik nije smatrao političkim demonstracijama, nego ih je označio »zlobnim nedelom« i zaprijetio je kažnjavanjem krivaca, ako se pronađu, »po svoj strogosti zakona«. Istakao je zadaću vlasti da uspostavi red i mir u mjestu »pod svaku cienu, pače, bude li potrebno, upotrebiti i oružanu silu«. Pozvao je opć. odbornike »da svaki u svom kraju djeluje da se mir i red više narušio nebi«, i upozorio ih »na moralnu i materijalnu štetu općine ako bi se oružana sila upotrebiti morala.«

Nasuprot ovako oštrom stavu predstavnika vlasti, kotarskog predstojnika Milana Ključeca, koji nije ni spomenuo uzroke demonstracijama, nego se je ponio, u stvari, kao poslušni sluga režima bana Khuena u Hrvatskoj, izlaganje dra Bogoslava Mažuranića, narodnog zastupnika Vinodolskog kotara, bilo je, prema zapisniku, pomirljivo i politički intonirano. On je odmah priznao da je do nemira došlo zbog protuzakonitih natpisa — talijanskih u lukama, mađarskih po željezničkim stanicama — i da je kao zastupnik Vinodola, dakle i biračа Selaca, već interpelirao zemaljsku vladu u Hrvatskom saboru »glede odstranjenja ovih protuzakonitih napisa«. Izjavio je da je zastupnik vlade priznao nezakonitost ovih natpisa i da je vlada već poduzela mjere da se oni uklone. Spomenuvši ove činjenice, Mažuranić je iznio svoju misao, naime, »da neće biti dirnut naš narodni ponos ako se za sada umirimo i pričekamo da se obećanje vlade izvrši«. Po Mažuraniću, tako treba po-

[47] Isto, str. 124.
[48] Zapisnik opć. zastupstva od 26. XII 1903, tbr. 147, toč. I.

stupiti i zato što se opć. zastupstvo već obratilo vladi svojim podneskom — misli se na predstavku sa sjednice od 13. lipnja 1903, — ali njeno rješenje treba sada požuriti. Mažuranić je priznao da su opć. zastupstvo i poglavarstvo u najnepovoljnijem položaju, jer su odgovorni i narodu i vladi. Ukazao je također da čuvanje protuzakonitih natpisa pojačanom narodnom stražom izaziva još veće nezadovoljstvo.

Kao zastupnik opozicije u Hrvatskom saboru i borac protiv mađaronstva B. Mažuranić je priznao nezakonitost talijanskih natpisa u lukama (Regio di porto), na stjegovima i pojasima za spasavanje, protiv čega su se borili rodoljubi. Ali je ujedno svojim nastojanjima, da se narod umiri i pričeka politička rješenja tih pitanja putem Hrvatskog sabora, pomogao samoj Khuenovoj mađaronskoj vladi. Da su rodoljubi u Selcima nastupali revolucionarno protiv vlasti, pa i protiv opć. zastupstva, potvrdili su i sami odbornici, iznoseći da su »i njima porazbijani prozori i zamazana vrata«. To je učinjeno, objašnjava se na kraju zapisnika, »jer narod misli da općinski odbor nije ništa poradio glede odstranjenja nezakonitih napisa već da ih mučke trpi i dapače podupire.«

Ovoj sjednici opć zastupstva prisustovali su osim odbornika i drugi mještani, što se i u samom zapisniku navodi riječima: »U predsobi sakupilo se je mnoštvo drugih slušalaca«. Ne navodi se ni broj osoba ni njihovo držanje.

Istoga dana (26. XII) održana je u Selcima i politička skupština. U zapisniku opć. zastupstva to se ne spominje. To se saznaje iz izvještaja što ga je 28. prosinca 1903. uputio kotarski predstojnik Milan Ključec velikom županu u Ogulin povodom učestalih protumađarskih demonstracija u Selcima. O toj skupštini Ključec piše:
I

> »Na dan 26. prosinca t. g. sazvao je potpisani predstojnik svu inteligenciju u Selcima na skupštinu kojoj se je množina i inih općiinara pridružila. Na ovoj skupštini oslovio je potpisani predstojnik općinare i upozorio ih na štetne posljedice moralne i materijalne koje će ih stići, ako ne bude potpuni mir i red uzdržan.
>
> *Ovoj skupštini prisustvovao je i narodni zastupnik dr. Bogoslav Mažuranić koji je također svojim razgovorom na pučanstvo djelovao na uzdržavanje reda i mira.«*[49]

Održavanje ove skupštine također potvrđuje da su protumađarske demonstracije u Selcima u prosincu 1903. bile širih razmjera i da je stoga režim morao poduzeti brze i uspješne mjere. Čini se da je mjesna inteligencija podjarivala demonstracije i u njima sudjelovala kada kotarski predstojnik upravo nju spominje i poziva je na posebnu skupštinu.

Razmatranjem svih navedenih činjenica postaje očito da je kotarski predstojnik i po svojoj dužnosti ali i odanosti režimu nastojao vrlo revnosno pomoći mu uvođenjem reda i mira. On je čak kažnjavao demonstrante i preslušavao dječake. Svakako ga je na to primoravao re-

[49] Bogdanov, nav. djelo, str. 212.

žim koji nije htio popustiti i ostao je do kraja mađaronski. No predstojnikova revnost prema režimu očituje se kada saziva inteligenciju na posebnu skupštinu da je umiri i smeška u protumađarskim demonstracijama. Moglo je na takvo predstojnikovo držanje djelovati i političko vladanje opozicionog narodnog zastupnika dra Bogoslava Mažuraniča. I on se bio odlučio za smirivanje naroda kada se pokret u cijeloj Hrvatskoj razvio dotle da je nastupao revolucionarno i tražio radikalne mjere i rušenje mađarskog režima u Hrvatskoj. Izlaganje Mažuranićevo na sjednici opć. zastupstva u Selcima bilo je na liniji građanske saborske opozicije, koju je ona formulirala već 22. travnja 1903, odmah poslije tragičnog sukoba brvc.tskih pobunjenih seljaka u Zapršiću s mađaronskim vlastima, i uputil? pismo banu Khuenu. Tako se B. Mažuranić u očima pobunjenih rodoljuba u Selcima pojavio na drugoj strani barikade, mireći ih i svodeći »u granice zakona«, na čekanje dok mađaronske vlasti ne uklone nezakonite natpise. U tom trenutku selački izbornici i njihov narodni zastupnik nisu bili politički istog mišljenja. Mažuranić je čak omalovažio demonstrante koji su se borili protiv mažaronstva i mađarskog režima u Hrvatskoj. On je osudio njihove noćne istupe kada im je, prema zapisniku opć. zastupstva od 26. prosinca 1903, uputio i ovakve riječi: »Nije bio nikakav junački čin ako tko u noći i potajno demonstrira već tko je junak taj bi morao u sred bijela dana svoj čin počiniti i zato onda odgovarati«. Upućivanje ovakvih riječi u onoj atmosferi moralo je djelovati oportunistički i režimski, ma koliko Bogoslav Mažuranić inače bio osvjedočeni patriota i obljubljen među izbornicima Vinodola.«[50]

Posebno razmatranje zaslužuje stav i držanje opć. zastupstva u događajima 1903. Ovo i zato što ga Vaso Bogdanov svrstava u režimski nastrojene. On naime tvrdi ovo:

> »Ćak i režimski nastrojeni općinski odbori počeli su zahtijevati, da se tuđinski napisi uklone sa teritorija Hrvatske. Tako je općinsko zastupstvo u Selcima na svojoj sjednici od 26. XII 1903, osuđujući protumađarske demonstracije i nemire, ipak stvorilo »zaključak da se visoka vlada zamoli za što skorije odstranjenje protuzakonitih (tuđinskih) napisa.«[51]

Ovo tvrđenje iznosi Bogdanov na temelju arhivskog podatka, priloga spisu broj 131 predsjedništva zemaljske vlade iz 1904, koji se čuva u Historijskom arhivu Hrvatske u Zagrebu. Sam zahtjev opć. zastupstva i nije od osobitog značenja jer dolazi, kako navodi Bogdanov, poslije dopisa podbana Svetislava Šumanovića od 19. prosinca 1903, upućenog hrvatskom ministru trgovine Ervinu Csehu. U njemu on ponovo požuruje »da se odstrane talijanski natpisi na pojasevima i kasunima te zamijene sa zakonskim natpisima« i da hrvatski ministar kod ugarskog ministra trgovine »izvoli požuriti izdanje shodnih odredaba na kr. pomorsku oblast na Rijeci glede uporabe hrvatskog kao je-

[50] Usmeno saopćenje ondašnjeg nautičara Ivana Pobora Belca.
[51] Bogdanov, nav. djelo, str. 371.

dinog zakonom ustanovljenog zvaničnog jezika u području ovih kraljevina (u Hrvatskoj i Slavoniji).«[52]

Prema ovome uslijedio je zaključak opć. zastupstva u Selcima sedam dana poslije požurivanja podbana S. Šumanovića. Međutim, ovim nije dovoljno jasno i cjelovito prikazano držanje spomenutog zastupstva krajem 1903. iz prostog razloga što je Bogdanov iskoristio samo jedan prilog u kojemu je zaključak opć. zastupstva krnje prepričan. Taj zaključak od 26. prosinca 1903. međutim u cjelini glasi ovako:

> »Zastupstvo jednoglasno zaključuje da žali što su se ti nemiri opet pojavili te da će svaki u svom krugu na mir i red djelovati nu ipak da nemože za svakog pojedinca jamčiti.
>
> Ujedno se smjerno umoljava visoka kr. zemaljska vlada da blagoizvoli što prije riešiti smjerni zaključak ovoga zastupstva od 13. lipnja 1903 čl. 1 kojim je zamoljeno da se (protuzakoniti napisi na pojasu za spasavanje odstrane.«[53]

Iz zapisnika se vidi da opć. zastupstvo samo »žali što su se ti nemiri opet pojavili«. Ono ne osuđuje protumađarske demonstracije. Kada dodaje da će svaki odbornik »u svom krugu na mir i red djelovati«, ujedno ističe za to zastupstvo značajne riječi »da ne može za svakoga pojedinca jamčiti.« Pretpostavlja dakle da se nemiri mogu ponoviti i ne daje jamstvo da ih može spriječiti. Takve ograde ne djeluju baš režimski i odudaraju svakako od prijetnji kotarskog predstojnika Milana Ključeca i pomirljivog držanja prema režimu samog narodnog zastupnika Bogoslava Mažuranića.

No tobožnju »režimsku nastrojenost« opć. zastupstva poriče već i sama činjenica što je ono zahtijevalo uklanjanje tuđinskih natpisa. To i nije bilo sedam dana poslije zahtjeva podbana S. šumanovića. U svom zaključku od 26. prosinca 1903. opć zastupstvo poziva se na svoj raniji zaključak, onaj od 13. lipnja 1903. U njemu je već tražilo, ponavlja to 26. prosinca 1903, «da se protuzakoniti napisi na pojasu za spasavanje odstrane«. To je bilo pola godine prije Šumanovićeva dopisa. Kako dakle Vasi Bogdanovu nisu bili poznati zapisnici opć. zastupstva sa sjednice od 13. lipnja i 26. prosinca 1903, to nije ni mogao cjelovitije osvijetliti držanje opć. zastupstva u Selcima. Jer, opć. zastupstvo je već na sjednici od 13. lipnja 1903. prihvatilo prijedlog odbornika Ivana Lončarića Papića (starijeg) »da se zamoli Preuzvišeni gospodin ban da milostivo nastoji ustavnim putem što brže urediti, da se protuzakoniti talijanski napis na pojasu za spasavanje zamjeni sa hrvatskim napisom.« Takav zahtjev može se, doduše, smatrati obmanom, pogotovu što je postavljen već na početku narodnog pokreta 1903, ali takav stav pokazuje doista nerežimsko držanje ovog zastupstva. Njega još više potvrđuje sam zaključak sa sjednice od 13. lipnja 1903:

> »U slučaju pako da viša oblast ovaj protuzakoniti napis nebi skinula i sa hrvatskim provideti dala, onda obć. zastupstvo ne odgovara za

[52] Isto.
[53] Zapisnik opć. zastupstva od 26. XII 1903, tbr. 147, čl. I.

ikakve posljedice jer neće niti dozvoliti dà se protuzakoniti napis sà stražom (patrolom) čuva.«[54]

Općinskom zastupstvu u Selcima ne može se, prema tome, olako pripisati »režimska nastrojenost«. Pogotovu nikako samo na temelju jednog podatka, a bez poznavanja ostale arhivske građe, samih zapisnika toga zastupstva.

To se ne može ni stoga što isto opć. zastupstvo vodi otvorenu borbu protiv kr. ugarske pomorske oblasti u Rijeci u pogledu pokušaja prijenosa vlasništva s nekih čestica na morskoj obali u gruntovnici s općine na ugarski erar. To se vidi iz navedenih zapisnika od 15. ožujka i 17. travnja 1903. Opć. zastupstvo uporno nastavlja borbu dotadašnjih zastupstava (od 1890. dalje) za očuvanje hrvatske morske obale protiv otuđenja, protiv mađarizacije. Opć. zastupstvo iz 1903. bori se dakle protiv mađarskog režima ne samo političkim sredstvima, tražeći zamjenu talijanskih natpisa hrvatskima na svim znakovima u luci, nego i obranom vlasništva morske obale. Jer, ono ističe da Pomorska oblast u Rijeci može te znakove (pojas, grb) postaviti na obali samo uz dozvolu općine u Selcima. U tom je pogledu opć. zastupstvo u cjelini, ne ulazeći u držanje pojedinaca kojima su demonstranti također razbili prozore i zamazali vrata, pokazalo ispravan nacionalno politički stav u borbi protiv vladanja bana Khuena.

U toj borbi protiv pojasa za spasavanje s talijanskim natpisom bio je postignut uspjeh. Pojasi su bili skinuti. No lučka ispostava u Selcima bila je po nalogu Pomorske oblasti opet postavila takav pojas, kako je izvijestio opć. upravitelj Jakov Papić na sjednici opć. zastupstva 7. veljače 1904. Jer, kako su rodoljubi u Selcima u noći između 5. i 6. veljače zamazali na pojasu talijanski natpis »Regio di porto«, opć. zastupstvo već sutradan, tj. 7. veljače, raspravlja o tome. Ali ono ne osuđuje taj postupak. Ono, naprotiv, osuđuje postavljanje pojasa i odlučuje da podigne tužbu kod kotarskog suda u Crikvenici »radi priznanja prava vlasništva obć. Selce na svojem teritoriju«. Kako je osim toga opć zastupstvo bilo obaviješteno da Pomorska oblast kani neke čestice u vlasništvu općine prenijeti na ugarski erar, ono izabire odvjetnika dra Hinka Hinkovića da pripremi tužbu i povede parnicu. Ujedno zaključuje da mu se predaju svi spisi prijašnje parnice između općine i Pomorske oblasti.[55]

Odlučan stav opć. zastupstva svakako je pridonio da su protuzakoniti natpisi na pojasima bili odstranjeni. U Crikvenici se čak dogodilo da je sam opć. upravitelj Mate Car odstranio pojase za spasavanje s protuzakonitim natpisom. Smjestio ih je u općinski ured. I bez obzira na to što je zbog toga bio »prikoren uz prijetnju disciplinske istrage i suspenzije od službe, ako bi u buduće na taj ili tomu slični način dirnuo u djelokrug kr. lučkog ureda dotično kr. ug. pomorske oblasti«,

[54] Zapisnik opć. zastupstva od 13. VI 1903, tbr. 143, čl. I.
[55] Isto od 7. II 1904, tbr. 158, čl. I.

općinsko zastupstvo u Crikvenici odobrilo je postupak svoga upravitelja Mata Cara.[56]

Godinu dana kasnije, 28. veljače 1905 (broj 905), kotarska oblast obraća se opć. zastupstvu u Selcima da stvori zaključak pristaje li na uspostavu pojasa za spasavanje u luci. Zastupstvo je to dopustilo ako Pomorska oblast prethodno zatraži pismenu dozvolu, jer je obalno zemljište vlasništvo općine, i ako budu pojasi obojeni bijelom bojom, kako je ono već zaključilo 17. travnja 1903.[57]

Pitanje pojasa opet se potrže početkom 1906. Na sjednici od 30. ožujka 1906. opć. zastupstvo ostaje pri svome gledištu: za postavljanje pojasa treba podnijeti molbu općini i ne smije se upotrijebiti zelena već bijela boja za bojenje pojasne kutije.[58]

Upornost opć. zastupstva nije se očito dalo slomiti. No ni režim nije prestao rovariti protiv toga zastupstva. Smetao mu je zaključak opć. zastupstva od 30. ožujka 1906, zasnovan opet na zaključku od 17. travnja 1903. Po njemu i Pomorska oblast mora zatražiti dozvolu za postavljanje pojasa u selačkoj luci, jer je obalno područje vlasništvo općine. Takvo stanje Pomorska oblast nije, međutim, htjela poštivati. Onda se pokušalo uredovnim putem pobiti prava selačke općine. Naime, županijska oblast u Ogulinu donijela je 29. siječnja 1908. (broj 9256) rješenje da »ureda radi« ukida zaključak opć. zastupstva od 30. ožujka
1906. Ona priznaje da je zemljište u selačkoj luci »vlasničtvo upravne općine«, ali osporava nadležnost te općine za postavljanje znakova u luci i odlučivanje o bojama.[59]

Opć. zastupstvo usprotivilo se takvu tumačenju županijske oblasti i na sjednici 21. ožujka 1908. jednoglasno odlučilo podnijeti utok protiv njena rješenja. Za svoga zastupnika izabralo je dra Frana Brelića, odvjetnika u Crikvenici. Ostalo je pri tome da je »obala vlasnost upravne općine Selce«. Što se tiče bijele boje u bojenju pojasa, objašnjava da to traži »da se izbjegne svakoj dalnjoj demonstraciji.«

Prema tome, nastavak borbe za pravo vlasništva i za bijelu boju na pojasu potvrđuje da opć. odbor u Selcima nije bio »režimski nastrojen« ni prije ni sada. Da je to bio, bio bi se više puta pokorio traženjima režima, čak i njegovim posrednim pritiscima.

Takvo držanje opć. zastupstva proizlazilo je od samog njegova sastava, od odbornika koji su bili antimađarski nastrojeni, od načelnika Ivana Antica Kombola do načelnika Ivana Lončarića Papića (starijeg) i drugih odbornika. Jedino je položaj Jakova Papića, opć. bilježnika i povremeno upravitelja općine, bio drukčiji. U prvom redu činovnik, on je odudarao po svome držanju u pojedinim situacijama. Ipak nije mogao cijelom opć. zastupstvu nametnuti prorežimsko stanovište. Osim toga, opć. zastupstvo imalo je za svoj antirežimski stav punu potporu

[58] Bogdanov, nav. djelo, str. 371.
[57] Zapisnik opć. zastupstva od 28. III 1905, tbr. 174, čl. I.
[58] Isto od 30. III 1906, tbr. 9, čl. XI.
[59] Dopis županijske oblasti iz omota »Morska obala«.

izbornika, mjesne inteligencije i omladine, i moglo je zaista voditi takvu politiku.

Antirežimski stav opć. zastupstva u Selcima očituje se i u daljnjem vođenju parnice protiv zahtjeva Pomorske oblasti da se dočepa gruntovnog vlasništva nekih čestica koje su bile u vlasništvu općine. Parnica započeta 1890. i držana jedno vrijeme in suspenso obnovljena je 1905. Tako je opć. zastupstvo vodilo borbu protiv režima na dva kolosijeka, po upravnoj liniji i putem suda.

Pomorska oblast je naime u zastupanju ugarskog erara putem svoga odvjetnika dra Antona Vija podnijela 31. svibnja 1905. (broj G 744) »prijavu dotično tužbu« u onoj istoj stvari, tj. «radi grunt. izpravka gr. ul. br. 256 obć. Selce«. Tu se osporava vlasništvo općine na česticama na kojima je gradnje »kr. ug. državni erar na obali i u luci općine Selce svojim troškom izveo«. Iz toga se u tužbi zaključuje da su određene čestice »vlasničtvo ne obć. Selce, već kr. ug. državnog erara«, da su, tvrdi se dalje, »pogrešno u gruntovnici unijete u vlasništvo opć. Selce« i treba ih »odcijepiti« te »odpisati« iz gruntovnog uloška 256 općine Selce i »upisati u novi gruntovni uložak ... u ime kr. ug. državnog erara«. To su »dio lučke obrane ili rive« te »dio lučke rive (obrane) i molo«.

Kotarski sud u Crikvenici nije prihvatio iznijeto gledište i odbio je tužbu Pomorske oblasti. Već 7. lipnja 1905. donio je odluku (broj G/744-05), ali i na nju Pomorska oblast ulaže utok 18. srpnja 1905. Banskom stolu u Zagrebu. Ovaj je sud uvažio utok Pomorske oblasti i dao upute kotarskom sudu u Crikvenici kako da postupi na usmenoj raspravi. Predmet spora dolazi zatim pred Stol sedmorice koji 18. prosinca 1905 (broj 4359) donosi rješenje i ukazuje:

a) »da odredbe glede morske obale spadaju ponajprije u područje političke uprave, koja se ima ipak svagda prije dogovoriti s organima, kojih se dotična odredba tiče, i koji su pozvani, da zastupaju javne interese kao što je ministarstvo financija, trgovine ili rata«;

b) »da je upravna Vlast, a napose ministarstvo unutarnjih posala nadležno izricati odluke, odnoseće se na razpolažbe sa obalom morskom, nu da je dužno prije staviti se u sporazum sa odnosnim intereisiiranim središnim oblastroi«;

c) »da predmeti spadajući u djelokrug uprave u užem smislu odnosno u djelokrug ministarstva unutarnjih posala spadaju temeljem § 48 zak. čl. I. 1868. o nagodi, odnosno § 6 zak. čl. od 20. travnja 1869. ob ustrojene autonomne kr. hrvatske, slavonske dalmatinske vlade, sada u nadležnost unutarnjeg odjela kr. zemaljske vlade«, i

d) »da iz toga sijedi, da činiti bud kakve odredbe u pogledu morske obale spada na kr. zemaljsku vladu, odjel za unutarnje poslove u sporazumu sa initeresiranom središnjom oblasti, koja je u nazočnom slučaju kr. ug. zajedničko ministarstvo trgovine.«

Uz ovakvo obrazloženje Stol sedmorice je ustvrdio da u molbi Pomorske oblasti od 31. svibnja 1905 (G/743/1) »nije doprinešen dokaz, da je dovršen propisani administrativni postupak, koji imade svakako predhoditi gruntovnom postupku«. Stoga je ukinuo rješenje Banskog stola i naložio da se Pomorskoj oblasti u Rijeci vrati molba »na nado-

punu sporazumnom izjavom kr. hrvatske, slavonsko dalmatinske vlade, odjela za unutarnje poslove i kr. ug. zajedničkog ministarstva trgovine, odnosećem se na molbeni predmet.«

Ni sada nije uspjelo nastojanje Pomorske oblasti u Rijeci da se na spomenuti način prisvoji dio morske obale u Selcima i upiše gruntovno na ugarski erar s gruntovnog uloška 256 općine Selce. Ovako obnovljena parnica između Pomorske oblasti i općine u Selcima ušla je u novu fazu. Ona traje cijele 1906. i 1907. Općinu zastupa dr Hinko Hinković, odvjetnik u Crikvenici, primivši 10. veljače 1906. od opć. poglavarstva u Selcima odluku kotarskog suda u Novom od 3. travnja 1890 (broj 1688/Gr) i odluku istog suda od 30. svibnja 1890 (broj 564/7). To pokazuje da opć. zastupstvo obnovljenu parnicu zasniva na istim elementima o svome vlasništvu morske obale s kojim je to svoje pravo branilo i u prvom dijelu parnice od 1890. do 1897. Kotarski sud u Crikvenici sada je odgađao ročišta, pribavio mišljenja vještaka, preslušao svjedoke iz Selaca i na temelju toga donio je 29. svibnja 1907 (broj 885/Z) novu osudu.

I tom je osudom kotarski sud u Crikvenici odbio molbu Pomorske oblasti da se na ugarski državni erar upišu čestice na kojima je sagrađena obala (riva) i gat, ali je odredio da se one stave »u popis javnih dobara«. Za svoju osudu dao je opširno obrazlo»enje.

U osudi je bitno da je selačka općina uspjela da se nijedna čestica na morskoj obali u selačkoj luci ne upisuje u gruntovnicu na ugarski erar. To je od početka parnice, započete 1890, i bio osnovni cilj općinskog zastupstva, da se naime na taj način sačuva hrvatski karakter obale. U protivnom, ako bi je prisvojio ugarski erar, to bi imalo štetne nacionalne posljedice i označilo bi početak izvlašćenja i otuđenja hrvatskog obalnog tla. Na temelju izjava svjedoka kotarski sud je naveo da je »ustanovljena i veoma odlučna okolnost, da se na uparničenoj površini nalazi od preko 30 godina stieg za izvješenje hrvatskog barjaka, koji je stieg vlasničtvo tužene občine Selce zatim ribarski stol, a sama riva, kao i molo da rabi od njihova postanja občinarima kao i drugim ljudima za iskrcavanje robe na barke i iz baraka a naročito domaćem žiteljstvu kao stovarište njihovog priroda sa otoka Krka.« Sud je također naveo da je tužitelj, tj. Pomorska oblast, priznao »da preporna površina ima služiti javnom prometu«, a pošto »luke i obale morske sačinjavaju javno dobro«, odbio je da se ta površina upiše na ugarski državni erar. U ovoj osudi poslužio se kotarski sud i izjavom zastupnika općine Selca Jakova Papića u zapisniku od 21. srpnja 1892. da »nema ništa protiv tomu, da se morske gradnje u luci Selačkoj postojeće kao moli i rive upišu kao javno dobro.« U takvim je okolnostima i tužitelj, tj. Pomorska oblast, »u zaglavnici predložio — kako se veli u obrazloženju osude — da se preporna površina upiše u popis javnih dobara.«

U pozadini ove parnice bili su i dalje prije svega politički razlozi. Ako je opć. zastupstvo u Selcima već 1892. bilo zato da se gat i obala (riva) upišu gruntovno kao javno dobro — dakle površina izgrađena tro-

škom Pomorske oblasti u Trstu uz pomoć selačkih općinara, zatim novi gat uz trošak Pomorske oblasti u Rijeci — onda je spor već tada mogao biti riješen. Politički su razlozi očito rukovodili Pomorsku oblast da ugarskom eraru osigura vlasništvo obale u selačkoj luci i tako pomogne osvajanje cijele obale Hrvatskog primorja mađarskoj državi. Ono je i započelo otmicom Rijeke 1868. Isto su tako politički razlozi utjecali i na stav opć. zastupstva u Selcima. U ovom je mjestu vladao protumađarski duh i suzbijan je svaki pokušaj promađarskih vlasti da se mjesto bilo kakvim, znakom obilježi kao mađarsko: pisanjem imena mjesta kao »Selcze«, bojenje pojasa za spasavanje i stijega zelenom bojom. Kada je to tako, onda se pogotovu nije moglo dopustiti prisvajanje obale upisom u gruntovnicu na ugarski državni erar!

S osudom kotarskog suda u Crikvenici od 29. svibnja 1907. suglasila se i Pomorska oblast, po prvi put u ovom sporu, ali je podnijela utok protiv podjele parbenih troškova. Smatrala je da ih potpuno treba da plati općina, jer da je ona ovu parnicu »objestno vodila«, kako se u utoku izrazio zastupnik Pomorske oblasti dr A. Vio. Međutim, u tekstu ovog utoka dr Vio okolišno priznaje postojanje političkih razloga u vođenju ove parnice. On naime piše ovo:

> »Osim toga činilo se je, da se protustranka radi političkih razloga protivi, da bi se zemljište, radi kojega bje podnesena tužba, prenesla na ime visokog erara. — Radi toga, da dokažemo protustranci, da nemamo pred očima nikakvi tajni politički cilj, to smo bili takodjer i ustmeno predložili protustranci, da ćemo odustati od parnice, ako pristane da se zemljište upiše kao javno dobro.«[60]

Dr A. Vio tvrdi da je i usmeno tražio da općina pristane da se sporno zemljište upiše samo kao javno dobro. To je u ime Pomorske oblasti izjavio i »tečajem parnice«, kako sam iznosi u ovom utoku. Međutim, prema izjavi zastupnika općine Jakova Papića iz 1892. ova općina nije bila protivna da se »morske gradnje u luci Selačkoj postojeće kao moli i rive upišu kao javno dobro«. Na to nije pristala Pomorska oblast. Ona je tražila više. U stvari, opć. zastupstvo u Selcima nije pristajalo da se dio morske obale zapisane u gruntovnici kao vlasništvo općine prenese na ugarski državni erar. Jer, to bi značilo otuđenje hrvatske obale. To bi predstavljalo pustiti na prag vlastite kuće tuđinca kao gospodara! To Selčani nisu mogli i nisu htjeli dopustiti!

Rješavajući utok Pomorske oblasti u pogledu parbenih troškova, Banski stol je 9. listopada 1907. potvrdio u svemu osudu kotarskog suda u Crikvenici od 29. svibnja 1907 (broj 885/2). Odbacio je, doduše, i neke tvrdnje iz žalbe opć. zastupstva u Selcima. Međutim, u njegovu obrazloženju su značajne za bit druge parnice ova dva mjesta:

a) »Tužitelj je u zaglavnici samo snizio svoj zahtjev, ostao je naime kod zahtjeva, da se upamičeni dio sa občine odpiše, a odustao od dalnjeg

[60] U istom omotu »Morska obala« svi spomenuti spisi kao i oni koji se još navode u nastavku parnice od 1903. do 1908. godine.

zahtjeva, da se tužitelj kao vlastnik toga upiše, te privolio, da se taj dio upiše kao javno dobro«; i

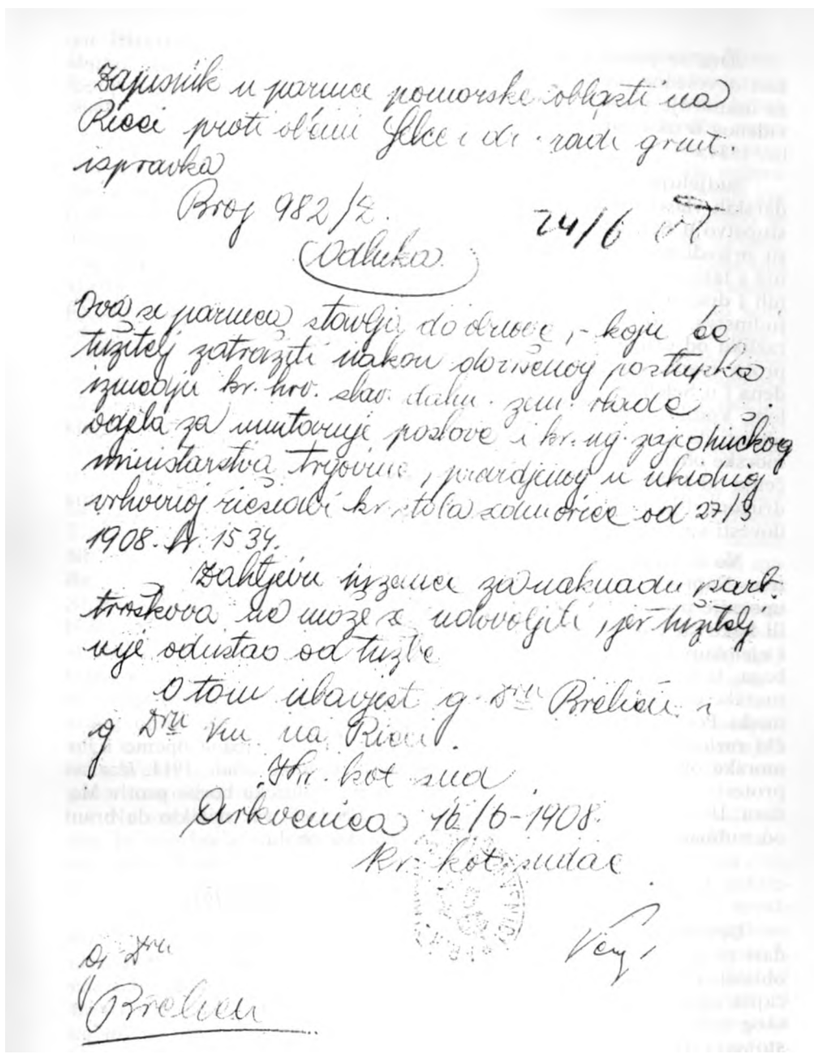
b) »Neosnovan je pak i priziv tužiteljice, jer je ona uporno tražila pravo vlastničtva, a tek kasnije svoj zahtjev suzila, dakle tražila više nego li joj pripada, pa je preboj troškova posve opravdan«.

Iz obrazloženja se vidi da je Pomorska oblast u početku tražila »pravo vlastničtva«, tj. »više nego li joj pripada«, čime je njen zahtjev da prisvoji dio hrvatske obale u Selcima prikazan neopravdanim. Pred upornim d dosljednim stavom opć. zastupstva u Selcima da se ni dio čestice u selačkoj luci ne može s gruntovnog uloška općine prepisati na ugarski državni erar, Pomorska oblast je konačno morala popustiti. Nije uspjela ni u prvom ni u drugom dijelu parnice da općina popusti u svome vlasničkom pravu. Pristala je da se »uparničeni dio« upiše kao »javno dobro«, na što je općina pristajala već u početku parnice, tj. 1892.

Da su politički razlozi u toku čitave parnice preovladali i da je Pomorska oblast u Rijeci nastojala da ugarski državni erar izvojuje vlasništvo nad dijelom morske obale u selačkoj luci, pokazuje i činjenica što spor nije bio okončan ni osudom Banskog stola od 9. listopada 1907. Predmet spora došao je još jednom pred Stol sedmorice s istim navodima Pomorske oblasti i općinskog zastupstva u Selcima. Ovaj je ukinuo i osudu Banskog stola od 9. listopada 1907. i onu kotarskog suda od 29. svibnja 1907. Osnovna je postavka Stola sedmorice da se prethodno postigne političko rješenje kada iznosi »da sudbene oblasti nisu zvane prije riješiti ovdje preporno pitanje između obćine Selce i pomorske oblasti na Rieci odnosno kr. ugarskog erara, dok nije po upravnih oblastih, navlastito kr. krv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove sporazumno sa kr. ugarskim zajedničkim ministarstvom trgovine izrečeno, koji dio prepornih čestica da spada na morsku obalu te da li sačinjava dobro državno ili dobro javno...« Pri tom navodi određene zakonske propise i otpise ministarstva u prošlosti.

Na temelju ovakva stanovišta Stol sedmorice ustvrdio je da tužitelj, tj. kr. ugarski državni erar, nije dokazao da je uslijedila u ovom predmetu »riešidba prenavedenih političkih oblastih«. Stoga je i ukinuo dosadašnje osude, onu kotarskog suda u Crikvenici od 29. svibnja 1907 (broj 885/2) i onu Banskog stola od 9. listopada 1907. Odredio je da prvomolbeni sud, dakle kotarski sud u Crikvenici, raspravu popuni i dalje postupa po zakonu. Prema ovome je kotarski sud u Crikvenici 16. travnja 1908 (broj 646/Z) za nastavak parnice odredio ročište na dan 21. svibnja 1908. i o tome obavijestio stranke. Ono je i održano. Na primjerku osude Stola sedmorice od 27. ožujka 1908, što ga je kotarski sud u Crikvenici uputio zastupniku općine Selca dru Franu Breliću, zapisana je 21. svibnja te godine Brelićevom rukom ova bilješka: »Pristup za protivočitovanje i zahtjevao naknadu troškova. Protivnik se protivio. Protivnik dao biljeg«. A poslije toga je dopisao ono što je važnije: *»Dovršeno, jer protivnik molio obustavu postupka«* (potcrtao V. A.).

Prema ovoj bilješci parnica je dakle obustavljena. Nastalo stanje potpuno objašnjava odluka kotarskog suda u Crikvenici od 16. lipnja 1908. U cjelini glasi:

Zapisnik u parnici pomorske oblasti na Rijeci proti obćini Selce radi grunt. ispravka

Broj 982/2. 24/6 08

Odluka.

Ova se parnica stavlja do druge, koju će tužitelj zatražiti nakon obnovljenog postupka izmedju kr. hrv. slav. dalm. zem. vlade odjela za unutrašnje poslove i kr. ug. zajedničkog ministarstva trgovine, pomorskog u ukinutoj vrhovnoj riječkoj kr. tabli zdanica od 27/3 1908. A. 1534.

Zahtjevu izjavljenu za naknadu parbenih troškova ne može se udovoljiti, jer tužitelj nije odustao od tužbe.

O tome obavjest g. dru Prelicu i g. dru Vu na Rijeci.

Kr. kot. sud.

Crikvenica 16/6-1908.

Kr. kotarski sudac

Vuj

g. dru Prelicu

Odluka Kotarskog suda u Crikvenici od 16. VI 1908. kojom se obustavlja parnica između Pomorske oblasti u Rijeci i općine Selca dok pitanje zemljišta u selačkoj luci ne riješe političke vlasti.

»Ova se parnica stavlja do obnove, koju će tužitelj zatražiti nakon dovršenog postupka između kr. hrv. slav. dalm. zem. vlade, odjela za unutarnje poslove i kr. ug. zajedničkog ministarstva trgovine, predviđenog u ukidnoj vrhovnoj riešidbi Kr. stola sedmorice od 27. 3. 1908. br. 1534.«

Sudjelujući prema iznijetome u narodnom pokretu 1903. protiv mađarskih vlasti i njihovih težnji za obalom Hrvatskog primorja, opć. zastupstvo u Selcima je, u stvari, na istim pozicijama s rodoljubima koji su priređivali protumađarske demonstracije, bacali pojase za spasavanje s talijanskim natpisima i ugarske grbove s državnih zgrada. Cilj jednih i drugih bio je isti: borba za hrvatstvo i hrvatsku domovinu protiv tuđinstva, protiv mađarizacije i novih »otmica« hrvatskih područja. Za razliku od drugih mjesta u Vinodolu i njihove također značajne borbe protiv mađaronstva, protiv Khuenova režima u Hrvatskoj, kakva je vođena i u Selcima, ovdje je još vođen i vlasnički spor nad morskom obalom. Vodilo ga je opć. zastupstvo. Uspjelo je odbiti zahtjev Pomorske oblasti da se ugarski državni erar proglasi gruntovnim vlasnikom dijela morske obale u luci Selaca i stoga je taj spor poslije prvog dijela parničenja od 1890. do 1897. stavljen in suspenso, tj. prekinut. Uspjelo je i u drugom dijelu parnice od 1903. do 1908. u novim političkim prilikama dovesti spor do obustave odnosno do traženja političkog sporazuma.

No ni taj nije bilo moguće postići, kao ni prije nagodbu sudskim putem. Naprotiv, mađarske vlasti upravo poslije 1908. i dalje nastoje još upornije prisvojiti ne samo dio morske obale u selačkoj luci, kao prije, ili kako su pokušale na Delti u Sušaku, nego pokušavaju zagospodariti i cjelokupnom obalom Hrvatskog primorja, tj. od Rječine do iza Karlobaga. U tu svrhu mađarske su vlasti pripremile i nacrt o izvlašćenju morske obale. Taj nacrt potvrđuje još jednom da su u osnovi spora između Pomorske oblasti i opć. zastupstva u Selcima bili samo politički razlozi. No onda se borba vodila samo između jedne općine i Pomorske oblasti, dok je nacrt o izvlašćenju morske obale 1914. izazvao proteste u cijeloj Hrvatskoj i doveo do nove političke borbe protiv Mađara. U njoj i tada sudjeluje stanovništvo Selaca, već naviklo da brani od tuđinaca svoja prava na hrvatsku morsku obalu.

3. *Protiv izvlašćenja hrvatske morske obale 1914.*

Učvrstivši se u Rijeci poslije ugarsko-hrvatske nagodbe (1868), Mađari nisu stali u težnjama za prodiranjem na Jadran. Spor Pomorske oblasti u Rijeci s opć. zastupstvom u Selcima samo je mala iako značajna epizoda u mađarskim nastojanjima za prisvajanjem obale Hrvatskog primorja. I pokušaj prodiranja na sušačku Deltu izraz je tih nastojanja. Dok je obala Istre i Dalmacije bila pod vlašću Beča, Pešta se nije u svom nadiranju na Jadran zadovoljila otmicom Rijeke, stvaranjem od nje »posebnog tijela sv. ugarske krune.« Htjela je više, htjela je cijelo Hrvatsko primorje, dio hrvatske obale onda pod autonomnom Hrvatskom.

Da je posrijedi politički spor od izuzetne važnosti u odnosima Hrvatske i Ugarske znale su dobro i mađarske vlasti i njihov riječki zastupnik Pomorska oblast. To se znalo i na hrvatskoj strani. U složenosti hrvatsko-ugarskih odnosa i stalne međusobne borbe poslije nagodbe ovom pitanju nije se ni prilazilo da se politički riješi. I stanje u Rijeci smatrano je za »provizorij«, barem s hrvatske strane, iako Pešta nije prihvaćala takvo gledište. Premda su pozicije mađarske vlade u Rijeci bile sve čvršće poslije vladanja od više desetljeća, ni ona ipak nije otvoreno iznosila pitanje morske obale Hrvatskog primorja pred političke forume. Nastojala je praktičnim potezima ojačati svoj položaj i izvan Rijeke duž Hrvatskog primorja. To je pokušala i donekle uspijevala u Crikvenici, pomažući od 1892. njezinu izgradnju kao turističkog mjesta, kao nove Opatije, kao mađarske Opatije. Ali poslije 1903. i pada bana Khuena i njegova odlaska iz Hrvatske Mađari nisu pokretali pitanje morske obale do kraja prvog desetljeća 19. st. Međutim, kako je i poslije Khuenova odlaska još ostala na vlasti khuenovštima i kako Mađari nisu mijenjali politiku potoinjavanja Hrvatske i prodiranja na more, to su upravo pred prvi svjetski rat izvršili novi pokušaj prisvajanja obale Hrvatskog primorja.

Oni su, doduše, već 1907. tzv. željezničarskom pragmatikom pokušali na željeznicama u Hrvatskoj ozakoniti .mađarski jezik kao službeni. Time su jasno pokazali da nastavljaju politiku potčinjavanja Hrvatske. Nisu napustili ni politiku prodiranja na hrvatsko more. Predstavnik mađarske vlade dr Aleksander Wekerle predložio je u veljači 1907. Franu Supilu u povjerljivom razgovoru da se riječki »corpus separatum« proširi na bakarski zaljev sve do Kraljevice na taj način što bi Hrvatska taj teritorij iznajmila Ugarskoj na 99 godina. To je značilo pokušaj daljnjeg učvršćivanja Mađara na Jadranu. U to je vrijeme opć. zastupstvo u Selcima vodilo spor za svoju obalu protiv ugarske Pomorske oblasti u Rijeci. Vodilo ga je uspješno. Pomorska oblast nije se mogla dočepati toga komadića obale u selačkoj luci. Frano Šupilo saslušao je predsjednika Wekerla, ne dajući mu određeni odgovor, ali je odmah cijeli razgovor saopćio drugovima u izvršnom odboru Koalicije.[61]

No sugestija dra A. Wekerlea nije imala neko platonsko značenje, ona je poprimila stvarnu akciju Mađara za prisvajanje hrvatske morske obale. Naime, riječki »corpus separatum« trebalo je proširiti na cijelo Hrvatsko primorje. Iza kulisa pripremljena je početkom 1914. zakonska osnova o izvlašćenju morske obale. To je učinjeno bez znanja hrvatske vlade i Koalicije, kako je bilo i sa željezničarskom pragmatikom 1907. Vijest o toj zakonskoj osnovi prvi je donio zagrebački *Obzor* 3. ožujka 1914. Prema njoj, a protivno ugarsko-hrvatskoj nagodbi, ugarsko ministarstvo trgovine imalo bi sva prava na morskoj obali i moglo bi izvlastiti svaki dio za »pomorske svrhe«. Njegov organ bit će Pomorska oblast u Rijeci. Ovaj »mađarski prepad na obale Hrvatskoga Primorja«, kako je tu zakonsku osnovu nazvao Josip Horvat u svome djelu »Politička povijest Hrvatske« (Zagreb 1936, str. 433), komentirao je »Obzor

[61] Josip Horvat, Politička povijest Hrvatske. Zagreb 1936, str. 378.

u svom uvodniku 6. ožujka 1914. i upozorio na veliku opasnost koja prijeti Hrvatskom primorju od strane Mađara. To se vidi iz ovih rečenica:

> »Ako će Mađarima konvenirati, oni će izvlastiti deset metara, ali i pol kilometra morske obale... Na ovaj način mogu Mađari najljepše i najbolje točke Hrv. Primorja izvlastiti u pomorske svrhe... Ugarska pomorska oblast bit će na našem hrvatskom teritoriju gospodar situacije i to ne samo na žalu od dva tri metra, nego prema njihovoj gospodskoj uviđavnosti.. ,«[62]

Ovakav mađarski plan prisvajanja hrvatske obale izazvao je protest u cijeloj Hrvatskoj. Ovaj plan o prisvajanju »preostale žlice mora« za koju se, po riječima Miroslava Krleže, borio i Ante Starčević, uzbudio je pogotovo cijelo Hrvatsko primorje. Tada je Stjepan Radić rekao, kako navodi J. Horvat u spomenutom djelu (str. 432), da će pola milijuna Hrvata Hrvatskog primorja makar silom spriječiti provedbu toga zakona.[63] Kao i 1903. godine, započeo je pokret protiv te zakonske osnove. Na Sušaku je odmah održana protestna skupština. Zagrebački »Ilustrovani list« objavio je sliku sa skupštine pod naslovom »Skupština protiv izvlastbe morske obale na Sušaku«. Skupštinarima je Frano Šupilo objašnjavao novi mađarski zakon. Od Koalicije prisustvovali su dr Makso Rošić, narodni zastupnik bakarskoga kotara, i dr Bogoslav Mažuranić, narodni zastupnik vinodolskoga kotara. Govorili su protiv mađarskog zakona. U prikazu skupštine list piše da je izvlašćenje hrvatske morske obale »velika katastrofa za Hrvatsku, jednako velika i još veća od one kad su nam Magjari konačno oteli Rijeku«. Upozorava da treba spriječiti »veliku pogibiju, koja prijeti opstanku hrvatske morske obale.«[64] Osuđujući ne samo Mađare nego i neke hrvatske političare i zastupnike koji nisu znali otkloniti tu pogibelj, list opovrgava neke glasine da je narod Hrvatskog primorja samo časovi to pobunjen protiv izvlašćenja morske obale, da ta pobuna nema dutljeg korijena, pa onda piše: »Da je uistinu tako, to bi bila najveća sramota za naše Primorce, ali tko ih pozna, i tko pozna nasrtljiivost Magjara na Primorje, te nepovjerenje Primoraca u našu prekodravsku braću, taj će znati, da je Primorac protiv Magjara nepovjerljiv do »krajnjih granica, da ga mrzi kao nametljivog tuđinca, i da njegovoj Ijubažljivosti nikad ne vjeruje.«[65]

Objavljivanje zakonske osnove o izvlašćenju morske obale pokazalo je kako je bila opravdana borba opć. zastupstva u Selcima protiv nastojanja Pomorske oblasti u Rijeci i kako su politički motivi poticali tu borbu. Ugarski ministar trgovine već je 1896. pokušao pritiskom na opć. Zastupstvo postići bar djelomično prisvajanje morske obale u iselačkoj luci. Zakonska osnova o izvlašćenju morske obale iz 1914. godine davala mu je široka ovlašćenja da izvlasti, ako hoće, cijelu obalu Hrvatskog

[62] Isto, str. 431-432.
[63] Isto, str. 432.
[04] »Ilustrovuni list«, Zagreb 21. III 1914, broj 12.
[65] Isto.

primorja, iako do sada to nije mogao postići ni s dijelom obale u jednoj maloj luci. Opasnost za nacionalne interese Hrvata uopće, a u Hrvatskom primorju napose, bila je dakle velika.

U takvoj situaciji, poslije protestne skupštine u Sušaku, vinodolski su izbornici sazvali takvu skupštinu u ponedjeljak 13. travnja 1914. u Selcima. Za održavanje skupštine izabrano je mjesto koje se dosad već borilo protiv mađarskih zahtjeva za hrvatskom obalnom. Tako se pružila izvanredna prilika da se baš u ovom mjestu podigne snažan glas protesta cijelog Vinodola protiv Mađara i njihove zakonske osnove o izvlašćenju morske obale, protiv onih koji od 1890. nisu uspjeli slomiti otpor Selćana da prisvoje djelić njihove obale. Međutim, ta je skupština bila zabranjena.

Stanovnici Selaca bili su ii dalje antirežimski raspoloženi. Ali ondašnje opć. zastupstvo kao da nije bilo odlučno u obrani hrvatske obale kao prijašnja zastupstva. Jer, ono je tražilo zabranu spomenute skupštine, podlegavši očito prorežimskom raspoloženju svoga načelnika Dragutina Lončarića Arbinića.

To je svakako bio potpun obrat u političkom držanju opć. zastupstva prema mađarskim težnjama za morem i hrvatskom morskom obalom. Dok su prijašnja zastupstva, kako je izloženo, samostalno vodila borbu za očuvanje hrvatske obale na području Selaca, ovo iz 1914. prekida tu svijestlu tradiciju. Ono se ine pridružuje općem protestu cijelog Hrvatskog primorja, cijele Hrvatske protiv mađarske zakonske osnove za izvlašćenje morske obale.

Naime, na sjednici opć. zastupstva 9. travnja 1914. poslije pretresa prvih .tanju točaka, u zapisniku je zapisano ovo: »Posije zaključka zapisnika, a prije podpisa istog stvoren je na zahtjev svih prisutnih odbornika još sljedeći zaključak«. U stvari prvo se iznosi prijedlog opć. načelnika Dragutina Lončarića Arbanića, a ovaj glasi:

> »Opć. načelnik izvješćuje, da se u Selcima — kako je doznao — misli obdržavati dne 13/4 1914 na Uskrsni ponedeljak skupština izbornika Selačkoga izbornoga kotara proti zakona o izvlastbi morske obale.
>
> Buduć opć. poglavarstvo ne može preuzeti odgovornost za obdržavanje reda na toj skupštini, gdje bi bila ogromna masa ljudi, a ovdje je samo jedna redarstvena sila — to predlaže zaključiti zamoliti kr. kot. oblast, da obdržavanje skupštine u Selcima zabrani.«

Nikakav protuprijedlog niti rasprava u zapisniku se ne spominju. Odmah je na temelju načelnikova prijedloga stvoren zaključak koji glasi:

> »Opć zastupstvo jednoglasno zaključuje umoliti kr. kot. oblast u Crikvenici da zabrani obdržavanje skupštine u Selcima, jer opć. pogla varstvo niti opć. zastupstvo ne može preuzeti odgovornost za obdržava nje reda jer nema na raspolaganje nego jednog opć. redara.«[66]

Motivacija zabrane je prozirna. Ona se zasniva ma nedostatku redara u mjestu, a ne traži se da kotarska oblast pošalje pojačanje za even-

[68] Zapisnik opć. zastupstva od 9. IV 1914, tbr. 24, toč. IV.

tualno održavanje reda, kako se to činilo u drugim prilikama. Nadalje, sjednica je bila sazvana kao izvanredna sa tri točke dnevnog reda, o njima se raspravljalo i donijeti su zaključci. Pitanje zabrane skupštine i nije bilo unijeto u dnevni red. U zapisniku je čak zapisan uobičajeni završetak: »Zaključeno i potpisano«. Potpisao ga je odbornik Bartol Jeličić. I tek poslije toga iznosi se prijedlog opć. načelnika povodom saziva političke skupštine i zaključak opć. zastupstva.

Službeno je dakle inicijator za zabranu skupštine opć. načelnik Dragutin Lončarić Arbinić. On je već bio poznat kao promađarski orijentiran. Mogao je u ovome biti u dosluhu s kotarskim predstojnikom. Za prve tri točke dnevnog reda nije bilo hitno sazivati »izvanrednu« sjednicu, ali je to bilo, iako nije rečeno, potrebno za 4. točku. Prve su tri dakle unijete pro forma. Opć. načelnik poznavao je političko raspoloženje mještana i zbog toga nije točku o zabrani protestne skupštine namjerno unio u dnevni red da pučanstvo to ne sazna, ne priredi demonstracije i onemogući da opć. zastupstvo traži zabranu te skupštine. Na kraju sjednice ova je točka predložena izvan dnevnog reda, pa su tako i odbornici bili na neki način stavljeni pred svršen čin. Svih sedam prisutnih odbornika i opć. načelnik, njih osam od dvanaest, dakle bez četiri odbornika, potpisali su zaključak o zabrani. Time su primili i odgovornost. Zaključivali su mimo volje i raspoloženja puka.

To potvrđuje i činjenica što su uvečer poslije sjednice — koja je inače počela u 17 sati — priređene u mjestu demonstracije. Čim su mještani saznali za takav zaključak opć. zastupstva, nastali su protesti; došlo je do negodovanja, koje je poprimilo ozbiljne razmjere. Uvečer oko 20 sati demonstranti su se okupili pred zgradom opć. načelnika Dragutina Lončarića Arbinića — današnji hotel »Selce«, — izvikivali su političke parole i demolirali su zgradu. Načelnik Lončarić htio je zaplašiti demonstrante i s krova je opalio nekoliko hitaca u zrak. To je još više razdražilo rodoljube i demonstracije su poprimile još šire razmjere.[67]

Svakako najveću odgovornost za donošenje zaključka o zabrani skupštine snosi opć. načelnik Dragutin Lončarić. Već poznat kao »mađaron«, kako su nazivane pristaše promađarske politike u Hrvatskoj, on je od mještana dobio nadimak »Tisza«, prema imenu mađarskog predsjednika vlade. Mještani su time obilježili njegovo političko opredjeljenje, inače protivno interesima Hrvatske i raspoloženju većine mještana. Vješt i okretan, pismen iznad prosječnosti ostalih mještana, školovan i imućan, građevni poduzetnik po zvanju, Dragutin Lončarić je izabran za opć. odbornika na izborima početkom 1913. Prva sjednica novog opć. zastupstva održana je 1. svibnja 1913, ali nije izvršeno bira nje načelnika. Na drugoj sjednici, 13. svibnja 1913, predložen je za opć. načelnika umirovljeni opć. bilježnik Jakov Papić. Izabran je sa 7 glasova prema 2. To su glasovi odbornika Dragutina Lončarića i Petra Lončarića. Oni su protiv Papića dali izjavu da ne može iz moralnih razloga biti izabran za načelnika. Nato je prisutni upravitelj kotara dr Vuk pl.

[67] Prema mome sjećanju i kazivanju m ještana.

Vuchetich obustavio izvršenje izbora opć. načelnika, a dužnost opć. upravitelja preuzeo je bilježnik Vjenceslav Rikel.[63]

Tek na sjednici opć. zastupstva 20. studenoga 1913. na prijedlog odbornika Bartola Kršula, u sporazumu s prisutnim kotarskim predstojnikom drom Vukom pl. Vucheticheм, izabran je za načelnika Dragutin Lončarić s 8 protiv 1 glasa, a pošto je županijska oblast poništila prvi zaključak o izboru Jakova Papića.[69]

Primivši tu dužnost, Dragutin Lončarić imao je sposobnosti da kao načelnik pomogne razvitak mjesta, ali je kao izrazito svojeglav postao ubrzo nepopularan, a pogotovu zbog svoje režimske, promađarske orijentacije. Ona ga je i dovela u položaj da na zakulisan način nametne zabranu protestne skupštine u Selcima protiv mađarske zakonske osnove o izvlašćenju morske obale i da zato pridobije i sedam odbornika. Ali je zbog toga doživio istoga dana opći gnjev puka koji je demonstrirao protiv njega. Sutradan su žandari prema nalogu kotarske oblasti u Crikvenici došli u Selca i isporazumno s opć. poglavarstvom hapsili su demonstrante.

U kojoj je mjeri i kako na držanje načelnika D. Lončarića mogao djelovati kotarski predstojnik prezimenom pl. Vuchetich — pisano dakle nehrvatskim pravopisom, što je za ono doba bilo znak režimske, promađarske političke orijentacije — ne može se sada lako utvrditi. Da se to može pretpostaviti, očigledno je. Poslije toga u radu opć. zastupstva nastao je zastoj, jer je iduća sjednica održana tek 11. listopada 1914.

Izbijanje prvog svjetskog rata nekoliko mjeseci poslije objavljivanja spomenute zakonske osnove omelo je izvršenje mađarskog plana o prisvajanju hrvatskog obalnog područja. Tome su pridonijele svakako i demonstracije s oštrim protestima protiv novog mađarskog nasrtaja na hrvatski Jadran. Za stanovnike Selaca, koji su uvijek bili uz politiku protiv mađarskih težnji prema Hrvatskom primorju, bilo je stoga besmisleno što je opć. zastupstvo moglo donijeti zaključak da se zabrani protestna skupština protiv te mađarske zakonske osnove. Prema dotadašnjem političkom držanju tih svjesnih Hrvata moralo se očekivati protivno. I doista, demonstracije priređene odmah poslije takva zaključka opć. zastupstva pokazale su da mještani ne odobravaju takav zaključak. No time je i politička odgovornost odbornika, potpisnika zaključka, postala veća. Bili su to Nikola Jeličić, Josip Lončarić, Bartol Jeličić, Bartol Kršul, Vicko Jeličić, Paval Lončarić, Petar Lončarić Josipov, a na čelu njih je opć. načelnik Dragutin Lončarić Arbinić. Njegova je odgovornost najveća, jer je bio inicijator takva zaključka. To ne umanjuje odborničku odgovornost, ali se ona prikazuje u sjeni zakulisne igre načelnikove.

Pojedini su odbornici svakako nasjeli načelnikovu obrazloženju. Nedovoljno obaviješteni, postupili su prema njegovu prijedlogu. Načelnik je dobro znao što znači onakav zaključak u općoj klimi protesta protiv mađarske zakonske osnove o izvlašćenju hrvatske morske obale. I de-

Zapisnik opć. zastupstva od 13. V 1913, tbr. 14, toč. I.

[69] Isto od 20. XI 1913, tbr. 50, toč. 1.

monstracije protiv načelnika i hapšenje demonstranata pokazale šti odmah i odbornicima kako ih je načelnik D. Lončarić svojim prijedlogom zapravo obmanuo, a oni nisu bili dovoljno oprezni da uoče domašaj onoga zaključka o zabrani protestne skupštine. Među odbornicima bilo je čak ii onih koji su oduvijek bili protumađarski raspoloženi. Primjerice u prethodnim opć. zastustvima bili su Josip Lončarić (1903), Bartol Kršul (1906), Paval Lončarić ii Petar Lončarić (1908) i glasali su onda za protumađarske zaključke opć. zastupstva. Da li je bila njihova nedosljednost ili neopreznost što su sada postupili drukčije? Dva odbornika, Ivan Antić i Valentin Lončarić, nisu prisustvovali sjednici 9. travnja 1914, ali su kao odbornici 1903, 1904. i 1905. glasali za protumađarske zaključke opć zastupstva. Sve u svemu, naročito demonstracije protiv načelnika D. Lončarića pokazuju da je on zakulisno radio sazvavši izvanrednu sjednicu i izvan dnevnog reda uspio nametnuti zaključak o zabrani protestne skupštine. To se naslućuje također iz činjenice da se poslije donošenja onoga zaključka dugo nisu održavale sjednice opć. zastupstva, tj. do listopada 1914. Zato su svakako postojali određeni razlozi. Naime, već je onda većina odbornika iskazala nepovjerenje prema načelniku, koje je jačalo u toku samoga rata.

Načelnik Dragutin Lončarić podupirao je mađarska nastojanja i svojevoljno je vodio općinske poslove. Stoga su protiv njegova rada i opredjeljenja ustali najprije sami odbornici početkom 1918, dakle u toku rata, što nije bilo bez opasnosti. To se vidi iz dva sačuvana prijepisa zapisnika opć. poglavarstva u Selcima. Prvi je od 26. a drugi od 27. veljače 1918.

Prvi zapisnik sadrži izjavu četvorice odbornika: Bartola Kršula, Josipa Lončarića, Vicka Jeličića i Jerolima Brušije. Oni izjavljuju da je izbor novog opć. zastupstva, određen za 26. veljače 1918, odgođen zbog pošasti kozica, ali su uvjereni da će novi opć. odbor izabrati odmah novog načelnika, »jer kao što ni opć. odbornici tako ni ogromna većina pučanstva nema povjerenja u sadašnjeg opć. načelnika Dragutina Lončarića.« Ističu da je načelniku Lončariću već 24. studenoga 1916. istekao mandat, ali da on i dalje »protupropisno obnaša čast i službu opć. načelnika«. Zahtijevaju da se sazove izvanredna sjednica opć. zastupstva koja će izglasati nepovjerenje načelniku Lončariću i općinu povjeriti drugoj osobi do općinskih izbora zakazanih već za 12. ožujka 1918. To nepovjerenje odnosi se i na njegov položaj predsjednika aprovizacionog odbora. Traže da se na sjednicu ne pozovu Jakov Papić i Josip Jeličić, koji da su nepropisno izabrani mjesto pravilno izabranih odbornika Jerka Brušije i Petra Lončarića.

Ovu odborničku izjavu potpisala su istoga dana 34 općinara, a sutradan još dva odbornika, Ivan Antić i Petar Lončarić. Time je već šest odbornika iskazalo nepovjerenje načelniku Dragutinu Lončariću.™

[70] Prije potpisa 34 općinara, podnosioci zapisničke izjave dodaju ovoj još slijedeće:

»Mi smo u gornjoj zapisničkoj izjavi spomenuli, da ogromna većina pučanstva nema više povjerenja u sadašnjeg opć. načelnika Dragutina Lončarića i

Odbornici sü svoju akciju shvatili vrlo ozbiljno i odlučno naumili da mjesto oslobode ovakva načelnika. Zato su sutradan osam spomenute četvorice <s njima došli u općinu odbornici Ivan Antić i Petar Lončarić te su njih šestorica dopunili jučerašnju zapisničku izjavu. Iznijeli su činjenice, mnjenje svoje i »ogromne većine pučanstva« protiv načelnika D. Lončarića. U izjavi ukazuju na ratno poslovanje načelnika Lončarića pa spominju otkup suhih smokava, kuša i kože, traže račune, spominju nepravilnu podjelu ratne potpore, korištenje poljara Vicka Antića za čuvanje načelnikova posjeda na otoku Krku te tadašnji nedolazak načelnika na rad u općinski ured. Na kraju izjave zaključuju da sedmorica odbornika čine većinu u opć. zastupstvu i ponavljaju svoj zahtjev za saziv sjednice. Sedmi odbornik koji se pridružio ovoj izjavi bio je Valentin Lončarić (Rataj), ali ne u potpunom, nego samo u pogledu smjenjivanja načelnika D. Lončarića.

U vezi s položajem načelnika D. Lončarića već 1914, prije i poslije onog zaključka o zabrani protestne skupštine protiv mađarske zakonske osnove o izvlašćenju morske obale, u drugoj izjavi značajan je uvodni odjeljak. U cjelini glasi:

»Nepovjerenje imademo prema opć. načelniku Dragutinu Lončariću a istog je mnijenja i ogromna većina pučanstva iz sljedećih razloga:

1. Jer je u godini 1914 njegovom krivnjom kod općine Selce vladalo izvan zakonsko stanje, što se sjednice nisu obdržavale kroz 6 mjeseci t.j, od mjeseca travnja pak do konca listopada, buduć tada nije imao uza se dovoljan broj opć. odbornika, radi nepovjerenja koje mu je već tada izraženo bilo.«[71]

U svjetlu ovih tvrdnji u izjavi od 27. veljače 1918. postaje jasnije da je načelnik Dragutin Lončarić već u travnju 1914. izgubio povjerenje odbornika. Ako to još nije bilo izraženo na sjednici 9. travnja 1914. prilikom načelnikova prijedloga o zabrani protestne skupštine i onako izvan dnevnog reda prihvaćenog zaključka zbog manipuliranja istog načelnika, do toga je došlo odmah poslije protesta Selčana i demonstracija. Jer, da načelnik D. Lončarić nije na onakav način iStavio odbornike gotovo pred svršen čin netočnom motivacijom za zabranu skupštine, da je tu točku prethodno unio u dnevni red, do onog zaključka jamačno ne bi bilo došlo. Nije bio u pitanju redar ni opreznost od eventualnog nereda na skupštini, jer je ona mogla proći mirno, a mogle su je osigurati redarstvene snage kotarske oblasti. Uostalom, i skupština u Sušaku proitiv zakonske osnove o izvlašćenju morske obale protekla je mirno. Posrijedi su očito bili politički razlozi, nastojanje da se ne nastupa pro-

da privremenu promjenu na općinskoj upravi tražimo na temelju jednoglasnog mišljenja pučanstva, da to potvrdimo došli su s nama u opć. ured Selački općinari, koji našu molbu podpisuju.

Mogli bismo reći da podpisani predstavljaju čitavo današnje pučanstvo«.

Bile su naime ratne prilike i većina mještana bila je mobilizirana, pa je tih 34 općinara zaista predstavljalo skoro sve muško pučanstvo.

Zapisnik od 26. II 1918. napisan je u obliku izjave na posebnom arku i čuva se u arhivi Narodne knjižnice u Selcima.

[71] Zapisnik od 27. II 1918. u arhivu Narodne knjižnice.

tiv mađarskih težnji, da se ne čuje protest cijelog Vinodola protiv otuđivanja obale Hrvatskog primorja.

Prema tome, zaključak opć. zastupstva o zabrani one skupštine može se smatrati samo epizodom, iako sam zaključak treba osuditi, kako su to učinili Selčani istoga dana svojim demonstracijama. S obzirom na stanovnike Selaca i njihovo političko opredjeljenje, onaj zaključak bio je prolazni glas manjine, zapravo nekoliko odbornika, točno njih osam, zajedno s načelnikom. A u pozadini te protunarodne akcije bio je samo j e d a n čovjek, načelnik Dragutin Lončarić. To su potvrdile večernje demonstracije protiv njega *i* demoliranje njegove kuće, zatim nepovjerenje iskazano odmah protiv njega od samih odbornika koji su glasali za načelnikov prijedlog, kojii nije ni bio obrazložen po svome značenju za Hrvatsku, posebno za Hrvatsko primorje.

Takav zaključak opć. zastupstva bio je protunarodan i zato je i podvrgnut oštroj kritioi. Za sve one koji su ga donijeli, koji su makar i nasjeli opć. načelniku, bilo je to porazno. Jer, svi stanovnici Selaca bili su protiv njega i stoga su osudili načelnika. To je, uostalom, bilo na liniji njihove dosadašnje političke borbe protiv mađarske politike u Hrvatskoj. To potvrđuje njihovo sudjelovanje u nacionalnoj borbi protiv tuđinaca do prvog svjetskog rata, njihova dosljednost i upornost u toj borbi, kao što je dosad i prikazano.

III

ŠIRENJE SOCIJALISTIČKIH IDEJA U VINODOLU

Sve razvijeniji politički život i uključivanje u nj širokih slojeva naroda te njihovo sudjelovanje u borbi protiv promađarskog režima u Hrvatskoj obilježje je razdoblja od ugarsko-hrvatske nagodbe do propasti Austro-Ugarske. Ali u okviru borbe za nacionalno oslobođenje, u kojoj tako zdušno i požrtvovno sudjeluju i radni ljudi Vinodola, dakle i Selaca, kao jednog od vinodolskih mjesta, javlja se neminovno ekonomsko-socijalni problemi. Oni daju sadržaj nacionalnom pitanju i suštini borbe za nacionalno oslobođenje. U toj borbi javlja se dakle i težnja za socijalnim oslobođenjem kao pratiocem nacionalnog, tj. oslobođenja Hrvatske od potčinjavanja Pešti i Beču u političkom i ekonomsko--soc i jalnom pogledu.

Revolucionarna 1848. nije Hrvatskoj donijela slobodu i slobodan razvitak. Nju pritiskuje bečki apsolutizam tipa Aleksandra Bacha (1850—1860). Usprkos težnji da se Hrvatska poslije 1860. konstituira kao samostalna državnopravna jedinica, ona je 1867. uokvirena u dualističku Austro-Ugarsku da bi ugarsko-hrvatskom nagodbom (1868) bi!# potćinjena Ugarskoj. Tako Hrvatska i Slavonija stenju pola stoljeća (1868—1918) pod autonomnim režimom koji se nameće uglavnom iz Pešte, a Dalmacija i Istra životare pokorene pod vlašću Beča.

No revolucionarne 1848. Evropa dobiva i novi program kao rezultat napora i rada tajnog međunarodnog radničkog udruženja, Saveza komunista. Dobiva — »Komunistički manifest«. To je bila nova riječ pro-

letarijata u nastajanju, riječ koja je rušila mnoge dotadašnje pojmove, koja je, kako se uvodno kaže, nasuprot »bauku komunizma« iznijela u Manifestu ono što će u budućnosti izmijeniti svijet. I na kraju toga dokumenta odjeknuo je izazov ondašnjem društvenom poretku otvoreno i snažno:

> »Komunisti preziru prikrivanje svojih pogleda i namjera. Oni izjavljuju otvoreno da se njihovi ciljevi mogu postići samo nasilnim rušenjem čitavog dosadašnjeg društvenog poretka. Neka vladajuće klase drhte pred komunističkom revolucijom. U njoj proleteri nemaju šta da izgube osim svojih okova. A dobit će čitav svijet.«[72]

No tada je na evropskoj karti Hrvatska mala zemlja austrijske carevine. U njoj se ni njeno građanstvo s feudalnim ostacima nije dovoljno učvrstilo, ni nacionalno ni državnopravno. Ono se tek bori za svoje mjesto u mnogonacionalnoj austrijskoj carevini. U takvim prilikama hrvatski proletarijat još se nije pojavio kao subjekt, kao društveni politički činilac koji će u smislu novih riječi iz Manifesta p o č e t i rušiti stari ii graditi novi društveni poredak.

Početak se ipak približavao.

Proletarijat Hrvatske stupao je u politički život i u borbu za svoja prava. Ideje socijalizma prodirale su na hrvatsko tlo, počele su zaokupljati ljude, otvarati im vidike i postajati društvena snaga u okviru građanskog društva.

Javljajući se na tlu Hrvatske, socijalističke ideje prodiru do početka prvog svjetskog rata i u mjesta Vinodola u kojemu žive radni ljudi i sudjeluju u političkom životu 1 u nacionalnoj borbi.

širenje socijalističkih ideja u Vinodol u cjelini, pa tako i u Selca, moguće je ispitivati u vezi sa širenjem tih ideja u Hrvatsko primorje kao dio Hrvatske. Poslije Zagreba, u kojemu te ideje najprije krče put i gdje se već 1869. pokušava osnovati »Radničko prosvjetno društvo«,[75] osniva se »Hrvatsko tipografsko društvo« kao prva organizacija radnika u Hrvatskoj i 1873. »Obrtničko radničko društvo«, nove ideje i u Hrvatskom primorju nalaze svoje sljedbenike. Jer 1873. i tipografski se radnici Kraljevice, u kojoj je osnovana Primorska tiskara i izlazi list »Primorac«, učlanjuju u Hrvatsko tipografsko društvo. Među njima je i Gavro Grünhut, učesnik u štrajku 1872. u Zagrebu i među osnivačima zagrebačkog Obrtničko radničkog društva 1873, da sada kao tipograf propagira stupanje u radničku organizaciju. Iduće godine (1874) članovi su istog društva i neki tipografi u Senju, gdje je tada osnovana tiskara Huberta Lustera, poznata Lusteri ja.[74]

Tako se poslije otmice Rijeke hrvatskoprimorski gradići nalaze na novim putovima. Dobivši tiskare, Kraljevica (1873), Senj (1874), Bakar (1877) i Sušak (1878) postaju tiskarska središta. Ona utiru put novim

[72] K. Marks — F. Engels, Komunistički manifest. Beograd 1945, str. 64.
[73] Josip Cazi, Prvi pokušaj stvaranja radničke partije u Hrvatskoj 1869. godine. — Narodni list, Zagreb 25. XII 1955, str. 7.
[74] Vinko Cecić, Historija organizacije i političkih borba grafičkih radnika Hrvatske 1870—1955. Zagreb 1955, str. 56, 67, 76.

idejama. I kada pravaški pokret obnavlja svoju djelatnost u Hrvatskom primorju, kada se u Rijeku—Sušak vraća Ante Starčević i u Sušaku počinje izlaziti »Sloboda« (1878) i Hrvatska vila« (1882), a štampaju se i razne brošure i knjige, onda se javljaju veće mogućnosti za političko djelovanje i širenje naprednih ideja.[75] U krilu pravaškog pokreta djeluje struja koja je nosilac radikalnih ideja. Njima se ne protivi ni sam Starčević. U svojoj brošuri »Na čemu smo« (Zagreb 1878) on je branio ondašnje »nezadovoljnike«, »urotnike«, »nihiliste« u carskoj Rusiji. Za njega je već 1872. rekao Josip Miškatović da je »čovjek opojit knjigama francuske revolucije i socijalističkih teorija Francuske«, što prenose i Nehajev i Cesaree.[76] Takav Starčević i na skupštini u Bakru 1. lipnja 1879. brani slobodu iskazivanja misli, slobodu štampe, brani »novotare« koji šire nove ideje i govori protiv praznovjerja i predrasuda, dodavši da »sada na svu sreću slobodne misli prodiru svom Evropom«.[77] On se bori da se to ostvari i u Hrvatskoj.

Iste godine kada je Starčević onako govoric u Bakru, u sušačkoj *Slobodi* izišao je članak naprednjaka i socijaliste među zagrebačkim studentima Bugarina Ilije Milarova pod naslovom »Misli o pokretu u Rusiji«.[78] Boraveći od 1875. do 1878. u Rusiji, Milarov je upoznao napredne ideje i sada ih podastire čitaocima *Slobode.* One su socijalističke. Zato se on obara na hrvatsku žurnalistiku, »Obzorovo« pisanje o Rusiji, kaže, mora okrstiti »ili infamnim izkrivljavanjem istine ili glupim neznanjem«. U člancima u »Narodnim novinama« vidi »grdno ncrazumjevanje stvari i poražavajući reakcionarni duh«. A poslije ovoga članka u *Slobodi* (1879), Milarov objavljuje dvije godine kasnije (1881) veću raspravu o istoj temi pod naslovom »Pogled na razvitak ruskoga društva i literature« u almanahu *Hrvatska* (Sušak 1882). U toj je raspravi opširnije prikazao razvitak napredne društvene misli u Rusiji, napose u književnosti, želeći da time koristi razvitku hrvatske književnosti. On kaže da književnost nije sama sebi svrhom, nego joj je zadaća da proučava društvene bolesti i potrebe, naime »da je proučavanje društvenoga i socialnog stanja naroda glavni element rada i korisnog djelovanja svake literature.« Uz to prikazuje razvitak prirodnih znanosti, napredak žene u ruskom društvu i govori o ideji nacionalizma kao o »velikoj ideji vieka«. Ona je kod zapadnih slavenskih naroda probudila težnju za narodnim jedinstvom i samostalnošću, jer su tada bili podjarmljeni u Austro-Ugarskoj. Ističući ideju socijalizma,Milarov zapaža da se ona kod zapadnih Slavena »izključivo koncentrirala u težnji za svojom državnom samostalnošću i oslobođenjem od tuđinačkog jar-

[73] Vinko Antić, Tiskarstvo u Senju u XIX i XX stoljeću. — Riječka revija, XI/1962, br. 3—4, str. 81—86; Marijan Jurković, Kraljevica u našoj kulturi i umjetnosti. — Jubilej Narodne čitaonice Kraljevica 1861—1961. Kraljevica 1961, str. 59—72.

[76] Milutin Nehajev, Rakovica, Djela, sv. 7, Zagreb 1944, str. 385; August Cesaree, Kriza stranke prava i naši komunari 1871. Zagreb 1951, str. 35.

[77] »Sloboda«, list za pouku i narodne interese, Sušak, 6. VII 1879.

[78] Sloboda, Sušak, 23. IV 1879. — 0 Iliji Milarovu vidi: Franjo Bučar, Bugari i »Obzor«. Obzorova spomen-knjiga 1860—1935. Zagreb 1935, str. 252.

ma«. Kod drugih je naroda, dodaje on, ideja socijalizma »bila spojena s mnogim drugimi socijalnimi ideali«.

U isto vrijeme dok se u Sušaku objavljuju i ovakvi prilozi, radikalni pravaški krug u Zagrebu namjerava pokrenuti časopis *Svjetlo.* U proglasu o tome veli se da će taj »naučno-literarni žurnal« pisati tako da se i hrvatsko društvo upozna sa oni mi rezultati znanosti i napredne evropske misli, na kojih se temelji sav ekonomski progres, a i sloboda velikih naroda«. Među članovima redakcije i potpisnicima proglasa bio je i spomenuti Ilija Milarov, a kako je policija zabranila i sam proglas, izvršila je premetačinu u Milarovu stanu.[79] Spomenuti proglas tiskan je u izvatku i u slušačkoj *Slobodi,* pa je taj broj bio zaplijenjen (broj 35 od 22. III 1882). Uz ostalo, zapljena je karakteristična i po tome što policija iznosi da se tim proglasom »nastoji po smjeru i sadržaju izopači vanjem stvarih uzdrmati pravne pojmove o vlasništvu s nakanom, da se šire u narodu načela socijalno komunistička.«[80]

U sušaokoj *Slobodi* surađuju tada i »ljudi druge struje«, »nekakvi naprednjaci i reformatori«, kako ih je nazvao pjesnik August Harambašić, inače urednik tadašnjeg sušačkog časopisa *Hrvatska vila.*[u] Surađuju, naime, ondašnji hrvatski književnici. Među njima je i Antun Kovačić. Treba ga posebno spomenuti već zato što je surađivao u kraljevičkom *Primorcu,* u almanahu *Hrvatska* — u kome je Milarov objavio svoju spomenutu raspravu — i tiskao dvije novele: »Ladanjska sekta« i »Seoski učitelj«. One obrađuju aktuelan problem. U prvoj prikazuje mladog učitelja kao nosioca novih ideja nasuprot seoskom svećeniku koji je njihov protivnik.[82]

Tako se radikalna struja pravaškog pokreta javlja svojim idejama na stranama svojih sušačkih izdanja. U isto vrijeme primorski zastupnici nastupaju odlučno u Hrvatskom saboru. Već je 1880 (3. I) Riječanin Fran Pilepić[83] u jednoj interpelaciji zaprijetio čak pobunom naroda protiv postupaka činovnika Riječke županije. Ukazujući na progone vlasti,

[79] Aleksander Flaker, Časopis »Svijetlo«. — Zbornik radova, II, Zagreb 1954, str. 142.

[80] Narodne novine, XLVIII, br. 81, Zagreb 8. VI 1882; A. Flaker, nav. rad, str. 139.

[81] August Harambašić, Ukupna djela, X. Zagreb 1943, str. 325. O »Hrvatskoj vili« pobliže: Vinko Antić, Stogodišnjica časopisa »Neven« i sedam desetgodišnjica »Hrvatske vile«. Iz kulturne historije Rijeke. — Riječka revija, 1/1952, br. 4., str. 208—214; Isti, Rijeka u hrvatskoj književnosti XlX i početkom XX stoljeća. — Rijeka, zbornik, Zagreb 1953. str. 498—500. Također moja knjiga »Pisci, Rijeka, zavičaj«. Rijeka 1965, str. 32—34.

[82] Antun Barac, Kovačićeva »Ladanjska sekta« prema Lazarevićevoj »školskoj ikoni«. Članci o književnosti. Zagreb 1938, str. 55.

[83] Fran Pilepić (1838—1890) svršio je riječku hrvatsku gimnaziju, studirao u Beču pravo, bio pristaša Frana Kurelca, radio u Rijeci kao odvjetnik i isticao se kao pravaš. Dne 25. VIII 1877. prisustvovao je političkoj skupštini u Crikvenici uz Erazma Barčića, pa je tu govorio i bio izabran u deputaciju za predaju rezolucije hrvatskom banu. Kao pravnik bavio se pomorskim pravom i surađivao u »Mjesečniku«. Surađivao je u sušačkoj »Slobodi« i u zagrebačkom »Vijencu«.

izjavio je da »danas sutra, a to nije daleko, narod će uzeti batinu i tjerati činovnike, i nijedan činovnik neće smjeti u narodu ise pokazati, pa makar došao ban ili biskup ili drugi glavar, baoit će ih u more.[84] Nešto kasnije (1885) rekao je i narodni zastupnik Erazmo Barčić,[85] prikazujući ekonomsko propadanje Hrvatskog primorja, da »to tjera narod do zdvojnosti, do ustanka« da »kotao državne mašine u Hrvatskoj nastojanjem naše vlade danomice popunjava se parom razvratnom, revolucionarnom« i da je »strašna oluja« na vidiku[26] Iste je godine Fran Folnegović ukazao na proletarizaciju hrvatskog seljaštva i na stvaranje proletarijata.[87]

No osim Sušaka postojalo je u Hrvatskom primorju onih godina još jedno žarište naprednih misli. To je bio Senj, također pod utjecajem pravaškog pokreta i radikalnih ideja. Takvo strujanje odrazilo se na gimnazijsku omladinu. Ona je bila pravaška, revolucionarna. Silvije Strahimir Kranjčević piše za svoj VIII razred — bila je to školska godina 1882/83. — da »bijaše pun nekakvih Jakobinaca«,[83] drugim riječima, revolucionara. Na to upućuju riječi zemaljske vlade u Zagrebu upućene 16. ožujka 1883. upravi senjske gimnazije da je među učenicima viših razreda »zavladao duh koji se neda nikako u sklad dovesti s uzgojnom zadaćom gimnazijskog zavoda« i da su učenici te gimnazije »skloni demonstracijama«. Tražeći da se učenici odvrate od političke borbe, tvrdi se da su one »raztvorile društveni život tamošnjeg građanstva«,[w] To znači da je pravaški pokret bio u Senju jak i od društvenog utjecaja, što promađarskim vlastima u Zagrebu nije bilo po volji. U takvim političkim prilikama u Senju izrasta i mladi Kranjčević, djeluje u senjskom književnom krugu i ovdje 1885. tiska svoju prvu zbirku pjesama »Bugarkinje«. Već u pjesmi »Suza robija« Kranjčević pjeva o »mužu onom, kog rodiše milioni, da satare krivdu gromom«. Ali on i cijelu jednu pjesmu već u ono doba posvećuje proletarijatu, dajući joj naslov »Radniku«. Ta njegova pjesma označuje datum u našoj lirici posvećenoj proletarijatu, a ona je izvan svake sumnje jedan od odjeka radikalnih strujanja u pravaškom pokretu ondašnje nove ideologije obojene socijalističkim idejama. U toj Kranjčevićevoj pjesmi prikazivač zbirke Mi-

[84] Saborski dnevnik g. 1884—1887. Sv. I. Zagreb 1887, str. 302.

[85] Erazmo Barčić (Rijeka 1830 — Rijeka 1913) bavio se advokaturom u svom rodnom gradu do svoje smrti. Bio je istaknut kao vođa riječkih Hrvata, zastupnik u Hrvatskom saboru, borac za hrvatstvo Rijeke i slogu Hrvata i Srba. Napisao je brošuru »La voce di un patriota« (1860), u kojoj dokazuje hrvatski karakter Rijeke u njenoj prošlosti do dotadašnjih dana. Napisana je na talijanskom jeziku da bi je mogli razumjeti svi Riječani, i oni koji još nisu bili vični hrvatskom književnom jeziku, iako isu bi porijeklom Hrvati.

[86] Saborski dnevnik g. 1884—1887. Sv. I. Zagreb 1887, str. 368.

[87] Sloboda, Sušak, 16. I 1885. Prema A. Flakeru: O pravaškom radikalizmu 80-ih godina XIX stoljeća. Historijski zbornik, VII/1954, br. 1—4, str. 99.

[88] Ivo Frangeš, Dva neooznata rukopisa Silvija S. Kranjčevića. — Mogućnosti, V/1958, br. 10, str. 740.

[89] Vice Zaninović, Iz mladih dana S. S. Kranjčevića. — Savremenik, XXVI/ 1937, br. 5, str. 194.

livoj Šrepel upravo je zapazio »krasnu tendenciju«, naime ideju o jednakosti ljudi i o ulozi radnika u stvaranju nove budućnosti.[90]

Očevidno je da su se 80-ih godina 19. st. u Hrvatskom primorju javile nove ideje i da su bile dijelom socijalističke. Ali kako su one na prostoru između Sušaka i Senja prodirale u narod, da li su dopirale i kako u narodne slojeve, među radne ljude, danas je teže utvrditi. Ima, međutim, nekoliko podataka koji potvrđuju da se pravaška literatura širila po Hrvatskom primorju. Na to ukazuje i činjenica da je stanovništvo ovoga kraja politički bilo na strani pravaštva, uz Antu Starčevića.

0 tom opredjeljenju pisao je August Harambašić 31. prosinca 1880. svome prijatelju Vatroslavu Brliću u vezi s ondašnjim .izborima za Hrvatski sabor: »Primorje je naše, skoro cielo«, piše on i dodaje, »Pukler (jedan od pravaša, op. V. A.) veli, da onamo poneseš stotine milijuna, da ne bi iztismuo kandidata «stranke prava«, osobito »sitarog gospodina«, kako primorski seljaci zovu dičnoga Dra Antu Starčevića«.[91] Već se iz ovoga može zaključiti da se po Hrvatskom primorju širila pravaška štampa. Uostalom, i August Šenoa je još 1874. zapazio, posjetivši Novi Vinodolski, Kraljevicu i Bakar, da se u Hrvatskom primorju čita *Vijenac* i da narod, ubrajuci i žene, pozna njegove pjesme.[92] Nekoliko godina kasnije ta Semema opažanja vrijede svakako i za pravaške edicije, napose za *Slobodu.* Postoji i potvrda zato. »U hrvatskom se primorju — veli se na jednom mjestu — ugnijezdila »Sloboda«, do svakog kutića primorske kućice dopire njezin dah«.[93]

Tako se zna da se *Sloboda* čita i u Selcima.

Prema čl. 1 pravila Narodne čitaonice u Selcima (osnovane 18. prosinca 1873) svrha je njena »članovom u jednoj posebnoj prostoriji pribaviti zgodu da se sa čitanjem novinah i drugih periodičnih časopisah...
1 razgovorom pozabave«. I doista, ova je Čitaonica primala 1874. kraljevički *Primorac* i zagrebački *Vijenac,* uz ostalo, a 1881. čitala se u mjestu i sušačka *Sloboda.*[94] To jasno potvrđuje širenje pravaške štampe u Vinodolu. Da je sušačka *Sloboda i* 1881. dopirala među čitaoce u Selcima, potvrđuje dopis poslan iz ovoga mjesta tom listu. Naime, u *Slobodi* (1881, broj 12) napadnut je općinski bilježnik Jakov Papić, koji je na izborima te godine glasao za kandidata Narodne stranke Ivana Vončinu, dok je većina glasača u Selcima glasala za kandidata Stranke prava

[90] Milivoj Šrepel, Bugarkinje. Spjevao Silvije Strahimir Kranjčević. Vijenac, Zagreb 15. VIII 1885. XVII/18S5, br. 13, str. 522—523. Također: Antun Barac, Hrvatska književna kritika II. Razdoblje realizma. Zagreb 1951, str. 173—179.

[91] A. Harambašić, Ukupna djela. X. Zagreb 1943, str. 329.

[92] Tako je pisao supruzi Slavici iz Kraljevice 2. XI 1874. — Milan Šenoa, Dva netiskana pisma Augusta Šenoe. — Hrvatski dnevnik, 1. I 1938.

[93] Spomenica 50-godišnjeg obstanka Sabora duhovne mladeži u Senju. Senj 1896, str. 28.

[94] U Godišnjem izkazu dohodka i potroška narodne čitaonice u Selcili za vrieme od 1 siečnja do 31 prosinca 1874. navedeni su izdaci za pojedini list. Tako i za 1875. — U arhivu Narodne knjižnice u Selcima. — Čitanje »Slobode« spominje u svojim bilješkama Ivan Lončarić Papić. Ostavština u Narodnoj knjižnici.

Erazma Barčića. Jakov Papié je 6. listopada 1881. poslao svoj odgovor pod naslovom »Osveta za vrieme izbora«.[95] Ivan Lončarić Papić (mlađi) zapisao je u svojim bilješkama da je tadašnji student Josip Pobor[96] nosio *Slobodu* po mjestu i dao je čitati njegovu ocu i ostalim Selčanima zbog dopisa iz Selaca, i da su se ljudi okupljali i razgovarali o izborima.[97]

U ono vrijeme stanovnici Selaca uključeni su dakle u politički život. Sudjelovali su na političkoj skupštini u Crikvenici 25. kolovoza 1877. Na njoj su govorili istaknuti pravaši, već spomenuti Fran Pilepić i Erazmo Barčić. Vjerojatno su neki od Selčana bili i na zboru Anta Starčevića u Bakru 1. lipnja 1879, jer je zboru prisustvovao narod iz cijeloga Hrvatskog primorja, a bili su prisutni također izaslanici iz svih krajeva Hrvatske. Na takav zaključak upućuje postojanje Narodne čitaonice (od 1873) i čitanje pravaške štampe, posebno *Slobode,* te sudjelovanje na izborima za Hrvatski sabor 1881. 0 tome piše Ivan Lončarić Papić u istom zapisu u kojem govori o čitanju *Slobode* dopisom iz Selaca. On kaže:

[95] Taj odgovor glasi:

»Njekoji črčkar iz Vinodola nu lahko bi ga pogodio napao je moju osobu u gore rečenomu broju »Slobode« tobož radi premašne discipline odnosno strogosti službene, koju sam valjda samo njemu za vrieme izbora naperio bio, te istkao Bog zna kakvih gadnih izmišljotina, a izmedju moje malenkosti i presvjetlog gospodina Velikog župana Rajznera, pravdi za volju dužan sam dati u javnosti radi istine sliedeće:

U koliko se tiče nagovaranja tobož kako navedeno interesa u poslu polaganja mojeg bilježničkog izpita, svatko zreo čovjek dopustit će mi toliko kazati, da je to gadna izmišljotina pomenutog črčkara, navesti bila nekoja nagovaranja na moju malenkost, od sirane Presvjetlog g. velikog župana, pošto ovakovi odnošaji zbilja kad bi se imali slučiti, nebi doista udebelo lice gospodina črčkara.

Ja sam glasovao za narodnog zastupnika g. Ivana Vončinu nenapučen od nikoga nego polag mojeg osvjedočenja, a nisam htieo poslušati, a niti se dati zavesti od nekojih izbomikah tako zvane »stranke prava«, koji su mi poručivali, da će mi dati novaca pak da idem u Križevac po svoju obitelj, a da neidem na biralište.«

Prema primjerku u ostavštini I. Lončariša Papića. — NKS.

[96] Josip Pohor (Selca 1862 — Pakrac 193*3) svršio je gimnaziju u Senju, po želji roditelja polazio bogosloviju, ali je to napustio i studirao pravo. Službovao je kao sudac, istakao se u svom zvaniu i izabran za viećnika Stola sedmorice. Pripadao je Stranci prava i isticao se u političkom životu Hrvatske. Na konstituirajućoj skupštini Zaiednice hrvatskih sudaca 3. studenoga 1907. podnio je izvještaj »Hrvatski sudci za nezavisnost sudaca (1906. — 1907.) i utemeljenje zajednice hrvatskih sudaca« i štampao ga u »Mjesečniku« Pravničkog društva, a zatim i posebno u brošuri (Zagreb 1908). Kao stručnjak dobio je najveće priznanje kada je 1924. za vriieme vlade Ljube Davidovića postao šef pravosuđa za Hrvatsku i Slavoniiu. Kao pisac obiavljivao je svoje Članke pod pseudonimom »Meranski«, a u Jugoslavenskoj akademiji sudjelovao u Dripremanju građe za riečnik. Kao nristaše Stranke prava borio se protiv bana Khuena i bio stoga često oremieštan u sudskoi službi. — U knjizi »Znameniti i zaslužni Hrvati« (925—1925) obiavio je V. D. (Velimir Deželić st.) opširan životopis J. Pobora (str. 216). Kada ie umro, zagrebački »Jutarnji list« objavio je 21. srpnja 1939. jednostupačni >In memoriam Josipu Poboru«.

[97] Bilješka I. Lončarića Papića uz članak Jakova Papića. Iz ostavštine.

»Te godine glasovali su Selčani za (pok.) Erazma Barčića, riječkog odvjetnika i velikog »pravaša«.

Izbori su se obavljali u Novome, pa je mali, drveni parobrod »Vinodolac« vozio izbornike iz Crikvenice i Selaca u Novi na izbor. Novljani i činovnici glasovali su za vladu — odnosno za Vončinu, a isvi ostali za »Starčevićevu stranku prava«. Poslije obavljenog izbora u Novome, kada su se izbornici Selaca i Crikvenice sa Barčićem na čelu vraćali na parobrod — Novljanci su ih sa rogovima tuleći pratili na parobrod i izvrgavali ruglu. Kada su izbornici sa parobrodićem »Vinodolcem« stigli u Selce, tu se je obavljalo veselje —a parobrod je čekao u luci selačkoj.

Međutim, kada je parobrod krenuo u Crikvenicu ukrcalo se je dosta naših ljudi koji su išli pratiti Barčića do Crikvenice.

Kada su se u Crikvenici iskrcali, palo im je na um, pa su išli demonstrirati crikveničkim mađaronima. Kad sa išli ulicom pjevali su:

Bio proklet izdajica
David i Lažica.

Pred njihovim vratima pravili su galamu i uputili se u kuću staroga Davida Montanana te mu polupali pokućtvo i odnjeli nekoliko slika sa zida te ih pobacali u »riječinu«.«[98]

Selčani su 80-ih godina bili dakle većinom starčevićanci. Glasali su 1881. za Erazma Barčića na listi Stranke prava. Glasači u Novom Vinodolskom glasali su za Ivana Vončinu, kandidata Narodne stranke, inače rođenog Novljanina (1827—1885). U Crikvenici je onih godina već bilo mađarona. U Vinodolu je dakle vladala politička podvojenost, no Stranka prava imala je jak utjecaj, kao i u cijelom Hrvatskom primorju. Ante Starčević kao istaknuta politička ličnost onog vremena pridobivao je primorske Hrvate za svoju stranku uz podršku i rad političkih ljudi Hrvatskog primorja, kao što su bili Erazmo Barčić, Fran Pilepić, Andre Bakarčić, Josip Geržaniić, Andre Valušnik, Ante Polić i Ivica Urpani. Starčević je tada, kako reče Miroslav Krleža, branio »žlicu našeg mora i stopu gladnog našeg primorja od mađarske grofovske bagre«,[99] što je bilo blisko primorskim Hrvatima u njihovoj antirežimskoj borbi poslije ugarsko-hrvatske nagodbe (1868). Za tu politiku bili su i izbornici Selaca.

Međutim, u pogledu širenja socijalističkih ideja ipak nije mogla mnogo učiniti radikalna struja u pravaškom pokretu svojim pojedinačnim člancima i nastojanjima bez odgovarajuće akcije u narodnim slojevima. Značajno je ipak bilo utvrditi pojavu tih ideja onih godina i njihov izvjestan utjecaj na mlađi naraštaj. Za širenje socijalističkih ideja u Hrvatskom primorju postići će se više s razvitkom socijalističkog pokreta u Rijeci kao gradu pod mađarskom vlašću u kome su radili i radnici iz Selaca, te jačanjem socijalističkog pokreta u Hrvatskoj uopće sa Zagrebom na čelu.

U Rijeci je socijalistički pokret ojačao i organizaciono kada je na skupštini 27. siječnja 1884. prihvaćen statut Radničkog društva (Società operaia fiumana). Statut je idućih godina nadopunjen (3. I 1886 i 2. I 1887), a ministarstvo u Budimpešti odobrilo ga je tek 18. veljače 1888.

[98] Isto.

[a9] Miroslav Krleža, Predgovor »Podravskim motivima Krsle Hegedušića.« — Hrvatska kn jiževna kritika, VI. Zagreb 1953, str. 31.

God. 1885. počeo je izlaziti tjednik riječke radničke organizacije pod naslovom *L'operaio.* Da su se socijalističke ideje počele brže širiti u Rijeci, potvrđuju još neke činjenice. Tako 1890. ugarski ministar unutrašnjih poslova u Pešti zabranjuje putem riječkog mađarskog guvernera prvomajsku proslavu, svaku povorku i održavanje radničkih sastanaka. Poduzete su čak i mjere sigurnosti i ispitivalo se mišljenje radnika. U izvještaju policijskog inspektora G. Mittnovicha od 10. travnja 1890. kaže se da će se proslava 1. svibnja održati u Sušaku, u hotelu »Kontinentale, kojoj će prisustvovati i radnici iz Rijeke. Ako se njima zabrani prijelaz preko mosta na Rječini, prevest će se bankama s desne na lijevu obalu. Pet godina kasnije, 20. veljače 1895, riječki guverner na temelju okružnice ministarstva unutrašnjih poslova u Budimpešti od 9. veljače 1895. upozorava na širenje socijalističkih letaka među vojnicima. 26. veljače te godine čak ukazuje na to da socijalistička nauka ima pristalica i u redovima državne milicije. Nešto kasnije, 21. srpnja, isto ugarsko ministarstvo nalaže da se pazi na društva koja šire socijalističke ideje, a 27. srpnja 1896. traži uopće kontrolu rada u radničkim društvima u ko jima se vrši socijalistička agitacija.[100]

U Rijeci se dakle potkraj 19. st. već jače osjeća prisutnost socijalističkih ideja u javnom životu, iako su prvomajske proslave bile još zabranjene. Te zabrane ostaju na snazi sve do 1904. Rijeka je tada najveći grad u Hrvatskom primorju, pa iako je pod mađarskom vlašću, a Sušak pod autonomnom vlašću banske Hrvatske, u ovom su gradu uposleni i radnici iz raznih obližnjih mjesta. Oni svakodnevno odlaze na rad u ovaj grad, ili se samo subotom vraćaju u rodna mjesta. Tako su ti radnici iz cijelog Hrvatskog primorja preko Rijeke dolazili u radničke organizacije, upoznavali socijalističke ideje i prenosili ih u svoja mjesta.

S druge strane, u istom desetljeću ojačao je socijalistički pokret u Zagrebu, i u Hrvatskoj uopće. God. 1890. proslavljen je u Hrvatskoj 1. svibnja kao radnički blagdan, a 1S92. počinje u Zagrebu izlaziti socijalistički list »Sloboda«. Iste godine, 15. rujna, održana je u Zagrebu javna pučka skupština s ovim dnevnim redom: 1. Stanje radništva, 2. Radnička štampa, 3. Radničko udruživanje. Da je već tada socijalistički pokret djelovao i u Vinodolu, potvrđuje brzojavna čestitka koju su radnici iz Bribira poslali ovoj skupštini putem pošte u Novom Vinodolskom, želeći joj uspjeha u radu. Taj brzojav glasi:

> »Novi. Nama nije moguće prisustvovati današnjoj skupštini. Braćo! Nastojte muževno, da se poboljšaju odnošaji radnika. Pridružujemo se vašem zaključku. Zdravstvujte! Bribirski radnici!«

[100] Antun Herljević, Dokumentacija arhivske građe o radničkom pokretu u Rijeci. Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci, sv. V. Rijeka 1959, str. 7—117. Vidi također: Vinko Antić, Pojava socijalističkih ideja od 80-ih godina 19. stoljeća u Hrvatskom primorju. U knjizi: Materijali naučnog skupa »Prvo radničko društvo u jugoslavenskim zemljama — Osijek 1867«. Slavonski Brod 1969, str. 258—259.

Ovaj brzojav, po riječima Vlade Oštrica, zaista »bi mogao biti prvi vanjski znak prihvaćanja socijalističkog pokreta u Hrvatskom primorju.«[101]

Kada je 1893. izbio u Zagrebu stolarski štrajk, uz ostale radnike u njemu sudjeluje i stolarski kalfa Ivan Pipinić iz Bribira. On je 19. lipnja 1893. po nalogu gradskog poglavarstva dobio izgon iz Zagreba i protjeran je, kao i drugi štrajkaši, u svoje rodno mjesto »radi bezposlenosti«, kako se kaže u nalogu. U roku od 48 sati morao se javiti opć. poglavarstvu u Bribiru koje je također bilo obaviješteno o njegovu izgonu iz Zagreba. I. Pipinić i ostali stolarski radnici štrajkaši uložili su utok na ministarstvo unutrašnjih poslova, ali je taj utok 28. lipnja 1893. bio odbijen.[102]

Iduće godine, 1894, osnovana je Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije, pa joj pripada i područje Hrvatskog primorja. Ona održava svoj I kongres 1895, a svoj II kongres 1896. Da rad ove stranke prate i radnici iz Vinodola, potvrđuje brzojav koji je II kongresu upućen iz Grižana i objavljen u »Slobodi« 7. siječnja 1897. (Prema navedenom prilogu V. Oštrića (bilj. 101), str. 310).

Socijalistički pokret 90-ih godina ima dakle svojih pristalica ii u Vinodolu. kako pokazuje primjer Bribira i Grižana, a njih ima vjerojatno i u drugim vinodolskim mjestima.

Širenje socijalizma u selima Slavonije i Srijema naročito je zabrinulo buržoaziju. Khuenov režim zabranjuje prvomajsku proslavu kao radničkog blagdana posebnim oglasom potkraj travnja 1897.[103] Te godine česti su progoni i ona je nazvana »godinom procesa protiv socijalista u Hrvatskoj« (Cecić, isto). U tome se izdvaja naročito proces u Osijeku protiv 66-orice seljaka iz sela Marinci, zatim proces u Mitrovici protiv 37-orice srijemskih socijalista. Prvomajsku proslavu zabranilo je Gradsko poglavarstvo u Zagrebu i 1898, jer se, kako u zabrani stoji, »slavljenje 1. svibnja imade smatrati radničkom demonstracijom proti postojećemu pravnom i društvenom poretku.«[104] A socijalistički list *Sloboda,* koji je plijenjen već od 1894, sada je naprosto progonjen veoma čestim

[101] Vlado Oštrić, Hrvatsko primorje, Gorski kotar, Rijeka i Istra u djelatnosti hrvatskih socijalista 1892—1912 — Jadranski zbornik, VIII, Rijeka-Pula. str. 310, bilj. 8.

[102] Mirjana Gross, Radnički pokret u Hrvatskoj potkraj XIX. stoljeća. Izabrani izvori. Zagreb 1957, str. 18 i 19.

[103] Oglas glasi:

»Obzirom na okolnost, da su se socijal-demokratske agitacije počele unašati i u seljački stališ, te u zadnje doba urodile ovećim nemirima, koji su pogibeljni za javni mir i poredak, nadalje, obzirom na tu okolnost, da se tim agitacijama nastoje zastrašiti radini i miroljubivi radnici, obnašao je preuzv. g. ban kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije naredbom od 16. travnja, br. 2266/Pr. zabraniti svaku proslavu 1. svibnja kao radničkog blagdana. Prema tomu zabranjeni su toga dana obhodi, prohodi i ine uličnе manifestacije. Što se obćinstvu znanja i ravnanja radi proglašuje time, da će se proti prekršiteljima svom strogosti zakona postupati«. — Vinko Cecić, 1897. — «odina procesa protiv socijalista u Hrvatskoj. Vjesnik, u nastavcima 1—4, Zagreb. 25—28. IV 1957.

[104] M. Gross, nav. djelo, str. 84—88, 39.

zapljenama pojedinih brojeva. Tako se socijalistički pokret potkraj 19. st. sve više širio u pojedine dijelove Hrvatske, ali je baš stoga i došlo do progona socijalista i njihove štampe od strane Khuenova režima.

Ovaj kratki osvrt na pojavu socijalističkog pokreta u Hrvatskoj, na njegove uspjehe, a pogotovu na progone socijalista i lista *Sloboda,* u najužoj je vezi sa širenjem socijalističkih ideja u Vinodolu, u svim njegovim mjestima, dakle i u Selcima. Naime, Socijaldemokratska stranka borila se protiv zapljena *Slobode* kao isvoga glasila i njen je odbor već 4. srpnja 1895. uputio banu Khuenu »otvoreno pismo«, ukazajući na to kako režim postupa i plijeni brojeve *Slobode.*[105] To je i shvatljivo. Ondašnja građanska štampa nije se osvrtala na takav postupak režima protiv socijalističke štampe. Do obrane te štampe ipak dolazi u Hrvatskom saboru od dvojice narodnih zastupnika upravo iz Vinodola, obojice rodom iz Novog Vinodolskog. To su dr Bogoslav Mažuranić,[106] i dr Franko

[105] U tom se pismu, između ostaloga, kaže:
»Evo Vaša preuzvišenosti ovoga našega glasila, riedak je gotovo broj, koji nam uspije tako sastaviti, da gospoda, koja ga cenzuriraju, nenadju u njem kažnjivih delikta. Dakako, zapliene novina, to je kod nas danas običajno i o tomu mi i negovorimo. Iztičemo samo, da se zapliene provadjaju po praksi, uz koju nije moguće nikada znati, kuda i kako će se. Dogodilo se već, da nam je list četiri i pet dana poslie no što je došao na poštu bio zaplienjen i mi o zaplieni obaviešteni, dočim je p o š t a već isti dan kad je list izašao znala, da je z a p l i e n j e n i d a g a n e s m i j e r a z p o s l a t i. Iztičemo nadalje, da su nam se već i zapečatile sve forme sloga lista u tiskari, i da se nije dala tiskati druga naklada, već se je morao uz policajni nadzor slog razložiti. Iztičemo, da se je poseban otisak članka, koji su u ovome listu ostali nezaplienjeni, z a p l i e n i o čim je izašao. Iztičemo to samo, da iztaknemo, kako je uz takvu praksu absolutno nemoguće znati granice dopuštenoga i nedopuštenoga.

Dobro, ako se zaplienjuje, ako se nalazi u sadržaju kažnjiva, neka se sudbeno redovito progoni, neka se sve čini, neka se pisac kazni, al n e k a j e s i s t e m u s t v a r i, da se zna što je moći, što je smjeti, koliko i kako se može pisati i imati mnienje o stvarima i dogadjajima.« — Istorijski arhiv KPJ, tom IV, Beograd 1950, str. 33.

[106] Bogoslav Mažuranić (Novi Vinodolski 1866—1918) liječnik, političar, borac za stvaranje Jugoslavije. Gimnaziju je svršio u Senju, a samo je V razred polazio u Rijeci (1880/1881), u kome su mu suučenici bili Anton Antončić, Rikard Lenac i Krsto Pavletić. Predavali su mu, pored ostalih, profesori Anton Korlević (prirodopisac), Hugo Badalić (hrvatski jezik), Rudolf Strohal (latinski i grčki), koji mu je bio i razrednik. Dok je bio u gimnaziji umru mu roditelji, a brigu o njemu vodi brat Milutin. Medicinu je učio u Beču i Grazu, a kao liječnik radio je u Novom Vinodolskom. Od 1897. bio je stalno zastupnik vinodolskog kotara u Hrvatskom saboru. Poslije objave Riječke rezolucije i stvaranja Hrvatsko-'srpske koalicije bio ie njen istaknuti član. God. 1906. bio je izaslanik Hrvatskog sabora u zajedničkom saboru u Pešti. Kao zastupnik zalagao se za gospodarski napredak Hrvatskog primorja. Njegovi govori u Saboru bili su uvijek zapaženi. Zanimao se za starine, narodne običaje, volio ie narodne pjesme. Posjećivao ga je u Novome i Aleksandar Belić, srpski lingvista, o čemu piše Belić u članku »Iz sećania sa putovanja po čakavskim krajevima« (Riječka revija, 1/1952, br. 1, str. 22). Kad je B. Mažuranić umro, sušačke »Primorske novine« (III, br. 46 od 23. II 1918) posvetile su mu uvodnik, ocrtavši u njemu njegov lik i njegovu političku djelatnost, jer je on, kako se kaže u uvodniku, »stajao među prvima«. Iste novine donijele su i opširan izvještaj s pogreba u Novom Vinodolskom.

Pot očnjak.[107] Prvi je zastupnik vinodolskog kotara, dok je drugi zastupao bakarski kotar.

Istupi Bogoslava Mažuranića i Franka Potočnjaka uslijedili su poslije što je napredna omladina u doba progona socijalista i socijalističke štampe 1897. u svojim listovima zahtijevala demokratizaciju političkog života, tj. ustavne slobode i rješavanje ekonomskih i socijalnih pitanja. To je prije tražila socijalna demokracija, pa stoga i »naprednjaci« postaju njeni saveznici.

U listu *Novo doba,* koji izdaje omladina 1898, izniono se traži da treba »obogatiti politiku elementom socijalnim«, da treba »unositi socialne elemente u politiku«. »Naprednjaci« se ne slažu u svemu s doktrinom socijalne demokracije (ne prihvaćaju materijalizam, osobito ne historijski materijalizam, mnoge nazore iz te filozofije, napose »marksovski kolektivizam«, kako sami vele), ali oni priznaju »da i u socijalizmu«, u tom »crvenom strašilu« ima dobnih strana«. Oni smatraju da je opravdan velik dio praktičnih zahtjeva socijaldemokrata i priznaju im zaslugu »da probuđuju i osvješćuju upravo one slojeve naroda, na koje se nitko do sada ni obazirao nije«. Oni potcrtavaju »da se u naučnom svijetu i u nesocijalističkom i u protusooijalistiokom *priznaje* oštra socijalistička kritika današnjega društvenoga života«. S tim u vezi u istom se članku približuju socijaldemokratima i teorije socijalizma ne čine im se utopijom kada ovako pišu:

> »Ne možemo, a da ne vidimo, da na sve strane iz svih mogućih skupina, koje su od socijalizma, ikao mjesec od zemlje daleko, sve više izbija osvjedočenje, da razvoj društveni od sasvim individualnog vlasništva rimsko-pravnog mora uzeti neku formu vlasništva zajedničkoga većim društvenim skupinama; odatle i težnja, da se sačuvaju i utvrde, makar i reformiraju ustanove, koje rimsko pravo još nije satrlo, kao na pr. ruski »m i r« i naša »zadruga«. Nama se dakle ne pričinjaju razne teorije socijalističke o kolektivizaciji produktivnih sredstava i zemljišta sasvim utopističkima, premda ne možemo biti ni o njihovu uspjehu posve osvjedočeni.«[108]

Ideje »naprednjaka« zastupao je i dr Franko Potočnjak. On uspostavlja usku suradnju sa socijalistima. Po njegovu nagovoru, kako na-

[107] Franko Potočnjak (Novi Vinodolski, 1862 — Zagreb, 1932), političar i publicist. Gimnaziju je završio u Senju, pravo u Zagrebu, službovao u sudu, bavio se odvjetništvom i stalno sudjelovao u političkom životu, požrtvovan u borbi protiv Khuenova režima u Hrvatskoj. Od 1897. do 1903. surađuje sa socijalistima i brani ih u Hrvatskom saboru. Po njegovu nagovoru Bogoslav Mažuranić podnio je već spomenute interpelacije u odbranu socijalističke štampe. God. 1908. se povlači iz političkog života i živi kao odvjetnik u Crikvenici. Početkom I svjetskog rata napušta zemlju i u emigraciji postaje član Jugoslavenskog odbora, u kome dolazi u sukob sa Supilom i Trumbićem. Vrativši se u domovinu poslije I svjetskog rata ne igra više značajniju političku ulogu, osim što je neko vrijeme podban u Hrvatskoj. Napisao je više knjiga. Potkraj života je često sam ili s prijateljem Josipom Lončaričem Rokanom boravio u Selcima. Povodom smrti Potočnjaka opširan nekrolog objavio je »Vinodolski pokret« (II, 7, 28.1 1932, str. 1).

[108] M. Gross, Radnički pokret . . . , str. 152—154.

vodi i Mirjana Gros, dr Bogoslav Mažuranić brani socijaliste u Hrvatskom saboru. On je stoga podnio dvije interpelacije, u čemu je »posredovao«, što tvrdi i Vitomir Korać,[109] isti Potočnjak. To priznaje i sam Mažuranić u obrazloženju svojih interpelacija kada uvodno kaže:

> »Ja sam umoljen, da iznesem ovim putem visokoj vladi pritužbu radničkog stališa, koji se kupi oko socijalno-demokratskoga lista »Slobode«. Po načelih, koja je izpoviedam, dužan sam to učiniti, a to tim više, jer zahtjevi toga stališa nisu u nikakovoj oprieci s temeljenimi načeli, koja, kako to ja mislim, zastupaju program stranke prava same za sebe i zajednički program koalirane opozicije. Ja držim, da sam dužan to učiniti tim više, jer u ovoj vis. kući nema nijednog zastupnika katehsohen (prije svega — op. V. A.) radničkog nižeg stališta, pa držim, da se preko mene u ovoj kući smije i može čuti glas toga stališa, koji inače ovamo ne dopire .. ,«[110]

Mažuranićeve interpelacije odnose se na zabranu održavanja javnih skupština Socijaldemokratske stranke i na zapljene socijalističkog lista *Slobode.*[111] U popratnim riječima tim interpelacijama on upozorava vladu da me želi odgovor koji se za ovakve slučajeve »nalazi u rezervi«, a isvodi se na to da se kaže kako su socijalisti »kadri pomutiti red u državi«, kako je »taj pokret nemoralan« i »na štetu narodnog pokreta«. Mažuranić odbija unaprijed takav odgovor. On traži: *prvo,* ako su ti ljudi, tj. socijalisti, »sbilja pogibeljni« i ako prekrše zakon, neka vlada »proti njima zakon upotrebi«, i *drugo,* ako ti ljudi, tj. socijalisti, »imaju krivo«, onda savjetuje vladi, »imate novina, knjiga, učeniji ste, pametniji ste od njih, možete im dokazati sve, što hoćete, ako pravo imate.«[112]

Bogoslav Mažuranić bio je liberalan čovjek, građanski političar, traži poštivanje zakona i protivi se nasilju, jer, veli »nasilno ugušivati nešto, znači obratno postizavati«. On ipak odgovor na svoje interpelacije nije dobio. Ban Khuen je na sjednici Hrvatskog sabora 3. veljače 1899, doduše, govorio o podnijetim interpelacijama, ali nije davao odgovore, nego je kazao da ih ima mnogo, da su odgovori spremljeni, ali da vlada ne može izgubiti mjesec dana za davanje tih odgovora. Khuen je time pokazao kako se njegov režim nije obazirao na kršenje zakona i na političke progone, na zapljene i zabranu štampe i nije poštivao ni same zastupnike, uskraćujući im odgovore na njihove interpelacije. Međutim, za temu o širenju socijalističkih ideja ovdje je značajnije iznijeti stav Bogoslava Mažuranića kao interpelanta i napose kao zastupnika Vinodolskog kotara.

[109] Vitomir Korač, Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, knj. 1. Zagreb 1929, str. 149.

[110] M. Gross, Radnički pokret . . . , str. 162.

[111] Stenografički zapisnici i prilozi Sabora Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, 1897—1902, svezak III, dio I, Zagreb 1899, str. 497. — Također: Vinko Antić, Odbrana socijalističke štampe u Hrvatskom saboru 1899. godine. Dvije interpelacije zastupnika Vinodolskog kotara Bogoslava Mažuranića. — Riječka revi ja, V/1956, br. 4, str. 142—147.

[112] Ovaj i slijedeći navodi iz interpelacija i obrazloženja uzeti su iz istog izdanja stenografskih zapisnika, str. 494—497. Vidi bilj. 111.

Mažuranić je, naime, tvrdio »da se radničkom stališu zabranjuje ono, što se i nama (misli: opoziciji, op. V. A.) zabranjuje, naime pravo sastajanja, samo i opet malo više nego nama«; da je »organ radnika, koji se krsti »Slobodom«, progonjen pod današnjem sistemu onako, kako se proganjaju i ostali naši opozicionalni listovi, samo s torn razlikom, da je progonjen daleko više, nego što ostali opozicionalni listovi«, da ga progone »podvostručen om strogošću, stroži je nego ostale opozicionalne listove« (prorijedio V. A).

U pitanju progona *Slobode* Mažuranić ističe ovo:

prvo, da je u cijeloj 1898. izišao samo jedan broj lista koji nije zaplijenjen;

drugo, da se zabranjuje tiskati i ono što nije bilo zaplijenjeno, da se dakle ne dozvoljava drugo izdanje lista, iako je to po zakonu dozvoljeno; i

treće, da se na neizvjesno vrijeme plijene čak i slova kojima se tiskaju te novine i tako onemogućuje svako štampanje lista.

Zastupnik vinodolskog kotara ustaje dakle otvoreno u obranu socijaldemokrata i njihova lista, bez ikakve ograde, čime očituje gledište koje nije pomućeno nekim predrasudama o socijalizmu. A brani socijaliste i njihov list krajem prošlog stoljeća u doba Khuenova režima, što je pozitivan čin u političkom djelovanju ovoga zastupnika.

Zašto Mažuranić tako postupa, ima više razloga. On to i sam obrazlaže.

On to čini u prvom redu da ostane »vjeran načelom pravednosti«, koju traži i za sebe i za drugoga. Zahtijeva potpunu jednakost, pa kaže: »Pravednost koju zahtijevam za sebe i za svoja načela, također i drugim dozvoljavam.« On to čini i zato, što »zahtjevi -toga stališa (mili radnika, op. V. A.) nisu u nikakvoj oprieci s temeljnim načeli, koja, kako to ja mislim, zastupaju program stranke prava same za sebe i zajednički program koalirane opozicije...«, kako je već navedeno. Iz toga proizlazi da Mažuranić drži kako su načela Socijaldemokratske stranke u biti zajednička sa načeLima Stranke prava, odnosno cijele ondašnje opozicije. Tu misao potvrđuje on i nešto kasnije ovim riječima: »Ono, što držim, da je krivo nama, ne smijemo dozvoliti ni da se čini onima, koji su u bitnim svojim načelima jako blizu onim načelom, koja zastupamo mi s ove strane visoke kuće« (misli na opoziciju u Hrvatskom saboru, op. V. A.).

Još su dva mjesta iz Mažuranićeva obrazloženja interpelacija koja zaslužuju pažnju. Odnose se na socijalizam kao doktrinu i na princip narodnosti.

Mažuraniću nije bio cilj da u svom obrazloženju govori o socijalizmu. On je sam napomenuo da se neće »upuštati u nikakvu razpravu o socijalizmu«, da ne misli »predaleko ići« i da neće da »brani socijaliste od napadaja«. Upućujući vladi riječi da ona, liako želi narod odvratiti od socijalizma, upravo ga svojim postupcima nasilja i bezakonja goni, veli on, »u drugi ekstrem, u naručaj hidri anarhizma«, a ne »u socijalizam« koji, po Mažuraniću«, »u svojih umjerenih zahtjevih neide bog

zna kako daleko.« Mažuranić je govorio u svoje ime, a to je učinio da se *iz* njegovih riječi, kako kaže, «ne bi izvađale možda kojekakve diskusije bez potvrde«, a svojim interpelacijama nije želio, nastavlja, »ubaciti možda kakvu bombu u naš inače dosta razdražem parlamentarni zrak«. Ali on ujedno primjećuje ovo: »Kad bi nam naše stranačke okolnosti dopuštale, da se u debatu upustimo sa predstavnicima tih ljudi (tj. socijalista, op. V. A.), možda bi se došlo do toga, da bi se ljudima dalo ljudsko pravo i da bi se oni odvratili od onoga, što vi kažete, da je pogibeljno za red u državi«. Mažuranić dakle ne vidi pogibelj za rad u državi od onoga što traže socijalisti, kako to vidi režim. On čak zagovara zahtjeve sooijaJista kada traži da se njima dade »ljudsko pravo« ... A u tome i jesu, u krajnjoj liniji, bili uključeni svi radnički zahtjevi u pogledu rada, opstanka, njihovih prava i prava njihovih obitelji.

Što se tiče narodnosti, prigovaralo se socijalizmu da je »na štetu narodnog pokreta«. Mažuranić primjećuje da mora »suzbiti napadaj, da ljudi, koji se kupe oko tih načela socijalizma, rade direote i naručeno na štetu narodnosnoga načela«. On to odbija i kaže: »Taj bi nas prigovor morao putiti, da ozbiljnim okom pratimo takav pokret, a da se u sudu ne prenaglimo. Ne ću se obazirati na to, da možda pojedini agitatori, koji dolaze iz vana, ne imaju svoje ovakove osebne ciljeve, ali... na taj način vi možete svakoj velikoj ideji družtvenoj prigovoriti, da radi na štetu narodnostnog načela; vi možete n. pr. i vjeru takovom nazvati, ako ju stanoviti vođe izorpljuju u svoju korist ih u svrhu protunarodnu a to se događalo i opet će se događati«. Mažuranić je oprezan i neće da se o pokretu kakav je socijalistički prenagljeno donosi sud. On uvrštava socijalizam u »veliku ideju družtvenu« i upozorava da se, po primjeru protivnika socijalizma, svakoj velikoj društvenoj ideji može prigovoriti da radi na štetu narodnosnoga načela, što međutim ne mora biti i nije, ako se pravilno stvari sagledaju. Mažuranić pobija protivnike socijalizma upravo na primjeru vjere, koja se može zloupotrebiti protiv načela narodnosti, kako se je to i događalo.

Nije, međutim, dovoljno da se na Mažuranićevu obranu socijalističke štampe gleda samo kroz njegovu ličnost kao političkog čovjeka, pa ni u vezi s utjecajem Franka Potočnjaka, a bez veze sa sredinom koja ga je dala i koju je zastupao u Hrvatskom saboru. Mažuranić je više puta istakao da je bio dužan ustati u obranu socijalističke štampe i socijalista prema svojim načelima, ali nije ni samo to moralo biti odlučno. On je smatrao »dvostruko svojom dužnošću«, kako sam kaže, da onako govori u Saboru upravo zato što je zastupnik naroda koji ga je birao, naime »baš veliki dio onih, koji su seljačkoga i radničkog staleža«, (prorijedio V. A.). Kada se zna da je Mažuranić bio izabran u vinodolskom kotaru, kojemu su pripadala mjesta Novi Vinodolski, Ledenice, Selca, Crikvenica, Dramalj, Grižane, Tribalj, Drivenik i Jadranovo (Sv. Jakov) sa svima zaseocima, onda i ta okolnost može bliže objasniti Mažuranićeve interpelacije. Da su socijalističke ideje u ono vrijeme prodirale i u izborni kotar vinodolski, bilo preko Zagreba bilo preko Rijeke, a i inače, može se s pravom pretpostaviti, ali zato govori i sama Mažuranićeva obrana socijalista i socijalističke štampe.

Mažuranićev istup u Hrvatskom saboru ne treba mimoići pri istraživanju širenja socijalističkih ideja u Vinodolu. Izbornici Vinodola birali su Bogoslava Mažuranića za narodnog zastupnika na izborima za Hrvatski sabor 1897. On je pobijedio na opozicionoj listi protiv Khuenova kandidata. Mažuranićevi izbornici bili su inače obaviješteni o njegovu radu u Hrvatskom saboru, pa su svakako mogli saznati i o ovim interpelacijama iz štampe, a možda i od samog Mažuranića na njegovim stranačkim sastancima.

To se zna za Novi Vinodolski. Mažuranićeve interpelacije bile su naime poznate u njegovu rodnom gradu i Novljane su zainteresirale za socijalistički list *Slobodu.* Oni su je i nabavili. Iz Novoga je 18. veljače 1899. poslan prvi dopis, a objavljen je u *Slobodi* 23. veljače 1899. Dopisnik veli da su se u Novome zainteresirali »toli za list i srnier koji zastupa koli i za samu stranku« i dodaje »da je pravac toga lista upravo onaj, za kojim i mi sami težimo«. Nešto kasnije. 18. srpnja 1899. izišao je u *Slobodi* još jedan dopis iz Novoga poslan vi lipnju, a u kome se kritizira jedan skup svećenika.[113]

Prema tome, socijalistička misao je i na ovaj način prodirala u vinodolska mjesta. Tako su i izbornici Selaca i preko ovih istupa Mažuranića u Saboru i u štampi mogli upoznavati socijalističke ideje i borbu Socijaldemokratske stranke protiv Khuenova režima. A protiv njega se borila i Stranka prava za kojeg su kandidata Bogoslava Mažuranića izbornici Vinodola, među njima i Selčani, upravo i glasali.

Međutim, početkom 20. st. djelovanje socijalističkog pokreta u Hrvatskoj počinje se osjećati više i u Hrvatskom primorju, pa tako i u Vinodolu. 2. studenoga 1902. održava Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije sastanak socijaldemokrata u Rijeci. Uz ostale, govorio je i jedan od ondašnjih vođa socijaldemokracije Vitomir Korać. Osnovana je i organizacija.[114] Od tada počinje djelatnost ove stranke u Rijeci, što ima odjeka i u Sušaku i diljem Hrvatskog primorja.

Događaji iz 1903. pokazali su kako je Hrvatsko primorje sudjelovalo u narodnom pokretu protiv Khuena i promađarskog režima. U tom pokretu, kako je prikazano, nastupali su borbeno stanovnici svih vinodolskih mjesta. Ali u toj borbi za nacionalno oslobođenje izbijaju na vidjelo sve više ekonomski i socijalni problemi, pa čitav pokret dobiva i svoj socijalno-oslobodilački karakter. Ta strana narodnog pokreta posebno je privlačila i radne ljude Vinodola. Bilo je to i onda kada su građanske stranke počele stišavati pokret koji je postajao opasan baš u socijalnom pogledu. Dok je Frano Šupilo u svome *Novom listu* ostao dosljedan u borbi, Bogoslav Mažuranić kao jedan od 13 zastupnika udružene opozicije nastoji također stišavati taj masovni pokret. On je potpisnik pisma koje su građanski opozicionari još 22. travnja 1903. uputili Khuenu. U njemu zauzimaju oportunistički stav prema događajima i žele »ustavnim putem prepriječiti da se narodu ne dogodi nesreća.«[115]

[113] V. Oštrić, nav. rad., str. 310—311.
[114] A. Herljević, Dokumentacija . . . , str. 63—64.
[115] V. Bogdanov, nav. djelo, str. 207.

Prema takvom držanju opozicije i Bogoslav Mažuranić nastoji stišati narod da se obustave demonstracije i prestanu skidati tuđinski natpisi. Tako poslije skidanja natpisa u Novom Vinodolskom veliki župan V. Nikolić javlja 2. lipnja 1903. iz Sušaka banu Khuenu da Mažuranić »ne odobrava taj čin« i da do skidanja ne bi došlo da je Mažuranić tada boravio u mjestu. Takvo Mažuranićevo držanje potvrđuje i njegov govor na sjednici opć. zastupstva i na javnoj skupštini u Selcima 26. prosinca 1903, što je već prikazano.

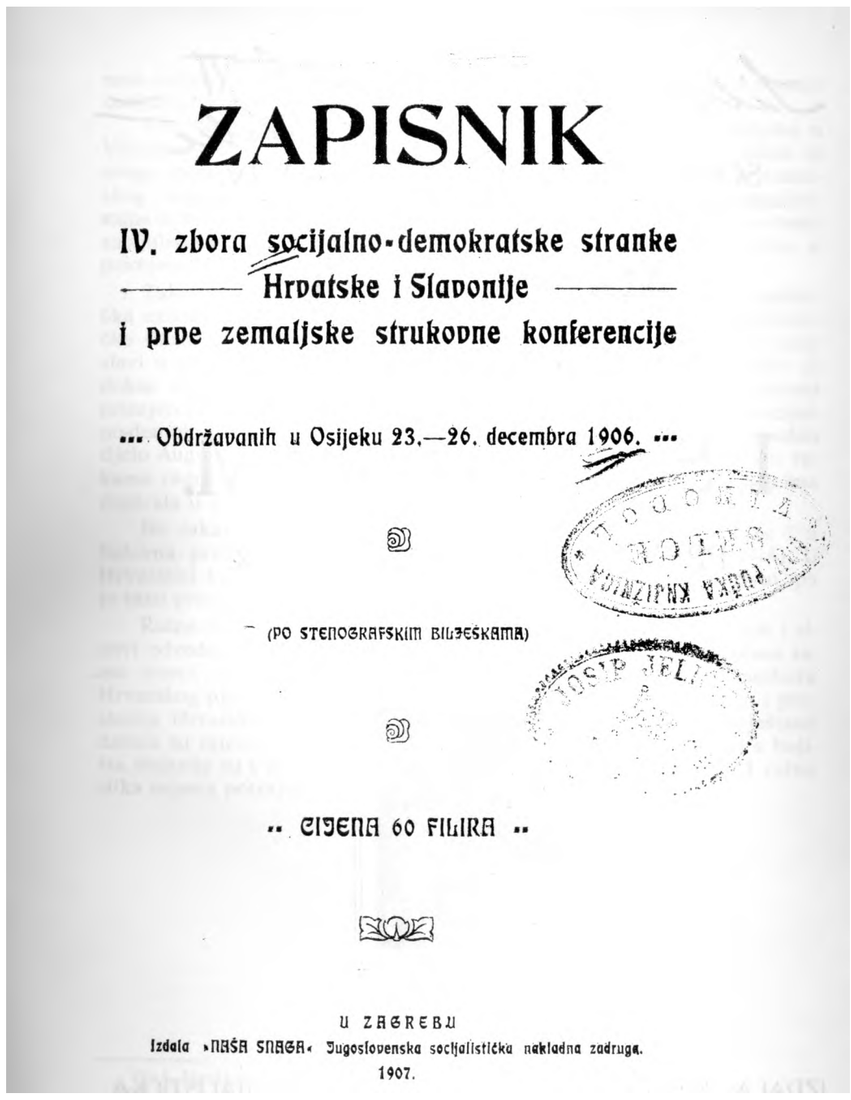
Očito se ne mogu zapostaviti socijalni momenti u narodnom pokretu 1903. ni u Vinodolu. Ali tek poslije narodnog pokreta, pada bana Khuena, donošenja Riječke rezolucije (1905) i stvaranja Hrvatsko-srpske koalicije (1906) mogu se jasnije utvrditi pojave širenja socijalističkih misli u vinodolskim mjestima. To se posebno zapaža u Selcima, Novom Vinodolskom i u Crikvenici.

Prvo. Krajem 1906. održan je u Osijeku od 23. do 26. prosinca IV zbor Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije i prva zemaljska konferencija. Iduće godine (1907) u Zagrebu je tiskan na 90 strana »Zapisnik IV zbora...« Primjerak ovoga izdanja sačuvan je do danas u Hrvatskoj pučkoj knjižnici u Selcima. Na njemu je njen pečat i pečat mjesnog stolara Josipa Jeličića. Ta činjenica ukazuje na više mogućnosti: ili je Josip Jeličić bio član Socijaldemokratske stranke i poštom je dobio primjerak »Zapisnika«, ili ga je sam kupio u nekoj knjižari, možda u Rijeci, kamo su Selčani u ono vrijeme svakodnevno odlazili, ili ga je nabavio na neki drugi način. Prema pečatima očito je da je Josip Jeličić taj primjerak poklonio Knjižnici. No najhitnije je to što ovo pokazuje da je primjerak »Zapisnika« prispio u Selca i da su ga članovi Knjižnice mogli čitati.

Drugo. U jednom prikazu radničkog pokreta u Novom Vinodolskom navodi se da su 1909. Novljami Mate Žanić-Pužić i Franko Radetić-Lulić donijeli iz Njemačke, gdje su bili na radu, marksističke novine i brošure, i da su ih dijelili mještanima radnicima. Širenje ove literature nije ostalo nepoznato i nije bilo bez utjecaja na radnike kada je svećenik Mate Cvetko napao s crkvene propovjedaonice obojicu spomenutih radnika. Napao ih je kao bezvjerce i protivnike crkve, kako je onda postupala katolička crkva prema pripadnicima revolucionarnog radničkog pokreta i prema socijalističkoj literaturi.[116]

Treće. 0 širenju socijalističkih ideja govore i prvomajske proslave. U Rijeci su one dopuštene od 1904. Od tada riječki proletarijat slavi svake godine svoj blagdan, a u tome sudjeluju i sušački radnici, na primjer 1909. Iduće godine (1910) u riječkoj prvomajskoj proslavi sudjeluju i radnici iz Crikvenice sa stjegonošem koji je nosio crvenu zastavu. To se ponavlja i 1911, a vjerojatno i kasnije.Uz radnike iz Crikvenice moglo je biti i radnika iz susjednih mjesta, inpr. iz Selaca, Dramlja i Grižana. No bez obzira na to, sudjelovanje crikveničkih radnika pokazuje poveza-

[116] Ivica Radetić-Ferdo, Novi Vinodolski u Narodno-oslobodilačkoj borbi 1941—1945. godine. Spomen-knjiga Narodne čitaonice Novi Vinodolski. Novi Vinodolski 1958, str. 10.

ZAPISNIK

IV. zbora socijalno-demokratske stranke
Hrvatske i Slavonije
i prve zemaljske strukovne konferencije

··· Obdržavanih u Osijeku 23.—26. decembra 1906. ···

(PO STENOGRAFSKIM BILJEŠKAMA)

·· CIJENA 60 FILIRA ··

U ZAGREBU
Izdala »NAŠA SNAGA« Jugoslovenska socijalistička nakladna zadruga.
1907.

Naslovna stranica Zapisnika koji je sačuvan u Hrvatskoj pučkoj knjižnici u Selcima.

Silvestar Antić XI. — Selce

SOCIJALISTIČKA BIBLIOTEKA IV.

AUGUST BEBEL:

ŽENA I SOCIJALIZAM.

PREVEO LJUBOMIR WIESNER.

ZAGREB 1913.

IZDALA „NAŠA SNAGA“, JUGOSLAVENSKA SOCIJALISTIČKA NAKLADNA ZADRUGA. TISAK PUČKE TISKARE D D.

Primjerak djela Augusta Bebela »Zena i socijalizam« koji je Silvestar Antić Kombolić donio 1913. u Selca i sačuvan je do danas.

nost radnika duž Hrvatskog primorja u onim godinama i govori o širenju socijalističkih misli u vinodolska mjesta.[117]

Četvrto. Kako je socijalistička literatura dolazila u ruke radnika u Vinodolu pokazuje jedan primjer iz Selaca. Naime, zidarski radnik iz ovoga mjesta Silvestar Antić Kombolić donio je po povratku sa sezonskog rada u Hercegovini 1913. djelo Augusta Bebela »Žena i socijalizam« u prijevodu Ljube Wiesnera, izdanje »Naše snage«, Jugoslavenske socijalističke nakladne zadruge (Zagreb 1913). On je to djelo čitao, a primjerak je sačuvan.[118]

Tako se dakle u Vinodolu, napose od početka 20. st., širi socijalistička misao, slavi se 1. svibnja kao radnički blagdan i čita se socijalistička literatura. Sudjelovanje crikveničkih radnika na prvomajskoj proslavi u Rijeci, kako potvrđuju izvještaji riječke policije, nesumnjiv je dokaz da se socijalistička misao javlja na vinodolskom tlu. Sačuvani primjerci socijalističke literature u Selcima, »Zapisnik IV zbora socijalno-demokratske stranke Hrvatske i Slavonije«, tiskan 1907, i opsežno djelo Augusta Bebela »Žena i socijalizam«, tiskano 1913. — oboje u rukama radnika — potvrđuju u ovom slučaju da je radnicima u Selcima dopirala u ruke i ova literatura.

No takav put širenja socijalističke misli u Vinodolu, pa tako i u Selcima, prekinut je izbijanjem prvog svjetskog rata (28. VII 1914). U Hrvatskoj kao dijelu Austro-Ugarske prestao je svaki politički život, pa je tako prestala djelovati i Socijaldemokratska stranka.

Ratne prilike nastale su i u Vinodolu, dakle, i u Selcima, Očevi i sinovi odvedeni su na bojišta, a u mjestu su ostali da rade i životare samo starci, samo žene, samo djeca. Zamro je glas pjevača i tambura Hrvatskog pjevačkog i tamburaškog društva »Neven«, opustjele su i prostorije Hrvatske pučke knjižnice, a ta dva ondašnja zborišta mještana davala su mjestu do tada pravu sliku. Zamirao je život. A vijesti s bojišta najavile su i po koju smrt sina ili oca, rođaka ili prijatelja. I ratna slika mjesta potrajala je pune četiri godine ...

[117] A. Herljević, Dokumentacija . . . , str. 102 i 103.

[118] Silvestar Antić (1870—-1956) zidarski radnik, bio je među osnivačima Hrvatske pučke knjižnice, više puta njezin predsjednik i gospodar. U borbi za Dom prosvjete bio na strani Knjižnice i u svemu pomagao napredne članove, kako se to prikazuje u II dijelu knjige. Primjerak Bebelove knjige čuva autor.

DIO DRUGI

Djelatnost mjesne organizacije KPJ

i razvitak radničkog pokreta 1918 - 1941.

Poslije sloma Austro-Ugarske i stvaranja prve jugoslavenske države širenje socijalističkih ideja i razvitak socijalističkog pokreta događa se u sasvim izmijenjenim prilikama u svima jugoslavenskim zemljama. Tako i u Hrvatskoj, tako i u pojedinim hrvatskim područjima. Tako i u Vinodolu, u vinodolskim mjestima, među kojima istaknuto mjesto zauzimaju i Selca.

Ovo razdoblje traje puna dva desetljeća.

U okviru političkih zbivanja u Jugoslaviji u cjelini, posebno u Hrvatskoj kao dijelu Jugoslavije radnički pokret u Selcima kao dijelu Vinodola razvija se pod vodstvom Partije radničke klase. U početku djeluje Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije, od Kongresa ujedinjenja (20—23. IV 1919) Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) — SRPJ(k), — a od Vukovarskog kongresa (20—24. IV 1920) Komunistička partija Jugoslavije — KPJ.

U spomenutom razdoblju zbili su se u unutrašnjoj politici Jugoslavije uopće i za Partiju napose krupni događaji. Oni su onda utjecali i na njezin rad i na razvitak radničkog pokreta u cijeloj zemlji, dakle i užem području, u Vinodolu, pa tako i u pojedinom mjestu, u ovom slučaju u Selcima. Prema njima se i prikazuje i rad Partije i razvitak radničkog pokreta od stvaranja Jugoslavije do Obznane (1918—1920), od Obznane do diktature (1921—1928) i od diktature do sloma Jugoslavije (1929—1941).

I

OD STVARANI A IUGOSLAVIJE DO OBZNANE

Rad Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije bio je zabranjen na početku prvog svjetskog rata (1914), ali je obnovljen još u toku rata. Tako su Privremeni akcioni odbor i uredništvo *Slobode* objavili 13. srpnja 1917. »Našu prvu riječ 1917 godine«, čime je i počela obnova rada ove stranke. U ovom se dokumentu, uz ostalo, kaže:

> »U temeljnim svojim pogledima na društveni poredak, na društveni razvoj ostadosmo stari, ostajemo zastupnici načela klasne borbe. A u toj borbi želimo pobjedu izrabljenih, razbaštinjenih nad izrabljivačima i nad ekspropriaterima. No ta pobjeda ne može i ne smije biti samo formalna,

već i stvarna. Ona nema samo donijeti socijalističku većinu u zakonodavna tijela, već i novi gospodarski poredak. Revolucija društvenih odnošaja ne može ostati samo politička, površna, ona mora biti temeljita, socijalna. Triumf i osnove socijalizma i socijalističkih stranaka biti će tek onda ispunjeni.«[1]

U spomenutom dokumentu, kao i prvomajskoj rezoluciji 1918, Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije iznijela je svoje misli i poglede na aktuelne događaje, na okončanje rata, nacionalno pitanje i samoodređenje naroda. S tim u vezi traži da Slovenci, Hrvati i Srbi, koji su itada živjeli pod Austro-Ugarskom, urede sebi »samostalnu, slobodnu i nezavisnu državu«. Uz ovo se u prvomajskoj rezoluciji kaže još

»Proletarijat Hrvatske i Slavonije... naglašuje ujedno, da smatra drugim glavnim postulatom (prvi je rješenje nacionalnog pitanja na pravu samoodređenja naroda, op. V. A.) svjetskog mira prelaz iz društva kapitalističkog u društvo socijalističko. Težnja kapitalističkih klasa i imperijalističkih nacija, da neograničeno vladaju svijetom, utemeljena je u biti samog kapitalističkog društvenog poretka, pa zato ni ovih težnja neće sasma nestati, dok god ovaj društveni poredak uopće postoji«.

S tim u vezi u istoj se rezoluciji kaže:

»Zato proletarijat ove zemlje smatra pobjedu socijalizma u Evropi i u čitavom svijetu najglavnijom, najdubljom i najtrajnijom garancijom općega svjetskoga mira i onemogućenjem svakog rata u budućnosti. Dosljedno tome, proletarijat Hrvatske i Slavonije zato naglašuje, da među narodnu klasnu solidarnost i klasnu borbu proletarijata i nadalje sma tra najboljim i najuspješnijim instrumentom, ne samo svog klasnog, već i nacionalnog oslobođenja.«[2]

Bilo je to u one dane kada je i utjecaj oktobarske revolucije postajao sve očitiji i jači, a prilike u Hrvatskoj i Slavoniji mijenjale su se u korist revolucionarnog proletarijata.

U takvim prilikama bilo je dovoljno poticaja za obnovu socijalističkog pokreta i za osnivanje organizacija Socijaldemokratske stranke i u Hrvatskom primorju. Stvorili su ih krupni politički događaji i promjene koje su oni izazvali. Već sam slom Austro-Ugarske i otcjepljenje Hrvatske, proglašeno u Hrvatskom saboru 29. listopada 1918, i drugih jugoslavenskih zemalja, te osnivanje Države Slovenaca, Hrvata i Srba označilo je da se Hrvati i druge narodnosti oslobađaju austro-ugarskog ropstva i da im se priznaju njihova nacionalna prava. No ta je činjenica upućivala radne ljude da izvojuju i svoja ekonomska i svoja socijalna prava i da ropstvo jednoj monarhiji ne zamijene ropstvom drugoj. Socijalistički pokret u Hrvatskoj i Slavoniji te u Dalmaciji bio je u onom času najpozvaniji da vodi borbu za prava radničke klase.

Sama vlast poslije sloma Austro-Ugarske ostala je, međutim, u rukama građanskih stranaka. Ona nije odmah pristupila rješavanju goru-

[1] Istorijski arhiv KPJ. Tom IV. Socijalistički pokret u Hrvatskoj i Slavoniji, Dalmaciji i Istri 1892—1919. Beograd 1950, str. 157.
[2] Isto, str. 160—161.

ćih pitanja koja su pogađala radne slojeve (nezaposlenost, nestašica namirnica, sku,poća), pa je i to pridonijelo revolucioniranju radnih slojeva naroda potkraj 1918. Građanske stranke nastojale su da pod svaku cijenu sačuvaju građanski poredak i monarhiju, jer je to odgovaralo njihovim interesima. Zato su i pripremile kraljevsko proglašenje ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca u Beogradu 1. prosinca 1918. Bilo je to dakle mjesec dana nakon otcjepljenja jugoslavenskih zemalja od Austro-ugarske i uspostave buržoaske vlasti u oslobođenoj Srbiji, Makedoniji i Crnoj Gori. Buržoazija je tako uspjela sačuvati monarhijski oblik prvoj jugoslavenskoj državi i u njoj kapitalistički sistem.

Nasuprot tome, socijalistički pokret u jugoslavenskim zemljama bio je u zakašnjenju da izvrši svoje ujedinjenje. Odvojen zbog historijskih prilika u kojima su se do sloma Austro-Ugarske nalazile jugoslavenske zemlje, socijalistički pokret morao je prijeći duži put da provede ujedinjenje cjelokupnog proletarijata nove države. On je bio pocijepan i vođena je rasprava unutar njegovih redova. Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije surađivala je s građanskim strankama u Narodnom vijeću SHS, zalažući se za stvaranje jugoslavenske države, što je bilo pravilno. Međutim, Glavni odbor te stranke produžio je tu suradnju i kada je buržoazija užurbano pripremila ujedinjenje s kraljem na čelu. Predstavnici te stranke ušli su i u prvu jugoslavensku vladu, obrazlažući to interesima radničke klase. U stvari, time se pomagalo toj vladi u provođenju njene reakcionarne politike i započete borbe protiv radničke klase.

Ipak je ljevica u Socijaldemokratskoj stranci Hrvatske i Slavonije nadjačala oportunističke i desničarske elemente. Ona je ostala »na principu nepomirljive klasne borbe i bez ikakove suradnje sa buržoazijom ma u kome obliku«. Dosljedna tome, ona nije odobrila »ulaženje predstavnika socijalne demokracije u jugoslavensku vladu«.[3] Istina, i ljevica se slagala s tim da je Socijaldemokratska stranka morala surađivati s građanskim strankama za rušenje Austro-Ugarske i za oslobođenje potlačenih naroda u toj monarhiji. Tako je ljevica pozdravila »izvršeno nacijonalno ujedinjenje Jugoslavena«, tražeći odmah i ujedinjenje jugoslavenskih socijaldemokratskih stranaka i grupa. Ali je ona istodobno izjavila da je organizacija Državnog vijeća SHS provedena »na zakulisnim pogodbama eksploatatorskih i reakcionarnih stranaka«, a bez sudjelovanja ne samo radničke klase nego ni »na stvarnom raspoloženju glasačkih masa«. Prema zaključku ljevice, Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije Državno vijeće proletarijat ne smatra »predstavnikom širokih slojeva naroda«.[4]

U pitanju nije dakle bilo ujedinjavanje jugoslavenskih naroda i stvaranje prve jugoslavenske države. To je bila vjekovna težnja najprogresivnijih snaga ovih naroda u borbi za njihovo nacionalno oslobođenje. U pitanju je bio samo način kako da se dođe do ujedinjenja i ka-

[3] Isto, str. 164.
[4] Isto.

kvu državnu zajednicu treba osnovati da bi se zaštitili interesi svih naroda i svih radnih slojeva. Na ovo pitanje, da li je trebalo doći do stvaranja jugoslavenske države, do ujedinjenja, odgovorio je Josip Broz Tito na V kongresu KPJ 21. srpnja 1948. ovim riječima:

> »Ne, do ujedinjavanja Južnih Slavena je trebalo i moralo doći, to je bila ideja najnaprednijih ljudi u zemljama koje su se nazivale južnoslovenskim. Ali se radilo o tome na kojim će principima biti zasnovano to ujedinjenje; radilo se o tome da se jedno nacionalno ugnjetavanje ne zamijeni drugim, da se socijalno izrabljivanje radnih ljudi pod Austro-ugarskom ne zamijeni još gorim socijalnim izrabljivanjem od mlade nezajažljive buržoazije u novostvorenoj državi. Radilo se o tome da se ostvari vjekovni san naroda koji su se otresli od austro-ugarskog ugnjetavanja, da budu nacionalno ravnopravni i slobodni u novoj, ujedinjenoj državi. Radilo se o tome da radne mase u novo j državi ne budu prepuštene na milost i nemilost kapitalističkog izrabljivača isto onako kao pod Austro-Ugarskom monarhijom.«[5]

U tako stvorenoj Kraljevini SHS, u političkim prilikama nastalim nastojanjima buržoazije da sačuva vlast i akcijom proletarijatata za ujedinjenjem svih socijalističkih pokreta i snaga u zemlji, radni ljudi u Vinodolu kao dijelu Hrvatskog primorja okupljaju se, organiziraju i počinju politički djelovati. Taj pokret zahvaća i proletarijat u Selcima u legalnom razdoblju rada Socijaldemokratske stranke, odnosno od Kongresa ujedinjenja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), a od Vukovarskog kongresa Komunističke partije Jugoslavije. To razdoblje traje pune dvije godine i obuhvaća: 1. socijalistički pokret u Vinodolu i osnutak mjesne partijske organizacije u Selcima, 2. općinske izbore i pobjedu komunista u Selcima, Crikvenici, Grižanima i u Ledenicama. 3. komunistički općinski odbor u Selcima i u Crikvenici d njihov rad, i 4. pobjedu KPJ na izborima za Ustavotvornu skupštinu u Modruško-riječkoj županiji.

1. *Socijalistički pokret u Vinodolu i osnutak mjesne partijske organizacije u Selcima*

U Selcima je potkraj 1918. vladalo veliko nezadovoljstvo zbog dotadašnjeg vođenja općinskih poslova i mjesne aprovizacije, što je također pridonosilo revolucionarnom raspoloženju, što više, već u toku rata, početkom 1918, kako je navedeno, općinski su odbornici poveli akciju protiv opć. načelnika Dragutina Lončarića i njegova rada. Novo opć. zastupstvo izabralo je 23. ožujka 1918. i novog načelnika, Ivana Lončarića Papića (mlađeg). Ujedno su bili izabrani i novi članovi Aproviza-

[5] V kongres Komunističke partije Jugoslavije. Izvještaji i referati. Zagreb 1948, str. 26.

cionog odbora, onda važne općinske službe za prehranu mješana u ratnim prilikama, i to pet iz redova odbornika i trojica građana.[6]

Novo opć. zastupstvo nije čekalo kraj rata, već je odmah poduzelo mjere za sređivanje prilika u općini i u mjesnoj aprovizaoiji. Na prijedlog Josipa JeLičića i još sedam odbornika ono je na sjednici 23. travnja 1918. zaključilo da optuži bivšeg opć. načelnika Dragutina Lončarića i bivše članove Aprovizacionog odbora. Načelniku su se pripisivale nekorektnosti prilikom kupnje pisaćeg stroja, smokava, galice, ribarskih mreža, izdržavanja ranjenih vojnika, gradnje pristaništa u Vodici na otoku Krku i prisvajanje pšenice. Za ocjenu stanja u mjestu značajno je da još u toku rata opć. zastupstvo uspijeva maknuti s položaja načelnika Dragutina Lončarića, iako je imao zaštitu kod ondašnjih viših vlasti, a novo opć. zastupstvo podiže čak i optužbu protiv njega. Ona je teška, d zastupstvo izjavljuje da »za ove nekorektnosti znade ne samo čitava javnost ove općine već i ona u kotaru, a dapače i preko granice istoga, pak se stoga kada bi se i htjelo nemogu ove nekorektnosti prešutjeti«[7] A kada je smijenjeni član Aprovizacionog odbora Anton Antić, građevni poduzetnik, imenovan 3. svibnja 1918 (broj 53521) za nadzornika mjesne aprovizacije, opć. zastupstvo prima to na znanje, ali i prosvjeduje kada višu vlast upozorava da je protiv istog Antića kao bivšeg potpredsjednika Aprovizacionog odbora i ostalih članova zaključkom od 23. travnja 1918. »stavljen zahtjev, da se nekoje nejasne stvari svedu na čistac«. Ono ujedno moli višu vlast »da se ovaj naš zaključak privede koncu«.[8]

U tako nesređenim prilikama u općini, u nestašici novca i hrane, kada je pučanstvu prijetila glad, pa se i gladovalo u porodicama kojih su očevi i sinovi bili na bojištima, prestao je prvi svjetski rat. To je, razumije se, izazvalo oduševljenje u mjestu. Ovo potvrđuje i svečana sjednica opć. zastupstva 2. studenoga 1918. u prisutnosti mještana. Svi oni, na čelu s načelnikom Ivanom Lončarićem Papićem, »odazivlju se pozivu svojega srca i svoje duše gledajući sretnima očima u sreću i slavu svoje oslobođene domovine Jugoslavije kliču »Živio Slovensko Hrvatsko Srpski narod«. Ujedno zaključuju da se iz aprovizacione blagajne dodijeli »novoj domovini malen darak od 1.000 kr« i to »na vječnu uspomenu za sve naše potomke.« U povodu velikog oduševljenja navode i primorsku rečenicu: »Ako je malen darak, ali je velika ljubav«.[9]

Bili su to oduševljeni pozdravi oslobođenju i stvaranju prve jugoslavenske države. Ali stanje u mjestu, povratkom vojnika s bojišta, za-

[6] Zapisnik sjednice opć. zastupstva od 23. III 1918, tbr. 31. toč. I i tbr. 32, toč. II. — Od odbornika su izabrani: Ivan Lončarić Papić (opć. načelnik), Nikola Brozović, Josip Jeličić Stjepanov, Jerko Lončarić Brušija i Bartoi Kršul, a od građana Josip Lončarić Dujmić, Nikola Lončarić Betin i Vicko Jeličić.

[7] Zapisnik od 23. IV 1918, tbr. 33. toč. I.

[8] Isto, 16. VI 1918, tbr. 46, toč. II.

[9] Lsto, 3. XI 1918, tbr. 49, toč. I. Svečana sjednica.

robljenika iz Rusije[10] i povećanom nezaposlenošću te zbog oskudice, brzo se pogoršavalo. Ondašnji načelnik I. Lončarić Papić i sam je, na kraju svoga načelnikovanja, zapisao 25. ožujka 1920. o onim danima: »Za vrieme državnog prevrata popustila je bila svaka disciplina, jer se je ljudsko društvo opojeno krikom slobode, nalazilo kao u nekom duševnom prevratu.«[11] Tim riječima on upravo ukazuje na revolucioniranje narodnih slojeva neposredno poslije svršetka rata i traženje ekonomskih i socijalnih prava u novoj domovini. Takve su prilike samo pogodovale širenju socijalističkih ideja. Pod utjecajem nastalih prilika i oktobarske revolucije te svijesti radnih ljudi primjećivalo se da je nadošao čas za temeljite društvene promjene.

Buntovno raspoloženje posvjedočuje i samo opć. zastupstvo. Da li poticano vlastitom sviješću ili uz to pod pritiskom revolucionarnog raspoloženja mještana, ono nije zaboravilo svoj zaključak od 23. travnja 1918. o istrazi protiv bivšeg načelnika Dragutina Lončarića i članova Aprovizacionog odbora zbog nekorektnosti u poslovanju. Iako je prestalo ratno stanje, ono upravo sada traži kakvi su rezultati istrage protiv bivšeg opć. načelnika. Na sjednici 29. prosinca 1918, dakle ubrzo poslije proglašenja Kraljevine SHS, opć. odbornik Josip Jeličić zatražio je da opć. načelnik objasni što je istraga utvrdila. Načelnik je priopćio da je kotarska oblast donijela odluku (10. VIII 1918, dakle još u .toku rata) »u pogledu zaslužene pšenice po radnicima« i odluku (5. X 1918, također još u toku rata) u pogledu Crvenog križa, tj. ishrane ranjenih vojnika. Uz to je dodao da »druge stvari dosada nisu istražene ni riješene«. To je bio poticaj da opć. zastupstvo stvori novi zaključak, optužujući u njemu kotarsku oblast što pritužbu u cjelini nije još riješila i odlučujući da se pritužba podnese izravno povjereniku za unutrašnje poslove u Zagrebu. Taj zaključak u cjelini glasi:

> »Opć zastupstvo zaključuje da se riješenje ove stvari pospješi, pošto Kot. oblast u ovom dugačkom vremenu od 9 mjeseci nije konačno riješila pritužbe opć. zastupstva od 23. travnja 1918 br. 33, to držimo, da Kot. oblast nema niti volje, da ovu pritužbu konačno riješi, jer nam je jednom kada smo se ustmeno pri tužili izjavio g. upravitelj oblasti, da isu to same osobne mržnje, i da treba preko njih spužvom preći.
>
> Usljed toga se zaključuje da se pritužbeni zapisnik sa obrazloženim izvješćem podnese neposredno povjereniku za unutarnje poslove.
>
> Ovome zapisniku imaju se priložiti i zapisnici od 26. veljače 1918, kojim zapisnikom dalo mu je nepovjerenje i bivše opć. zastupstvo čijim povjerenjem je svojedobno na čelo općine došao bio.«[12]

Koliko je opć. zastustvo pratilo pojave i na njih odgovaralo, vidi se iz prijedloga odbornika Josipa Jeličića na istoj sjednici. On je naime

[10] U oktobarskoj revoluciji sudjelovali su uz ostale Filip Kršul i Franjo Lončarić Brušija, a s njima i Franjo Papić iz Grižana. — Selčani u Oktobru. Iz pričanja druga Filipa Kršula. Luč, glasilo Narodne knjižnice Selce, oktobar 1967, br. 1 (nepag.).

[11] Ovu opširnu inače izjavu napisao je Ivan Lončarić Papić 25. ožujka 1920. prije predaje dužnosti načelnika novoizabranom Josipu Lončariću Živcu. Izjava je zabilježena u službenoj knjizi zapisnika opć. zastupstva za 1920. godinu, tbr. 38.

[12] Zapisnik od 29. XII 1918, tbr. 56, toč. V.

saopćio da je bivši načelnik Dragutin Lončarić darovao Narodnom vijeću u Zagrebu iznos od tisuću kruna, a prema vijesti u sušačkim *Primorskim novinama* od 1. prosinca 1918. Jeličić je protiv primanja toga dara, što prihvaća i opć. zastupstvo, i ono zaključuje umoliti Narodno vijeće da povrati taj iznos, kako je to zatražila i mjesna organizacija Narodnog vijeća. U svom obrazloženju odbornik Josip Jeličić upotrebljava vrlo oštre riječi protiv bivšeg načelnika kada o njemu ovako govori:

> »On se kao javni zvaničnik i kao opć. načelnik pokazao kao nasilnik i protunarodan čovjek, da mu je opć. zastupstvo i narod dao nepovjerenje i bacio ga sa načelničke stolice, to držim, da kao takav nije dostojan sudjelovati u narodnoj stvari, te je nečasno da on prinosi darove skupa sa plemenitima i narodnima ljudima u času kada se radi o dostojanstvu i slobodi mile nam domovine.«[13]

Tako se opć. zastupstvo u Selcima borilo protiv nepravdi i protiv vlasti koja nije rješavala pritužbe protiv zloupotreba bivšeg opć. načelnika, onog istog koji je uspio 9. travnja 1914. da ondašnje opć. zastupstvo traži zabranu protestne skupštine protiv mađarske zakonske osnove o izvlašćenju hrvatske morske obale. Bilo je to u danima kada je politički život i u Selcima bio razbuktan, kada se proletarijat u cijelom Vinodolu okupljao oko Socijaldemokratske stranke, koja je pojačano počela djelovati i stvarati svoje organizacije. U socijalističkom glasilu »Slobodi« izlazi već 29. prosinca 1918. »Dopis iz Grižana«, a 1. siječnja 1919. održan je u Novom Vinodolskom politički zbor i izabran mjesni odbor Socijaldemokratske stranke. O tom zboru *Sloboda* je objavila pod naslovom »Politička organizacija u Novom Vinodolskom«:

> Na poticaj druga Mate Žanića održana je u Novom dne 1. siječnja javna pučka skupština, koja je usprkos neugodnog vremena bila dobro posjećena i na kojoj je osnovana tamošnja lokalna politička organizacija Socijaldemokratske stranke te izabran odbor. Još prije osnutka tamošnje političke organizacije naši su drugovi oborili na općinskoj skupštini stari aprovizacioni odbor, proti kojemu je vladalo veliko nezadovoljstvo, te je izabran novi odbor, u kojem se većinom nalaze naši drugovi.«[14]

Kao što se vidi, i u Novom Vinodolskom vladalo je nezadovoljstvo protiv aprovizacionog odbora, kao što je bilo i u Selcima. Samo u Selcima je taj odbor smijenjen još za vrijeme rata smjelim istupom opć. zastupstva i mještana protiv opć. načelnika Dragutina Lončarića i protiv članova aprovizacionog odbora. Oba slučaja, međutim, pokazuju neraspoloženje naroda tih mjesta bilo pri kraju rata bilo poslije njegova završetka.

Početkom 1919. dolazi u Vinodolu uopće do organiziranja radnika. U Crikvenici je osnovano društvo »Sloboda«, u kojemu su učlanjeni ribari i ostali radnici. Vodi ga Ivan Crnić, rodom iz Dobrinja, već duže

[13] Isto, tbr. 57, toč. VI.
[14] Sloboda, Zagreb 14. I 1919.

nastanjen u Crikvenici. Ovoj skupini ribara priklanja se i Bono Sko-Hierža, ribarski stručnjak. Druga skupina ribara okuplja se oko Ivana Skomerže, također stručnjaka za ribarstvo, tada opć. načelnika. Ona nema naprednih političkih ciljeva.

Došlo je uskoro i do političkog organiziranja radnika u Vinodolu. To počinje u mjesecu ožujku kada se pojavljuje, po riječima kotarskog Upravitelja Kukuruzovića u Crikvenici »i jedna politička ti ovom kota- i'u nova struja i to socijaldemokratska«. Upravitelj dodaje da su »kao 'oće te stranke istupili u Crikvenici na čelu građevnih radnika Danijel Knez i Tomo Krištafor, a u Novom Mate Žanić, rođeni Novljanin, inače ftilinar u Banovoj Jarugi«. Na njihov poticaj održani su u istom mjesecu Politički sastanci Socijaldemokratske stranke u Novome, Bribiru, Grijanima i Crikvenici, ,i oni su, po riječima kotarskog upravitelja, »bili prilično posjećeni i mirno protekli«, ali tome dodaje: »Pojedinci su bili Znatiželjnici, a ne osvjedočeni pristaše te stranke, osim moguće nekolicine«.

Zboru Socijaldemokratske stranke u Crikvenici prisustvovao je osobno kotarski upravitelj i veli da je ».iz kraja slušao govornike, pa je to bilo većinom kritika austro-ugarskog i njemačkog militarizma te — za djelovati na masu — kritika domaćih kapitalističkih ii lihvarskih »hijena« slabljenje agrarne reforme i onda obične kritike, koje se dnevno čitaju u njihovim listovima.«

Ova policijska verzija o početku djelovanja Socijaldemokratske stranke u Vinodolu očito ne pridaje veću važnost počecima djelovanja socijalista, pa isti upravitelj već na početku izvještaja (što ga je pisao kasnije, 20. svibnja 1919) tvrdi »da u području kotara nema niti organi-

Zovanih boljševičkih skupina, a niti pojedinih agitatora boljševizma.« Ovo dopunjava time da »u ono doba dok su Korać i Bukšeg bili u vladi nije bilo za primijetiti, da bi socijaldemokrate zabrodili u ekstreme — koniunizma-boljševizma«. Da bi opravdao što je odobrio održavanje skupština (koje on naziva sastancima), daje velikom županu ovakvo objašnjenje: »Bili su još uvijek svježi osjećaji slobode nakon spretno provedene revolucije, nije bilo nutarnjih političkih trzavica, a niti posebne kakove direktive odozgo, pa je ova oblast te sastanke dozvolila naročito Uz lično jamstvo sazivača za mir i red.«[15]

U izlaganju upravitelja u pogledu širenja »boljševizma«, kako on naziva političko gibanje socijalističkih snaga u crikveničkom kotaru, niože se utvrditi toliko točnosti kada se ima na umu da su te skupštine ^držane u ožujku, dakle prije Kongresa ujedinjenja i pobjede ljevice,

[1] da su ih pripremili socijaldemokrati. Međutim, održavanje ovih socijalističkih skupština u ožujku 1919. imalo je ipak veliko značenje za daljnji razvitak socijalističkog pokreta. To je krajem svibnja 1919 — kada je upravitelj pisao svoj izvještaj — već bilo uočljivo i poznato, ali on 'ome nije pridao potrebnu važnost.

[15] Predstojništvo kr. kotarske oblasti u Crikvenici broj 113/Prs. velikom županu Županije modruško-riječke k broju 889/V2, ex 1919. — Arhiv Hrvatske Zagreb (dalje: ÀHZ).

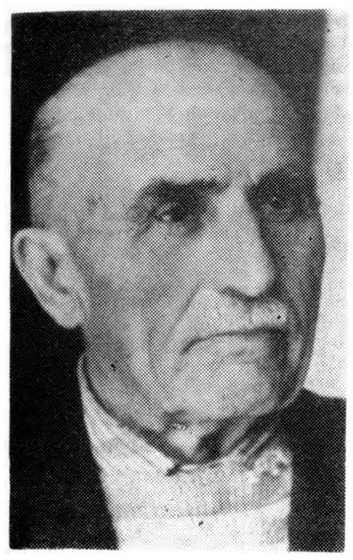
Suprotno tome, ondašnja je štampa odmah poslije održanih skupština obavijestila javnost o njima i dala im svoje tumačenje. Tako su čak i građanske *Primorske novine* u Sušaku pisale u članku pod naslovom »Socijalistička skupština u Crikvenici« da je skupštini prisustvovalo mnogo radnih Ljudi i da je osnovana organizacija Socijaldemokratske stranke. Tome je dodano, da će ta organizacija »rukovoditi radničku stvar u onom kraju.«[16]

Više se, međutim, na prilike u Vinodolu, na okupljanje proletarijata i održavanje političkih skupština osvrnula socijalistička *Sloboda* u članku »Primorje se budi«. Tu se, uz ostalo, kaže:

> »Kao svugdje, tako i primorje počelo se da budi. Velika bijeda i besposlica s jedne strane, s druge strane — rad bivših narodnih usrećitelja, koji su do prevrata iz naroda radili, šta god je tko htio.
>
> Nezadovoljni sa sadašnjim položajem počela se pojedina mjesta da organiziraju u političke organizacije.
>
> U tu svrhu sazvano je bilo za prošlih dana nekoliko pučkih skupština, i to: u Novom, Grižanima, Bribiru i Crikvenici.
>
> U gornjim mjestima neobično su se iskazali naši Vinodolci, jer su pokazali, da oni — koji su čitav svijet prošli kao radnici — mogu i kod svoje kuće za sebe nešto da učine i stvore.
>
> Skupštine su bile svagdje dobro posjećene, pa se je i na samim skupštinama moglo vidjeti, kako je taj naš bistri primorac sit tih kojekakovih usrećitelja i patriota.
>
> Po prvi puta od kada naša stranka djeluje mogla je sada istom da obdržava javne skupštine u našem Vinodolu.
>
> Prilike su se promijenile! Do sada mi nismo mogli obdržavati skup štine, jer su razni lažni patrioti narod tako zaularili, da narod nije smio ništa vjerovati, nego ono, što je dobro došlo tim usrećiteljima. Ali sada je bilo vidljivo, kako taj narod ima o njima sud. Na skupštini ni izdaleka ni blizu nijednog od te gospode. Valjda su uvidili, da su za njih u Vinodolu dani odzvonjeli, pa zato nisu došli ni blizu — da makar čuju, kako narod o njima misli.«[17]

U istom članku navodi se da je skupštini u Novom prisustvovalo 700, u Bribiru 800, u Grižanima 1.000 i u Crikvenici oko 2.000 ljudi. Možda su ove brojke i previsoke, ali je u prilikama odmah poslije svršetka rata, stvaranja Jugoslavije i obnove političkog života bio svakako prisutan znatan broj radnih ljudi. Kod njih je vladao interes za političke prilike u zemlji uopće, i razumljivo je da su prve socijalističke skupštine održane u Vinodolu zainteresirale sve radnike. Na skupštini u Crikvenici sudjelovali su vjerojatno i radni ljudi iz Selaca zbog blizine mjesta, a i stoga što do tada, koliko se zna, još nije održan poseban zbor u ovom mjestu. Poslije ovih skupština u vinodolskim su mjestima osnovane organizacije Socijaldemokratske stranke, a radnici Vinodola postali su prvi put članovi svoje stranke u borbi za svoja prava.

[16] Primorske novine, Sušak 15. III 1919.
[17] Sloboda, Zagreb 18. III 1919. Članak iz »Slobode« preštampan je u brošuri »Radnički pokret u Vinodolu i Vinodol u NOB«. Napisao Vinko Antić. Crikvenica 1959, str. 5—6.

Dragutin Brozović Sardelija, tajnih mjesne organizacije SRPJ (komuni sta) i KPJ u Selcima (1919—1920)

Tada je osnovana ;i mjesna politička organizacija Socijaldemokratske stranke u Selcima.

U mjesto se bio vratio pripadnik »zelenog kadra« Ivan Pobor Belac, svršeni đak bakarske nautike. Poslije završetka škole, a da ne bi otišao u austro-ugarsku vojsku, on se sredinom 1918. zajedno s Mihom Anti čem Cvetićem, koji se sa dopusta više nije litio vratiti kao vojnik u svoju jedinicu, uputio u Slavoniju. Krili su se u šumama Papuka i Krndije. Prehranjivali su se kod zemljaka i zemljakinja uposlenih tada na grofovskim imanjima u Kutjevu. Osim Ivana Pobora Belca u mjesto se vratio i Dane Pobor, pošto su obojica sudjelovali u oslobođenju Međumurja. Iz Francuske se tada vratio Dragutin Brozović Sardelija. U mjestu se nalazio i Josip Lončarić Živac. Jednom riječju, broj radnih ljudi se znatno povećao povratkom s bojišta, iz zarobljeništa i iz svijeta.

Dragutin Brozović i Josip Lončarić bili su politički orijentirani kao socijaldemokrati. S njima se počeo družiti i Ivan Pobor, mladi intelektualac. Priključili su se i drugi i stvorena je grupa političkih istomišljenika. Raspravljalo se o politici, a Dragutin Brozović izvijestio je da će doći do ujedinjenja socijaldemokratskih i socijalističkih grupa. Tada su Brozović, Lončarić i Pobor pripremili skup radnih ljudi u dvorani kuće Poborova oca (na obali, hotel »Rivijera«, danas šetalište Ivana Jeličića Tomičića broj 26) i na njemu je izabran izvršni odbor organizacije. Za se-

kretara je izabran Dragutin Brozović (Sardelija), za zamjenika Josip Lončarić (2ivac) a za blagajnika Franjo Antić Lukin. Ivan Pobor svršeni nautičar počeo je djelovati idejno-politički i kulturno-prosvjetno među omladinom. Sastavljen je tamburaški zbor koji je počeo učiti Internacionalu prema uputama D. Brozovića. Priređivane su radničke zabave. Za pisanje plakata i parola Pobor je okupio nekoliko polaznika crikveničke Zidarske škole, inače mještana, koji su znali lijepo pisati štampana slova. To su bili Luka Jeličić Mahulja, Josip Jeličić Mahulja, Ivica Kršul Stipurina i Josip Antić Tunar.[18]

Oko ove organizacije okupljao se sve veći broj radnih ljudi. Prema sačuvanim dokumentima do 1. travnja 1919. mjesna je organizacija izdala 89 članskih karata.[19] Od njih je do danas sačuvano 17. U mjesečnom izvještaju mjesne organizacije, koji je upućen Glavnom odboru u Za greb, iskazano je da je organizacija imala krajem travnja 1919. godine 90 članova. Priređivane su manifestacije, pa se u povorci išlo u Crikvenicu is crvenom zastavom i uz svirku harmonika. Zastavu je obično nosio Nikola Lončarić Rataj, ukrašen s crvenom kravatom, a svirala su dva postolarska radnika, Stjepan Pobor Belac i Ivan Lončarić Puškarić.[20]

Bilo je, razumije se, i protivnika radničkog pokreta i djelovanja Socijaldemokratske stranke u mjestu. Spomenuti Ivan Pobor Belac navodi u svome zapisu da su ga Nikola Polić, župnik, i nekolicina oko njega odvraćali od pokreta. Oni su se zgražali kako se on kao školovan čovjek može družiti s »rajom«, kako su oni kazivali, i podupirati pokret. Međutim, sve to nije uspijevalo, i radnički pokret pod vodstvom socijaldemokrata i dalje je okupljao radne ljude i naglo jačao. Sudeći po tome, podvojenost u rukovodstvu Socijaledmokratske stranke u prvim mjesecima 1919. nije imala posljedica za okupljanje radnih ljudi u Vinodolu, pa tako ni u Selcima, u socijalistički pokret. On se uspješno razvija i do Kongresa ujedinjenja, do osnutka Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista).

Do osnutka ove stranke upravo na Kongresu ujedinjenja u Beogradu (20—23. IV 1919) došlo je ujedinjavanjem socijalističkih stranaka i grupa svih jugoslavenskih zemalja, ujedinjenih sada u jednu državnu zajednicu. Trebalo je ukloniti niz poteškoća dok je došlo do ujedinjenja i osnutka SRPJ(k). A došlo je do toga sa znatnim zakašnjenjem, više od 4 i po mjeseca nakon što je buržoazija proglasila ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca u jednu državu (1. XII 1918). Tako je sada revolucionarni socijalistički pokret dobio veći poticaj za daljnji razvitak u svima jugoslavenskim zemljama. To je bila pobjeda avangarde radničke klase koja je u otklanjanju teškoća za saziv i održavanje Kongresa ujedinjenja pokazala i smjelosti i ustrajnosti: i prema poteškoćama koje su učinile buržoaske vlasti i prema teškoćama koje su dolazile od desni-

[18] Prema zapisu Ivana Pobora Belca. Kod autora.
[19] Spisi mjesne organizacije KPJ u Selcima. Sačuvao ih jeIvan Lončarić Papić i 1959. ustupio Narodnoj knjižnici u Selcima.
[20] Spisi mjesne organizacije KPJ. — NKS. Također: Zapis I. Pobora Belca.

čarskih elemenata u samom socijalističkom pokretu. Trebalo je odbaciti tzv. ministerijalizam, tj. politiku suradnje socijalnih demokrata s buržoaskim strankama i preuzimanje položaja ministara u buržoaskim vladama. To nije izvršeno potpuno, ali je ipak bilo uspješno.

Osnivanjem SRPJ(k) prestale su postojati Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije (osnovana 1894), Srpska socijaldemokratska partija (osnovana 1905), Socijaldemokratska stranka Dalmacije (osnovana 1906) i Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine (osnovana 1909). Novoj radničkoj stranci priključile su se i grupe socijaldemokrata Bačke, Banata i Baranje, do tada organizirane u Mađarskoj socijalističkoj stranci, zatim grupe iz Makedonije i Crne Gore u kojima do prvog svjetskog rata nije bilo socijaldemokratskih organizacija.

Na Kongresu ujedinjenja prihvaćeni su ovi dokumenti: Podloga ujedinjenja, Praktični akcioni program, Statut organizacije partijske štampe, Rezolucija o agrarnom pitanju, Rezolucija o Državnom vijeću, Rezolucije I kongresa SRPJ(k) i Statut žena (komunista).[21]

Istodobno je u Beogradu održan i Kongres sindikalnog ujedinjenja, pa je i s te strane socijalistički pokret u Jugoslaviji dobio novi snažan poticaj da se brzo i uspješno razvija. Bio je to početak oštre borbe protiv buržoazije, a za izvojevanje prava radničke klase i radnih ljudi uopće.

Jugoslavija je — službeno nazivana onda Kraljevima SHS — s osnutkom SRPJ(k) dobila prvu veliku političku stranku koja je izišla iz okvira pojedinih jugoslavenskih zemalja i naroda. Ona je pokazala put stvarnog ujedinjavanja jugoslavenskih naroda i narodnosti pod vodstvom radničke klase kao najprogresivnijeg dijela društva. Građanske su stranke, naprotiv, i dalje ostale ograničene u svom političkom djelovanju na područje u kojemu su djelovale do prvog svjetskog rata. Poneke su, doduše, nastojale da se prošire izvan dotadašnjih nacionalnih okvira (npr. Demokratska stranka), koristeći se pri tome i vlašću (npr. Radikalna stranka), ali ti pokušaji imali su samo trenutne i slabe, ali ne i trajne uspjehe. Socijalističko-komunistički pokret jedini je već početkom 1919. kao pokret cjelokupne radničke klase Jugoslavije imao snage i dalekovidnosti da položi stvarne temelje jedne jugoslavenske političke stranke. Uostalom, to je bilo u biti postojanja i opstanka proletarijata ujedinjenih jugoslavenskih zemalja. To je odgovaralo interesima radničke klase svih jugoslavenskih naroda, svih radnih ljudi, nasuprot svim buržoaskim strankama. U težnji da očuvaju svoj privilegirani položaj u pojedinim zemljama Jugoslavije, te su stranke nastojale izvršiti podjelu vlasti, ali su u borbi protiv radničke klase kao svoga glavnog protivnika nalazile načina da nastupe zajednički i onemoguće i postojanje radničkih stranaka, a pogotovu pobjedu proletarijata.

Nova stranka proletarijata, SRPJ(k), označila je već u svome imenu ono što je karakterizira: da je komunistička i da je jugoslavenska: SRP *Jugoslavije (komunista).* Odbacila je dakle službeni naziv države i mje-

[21] Istorijski arhiv KPJ. Tom IV, sir. 9—26.

sto »SHS« upotrijebila ime »Jugoslavija«. Prema tome, dvanaest godina prije nego je nametnutim ustavom iz 1931. pod diktatorskim režimom preuzeto ime »Jugoslavija« za službeni naziv države, jugoslavenski su komunisti dali svojoj partiji baš to ime. Time su pokazali da je ujedinjenje jugoslavenskih naroda bila njihova povijesna težnja i da je radnička klasa u nacionalnom pogledu za takvo rješenje jugoslavenskog problema. Ali je radnička klasa Jugoslavije, osnivajući svoju Partiju — SRPJ(k), jasno utvrdila u svojim dokumentima ono osnovno u tom trenutku: naime, da jugoslavensku državu treba izgraditi u interesu radnih ljudi i takvu je razvijati i sačuvati. Prema tome, s Kongresom ujedinjenja započelo je novo doba socijalističkog pokreta u Jugoslaviji, u svima jugoslavenskim zemljama.

Širenju komunističkog pokreta u crikveničkom koiaru počele su buržoaske vlasti obraćati veću pažnju poslije Kongresa ujedinjenja, to jest u svibnju 1919. Na to ukazuje i spomenuti izvještaj kotarskog upravitelja Kukuruzovića, koji je napisan na traženje velikog župana i predmet mu je »širenje boljševizma«. Pisan dva i po mjeseca poslije održanih skupština Socijaldemokratske stranke, taj izvještaj ima ton obrane i opravdanja što su te skupštine održane. On sada izlaže da su radnici iz kotara otišli na zaradu širom zemlje, a da »ono što je ostalo ne bavi se politikom već se grdo pati u ovom golom kršu pogođeno u živac zabranom uvoza i izvoza robe preko dcmarkacione linije (naime, Sušak i susjedna mjesta te otok Krk bili su još pod talijanskom okupacijom — op. V. A.), pa *odatle eto opće nezadovoljstvo,* koje bi samo neodgovorni i bezdušni elementi mogli okrstiti imenom »boljševizam«. U obrani ide i dalje i navodi da je narod crikveničkog i sušačkog kotara i u Rijeci dočekao srpsku vojsku s velikim entuzijazmom i razdraganim srcem i osjećajima«, da je »s veseljem prihvatio osnutak kraljevine S. H. S.« i «manifestirao svoju volju za dičnog kralja Petra l«, da bi na temelju toga odbacio mogućnost »širenja boljševizma«. U tome je kategoričan i završava čak ovom rečenicom svoje izlaganje: »Biva — unatoč toga — tko još tvrdi, da se 11 ovom kotaru širi boljševizam, da nezna, što je boljševizam ili da je sam boljševik!«[22]

U izvještaju se dakle ukazuje na nezadovoljstvo u narodu zbog ekonomskih prilika, pa mjesto da piše o »širenju boljševizma« kotarski upravitelj javlja velikom županu da se poduzmu mjere za poboljšanje ekonomskih prilika. On to ovako obrazlaže:

> »Da se nezadovoljstvo ukloni žurno je potrebno dozvoliti uvoz prehranbenih artikala sa Rijeke primjerice: rižu, kavu, južno voće, šećer i t. d. te uvoz petroleuma iz Riječke rafinerije, jer bez ribarenja i ribe narod ne može ni časa biti, a bez petroleuma se ribariti ne može. Iz nutrinje kraljevstva S. H. S. dobiti ga se ne može. Isto tako ostati će ovo kupališno i liječilišno mjesto bez leda ove sezone, ako se ne dozvoli uvoz nafte sa Rijeke za mjesnu tvornicu leda. a što to znači za privredni život ovog kraja, koje dobrim dijelom živi od onog, što od stranaca preko sezone zasluži, ne treba dokazivati. Pomenuli prehranbeni artikli unutar kraljevstva S, H. S. ili se ne mogu dobiti ili za dvostruko skuplje nego li

---

[22] Vidi bilj. 15.

na Rijeci, a da se i ne spominje tegobe putovanja i dopreme. — Pa kad strane savezničke okupaoione vojske dozvoljavaju izvoz takove robe preko demarkacione linije, koja samo ublažuje bijedu našeg naroda, da i dalje strada i očajava i gubi povjerenje u svoje vlasti. — Naprotiv izvoz bi se imao i dalje najstrožije zabranjivati, jer se njim samo spekulanti koriste.«[23]

Kotarski upravitelj u Crikvenici Kukuruzović pokušao je, dakle, svrnuti pažnju na ekonomsko stanje kao uzrok nezadovoljstvu da bi pobio neke tvrdnje o »širenju boljševizma« na ovom području. Međutim, suprotno prikazivanju i ocjeni prilika u crikveničkom kotaru od kotarskog upravitelja, veliki župan u Ogulinu podnio je samo nekoliko dana kasnije, tj. 6. lipnja 1919, podroban izvještaj Predsjedništvu zemaljske vlade u Zagrebu, koji se razilazi s onim prvim. Tako o radničkom društvu »Sloboda« navodi da je već na početku djelovanja toga društva »buknuo ribarski štrajk«, pa su »štrajkaši čak »postupali vrlo agresivno, te pretili i prečili svakom ribarenje, koji ne bi htio da bude član toga društva«. Veliki župan također priznaje da »imade u društvu i umjerenih elemenata«, ali dodaje da »ih imade dosta sklonih boljševizmu, pa nema dvojbe, da bi u danoj zgodi mogli postali teroristi«. To dokazuje prijepisom odluke društva upućene lučkom uredu u Crikvenici kojom »pozivlje ga na opravdanje«.

Još se po drobnije prikazuju prilike u redovima građevnih radnika.
0 njima veliki šupan piše:

»Druga je organizacija Organizacija građevinskih radnika. Ta je organizacija dosta proširena, te imade članova u Crikvenici, Novom, Grižanima i Bribiru. Najviše pristaša ima u Grižanima, te izgleda da je tamo težište društva. Organizirao ju je njeki Danko Knez, koji je sada i predsjednik te organizacije«.

Ova je organizacija uspjela provesti štrajk koji je u času pisanja izvještaja još trajao, pa se o tome kaže:

»Ovo društvo je dosada manje agresivno izstupilo. Nu nema sumnje da ima među članovima dosta takovih, koji naginju boljševizmu, a kod štrajka — vršili su nedozvoljeni teror.

Tu organizaciju treba držati na oku već zato jer njezini članovi polaze svakuda na rad, te tako dolaze sa raznim elementima u doticaj, gdje se mogu zaraziti komunističkim idejama, te ih kod kuće dalje propagirati ostajući sa tim elementima u stalnoj vezi.«

Da je »širenje boljševizma« u Vinodolu, specijalno u crikveničkom kotaru, zabrinjavalo velikog župana u Ogulinu vidi se iz njegovih navedenih riječi. Ali to se još više vidi iz mjera koje predlaže da se spriječi rad radničkih organizacija. Najprije traži bolje funkcioniranje službe oružništva. Za društvo »Sloboda« predlaže da se pregleda dosadašnje novčano poslovanje, jer da bi u njemu moglo biti »neurednosti u navodnim isplatama nagrada vođama, čime bi se n j i h diskreditiralo pred čla-

[23] Isto.

novima«. Vođu toga društva Ivana Crnica treba, kako predlaže veliki župan, izagnati iz Crikvenice jer nije njezin zavičajnik. Posebno želi poduzeti mjere protiv organizacije građevnih radnika i o tome piše ovo:

> »Težje je kod organizacije građevnih radnika, jer izgleda da je bolje i solidnije organizirano, te u vezi sa ostalim organizacijama u zemlji.
>
> Tu će trebati intenzivnog nadzora, da se svaki eksces u zametku uguši.
>
> Preoštre mjere proti samoj organizaciji držim da ne bi bile odmah uputne, ali stroga kontrola i bezodvlačni nastup proti svakoj agresivnosti bezuvjetno je potreban, pa je u tom smislu upućen i novi upravitelj Hren.«[24]

Tako se političkim prilikama u crikveničkom kotaru počelo pridavati veće značenje. To dovoljno posvjedočuje i smjena na položaju kotarskog upravitelja — umjesto Kukuruzovića imenovan je Matija Hren. I samo Predsjedništvo zemaljske vlade u Zagrebu zapazilo je razlike u prikazu stanja u ranijem izvještaju kotarskog upravitelja Kukuružovića i u sadašnjem velikog župana te »upozorava na znatnu razliku shvaćanja prilika« obaju izvještača (u prikazivanju djelovanja I. Crnića i radničkih organizacija). Izričito se kaže da kotarski upravitelj »čini se ne pripisuje dovoljno važnosti u Crikvenici postojećim organizacijama, pače izvješćuje, da je agitiranje nestalo, kao da ga nije ni bilo«, dok iz izvještaja velikog župana »proizlazi, da su organizacije provocirale štrajkove, da je društvo »Sloboda« i naprama vlastima agresivno te da agitacija sveudilj postoji«. Predsjedništvo traži da »ovo valja bezuvjetno na čistac izvesti«. Stoga ono i ne ostaje samo pri analazi prilika, nego zahtijeva od velikog župana dvoje:

a) »da valja bezodvlačno poduzeti sve potrebne mjere, da se svaka boljševička agitacija u kotaru Crikvenica uguši«, i

b) »da svakako opisano stanje u crikveničkom kotaru iziskuje konstantni nadzor i brigu oblasti, pa će biti dobro da se dadete kontinuirano o razvitku prilika obavješćivati.«[25]

Da je prikaz stanja velikog župana bio točniji od prikaza kotarskog upravitelja Kukuruzovića, potvrdio je uskoro i izvještaj žandarmerijske stanice u Crikvenici. U njemu piše:

> »Izvješćujem, da u području ove stanice u općini Crikvenice radnički stališ naginje boljševizmu a naročito zarobljenici, koji su se povratili iz ruskog zarobljeništva. Isto tako u Crikvenici primjećuje se republikanski duh, te u ostalim mjestima, u manjoj mjeri, no agistacije ili kakvi podhvati nisu do sada opaženi.«[26]

Iz ovih se izvještaja vidi da vlasti priznaju djelovanje radničkih organizacija i da na njih motre. Istina, polovicom srpnja 1919. veliki župan u Ogulinu obavještava vladu u Zagrebu »da se javne redarstvene

[24] Veliki župan Predsjedništvu kl. zemaljske vlade, Ogulin, 6. lipnja 1919, broj 86/Prs ex 1919/V. 2. — AHZ.

25predsjedništvo kr. zemaljske vlade, broj 5618 Pr, 14. lipnja 1919. — AHZ.

[26] Komanda IV žandarmerijske brieade, Stanica Crikvenica, 24. juna 1919, broj 240. — AHZ.

prilike poboljšavaju osobito gledom na uspjehe agitatora boljševičkih i republikanskih ideja«, ne spominjući ni te agitatore ni njihove nastupe na području crikveničkoga kotara. No sada i veliki župan, kao prije upravitelj Kukuruzović, upire prstom na teško ekonomsko stanje kao uzročnika nezadovoljstva radnih ljudi i njihovih političkih akcija, pa kaže:

> »Uza sve te povoljnije prilike neobhodno bi nuždno trebalo otvoriti pogotovo zidarskom stališu zarade, jer će inače u dokolnom času ojadjen i gladan pokrenuti i opet kakvu protunarodnu akciju na uštrb državnog jedinstva.«

Iz toga dakle slijedi da je nekih akcija bilo.

U vezi s traženjem posla za zidare, veliki župan iznosi da je zemaljskoj vladi, odjelu za narodno gospodarstvo, poslan 15. svibnja 1919. prijedlog da se u Grižanima—Belgradu podigne tvornica opeke i da je 14. srpnja 1919. čak požureno da se donese rješenje. On sada umoljava da se to pitanje riješi, »jer će time zidari naći zarade, a primorsko pučanstvo osigurati će domaćim građevnim materijalom, kojega je žalibože do sada za skupe novce uvažao iz Italije.«[27]

Ekonomske prilike u Vinodolu bile su i prema izvještajima vlasti vrlo teške i bile su jedan od uzroka za revolucionarno djelovanje. U stvari, u Vinodolu su i do Kongresa ujedinjenja i poslije njega organizirano djelovale socijalističko-komunističke snage, naime najprije Socijaldemokratska stranka i potom Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista). To se djelovanje u izvještajima vlasti naziva, kako je navedeno, »širenjem boljševizma«.

U izvještaju velikog župana od 6. lipnja 1919. dobro je zapažena i organizacija građevnih radnika, to jest sindikata. Kao članovi toga sindikata spominju se radnici u Crikvenici, Novome, Grižanima i Bribiru. Prema drugom izvoru ovom su sindikazu pripadali i građevni radnici iz Selaca, a u njihovoj podružnici bilo je učlanjeno i 12 radnica.[28]

Aktivnost ovog sindikata zapažena je i na konferenciji Saveza građevnih radnika u Zagrebu 12. srpnja 1919. Taj je savez postojao i prije prvog svjetskog rata, a na ovoj je konferenciji izvršeno ujedinjenje s ostalim savezima u Jugoslaviji u prisutnosti delegata podružnica iz Hrvatske i izaslanika iz Srbije i Vojvodine. Bilo je prisutno 29 delegata s ukupno 34 glasa, zastupajući 3.568 članova. Spominju se i delegati podružnica iz Selaca i Grižana. U raspravi je sudjelovao Franjo Papić iz Grižana, izjavivši, kao i drugi delegati, da odobrava ujedinjenje svih građevnih radnika. U upravni odbor Saveza bio je izabran dru-

[27] Veliki župan Predsjedništvu kr. zemaljske vlade, Ogulin 16. srpnja 1919, broj 86/Pr. ex 1919/V. 2. — AHZ.

[28] To su bile: Franka Kršul (rođ. 1893), Marija Lončarić (rod. 1893), Marija Brozović (rod. 1894), Kata Lončarić (rođ. 1895), Jelica Lončarić (rod. 1893), Anka Jeličić (rođ. 1900), Katica Lončarić (rođ. 1900), Ružica Lončarić (rođ. 1900), Kata Lončarić (rođ. 1901), Franka Brozović (rođ. 1902), Jelica Lončarić (rođ. 1902), sve iz Selaca, te Barbara Vuk (rođ. 1880) iz Crikvenice. — Spisi mjesne organizacije KP.T. — NKS.

gi delegat iz Grižana Josip Franić.[29] Sudeći po ovome, podružnica u Grižanima radila je dobro kada jedan njezin delegat sudjeluje u raspravi, a drugi se bira u upravni odbor. Uostalom, i veliki župan je izvijestio, kako je navedeno, da organizacija građevnih radnika u crikveničkom kotaru ima najviše članova u G riža nini a i da »izgleda da je tamo težište društva«.

Na kraju spomenute konferencije pozvani su svi drugi da porade »na okupljanju svih građevinara u organizaciju i da ih se nastoji socijalistički odgajati, da budu sposobni voditi borbu, koja će biti svaki dan teža i zahtijevati od svakog pojedinca svijesti i odlučnost za borbu cjelokupnosti«. Te su upute sada mogli prenijeti u Vinodol delegati iz Grižana i Selaca. Inače su drvodjelci i građevinari prije konferencije u Zagrebu održali sastanak u Crikvenici i tada su sakupili 32 krune za list *Istinu,* što također pokazuje da je ovaj sindikat djelovao u Vinodolu.* Nešto kasnije, drvodjelci su u Crikvenici sakupili iznos od 152 krune za fond *Nove istine.*[3'] Oni su ovdje imali svoju podružn·cu koja je na godišnju skupštinu Saveza drvodjelskih radnika u Zagrebu 30. listopada 1919. poslala svoga predstavnika.[32]

U Selcima je uz podružnicu građevnih radnika djelovala i mjesna organizacija SRPJ(k) u koju su se učlanili radnici ovoga mjesta.

No u radu organizacije nastao je u ljetnim mjesecima 1919. mali zastoj, jer je većina radnika bila na poslu izvan mjesta. Međutim, krajem 1919. rad organizacije je življi. Sačuvan je kratak zapisnik od 7. prosinca 1919, nazvan »Drugarski razgovor«, više je nalik na bilješku i glasi:

»Radilo se je

I. o popisu članova i prikupljanju članarine za tek. godinu,

II. o Ishrani pučanstva radi čega se je poslao drug Andrija Antić u Zagreb radi Informacije za osnutak konsumne Zadruge.«

Istog mjeseca, prema zapisniku od 21. prosinca, na skupštini organizacije izabran je upravni odbor u ovom sastavu: Josip Lončarić Živac, predsjednik, Dragutin Brozović Sardelija, tajnik, Josip Jeličić Spiro, blagajnik, Franjo Antić Lukin, zamjenik blagajnika, i članovi Franjo Lončarić Matin, Stjepan Jeličić Matičin, Andrija Lončarić Zvančić, August Brozović Ivičin i Andrija Antić Kombolić. Za potpredsjednika naknadno je izabran Ante Jeličić.

U tom mjesecu — prosincu 1919 — rad mjesne organizacije SRPJ(k) bio je plodniji. U izvještaju se kaže da je postojao politički odbor, da su održani 1 redovan sastanak, 1 izvanredna sjednica, 3 skupna sastanka, 2 politička dogovora, 1 javna skupština, 1 skupština pod vedrim nebom i 1 manifestacija-demonstracija. Tome je dodano da je »rađeno na mjesnoj partijskoj reorganizaciji i upućivanju novih članova«, što se odnosi na izbor novog upravnog odbora 21. prosinca 1919.

[29] Istina, Zagreb 17. VII 1919, br. 5, str. 8.
[30] Isto.
[31] Nova istina, Zagreb 23. X 1919, br. 10. str. 6. List su čitali i u Selcima. Broj 52 od 20. II 1920. sačuvao je Silvestar Antić Kombolić, otac autora ove knjisje.
[32] Isto, 30. X 1919, br. 11, str. 8.

Spomenuta javna skupština održana je u Selcima 27. prosinca 1919. u 10 sati prije podne. U rubrici »Sa naših skupština«, a pod naslovom »Skupštinski pokret u Primorju«, *Nova istina* je zabilježila ovu skupštinu ovim riječima: »Skupštini je prisustvovao čitav radni narod Selaca, ne samo da je prisustvovao javnoj skupštini, već su se i začlanili u našu političku organizaciju.« Poslije podne u 15 sati Selčani su prisustvovali skupštini u Crikvenici, došavši tamo s crvenim barjačićima[35]

Mjesna organizacija u Selcima vodila je zapisnik sjednica upravnog odbora, slala je mjesečne izvještaje Glavnom odboru, primala *Slobodu* (već u svibnju 1919) i raspačavala *Novu istinu* (npr. 12 primjeraka u siječnju 1920). Poslali su i dva dopisa za taj list. Sačuvani su i popisi dobrovoljnih priloga pojedinaca za mjesnu organizaciju. Sačuvan je i popis inventara. U jednoj knjižici su popisani rashodi mjesne organizacije za uredski pribor, materijal, poštarinu itd.

Svoje postojanje i rad u svojim prostorijama potvrdile su obje organizacije 16. siječnja 1920. u dopisu »Kralj. Poštanskom Uredu« u mjestu. Potpisali su ga predsjednik i tajnik mjesne organizacije SRPJ(k), Josip Lončarić i Dragutin Brozović. Dopis glasi:

»Izveštavamo Vas da se stan ovdašnje Mjesne Organizacije S. R. P. T. (K) i Mjesne organizacije Saveza Građevinskih Radnika Nalazi u kući Pavla Siše Metlina 30 Te Vas ujedno molimo da pošiljke adresirane na gornje adrese izvolite dostavljati ovamo«.[34]

U spomenutim prostorijama bila je smještena i Radnička čitaonica, iako je u mjestu postojala Hrvatska pučka knjižnica, osnovana još 1904. Knjižnicu su, naime, vodili članovi koji nisu bili učlanjeni u organizaciju SRPJ(k). Iako su bili u manjini prema jakom socijalističkom pokretu, oni su uspjeli Knjižnicu zadržati u svojim rukama. Radnička čitaonica osnovana je od novih političkih snaga, od socijalista, i u svoje je redove okupljala sljedbenike SRPJ(k).[35]

Tako je revolucionarni radnički pokret u toku 1919. i početkom 1920. ojačao i u Selcima i u drugim vinodolskim mjestima. Pojedine mjesne organizacije SRPJ(k) međusobno su surađivale. Uspostavljena je bila čak i suradnja između Selaca i Hreljina, tog važnog žarišta revolucionarnog radničkog pokreta. O tome je *Nova istina* pod naslovom »Zar počeše?« objavila ovu vijest:

> »Drug Ivan Kršul otišao je iz Selaca u četvrtak dne 29. pr. mj. (tj siječnja, on. V. A) na Hreliin, kamo je bio pozvan od drugova, da priredi radničku zabavu. Na 31. pr. mj. otišao je iz Hreljina i došao u Kraljevicu, da parobrodom ode natrag u Selce. Tu ga dočekaše oružnici i uapsiše. Na sve upite kod kotarske oblasti do danas još nisu dobili odgovor ni objašnjenje, zašto je dotični drug bio uapšen. Mi protiv ovoga oostuoka najodlučnije prosvjedujemo i nadamo se, da će vlada odrediti, da se našega druga pusti na slobodu«.[36]

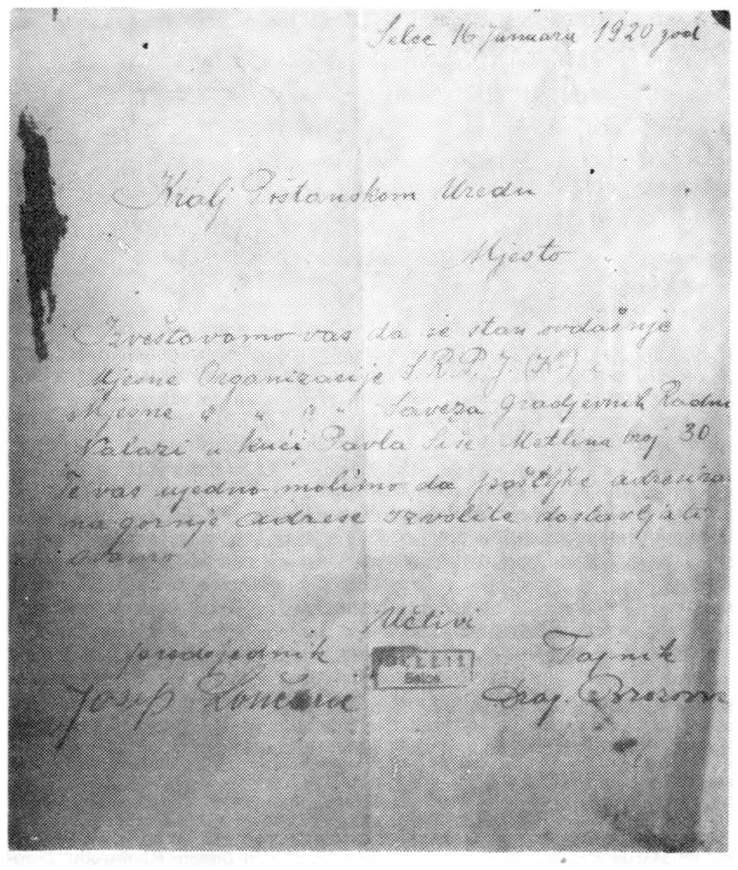
[33] Isto, 9. I 1920, br. 21, str. 3.

[34] Spisi mjesne organizacije KPJ. — NKS. — Prostorije organizacije bile su u kući Pavla Antica šiše, danas Ulica Vjekoslava Jeličića broj 1.

[35] Zbog podvojenosti u mjestu održane su 31. prosinca 1919. dvije staro-;ioc|išnje priredbe, naime posebno Hrvatske pučke knjižnice i posebno Radničke čitaonice.

[36] Nova istina, Zagreb 7. II 1920, br. 40, str. 2.

Policiji je svakako smetala ova suradnja u redovima radničkog pokreta Selaca i Hreljina, pa i u priređivanju zabava. No ova činjenica ujedno pokazuje kako je revolucionarni radnički pokret u onim danima učvršćivao svoje pozicije u cijelom Hrvatskom primorju i kako za njega nisu postojale mjesne granice. Ako je dolazilo do suradnje između Selaca i Hreljina, ta je suradnja bila još čvršća između pojedinih vinodol-

Selce 16 januara 1920 god

Kralj Poštanskom Uredu

Mjesto

Izvještavamo vas da je stan odaš[illegible]je
Mjesne Organizacije SRPJ (K)
Mjesne [illegible] Saveza Građevnih Radnika
Palazi u kući Pavla Sič Metlina broj 30
Te vas ujedno molimo da pošiljke adresirate
na gornju adresu stanarke dotičnih
Selce

Mitivi
povjerenik
Josip Lončarić

Tajnik
Drag. Brozović

Obavijest mjesne organizacije SRPJ (komunista) u Selcima poštanskom uredu od 16. I 1920. tla se prostorije organizacije t Saveza građevnih radnika nalaze u kući Pavia Antica Siše, Met lina 30, danas Ulica V jekoslava Jeličića 1.

Spomen-ploča na prostorijama mjesne organizacije SRPJ (komunista) od.nosno KPJ u Selcima 1920. godine, podignuta o 40-godišnjici KPJ — SKJ (1959).

skih mjesta, jer je u svima radnički pokret oko organizacija SRPJ(k) bio okupio sve radne ljude.

Za takav razvitak •revolucionarnog radničkog pokreta u onim danima u Vinodolu i uopće u cijelom Hrvatskom primorju treba ukazati i na ulogu I djelovanje Vladimira Čopića, koji se onda kretao po primorskim mjestima, napose poslije Kongresa ujedinjenja, dolazeći u svoj rodni grad Senj. Iako je on tada bio veoma zaposlen, zaokupljen zadacima novoosnovane SRPJ(k), on ipak dolazi i u Hrvatsko primorje. Hinko Raspor spominje da je V. Copić dolazio u Sušak u posjete svojoj sestri, ali je ujedno i politički djeolvao/[7] U Senju je pomogao svojim drugovima u osnivanju organizacije SRPJ(k) koja je imala više od sto članova.[38] U kojim je primorskim mjestima tada još boravio, za sada nije utvrđeno, kao što se nezna ni da li je boravio u Crikvenici i Selcima.

[37] Usmeno saopćenje autoru sušačkog komuniste Hinka Raspora. Također: Hinko Raspor, Tokovima klasne borbe. Od Sušaka do Kube i Meksika. Rijeka 1973, str. 17.

[38] Matija Uradin, Prilog za biografiju Vladimira ćopića (U povodu 25-godišnjice smrti, 1939—1964). Putovi revolucije, IV/1966, br. 6, str. 176, 177, 178 i bilj. 20. — Isti je prilog objavljen u »Senjskom zborniku«, 1/1965, str. 137—152. — O V. Copiću također u dosijeu »ćopić«. Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske (dalje: 1HRPH). Kut. XIX, Komunisti pojedinci.

U pojedinim mjestima Vinodola tada su djelovale organizacije SRPJ(k) i one su do početka 1920. okupile znatan broj članova i postale politički činilac u mjestu. Partijska štampa (Sloboda, Istina, Nova istina, Radničke novine) pomogla je razvitak revolucionarnog radničkog pokreta, pa su stoga u nekim mjestima osnovane čitaonice i knjižnice u kojima se nalazila ta štampa. Takva čitaonica osnovana je i u Selcima. Radni ljudi Vinodola imali su *svoju* stranku i ona ih je politički osvješćivala i vodila u borbu za politička, ekonomska i socijalna prava. U toj borbi postignuti su i uspjesi, kako su to najbolje pokazali općinski izbori u ožujku 1920. i izbori za Ustavotvornu skupštinu 28. studenoga iste godine, kako će se vidjeti u daljnjim izlaganjima.

2. *Općinski izbori i pobjeda komunista u Selcima, Crikvenici, Grižanima i u Ledenicama*

Godinu dana poslije proglasa ujedinjenja (1. XII 1918) buržoaska vlast raspisuje općinske izbore. Oni nisu raspisani za cijelo područje Jugoslavije nego samo za Hrvatsku i Slavoniju te za Crnu Goru. Uredba o izboru gradskih zastupnika za gradove i L'redba o izboru općinskih odbora za upravne općine propisana je 1. studenoga 1919, a objavljena je 21. studenoga iste godine u *Službenim novinama Kr. SHS* zajedno s tekstom zakletve.

Izbori su raspisani u izuzetnim prilikama. Još nisu bili održani ni izbori za Ustavotvornu skupštinu (konstituantu), pa, prema tome, još nije bio izglasan ni ustav prve jugoslavenske države? a buržoaska je vlast pripremala općinske izbore. Još ustavom nije bio utvrđen oblik države — monarhija ili republika — a već se išlo na biranje lokalnih organa vlasti. Istina, vlast kraljevine SHS smatrala je da je prosinačkim proglasom o ujedinjenju već bio prihvaćen monarhijski oblik vladavine, pa je prema tome i usmjeravala svoju unutrašnju politiku. I stvarno, prva jugoslavenska država u času raspisa općinskih izbora postojala je već godinu dana kao monarhija s čvrstim upravnim aparatom i vojskom, kojoj je sam kralj bio komandant.

Prema raspisu izbora ban Hrvatske i Slavonije izdao je 24. studenoga iste godine naredbu (objavljenu istoga dana u *Narodnim novinama)* o raspustu svih gradskih zastupstava i općinskih odbora u Hrvatskoj i Slavoniji. Zato je dato ovo obrazloženje:

> »S razloga što su uredbom od 1. studenoga 1919. o izboru gradskih zastupnika za gradove Hrvatske i Slavonije i o izboru općinskih odbora za upravne općine Hrvatske i Slavonije, izbori gradskih zastupstava i općinskih odbora stavljeni na posve druga osnovna načela, prema kojima dosadašnja gradska zastupstva i općinski odbori ni izdaleka ne predstavljaju pravu volju žiteljstva, određujem .. . raspust svih grad skih zastupstava i općinskih odbora u Hrvatskoj i Slavoniji.«[39]

[39] Banska naredba br. 13353 od 24. studenoga 1919. Narodne novine, br. 265 od 24. XI 1919. Prema: Anto iMilušić, Izbori za gradsko zastupstvo i Ustavotvornu skupštinu 1920. godine u Slavonskom Brodu. — Zbornik Historijskog instituta Slavonije (dalje: Zbornik HIS), 3. Slavonski Brod 1965, str. 268.

U općinama su tada postavljeni komesari, ukoliko već nisu bili prije imenovani, ili su dosadašnji načelnici nastavili rad bez općinskog zastupstva ili s njiim. U Selcima je načelnik Ivan Lončarić Papić i dalje djelovao u toj funkciji. On to potvrđuje u jednoj izjavi i dodaje: »Akoprem nisam bio imenovan komesarom smatrao sam, da ne mogu sjediti na načelniokoj stolici i da vladam bez obć. zastupstva, pa sam viđeći, da se zavlači sa obć. izborima predao zahvalnicu dne 5. veljače 1920. pod brojem 276. Ovu sam ostavku bio prisiljen povući pod pritiskom aprovizacionog odbora, a i stoga što su međutim bili raspisani izbori.«[10]

I opć. zastupstvo je zamolilo načelnika Lončarića Papića da ostavku povuče, »jer su njemu već dobro poznate općinske prilike, pak je gotovo sada u ovim iznimnim prilikama u kojima se nalazimo upravo potrebno, da on vodi općinu sa ovim zastupstvom čijim je povjerenjem došao na čelo općine i koje povjerenje on i danas podpuno uživa«. I nadalje, ono ga moli da ostane na položaju »dok se ne provedu opć. izbori na temelju sveopćeg prava glasa koji skoro predstoje, pak će onda današnje zastupstvo i načelnik predati upravu općine onim licima koja budu kod tih izbora dobila povjerenje naroda, a do tada moramo vršiti svoje dužnosti.«[41]

U Selcima je dakle ostalo na vlasti opć. zastupstvo s načelnikom i nije bio imenovan komesar.

Raspisivanje izbora zateklo je i SRPJ(k) u položaju da je prvo morala odlučiti da li će uopće sudjelovati na izborima. Naime, u odlukama Kongresa ujedinjenja, u toč VI, rečeno je da se izborne borbe za predstavnička tijela — dakle i za općinske odbore i gradska zastupstva — »iskoriste za socijalističko vaspitanje radnih masa... za razotkrivanje klasnih namera buržoazije, za jačanje klasne svesti i zaoštravanje klasnih suprotnosti«. To znači da je revolucionarni radnički pokret prihvaćao i demokratsku parlamentarnu borbu za izvojevanje bar dijela prava za radničku klasu, koliko je to bilo moguće u okviru buržoaskog poretka. Jer, on se, u stvari, borio »za ukidanje klasne vladavine, pa i samih klasa, a za jednaka prava i jednake dužnosti sviju, bez razlike pola i porekla«. Ali kad je prihvaćeno da se iskoriste i »izborne borbe i rad u predstavničkim telima«, rečeno je da će SRPJ(k) samo »prema prilikama« uzimati »učešća u predstavničkim telima«. To je dakle značilo i u općinskim odborima i gradskim zastupstvima. Dodano je da će to odlučiti kongres ili referendum.[42]

I doista, kako u izbornom pitanju nije bilo jedinstvenog stava, a to je pitanje u jesen 1919. bilo aktuelmo u vezi s raspisom općinskih izbo ra, na plenumu centralnih foruma SRPJ(k), održanom u Beogradu od 5. do 7. prosinca 1919, posebno je raspravljano baš o tome. Zaključeno je da se postupi prema toč. VI u odlukama Kongresa ujedinjenja. Na-

[40] U svojoj izjavi I. Lončarić Papić navodi da je ostavku podnio 5. veljače 1920, što nije točno, jer ju je podnio 28. listopada 1919. na sjednici općinskog zastupstva, tbr. 33, toč. I.

[41] Zapisnik opć. zastupstva od 28. X 1919, tbr. 33, toč. I.

[42] Podloga ujedinjenja. Istorijski arhiv KPJ. Tom II. Beograd 1950, str. 13, toč. VI.

ime, riješeno je da se to pitanje pretrese u javnoj diskusiji u štampi i u mjesnim organizacijama i tek onda donese rješenje hoće li se sudjelovati u općinskim izborima. Izvršni odbor SRPJ(k) postupio je tako i tražio da se organizacije Partije izjasne o spomenutom pitanju.[43]

Diskusiju o tome prvi je pokrenuo sam sekretar SRPJ(k) Filip Filipović u članku »0 opštinskim izborima« u *Radničkim novinama,* glasilu SRPJ(k). U tom članku, objavljenom 20. prosinca 1919, Filipović iznosi svoje gledište o sudjelovanju Partije na općinskim izborima, zalaže se za to i između ostaloga kaže:

> »Ne iskoristiti ovu priliku, značilo bi da je naša Partija nesposobna da konkretizira našu revolucionarnu borbu, da je nesposobna da vrši organizaciju radničkih masa pomoću stvarnih opipljivih i konkretnih pitanja komunalne politike. Sa ovoga gledišta, po našem mišljenju, treba sudelovati u opštinskim izborima«. On je istakao da »kapitalističke opštine treba iskoristiti kao tribinu za razobličavanje lažne buržoaske demokratije i parlamentarizma — kao tribinu sa koje će zračiti revolucionarna socijalistička misao.«[44]

S Filipovićevim gledištem suglasili su se gotovo svi prvaci SRPJ(k) i većina je pristala da se sudjeluje na općinskim izborima. Samo su krajnje lijevi članovi ili drugog mišljenja, ali su bili u manjini. Pobijedilo je, dakle, stajalište da SRPJ(k) sudjeluje na izborima ii ono je saopćeno u posebnom dokumentu. Poznat je pod nazivom »Rukovodna načela u opštinskim izborima« ili »Rukovodna načela za općinske izbore.«[45]

Ova su načela poslužila ne samo za organizaciju priprema izbora nego i kao izborni program SRPJ(k) u svim mjesnim i gradskim općinama. Partija je naime u tom dokumentu iznijela maksimalne zahtjeve za izmjenu društveno-ekonomskog sistema i traži da ih treba u izbornoj borbi »svuda istaći na prvo mjesto«, jer se ona po tome i razlikuju od svih građanskih stranaka, pa i »lažnih socijalista«. Pod tim se misi: na socijaldemokrate toga doba, na desne reformiste i ministerijalce.

Kako se izbori vrše u buržoaskom poretku i kako će općine još djelovati u takvu poretku, to će one zadržati svoj klasni karakter u klasnoj državi. Tom se pitanju u »Rukovodnim načelima...« posvećuje posebna pažnja.[46]

U ispravi »Rukovodna načela ...« gleda se perspektivno na položaj općine i njeno ukidanje kao organa klasne vlasti. Tek poslije obaranja političke vlasti buržoazije u državi, »onda će novoj organizaciji vlasti radnog naroda biti osnovica Mjesna Vijeća, koja će zamijeniti dosadašnje općine.« Dalje se govori o sastavu takvih vijeća, radničkih i seljačkih, o njihovoj suradnji »na državnim zadaćama« i iznosi se program rada uopće. Tu se obuhvaća komunalna privreda, organiziranje narod-

[43] Dragoje Živković, Uloga Filipa Filipovića u borbi protiv reformizma u periodu između dva partijska kongresa 1919—1920. — Prilozi za istoriju socijalizma. Beograd 1964, str. 472.

[44] Isto.

[45] Dokument je izišao u »Radničkim novinama«, br. 4, 4. januaia 1920. i u brošuri »Odluke II kongresa KPJ«, Zagreb 1920, str. 23—31.

[46] Odluke II kongresa ..., str, 23, 24 i 25.

ne prehrane, briga za stanove, dužnosti higijenske i sanitarne, socijalne i prosvjetne, a konačno se ukazuje i ina financijske izvore mjesnih vijeća.

Općinski izbori predviđeni za proljeće 1920. bili su svakako od krupne važnosti za SRPJ(k). Zato je i došlo do ideološkog sukoba u pogledu sudjelovanja na tim izborima. Bilo je jasno da se izbori vrše u buržoaskom poretku i da općine poslije izbora ostaju organi toga poretka, makar komunisti i preuzeli neke općinske uprave. No baš stoga su u »Rukovodnim načelima...« i razrađena neka aktuelna pitanja, jer je bilo očigledno da je u buržoaskoj državi »nemoguće pretvoriti općine u organe za klasrno oslobođenje radnog naroda«. Ipak, sudjelovati na izborima, s druge strane, značilo je pokazati svoju snagu, jakost revolucionarnog radničkog pokreta i koliki će broj izbornika glasati za načela i program SRPJ(k). Istodobno, baš zbog takvih prilika u kojima se vrše općinski izbori, u ispravi je ukazano i ,na budućnost i program je razrađen za buduća mjesna vijeća.

A takav program bio je svakako prihvatljiv, blizak radnim ljudima i njihovim interesima. Načela SRPJ(k) obavezivala su prema toč. IV one komuniste koji budu izabrani u općinske odbore ili budu čak u većini u tim odborima, da se rukovode »u svome radu ... izloženim principima.« U toč. IV dodano je da — s obzirom na različite prilike u pokrajinama, gradovima i mjestima te selima — mjesne organizacije SRPJ(k) »mogu dati svojim predstavnicima (tj. komunistima izabranim u opć. zastupstva, op. V. A.) i naročita uputstva, koja leže u smislu osnovnih težnja Partije.«[47]

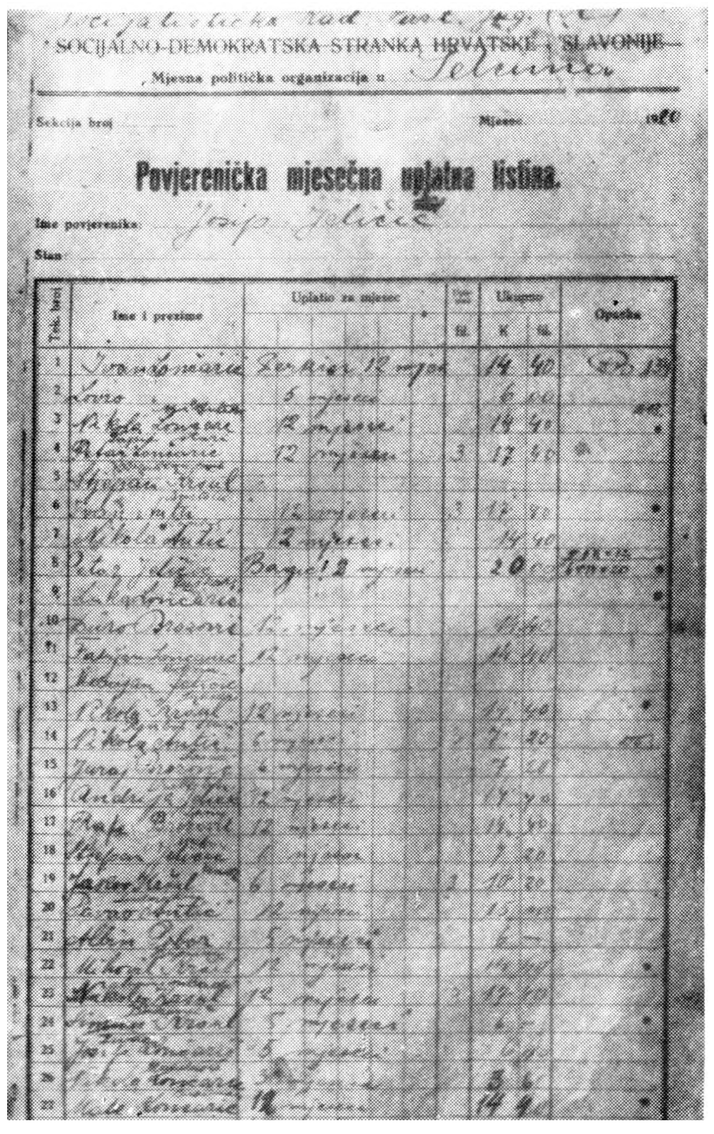
Nesumnjivo, ovakva su načela bila izazov buržoaziji Ona su zaoštravala odnose između nje i proletarijata. Stoga općinski izbori 1920. i predstavljaju krupan politički događaj u staroj Jugoslaviji. Oni se održavaju u času .kada je SRPJ(k) u svoje redove okupila radne ljude cijele zemlje, ali kada je buržoaska vlast bila pripravna da izborne uspjehe radničke stranke i silom spriječi ili poništi.

U takvim su prilikama u državi i započele pripreme za općinske izbore u Hrvatskoj i Slavoniji te u Crnoj Gori.

U Vinodolu kao dijelu Hrvatskog primorja organizacije SRPJ(k) prihvatile su gledište da sudjeluju na općinskim izborima. To je već bio prvi uspjeh. Stoga su krajem 1919, a osobito početkom 1920, započele pripreme oko sastava kandidatskih lista, jer su izbori bili raspisani za ožujak 1920. U svakom su mjestu vođeni politički razgovori, priređivani zborovi i vršena je agitacija za pridobivanje izbornika da glasaju za kandidate SRPJ(k).

Tako je bilo i u Selcima. U sačuvanom izvještaju mjesne organizacije SRPJ(k) za veljaču 1920. kaže se izrično ovo: »Radilo se je na izbornoj borbi kako bi se moglo sa uspjehom izaći na izbore.« U tu svrhu, izvještava se dalje, održana su 2 iedovna sastanka političkog odbora, 2 skupna sastanka članova i 2 politička dogovora. Članovi mjesne orga-

[47] Isto, str. 31 (IV i V).
[48] Spisi mjesne organizacije KPJ u Selcima. — NKS.

SOCIJALNO-DEMOKRATSKA STRANKA HRVATSKE I SLAVONIJE

Mjesna politička organizacija u Selcima

Sekcija broj ____ Mjesec ____ 1920

Povjerenička mjesečna uplatna listina.

Ime povjerenika: Josip Jelušić

Sisak

Tek. broj	Ime i prezime	Uplaćio za mjesec	Broj članova	Ukupno K	Ukupno lip.	Opaska
1	Ivan Šimić	Ferijalac 12 mjes.		14	40	
2	Luka [illegible]	6 mjeseca		6	00	
3	[illegible]	12 mjeseca		14	40	
4	[illegible]	12 mjeseca	3	12	00	
5	[illegible]					
6	[illegible]	12 mjeseca	3	12	00	
7	[illegible]	12 mjeseca		14	40	
8	[illegible]	Bagel 12 mjes.		20	00	
9	[illegible]					
10	[illegible]	[illegible]				
11	[illegible]	12 mjeseca				
12	[illegible]					
13	[illegible]	12 mjeseca		14	40	
14	[illegible]	6 mjeseca	3	7	20	
15	[illegible]	6 mjeseca		7	20	
16	[illegible]	12 mjeseca		14	40	
17	[illegible]	12 mjeseca		14	40	
18	[illegible]	6 mjeseca		7	20	
19	[illegible]	6 mjeseca	3	10	20	
20	[illegible]	12 mjeseca	3	15	00	
21	[illegible]	5 mjeseci		6	—	
22	[illegible]	12 mjeseca		14	40	
23	[illegible]	12 mjeseca	3	17	10	
24	[illegible]	5 mjeseca		6	—	
25	[illegible]	5 mjeseca		6	—	
26	[illegible]	[illegible]		5	40	
27	[illegible]	12 mjeseca		14	40	

Povjerenička mjesečna uplatna lista mjesne organizacije SRPJ (komunista) u Selcima iz 1920. godine.

Popis dobrovoljnih prinosa članova mjesne organizacije SRPJ (komunista) u Selcima od 1. I 1920. u korist organizacije.

nizacije bili su aktivni i u ožujku. Održali su 2 redovna sastanka političkog odbora, 5 sastanaka .članova i 3 politička dogovora. Ovo je sve bilo prije dana izbora (11. III) u svrhu što boljih priprema i time što većeg uspjeha na izborima.[48]

Pripremajući se za izbore u pojedinim mjestima Vinodola, radnici su nastavili borbu za svoja ekonomska i socijalna prava. Zidari u Crikvenici bili su u štrajku upravo pred izbore. U toj borbi imali su i protivnike. Tako su na svome sastanku 19. veljače 1920. zaključili bojkotirati gostionicu Kuzme Gržičića zato što je njegov sin Simun bio štrajkolomac za vrijeme građevinskog štrajka, iako je bio opomenut da ne ide na posao. To se dogodilo dok su vršene pripreme za općinske izbore u Crikvenici i u ostalim vinodolskim mjestima. Uz to Gržičić je, prema pisanju *Nove istine,* optužio Danijela Kneza ravnatelju Jadranskog d. d. da mu je prijetio kojekakvim izjavama. To poduzeće bilo je poslodavac i njegovi su zidari bili upravo u štrajku, pa je stoga optuživanje Danijela Kneza završilo time da je bio uhapšen i »odveden u Ogulin kao najveći zločinac«[49] Što je to značilo za radnički pokret u Crikvenici, pa i u Vinodolu, za SRPJ(k) u trenutku priprema za izbore, može se ocijeniti po tome što je Danijel Knez bio vrlo istaknut među komunistima u Crikvenici, poznat u cijelom Vinodolu, pa je njegovo hapšenje imalo svrhu da se onemogući u partijskoj djelatnosti u važnom trenutku pridobivanja radnih ljudi za komunističku listu na općinskim izborima.

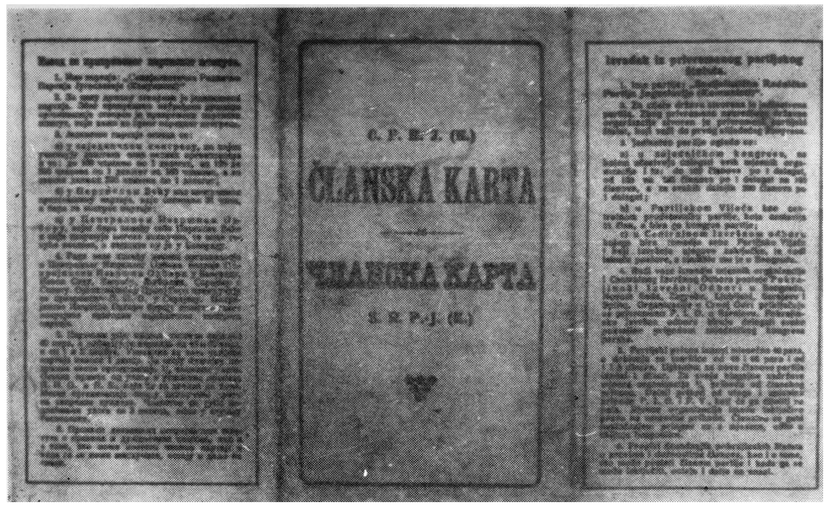
Ipak, i usprkos ovakvim i sličnim postupcima, SRPJ (k) postigla je u Vinodolu na tim izborima vrlo značajne rezultate.

U literaturi se spominje pobjeda komunista u Crikvenici i Selcima, npr. u »Potsetniku iz istorije Komunističke partije Jugoslavije« od Jovana Marjanovića[50] te u jednom članku u »Borbi«.[51] Ne spominje se ni u »Pregledu istorije Saveza komunista Jugoslavije«[52] ni u »Enciklopediji Jugoslavije«.[53]

Međutim, o pobjedi komunista u vinodolskim mjestima može se navesti više podataka. Izbori su održani od 10. do 24. ožujka 1920. Za izbore u Selcima, koji su održani 11. ožujka, zagrebačka *Nova istina* objavila je ovu značajnu vijest pod naslovom »Potpuna pobjeda u Selci ma: <-

> *»U primorskim mjestima u koliko su obavljeni izbori sa velikim sti uspjehom obavljeni za našu Partiju. Tako smo iz Selaca primili slijedeći telegram: Cela naša listina potpuno pobijedila na izborima. Živio svjestan proletarijat — Lončarić.*[54]

[49] Nova istina, Zagreb 1. II 1920, br. 35. str. 3.
[50] Jovan Marjanović, Potsetnik iz istorije KPJ (1919—1941). Beograd 1953, str. 19.
[51] U članku »Pobjeda komunista na općinskim izborima«. Borba, 11. X 1957, str. 4.
[52] Pregled istorije SKJ. Beograd 1963, str. 51.
[53] Enciklopedija Jugoslavije, *sv. 7, Zagreb 1968, str. 148.
[54] Nova istina, Zagreb 16. Ili 1920, broj 65, str. 2 i 18. III 1920, br. 66, str. 1.

Članska karta SRPJ (komunista) s izvodom iz privremenog partijskog statuta.

Članska karta SRPJ (komunista) broj 13 izda na Nikoli Kršiilu 1. IV 1920.

Sačuvani su potpuni podaci o rezultatima općinskih izbora u svima vinodolskim mjestima, dakle, na području tadašnjeg crikveničkog i novIjanskog kotara. Prikazuje ih ova tabela.[55]

PREGLED REZULTATA NA OPĆINSKIM IZBORIMA U VINODOLU

Mjesto	Dan izbora	Broj odbornika	Broj birača	Broj glasača	% glasača	Demokratska stranka	Hrvatska zajednica	Komunistička stranka	Socijaldemokratska stranka	Izvan stranaka
Novi	10.3.	18	1091	237	21,7	11	5	–	2	–
Selca	11.3.	12	490	101	20,0	--	-	12	-	-
Crikvenica	16.3.	12	1682	687	40,6	--	-	7	5	–
Drivenik	18.3.	12	1090	296	27,1	--	3	–	–	9
Bribir	p2.8	18	1700	167	9,8	--	–	–	–	18
Grižane--Belgrad	19.3.	18	1694	321	19,0	–	—	18	—	—
Ledenice	24.3.	18	1601	326	20,3	....	—	18	–	–

Komunistička lista SRPJ(k) pobijedila je prema tome u tri mjesta potpuno, u Selcima, Grižanima-Belgradu i Ledenicama, a djelomično u Crikvenici sa 7 komunističkih odbornika prema 5 za Socijaldemokratsku stranku. Nijedan komunistički odbornik, prema ovim rezultatima, nije izabran u Novome, Driveniku i Bribiru. U Novome su se glasači opredijelili u ogromnoj većini za Demokratsku stranku (11 odbornika), a ostali za Hrvatsku zajednicu (5 odbornika) i Socijaldemokratsku stranku (2 odbornika). U Driveniku su glasači ostali većinom neopredijeljeni, izvan stranaka (9 odbornika), a Hrvatskoj zajednici su pripale 3 odbornička mjesta. I u Bribiru se glasalo potpuno za izvanstranačku listu (18 odbornika). Broj glasača bio je veoma malen, od 9,8% u Bribiru do 40,6% u Crikvenici. Ni jedno odborničko mjesto nisu dobile ove stranke: Hrvatska pučka stranka, Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS), Radikalna i Frankovačka stranka.

Tako glase službeni podaci. Začuđuje, međutim, da su u Bribiru svi glasači bili za izvanstranačku listu, da u tom mjestu, kao ni u Novome i Driveniku nisu komunisti dobili nijednog odbornika s obzirom na to što je 'komunistički pokret bio zahvatio cijeli Vinodol, i što su komunisti odnijgjj veliku pobjedu u Selcima, Grižanima-Belgradu i Ledenicama te u Crikvenici. O pobjedi komunista u Selcima općinsko je poglavarstvo obavijestilo zemaljsku vladu u Zagrebu 20. ožujka 1920. uveče u 20 sati posebnim brzojavom i ovim riječima:

[55] Prema tabeli sastavljenoj 26. IX 1920. u Modruško-riječkoj županiji. — iHRPH. Grupa XXIII »Izbori u bivšoj Jugoslaviji«. Kut 4, kotar Crikvenica. O ovim podacima obavijestio me je drug Mladen Plovanić, i susretljivo ih Mao na upotrebu u ovoj knjizi.

»Izbor opć. odbora obavljen je 11 ožujka — svi izabrani pripadaju socijalističkoj komunističkoj stranki — od 490 u listinu upisanih glasovalo 101 — od ovih 8 žena — protukandidacione listine nije bilo — mnogi su izbornici odsutni a mnogi su se ustegli od glasovanja.«[56]

Ovakva pobjeda komunista u nekim vinodolskim mjestima nije, međutim, bila izolirana pojava. Naprotiv, komunističke liste odnijele su pobjedu u mnogim mjestima Hrvatske ii Slavonije te u gradu Zagrebu. Tu je SRPJ(k) dobila preko 7.000 glasova, tj. blizu 40%, a socijaldemokrati samo — 284 glasa, i tako su u gradskom zastupstvu imali 20 od 50 odborničkih mjesta i za gradskog načelnika izabrali su komunistu Svetozara Delića. I u Crnoj Gori komunisti su uspjeli u mnogim mjestima i selima, napose u Podgorici (danas Titograd) i Petrovcu na moru.[57]

Partija je postigla značajne uspjehe i na općinskim izborima u Srbiji i Makedoniji. Oni su održani kasnije, 22. kolovoza 1920, dakle skoro pet mjeseci poslije općinskih izbora u Hrvatskoj i Slavoniji te Crnoj Gori, a dva mjeseca poslije održavanja II kongresa SRPJ(k) u Vukovaru (20—23. lipnja 1920) na kojemu je ona dobila novo ime, naime, nazvana je Komunističkom partijom Jugoslavije.

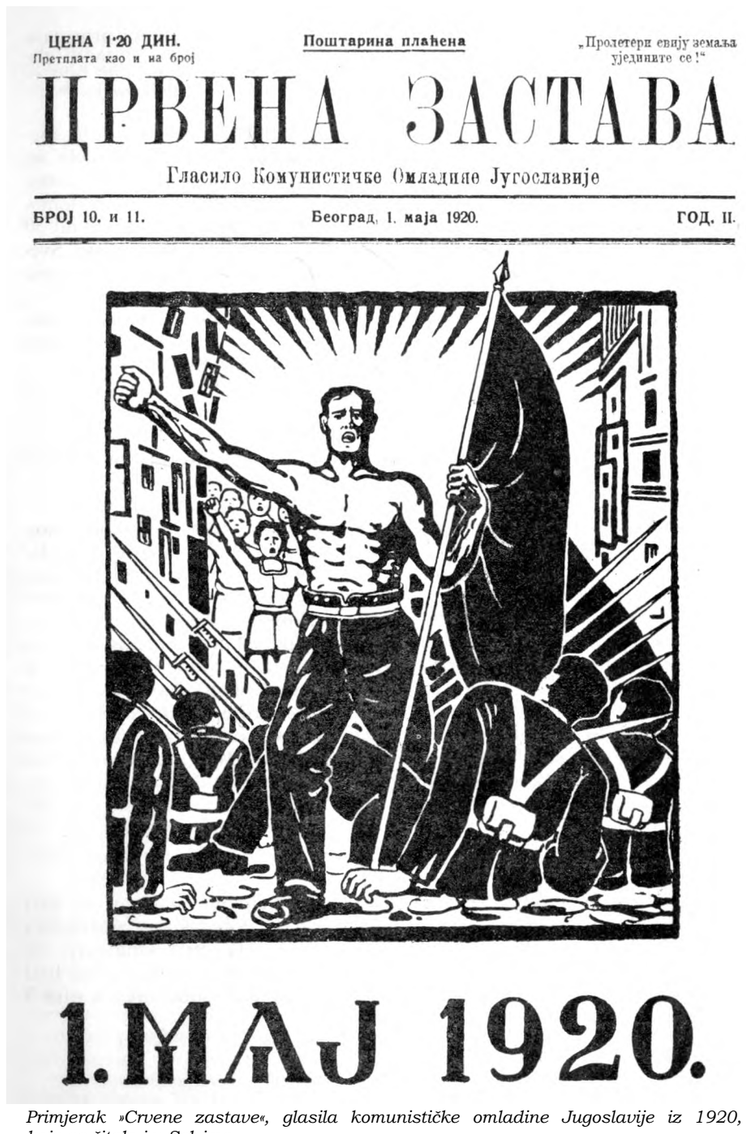
U izbornu borbu u Srbiji i Makedoniji za osvajanje općine KPJ je ušla sa još čvršćih pozicija. S jedne strane, na snagu revolucionarnog radničkog pokreta ukazivali su jasno veliki uspjesi na izborima u Hrvatskoj i Slavoniji te u Crnoj Gori, a s druge strane, uspjeh Vukovarskog kongresa poticao je na daljnje jačanje Komunističke partije Jugoslavije. I zaista se ponovo pokazala snaga jugoslavenskog proletarijata. KPJ pobijedila je u mnogim gradovima i većim mjestima, pa i u glavnim gradovima tih zemalja, u Beogradu i Skoplju.[58]

U okviru ovih pobjeda komunista na općinskim izborima 1920. u Jugoslaviji valja ocijeniti i pobjedu komunista u Vinodolu, napose u Selcima, Grižanima-Belgradu, Ledenicama i Crikvenici. Tako se uspjesi vinodolskih komunista svrstavaju među značajnije, među one koji u povijesti KPJ u razdoblju njenog legalnog rada ostaju zabilježeni kao primjeri svijesti radnih ljudi i pravilnog rada SRPJ(k), odnosno KPJ u početnoj fazi političkog djelovanja 1919. i 1920.

3. *Komunistički općinski odbor u Selcima i u Crikvenici*

Novi općinski odbor (ili zastupstvo) u Selcima, izabran na listi SRPJ(k) 11. ožujka 1920. primio je dužnost od dotadašnjeg zastupstva 25. ožujka 1920, a onaj u Crikvenici (izabran 16. III) četiri dana prije, tj. 21. ožujka 1920.[59] Svih 12 odbornika u Selcima bili su izabrani na listi SRPJ(k), a u Crikvenici je s te liste bilo izabrano 7 odbornika a njih 5 s liste Socijaldemokratske stranke.

[56] PRZV6—14 10096/1919 —5095/1920. —AHZ.
[57] Pregled istorije SKJ ..., str. 51.
[58] Isto, str. 65.
[59] Zapisnik opć. zastupstva u Selcima od 25. III 1920. tbr. 39, toč. I i II i zapisnik opć. zastupstva u Crikvenici od 21. III 1920, tbr. 1 i 2, toč. I i II.

ЦЕНА 1·20 ДИН.
Претплата као и на број

Поштарина плаћена

„Пролетери свију земаља уједините се!“

ЦРВЕНА ЗАСТАВА

Гласило Комунистичке Омладине Југославије

БРОЈ 10. и 11. Београд, 1. маја 1920. ГОД. II.

1. MAJ 1920.

Primjerak »Crvene zastave«, glasila komunističke omladine Jugoslavije iz 1920, koja se čitala i u Selcima,

Pred oba općinska odbora, kao i u drugim mjestima gdje su pobijedili komunisti, postavilo se i pitanje priznavanja monarhije i time polaganje prisege kralju. Naime, izbori su izvršeni u državi monarhijskog oblika, i sve stranke koje su se odlučile da sudjeluju u tim izborima, de faoto su priznale tu monarhiju, iako ona još nije bila ustavno prihvaćena. Sada je i SRPJ(k) morala o tom pitanju zauzeti svoje gledište. Jer, uredbom o izborima od 1. studenoga 1919. u čl. 10. bilo je propisano da gradski zastupnici i općinski odbornici ne mogu vršiti zastupničke dužnosti dok ne polože zakletvu s propisanim tekstom.

> «Zaklinjem se da ću Njegovom Veličanstvu Kralju Petru I. biti vjeran i odan, da ću štovati zakone i da ću sa službom gradskog zastupnika spojene dužnosti tačno i savjesno vršiti i uvijek o napredku općinskog dobra nastojati.«[60]

Za gradske zastupnike tekst zakletve glasio je:

> »Ja N. N. zaklinjem se jedinim Bogom, da ću Njegovom Veličanstvu Kralju Petru vjeran biti, da ću se ustava i zakona zemaljskih držati, da ću dužnosti svog zvanja točno vršiti, te općinske i državne interese savjesno zastupati. Tako mi Bog pomogao.«[61]

Za građanske stranke, one koje su bile za monarhiju, to se pitanje nije ni postavljalo. SRPJ(k) nije mogla već iz načelnih razloga jednostavno prihvatiti da komunisti kao izabrani zastupnici i odbornici polažu takvu prisegu. Kako su inju ipak morali položiti da bi mogli vršiti svoje dužnosti u općini i kao komunisti — kako bi njihovo sudjelovanje u komunalnoj politici ipak, koliko je moguće, koristilo radničkoj klasi u buržoaskom društvenom uređenju — SRPJ(k) je u takvoj situaciji odlučila da zastupnici i odbornici polože zakletvu, ali će uz nju dati posebnu izjavu; oni će se zapravo iz načelnih razloga odmah ograditi od same zakletve. Tako je utvrđeno na konferenciji u Zagrebu 10. travnja 1920, kojoj je prisutvovalo 88 delegata izabranih općinskih odbornika i gradskih zastupnika komunista na području Hrvatske i Slavonije. Iz crikveničkog kotara su prisustvovali Josip Lončarić iz Selaca te jedan odbornik komunista iz Crikvenice (ne navodi mu se ime). Lončarić je na toj konferenciji i diskutirao.[62] Tekst prihvaćene izjave bio je isti za cijelu Hrvatsku i Slavoniju i glasi:

> »Izjavljujući se principijelno nepomirljivim protivnicima monarhističkog državnog ustrojstva pripominjemo, da smatramo jedino Opću Jugoslavensku Ustavotvornu skupštinu (Konstituante) kompetentnom da rješava pitanje ustrojstva naše države, da podjedno ovime prosvjeduje-

[60] Službene novine kraljevstva SHS, broj 144 od 12. XI 1919. Prema A. Milušiću, Oduzimanje mandata komunistima izabranim u gradsko zastupstvo u Slavonskom Brodu na izborima 1920. godine. — Zbornik HIS, 2, Slavonski Brod 1964, str. 223, bilj. 4.

[61] Prema Mladenu Plovaniću: Osvrt na neka pitanja u vezi općinskih izbora održanih marta mj. 1920. g. u kotaru Novi i Crikvenica — u rukopisu.

[62] Isto,

mo proti protizakonitosti odredbe § 10 uredbe od 1. XI 1919. g. kojom nam se nalaže prisega monarhu o kome, kao ni o definitivnom državnom ustrojstvu još nije meritorno rješavao gore označeni kompetentni forum. Ne smatrajući to nikakovim prejudicom našem republikanskom načelnom zahtjevu za utvrđivanjem jugoslavenske socijalističke sovjetske republike, priznajemo u današnjim prilikama silu realnih odnosa te u interesu proletarijata i njegove borbe, koja bi nam u protivnom slučaju u općinama gradskim i seoskim bila onemogućena, udovoljavajući § 10 pojedino prosvjedujući protiv njega i ne priznava jući mu zakonske moći kličemo: Zivila Jugoslavenska Socijalistička Sovjetska Republika!«[63]

Poslije ove činjenice o zakletvi, nameće se pitanje jesu li svi odbornici komunisti tako postupili, da li su, naime, položili prisegu »bez ograde« ili »s ogradom«, kako se to onda kazivalo, tj. da li su uz tekst prisege pročitali navedenu izjavu. U literaturi o radničkom pokretu malo se dosad pisalo o tom pitanju. A kada je o tome i bilo riječi, obično se navodilo da su svi odbornici komunisti položili zakletvu uz ogradu. Tako navodi Josip Vidmar u svome članku »Period legalnosti KPJ s naročitim osvrtom na revolucionarna zbivanja u Hrvatskoj«.[64] A ovo je važno napose stoga da se utvrdi koja su zastupstva bila odmah raspuštena ako su odbornici položili prisegu uz ogradu, ili su i bez obzira na to bila raspuštena, ili su bez obzira na zakletvu započela rad.

U Zagrebu je cijelo gradsko zastupstvo raspušteno silom. Policijski činovnik Vragović spriječio je s 30 stražara započeto održavanje sjednice u gradskoj vijećnici i istjerao je gradske zastupnike. A kako su svi zastupnici komunisti uz prisegu dali onu izjavu, dakle zakleli su se uz ogradu, to su bili optuženi po kaznenom zakonu »radi zločina protiv otečestva i vladatelja«.[65] U »Pregledu istorije SKJ« spominje se slučaj Zagreba i dodaje da su »na sličan način suspendirani komunistički odbornici u celoj Hrvatskoj«[66] Jovan Marjanović u navedenom »Potsetniku« ne govori posebno o zakletvi, ali ističući pobjede komunista na općinskim izborima u Hrvatskoj i Slavoniji, dodaje da je »reakcionarni vladajući režim mogao da sprečava aktivnost komunista-opštinskih većnika samo upotrebom sile.« Spominje primjer Beograda gdje je ministar Milorađ Drašković »sa formalnim izgovorom ... sprečio komuniste . . d a uzmu opštinsku upravu u svoje ruke«[67]

Ovako ipak nije bilo svagdje gdje su komunisti pobijedili na općinskim izborima. Mnogi su položili prisegu bez ograde, tj. bez spomenute komunističke izjave. Tako je bilo u Slavonskom Brodu, kako to prikazuje Anto Milušić.[68] Polaganje zaklete bez ograde značilo je odstupanje od stava SRPJ(k) ili cijelih općinskih odbora, ako su bili komunistički, ili pojedinih odbornika komunista, ali ako je takvih slučajeva bilo, treba ih navesti. A. Milušić spominje samo slučaj Slavonskog Broda i do-

[63] A. Milušić, Oduzimanja mandata ..., str. 223—224, bilj. 5.
[64] Historijski pregled, V/1959, br. 2.
[65] Narodni list, Zagreb 14. V 1957, str. 3.
[66] Pregled istori je SKJ . .., str. 51.
[157] J. Marjanović, Potsetnik ..., str. 19 i 22.
[M] A. Milušić, Oduzimanje mandata ..., str. 224.

daje: »Nije nam poznato da li je bilo i drugih slučajeva, osim u Brodu ...« Zatim nastavlja- »Na osnovu nama dostupne grade to nismo mogli utvrditi, ali *nije isključeno da je takvih slučajeva bilo i drugdje*« (kurziv V. A.).[69]

A. Milušić je postupio ispravno, prikazujući slučaj u Slavonskom Brodu u pitanju polaganja prisege. On ne isključuje da je tako bilo i u drugim općinama. To je s pravom pretpostavio. To potvrđuju i dva slučaja u Hrvatskom primorju, u Vinodolu, naime u Selcima i u Crikvenici, gdje su kandidati SRPJ(k) odnijeli pobjedu na općinskim izborima.

Izbori za gradsko zastupstvo u Slavonskom Brodu održani su 14. travnja 1920, dakle poslije spomenute konferencije u Zagrebu (10. travnja) kada je odlučeno davanje posebne izjave uz zakletvu. Prva sjednica zastupstva u Slavonskom Brodu održana je 8. svibnja 1920 bez davanja spomenute izjave uz zakletvu, što je svakako značilo odstupanje od stanovništva SRPJ(k). Međutim, slučaj u Crikvenici i Selcima je drukčiji iz jednostavnog razloga što je prva sjednica opć. odbora u Crikvenici održana 21. a u Selcima 25. ožujka 1920, dakle prije spomenute konferencije u Zagrebu. Stoga na sjednicama opć. odbora u Crikvenici i Selcima nema spomena o izjavi nego je riječ o uobičajenom redovnom polaganju zakletve.

Evo kako su te sjednice protekle u oba mjesta.

U Crikvenici je prva sjednica novog opć. zastupstva održana u prisutnosti kotarskog pristava Ivana Vitezića (21. III 1920). Na dnevnom redu bile su samo dvije točke: polaganje prisege i izbor opć. načelnika. Sjednici je predsjedavao Josip Leskovar, zamjenik povjerenika Ivana Skomerže. On je priopćio zastupstvu »da je izaslanik kr. kotarske oblasti došao na današnju sjednicu opć. odbora poradi zaprisegnuća novoizabranih članova opć. zastupstva, pak poziva prisutne odbornike, da propisnu prisegu polože na ruke oblastnoga izaslanika.« Te riječi nisu značile ništa naročito. Predstavnik kotarske oblasti redovno je prisustvovao polaganju prisega novih odbornika, pa je to »ureda radi« učinio i ovom prilikom. Istina, izuzetno je bilo to da je opć. zastupstvo bilo izabrano na kandidatskoj listi SRPJ(k), pa se moglo pojaviti pitanje hoće li odbornici komunisti položiti zakletvu kralju i da li će dali kakvu izjavu. Prema zapisniku sjednice to se nije dogodilo. Nitko od odbornika nije ništa primijetio, i svi su na poziv kotarskog pristava položili propisanu zakletvu. To su bili ovi odbornici: Ivan Car Ivanov, Ivan Car Josipov, Ivan Car Lovrin, Rudolf Car Ivanov, Tomo Car Tomin, Anton Domijan Josipov, Ljuboslav Dračić, Danijel Knez, Franjo Lovrić Lovrin, Ivan Manestar i Fabijan Pilaš. Sjednici nije prisustvovao odbornik Miho Lušičić. Kako je glasio tekst prisege u zapisniku se ne kazuje, da li onaj koji je bio propisan uredbom o općinskim izborima ili sličan, nego se samo utvrđuje slijedeće:

[69] Isto, str. 224, bilj. 6.

Danijel Knez, općinski načelnik u Crikvenici na čelu komunističkog općinskog zastupstva 1920. godine.

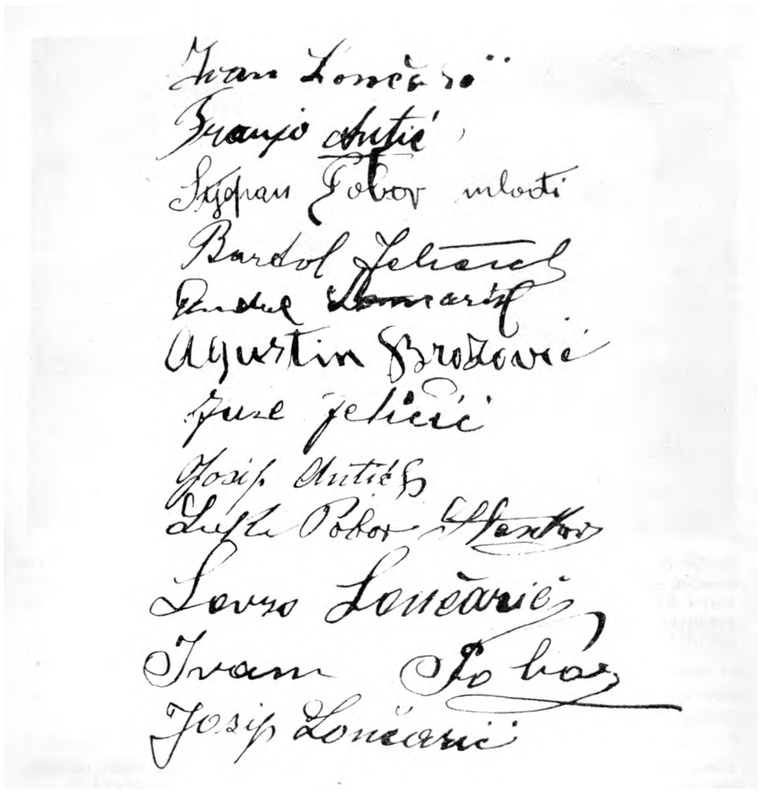
»Nakon što je izaslanik kr. kotarske oblasti upozorio novoizabrane odbornike na njihove dužnosti oko unapređenja interesa općine, da gospodare sa opć. imovinom po svojem najboljem znanju, nepristrano ter imajući pred očima uvijek dobrobit i napredak svoje općine, polažu prisutni odbornici na ruke izaslanika službenu prisegu.«.

Kako se ovdje spominje »službena prisega«, iz toga se može zaključiti da je to onaj tekst koji je bio propisan uredbom od 1. studenoga 1919, a koji je već naveden. Prema tome u Crikvenici su komunistički odbornici položili prisegu bez ikakve ograde. Tako su i mogli vršiti svoje odborničke dužnosti nesmetano.

Na istoj sjednici jednoglasno je izabran za načelnika odbornik Danijel Knez, dobro poznat kao član SRPJ(k), istaknut već kao komunist. Položio je odmah i zakletvu, ali se njen tekst ne navodi.[70]

Kotarska oblast imala je svakako upute viših vlasti kako da postupi s obzirom na pobjedu komunista u općini Crikvenica i Selca. Održana prva sjednica opć. odbora u Crikvenici, dakle u središtu kotara, pokazala je da su odbornici komunisti jednostavno položili »službenu prisegu«.

[70] Zapisnik opć. zastupstva u Crikvenici od 21, III 1920, tbr. 1, toč. I i tbr. 2, toč. II.

Potpisi odbornika komunističkog općinskog zastupstva u Selcima ispod teksta prisege položene 25. *III 1920.*

Prva sjednica opć. zastupstva u Selcima održana je 25. ožujka 1920, dakle četiri dana poslije sjednice u Crikvenici. Prisustvovao je isti izaslanik kotarske oblasti, kotarski pristav Ivan Vitezić. Sjednicu je otvorio dotadašnji opć. načelnik Ivan Lončarić Papić, za razliku od Crikvenice, gdje prvoj sjednici komunističkog opć. zastupstva nije prisustvovao dotadašnji upravitelj općine Ivan Skomerža. Na sjednici u Selcima, uz opć. bilježnika Vjenceslava Rikela i opć. pisara Mata Lončarića, prisustvovalo je svih 12 odbornika. To su bili: Josip Lončarić, Ivan Pobor, Lovro Lončarić, Luka Pobor, Juraj Jeličić, Augustin Brozović, Andre Lončarić, Stjepan Pobor, Franjo Antić, Bartol Jeličić, Ivan Lončarić i

Josip Lončarić Živac, predsjednik mjesne organizacije SRP J (komunista) i KPJ u Selcima (1919—1920) i općinski načelnik komunističkog općinskog zastupstva (1920).

Filip Filipović, član rukovodstva Partije, boravio je u Selcima i Crikvenici i družio se s opć. načelnikom J. Lončarićem.

Josip Antić. Pod toč. 1 dnevnog reda bilo je »zaprisegnuće opć. odbora, pa je u zapisniku zapisano ovo:

> »Prisutni opć. odbornici položili su na ruke izaslanika kr. kotarske oblasti sljedeću izjavu:
>
> Ja ... (navode se imena svih odbornika) zaklinjem se jedinim Bogom, da ću se ustava i zakona zemaljskih držati, da ću dužnosti svoga zvanja točno vršiti te općinske i državne interse savjesno zastupati i braniti. Tako mi Bog pomogao!«[71]

Tekst ove zaklete nije istovetan s navedenim tekstom iz uredbe o izborima od 1. XI 1919. Ovdje se odbornik zaklinje bogu, ali ne izražava vjernost i odanost kralju Petru I. Odbornik se obvezao da će se držati ustava i zemaljskih zakona, ali o obliku države, o monarhiji nema ni riječi, jer se kralj uopće ne spominje.

[71] Zapisnik opć. zastupstva u Selcima od 25. III 1920, tbr. 39, toč. I.

Na ovoj je sjednici izabran za načelnika Josip Lončarić Živac i on je položio posebnu zakletvu, pošto je izjavio da prima načelničku dužnost. U zapisniku se kaže da je pred kotarskim izaslanikom »odmah propisano zaprisegnut«. Tekst prisege u zapisniku nije naveden, pa se i ne zna što znači kada se kaže da je »propisno zaprisegnut«. Sačuvan je, međutim, poseban dokumenat pad naslovom »Prisega«, koju je položio izabrani opć. načelnik. S ovjerom koiarskog izaslanika ona u cjelini glasi:

»Ja Josip Lončarić zaklinjem se svemogućim Bogom, da ću vladajućem kralju Petru I. vjeran biti, da ću se ustava savjesno držati, i da ću dužnost moju po zakonima i zakonitim naredbama pretpostavljenih mi vlasti točno i savjesno vršiti.

Josip Lončarić

Potvrđujem, da je g. Josip Lončarić opć. načelnik u Selcu gornju prisegu danas u moje ruke položio.

Izaslanik kr. kotarske oblaste Crikvenice

Ivo Vitezić

U Selcu, dne 25. ožujka 1920.

Kr. Kot. pristav«[72]

Ni tekst ove prisege nije istovetan s onim u uredbi o izborimà, ali se ona daje »vladajućem kralju Petru I« s pozivanjem na Boga. Dakle, i odbornici i načelnik u Selcima položili su »propisno« prisegu i nisu uz to dali nikakve izjave, pa su mogli vršiti svoje odborničke dužnosti. Do raspusta opć. zastupstva nije tada došlo ni u Crikvenici ni u Selcima. Oba su zastupstva nesmetano počela djelovati.

Da se upotpuni prikaz rada komunista u Vinodolu, uz razmatranje djelatnosti opć. zastupstva u Selcima dodiruje se i djelatnost crikvenič kog opć. zastupstva. Oba su mjesta u neposrednoj blizini, jedno od drugoga udaljeno svega 2,8 kilometra, pa je između njih postojala oduvijek suradnja. Tako je bilo i u vrijeme djelovanja komunista u jednoj i drugoj općini, iako je svako zastupstvo imalo svoj program rada i radilo u dosta drugačijim mjesnim uvjetima.

U kratkom osvrtu na rad opć. zastupstva u Crikvenici treba odmah spomenuti da je prvo razdoblje za načelni kovanja Danijela Kneza vrlo kratko. Ono traje nešto više od tri mjeseca, naime do 30. lipnja 1920, kada se načelnik Knez zahvalio na svojoj dužnosti. Ipak je u to vrijeme opć. zastupstvo održalo 16 sjednica, od kojih je 10 bilo izvanrednih. Predsjedavao je uvijek načelnik Knez. Iz dnevnog reda ovih sjednica vidi se raznoliona djelatnost zastupstva. Ono se bavilo najviše komunalnim pitanjima mjesta (uzdržavanja i popravak cesta i ulica te seoskog puta u Kotoru, crikveničkom zaseoku, korištenje zemljišta na obalnom putu za privatne lokale, čistoća na tržnici, pristojbe kupališne i vodovodne, potrošarina, ribarnica), zatim vlasničkim odnosima između općine i Jadranskog hotelskog i kupališnog društva, pitanjem uređenja hotela Therapije, školskim pitanjima (otvorenje V i VI razreda više pučke škole i njeno pretvaranje u malu realnu gimnaziju, izgradnja

[72] Dokument u arhivu NKS.

školske zgrade, pokućstvo za škole, ponovno otvaranje ženske stručne škole) i drugim stvarima (molbama, povišenjem plaća opć. činovnika, povlasticama za kupanje u kupalištu i na plažama itd.). Tada je bilo važno i stambeno pitanje, pa je bio osnovan stanarinski ured. Na sjednici od 25. travnja pretresan je i prihvaćen opć. proračun za 1920. Uređeni su bili također odnosi s Lječi lisnim povjerenstvom. U raspravljanju pojedinih pitanja bilo je osvrta na rad prijašnjih općinskih odbora jer su ineka pitanja bila na dnevnom redu već i prije. Zastupstvo se kritički osvrnulo kada je dimnjačar Miho Klobučar podnio račun za čišćenje dimnjaka u prošlom trogodištu (1917—1920). Na toj sjednici (22. IV 1920) odobrena je isplata računa od 672 krune, ali je primijećeno ovo: »Zastupstvo sa negodovanjem opaža, da dosadanji načelnici i odbori nijesu kroz 3 godine za vrijedno (našli), da sa dimnjačarom učine obračun«. Zastupstvo je u nekim pitanjima i rješenjima viših vlasti zauzimalo kritički stav i podnosilo utok (žalbu). Kada se, na primjer, Odbor za pripomoć postradalom ruskom narodu obratio opć. zastupstvu i molio osnivanje posebnog odbora, ono to ne prihvaća. Ono odgovara »da imade općina previše vlastitih sirota, koje bi morala podupirati«, i izjavljuje da »ne može niti sastaviti takav odbor, da je narod postao već suzdržljiv kod sabiranja«. Da li je na ovakav zaključak djelovao i politički momenat kod odbornika komunista — jer je riječ o ruskim izbjeglicama, protivnicima sovjetske vlasti — nije vidljivo, ali je i taj momenat svakako postojao pri rješavanju ovoga pitanja.[73]

Općinsko zastupstvo u Crikvenici našlo se ii pred pitanjem odnosa svjetovne vlasti i crkve. Tako je župni ured u Dramlju javio da će modruško-senjski biskup dr Josip Marušić učiniti Crikvenici »kanonički pohod«, a opć. zastupstvo jednoglasno zaključuje da se opć. načelnik »glede dočeka sporazumi sa kr. kotarskom oblašću.« U ovom slučaju zastupstvo ne zauzima nikakvo stajalište u odnosu prema crkvi. Ali kada tom prilikom rješava pitanje nagrade crkvenom orguljašu na temelju dopisa žu,pnog ureda u Crikvenici, ono točno utvrđuje da »nagrada orguljaša ne spada u proračun upravne općine, već je to stvar, koju imade župnik sa svojim župljanima urediti.« Ipak to zastupstvo »obzirom na crikveničke okolnosti, jer je Crikvenica kupalište, koje oveći broj stranaca pohodi«, dodjeljuje orguljašu 300 kruna na godinu. Ono čak vodi i dalje računa o tadašnjim prilikama i o školskoj djeci pa pristaje dati orguljašu nagradu od 800 kruna, ako je orguljaš ujedno učitelj i »ako on bude uz orguljanje podučavao i mladež u pjevanju onako, kako je to g. Galić (mjesni učitelj — op. V. A.) učio.«[7']

Osjetljivije pitanje odnosa prema crkvi javilo se pred opć. zastupstvom S u Crikvenici i u Selcima kada je trebalo dočekati biskupa dra J. Marušića u svrhu »dijeljenja sv. potvrde« (vršenja crkvenog obreda krizmanja) 16. svibnja u Crikvenici i 17. svibnja 1920. u Selcima. Prema dugoj dotadašnjoj praksi dolazak ovog crkvenog dostojanstvenika u mjesto praćen je svečanošću uz sudjelovanje opć. zastupstva, napose opć. načelnika. U izmijenjenim prilikama, kada su komunisti vodili jed-

[73] Prema zapisnicima opć. zastupstva u Crikvenici navedenih dana.
[74] Zapisnik opć. zastupstva u Crikvenici od 20. III 1920, tbr. 16, toč. XIV.

nu i drugu općinu, ovo sc pitanje nametnulo svojom ozbiljnošću i osjetljivošću. Ovo i stoga što je Partija zauzimala određeno gledište o odnosima crkve i države, dakle ii općine prema crkvenim svečanostima. Već je na Kongresu ujedinjenja prihvaćen »Praktični akcioni program« u kojemu SRPJ(k) u odjeljku »Kulturna politika« jasno utvrđuje ovo: »Razdvajanje crkve od države. Ukidanje svih javnih funkcija crkve.« Osim toga, u »Rukovodnim načelima za općinske izbore« u odjelu 8. pod naslovom »Prosvjetne dužnosti« kaže se da je »nastava nereligijozna«.[75] 1 jedno i drugo bilo je poznato izgrađenijim komunistima, a takvih je bilo u selačkom i crikveničkom opć. zastupstvu.

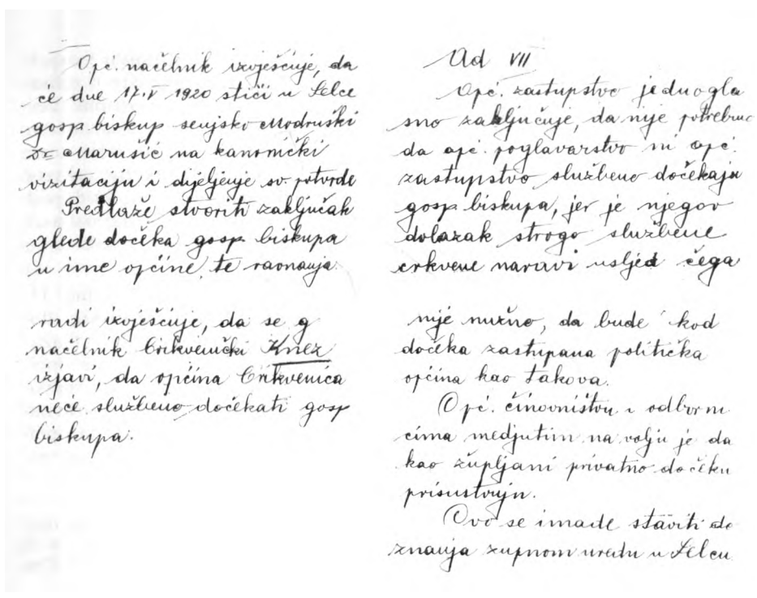
Ovo pitanje najprije je raspravilo opć. zastupstvo u Selcima 13. svibnja 1920. Opć. načelnik izvijestio je da modruško-sonjskl biskup dolazi u mjesto «na kanoničku vizitaciju i dijeljenje sv. potvrde« i tražio je da opć. zastupstvo zaključi »glede dočeka gosp. biskupa u ime općine.« Načelnik je odmah na posredan način predložio i zaključak, navodeći mišljenje crikveničkog načelnika Danijela Kneza, naime, da »ravnanja radi izvješćuje da se gosp. načelnik crikvenički Knez izjavi, da općina Crikvenica ne će službeno dočekati gosp. biskupa.« Na to je opć. zastupstvo u Selcima donijelo zaključak koji u cjelini glasi:

> »Opć zastupstvo jednoglasno zaključuje, da nije potrebno da opć. poglavarstvo ni opć. zastupstvo službeno dočekaju gosp. biskupa, jer je njegov dolazak strogo službene crkvene naravi usljed čega nije nužno, da bude kod dočeka zastupana politička općina kao takova.
> Opć. činovništvu i odbornicima međutim na volju je da kao župljani privatno dočeku prisustvuju.
> Ovo se imade staviti do znanja župnom uredu u Selcu.«[76]

O ovom je pitanju opć. zastupstvo u Crikvenici rješavalo sutradan (14. V 1920) kada je načelnik Danijel Knez zapitao zastupstvo u pogledu dočeka biskupa Marušića »na koji način ga kani dočekati«. Postavljanjem ovog pitanja načelniku Knezu bilo je jasno da su se prilike u pogledu dočeka biskupa izmijenile, jer inače ne bi ni postavljao takvo pitanje, nego bi biskupa dočekali prema već poznatom utvrđenom običaju. U zapisniku ne stoji da li je i kako opć. zastupstvo o tome raspravljalo, nego je jednoglasno zaključilo »da neka opć. načelnik dočeka biskupa sa onimi odbornici- kojim će biti moguće doći na doček, a u ostalom neka se sporazumi sa mjesnim župnikom.«[77]

Jedan i drugi zaključak, selački i crikvenički, zanimljivi su s gledišta ideološko-političkog nivoa jednog i drugog zastupstva. Naime, donošenjem ovakva zaključka komunisti u opć. zastupstvu u Selcima postupili su prema stavu SRPJ(k) i praktično su počeli provoditi načelo rastave crkve od države, od svjetovnih vlasti. Ali oni su ujedno prihvatili mišljenje crikveničkog načelnika Danijela Kneza, koje im je na sjednici priopćio načelnik Selaca Josip Lončarić. Načelnik Knez iznio je to svoje

[75] Istorijski arhiv KPJ, tom. II, str. 16. — Odluka II kongresa KPJ str. 31.
[76] Zapisnik opć. zastupstva u Selcima od 13. V 1920, tbr. 69, toč. VII.
[77] Zapisnik opć. zastupstva u Crikvenici od 14. V' 1920, tbr. 67, toč. I.

Opć. načelnik izvješćuje, da će dne 17. V. 1920 stići u Selce gosp. biskup senjsko modruški dr Marušić na kanonički vizitaciju i dijeljenje sv. potvrde.

Predlaže stvoriti zaključak glede dočeka gosp. biskupa u ime općine, te raspraviti.

Radi izvješćuje, da se g. načelnik Crikvenički Knez izjavi, da općina Crikvenica neće službeno dočekati gosp. biskupa.

Ad VII

Opć. zastupstvo jednoglasno zaključuje, da nije potrebno da opć. poglavarstvo ni opć. zastupstvo službeno dočekaju gosp. biskupa, jer je njegov dolazak strogo službene crkvene naravi uslijed čega nije nužno, da bude kod dočeka zastupana politička općina kao takova.

Opć. činovništvu i odbornicima medjutim na volju je da kao župljani privatno dočeku prisustvuju.

Ovo se imade stavit do znanja župnom uredu u Selcu

Zaključak komunističkog općinskog odbora u Selcima od 13. V 1920. da se senjsko-modruški biskup dr Josip Marušić službeno ne dočeka, čime je prekinuta duga tradicija i primijenjen stav KPJ o odvajanju crkve od države.

mišljenje vjerojatno i pred crikveničko opć. zastupstvo kad ga je saopćio i selačkom načelniku Lončariću, ali se to u zapisniku ne navodi. Možda crikveničkí odbornici nisu prihvatili to mišljenje svoga načelnika, ili ga on uopće nije ni iznio iz nekih danas nama nepoznatih razloga. Crikvenioki odbornici komunisti su čak zaključili da se njihov načelnik o dočeku biskupa »sporazumi sa mjestnim župnikom«, dok komunisti u općinskom zastupstvu u Selcima ne upućuju načelnika da se bilo s kim sporazumijeva, nego donose jasan zaključak, politički ispravan, na liniji rastave crkve od države, koje je načelo prihvatila SRPJ(k). Oni određeno kazuju da se njihov zaključak samo »stavi do znanja župnom uredu u Selcu«. A taj je njihov zaključak jasan: ni općinsko zastupstvo, ni općinsko poglavarstvo, koje je inače organ viših buržoaskih vlasti, službeno ne dočekuje biskupa, jer je njegov dolazak »strogo službene crkvene naravi«, a politička općina nema s tim nikakve veze.

Odbornici komunisti u Selcima polazili su dakle od načela rastave crkve od države. Svojim zaključkom povodom dolaska biskupa oni su to načelo i proveli. Ali su oni pošli i dalje, odnosno oni su sami sebe i druge promatrali i kao privatne osobe kada su prepustili i odbornicima komunistima i općinskim činovnicima da, ukoliko žele, »privatno dočeku

prisustvuju«. Objašnjenje za ovakvu podvojenost u stavu našli su u uvažavanju činjenice da »kao župljani« pripadaju rimokratoličkoj crkvi i da se kao takvi sami slobodno odluče prema svojoj savjesti hoće li prisustvovati dočeku biskupa kada to ne čine službeno, u ime općine.

Komunisti u opć. zastupstvu u Selcima bili su dakle složni u ovom pitanju, i što ise tiče općine kao političkog tijela u odnosu na crkvu prema načelu SRPJ(k) i što se tiče njih kao pojedinaca, kao privatnika, iako su članovi SRPJ(k). U tome ih nije omelo ni činovništvo općine, konkretno opć. bilježnik koji je imao posebnu odgovornost prema višim vlastima i koji je mogao prema uputama utjecati na pojedine odbornike. Čini se da takva pritiska u ovom slučaju nije bilo. Ali i komunisti u opć. zastupstvu u Crikvenici bili su složni u ovom pitanju, samo u obrnutom smislu, naime, da općina službeno dočeka biskupa. Čak se i načelnik Danijel Knez složio s tim zaključkom, iako on odudara od mišljenja koje je on sam priopćio načelniku Selaca Josipu Lončanicu. Ovdje se u isti čas javlja pitanje zašto načelnik Knez nije uspio provesti svoje vlastito mišljenje, ono koje je priopćio Lončariću, u vlastitom zastupstvu kojemu je bio na čelu, ili zašto nije izdvojio mišljenje, nego se složio s tim da se biskup dočeka? Iz zapisnika ove sjednice to se ne može dokučiti. Ali se iz kasnijih sjedničkih zapisnika vidi da je između načelnika Danijela Kneza i ostalih odbornika komunista bilo nesloge. Možda je do nje došlo prvi put baš u pitanju dočeka biskupa kada je bila riječ o provođenju načela SRPJ(k), ali i kidanja duge tradicije, što u onim prilikama u Crikvenici još nije bilo ni lako ni dovoljno zrelo. O nekoj neslozi između načelnika Kneza i odbornika govori i činjenica da samo mjesec i po dana poslije dočeka biskupa načelnik Danijel Knez podnosi ostavku na svoju dužnost.

Zašto dakle ta ostavka i koja joj je motivacija? Danijel Knez bio je istaknuti komunist, prvi među komunistima u Crikvenici, pa je zato i bio izabran za načelnika. 21. ožujka 1920. primio je tu javnu dužnost kao komunist, a već 30. lipnja iste godine podnosi ostavku, dakle poslije nešto više od tri mjeseca načelnikovanja. A do ostavke doista dolazi zbog neslaganja. U sjedničkom-zapisniku od 30. lipnja 1920. izričito se kaže da je načelnik Danijel Knez izjavio »da se je on uvjerio, da se njegovi nazori o općinskoj upravi ne slažu sa onim općinskoga zastupstva, pak da on ne može i na dalje na svojem mjestu ostati pak stoga polaže čast općinskog načelnika.«[78] Na što se sve odnose »njegovi nazori« i kakvi su prema »onim opć. zastupstva« i da li su ti nazori žrtvovani pri rješavanju aktuelnih pitanja, pa i ovoga o dočeku biskupa, u zapisniku se ne kaže. No sama činjenica da je postojalo neslaganje, što je Knez potvrdio u svojoj ostavci, može više osvijetliti slučaj s dočekom biskupa, pogotovu u usporedbi s onim što su zaključili komunisti odbornici u Selcima, prihvaćajući čak sugestiju načelnika Danijela Kneza. To neslaganje potvrdilo je najzad i samo erikvaničko opć. zastupstvo kada je jednoglasno i bez diskusije primilo ostavku načelnika »na znanje«, ne ulazeći u obrazloženje same ostavke.

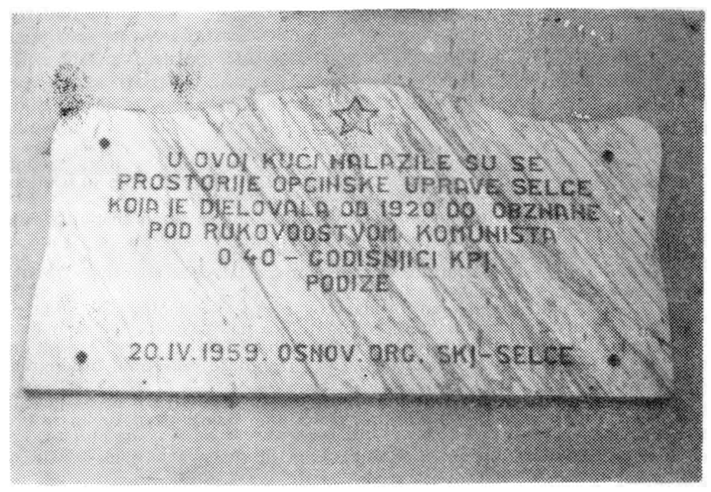
[78] Zapisnik opć. zastupstva u Crikvenici od 30. VI 1920, tbr, 141, toč. IV.

Da je postojalo neslaganje između Danijela Kneza i ostalih odbornika u opć. zastupstvu u Crikvenici, potvrđuje još jedna činjenica. Poslije njegove ostavke trebalo je izabrati novog načelnika. Nitko nije izabran iz samog opć. zastupstva, dakle iz redova komunista. Raspisan je natječaj i javilo se 12 natjecatelja. Po mišljenju predstavnika buržoaske vlasti, kr. županijskog tajnika i upravitelja kotarske oblasti u Crikvenici, a sada i upravitelja crikveničke općine, Jaroslava Spun Strižića, u izbor za načelnika došla su trojica »kao najpodesniji«. To su umirovljeni župnik Josip Pavačić, major izvan službe Josip pl. Jareb i odvjetnički perovođa Edo Rukavina. Izabran je bio upravo — župnik Josip Pavačić. Za njega je glasalo 9 odbornika, a samo je Danijel Knez glasao protivno, naime za Edu Rukavinu[79] Jedini Danijel Knez nije dakle bio za to da na čelo komunističkog zastupstva, izabranog na listi SRPJ(k), dođe sada župnik, ma koliko on bio sposoban za vođenje općine. I u ovom slučaju bili su na jednoj strani svi odbornici opć. zastupstva u Crikvenici, a na drugoj — sam Danijel Knez. Za njega je, svakako, nešto značilo da je član SRPJ(k); za druge odbornike to je bilo ili već bez značenja ili su politički utjecaji protivne strane već bili jaki i djelovali su na mišljenje ostalih odbornika.

Tako su komunistička općinska zastupstva u Selcima i Crikvenici ostala na vlasti i dalje djelovala. Buržoaska policijska vlast nije primijenila nikakve mjere protiv njih, a čini se da to nije ni bilo potrebno kad su svi položili »službenu prisegu«. Nije pravila pitanje ni o zaključku opć. zastupstva u Selcima o dočeku biskupa i o prvim kidanjima veza između crkve i svjetovne vlasti. A poslije ostavke Danijela Kneza koji je i dalje ostao član zastupstva, csobito poslije izbora za crikveničkog načelnika župnika Josipa Pavačića, još je bilo manje razloga da se išta učini protiv toga zastupstva.

Nesmetano je radilo i opć. zastupstvo u Selcima. Od prve sjednice zastupstvo se sastajalo redovno i izvanredno. U tom zastupstvu nije došlo ni do kakvih nesuglasica s opć. načelnikom Josipom Lončarićem, i ono je bilo aktivno u toku cijele 1920. Na svojim sjednicama — kojih je bilo ukupno 8, od toga 3 redovne i 5 izvanrednih — raspravljalo se i donosili su se zaključci. Tako, na primjer, o uzdržavanju cesta, o aprovizaciji, o raznim taksama, o gradnji ceste Bribir—Ravno—Lič, o obalnoj cesti Selce—Novi Vinodolski i Selce—Crikvenica, o regulacionom planu mjesta, o gradnji vodovoda, o uređenju mjesta pred kupališnu sezonu, o uređenju luke i o novim gradnjama u luci, o uređenju vrta za uzgoj povrća i o ustupanju zemljišta Njivice na upotrebu Dječjem domu grada Zagreba. Na sjednici od 14. lipnja 1920. pretresen je i prihvaćen opć. proračun za 1920. godinu. Zastupstvo je pozdravilo akciju Ivana Lončarića Papića, bivšeg načelnika, da se u mjestu, u susjednoj uvali Slana, izgradi brodogradilište, izjavljujući da to podupire, »jer izgradnja takvog brodogradilišta neće biti na uštrb mjesta niti kupališta već protivno podigao bi se napredak mjesta zaposlenjem naše radne snage«. U brizi napose za radnu snagu u zaključku se dalje kaže: »Naši rad-

[79] Isto od 18. VIII 1920, tbr. 168, toč. I.

Spomen-ploča na prostorijama komunističke općinske uprave iz 1920. godine, podignuta o 40-godišnjici KPJ—SKJ (1959).

nici u koliko se mogu upotrebiti, imali bi se u tom poduzeću zaposliti, a mlađem naraštaju imalo bi dati priliku, da se usavrši u brodogradišnu struku.«[80]

Zastupstvo u Selcima brine se također za napredak mjesta kao kupališta, za uređenje obalnog puta do kupališta i dalje do uvale Slana i Rtića te za nasade na tom putu. Ono ne raspolaže materijalnim sredstvima, i kako je općina siromašna, ono odlučuje da se uvede kupališna pristojba za posjetioce mjesta. Prijedlog je obrazložio općć. načelnik Lončarić ovim riječima:

> »Kupališni gostovi, koji dolaze u Selce ne plaćaju za sada nikakve posebne pristojbe, pak bi bilo opravdano, da se na iste udari jedna pristojba kao doprinos za poljepšanje mjesta, kako su to ostala kupališta uvela pod naslovom ljećilišna pristojba.«
>
> Prihvativši taj prijedlog, zastupstvo je ujedno odredilo visinu pristojbe za sve goste.[81]

Osobit interes pokazalo je općć. zastupstvo u Selcima i za raspravu o razvitku Hrvatskog primorja na konferenciji izaslanika primorskih mjesta u Crikvenici. Za nju je dao inicijativu tadašnji podban dr Fran-

[80] Zapisnik općć. zastupstva u Selcima od 30. III 1920, tbr. 54, toč. IV.
[81] Isto od 23. IV 1920, tbr. 59, toč. 111.

ko Potočnjak. Na sjednici 18. travnja 1920. opć. je zastupstvo pod toč. VI raspravilo sva aktuelna pitanja mjesta i donijelo svoje zaključke. Da se i po tome vidi aktivnost komunističkog opć. zastupstva 1920. i njegova zainteresiranost za probleme mjesta i šire, cijelog Hrvatskog primorja. — u ovom slučaju opć. zastupstva u Selcima — ti se zaključci navode u cjelini. Oni glase:

»Općinsko zastupstvo zaključuje da opć. načelnik pristupi na dotičnu konferenciju i da se iznesu sljedeće želje i potrebe, koje su u interesu koli Selačke općine kao takove i čitavog Primorja:

1. Ustrojenje primorske županije kojoj bi se imali pripojiti otoci Krk, Cres i Pag.
2. Zemljištne zajednice da se pretope u upravne općine, jer su kao takove samo na teret upravnim općinama, a od slabe koristi za vlastite ovlaštenike.
3. Za podržavanje parobrodarskog prometa zamoliti vladu, da parobrod. društvu ide za sada barem toliko na ruku, da mu se nabavi ugljena, a nakon rešenja jadranskog pitanja, da vlada svim sredstvima podupre domaće parobrodarstvo kao i izgradnje potrebnih brodogradilišta.

Kod izgradnje brodogradilišta preporuča se u obzir uzeti zaljev Slano u Selcu, koji je već i po svom prirodnom položaju sposoban za brodogradilište.

4. Izgradnja željezničke pruge koja bi ticala sva veća mjesta na Primorju.
5. Premještenje građevnog ureda na Sušaku na slobodno područje, jer isti buduć je preko demarkacione linije (Sušak je naime bio tada još pod talijanskom okupacijom — op. V. A.) ne može pospješno vršiti svoje dužnosti. Jer pak nema dovoljno tehničkih sila, da mu se potrebne sile dodijele.
6. Poraditi, da se za električni pogon izrabi vodopad Gacka, za koii se pred nekoliko godina mnogo pisalo u javnosti i dokazano, da bi se izrabljenjem istog podigla industrija čitavoga Primorja.
7. Glede aprovizacije zainteresirati mjerodavne faktore, da se obskrba pučanstva kod buduće žetve istavi na bolje i zdravije temelje, kako se nebi ponovno dogodilo, da u našoj agrarnoj domovini cijene živežu naročito žitu postignu horendne cijene, kao što je slučaj ove godine usljed čega strada naročito pučanstvo u pasivnim krajevima.
8. Izgradnja centralnog vodovoda za cijeli Crikvenički kotar.
9. Pogodnost za domaće ribare kako bi se primitivni način ribarenja na moderno ribarenje podigao.
10. Zamoliti za osnivanje posebnog ureda za pošumljenje krasa.
11. Zamoliti materijalnu pomoć za izgradnju obalne ceste Selce—Novi, koja je od velike važnosti za razvitak obih mjesta.
12. Zamoliti, da vlada o trošku zemlje dade preložiti zemaljsku cestu u Crikvenici i to dio koji se uspinje od mosta prema Dvorskoj (predgrađe Crikvenice prema Selcima — op. V. A.), te preloženje zem. ceste na ulazu u Selce na mjestnu luku, jer su ovi djelovi radi velikog uspona, a malene širine, usljed sve to većeg prometa kolima i automobilima, nesposobne za današnje prilike .. .«[82]

Ovi zaključci nepobitno pokazuju zrelost komunističkog općinskog zastupstva u Selcima u uočavanju onda aktuelnih problema. To nisu samo mjesni problemi nego problemi cijelog Vinodola i cijelog Hrvatskog primorja. Neka onda aktuelna pitanja kasnije su riješena ili su prestala biti aktuelna u izmijenjenim prilikama. Važno je istaći ukazivanje na

[82] Isto, tbr. 62, toč. VI.

korišćenje vodopada Gaoke za električni pogon, na potrebu vodovoda, a posebno na gradnju obalne ceste Selca—Novi Vinodolski, »koja je od velike važnosti za razvitak ovih mjesta«, kako se u zaključcima i kaže. Posebno treba istaći zaključak o »preloženju« ceste u Crikvenici prema Selcima, što upravo znači zaobilazni put oko Crikvenice u širem smislu. Ukazivanje na usku cestu na ulazu u Selca bilo je 1920. također vrlo aktuelno, a to pitanje riješeno je izgradnjom auto-puta iznad Selaca i drugih mjesnih prometnica. Dalekovidno je od komunističkog općinskog zastupstva u Selcima uočavanje problema svih cesta s motivacijom da su te ceste već 1920. »nesposobne za današnje prilike.« U tim zaključcima, jednom riječju, značajna su zapažanja mnogih problema kako su ih utvrdili komunisti u općinskom zastupstvu u Selcima prije pola stoljeća.

Prema tome, značajan je izbor komunista članova SRPJ(k) u općinska zastupstva u Selcima i Crikvenici. Bila je to sjajna pobjeda proletarijata ovih mjesta. Ali značajno je razmatrati i djelatnost tih zastupstava, naročito onoga u Selcima, kojega je rad potrajao duže od onoga u Crikvenici. Istina, ita zastupstva položila su prisegu kakva se od njih tražila; bila su nekako priznata od buržoaske vlasti i mogla su, donekle, neometano raditi. To je bilo, razumije se, pod nadzorom kotarske oblasti, i u prilikama buržoaskog društvenog uređenja. U odnosu vlasti prema tim komunističkim zastupstvima bilo je, doduše, i taktike, ali su se i sami odbornici komunisti prilagođavali ondašnjoj stvarnosti. No u razdoblju rada do Vukovaskog kongresa ta su zastupstva, pogotovu ono u Selcima, sačuvala svoj komunistički karakter. Istina, odlaskom Danijela Kneza sa načelničkog položaja u Crikvenici tamošnje zastupstvo izrođuje se kada za prvog građanina mjesta bira — župnika, kao što je svoju slabost pokazalo i prigodom dočeka biskupa. Općinsko zastupstvo u Selcima pokazalo se čvršćim, komunistički izgrađenijim u onim prilikama, i svojim zaključkom u odnosu na doček biskupa i svojim radom, kako to pokazuju navedeni zaključci sa sjednice od 18. travnja 1920, dakle u prvim tjednima rada.

Na kraju treba spomenuti da je mjesna organizacija SRPJ(k) u Selcima poslije uspjeha na općinskim izborima nastavila još uspješnije svoj rad. Ona je pratila i rad opć. zastupstva. U njenu izvještaju za svibanj 1920. napominje se ovo: »Drugovi su izabrani u opć. zastupstvo te imadu opć. sjednice i dogovore u opć. zgradi i ako se što tiče organizacije te onda se međusobno dogovore i urede.« Te riječi svakako potvrđuju da je mjesna organizacija SRPJ(k) bila uključena u rad opć. zastupstva i na nj mogla utjecati. A to je bilo u duhu »Rukovodnih načela ...« Prema njima su izabrani komunisti u predstavničkim tijelima podnosili izvještaje o radu i odgovarali za svoj rad. Ta aktivnost mjesne organizacije SRPJ(k) u Selcima svakako je i pomogla rad komunističkog općinskog zastupstva. Tako su uz značajnu pobjedu na izborima komunisti u opć. zastupstvu u Selcima izvojevali već u prvom razdoblju rada i drugu značajnu pobjedu; pokazali su da uočavaju probleme i da znaju što treba i kako u komuni raditi u interesu radnih ljudi mjesia i šireg područja. Njihovi zaključci sa sjednica to potvrđuju.

4. *Pobjeda KPJ na izborima za Ustavotvornu skupštinu u Modruško-riječkoj županiji*

Poslije općinskih izbora 1920. krupan politički događaj iste godine bili su izbori za Ustavotvornu skupštinu (Konstituantu). Partija radničke klase, KPJ, također se za njih pripremala. Ali put do dana raspisa i održavanja prvih parlamentarnih izbora u prvoj jugoslavenskoj državi bio je dug, duži negoli za općinske izbore, iako iih je trebalo provesti da bi mlada država dobila svoj prvi ustav. Ali ni u toku 1919. ni u prvoj polovici 1920. vlada nije raspisala izbore za Ustavotvornu skupštinu. Ona ih je odlagala da bi pnije na općinskim izborima u proljeće i u ljetu 1920. iskušala snagu stranaka, napose revolucionarnog radničkog pokreta što ga je tada SRPJ(k) predstavljala.

Odlaganje raspisivanja ovih izbora osudila je SRPJ(k) na -svom II kongresu u Vukovaru, tražeći da se već jednom utvrdi raspoloženje svih građana zemlje. Centralno vijeće KPJ uputilo je 27. lipnja 1920. u tom pogledu proglas »Proletarijatu Jugoslavije«, osuđujući sve dotadašnje vlade što su izbjegavale da raspišu parlamentarne izbore i »pozovu narod da kaže svoj sud«.[83]

Na istom kongresu Partija je u dokumentu »Politička situacija i zadaci KPJ« navela da će se za ostvarenje svoga programa služiti svim revolucionarnim sredstvima, ali da će isto tako »u fazi klasnih borbi« toga doba »iskoristiti i izbornu borbu i parlamenat i samoupravna tela.«[84]

Buržoazija je odlagala izbore za Ustavotvornu skupštinu i u tome je uspjela. Ali su pripreme za te izbore ipak bile neprekidno u toku u cijeloj zemlji.

U Hrvatskom primorju zapaža se takvo političko djelovanje od travnja 1920. U svojoj političkoj turnejii po Hrvatskom primorju političke govore drži mladi Miroslav Krleža, onda 27-godišnji mladić, član Partije i već istaknuti književnik, poznat kao izdavač i urednik »Plamena«, pjesnik buntovnih pjesama i odličan prozaist. Krleža je govorio poslije Karlovca, Delnica i Fužina u Hreljinu i od Kraljevice do Crikvenice i Senja. Tako je Krleža agitirao za ideje Komunističke partije i među primorskim proletarijatom i svojim govorima privlačio radne ljude u komunističke redove, tumačeći političku situaciju i zalažući se za socijalistički program. Održavši svoj govor na Hreljinu, on u Kraljevici 18. travnja 1920 bilježi dijelove »iz govora pod Hreljinskom Gradinom«, a sutradan, 19. travnja, zapisuje svoja zapažanja »na hridini iznad Selaca«. To nastavlja i 20. travnja u Crikvenici, u hotelu »Miramare« a 23. travnja u brodogradilištu u Kraljevici drži predavanje radnicima.[85]

Govoreći u Hreljinu, tadašnjem jakom žarištu revolucionarnog radničkog pokreta, Krleža je pod vedrim nebom iznio program SRPJ(k), opisao političku situaciju u zemlji i u svijetu i svojom uvjerljivom be-

[83] Istorijiski arhiv KPJ, tom. II, str. 56.
[84] Isto, str. 41.
[85] Miroslav Krleža, Davni dani. Zapisi 1914—1921. Zagreb 1956, str. 537—544 (Kraljevica), 544—545 (Selca), 546—555 (Crikvenica) i 556—559 (opet Kraljevica).

sjedom podizao svijest proletarijata. Njegove riječi bile su upućene ne samo hreljinskim proleterima nego cijelom Hrvatskom primorju, tvrdeći da dolazi parlamentarna bitka za Konstituantu. I opisujući političku situaciju u Evropi, Krleža je ukazao na pojavu Lenjina i o tome rekao:

> »Po čitavoj Evropi danas vješaju i strijeljaju lenjiniste kao bijesne pse. Dunav valja ljudska trupla kako to nije činio ni pod turskim zulumom, a po političkim i koncentracionim logorima od Rajne do Elbe, od Alpa do Karpata kuhaju se kobasice od komunističke krvi. Visoko civiliziran zapadno-evropski svijet, koji je za četiri ratne godine pobio više od deset milijuna ljudi, smatra Lenjina monstrumom i vampirom samo zato, jer se je taj čovjek u ovoj sramotnoj historiji Evrope pojavio sa bijelim barjakom u ruci. Netko tko propovijeda međunarodni mir bez aneksija i bez kontribucije, simbol je krvološtva za ratne huškaše samo zato, jer neće rat, a to je upravo ona dijalektička formula, koja se nad današnjim rasulom evropske civilizacije javlja kao jedini signal pameti i dosljednosti.«“

Govoreći o unutrašnjoj situaciji Jugoslavije i mogućnosti raspisa izbora za Ustavotvornu skupštinu i borbu da se parlamentarnim putem pokuša afirmirati program radničke klase, Krleža je ovako iznio svoje misli:

> »Pošto se nalazimo pred parlamentarnom bitkom za Konstituantu (koja će donijeti novi jugoslavenski ustav), a budući da klasni građanski parlament u svom vlastitom, klasnom interesu neće htjeti da mijenja socijalne strukture ove zemlje, to je stvar političke svijesti i političke snage proletarijata, hoće li te elemente socijalizacije uspjeti da sprovede parlamentarnim putem voljom kvalifikovane parlamentarne demokratske većine, koju on doista i predstavlja. Onoga dana, kad se budu ostvarili ti politički principi, naša zemlja postat će suverenim historijskim faktorom na Balkanu, na Dunavu i u Evropi, i onda neće biti fraza, da smo se ujedinili kao slobodni ljudi i građani, a ne kao robovi.
>
> Nema drugog puta do pobjede, nego da se to naše političko uvjerenje (u obliku parlamentarnog programa) širi od čovjeka do čovjeka, od svijesti do svijesti, da bi poprimilo masovnu bazu, koja će kao bujica ujediniti sve balkanske narode u moćan savez i tako izvršiti historijski poziv jugoslavenskog oslobođenja od tuđinskog novca, topova i političkog nasilja velikih sila, čiji su eksponenti u našoj zemlji svi oni faktori, koji taj naš program smatraju destruktivnim.«[87]

Govoreći o građanskim strankama, o stanju koje su one stvorile i podržavale protivno interesima radnih ljudi, Krleža je nastavio:

> »Zagreb i Beograd (kao dva glavna narodna i kulturna centra) tjeraju danas politiku klasnog obogaćivanja po planu, i u tom prosperitetu novoga tržišta, u ovima, za sebe veoma povoljnim prilikama, Zagreb i Beograd šire dim romantične nacionalističke magle, isto tako po planu podjednako! Bez obzira da li su naši građanski političari rojalisti, ius°-integralisti, separatisti, federalisti, republikanci, demokrati, radikali ili klerikalci, u jednoj su formuli složni, a ta je, da socijalno uređenje ove naše zemlje treba da ostane kakvo jeste. To jest, da banke vladaju i ubiru kamate, a narodne mase da duguju bankama pod okriljem ove

[86] Isto, str. 542—543.
[87] Isto, str. 540—541.

versailleske pobjede, jer versailleska pobjeda garantira krunu, a kruna nam je jedinim garantom ove bankarske politike.«[88]

Krleža je u svom hreljinskom govoru spomenuo i buđenje narodne svijesti kod jugoslavenskih naroda i stvaranje balkanskih država, pa tako i nastanka kraljevine SHS. Priznao je da se naš narod »po prvi put u historiji ujedinio u jedinoj državi, ali se oslobodio mije«, jer, kaže on, i dalje se rješava »o nama, ali bez nas«, tj. prije se to radilo u Beču i Petrogradu, sada u Londonu i Parizu. Osuđujući politiku građanskih stranaka, Krleža je rekao:

»Mi pobijamo politiku naših građanskih partija zato, jer je građanska politika naših građanskih buržujskih partija klasno solidarna s ostalim buržujskim partijama zapadno-evropskim, pa kao što se u feudalnoj Austro-Mađarskoj Monarhiji interes našeg feudalnog plemstva podudarao s interesima madžarskog ili austrijskog feuduma, tako se danas u Monarhiji srpskohrvatskoj interesi beogradskih ili zagrebačkih bankara podudaraju s interesima kapitalista zapadne Evrope, koji ih financiraju. To je jasno i to je logično! Naša Partija ne tjera politiku banke, niti politiku kabineta tih banaka, nego politiku jugoslavenskog i balkanskog proletarijata. I pošto balkanskom ni našem proletarijatu nije u interesu da naša zemlja bude politički i financijski podređena interesima međunarodnih banaka, zato se mi dosljedno i po svom slobodnom uvjerenju protivimo toj tuđinskoj kolonijalnoj politici svima sredstvima koja nam stoje na raspoloženju.«

Zatim je u nastavku dodao:

»Crkva, banka, veleposjed i vojska danas su najjači instrumenti jedinstvene srpsko-hrvatske reakcije, i dok se ova zemlja ne izmijeni strukturalno, tako dugo će riječi o njenom oslobođenju ostati, nažalost, samo lijepe fraze .. ,«[89]

I u takvoj situaciji Krleža odvraća proletarijat od starog puta, od puta građanskih stranaka, jer ne dovodi do rješenja, pa o tome kaže-

^»Hrvatski ili srpski proletarijat ne može i nikada ne će moći izvojevati ni jedne konkretne političke bitke ni pobjede, bude li dangubio pravdajući se o hiljadugodišnjem hrvatskom kraljevstvu ili o Dušanovom carstvu, jer je to politička vjetrenjača i sablasti iz prošloga stoljeća. Prije stotinu godina naša je politička i kulturna svijest bila takoreći još na tako niskom stupnju, da je vjerska pripadnost ostala glavnim elementom narodnoga opredjeljenja, kada su se ljudi razdvajali po tome, da li su rođeni u okviru ove ili one vjere.«[90]

Konačno, Krleža se pobliže osvrnuo na put radnih ljudi do njihova oslobođenja. I onda je iznio program u pet točaka:

»Da bi se naš narod mogao osloboditi, to jest, da bi se po nekom stvarnom, suvremenom političkom planu mogao početi oslobađati, to jest, da bi mogao da krene na svoj historijski put istinitog, ekonomskog i političkog oslobođenja, minimalni su preduslovi za to da se:

[88] Isto, str. 539.
[89] Isto, str. 538 i 540.
[90] Isto, str. 539—540.

1) sprovede agrarna reforma sa potpunim uništenjem veleposjeda,
2) da se sve banke nacionaliziraju u jednu državnu banku,
3) da se sve tvornice predaju radničkim vijećima,
4) da se sve crkve (kao stalan faktor razjedinjavanja) odvoje od države, i
5) dase vojska pretvori u narodnu vojsku, koja se diže u ratu na ustanak kao milicija slobodnih, naoružanih građana, na odbranu granica svoje zeml.je .. .«[91]

I najzad je rekao što hoće komunisti, što hoće Partija:

Prvo: »Mi, maksimalisti, komunisti, »boljševici«, mi jesmo i hoćemo da budemo slobodni Jugoslaveni! Šta to znači? Mi hoćemo da naša zemlja bude slobodna, ali smo svijesni, da jedna zemlja ne može biti slobodna ako nije okružena drugim, isto tako slobodnim zemljama, a da bismo to postigli, mi smo za naš program istakli slobodnu federaciju balkanskih država.«[92]

Drugo: »Što hoće ova naša Partija, na čelu našeg socijalističkog pokreta u okviru Treće Internacionale, u borbi za konstituantu? Ona hoće međunarodni mir i harmoniju u međudržavnim odnosima, a isto tako mir i ravnopravnost među narodnostima u jednoj državi. Ona ne će da država bude strojem kojim upravljaju izrabljivači tuđe snage, ona ne će da popovština zamračuje pamet među nama, ona ne će demagoško prikupljanje glasova na temelju takozvanih republikanskih programa, koji su glasni po tome, što odjekuju šuplje kao loše napeti sajamski bubnji.. .«[93]

Ovi odlomci iz hreljinskog govora Miroslava Krleže u travnju 1920. ilustriraju kako se vodila agitacija u Hrvatskom primorju pred parlamentarne izbore, bilo u Hreljiinu, bilo u Kraljevici, bilo u nekom drugom mjestu. U ovu je politiku bio uvučen proletarijat cijele zemlje, pa tako i proletarijat Vinodola, i proletarijat Selaca, pripremajući se za te izbore.

A oni su, poslije tolikog odlaganja, ipak bili raspisani 6. rujna 1920, dakle dva mjeseca poslije Vukovarskog kongresa KPJ. Kako će se oni provesti, bilo je određeno Zakonom o izboru narodnih poslanika, a kao dan izbora bio je utvrđen 28. studenoga 1920. Prema tome, tek dvije godine poslije sloma Austro-Ugarske i prosinačkog proglasa o ujedinjenju buržoazija mlade jugoslavenske države pripremila se za izbore za Ustavotvornu skupštinu, da već jednom dozna politička određenja birača u cijeloj zemlji.

KPJ odlučila je da sudjeluje na tim izborima. I kao što je za priprema općinskih izbora objavila »Rukovodna načela za općinske izbore«, sada je izdala izborni proglas »Radnom narodu u gradu i na selu«. No u prilikama početkom 1920. Partija je u »Rukovodnim načelima...« iznijela na prvo mjesto svoj maksimalni revolucionarni program za rušenje buržoaskog društvenog uređenja, a u izbornom proglasu za izbor Ustavotvorne skupštine formuliran je program prema ondašnjoj političkoj situaciji i u njemu su naglašene razlike između programa KPJ i programa građanskih stranaka uopće. Sadržaj toga proglasa svodi se u deset točaka. U njima se iznose zahtjevi građanskih stranaka i izlaže se stav KPJ:

[91] Isto.
[92] Isto, str. 538.
[93] Isto, str. 544.

Prvo, o slobodi štampe, zborovima, dogovorima i pravu na štrajk:

»Buržoaske partije vam traže, da i dalje u njihovim rukama ostane diktatorska vlast, da guše političke slobode radnog naroda.

Komunisti vas pozivaju da protiv njih glasate za slobodu štampe, zborova, dogovora i za pravo štrajka i slobodnog političkog opredjeljenja.

Drugo, o zemlji i onima koji je obrađuju:

»Parlamentarna zajednica sa zajedničarima otvoreno, a demokratska zajednica prikriveno, ali i jedna i druga stvarno traže, da i dalje ostanu nad zemljom vlast veleposjednika, aga i begova, a da seljak, koji zemlju obrađuje samo u novoj formi postane rob.

Nasuprot njima Komunistička partija radnog naroda hoće da ova zemlja bez ikakovih odšteta i naknada, a sa cijelim inventarom padne u ruke onih, koji je obrađuju.«

Treće, o sredstvima za proizvodnju u vlasništvu naroda:

»Sve buržoaske stranke bez razlike vode borbe za zaštitu interesa fabrikanata i posjednika sviju poduzeća industrije, prometa i saobraćaja i traže da sva poduzeća ostanu i dalje u svojini kapitalista.

Komunistička partija ustaje za kontrolu radničkih vijeća nad cjelokupnom industrijskom proizvodnjom i traži da sva sredstva za proizvodnju, sve fabrike, rudnici, željeznice, parobrodi i sva bogatstva, sve banke, kapitali, skladišta pređu u svojinu cijelog radnog naroda.«

Četvrto, o nacionalizaciji prometa, uvoza i izvoza:

»Zajedničari sa svojim saveznicima bore se za to, da preko Središnje zadruge svi prihodi seljakovi padnu u ruke zajedničarskih banaka, demokrati ostaju i dalje kod zahtjeva da svi ti prihodi padnu u ruke demokratskih izvozničara, trgovaca i špekulanata.

Komunistička partija traži, da se izvrši nacionalizacija cjelokupnog prometa., uvoza i izvoza pod kontrolom seljačkih i radničkih vijeća.«

Peto, o ukidanju ratnih dugova:

»Zadužívši zemlju za dvanaest milijardi duga, buržoaske partije hoće da te dugove prebace na vaša pleća, radni narode grada i sela.

Nasuprot njima Komunistička partija traži ukidanje ratnih dugova.«

Šesto, o porezima, bogatstvima i prihodima:

»Buržoaske stranke ostavljaju na ulici invalide, ratnu siročad i postradale u ratu, a i kad im određuju bijednu pomoć, oni je daju skidajući sa vaših leđa kroz carine, takse, monopole, trošarine, obrtni porez i ostale potrebne poreze.

Komunisti su jedini, koji ustaju zato, da se svi posredni porezi ukinu, da se sva ratna bogatstva od bogataša oduzmu, da se sva velika imanja i prihodi progresivnim porezom opterete i da se iz toga dostojno izdržavaju svi ratni nesrećnici i podmiruju ostale državne potrebe.«

Sedmo, o obavezi rada i osamsatnom radnom danu:

»Buržoaske stranke dokle god su i gdje god su na vlasti traže ukidanje osamsatnog radnog dana i hoće da na leđa radnog naroda prebace sav teret rada, da se njihova kapitalistička privreda podigne i kriza njihove države prebrodi.

Komunisti rade i gdje god su na vlasti uvađaju opću obavezu rada za sve klase. I protiv zahtjeva današnje vladajuće klase, mi ističemo zahtjeve za osamsatnim radnim danom dokle god traiu kapitalistički uslovi proizvodnje.«

Osmo, o ratu i miru među narodima:

»Sve buržoaske stranke bez razlike vode osvajačku spoljnu politiku, bacaju zemlju pod jaram i pod najam velikih osvajačkih sila, stalno siju nove sukobe i ratove sa susjedima i nikad ne mogu da riješe nacionalno pitanje i pitanje o razgraničavanju.

Rat ratu! Mir među narodima! — to mi komunisti ističemo nasuprot svima buržoaskim partijama.«

Deveto, o solidarnosti s ruskom revolucijom i o miru sa Sovjetskom Rusijom:

»U velikom sukobu koji je nastao između oslobodilačke ruske revolucije i svjetskih kapitalista sve buržoaske stranke bez razlike stoje na strani svjetskih kapitalista i razbojnika i vode rat protiv ruskog radnog naroda.

Mjesto radnog naroda Jugoslavije je na strani oslobodilačke revolucije ruskog radnog naroda i mi smo za aktivnu solidarnost sa ruskom revolucijom, za mir sa Sovjetskom Rusijom.«

Deseto, o ravnopravnosti svih narodnosti Jugoslavije:

»I dok ostale buržoaske stranke traže i vrše porobljavanje i obespravljivanje ostalih nacionalnih manjina ove zemlje, mi tražimo potpunu ravnopravnost sviju narodnosti u Jugoslavi ji.«[94]

Osim toga, Partija je za ove izbore uputila biračima putem »Radničkih novina« poseban apel s ovim odlučnim riječima:

»Birači! Danas je vaša sudbina u vašim rukama. Izađite svi na glasanje i glasajte protiv kapitalističkog društva! Za komunizam! Za Sovjetsku Jugoslaviju! ... Danas ustvari počinje borba za vlast između proletarijata i buržoazije... Konstituanta je samo jedna od prvih epizoda u velikoj borbi proletarijata za obaranje nasilne vladavine kapitalizma. Ona za proletarijat ne može biti oličenje narodne volje, jer bi to bila jedna prosta obmana. Akcije masa izvan Parlamenta ostaju i dalje glavno oruđe proleterskih masa ... Glasajte za Sovjetsku Jugoslaviju! Budite spremni da za vaše velike ideale založite svu svoju snagu!«

S takvim izbornim programom pojavila se KPJ u zemlji, dakle i pred biračima u Hrvatskom primorju. Poslije Krleže na zborovima su govorili i drugi predstavnici Partije, u Hreljinu Kamilo Horvatin[95] u Selcima i Crikvenici Filip Filipović, sekretar KPJ.[96] Kao agitator djelovao je i Josip Lončarić Živac, inače selački načelnik, koji se mnogo družio s Filipovićem.[97] Za Lončarića i sve odbornike izvjestio je 29. listopada 1920. banski savjetnik dr Dragutin Tončić da su svi »privržemci komunističke ljevičar.(ske) partije«, a za Lončarića kao agitatora dodaje ovo: »Taj načelnik agitira gdje može za svoju stranku, ali dosada nije ničim ustanovljeno, da to čini nedozvoljenim sredstvima ili da vrši ma kaki teror nad svojim političkim protivnicima.«[M]

[94] Proglas je objavljen u »Novom svijetu« 12. X 1920, br. 37. Preštampan je u Građi za povijest sindikalnog pokreta u Hrvatskoj 1919—1920, Zagreb, str. 341—346. Ovdje se navodi prema A. Milušiću, Izbori za Gradsko zastupstvo i Ustavotvornu skupštinu 1920. godine u Slavonskom Brodu ..., str. 291—293.

[95] Kamilo Horvatin, rođen je u Varaždinu 18. VII 1896. Od mladosti je politički aktivan i organizator je komunističkog pokreta u Hrvatskoj. Policijski je i sudski proganjan. Početkom 1929. emigrirao je u Austriju, zatim u ČSR i SSSR. Nestao je sa ženom Jovankom 1937. Njegov sin Damjan bio je oficir u NOV i poginuo je u prosincu 1944. — Pobliže: Enciklopedija Jugoslavije, sv. 4, Zagreb 1955, str. 26.

[06] Filip Filipović, profesor, rođen je u čačku 9. VI 1879. Istaknuti marksista i rukovodilac komunističkog pokreta u Jugoslaviji. Vrlo aktivan. Partijski je djelovao u Selcima i Crikvenici. Napisao je mnogo članaka u partijskoj štampi i njegovo je djelo »Razvitak društva u ogledalu istorijskog materijalizma«. Nestao je u SSSR-u. Pobliže: Enciklopedija Jugoslavije, sv. 3, Zagreb 1958, str. 320—321.

[97] Po kazivanju suvremenika i s jećanju autora.

[98] Izvještaj o putu po Hrvatskom primorju. — br. 19893 Prs. 1920. — AHZ.

Izbornu agitaciju proveo je i Vladimir čopić, poslanički kandidat na listi KPJ za Modruško-riječku županiju. Ova je sačinjavala jednu izbornu jedinicu kojoj su pripadali ovi kotarevi: Crikvenica, čabar, Delnice, Ogulin, Slunj, Sušak, Vojnić, Vrbovsko i grad Bakar, a sjedište joj je bilo u Ogulinu. Čopić je 3. studenoga 1920. poslao iz Gospića mjesnoj organizaciji KPJ u Senju plan svojih predizbomih skupština i konferencija koje će održati u Hrvatskom primorju.[99]

Tako je Čopić govorio na skupštini u Novom 23. «studenoga 1920. Bio je glavni govornik, kako je sutradan izvijestio «reski načelnik županiju u Ogulinu.

Prisutnost načelnika na ovoj skupštini pokazuje kako su više vlasti tražile od policije da spriječi komunistima svaku kritiku tadašnjega stanja u zemlji. To potvrđuje i istup načelnika na izlaganje Čopićevo i prijetnja da će raspustiti skupštinu ako Čopić nastavi svojom kritikom. A kritizirao je rad buržoaskih političkih partija, ustvrdio je da nisu ništa učinile za radnike i seljake, ukazao na nesnosno ekonomsko stanje i na sprečavanje održavanja sastanaka radnika i seljaka. A sve je to bilo točno. Govoreći zatim o programu KPJ, Čopić je prema načelnikovu prikazu ukazao na potrebu organiziranja radnika i seljaka, jer će do blagostanja doći ako budu sami odlučivali o sebi u svojim radničko-seljačkim savjetima. Na upadicu jednog prisutnog o socijalnoj revoluciji, čopić je odgovorio da će do nje doći samo protivradndčkim djelovanjem buržoazije, što se najzad u Jugoslaviji i dogodilo. Uz to, načelnik se iznenadio što Čopić nije govorio protiv države i vojiske, što je pomenuo jedinstvo našega naroda i državu nazivao Jugoslavijom.[100] Međutim, u tome nema nikakva iznenađenja, jer su to bili stavovi KPJ koja je već onda — dok su građanske stranke bile partikularističke i opterećene prošlošću — bila j e d n a u cijeloj zemlji, za cijeli jugoslavenski proletarijat i sebe je već na Kongresu ujedinjenja nazvala jugoslavenskom.

Isti načelnik dopustio je da na skupštini poslije Čopića govori dr Josip Piškulić, Novljanin i na službi u Novom, inače kandidat na listi dra Franka Potočnjaka. Po načelnikovoj ocjeni dr Piškulić je »vrlo spretno pobijao pojedine navode Čopićeve tako d a . . . njegova jučerašnja skupština zacijelo nije a ma baš ništa doprinijela širenju komunizma«. Ovaj je policajac odista bio pristran u ocjeni Čopićeva izlaganja, jer se zna da je čopić bio vrstan govornik i spretan polemičar.

Izbori za Ustavotvornu skupštinu održani su 28. studenoga 1920. odjednom u cijeloj zemlji. KPJ je dobila 59 mandata, što znači da je u Ustavotvornu skupštinu bilo izabrano toliko komunista. Više mandata dobile su samo dviije građanske stranke, Demokratska stranka (92) i Radikalna stranka (91), a nešto manje Hrvatska republikanska seljačka stranka (50). Sve ostale stranačke političke grupacije u zemlji dobile su znatno manji broj mandata. Prema tome, KPJ je po broju dobivenih mandata bila t r e ć a stranka u Ustavotvornoj skupštini. Ovakav je uspjeh KPJ, uspoređen s uspjehom starih građanskih stranaka, ne-

[99] M. Uradin, Prilog za biografiju . . . , str. 177—178. Vidi bilj. 38.

i°° Predstojništvo kr. kotarske oblasti u Novome br. 109 Prs — 1920. Predmet: Izbornog kretanja tok, intenzitet i karakter. — AHZ.

Dr Vladimir Čopić, narodni poslanik, izabran na kandidatskoj listi KPJ na izborima za Narodnu skupštinu 28. XI 1920. u Modruško-riječkoj županiji.

pobitno velik, a značajan je i po tome što je na izborima sudjelovalo 40 veoma različitih stranaka i političkih grupacija.[101]

Kandidat na listi KPJ u Modnuško-riječkoj županiji Vladimir čopić dobio je 4974 glasa i bio je izabran za narodnog poslanika. Na području orikveničkog kotara bilo je u biračke spiskove upisano 4.666 birača, glasalo ih je 2.125, a od toga za listu KPJ 1.614 glasača ili 63,7%. U pojedinim općinama ovoga kotara glasalo je za KPJ: u Driveniku 398 glasača ili 83,4%, u Crikvenici 572 glasača ili 67,9%, u Selcima 135 ili 58,2%, a u Grižanima-Belgradu 502 ili 51,6% glasača.[102]

U Selcima su bila upisana 433 birača, a glasalo je samo 203, dakle manje od polovice (46,8%). Pojedine kandidatske liste dobile s.u ovaj broj glasova: Radikalna 1, Demokratska 5, Hrvatska seljačka pučka stranka 1, Izvanstranačka 16, Hrvatska zajednica 45, a Komunistička stranka, kako je već navedeno, 135 glasova dii 58,2%.

Na ove izbore izašao je u Selcima malen, broj birača, ali ih je više od polovice glasalo za komunističku listu. Tako je bilo i na općinskim izborima (11. III 1920). Razlozi su vjerojatno isti, kao ii za općinske iz-

[101] Pregled istorije SKJ . . . , str. 67.
[102] Na temelju tabele u Institutu za historiju radničkog pokreta u Zagrebu podatke sredio Mladen Plovanić i ustupio ih za objavljivanje u ovoj knjizi.

bore, naime, »mnogi su izbornici odsutni a mnogi su se ustegli od glasovanja«, kako je onda izvijestilo općinsko poglavarstvo.[103]

Poslije uspjeha na općinskim izborima sada su rezultati na izborima za Ustavotvornu skupštinu potvrdili daljnje jačanje KPJ u kraju u kojemu je ona bila uhvatila duboki korijen od svoga osnutka među radnim ljudima. A oni su sačinjavali većinu stanovništva vinodolskih mjesta, pa i Selaca. Potvrđena je i snaga KPJ u cijeloj Modruško-riječko j županiji izborom Vladimira čopića za narodnog poslanika. Za nj je glasao znatan broj glasača u mjestima crikveničkog kotara, napose u Driveniku (83,4%), Crikvenici (67,9%), u Selcima (58,2%) ,i u Grižanima Belgradu (51,5%).

S izborom za Ustavotvornu skupštinu završen je, uglavnom, legalni rad KPJ. Suočena s novom pobjedom jugoslavenskog proletarijata, buržoazija je odlučila da uguši revolucionarni radnički pokret zabranom djelovanja Komunističkoj partiji Jugoslavije. Mjesec dana poslije ovih izbora ona je to i učinila donošenjem tzv. Obznane.

II

OD OBZNANE DO KRALJEVSKE DIKTATURE 1921—1928.

Od kraja 1918. do kraja 1920. revolucionarni radnički pokret razvijao se legalno, tj. u okviru zakonskih propisa koji su važili i za građanske stranke. Istina, i u tom razdoblju rada Partije radničke klase nastojale su građanske vlasti policijskim pritiskom i svakovrsnim načinima, pa i nezakonitim mjerama, slomiti i ugušiti revolucionarni radnički pokret u cijeloj Jugoslaviji. To se događalo napose u vrijeme štrajkova, o prvomajskim proslavama, prigodom pružanja političke i druge pomoći prvoj socijalističkoj državi — SSSR-u — i socijalističkoj revoluciji u Mađarskoj kada je jugoslavenski proletarijat ustao protiv intervencije međunarodne reakcije.

Sve te mjere buržoaskih vlasti nisu ipak ugušile revolucionarni radnički pokret. To su potvrdili, kako je prikazano, jedni i drugi općinski izbori, u proljeće i u ljeto 1920. Tada su, pogotovu, uslijedili nezakoniti postupci protiv izabranih općinskih odbora i gradskih zastupstava na listi SRPJ(k), odnosno KPJ. Odbornici su silom raspršeni, naredbama suspendirani, na druge načine onemogućeni da rade ili su ostavljeni ako su se prilagodili tadašnjem stanju. Dogodilo se dakle da je buržoazija iskorištavala nezakonita sredstva protiv Partije koja je bila dozvoljena i koja je djelovala u okviru tadašnjih zakona.

Ali ni takve mjere protiv Partije nakon uspjeha na općinskim izborima nisu ugušile revolucionarni radnički pokret. To su jasno poka-

[103] Vidi bil j. 56.

zali izbori za Ustavotvornu skupštinu. Na njima je KPJ osvojila 59 poslaničkih mjesta. Uspjeh je bio zaista velik. Na prvom zasjedanju Ustavotvorne skupštine 12. prosinca 1920. komunistički poslanici dali su zajedničku izjavu o suverenitetu te skupštine i utvrdili da ona nije podložna ni kralju ni vladi. Stoga su odbili polaganje prisege kralju, jer bi ona značila priznavanje monarhijskog oblika države prije donošenja samog ustava. Tako je izbio otvoren sukob KPJ s buržoaskim vlastima. Tada je vlada i odlučila zadati odlučan udarac revolucionarnom radničkom pokretu, za koji se udarac ona dvije godine i pripremala. Ona ga je i zadala. 29. prosinca 1920. vlada je objavila svoju naredbu pod imenom *Obznana* (od *obznaniti* tj. objaviti), koju su potpisali svi članovi ministarskog savjeta, svi ministri. Objavljena je cijelom narodu jednostavno javnim proglasom, a nije ni tiskana u *Službenim novinama.* Tim je aktom bio zabranjen daljnji rad KPJ. Ona je, dakle, prestala djelovati legalno, u okviru tadašnjih zakonskih propisa; ona je, kao politička stranka, jednostavno zabranjena.

Ta zabrana rada KPJ ostala je na snazi do kraja postojanja kraljevine Jugoslavije, dakle preko dvadeset godina. Ali KPJ se toj zabrani nije pokorila; ona nastavlja svoje djelovanje u novim prilikama, djeluje izvan zakona, ilegalno, tajno Prema tome, KPJ postoji u redovima proletarijata i svih naprednih snaga u zemlji u ta dva desetljeća, politički djeluje i postiže zapažene uspjehe.

U prvom dijelu ilegalnog razdoblja, tj. od donošenja Obznane do proglašenja diktature kralja Aleksandra (6. I 1929), KPJ djeluje u cijeloj zemlji u vrlo teškim prilikama, prilagođujući se novim, tajnim načinima borbe. Nastavlja svoju djelatnost i u Hrvatskom primorju, dakle i u Vinodolu, u svim vinodolskim mjestima, pa tako i u Selcima. To je u Jugoslaviji još doba parlamentarizma i djelovanja građanskih stranaka. Doduše, u tih osam godina (1921—1929) rad KPJ je sužen i nema prijašnju masovnu podlogu, jer neprestani progoni policije i političko stanje u zemlji onemogućuju širu političku djelatnost, i onu ilegalnu. Uz to, u to vrijeme CK KPJ nalazi se u inozemstvu i u njemu traju frakcijske borbe, što također otežava veću djelatnost Partije među proletarijatom i naprednim snagama u zemlji. Kako je rad u ovom razdoblju bio gotovo sasvim ilegalan i manje se manifestirao javno, to je i prikazivanje toga rada otežano nedostatkom zapisa sudionika u radničkom pokretu i bilo kakvih dokumenata o partijskom radu u području kao što je Vinodol i u njegovim naseljima. To vrijedi, razumije se, i za radnički pokret u Selcima. Za prikazivanje toga rada korisni su, međutim, sačuvani dokumenti buržoaskih vlasti o progonima komunista i o sudjelovanju zabranjene KPJ na izborima pod drugim imenom. Na taj se način može dobiti izvjesna slika o postojanju radničkog pokreta u Vinodolu u vezi s ostalim dijelovima Hrvatskog primorja. U tom okviru moguće je donekle prikazati i djelovanje KPJ u Selaima kao mali dio njena rada u cijelom ovom području. Taj prikaz obuhvaća: 1. donošenje Obznane i djelovanje komunista do prvih parlamentarnih izbora (1921
— 1923), i 2. rad KPJ od prvih do trećih parlamentarnih izbora i daljnji progoni komunista (1923—1929).

1. *Donošenje Obznane i djelovanje komunista do prvih parlamentarnih izbora (1921—1923)*

Dokument pod imenom »Obznana« objavljen je službeno u Beogradu i već 30. prosinca 1920. u vidu proglasa plakatiran po svima mjestima u Jugoslaviji. Tako je bilo i u Selcima. Općinsko poglavarstvo odmah je zaplijenilo arhiv mjesne organizacije KPJ i svu njenu imovinu te zapečatilo prostorije. Time je bio silom prekinut svaki daljnji rad Partije u mjestu.

U uvodnom dijelu Obznane kaže se između ostaloga:

> »Sa više strana i iz više pouzdanih izvora, državne vlasti imaju saznanje, da rastrojni i reakcionarni elementi spremaju o v i h d a n a napad na državu, njeno ustrojstvo i društveni red sa zadatkom da po ruskom boljševičkom primeru, sve sruše što danas postoji od zakona, ustanova i dobara javnih i privatnih, a na mesto svega zavedu kao u Rusiji, vlast nekoliko ljudi koji će raspolagati životom, slobodom i imanjem građana, a državu našu otvoriti invaziji stranaca. To oni zovu diktaturom proletarijata i pošto smatraju našu državu samo kao jedan sektor na frontu u borbi koju boljševici vode protiv ostalog sveta — to će oni na tom sektoru povesti vojnu protiv svetskog kapitalizma, kako bi se srušilo sve i svuda u svetu, što su do danas stvorili duh, snaga i rad čovečanstva.«[104]

Podmećući komunističkom pokretu u Jugoslaviji pripremanje građanskog rata, »pljačku hrane i stoke po selima, a drugog imanja po varošima«, govoreći o vezama s inozemstvom i s tajnim neprijateljima jugoslavenske države, o tajnim fondovima za agitaciju u zemlji i za vršenje propagande, buržoaska vlada, u «tvari, ništa ne dokazuje. Ona čak zaključuje da su »prevratni elementi izabrali ove dane, kada Velika Narodna skupština počinje uređivanje države da počnu sa opštom obustavom rada, koju bi po tom pretvorili u nered, krvavu pomutnju i rasulo«. Izmislivši takvo lažno obrazloženje, jer je KPJ tada prihvatila i parlamentarni način borbe, a njeno rukovodstvo nije bilo pripravno za neku revolucionarnu akciju — što se i pokazalo poslije obja.vljiva.nja Obznane — ministarski savjet je u 7 točaka naredio ovo:

> »1. Da se do rešenja Ustava, zabrani svaka komunistička i druga rastrojena propaganda, obustave njihove organizacije, zatvore njihova zborišta, zabrane njihove novine i svi drugi spisi, koji bi mutili spokojstvo i mir Države, propovedali, pravdali ili hvalili diktaturu, revoluci ju ili ma kakvo nasilje. Odmah se imadu uzaptiti svi pozivi na generalni štrajk i do mesec dana zatvoriti svi koji ih čine usmeno ili pismeno.
>
> 2. Zabraniće se sve štampane stvari kojima se umanjuje značaj ovih mera naređenih za održanje slobode, reda i svojine. Po sebi se razume da ostaje netaknuta sloboda javne reči i pisanja, ako se njima ne vređa Država i ne izaziva javna demoralizacija.
>
> 3. Da se u svakom slučaju nereda sa razornim karakterom, prvo preduzimaju oštre mere protiv vođa i moralnih podbadača bili oni tu, ili pravili veštački alibi.

[104] Triša Kaclerović, Obznana (29 decembar 1920), Beograd 1952, str. 7.

4. Zavodi se Obaveza prijave Oružja. KO ne prijavi vatreno oružje i eksplozive, kažnjava se do tri meseca zatvora, sa radom.

5. Za sve vreme rada Ustavotvorne Skupštine zabranjene su u Beogradu svake manifestacije rastrojnog i uzbudljivog karaktera. Vojnom sudu na suđenje predaju se svi, koji bi istavljali oružan otpor državnim organima sigurnosti.

6. Da se s našeg zemljišta proteraju svi stranci koji bi se smutnjama pridruživali i jačali ih.

7. Da se iz državne službe otpuste svi činovnici viši i niži, koji bi produžili propagandu boljševizma u našoj zemlji, a da se oduzme pomoć za školovanje svima studentima komunistima.«[105]

Obznana nije uopće bila zasnovana na zakonskim propisima koji su jamčili politička i građanska prava ii prava vlasništva svim građanima, dakle i onima koji su učlanjeni u KPJ ili koji su uopće pripadali komunističkom pokretu. Stoga su protiv Obznane govorili u Ustavotvornoj skupštini i neki građanski poslanici. Čak je i Stojan Protić, radikalski prvak, prije Obznane dva puta predsjednik vlade, kritizirao vladu Miljenka Vesnića da se, objavljujući Obznanu, poslužila »vezinstkim metodama«. Doduše, i sam Protić služio se takvim metodama još u kraljevini Srbiji kada je 1904. d 1906. kao ministar unutrašnjih poslova donio dva raspisa protiv ondašnjeg socijalističkog pokreta. Protić je bio suglasan s time da se onemogući revolucionarni radnički pokret u Jugoslaviji, ali je tražio da se to učini — zakonskim sredstvima.[108] Riječ je bila, dakle, samo o načinu a ne i o suštini. No sama činjenica da je i građanski političar ukazao Vesnićevoj vladi na te »vezirske metode«, pokazuje da je ta vlada, bez obzira na zakonske propise, donošenjem Obznane bila riješila pošto-poto suzbiti daljnji razvitak revolucionarnog radničkog pokreta i ugušiti ga. Vlada je smatrala da je trenutak povoljan da se s uspjehom obračuna s Komunističkom partijom Jugoslavije i da se ona neće moći ozbiljnije usprotiviti ovoj vladinoj akciji.

I doista, ondašnje rukovodstvo KPJ nije na odlučan način reagiralo i nije pozvalo radne ljude na bilo kakav otpor protiv Obznane i stavljanja radničke klase izvan zakona. Ali otpora je ipak bilo, na primjer u Zagrebu. U Grižanima, u ovom vinodolskom naselju Hrvatskog primorja, običaj je bio da se 24. prosinca postavi na javnom mjestu visoka jela ili bor i okiti, a da se pod njim igra kolo. Takav okićeni bor nazivan je »mai«. Tako je bilo učinjeno u selu Marušići grižanske općine i 1920. Na vrhu bora vijala se crvena zastava, a sprijeda je bio slavoluk s parolom: U komunizmu je spas radnom narodu! Do objavljivanja Obznane u selu se plesalo, a priređena je i povorka kroz Grižane s crvenom zastavom. Sudionici u povorci imali su na grud'ma crvene znakove i izv'kiva'i su parole Komunističkoj partiji. Manifestacija je bila or i ore mljena i za Novu godinu, ali kako je 30. prosinca 1920. objavljena Obzna na, žandari su sutradan silom srušili slavoluk i izbrisali parole. Tražili su da se s bora skine crvena zastava, ali su se tome usprotivili stanovnici sela. Nitko n i j e htio skinuti zastavu i ona se vijala prema običaju

[105] Isto, str. 9.
[106] Isto, str. 11, bilj. *

sve do 6. siječnja 1921. Organizatori postavljanja bora bili su Vinko Petrović i Andrija Papić.'[07]

Rukovodstvo KPJ zadovoljilo se samo protestima i interpelacijama u buržoaskoj Ustavotvornoj skupštini protiv Obznane. Sekretar KPJ Sima Marković i predsjednik Izvršnog odbora KPJ Pavle Pavlović posjetili sli samog tvorca Obznane ministra Milorada Draškovića, gajeći neku iluziju da će nešto postići svojim protestom.[1CS] Drugi su čak podigli jače glas protiv Obznane. Tako je Republikanska stranka prva zakazala zbor u Beogradu za 9. siječnja 1921, ali ga je policija zabranila.[109] U Ustavotvornoj skupštini prvi je ustao protiv Obznane 21. siječnja 1921. socijaldemokratski poslanik Etbin Kristan, čije su izlaganje komunistički poslanici popratili pljeskanjem. Postavio je tri pitanja i na njih je odgovorio ministar M. Drašković.[110] I tek poslije toga, 14. ožujka 1921, i sami komunistički poslanici podnijeli su dvije interpelacije. Bilo je to uopće prvi put da su komunisti istupili javno protiv Obzinane, i to poslije pada vlade Miljenka Vesnića koja je i donijela Obznanu. Inerpelirali su vladu Nikole Pašića kao nasljednicu Vesnićeve, čiju je politiku protiv revolucionarnog pokreta s Obznanom u ruci nastavio i Pašić.

U svojoj interpelaciji napao je Sima Marković Obznanu kao »mučki prepad na radnički pokret« i zahtijevao da predsjednik vlade N. Pašić iznese *»javno pred Skupštinu sav »dokazni« materijal kojim, posle vlade g. Vesnića i Vaša Vlada pokušava da pravda ovo nečuveno nasilje izvršeno putem Obznane nad radničkim pokretom u našoj zemlji«* (kurziv u interpelaciji).

Tražio je odgovor na ova tri pitanja:

1. Zašto Vlada nije publikovala ta »dokumenta« na osnovu kojih je putem Obznane izvršen državni udar?
2. Kako je Vlada mogla putem jedne naredbe suspendovati sva ustavna i zakonska prava radničke klase u doba kad je Skupština na okupu?
3. Je li Vlada voljna učiniti kraj režimu Obznane i radničkoj klasi povratiti sva ustavom i zakonima ove zemlje zagarantovana prava?«[111]

Drugu interpelaciju podnio je komunistički poslanik Pavle Pavlović. Ona je upućena ministru za socijalnu politiku i ministru unutrašnjih poslova. Po njemu, zabranom rada KPJ izvršeno je i »nad radničkim ekonomskim organizacijama jedno do sada nečuveno nasilje«, naime, zabranjen je i rad radničkih sindikata. S tim u vezi Pavlović je ministrima uputio pet pitanja-

»1. Zašto su zatvorene radničke sindikalne organizacije u Jugoslaviji i obustavljena njihova nužna delatnost;

[107] Zapis Luke Marušića, komuniste iz Grižana, Rad i uticaj Komunističke partije u Grižanima. Kod autora.
[168] T. Kaclerović, Obznana . . . , str. 47.
[109] Isto, str. 46.
[1,0] Isto, str. 46 i 47.
[111] Isto, str. 48 i 49.

2. Zašto su konfiskovane sindikalne arhive, inventar i novčane gotovine;
3. Što je do sada učinilo Min. za Soc. Politiku u odbranu sindikalnog prava i u odbranu zakona o radnjama;
4. Šta je učinilo isto Ministarstvo za zaštitu uslova rada i nadnica od poslodavačkoga pogoršavanja;
5. Šta nameravaju g. g. Ministri činiti kod priznavanja i poštovanja ovih najelementarnijih prava i sloboda najamnog radništva.«[112]

Na osnovi ovih interpelacija došle je u Ustavotvornoj skupštini tek 8. travnja 1921. do sedmosatne rasprave. U njoj je sudjelovalo deset poslanika iz raznih stranaka. Protiv Obznane govorila su trojica, dvojica komunista, Simo Marković i Pavle Pavlović, i socijaldemokrata Etbin Kristan. Svima je opširno odgovorio ministar M. Drašković. Opravdavao je donošenje Obznane i žestoko je napao komunizam kao doktrinu i komunistički pokret u Jugoslaviji, žešće negoli u samoj Obznani. Citirao je program KPJ i govore komunista, ali nije naveo nikakve činjenice, nikakve dokaze da opravda donošenje Obznane, iako je pozivan da javno istupi s činjenicama i dokumentima. Govorio je na isti način, kao i reakcioneri u parlamentu u Berlinu, Beču i Pešti kada su istupali protiv komunističkog pokreta. Stoga je poslanik Etbin Kristan duhovito ismijao Draškovićevu »argumentaciju« ovim riječima: »čula je sestra da je rekao brat, da je pripovedao stric, da je čuo od ujka.« I tome je dodao: »Kad se zna da su to stare metode, onda svi argumenti iznešeni od strane gospodina Ministra ne mogu nam da imponuju.«[113]

NS ovi istupi u Ustavotvornoj skupštini nisu imali nikakva odjeka u redovima poslanika građanskih stranaka i buržoaske vlade. Obznana je ostala na snazi i prema njoj je vlada i dalje postupala. Prostorije partijskih i sindikalnih organizacija ostale su i dalje zatvorene, zaplijenjeni arhivi i knjižnice nisu vraćeni, a zabrana izlaženja partijske i sindikalne štampe nije izmijenjena. Uopće svaka djelatnost KPJ i sindikata bila je zabranjena u cijeloj zemlji. Tako, dakle, i u Hrvatskom primorju, i u Vinodolu.

Buržoaske su vlade, međutim, znale da se ni na taj način, naime, naredbom zvanom Obznana, ne može odmah uništiti revolucionarni radnički pokret ni djelatnost zabranjene KPJ. To potvrđuju one same. Tako veliki župan Modruško-riječke županije već 29. ožujka 1921. upućuje kotarskim oblastima u cijeloj županiji, pa prema tome i u Hrvatskom primorju, dopis ovog sadržaja:

»Ponovno je ustanovljeno, da akcioni odbor komunističke partije Jugoslavije odprema pod oznakom »Poslovni papir« na adresu svojih pouzdanika letke, kojima se pozivaju komunisti na tajnu organizaciju i spremaju za borbu, da se obori kapitalistička država te osnuje radnička seljačka sovjetska republika.
Poziva se naslov, da upozori na tu činjenicu tamošnje poštanske urede, da takove pošiljke zaplijene, a naslov sam da bdije nad tim, da se takvi letači ne bi u tamošnjem području rasturivali.«[114]

[112] Isto, str. 49 i 50.
[113] Isto, str. 52 i 53.
[114] Broj spisa 490. Upućen ie bio i poštanskom uredu u Selcima i sačuvao ga je Ivan Lončarić Papić. — NKS.

Kotarska oblast u Crikvenici, kojoj je upravitelj tada bio dr Janko Bedeković, obavijestila je 22. travnja 1921. općinsko poglavarstvo u Selcima, a ovo opet poštanski ured, o slanju tih letaka, da se onemogući ilegalni rad zabranjene KPJ. A ubrzo zatim, 14. travnja iste godine, i ban Hrvatske i Slavonije dr Tomislav Tomljenović uputio je strogo povjerljiv dopis izravno kotarskim oblastima o aktivnosti komunista i o primjeni Obznane protiv njih. I taj je dopis kotarska oblast u Crikvenici uputila opć. poglavarstvu u Selcima, a svakako i drugima, a ova onda i poštanskim uredima. On glasi:

»U posljednje vrijeme opaža se opet vanredno živa akcija komunista koji iz još neustanovljenog mjesta razašilju na svoje pouzdanike širom cijele zemlje sve moguće agitacione spise (letake, litografirani list »Komunista« itd.) i to pod vidom običnih poslovnih pisama.

Pozivaju se sve oblasti, da ovome radu posvete najveću pažnju i da smjesta poduzmu sve mjere, kako bi se ovakav rad spriječio. U tu svrhu valja se staviti u kontakt sa poštanskim oblastima i u smislu obznane ministarskog saveta nadzirati korespondenciju istaknutih komunista, a i onih za koje bi se ispostavilo, da se na njih šalje tajna agitaciona korespondencija.

Protiv osoba, koje bi se ustanovilo, da rasturaju agitacione letake i zabranjene spise valja smjesta postupati u smislu obznane ministarskog savjeta.«[115]

Vlasti su tada uvele i evidenciju osoba »koje se politički ističu«, a to su bili komunisti. Tako je kotarska oblast u Crikvenici sastavila 20. svibnja 1921. iskaz takvih osoba iz Selaca. U njemu se spominju ovih sedam osoba:[116]

Tek. broj	Ime ā prezime	Zanimanje	Mjesto	Kućni broj	O p a s k a
1.	Josip Lončarić	opć. načelnik	Selce	151	Dse »Živac«
i	Lovro Lončarić	zidar	*n*	26	Pek, Metlina
3	Juraj Jeličić	*n*	*n*	3	Jureško,
4	Ivan Brozović	*n*	*n*	40	
3	Josip Brozović	*n*	*n*	74	
6	Dane Pobor	*n*	*n*	161	Grofičić
7	Simun Kršul	*n*	„	35	

U to je vrijeme još postojao Klub komunističkih poslanika u Ustavotvornoj skupštini. On je u neku ruku zamijenio rukovodstvo zabranjene KPJ. Ali kada su komunistički poslanici napustili tu skupštinu, ne htijući sudjelovati u izglasavanju Vidovdanskog ustava (28. VI 1921), i pošto je Spasoje Stejić pokušao atentat na prijestolonasljednika Aleksandra (29. VI 1921), u čemu nije uspio, a Alija Alijagić, stolarski radnik, opalio metak i usmrtio tvorca Obznane Milorada Draškovića, dok

[115] Broj spisa 547/1921. — Isto.
[116] Iskaz se čuva u NKS.

je ovaj boravio u Delnicama na odmoru (21. VII 1921)[117] — vlada je pooštrila mjere protiv komunista.

To nije bio početak proganjanja. Buržoaske su vlasti i do tada vršile jak teror nad komunistima. One su utjecale i na općinska zastupstva, jer neka ni tada još nisu bila raspuštena. I ono u Selcima, izabrano na listi SRPJ(k), još je postojalo i radilo. Nastavilo je održavati svoje sjednice u cijeloj prvoj polovici 1921. u punom sastavu, u prisutnosti 11 odbornika, jer je jedan, Bartol Jeličić, upravo bio umro (11. I 1921) i odborničlco je mjesto bilo ispražnjeno. Na prvoj sjednici poslije Obznane, 29. siječnja 1921, nije bilo nikakva spomena o Obznani ni o bilo čemu što bi se ticalo ovog komunističkog zastupstva poslije zabrane rada KPJ. Sjednice su još održane 5. i 25. veljače, 28. svibnja i 16. srpnja i na njima su rješavana tekuća pitanja.[113]

Tada su privredne prilike u mjestu bile teške, nedostajalo je živežnih namirnica, napose kukuruza, koji je u ono vrijeme bio važajn artikal u prehrani mještana. Kada je veliki župan Modruško-riječke županije obavijestio 21. siječnja 1921. opć. poglavarstvo o dodjeli 100 mtc kukuruza uz cijenu od 3 kr 50 fil po kg »za obskrbu oskudnog pučanstva«, opć. zastupstvo odbija tu malu količinu kukuruza i moli bar 200 mtc. Tom prilikom opć. zastupstvo u svome zaključku prikazuje stanje i prilike u mjestu ovim riječima:

> »Opć. zastupstvo jednoglasno zaključuje, da se dodjeljeni kukuruz od 100 mtc za ovu općinu neimade naručiti ni preuzeti, jer je dodjeljena količina premalena za nadjeliti oskudno i siromašno pučanstvo kojeg imade u ovoj općini preko 500, a i od preostalih imade dobar dio takovih koji su potrebni kukuruza uz sniženu cijenu.
>
> Samoj sirotinji bilo bi slabo pomoženo cirka sa 20 klg kukuruza na osobu, jer bi ona prema cjeni kukuruza kod trgovca jedva bila pomožena u novcu sa najviše 20 do 28 kr. po osobi.
>
> Kod razdiobe bilo bi poteškoća, prigovora i neugodnosti, jer velika većina pučanstva živi u lošim prilikama i svaki bi od ovog tražio, da mu se dade kukuruza što bi izazvalo nezadovoljstvo u pučanstvu.
>
> Opć. zastupstvo moli, da se obzirom na istaknuto dodjeli veći kvantum kukuruza barem 200 mtc kako bi se mogli nadjeliti svi općinari izim onih za koje je poznato, da živu u dobrim financ. prilikama, a kojih je vrlo maleni broj.«[119]

Ovakvim zaključkom opć zastupstvo pokazuje brigu za pučanstvo i za njegovu prehranu. Ono to čini i na sjednici 25. veljače iste godine kada je raspravljalo o vijesti da će se otok Krk pripojiti Dalmaciji mjesto Hrvatskoj, Splitu umjesto Zagrebu. Ono je o tome donijelo zaključak da se otok Krk pripoji Hrvatskoj — nakon što je bio oslobođen od talijanske okupacije — jer su mještani zato zainteresirani budući mnogi imaju na otoku Krku svoje posjede.[120] Opć zastupstvo je o tome do-

[117] Pregled istorije SKJ . . . , str. 77.
[118] Zapisnici opć. zastupstva u Selcima.
[119] Zapisnik opć. zastupstva u Selcima od 29. I 1921, tbr. 3, toč. III.
[120] Zapisnik izvanredne sjednice opć. zastupstva u Selcima od 25. II 1921, tbr. 8, toč. I.

nijelo svoj zaključak i odaslalo ga predsjedniku ministarskog savjeta i ministru unutrašnjih poslova u Beograd.[121]

Poslije ove sjednice nastao je zastoj, jer tokom ožujka, travnja i svibnja (do 25) ini je održana nijedna sjednica. Na toj je sjednici opć. zastupstvo raspravilo pitanje cijena soba, kupanja i kupališnih pristojbi u novoj turističkoj sezoni. Za razvitak turizma od značenja je zaključak na sjednici od 16. srpnja 1921. da se za vrijeme kupališne sezone, tj. u toku srpnja, kolovoza i rujna, namjesti redar da »podržava red u mjestu i oko ikupališta«. To se obrazlaže ovim riječima: »Sve odredbe opć. poglavarstva izdane u cilju reda u mjestu i oko kupališta nisu vodile do uspjeha, jer nema tko, da nadzire izvršbu istih«.[122]

Polugodišnji rad opć. zastupstva u Seloima poslije Obznane nije bio opsežan, ali je ovdje važno utvrditi da zastupstvo kao komunističko nije bilo silom uklonjeno, nego je i dalje djelovalo. No iz zaključaka sjednica nije moguće uočiti u kojoj je mjeri i kako buržoaski režim putem kotarske oblasti, a ova putem općinskog bilježnika, djelovao na odbornike komuniste da se prilagode novim prilikama, pogotovu da opć. načelnik surađuje s režimom. To se u Selcima dogodilo. Da se cijelo opć. zastupstvo prilagodilo nastaiim prilikama poslije Obznane i Zakona o zaštiti države, da je ono izgubilo obilježje komunističkog zastupstva, pokazalo se prigodom atentata na ministra Milorada Draškovića 21. srpnja 1921. u Delnicama. Izvanredna sjednica opć. zastupstva održana je 29. srpnja iste godine i opć. zastupstvo odaslalo je sažalnicu porodici ubijenog ministra putem ministarstva unutrašnjih poslova u Beogradu. Upućivanje sažalnice u ovakvoj prigodi bio bi znak pristojnosti i kulture, pa je to moglo učiniti i ovo zastupstvo, čak i kada je riječ o ministru koji je tvorac Obznane uperene i protiv postojanja i rada ovog zastupstva. No u prilikama kakve su vladale 1921, kada je režim progonio komuniste, pada u oči da opć. zastupstvo izabrano na listi zabranjene KPJ šalje sažalnicu porodici tvorca te zabrane. Upadljivo je, međutim, i to da se ova izvanredna sjednica opć. zastupstva održava o s a m dana poslije izvršenog atentata, mjesto odmah ili barem sutradan. Ovdje se može s pravom zaključiti da opć. načelnik nije ni namjeravao sazivati tu sjednicu ni slati sažalnicu, jer da je to bila njegova namjera, bio bi to učinio odmah poslije atentata. Ovakvo »zakašnjenje« ne može se objasniti drukčije nego da je do saziva sjednice došlo prema uputama ili čak i pod pritiskom režima putem opć. bilježnika koji je bio povjerljivi službenik toga režima.

[121] Isto. U brzojavu upućenom sa sjednice predsjedniku ministarskog savjeta u Beogradu se kaže:

»Doznajemo, da se kani Otok Krk pripojiti upravnom području Dalmacije.

Proti ovog pripojenja prosvjeduje općinsko zastupstvo u ime čitavog pučanstva jer bi time u upravnom i sudbenom pogledu stradali interesi našeg pučanstva jer većina istoga posjeduje tamo zemljišta a stradali bi radi udaljenosti upravnog centruma Dalmacije. Stoga ne samo naši interesi već i stanovnika Krka traže da se Krk pripoji upravnom području Hrvatske poradi neposredne blizine i iednakih gospodarskih, kulturnih i inih interesa.

Molimo gospodina predsednika da izvoli poraditi u tom smislu.«

[122] Zapisnik opć. zastupstva u Selcima od 16. VII 1921, tbr. 23, toč. I.

Da je ova sjednica sazvana na poticaj samih vlasti, može se zaključiti prema obavještenju o atentatu i prema zaključku opć. zastupstva. Oboje je u zapisniku izdiktirao opć pisaru-perovođi Matu Lončariću opć. bilježnik Vjenceslav Rikel, koji je i u drugim zgodama kao organ vlasti i sposoban upravni činovnik sastavljao i obrazloženje prijedloga i zaključak opć. zastupstva. To je pogotovu učinio u ovakvoj delikatnoj situaciji i za samo opć. zastupstvo, pa i s obzirom na svoj položaj činovnika u odnosu na tadašnji režim. Istina, u zapisniku stoji da je opć. načelnik izvijestio o atentatu i dao prijedlog da se pošalje sažalnica, što je izvan sumnje, ali sam tekst diktirao je opć. bilježnik. To potvrđuje administrativni rječnik i stil. A s tim će se suglasiti svatko tko samo malo poznaje način rada u općinama stare Jugoslavije i ulogu bilježnika u njoj. Tako obavijest o atentatu i prijedlog za sažalnicu glase:

> Općinski načelnik izvješćuje da je dne 21 srpnja t. g. u Delnicama pao žrtvom atentata bivši ministar unutarnjih dela g. Milorad Drašković.
> Naša ujedinjena domovina gubi u ministru Draškoviću jednoga od najboljih sinova i jednoga od najsposobnijih državnika.
> Ovaj doista drzak i gnjusan atentat, mora da oštro osudi svaki pošten državljanin naše kraljevine.
> Poziva sloga opć. zastupstvo, da dade oduška svom ogorčenju nad ovim atentatom, koji je djelo razornih komunističkih elemenata, te da ožalošćenoj porodici pokojnog ministra odpošalje brzojavno izjavu saučešća.«

Ovakvim izrazima sućuti slijedio je i odgovarajući zaključak opć. zastupstva:

> »Opć. zastupstvo jednoglasno i sa ogorčenjem osuđuje atentat kojemu je pao žrtvom bivši ministar unutrašn jih dela g. Milorad Draško-vić te zaključuje, da se u ime zastupstva i pučanstva općine Selce odašalje ožalošćenoj porodici pokojnog ministra sljedeća brzojavna sažalnica:
> Ministarstvu unutarnjih dela — Beograd
> Opć. zastupstvo na izvanrednoj svojoj sjednici u ime svoje i pučanstva općine Selce, daje oduška svom dubokom ogorčenju nad drskim atentatom kojemu je pao žrtvom naš dobar sin i državnik bivši ministar unutrašnjih dela Milorad Drašković.
> Osuđujući ovaj doista gnjusni atentat, molimo ministarstvo, da uzme na znanje ovu izjavu te da ožalošćenoj porodici pokojnog ministra dobrohotno do znanja stavi toplu izjavu dubokog saučešća zastupstva i pučanstva ove općine. — Načelnik Lončarić.«[123]

Tako je komunističko zastupstvo, izabrano na listi SRPJ(k), kojemu je poslije Obznane bio zabranjen rad na programu KPJ, slalo sažalnicu s mnogo ogorčenja i velikih riječi. To je očito učinjeno pod pritiskom vlasti, kojemu se opć. zastupstvo nije moglo ni htjelo oduprijeti, a ni prilike nisu više upućivale na neko odupiranje. Da je pritiska bilo, potvrđuje i to da se nije stalo na tome. Od opć. zastupstva u Selcima tražilo se još vise, naime da Skupštinu zamoli donošenje zakona »koji

[123] Isto od 29. VII 1921, tbr. 27, toč. I.

će u buduće onemogućiti rad razornih komunističkih i ostalih protudržavnih elemenata.« Kako se dakle pripremalo donošenje Zakona o zaštiti države, koji je u Narodnoj skupštini i prihvaćen 2. kolovoza 1921, kako se insceniralo da to traže i opć. zastupstva, upravo lijepo pokazuje tekst prijedloga i zaključka ovoga u Selcima:

Prijedlog unijet u zapisnik kao prijedlog načelnika glasi ovako:

»U savezu sa predlogom o izjavi saučešća porodici poginulog bivšeg ministra unutrašnjih dela g. Milorada Draškovića, predlaže opć. načelnik, da se brzojavno zamoli zakonodavna skupština u Beogradu, da hitno stvori takve zakone kojima bi u buduće bio onemogućen rad razornih komunističkih i ostalih protudržavnih elemenata.

Ovakvi atentati imadu svrhu, da stvore zabunu i smetnju u državi, da ruše njezin unutarnji mir i poredak, koji nam je toli potreban, a prema vani, da krnji ugled naše države.

Stoga je potrebno stvoriti zakone o zaštiti države od terora, a 'svakog poštenog državljana sveta je dužnost poraditi na podignuću autoriteta države i poduprijeti državnu vlast u postupku proti protudržavnih elemenata.«

Prihvativši i takav prijedlog, opć. zastupstvo je donijelo ovako formuliran zaključak:

»Opć. zastupstvo prima predlog i jednoglasno zaključuje, da se na zakonodavnu skupštinu u Beograd odpošalje sljedeća brzojavna molba.

Zakonodavna skupština — Beograd

Na danas obdržavanoj izvanrednoj sjednici, dalo je opć. zastupstvo izjavu dubokoga ogorčenja nad atentatom na dobrog sina naše domovine i državnika bivšeg ministra unutarnjih dela Milorada Draškovića i glasovalo izjavu toplog saučešća ožalošćenoj porodici pokojnog ministra.

Tom zgodom moli opć. zastupstvo jednoglasne zakonodavnu skupštinu da stvori takove zakone, koji će u buduće onemogućiti rad razornih komunističkih i ostalih protudržavnih elemenata te koji će zaštititi državu od terora, jer to hitno traži toli potrebni nam unutarnji mir i poredak te ugled naše države prema vani.«

Ovakav zaključak potpisali su osim opć. bilježnika Vjenceslava Rikela i opć. pisara-perovođe Mata Lončarića i prisutni odbornici, svi izabrani na listi SRPJ(k), odnosno od Vukovarskog kongresa KPJ: Josip, Lončarić, načelnik, Franjo Antić, Luka Pobor, Stjepan Pobor, Jure Jeličić, Augustin Brozović, Ivan Lončarić i Ivan Pobor.[124]

Buržoazija je i ina ovaj način lomila komuniste i ugušivala revolucionarni radnički pokret. Moglo bi se, u vezi s ovakvim zaključkom, zapitati, kakav je bio politički nivo i kakva je bila ideološka izgrađenost ovih odbornika, bivših članova KPJ, da su mogli svoje potpise staviti na zaključak koji je svakako sastavio opć. bilježnik, službenik režima. To se može razumjeti samo u okviru prilika nastalih poslije Obznane, stanja u zemlji gotovo sedam mjeseci poslije njene objave i primjene i progona komunista širom zemlje, pa i iz ovoga mjesta, iz Selaca. S druge strane, važno je ovdje uočiti metode buržoaskog režima u ugušivanju nj a.«

[124] Isto, tbr. 28, toč. II.

revolucionarnog radničkog pokreta. Jer, samo nekoliko dana poslije ovoga zaključka opć. zastupstva u Selcima, tj. 2. kolovoza 1921, Narodna skupština u Beogradu izglasala je Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, poznat skraćeno kao Zakon o zaštiti države. Taj je zakon predvidio surove kazne, pa i smrtnu kaznu za svaku komunističku aktivnost, i time je započelo razdoblje još žešćih progona pristalica revolucionarnog radničkog pokreta. Zabranjen je i Klub komunističkih poslanika; njima su oduzeti mandati, mnogi su uhapšeni i protiv njih je podignuta optužba u vezi s izvršenim atentatima. U svjetlu ovoga, zaključak opć. zastupstva u Selcima izglasan je svakako pod pritiskom i valja ga prosuditi kao čin u izvanredno teškim političkim prilikama za radničku klasu.

To potvrđuju i daljnje mjere režima. Vlada je započela progonima u širem opsegu i nastojala je silom ukloniti sve ono što je bilo još ostalo od razvijenog revolucionarnog radničkog pokreta. Tako je treći dan poslije izglasavanja Zakona o zaštiti države, tj. 5. kolovoza 1921, ministarstvo unutrašnjih djela uputilo predsjedništvu hrvatsko-slavonske zemaljske vlade u Zagrebu ovo povjerljivo brzojavno naređenje:

»Na osnovu čl. 18. Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi ne mogu vršiti nikakovu javnu službu ili funkciju i ne mogu biti narodni poslanici niti časnici samoupravnih tela oni, koji pripadaju komunističkoj partiji. Prema ovome razrešiće se sve uprave opština: predsednici, kmetovi i odbornici, koji su pripadali ranije i kao takovi birani ili i sada pripadaju komunističkoj stranci. Nikakove njihove izjave, učinjene posle donošenja pomenutog zakona, neće se uzimati u obzir i razrešenje mora odmah uslediti.«[125]

Ovo je naređenje pokrajinski namjesnik za Hrvatsku i Slavoniju Juraj Demetrov'ić dostavio 13. kolovoza 1921. velikim županima, pa tako i onom u Ogulinu, uz svoju opširnu uputu kako da kotarske oblasti i drugi potčinjeni uredi izvrše razrješenje općinskih odbornika komunista. To znači da je takvih još bilo, da nisu svi uklonjeni ni poslije Obznane, a to potvrđuje i slučaj općinskog zastupstva u Selcima i Crikvenici. Ako se razrješenjem takvih općinskih odbornika onemogući rad opć. zastupstva, onda se naređuje donošenje odluke o raspustu zastupstva. Pokrajinski namjesnik nastojao je da se pažljivo utvrde koji su odbornici bili članovi KPJ, da se ne pristupi linearnom razrješenju svih odbornika bez prethodnog utvrđivanja njihova tadašnjeg političkog uvjerenja. Bila je to taktika da se i na taj način skrši revolucionarni radnički pokret dosljedno i do kraja. U tom cilju date su ovakve upute:

»Ustanoviti pripadnike komunističke partije u zastupstvima gradova, te upravnih općina, koje biraju odbornike prema ustanovama kraljevske uredbe od 13. januara 1920. biti će jednostavnija stvar, jer su odbornici birani po kandidatskim listama.

Sa poteškoćama pak biti će to spojeno kod seoskih općina gdje je glasovanje usmeno i gdje se dokumentarno ne može ustanoviti kao član koje parti je je pojedini odbornik izabran.

125 Predsjedništvo kr. hrv. slav. zemaljske vlade, broj 12.637 Pr./1921. Predmet: Komunističkih općinskih časnika razrešenje. •— NKS.

I u jednom i u drugom pak slučaju dogodit će se, da je netko kao pripadnik komunističke partije kandidovan, odnosno izabran, ali je kasnije mnogo prije donašanja i stupanja na snagu zakona o zaštiti javne bezbednosti istupio otvoreno ili je što više radi svog držanja i djelovanja, koje je bilo protivno odredbama partijskog vodstva komunističke stranke, isključen iz komunističke partije, pa pristupio tako zvanim centrumašima, odnosno socijalistima ili drugoj kojoj građanskoj stranci i kao takav javno istupio i djelovao dokumentirajući ne samo riječima nego i činom da ne pripada više komunističkoj partiji i njezin program i rad ne odobrava.

Valjati će stoga na sve ove pri donašanju odluke o razrješenju obratiti posebnu pažnju pa ne poništavati mandate takovih, za koje se dokaže, da su sa komunističkom strankom već odavna formalno i faktično raskrstili, a sve za odluku u stvari odlučne činjenice u spisu shodnim načinom utvrditi.

Samo se po sebi razumije, da se sličan postupak ima provesti i glede onih komunističkih kandidata, koji sa kandidatske liste imaju da budu pozvani mjesto svojih prednjaka čiji su mandati poništeni.«[126]

Primivši ove upute, veliki župan Modruško-riječlke županije Ivan Makovac pozvao je u Ogulin sve upravnike kotarskih oblasti i s njima 28. kolovoza 1921. održao konferenciju. Usmeno im je saopćio što i kako treba postupiti u pogledu navedenog naređenja. Sutradan je istim upravnicima uputio dopis o naređenju ministra s uputama pokrajinskog namjesnika »na bezodvlačno upravljanje.«

Tada je došlo u pitanje i općinsko zastupstvo u Crikvenici, ono koje je izabrano 16. ožujka 1920. na listi SRPJ(k). Prema naređenju ono se moralo raspustiti. I predstojništvo kotarske oblasti u Crikvenici uputilo je velikom županu takav prijedlog:

»Povodom gornjeg naloga (tj- onog od 29. kolovoza 1921) — kaže se u dopisu — izvješćuje se, da je općinsko zastupstvo u Crikvenici birano na komunističkoj kandiđatskoj listi i to svi sađanji zastupnici izim naknadno izabranoga Josipa Skomerže — pa se stoga predlaže da se isto raspusti u smislu zakona o zaštiti javne bezbednosti i poredka u državi.

Posebnih dokaza — da su isti kano komunisti izabrani — držim da ne treba — jer je to notorno.«[127]

Taj prijedlog o raspustu nije prihvaćen. Poslan je 21. rujna 1921. i na tome je, čini se, stalo. Jer, 19. prosinca 1921. veliki župan telefonira kotarskoj oblasti u Crikvenici »da se izvijesti bili se raspustilo opć. zastupstvo u Crikvenici ili ne«. Sada je brzojavni odgovor kotara bio da se crikveničko zastupstvo ne raspusti, što je 20. prosinca 1921. posebno obrazloženo velikom županu u ovom izvještaju:

»Savezno sa ovdješnjim brzojavnim izvješćem od danas izvješćuje se Vaše gospodstvo, da ova oblast nije sporazumna s time, da se već sada raspusti zastupstvo općine Crikvenica i to iz slijedećih razloga:

1. I ako je sadašnje općinsko zastupstvo birano na komunističkoj kandiđatskoj listini pa i ako su svi naglašivali svoj pristanak komuni-

[126] Isto.

[127] Predstojništvo kr. kotarske oblasti u Crikvenici, broj 7049/21. 12. IX 1921. — NKS.

stičkoj partiji lo ipak oni nijesu nikakvi komunisti već zavedeni ljudi, koji su isada došli k sebi i sami sebe osuđuju.

2. Što su podložni državnoj vlasti i rešpektiraju njezine odredbe.

3. Što bi raspisom novih opć. izbora u zastupstvo došli takvi elementi, za koje se ne bi stalno moglo ustvrditi kao pod 2).

Stoji li pak Vaše gospodstvo na stanovištu, da se ima opć. zastupstvo u Crikvenici raspustiti i to prema otpisu Vašeg gospodstva od 29. VII 21. br. 1671 /V. ž. to se sa strane ove oblasti predlaže 1. da se raspust odgodi bar na 2 mjeseca ili 2. da se raspustom zastupstva imenuje komesarom jedan upravnik, koji bi mogao dati garancije da će se njegovim djelovanjem sanirati ovdješnje prilike.«[128]

0 raspustu opć. zastupstva u Selcima tada nije bilo ništa poduzeto, iako je i ono izabrano na listi SRPJ(k).

No tada je došlo do progona radnika rodom iz Selaca. Naime, trojica zidara prognani su u svoje rodno mjesto pod sumnjom da su sudjelovali u atentatu na kralja Aleksandra. Sva trojica, Mihovil Kršul, Josip Jeličić i Ivan Grško sprovedeni su 26. kolovoza 1921. po nalogu Uprave grada Beograda pod stražom s ovim popratnim dopisom:

»Sprovodi se ... (ime i prezime radnika) iz Selca Primorje ko ji je rešenjem Uprave sproveden za njegovo mesto rođenja, s molbom za dalji sprovod u njegovo mesto rođenja s tim da njegove policijske vlasti obrate na njega strogu pažnju, pošto je ovde u sumnji po delu atentata na Nj. V. Kralja Aleksandra.«

Spomenuta trojica putovali su u pratnji žandara preko Broda na Savi, Sunje, Siska, Zagreba, Karlovca, Ogulina, Vrbovskog, Broda Moravice i Bakra, a 3. rujna prispjeli su u Selca. 0 njihovu dolasku obavijestilo je opć. poglavarstvo sutradan, 4. rujna, kotarsku oblast u Crikvenici. No s time proganjanje nije bilo završeno. Već drugog dana, 5. rujna, Uprava grada Beograda uputila je oblasti u Crikvenici ovaj brzojav:

»Mihajla Kršulju (mj. Kršula) Josipa Jeličića i Ivana Grško svi iz Selca sreza crkveničkog županije modro riečka Hrvatsko primorje odmah sprovedite ovoj upravi pod jakom stražom hitno je.«

Oni su odmah provedeni. Poslije mjesec dana, pošto su zadržani u zatvoru 10 dana, dopraćeni su u rodno mjesto 4. listopada 1921. O njihovu dolasku obaviještena je kotarska oblast u Crikvenici dopisom općine od 6. listopada 1921. Ostali su i dalje pod paskom, jer kotarska oblast javlja opć. poglavarstvu Selca 10. listopada da se na svu trojicu »pripazi« i da se njihovo »svako ma i najmanje protudržavno izražavanje najkraćim putem ovamo najavi.«[129]

Bilo je pojedinaca koji su optuživali komuniste. Općinar Stanko Jeličić iz Selaca bio je 2. listopada 1921. pozvan u kotarsku oblast u Crikvenici i saslušan, pošto je sam prethodno zamolio da bude pozvan. Sa-

[128] Isto, U nastavku dopisa pod istim brojem.

[129] Odeienje opšte policije Uprave grada Beograda, br. 4586 od 26. VIII 1921. Brzoiavka od 4. IX 1921, kotarska oblast u Crikvenici broj 7105 od 5. IX. Dopis općine u Selcima br. 2553/1921 od 6. X 1921. i odgovor kotarske oblasti u Crikvenici br. 8105 od 10. X 1921. — NKS.

čuvan je zapisnik toga saslušanja, a potpisali su ga upravitelj kotara dr Trnski i kao perovođa Grga Hećimović. Optužba je uperena protiv tadašnjeg opć. načelnika Josipa Lončarića, ikoji je zaista bio izabran i djelovao kao komunista, ali se za njega kaže da je »i sada glavni agitator komunizma ne samo iu Selcima već dapače u cjelom našem primorju«. On je optužen da se družio »danju i noću« s komunističkim poslanikom Filipom Filipovićem, da ga je pratio na razne sastanke, da je s njim odlazio u Grižane, Novi i Bribir, pa čak, možda, i u Ledenice »da snubi poštene građane u svoju protudržavnu stranku«. Optužuje se da je »svojim postupkom komunističnirn zaveo svu mladež ne samo Selaca već i okolišnih mjesta«, te da su trojica u zatvoru u Beogradu, pa spominje njihova prezimena: Kršul, Jeličić i Grško, koji su zaista, kako je spomenuto, bili u zatvoru.[130]

U ovoj pritužbi točno je navedeno da je Filip Filipović boravio u Selcima i družio se s komunističkim načelnikom Josipom Lončarićem. To se potvrđuje i u jednom dopisu komesara pogranične policije, sreskog načelnika u Krku dra A. Marčića, koji je dopis 11. ožujka 1922. upućen komandantu pomorske posade u Martinšćici. U vezi je s radom popa Josipa Pavačića, načelnika u Crikvenici, poslije ostavke komunističkog načelnika Danijela Kneza. Taj dopis glasi:

> »Lanjske godine je boravio prije atentata na kralja u Selcima kod Crikvenice komunistički poslanik Dr Filipović; pop ise je Pavačić s njim sastao, upoznao i prema izvještajima iz Selaca neprestano je bio u dodiru sa Drom Filipovićem.«[131]

Prema ovome dr Filip Filipović družio se za vrijeme boravka u Selcima ne samo s načelnikom Selaca J. Lončarićem nego i s načelnikom Crikvenice J. Pavačićem, pa je tako u Vinodolu djelovao i poslije Obznane. U tom su pogledu navodi Stanka Jeličića istiniti, a to opet ukazuje na rad komunista u vinodolskim općinama i u prvoj polovici 1921. Da je u tom vremenu Filipović boravio u Crikvenici, a is njim i Vladimir čopić, vidi se također iz jednog dopisa kotarskog poglavara u Crikvenici dra Janka Bedekovića, koji je početkom 1921. upućen na službu u Crikvenicu »u svrhu ugušenja komunističkog pokreta«, kako sam kaže, a kojemu da je sjedište tada bilo u Crikvenici.[132]

Upravitelj ikoitarske oblasti dr Trnski nije, međutim, ništa poduzeo prema ovoj optužbi S. Jeličića. Na kraju zapisnika o saslušanju dodao je 8. listopada i potpisao ovo: »Uzeto na znanje« i »aa«. (ad acta).

Opć. zastupstvo u Selcima bilo se već prilagodilo novim prilikama, nije bilo pod paskom kao komunističko zastupstvo, a njegov načelnik nije se više politički toliko isticao kao bivši član KPJ. Obavljao je načelničke dužnosti u sporazumu s opć. bilježnikom, potpisujući s njim i dopise koji su se ticali regrutacije. To je bilo tada osjetljivo pitanje, jer

[130] Zapisnik od 2. X 1921. kod kotarske oblasti u Crikvenici, broj 7725/21. — NKS.

[131] IHRPH, grupa VI, kut. 2. Komesar pogranične policije u Krku, Pov. ob. br. 8. Predmet: Antidržavna propaganda.

[132] Isto.

je i u vinodolskim mjestima, pa tako i u Selcima, bilo tzv. »vojnih neposlušnika«, tj. onih koji nisu pristupali regrutniim komisijama na pregled ili nisu odlazili u vojsku na odsluženje vojnog roka, krijući svoj boravak. Tako je za regrutaciju određenu za 12. kolovoza 1921. izrađen popis 60 regruta iz Selaca, a opć. poglavarstvo javlja 10. kolovoza da će ih pregledu pristupiti samo 12, jer »ostali su odsutni na zaradi u Srbiji, Americi, na Rijeci, a imade i posve nepoznata boravišta«. Za njih su izrađeni tzv. »preslušni zapisnici«, itj. saslušam su roditelji ili rođaci o odsutnome vojnom obvezniku. Taj opširni izvještaj o pitanjima regrutacije, koji je redovno pisao opć. bilježnik kao povjerljiva osoba i izvješćivao kotarsku oblast svojim potpisom, ili još uz naćelniikov, sada je potpisao sam načelnik Lončarić. Možda je to i namjerno učinjeno, da se potvrdi i na ovaj način načelni kova odanost režimu.[133]

U proganjanju komunista vlasti su budno pratile i povratak zarobljenika iz Rusije. Tako predsjedništvo hrvatsko-s Iavonske zemaljske vlade šalje okružnice i popise povratnika naređujući da se »ovima licima ... ima obratiti što stroži ja pažnja i pratiti svako njihovo kretanje i rad, te naročito pripazi,ti ne prave li ovi boljševičku propagandu, u kojem se slučaju ima smjesta ovamo tačan izvještaj podnijeti«. A među povratnicima u tim popisima spominju se uz ostale Josip Komadina iz Ledenica, Mato Antonić iz Bribira, Ivan Rus iz Kostrene (Sušak) i Ivan Filipović iz Krivog Puta (Senj).[134] U pregledanim popisima nema nikoga iz Selaca, ali je Selčana povratnika bilo i vratili su se već prije u domovinu.

U ovakvim prilikama političko djelovanje u Selcima bilo je dosta zamrlo. Tomislav Tomljenović održao je 31. listopada 1921. »pouzdani sastanak« i na nj je bio upućen od strane kotarske oblasti u Crikvenici pristav dr Juraj Mihalić, ali većih političkih skupova tada nije više bilo. Radni ljudi Selaca, većinom zidari, bili su na sezonskom radu. U vezi s potragom za regrutima i vojnim obveznicima opć. poglavarstvo javilo je jednom prilikom da se »naši ljudi« nalaze »na zaradi« u Užicama, Gornjem Milanovcu, Ristovcu, Skoplju i Kosovskoj Mitrovici.[135] Krajem godine neki su se vraćali kući da prezime, ali je bilo zidara koji su se već onda stalno nastanili u nekim mjestima Srbije (Ćačak, Valjevo, Kos. Mitrovđca). Donošenje Obznane i proganjanje komunista pridonijelo je iseljavanju mještana u Srbiju i u Ameriku.

Ipak buržoaski režim nije uspio sa svim progonima i osudama komunista ugušiti revolucionarni radnički pokret. U tzv. Vidovdanskom procesu protiv Vladimira Čopića, Filipa Filipovića i Nikole Kovačevića, optuženih za Stejićev atentat na prijestolonasljednika Aleksandra, narodni poslanik Modruško-riječke županije Vladimir Čopić navijestio je u završnoj riječi na sudu daljnju borbu radničke klase, rekavši ovo:

[133] Izvještaj ... o toku rekrutacije novaka, broj 2067/1921. od 10. VIII 1921. —Arhiv NKS.

[134] Broj 14190 Pr. 1921. od 12. IX 1921. i broj 14631 Pr. 1921. od 15. IX 1921. — NKS.

[135] Broj 1774/1921. od 8. IX 1921. Predmet: Regruta neposlušnika, potraga. — NKS.

»Ona (tj. osuda) neće moći zaustaviti točak historije. Režim traži naše glave, traži tamnice, kao sankciju za svoje zločine nad radnim masama. Ako vi donesete presudu koju on traži mi ćemo s ponosom i čašću obući robijaške odore, sa hladnoćom i čašću stajat ćemo pred tanetima kapitalističke pravde, — uvjereni da će iz naše krvi radni narod crpsti nove snage. Boriti se i umrijeti za uzvišene ideale to je naša sveta dužnost i mi smo na to vazda spremni.«[136]

Vladimir čopić iskazao je vjetru u opravdanost borbe radničke kla se, ukazao je na pripravnost boraca te klase da se bore i da mru »za uzvišene ideale.« KPJ je, doduše, morala nastaviti svoj rad u teškim uvjetima ilegalnosti i progona, ali je Čopić već onda jasno doviknuo buržoaziji da se »neće moći zaustaviti točak historije«. I doista, KPJ je za ilegalni rad osposobljavala svoje kadrove putem tajnih ćelija, udružujući komuniste u grupice i djelujući na vrlo konspirativan način. Uz to, ona se borila ujedno za oblike rada koji su zakonski bili dozvoljeni. Prišlo se obnovi sindikalnog pokreta. Predloženo je da se osnuje radnička stranka koja će javno djelovati, a kojom će rukovoditi zabranjena KPJ. To gledište bilo je prihvaćeno na plenumu Centralnog vijeća KPJ polovicom prosinca 1922, pošto je slomljen otpor desne frakcije. Tako je 14. siječnja 1923. osnovana u Beogradu Nezavisna radnička partija Jugoslavije (NRPJ).[137] A to je bilo upravo pred izbore za Narodnu skupštinu, zakazane za 18. ožujka 1923.

Uza sva ometanja policije da održava zborove i sastanke i da se tako pripremi za ove izbore, NRPJ je ipak uspjela istaći svoje kandidatske liste u 15 izbornih okruga i u 2 grada. Na izborima je dobila 24.321 glas, ali nije izvojevala nijedno poslaničko mjesto.[138] Za kotar Sušak kandidiran je Božo Vidas. Na Trsatu je tada održan predizborni zbor. Govorili su Božo Vidas i Marijan Stilinović.[139] U Crikveničkom kotaru zamjenik na listi NRPJ bio je Selčanin Juraj Jeličić Jureško.[140] U Selcima je 4. ožujka 1923. održana predizborna skupština. Prisustvovalo je oko 20 radnika, a govorio je Božo Vidas.[140a]

I u ovom kotaru komunisti su pokazali da radnički pokret nije ugušen i da KPJ ipak djeluje. U svima općinama glasalo se i za NRPJ ili, kako se u dokumentu kratko navodi, za »Radničku stranku«. Rezultat glasanja prikazan je u ovom pregledu.[141]

[136] Mate Uradin, Prilog za biografi ju . . . , str. 178.

[137] Pregled istorije SKJ . . . , str. 106—107.

[138] Isto, str. 107.

[139] Hinko Raspor, Kratak prikaz mog revolucionarnog rada . . . , str. 21. — Isti: Tokovima klasne borbe . . . , str. 24.

[140] Prema usmenom saopćenju Jurja Jeličića dato u Selcima 20. svibnja 1971.

[140a] Arhiv Hrvatske, Zagreb, PPRU 6-14 2359/1923, k. 34.

[141] Pregled je izrađen prema podacima u dopisu kotarske oblasti u Crikvenici od 18. III 1923, broj 176. Koncept. — NKS.

Pregled glasača po mjestima i kandidatskim listama na izborima za Narodnu skupštinu 18. III 1923.

Glasačko mjesto		Biračа	Glasačа	Radikali	Kandidatske liste: Demokrati	HSS	Tomljenović	Klerikalci	Radnička
Crikvenica	I	713	418	6	20	369	12	1	10
	II	1035	391	3	42	317	11	2	16
Drivenik	I	610	198	3	9	181	2	1	2
	II	435	315	2	46	250	3	1	13
Grižane		845	301	1	1	257	32	7	3
Belgrad		713	259	—	4	224	11	2	18
Selca		464	142	2	4	10	48	5	73
U k u p n o		4815	2024	17	126	1608	119	19	135

U cijelom crikveničkom kotaru najveći broj glasova dobila je Radićeva stranka (HSS). Prema njoj sve ostale građanske stranke dobile su neznatan broj glasova: demokratska 126, lista Tomljenovićeva 119, klerikalna 19, radikalna 17. Poslije HSS najveći broj glasova ima Radnička stranka, tj. Nezavisna radnička partija, ukupno 135. Za ondašnje političke prilike, poslije zabrane KPJ i progona njenih članova, to je veoma značajan broj i potvrđuje kako buržoaski režim nije do tada uspio uništiti revolucionarni radnički pokret ni u ovom kotaru.

Inače je u Hrvatskoj NRPJ istakla kandidatske liste u gradu Zagrebu i u 4 izborna okruga: Kotor—Dubrovnik—Split, Modruško-riječki s Krkom i Kastvom, Požeški i Zagrebački. Prema tome je Hrvatsko primorje i njegov dio Vinodol još uvijek jače žarište radničkog pokreta i 1923. U Hrvatskoj i Slavoniji NRPJ je dobila 5.702 glasa ili 1%, a 2.646 ili 2,5% u Dalmaciji.[142]

Po pojedinim mjestima u crikveničkom kotaru rezultati pokazuju da je poslije HSS najviše glasova dobila Demokratska stranka u Crikvenici (62) i Driveniku (55), dok je Tomljenovićeva lista najjača u Selcima (48) i potom u Grižanima (43). Klerikalna stranka dobila je svagdje malo glasova, a najviše u Grižanima (9), i manje u Selcima (5), Crikvenici (3) i Driveniku (2). Još je manje glasova dobila Radikalna stranka, najviše u Crikvenici (9), manje u Driveniku (5), Selcima (2) i Grižanima (1).

Podaci po mjestima u istom kotaru o glasačima za Radničku stranku, za NRPJ, pokazuju kako je revolucionarni radnički pokret iz 1919.
i 1920. ostavio dublje tragove. Od svih mjesta Nezavisna radnička partija dobila je najviše glasova u Selcima, tj. 73, zatim u Crikvenici zajedno s Dramljem 26, u Grižanima s Belgradom 21 i u Driveniku zajedno s Jadranovim (Sv. Jakov—Šiljevica) 15. Prema tome, polovicu svih glasova u kotaru, naime od ukupno 135, dobila je Radnička stranka u Selcima, tj. 73 ili 54%. U odnosu na broj glasova građanskih stra-

naka u Selcima, NRP je opet najjača, jer je Tomljenovićeva lista dobila 48, HSS 10, Klerikalna 5, Demokratska 4 i Radikalna 2, ukupno 69, a NRP je imala 73 glasa. Na glasanje je u Selcima pristupio mali broj glasača, svega 142 ili 30,6% od ukupnog broja od 464 izbornika. To je zato što su mnogi glasači, većinom radnici, bili izvan mjesta, zaposleni u zemlji ili izvan zemlje. To vrijedi i za ostala mjesta u crikveničkom kotaru: u Crikvenici s Dramljem je od 1.748 glasalo 809, u Grižanima .s Belgradom od 1.558 samo 560, u Driveniku s Jadranovim od 1.045 samo 513.

Od izbornih kotara u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji broj glasača za NRPJ u postocima najveći je u izbornom kotaru Hvar, Crikvenica, Novi, Supetar, Delnice, Krk s Kastvom. U izbornom kotaru Crikvenica od ukupnog broja od 2.024 glasača na NRPJ otpada 135 ili 6,6%. Tako su ovi izbori prema navedenim rezultatima »otkrili žarišta pokreta odnosno područja političkog utjecaja KPJ, bar u izbornim okruzima gdje je Partija uspjela istaći svoje liste«.[143] U takva žarišta pripadao je i Crikvenički kotar, a u njemu su na prvom mjestu Selca; Ovo je mjesto, prema tome, i dalje bilo najjače žarište radničkog pokreta u crikveničkom dijelu Vinodola. To potvrđuju postignuti rezultati na izborima za Narodnu skupštinu održani 18. ožujka 1923.

2. *Rad KPJ od prvih do trećih parlamentarnih izbora i daljnji progoni komunista (1923—1928)*

Poslije izbora za Narodnu skupštinu 18. ožujka 1923. radnički pokret u Vinodolu ne pokazuje više prijašnji polet. On je u zastoju. Tome pridonosi odsutnost velikog broja radnika iz vinodolskih mjesta, dakle i iz Selaca. Oni su na sezonskom radu u domovini ili su iseljeni na višegodišnji rad u obje Amerike.

U Selcima, kao i u drugim obalnim mjestima Vinodola, u Crikvenici i Novom Vinodolskom, sve se više javno djeluje putem jugoslavenskih sokolskih društava, u Ciikvenici, uz to, i putem Vinodolskog sckolskog okružja u suradnji sa Sokolskom župom Rijeka—Sušak. Sokolstvo kao gimnastička organizacija privlači dio omladine u svoje redove, ali ono i ideološki djeluje na nacionalni odgoj ne ulazeći u socijalne probleme društva. U nekim mjestima djeluje i Hrvatski sokol.

Ovo razdoblje od parlamentarnih izbora 1923. do onih 1927, dodajući tome više od godinu dana do proglašenja kraljevske diktature (6. I 1929), traje oko šest godina. U političkom je pogledu stanje u zemlji nestabilno, opterećeno je besplodnom borbom građanskih stranaka za vlast i za podjelu vlasti. U toj borbi radnička klasa nema udjela, jer nema ni svojih predstavnika u parlamentu. KPJ djeluje u najvećoj tajnosti, a njezin Centralni komitet još se nalazi u inozemstvu. Buržoaske vlasti naročito budno motre na komuniste ili građane osumnjičene da

[143] Isto.

su komunisti i simpatizeri komunizma. To otežava i gotovo onemogućuje osnivanje tajnih partijskih ćelija i njihovo djelovanje čak u užem krugu, a rad u širem okviru potpuno je onemogućen, brzo ga se otkriva i ugušuje oštrim policijskim mjerama.

No usprkos svim takvim mjerama KPJ i u ovom razdoblju ne prekida radom. Ona djeluje i u Hrvatskom primorju. Tri neslomiva žarišta radničkog pokreta jesu Kraljevica, Bakar i Hreljin. U sva tri mjesta živjelo je dosta radnika, lučkih u Bakru, brodogradilišnih u Kraljevici i Hreljdnu. Iz Hreljina i iz Šmrike dolazili su radnici svakodnevno na rad u brodogradilište, a poslije rada vraćali su se svojim kućama. Tu je bilo moguće djelovati i partijski i putem sindikata. U Hreljinu je od 1921. stalno postojala tajna partijska organizacija. Sekretar joj je bio Božo Vidas. Održavao je veze s Kraljevicom, Bakrom i Sušakom. Poslije odlaska Boža Vidasa u Meksiko hreljinsku partijsku organizaciju vodi Josip Cuculić kao sekretar, surađujući i dalje s Kraljevicom (s Antom Štefanićem) i Bakrom (s Ivanom Dujmićem).[144]

Uz Hreljin, Kraljevicu i Bakar sada je sve aktivnija partijska organizacija u Sušaku sa sekretarom Hinkom Rasporom. Tako organizirani partijski rad u spomenuta četiri mjesta u kojima su postojali uvjeti za djelovanje među proletarijatom zaposlenim napose u lukama (Sušak i Bakar) i u brodogradilištu (Kraljevica), značajan je od 1923. za cijelo Hrvatsko primorje. U kraljevičkom brodogradilištu bili su zaposleni i radnici iz Crikvenice (npr. Anton Turk). A rad tih organizacija u ovim mjestima potvrđuje i sudjelovanje Hinka Raspora iz Sušaka i Josipa Cuculića iz Hreljina na oblasnoj konferenciji KPJ za Hrvatsku u Zagrebu poslije zabrane rada NRPJ (11. VII 1924). Ovom je konferencijom rukovodio Vladimir Čopić kao sekretar.[145] To potvrđuje i konferencija održana 24. listopada 1924. u Bakru prema odluci Oblasnog komiteta KPH za Hrvatsku, a glavni referent bio je Vladimir Čopić. Konferenciju su organizirali Hinko Raspor i Ivan Dujmić.[146]

Djelovanje KPJ u ovom dijelu Hrvatskog primorja imalo je utjecaja i na Vinodol. Naime, okružnoj konferenciji u Bakru su prisustvovali delegati iz mjesta u okolici Sušaka (Bakra, Kraljevice, Hreljina,

[144] Pobliže o tome: Mihael Sobolevski, Ogulinski proces Josipu Brozu 1927. Ogulin 1968. S prilogom dra Pavla Gregorića, Partijska jedinica u Kraljevici, str. 7—8. — Vinko Antić, Udio Josipa Broza u radničkom pokretu u Kraljevici i okolici. U ediciji: 240 godina brodogradnje u Kraljevici 1729—1969. Kraljevica 1969. — Isti: Radnički pokret u Kraljevici i okolici i udio Paje Gregorića i Josipa Broza. Radnički pokret Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre 1919—1941. Zbornik I. Rijeka 1970. — Pavle Gregorić, Moj partijski rad u Kraljevici. Radnički pokret ... I. Rijeka 1970. — M. Sobolevski, Ogulinski proces 1927. Josipu Brozu i grupi komunista i simpatizera KPI iz Hrvatskog primorja. Radnički pokret ... I, Rijeka 1970. — V. Antić, Udio Josipa Broza u radničkom pokretu u Kraljevici i okolici. U knjižici: Vinko Antić — Mihael Sobolevski, Tito u Kraljevici i okolici. Ogulin 1972.

[145] Josip Cuculić, Moje učešće u radu KPJ u Hrvatskom primorju. Radnički pokret ... I. str. 125.

[146] H. Raspor, Kratak prikaz . . . , str. 22. — Isti: Tokovima klasne borbe . . . ,istr. 33.

Sv. Kuzma, Kukuljanova, Podvežice, Drage), ali također iz nešto udaljenijih mjesta — iz Crikvenice, Novog Vinodolskog i Bribira.[147] U vinodolskim su mjestima djelovali, dakle, članovi KPJ i njih su zato i pozvali na bakarsku konferenciju.

Inače djelatnost KPJ potvrđuju i dokumenti buržoaske vlasti. U Kraljevici je od ljeta 1924. godine službovao kao liječnik dr Pavle Gregorić, član KPJ, koji se po dolasku u ovo mjesto povezao putem Antona štefanića, na koga je bio upućen već u Zagrebu, s kraljevičkim komunistima. Pripadao je njihovoj tajnoj partijskoj organizaciji i u njoj je djelovao. Zagrebačka policija upozorila je žandarmeriju u Kraljevici na P. Gregorića kao »sumnjivog zbog komunizma«[148] i njegov je rad bio pod nadzorom. Čak je štab IV armijske oblasti u Zagrebu saopćio 24. prosinca 1924. da P. Gregorić širi komunizam ne samo u Kraljevici nego i na otoku Krku, gdje inače kao liječnik radi na suzbijanju malarije.[14"]

Izvjesna povezanost vinodolskih mjesta s centrima partijskog rada u Kraljevici, Bakru, Hreljinu i Sušaku u drugoj polovici 1924. i početkom 1925. — potvrđena već i sudjelovanjem nekih komunista iz Vinodola na okružnoj konferenciji KPJ u Bakru (24. X 1924) — zapaža se i u tome što se pripreme za izbore za Narodnu skupštinu vrše u cijelom Hrvatskom primorju. Skupština je raspuštena 11. studenoga 1924. godine, a izbori za nju zakazani su za 8. veljaču 1925. Vlasti su se svestrano pripremale za ove izbore. Opć. zastupstvo u Selcima već je 15. prosinca 1924. izabralo za člana biračkog odbora opć. odbornika Andriju Antića, a za zamjenika Nikolu Antica.[150]

Za ove izbore podnijeto je u crikveničkom kotaru ukupno devet kandidatskih lista, a među njima i Nezavisne radničke partije Jugoslavije, tj. komunistička. Nosioci lista te kandidati i njihovi zamjenici za kotar Crikvenicu i Novi jesu:

Lista I — *Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS)*
Nosilac liste: Petar Dobrinić, seljak iz Vojnića
Kotar Crikvenica i Novi:
Kandidat: Stjepan Knez iz Triblja
Zamjenik: Luka Šarar iz Grižana

Lista II — *Demokratska stranka (Davidovićeva)*
Nosilac liste: Tomislav Tomljenović, hrvatski ban u miru iz Zagreba
Kotar Crikvenica i Novi:
Kandidat: dr Ante Pavelić, liječnik iz Zagreba
Zamjenik: Makso Antonić, građevni poduzetnik iz Bribira

Lista III — *Pučka stranka (klerikalna)*
Nosilac liste: dr Janko Šimrak, urednik »Narodne Politike« iz Zagreba

[147] Isto.
[148] P. Gregorić ... Partijska jedinica ..., str. 7—8.
[149] M. Sobolevski, Ogulinski proces 1927 ..., str. 614, bilj. 4, vidi bilj. 144.
[150] Zapisnik opć. zastupstva od 15. XII 1924, tbr. 38, toč. II. Također dopis opć. poglavarstva od 14. I 1925. broj 47 sreskom poglavaru u Crikvenici.

Kotar Crikvenica i Novi:
Kandidat: dr Stjepan Bakšić, sveučilišni profesor iz Zagreba
Zamjenik: Pavao Kršul, kolar iz Bribira

Lista IV — *Srpska narodna stranka*
Nosilac liste: dr Antonije pop Hristić iz Beograda
Kotar Crikvenica i Novi:
Kandidat: Miloš Rodič, gostioničar iz Krnjaka
Zamjenik: Gnjatije Blažević .ratar iz Grabovca

Lista V — *Zemljoradnička stranka*
Nosilac liste: Mladen Marković, nastavnik iz Beograda
Kotar Crikvenica:
Kandidat: Mirko Pažić, kirijaš iz Crikvenice
Zamjenik: Juraj Ahel, zemljoradnik iz Sv. Jakova
Kotar Novi:
Kandidat: Marijan Uremović, mesar iz Crikvenice
Zamjenik Mato Polonio, zemljoradnik iz Vrbnika

Lista VI — *Hrvatska stranka prava (frankovci)*
Nosilac liste: Dragutin Hrvoj, odvjetnički perovođa iz Zagreba
Kotar Crikvenica i Novi:
Kandidat: August Bujan, župnik iz Delnica
Zamjenik: Luka Čordašić, vrtlar iz Zagreba

Lista VII — *Radikalni disidenti*
Nosilac liste: Milovan Grba
Kotar Crikvenica:
Kandidat: Ivan Gmajner, advokat iz Zagreba
Zamjenik: dr Ernest Marunić, advokat iz Sušaka
Kotar Novi:
Kandidat: Josip Bogdanović, činovnik u Sušaku
Zamjenik: Milan Tesla, poštanski činovnik iz Ogulina

Lista VIII *Nezavisna radnička partija Jugoslavije (komunisti)*
Nosilac liste: Vladimir Čopić, novinar iz Zagreba
Kotar Crikvenica:
Kandidat: Josip Zorica, stolar iz Bribira
Zamjenik: Josip Maričić, zidar iz Novoga
Kandidat: Ivan Majnarić, seljak iz Delnica
Zamjenik: Božo Muvrin, odvjetnički perovođa iz Delnica

Lista IX — *Nacionalni blok*
Nosilac liste: dr Srđan Budisavljević
Kotar Crikvenica i Novi:
Kandidat: Nikola čorak, župnik iz Drivenika
Zamjenik: Petar Baran, načelnik u Novom.[151]

Zabranjena KPJ nastupila je i na ovim izborima na čelu sa svojim poznatim prvakom i često progonjenim komunistom, Senjaninom Vladimirom čopićem. I sušačka partijska organizacija kandidirala je Čopića kao nosioca liste pod imenom »Radničko seljačkog bloka«. U Sušaku je tada izdan poseban izborni letak pod naslovom »Primorski rad-

[151] Popis kandidatskih lista i njihovih nosilaca, kandidata i zamjenika za kotar Crikvenicu i Novi za ove izbore sastavio je Mladen Plovanić na temelju podataka za cijelo područje Riječko-modruške županije i ustupio ih za objavljivanje. — IHRPH, grupa XXIII, kut. 16.

Primorski radni narode grada i sela!

Drugovi!

Izbori za narodnu skupštinu su tu!

Dana 8. februara pozvani ste da dignete svoj glas, odvažno i smjelo, protiv svih dosadašnjih režima, koji pune četiri godine sprovode najcrnju reakciju i užasnom eksploatacijom ubijaju radne mase grada i sela.

Ovo su izbori u kojima treba da se svatko jasno opredjeli. A radnik, svjestan radnik, za koga se on može da opredjeli, ako ne samo **za radničku partiju!**

Ovo su izbori, kada treba da istupite posve samostalno i da dadete glas za svoju radničku partiju, a prestanete bacati kuglice u kutije buržoaskih i eksploatorskih stranaka.

Danas eto buržoaske stranke na vlasti gone Vas i natvaraju, one, koje se nazivljaju „opozicijom" obećavaju Vam sve i sva, dok ih dogurate do vlasti. Jednom na vlasti, što Vam daju? - daju Vam ono, što Vam daju već četiri godine: **besposlicu, skupoću, bezkućstvo i bijedu.**

I Pašić, Pribičević, i Davidović, i Korošec, i Spaho i Tomljenović i njegov trabant na Primorju Kučić, izraziti su eksponenti kapitalističkih izrabljivača radnog naroda na Primorju. Bili jedni, ili drugi na vladi, radniku i seljaku širom naše države u Hrvatskoj, kao i u Srbiji u Dalmaciji, kao i u Bosni, u Sloveniji kao i u Makedoniji biti će uvjek jednako. Svi su oni za vladu kapitalista i veleposjednika, a za ropstvo radnog čovjeka.

Sve partije, koje oni vode to su partije kapitalista spahija i begova, partije bogataša i gospodara nad Vama, svi su oni pomoćno oruđje buržoazije za vladanje nad Vama. I vidjeli ste da su sve dosadanje vlade buržoazije bile one Pašićeva ili „Jugoslovena" Davidovića, uvjek bile složne u uporabi nasilja i sile protiv Vama, kada ste stupali u borbu za svoja radnička prava.

Nikada mržnja između Srba i Hrvata nije bila do te mjere raspirena kao danas, a to upravo zato, jer su tu mržnju vještački izazvale suprotnosti buržoaskih stranaka kojima su ovdje gore spomenute ličnosti, na vodstvu, koje zadovoljavajući interesima kapitalističke klike raznih pokrajina, razoravaju narodno jedinstvo.

Drugovi! Buržoaska opozicija kod ovih izbora dolazi pred Vas istim onim parolama, koje ste Vi upotrebljavali dok je ta „opozicija" ortakluški vladala zajedno sa ličnostima današnjeg režima, radi čega, ste bili zatvarani, po njima proglašivani antidržavnim elementima.

Prema tome se vidi, da njihova današnja „opoziciona" politika obzirom na radni narod nije iskrena i nijedan svesni radnik nemože da joj veruje.-

Opozicija na čelu sa Tomljenovićem i Kučićem napada danas druge vladajuće partije radi korupcije, dok znamo dobro da su svojedobno kad je korupcija cvala, svi se ovi složno rukom o ruku držali.

A to vidimo i u općinskoj upravi na Sušaku, koja je takodjer postala leglo korupcije oko koje su se okupili svi puzavci sušačke kapitalističke klike.

To nam najbolje pokazuje najnovija skandalozna afera sa madjarskim poduzećem „Adriatica", koju je izveo suspendirani sušački načelnik g. Kučić, kandidat Davidovićeve liste za srez Sušak, Krk i Kastav, a uz njega njegovi trabanti Korlević i kompanija.

Drugovi! Tko se od Vas ne sjeća kakvim je sve srestvima bio ugušen opravdani štrajk pomoraca, a u čemu je najveći juriš izveo na pomorce i tu njihovu borbu baš, „Primorski Novi List" kao eksponent sušačke kapitalističke klike. Pa tko onda još od Vas može da vjeruje njihovim današnjim izbornim parolama?

Drugovi i Pomorska sirotinjo Primorja!

Danas kada se radi o kuglicama, svi Vas ovakvi obleću da im dadete svoje glasove onako slijepo, vjerujući im njihovim lijepim riječima, kao što ste to dosada činili.

Teško iskustvo od četiri godine mora Vas podučiti, da već jednom krenete svojim odredjenim smjerom, t. j. politikę svesnih radnika, koji će se boriti za svoja radnička prava preko svojih radničkih partija, a protiv svim buržoaskim i kapitalističkim izrabljivačima.

Drugovi, radnici, grada i sela!

Primorska sirotinjo!

U našem izbornom okrugu postavljena je lista **radničko-seljačkog bloka,** kao partije, koja se iskreno bori za Vaše potpuno oslobodjenje od ropstva kapitalizmu i za narodno jedinstvo ustajući protiv svih zakulisnih klika ustaje i protiv svakih nasilja i hoće da **samo svojom snagom radnik izvojuje svoje oslobodjenje od ropstva buržoazije a u svojoj slobodnoj državi, koju je samo taj radni narod i stvorio.**

Glasujuć za svojeg kandidata pokazati ćete svoju svjest i rušit ćete buržoaske kapitalističke eksponente, pa stoga **na dan 8. februara dajte svi glasove za Vašu radničko-seljačku listu, kojoj je nosioc u ovom okrugu ustrajni borac i drug Vladimir Čopić.**

Taj dan nesmije da nijedna radnička kuglica padne u kutiju buržoaskih stranaka, pa ni u onu bivšeg gradonačelnika Kučića.

Naša je kutija osma po redu.
Živio radničko-seljački blok!
Živila radnička-seljačka svijest!

Živio naš kandidat drug VLADIMIR ČOPIĆ!

Radnici Sušaka i Primorja.

Tiskara Kraljeta, Sušak.

ni narode grada i sela!« s potpisom »Radnici Sušaka i Primorja«, ističući Copića kao kandidata radnih ljudi u cijelom izbornom okrugu.[1'2]

O toku izbora u crikveničkom kotaru izvijestio je sreski poglavar brzojavno i dopisima ministarstvo unutrašnjih djela u Beogradu, Primorsko-krajišku oblast u Karlovcu i Okružno načelstvo u Ogulinu. U jednom izvještaju piše da je u Crikvenici na biralištu I »uhvaćen Josip Car dijeleći plakate H. R. S. S. (Hrvatske republikanske seljačke stranke),i da će biti predan sudu«. Brzojavno su odaslani i rezultati izbora, a naknadno je poslan i poseban izvještaj. Prema njemu su rezultati izbora prema glasačkim mjestima i kandidatskim listama bili ovakvi:[153]

Pregled glasača po mjestima i kandidatskim listama na izborima za Narodnu skupštinu 8. II 1925.

Glasačko mjesto	Birača	Glasača	Kandidatska lista								
			I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Crikvenica	**I 713**	**347**	**292**	**13**	1	**—**	**—**	**—**	1	**4**	**36**
Crikvenica	**II 669**	**320**	**251**	**13**	-	2	**5**	1	-	**4**	**44**
Dramalj	**366**	**151**	**105**	**5**						**7**	**34**
Drivenik	**610**	**314**	**235**	**45**	**4**	1	**—**	**—**	**—**	**—**	**29**
Jadranovo	**435**	**242**	**177**	**5**	**4**	**7**	**—**	-	2	**3**	**44**
Grižane	**845**	**365**	**289**	**24**	6	1	1	**—**	**—**	**15**	**29**
Belgrad	**713**	**338**	**286**	**17**	2	1	1	**—**	**—**	20	11
Selca	**464**	**193**	20	**142**	1	**—**	**—**	-	2	**15**	**13**
Ukupno	**4815**	**2270**	**1655**	**264**	**18**	12	**7**	1	**5**	68	**240**

Od ukupnog broja birača u crikveničkom kotaru (4.815) — kako se vidi iz pregleda — glasalo je samo 2.270, a nije glasalo 2.545 ili 53°/o, dakle više od polovice birača. To pokazuje slabo sudjelovanje na izborima. Najveći broj glasova dobila je HSS (1.655), zatim Demokratska stranka (264) i Nacionalni blok (240). Sve ostale građanske stranke dobile su veoma neznatan broj glasova: Pučka stranka 18, Srpska narodna stranka 12, Zemljoradnička 7, Hrvatska stranka prava 1 i Radikalni disidenti 5. Birači su se u najvećem broju odlučili za HSS (Radića) u svima mjestima ovoga kotara (Crikvenica, Dramalj, Drivenik, Jadranovo, Grižane i

[152] Tekst proglasa: H. Raspor, Kratak prikaz . . . , str. 23—24. — Tekst i faksimil proglasa: H. Raspor, Tokovima klasne borbe . . . , str. 36—37.

[153] Dopis br. 848 od 8. II 1925. o rezultatima izbora pod naslovom Rekapitulaciona sreska lista o rezultatima izbora. Iz arhiva sreskog poglavarstva u Crikvenici. — NKS.

Letak radnika Sušaka i Primorja za kandidata Radničko-seljačkog bloka Vladimira Čopića na izborima za Narodnu skuptšinu 8. II 1925.

Belgrad), osim u Selcima, gdje je za HSS glasalo samo 20 od 193 glasača. Demokratska stranka dobila je najviše glasova u Selcima, 142 od ukupno 193 glasača. Lista Srpske narodne stranke, Zemljoradnička i Frankovačka nisu u Selcima dobile ni jednog glasa, a klerikalna lista dobila je samo 1 glas, dok su Radikalni disidenti imali 2 glasa.

Radnička stranka s nosiocem Vladimirom Ćopičem dobila je u cijelom crikveničkom kotaru ukupno 68 glasova, pa je, prema tome, na četvrtom mjestu, poslije HSS (1.655), Demokratske stranke (264) i Nacionalnog bloka (240). To je za ono vrijeme bio ipak izvjestan uspjeh, naime poslije zabrane KPJ i progona komunista — među kojima je bio progonjen, zatvaran i osuđivan upravo nosilac liste, istaknuti rukovodilac KPJ i poznati komunistički prvak Vladimir čopić.[154] Dati onda glas za Radničku stranku — nazvanu tako u dokumentima crikveničke kotarske oblasti, a inače je nastupala pod imenom »Radničko-seljački republikanski blok« ili »Radničko-seljački savez« odnosno »Radničko-seljački blok«[155] — i za »ozloglašenog« komunistu bila je hrabrost glasača, ma koliko su izbori bili tajni. Jer, u mjestima se obično naslućivalo, pa i znalo, tko je glasao za Radničku stranku, pa je onda i smatran komunistom, a to je značilo imati neugodnosti i biti čak proganjan.

Po pojedinim biralištima za Radničku listu najviše je glasova dato u Belgradu (20), zatim Selcima i Grižanima (po 15), u Crikvenici (8), Dramlju (7), najmanje u Jadranovu (samo 3), a u Driveniku nijedan glas. Uzme li se da su Grižane i Belgrad sačinjavali jednu općinu, onda je u njoj Radnička lista dobila najviše glasova (35), a poslie nje su Selca (15) i Crikvenica sa Dramljem (15). Uspoređen s izborima za Narodnu skupštinu na prvim parlamentarnim izborima (18. III 1923), broj glasača za Radničku stranku smanjen je u svima mjestima: u Crikvenici sa Dramljem (od 26 na 15), u Driveniku (od 15 na 0), a najviše u Selcima (od 73 na 15), dok je u općini Grižane-Belgrad povećan (od 21 na 35). U cijelom crikveničkom kotaru je Radničko-seljački republikanski blok od ukupno 2.270 glasača dobio 68 glasova ili 2,9%, dok je u cijeloj zemlji dobio 16.330 ili 0,6% glasova.[156]

I ovi izbori, kao i oni iz 1923, pokazali su da radnički pokret ipak nije ugušen, da zabranjena KPJ još djeluje tajno, a nastupa na izborima pod drugim imenom. I poslije izbora ostaje i dalje čvrsto partijsko žarište u Kraljevici, gdje partijska organizacija djeluje sa sekretarom Gregorićem i surađuje s onom u Hreljinu i Bakru. I u Sušaku organizacija KPJ nastavlja rad. Da policijske vlasti i dalje nadziru kretanje i rad komunista, potvrđuje i dopis kotarskog poglavara u Sušaku, koji javlja 9. svibnja 1925. da je P. Gregorić bivši zarobljenik iz Rusije i da je pod policijskim nadzorom.[157] Gregorić je u Kraljevici dobivao i komunističku literaturu, kako sam navodi, ali policija tada to

[154] M. Uradin, Prilog za biografiju ..., str. 181.
[155] Komunistički pokret..., str. 98.
[154] Isto.
[157] M. Sobolevski, Ogulinski proces Josipu Brozu ..., str. 26, bilj. 4.

nije otkrila. Za to je bio optužen kasnije na temelju prijave iz Kraljevice, kada je već kao liječnik službovao u Trogiru i potom u Gospiću.[158] No i unatoč zabrani rada ne samo KPJ nego i Nezavisne radničke partije (11. VII 1924) od režima Pašić—Pribićević, komunisti nisu prestajali raditi, snalazili su se i pronalazili uvijek druge oblike djelovanja. Na preslašanju 19. prosinca 1924. u zagrebačkoj policiji, pošto je 14. prosinca te godine bio uhapšen da mu se onemogući političko djelovanje upravo pred izbore za Narodnu skupštinu, zakazane za 8. veljače 1925, Vladimir Čopić je o tome jasno iznio stav komunista:

> »Ja sam kao oblasni sekretar Nezavine radničke partije produžio rad usprkos zabrane od 11 jula o. g. jer je ta zabrana bila u suprotnosti s Ustavom i postojećim zakonima. Mi tu zabranu kao nezakonit akt ne priznajemo i nećemo je priznavati. Radnička klasa ima pravo u granicama zakona na sve političke i građanske slobode, kao i ostale klase, i to pravo ne može im se nikakvim protuzakonitim i nasilničkim aktima oduzeti. Taj rad se kretao u granicama zakona u duhu partijskog statuta i programa .. .«[159]

Zato je radnički pokret i poslije izbora 8. veljače 1925. politička snaga u zemlji, koju buržoaski režimi ne mogu slomiti. U Hrvatskom primorju je Kraljevica i partijska organizacija u njoj i dalje značajno žarište toga pokreta. To ostaje i poslije odlaska P. Gregorića. Jer, dok se on pripremao za odlazak, u Kraljevicu je stigao metalski radnik Josip Broz i 21. rujna 1925. zaposlio se u brodogradilištu. Još u Zagrebu bio je upućen na brodogradilišnog radnika Antuna Štefanića, člana KPJ, s kojim se odmah i sastao, a i s P. Gregorićem. Gregorić je Josipa Broza obavijestio o prilikama u Kraljevici i o radu partijske organizacije. Gregorić sam spominje da je poslije njegova izlaganja Josip Broz »oštro kritizirao nedostatke i naše relativno slabe veze s ostalim partijskim jedinicama«.[160] No s druge strane, Vilko Vinterhalter dobro je primijetio da Josip Broz »u Kraljevicu nije došao na zrakoprazan teren« i da »ne bi bilo pravedno ne pomenuti... da se tamo nije radilo, da ljudi nisu bili spremni da pokrenu ekonomske i političke akcije.[161] Zapažanje se zasniva na činjenici da je u kraljevičkom brodogradilištu radilo nešto manje od 200 radnika i oni su već prije dolaska Josipa Broza vodili borbu za svoja prava protiv zloupotreba uprave brodogradilišta. Osim toga, tome je pridonijela i partijska organizacija, koje je rad onda utjecao i na rad u drugim mjestima, jer su brodogradilišni radnici, kako je već spomenuto, bili ne samo Kraljevčani nego i iz susjednih mjesta. Ali navedeno zapažanje treba dopuniti i time da su se od dolaska Josipa Broza u Kraljevicu i partijska organizacija i obnov-

[158] P. Gregorić, Parti jska jedinica ..., str. 7—8.
[159] M. Uradin, Prilog za biografiju ..., str. 181. bilj. 32. Prema zapisniku saslušanja V. Čopića od 19. XII 1924. u kr. redarstvenom ravnateljstvu u Zagrebu.
[160] P. Gregorić, Partijska jedinica ..., str. 7.
[161] Vilko Winterhalter, Životnom stazom Josipa Broza. Beograd 1968, str. 108.

ljena sindikalna podružnica ojačale i razvile širu djelatnost upravo akcijama koje je pokretao Josip Broz. Tako su najzad radnici u borbi za svoja prava pod vodstvom Josipa Broza stupili 24. kolovoza 1926. u štrajk i završili ga uspješno 8. rujna iste godine.[162]

Rad partijske organizacije u Kraljevici nije se ni tada ograničio na područje toga mjesta. I dalje je postojala veza s Hreljinom i Bakrom. Josip Broz uspješno je djelovao i u tom dijelu Hrvatskog primorja. No on je odmah po dolasku u Kraljevicu zapazio »relativno slabe veze s ostalim partijskim organizacijama«, kako glasi spomenuta tvrdnja P. Gregoriča. Već bi ovo ukazivanje nametnulo pitanje, da li su tada uspostavljene meke veze Kraljevice s drugim mjestima, pa i sa Vinodolom. Poznato je da je J. Broz dolazio u Sušak i Omišalj. I Vladimir Dedijer navodi da se Broz »povezao s partijcima u okolnim mjestima« (Hreljin, Bakar). On tome dodaje: »Radilo se partiski i u Crikvenici i u Svetoj Jeleni«.[163] Uostalom, rad u samoj Kraljevici postao je poznat i u drugim mjestima izbijanjem štrajka brodogradilisnih radnika, o čemu je pisala i građanska štampa, a pisao je i sam Josip Broz u »Organizovanom radniku«.[164]

Međutim, tako proširena djelatnost komunista u Hrvatskom primorju ini je ostala nepoznata ni policiji. Ona je ionako neprestano pratila njihovo kretanje i njihov rad, naročito pred kakve izbore. A boravak i rad Josipa Broza u Kraljevici i uspješno vođenje spomenutog štrajka brodogradilišnih radnika nije ni policiju ostavilo ravnodušnom. J kada je Josip Broz otpušten iz brodogradilišta (2. X 1926), policijske su vlasiti i dalje motrile kretanje i rad komunista u cijelom Hrvatskom primorju. To se otkrilo kasnije, poslije hapšenja primorskih komunista, koje je počelo »provalom« partijske jedinice u Kraljevici 11. srpnja 1927. Tome su slijedile i premetačine u stanov'ma komunista u Vinodolu.

I prije toga, početkom 1927, upravo pred izbore za skuoštinu Primorsko-krajiške oblasti u Karlovcu, kojoj je pripadao i Vinodol s cijelim Hrvatskim primorjem, vlasti su motrile na komuniste, na one građane koji su inače bili pod policijskim nadzorom ili su bili osumnjičeni kao simpatizeri komunizma. Na to upućuje i brzojav velikog župana spomenute oblasti Zdravkovića, upućen iz Karlovca 14. siječnja 1927. sreskom poglavaru u Crikvenicu, kao i drugim poglavarima. U brzojavu Veliki župan priopćuje da je za 16. siječnja t. g. sazvan u Beču »kongres komun:sta« i naređuje da je »najstrože zabranjeno izdavanje i viziranje pasoša za inostranstvo bez razlike svima komunistima« i da treba »najstrože kontrolirati kretanje komunista.«[165] To nije bila točna vijest,

[162] Pobliže: M. Sobolevski, Ogulinski proces 1927 .... V. Antić, Radnički Pokret u Kralievici... u navedenim nrilozima. V. bili. 144.

[163] Vladimir Dedijer, Josip Broz Tito. Prilozi za bioarati ju. Beograd 1955, sir. 121.

[164] Josin Broz, Iz brodogradilišta u Kraljevici. Organizovani radnik, Zasreb, 26. VIII 1926. — Isti: Završen štraik u Kraljevici. Organizovani radnik, Zagreb, 16. IX 1926. Prema: V. Dedijer, Josip Broz Tito. Prilozi za biografiju. Beograd 1953, str. 123—125.

[161] Brzojav Pov. br. 167 iz arhiva kot. oblasti u Crikvenici. — NKS.

ali je u travnju 1927. zaista održan plenum CK KPJ.[166] No to pokazuje da je režim bio obavještavan o radu jugoslavenskih komunista u inozemstvu i da se u zemlji kontroliralo njihovo kretanje. U jednom popisu crikveničkog kotara *iz* 1927. navode se »lica koja su pod policijskim nadzorom«, njih devetorica, 4 iz Drivenika, 3 iz Crikvenice ii 2 iz Jadranova. U popisu su navedeni ovim redom: 1. Belobrajić Anton Mihin, Goričine, Drivenik 12, 2. Simić Stjepan Mihin, Sirnici 6, Drivenik, 3. Čandrl Mate Andrijev, Ćandrli 1, Drivenik, 4. Juretić Paškval Franjin, Smokovo 4, Sv. Jakov, 5. Ahel Anton Nikodemov, Šiljevica, 6. Lovrić Dragutin Bartolov, Crikvenica 149, 7. Kostrančić Simun Ivanov, Crikvenica 161, 8. Kništa-for Vladimir Tomin, Crikvenica 260, i 9. Brnčić Stjepan Stjepanov, Sušik, Drivenik 21.[167]

Da je upravo pred izbore za skupštinu Primorsko-krajiške oblasti u Karlovcu buržoaski režim vodio brigu i o crikveničkom kotaru potvrđuje i dopis Sušačke žandarmerijske čete 9. žandarmerijskog puka. Upućen je 18. siječnja 1927. »poglavaru sreza« pod oznakom »komunistički tajni proglas«. U dopisu se javlja da je još u studenom 1926. uhvaćen taj proglas, a da je »dostavljen komunisti Hinku Rasporu iz Sušaka«. Poglavaru sreza šalje se »s molbom radi znanja i upravljanja naročito sada pred postojećim oblasnim izborima«. Inače, u nepotpisanom proglasu, napisanom na stroju ćirilicom, obavještava se da će se na oblasnim izborima svagdje istupiti pod imenom »Saveza radnika i seljaka« protiv »hegemonije srpske buržoazije, protiv izrabljivanja i velikih poreza, protiv Obznane i Zakona o zaštiti države«. Ujedno se preporučuje suradnja s opozicionim strankama i zajedničko istupanje na izborima »protiv radikala i samostalnih demokrata«.[168]

Za oblasne izbore vodio je jaku agitaciju kandidat kotara na listi Demokratske stranke dr Ante Kuntarić, odvjetnik u Crikvenici. On je 9. siječnja 1927. održao zbor u Jadranovu, a istoga dana uveče u Grižanima, zajedno sa svojim istomišljenikom Jaukom Jazbecom, urarom i isaknutim sokolskim radnikom u Crikvenici. Obojica su govorili 16. siječnja na zboru u Driveniku i Triblju. U Selcima je 20. siječnja održao politički sastanak Stjepan Knez iz Triblja, inače predsjednik kotarske organizacije HSS. Agitirao je za kandidata ove stranke Luku šarara, tada načelnik općine u Grižanima. Sutradan je u Selcima održao sastanak sa biračima Božo Gašparović iz Crikvenice, agitirajući kao kandidat za svoju listu.[189]

[166] Pregled istorije SKJ . . . , str. 136.

[167] Popis iz arhiva kot. oblasti u Crikvenici, — broj 8461. — NKS.

[168] Iz arhiva kot. oblasti u Crikvenici. Pov. broj 51 od 20. I. 1927. — NKS.

[169] Izvještaj općine Sv. Jakov-Šiljevica (danas Jadranovo) od 9. I 1927. br. 3
0 skupštini u tom mjestu s kratkim prikazom Kuntarićeva izlaganja. — Izvještaj općine Grižane od 10. I 1927. br. 37 o skupštini u tom mjestu dodajući da su Kuntariću i Jazbecu upadali u govore nekoje osobe, pristaše HSS. — Izvještaj općine Drivenik od 17. I 1927. br. Pov. 125 o skupštini u Driveniku
1 Triblju. — Izvještaj općine u Selcima od *21.* I 1927. Pov. 5 o pouzdanom sastanku Stjepana Kneza i Bože Gašparovića. — Iz arhiva kot. oblasti u Crikvenici. — NKS.

Inače za ove izbore birači nisu bili osobito zainteresirani, prema mišljenju sreskog poglavara u Crikvenici. Velikom županu u Karlovcu on javlja 14. siječnja 1927. da »nije bilo većeg izbornog gibanja«, da su održani samo »manji sastanci pojedinih kandidata« i da »nitko od istaknutih političkih ljudi iz vana nije održao kakav zbor«. Dodaje i svoja zapažanja o stanju u kotaru: «U opće — veli on — interes za same izbore — kako sada stvari stoje — opada usled loše sezone i male zarade na strani te slabog ribarenja. Ljudi su zabrinuti za svoj opstanak pak ih politička agitacija za izbore ostavlja hladnima«. I neposredno pred izbore, 20. siječnja 1927, javlja velikom županu »da se za sve vreme nije primetilo nikakvo veće izborno gibanje«, osim održavanja nekoliko manjih skupština.[170]

Tako su u Crikveničkom kotaru na ovim oblasnim izborima nastupile samo građanske stranke. Rezultati izbora bili su ovi:

Pregled glasača po mjestima i kandidatskim listama na oblasnim izborima 23. I 1927.

Glasačko mjesto	Demokratska A. Kuntarić	HSS L. šarar	Radikalska B. Gašparovič	Hrvatska federalistička J. Pavačić
Crikvenica I	38	130	70	23
Crikvenica II	38	102	61	24
Dramalj	59	65	4	17
Drivenik	69	158	18	13
Grižane	39	227	4	19
Belgrad	42	163	16	24
Selca	67	82	2	6
Jadranovo	30	140	7	8
Ukupno	382	1067	182	134

Od ukupno 4.059 birača glasalo ih je samo 1.765, što znači da ih nije glasalo 2.294. Za zastupnika u oblasnoj skupštini izabran je Luka Šarar, zidar, opć. načelnik u Grižanima.[171]

U crikveničkom kotaru izbori su dakle održani bez isticanje radničke liste, kako je bilo na izborima za Narodnu skupštinu 18. III 1923. i 8. II 1925. Međutim, KPJ nastupila je i na ovim izborima s listom Republikanskog saveza radnika i seljaka (RSRS), pa je za nju u Hrvatskoj i Slavoniji glasalo 8.698 birača i bila su izabrana dva kandidata, Ivan Krndelj i Kamilo Horvatin. I u Primorsko-krajiškoj oblasti bio je RSRS postavio svoje liste, ali samo u Karlovcu, Sušaku i u Delnicama i dobio je 964 glasa. U kotaru Sušaku bio je kandidiran Ivan Dujmić, inače se-

[170] Iz arhiva kot. oblasti u Crikvenici. — NKS.

[171] Brzojav i izvještaj sreskog načelnika o rezultatu izbora upućen velikom županu u Karlovac i kabinetu ministra unutrašnjih djela 23. I 1927. — NKS.

kretar partijske organizacije u Bakru.[1'2] U Crikveničkom kotaru političke prilike nisu bile povoljne da se i na ovim izborima istakne radnička lista.

No iz priprema za izbore i iz rezultata tih izbora policija je otkrivala pojedine komuniste i nadzirala ih, pa tako i one iz Sušaka, Bakra, Kraljevice i Hreljina. Taj je nadzor nastavila i poslije izbora. Upute i obavještenja viših organa vlasti dobivao je i sreski poglavar u Crikvenici, kao i drugi. Već 29. siječnja 1927, dakle odmah poslije izbora, ministarstvo unutrašnjih djela javilo je putem velikog župana Primorsko--krajiške oblasti da će CK KPJ izvršiti reorganizaciju mjesnih grupa i ćelija, da će doći do promjena u oblasnim sekretarijatima u koje će se uvesti -nove ljude »koji do sada nisu poznati vlastima i tako bi im rad bio slobodniji i mogućniji«.[173] Isto ministarstvo upozorava 4. veljače 1927. na mogućnost generalnog štrajka željezničara, pa stoga traži »efikasniju kontrolu komunističkih organizacija« i da se pazi na »kretanje njihovih glavnih funkcionera«. Uopće u toku 1927. vlasti prate rad KP.I i SKOJ-a i izvješćuju o tome podređene organe. Ali takva aktivnost komunista, kako su je prikazivali režimski izvjesni organi, ministarstvu unutrašnjih djela »daje povoda mišljenju, da policijske vlasti ili ne obraćaju pažnju ili vrlo slabo motre na život, rad i kretanje komunista na svome području, što je i dalo povoda, da se moralno ojačaju i otpočnu intenzivnu akciju u raspoloženim elementima varoši i sela«. Ministarstvo stoga preporučuje nižim organima, upoznavši ih sa zadacima KPJ i SKOJ-a, da izdaju »i potrebna upustva za što racionalnije suzbijanje ovoga zla.« (17. II). Odobrena je proslava 1. svibnja, ali su zabranjene sve manifestacije, što se podrobno objašnjava u pet točaka.[174] Posebno se upozorava na rad komunista među srednjoškolskom omladinom kako bi se »ovome zlu stalo blagovremeno na put«.[17i] Veliki župan M. Hanžeković dostavio je sreskom poglavaru u Crikvenici i potjernicu za Nikolom Kovačevićem, bivšim komunističkim poslanikom, koji je u Derventi živio pod policijskom paskom i »nije se smio udaljiti«, a pobjegao je »neznano kuda«. O tome su obavještene sve općine kotara.[176]

Istodobno, dok su viši organi, od ministarstva do Primorsko-krajiške oblasti, davali sreskim poglavarima, pa tako i onom u Crikvenici, upute za suzbijanje tajnog i javnog djelovanja komunista, u Hrvatskom primorju vršena su hapšenja. Držeći pod stalnim nadzorom rad komunista, policija je uz pomoć uhoda otkrila partijsku organizaciju u Kraljevici 11. srpnja 1927. Nakon pretresa stana četvorici drugova u Kraljevici (Rade Celer, Vjekoslav Franović, Filip Pavešić i Ivan Pravdica), jednom u Bakru (Ivan Dujmić), jednom u Šmriki (Lovro Juretić) i trojici u Hreljinu (Anđelo Blažina, Franjo Grubišić i Viktor Paškvan) i preslu-

[112] M. Sobolevski, Ogulinski proces 1927. . . . , str. 26. bilj. 8.

[173] Dopis D. Z. Br. 694 od 29. I 1927. upućen županijskoj oblasti u Karlovcu, koja ga 9. II 1927. Pov. br. 291 šalje sreskom poglavaru u Crikvenici. — NKS.

[n*] Dopis D. Z. Br. 1313 od 4. II 1927. upućen županijskoj oblasti u Karlovcu, koja ga 9. II 1927. šalje sreskom poglavaru u Crikvenici. — NKS.

[175] Dopis D. Z. Br. 8612 od 21. V 1927. — NKS.

[176] Pov. broj 1887—1927. od 22. VII 1927. Primljeno u Crikvenici 9. VIII 1927, broj 397/pov. i poslano opć. poglavarstvu u Selcima 12. VIII 1927. — NKS.

sanja uhapšenih otkriven je sav ilegalni rad u ovim mjestima. U vezi s ovim u Zagrebu su uhapšeni Josip Broz i dr Miroslav Delić.[177]

Kako su do tada postojale izvjesne veze među komunistima u cijelom Hrvatskom primorju, dakle i s onima u Vinodolu, nameće se pitanje da li je ovom prilikom došlo do kakvih policijskih mjera protiv komunista ili osumnjičenih da su komunisti- na području Vinodola. Hapšenja u Kraljevici i Bakru izvršena su 11. i 12. srpnja 1927, i to je prvi objavio zagrebački »Obzor« 15. VII 1927. Tu se kaže da je to izvršeno »po naređenju komandanta žandarmerije u Sušaku«. Uz to se tvrdi da će se hapšenja izvršiti »u Zagrebu i još nekim drugim mjestima«[178] Javnost je dakle bila obaviještena o ovim hapšenjima, a to je iz štampe saznala i kotarska oblast u Crikvenici. Nju je o tome mogla obavijestiti i žandarmerija u Sušaku, koja je ionako obavještavala i tu oblast o nadzoru nad komunistima. To potvrđuje i poslani komunistički proglas pred oblasne izbore. A na osnovi prethodno primljenih uputa, sreski poglavar u Crikvenici mogao je i svojom inicijativom poduzeti neke mjere protiv komunista. Mogao je, konačno, za to dobiti upute od žandarmerije u Sušaku, prema čijem su naređenju, kako je pisao »Obzor«, i počela hapšenja u Kraljevici. I doista, bez obzira na čiji poticaj, sreski poglavar u Crikvenici Juraj Mihalić dao je 17. srpnja 1927 — dakle pet dana poslije hapšenja u Kraljevici — nalog žandarmerijskoj stanici da izvrši premetačinu kod devetorice radnika. Naredio je da se »sve komunističke letake, brošure, knjige i si. zaplijeni« i dodao je da »na korespondenciju se ima također paziti.«[179]

Žanđarmerijska stanica izvršila je premetačinu i 18. srpnja 1927. podnijela je izvještaj. Osumnjičeni su bili ovi radnici:

Iskaz osoba kojima je izvršen pretres stana:

Broj	Ime i prezime	Mjesto	K. broj	O p a s k a
1	Ivan Knez Filipov	Crikvenica	76	
2	Franjo Knez Filipov	„	76	
3	Anton Turk Antunov	„	217	
4	Ivan Polić Jurjev	Dramalj	6	
5	Josip Benić Ernestov	Crikvenički Dolac	13	
6	Ivan Ognjenović	Crikvenica	—	mesarski pomoćnik kod mesara Zdravka Karlovića
7	Josip Jurić	Manestri	31	
8	Mate Pilaš	Dramalj ska Lokvica	3	
9	Ante Domi j an	Dramalj	82	

[177] M. Sobolevski, Ogulinski proces Josipu Brozu . . . . str. 9—17.
[178] Obzor, br. 186, Zagreb, 15. VII 1925, str. 3. Prema M. Sobolevski: Ogulinski proces Josipu Brozu . . . , str. 33, bil j. 1.
[179] Iz arhiva kotarske oblasti u Crikvenici. — Koncept, pisan rukom, broj 356/Pov. od 17. VIII 1927. — NKS.

Nalaz žandarmerije bio je negativan. U izvještaju se navodi da »prigodom svestranog i najpomnijeg preduzetog pretresa stanova i gospodarskih zgrada... nije se moglo ništa sumnjivog pronaći, tj. da bi isti imali kakve veze sa komunističkom strankom-partijam, ili da bi istoj pripadali«. Ali se istodobno u izvještaju tvrdi »da su oni ranijih godina, dok je komunistička stranka-partija, bila u našoj državi više razgranjena, da su podržavali veze s istom, čitali razne knjige, novine i brošure, ali od kad je počelo proganjanje iste od strane države, da više uopće ne podržavaju nikakve veze sa članovima komunističke stranke, a niti se predplaćuju na kakove knjige, novine ili časopise«. Uz ovo isu oni izja vili i to, »da je kod njih i 1921. godine izvršen pretres stana i da im je bila tada oduzeta sva literatura.« Očito je da su imenovani bili članovi KPJ ili njeni simpatizeri, a sama činjenica da im je izvršen pretres stana, bila je zasnovana na nekim sumnjama. U žandarmerijskom izvještaju se tvrdi da se u rejonu Crikvenice »uz sva nastojanja« nije moglo doznati »da bi u opće postojala kakva komunistička ćelija ili da bi koji bio član te partije«. Obećaje se da će se u pogledu postojanja komunističke ćelije ili članova KPJ »i u buduće ... najpomnije paziti«.[180] Međutim, uskoro se na izborima za Narodnu skupštinu (11. IX 1927) potvrdilo da komunista ima i u orikveničkom kotaru.

0 pretresu stanova spomenute devetorice sreski poglavar obavijestio je 21. srpnja 1927. ministarstvo unutrašnjih djela, odjeljenje za Hrvatsku i Slavoniju, u Beogradu da je »kod nekolicine komunista, koji su se kao takvi isticali pred nekoliko godina, proveo kućne pretmačine ali bez pozitivnih rezultata«.[181] Iz ovoga proizlazi da je sreski poglavar Juraj Mihalić svojom inicijativom naredio pretres stanova. Njegov je izvještaj kratak. Ali žandarmerijska stanica u Crikvenici poslala je potpun izvještaj 9. žandarmerijskom puku, a ovaj je o tome izvijestio komandu žandarmerije i ova ministarstvo unutrašnjih djela, odjeljenje za državnu zaštitu. To se vidi iz opširnog izvještaja što ga je ministarstvo uputilo 22. kolovoza 1927. velikom županu u Karlovac, spominjući imena dvetorice i navodeći sav tekst iz izvještaja žanđarmerijske stanice.[182] Prema tome o nadzoru kotarske oblasti u Crikvenici nad komunistima bili su dobro obaviješteni svi viši organi režima, pa su komunisti i dalje svakako bili pod nadzorom policijskih vlasti.

štoviše, spomenute osobe nisiu bile jedine koje je policija motrila. Njih je bilo više. Već 19. srpnja, dakle osam dana poslije hapšenja komunista u Kraljevici, a jedan dan poslije pretresa stanova komunista u Crikvenici, 3. bataljon 37. pješadijskog puka u Sušaku šalje sreskom poglavaru u Crikvenici obavijest Savske divijske oblasti, koja glasi:

> U poslednje vreme opaža se jača aktivnost komunista tako, da je u nekim mest-ima već došlo i do njihovog hapšenja.

[180] Izvještaj žandarmerijske stanice u Crikvenici Pov. br. 204 od 18. VII 1927. pisan je ćirilicom i upućen sreskom poglavaru. Zaprimljen je 19. VII 1927 pod br. 356. — NKS.

[181] Broj 374. Koncept. Predmet: Crikvenica, važnijih događaja izvještaj. Napisao sreski poglavar J. Mihalić 21. VII 1927, poslano 22. VIII. — NKS.

[182] D. Z. Pov. br. 12802. — NKS.

Skrećem pažnju na ovu pojavu, kako bi se što intenzivnije osmatrao destruktivni rad ovih elemenata na teritoriji tog nadleštva a u sadejstvu sa ostalim organima, koji surađuju na ovoj službi.

Molim izvestiti ovu komandu, čim se što važni je po ovome sazna.«[183]

Ovaj tekst pokazuje da je režim buržoazije ne samo preko upravnih vlasti i žandarmerije nego i putem kr. vojske budno pratio ilegalnu komunističku djelatnost i u Hrvatskom primorju. To je jasno odudaralo od uobičajenog tvrđenja da se kr. vojska ne miješa u politiku i u rad stranaka. Bilo je upravo obrnuto, štoviše, nije ostalo samo pri ovoj uopćenoj obavijesti. Samo osam dana kasnije, tj. 27. sipnja, isti bataljon iz Sušaka dostavlja u Crikvenicu novu obavijest Savske divijske oblasti. Uvodno je ona još uvijek uopćena, ali oštrija, spominjući prikupljanje imena komunista i tražeći nadzor nad njima. A zatim je potpuno konkretna, jer se navode imena komunista za 29 mjesta. Među njima se spominje s e d a m mjesta u Hrvatskom primorju s ukupno 17 imena komunista. To su:

Baška: Vinko Pajalić,

Bribir (Vinodol): Jelena Sigatić (vjerojatno: Ligatić), Ivan Antonić i Jure Kalafatić,

Dobrinj: Anton Zujan,

Hreljin (Primorski): Andrija Blažima, Viktor Paskovan (vjerojatno: Paškvan), Ivan Švrljuga, Anton Vuković, Ivan Bujan, Mato Kučan i Josip Kučan,

Kraljevica: Anton Štefanić i Lovro Juretić,

Podrvanj (Cavle): Josip ćargonja, i

Sušak: Hinko Raspor i Julio Rukavina.[1"4]

Sreski poglavar u Crikvenici primio je ovu obavijest 3. kolovoza 1927. i uzeo je na znanje, ali je nije proslijedio općinama, jer se ovdje ne spominje nijedno mjesto u kotaru. Spomenut je Bribir, koji je onda pripadao području kotara Novi Vinodolski.

Ministarstvo unutrašnjih djela nastavilo je opet pred zakazane izbore za Narodnu skupštinu (11. IX 1927) pratiti rad komunista i obavještavati o tome velikog župana u Karlovcu. Ovaj je o tome dalje javljao sreskim poglavarima. Tako se obavještava da će se kandidirati »viđenije ličnosti iz komunističkog pokreta«, ali ne pod imenom zabranjene KPJ nego pod imenom »Nezavisni radnici«, »Republikanski savez radnika i seljaka«, itd. pa se dodaje da su se »listovi sa ovakvom tendencijom već i pojavili«. Ministarstvo dalje traži da se motri na ove listove i da se postupi po Zakonu o zaštiti države »gde se ispolji komunistička propaganda.« Upozorava se i na odnose u Socijalističkoj partiji između centrumaša i desničara u pogledu suradnje s komunistima, pa se naređuje primjena zakona ako centmmaši (ljevičari) »počnu pomagati komunističku propagandu i partiju«. Posebno se skreće pažnja nižim orga-

[183] Pov. ob. br. 435, Sušak 19. jula 1927. Zaprimljeno u Crikvenici 21. VII 1927. Dod br. 373 i primljeno »na znanje«. •— NKS.

[184] Pov. ob. br. 452, Sušak 27. jula 1927. Zaprimljeno u Crikvenici pod br. 385. — NKS.

nima da se u vezi s izborima odmah primijeni Zakon o zaštiti države ako zapaze »komunističku propagandu«. I što se više približavao dan skupštinskih izbora (11. IX 1927), raspisi o pripremama komunista za izbore i o mj erama protiv njihova rada bili su sve češći. Čak se javlja da su komunisti uspjeli istaći i potvrditi svoje kandiđatske liste mahom pod imenom »Republikansko Radničko Seljački Savez«. Tome se, razumljivo, prigovara, jer da to pokazuje da »odnosne vlasti nisu budno motrile i suzbijale komunističku propagandu«. Uz to se naređuje da se pazi da komunisti »ne zavedu glasače i eventualno koji od tih kandidata komunista ne bude izabran.«[185]

U duhu ovih upozorenja pred izbore za Narodnu skupštinu sreski poglavar u Crikvenici Juraj Mihalić naredio je žandarmerijskoj stanici 9. rujna 1927. da se uoči izbora, dakle 10. rujna, izvrši kućna premetačina kod Ivana Limpića u grižanskom ,selu Pećca 1. Naređeno je da mu se zaplijeni »svu korespondenciju, letake, plakate, brošure i slično tičući se komunističke agitacije«, i ako se šta pronađe, da ga uhapse. Međutim, dopis upućen Limpiću nije predan, dostavnica nije potpisana, a zadržan je i dopis u žandarmerijskoj stanici. Nalog za premetačinu bio je dakle povučen.[186] Ipak i sam nalog dokazuje kako su vlasti pred ove izbore motrile na komuniste u smislu svih dobivenih uputa i naloga viših organa. Stoga je sasvim točno pisao Josip Broz povodom hapšenja komunista u Kraljevici, Bakru i Hreljinu — a to vrijedi i za pretrese stanova komunista u crikveničkom kotaru — da su buržoaske stranke pred izbore »dale mig vlastima i žandarmeriji, da pozatvaraju po njihovom mišljenju najopasnije protivnike, a ujedno, da zaplaše ostali radni narod, jer su htjeli time zaprečiti postavljanje listine Radnika i Seljaka.«[187]

I za ove izbore (11. IX 1927) bilo je podnijeto devet kandidatskih lista, a među njima kao sedma po redu lista Saveza radnika i seljaka, koja se u dokumentu naziva »komunističkom«. Nosioci lista te kandidati i njihovi zamjenici za kotar Crikvenicu i Novi, a tri puta i za Sušak, pojedinih stranaka bili su ovi:

Lista I — *Narodna radikalna stranka*
Nosilac liste: Ljubomir Miljušković, biv. nar. poslanik i advokat u Zagrebu
Kotar Crikvenica i Sušak:
Kandidat: dr Gjivo Šupilo, ministar n. r., advokat u Sušaku
Zamjenik: Stjepan Badovinac, tvorničar na Sušaku

Lista II — *Samostalna demokratska stranka*
Nosilac liste: dr Srđan Budisavljević, biv. nar. poslanik i advokat u Zagrebu

[185] Pov. D. Z. br. 11576 od 26. VII 1927. — Pov. D. Z. br. 11611 od 27. VII 1927. — Str. Pov. D. Z. br. 173 od 30. VIII 1927. — NKS.
[186] Nalog sreskog poglavara Pov. br. 450. Iz arhiva kot. oblasti u Crikvenici. — NKS.
[187] U članku »Blamaža sa tzv. »komunističkom« zavjerom u Hrvatskom primorju. Borba, br. 41, Zagreb, 27. VIII 1927. Potpisano sa šifrom B. J. Prema M. Sobolevski, Ogulinski proces Josipu Brozu--------- , str. 52, dok. br. 10.

Kotar Crikvenica i Novi:
Kandidat: Nikola Ćorak, župnik u Driveniku
Zamjenik: Petar Baran, posjednik u Novom

Lista III — *Hrvatska seljačka stranka (radićevci)*
Nosilac liste: dr Stanko Šibenik, ministar n. r. i gospodar iz Lipe
Kotar Crikvenica i Novi:
Kandidat: Stjepan Knez, zidar iz Triblja
Zamjenik: Luka Šarar Matov iz Grižana

Lista IV — *Narodna radikalna stranka (pašićevci)*
Nosilac liste: dr Milovan Grba, profesor u Zagrebu
Kotar Crikvenica i Sušak:
Kandidat: dr Fran Gabrek, sveučilišni profesor u Zagrebu
Zamjenik: Rajmund Križanić, trgovac u Zagrebu
Kotar Novi i Čabar: Ivan Majnerić, seljak iz Delnica
Kandidat: Mihovil Biljan, činovnik u Zagrebu
Zamjenik: Milan Roter, obrtnik u Zagrebu

Lista V — *Hrvatska pučka stranka (klerikalci)*
Nosilac liste: dr Auguistin Juretić, župnik u Lađavcu
Kotar Crikvenica i Novi:
Kandidat: dr Ivo Blažičević, prof, u Senju
Zamjenik: Pavao Kršul, stolar iz Bribira (Ugrini)

Lista VI — *Socijalistička stranka*
Nosilac liste: Vilim Haramina, predsjednik Općeg radničkog saveza Jugoslavije u Zagrebu
Kotar Crikvenica i Novi:
Kandidat: Ivan Limpić, trgovac iz Triblja
Zamjenik: Daniel Kozlića, radnik iz Sušaka

Lista VII — *Komunistička stranka*
Nosilac liste: Ivan Krndelj, tajnik radničkih sindikata u Zagrebu
Kotar Crikvenica i Sušak: Božo Polić, zidarski radnik iz Trsata
Zamjenik: Milan Črnjar, bravar iz Podvežice
Kotar Novi i Čabar: Ivan Majnerić, seljak iz Delnica
Zamjenik: Josip Kraš, pekarski radnik iz Zagreba

Lista VIII — *Demokratska stranka tdavidovićevci)*
Nosilac liste: dr Ivan Ribar, advokat u Beogradu
Kotar Crikvenica:
Kandidat: dr Ante Kuntarić, odvjetnik u Crikvenici
Zamjenik: Filip Pilaš, grad. poduzetnik iz Blaškovići
Kotar Novi:
Kandidat: Josip Franciśković, trgovac iz Bribira
Zamjenik: Josip Mudrović, ovlašteni graditelj iz Novog

Lista IX — *Hrvatski blok*
Nosilac liste: Ivan Mikan, dekan i župnik u Slunju
Kotar Crikvenica:
Kandidat: Milan Vampola, pekar i trgovac u Crikvenici
Zamjenik: Josip J. Vranicani, krojački obrtnik u Crikvenici
Kotar Novi:
Kandidat: dr Milovan Žanić, odvjetnik u Novoj Gradiški
Zamjenik: Franjo Žilić, seljak iz Tounja.[188]

[188] Arhiv Hrvatske, fond JU-105. Primorsko-krajiška oblast, kut. 317. kut. 317.

Veliku agitaciju za ove izbore proveli su u Vinodolu pristalice Demokratske stranke. Više sastanaka u pojedinim mjestima održao je Ivan Ribar, nosilac liste. Okružni odbor te stranke objavio je u Sušaku koncem kolovoza 1927. proglas »Braći Primorcima«, tražeći preokret u politici zemlje i zalažući se za »obranu interesa ovog siromašnog d zapuštenog kraja«, za koji da se nisu brinuli ni radićevci ni pribićevdćevci ni u vladi ni u opoziciji.[189]

Pod imenom Saveza radnika i seljaka bila je podnijeta d radnička lista. Sekretar partijske organizacije u Sušaku Hinko Raspor posjetio je povodom ovih izbora Oblasni komitet KPJ u Zagrebu, a radi prikupljanja potpisa za radničku listu obišao je Fužine, Delnice, Ogulin d »druga mjesta«. Listu je predao na potvrdu okružnom sudu u Ogulinu.[190]

KPJ se dakle pojavila i na ovim izborima pod raznim imenima (Radničko-seljački republikanski blok i slično) i u cijeloj zemlji dobila je svega 43.114 glasova ili 1,86%.[191]

U crikveničkom kataru bilo je za komunističku listu, kako se i naziva u aktu sreskog načelstva u Crikvenici, a kojoj je nosilac bio Ivan Krndelj, u pojedinim općinama ovaj broj glasova: Crikvenica 21, Sv. Jakov-Šiljevica (današnje Jadranovo) 13, Grižane 8, Selca 4 i Drivenik 3 glasa.[192] U Selcima je od 362 birača glasalo samo 114 ili 31,5%. Najviše je glasova dobila Demokratska stranka, 75 ili 65,8%, dok je HSS (radićevci) dobila 16 ili 14% glasova.[193]

Za ocjenu stanja u radničkom pokretu u crikveničkom kotaru za vrijeme izbora i poslije od znatnog je interesa ono što su buržoaske vlasti sada poduzele protiv komunista. Ministarstvo unutrašnjih djela obavijestilo je 19. rujna 1927. velikog župana u Karlovcu da je utvrđeno »da su se mnogi činovnici, ostali državni službenici građanskog reda i osobe većeg broja opština eksponirali kao komunisti i to mahom potpisujući kandidatske liste »Republikanskog Radničkog Seljačkog Saveza
— Bloka i agitujući za te liste«. Ministarstvo traži popis takvih službenika i upozorava da bi ovi »zbog svoje štetnosti trebali biti odstranjeni iz redova državnih i opštinskih službenika.« Veliki župan je na to 26. rujna 1927. zatražio o ovome izvještaj sreskih poglavara. Iz Crikvenice mu je javljeno već 29. rujna t. g. »da se u ovom srezu nije primijetio ni jedan ini državni ni općinski službenik, koji bi se eksponirao za komunističku partiju«. Na koncu sreski poglavar ipak dodaje da mu je

[189] Ivan Ribar održao je 10. VIII 1927. zbor u driveničkom zaseoku Klarići (opć. Drivenik Pov. br. 96), a 16. VIII 1927. u Triblju. Otvorio ga je tamošnji župnik Andrija Pobor, a govorili su, osim Ribara, liječnik dr Ante Pavelić i odvjetnik dr Ante Kuntarić (opć. Drivenik Pov. br. 96. Izvještaji i letak u arhivu NKS.

[190] H. Raspor, Kratak prikaz . . . , str. 27. — Isti: Tokovima klasne borbe . . . , str. 64.

[191] Komunistički pokret..., str. 101.

[192] Broj 478 Pov. od 29. IX 1927. Koncept. — NKS.

193 p_{rema} tabeli u Arhivu Hrvatske. Prikupio Mladen Plovanić i ustupio za objavljivanje.

»jedan lugar sumnjiv«, pa će, veli dalje, »posebice pratiti njegov rad.«[194]

Bila je riječ samo o službenicima i izvještaj sreskog poglavara bio je vjerojatno točan. Ali je on istoga dana (29. IX) zatražio od svih pet općina u kotaru (Crikvenica, Drivenik, Sv. Jakov-Šiljevica, Grižane i Selca) da mu se uopće pošalje popis komunista koji su glasali za komunističkog kandidata. Općina Crikvenica i općina Selca poslale su te popise kako se vidi iz sačuvanih popratnih dopisa, ali uz dopise nisu sačuvani popisi tih komunista. Iz Drivenika je upravitelj-bilježnik Lušičić izvijestio »da se najpomnijim ispitivanjem nije moglo ustanoviti, koji su trojica od ovdašnjih birača pustili kuglice u komunističku VII kutiju«. Obećao je nastaviti ispitivanje, ali je dodao i to kako je moguće da je koji stariji birač bacio zabunom kuglicu mjesto u VIII kutiju (demokratsku) u VII (komunističku). Uz ovaj dopis sačuvana je bilješka pisana rukom i tintom, a glasi: »Komuniste: Drivenik: 1) Koščić Tomo, Podsopalj Driv., 2) Domijan Mate, Podsopalj Driv., 3) Brusić Mate, lugar z. z., Podsopalj Driv.«[195] Za sada nije uvtvrđeno koji su birači glasali za komunističku listu u Crikvenici (21), Grižanima (8) i Seloima (4).

Najteži slučaj proganjanja jednog birača koji je glasao za Ivan Krndelja bio je u ondašnjoj općini Sv. Jakov-Šiljevica (današnje Jadranovo). Opć. poglavarstvo javilo je da mu je »nemoguće predložiti... spisak trinajstorice njih koji su prilikom prošlih parlamentarnih izbora glasovali za komunističkog kandidata Krndelja«. Ono javlja da se to »ne može potpuno ustanoviti niti uztvrditi...« Ipak spominje ime Ivana Gršca iz Smokova, dodajući da je o njemu već dvaput izvijestilo. Na ovo traženje kotarske oblasti, opć. poglavarstvo piše kako je utvrdilo odnosno saznalo da Ivan Gržac pripada komunistima po tome što je na izborima »glasovao za komunističkog kandidata Krndelja«, te da su »njegovo glasovanje očito primijetili članovi biračkog odbora«. Sreski poglavar Juraj Mihalić naredio je istodobno premetačinu stana Ivana Gršca. Izvršivši pretres, žandarmerijska stanica podnijela je 8. listopada 1927. izvještaj da je pretres izvršen u prisutnosti dvojice građana (trgovca Luke Perhata i posjednika Josipa Perhata), ali da nije pronašla »nikakovih knjiga, brošura, a niti spisa komunističkog sadržaja«.

Položaj Ivana Gršca postao je time težak. A kada je na općinskim izborima 2. listopada 1927, dakle nekoliko dana prije premetačine njegova stana, izabran za odbornika na listi Frana Grbčića i dr., postao je režimu još nepoćudniji. Uz to ga je tada jedan mještanin optužio u pismu sreskom poglavaru J. Mihaliću da je na izborima za Narodnu skupštinu »javno agitirao za komuniste, a kada je išao glasovati namjerice je bacio kuglicu u komunističku kutiju«. Taj mještanin bio je pristaša Radikalne stranke — rijetkost inače u mjestu, u Vinodolu i u cijelom Hrvatskom primorju — kako to sam očituje u svom pismu-optužbi. On još traži da se cestar Ivan Gržac otpusti iz državne službe, dakle da mu

[194] Pov. D. Z. broj 13738, Beograd 19. IX 1927. — Pov. broj 1674, Karlovac, 26. IX 1927. — Broj 475, Crikvenica, 29. IX 1927.

[195] Crikvenica, 4. X 1927, Pov. broj 202. — Selca, 30. IX 1927, Pov. broj 124. — Drivenik, 13. X 1927, Pov. broj 126.

se oduzme kruh. Izražava i želju da se iz opć. zastupstva odstrane komunisti, spomenuti Ivan Gržac i Tomo Šegulja, kao »otvoreni kolovođe partije«, naime KPJ.

Sreski poglavar obavijestio je o slučaju Ivana Gršca građevinsku sekciju u Sušaku, potvrđujući u dopisu da su u Jadranovu ina izborima 11. rujna 1927. glasala »trinajstorica njih za komunističkog kandidata Kmdelja«. Taj je dopis, u stvari, bio zahtjev da Ivan Gržac bude otpušten iz državne službe. Konačno je sreski poglavar na temelju čl. 18 Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi iz 1921. uputio dopis Ivanu Gršcu da ne može »vršiti čast općinskog odbornika« jer pripada »jednoj zabranjenoj partiji«. To rješenje kotarske oblasti Gržac je pri mio 12. prosinca 1927, potvrdivši to svojim potpisom na dostavnici.[196] No proganjanje ni time nije prestalo. Veliki župan Hanžeković zatražio je 27. prosinca 1927 od građevinske sekcije u Sušaku da, prema njegovu dopisu od 4. studenoga 1927, izvijesti »o rezultatu postupka protiv navedenog cestara.« Na to je građevinska sekcija 5. siječnja 1928. obavijestila velikog župana da je prijava sreskog poglavara u Crikvenici protiv Ivana Gršca poslana građevinskoj direkciji u Zagreb »na nadležno uredovanje«, ali da još nije primila nikakva rješenja.[197] Učinjeno je dakle sve da se Ivan Gržac otpusti iz cestarske službe samo zato što je glasao za inače dozvoljenu kandidatsku listu Ivana Krndelja.

Konačno je u razdoblju poslije izbora za Narodnu skupštinu (11. IX 1927) izvršen još jedan pretres stana u Crikvenici, naime, stana i auto-garaže Ivana Andresa. To je sreski poglavar naredio 15. studenoga 1927. Istoga dana, poslije izvršenog pretresa, žandarmerijska stanica izvješćuje da »se nije moglo ništa sumnjivog pronaći što bi sitajalo u vezi komunizma.« U izvještaju žandarmerija dodaje kako je Ivan Andres izjavio da je 1912. bio socijalista, ali da se od dolaska u Crikvenicu 1921. više ne bavi politikom, »a ni najmanje sa komunizmom, jer da je on najveći protivnik te stranke«. Sam Ivan Andres nije potpisao nikakvu izjavu. žandarmerija samo izvješćuje da je I. Andres to »izjavio«.[198] Ivan Andres je zaista djelovao kao socijaldemokrat u Rijeci i Sušaku pred prvi svjetski rat, bio je u Sušaku tajnik socijaldemokratske organizacije, pa je već i to bio povod da i on bude vjerojatno pod policijskim nadzorom.

No sve zajedno, progoni komunista, ogulinski proces protiv Ivana Dujmića, Josipa Broza i drugova, i sve policijske mjere u toku 1927. očito pokazuju da je zabranjena KPJ postojala ili tajno ili javno pod raznim imenima prigodom izbora na cijelom području Hrvatskog primorja, pa tako i na području Vinodola. Istina, ovi udarci buržoaskog re-

[196] Sv. Jakov-Šiljevica, 9. X 1927, Pov. broj 128 i 130. — Crikvenica, 6. X 1927, Pov. br. 481. — Žandarmerijska stanica Kraljevica, Pov. broj 241 od 8. X 1927. — Optužba protiv I. Gršca napisana je 3. X 1927, a zaprimljena u Crikvenici 6. X 1927, pov. broj 481. — Dopis Građevinskoj sekciji upućen je 2. XI 1927, a Ivanu Gršcu 9. XII 1927. — NKS.

[197] AHZ Pov. br 2088/1927 i Pov. br. 1—1928. Snimci dokumenata kod autora.

[198] Žandarmerijska stanica Crikvenica Pov. broj 341 od 15. XI 1927. — NKS.

žima ometali su i otežavali širu obnovu rada KPJ, prisiljavali su komuniste na povlačenje, što je dovodilo do zastoja u ilegalnom radu. No svakako je vrlo značajno da i na izborima za Narodnu skupštinu 11. rujna 1927. u crikveničkom kotaru glasuje za komunističkoga kandidata Ivana Krndelja 49 birača. To se događa više od šest godina poslije Obznane, a toliko i od donošenja Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi, što potvrđuje da buržoaski režimi nisu uspjeli, usprkos svima progonima i zabranama, ugušiti revolucionarni radnički pokret ni u Vinodolu.

Od kraja 1927. i u toku 1928. političke prilike još su se više pogoršavale. Građanske stranke nisu uspjele riješiti ni političke ni socijalno-ekonomske probleme jugoslavenske države u cijelom prvom desetljeću njena života. A pucnji u beogradskom parlamentu na Stjepana Radića i njegove drugove 20. lipnja 1928. još su više zamrsili političke prilike u zemlji.

To se osjetilo i u Vinodolu, u svim njegovim naseljima.

U Selcima vode prvu riječ građanske stranke. Društveno-kulturni rad provodi se od 1925. do kraja 1928. najviše u okviru Sokolskog društva. Gotovo sva intelektualna omladina učlanjena je u ovo društvo, a u njemu djeluju i mjesni obrtnici, koji žive i zarađuju u mjestu i ne odlaze na rad izvan mjesta. Radnici su svi, i stariji i mlađi, na radu kao zidari i klesari. Dio njih vraća se u jesen u rodno mjesto, ali već u proljeće odlazi opet tražiti posao izvan mjesta. Neki ostaju i po nekoliko godina, zaposleni u zemlji ili odlaze u Ameriku. U takvim uvjetima života u mjestu revolucionarni radnički pokret tih je godina u zastoju i do kraja 1928. nema jačih političkih ljudi koji bi mogli i u onakvim prilikama više učiniti za obnovu toga pokreta. Taj zastoj potvrđuje i činjenica da su na izborima za Narodnu skupštinu 11. rujna 1927. glasala samo četiri birača za Radničko-seljački republikanski savez, dok je u drugim mjestima crikvaničkog kotara, osim Drivenika, broj birača za tu listu bio mnogo veći. U takvu zastoju radničkog pokreta u Selcima u toku 1928. dočekano je uvođenje kraljevske diktature 6. siječnja 1929.

III

DJELOVANJE KPJ I OŽIVLJAVANJE RADNIČKOG POKRETA 1929—1941.

Poslije Obznane (29. XII 1920), izglasavanja Vidovdanskog ustava (28. VI 1921) i Zakona o javnoj bezbjednosti i zaštite poretka u državi (2. VIII 1921) na vlasti u Jugoslaviji smjenjivale su se građanske stranke. Tri puta održani su izbori za Narodnu skupštinu (1923. 1925 i 1927). Sve to ipak nije pomoglo da se pristupi rješavanju gorućih problema u državi: nacionalnih, političkih i socijalno-ekonomskih. Zaoštrenost situacije nastupila je pogotovu poslije atentata na Stjepana Radića i drugove u Narodnoj skupštini (20. VI 1928) i njegove smrti (8. VIII 1928). U razdoblju od osam godina (1921—1928) radnička klasa i zabranjena

KPJ ostale su obespravljene, iako je ona nastojala djelovati tajno, putem svojih ilegalnih ćelija i komiteta, a javno putem Nezavisne radničke partije Jugoslavije (1923—1924) i sindikata. U kapitalističkom društvenom poretku stare Jugoslavije KPJ nije mogla parlamentarnim putem — kako je to pokušala u Ustavotvornoj skupštini (1920—1921) i putem općinskih zastupstava — zaštititi radne ljude i boriti se za njihova prava protiv eksploatacije. Još samo putem štrajkova radnička je klasa mogla i morala štititi i tražiti svoja socijalna i ekonomska prava.

Objavom proglasa »Mome dragom narodu !« (6. siječnja 1929), raspustom Narodne skupštine i zabranom rada političkim strankama, kralj Aleksandar uveo je diktaturu u suradnji s reakcionarnim građanskim snagama u zemlji, protiv koje su bile i demokratske snage u zabranjenim političkim grupacijama. Tada je nastupilo novo razdoblje u političkom životu stare Jugoslavije. Međutim, kraljevska diktatura ipak je brzo oslabljena i doživjela je politički neuspjeh još za života kralja Aleksandra. Kada je on usmrćen u Marseilleu (9. X 1934), došlo je do obnove rada građanskih stranaka zabranjenih pod diktaturom, ali je ujedno pokušano fašiziranje zemlje u vrijeme ojačalih fašističkih režima u Italiji i Njemačkoj. Početak drugog svjetskog rata (1. IX 1939) dočekan je sporazumom Dragiše Cvetkovića i Vladimira Mačeka (26. VIII 1939) te osnutkom Banovine Hrvatske. A Jugoslavija je postupno slabila, ionako oslabljena neriješenim unutrašnjim problemima pod Nani jesništvom s knezom Pavlom na čelu. Ona se kolebala između dvaju stranih utjecaja, englesko-francuskog i njemaoko-talijanskog, dok nije potpisivanjem Trojnog pakta 25. ožujka 1941. u Beču trebalo da se konačno potčini ovom drugom. Ali državni udar od 27. ožujka 1941. prekinuo je potčinjavanje Jugoslavije Njemačkoj i Italiji.

U tom desetljeću (1929—1941) zabranjena KPJ dobiva nove udarce od režima kraljevske diktature. Iako je i do 6. siječnja 1929. neprestano progonjena svagdje u zemlji, pa i u Vinodolu kao dijelu Hrvatskog primorja (kako je prikazano u prethodnim poglavljima), KPJ je u prvim danima diktature izložena još težim i užasnijim progonima. Njeni su prvaci bacani u zatvore i ubijani (Đuro Đaković, sekretar CP KPJ, Božo Vidak Vuk iz Hteljina). Međutim, uza sve užase kojima je kraljevski diktatorski režim odlučio pod svaku cijenu onemogućiti tajno djelovanje KPJ i javno u raznim oblicima rada (u društvima, štampi) i naprosto je satrti, Partija radničke klase upravo u ovom razdoblju, više nego u onom poslije Obznane, uspijeva postupno obnoviti svoj rad. To dovodi i do oživljavanja radničkog pokreta u cijeloj zemlji.

U takvim prilikama revolucionarni radnički pokret oživljava i u Vinodolu kao dijelu Hrvatskog primorja. A Vinodol je tada u pogledu djelovanja KPJ jedno omeđeno, cjelovito područje, ostavljeno u početku samo sebi. Slično je bilo i u drugim krajevima. A djelovanje KPJ" i oživljavanje radničkog pokreta u Selcima, u jednom vinodolskom mjestu, utječe na zbivanja u drugim vinodolskim mjestima. Može se, međutim, zapaziti i obrnuti utjecaj. Stoga se u izvjesnoj cjelovitosti prikaza može točnije uočiti mjesto i uloga Selaca u djelovanju KPJ i oživljavanju radničkog pokreta u cijelom Vinodolu. A sva zbivanja u Selcima moraju

se prikazati u cjelini, jer se u takvu prikazu mogu potpuno očitovati svi napori komunista, njihovo sudjelovanje u događajima, njihova predvodnička uloga i borba protiv režimskih reakcionarnih snaga. Iako se takav prikaz ograničuje samo na jedno mjesto u Vinodolu, ne može se i ne smije mimoići suradnja Selaca s drugim vinodolskim mjestima. Ovo napose i zato što su Selca po radu mjesne organizacije KPJ i razvitku radničkog pokreta u spomenutom desetljeću vrstan predvodnik u cijelom Vinodolu. To će se uočiti osobito u sudjelovanju komunista i naprednih snaga uopće u *javnom životu* mjesta, i to u opsegu i po važnosti kako se u istoj mjeri ne može utvrditi u svima drugim vinodolskim mjestima onoga doba. Ta zbivanja od 1929. do 1941. upućuju da se prikažu u ova četiri poglavlja:

A) Stvaranje jezgre naprednih snaga (1929—1933),

B) Borba naprednih snaga za Hrvatsku pučku knjižnicu i Dom prosvjete (1934—1935),

C) Osnutak Komiteta KPJ za Vinodol i osvajanje općina (1936——1937), i

D) Novi udio Selaca u djelovanju komunista Vinodola (1938—1941).

A) STVARANJE JEZGRE NAPREDNIH SNAGA (1929—1933)

U prvim godinama kraljevske diktature i prestanka djelovanja zabranjenih građanskih stranaka u Selcima je sokolstvo imalo sve veći politički utjecaj. Ta prijašnja demokratska organizacija »podržavljena« je, učinjena oružjem režima i proglašena »Sokolom Kraljevine Jugoslavije«. Na čelo takve organizacije, koju su sada pomagali i sokolski prvaci, imenovan je kao starosta prijestolonasljednik Petar.

S druge strane, mnogi bivši članovi jugoslavenskih sokolskih društava prestali su djelovati u novim prilikama pod diktaturom. Tako se dogodilo i u Selcima. Ali uz pomoć Vinodolskog sokolskog okružja sa sjedištem u Crikvenici i Sokolske župe sa sjedištem u Sušaku, Sokolsko društvo u ovom mjestu, osnovano inače 1925, ostalo je da živi i da djeluje. Prestankom djelovanja političkih stranaka ono je čak postalo jedini politički činilac u mjestu. Svojim priredbama, akademijama, na kojima su uz gimnastički program izricane i političke riječi o »jugoslavenstvu«, kako je ono onda režimski shvaćeno, naročito poslije proglašenja Kraljevine Jugoslavije (mjesto dotadašnjeg naziva SHS), Sokolsko je društvo doista politički djelovalo. Međutim, u širim slojevima, u redovima radnika u mjestu, ono nije ni sada, kao ni prije, moglo steći veći broj članova. Oni su se rezervirano držali prema ovoj organizaciji, koju su inače vodili pretežno obrtnici i činovnici i dio politički još neizgrađene omladine.

No uz Sokolsko društvo postoji u mjestu i Hrvatska pučka knjižnica. Djelujući neprestano više ili manje od svoga osnutka (1904), ona je smatrana mezimicom mještana i bila je tradicionalno obljubljena. Tako je osnutkom Sokolskog društva, a bez dobrih prostorija, Knjižnica bila u manje povoljnom položaju za svoj rad, ona se ioak održala. Uvođenjem diktature prilike se mijenjaju i za Knjižnicu. Ona opet postaje značajan društveno^kulturni faktor.

Sticajem novih prilika i postojanjem subjektivnih faktora u Selcima se od 1929. ulažu i novi napori za brži razvitak mjesta. Tome cilju trebalo je da posluži i osnivanje samostalne zdravstvene općine izdvajanjem iz takve uzadružene općine, koju su sačinjavali Selca, Grižane, Drivenik i Jadranovo (Sv. Jakov). Kada je to uspjelo, u mjestu dolazi i do novih inicijativa da se ono dalje razvije (vodovod, plaže, društveni dom). U tim godinama vraća se u rodno mjesto izvjestan broj mladih mještana, bilo svijesnim nastojanjem, bilo zbog nezaposlenosti. Svi oni sudjeluju u javnom radu i posvećuju svoje snage razvitku mjesta. Dio njih ne ostaje samo pri tome nego istodobno tumači i aktuelne događaje u svijetu i u zemlji i pridonosi obnovi radničkog pokreta poticajem i djelatnošću pojedinih komunista.

Tako se u razdoblju od pet godina (1929—1933) zbivaju u Selcima krupni događaji, postižu se uspjesi na komunalnom polju i počinju se mijenjati političke prilike. Stoga će se u prikazu ovoga razdoblja razmotriti daljnji razvitak mjesta (1), ukazati na izbore za Narodnu skupštinu (8. XI 1931) i pojavu »Vinodolskog pokreta« (2) te osvrnuti se na ilegalni rad komunista i na obnovu mjesne organizacije KPJ (3).

1. *Daljnji razvitak mjesta*

U prvom desetljeću stare Jugoslavije (1918—1928) Selca su napredovala u obnovi svoje turističke privrede i postigla nove uspjehe prema onima od osnutka kupališta do prvog svjetskog rata (1894—1914).[199] Tako je mjesto dobilo električno svjetlo i počela se uređivati obala prema kupalištu. A od 1929. pošlo se i dalje. Na čelu općine bio je načelnik Ivan Antić Cvetić s kojim je surađivao mlađi naraštaj, poduprijevši i njegov izbor za načelnika.

U izgradnji Selaca na prvom se mjestu ističe izgradnja vodovoda, jer se mjesto teško moglo turistički razvijati s dotadašnjim cisternama. Uostalom, već su prije bili izrađeni nacrti za gradnju mjesnog vodovoda, pa je načelnik Ivan Antić Cvetić već na sjednici 6. listopada 1928. obrazložio da se »o pitanju vodovoda mora jednom ozbiljno misliti«.[300] U novim prilikama rješavalo se pitanje vode na široj osnovi, tj. da se vodom bolje opskrbe Novi Vinodolski, Selca i Crikvenica iz vrela u Zrnovnici, južno od Novoga. Tako je 1929. iz kredita za javne radove u Savskoj banovini izlučena svota od 1,361.886 d za gradnju ovoga vodovoda. Tada je i općina Selca zamoljena da doprinese svoj novčani udio, jer je za gradnju bila predviđena svota od oko 9 milijuna dinara, ali općina to nije mogla.[201] Iste godine, 27. srpnja, održana je u Crik-

[199] G. 1897. boravilo ie u Selcima 20 turista, a g. 1914. niihov se broj popeo na 446. Obnovom turističke privrede u staroi Jugoslaviji broi turista 1924. iznosio je 905, ali je već 1927. niihov broj norastao na 1.558. G. 1931. broj turista iznosio ie 1.608 a broj noćenja 21.435. Najuspješnija sezona u Selcima bila je 1939, kada je mjesto posjetilo 2.000 turista i broj noćenja popeo se na 25.197.

[200] Zapisnik opć. zastupstva od 6. X 1928, tbr. 115, toč. V.

[201] Zapisnik od 9. V 1929, toč. I, prema dopisu Oblasnog hidrotehničkog odjeljka u Sušaku od 24. IV 1929.

venici rasprava o gradnji vodovoda, kojoj su prisustvovali i predstavnici Selaca: načelnik Ivan Antić Cvetić i odbornici Antun Antić i Valentin Lončarić.[202] Poslije ove rasprave odobrilo je i općinsko zastupstvo u Selcima doprinos od 200.000 d za ovaj vodovod.[203] Nacrt vodovoda odobrilo je ministarstvo građevina 25. listopada 1929. s predračunom od 9,426.500 d pa je odlukom banske uprave održana 25. veljače 1930. u Novom Vinodolskom još jedna rasprava o gradnji žmovničkog vodovoda. Poslije toga izdana je 5. ožujka 1930. »dozvolbena isprava za novogradnju vodovoda Žrnovnica—Novi—-Selce—Crikvenica«, a općina Selca povećala je svoj doprinos na 300.000 d podignuvši zajam u tu svrhu.[204] Gradnja vodovoda trajala je do polovice 1932.

Daljnjem napretku mjesta trebalo je da posluži i osnivanje samostalne zdravstvene općine. Prijedlog je podnio općinski načelnik 30. listopada 1929, obrazloživši da je »Selce u posljednje vreme postalo već priznato kupališno mjesto, a to zahtijeva već i materijalni interes samoga mjesta«. Prijedlog je jednoglasno prihvaćen i izabrano je izaslanstvo da predstavku o tom pitanju osobno obrazloži nadležnima u Zagrebu. Ne čekajući rješenje, općinsko zastupstvo prihvatilo je molbu dra Ivana Karlovića da u mjestu otvori privatnu ordinaciju i ujedno mu je odobrilo godišnju pomoć od 12.000 d da besplatno liječi »selačku sirotinju«.[205] Kada je molba općine odobrena (18. III 1930), Selca su postala samostalnom zdravstvenom općinom, kao što je bila i Crikvenica, a takvo rješenje primljeno je »do ugodnog znanja, jer je time udovoljeno jednoj velikoj potrebi ove općine«.[206] Tada je putem natječaja za općinskog liječnika izabran dr Ivo Karlović.

To je imalo dvostruko značenje. Naime, mjesto je dobilo svoga liječnika i time su bile zadovoljene potrebe mještana i turista za ukazivanje liječničke pomoći, koja se dotle morala tražiti u Crikvenici. Ono je ujedno dobilo i javnog radnika, jer se dr Karlović kao rođeni Selčanin prihvatio posla da pomogne daljnjem razvitku mjesta. U mjestu je već živio Ivan Jeličić Kombol, pa je okupljanje domaćih sinova u ondašnjim prilikama mjestu dobro došlo.

Tako su Selca od početka 1930. ušla u novo razdoblje svoga razvitka. To potvrđuju ovi uspjesi: izgradnja plaža i otkup zakupa kupališta, otvorenje ljekarne i posebno izgradnja Doma prosvjete.

Mjesno kupalište bilo je naime postalo premaleno za sve veći broj kupača, pa je uz njega trebalo izgraditi pješčanu plažu. Na sjednici općinskog zastupstva od 22. veljače 1930. prihvaćen je prijedlog o gradnji plaža i o otkupu zakupa kupališta, a na sjednici 13. ožujka 1930. načelnik je izvijestio o pregovorima sa zakupnicima. To su bili Alois i Marija Beranek. Zaključeno je da se zamoli Društvo za poljepšanje mjesta i unapređenje turizma da ono preuzme kupalište dok traje zakup, tj. do

[202] Zapisnik od 21. VII 1929, toč. I.
[203] Zapisnik od 31. VII 1929, toč. I.
[204] Zapisnik od 22. II 1930, toč. I, od 13. III 1930, toč. II, od 7. V 1930, toč. III.
[205] Zapisnik od 30. X 1929, toč. II i III.
[206] Zapisnik od 7. IV 1930, toč. I.

kraja g. 1936, i da ujedno izgradi plaže. Na ovo se nije dugo čekalo. Već 7. travnja 1930. poslije dovršenih pregovora s Beranakom odobreno je da spomenuto Društvo bude novi zakupnik kupališta, da preuzme sva prava i obveze i da ono izgradi plaže, »jer je potreba takva, da se više ne može odgađati«.[207] Plaže su iste godine izgrađene.

Osim toga, općinsko zastupstvo založilo se za to da se u Selcima otvori ljekarna, prihvativši takav prijedlog 4. svibnja 1930. Opširno obrazloženje ovoga prijedloga upućeno je upravi Savske banovine, molba je odobrena i ljekarna otvorena.[208]

Tako je g. 1930. bila vrlo značajna za daljnji napredak mjesta. Postavljeni su temelji za daljnji uspješan razvitak turizma. Ti su uspjesi bili zapaženi i o njima se pisalo u novinama.

Međutim, to nije bio kraj nastojanjima da se Selca i dalje razvijaju. Naime, početkom 1931. došlo je do šire akcije da se u mjestu izgradi Dom prosvjete. Poticaj tome bili su svakako i uspjesi postignuti u toku 1930. Ova je akcija imala šire društveno i kulturno značenje.

Sama zamisao o gradnji društvenog doma nije bila nova. Ona ima svoju povijest.

Nosilac te zamisli bila je Hrvatska pučka knjižnica, jer su joj za njezin rad nedostajale prostorije. Na godišnjoj skupštini 9. siječnja 1921. utvrđeno je to ovim riječima: »Nakon svestrane rasprave došlo se je do zaključka, da nam najveće poteškoće zadaje pomanjkanje prostorija, pa se dozvoljava upravi, da se pobrine za iste, te joj se stavlja na raspolaganje najviši iznos od 1.000 kruna za godišnju najamninu.«[209] Kako selidba po privatnim kućama nije omogućivala kulturnu djelatnost Knjižnice, kakva je bila potrebna i kakvu su njeni članovi htjeli i tražili, to se nastoji pristupiti gradnji vlastitog doma.

To potvrđuju ove činjenice:

a) Na starogodišnjoj tradicionalnoj zabavi Knjižnice 31. prosinca 1922. u uvodnom govoru istakao je mlađi član Ivan Jeličić Kombol da treba graditi vlastiti dom.[210]

b) Na skupštini Knjižnice 6. siječnja 1923, nekoliko dana poslije starogodišnje priredbe, prihvaćen je prijedlog istog Jeličića da se čisti prihod sa zabave uloži u Fond za gradnju »Doma prosvjete« i započne prikupljanje sredstava. Izabran je poseban odbor u sastavu Mihovil Lončarić Ružić, Ivan Jeličić Kombol i Aleksa Lončarić da vodi ovu akciju. Izrađeni su odmah sabirni arci za prikupljanje sredstava.

c) Do kraja 1923. sakupljeno je 5.059 d, a do kraja 1925. taj se iznos popeo na 11.566 d. Ta su se sredstva vodila posebno u blagajni Knjižnice.[211]

[207] Zapisnik od 22. II 1930, tbr. 11, toč. XI, od 13. III 1930, tbr. 16, toč. 1. i od 7. IV 1930, toč. 9.
[208] Zapisnik od 4. V 1930, toč. I.
[209] Zapisnik Hrvatske pučke knjižnice, (dalje: HPK), I, str. 82.
[210] 50 godišnjica HPK . . . , str. 54.
[211] Isto.

d) O gradnji se dalje mislilo u toku sakupljanja sredstava, pa je na XX godišnjoj skupštini Knjižnice 3. veljače 1924. već bilo riječi o gradilištu i donijet je ovaj zaključak:

»Da se pospješi gradnju doma za Knjižnicu, skupština zaključuje, da se povedu pregovori sa općinskim poglavarstvom odnosno sa zastupstvom, te sa mjesnim župnikom, da nam ustupi prostor pred kapelicom sv. Josipa, da se tamo može podignuti dom.

Neka uprava povede pregovore, bi li se moglo i uz koje uvjete doći u posjed toga terena.«[212]

e) Kako ovaj prijedlog nije bio usvojen, iako je već bio izrađen nacrt doma, predloženo je da se za gradnju doma upotrijebi zemljište ispred mjesne crkve zvano Njivice, pa da se tu sagradi možda i općinska zgrada, jer je i općinsko poglavarstvo bilo smješteno u privatnoj kući. U tu je svrhu uprava Knjižnice uputila 25. veljače 1926. dopis općinskom poglavarstvu, koji je karakterističan po širini gledanja na mjesne probleme i po odlučnosti.[213] Uspjeha nije bilo ni sada.

Nastojanja Knjižnice da sagradi svoj dom nisu tada dovela do cilja. Nastale političke prilike bile su za nju još teže. God. 1925. osnovano je u mjestu Sokolsko društvo i ono se javlja kao društveno-politički faktor. Iduće godine (1926) osnovan je i Hrvatski sokol. To pokazuje zaoštravanje političke borbe, a broj pristaša HSS je u porastu. U takvim prilikama Knjižnica je potiskivana, društveno je i kulturno zamirala. God. 1926. posuđeno je manje knjiga na čitanje od prethodnih godina (obično iznad 300 knjiga), tj. 277. Na skupštini te godine (6. I) bilo je samo 38 članova, a 1927. još i manje, 28, pa je uz to utvrđeno da je slab upis novih članova i da opada broj posuđenih knjiga, da »veli-

[212] Zapisnik HPK, I, str. 96; 50 godišnjica HPK . . . , str. 54.

[213] Isto, str. 96. Tekst dopisa upućen je opć. poglavarstvu 25. veljače 1926. i tiskan je u spomenici »50 godišnjica HPK ...«, str. 54—55. U cjelini glasi:

»Uprava Hrvatske pučke knjižnice u Selcima obraća se slavnom poglavarstvu s molbom za pomoć i saradnju, kako bi se zajedničkim naporom oživotvorila ideja gradnje Doma prosvjete. Poglavarstvu je dobro poznato, da je gradnja Doma životno pitanje Hrvatske pučke knjižnice — pitanje od čijeg povoljnog rješenja zavisi mogućnost širenja prosvjete i kulture, jer slobodno misliti, duhovno napredovati i razvijati se u duhu vremena može samo »svoj na svome«. Uprava Hrvatske pučke knjižnice stoga moli općinsko poglavarstvo, da bi joj ustupilo zemljište pred župnom crkvom, tako zvano Njivica, koje bi za ovu svrhu bilo najpodesnije i koje bi nakon oživotvorenja ove ideje dobilo ljepši izgled, da bude još i ukras našeg kupališnog mjesta.

Ako bi ovaj prijedlog bio usvojen, uprava Pučke knjižnice misli i nada se, da bi se sporazumno s općinskim poglavarstvom i uz malu novčanu pripomoć od strane istoga na zamoljenom zemljištu kraj Doma prosvjete mogle napraviti i prostorije za općinsko poglavarstvo, čime bi bilo riješeno jedno važno, možda i najvažnije pitanje mjesta. Ne treba izgubiti s vida, da je općinska kuća i Dom prosvjete naše, selačko, te jedno i drugo koliko važno, toliko i potrebno.

Moli se općinsko poglavarstvo da nas izvjesti, da li se slaže u načelu s našim prijedlogom; u suprotnom slučaju neka izvoli navesti razloge koji govore protiv našega prijedloga ili staviti svoje napomene od kojih zavisi načelan pristanak od strane opć. poglavarstva, da bi mogli na godišnjoj skupštini o istima raspravljati, poslije česa bi uslijedili pregovori.« — Zapisnik KPK, II, str. 14—15.

ka većina članova malo mari za knjigu.«[214] Na godišnjoj skupštini 6. siječnja 1928. prisustvovalo je još manje članova, svega 22, a i opet je naglašeno »da knjige čita veoma uski krug članova«, jer su posuđene samo 194 knjige.[215] Zapaženo je da su ženski članovi posudili više knjiga, naime 102, a muški samo 92.

Tako je Knjižnica do 1928. bila u zaostajanju i potisnuta u društvenom životu mjesta. Ali već 1929. pročitano je više knjiga, 351 (ženski članovi 150, muški 201), a još više 1930. tj. 503 (ženski članovi 212, muški 291), što pokazuje da tih godina Knjižnica oživljava svoju djelatnost. To dolazi do izražaja pogotovu 1931. kada se opet nastoji ostvariti zamisao o gradnji Doma prosvjete, pa se na godišnjoj skupštini 25. siječnja 1931. donosi ovakav zaključak:

> »Na današnjoj skupštini pokrenuta je ova misao na novo, te je zaključeno da se započne gradnjom doma, u koju svrhu je izabran posebni odbor, koji je posve na sebe preuzeo dužnost oko gradnje doma, a Knjižnica ima odboru ustupiti svu svoju imovinu, koja se nalazi na uložnici, kod dužnika i u blagajni.«[216]

Ovaj zaključak Knjižnice prihvatili su Sokolsko društvo i Radnička zadruga sv. Josipa, pa je osnovan »Odbor za gradnju doma »Narod sebi«. U nj su izabrali svoje članove prema značenju organizacije u ovoj akciji: Knjižnica 8 članova, Radnička zadruga 5 članova, Sokolsko društvo 4 člana. Knjižnica je ustupila ovom Odboru iznos od 14.500 d, a manji iznos dalo je i Sokolsko društvo, dok Radnička zadruga nije imala sredstava za ovu svrhu.

Nacrt zgrade izradio je Ivan Bosnić, ovlašteni graditelj, tada na službi u Pomorskoj obrani u Selcima. Nosi naziv »Narod sebi«. U nacrtu su označene prostorije u prizemlju za Društvo za poljepšanje mjesta i za Jadransku stražu, i na I katu za čitaonicu i knjižnicu, dakle za Hrvatsku pučku knjižnicu, i potom velika dvorana za društvene potrebe. Nacrt je odobrio Tehnički odjeljak u Sušaku 28. veljače 1931, pa je kopanje temelja doma počelo 2. ožujka 1931. besplatnim radom radnih ljudi, mještana i mještanki.[217]

Navedene činjenice pokazuju da je 1930. počela pojačana djelatnost na unapređenju mjesta za njegov turistički razvitak, a ta je djelatnost nastavljena i 1931. Do nje je došlo poslije dolaska dra Ivana Karlovića i njegova angažiranja u javnom radu. Njegov je udio značajan posebno u tome da se sagradi Dom prosvjete. Uvažavan već po svome zvanju kao liječnik u prilikama malog mjesta, dr Karlović je iskoristio tradicionalnu ljubav mještana prema Knjižnici, da ona kao inicijator bude i na čelu akcije za gradnju doma. Znao je da Sokolsko društvo nije u mjestu onakav društveni činilac kakav je bila Knjižnica već preko dva decenija, ali je imao na umu i to da je Sokolsko društvo bilo onda po-

[214] Zapisnik HPK, II, str. 17.
[215] Isto, str. 20 i 21.
[216] Isto, str. 39. Također: 50 godišnjica HPK . . . , str. 58—59.
[217] Nacrt se čuva u arhivu Narodne knjižnice u Selcima.

U nacrtu zgrade 1931. dom je dobio ime »NAROD SEBI«

litički faktor, i nije ga mimoišao. Bio mu je cilj da se na širokoj osnovi ujedini sve snage u mjestu na gradnji doma, koji će ionako služiti svima njima. U tom je doista bilo uspjeha. Vladala je inače nezaposlenost, veći broj radnih ljudi bio je u rodnom mjestu i svi su oni prionuli na posao, djelomično besplatno, djelomično za malu nadnicu u naturi, u kukuruzu.

Izgradnja Doma prosvjete, nazivanog kratko vrijeme u početku rada kao »Narod sebi«, bio je svakako važan događaj za cijelo mjesto. U toku 1931. i 1932 završene su prednje prizemne prostorije i one na I katu. U toku 1933. i početkom 1934. sagrađen je i veći dio zgrade s velikom dvoranom, galerijom i pozornicom. Za sve to vrijeme radilo se skladno i složno, nije bilo podvojenosti i ništa nije omelo radove. Bio je to uspjeh o kojemu se govorilo izvan mjesta, pa se i pisalo u novinama.[218]

Postojala je sloga i u pogledu imena doma. Prema tradiciji i akciji Knjižnice za gradnju »Doma prosvjete« to je ime bilo najviše uobičajeno. Naziv »Narod sebi«, što ga je predložio dr Karlović i pod kojim je imenom bio osnovan i Odbor za gradnju doma, da bi se pod tim imenom lakše okupio sav narod, bio je u toku 1932. napušten i vraćen je stari naziv. Tada je on i postavljen na prednji dovršeni dio zgrade: »Dom

[218] Vinko Antić, I riječ postaje djelo. Naša sloga, Sušak, 18. III 1931. Isti: Gradnja Doma u Selcima. Naša sloga, 4. IV 1931. Isti: »Narod isebi«. Rezultat težnja i napora, umnih i fizičkih, kroz 30 godina u Selcima. Naša sloga, 30. VIII 1931, Isti: Dom prosvete u Selcima. Politika, Beograd, 28. X 1933.

I riječ postaje djelo

Selce, marta.

Došao je trenutak djelanja. Četvrti decenij našega vijeka pretkazuje našemu mjestu značajne datume, preokrete na bolje, vidljive uspjehe. To nam obećava srećan početak ove godine. Prvi temelji jednog veličanstvenog spomenika poslije prvih misli i ozbiljnog dogovora — udareni su; prvi koraci ka blaženijoj sutrašnjici — učinjeni su. Zaustavimo se za časak pred ovim historijskim spomenikom, zamislimo se malo šta to sve znači, posvetimo koju sekundu razmišljanju o onome šta se sada radi, a onda, ponovo, snažnije, s puno volje i pouzdanja, složno i bratski, podimo na posao. Jer došlo je vrijeme kad riječ postaje djelo.

Početkom ove godine počeli su razgovori. Fond za osnivanje »Doma Prosvjete« davno je bio osnovan i njegova djelatnost nije ostala bez uspjeha. Suma koju je Fond sakupio nije neznatna za naše prilike. Na taj način Pučka knjižnica koja je osnovala Fond prva je započela akciju za građenje Doma. Ovome je pridošla i namjera mjesnog Sokolskog društva da podigne društveni dom i posljedica — sabiranje priloga. Tako su uporedo išla dva istocilna nastojanja, i ništa prirodnije no da se dvije odvojene, a time i nemoćne bujice, sliju u jedan brzi i veliki potok.

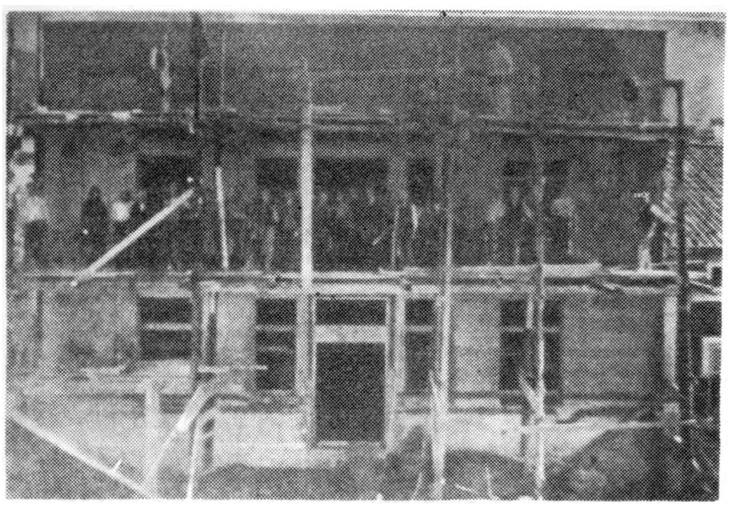
I taj čas je došao. Slivanje odvojenih bujica izvršeno je pod znakom dviju riječi: »Narod sebi«. Udružene snage Knjižnice i Sokola, zajedno sa radničkim društvom sv. Josipa rade na istom, zajedničkom, općenarodnom cilju, na podizanju mjesnog, narodnog doma, budućeg stjecišta prosvjetne, sokolske, društvene djelatnosti u mjestu. Narod, cio narod, staro i mlado, bogati i siromašni, sva tri zaseoka, Selce, Brdo i Metlina, učestvuju u gradnji doma i nadamo se, da će učestvovati do kraja, do završetka ove veličanstvene građevine. Pravo i dužnost je svakoga sina i kćeri da bar nešto doprinese našoj budućnoj zajedničkoj kući. I to će biti ako srećan svršetak ove pohvalne poduzimljivosti bude slijedovao srećnom početku. I zato će s pravom imenom mjesnoga doma glasiti »Narod sebi«, kao najljepši izraz stremljenja današnjice i najpoučnija pouka sutrašnjici, čija će djeca moći, na taj način, pohvalno i s priznanjem da govore o svojim zaslužnim očevima . . .

Već danas, nakon zajedničkog rada od nekoliko dana, može se reći, već danas drukčije se diše u »luci spasa«. Ništa ljepše, niti istinitije, niti prikladnije ne obilježava naš današnji položaj u mjestu nego li ona četiri bratska CCCC. U znaku sloge i složnoga rada put vodi uspjehu. Starije pokolenje, ono što utemelji naše prosvjetno i nacionalno žarište, našu Pučku knjižnicu, i sada, riječju i djelom, sudjeluje u gradnji doma. Time još jednom upisuje taj naraštaj svoje ime na povjesne listine svoga zavičaja. Zar nije puno simboličnog značaja da onaj naš starina, koji nije ostao izvan borbe u nacionalnoj borbi predratnog trvenja, da on i danas u akciji gradnje doma aktivno sudjeluje. On, kome je poslijeratni naraštaj dao nadimak Ilirac, on je pretsjednik Odbora za građenje doma. Uz njega njegovi predratni drugovi i borci također su na poslu. A mladi, oni koji su u poratnom dobu nosili barjak budućnosti i istine, oni koji su proročki gledali da sutrašnjica pripada njima, i oni su u istom kolu. I ništa pohvalnije nego da mladi susretnu starije, da im se poklone i ponizno, s poštovanjem i priznanjem, kažu: hvala! Jer je poslijeratni rad bio omogućen zahvaljujući predratnim idejnim i materijalnim temeljima. A kao živa veza starih i mladih, kao vidljiva nit koja poveza rad i uspjehe starijih sa težnjama mladih, javlja se lik opet domaćeg sina, koji, zaista, kao »anđeo mira«, maslinovom grančicom u ruci, miri i tješi . . .

Inače nema ličnih zasluga, koje bi za sada trebalo istaći. Jer pokret je opći, narodni, i dom podiže »Narod sebi«. Zato će svaki, kad rad bude krunisan uspjehom, moći jedino da kaže: »Ja sam ispunio samo svoju dužnost«. Ko tu dužnost ne bi učinio, ne bi bio Selčanin.

V. A.

Članak V(inka) A(ntića) u sušačkoj »Našoj slozi« od 18. III 1931. o početku gradnje doma u Selcima.

Radnici na zgradi »Doma prosvjete« u Selcima 1912. godine. Na gornjoj skali desno u bijelom odijelu Vjekoslav Jeličić Jureško.

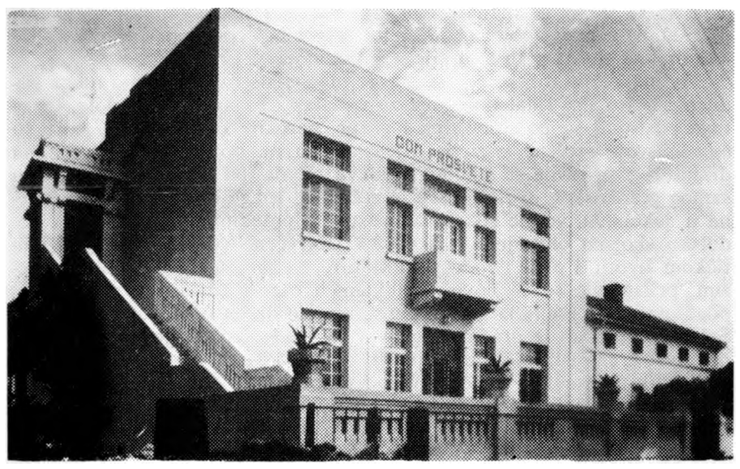
prosvete«. A početkom 1933. Knjižnica se uselila u zgradu i 12. veljače 1933. održala je *prvi put* svoju godišnju skupštinu u *svom* domu.[219] To je bio značajan događaj i za Knjižnicu i za mjesto uopće, jer su se ostvarila nastojanja iz 1922. i 1923, da Knjižnica sagradi svoj vlastiti dom. To joj je osiguralo da razvije svoju djelatnost u većoj mjeri, kako će se vidjeti u marednom izlaganju, što je pridonijelo i razvitku radničkog pokreta pod vodstvom naprednih članova Knjižnice, među kojima je bilo komunista i njihovih simpatizera.

2. *Političke prilike u Vinodolu, skupštinski izbori i »Vinodolski pokret«*

Javno djelovanje u Selcima na izgradnji mjesta na inicijativu mlađeg naraštaja u suradnji sa starijima zbiva se u specifičnim političkim prilikama — u doba diktature. Građanske stranke bile su zabranjene i politički je život bio zamro, a odavno zabranjena KPJ zbog svoga ilegalnog rada još je više progonjena pod diktatorskim režimom. U Selcima je 1930. i 1931. kod jednog dijela mlađeg naraštaja preovladao duh stvaralaštva bez obzira na režim diktature. To se ogleda u izgradnji mjesta. Ali takav duh toga naraštaja nije htio se omeđiti samo na rodno mje-

[219] Zapisnik HPK, II, str. 53.

i

Natpis »Dom prosvete« postavljen na zgradu 1932. godine.

sto. Perspektiva mu je bila da se u cijelom Vinodolu više učini u onim uvjetima za razvitak i napredak svih mjesta i nekad naprednih gradića. Takvim se idejama zanosio taj naraštaj Selaca još za vrijeme školovanja pretežno u Beogradu, osnovavši 27. listopada 1927. svoj »Klub seljačanskih đaka«.[220] Predsjednik mu je bio Ivan Jeličić Kombol, tada već činovnik, tajnik ondašnji student Vinko Antić, a blagajnik đak Poreske škole Andrija Jeličić. Sva trojica nalazila su se 30-ih godina u rodnom mjestu, sudjelujući u javnom radu uz dra Ivana Karlovića, tada općinskog liječnika i predsjednika Društva za poljepšanje mjesta i unapređenje turizma. Taj je naraštaj odbacio stari običaj da Vinodolac mora polaziti u svijet »trbuhom za kruhom«. Smatrao je da se može zaposliti u rodnom kraju, u koji inače drugi dolaze, zaposluju se d žive, čak i dobro žive. Da bi se u tome uspjelo, trebalo je, po mišljenju tih mlađih ljudi, unaprijediti sva vinodolska mjesta gospodarski i kulturno, a za to je bilo potrebno uključiti se u javni rad i u njemu sudjelovati.

Izgradnja mjesta u toku 1930. sa zapaženim uspjesima (osnutak samostalne zdravstvene općine, izgradnja plaže, otvorenje ljekarne i angažiranje Društva za poljepšanje mjesta i unapređenje turizma da vodi u zakupu mjesno kupalište) te gradnja Doma prosvjete od početka 1931. potvrdili su ispravnost misli mlađeg naraštaja da se u suradnji sa svima snagama mjesto može dalje unapređivati. To je ujedno davalo poti-

[220] Neke dokumente o Klubu sačuvao je njegov tajnik Vinko Antić.

čaja da se takvo ili slično djelovanje podupre u cijelom Vinodolu. Ali ni 1930. ni u prvoj polovici 1931. još nije bila pronađena osnova za takvo djelovanje na području cijeloga Vinodola.

Istina, režim diktature nije davao mogućnosti da se mimo njega poduzme nešto šire i dalekosežnije za razvitak i napredak Vinodola. Osim toga postojali su pojedinci, pa i grupe, naročito u Crikvenici, koje su čuvale svoje stečene pozicije, djelovale su na političkoj liniji režima diktature i protivile se slobodarskim težnjama, pa bilo to još u okviru samog građanskog društva. Sve te režimske snage bile su tada okupljene u sokolstvu, vodile sokolska društva u pojedinim mjestima i Vinodolsko skolsko okružje u Crikvenici. Učvršćene već godinama u političkom životu, i prije uvođenja diktature, te su snage i sada bile uz režim, prilagodile su se novim prilikama i ostale nosioci javnog života, pogotovu kada političke stranke nisu smjele djelovati. Mlađi naraštaj u Selcima, ponikao iz građanskog društva i odgojen u njemu, mogao je neke svoje zamisli pokušati ostvariti u tom mjestu, biti na čelu općine i mjesnih društava te kročiti svojim putovima. Ali djelovati izvan mjesta u pravcu svojih ideja na području Vinodola, iako one još nisu izlazile iz okvira toga društva i bile bez revolucionarnih težnji radničke klase, neizbježno je vodilo do sukobljavanja s tadašnjim čvrsto utaborenim snagama, pogotovu u Crikvenici.

To se ubrzo i pokazalo. Naime, u Vinodolu, a napose u Selcima, bilo je sazrelo mišljenje i uviđalo se da se Vinodol u cjelini mora preporoditi u suvremenim uvjetima života, čak bez obzira na ondašnje političke prilike pod režimom diktature. Te su prilike, doduše, sputavale širi politički zamah i političko djelovanje izvan intencija režima, koji je bio zabranio rad političkih stranaka, ali mlađi naraštaj, željan javnoga rada i usmjeren da nešto učini za svoje mjesto i za Vinodol uopće, htio je ipak probiti neke okvire. Njegove tendencije nisu još izlazile iz okvira građanskog društva. Težilo se samo promjenama u okviru toga društva, smjeni nekih dotadašnjih političkih prvaka vezanih uz režim diktature, razvitku vinodolskih mjesta i poboljšanju položaja širokih slojeva naroda. Izgradnja zajedničkog vodovoda u Zrnovnioi za kupališna mjesta Novi Vinodolski, Selca i Crikvenicu praktično je pokazala da ima pitanja koja se odnose na cijeli Vinodol i koja se mogu zajednički brže i bolje riješiti. U pogledu vodovoda to je i uspjelo, iako su druga mjesta ostala i dalje s cisternama, što je uslijedilo ne samo iz ekonomskih razloga nego i zbog političkih gledanja onoga doba.

Da su takve misli sazrijevale i da su zajednička pitanja Vinodola uočavana, pokazali su uskoro izbori za Narodnu skupštinu, raspisani inače pod režimom diktature za 8. studenoga 1931. Političke stranke bile su i dalje zabranjene, nisu mogle sudjelovati na ovim izborima, a za režimsku izbornu listu generala Petra živkovića, predsjednika kraljevske vlade, vezivali su se pojedini poslanički kandidati u cijeloj zemlji. U tom okviru došlo je tada do pomjerenja snaga i do političke borbe u Vinodolu, u kojoj je sudjelovalo i stanovništvo Selaca.

Izbori su uzbudili cijeli *izborni* kotar, cijeli Vinodol, inače dva kotara, crikvenički i novljanski. U Selcima je 2. listopada 1931. održan do-

govor predstavnika vinodolskih mjesta po odobrenju sreskog načelstva u Crikvenici.[221] Cilj dogovora bio je »pretres političkih aktuelnih pitanja« u vezi s raspisanim izborima za Narodnu skupštinu. Za kandidata ove grupacije, koja se u toku predizbornih zborova počela nazivati »Vinodolski pokret«, bio je izabran Ivan Jeličić Kombol, ondašnji općinski načelnik u Selcima.

Na drugom sastanku u Novom Vinodolskom potvrđena je ova kandidatura na prijedlog odvjetnika Milutina Mažuranića. Prihvatili su je općinski načelnici crikveničkog i novljanskog kotara, a među njima i načelnik Crikvenice Ivan Skomerža.

Nasuprot ovoj kandidaturi u Crikvenici je kandidiran dr Ante Kuntarić, tamošnji odvjetnik. 28. listopada 1931. održan je izborni zbor u tom mjestu, o kome je obavijestio novopokrenuti politički tjednik *Jadran.*[222]

Pojavio se i treći kandidat za ove skupštinske izbore, Julije Hržnjak, bivši predsjednik organizacije HSS u Crikvenici i bivši crikvenički općinski načelnik.

U predizbornoj agitaciji održano je više sastanaka i zborova. Počela je izlaziti štampa. Kao »list za promicanje kulturnih i ekonomskih interesa Gornjeg Jadrana« počeo je 31. listopada 1931. izlaziti već spomenuti tjednik *Jadran.* Urednik mu je bio sam kandidat dr Ante Kuntarić. List je objavio opširan izvještaj sa spomenutog zbora u Crikvenici 28. listopada 1931. i Kuntarićev govor.[223] Nekoliko dana kasnije, 5. studenoga 1931, dakle pred izbore, izišao je *Dom Hrvatskog primorja* kao »list za seljačku, radničku i građansku gospodarsku politiku«. Urednik mu je bio opet sam kandidat Julije Hržnjak.[224] Svoje glasilo nije pokrenuo »Vinodolski pokret«, nego se koristio sušačkim dnevnikom *Našom slogom.*

Sva tri kandidata bila su kandidirana za oba ondašnja kotara, Crikvenicu i Novi Vinodolski. Izborna je borba bila oštra do samog dana izbora. Za poslanika je bio izabran dr Ante Kuntarić.

Izbori su održani pod režimom diktature, i nije se moglo ustati protiv bilo kakvih režimskih postavki. Režim je htio da prvi put nakon uvođenja diktature pribavi putem *javnog* glasanja izvjesno povjerenje naroda. Nikakve opozicije nije bilo, niti je moglo biti, a nije bilo ni protukandidata zemaljskoj listi Petra živkovića. S gledišta demokracije, ovi su izbori bili režirani i diktirani režimskom politikom. Zato je i bilo apstinencije.

U Vinodolu se i usprkos takvu političkom okviru razbuktala izborna agitacija i razvila se oštra borba između dviju regionalnih grupacija, a koje su bile vezane uz režimsku listu P. Živkovića. Treći kandidat nije toliko bio u žiži ove borbe. Borba se zapravo vodila između stare, već

[221] Broj 9899 od 30. IX 1931. Predstavku za održavanje dogovora podnijeli su dr Ivo Karlović i Vinko Antić. Kod autora.
[222] Jadran, I, br. 1, Crikvenica, 31. X 1931, str. 1. Kod autora.
[223] Isto.
[224] Primjerak lista sačuvao autor

učvršćene i jake grupe kakva je postojala u Crikvenici s Kuntarićem na čelu, i naraštaja koji je tek stupao u javni život i s novim idejama i akcijama nastojao da Vinodol povede novim putovima razvitka i većeg napretka. To su bile osnovne zamisli. Drugo je pitanje da li su pod režimom diktature 1931. bile sazrele prilike i stasale snage da u okvirima građanskog društva mogu odnijeti pobjedu i voditi gospodarski i kulturni pokret.

Kakve su snage onda došle zapravo u sukob?

Na strani dra Anta Kuntarića kao kandidata grupe locirane u Crikvenici bili su, kako se i reklo, »najodličniji građani Crikvenice«. To su bili dr Ivan Sobol, liječnik, Mato Matejčić, trgovac, Filip Knez, posjednik, dr Marijan Mažuranić-Janković, advokat, Nino Dračić, posjednik, Slavko Dobrila, Stanko Car ml., građevni poduzetnik, Jamiko Jazbec, urar i sokolski prvak, Franjo Gašparović, trgovac, Tomo Ivković, Antun Defranceski, Nikola Katnić Petrov, Luka Gržičić, građevni poduzetnik. Oni su sačinjavali izborni odbor, kojemu je predsjednik bio dr Marijan Mažuranić-Janković, a potpredsjednik dr Ivan Sobol. Ova je grupa i prije diktature igrala ulogu u političkom životu Crikvenice, protivna politici HSS, odnosno SDK, pa je i pod režimom diktature bila politički aktivna na strani takva režima.

Druga je grupa bila tek u nastajanju i formiranju. Na sastanku predstavnika vinodolskih općina, ali bez Crikvenice, 2. listopada 1931. u Selcima, ona se prvi put pojavila u javnosti. Ova je grupacija i po svojim pristašama i po ciljevima izrazito vinodolska nazvana »Vinodolskim pokretom«, u kojemu je doista prevladalo mišljenje da u javnim funkcijama, pa i poslaničkim, Vinodolac treba da zauzme svoje mjesto. Naime, iskustva u poslijeratnom političkom životu nisu bila uvijek pozitivna u brizi za stanovništvo Vinodola, pa se smatralo i nadalo da će domaći školovani i sposobni sinovi moći brže i bolje pokrenuti mnoga pitanja i tražiti im rješenja. To se nije odnosilo samo ma pitanje sudjelovanja na izborima i na pitanje izbora narodnog poslanika, iako je u sklopu ovakvih razmišljanja i to bilo vrlo važno. Mislilo se šire i na stalne akcije poslije izbora. Na to su ukazivale i poduzete akcije u Selcima za razvitak mjesta, pa je i to utjecalo da je kandidiran za narodnog poslanika općinski načelnik tog mjesta Ivan Jeličić Kombol.

Bez povođenja za izbornim parolama i jedne i druge strane, moglo se već onda uočiti da se želi nešto novo. U javnost su stupale mlađe snage, istina, polako i mučno. Iako još nisu bile izvan okvira građanskog društva i njegovih shvaćanja, one su ipak označivale korak naprijed prema grupaciji dra Ante Kuntarića, koja je bila u svemu režimska i predstavljala je interese bogatijeg sloja.

Uz dra Kuntarića u toj grupaciji isticali su se dr Ivan Sobol, Petar Manestar i Martin Car, građevni poduzetnici, kao protivnici mladih vinodolskih snaga. Uostalom, to je bilo razumljivo. Kada je, na primjer, Ivan Jeličić na zboru u Crikvenici iznio svoj lokalni program, najavio je da općine u Vinodolu treba da imaju u svojim rukama i vodovod, i električnu centralu i aut ob usni saobraćaj, što je pogađalo upravo pojedince

iz ove grupacije. Ona je, između ostaloga, i zato bila uporna u nastojanju da se spriječi izbor kandidata Vinodolskog pokreta.

U predizbornoj kampanji Kuntarićeva je grupa u svojoj borbi protiv Vinodolskog pokreta ubacila parole da je on uperen protiv interesa Crikvenice, što nikako nije bilo točno. U stvari, bio je uperen protiv pojedinaca te grupe koji su godinama vodili borbu za svoje pozicije. U takvoj situaciji Crikvenica je glasala gotovo listom za Kuntarića (425 glasova), manje za Hrženjaka (186), a najmanje za Jeličića (56). U Grižanima je također znatna većina bila za Kuntarića (279), ali je Jeličić ipak dobio znatan broj glasova (154). U Ledenicama su velikom većinom glasali za Kuntarića (443 glasa), 18 glasova više nego u Crikvenici, dok ie Jeličić dobio znatno manje glasova (116). Glasači Jadranova (Sv. Jakov-Šiljevica) glasali su također većinom za Kuntarića (155) a manje za Jeličića (41). S druge strane, za Vinodolski pokret, dakle za njegova kandidata Jeličića, glasali su izbornici Selaca kompletno (188), zatim glasači Novog Vinodolskog (484) i Bribira (280). Kuntarić je upadljivo malo glasova dobio u Novom Vinodolskom (svega 7) i u Bribiru (94). U Driveniku je većina bila za Vinodolski pokret (116), ali je i Kuntarić dobio dosta glasova (102).

Razdvoji li se izborna jedinica u sastavne dijelove, u kotar Crikvenicu i kotar Novi Vinodolski, vidi se da su glasovi izbornika u Crikvenici (425), Grižanima (279), Jadranovu (155) i Driveniku (102), ukupno 961 glas, odlučili pobjedu A. Kuntarića, nasuproti Jeličiću sa 557 glasova i Hrženjaku sa 234 glasa. U kotaru Novi Vinodolski Jeličić je, međutim, dobio većinu (880 glasova), jer su glasači Novog Vinodolskog sko-ro potpuno glasali za Vinodolski pokret (484:7), oni u Bribiru u znatnoj većini (280:94), a jedino su u Ledenicama bili u većini za Kuntarića (443:116).[225]

Uzevši sve glasove u *izbornoj* jedinici, Kuntarić je dobio 1.505 glasova, Jeličić 1.435, a Hržonjak 254. Prema izjavi I. Jeličića nakon izbora, njegova je lista dobila 1.485 glasova, dakle samo 20 manje od Kuntarićeve.[226] Uzevši pak glasove date za Jeličića službeno (1.435) i Hrženjaka (254), to je većina glasača bila protiv Ante Kuntarića, tj. 1.689 prema 1.505, odnosno prema izjavi Jeličićevoj da je dobio 1.485 glasova, protiv Kuntarića je u Vinodolu bilo 1.739 birača. Prema takvu računu grupacija oko A. Kuntarića, koja je slijedila potpuno režim diktature i bila prema tome šestojanuarska, nije izvojevala pobjedu nad većinom glasača u Vinodolu, jer su se oni opredijelili u izvjesnom smislu za opozicione liste, bilo u regionalnom pogledu za Vinodolski pokret, za listu Ivana Jeličića, bilo u političkom za listu bivše HSS, za listu Julija Hrženjaka.

Ovo previranje u Vinodolu dobro je, međutim, došlo režimu diktature Petra živkovića da se birači ne apstiniraju na parlamentarnim izborima. Okupljanje birača oko Vinodolskog pokreta i glasanje za nje-

[225] Izborne rezultate objavio je crikvenički tjednik »Jadran«, g. I, br. 3. Crikvenica, 14. XI 1931, str. 3.

[226] Naša sloga, IV. br. 263, Sušak, 14. XI 1931, str. 1.

gova kandidata Ivana Jeličića koristilo je reakcionarnom režimu isto kao i glasanje za kandidata dra Anta Kuntarića; značilo je pomagati diktaturu kralja Aleksandra. S ovog je gledišta Vinodolski pokret, bez obzira na regionalne uzroke i poticaje mladog naraštaja da se Vinodol preporodi, poslužio objektivno reakciji i politici diktatorskog režima, iako je u njegovim redovima bilo demokratskih i antirežimskih snaga. U onim trenucima politički je bilo opravdano apstinirati se od izbora i apstinencijom pokazati da narod ne podupire kraljevsku diktaturu, koja je nemilosrdno progonila napredne snage, a napose komuniste. Apstinencije je doista i bilo, pa je, na primjer, u Bribiru Toma Strizić agitirao protiv sudjelovanja na izborima.[22"']

Da je istupanje kandidata Vinodolskog pokreta na listi P. Živkovića podjednako poslužilo režimu diktature, kao i kandidiranje A. Kuntarića, pokazuju događaji poslije izbora. Kandidat I. Jeličić podnio je verifikacionom odboru Narodne skupštine prijavu protiv nepravilnosti u toku izbora od dra A. Kuntarića i njegovih pristaša, dokumentirajući to primjerima. Čak je i opć. zastupstvo u Selcima, kojemu je Jeličić bio na čelu kao načelnik, uputilo pritužbu ministarstvu unutrašnjih djela u Beogradu, tvrdeći »da u javnom mnjenju postoji ogorčenje radi toga što su izbori 8. novembra na mnogim glasačkim mjestima provedeni protuzakonito« i zastupstvo »radi umirenja duhova i da se dade zadovoljština pravdi« moli ministarstvo »da hitno ispita sve učinjene protuzakonitosti i nepravilnosti učinjene pre i na dan izbora.[228]

0 tim izborima dao je Ivan Jeličić na molbu autora 14. studenoga 1974. ovu izjavu:

»Na ovim izborima prema službenim podacima neznatnu većinu dobila je lista dra Ante Kuntarića. Već sam onda izjavio u sušačkoj »Našoj slozi« da je razlika iznosila samo dvadeset glasova. Pokušao sam bio da se povede istraga i ustanovi broj glasača za jednu i drugu listu, ali ondašnje vlasti nisu htjele tu istragu. Ja sam već onda naročito sumnjao u rezultate u općini Ledenice, i to na glasačkom mjestu sela Krmpotska Luka, ali se nije moglo doći do materijalne istine. Tamo je naime bilo u selu prisutno oko 20 glasača, dok su ostali izbornici, njih preko stotinu, bili na radu izvan mjesta.

Što se je na tom glasačkom mjestu zaista dogodilo, doznao sam tek 1944, za vrijeme rata, i to u Zagrebu u restauraciji »Janje«. U društvu smo bili Petar Manestar, dr Vanja Potočnjak, mr ph Ivo Polić, Joško Matejčić i ja. U razgovoru o prilikama u Vinodolu za vrijeme izbora 1931. Petar Manestar je izjavio da je na tim izborima pobijedila moja lista s velikom većinom, ali da su oni izvršili falsifikat u selu Krmpotska Luka, gdje ja nisam imao čuvara liste. Falsifikat je bio u tome što je bilo prisutno i glasalo samo 18 glasača, ali su oni u glasače uveli i sve one koji su bili unijeti u izbornu listu a bili su odsutni, i to upravo toliko koliko je Kuntariću trebalo glasova za pobjedu. To

[227] Usmeno saopćenje Mladena Plovanića dato autoru 20. III 1974. Također: Mladen Plovanić, Povodom 30 godišnjice pogibije. Narodni heroj Tomo Strizić, Novi list, XXVIII, 121, Rijeka, 25. i 26. V 1974.

[228] IHRPH, fond Ogulinski inspektorat, kut. 17. Izvještaj okružnog inspektora Mata Rupčića od 5. XII 1931, Pov. br. 2394 i 2395. Predstavka opć. zastupstva Selaca poslana je 10. XI 1931. Potpisali su je načelnik I. Jeličić i odbornici Luka Lončarić i Josip Kršul.

je izveo, kako nam je saopćio Petar Manestar, predsjednik izborne komisije, pristaša Kuntarića, tamošnji učitelj Đuro Štajcer.

Ovu izjavu u spomenutom društvu dao je Petar Manestar, koji je inače bio glavni agitator za listu dra Kuntarića, uoči svoje pogibije.«

Ove pritužbe režim nije primio povoljno. Nije poduzeo nikakva istragu da ispita točnost navoda o nepravilnostima na izborima u Vinodolu, jer mu je bilo glavno da su birači glasali za listu P. živkovića, bez obzira na to za koga kandidata, I. Jeličića ili dra A. Kuntarića. Naprotiv, banska uprava poduzela je korake da se zabašuri te nepravilnosti, svakako u suglasnosti s ministarstvom unutrašnjih djela, pa je u Vinodol uputila okružnog inspektora Mata Rupčića da nastoji da I. Jeličić te opć. zastupstvo u Selcima i ono u Novome (jer je i ovo bilo podnijelo pritužbu) i zamjenik I. Jeličića Kuzma Mikuličić, opć. načelnik u Novome, povuku svoje žalbe.

U svom izvještaju banskoj upravi u Zagrebu, pisanom u Selcima 5. prosinca 1931, inspektor M. Rupčić jednostavno iznosi da je na izborima dr A. Kuntarić dobio pećinu, da je I. Jeličić propao, iako je »zaista postavljen kandidatom narodnom voljom«. Dodaje kako se u narodu prepričava da su na izborima učinjene razne povrede zakona, ali da su ih počinili »koli ljudi Dr Kuntarića toli i oni Jeličića«. Ne ispitujući da li je povreda zakona bilo, ne provjeravajući podatke o tome iz prijave I. Jeličića verifikacionom odboru Narodne skupštine, inspektor M. Rupčić svoju »istragu« završava ovom konstatacijom: »Stvarnih momenata koji bi zaista predstavljali jedan pozitivni kriterij nema, pa prema tome i odpadaju u tom pogledu svaki daljnji izvještaji.«

Uostalom, zadatak inspektora M. Rupčića i nije bio da vrši ozbiljnu istragu, jer ona nije ni odgovarala režimu da se utvrde neke nezakonitosti izvršene na izborima, koje bi bile svakako na štetu ugleda režima. Zadatak mu je bio da kandidat 1. Jeličić i njegov zamjenik K. Mikuličić te opć. zastupstvo u Selcima i Novome jednostavno povuku tužbe. Oni su to i učinili. U posebnoj izjavi danoj inspektoru M. Rupčiću, imenovani su povukli svoje pritužbe u cjelini. Izjavili su da to čine »sa razloga jer kao uvjereni rodoljubi naše velike jugoslavenske zajednice ne želimo nikome a ponajmanje susjednoj kraljevini dati razloga ili povoda, da sumnja u jednodušnost narodne volje.«[229]

Iz ovoga je potpuno jasno da je režimu bilo stalo do toga da se ne ruši njegov ugled. U tu svrhu korišten je i vanjskopolitički momenat da se zainteresirani privole na povlačenje tužbe. Ali to povlačenje označilo je i političku slabost kandidata i zamjenika Vinodolskog pokreta, koji su se s ovime suglasili s pobjedom dra Ante Kuntarića i usprkos izvršenim nekorektnostima, kako su u svojim pritužbama iznijeli. Uzmak I. Jeličića i K. Mikuličića pred režimom, davanjem spomenute izjave, još očiglednije potvrđuje da je i Vinodolski pokret sudjelovanjem na iz-

[229] Isto. Očitovanje I. Jeličića i K. Mikuličića napisano je 5. XII 1931. i priloženo izvještaju Mata Rupčića od istoga dana, upućeno iz Selaca bansko j upravi Savske banovine.

borima poslužio reakciji i režimu Pelra živkovića, a nije mogao, iz regionalnih interesa, spriječiti izbor dra A. Kuntarića za narodnog poslanika.

Vinodolski pokret pomogao je da se birači odazovu režimu P. Živkovića i sudjeluju na izborima. U tome je njegova negativna strana. Ali kako on pokazuje već u ono vrijeme podijeljenost u ondašnjem građanskom društvu u Vinodolu u pogledu zastoja u razvitku vinodolskih mjesta i tumačenja regionalnih interesa te poštenijeg vođenja regionalno-političkih poslova, to gibanje zaslužuje izvjesnu pažnju. Ono je povijesna činjenica 30-ih godina u Vinodolu i ima svoga odraza u kasnijim događajima, u pokušajima djelovanja Vinodolskog pokreta na široj osnovi poslije izbora. Ono se očituje i u zbivanjima u Selcima.

Poslije izbora Kuntarić se osvrnuo na predizbornu agitaciju i na izjave svojih protivnika. To je učinio u članku »Na rad!« u svome tjedniku *Jadran,* iskrivljujući program i nastojanja Vinodolskog pokreta i njegove parole kao srednjevjekovne. Tu je između ostaloga rekao:

> »I baš zato, jer sam ja izašao sa jednim širokim programom socijalne pravde i rad stavio kao ideal i osnovicu cijelog društvenog poretka protiv svega i svakom, koji koče normalni socijalni razvitak našeg naroda, našao je moj program odobrenje kod našeg naroda. Svaki uži program morao je da padne. Velika fraza »Vinodol Vinodolcima«, pala je, jer se današnja cijela društvena borba ne provodi na političkim državno-pravnim principima, pa se ne može provoditi niti na lokalnim, a još manje regionalnim. Parola »Vinodol Vinodolcima« je čisto regionalna i vraća naš narod u srednji vijek. I Vinodol i naša granica Ledenica Krmpote sastavni (su) dio naše države, a naš princip je da u toj našoj državi moraju imati jednaka prava i Vinodolci i Graničari i ostali pripadnici drugih pokrajina, jer nam je ideal isti i težnja jednaka, da stvaramo temelje društvenog poretka u duhu socijalne pravde i da se svakom čovjeku stvori mogućnost za život i razvitak bez obzira da li je on Vinodolac ili naš Graničar.
>
> Zato je i narod odbacio tu regionalnu parolu jer nije niti savremena, a nije bila niti iskrena, jer se s njome manipuliralo u svakom mjestu drukčije. Pobijedila je šira ideja od jedne uže ideje, pobijedila je socijalna svijest regionalnu.«

Uz to se Kuntarić osvrnuo na borbu mjesta protiv mjesta, spominjući u crikveničkom kotaru navodnu borbu protiv Novoga, koju je i osudio.[230]

Suprotno Kuntariću, Ivan Jeličić je u svome apelu pod naslovom »Narode vinodolski — pobjeda je naša!« istakao kako ie došlo do njegove kandidature i između ostaloga rekao:

> »U samoj izbornoj borbi razvio se do širih razmjera tzv. Vinodolski pokret i ja sam se primio dužnosti da radim za pobjedu ideja toga pokreta. Podvlačim da su u ovom pokretu došle do izražaja narodne težnje, da je to pokret masa, a da nije ni moja niti ma koja ličnost bila u pitanju. Svi mi, i ja kao kandidat i svi pobornici i pristalice pokreta, bili

[230] Jadran, I, 3, Crikvenica, 14. XI 1931, str. 1.

smo samo eksponenti koji su poradili na preporodu Vinodola. Htjeli smo da pokažemo da je rad za narod mogućan i u Vinodolu i proklamovali smo rad za opće dobro.

Jeličić je tome dodao »da je narod u jednoj kompaktnoj većini uz Vinodolski pokret« i da je iznio »veliku moralnu pobjedu«. Istodobno je ukazao i na položaj i stav Crikvenice prema Vinodolskom pokretu pošto je prethodno pozvao sve Vinodolce na »zbližavanje i rad«. Evo toga odlomka:

»Uspio sam. Stoga zahvaljujem svima onima koji su mi poklonili svoje povjerenje i pozivam ih da i dalje sarađujemo za opće dobro. U tom pravcu ja nastavljam dosadanji rad i to sada sa još više poleta i snage jer nisam sam, jer je samnom brojna četa Vinodolaca, koja je 8 novembra rekla mušku riječ. I uvjeren sam da dolazi vrijeme da se naši redovi pojačaju, jer već isada mnogi i mnogi dosadanji protivnici hrle k nama, uviđajući da je na našoj strani budućnost. Ja ih i sam pozivam da ne stanu na po puta i da nam se pridruže. Pozivam ih, jer ih pozivaju i moji pristaše. Srez Novljanski poklonio je meni apsolutnu većinu i time imam pravo smatrati sebe za njegovog pretstavnika. — U srezu Crikveničkom dobio sam velik broj glasova, u nekim mjestima čak i većinu. To je opet dokaz da Vinodolski pokret, kao što je rečeno, nije fraza, nije san, već stvarnost.

Žalim što nas je strahovito iznevjerila Crikvenica i što nas je ona, kao turistički centar, prosto odbacila i nije prihvatila naše ideje. Žalim to baš radi nje, Crikvenice, jer se upravo radile o njenom napretku. Žalim i čudim se da je Crikvenica vrlo malo razmislila o sebi i nadam se da će skora budućnost učiniti i u Crikvenici veliki preokret. Tome je garancija ona neustrašiva grupa u Crikvenici koja je glasala za mene protivno apsolutnoj većini Crikveničana i time pokazala svijest i širinu pogleda i shvatanja za naš pokret. Uvjeren sam da će se ovoj grupi pridružiti i ostali Crikveničani u interesu svoga mjesta kao centra našega zavičaja.«[231]

Protivnici Vinodolskog pokreta nastavili su tako i poslije izbora iskrivljivati njegove zamisli i težnje. U tome je najdalje otišao anonimus u Kuntarićevu *Jadranu,* koji je napisao da prema tome pokretu »u Vinodolu može da živi samo čovjek koji se iskaže krsnim listom, da je u Vinodolu rođen«, da samo takav »imade pravo da ovdje živi i da radi« i »da vrši bilo kakvu privatnu ili javnu službu«, štoviše, anonimus veli da je Vinodolski pokret »nenarodan«, »upravo socijalno odvratan«, pa i »štetan za Vinodol, za Primorje, za narod i cijelu državu.«[232] To su bile, razumije se, naglavce okrenute misli i težnje Vinodolskog pokreta. Stoga je u sušaokoj *Našoj slozi* izišao poseban članak »što je Vinodolski pokret?« U njemu se uvodno kaže slijedeće:

»Vinodolski pokret je ono gibanje u Vinodolu, ono traženje boljih puteva i novih načina u radu za narod. To nije neko izborno kretanje, koje se javi pred izbore i umre odmah poslije izbora; to nije neka trenutna čežnja pojedinaca da steknu narodno povjerenje na izborima: to ie pokret naroda, koji je svijestan svoje prošlosti, a zabrinut za sadašnjost svoju i sadašnjost budućih pokoljenja. I taj pokret nazvan je

[231] Naša sloga, IV, br. 263, Sušak, 14. XI 1931, str. 1.
[232] Jadran, I, br. 4, Crikvenica, 21. XI 1931, str. 1.

Vinodolskim. Kršten je tako uistinu u izborno vrijeme, kada se kao brza rijeka proširio Vinodolom. Izbori su odista ovome pokretu pripomogli da se proširi mnogo prije nego što bi to bilo u drukčijim prilikama. Ali se nije taj pokret rodio onda kad je kršten. Taj pokret nije se rodio na dan ukaza o izborima. Naprotiv, on se manifestovao, bezimen, mnogo ranije. *Njegove početke nalazimo najprije u onim mjestima, koja su dala takvu inteligenciju, koja smatra da joj je dužnost svojski poraditi na procvatu njihovih rodnih mjesta i cijeloga vinodolskog područja.* Očigledno je da je Vinodol zapušten i prepušten igri slučaja i uticajima svakakve vrste, nekad dobre ali često zle, i da u njemu nema planskoga postepenoga rada, osobito onoga sitnoga, koji je početak svake zamašnije akcije. I takvi inteligentni sinovi ovoga kraja, koji rad na preporodu Vinodola shvataju kao svoju d u ž n o s t , neosporno su prvi pozvani da govore u ime Vinodola.

I eto ti pojedinačni i skupni napori u pojedinim mjestima, ta pohvalna zauzimanja pojedinaca za napredak rodnog kraja su prvi počeci Vinodolskog pokreta. To je njegovo rađanje. Zašto? Zato jer procvat jednog mjesta svakako utiče na susjedna mjesta. I kod susdjeda se pomalo budi skriveni nagon da i oni nešto učine na polju javne djelatnosti. A. onda i svi oni pojedinci širih vidika i neumornog poleta, koji započnu rad u jednom mjestu, ne će se na tome zadržati, već hoće sigurno pomoći i susjedu. Više će voljeti da imaju u susjetstvu cvjetnu baštu nego otužno groblje.«[233]

Na ovo se osvrnuo u *Jadranu* drugi anonimus, prelazeći na osobna vrijeđanja i na prilike u Selcima. Naročito se okomio na postojanje samostalne zdravstvene općine, na općinskog liječnika dra Ivana Karlovića koji je bio na strani Vinodolskog pokreta, veleći da je takva samostalnost općine preskupa.[234] U članku su brane dr A. Kuntarić i dr I. Sobol, kao prijašnji selački liječnik. Općinsko zastupstvo u Selcima dalo je obrazloženje za osnutak zdravstvene općine, koje se u onim prilikama pokazalo ispravnim. To je pitanje riješeno davno prije pojave Vinodolskog pokreta, još 1929, i nije s njim imalo baš nikakve veze. Ali se u Selcima već onda usvajalo načelo da mladi školovani sinovi Vinodola treba da preuzmu javne funkcije u cilju razvitka i napretka pojedinih mjesta, koje je načelo kasnije prihvatio i Vinodolski pokret.

Tako su se povodom skupštinskih izbora **1931.** i poslije njih zaoštrili **odnosi** u Vinodolu između dviju građanskih grupacija. Vladanje dra A. Kuntarića bilo je izazovno i bezobzirno. U spomenutom izvještaju piše inspektor M. Rupčić da je u noći poslije izbora dr Kuntarić sa dva velika autobusa i **13** taksija priredio jednu vrstu manifestacije, prolazeći kroz Crikvenicu—Sv. Jakov—**Križišće**—Drivenik—Grižane—Bribir—
—Zagon—-Ledenice—-Novi—Selce. On ocjenjuje da je ta manifestacija »imala na žalost dejstvo izazova kod pristaša Jeličić—Mikuličića, jer je **dr Kuntarić u** Novome—Bribiru i Selcu dobio svega **94:952** glasa«, **a** »u Selciina i Zagonu ostao je bez ijednog jedinog glasa«. Zaoštrenje odnosa zapaža, dakle, i inspektor M. Rupčić i dodaje **da** »**samo** trezvenosti gg- **Mikuličića i** Jeličića te njihovih prijatelja imade se zahvaliti **da** ta **provokaciona** manifestacija nije u Novom i Selcu dovela do sukoba, jer **se** je mladež već bila i spremila na jaču protuakciju.«

[234] Naša sloga, Sušak 22. XI 1931. Autor članka je Vinko Antić.
[234] Jadran, I, br. 6, Crikvenica, 5. XII 1931, str. 3.

Uzrok ovom zaoštravanju bile su mjesne prilike u Vinodolu, interesi protivnih grupa i ogorčenost prema grupi dra Kuntarića, koja se godinama nametala da zaštiti svoje interese. Vladanje grupe dra Kuntarića i pisanje u njegovu tjedniku *Jadran* protiv pristaša Vinodolskog pokreta smetalo je čak i režimu, kojemu je taj pokret doveo birače na birališta. Stoga inspektor M. Rupčić u svome izvještaju iznosi i ovo:

> »Osvjedočio sam se da tjednik »Jadran« koga u Crikvenici izdaje Dr Kuntarić donaša članke u kojima ise omalovažuju dobri ljudi grupe Jeličić—Mikuličića, koji su ponajviše zaslužni oko prošlih parlamentarnih izbora. Nema sumnje da će ovo nerazumno i nepolitičko pisanje pomenutog lista samo dovesti do još jačih trzavica među obim grupama. Rad političkih ljudi trebao bi da bude uperen u smislu pomirenja, kako to i manifest od 6. januara 1929. glasi i kako to visoke intencije Kraljevske vlade zahtjevaju.«

Ovako je ožigosano pisanje Kuntarićeva tjednika *Jadran,* ali je tim još jednom utvrđeno da je Vinodolski pokret poslužio ciljevima režima diktature, pa je ovaj to i ocijenio. U tome, dakle, nije bilo nikakve razlike između dviju građanskih grupacija, »jer svi glasovi — kako to veli i inspektor M. Rupčić — pali su za nosioca listine g. Petra Živkovića, dakle za zemaljsku listu«.[235] A to je značilo za režim diktature.

Režimu je čak bilo stalo do toga da se dvije protivničke strane međusobno ne napadaju, pa je inspektor M. Rupčić nastojao da dr A. Kuntarić prestane s napadajima u svome listu na pristaše grupe Jeličić—Mikuličić. Predložio je banskoj upravi da se sreskom načelniku u Crikvenici dru Vasiliju Kočoviću izda nalog »u smislu pozitivne cenzure«, tj. da spriječi napadačko pisanje u *Jadranu.* On je i sam još za vrijeme boravka u Crikvenici 5. prosinca 1931. pismeno naložio sreskom načelniku kao cenzoru da se onemogući daljnje napadaje u Kuntarićevu listu.[236]

Ali ova okolnost istodobno upozorava i na to da su pritužbe protiv nekorektnosti na izborima od pristaša dra A. Kuntarića bile vjerojatno osnovane. Nastojeći najprije da se pritužbe povuku, u čemu je imala uspjeha, vlast sada zaštićuje pristaše grupe Jeličić—Mikuličić. žigošući pisanje *Jadrana* i odvraćajući od međusobnih napadaja, vlast time nastoji zataškati istinu o izbornim postupcima i time zaštiti ugled režima i potvrditi jednodušnost naroda Vinodola u podršci kraljevskoj diktaturi.

Poslije inspekcije M. Rupčićai njegova izvještaja za Vinodolski pokret nastaje drugo razdoblje, razdoblje javnoga društvenoga rada. On nije nastao samo zbog izbora nego je imao i šira nastojanja. Tako bar nastupa poslije izbora. Htio je da sinovi Vinodola, bez obzira na to da
li su tu rođeni, a pogotovu ako jesu tu rođeni, i ako imaju dobre namjere, učine više za »preporod Vinodola« u okviru prilika ondašnjeg građanskog društva. Ovakvo gibanje u jednom dijelu ovoga društva nasta-

[235] IHRPH, fond Ogulinski inspektorat, kut. 17. Izvještaj okružnog inspektora Mata Rupčića od 5. XII 1931, Pov. br. 2394 i 2395.
[236] Isto.

je u vrijeme kada još nije došlo do oživljavanja radničkog pokreta, kada pojedini komunisti politički djeluju vrlo konspirativno, kada još nisu bile nastale takve prilike da bi se moglo na naprednoj osinovi nešto više poduzeti. Stoga Vinodolski pokret i odrazuje trzavice i sukobe interesa pojedinaca i grupica građanskog društva, iako se u njemu počinju javljati, u drugoj fazi djelatnosti, pojedinci za koje se ne može reći da ih vode osobni interesi, ne uočavajući i opće. Tako je nasuprot tjedniku *Jadran,* glasila grupe A. Kuntarića, započeo 17. prosinca 1931. izlaziti *Vinodolski pokret,* također kao tjednik »za promicanje privrede, prosvjete i turizma Vinodola i okolice«. Izlaženje ovoga tjednika nepobitno pokazuje da Vinodolski pokret nije mislio samo na izbore i izbor narodnog poslanika, iako je nastao u izbornim prilikama, nego na daljnji razvitak i napredak Vinodola. To se ne može osporiti, bez obzira na to da li jesu ili nisu postojali uvjeti za takav opći rad. Ali se može uočiti da osnivači Vinodolskog pokreta nisu sagledali da se pod režimom diktature i bez građanskih sloboda uopće ne može pristupiti tako zamašnom poslu kakav je zamišljao i predlagao Vinodolski pokret.

Tako su oba tabora sada imala svoje tjednike, *Jadran* kao glasilo grupe oko narodnog poslanika Ante Kuntarića, i *Vinodolski pokret,* kojemu je izdavač »Gospodarski savez općinskih organizacija Vinodolskog pokreta«. Izlaženje ovih dvaju tjednika u toku 1932. i 1933, pa i kasnije, pokazuje kako je poslije skupštinskih izbora (8. XI 1931) nastavljena politička aktivnost u Vinodolu. Oba su lista izlazila u Crikvenici. Prema prilozima u *Jadranu* vidi se da je bio glasilo one grupe koja se stalno oslanjala na šestojanuarski režim, da je sve više izraz njegovih težnji, pa je narodni poslanik Ante Kuntarić sudionik u osnivanju režimske stranke JNS (Jugoslavenske nacionalne strake) odnosno kasnije JRSD (Jugoslavenske radikalne seljačke demokracije).[237] Tjednik *Jadran* ujedno je sokolskog glasilo, naročito od kada je prijestolonasljednik postao starosta Sokola kraljevine Jugoslavije. Tako se jedan broj lista i naziva »sokolsko izdanje« i svi se prilozi u njemu odnose na sokolstvo.[238] U stvari, ova stara grupacija borila se da u Vinodolu, a posebno u Crikvenici, sačuva svoje pozioije nasuprot prodoru snaga Vinodolskog pokreta.

Istina, ni *Vinodolski pokret* kao tjednik istoimenog pokreta nije se suprotstavljao direktno režimu diktature, ali kao glasilo građanske grupacije nije se ni oslanjao toliko na isti režim ni na sokolstvo. Što se tiče »preporoda Vinodola«, imao je svakako bolje nakane i pravilnije stavove. Ostao je dosljedno protiv *Jadrana* i njegove grupe, otkrivajući nepravde i neke afere, osvrćući se kritički naročito na rad narodnog poslanika Anta Kuntarića. Obje strane sve su se više sukobljavale, a borba je poprimila ponekad i osobni ton, pretvarala se u sukob Anta Kuntarića i Janka Jazbeca i njihove uže grupe te ljekarnika

[237] Jadran, II, br. 16, Crikvenica 1. X 1932; str. 4, II, br. 20, 3. XI 1932, str. 3.

[238] Jadran, II, br. 15, Crikvenica, 17. IX 1932

Ivana Polića i njegovih pristalica.[239] U tom sukobljavanju dobro je bilo to što je politički život u Vinodolu poprimio šire oblike i otupljivao donekle oštrice režima diktature kakve su se očitovale do skupštinskih izbora 8. studenoga 1931.

Osim toga, krug oko Kuntarića bio je najavio osnutak mjesnih odbora od 5 do 6 osoba da vode brigu o svima potrebama mjesta, a u Crikvenici bio je osnovan centralni odbor da održava vezu s mjesnim odborima. Time je Kuntarić namjeravao da bude stalno kao narodni poslanik povezan sa svima mjestima Vinodola.[240] On je odista održavao poslije izbora sastanke po raznim mjestima sa svojim pristašama.

Vinodolski pokret pristupio je, međutim, poslije izbora stvaranju čvršće organizacije. Po tome se vidi da su inicijatori i nosioci toga pokreta imali dugoročnije planove. To potvrđuju »Pravila Vinodolskog pokreta« kao saveza privrednih i prosvjetnih vijeća u općinama kotara Crikvenica—Novi,[241] zatim »Pravila mjesnog privrednog i prosvjetnog vijeća za sve općine srezova Crikvenica—Novi«.[242] Izradio ih je Ivan Skomerža, ribarski stručnjak i javni radnik u Crikvenici, neko vrijeme i općinski načelnik. Na početku Pravila dat je ovaj kratak uvod :

> »Radimo od prvih početaka promišljeno, prema smjernicama, određenim, nakon svestranog pretresa zajedničkih interesa ovoga kraja. Radimo za cjelinu, bez sebičnih koristi, sa ljubavlju za narod i željom, da pomognemo jedan drugome u ovom teškom vremenu.
>
> Zalog našega uspjeha leži u samoprijegornom radu onih ljudi, koji ne smatraju taj rad pripremanjem terena za buduće političke karijere ili lične koristi. Ti čisti motivi jesu onaj impuls, koji uzdiže i mlada i stara srca, koji im daje snage, da sve svoje slobodno vrijeme posvete probitku i napretku ovoga kraja.«

Za sjedište Vinodolskog pokreta predviđeni su Crikvenica ili Novi Vinodolski, i to prema obitavalištu predsjednika. Svrha je ovoga saveza promicanje ekonomskih, kulturnih i socijalnih interesa stanovništva na području kotara Crikvenica i Novi Vinodolski. Ona je detaljno utvrđena u članu 2. Pravila u tri točke. One glase:

> »1. Savez će promicati ekonomske interese rečenog područja tako, da će:
>
> a. zanimati se za gospodarske prilike cijelog Vinodola kao jedne ekonomske jedinice, a jednako će se zanimati i za prosvjetno-gospodarske prilike pojedinih općina, korporacija, te konačno svakog pojedinog Vinodolca, a u potrtibi pružati pomoć savjetom i posredovanjem kod lica i nadleštva, o kojima je razvoj gospodarstva i prosvjete ovisan;
>
> b. nastojati oko korisnog gospodarenja i iskorišćavanja obale i mora, šuma i pašnjaka, a napose pomagati savjetom i posredovanjem kod viših vlasti oko unapređenja prometa stranaca, ribarstva, pošumljiva-

[239] To potvrđuju članci Ivana Polića u »Vinodolskom pokretu«.
[240] Dr Ante Kuntarić, Na rad. Jadran, I, br. 3, Crikvenica, 14. XI 1931, str. 2.
[241] Vinodolski pokret, II, br. 6, Crikvenica-Novi, 21. I 1932, str. 1—2.
[242] Isto, II, br. 7, Crikvenica-Novi, 28. I 1932, str. 2—3.

nja i sređivanja odnošaja u zemljišnim zajednicama;

c. pomagati unapređenje kućnog gospodarstva svakog Vinodolca;

d. pomagati i štititi racionalni ribolov i lov;

e. nastojati d pomagati elektrifikaciju Vinodola;

f. pomagati postojeće obrte, trgovinu i nastojati oko stvaranja malog obrta;

g. nastojati oko osnivanja i vođenja različitih gospodarskih zadruga, napose potrošačkih i proizvodnih;

h. nastojati oko uređenja saobraćaja pomorskog, željezničkog i kolnog;

i. potpomagati unapređenje lječilišta i ljetovališta;

j. pomagati turistiku i podesni šport, koji bi povećao promet stranaca.

2. Kulturne interese Vinodola promicati će Savez:

a. osnivanjem čitaonica i knjižnica te podizanjem domova mjesnih vijeća;

b. priređivanjem predavanja o svim pitanjima, koja zasjecaju u djelokrug Saveza te priređivanjem zasebnih zabava;

c. osnivanjem tečajeva za ribarstvo, za napredno gospodarstvo, za hoteljerstvo, za zdravstvo i odgoj djece;

d. nastojanjem oko osnutka pučkih škola tamo gdje ih nema, a napose oko osnutka obrtnih, gospodarskih i domaćinskih škola ili tečajeva.

3. Socijalne će interese Vinodola Savez promicati tako, da će:

a. brinuti se oko zaposlenja i ishranjenja radništva i ribara;

b. brinuti se za iseljenike Vinodola, podržavati vezu s njima, voditi statistiku stalnih i sezonskih iseljenika, kao i evidenciju slobodnih i otvorenih područja u inozemstvu i u našoj Kraljevini, te pomagati iseljenike savjetom i posredovanjem;

d. voditi stastistiku o radnim silama i njihovom iskorišćivanju, nadalje statistiku o proizvodnji, potrošnji, zdravlju, odgoju itd.;

e. voditi brigu o zaštiti malodobnih i njihovoj imovini;

f. nastojati oko podizanja oporavilišta i bolničkih ambulanta;

g. nastojati oko stručnog osobito ribarskog i u opće zanatskog školovanja podmlatka i posredovati kod njegovog namještenja«.[243]

Ova su Pravila dobro sastavljena i prema njima se vidi da Vinodolski pokret nije bio prolazna izborna kampanja, kako su to njegovi protivnici nastojali prikazati. Ona ujedno pokazuju da su iskrivljavanja i netočna tumačenja ciljeva Vinodolskog pokreta od njegovih protivnika u predizbornoj borbi, pa i poslije nje, bila ne samo tendenciozna i neobjektivna nego potvrđuju da su ciljevi pokreta uznemirili izvjesne krugove i zaprijetili gubitkom nekih položaja i privilegija.

Tako je Vinodolski pokret po svome nastupu u javnom životu Vinodola, pokretanjem svoga tjednika i objavljivanjem svojih Pravila namjeravao i pokušao da izmijeni neke odnose pod parolom »Za preporod Vinodola«. Na sastanku u Bribiru sredinom veljače 1932. prihvaćena su ta Pravila Saveza i mjesnih vijeća s tim da se pošalju na odobrenje banskoj upravi. Izabran je i pripremni odbor koji će sazvati osnivačku skupštinu poslije odobrenja pravila. Sve je to pokazivalo da ova grupa ljudi, nasuprot Kuntarićevoj grupi, pristupa zamašnom djelu koje bi moglo označiti i trasirati put napretku Vinodola. Stoga

[243] Isto, II, br. 6, str. 1.

su takva nastojanja u ono vrijeme bila prihvatljiva i od mnogih dobronamjernih i prihvaćena u nadi da će se prekinuti zastoj i krenuti naprijed.

Na spomenutom sastanku u Bribiru izabrani su u ono doba viđeniji građani Vinodola triju mjesta: iz *Bribira:* Juraj Kombol, Juraj Strizić, Grga Kombol, iz *Novog Vinodolskog:* Kuzma Mikuličić, Bogoslav Dorčić, Ljudevit Petrinović, iz *Grižana:* Mate Barac, Mihovil Mavrić, Tomo Šarar, iz *Crikvenice:* Ivan Skomerža, Frane Car, Petar Matejčić, iz *Selaca:* Ivan Jeličić, Ivan Lončarić Papić, Ivan Lončarić. Za predsjednika Saveza bio je izabran Juraj Kombol, ondašnji banski vijećnik, a za privremenog tajnika Ivan Jeličić, ondašnji općinski načelnik u Selcima.[244]

U političkim prilikama u Vinodolu na početku 1932. ovakav sastav spomenutog odbora potvrdio je svu ozbiljnost nastojanja i težnji Vinodolskog pokreta. Tako je to »gibanje«, kako je bilo nazvano, u Vinodolu značilo nešto više nego izborna akcija i otvaralo je izvjesnu perspektivu za preporodni rad i daljnji razvitak svih vinodolskih mjesta. Moglo se stoga s pravom očekivati da će Vinodolski pokret, kako je bio zamišljen i organiziran u prilikama još uvijek pod režimom diktature, bez postojanja političkih stranaka, moći aktualizirati niz pitanja važnih za Vinodol u onom času i tražiti rješenja, bilo u regionalnom okviru s vlastitim snagama, bilo uz pomoć ondašnje Savske banovine. Ona se već dotle bila pokazala pripravnom da pomogne rješavanje nekih zajedničkih problema Vinodola, npr. pitanje vodovoda. Na aktivnost Vinodolskog pokreta upućivao je i onaj memorandum podnijet banu Savske banovine dru Ivu Peroviću 3. svibnja 1933. To je bila potvrda da se i sredinom te godine, dakle godinu i po poslije izbora za Narodnu skupštinu, u redovima Vinodolskog pokreta opažaju aktuelna pitanja cijelog Vinodola, da se ona javno iznose i time traži izvjesna rješenja u inače vrlo teškim ekonomskim prilikama.

Ustvrdivši da su u Vinodolu postignuti uspjesi gradnjom vodovoda u Žrnovnici, uređenjem parkova i kanalizacijom, taj memorandum istodobno pokazuje da ima još neriješenih aktuelnih pitanja, i ona se svode na ovo:

»1. Da se uposli nezaposleni svijet, trebalo bi odmah započeti na radovima oko uklanjanja okuka na cesti Sušak—Senj, specijalno u ovom srezu, gdje je promet stranaca najveći. Narod će raditi uz minimalnu nadnicu od Din 30 na dan. Dosadanja pomoć u kukuruzu nije bila dovoljna, jer narod, osim što treba da jede, treba da kupi odijelo, cipele, sol.

2. Da se dade iz pomoći za nabavku sjemena i borbe protiv štetočina — plavog kamena (modre galice) i sumpora — i to tako, da se ljudima to dade u vidu pozajmice, a narod će to otplatiti na jesen, kada proda svoje produkte. Potreba na modroj galici iznaša cca 300—400 q i sumpora cca 100 q.

3. Da se r i b a r s t v o hrvatskog primorja potpomogne jednom efikasnijom mjerom u formi beskamatnih pozajmica, a ne djeljenjem

[244] Isto, II, br. 19, Crikvenica-Novi, 4. VI 1933, str. 2.

potpora pojedinim tekovnim ribarskim poduzećima, od kojih sam ri- Dar nije imao niti direktne ni indirektne koristi.

4. Da se provede 100% osiguranje uloga narodu ovoga pasivnoga kraja. Da se hitno poduzmu koraci, kako bi ulagači došli do svoga minimuma za mjesečno življenje, i da svi tereti oko odašiljanja molba ili žalba na ravnateljstva banaka zamrzlih uloga, idu isključivo na štetu banaka, a ne, kako je to sada slučaj, da stranka, da bi došla do malenih kakvih svotica iz svojih uloga, mora još i poštarinu i druge troškove sama da snaša.

5. Da se provede hitno anketa, koja bi se sastojala iz stručnih izaslanika banovine i akcionog odbora Vinodolskog Pokreta, u pitanju rješavanja e l e k t r i č n o g stanja, kako je došlo do postojećeg ugovora između g. Balena i crikveničke općine, između g. Balena i dra Kuntarića, naročito da se skrene rad ankete na to, je li su provedena naređenja tadašnjeg g. Vel. župana, koji nije potvrdio ugovor kakav mu je predočen, nego je zajedno sa direkcijom građevinskom u Zagrebu tražio izmjenu nekoliko tačaka, u korist općine crikveničke.

6. Da se omogući narodu ovoga kraja, putem zborova, javnih predavanja i t.d. a pod vodstvom Vinodolskog Pokreta, rješavati aktuelna ekonomska pitanja, za koji rad preuzimaju prestavnici Vinodolskog Pokreta punu odgovornost.«[245]

Vinodolski pokret i dalje je postojao, ali nije imao snage da razvije zaista plodnu i trajnu djelatnost ni do kraja 1933. Po svom sastavu inače heterogen, on nije vodio niti je mogao voditi neku svoju politiku koja bi se sukobila s režimom diktature, koji je i tokom 1932. i 1933. vladao zemljom u kojoj nisu postojale demokratske slobode niti su djelovale političke stranke. Ipak je izlazilo njegovo glasilo, tjednik *Vinodolski pokret.* God. 1931. izišla su tri broja, 192. (druga godina izlaženja) izašli su brojevi od 4. do 16 (do početka travnja), a zatim je prestao izlaziti. Tjednik se opet pojavljuje 14. siječnja 1933 (treća godina izlaženja) s brojem 17, poslije čega te godine izlazi još broj 18. (30. IV) i broj 19. (4. VI), pa opet prestaje izlaziti.

U toku izlaženja *Vinodolski pokret* je žigosao mnoge pojave u Vinodolu. Naročito je pratio rad narodnog poslanika dra Ante Kuntarića i kritički o njemu pisao. U tom pravcu naročito se isticao svojim napisima mr ph Ivo Polić, ljekarnik. On je u 1. broju tjednika (17. XII 1931) objavio uvodnik »Što hoćemo« (str. 2). Zatim su slijedili članci »Putem rada i sloge« (br. 2 od 24. XII 1931) i »1932...« (br. 3 od 31. XII 1931). U prvom broju za 1932. napisao je uvodnik »Neuposlenost i Vinodol« (II, 4, 7. I 1932), što pokazuje da je *Vinodolski pokret* obrađivao i aktuelne probleme. Takvu aktuelnost potvrđuju i uvodnici, također iz pera mr Iva Polića, »Turizam« (II, 8, 4. II 1932) i »Bankarstvo« (II, 10, 18. II 1932). Objavljivanje sličnih uvodnika nastavio je Ivo Polić i početkom 1933. Tako je u uvodniku »Pod pritiskom« (II, 17, 14. I 1933) ukazao kako se provela elektrifikacija Crikvenice i Selaca i kakvu je ulogu u tome imao dr Ante Kuntarić. To pitanje dodiruje i u uvodniku »Na pravome putu« (II, 18, 30. IV 1933), a onda pobliže prikazuje negativan rad narodnog poslanika dra Ante Kunta-

[245] Isto.

rića u uvodniku »Istina koja boli« (II, 19, 4. VI 1933). U oba posljednja uvodnika dotiče se djelovanja Vinodolskog pokreta, pa u drugom i pobliže govori o njemu.[246]

Ovaj osvrt na djelovanje Vinodolskog pokreta, na pokretanje tjednika *Vinodolski pokret* i na pisanje u njemu potreban je stoga što je u njemu sudjelovao i mlađi intelektualni naraštaj Selaca: dr Ivo Karlović, Ivan Jeličić Kombol kao općinski načelnik i prof. Vinko Antić. Oni su pridonijeli rađanju pokreta i istupanju na skupštinskim izborima, a Karlović i Jeličić uz to u organizaciji pokreta. Kao suradnici tjednika javljaju se Karlović i Antić.

U nekoliko prvih brojeva (broj 2, 3, 5 i 6) Karlović objavljuje stručne liječničke priloge (o reumatizmu, o zubima, iz dječje medicine), ali je prije njih tiskao vrlo aktuelan prilog »Kako treba raditi u našem Vinodolu?« (I, 2, 24. XII 1931, str. 2). U njemu iznijete misli u vezi s Vinodolskim pokretom su ispravne i bile su u ono vrijeme prihvatljive. To se napose tiče prikaza ondašnjim prilika u Vinodolu i ukazivanja kako i što treba raditi, bilo da je riječ o turizmu, obradi zemlje, novčarstvu ili higijeni.

U pokretanju tjednika *Vinodolski pokret* Antić nije sudjelovao, jer se od 1. prosinca 1931. nalazio na dužnosti profesora u ondašnjoj Podgorici (danas Titograd). Iz toga grada on se javlja početkom 1932. i objavljuje ove priloge: »Jasan i pošten je cilj« (II, 6, 21. I 1932, str. 3), »Dr Miroslav Tirš« (II, 15, 26. III 1932, str. 2) zajedno s pjesmom »Mi«. Iduće godine objavio je još dva priloga: »Na prekretnici. Pitanje općinskih odbora« i »Okupljanje pod barjak rada« (III, 17, 14. I 1933, str. 3 i 4).

Od mlađih selačkih intelektualaca, iako nije sudjelovao u redovima Vinodolskog pokreta živeći izvan rodnog mjesta, suradnik je tjednika *Vinodolski pokret* i Nikola Lončarić. Objavio je samo jednu čakavsku pjesmu pod naslovom »Poslan bi an'jel Gabrijel...« (I, 2, 24. XII 1931, str. 3).

Iz Selaca su u »Vinodolskom pokretu« surađivali također Ivan Lončarić Papić i Ivan Čupak. Prvi je objavio samo jednu humoresku »Jož ali Filip« (I, 3, 31. XII 1931, str. 2), a drugi ova tri priloga: »Zakon o radnjama« (II, 4, 7. I 1932, str. 2), »Prinudna udruženja trgovaca i zanatlija« (II, 13, 12. III 1932, str. 1—2) i »Aristid Briand« (II, 14, 19. III 1932, str. 2).[247]

Među suradnicma *Vinodolskog pokreta* treba posebno spomenuti Ivana Brozičevića, rodom iz crikveničkog Ladviča. Potaknut čitanjem 1. i 2. broja ovoga tjednika, Brozičević je uputio uredništvu kratko pismo, izjavljujući da želi stupiti u redove Vinodolskog pokreta »sa svojim skromnim iskustvom i željom da naš pokret preporodi naš Vinodol«. Uz pismo poslao je i prvi članak, koji je zajedno s pismom od-

[246] Isto.
[247] Suradnici Ivan Lončarić Papić i Ivan Čupak nisu bili uže vezani uz Vinodolski pokret kao što je bio dr Ivan Karlović.

mah i objavljen (I, 3, 31. XII 1931. str. 4). Tako se kao mlad radnik, građevinar, kako je u listu potpisan, kao pripadnik radničke klase, koji je razmišljao o vremenu i događajima, angažirao u javnom životu Vinodola. U spomenutom članku Brozičević pokušava protumačiti što je Vinodolski pokret i što znači. On mu je »skup sviju težnja za emancipaciju i ozdravljenje ekonomsko-gospodarskog života našeg Vinodola«, on mu je »narodni pokret«, »apostol istine i ljubavi«. Hvali »prikupljanje narodne inteligencije«, no to u slučaju »ako smjernice budućeg rada pokažu se na djelu za narod kao korisne«. Iako Brozičević sam pokret dosta idealizira i ne ističe dovoljno njegov građanski okvir, on prvi unosi u list tematiku koja dodiruje pitanja radničke klase, naročito »emigrantsko pitanje«. On to ne čini samo općim riječima nego pokazuje d primjerom zašto je »naš narod prisiljen da napušta svoje ognjište«. Proračunao je koliko zidar kao sezonski radnik zarađuje za 8 mjeseci, koliko su mu prihodi i rashodi, sve to prikazuje brojkama i zaključuje iz svega navedenoga da »naš narod postepeno ali sigurno umire od gladi«. Tome dodaje da je položaj ribara istovetan zidarskom. I zatim opisuje ljude Vinodola u godini ekonomske krize ovim riječima:

> »Vidimo ljudi stoje na ulici u manjim skupovima, uvučeni, mrki, potišteni.
>
> Teška im je magla pritisla grudi — teško se diše. Šuti — što će da govori. Svakome je dosta njegove bede a i tako koristi nema da govori i da se izjada, jer pomoći mu nema.«

Slikajući stanje na ovaj način, Brozičević u Vinodolskom pokretu vidi neku perspektivu, veli da je »osnovan u pravi čas«, da ga treba potpomoći, »jer u njegovom uspehu i naš je uspeh«.

Ovako je započela suradnja Ivana Brozičevića u *Vinodolskom pokretu.* Nju treba spomenuti zato što je on nastavio surađivati u tjedniku, a od broja 12, koji je izišao 15. ožujka 1932, postao je i njegov odgovorni urednik. Kao suradnik tjednika on je plodan, ali to nije osnovno obilježje njegove suradnje. Za njega i za sam tjednik je karakteristično kakve teme obrađuje u listu. Dosljedan mislima iz prvog članka, Brozičević je objavio redom ove priloge: »Kriza — besposlica« (II, 6, 21. I 1932, str. 5), »Problemi sadašnjice« (II, 7, 28. I 1932, str. 3 i II, 8, 4. II, 1932, str. 1), »Gospodarstvo« (u nastavcima), »Zadrugarstvo« (II, 12, 5. III 1932, str. 1), »Mirotvorstvo Lige Naroda« (II, 13, 12. III 1932, str. 1), »Opština i njena komunalna politika« (II, 14, 19. III 1932, str. 1), »Istina — Društvo« (II, 15, 26. II, 1932, str. 1—2).

Ovakvim svojim prilozima Brozičević je u *Vinodolskom pokretu* ukazivao otvoreno na aktuelne probleme vremena, povezujući ih s prilikama u Vinodolu. Već u članku »Kriza — besposlica« ukazuje na ono što je dovelo do besposlice, i time razobličava sam kapitalistički poredak, u kojemu se s jedne strane gomila bogatstvo — kako sam Brozičević veli, »štokovi pšenice, brda pamuka, Brazilija loži svoje

lokomotive sa kafom, hiljade tvornica daju nam potrebnu odjeću i obuću, svuda puna stovarišta« — a na drugoj su radnici bez posla i među njima vlada »glad, beda i patnja«. Ističući što je ljudski um sve stvorio i kako je tehnika »na vrhuncu kulminacije«, dodaje ovo: »I dok tvorac svega toga sjaja i sveobilja živi najbednijim životom dotle trustovi ljudske zajednice prigrabiše i prisvojiše blago i bogatstvo.« U tom stilu nastavio je i u članku »Problemi sadašnjice«, pa je tu, kao i u ostalim svojim prilozima, analizirao stanje u Vinodolu i ukazivao na aktuelna pitanja povezana inače s krizom koja je vladala u zemlji i u inozemstvu. Takvo pisanje u toku 1932. pridonijelo je boljem uočavanju prilika u zemlji pod režimom diktature, pa tako i u Vinodolu. U tome i jeste zanimljivost priloga Ivana Brozičevića, ako imamo na umu kada su napisani, da su objavljeni u jeku ekonomske krize i u vrijeme jake cenzure štampe diktatorskog režima.

U tom smjeru intonirani su i već spomenuti članci Vinka Antića. U prvom prilogu »Jasan i pošten je cilj« on nastoji ocijeniti značenje Vinodolskog pokreta za Vinodol kao pozitivno, ističe da ima razloga za ovo okupljanje ljudi za preporod Vinodola i da su im »ciljevi pošteni i izvan ličnih htijenja«. On pokušava i pobliže objasniti rađanje Vinodolskog pokreta u pjesmi »Mi«. Opisujući rođenje naraštaja kojemu je pripadao, odgoj i život u djetinjstvu, život težak, oskudan, vrlo skroman, on napose ističe ljubav za rodni kraj, »za klance strmene, za krševe gole, bešumne i nerodne«, pa ta ljubav i rađa Vinodolski pokret i vraća Vinodolce u njihova rodna mjesta. Ali Antić, slično Brozičeviću, kada piše o Vinodolskom pokretu, pokušava ga sagledati u širim okvirima. U članku »Okupljanje pod barjak rada« piše o njemu ovako:

> »U Vinodolu je tako započelo jedno djelo koje, imajući pred očima cjelinu, ali onu radnu, nevoljnu, onu što je srećna ako svakodnevno jede palentu, nastoji savremenim putevima doći do uspjeha u korist pomenute cjeline. To okupljanje Vinodola za jednu trpezu nije nikakvo matražno regionalno grupisanje s pozivom na kakva povjesna i poveljna prava i ono nastaje diktatom života i današnjih prilika. Šta više, združenje Vinodola je gest napretka i znak proširivanja vidokruga i znači ići u korak sa današnjim pogledima na društvo i sadašnjim rušenjem raznolikih granica u svijetu. Jer učinjen je velik korak ka jednoj zajednici koja nije u naše vrijeme postojala u našem Primorju.«

A pošto je kao značajan događaj ocijenio i formiranje Vinodolskog pokreta i pokretanje njegova tjednika, Antić završava svoj članak ovim razmišljanjem:

> »Ali mi imamo pred očima i jednu drugu činjenicu. Fakt je da su vinodolske mase pokrenute, u krilu Vinodolskog pokreta, iz stava pasivnosti. Sada treba iskoristiti i ne dozvoliti vraćanje u bilo kakvo pasivno stanje. Ali je tu potrebno da se sposobni pojedinci, i školovani ili neškolovani, a pošteni i nesebični, ljudi sa osjećajima zajedničkog dobra, približe šta više tome narodu, koji mnogima daje uhljebljenje. U svakom mjestu ima neosporno takvih osoba. Tu ne treba da se samo izvinjavamo današnjim društvenim pometnjama i krizama, naprotiv, baš te činjenice upućuju na rad. Jer zašto ostati pasivan u doba previranja i neminovnih promjena.«

U tim recima treba uočiti da se u okviru ovoga rada misli na radne ljude, na »radnu cjelinu« koja »svakodnevno jede palentu«, da ovo »združivanje Vinodola« diktira život, da je ono »gest napretka i znak proširivanja vidokruga«, da znači »ići u korak sa današnjim pogledima na društvo«. A aktivnost i približavanje narodu traži se upravo »u doba previranja i neminovnih promjena«. Bio je to rječnik onih dana kada se još nije moglo otvoreno pisati i izreći istinu, ali iza takvih riječi kriju se razmišljanja koja su poticana ondašnjim naprednim kretanjima u zemlji u redovima lijeve inteligencije, a takvih je bilo i u Podgorici gdje je Antić onda živio i pisao spomenuti članak.

Osim toga, i Brozičevića i Antića zaokupio je u onim prilikama problem općina. Brozičević je 19. ožujka 1932. objavio u *Vinodolskom pokretu* uvodnik »Opština i njena komunalna politika«. U njemu se vrlo konkretno osvrnuo na gazdovanje u crikveničkoj općini pošto je prethodno pokazao kakvu politiku treba da vodi općina kao »samostalno samoupravno telo«, članak mu je i aktuelan i vrlo kritičan. Pozivajući se na taj članak, Antić objavljuje zatim svoj prilog pod naslovom »Na prekretnici. Pitanje općinskih odbora«. U njemu se posebno bavi pitanjem izbora općinskih odbornika i napose općinskog načelnika, jer općine moraju rješavati »veoma nova komunalna pitanja za koja su prestarili mnogi od dosadanjih odbornika, a i nemaju, često, ni dovoljno shvatanja za njih.« Članak je pisan u općem stilu, ali se u njemu poglavito misli na općinu u Selcima.

Ovakvi članci u *Vinodolskom pokretu* ukazuju, danas jasnije nego što se to moglo onda uočiti, da su se u krilu Vinodolskog pokreta nalazili i pojedinci koji su, što se tiče razvitka političkih prilika, gledali dalje i koji su i taj pokret svrstavali u okvir ondašnjih gibanja cijeloga društva. Sve je to svakako bilo na drugoj strani ne samo od grupe oko dra Ante Kuntarića, koja je otvoreno zastupala politiku ondašnjeg diktatorskog režima, nego i građanskog kruga u krilu Vinodolskog pokreta. Bili su to, doduše, samo počeci novih gledanja, pojedinačni, ali ipak uvjetovani naprednim kretanjima u zemlji. Boreći se protiv pasivnosti i tražeći javno djelovanje u korist preporoda Vinodola, ove su snage rušile političke pozicije grupe oko Kuntarića, postupno ali sigurno, i u tome je njihov pozitivni politički učinak. S druge strane, borba Vinodolskog pokreta uopće, što je došlo napose do izražaja u njegovu tjedniku, protiv režimskih snaga koje je predstavljao dr Ante Kuntarić, otvarala je prostore i za djelovanje onih društvenih snaga koje nisu mogle svoje mjesto naći u redovima Vinodolskog pokreta kao građanske grupacije. A te snage djeluju već u ovom razdoblju i u Selcima i u Bribiru. Njima se pridružuju i pojedinci iz Vinodolskog pokreta koji se raslojava, pa jedni i dalje slijede režim diktature, dok se drugi jasno opredjeljuju za ideologiju komunističkog pokreta.

3. *Ilegalni rad komunista i oživljavanje radničkog pokreta*

Nasuprot režimu diktature, u Vinodolu su 30-tih godina ovoga stoljeća postojale i društvene snage usmjerene na politiku onda zabranjene KPJ. One su težile obnovi rada Partije i oživljavanju radničkog pokreta. Pojava i porast tih snaga do društvenog faktora u pojedinim vinodolskim mjestima u ovom razdoblju ovisili su o političkim prilikama u njima i o broju pojedinaca koji su djelovali u javnom životu, ilegalno ili u društvima, neprimjetno, ali sistematski i uporno. Te se snage javljaju postupno u svima mjestima Vinodola. U Selcima one djeluju od 1929. do 1933. i organiziraju se, te dolazi do obnove rada organizacije KPJ i do oživljavanja radničkog pokreta.

Na tom polju djelovanja javlja se tada Vjekoslav (Slavko) Jeličić, s nadimkom Jureško, zidarski radnik i kasnije radio-telegrafist.

Rođen 21. studenoga 1901. u Selcima, Jeličić je u rodnom mjestu svršio osnovnu školu i opetovnicu. Kao mladić postao je član KPJ, koje je organizacija osnovana u ovom mjestu 1919, i djelovala je uspješno te i iduće godine, kada je na općinskim izborima (11. III 1920) izvojevala veliku pobjedu. Poslije Obznane Jeličić je, kao i mnogi drugi Selčani, na radu u Beogradu, gdje se također svrstava u redove boraca za prava radničke klase. Djeluje u omladinskim redovima i potom je tajnik Sindikata građevinskih radnika. God. 1925. je uhapšen, ali je brzo oslobođen. U svome radu bio je najzad onemogućen jer je 1928. policijski protjeran u rodno mjesto. Poslije toga radi neko vrijeme u Splitu kao zidarski radnik dok nije slomio nogu i morao se vratiti rodnoj kući. Donekle izliječen, pohađa u Šibeniku radio-telegrafski tečaj sa svojim zemljakom Josipom Kršulom Knezićem. Vrativši se u rodno mjesto, ostaje u njemu živjeti sve do smrti.[248]

Živeći u rodnom mjestu, Jeličić je u početku bio naoko u sjeni, a u stvari mnogo je čitao i družio se s mlađim mještanima, sjedio s njima na mjesnom trgu, šetao u mjestu ili izvan mjesta. Bio je okupio grupu istomišljenika. To su bili Josip Antić Tunar, pomorski kapetan, stariji po godinama, Vjekoslav Lončarić, svršeni učenik niže gimnazije, Josip Kršul Knezić, radio-telegrafist, i tehničari Ivan Jeličić Tominčić i Hubert Jeličić. Dolazio je u dodir i s drugim mještanima, naročito na mjesnom trgu, razgovarajući o aktuelnim pitanjima. Ipak, spomenuta petorica bili su mu bliski, pa je na četvoricu mlađih djelovao politički zajedno s Josipom Antićem Tunarom. Jednom su na mjesnom gatu razgovarali Jeličić, Vjekoslav Lončarić i Lovro Lončarić Rataj, pa je posljednji spomenuo da bi trebalo u mjestu osnovati Socijalističku stranku koju je vodio Živko Topalović. Jeličić je to odmah odbio iz-

[248] Više o V. Jeličiću: Spomenica Vjekoslavu Jeličiću, načelniku općine Selce 1901—1937. Uredio prof. Vinko Antić. Izdala Pučka knjižnica Selce, 1939. Štamparija »Jadran« K. Najdića, Tetovo. — O hapšenju V. Jeličića u Beogradu usmeno saopćenje Mate Antića Kombolića.

javivši da je Topalović »najveći pokvarenjak«.[249] Podatak očito pokazuje da su se radnici onih godina bavili i ovakvim pitanjima.

Jeličić se u prvo vrijeme morao ograničiti na razgovore, naročito 1929. i 1930, kojih je godina u Selcima započela inače akcija za unapređenje mjesta. Neki podaci pokazuju da je Jeličićevo djelovanje već onda imalo uspjeha. Odnosi se na Hrvatsku pučku knjižnicu i na posudbu knjiga. Dok su 1928. posuđene samo 194 knjige (ženski članovi 100, muški 94), iduće dvije godine dolazi do porasta posuđenih knjiga: 1929. na 351 (žen. čl. 150, muš. 201), a 1930. na 503 (žen. čl. 212, muš. 291).[250] Onda je Sokolsko društvo kao prorežimsko više radilo od Knjižnice, pa se nameće pitanje što je utjecalo na veću posudbu knjiga. To se može objasniti samo utjecajem grupe naprednih mladih ljudi s Vjekoslavom Jeličićem na čelu. Mladi su, na poticaj Jeličića, više čitali, a i druge upućivali na čitanje. To je bio pogodan način da se utječe na mještane i da se objasne mnoge društvene pojave. Doduše, Knjižnica nije imala mnogo knjiga, nešto ispod tisuću, većim dijelom starija izdanja, ali se i putem njih moglo uspješno djelovati na podizanje svijesti i obrazovnog nivoa. U onim godinama to u mjestu nije bilo sumnjivo, pogotovu zato što su u upravi Knjižnice tada bili većinom stariji članovi, pa su neki čak bili na protivnoj strani od ideja koje je počeo širiti Vjekoslav Jeličić i s njim mladi naraštaj.

U tim godinama, 1929. i 1930, prilike u mjestu još nisu bile takve da se moglo više učiniti na oživljavanju radničkog pokreta. Poslije uvođenja diktature policija je motrila na kretanje opozicionih snaga, a naročito na rad komunista i njihovih simpatizera. Na području crikveničkog kotara također je vršen nadzor nad komunistima, kako se to vidi iz dokumenta pod naslovom »Spisak komunista na teritoriju sreza Crikvenice« od 10. kolovoza 1929. U tom popisu je zabilježeno 11 osoba i za njih su navedeni ovi podaci: mjesto i godina rođenja, državljanstvo, narodnost (a svi su bili Hrvati), zanimanje, mjesto boravka, služenje u vojsci i da li je kažnjavan. To su osobe:

1. Luka Mirkov Marušić, Grižane, r. 1905, krojački pomoćnik
2. Vjekoslav Jurjev Jeličić, Selce, r. 1901, zidarski majstor
3. Mate Josipov Lončarić, Selce, r. 1900, zidar
4. Ivan Lončarić Papić ml., Selce, r. 1903, priv. činovnik
5. Josip Mihin Pobor, Selce ,r. 1882, zidar
6. Ivan Rokov Gržac, Smokovo (Jadranovo), r. 1884, zidar
7. Petar Stjepanov Ahel, Šiljevica (Jadranovo), r. 1871, zidar
8. Martin Jakovljev Miharija, Šiljevica (Jadranovo), r. 1893, zidar
9. Ivan Ivanov Perhat, Smokovo (Jadranovo), r. 1873, građ. poduzetnik
10. Velimir Antun Krašević, Đakovo, r. 1908, bank, činovnik
11. Stjepan Josipov Klanfar, Klanfari (Crikvenica), r. 1906, zidar

[249] Saopćenje Vjekoslava Lončarića, bliskog suradnika V. Jeličića. Kod autora.
[250] 50 godišnjica HPK . . . , str. 5 6 .

U popisu je u , primjedbi navedeno za Mata Josipova Lončarića (broj 3) da se nalazi »nepoznato« u Srbiji, za Ivana Lončarića Papića ml. (broj 4) da se nalazi u Beogradu, za Josipa Mihina Pobora (broj 5) da je u Južnoj Americi, a za Ivana Rokova Gršca (broj 6) da je u Argentini. Za devetoricu nije ništa spomenuto u pogledu komunističkog djelovanja; to je učinjeno samo za dvojicu. Za Luku Marušića iz Grižana (broj 1) piše: »radi komunizma po prvostepenom sudu u Beogradu dana 18. 5. 1928. broj 32167 suđen na 1 godinu zatvora«. Za Velimira Krašević (broj 10), koji inače živi u Crikvenici, navodi se ovo: »Radi širenja komunizma 1 1/2 mesec dana stajao pod istragom kod redar, povjerenstva u Sušaku broj 130 Pov/1920.«[251]

Prema ovome popisu iz Grižana se spominje 1 komunista (broj 1), iz Selaca se spominju 4 (broj 2, 3, 4, 5), iz Jadranova (tada općina Sv. Jakov-Šiljevica, kojoj su pripadala sela Šiljevica i Smokovo) pod nadzorom su 4 (broj 6, 7, 8 i 9), a iz Crikvenice, kojoj pripada i selo Klanfari, navedena su 2 komunista (broj 10 i 11). U Selcima je tada živio samo Vjekoslav Jeličić (broj 2), dok su dvojica Selčana boravila u Srbiji (broj 3 i 4), a 1 u Južnoj Americi (broj 5). Sve to pokazuje kako je policija brižljivo pratila komuniste iz Selaca i iz drugih mjesta, pa i onda kada su živjeli u drugim mjestima.

Čini se, međutim, da i takav nadzor nad komunistima nije **bio dovo**ljan. Naime, ministarstvo unutrašnjih poslova u Beogradu upozorilo je uskoro (8. listopada 1929) velikog župana u Karlovcu da općinske vlasti ne vode kontrolu ili je ona slaba »nad licima koja su pod policijskim nadzorom«. Tada su na poziv sreskog načelstva, a prema upozorenju velikog župana, općinske uprave na području crikveničkog kotara sastavile popis takvih osoba. Općina u Grižanima javila je 6. studenoga 1929. da je pod policijskim nadzorom Luka M a r u š i ć Mirkov iz sela Marušić broj 10 jer je osuđen u Beogradu 18. svibnja 1928 (broj 32.167) »kao komunistički propagator«.[252] Općinska uprava navela je, dakle, istu osobu i o njoj iste podatke, već poznate iz popisa komunista od 10. kolovoza 1929. što su tada izvjestile ostale općine u crikvaničkom kotaru, za sada nije poznato, ali su i one vjerojatno postupile kao i grižanska općina prema navedenom popisu komunista od 10. kolovoza 1929.

U idućim mjeseoima vođen je i dalje policijski nadzor u crikvaničkom kotaru. Već 11. veljače 1930. sreski načelnik u Crikvenici šalje banskoj upravi Savske banovine u Zagrebu »traženi spisak ovopodručnih komunista«. U tom popisu navedeno je istih 11 osoba kao u popisu od 10. kolovoza 1929, dakle od prije sedam mjeseci. U novom popisu navedeni su u primjedbi opširniji podaci o svakoj osobi, a uz popis je i popratni izvještaj kojemu je predmet »komunistička evidencija«, i tu su podaci još potpuniji. Ništa se ne iznosi o tadašnjoj djelatnosti tih osoba, nego se navodi da su pod sumnjom za svoj rad u prošlosti ili za svoj politički stav. Najte-

[251] Sresko načelstvo u Crikvenici, str. pov. br. 171/1929. od 10. augusta 1929. —IHRPH.

[252] Iskaz općine Grižane od 6. XI 1929. »lica koja su pod policijskim nadzorom«. — Iz arhiva kotarske oblasti Crikvenica. — NKS.

ža se optužba iznosi i ovdje za Luku Marušića iz Grižana i ona odgovara istini. Tome se dodaje da je u njegovoj kući u Marušićima, selu općine Grižane, »obavljena kućna premetačina češće puta«, ali da se nije ništa pronašlo, niti je zapažena »bila kakva aktivnost.« Ipak se iznosi mišljenje «da ga se ne briše iz evidencije.« Četvorica Selčana, od kojih su trojica odsutni, su pod nadzorom zato što su prema izvještaju opć. poglavarstva u Selcima od 30. rujna 1927 (pov. broj 124) s u m n j i v i da su na izborima za Narodnu skupštinu 11. rujna 1927. glasali za komunističkog kandidata Ivana Krndelja. Pod istom je sumnjom Ivan Gržac prema izvještaju opć. poglavarstva Sv. Jakov-Šiljevica od 9. listopada 1927 (pov. broj 128) kao i ostala trojica iz iste općine prema dojavi nekog povjerenika žandarmerijske stanice u Kraljevici. Njima se, uz to, pripisuje, prema izvještaju iste žandarmerijske stanice od 16. rujna 1927 (broj 225), da su 1927. »imali sastanak u kući Petra Ahela (naveden pod br. 7), gdje su se dogovarali o organizaciji komunističke stranke.« Za Velimira Kraševića (u spisku pod br. 10) navodi se, osim već spomenutog, da je bio član jedne komunističke ćelije u Sušaku, da je prema izvještaju predstojništva sušačke gradske policije od 5. veljače 1929 (pov. broj 319) »g. 1928. aktivno sudjelovao oko organizacije komunist, omladine u Sušaku i radi toga bio u istražnom zatvoru kod sudbenog stola u Ogulinu 1 1/2 mj. dana«. Sreski načelnik tome još dodaje da je Krašević »za vrijeme mojega boravka u Sušaku u godini 1928« sudjelovao u osnivanju komunističke omladinske organizacije, da se, međutim, u Crikvenici kao bankovni činovnik nije ogriješio, da čestim pretresima njegova stana nije ništa pronađeno, ali to dopunjava da je »informiran da je još uvjek pristaša komunističke ideologije.« Konačno, za zidara Stjepana Klanfara optužba glasi da je 1926. među radništvom na otoku Rabu sakupljao novčane priloge za »žrtve reakcije« i za fond lista »Borbe« u Zagrebu.[253]

Od četvorice Selčana u »komunističkoj evidenciji« na početku 1930. policija ne zna mnogo o Vjekoslavu Jeličiću, ali ga vodi kao komunistu. A Jeličić je već tada oko sebe okupljao mladiće i politički djelovao, kako je već navedeno. Tada su okolnosti za rad s mladima u mjestu bile povoljne. Ekonomska kriza u svijetu osjećala se i u Jugoslaviji, vladala je nezaposlenost, i školovani mladići, njih nekoliko s kojima se Jeličić družio, nisu se mogli zaposliti. On im je objašnjavao njihov položaj u ondašnjem klasnom društvu i karakter toga društva. Oni su ga slušali i učili, saznavali ono što nisu naučili u školi. Tako je 1930. u Selcima već postojala grupa naprednih mladića okupljenih oko V. Jeličića kao poznatog komuniste, kakvim se je javno smatrao u mjestu. U toku 1931. Jeličić je oko sebe okupio i manuelne radnike: Emila Antića (kasnije španjolskog borca), Josipa Pobora (također španjolskog borca), Andriju Antića (prvoborca) i Mihovila Jeličića Pavlinu (također prvoborca).[254]

253 p_{ov} br. 67/1930, Crikvenica, 11. II 1930. Predmet: Komunistička evidencija. U dopisu se pobliže objašnjava »spisak ovopodručnih komunista« koji je spisak priložen. — IHRPH, grupa XVI, kut. 17.

254 Sjećanja Vjekoslava Lončarića, bliskog suradnika V. Jeličića.

Vjekoslava Jeličića posjetio je početkom 1931. Fabijan Antonie, zidarski radnik iz Bribira, u cilju upoznavanja. Antonie je već 1929, kako sam veli, čuo i znao za Jeličića, ali nije imao prilike da se s njim i upozna. Radeći u Zagrebu, Antonić je tamo saznao za političko opredjeljenje Jeličićevo. Na to ga je upozorio njegov poznanik Đorđe Papić i na njegovu molbu Antonić je i posjetio Jeličića, dobivši od Papića posebnu lozinku. Nju je Jeličić razumio i tako se upoznao s drugom iz Bribira.[255]

Upoznavanje Antonića s Jeličićem imalo je svoje značenje. Naime, Antonić je tada povezao Jeličića s Tomom Strizićem i Stjepanom (Stipom) Brozičevićem u Bribiru i tada započinje suradnja naprednih snaga dvaju vinodolskih mjesta, Selaca i Bribira. Po kazivanju Antonićevu, tada se i počelo organizirano raditi. Tražile su se metode rada. Razmišljalo se kako da se legalno radi, da se na taj način okupe mladi ljudi oko Hrvatske pučke knjižnice u Selcima i oko Narodne čitaonice u Bribiru, da im se pruži knjiga, da su uključe u diletantske grupe i time učine aktivnima u društvu. Na temelju takva rada Antonić smatra da su već 1930—1931, a pogotovu 1932, postojali aktivi komunista u Selcima i Bribiru.[256]

Za naprednu grupu u Selcima, a posebno za komunistu Vjekoslava Jeličića, nastupila je povoljna prilika za javno djelovanje među radnicima Selaca kada je poslije osnutka Odbora za gradnju doma »Narod sebi« počelo kopanje temelja doma 2. ožujka 1931. U tom složno započetom radu Jeličić je također sudjelovao i tako još više došao u dodir s mještanima i s njima vodio razgovore. Angažiranje na gradnji doma za Jeličića je svakako bio promišljen čin. On je pravilno ocijenio mogućnost političkog djelovanja u toku gradnje i pogotovo nakon što dom bude sagrađen.

U drugim događajima 1931. Jeličić ne sudjeluje. Ne sudjeluje u skupštinskim izborima (8. XI 1931) niti se aktivira u Vinodolskom pokretu, osim što prati događaje i komentira ih u razgovorima.

Drukčije je, međutim, u toku 1932. godine. Jeličić i dalje sudjeluje u gradnji doma, ali više radi s mladima.[257] U ljetu je zaposlen na kupalištu kao blagajnik. Kako je djelovao i kako su ga mladi prihvatili, pokazuje pismeno svjedočanstvo jednoga od njegovih učenika. Napisano je posli je prerane smrti Vjekoslava Jeličića i objavljeno u »Spomenici«. Evo tri odlomka iz toga svjedočanstva:

> »Zavolismo odmah Slavu, do tada usamljenog, jer k njemu nismo smjeli prići — zašto, ne znamo još ni danas. Zavolismo njegovu dobrotu i snagu n jegova duha. Kad nam ie analizirao uzročnost našeg stanja, nije bilo potrebno da dugo razmišljamo. Mi smo uskoro postali svesni svih društvenih i životnih suprotnosti.
>
> Često i dugo smo zajedno išli po placi, paladi, uz »gromačice« do Crikvenice, Bribira i Novoga, po kiši, buri, noću i danju. Lutali smo, besposleni, nepotrebni. Svaki je imao svojih osobina. Išli smo, išli smo

255 Fabiian Antonić, Sjećanja. Razgovor u Ad Turresu u Crikvenici 17. IV 1970. Snimljeno. Izvornik prijepisa u Općinskom komitetu u Crikvenici. Kopija kod autora. Str. 5.

256 Isto, str. 2—3.

257 Saopćenje V. Lončarića i sjećanje autora.

i pričali mnogo o životu danas i sutra: on, Slavko, Joso Tunar, Ose Knezić, Ive Tominčić i ja ...«

Zatim:

»Mladima je služio i služiće kao uzor. Nama je dao podstreka za sticaj saznanja o širim socijalnim stremljenjima za boljitak čovječanstva. Dao nam je ono što nam škole nisu dale, ono što je on sam u životu naučio i izgradio.«

I konačno:

»A Tvoj neumrli duh, druže, lebdeće stalno nad nama u toku naših životnih borbi u ovom društvenom sklopu. Jer putem Tvoje misli i reč: s t i g l i s m o v r e m e. / *sad nam je jasno ono što si nam često govorio, a što je tačno, da stub svih društvenih spoticanja kroz is tori ju ratova i borbi ostaje kapital privatne svojine i društvene klase. To je bilo potrebno znati, ali škole nas o tome nisu učile... To si nas Ti naučio. I za to saznanje hvala Ti, prerano umrli druže...*« (Kurziv V. A.).[528]

A iste godine (1932) bio je Vjekoslav Jeličić i dalje pod nadzorom policije. Općinsko poglavarstvo u Selcima slalo je povjerljive izvještaje o njemu na traženje Sreskog načelstva ili svojom inicijativom. To kazuju ovi dokumenti:

a) 24. kolovoza 1932 (Pov. br. 677) opć. poglavarstvo poslalo je izvještaj o V. Jeličiću, ali tekst izvještaja dosad nije poznat niti je poznato na čije je traženje napisan i dostavljen. Spominje ga Sresko načelstvo u svome dopisu od 26. rujna 1932.[259]

b) 17. rujna 1932. uputilo je sresko načelstvo u Crikvenici opć. bilježniku u Selcima ovo naređenje viših vlasti:

»Upravo policije u Zagrebu vršeći pooštren nadzor nad radom i kretanjem istaknutih komunista i komunizmu sumnjivih lica, primetila je kod njih izvjesno komešanje, ispoljeno u međusobnom posećivanju i čestom sastavljanju (svakako *sastajanju,* op. V. A.) u njihovim stanovima. Kako je početkom ovog mjeseca padala proslava komunističkog omladinskog dana, Uprava policije je rešila da obavi pretrese stanova kod onih komunista, na koje je s razlogom posumnjala, da bi o proslavi gornjega dana mogli organizovati demonstracije, širenje letaka itd

Korak Uprave policije u Zagrebu urodio je plodom; jer je pri vršenju pretresa konfiskovana obilna komunistička propagandna literatura i uhapšeno više komunističkih omladinaca, nad kojima je povedena opsežna istraga zbog rasturanja konfiskovanih komunističkih publikacija.

Skreće se pažnja naslovu na ovu pojavu, kako bi se smesta preduzele sve potrebne mere, da se akciji komunista stane blagovremeno na put pošto se u redovima komunista u posljednje vreme oseća izvesna živost, a naročito česta putovanja pojedinaca no unutrašnjosti države, pa o preduzetim koracima po izloženom i rezultatu istih što hitnije izveštavati.«[260]

[258] Hubert Jeličić, Posle škole u mojemu selu. Spomenica Vjekoslavu Jeličiću . . . , str. 51 i 52.

[259] Pov. br. 1256. — NKS. Također moji »Prilozi povijesti radničkog pokreta u Vinodolu ...«, str. 250, bili. 23.

[26°] p_{ov} |-»roj 1216. — NKS. Također moji »Prilozi . . . « , str. 249, bilj. 20.

Na ovo naređenje odgovorilo je opć. poglavarstvo 20. rujna 1932. vrlo kratko:

> »Izvještajem, da ovdje nije ništa sumnjivoga primjećeno.
> Jeličić Vjekoslav i Lončarić Papić Ivan, *koji su sumnjivi kao komunisti* (kurziv V. A.) neprekidno su u mjestu te ih nitko iz vana ne posjećuje«.[261]

c) 26. rujna 1932. zatražilo je sresko načelstvo opć. bilježnika da odmah javi »tačne podatke o Jeličiču Vjekoslavu, kakvog je političkog i moralnog vladanja«.[262]

d) Tada je opć. poglavarstvo dalo opširniji izvještaj o Vjekoslavu Jeličiću:

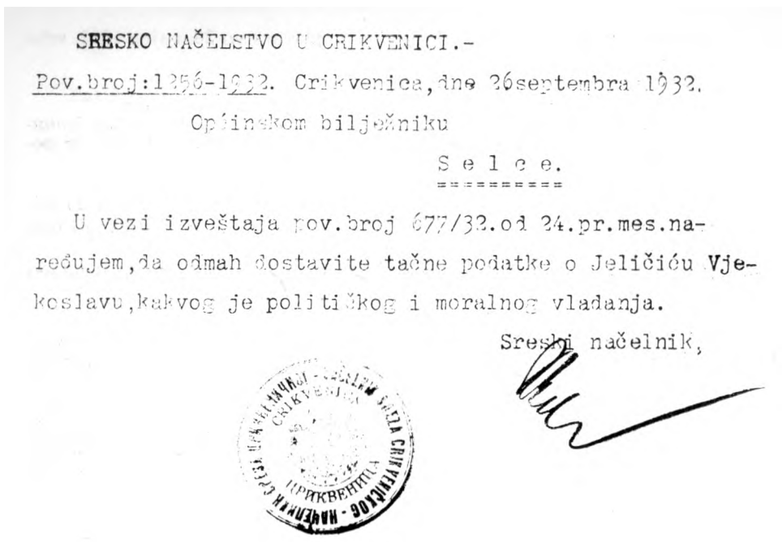
> »Izvješćujem, da se je Jeličić Vjekoslav isticao kao komunista godine 1921. i 1922. kada je skoro čitavo m jesto Selce naginjalo komunizmu, nu poslije toga nakon što su raspuštene njihove organizacije, on se ne ističe kao pristaša komunizma.
> On se je posve povukao sa političkog polja i ne igra nikakvu odlučnu ulogu u mjestu, ali ipak držim da je i dalje zadojen komunističkim idejama, jer da se je popravio, bio bi stupio u koje mjesno nacionalno i viteško društvo, gdje bi imao vremena i prilike pokazati, da je sada drugog t. j. ispravnog političkog mišljenja u duhu državnog i narodnog jedinstva.
> Njegovo moralno vladanje je besprekorno«.[263]

e) 22. studenoga 1932. opć. poglavarstvo potvrđuje da je pratilo kretanje Vjekoslava Jeličića kao komuniste i kao agenta »Singera« pa svojom inicijativom javlja sreskom načelstvu ovo:

> »Jeličić Vjekoslav Jurjev, rođen 1901. godine iz Selaca, koji je svojevremeno bio gorljiv pristaša komunizma, a koji se i sada vodi u evidenciji politički sumnjivih lica, preuzeo je službu agenta šivaćih strojeva »Šinger« za područje srezova Crikvenica i Novoga, pa u tom poslu putuje prema potrebi ovim područjem.
> I ako se je on primio ove službe silom prilika u cilju zarade, jer je bio posljednje vreme bez namješten ja, pa i ako se više ne ističe kao komunista, *ipak nije isključeno da ne bi vršio kakvu nedozvoljenu propagandu* (kurziv V. A.).[624]

Tako je prema arhivskim podacima utvrđeno da je pod policijskim nadzorom bio i Vjekoslav Jeličić Jureško iz Selaca. Opć. poglavarstvo smatralo ga je komunistom, pa iznosi da je zadojen komunističkim idejama i pod konac 1*932, dakle desetak godina nakon što je javno pripadao članstvu KPJ (1919. i 1920L Nije prema tome samo onda bio »gorljiv pristaša komunizma«, to je mogao biti i sada, ali opć. poglavarstvo nije tada otkrilo kako Jeličić djeluje i utječe na ljude u mjestu. Ipak, ono uočava

[261] Pov. broj 806. — NKS. Također moji »Prilozi ...«, str. 250, bilj. 22.
[262] Pov. broj 1256. — NKS. Također moji »Prilozi . ..«, str. 250, bilj. 23.
[263] Pov. broj 831. — NKS. Također moji »Prilozi ...«, str. 250, bilj. 24.
[264] Pov. broj 1037. — NKS. Također moji »Prilozi ...«, str. 250—251, bilj. 25.

SRESKO NAČELSTVO U CRIKVENICI.-

Pov.broj:1256-1932. Crikvenica, dne 26septembra 1932.

Općinskom bilježniku

S e l c e.

U vezi izveštaja pov.broj 677/32.od 24.pr.mes.naređujem,da odmah dostavite tačne podatke o Jeličiću Vjekoslavu,kakvog je političkog i moralnog vladanja.

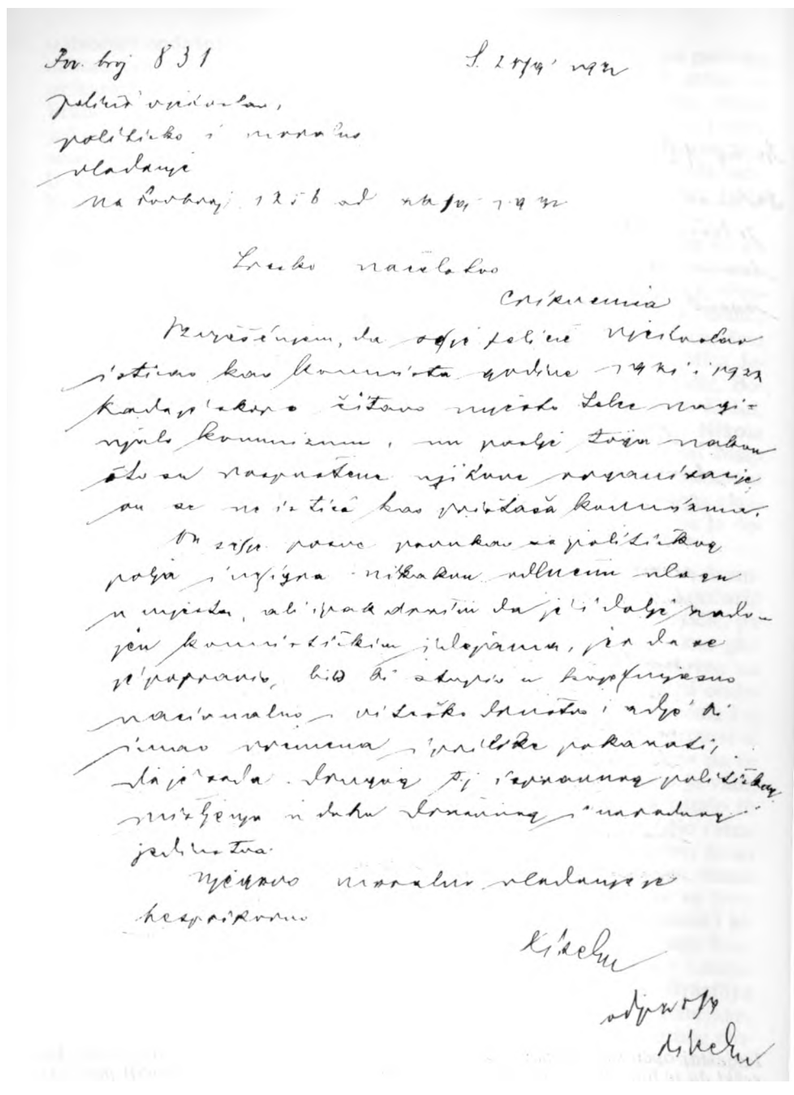
Sreski načelnik,

Naređenje sreskog načelnika u Crikvenici od 26. IX 1932. općinskom bilježniku u Selcima da dostavi podatke o vladanju Viekoslava Jeličića

i smatra da se nije »popravio«, jer bi se inače bio učlanio »u koje mjesno nacionalno i viteško društvo«, dakle i u Sokolsko društvo, što on, razumije se, nije učinio. Opć. poglavarstvo iznosi da se Jeličić »povukao sa političkog polja« i da »ne igra nikakvu odlučnu ulogu u mjestu« i »ne ističe se kao komunista«, što sve znači da ono nije bilo upućeno u načine rada i konspiraciju. Ipak, opć. poglavarstvo, usprkos tim navodima, Vjekoslava Jeličića »vodi u evidenciji političkih sumnjivih lica« i u njemu kao agentu »Singera« gleda »komunistu« te ističe »da nije isključeno da ne bi vršio kakvu nedozvoljenu propagandu«.

A »propagandu« je Jeličić tada zaista vršio. Radeći u toku 1932. i dalje na gradnji Doma prosvjete, pridonio je, kao i drugi, da se dovrši prednji dio doma. Istodobno se i dalje družio s mladićima i njih pridobivao za napredne ideje, Prilika je za to bila i drugdje, naime u diletantskoj grupi.

U okviru Knjižnice već je po tradiciji postojala diletantska grupa. Ona je potkraj 1931. i početkom 1932. uspješno djelovala, priredivši »nekoliko uspjelih zabava« kao priredbe Odbora za gradnju doma, kako je objavio *Vinodolski pokret* s potpisom »Selčanin«. Za starogodišnju zabavu 1931. sačuvani su podaci u zapisniku HPK. Tu se veli da je »zabava bila vrlo posjećena usprkos toga što je puhala silna bura«, a održana je

Izv. broj 831 S. 27/9. 1932

Političke vijesti,
političko i moralno
vladanje
na području 12 i 6 ad stanice 1932

Srezko načelstvo

Ćakovec

Previšenim, da osobi političke vijesti
o stanovi kao komunistička aktivna 1925. i 1929
kažnjivo djelo čitavo mirno Selce mnogi
vjeruju komunizmu, no prema tome nemam
što za napomenuti njihovu nazivanja
jer se ne ističu kao pristaša komunizma.

U zadnje vrijeme ponašaju se političke
prilike i njihova mišljenja nešto umirila
u mjestu, ali je prak donekle da je i dalje mnogo
pri komunističkim idejama, jer da se
ne pokazuju, bilo bi odmah u kompromisu
materijalnu, vidarsku slobodu i zato bi
imao mnogima političke pokazatelji,
kažu da. Moralno je ponašanje političke
mirne u svim slobodnim mjestima
jednostavno.

Njihovo moralno vladanje se
kompromisno

Glavni
odgovorni
Glavni

Izvještaj općinske uprave u Selcima u rujnu 1932. o Vjekoslavu Jeličiću Jureški da je »zadojen komunističkim idejama«.

Izvještaj općinske uprave u Selcima od 22. XI 1932. o Vjekoslavu Jeličiću Jureški da je bio »gorljiv pristaSa komunizma« i da se vodi »u evidenciji politički sumnjivih lica.«

u dvorani ondašnjeg hotela »Rokan« (danas »Slaven«). Proslov na početku zabave održao je Ivan Lončarić Papic, tadašnji tajnik HPK, a zatim su prikazani ovi komadi: »Veseli đaci«, igrokaz od Pecije Petrovića, »Stari Frane i naše neprilike«, šala »koja ilustrira naše domaće prilike«, i »Brijač puhalo«, komična scena. Između ovih komada deklamirane su ove pjesme: »Čovjek i život«, »U rudniku« od Dragutina Domjanića i »Sokolić«. U šali »Stari Frane i naše neprilike« glumili su Vjekoslav Jeličić, Josip Kršul Knezić i Bogoslav Btozović.[26S]

U spomenutom članku u *Vinodolskom pokretu* navodi se da su na tim zabavama prikazani i ovi komadi: »Licumjerne prijateljice« (Domitrović), »Vojnik na straži«, »Grob u tuđini« (Ivana Lončarić Papić), »Prosac bez ljubavi« (Domitrović), »Pogreb krize«, alegorija (Slavko Jeličić) i »Sumnja« (Miloš Petrović). U članku se navode i imena glumaca; šest ženskih i trinaest muških. To su: Fana Perković, Slavica Jeličić, Mica Jeličić Bakarčić, Anđela Jeličić i Katica Lončarić, zatim Slavko Jeličić, Bogoslav Brozović, Josip Kršul, Ivan Lončarić, Hubert Jeličić, Mato Kršul, Stjepan Kranjčević, Tomo Jeličić, Josip Jeličić, Stjepan Pobor, Nikola Lončarić, Jerko Lončarić i Branko Brozović. Posebno je pohvaljen Josip Kršul Knezić kao recitator Domjanićeve pjesme »U rudniku« i glumac u komadu »Grob u tuđini«. Sva ova djelatnost ocijenjena je kao »lijepa akcija mlađih sila, koji stvoriše gotovo malo diletantsko kazalište, koje je doživelo veliki odaziv publike«.[266]

Od prikazanih komada dva su domaća. Naime »Grob u tuđini«, dramski prikaz posvećen našim ljudima u Americi, napisao je Ivan Lončarić Papić. Alegoriju »Pogreb krize« napisao je Vjekoslav (Slavko) Jeličić, pa se on time javlja u mjestu ne samo kao politički radnik nego i kao glumac i pisac. Ovo treba istaći zato da se uoči kako je Jeličić djelovao na raznim poljima u svom rodnom mjestu i kako je znao iskoristiti ondašnju ekonomsku krizu za prikaz na pozornici, jer se ta kriza osjećala i u Selcima. O njoj piše I. Lončarić Papić i veli da je građevna djelatnost u zemlji »vrlo oskudna«, da je općenito u radu nastao »veliki zastoj« pa to osjećaju i mještani. 0 tome on piše: »Polovicu naših radnika bilo je vani, ali su radili uz minimalnu nadnicu, oci 25—35 dinara. Polovica ostalo ih je kod kuće a tek neki radili su na poslu Pomorske odbrane (dio ratne mornarice u uvali Slana, op. V. A.), a drugi na »Domu Prosvjete«, te su primali kao nadnicu 8 do 10 kgr. kukuruza u naravi.« O radu na domu na drugom mjestu piše: »Radna snaga, zidari i težaci plaćaju se sa živežnim namirnicama tako, da zidari i klesari dobivaju na dan 10 (deset) kilograma kukuruza, a težaci po 8 kgr kukuruza na dan. Kukuruz daje Banska uprava u Zagrebu kao pomoć za prehranu pasivnih krajeva.« Lončarić Papić dodaje da je isti situacija i u inozemstvu, pa navodi Braziliju gdje razmjerno imade najviše naših ljudi« (a misli na svoje zemljake, Selčane, op. V. A.). Neki bi se vratili kući, »ali ne mogu smoći putnog troška«. Drugi opet, navodi Lončarić Papić, »imaju nešto malo novaca ,ali

[265] Zapisnik HPK, II, str. 43.
[226] Vinodolski pokret, II, br. 10, Crikvenica-Novi, 18. III 1932, str. 3.

ga nemogu slati kući radi financijalne politike svijuh država, koje brane iznašanje svoje valute preko granice.«[267]

U takvoj situaciji Jeličić je i napisao svoju alegoriju »Pogreb krize«, ali su takve prilike pogodovale i za njegov politički rad i pridobijanjc mještana za napredne ideje.

Djelatnosti naprednih snaga pogodovala je i činjenica što je do kraja 1932. dovršena izgradnja prvog dijela Doma prosvjete, pa je u siječnju 1933. Hrvatska pučka knjižnica useljena u prvi kat doma. Njena 29. godišnja skupština održana je po prvi put u vlastitim prostorijama u Domu prosvjete. To je bilo značajno i za Knjižnicu i za mjesto. Od sada napredni članovi Knjižnice, pod vodstvom komunista, iskorištavaju ovu mogućnost za javno djelovanje u kulturno-prosvjetnom društvu cijele 1933. godine. To se zapaža i u broju posuđenih knjiga. Godine 1931. bile su posuđene 172 knjige, a 1932. posuđeno je 208 knjiga, što predstavlja mali porast. U toku 1933. posuđeno je 440 knjiga, dakle znatno više nego prethodnih godina.[268]

Tako podaci o priredbama i o čitanju knjiga potvrđuju da se u toku 1932. i 1933. djelovalo u Knjižnici šire i bolje. Na čelu toga bili su napredni članovi Knjižnice ,a među njima i Vjekoslav Jeličić, stari komunist i iskusan partijski radnik. Sada je i on djelovao sve više javno, iako je znao da je pod policijskim nadzorom na osnovi premetačina koje su žandari vršili u kući njegovih roditelja s kojima je živio. To ga nije omelo u radu. S tom proširenom djelatnošću uopće, a napose u Knjižnici, u kojoj su upravu inače vodili članovi orijentirani prosokolski i prorežimski, trebalo je rukovoditi, a u Knjižnici osigurati rad naprednih snaga pod vodstvom komunista. Vjekoslav Jeličić je dobro poznavao to stanje i prilike u mjestu i znao je da svu djelatnost treba dalje usmjeravati organizirano. On je uvidio da je nastupio pogodan trenutak da se u mjestu osnuje partijska organizacija. Upućen u organizacione forme djelovanja KPJ kao njezin član od 1920, s iskustvom koje je stekao u višegodišnjem partijskom i sindikalnom radu u Beogradu, Jeličić je, prema vlastitoj odluci, imao ne samo dužnost — koje je bio svjestan — nego i pravo da predloži osnutak mjesne partijske organizacije i da je osnuje sa svojim tadašnjim najbližim suradnicima. On je koristio to pravo i izvršio svoju dužnost. Njegovom inicijativom u Selcima je *obnovljena* mjesna partijska organizacija, jer je ova bila osnovana 1919. i zabranjena, prema jednom dokumentu još prije Obznane iz formalnih razloga.[269]

Obnovljenu partijsku organizaciju u Selcima u proljeće 1933. tada nije potvrdio viši forum Partije, još uvijek ilegalne, niti je u prilikama te godine ona došla u vezu s nekim partijskim forumom. Sačinjavali su je osim Vjekoslava Jeličića još njegovi suradnici Vjekoslav Lončarić i Ivan Jeličić Tominčić, koji su se kao komunisti smatrali pripadnicima komunističkog pokreta, pa time i KPJ, u koju ih je primio Jeličić kao njen du-

[267] Zapisnik HPK, II, str. 62 i 71.
[268] 50 godišnjica HPK . . . , str. 60.
[269] Izvještaj dra Dragutina Tončića, banskog savjetnika od 29. X 1920. upućen predsjedništvu zemaljske vlade. — AH, Pr. ZV. 1920, Pov. br. 251.

gogodišnji član.[270] Neosporna je dakle povijesna činjenica da je organizaciju KPJ u Selcima obnovio jedan njezin član, kojemu članstvo u njoj nije nitko poništio niti mu ga je u njegovu kontinuitetu osporio, a niti mogao osporiti, jer je on stalno ostao odan Partiji i, koliko je kada i gdje mogao, politički je djelovao. Opravdano je, dakle, da se ne samo povijesno nego i statutarno prizna postojanje ove partijske organizacije. Jeličić ju je obnovio upravo zato da bi komunisti, organizirani i organizirano, mogli više i bolje najprije uzdizati sebe, a istodobno, ne zatvarajući se u svoju ćeliju, djelovati i u javnom životu mjesta, napose u Knjižnici. Ona je već početkom 1933. poslužila kao legalna baza za kulturno-prosvjetni rad s lijevih pozicija i za političko djelovanje na klasnoj osnovi, iako je taj rad bio tek u prvim počecima.

Ova partijska organizaoija ostala je bez veze s višim forumima, iako je i Okružni komitet KPJ za Hrvatsko primorje, koji je osnovan 1. svibnja 1932. i djelovao je u toku 1933, i sam namjeravao povezati se s komunistima u Vinodolu.[271] Međutim, nije ostala usamljena, jer je V. Jeličić preko Fabijana Antonića uspostavio vezu s Tomom Strizićem, koji je bio sekretar partijske organizacije u Bribiru, osnovane iste godine.[272] Ove dvije partijske organizacije u Vinodolu, u dva obližnja mjesta, počele su usko surađivati i unapređivati svoju djelatnost. U tome je znatan doprinos mogao dati, i dao je, upravo Jeličić kao najstariji i najiskusniji član KPJ.

U prilikama kakve su vladale 1933. uopće u zemlji i kakve su bile u samoj KPJ, koje se Centralni komitet nalazio u inozemstvu, i sam bez čvršćih veza s partijskim organizacijama u zemlji, nije ni bilo lako uspostaviti veze i održavati ih. No p o v i j e s n a je činjenica da je član KPJ Vjekoslav Jeličić politički djelovao u svom rodnom mjestu od 1929, da je pronašao simpatizere Partije i okupio ih, na njih utjecao i izgrađivao na programu KPJ. S tim je drugovima obnovio 1933. i partijsku organizaciju. Ona je djelovala bez obzira što se još nije uspjela povezati s višim partijskim forumima i što ovi u tadašnjim prilikama nisu mogli tu organizaciju potvrditi i pomoći u radu. Te okolnosti, međutim, ne niječu p o v i j e s n u z b i l j u da su komunisti Selaca 30-ih godina djelovali ilegalno, da su uspjeli 1933. obnoviti svoju ćeliju, a njeno postojanje i djelovanje očituje se j a v n o u okviru Hrvatske pučke knjižnice, u njenim prostorijama u Domu prosvjete. Uopće iza gotovo cjelokupne djelatnosti Knjižnice (posudba knjiga i razgovori o njima, diletantske priredbe) nalaze se napredni članovi s komunistima na čelu već u ovom razdoblju do početka 1934. godine. A tu javnu djelatnost potvrđuju svjedočanstva sudionika i navedeni dokumenti (zapisnici HPK i novinski izvještaji). Sve to znači da je ilegalni rad Vjekoslava Jeličića kao komuniste iz 1920, a s njim zajedno i simpatizera KPJ, dao rezultate obnovom ilegalne partijske organizacije i prodiranjem u Hrvatsku pučku knjižnicu za stvaranje baze za

[270] Saopćenje jedinog živog člana te partijske organizacije Vjekoslava I.ončarića.

[271] Dušan Diminić, Komunistički pokret u Hrvatskom primorju . . . , str. 59, 65.

[272] F. Antonie, Sjećanja . . . , str. 5.

legalno djelovanje. Oboje pridonosi oživljavanju radničkog pokreta do kraja 1933. još u skromnom opsegu, ali su ti počeci bili značajni i omogućili su šire djelovanje već 1934.

B) BORBA NAPREDNIH SNAGA ZA HRVATSKU PUČKU KNJIŽNICU I DOM PROSVJETE 1934—1935.

Useljenje Hrvatske pučke knjižnice (HPK) u Dom prosvjete u siječnju 1933. i dovršenje ojele zgrade doma početkom 1934. dva su krupna događaja u novijoj povijesti Selaca. Istodobno su se nametnula dva također značajna pitanja, naime, koje će društvene snage voditi HPK i u njoj razviti djelatnost u novim, s gledišta prostorija povoljnim prilikama, i kako će se iskoristiti sve prostorije u domu. U toku gradnje doma postojala je sloga u radu uprave HPK i u Odboru za gradnju doma i njihov odnos prema Sokolskom društvu i Radničkoj zadruzi sv. Josipa nije davao povoda ni za kakve trzavice i sukobe. Uostalom, i predstavnici ovih društava zajedno s predstavnicima HPK bili su zastupani u Odboru za gradnju doma.

Međutim, već samo postojanje HPK kao kulturnog društva s dugom tradicijom, koja je bila omiljena u mjestu, i Sokolskog društva kao prorežimske organizacije, poticalo je na razmatranje u ondašnjim političkim prilikama pod režimom diktature o njihovu daljnjem radu i nametalo niz pitanja. Oko HPK se okupljala većina mještana; svaki odrasli mještanin bio je redovno njezin član, a u političkom pogledu nije nikoga odbijala jer nije bila prorežimska. Nasuprot njoj, Sokolsko društvo kao gimnastička organizacija privlačila je od osnutka 1925. godine mlađi naraštaj, ali po svojoj ideologiji ono nije ni do 1929, do uvođenja diktature, privlačilo radnike u mjestu kao čisto građanska organizacija. Pod režimom (diktature i kao prorežimsko, Sokolsko društvo više nije ni moglo privući ni sav mlađi naraštaj, a ni demokratski orijentirane radne ljude.

Prema tome u Selcima su početkom 1934. već postojale dvije grupacije, jedna u članstvu HPK, a druga u Sokolskom društvu i oko njega. U prvoj su se okupljale napredne snage pod vodstvom komunista, a u drugoj su se našli oportunistički elementi naklonjeni režimu, iako su neki bili ujedno i članovi HPK. U mjestu su još bile žive revolucionarne tradicije, i one iz doba nacionalne borbe protiv tuđina, i one na liniji KPJ iz prvih godina jugoslavenske države. No najvažnije je bilo to da su već djelovale napredne snage pod vodstvom mjesne organizacije KPJ i njena sekretara Vjekoslava Jeličića.

U toku 1934. i 1935. vodi se sloga borba za HPK i za Dom prosvjete. Drugim riječima, vodi se borba oko toga koje će snage upravljati Knjižnicom i svojim radom ovladati Domom prosvjete, a time i voditi mjesto u političkom i kulturnom pogledu: da li u protunarodnom smjeru uz podršku režima, ili u naprednom, progresivnom, na liniji radničkog pokreta s komunistima na čelu. To je bilo osnovno pitanje koje je izbilo svom žestinom polovicom 1934. u borbi naprednih snaga u

HPK protiv Sokolskog društva. I kronološki prikaz događaja odnosi se upravo na osvjetljivanje te borbe naprednih snaga pod vodstvom komunista kao pojedinaca, odnosno od polovice 1934. uz izravno vodstvo mjesne organizacije KPJ, a protiv Sokolskog društva d svih onih koji ga pomažu u nastalom sporu oko Doma prosvjete, preimenovanog zakulisnim putem u Sokolski dom prijestolonasljednika Petra. Zbog toga ta borba poprima i šire političko značenje, izlazi izvan okvira mjesta, dovlači na scenu i više sokolske forume, samu bansku upravu u Zagrebu, pa čak i kraljevski dvor u Beogradu.

A sva ta zbivanja u HPK, oko nje, i protiv nje, prikazana kronološki, obuhvaćena su u idućih d e s e t poglavlja.

1. *Zaključak o gruntovnom upisu Doma prosvjete*

Zamisao o gradnji Doma prosvjete pripada članovima Hrvatske pučke knjižnice (1922). Njenom inicijativom prišlo se gotovo decenij kasnije ostvarenju te zamisli. Ali u novom nacrtu zgrade dom je dobio ime »Narod sebi«, po uzoru na češki Narodni dom u Pragu »Narod sobjć«, kako je to predložio tajnik Odbora za gradnju doma dr Ivo Karlović. Kada je gradnja počela u štampi je upolrijebljeno ime »Narod sebi«,[273] ali i Sokolski dom i Narodni dom.[274] U dopisima Sokolskog društva pisalo se Sokolskim dom, a tako i u dopisima Savske banovine.[215] Ipak je nakon izgradnje prednjeg dijela zgrade na pročelje postavljen naslov Dom p r o s v j e t e .

Taj su naslov prihvaćali svi, ne samo Hrvatska pučka knjižnica kao inicijator i pokretač gradnje nego i Sokolsko društvo i Radnička zadruga sv. Josipa Taj je naziv ostao na zgradi do 19. svibnja 1934. Sve to i sastav Odbora za gradnju doma »Narod sebi« potvrđuje da je u mjestu vladala sloga od početka do završetka gradnje, što je i omogućilo izgradnju takva objekta.

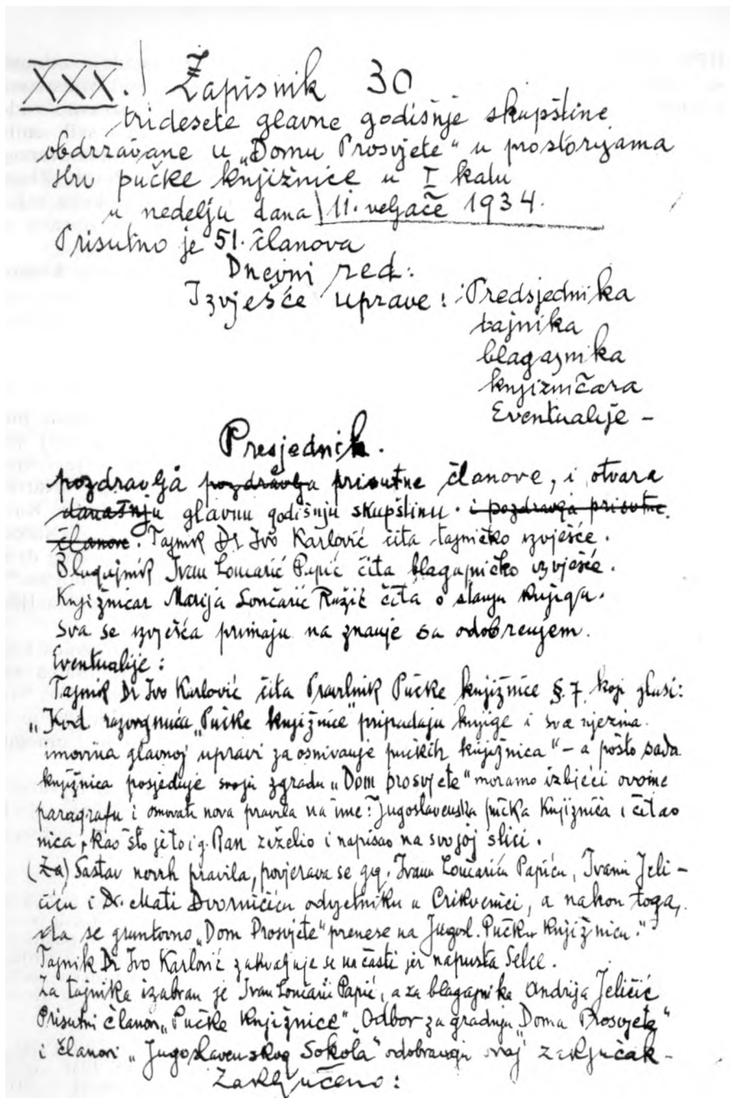
Ta je sloga došla do izražaja i na 30. godišnjoj skupštini Hrvatske pučke knjižnice 11. veljače 1934. u prisutnosti 51 člana. Tadašnji tajnik HPK dr Ivo Karlović predložio je, kako piše u zapisniku ove godišnje skupštine što ga je vodio Ivan Lončarić Papić, ovo:

> »Tajnik Dr Ivo Karlović čita Pravilnik Pučke knjižnice § 7. koji glasi: »Kod razvrgnuća »Pučke knjižnice« pripadaju knjige i sva njezina imovina glavnoj upravi za osnivanje pučkih knjižnica« — a pošto sada knjižnica posjeduje svoju zgradu »Dom prosvjete« moramo izbjeći ovome paragrafu i osnovati nova pravila na ime: Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica, kao što je to i g. Ban zaželio i napisao na svojoj slici.

[273] Naša sloga, Sušak 30. VIII 1931: Vinodolski pokret, II, br. 10, Crikvenica-Novi, 18. II 1932, str. 3; Jadran, II, br. 13, Crikvenica, 1. IX 1931, str. 3.

[274] Jadran, II, br. 14, Crikvenica, 10. IX 1932, str. 3; isto, br. 19, 11. V 1933, str. 3.

[275] Dopisi Sokolskog društva upućeni Hrvatskoj pučkoj knjižnici, dopisi Savske banovine upućeni preko sreskog načelstva u Crikvenici Hrvatskoj pučkoj knjižnici, dopisi opć. poglavarstva u Selcima. — U arhivu NKS.

XXX. Zapisnik 30

tridesete glavne godišnje skupštine obdržavane u „Domu Prosvjete“ u prostorijama ove pučke knjižnice u I katu u nedelju dana 11. veljače 1934.

Prisutno je 51. članova

Dnevni red:

Izvješće uprave: Predsjednika
tajnika
blagajnika
knjižničara
Eventualije –

Predsjednik.

pozdravlja ~~pozdravlja~~ prisutne članove, i otvara ~~otvara~~ glavnu godišnju skupštinu. ~~i pozdravlja prisutne članove.~~ Tajnik Dr Ivo Karlović čita tajničko izvješće.
Blagajnik Ivan Lončarić Papić čita blagajničko izvješće.
Knjižničar Marija Lončarić Ružić čita o stanju knjiga.
Sva se izvješća primaju na znanje uz odobrenjem.
Eventualije:
Tajnik Dr Ivo Karlović čita članak Pravilnika Pučke knjižnice §. 7. koji glasi:
„Kod razvrgnuća „Pučke knjižnice“ pripadaju knjige i sva njezina imovina glavnoj upravi za osnivanje pučkih knjižnica“ – a pošto sada knjižnica posjeduje svoju zgradu „Dom prosvjete“ moramo izbjeći ovome paragrafu i ovnate nova pravila na ime: Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica, kako je to želio i g. Ban zaželio i napisao na svojoj slici.
(Za) Sastav novih pravila, povjeravaju se gg. Ivanu Lončariću Papiću, Ivanu Jeličiću i Dr. Ekatu Dvornikoviću odvjetniku u Crikvenici, a nakon toga, da se gruntovno „Dom Prosvjete“ prenese na Jugosl. Pučku Knjižnicu.“
Tajnik Dr Ivo Karlović zahvaljuje se na časti jer napušta Selce.
Za tajnika izabran je Ivan Lončarić Papić, a za blagajnika Andrija Jeličić
Prisutni članovi „Pučke knjižnice“ „Odbor za gradnju Doma Prosvjete“ i članovi „Jugoslavenskog Sokola“ odobravaju ovaj zaključak –

Zaključeno:

XXX godisnje skupštine Hrvatske pučke knjižnice u Selcima od II. : na kojoj je zaključeno da se »Dom prosvjete« unese u gruntovnicu na Knjižnicu.

Potpisnici zapisnika XXX godišnje skupštine Hrvatske pučke knjižnice u Selcima od 11. II 1934.

Sastav,novih pravila povjerava se gg. Ivanu Lončariću Papiću, Ivanu Jeličiću i Dr Mati Dvorničiću, odvjetniku u Crikvenici, a nakon toga, da se gruntovno »Dom Prosvjete« prenese na Jugosl. Pučku Knjižnicu.«

Na kraju zapisnika dodata je i ova važna rečenica:

»Prisutni članovi »Pučke knjižnice«, »Odbor za gradnju Doma prosvjete« i članovi »Jugoslavenskog sokola« odobravaju ovaj zaključak« (poter. V. A.).

Tome slijede potpisi ovih članova: Luka Antić, Dr Ivo Karlović, Ivan Lončarić Papić, Silvestar Antić, Josip Kršul, trgovac, Marija Lončarić, Josip Antić Sokol, Luka Lončarić Puškar, Božidar Antić, Mihovil Lončarić, Mate Župan, Anton Jeličić, Ivan Jeličić, turistički konzulent, Marijan Antić, Ivan Antić, Viktor Lončarić Karlinić, Ivan Antić Cvetić, Franjo Lončarić Brusi ja, Anton Aniić, Miho Lončarić Ružić, An-

drija A. Jeličić Tominčić, poreski činovnik, Franjo Antić Lukin, Simun Antić, Josip Brozović, Ivan Lončarić Papić ml., Ljubo S. Jeličić, Franjo Pobor, Josip Pobor Polčić, Stjepan Pobor, postolar, Grgo Pobor.[276]

Činjenice pokazuju da je složno započeto djelo složno i završeno. Namijenjen svima mjesnim društvima, napose Hrvatskoj pučkoj knjižnici, Sokolskom društvu i Radničkoj zadruzi sv. Josipa, dom je zadržao prvotni naziv »Dom prosvjete«. Što je još važnije i značajnije, zaključeno je da se »Dom prosvjete« g r u n t o v n o upiše na Jugoslavensku pučku knjižnicu i čitaonicu, kako je Hrvatska pučka knjižnica tada nazvana, čamu se nitko nije protivio. S obzirom na kasnije događaje oko Doma prosvjete treba potcrtati da je prijedlog o gruntovnom upisu doma podnio dr Ivo Karlović, tadašnji tajnik Knjižnice i Odbora za gradnju doma. On je inače za gradnju doma pokazao osobno sav za nos rodoljuba, vodio brigu o nabavi sredstava i o besplatnom dobivanju kukuruza za plaćanje nadnica u naravi, pridonio je da je 1931. počela gradnja doma i da se građenje završilo početkom 1934. Također treba naglasiti da su zaključak o gruntovnom upisu Doma prosvjete na Knjižnicu potpisali i oni njeni članovi koji su tada još bili članovi upravnog odbora Sokolskog društva (Ivan Antić Cvetić, Franjo Antić, Antun Antić, Mihovil Lončarić Ružić i Andrija Jeličić Tominčić).

Zapravo, prijedlog dra I. Karlovića, tajnika HPK, uglednog liječnika i javnog radnika, bio je dobar i izrazio je težnje svih mještana. Stoga je i bio prihvatljiv i prihvaćen od svih. Donesen je na temelju uvažanja svih dobrih tradicija u mjestu, iz ljubavi koju su mještani gajili prema Knjižnici i iz pravilno shvaćenog interesa mjesta da ona bude vlasnik Doma prosvjete. Tako je složno završeno zajedničko djelo i potvrđeno jedino pravilnim zaključkom o gruntovnom upisu. Inicijator zamisli i pokretač gradnje Doma prosvjete postao je zajedničkom voljom svih i — njegov vlasnik. To je u sebi uključivalo niz prednosti. One su bile dobro uočene. U pogledu vlasništva na Dom prosvjete dat je prioritet Hrvatskoj pučkoj knjižnici kako bi vlasnik doma bilo mjesno društvo. Nije dat Sokolskom društvu koje je kao podržavljena organizacija bilo samo dio cjeline sa sjedištem vrhovnog foruma u Beogradu, koji bi onda kao vlasnik s pravom raspolagao domom i mogao bi ga otuđiti u određenoj prilici. S druge strane, Dom prosvjete pod vlasništvom HPK imao je poslužiti svima mjesnim društvima, pa to nije onda osporavano ni Sokolskom društvu ni Radničkoj zadruzi sv. Josipa, koja su društva bila zastupljena u Odbora za gradnju doma i sa svojim članovima sudjelovala u gradnji.

No zaključak o gruntovnom upisu Doma prosvjete na HPK odnosno JPKČ bio je mnogostruko važan. Pokazao se značajnim u svima kasnije zbivanjima oko Doma prosvjete kada su napredni članovi s komunistima na čelu otvoreno istupili u korist HPK. Tako je zapisnik 30. godišnje skupštine HPK ne samo povijesni d o k u m e n a t nego je bio i od praktičnog značenja za izvojevanje prava Hrvatske pučke

[276] Zapisnik HPK II, str. 73—74.

knjižnice na Dom prosvjete. Zapisničar Ivan Lončarić Papić, tada blagajnik HPK, sastavljajući takav zapisnik, očito je namjerno tako postupio i dao da ga potpiše većina prisutnih članova. Poznavalac mjesnih prilika, odan Knjižnici, a izvan redova Sokolskog društva, Lončarić Papić znao je od kolike je važnosti da se prijedlog tajnika HPK dra I. Karlovića o vlasništvu Doma prosvjete točno zapisnički utvrdi. On je to i učinio.

Podvojenih mišljenja nije bilo o vlasništvu Doma prosvjete kada je on sagrađen. Nije ih bilo jer je i uprava HPK i uprava Sokolskog društva bila sastavljena pretežno od istih mještana koji su ujedno bili i na čelu općine. Navikli da budu upravljači u mjestu, da se sve zbiva po njihovim uputama i uputama vlasti, oni nisu opažali da su klasne razlike u mjestu već takve da će pod vodstvom partijske organizacije
— za koju, razumije se, nisu znali da već postoji i djeluje — Hrvatska pučka knjižnica, naimenovana u JPKC, krenuti naprednim smjerom kada se ukaže pogodna prilika. A ona se ukazala i prije nego se to očekivalo.

2. *Preimenovanje Doma prosvjete u Sokolski dom prijestolonasljednika Petra*

Od zaključka o upisu Doma prosvjete u gruntovnicu (11. II 1934) do otvorenja istog doma pod novim imenom, pod imenom Sokolski dom prijestolonasljednika Petra (20. V 1934) prošla su samo 3 mjeseca i 7 dana, odnosno 97 dana. Došlo je dakle do potpune promjene imena doma. Što se u tih 97 dana dogodilo, tko je potakao takvu promjenu u mjestu ili izvan njega, tko je, kada i zašto zaključio da se skine već postavljeni naziv Dom prosvjete i nametne »s o k o l s k i« uz pridodatak kraljevskog imena? Tko je zapravo poslije složno donijetog zaključka o gruntovnom upisu Doma prosvjete na HPK ubacio iskru nesloge u mjesto? U pitanju je bilo i m e doma, ali i više od toga; ono je pokazivalo kome i čemu će služiti taj dom i šta će se u njemu raditi. A s novim imenom nametalo se i novo vlasništvo nad domom, jer »Sokolski dom« pripast će nedvojbeno i logično samo — Sokolskom društvu. Hrvatska pučka knjižnica, odnosno IPKČ, moći će u tom domu biti podstanar ili sustanar. S promjenom imena moglo se to naslutiti i zaključiti.

To potvrđuje tok događaja u spomenutih 97 dana.

Dne 22. ožujka 1934. sazvana je sjednica »članova odbora svih mjesnih društava u prostorijama Doma prosvjete«. U ime koga je pozivnica poslana nije naznačeno, ali su na njoj potpisani kao predsjednik Luka Antić, a kao tajnik dr Ivan Karlović, a oni su te funkcije vršili u Odboru za gradnju doma i u Knjižnici. Na dnevnom redu sjednice, koja je održana 25. ožujka, bio je »dogovor i organizacija svečanosti otvorenja doma na Duhove 20. maja 1934.« Pozvana je bila 41 osoba i svi su, osim To-

me Jeličića, pomorskog strojara, potpisali pozivnicu.[277] Prema zapisniku te sjednice što ga je pisao Mate Lončarić Trčić, općinski blagajnik, izabran je »Prireñivački odbor otvorenja Doma prosvjete«, i to za predsjednika dr Ivo Karlović, za potpredsjednike Luka Antić, inače predsjednik HPK, Petar Lončarić i Alois Beranek. Za tajnike Anñela Glavan, mjesna učiteljica, Vjekoslav (Slavko) Jeličić Jureško i Živko Rikel, za blagajnika Danica Vukelić, mjesna učiteljica, Silvestar Antić Kombolić i Ivan Gašparov. Svi ostali pozvani izabrani su za članove Prireñivačkog odbora.[278]

U oba dokumenta — pozivnici i zapisniku — još je uvijek riječ o »Domu prosvjete«. Još se i složno radi. U Prireñivački odbor pozvani su mještani iz svih društava, pa i pojedinci koji su pripadali naprednoj grupi, što se već u mjestu znalo, iako se nije preglasno govorilo, kao što su Vjekoslav Jeličić Jureško, Hubert Jeličić, Josip Kršul Knezić, Vjekoslav Lončarić. štoviše, Vjekoslav Jeličić Jureško izabran je za II tajnika. Tada je on već bio sekretar tajne mjesne organizacije KPJ.

Potom su se do početka travnja 1934. zbile neke promjene, jer »Odbor za proslavu otvorenja sokolsko-prosvetnog doma« šalje 4. travnja pozivnice sokolskim društvima na otvorenje toga doma 20. svibnja 1934. Javlja se također o sudjelovanju Sokolske župe u Sušaku »sa javnom vježbom« i izražava se želja da se »taj svečani dan pretvori u jednu velebnu sokolsku manifestaciju«.[279] Sačuvane su kopije pozivnica upućene Sokolskom društvu u Novi Vinodolski, Kostrenu i Malinsku, a na svima je potpisan kao tajnik Živko Rikel, inače III tajnik Prireñivačkog odbora, koji je izabran 25. ožujka, a bio je funkcioner Sokolskog društva.[280]

Do ovih promjena došlo je dakle u roku od 9 dana. Mjesto naziva »Doma prosvjete« sada se spominje »Sokolsko-prosvjetni dom«.

No odstupanje od naziva »Doma prosvjete« vidi se još otvorenije iz sačuvanog zapisnika, izvanredne sjednice Odbora za proslavu otvorenja »Sokolskog doma Prestolonasljednika Petra«. Sjednica je održana 10. svibnja 1934. »u prostorijama Jugoslavenske pučke knjižnice«. Kako je i kada taj odbor osnovan, iz zapisnika se ne vidi. Ali prema sadržaju zapisnika bila je to u stvari sjednica Sokolskog društva. Otvorio ju je »tajnik brat Mato Lončarić«, a prisutan je i »brat starosta Beranek«, kako stoji u zapisniku. Ovaj odbor zadužio je pojedince za nabavu stolica, kraljeve slike, za rasvjetu mjesta, za plakate, za izletičke brodove, za pripremu slavoluka, za narodne nošnje, a dva su člana — Ante Antić i Ivan Antić Cvetić — određena »da idu k popu radi posvete doma.« Po svemu sudeći, ovaj je odbor potajno preuzeo zadatke Prireñivačkog odbora osnovanog 25. ožujka 1934. i tako se nametnuo u ime Sokolskog društva, potiskujući sasvim Hrvatsku pučku knjižnicu.[281]

[277] Pozivnica od 22. III 1934. — Kod autora.
[2^8] Zapisnik sjednica Prireñivačkog odbora od 25. III 1934. — Kod autora.
[279] Pozivnica od 4. IV 1934. — Kod autora.
[280] Kod autora.
[281] Zapisnik od 10. V 1934. — NKS.

Konačno, veliki proglas za svečanost otvorenja doma 20. svibnja 1934. izdao je »Prireñivački odbor za posvećenje Sokolskog doma Prestolonasljednika Petra«. U proglasu se izričito spominje da se posvećuje »Sokolski dom« te da će »ova veličanstvena mani f esitaci ja krunisat napore, trud i volju Selčana, koji .su uz pomoć zaslužnog Bana g. Dra Ive Perovića podigli ovu velebnu zgradu: HRAM PROSVJETE I SOKOLSTVA«. Iz rasporeda svečanosti vidi se da je doista otvorenje »bivšeg« Doma prosvjete pretvoreno u — sokolsko slavlje. U proglasu Sokolske župe Sušak—Rijeka veli se za ovo slavlje da je to »svečani čin otvorenja nove sokolske tvrđave na Primorju (spac. V. A.).[282]

Slavlje otvorenja doma bilo je zaista veliko. Prisustvovao je izaslanik kralja Aleksandra pukovnik Krstić i pokrovitelj proslave ban dr Ivo Perović. Dom je posvetio mjesni župnik Adalbert Schnitzer, spominjući u posveti »Dom prosvjete« a ne »Sokolski dom«, jer su crkvene vlasti bile onda u zavadi sa sokolstvom i nisu dopuštale crkveni čin posvećenja sokolskih domova. Tako je mjesto, gledajući samo fasadu, doživjelo veliku svečanost, o kojoj je ondašnja štampa pisala vrlo opširno.[283]

Iz navedenih se podataka razabire da je učinjeno nešto brzopleto, naprečac, bez poznavanja prilika i ljudi i stanja u mjestu, ili je to učinjeno politički smišljeno, u uvjerenju da se i na ovakav način može mijenjati naziv doma u mjestu kao što su bila Selca. Njegovi stanovnici bili su uvijek pozitivno nacionalno opredijeljeni do 1918. i u staroj Jugoslaviji, težeći jugoslavenskoj zajednici. Bili su, međutim, i revolucionarno usmjereni, birajući već 1920. općinsko zastupstvo od članova KPJ. Široko demokratski usmjereni, oni su svakako morali ovakvo nametanje naziva doma primiti kao nečiji diktat, koji nije bio prihvatljiv za sve mještane, odnosno nije se mogao nametnuti, a da ne dođe do otpora, pogotovu kada su u mjestu već djelovale napredne snage pod vodstvom mjesne partijske organizacije. Pitanje kako je i zašto do toga došlo, nametnulo se već 1934, ali se ono nameće i danas.

Već se onda saznalo da je Sokolsko društvo iz Selaca uputilo molbu maršalatu dvora da se sagrađeni dom nazove »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra«. To je bilo i odobreno, a da nije ni spomenuto da se već zvao »Dom prosvjete«. To potvrđuje jedan kasniji dopis kraljeve kancelarije, naime od 27. ožujka 1936 (broj 2498), u kojemu se kaže da je *»na molbu Sokolskog društva u Selcu«* (poter. V. A.) takav naziv odobren.[284] Možda je toj promjeni bio inicijator ondašnji ban dr Ivo Perović. On je, naime, »zaželio i napisao na svojoj slici« da se Hrvatska pučka knjižnica zove »Jugoslavenska pučka knjižnica« — kako to stoji

[282] Oba proglasa sačuvao Silvestar Antić Kombolić. — U arhivu autora

[283] Svečanost u Selcima. Napred, službeno glasilo oblasnog odbora i omladine Narodne odbra is. God. I, br. 4, Sušak, 19. maja 1934, str. 1. — Impozantno sokolsko slavlje u Selcima. Novi list, Sušak, 22. V 1934. — Otvorenje Sokolskog doma u Selcu velika nacionalna svečanost na Primorju. Novosti, Zagreb, 22. V 1934. — Sa svečanosti u Selcu povodom otvorenja Sokolskog doma Prestolonasljednika Petra. Narodne novine, Zagreb, 23. V 1934.

[284] Dopis kr. kancelarije. — Kod autora.

u navedenom zapisniku — što je odgovaralo njegovoj političkoj orijentaciji i sklonosti režimu diktature. Kao stari sokolaš mogao je isto tako zaželjeti da i Dom prosvjete nosi ime sokolsko. Ovo zato što dotle nitko u Selcima nije nastojao ni predlagao takav maziv. Istina, našlo se pojedinaca koji su prihvatili tu banovu želju, pa je onda i poslana molba Sokolskog društva maršalatu dvora za dobivanje dozvole da Sokolski dom dobije i kraljevsko ime. Sve se radilo zakulisno, a za tu zakulisnu rabotu znali su samo pojedinci iz Selaca.

Ovakvim postupkom i svršenim činom hi la je naročito pogođena Hrvatska pučka knjižnica. 0 njoj se prestalo i govoriti, ukoliko se riječima da je dom »hram prosvjete« nije pokušalo ublažiti velik udarac nanesen na ovako grub način ovoj kulturnoj ustanovi. Najgore je bilo što se ondašnja uprava HPK nije nijednom javnom riječju, nekom izjavom ogradila od ovakva postupka. Da je udarac za HPK, pa i za većinu mještana, bio jak, dat iznenada i nepromišljeno, potvrdila je i općinska uprava u Selcima, zatraživši uoči otvorenja doma iz opreza »žandarmerijsku patrolu«. U drugim svečanim zgodama u Selcima nije trebalo pozivati nikakve »patrole«, a sada, za veliko sokolsko slavlje, ona je pozvana. Međutim, na proslavi nije došlo ni do kakvih ispada, sve je prošlo mirno, prema programu kakav je izradilo Sokolsko društvo bez suradnje drugih društava i onog prvog Prireñivačkog odbora. No općinska uprava bila je u pravu i pozivanjem »žandarmerijske patrole« pokazala je da poznaje situaciju u mjestu i zna da su mještani protivni onakvu mijenjanju imena doma, što su ubrzo, već poslije mjesec dana, događaji i potvrdili.

Ipak bi bilo jednostrano okriviti samo dra Iva Perovića za promjenu imena »Doma prosvjete«, dao on takav prijedlog izravno ili na neki drugi način. Da je njemu bilo politički bliže da se dom nazove »sokolskim«, to je nedvojbeno. Više mu je odgovaralo da dom u Selcima postane »nova sokolska tvrñava na Primorju«, kako je to u spomenutom proglasu Sokolske župe i rečeno, ali sve to nije mogao sam izvršiti. Imao je, svakako, podršku među sokolima u Sokolskoj župi u Sušaku i u Vinodolsko-uskočkom sokolskom okružju u Crikvenici, ali je podrška morala doći i od nekolicine sokola iz Sokolskog društva u Selcima. Ona je, međutim, bila zakulisna, jer se naziv »Dom prosvjete« mogao izmijeniti samo takvim putem. Da se to radilo javno, Selčani to ne bi nikada dopustili. To je očito. Pitanje je da li je netko iz Selaca bio u prilici da banu Periviću iznese istinu o stanju oko doma i da mu skrene pažnju na posljedice ovakva zakulisnog postupka. Jer dr Ivo Karlović predložio je da se dom gruntovno upiše na Hrvatsku pučku knjižnicu, on je bio predsjednik »Prireñivačkog odbora za otvorenje Doma prosvjete«, pa je opravdano pitanje da li je i on napustio svoje gledište i pristao na izmjenu naziva doma, bilo iz oportunizma bilo pod pritiskom. Da li su to učinili i drugi, i koji? Je li starosta Sokolskog društva u Selcima Alois Beranek sam, ili netko drugi, ili zajedno s nekim potpisao molbu Sokolskog društva upućenu maršalatu dvora? Sve te pojedinosti ostale su onda nerazjašnjene, ali je bilo jasno da je mjestu n a m e t n u t o da se njegovu »Domu prosvjete«, pošto su skinuta ta slo-

A

va, dade ime »Sokolski dom«, a uz njega, bez znanja i nastojanja Selčana, pridoda još dinastičko ime. Treba još dodati, da se pokaže kakvo je bilo raspoloženje mještana, da su nova slova došla iz Zagreba, da izmjenu slova nije htio nitko izvršiti u ovom mjestu zidara nego je i radnik morao doći — iz Zagreba.[285]

Sve u svemu, ovo je bio *politički promašaj,* čin režima diktature i njemu privrženog sokolstva. Zakulisna igra oko imena doma — to se uočavalo već 1934 — nije mogla jačati sokolstvo niti je pozitivno djelovala na pučanstvo. To je bio izrazit primjer kako režim, zaslijepljen svojim htijenjima, vodeći nenarodnu politiku, sam srija u propast, ne videći ili ne htijući vidjeti i upoznati pravo stanje u mjestu, kakva su bila Selca godine 1934. I veliko slavlje je zaslijepilo, i oduševljeno pisanje novina, a već je tada u mjestu uskrslo pitanje do čega će sve to dovesti i kako će se to svršiti. Na to pitanje tada još nije nitko nudio odgovor, ali je bilo dovoljno da je netko sve uočio, pratio zbivanja i postavio takvo pitanje. Na nj su dali odgovor događaji koji su slijedili već u 1oku 1934.

3. *Osvajanje Hrvatske pučke knjižnice i rad naprednih članova*

Poslije velikog slavlja u mjestu je zavladalo prividno zatišje. Nova tekovina mjesta, domska zgrada, podignuta usred mjesta, zaista kao plod napora i misli svih mještana, ukrasila je mjesto. Ali je ujedno svojim nametnutim imenom »Sokolski dom«, bez obzira na kraljevsko ime kao dodatak, izazivački stršila i uzbuđivala mjesto. Ono nije 1931. započelo gradnju sokolskog doma, nego Doma prosvjete prema davnašnjoj želji Hrvatske pučke knjižnice, zvanog privremeno »Narod sebi«. Tri godine truda i napora, besplatnog rada ili uz minimalnu nadnicu u kukuruzu, s kojim su se 1932—1933. plaćali javni radovi, mještani nisu zaboravili. I stoga se nisu ni pomirili s novim stanjem, diktatom da se protivno njihovoj volji, misli i zaključku njihovo djelo naziva odjednom — sokolskim. U zatišju koje je trajalo samo mjesec dana, znalo se da je diktat bio banski, prihvaćen samo od pojedinaca u mjestu, protivno ogromnoj većini mještana, a bio je uvredljiv za nacionalne i revolucionarne tradicije ovoga mjesta u kojemu su većinu činili proleteri.

Većina mještana nije dakle odobrila ni prihvatila sve ono što je izvršeno iza kulisa i završilo nasilnom promjenom imena doma. Pitanje je sada bilo kako izraziti negodovanje, što učiniti u toj teškoj situaciji da se spasi Hrvatska pučka knjižnica i odbije udarac koji joj je

[285] Prema sjećanju Ivana Jeličića Kombola i Vjekoslava Lončarića. Također moji »Prilozi ...«, str. 252. — 0 svemu tome zabilježio je I. Lončarić Papić i ove riječi: »Na dan otvorenja kukurijekao je Janko Jazbec, časovničar iz Crikvenice a porijeklom Slovenac: óvo je šesta utvrda. Sapienti sat . to je bio šesti sokolski dom protiv težnja Hrvatskog naroda — a to svjedoči i sam način, da je u noći skinut prvi napis i postavljen drugi. NOĆ — MRAK — BALKAN«. — Zapisnik HPK, II, str. 76.

zadan, a oteti dom vrati onome koji ga je u prvom redu gradio i za koga je građen, tj. Hrvatskoj pučkoj knjižnici.

U to vrijeme, polovicom 1934, političke prilike u zemlji bile su još teške. Ma koliko oslabljen, režim kraljevske diktature bio je dovoljno jak da suzbije izražavanje negodovanja i pogotovu svaki otpor nametnutom stanju u Selcima. Osim toga, upravo su tada režimske vlasti u Hrvatskom primorju hapsile članove obnovljenih partijskih organizacija poslije proslave 1. maja u Hreljinu i isticanja crvenih zastava. Hapšenje komunista i naprednih pojedinaca zahvatilo je tada Hreljin, Kraljevicu, Bakar i Sušak, a proširilo se i na otok Krk. Uhapšeno je bilo oko 150 ljudi, a među ovima su bili i članovi Okružnog komiteta KPJ za Hrvatsko primorje.[286]

Ipak i u takvim prilikama, kada je žandarmerija u crikveničkom kotaru svakako budno pratila kretanje i rad komunista da bi otkrila možebitno postojanje tajnih partijskih ćelija, upozorena djelovanjem komunista u sušačkom, bakarskom i kraljevičkom kotaru, u Selcima stupaju na scenu napredni članovi HPK, neki već članovi partijske organizacije ili simpatizeri KPJ. U ovoj grupi bio je i Vjekoslav Jeličić, sekretar partijske organizacije, inače pod prismotrom policije. Ali oni nc izražavaju svoje negodovanje riječima, što u onim prilikama ne bi ni koristilo nego bi još pogoršalo stanje u mjestu na štetu naprednih snaga. Oni samo žele iskoristiti prilike koje pruža sagrađeni dom, ma kakvo ime nosi, i Knjižnicu smještenu u njemu. Oni pristupaju legalnom radu u okviru Knjižnice s parolom da se prostorije doma koriste za kulturnu djelatnost, iako je to bilo na početku ljeta kada je takav rad obično zamirao. Ali kako je HPK već godinama kulturno djelovala u mjestu, to aktiviranje njenih članova nije moglo izazvati prigovore, bar ne u prvom času, ni sa koje strane, pa ni od ondašnje uprave HPK.

Početak aktivnosti pojedinih naprednih članova predstavlja narudžba knjiga za Knjižnicu, a među njima i marksističkih. Narudžbu je na svoju incijativu napisao jedan od naprednih članova, a potpisao tajnik HPK Ivan Lončarić Papić. Odavna ljubitelj knjige i dugogodišnji tajnik, Lončarić je potpisao 4 narudžbenice. Na posljednjoj je napisan datum: 22. juna 1934. I druge su napisane toga dana, iako su bez datuma. Na prve dvije zapisano je kasnije da su knjige prispjele 30. juna 1934.[2,7]

[286] Ivan Dujmić, Moja djelatnost u revolucionarnom radničkom pokretu. Radnički pokret . . . , Zbornik I, str. 41. — Dušan Diminić, Komunistički pokret . . . , str. 67—75. — Josip Cuculić, Moje učešće u radu KPJ u Hrvatskom primorju. Radnički pokret . . . , str. 130—131. — Bosiljka Janjatović — Petar Strčić, Dva spisa državnog tužioca u Sušaku 1934. god. o članovima i simpatizerima KPJ. Radnički pokret . . . , str. 637—691.

[287] Narudžbenice je napisao prof. Vinko Antić po dolasku iz Podgorice gdje je službovao na tamošnjoj gimnaziji i naručene knjige imao u svojoj biblioteci. Osobno je zamolio tajnika I. Lončarića Papića da potpiše narudžbenice, a o narudžbi je obavijestio blagajnika HPK Andriju Jeličića, koji ie izvršio uplatu kada su knjige prispjele. Kopije narudžbenica V. Antić nije ostavio u Knjižnici nego ih je osobno sačuvao u svojoj arhivi. Također moji »Prilozi ...«, str. 259.

Evo teksta tih narudžbenica:

a) Naučna biblioteka — Zagreb

Iako je rok za pretplatu za Vaša izdanja prošao, mi Vas ipak molimo da našu Pučku knjižnicu u Selcu uvrstite u Vaše pretplatnike ako Vam je ikako moguće. Pošaljite nam odmah pouzećem dosad izašle knjige (T. »Uvod u d. mat.«, E. Seljački rat u Nemačkoj, K. M., Bijeda filozofije) a ostale po izlasku iz štampe. Isto tako izvolite nam poslati E. Anti-Dühring.

Ukoliko Pučku knjižnicu ne možete ubrojiti u pretplatnike, molimo Vas da obzirom na javnu prosvjetnu ustanovu, pošaljite pomenute knjige sa izvesnim popustom.

Tajnik,
Lončartić Papiić

b) Uredništvo Književnika — Zagreb

Molimo da za J. pučku knjižnicu pošaljete pouzećem sledeće knjige:

M. Beer, Opća historija socijalizma i socijalnih borbi, platno 180
G. Plehanov, Umjetnost i socijalni život 10
Knjiga o Marksu 40

Istodobno javljamo Vam da se pretplaćujemo na Književnik za 1934 i izvolite nam poslati sve izašle brojeveod januara do danas. Novac u iznosu od 120 Din šaljemo i molimo da nam stoga za našu Knjižnicu pošaljete besplatno celo godište 1933 prema Vašem oglasu.

Tajnik,
Lončarić Papić

c) NOLIT — Beograd

Želimo nabaviti knjige Vašeg izdanja za ovdašnju J. Pučku knjižnicu i čitaonicu i molimo Vas da nam pošaljete prospekt Vaših dela. Nadamo se da ćete nam izaći u susret i odobriti neki popust povodom veće kupovine knjiga. Obavestite nas o svim uslovima i o visini Vašeg popusta.

Nadamo se brzom odgovoru da bismo što prije mogli naručiti te knjige.

Tajnik,
Lončarić

d) Kosmos — Beograd — Prestolonasl. trg 14

Izvolite nam poslati sledeće Vaše knjige:
K. Marks, Kapital 180
S. Lazarsfeld, Kako žena doživljuje muškarca 80
Novac šaljemo poštan. čekom unapred.

Interesuju nas i Vaša druga izdanja pa nas izvolite o tome obaveštavati.

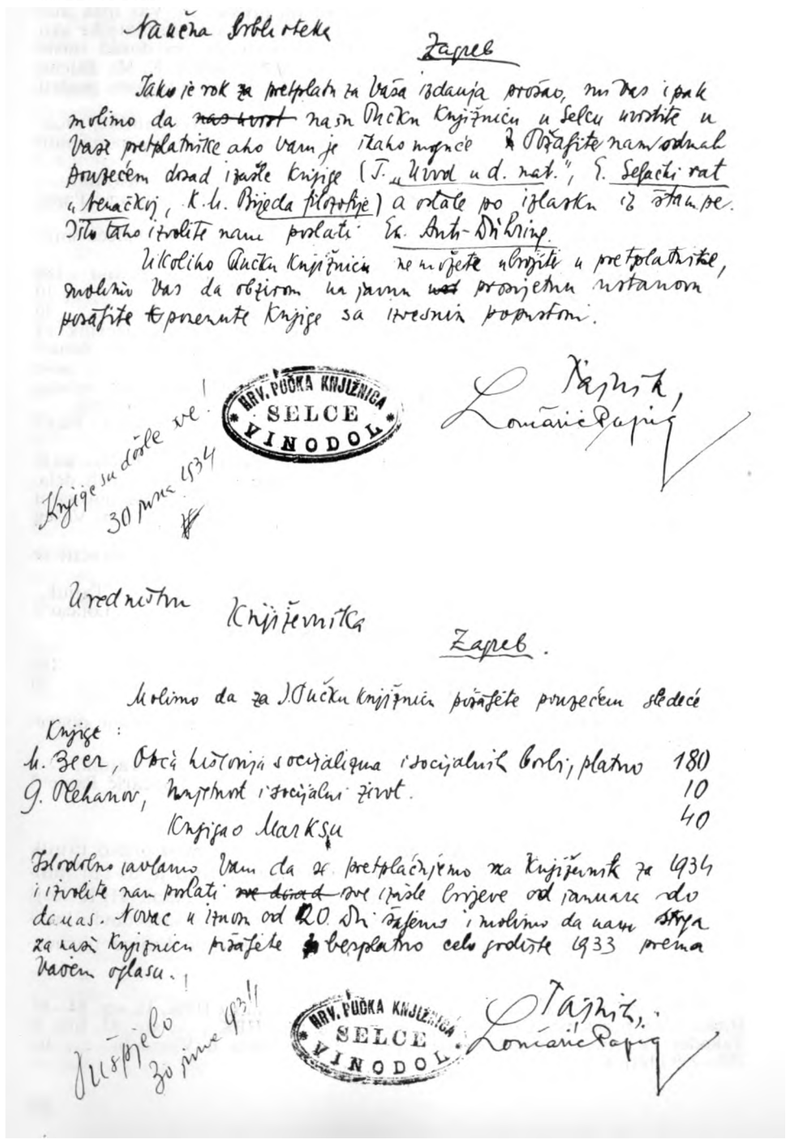
Tajnik,
Lončarić Papić[388]

S. 22 juna 1934

Narudžba ovih knjiga izvršena je tiho. Na to je imao pravo tajnik HPK i nije morao imati odobrenje upravnog odbora. Bio je to čin individualne prirode. Tajnik je imao puno povjerenje u člana HPK koji je narudžbenicu napisao, a kako je bio čovjek koji se i sam bavio knjigom i imao svoju knjižnicu, nije ni ispitivao kakve se knjige naruču-

[288] sve prispjele knjige upisane su u knjigu zapisnika HPK, II, str. 84—85. Djelomičan popis tih knjiga vidi u »50 godišnjica HPK ...«, str. 83, bilj. 8. Također: V. Antić, Prilozi povijest radničkog pokreta u Vinodolu . . . , str. 258—259 i bilj. 47.

Kopije narudžbi marksističkih knjiga za Hrvatsku pučku knjižnicu u Selcima od 22. VI 19M.

Naučna biblioteka

Zagreb

Iako je rok za pretplatu za Vaša izdanja prošao, ne bi bez ipak molimo da ~~nas ostali~~ naše Pučku knjižnicu u Selcu uvrstite u Vaše pretplatnike ako Vam je itako moguće i dostavite naručenih prvenstvenim dosad izašle knjige (J. „Uvod u d. nat.", E. Seljački rat u Njemačkoj, K.M. Prijeda filozofije) a ostale po izlasku iz štampe. Ovo tako izvolite nama poslati Kr. Anti-Dühring

Ukoliko Pučka knjižnica ne uvrstite ubrojili u pretplatnike, molimo Vas da obzirom na naša ~~vaš~~ prosvjetna ustanova dostavite spomenute knjige sa izvesnim popustom.

HRV. PUČKA KNJIŽNICA SELCE VINODOL

Knjige su došle sve! 30 prosinca 1934

Knjižar, Lončarić Papir

Uredništvu Knjiženika

Zagreb.

Molimo da za Pučku knjižnicu pošaljete prvenstvenim sljedeće knjige:

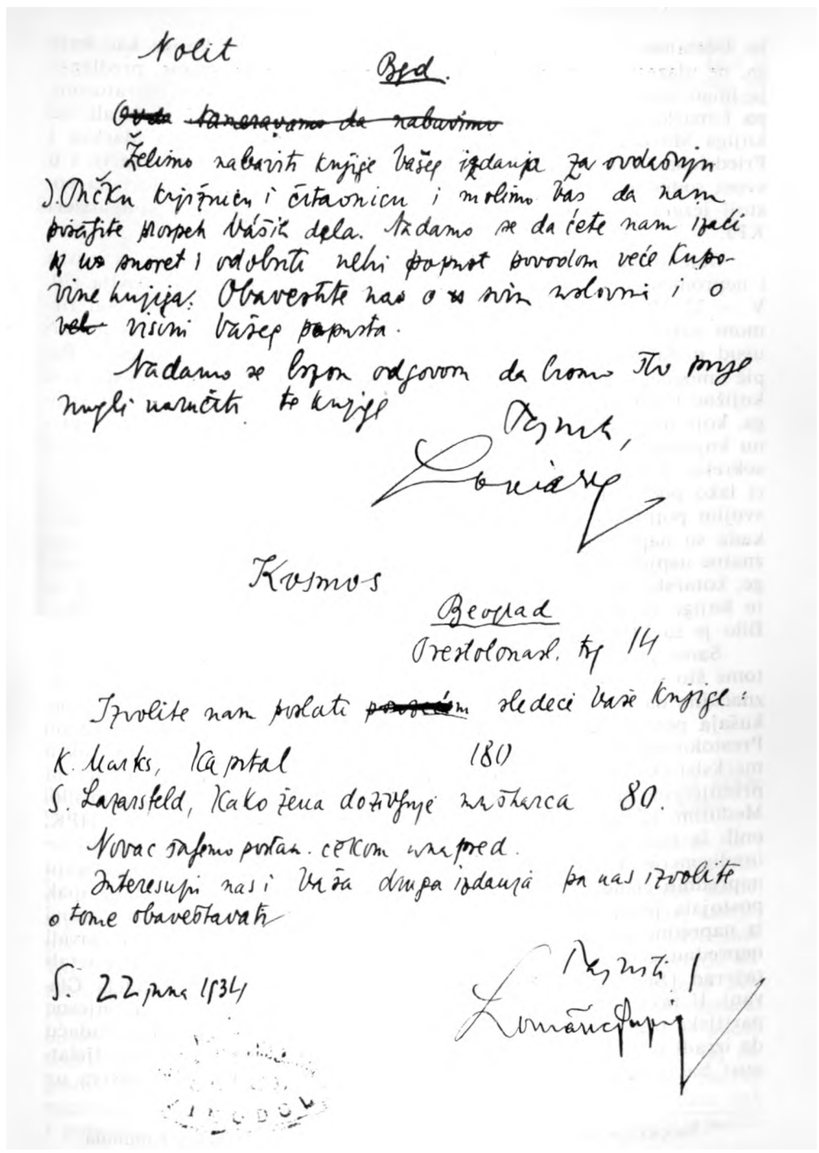
M. Beer, Opća historija socijalizma i socijalnih borbi, platno	180
G. Plehanov, Najvažniji socijalni zivot.	10
Knjiga o Marksu	40

Istodobno javljamo Vam da se pretplaćujemo na Knjiženik za 1934 i izvolite nam poslati ~~na dosad~~ sve izašle brojeve od januara do danas. Novac u iznosu od RD. Dinara šaljemo i molimo da nam ~~ga~~ za naše knjižnicu pošaljete ~~i~~ besplatno celo godište 1933 prema Vašem oglasu.!

Uspjelo 30 prosinca 934

HRV. PUČKA KNJIŽNICA SELCE VINODOL

Knjižar, Lončarić Papir

Kolit

Beg.

~~Ovda tarcevamo da nabavimo~~

Želimo nabaviti knjige Vašeg izdanja za ovdašnju
D.Pčku knjižnicu i čitaonicu i molimo Vas da nam
priložite prospekt Vašik dela. Nadamo se da ćete nam izaći
u susret i odobriti nekoj popust povodom veće kupo-
vine knjiga. Obavestite nas o svim uslovi i o
cenu Vašeg poduzeća.

Nadamo se kratkom odgovoru da bismo što pre
mogli naručiti te knjige

Uzmite,
Lučiću

Kosmos
Beograd
Prestolonasl. br 14

Izvolite nam poslati ~~poručen~~ sledeci Vaše knjige:

K. Marks, Kapital 180
S. Lazarsfeld, Kako žena dozrevaje muškarca 80.

Novac šaljemo poštan. čekom unapred.
Interesuje nas i Vaša druga izdanja pa nas izvolite
o tome obavestavati

S. 22 juna 1934

Uzmite!
Lučićeva

ju. Uostalom, Lončarić Papić nije ni bio protiv takvih knjiga kao knjiga, ne ulazeći u ideološku stranu narudžbe. S druge strane, predlagač je imao jasan cilj da se knjižno blago obogati aktuelnom literaturom, pa i marksističkom, koju su izdavači slobodno tiskali i rasturali, od knjiga Miroslava Krleže i Augusta Cesarea do onih Karla Marksa i Friedricha Engelsa. Sam je pripadao lijevoj hrvatskoj inteligenciji i u svom rodnom mjestu htio je da se čita i takva knjiga, znajući da postoji jezgra naprednih snaga, da ih predvode komunisti i simpatizeri KPJ.

Ocjenjujući danas, narudžba takvih knjiga nije bio bezazlen, nevin i nepromišljen čin trideset dana poslije velikog sokolskog slavlja (20. V — 22. VI) i jednomjesečnog zatišja poslije udara na HPK pod firmom sokolstva, a u političkim prilikama polovicom 1934. To je bio uvod u daljnju djelatnost koja se pripremala Tajnik I. Lončarić Papić omogućio je potpisivanjem narudžbi da su te knjige ušle uskoro u knjižno blago HPK. U prilikama krajem lipnja 1934. nabava ovih knjiga, koje inače nisu bile zabranjene i slobodno su se prodavale, za javnu knjižnicu u mjestu u kojemu je djelovala organizacija KPJ, a njen sekretar Vjekoslav Jeličić bio pod policijskim nadzorom, mogla je doći lako pod sumnju. U prvi čas to se nije dogodilo. Narudžbenice je svojim potpisom pokrio sam tajnik Ivan Lončarić Papić. No kasnije, kada su napredne snage u mjestu razvile široku djelatnost i postigle znatne uspjehe u okviru HPK, i kada se otkrilo koje su i kakve te snage, kotarska oblast ispitivala je tko je naručio te knjige, tražeći da se te knjige ne daju na čitanje već da se drže zapakovane u sanduku. Bilo je to 1934. godine.[289]

Sama po sebi, narudžba ovih knjiga bila je značajna, a još više po tome što su nabavljene krajem lipnja 1934. za javnu knjižnicu. Bilo je značajno da je to učinjeno poslije režimskog uzdizanja sokolstva i pokušaja potčinjavanja HPK Sokolskom društvu u »Sokolskom domu Prestolonasljednika Petra«. No ma koliko sve to bilo značajno, takva marksistička literatura pod ondašnjom upravom HPK ne bi bila ni primijećena ni korištena kako je predlagač narudžbe htio i zamislio. Međutim, ta nabava dovela je do zbližavanja naprednih članova HPK, onih iz redova radnika s komunistima na čelu i onih iz krila lijeve inteligencije. Time je bio na svoj način utrt put daljnjem zbližavanju naprednih članova HPK i njihovoj zajedničkoj djelatnosti. Ali je ipak postojala jedna teškoća. Naime, upravu HPK nisu sačinjavali članovi iz napredne grupe, iako je u njoj bilo pojedinaca koji su podržavali naprednu grupu u njenim nakanama i ciljevima ili bar nisu ometali taj rad (Silvestar Antić Kombolić, Ivan Lončarić Papić, Anđela Glavan). U takvim su prilikama napredni članovi HPK na poticaj mjesne partijske organizacije osnovali Priređivački odbor koji je imao zadaću da izradi plan akoija i da ga podnese upravi kako bi se razvila djelatnost baš u Knjižnici, koja je bila odbačena u stranu od sokolstva uz

[289] Saopćenje ondašnjeg predsjednika HPK Ivana Jeličića Kombola.

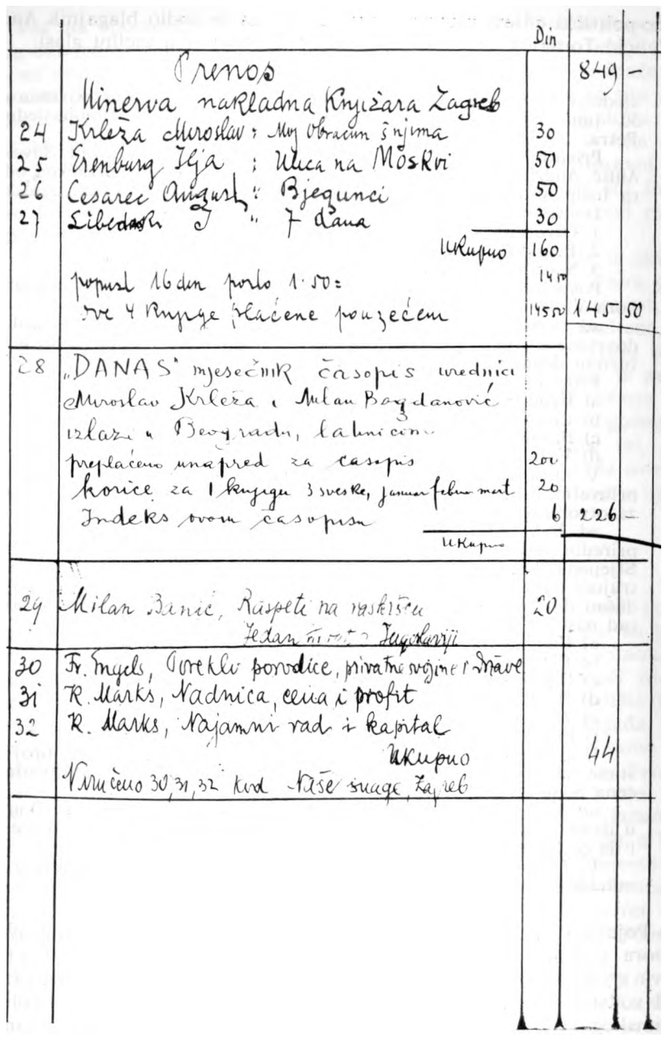
Josip Antić Timar, pomorac, jedan od članova Priređivačkog odbora, koji je s prof. Vinkom Antićem zastupao taj odbor pred upravom Knjižnice u Selcima krajem lipnja i u srpnju 1934. godine.

pomoć režima. Prema dogovoru ovaj su Priređivački odbor pred upravom HPK zastupali kapetan Josip Antić Tunar i prof. Vinko Antić.

Na sjednici upravnog odbora HPK 30. lipnja 1934. saopćen je i prihvaćen plan rada Priređivačkog odbora, koji su podnijeli Josip Antić i Vinko Antić. Sjednici su prisustvovali predsjednik Luka Antić, tajnik Ivan Lončarić Papić, blagajnik Andrija Jeličić Tominčić, zamjenik Silvestar Antić Kombolić i knjižničar Anđela Glavan, učiteljica. Taj je plan bio konkretan i sastojao se od tri točke: 1. otvorenje Čitaonice 1. srpnja, 2. priredba zabave 8. srpnja, i 3. saopćenje o Statutu doma. Zapisnik sjednice upravo pokazuje kako se Priređivački odbor u neku ruku nametnuo upravnom odboru HPK, kako je počeo voditi HPK i obuhvatio svojim planom njenu djelatnost. Već taj zapisnik označuje nastalu prekretnicu u radu HPK i potvrđuje nastup naprednih članova. Njihov je rad upravni odbor HPK u tom času čak i pohvalio, jer svima članovima nisu ni bili tada dokučivi krajnji kul-

Knjige naručene u g. 1934.

1	Naučna Biblioteka Zagreb				
1	A. Thalheimer	Din 30	Dijaletički materijalizam	145	
2	Fuedrich Engels	140	Anti-Dühring Din 140		
3	" "	30	Njemački seljački rat	145	
4	Karl Marx	30	Bijeda filozofije	145	
	26/6 Plaćeno pošt. uputnicom pouzećem dinara 230.				230 —
	„Književnik" Hrv. Knjiž. mjesečnik Zagreb Šenoina 26.				
5	Max Beer	180	Socijalizam i socijalna borba	180	
6	D. Rjazanov	40	Knjiga o Marksu	40	
7	Georgij Plehanov	10	Umjetnost i socijalni život	10	
	26. VI 1934 Plaćeno pouzećem 3 Knjige din 240				240 —
	„Književnik" Hrv. Književni mjesečnik 18 brojeva odnosno 18 mjeseca ili godine 1933: 12 mjeseca				besplatno / prefplaćeno
	" " 1934 6 "				
	~~1~~ 18 Sveska za g. 1933 besplatno 6 za g. 1934 preplata				120 —
	Nakladna Knjižara „Epoha" Zagreb saje 16 Knjiga				
8	Engels F.	:	Radna klasa u Engleskoj	20	
9	~~Marks Karlo~~ Isti	:	Razvitak socijalizma	6	
10	Marks Karlo	:	Klasne borbe u Francuskoj	22	
11	" "	:	Građ. rat " "	15	
12	" "	:	Revolucija i Kontra u Njemačkoj	10	
13	Filipović Filip	:	Razvitak društva	44	
14	Bogdin	:	Materijal, stvaranje društva	15	
15	"	:	Medicina i društvo	20	
16	Beer M.	:	Historija socijalizma	15	
17	Durman Milan	:	Pretečе "	12	
18	Crvenik A.	:	Kroz rat	16	
19	Cesarec August	:	Tonkina jedna žrtva	20	
20	" "	:	Psihoanaliza i Psihologija	20	
21	Toller Ernest	:	Kulturne posljedice	6	
22	Ehrenburg Ilija	:	Građanski rat u Austriji	6	
23	Gergelj Sandor	:	Poslina seljačka buna	12	259
	Ove 16 Knjiga plaćeno pouzećem				849

		Din		
	Prenos		849	–
	Minerva nakladna knjižara Zagreb			
24	Krleža Miroslav: My obračun s njima	30		
25	Erenburg Ilja: Ulica na Moskvi	50		
26	Cesarec August: Bjegunci	50		
27	Libedinski J.: 7 dana	30		
	Ukupno	160		
	poštarl 16 dan porto 1·50=	14 m		
	sve 4 knjige plaćene pouzećem	145 m	145	50
28	„DANAS" mjesečnik časopis urednici Miroslav Krleža i Milan Bogdanović izlazi u Beogradu, kalnicom			
	pretplaćeno unaprijed za časopis	200		
	kronice za 1 knjigu 3 sveske, januar-februar-mart	20		
	Indeks svom časopisu	6	226	–
	Ukupno			
29	Milan Bonić, Raspeti na raskršću	20		
	Jedan [illegible] Jugoslaviji			
30	Fr. Engels, Porijeklo porodice, privatne svojine i države			
31	K. Marks, Nadnica, cijena i profit			
32	K. Marks, Najamni rad i kapital			
	Ukupno		44	
	Naručeno 30, 31, 32 kod Naše snage, Zagreb			

Popis marksističkih knjiga naručenih 22. VI 1934. i upisanih u zapisnik Knjižnice u Selcima.

turno-politički ciljevi njihovi. Zapisnik što ga je vodio blagajnik Andrija Jeličić Tominčić ima svoje povijesno značenje i u cjelini glasi:

Z a p i s n i k

sjednice U. 0. Jug. Pučke knjižnice i čitaonice u Selcima održane dne 30. juna 1934. god. u prostorijama svoga Doma Prestolonaslednika Petra.

Prisutni: Luka Antić, Ivan Lončarić Papić, Anđela Glavan, Silvestar Antić, Andrija Jeličić od strane U. O. — Od strane prireñivačkog odbora Josip Antić, kapetan, i Vinko Antić, profesor.

Dnevni red:

1. Otvorenje čitaonice
2. Priredba zabave 8. jula
3. Saopštenje o statutu Doma.

Pošto je sednica otvorena saopštava od strane Prireñivačkog odbora Vinko Anttić sledeće:

ad 1) Sve pripreme za otvorenje Jug. čitaonice 1. jula ov. god. su dovršene a cilj je da otvorenje bude što svečanije i da se smatra kulturnim događajem u našem mestu.

Program otvorenja čitaonice:

a) Uvodna reč — Ive Jeličića i I. Lončarić Papić
b) Čitanje povelje o otvorenju čitaonice
c) Brzojav banu o otvorenju čitaonice
d) Važnost čitaonice kao pučko prosvetne ustanove

V. Antić sastavio je i pročitao tekst povelje koji je Upravni odbor prihvatio. U. 0. je također prihvatio da se prihvati predloženi program za otvorenje čitaonice.

ad 2) V. Antić saopćava da je prireñivački odbor stvorio plan o priredbi svečane zabave 8. jula ov. god. u počast svoga zač. člana g. Stjepana Brozovića, počasnog konzula Rep. Bolivije u Jugoslaviji smatrajući da time iskazujemo pažnju prema svome sumešćaninu, koji je došao do tako velikog položaja i koji je po dolasku u Selce pomogao rad naše knjižnice. Predlaže ovaj program zabave:

a) Uvodna reč — g. Luka Antić i Ivan Lončarić Papić
b) Pjesma žuljeva koji sagradiše Dom
c) 0 našoj emigraciji u Južnoj Americi — g. I. Jeličić
d) U rudniku od D. Domjanića — deki. g. Josip Kršul
e) Živa slika sa djecom
f) Franina i Jurina — šaljivi dijalog u čakavštini.

U cilju da priredbu Jug. pučke knjižnice posjeti što veći broj meštana na predlog g. Vinka Antića — U. 0. jednoglasno zaključuje da cena bude 2.— Din po osobi.

ad 3) G. Vinko Antić izvešćuje da je Statut o upravljanju Domom u izradi g. g. Jeličića Ivana, ref. za turizam i Vinka Antića, profesora i da će biti uskoro gotov.

U. O. prima sve predloge Prireñivačkog odbora i pohvaljuje rad mladih članova na čelu g. Vinka Antifa, profesora.[290]

Pojava dvaju članova Prireñivačkog odbora na sjednici upravnog odbora i prihvaćanje programa rada označuje stvarno p o če t a k j a v n e d j e l a t n o s t i n a p r e d n i h č l a n o v a unutar Knjižnice pod vodstvom komunista poslije događaja u svibnju 1934. i sokolsko-režimskog slavlja. Prireñivački odbor sačinjavali su naime komunisti i simpatizeri KPJ. I od tada iza cjelokupne djelatnosti HPK stoji mjesna partijska organizacija sa sekretarom Vjekoslavom Jeličićem na će-

[290] Zapisnik HPK, II, str. 90—91.

lu. Već na spomenutoj sjednici 30. lipnja 1934. dva člana Prireñivačkog odbora — Josip Antić i Vinko Antić — nisu djelovali u svoje ime; oni su zastupali sve članove Prireñivačkog odbora kojim je inače rukovodila partijska organizacija. Razumije se, u javnosti se za nju nije znalo, ona je djelovala tajno, ali se njeno djelovanje očitovalo u javnim nastupima pojedinaca iz Prireñivačkog odbora. Takva je bila taktika na početku borbe za osvajanje Knjižnice, koju stari upravni odbor nije mogao voditi u novim prilikama prema ciljevima što ih je imao Prireñivački odbor kao eksponent naprednih članova pod rukovodstvom mjesne organizaoije KPJ.

To je, svakako, bio prvi i velik uspjeh naprednih snaga u okviru stare uprave Knjižnice. Prihvaćeni program Prireñivačkog odbora pružio je sada mogućnost da napredne snage izañu legalno u javnost, da vodeći HPK kao društvo kojega je djelatnost po zakonu dopuštena, šire svoje misli, bore se za ostvarenje svojih oiljeva, pridobivaju mještane za rad i novu afirmaciju HPK i oslabe udarac koji joj je zadat 20. svibnja 1934. od sokolstva. I putem ovog Prireñivačkog odbora napredne su snage s čisto klasnih pozicija, u okviru datih mogućnosti, prišle ostvarenju prihvaćenog programa: otvorenju čitaonice (a), priredbi u domu (b), isticanju prava Knjižnice na dom (c) i, kada ovo nije uspjelo, sazivu izvanredne skupštine Knjižnice i izboru nove uprave (d).

a) *Otvorenje čitaonice u Knjižnici (1. VII 1943)*

Prema planu čitaonica je otvorena 1. srpnja 1934.

U Knjižnici su se doduše i do tada čitale novine i časopisi, posuñivale su se knjige i voñeni su razgovori i diskusije. Ali kako su prostorije sada bile pogodnije i veće, odijeljene za knjižnicu i čitaonicu, to je Prireñivački odbor otvaranjem čitaonice htio više istaći njenu ulogu, privući još više članova i ukazati da je Knjižnica središte kulturnog rada u mjestu. I sam čin otvorenja čitaonice bio je događaj koji je potisnuo na svoj način i po svome značenju za mjesto i samo sokolsko slavlje otvorenja »Sokolskog doma Prestolonasljednika Petra«.

Otvorenju čitaonice prisustvovali su mještani u velikom broju, pozvani posebnim oglasima. Poslije majskog sokolskog slavlja vladao je i poseban interes za prvu javnu manifestaciju Knjižnice u domu, a Prireñivački odbor je i želio da to bude »kulturni događaj u mjestu«.[291]
O značenju događaja govorili su Ivan Jeličić Kombol i Ivan Lončarić Papić, a potom je Vinko Antić održao kraće predavanje na temu »Čitaonice kao pučko-prosvjetne ustanove«. Najzad je pročitao »Povelju o obnovi i otvorenju Jugoslavenske pučke čitaonice«.

U *Povelji* se nastojalo povezati svijetle strane prošlosti HPK s novim vremenom, ali se ističe da se čitaonica otvara u d o m u Knjižnice — dakle ne u »Sokolskom domu« — što je bio svojevrstan protest protiv otimanja doma, protiv njegova »sokoliziranja«. Naglašava se želja da čitaonica bude »sastajalište svih i svakoga i mjesto sticanja no-

[291] Isto, str. 90.

vih pogleda i znanja za sve sinove i kćeri našega mjesta«. To je bio odgovor onim pojedincima u mjestu koji su dom svojatali za uži krug i na nj gledali kao na »sokolsku tvrđavu«, a pod time se tada razumijevala nenarodna politika. U *Povelji* se također naglašava važnost »pisane riječi«, poziva se omladinu da nastavi djelo starijih. Konačno, u *Povelji* se ističe »savremeni napredni duh« i traži se »napredno, istinito i pošteno štivo«, a tim su se riječima u ondašnjim političkim prilikama usmjerivali članovi da čitaju naprednu literaturu koja je već bila jednim dijelom nabavljena i primljena u knjižni fond Knjižnice. *Povelju* su potpisali tajnik Ivan Lončarić Papić, blagajnik Andrija Jeličić i gospodar Silvestar Antić Kombolić.

Ovom prvom priredbom i okupljanjem mještana oko Knjižnice kao kulturno-prosvjetne ustanove Prireďivački odbor postigao je prvi važan i značajan uspjeh. Bio je to ujedno prvi prodor u »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra«. Naglašenim riječima da se u 30-godišnjici rada HPK (1904—1934) čitaonica otvara u njezinu domu, dakle ne u prostorijama Sokolskog doma, protestiralo se zapravo protiv prisvajanja cijelog doma za sokolstvo. Članovi Knjižnice shvatili su to. Shvatili su svi mještani što se hoće otvaranjem čitaonice, pa su stoga i prisustvovali svečanosti. Tako je kulturna priredba imala i morala imati izrazito političko značenje, kao što je, uostalom, i sokolsko slavlje 40 dana prije (20. V) bilo potpuno politički obojeno u okviru režima diktature i njemu privrženog sokolstva.

Svojim govorima na otvorenju čitaonice odlučili su se za HPK tajnik Ivan Lončarić Papić i dugogodišnji njen član Ivan Jeličić Kombol. I time je Prireďivački odbor zabilježio uspjeh, jer je HPK opet mogla zauzeti središnje mjesto u kulturnom životu mjesta, pa u onim prilikama i u političkom životu, okupljanjem starih i mladih članova te uopće većine mještana. Nastupajući u ime Prireďivačkog odbora i čitajući *Povelju* kao inače svoj sastav, Vinko Antić potpuno se založio za interese HPK, za njenu novu afirmaciju, za vraćanje njenog ugleda tvrdeći ujedno da se čitaonica otvara u njenu domu.

No pripreme Prireďivačkog odbora već za otvorenje čitaonice izazvale su nedoumicu kod nekih mještana, onih oko Sokolskog društva, pa i sumnje u ciljeve Prireďivačkog odbora. To je utvrđeno i na otvorenju čitaonice. Dan prije otvorenja, na sjednici upravnog odbora HPK predsjednik Luka Antić suglasio se s programom rada Prireďivačkog odbora, ali otvorenju čitaonice nije prisustvovao. Odbio je da prisustvuje iako ga je njegov vršnjak i stari drug Silvestar Antić Kombolić osobno pozvao; Luka Antić je odbio motivaciju svoga izostanka. To je bio znak da pristalice Sokolskog društva, u koje je pripadao i Luka Antić, iako predsjednik HPK, primjećuju pojave koje ne odobravaju i da neće poći stopama Prireďivačkog odbora. Ta mala demonstracija samoga predsjednika nije doduše osobito zapažena niti je imala utjecaja na članstvo, ali ju je dobro uočio Prireďivački odbor. Nije joj, istina pridao važnost, ali je pratio kako će se koji član Knjižnice opredijeliti prema akcijama koje je već bio zacrtao poslije otvorenja čitaoni-

ce. Izostanak predsjednika Luke Antica bio je, svakako, znak da počinje otvoreno opredjeljivanje za Hrvatsku pučku knjižnicu (sada JPKC) ili za Sokolsko društvo, i da će svakako doći do spora i sukoba s konzervativnim elementima koji su se inače oslanjali na režim diktature i na dinastiju.

b) *Priredba u »Sokolskom domu« (8. VII 1934)*

Prema programu rada Prireďivački je odbor poslije otvorenja čitaonice izvršio pripreme za priredbu u velikoj dvorani Sokolskog doma. Bila je to prva takva priredba poslije otvorenja toga doma i sokolskog slavlja (20. V) i p r v a u organizaciji Prireďivačkog odbora u ime JPKC. To je ovoj priredbi davalo posebno značenje.

Priredba je održana u počast mještanina Stjepana Brozovića, koji je Knjižnici podario veći iznos za uvez i nabavu knjiga i koji je bio izabran za njenog začasnog člana.[292] Ovom priredbom htjelo se ujedno izraziti pažnju prema mještanima-iseljenicima, a ovih je iz Selaca bio priličan broj. Takva priredba, makar usred ljeta, oživjela je mještane i izazvala velik interes, kako je to potvrdio i posjet priredbe.

Na programu priredbe, kako je i predviđeno, bile su dvije recitacije, »Pjesma žuljeva koje sagradiše Dom« od Vinka Antića i »U rudniku« od Dragutina Domjanića, predavanje »O našoj emigraciji« i dva igrokaza, živa slika i šaljiv dijalog »Franina i Jurina«. Nakon programa bio je ples.

Za uvodnu riječ na priredbi bili su predviđeni Luka Antić kao predsjednik JPKČ i Ivan Lončarić Papić kao njezin tajnik. Obojica su, međutim, izostali, a Luka Antić nije ni posjetio priredbu. Stoga je uvodnu riječ održao gospodar Knjižnice Silvestar Antić Kombolić, a predavanje »O našoj emigraciji« Ivan Jeličić Kombol. Domjanićevu pjesmu »U rudniku« recitirao je Josip Kršul Knezić, živu sliku izvela su školska djeca, a šaljivi dijalog u čakavštimi »Franina i Jurina« odigrali su Vjekoslav Jeličić, Josip Kršul i Vinko Antić.[293]

Posebnu je aktuelnost imala recitacija »Pjesma žuljeva koji sagradiše Dom«. Recitirao ju je autor. Pjesma je napisana na temu dana,
0 postanku doma i o njegovoj tadašnjoj ulozi. Veličaju se napori Selčana u građenju doma, ističu se njihovi žuljevi dobiveni od rada, njihova volja, polet i trud, te se oštro odbija potcjenjivanje toga rada i precjenjivanje uloge novca, poklona, kukuruza kojim se u naturi plaćala nadnica. Ne spominje se sokolsko ime doma, ali se kao njegovi stražari i branioci ističu njegovi stvaraoci, njegovi zidari. Najzad, domu se pridaje uloga »prosvjetne kule«, da bude »izvor istine, pravde«
1 da pruži knjigu. Sve što je u ovim stihovima rečeno, bile su aluzije na pretvaranje doma u »sokolsku tvrđavu«, što je tada značilo pomaganje režima diktature i time potiskivanje uloge Knjižnice. Bio je to zapravo m a n i f e s t naprednih snaga Selaca, svjesno stihovan da bi

[292] Zapisnik HPK, II, str. 78—79, 81 i 92.
[293] Zapisnik HPK, II, str. 92.

se slobodnije izrekle aktuelne misli o situaciji stvorenoj preimenovanjem »Doma prosvjete« u »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra« u inače delikatnom trenutku političkog života u mjestu i sukoba koji je time bio već jasno ocrtan.[294]

U priredbi su osim već spomenutih naprednih članova sudjelovali još i Vjekoslav Jeličić Jureško i Josip Kršul Knezić. Pripadali su Priređivačkom odboru, a bili su, kako se danas dobro zna, i članovi mjesne organizacije KPJ. Na sceni našli su se dakle prigodom ove priredbe već petorica naprednih članova Knjižnice kao njeni braniči, borci za njenu pravednu stvar i pravo djelovanja u novome domu kao u s v o m e domu, a nikako ne u prostorijama Sokolskog doma.

Sama priredba bila je za mjesto poslije otvorenja čitaonice još uočljivija manifestacija za Knjižnicu u velikoj domskoj dvorani punoj mještana i mještanki, starih i mladih. Tom je priredbom još više bačeno u sjenu sokolsko slavlje iz mjeseca svibnja, a nasuprot Sokolskom društvu opet se javila Knjižnica kao prvi i jači društveni činilac s naprednim shvatanjima i političkim pogledima izvan okvira režima diktature. To se na priredbi i očitovalo. Više se nije moglo sakriti postojanje dvaju tabora, jednog oko Sokolskog društva i drugog oko Knjižnice. Oni su postojali i ranije, ali nisu bili sukobljeni. Od »otmice« doma sukob je postao stvaran, ali ni tada nije bio izražen javno,

[394] Vidi Spomenicu »50-godišnjica HPK ...«, str. 7—8.
Taj je »manifest« dokumenat onih dana borbe i ovdje se donosi u cjelini:

Djelo si naših ruku, naš velebni dome!
Triju si decenija san i naših napora cilj.
Sad ponosan stojiš, k nebu svodove dižeš
A naše duše za tvojom visinom žude ...
— Dome, naš ponosni dome!
Žuljevi su na rukama jaki,
Otvrdnuli prsti od zidanja su naši,
Žuljevi su znojni, krvavi — al snažni:
— Jačaju temelje tvoje
Drže zidove tvoje
I čuvaju naše nade.
Naš velebni, naš ponosni dome!
Ruka do ruke, u redu, kroz tri godine dana
zidala te, gradila je tebe —
ruka je mučila isebe
rađala žuljeve tvrde
koji i sada još peku i pale ...
— Dome, naših žuljeva plod!
Čujemo da vrapci cvrkuću na krovu:
pare, kukuruz, darovi, pokloni, pomoći ...
— Zahvalni smo i zahvaljujemo svima!
Ali zar samo to?
Ta i žuljevi naši
i naša volja
i naš polet
i naš trud
— zar sve to ništa ne znači?!
Oh, vređaju nas!
I to nas boli,
ta neistina nas boli.
Početak svaki je težak, poslovica veli.

kako se to dogodilo nastupom naprednih članova HPK u suradnji s tajnom partijskom organizacijom.

Od narudžbe marksističke literature (22. VI) prošlo je bilo 15 dana, a od otvorenja čitaonice samo 8 dana. To je bilo dovoljno da Priređivački odbor preuzme zadaću upravnog odbora HPK, da stvori program rada, da ga predloži i da ga provede. Bio je to nedvojbeno prodor naprednih snaga, taktičan i zato uspješan, smišljen i nezadrživ. Te su snage pokazale da su dorasle, sposobne i odlučne da u obrani HPK, koja im je poslužila za legalno djelovanje, poništе »značenje« majskog sokolskog slavlja, razotkriju one koji su ga nametnuli mjestu i da mu putem i u okviru HPK sačuvaju nacionalne i revolucionarne tradicije neokrnjene. One su tako povele u borbu za progres, za prava radnog naroda na liniji KPJ, tada zabranjenoj i progonjenoj. Uočilo se i to da snage oko Sokolskog društva nisu ni mnogo brojne ni jake, da ne pružaju otpor kakav se mogao očekivati kada se uživa potpora režima diktature, da nisu ni sposobne da se same odupru taktici naprednih snaga i pobiju njihove argumente u započetoj borbi. Istina, to im nije bilo lako jer je trebalo braniti propalu stvar, braniti laži i nepoštenje, samovolju i nepravdu, zakulisne intrige pred istinom. Stoga je Priređivački odbor kao predstavnik naprednih članova HPK, komunista i simpatizera KPJ, nastupio, zapravo, munjevito i osigurao prve

A početak je naš, početak je očeva naših,
i temelji su naši, besplatni, neplaćeni,
i na temeljima našim počivaš, velika kućo.
— Bili smo gladni — al zidali smo tebe
i kukuruzom hranili smo sebe,
— Bili smo žedni — al gradili smo tebe
i bruditom po jili smo sebe.
— Otrcani, bosi smo bili, šuštali nismo u radu,
I u krpama ovim gajili vjeru i nadu
— u tebe, naš lijepi, naš ponosni dome!
Mi smo stvaraoci tvoji, mi smo zidari tvoji,
Mi — žuljevi naših ruku,
Mi — žuljevi krvavi, znojni,
I mi smo stražari tvoji,
Braniči vjerni i jaki.
Napisano je u prozi:
Dom nije trenutni plemeniti korak po jedinca,
već je najsvijetlija točka na dugogodišnjoj stazi rada.
Dome, istina je to, dome, istina je prava,
Na snovima sviju, na žuljevima sviju počivaš ...
— I sada ispuni naš zavjet, i zav jet očeva naših,
budi otvoren nama i djeci našoj.
Pruži im knjigu pravu, prosvijetli njihove glave.
Pusti da knjigom u ruci tebe uzdižu i slave.
Budi prosvjetna kula, izvor istine, pravde,
Dom žuljeva naših,
Dom Selčana sviju,
I daj nam knjigu, da čitamo pisane riječi,
Da shvatimo svo j vi jek, da budemo svijesni ...
Dome, naš ponosni dome!
Dome, naših žuljeva plod!

uspjehe. Još nisu bili konačni, ali su kao početni utirali daljnji put za pobjedu Knjižnice u njenom sukobu sa Sokolskim društvom.

Nametnuvši se upravnom odboru HPK više nego što je bio prihvaćen, osim u prvom trenutku kada je bio i pohvaljen za stvaranje programa rada, Prireñivački odbor uspio je vratiti Knjižnici njen ugled i njenu ulogu u životu mjesta. Ali se on istodobno našao pred novim pitanjem: Kako dalje? Uz upravni odbor HPK nije se ni mogao dugo održati ovakav Prireñivački odbor kada je već došao u sukob s predsjednikom, a mogli su se očekivati i novi sukobi. Poslije prva dva velika uspjeha (1. i 8. VII) pitanje je bilo tko će i kako dalje voditi Hrvatsku pučku knjižnicu.

c) *Pravo Hrvatske pučke knjižnice na Dom prosvjete*

Za opstanak i rad Knjižnice kao samostalnog društva, bez utjecaja sokolstva, a prema mišljenju naprednih članova, bilo je potrebno vratiti joj pravo na dom i osigurati ga. Nazvan sokolskim, osiguran još i kraljevskim epitetom, dom je normalno morao pripasti Sokolskom društvu, odmah ili kasnije. To je bilo logično i, uostalom, tako i zamišljeno. HPK je bila samo smještena u domu, a po izjavi Janka Jazbeca, ona će se s vremenom »s o k o l i zi r a t i«.[295]

Napredne snage među članovima HPK bile su to dobro uočile. Prireñivački odbor je stoga odlučio da pravo HPK na dom obilježi i vanjskim znakom. Sokolskom društvu nije bilo baš lako da poslije preimenovanja doma liši HPK i dijela vlasništva. Stoga se izjavljivalo u redovima sokolstva, kako se to kasnije jasnije potvrdilo, da su HPK i Sokolsko društvo suvlasnici doma. Da bi se to bar donekle osiguralo, da se pravo HPK na dom izvede načistac, Prireñivački odbor iznio je to pitanje na sjednici upravnog odbora 18. srpnja 1934, dakle samo 10 dana poslije priredbe u domu.

Prostorije HPK nisu, naime, bile do tada obilježene nikakvim naVpisom na domu. Na pročelju zgrade stršila su samo velika slova »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra«, a prolazniku se ničim nije kazivalo da su u cijelom prvom katu zgrade prostorije JPKC. Osim toga, ona je imala pravo i na veliku dvoranu doma. Da se to obilježi jednim natpisom, postojala je suglasnost upravnog odbora HPK i Prireñivačkog odbora. Bila je, međutim, dilema da li taj natpis treba da glasi »Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica« ili »D o m Jugoslavenske pučke knjižnice i čitaonice«. Članovi Prireñivačkog odbora na spomenutoj sjednici, Josip Antić i Vinko Antić, predložili su drugi natpis da se time obilježi da HPK nije stanar u t uñ e m domu, da je ona u s v o m e domu, dakle bar suvlasnik, kako se to na riječima i priznaje. Uz to su dodali da HPK ima isto pravo da dom zove svojim, kako je to svojim natpisom označilo i Sokolsko društvo bez pristanka

[295] Ovu je izjavu dao Janko Jazbec autoru poslije njegova dolaska iz Podgorice u rodno mjesto i narudžbe marksističkih knjiga krajem lipnja 1934, a prigodom autorova posjeta J. Jazbecu kao sokolskom radniku.

i suglasnosti HPK. Na tome su oni upravo insistirali. Predsjednik Luka Antić tome se usprotivio i napustio je sjednicu. Potom je zaključeno da se sazove izvanredna glavna skupština i izvrši izbor nove uprave. Zapisnik glasi:

Z a p i s n i k

U. odbora Jugoslavenske knjižnice i čitaonice u Selcu održane dana 18. jula 1934. u 9 sati na veče.

Pošto se danas sazvani U. O. nije mogao složiti u pitanju napisa na zgradi (na tabli), da li da se napiše samo »Jug. pučka knjižnica i čitaonica« ili još »Dom Jug. p. knj. i čitaonice« i pošto je predsjednik Knjižnice g. Luka Antić napustio sjednicu, to se u najkraćem roku saziva vanredna glavna skupština Jugoslavenske pučke knjižnice i čitaonica sa dnevnim redom: Izbor nove uprave.[296]

Zapisnik su potpisali Ivan Lončarić Papić, Silvestar Antić Kombolić, Andrija Jeličić Tominčić i Anđela Glavan, dakle svi članovi upravnog odbora osim odsutnog predsjednika Luke Antića.

S ovim činom je izbio još veći sukob između Prireñivačkog odbora i predsjednika HPK te pojedinaca koji su ga podržavali, nego što je bila njegova odsutnost s priredbe (1. i 8. VII). Sada je bila riječ o krupnom pitanju, o pravu HPK na dom, ili bar na dio doma, za koji se ona morala boriti poslije izgradnje. Zaista je bilo nastalo apsurdno stanje. Pokretač izgradnje Doma prosvjete, prvi financijer, okupljač mještana oko gradnje, stavljen je u položaj da mu se stečeno pravo oduzima, da mu se diktira ime n j e g o v a doma, a sada i sam predsjednik ne brani njegova prava. Poslije ove sjednice sukob u HPK više se nije mogao ni ukloniti ni zabašuriti.

Uz to je uočeno i nastojanje da se sokolska težnja za prisvajanjem doma, uz režimsku pomoć, potpuno ostvari. Najprije se nametnulo ime, u planu je bilo »sokoliziranje« HPK, a potom bi Sokolsko društvo moglo lakše postati i vlasnikom »Sokolskog doma Prestolonasljednika Petra«. To su bile etape u potiskivanju HPK, ukoliko ne dođe do otpora članova. U doba diktature i svemoći režima to se moglo i postići. Uostalom, preimenovanje doma izvršeno je zakulisno, bez javnog negodovanja i otpora. Ondašnji upravni odbor HPK kao najpozvaniji nije čak tražio ni objašnjenja za ovakvo nametanje sokolskog imena domu, a daleko je bio i od toga da se usprotivi tome i zaštiti prava HPK. U takvim prilikama moglo se onda pristupiti i planu Janka Jazbeca o njenom »sokoliziranju«. Moglo se bar početi, ako ne i dovršiti.

No ovaj sukob oko vanjskog obilježavanja prava HPK na dom pokazao je i slabost druge strane prema nastupu i prijedlogu Prireñivačkog odbora. Upravni odbor HPK nije doduše prihvatio prijedlog o natpisu, ali nije odobrio ni stav predsjednika niti su ostali članovi napustili sjednicu, što su lako mogli učiniti i time otežati akciju Prireñi-

[296] Zapisnik HPK, II, str. 91.

vačkog odbora. Oni su ipak pokazali razumijevanje i, u stvari, pružili pomoć. Uostalom, dvojica od njih (Ivan Lončarić Papić i Silvestar Antić Kombolić) bili su na strani Prireñivačkog odbora, a ostali (Andrija Jeličić i Anñela Glavan, oba činovnici) nisu se protivili niti su se mogli usprotiviti prijedlogu Prireñivačkog odbora. Bili su čak brzi u donošenju zaključaka da se sazove izvanredna glavna skupština Knjižnice, izabere novi upravni odbor te da se njemu prepusti na taj način daljnju borbu za njena prava uopće i posebno na dom. Time su članovi upravnog odbora pomogli akciju Prireñivačkog odbora. Iskrsla je mogućnost da se izabere novi upravni odbor od članova iz naprednе grupe ili bliskih njoj, a to je i bila namjera Prireñivačkog odbora. Jer samo tako mogla su se osigurati prava HPK u borbi koja je bila neizbježna i voditi tu borbu uz inicijativu i pomoć mjesne organizacije KPJ. S donijetim zaključkom o izboru nove uprave na pomolu je dakle bilo osvajanje HPK. Jer dotadašnji su uspjesi pokazali da je članstvo na gledištu koje su zastupali članovi Prireñivačkog odbora, a ovaj je radio, što se onda nije kazivalo niti se moglo otkriti, a danas se to mora reći, po direktivama partijske organizacije u mjestu.

Ipak se moralo misliti i na otpor ovakvoj akciji Prireñivačkog odbora. S tim su članovi i računali. Postignuti uspjesi priredbama bili su povoljni, ali dovesti do smjene upravnog odbora i izabrati novi odbor od članova koji će braniti prava HPK i djelovati uz podršku naprednih snaga i tajne partijske organizacije, to je već bila akcija druge vrsti i složenija. Mogla ju je onemogućiti režimska vlast bilo kakvom policijskom smicalicom, čak i hapšenjem nekih članova predvodnika kao preventivnom mjerom da se onemogući daljnje otkrivanje istine o preimenovanju doma, a time i napadaji na Sokolsko društvo, što je značilo i na Sokolski dom s kraljevskim imenom. Sve se to zbivalo u srpnju 1934, dakle još za života kralja Aleksandra i za diktatorskog režima, još pod banovanjem dra Iva Perovića, zaštitnika Sokolskog društva, moćne Sokolske župe i nepomirljivog Vinođolsko-uskočkog sokolskog okružja, pa u takvim prilikama policijska iznenañenja nisu bila isključena. Mogle su se očekivati mjere pritiska na članove Prireñivačkog odbora koji su bili državni činovnici, a u javnosti bili su se već istakli kao pripadnici naprednih snaga i braniteljі HPK na priredbama, na sjednicama i djelovanjem u mjestu.

To se moglo očekivati i stoga što nastup Prireñivačkog odbora nije imao samo lokalno značenje. Nije to bilo pitanje samo j e d n o g Sokolskog društva i j e d n e Knjižnice u j e d n o m malom mjestu. U političkom smislu problem je bio širi i dublji. Udaralo se u stvari u sokolsku organizaciju kojoj je na čelu kao starosta bio prijestolonasljednik, a tom kraljevskom oznakom »ukrašen« je bio i taj Sokolski dom u Selcima. Istodobno se ukazivalo na zakluMsnu rabotu režima u korist sokolstva, pokrivenu plaštem kraljevskog imena. Bila je to svojevrsna hrabrost članova Prireñivačkog odbora, napose onih koji su javno istupali — ustati protiv nametnutog sokolskog i kraljevskog imena domu i time razotkriti kako je do toga došlo po d i k t a-

t u, što nije moglo pogodovati ni ugledu dinastije. *Međutim, napredne snage Selaca zagazile su u srpnju 1934. pod vodstvom komunista u tu borbu uvjerene u konačnu pobjedu Hrvatske pučke knjižnice i njenih prava u borbi za Dom prosvjete.*

d) *Izvanredna skupština HPK i izbor novog upravnog odbora (22. VII 1934)*

Napredne snage u Knjižnici uspjele su, kako je navedeno, nabaviti dio marksističkih djela, otvoriti čitaonicu i prirediti veliku zabavu. Bio je to njihov prodor u javnost. Uspjele su, što je još važnije, sazvati izvanrednu skupštinu za izbor novog upravnog odbora. Priređivački odbor morao je izvršiti i taj zadatak. U tri dana izvršio je pripreme za saziv te skupštine, obavijestio je opć. poglavarstvo s potpisom predsjednika Luke Antića i tajnika Ivana Lončarića Papića.[297] Upućen je i poseban poziv članovima s molbom da ga potpišu. Pozvano je bilo 98 članova[298]

Sazivanje ove skupštine usred ljeta (za nedjelju 22. srpnja 1934. u 10 i po sati) bilo je za mjesto u to godišnje doba rijedak događaj. No poslije otvorenja čitaonice i zabave — također usred ljeta — i ovaj poziv na skupštinu pobudio je velik interes. Poslije sokolskog slavlja u svibnju, jednomjesečnog zatišja kao pred buru, za što su postojali i objektivni i subjektivni razlozi, skupština je prihvaćena kao važan događaj ne samo za Knjižnicu nego i za ostala društva, posebno za Sokolsko društvo a manje za Radničku zadrugu sv. Josipa, jednom riječju, za cijelo mjesto. U proteklih 30 dana, od 22. lipnja do 22. srpnja, mještani su doznali što se zbiva, pratili su nastojanja naprednih članova Knjižnice i naslućivali, a neki su bili i obaviješteni, za što se oni bore. Svima je bilo postalo jasno da su u sukobu dva tabora, jedan za Knjižnicu, drugi za Sokolsko društvo, i da je pitanje u tome tko će i kako dalje voditi Knjižnicu. Kakvo je stanje bilo u mjestu, naslućuje se iz jedne bilješke napisane 21. srpnja 1934, dakle uoči izvanredne skupštine. Bilješku je napisao prof. Vinko Antić. Ona glasi:

> »Iz kroničarskih razloga valja zabeležiti da ima grupica ljudi kojoj ovaj rad u Knjižnici ne konvenira iako konkretno ne mogu ništa navesti protiv toga rada. Ali ovaj rad u Knjižnici imao je to pozitivno dejstvo, da se je počelo otvoreno, nezakulisno raditi i da se je sa svih strana istakla potreba da se raščiste sve stvari, da se aktivizira Knjižnica, da se otvori Dom svima, da Dom oživi i da posluži svojoj svrsi. Pokušavalo se omesti ovaj rad u Knjižnici i molbama i pretnjama, jer su izvjesni ljudi osetili da nastaje era otvorenih karata i podnošenja pune odgovornosti za svoj rad, ali je taj pokušaj urodio baš jačanjem svesti Selčana i volje da se stvari postave na svoja mesta. Otvorenje Čitaonice bio je vidni početak novoga doba u Knjižnici, a priredba zabave 8 jula velika manifestacija za Jug. pučku knjižnicu i čitaonicu, njen moralni uspeh, njena ponovna afirmacija, njeno osveženje i njen preporod. Tako su stvari u mestu sazrele, govori se otvoreno i sve je to dovelo do sazi-

[297] Te poslove u ime Priređivačkog odbora obavio je Vinko Antić i uručio dopis opć. poglavarstvu. Kopija u arhivu NKS.
[298] Poziv u arhivu NKS.

i

va vänredne glavne Skupštine za 22 jula o. g. *Trenutak je važan. Sutra ima da članstvo odluči kojim će putem. Biranje nove uprave odlučiće i dalji rad«*, (poter. V. A.).[299]

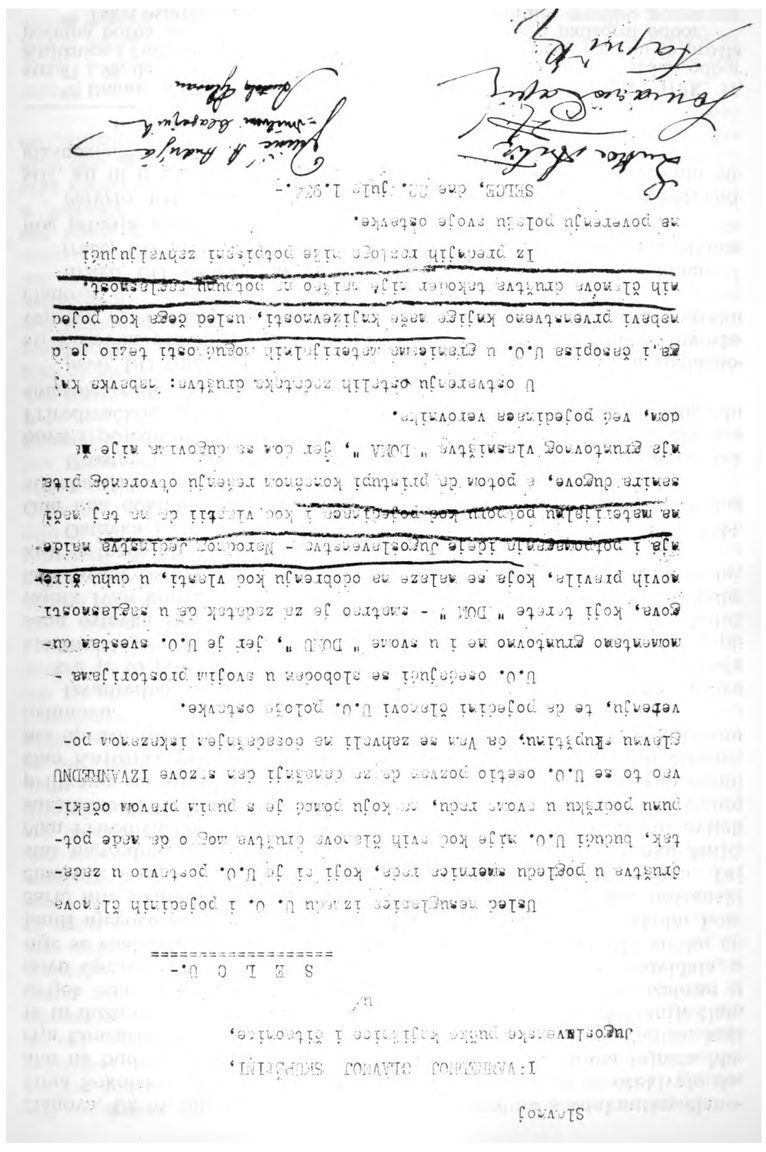
Tako se i dogodilo.

Skupštinu je otvorio predsjednik Luka Antić, ali je odmah za voditelja skupštine izabran prof. Vinko Antić uz opće odobravanje. Napredni članovi kao organizatori skupštine time su nastojali od početka uzeti stvar u svoje ruke i spriječiti eventualnosti protiv sebe, bilo od pojedinaca ili od prisutnog predsjednika vlasti Vjenceslava Rikela, opć. bilježnika. Tajnik Ivan Lončarić najavio je i objasnio ostavku tadašnje uprave. Ostavku je pročitao Andrija Jeličić, blagajnik, davši uz to i neka objašnjenja. Jedino se dr Ivo Karlović pokušao u opširnom izlaganju o radu Knjižnice udaljiti od jedine točke dnevnog reda — izbor nove uprave, pa ga je predsjedatelj na to upozorio i zamolio da se drži dnevnog reda. Prisutni članovi, njih 44, poduprli su stav predsjedatelja i potom je na njegov prijedlog izabran novi upravni odbor od osam članova. Od stare uprave ponovo su izabrani Tomo Jeličić, pomorski strojar, za potpredsjednika, Silvestar Antić Kombolić za gospodara i Anđela Glavan, učiteljica, za knjižničara. Za predsjednika je izabran Ivan Jeličić Kombol, tada turistički referent u sreskom načelstvu u Crikvenici, za tajnika Marija Lončarić Ružić, za blagajnika Josip Antić Sokol i za članove uprave Andrija Antić Kombolić i Stjepan Pobor, kovač.[300]

U novi upravni odbor nije izabran ni jedan član iz mjesne organizacije KPJ. Ipak su izabrani oni članovi Knjižnice za koje se držalo da će poduprijeti nastojanja naprednih članova. Pri izboru se nastojalo da izvjesna imena ne izazovu sumnju, da se omogući rad Knjižnice prema smjernicama koje je utvrdila partijska organizacija. U izboru Ivana Jeličića za predsjednika našla se osoba, koja će — tako se smatralo — najbolje osigurati rad Knjižnice u suradnji s naprednim članovima. Jeličić je u mladosti djelovao kao »janušićevac«, zalagao se za stalan napredak mjesta, bio je odan Knjižnici i još je 1922. predložio gradnju Doma prosvjete. Kako je do 1929. bio i član Sokolskog društva, čak i među njegovim osnivačima (1925), uz to činovnik, uvijek nacionalno opredijeljen, u političkim prilikama sredinom 1934. bio je pogodna osoba za predsjedničko mjesto.Poslije majskog diktata o promjeni imena doma Jeličić se sasvim priklonio Knjižnici, kao i svi napredni članovi. To je već bio potvrdio govorom na otvorenju čitaonice i predavanjem na priredbi. Vladalo je uvjerenje da će kao predsjednik pozitivno djelovati prema nastojanjima naprednih snaga, s kojima se inače u mnogo čemu slagao.

I od ostalih članova nove uprave očekivalo se da će biti dobri suradnici i pomoći predsjedniku. Stari potpredsjednik Tomo Jeličić, izabran ponovo, nije se bio otvoreno izjasnio da je na strani naprednih

[299] Zapisnik HPK, II, str. 93. Također u spomenici »50-godišnjica HPK ...«, str. 68.
[300] Zapisnik HPK, II, str. 95.

Tekst ostavke četvorice članova upravnog odbora Knjižnice u Selcima podnije-te 22. VII 1934. na izvanrednoj glavnoj skupštini.

članova. Uz to, on je bio u prijateljskim odnosima s istaknutim članovima Sokolskog društva, a i sam član toga društva, ali se očekivalo da, ako ne bude pomagao, neće ni odmagati u radu. Izabrana tajnica Marija Lončarić Ružić zamijenila je tajnika Ivana Lončarića Papića, koji je tu dužnost vršio od osnutka Knjižnice i bio njezin najzaslužniji član, uvijek odan kao ljubitelj knjige i kulturnog napretka. Nije izabran u novu upravu samo zato da se ne uvodi u borbu koja se predviđala, a nije se znalo da li će moći s predsjednikom ići do kraja. Ma koliko cijenili njegove zasluge za razvitak Knjižnice, u ondašnjem sukobu Lončarić nije naprednim snagama bio dovoljna garancija i kao poštanski činovnik i nije se htjelo izlagati ga eventualnim neugodnostima. Taj stav naprednih snaga priopćio mu je pred skupštinu prof. Vinko Antić, član Prireďivačkog odbora, koji je inače s Lončarićem Papićem uvijek surađivao.[301] Nova tajnica, Marija Lončarić Ružić, bila je u nastalim prilikama na strani naprednih članova i po njihovoj ocjeni kao odani član Knjižnice pogodna osoba da s predsjednikom i s ostalim članovima uprave vodi Knjižnicu u inače teškim okolnostima za ovu kulturnu ustanovu.

Izvanredna skupština i govori tada izrečeni te izbor nove uprave — sve je to potvrdilo da je izbio sukob u mjestu, u kojemu je inače vladala sloga u gradnji zajedničkog doma. Taj je sukob potvrdila i pisana ostavka stare uprave, koju su potpisali predsjednik Luka Antić, tajnik Ivan Lončarić Papić, blagajnik Andrija Jeličić i knjižničar Anđela Glavan. Ostavku nije potpisao gospodar Silvestar Antić Kombolić, koji je inače tih dana sudjelovao u radu stare uprave.

Ostavka je upućena izvanrednoj glavnoj skupštini 22. srpnja 1934. Ona ima dokumentarnu važnost za prikaz stanja u mjestu i nastalog sukoba (faksimil ostavke na str. 271).

U ostavci se priznaje postojanje »nesuglasica između upravnog odbora i pojedinih članova društva«, što se svakako odnosi na članove Prireďivačkog odbora. A nesuglasice postoje, kaže se dalje, »u pogledu smernica rada«, koje se svode na ovo:

prvo, UO (upravni odbor) je smatrao da treba da radi u suglasnosti s novim pravilima »u duhu širenja i potpomaganja ideje Jugoslavenstva — Narodnog Jedinstva« i da u takvom radu naiđe na podršku članova;

drugo, UO je nastojao da se otplate dugovi za izgradnju doma;

treće, UO je tek potom htio pristupiti »konačnom rešenju otvorenog pitanja gruntovnog vlasništva« doma;

četvrto, UO »težio je da nabavi prvenstveno knjige naše književnosti«, ali ni u tome kod pojedinih članova »nije naišao na potpunu suglasnost«.[302]

[301] Unatoč tom saopćenju, I. Lončarić Papić piše u Zapisniku HPK, II, str. 87 i 98, da nije kroz tri godine (1934, 1935. i 1936) biran ni u jedan odbor Knjižnice i čudi se takvom postupku. U tome očito griješi, jer čim je prošla početna borba za Knjižnicu i Dom prosvjete biran je u nadzorni odbor.

[302] Tekst ostavke upravnog odbora HPK. Kod autora.

Potpisnici ostavke, pozivajući se na ideju »Jugoslavenstva — Narodnog Jedinstva« priklonili su se očito šestoj anuarskoj politici režima diktature, htjeli to pojedinci ili ne. Ali oni su time prokazali napredne članove Knjižnice pred vlastima kao protivnike takve politike, što su oni zaista i bili. Pitanje otplate dugova bilo je sekundarno, a primamo je bilo vlasništvo doma. Stari upravni odbor već je bio u tome popustio, dopustivši nametanje domu sokolskog imena, i time je odstupio od zaključka 30. godišnje skupštine da se Dom prosvjete gruntovno upiše na Knjižnicu. Stari upravni odbor nije imao na to pravo i stoga je morao izazvati »nesuglasice« s članovima Knjižnice. Doista ih je i izazvao, prepuštajući da se Knjižnica u »Sokolskom domu Prestolonasljednika Petra« izgubi kao subjekt te da se konačno u ondašnjim prilikama, po naumu Janka Jazbeca, i ne samo njega, i »sokolizira«. U pogledu nabave knjiga potpisnici ostavke ukazuju na to da su oni težili da se nabave »knjige naše književnosti«. S ovakvom izjavom, a s obzirom na već nabavljene knjige, među njima i neke marksističke, oni su vlastima otvoreno ukazali da u akciji naprednih članova uoči političke momente, a kojima su se oni stvarno rukovodili. To je bila otvorena i najteža optužba za napredne članove sredinom ljeta 1934. Kada se, dakle, ova ostavka pobliže razmotri, mora se uočiti da je upravni odbor izvršio napadaj na napredne članove, da pomaže Sokolsko društvo i brani režimsku politiku, s kojom su se napredni članovi upravo i sukobili. Istina, u manifestacijama Prireďivačkog odbora početkom srpnja napredni članovi pokazali su javno što misle i što hoće, a narudžba marksističke literature za Knjižnicu bila je jasan dokaz da napredni članovi izlaze iz dotadašnjih političkih okvira i razbijaju ih. To je bilo ono što nije odgovaralo politici Sokolskog društva ni režimu diktature. Stari upravni odbor pomogao je svojom ostavkom upravo takvu politiku, napadajući istodobno napredne članove Knjižnice, pa je stoga već prije svojim neradom izazvao »nesuglasice« i došao u sukob s naprednim članovima, ne boreći se za prava Knjižnice.

Podnošenjem ostavke stari upravni odbor olakšao je situaciju i pridonio da se izbor novog odbora izvrši bez većih trzavica. Time je bila završena borba započeta nabavom marksističke literature, otvorenjem čitaonice i priredbom. Tako je Prireďivački odbor kao eksponent naprednih snaga i mjesne organizacije KPJ uspješno izvršio svoje zadatke. U samih 30 dana, od 22. lipnja do 22. srpnja, nizali su se značajni događaji za Knjižnicu i za cijelo mjesto. Oni su doveli do preokreta u mjestu u kulturnom i u političkom pogledu. Prodor naprednih snaga bio je očito jak, iznenadan, otpor upravnog odbora Knjižnice nikakav, a Sokolsko društvo nije još bilo javno stupilo na scenu. Ono doista nije dobro ocijenilo situaciju. Oslanjajući se ma režim diktature, ono nije sebi predočilo što znači akcija naprednih snaga unutar Knjižnice, do čega ona može dovesti i kako može završiti.

U mjestu je došlo zaista do preokreta, i treba uočiti u čemu je njegov sadržaj. U prvom redu iza svih ondašnjih zbivanja, inicijativa i akcija stajala je mjesna organizacija KPJ. Osvajanje Knjižnice i izbor novog upravnog odbora njezin je značajan uspjeh u još uvijek teškim politi-

ckim prilikama sredinom 1934. Time je došlo do prekida s onim slojem mještana koji su po svom materijalnom položaju i kao građani bili bliži sokolstvu i režimu. Na suprotnoj strani bili su radni ljudi, proleteri, a s njima i lijeva inteligencija, podupirani od partijske organizacije. Dogodilo se isto, samo u drugim prilikama, kao i 1919—1920. kada je KPJ okupila većinu mještana i izvojevala pobjedu na općinskim izborima i mjesto je dobilo komunističko općinsko zastupstvo. I sadašnja borba ima izrazito klasno obilježje. Za razliku od 1919—1920, sada je i dobar dio inteligencije na strani radničkog pokreta, što je dalo poleta i snage već na početku akcije za obranu prava Hrvatske pučke knjižnice. Ta činjenica ujedno objašnjava za što je ta akcija počela vrlo brzo poslije svibanjskog sokolskog slavlja, vođena mudro i ustrajno, pa je zato i imala uspjeha. U borbi za Knjižnicu i Dom prosvjete u Selcima se okupljanjem većine mještana stvarao u neku ruku narodni front protiv sokolskog društva i režima diktature. Vodeći konkretnu borbu za prava Knjižnice — koja se nisu mogla negirati ni poništiti — mjesna organizacija KPJ u Selcima našla je sredinom 1934. platformu za javno djelovanje. To je bio tada njezin najveći uspjeh.

4. *Novi upravni odbor u borbi za Dom posvjete*

Izborom novog upravnog odbora Knjižnice prestao je postojati Priređivački odbor, ali je već on dao smjernice rada u suglasnosti s mjesnom organizacijom KPJ. Daljnja djelatnost Knjižnice ovisila je sada o novoj upravi i o potpori naprednih snaga. Izabran upravo na njihovom programu rada, upravni je odbor pristupio ostvarenju onih zamisli kojima se usprotivio stari upravni odbor i zbog čega je i došlo do saziva izvanredne skupštine. To se ticalo u prvom redu postavljanja na »Sokolskim dom Prestolonasljednika Petra« ploče s natpisom »D o m Jugoslavenske pučke knjižnice i čitaonice«, kojom se imalo istaći njeno pravo na dom i da je ona u s v o m e domu.

Istina, bilo je već odmah poslije izbora novog upravnog odbora pokušaja da se taj izbor poništi. Na prvoj sjednici upravnog odbora 26. srpnja 1934. izvijestio je predsjednik I. Jeličić »da je sa izvjesne strane pokušano poništiti izbor novog odbora policijskim putem«, ali je dodao da to »nije moglo uspjeti, jer se na netočnostima ne da ništa postići.«[303] Osim toga, na istoj sjednici utvrđeno je da ise protiv novog odbora »pokušalo raditi na razne načine«, pa je predsjednik predložio, a odbor prihvatio, da se da izjava »obzirom na reči bivšeg predsednika na izvanrednoj skupštini o šajkači i sokolu« i da se ova dostavi sreskom načelstvu i Sokolskom društvu.«[304]

No ovi pokušaji da se omete rad nove uprave već u početku, nisu uspjeli. Upravni je odbor na drugoj sjednici 5. kolovoza 1934, dakle samo deset dana poslije izvanredne skupštine, raspravio pitanje položaja Knjižnice u Sokolskom domu. Stanje je bilo apsurdno, naime, da je

[303] Zapisnik HPK, II, str. 99.
[304] Isto.

pokretač gradnje doma i, prema zaključku od 11. veljače 1934, vlasnik »Doma prosvjete«, sada smješten u prvom katu t u đ e g doma, tj. sokolskog. Zato je predsjednik Jeličić predložio, a odbor jednoglasno prihvatio, »da se dade obilježje da smo u svojoj kući i da se smatramo gospodarom u njoj, kao što je to i želja članova«. Na to je upravni odbor zaključio »da se izvjesi tabla sa natpisom »D om Jugoslavenske pučke knjižnice i čitaonice.«[305]

Odbor je dakle prihvatio ono što je 18. srpnja 1934 predložio Priređivački odbor, a što je stara uprava odbila i zbog čega je i sazvana izvanredna skupština. A poslije ovog zaključka istoga je dana, tj. 5. kolovoza 1934, u 11 i po sati ranije pripremljena ploča postavljena na balkon prostorija Knjižnice. To je »popraćeno s radošću i odobravanjem prisutnih, a poslije i svih neprisutnih«.[306]

»Dom Jugoslavenske pučke knjižnice i čitaonice« prema zaključku novog upravnog odbora Knjižnice.

Ovaj zaključak upravnog odbora Knjižnice i njegovo izvršenje predstavljao je nedvojbeno odvažan čin u ondašnjim političkim prilikama. Time je zapravo odbačeno odobrenje maršalata dvora da se »Dom prosvjete« preimenuje u »Sokolski dom Prestolonaseljednika Petra«, iako ni maršalatu dvora nije bilo predočeno pravo stanje što se toga doma tiče, nego se zakulisno molilo da se Sokolskom domu pridoda kraljev-

[305] Isto, str. 100.
[306] Isto, str. 105. Također sjećanja autora.

ski dodatak. Nije ni rečeno da se to ime nameće cijelom mjestu i Knjižnici zadaje udarac i u pogledu vlasništva doma. Zaključkom upravnog odbora u pravom je svjetlu prikazano i sokolsko slavlje prigodom otvorenja nazovi Sokolskog doma, naime, ' a nije bilo izraz volje mještana, a pogotovu ne članova Knjižnice. Tak je u prisutnosti kraljeva izaslanika pukovnika Krstića i bana dr Iva Perovića upriličeno lažno slavlje nametanjem sokolskog imena domu koji nije bio sokolski, bar nije bio samo sokolski. Ipak su se protiv ovog zaključka upravnog odbora Knjižnice, ma koliko ona imala pravo da na svoj dio doma postavi i svoju oznaku, mogle očekivati i neke policijske mjere, prigovori ili još teže. Na to su svi napredni članovi s upravnim odborom bili pripravni, ali su ipak donijeli takav zaključak o dupliranju imena doma da se počne raščišćavati i pitanje njegova vlasništva. Znali su da su oba naslova, jedan s kraljevskim dodatkom, a drugi bez njega, na istom domu neodrživi, pa je postavljanje drugog natpisa imalo i političko i vlasničko značenje.

Sresko načelstvo u Crikvenici obaviješteno je o postavljanju novog natpisa na dom. To je učinila opć uprava, a možda i netko drugi. Na temelju toga javio je sreski načelnik dr Vasilije Kočović telefonom predsjedniku Knjižnice I. Jeličiću da se novi natpis skine. To je bilo 9. kolovoza, dakle 4 dana nakon što je ploča s natpisom izvješena. Istoga dana u 21 sat održana je sjednica upravnog odbora Knjižnice.

Predsjednik Jeličić izvijestio je kako je sreskom načelniku odgovorio »da je tabla pravilno postavljena i da on ne može bez odobrenja upravnog odbora ništa učiniti«. Na to je upravni odbor zaključio da se sreskom načelniku podnese predstavka i da je uruče izaslanici Knjižnice: predsjednik I. Jeličić, gospodar Silvestar Antić, blagajnik Josip Antić te izvan uprave članovi Vjekoslav Jeličić, Josip Antić Tunar i prof. Vinko Antić.

U toj je predstavci otvoreno prikazano stanje u mjestu i izložen je historijat gradnje doma i obrazloženje o postavljanju natpisa »Dom JPKČ«. To je prvi pisani dokument šireg značenja o sukobu u mjestu. Bez ustručavanja i straha, bez oportunizma i puzanja pred režimom, upravni je odbor u ovoj predstavci otvoreno iznio pravo stanje stvari o domu i odlučio da i dalje brani prava Knjižnice, onako kako su to započeli članovi Prireďivačkog odbora u suglasnosti s mjesnom organizacijom KPJ još za vrijeme starog upravnog odbora Knjižnice. Predstavku su [potpisali svi članovi upra nog odbora, a s njima i zapisničar i sastavljač te predstavke Vinko Antić.[307]

Izaslanici Knjižnice predali su predstavku sreskom načelniku 10. kolovoza 1934. U jednosatnom razgovoru oni su mu objasnili stanje u mjestu i branili prava Knjižnice u vezi s domom. Sreski načelnik potvrdio je navode, ali je ipak umolio da upravni odbor skine postavljeni natpis. Nije dao zamoljeno rješenje jer ga nije ni sam imao, kako je to saopćio, ali je dodao da se ploča mora skinuti istoga dana do 12 sati ili će u protivnom to učiniti policija. I doista, pošto upravni odbor nije

[307] Isto, str. 101—104.

skinuo ploču, sutradan, 11. kolovoza u 8,15 sati ploču je skinuo općinski redar Andrija Lončarić po naređenju opć. bilježnika Vjenceslava Rikela i u njegovoj prisutnosti, izvršujući tako nalog sreskog načelnika. Nitko od mještana nije to htio učiniti.[308]

Ovom policijskom mjerom mještanima je jasno pokazano da JPKČ ne može ni vanjskim znakom obilježiti s v o j u prisutnost u s v o m e domu. To je unijelo još veći nemir u mjesto. Naprednim članovima Knjižnice bilo je jasno i prije postavljanja ploče da se uz naslov »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra« teško može zadržati i natpis da je taj dom također »Dom JPKĆ«. Ali se istodobno predvidjelo da će prisilno skidanje ploče zbiti članove i mještane uopće oko JPKČ i ojačati njen položaj u daljnjoj borbi za njena prava i u isto vrijeme za kulturno-političko djelovanje pod rukovodstvom inovog upravnog odbora uz podršku naprednih članova i mjesne organizacije KPJ. Čak se predmnijevalo da će takvo djelovanje u Knjižnici biti ne samo ometano i sputavano, već možda i onemogućeno i spriječeno, ako ojača sokolstvo, ako Sokolsko društvo prisvoji dom i ako se sprovede plan o »sokoliziranju« Knjižnice. Da do toga ipak ne dođe, moralo se otvoreno stupiti u borbu, pridobiti većinu mještana za izvojevanje prava Knjižnice, a tome je i vodio izabrani put otvorene borbe s dokazima u ruci i s pr-ipravnošću da se borba vodi do kraja. Prema iznošenju činjenica u predstavci sreskom načelniku i novi upravni odbor potvrdio je da se nepokolebljivo brane prava Knjižnice, a to je bilo gledište svih naprednih članova, mjesne organizacije KPJ i njenih simpatizera.

Upravni odbor nije se pokolebao držanjem vlasti i postupkom sreskog načelnika. Tada se nije mislilo samo na vanjske oznake na domu, iako je u osvajanju doma i jačanju Sokolskog društva i to bilo veoma značajno. Naime, krajem lipnja, kada su nabavljene marksističke knjige i počelo djelovanje Prireďivačkog odbora, nametnulo se odmah pitanje gruntovnog upisa doma na JPKČ. To se smatralo veoma važnim, jer se znalo da će dom pripasti onome koji ima pravo da svoje vlasništvo unese u gruntovnicu. Trebalo je, dakle, izraditi kupoprodajne ugovore s vlasnicima zemljišta na kojemu je dom sagrađen i dalje postupiti prema zakonskim propisima. Te poslove uz savjet i pomoć javnog bilježnika Zlatka Šafarića posvršavali su predsjednik Ivan Jeličić i član prof. Vinko Antić do polovice kolovoza, a 18. toga mjeseca ugovore je potpisao i javni bilježnik.

Na čemu je HPK odnosno njena naseljednica JPKČ zasnivala svoje pravo da na sebe gruntovno upiše cijeli »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra«?

Istina je da je HPK dala prva novčana sredstva i njenom je inicijativom osnovan Odbor za gradnju doma od njenih predstavnika (8), Sokolskog društva (4) i Radničke zadruge sv. Josipa (5). Istina je također da je dom bio namijenjen svima društvima, što nitko nije ni poricao. Dok se dom gradio, nije se ni nametnulo pitanje upisa u gruntovnicu. Međutim, poslije izgradnje doma na 30. godišnjoj skupštini HPK

[308] Isto, str. 105.

11. veljače 1934, donijet je već navedeni zaključak da se »gruntovno »Dom prosvjete« prenese na Jugosl. Pučku knjižnicu«. Zaključak su potpisali predstavnici svih društava, kojih su članovi bili delegirani u Odbor za gradnju doma, tj. Knjižnice, Sokolskog društva i Radničke zadruge sv. Josipa. Upravo na tom zaključku — i mimo historijata gradnje doma — upravni odbor JPKČ zasnivao je svoje pravo na gruntovni upis doma. Izradio je kupoprodajne ugovore i mogao ih ovjeroviti kod javnog bilježnika, jer su ih potpisali i vlasnici zemljišta s izjavom da su svoju parcelu prodali Knjižnici.

Ugovori su dakle bili pravno bez prigovora. I takve je potkraj kolovoza predao u ime upravnog odbora prof. Vinko Antić opć. bilježniku Vjenceslavu Rikelu. On se začudio što se dom potpuno prenosi u vlasništvo JPKČ, a zaprepaštenje obuzelo je i druge u mjestu, one oko Sokolskog društva. Bilo je, doduše, u prvi mah apsurdno da je »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra« vlasništvo drugog društva, naime JPKČ. Ali do takva apsurda nije dovela JPKČ, nego oni koji su zakulisno djelovali i pomogli da se »Dom prosvjete« prozove neovlašteno sokolskim i to kamuflira kraljevskim imenom, da bi se zaštitila očita prevara.

Spomenuta dva člana Knjižnice pripremali su promišljeno kupoprodajne ugovore i radili su sve tiho da im netko ne omete izvršenje toga zadatka. Za to nije nitko znao osim uski krug zainteresiranih članova. Potpisani s obje strane, od prodavaoca i kupca, i ovjereni od javnog bilježnika, ti su ugovori bili sada pravni dokumenti o vlasništvu. Oni se nisu mogli lako poništiti. U tome je i bila prednost JPKČ. Da je udarac bio više nego jak, jači od svih prethodnih, pokazuje to što je općinska uprava zaustavila slanje tih ugovora na Poreznu upravu u Crikvenicu da ova postupi dalje po zakonu. Mjesto toga općinska uprava pozvala je vlasnike zemljišta kao potpisnike ugovora na — preslušan je.

O svemu ovome raspravljano je na sjednici upravnog odbora JPKČ 23. kolovoza 1934, dakle 2—3 dana poslije predaje kupoprodajnih ugovora opć. upravi. Iskazana je zahvalnost javnom bilježniku Z. Šafariću na njegovu trudu, a zatim je predsjednik I. Jeličić izvijestio kako se opć. uprava odnosi prema JPKČ. U zapisniku se iznosi ovo:

> »Presj. nadalje izvešćuje kako je op. Uprava u Selcih odnosno g. V. Rikel op. bilježnik odbio procenu čestica sa motivaciom da je dobio takvo naređenje od srezkog načelnika. Predsjednik je nato zatražio pismenu motivaciju toga odbijanja podpisa ali do danas ni to nije dobiveno. Već su danas pozvani u općinu pođpisnici ugovora i ispitivani u prisustvu starešine isokola g. A. Beraneka, bivšeg predsj. knjižnice g. Luke Antica, tajnika sokola g. M. Lončarića te opć. predsjednika g. Petra Lončarića kako je došlo do te kupnje odnosno prodaje njihovih čestica Jug. P. knjižnici i čitaonici. Postavljena su na njih vrlo neumesna pitanja i primjetbe na račun J. P. K. Č. pa predsjed. predlaže da U. O. prema ovome zauzme svoje stanovište i osudi takav postupak.«[309]

[309] Isto, str. 106.

Kupoprodajni ugovori stvorili su, dakle, novi i žešći sukob jer se radilo o vlasništvu doma. Uz to, sada su se u sukob otvoreno umiješale i vlasti. To je svakako upravni odbor Knjižnice dovelo u težak položaj. Ali do kolebanja u obrani prava Knjižnice nije ni sada došlo. Naprotiv, upravni odbor Knjižnice donosi na istoj sjednici ove zaključke:

»1. Osuđuje postupak mjerodavnih faktora koji ne poštivaju svih postojećih zemaljskih zakona.
2. Smatra da kada je opšt. uprava pozvala podpisnike kup. prod. Ugovora nisu imali mjesta tamo predstavnici Sokola ni predstavnici bivše uprave pučke knjižnice.
3. Zaključuje da će svim svojim silama nastaviti započeti rad u cilju obezbeđenja prava J. P. K. i Čitaonice na izgrađeni Dom a specialno nastojati oko gruntovnog prepisa odnosno poštivanja zaključaka godišnje skupštine XXX po redu.
4. U. 0. ovlašćuje predsjed. da u toku jutrošnjeg dana najenergičnije zatraži povrat opšt. upravi predanih kup. prod. Ugovora kao i pismeno rešenje zašto neće Ugovor da vidira odnosno proceni prodane čestice i da poduzme sve korake koji mu prama zemalj. zakonima u tome mogu poslužiti.
5. Da kod sreskog načelstva i sreskog suda uloži u ime U. 0. protest protiv ovakvog postupka Opšt. Uprave.«[0]

Upravni je odbor dosljedan u obrani prava JPKČ. Napao je nezakonit postupak opć. uprave i sreskog načelstva. Time je sukobljavanje s režimom diktature poprimilo oštrinu, a u pitanju su bili pravni propisi o postupku s predanim kupoprodajnim ugovorima. Upravni je odbor sada bio još u težem položaju, ali se ni tada nije pokolebao u nametnutoj borbi.

Nije sustao ni kada je šest dana kasnije objavljen u sušačkom *Novom listu* otvoren napadaj na JPKČ, čime je o sukobu bila obaviještena i šira javnost.

U tom nepotpisanom članku pod naslovom »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra u Selcu« već se uvodno tvrdi netočno da je bio osnovan »odbor za gradnju Sokolskog doma« kojemu da je »pristupila i mjesna Narodna čitaonica«. Istina je, međutim, da je već početkom 1923. HPK započela akciju za gradnju »Doma prosvjete«, kao što je istina da je i Sokolsko društvo poslije svoga osnutka 1925. počelo sakupljati sredstva za gradnju »Sokolskog doma«. Istina je, nadalje i to da je poč. 1931. u Knjižnici pokrenuta akcija, u nastavku na onu iz 1923, da se pristupi gradnji »Doma prosvjete«. Ta je akcija zatim proširena, pa su u Odbor za gradnju doma »Narod sebi« izabrani predstavnici tih društava. Nije dakle HPK »pristupila odboru za gradnju Sokolskog doma«, kao što nije ni Sokolsko društvo »pristupilo« Odboru za gradnju »Doma prosvjete«, nego su tri društva zajednički osnovala »Odbor za gradnju doma »Narod sebi«. Netočno se također iznosi da je »obavljena i posveta Sokolskog doma, koji je dobio ime »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra«. Prešućuje se da isti dom od polovice 1932. ima naziv »Dom prosvjete«, da je ovaj zakulisno skinut i zamijenjen — so-

[310] Isto, str. 106—107.

kolskim i da mu je samo na molbu Sokolskog društva dodato kraljevsko ime.

Ovi su navodi vrijedni pažnje ida se vidi kakve su neistine širili putem novina protivnici Knjižnice u Selcima. Ali to nije sve. Tome je slijedio i oštar napadaj na »nekoliko ljudi«. On glasi:

> »Na žalost, kao i svuda, tako se i ovdje našlo nekoliko ljudi, koji nijesu svijesni velike odgovornosti, koju nose i koji sada svim silama i svim sredstvima rade na tome, da se promijeni ime ovoga doma, pa su pošli tako daleko, da je jednoga dana na zgradi osvanula ploča »Dom Jugoslavenske narodne čitaonice«. Osim toga rade na tome, da prenesu zemljište na kojemu je ovaj dom sagrađen na mjesnu Narodnu Čitaonicu, sastavljajući ugovore, što u stvari znači falsifikat, jer ti ljudi prodavaoci nijesu prodavali ta zemljišta Narodnoj Čitaonici, već ih je kupovao Odbor za gradnju doma u kojem su fungirali i predstavnici sokolstva. Kao što je velika i lijepa naša sokolska ideja, tako je velika i lijepa ideja Jugoslavenske Narodne Čitaonice i rekli bi, da se te obadvije ideje potpuno poklapaju tako, da nijednom svijesnom i nacionalnom čovjeku ne će i ne može smetati da Ii se dom zove »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra« ili »Dom Jugoslavenske Narodne Čitaonice«, ali je za osudit metode, kojima se unosi zabuna u naše nacionalne redove i način, kako se zavada javno mišljenje, da se dom zove »Jugoslavenske Narodne Čitaonice«, kada se šire dopisi »da je dosta skrahirane politike itd.« Nećemo da te stvari za sada iznosimo, ali upozorujemo sve one, koji se tim metodama služe da na ovakav način ne unose nespokojstvo u narodne redove, jer će zato samo oni nositi punu odgovornost«.[311]

U ovom napadaju ima također netočnosti. Netočno je da se tražilo »da se promijeni ime ovog doma«. To nije nitko tražio. Upravni odbor ni napredni članovi nisu bili politički plitki i neznalice da bi u Kraljevini još za života kralja Aleksandra tražili promjenu sokolskog imena kojemu je dat kraljevski dodatak. Oni su primili takvo ime kao činjenicu, ali su svojim postupcima pokazali da je takav naziv postavljen diktatom, samo na molbu Sokolskog društva, na zakulisan način, bez suglasnosti Odbora za gradnju doma i ostalih dvaju društava. Razumljivo je da je iznošenje takvih činjenica nekome smetalo, pa i režimu, ali je jačalo pozicije JPKČ i još jače utvrdilo njena oteta prava.

Postavljanje ploče »Dom JPKČ« na dio domskih prostorija u kojima je smještena JPKČ člankopisac označuje da su napadnuti pojedinci »pošli tako daleko«. U tome ima potpuno pravo, jer su oni koji su to učinili, pokazali hrabrost da iznesu istinu i zaštite prava JPKČ, ne povlađujući ni sokolstvu ni režimu diktature u kršenju tih prava.

Netočno je i to što pisac iznosi da u Selcima »rade na tome, da prenesu zemljište na kojemu je ovaj dom sagrađen, na mjesnu Narodnu čitaonicu, sastavljajući ugovore«, jer su ti ugovori već bili sastavljeni, potpisani i 18. kolovoza 1934. ovjereni kod javnog bilježnika. Prema piscu članka, »to u stvari znači falsifikat«, jer da su ljudi prodali zemljište Odboru za gradnju doma »Narod sebi«, a ne JPKČ. Međutim, to nije bio falsifikat, jer su svi članovi Odbora za gradnju doma zaključili na skupštini JPKČ 11. veljače 1934. da se »Dom prosvjete« upiše u

[311] Isto, str. 88. — Novi list, Sušak, 29. VIII 1934.

gruntovnicu na JPKČ. Tako je falsifikat bio u stvari preimenovanje »Doma prosvjete« u »Sokolski dom«.

Osuđujući metode »kojim se unosi« zabuna u naše nacionalne redove« i način »kako se zavada javno mišljenje«, pisac članka uputio je te riječi pogrešno ma JPKČ mjesto na Sokolsko društvo i na ome koji su mu pomagali. Ovi su, naime, upotrijebili te »metode« i takav »način« da falsificiraju ime doma i lažno prikažu stanje u mjestu. Pisac to neće da vidi, nego onima koji brane prava JPKČ prijeti da će »nositi punu odgovornost«.

I ovaj napadaj osvjetljuje kako je bila teška borba za prava HPK. Iza pisca stajali su svakako određeni politički krugovi. On nastupa žustro i bahato, nižući tolike netočnosti i prijeteći zapravo naprednim članovima Knjižnice u Selcima, iako to izrično ne kaže. Ali ni ova prijetnja, ma koliko bila teška u prilikama u kojima je napisana, nije pokolebala napredne članove ni članove upravnog odbora HPK. Istog dana kada je članak objavljen, tj. 29. kolovoza 1934, upravni odbor održao je sjednicu i »nakon svestrane rasprave« o tom članku zaključio da se odgovori u njegovo ime. Odgovor je štampan pod istim naslovom, a objavljen je u broju *Novog lista* od 1—2. rujna 1934.[312]

S tim odgovorom i spomenutom predstavkom sreskom načelniku (10. VIII 1934) upravni odbor HPK pokazao se doraslim u obrani prava ove kulturne ustanove. To se postiglo zato što je imao potporu svih naprednih članova, a ovi su djelovali pod vodstvom mjesne organizacije KPJ sa sekretarom Vjekoslavom Jeličićem. Ona je surađivala s lijevim intelektualcima u mjestu na način prikladan ondašnjim prilikama i imala je uspjeha.

Sve se ovo događa u Selcima u vrijeme kada se poslije hapšenja komunista i njihovih simpatizera u Hrvatskom primorju poslije prvomajske proslave u Hreljinu pripremala optužnica protiv 53 komunista i simpatizera KPJ. Ona je podignuta 7. rujna 1934. da bi počeo tzv. Ogulinski proces. A do tada su članovi mjesne organizacije KPJ u Selcima bili postigli niz uspjeha: okupili su napredne članove HPK, osvojili upravu u njoj i poveli borbu za prava Knjižnice protiv režimskog sokolstva. Partijska organizacija djelovala je, dakle, sredinom 1934. putem Knjižnice i na razne načine uspjela da je postala osnovna politička snaga u mjestu. Za nju se, kao ilegalnu, nije znalo, ali se ona osjećala u javnom radu na svakom koraku, a pogotovu u radu Knjižnice.

Može se sada, na temelju postignutih uspjeha, zapitati kako je mjesnoj organizaciji KPJ u Selcima uspijevalo i uspjelo djelovati u danima sredinom 1934. kada su u drugim primorskim mjestima komunisti prokazivani i hapšeni. O tome su bili obaviješteni i sresko načelstvo u Crikvenici i žandarmerija, pa su svakako bili budni, prateći rad u Vinodolu u kojemu su neki komunisti bili pod nadzorom. To je bio i Vjekoslav Jeličić, kako je spomenuto, a sada je bio čak sekretar mjesne organizacije, što nije došlo do provale i što se nije otkrilo djelovanje komunista 1934, jedan je od razloga dobra konspiracija. Komunisti nisu napadno nastu-

[312] Isto, str. 89. — Novi list, Sušak, 1. i 2. IX 1934

pali, ali su organizirali nastupe naprednih snaga. Lijevi intelektualci i simpatizeri KPJ djelovali su uz podršku i suglasnost članova partijske organizacije, iako se o njenu postojanju nije znalo. Kako su neki napredni članovi bili prije članovi Sokolskog društva, držalo se u izvjesnim krugovima da su nacionalno opredijeljeni i nisu ih ubrajali u ljevičare. Djelatnost ovih u HPK bila je u to vrijeme ocijenjena kao privrženost toj kulturnoj ustanovi u kojoj su djelovali od mladih dana. Bilo je, doduše, već znakova da su neki mještani lijevo orijentirani, da čitaju lijeve časopise i uopće marksističku literaturu, ali to vlasti sredinom 1934. nisu zapažale ili im to nije još bilo toliko upadljivo niti im je dalo povoda za progone.

Uz to, za rad naprednih članova Knjižnice, uz poticaj i potporu mjesne organizacije KPJ, pogodavalo je stanje u mjestu stvoreno neumjesnim i netaktičnim postupkom režima pod plaštom Sokolskog društva oko preimenovanja Doma prosvjete. U takvoj situaciji bilo je plodno tlo za okupljanje širih slojeva mještana za zaštitu Knjižnice. Nepravda učinjena Knjižnici bila je očita, i tu sramotu preuzelo je na sebe Sokolsko društvo. Takav postupak nije mogla sakriti ni kraljevska oznaka uz ime doma. Većina mještana bila je na strani Knjižnice. Zasluga je naprednih snaga i mjesne organizacije KPJ da su oni prvi javno ustali u obranu Knjižnice na način da im se nije moglo ništa politički prigovoriti. I VjekoSlav Jeličić, poznat u narodu i režimu kao komunist, mogao je braniti pravednu stvar Knjižnice, i branio ju je, a da zato nije mogao biti politički progonjen. Tu obranu Knjižnice poduprla je većina mještana. Vlasti tome nisu mogle ništa prigovoriti, jer je i njima bilo poznato, naročito sreskom načelstvu, kako se gradio dom i kakve su prilike u mjestu.

U takvim prilikama na čelo borbe za prava Knjižnice ustali su mještani koji se nisu mogli politički progoniti. Od njih je bio sastavljen i novi upravni odbor. Članova mjesne organizacije KPJ ni zapaženih komunista u njemu još nije bilo, ali je upravni odbor faktično djelovao u skladu s partijskom organizacijom, koja je ostala u konspiraciji.

Može se čak primijetiti da ni režim ni Sokolsko društvo nisu uočili ni ocijenili domašaj akcija koje je poveo Prireďivački odbor i nastavio novi upravni odbor Knjižnice. A bilo je elemenata za uočavanje karaktera tih akcija. Nabava marksističke literature, dvije priredbe, postavljanje ploče na dom, polemika u *Novom listu* nisu bile bezazlene stvari u političkom pogledu. Ipak, ni režim ni Sokolsko društvo nisu tada još uočili bit i dalekosežnost akcija naprednih snaga. Odlučnost tih snaga i taktika u radu pridonijeli su uspjesima koji su ojačali Knjižnicu, a pokazali slabost sokolskih redova. Nemoć Sokolskog društva očitovala se naročito u sazivanju godišnje skupštine Knjižnice, iako je u starom upravnom odboru bilo članova koji su bili na strani sokolstva. Isto je tako podnošenje ostavke starog upravnog odbora Knjižnice značilo uzmak pred akcijom naprednih članova. I time je bio utrt put za osvajanje Knjižnice i za izbor u novi upravni odbor onih članova koji će braniti prava Knjižnice i osuditi postupak Sokolskog društva, ma koliko ga u tome pomagale i vlasti.

Pri tome treba primijetiti da se sve to zbivalo prije pogibije kralja Aleksandra u Marseilleu (9. X 1934), dakle kada je režim diktature još imao snage da omete i spriječi akciju koja nije pogodovala ni ugledu dinastije. Naime, na Sokolskom domu stršilo je ime prijestolonasljednika Petra, tobože kao izraz volje svih mještana, što nije bilo točno. Teže je bilo to da je akcija naprednih članova Knjižnice razotkrila tu činjenicu i ukazala na zakulisni postupak u nametanju d sokolskog imena i uz njega kraljevske oznake. To razobličavanje lažnog stanja pod tim imenima moglo je biti povod režimu za poduzimanje mjera, što u onim prilikama nije bilo teško, protiv pokretača akcija u ime Knjižnice, ma koliko ona imala pravo i ma koliko pokretači postupali oprezno i smišljeno.

U svjetlu ovih činjenica, postupaka i uspjeha Knjižnice otkriva se pravo z n a č e n j e djelovanja naprednih članova Knjižnice u oživljavanju radničkog pokreta sredinom 1934. uz pomoć, pa i na poticaj mjesne organizacije KPJ, koja u tome preuzima i vodstvo. Po širini i značenju to je djelovanje prešlo okvire samoga mjesta, jer su u borbu upleteni sokolstvo kao oslonac režima, banska vlast i dinastija, kojoj nije moglo biti svejedno kako se razotkriva laž, a to je postavljanje kraljevske oznake *uz* ime Sokolski dom na zakulisan način.

5. *Kulturni rad naprednih snaga u Knjižnici u toku 1934.*

Boreći se za vodstvo u Knjižnici i za njena prava u domu, komunisti Selaca s naprednim članovima Knjižnice htjeli su u isto vrijeme djelovati i na kulturnom polju. Taj su rad usmjerili ideološko-politički upućujući članove na čitanje napredne literature. To dokazuje navedena nabava knjiga, među kojima su i marksističke, a odmah su bile ubilježene u knjigu zapisnika.[313]

Ovim knjigama bilo je u prvi mah dobro popunjeno knjižno blago HPK. To je pridonijelo povećanom posuđivanju knjiga. Dok je u prvom polugodištu 1934. posuđeno 118 knjiga, u drugom polugodištu te godine posuđeno je 415 knjiga, ili u toku cijele godine ukupno 535 knjiga. Broj čitalaca znatno se povećao i više se čitalo. A tome su upravo težili komunisti i s njima napredni članovi, naime da se putem knjiga radni ljudi uopće, a napose mlađi naraštaj, upoznaju s razvojem društva i spoznaju svoj društveno-ekonomski položaj u građanskom poretku. Tako je klasni momenat bio sve više izražen u radu HPK. Čitanju knjiga pridonijela je i čitaonica, koju su posjećivali članovi Knjižnice i nečlanovi u toku dana i večeri.[314] Jer ona nije služila samo za čitanje novina

[313] Isto, str. 84—85. Vidi bilj. 288.

[314] Čitaonica je bila otvorena u ljetu radnim danom od 17—18 sati, nedjeljom od 10—12 i od 14—17, u zimi radnim danom od 19—22 sata, a nedjeljom od 10—12, 14—17 i od 19—22 sata. To je omogućilo da je bila dobro posjećena i da se je moglo u razgovorima djelovati na članove i usmjeravati njihov kulturno-politički odgoj.

i časopisa nego i za diskusije u zimskim večerima i za razgovore o pročitanim knjigama, što je opet mnoge poticalo na čitanje novih djela. Čitaonica je kao dozvoljeno sastajalište članova postala tribina za rasprave, za postavljanje pitanja i za davanje odgovora na njih. Komunisti su u drugoj polovici 1934. ovu mogućnost obilno iskoristili.

Uspjeh u većem čitanju knjiga bio je odmah zapažen. To je utvrđeno i na godišnjoj skupštini Knjižnice 2. veljače 1935. ovim riječima:

> »Dok se pred par godina na glavnim skupštinama redovno konstatiralo malen broj čitača, dotle ove godine (1934), na zadovoljstvo sviju prijatelja knjige, mora se istaći, da se u našem mjestu knjiga sve više traži, nalazi i čita. Na nama je svima da se ovo djelo nastavi.«[315]

Očito je da su osvajanjem uprave Knjižnice i otvaranjem čitaonice komunisti s naprednim članovima uspjeli na legalan način širiti marksističku literaturu i vršiti utjecaj na radne ljude, a posebno na mlađi naraštaj.

Nova uprava pobrinula se i za uvez oštećenih knjiga. U tu svrhu korišćen je novčani dar Stjepana Brozovića u iznosu od 1.600.— dinara, koji je i za nabavu novih knjiga i časopisa darovao još 2.000 dinara. Knjige su uvezane u popravnom zavodu u Zenici. Tada je uprava odlučila da se mjesto popisa knjiga u jednoj knjizi izrade kartotečni listići, što je i učinjeno.[316] Od tada su se čitači služili kartotekom. U bibliotekarskom pogledu to je bio još jedan uspjeh. Na početku 1934. u fondu je bilo 700 knjiga. Te je godine nabavljeno 50, a Knjižnica je primala i novine i časopise.[317]

Knjižnica je priređivala i predavanja. Tako su koncem 1934. i početkom 1935. održana ova:

— Ivan Jeličić: O Anti Starčeviću. Prisutno oko 100 članova (27. XII 1934).
— Ivan Lončarić Papić: O planetarnom sistemu. Prisutno oko 90 članova (28. XII 1934).
— Vinko Antić: Grgur Ninski i borba za glagoljicu. Prisutno oko 120 članova (2. I 1935).
— Vinko Antić: J. J. Strossmayer. Prisutno oko 100 članova (3. I 1935).
— Ivan Lončarić Papić: Arheologija i razvitak ljudske kulture. Prisutno oko 90 članova (12. I 1935).
— Ivan Lončarić Papić: Značaj hljeba i soli u starih Slavena. Prisutno oko 90 članova (19. I 1935).[313]

Predavanja su bila općeobrazovna, nisu pobudila nikakve sumnje u ono vrijeme ljevičarskog kursa u radu Knjižnice, iako su neki od predavača u svome izlaganju iznosili i političke misli. Knjižnica se i na taj način isticala u mjestu. Privlačila je članove i na njih se moglo dje-

[315] Zapisnik HPK, II, str. 120 i 121.
[316] Isto, str. 100.
[317] Isto, str. 120.
[318] Isto, str. 111 i 113.

lovati također na večernjim kružocima u čitaonici poslije ovih predavanja, što se i činilo.

Osim toga, Knjižnica je priređivala i zabave s programom, recitacijama i dramskom predstavom. Novi upravni odbor već je na prvoj sjednici 26. srpnja 1934. zaključio da se »što češće priređuju zabave, a ne samo na staro leto, jer to donosi koristi.«[313] Mislilo se zacijelo na materijalnu korist, jer su Knjižnici bila potrebna sredstva za rad. No cilj je tih zabava bio i drugi, naime, da se s pozornice djeluje na radne ljude uvodnim riječima, recitiranjem pogodnih pjesama i napose prikazom šaljivih komada s tendencijom. No uprava nije uspjela u tome u jesen 1934. Tek na staru godinu, prema tradiciji, pripremljena je velika priredba u velikoj dvorani doma, kao ono 8. srpnja, a u povodu 30-godišnjice HPK. Predsjednik I. Jeličić održao je tzv. proslov, kako se onda nazivala uvodna riječ, dramsku sliku posvećenu 30-godišnjici izveli su Hubert Jeličić i Josip Kršul Knezić, a Vinko Antić je govorio o postanku i radu Knjižnice. Poslije toga prikazana je Molièrova lakrdija »Liječnik protiv volje«. Pojedine uloge izveli su članovi diletantske grupe.[320]

Bio je to novi uspjeh Knjižnice. Dobro posjećena priredba, kao i zabava sutradan na Novu godinu, donijele su zajedno prihod od 3.723 dinara. Rashoda je bilo 2.613 d, pa je čist prihod iznosio 1.110 d. To je omogućilo pokrivanje raznih izdataka Knjižnice, koja ionako nije dobivala ni od kuda pomoći za svoj rad. Ovom su priredbom komunisti s naprednim članovima još više učvrstili položaj Knjižnice, podigli njen ugled u ondašnjim prilikama i zadobili još veću podršku svih mještana. A ona je bila i dalje potrebna. Znalo se da poslije svih uspjeha u toku 1934. predstoje nove borbe za daljnje učvršćenje Knjižnice pod vodstvom lijevih snaga na početku 1935, i za definitivno izvojevanje njenih prava na »Dom prosvjete«, preimenovan uz pomoć režima u »Sokolski dom«.

Bilanca rada Knjižnice u toku druge polovice 1934. bila je dakle pozitivna što se tiče čitanja knjiga, predavanja, zabavnih priredaba i rađa u čitaonici. Takva djelatnost potvrdila je da su snage u Knjižnici takve da mogu uz vođenje borbe za njena prava i obranu vlasništva na dom obogaćivati kultumo-prosvjetni život u mjestu i dati mu suvremeni sadržaj. Istina, ta djelatnost više nije bila u smislu sokolske ideologije, nego je nosila pečat novih dana za izgradnju boljeg društva prema ideologiji KPJ. Bili su to, doduše, skromni počeci rada naprednih snaga i mjesne organizacije KPJ, ali su oni i takvi bili značajni u drugoj polovici 1934. i na početku 1935. kada ni građanske stranke još nisu mogle slobodno djelovati pod režimom diktature, koji je poslije atentata na kralja Aleksandra bio u slabljenju, ali još ne sasvim oslabljen. Takvi počeci rada značajni su sami po sebi, ali još više po tome što su omogućili daljnje jačanje Knjižnice u toku 1935. izborom komunista i u njen upravni odbor.

[319] Isto, str. 99.
[320] Isto, str. 112.

6. *Komunisti u upravnom odboru Knjižnice*

Redovna godišnja skupština Knjižnice održana je 2. veljače 1935. u prostorijama doma koji je još nosio sokolsko ime i uz njega kraljevski dodatak. Poslije burnih događaja u mjestu u drugoj polovici 1934, sukoba sa Sokolskim društvom kao glavnim protivnikom Knjižnice, prva skupština pod novom upravom bila je sama po sebi važna. Ona je imala, uz odobrenje prošloga polugodišnjeg rada, dati novi poticaj upravi za daljnju djelatnost u političkim prilikama početkom 1935, u vrijeme slabljenja režima diktature i oživljavanja stranačkog života u cijeloj zemlji. Komunisti Selaca jasno su to zapažali i znali su da se treba pripremiti za unapređenje rada u Knjižnioi i za njeno jačanje. Za godišnju skupštinu upravni se odbor stoga solidno pripremio, održavši prethodno (25. I 1935) posebnu sjednicu.

Iz podnijetih izvještaja tajnika, knjižničara i gospodara utvrđena je plodna djelatnost Knjižnice. To se posebno vidi iz blagajničkog izvještaja. Prihodi su iznosili 7.634 dinara, a rashodi 5.917, pa je koncem 1934. zabilježen višak prihoda od 1.717 dinara.[321] Dobiven je namještaj za Knjižnicu kao dar banovine.[322] Kao darovatelji javljaju se

[321] Zapisnik HPK, II, str. 122.

Prihodi su bili:

1. Prenos iz god. 1933.		299.50 din
2. Članarina ubrana 1934. god. 61 član		810.— „
3. Darovi g. Stjepana Brozovića		3.600.— „
4. Ostali darovi		943.— „
5. Podignut uložak sa Prve Hrv. štedionice		535.— „
6. Zabava 8. VII 1934.		336.— „
7. Zabava 31. XII 1934.		1.110.- „
	Ukupno	7.634.— „

Rashodi su bili:

1. Osiguranje zgrade kod »Croatie«		412.- „
2. Svjetlo		467.25 „
3. Nabava novih knjiga		1.774.- „
4. Uvez starih knjiga		1.651.50 „
5. Revije i novine		536.— „
6. Pošta i takse		174.75 „
7. Popravak inventara i zgrade		901.50 „
	Ukupno	5.917.— „
	Ostatak koncem 1934. g.	1.717.— „

[322] Zapisnik HPK, II, str. 123.

Dobijen je ovaj namještaj:

2 ormara za knjige, 2 m visine sa 1,75 širine
2 ormara za kniige, 2 m visine sa 1 m širine
1 ormar za novinsku arhivu, 2 m visine sa 1,50 širine
2 pisaća stola
1 veliki stol, 3,50 m dug sa 1,50 širine
3 stolića za igre (društvene)
35 stolica

i Podmladak Crvenog križa u mjestu, Dom narodnog zdravlja u Sušaku i pojedinci.[323] O broju pročitanih knjiga podnijet je također izvještaj, kako je već navedeno.

Skupština je u prisutnosti izaslanika sreskog načelstva željka Gjivanovića protekla mimo. Djelatnost Knjižnice, prikazana u izvještajima, odredila je tok skupštine. Tome je pridonio i izvještaj nadzornog odbora (u sastavu kap. Josip Antić Tunar, Hubert Jeličić i Slavko Jeličić) što ga je pročitao Josip Antić. Utvrđeno je da je poslovanje Knjižnice bilo dobro i da su sve knjige vođene uredno, što je bilo važno za ocjenu rada novog upravnog odbora.

U raspravi o izvještajima bilo je primjedaba i pitanja. Tako je na pitanje potpredsjednika Tome Jeličića, koji je inače malo sudjelovao u radu upravnog odbora, o dugu Knjižnice za odvjetničke usluge dru Mati Dvorničiću odgovorio predsjednik I. Jeličić da je Knjižnica isplatila 200 d i ne duguje više ništa, jer će ostatak od 300 d podmiriti prijatelji Knjižnice. Dat je odgovor i na pitanje Vjekoslava Jeličića o nabavi namještaja, postavljeno dobronamjerno »da bi se jednom za svagda suzbile lažne glasine o tome«, da je taj namještaj poslan Sokolskom društvu. Predsjednik Jeličić obavijestio je da je Knjižnica naručilac namještaja s točnim dimenzijama za svoje prostorije i da ih je tako i dobila.[324] Bilo je nadalje prigovora na red u čitaonici, na što je također odgovorio predsjednik. Najozbiljnija primjedba bila je o nabavi knjiga, naime, »da se ubuduće više nabavljaju knjige domaćih pisaca, a manje stranih«. Na to je odgovorio Vinko Antić kako mu je poznato da je u Knjižnici dobro zastupljena domaća književnost. Primjedba se svakako odnosila na nabavu marksističkih knjiga, a to su bila doista prevedena djela stranih pisaca, pa je na svoj način bila tendenciozna i u onim političkim prilikama mogla je poslužiti vlastima kao upozorenje kakve to knjige nabavlja Knjižnica. Ipak o tome više nije bilo diskusije ni ikakvih posljedica na ovu primjedbu.

Da postoji opozioija protivna radu novog upravnog odbora, potvrđeno je time što su za razrješnicu tome odboru bila 54 glasa, a 9 protiv. Bilo je, dakle, članova koji se nisu slagali s radom nove uprave. To su oni koji su bili i članovi Knjižnice i ujedno članovi Sokolskog društva, a podupirali su sokolstvo. Ta se opozicija oglasila i prilikom izbora novog upravnog odbora. Za prijedlog su glasala 53 člana, a 10 ih je bilo protiv. Velika je većina bila na strani nove uprave, za rad koji su 1934. pokrenuli napredni članovi s komunistima na čelu, uz

[323] Zapisnik HPK, II, str. 123.
Darovi su slijedeći:
2 pljuvačnice od Podmlatka Crvenog krsta Selce
2 pljuvačnice i 21 karbola za raskužbu klozeta od Doma narodnog zdravvl ja u Sušaku
1.500 kom kartona za kartoteku od Narodnog Prosvjećivanja u Sušaku
6 pepeljara od g. Marka Mišulića, trgovca iz Selaca
1 šah od Ivana Antića, šofera
1 šah od Ivana Pobora, briiača.

[324] Zapisnik HPK, II, str. 124.

podršku njihove partijske organizacije. Prema prijedlogu predsjedatelja V. Antica u novi upravni odbor izabrani su svi članovi starog odbora osim Tome Jeličića, jer je potpredsjedničko mjesto bilo po novim pravilima ukinuto, a Jeličić nije ni odobravao rad odbora u kojemu je do tada bio član, pa nije ni sudjelovao u radu. Uz to, mjesto Anđele Glavan, mjesne učiteljice, za knjižničara je izabran prema istom prijedlogu Vjekoslav Jeličić Jureško. Novi članovi izabrani u nadzorni odbor bili su: Fabijan Lončarić, Josip Brozović i Vjekoslav Lončarić.[325]

U izboru novog upravnog odbora nije bilo većih osobnih promjena, osim samo jedne, i to vrlo značajne. Učiteljica Glavan oslobođena je dužnosti knjižničara (koju je inače vršila savjesno i bila odana Knjižnici), očito namjerno i s određenim ciljem. Od nje se početkom 1935. nije više tražilo da se izlaže eventualnim neugodnostima u pogledu nabave i širenja napredne literature. Po zaključku mjesne organizacije KPJ predsjedatelj V. Antić predložio je za knjižničara Vjekoslava Jeličića, dakle komunistu koji je bio kao takav već poznat u mjestu. Taj je prijedlog skupština primila s odobravanjem, uz deset protivnih glasova.

Vjekoslav Jeličić već je do tada bio istaknut među naprednim članovima. Kao član Priređivačkog odbora sudjelovao je u pripremama za otvaranje čitaonice (1. VII 1934) i za zabavnu priredbu (8. V) te za izvanrednu skupštinu. Bio je među delegatima Knjižnice koji su 10. kolovoza 1934. kod sreskog načelnika V. Kočovića branili njena prava na Dom prosvjete, a to je bio prvi nastup pred vlastima i prvo razotkrivanje zakulisnih poteza protiv Knjižnice. Time je Jeličić i u javnosti bio dovoljno politički opredijeljen. Sresko načelstvo vršilo je osim toga nadzor nad njegovom djelatnošću, pa je njegov izbor za knjižničara bio svakako uočljiv i mogao je izazvati sumnje. Imao je značenje i po tome što je bio sekretar mjesne organizacije zabranjene i progonjene KPJ, a izborom za knjižničara dobio je važnu dužnost u Knjižnici. Bio je to daljnji prodor komunista u javni život mjesta i njihovo javno djelovanje u okviru kulturnog društva, koje je legalno radilo po svojim pravilima. Kao iskusan stari komunist, već 15 godina član KPJ (od 1920), V. Jeličić je i sam, s ostalim članovima mjesne partijske organizacije, ocijenio da je politička situacija na početku 1935. takva da se on može primiti dužnosti knjižničara. Do tada je ta dužnost bila više rutinerska, pitanje izdavanja i vraćanja knjiga, ali je sada, kada ju je preuzeo Jeličić, postala važna i u kulturnom i u političkom pogledu. Trebalo je čitaocima postupno ponuditi onu knjigu koja ih dalje upućuje u poznavanje razvitka ljudskog društva, a zatim djelovati na njih i politički u neposrednom dodiru prilikom izbora knjiga za čitanje. Uz to se V. Jeličiću kao knjižničaru pružila sada veoma povoljna prilika da više razgovara s članovima, da ih bolje upoznaje i na njih više djeluje, preporučujući im one knjige, beletrističke

[325] Isto, str. 126.

ili naučne, marksističke, koje mogu shvatiti. On je sada mogao čitaocima postavljati pitanja, a na njihova davati odgovor. Osim toga, Jeličić kao knjižničar mogao je sada s manje opasnosti provjerenim čitaooima dati zabranjene knjige, časopise i letke, koje je izdavala ili samo širila KPJ, a koje je tiskopise već onda raznim tajnim kanalima primala mjesna partijska organizacija.

Rečeno je da su prilikom izbora novog upravnog odbora desetorica članova glasali protiv. To se svakako odnosilo u najvećoj mjeri protiv izbora V. Jeličića za knjižničara. Ti protivnici bili su očito pristalice sokolske politike i nije im nikako odgovaralo da V. Jeličić kao poznati komunist vrši dužnost knjižničara u Knjižnici, koja je Sokolskom društvu već zadala i bila pripravna da zada, bude li potrebno, i nove udarce. S druge strane, napredni članovi i svi koji su branili prava Knjižnice, odobrili su takav izbor kao pogodan i koristan. To je, doduše, bilo smiono i u isto vrijeme opasno za Knjižnicu. Izabrati početkom 1935. za dužnost knjižničara člana čije je političko uvjerenje bilo u mjestu dobro poznato i koji nije — kako je to općinska uprava ukazala već 1932. u saopćenju poslatom sreskom načelstvu — pripadao nijednom tzv. nacionalnom društvu, a pod tim se razumijevalo u prvom redu Sokolsko društvo, koji je, nadalje, već nekoliko godina okupljao oko sebe mlade nezaposlene radnike, među njima i mlade intelektualce, zacijelo je moglo biti zapaženo od protivnika i od vlasti. Uz to, taj isti član, Vjekoslav Jeličić, branio je u toku 1934. često i dovoljno otvoreno, javno, interese Knjižnice i njeno pravo na Dom prosvjete, što je moglo izazvati sumnju u njegovu knjižničarsku dužnost. Uostalom, to nije bilo teško uočiti i protumačiti. No ma koliko riskantan, to je bio promišljen potez i pokazao se koristan, kako su to kasnije prilike potvrdile. S ovim izborom knjižničara pokazala je i mjesna partijska organizacija svoju zrelost, ocijenivši pravilno političku situaciju uopće u zemlji i u samom mjestu, stanje u redovima članstva HPK, te zaključivši da je Jeličić u onom trenutku bio najpogodnija osoba upravo za dužnost knjižničara. Uz to je značajno i to da je Jeličić kao najiskusniji politički i partijski radnik među članovima partijske organizacije u onom času bio pripravan da vrši knjižničarsku dužnost, da se na toj funkciji založi za nabavu i naročito za širenje naprednih knjiga, da se putem pisane riječi vrši utjecaj na radne ljude i da se oni upućuju kako da politički misle i djeluju. Dakle, *sekretar mjesne organizacije KPJ bio je izabran za knjižničara u Knjižnici na početku 1935, što je izvan sumnje mnogo značilo za daljnji rad.*

Izborom V. Jeličića za knjižničara i sam upravni odbor bio je u cjelini jači, politički kvalitetniji i sposobniji u načinu rada i u taktici za daljnju borbu protiv onih koji su još pokušavali podrivati rad Knjižnice. A takvih je bilo među članovima Sokolskog društva i u općinskoj upravi. Prisutnost V. Jeličića u upravnom odboru značila je da će on pružiti veću pomoć u daljnjem radu upravnog odbora i Knjižnice uopće, da će taj rad poduprijeti ne samo napredni članovi nego i mjesna organizacija KPJ.

Ali se u tom izboru krila i jedna opasnost. U navedenom izvještaju opć. uiprave iz 1932. bilo je rečeno da se nekadašnji komunist V. Jeličić »posve povukao sa političkog polja i ne igra nikakvu odlučnu ulogu u mjestu«. Dodato je tome, da je »i dalje zadojen komunističkim idejama«. Potvrda za to našla se u činjenici što nije stupio ni u jedno »mjesno nacionalno viteško društvo da pokaže ispravno mišljenje u duhu državnog i narodnog jedinstva«. Međutim, sada se događa da je Jeličić izborom za knjižničara stupio ne samo na kulturno nego i političko polje i počeo igrati čak »odlučnu ulogu u mjestu«. Jer, Knjižnica je bila od sredine 1934. nosilac naprednih misli i politički borac protiv sokolstva, koje je nastojalo »sokolizirati« tu istu Knjižnicu, pošto joj je njezin Dom prosvjete već »sokoliziralo«, proglasivši ga na zakulisan način »Sokolskim domom«. A u toj Knjižnici, koja je nabavom marksističke literature krajem lipnja 1934. i nastupima naprednih članova te izborom novog upravnog odbora krajem srpnja te godine dovoljno jasno pokazala kamo jedri i kakve je snage vode, takvo važno mjesto kao što je knjižničarsko u onim prilikama povjerava se baš — komunisti. I da uspjeh bude veći i nemoć sokolstva u mjestu i vlasti općinske i kotarske očita, taj je komunist bio u tom trenutku i sekretar tajne mjesne organizacije KPJ.

Hrvatska pučka knjižnica, odnosno tada Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica, nedvojbeno je pokazala putem svojih naprednih članova svoju političku opredijeljenost od sredine 1934. Te su snage bile protivne režimu diktature. Počevši borbu na konkretnom pitanju otuđenja Doma prosvjete, tj. preimenovanja ovoga u »Sokolski dom«, te su 9nage i prije pogibije kralja Aleksandra postigle značajne uspjehe. One su, međutim, i u novim prilikama poslije kraljeve pogibije nastavile započetim pravcem ne odstupajući od njega ni za jotu. Istina, i režim diktature od tada je samo slabio i prilike su se u zemlji mijenjale. Početkom 1935. bila je politička situacija očito povoljnija nego sredinom 1934. kada su napredni članovi Knjižnice pod vodstvom mjesne organizacije KPJ i stupili u borbu. Prema tome, izbor V. Jeličića za knjižničara ove Knjižnice izvršen je u nešto povoljnijim političkim prilikama. One i objašnjavaju što je do toga izbora došlo, što ga je potakla mjesna partijska organizacija i što je V. Jeličić, tada sekretar te organizacije, pristao da vrši dužnost knjižničara.

Ipak, ma koliko i bile povoljne okolnosti za taj izbor, on kao činjenica osvjetljava stanje u mjestu, doraslost komunista i njihove partijske organizacije da se vrlo dobro snalaze u tim prilikama. Izbor V. Jeličića za knjižničara od velikog je dakle značenja za Knjižnicu i za cijelo mjesto ne samo u kulturnom nego baš i u političkom pogledu s obzirom na trenutak u kojemu je izvršen. On pokazuje da mjesna organizacija KPJ u Selcima u toku 1934. i početkom 1935. nije zatvorena u sebe, da se u njoj ne diskutira samo o marksizmu i konspirativno djeluje u uskom krugu simpatizera KPJ. I taj izbor i sva dotadašnja djelatnost u Knjižnici i oko Knjižnice jasno pokazuju da je uspjeh te partijske organizacije baš u tome što su komunisti i simpatizeri KPJ

počeli od sredine 1934. sve više javno djelovati i kulturno i politički, braneći u isto vrijeme prava Knjižnice na Dom prosvjete i svoj samostalni rad bez tutorstva sokolstva, u čemu su imali pomoć većine mještana. Takvo stanje i takve prilike omogućile su da se pristupilo izboru komunista za knjižničara, i to komuniste koji je bio pod policijskom nadzorom. Iako je u tom izboru bilo bez sumnje rizika i za samu Knjižnicu, on pokazuje kako su od sredine 1934. komunisti Selaca na čelu naprednih članova Knjižnice vodili ispravnu politiku, iskoristili slabosti i Sokolskog društva i režima i nastupali taktički i s argumentima u borbi za prava Knjižnice. A ti se argumenti nisu mogli ni sa koje strane ni pobiti ni odbaciti, pogotovu zato što su ih komunisti i napredni članovi Knjižnice znali javnosti podastrijeti u pravo vrijeme, smišljeno i oprezno, a po potrebi i odlučno i beskompromisno. Tako su se konačno odlučili da i V. Jeličić, iako poznat kao komunist i pod nadzorom sreskog načelstva i općinske uprave, bude izabran za knjižničara i tako uđe u upravni odbor Knjižnice. Što je to značilo za Knjižnicu, za cijelo mjesto i za djelovanje mjesne organizacije KPJ u mjestu i, šire, u Vinodolu, pokazala su zbivanja već u toku 1935, a u partijskom pogledu osobito početkom 1936. godine.

7. *Gruntovni upis Sokolskog doma na Knjižnicu*

Političke prilike u Jugoslaviji počele su se mijenjati poslije pogibije kralja Aleksandra. Režim diktature je neminovno dalje slabio. To se u Selcima zapazilo, uz ostalo, na pitanju gruntovnog upisa doma na JPKC.

Naime, kupoprodajni ugovori između JPKČ i pojedinih vlasnika zemljišta na kojima je sagrađen Dom prosvjete, preimenovan u Sokolski dom, napisani su u kolovozu 1934, a potpisani i ovjereni kod javnog bilježnika Zlatka šafarića u Crikvenici 18. kolovoza 1934. Te su činjenice već navedene, kao i to da su ti ugovori predani opć. upravi krajem kolovoza 1934. Ugovore je trebalo tada proslijediti poreznoj upravi u Crikvenici da ih pregleda uz plaćanje taksa, kako bi JPKC mogla izvršiti gruntovni upis na sebe i tako postati vlasnikom doma. No opć. uprava zadržala je po nalogu sreskog načelstva protupropisno te ugovore. Time je spriječila da JPKC 1934. postane gruntovnim vlasnikom doma.

Ali početkom 1935. pod pritiskom nastalih političkih prilika i razvoja događaja u zemlji, što se dovoljno potvrdilo raspisom izbora za Narodnu skupštinu za 5. svibnja 1935, opć. uprava u Selcima više nije mogla zadržavati ove ugovore. Morala ih je, svakako uz suglasnost sreskog načelstva, uputiti poreznoj upravi u Crikvenicu. Ova ih je prema zakonskim propisima potvrdila 8. travnja 1935. Za JPKČ to je bio još jedan veoma značajan uspjeh. Poslije 7 mjeseci čekanja i protupropisnog odnosa prema JPKČ opć. uprava i sresko načelstvo morali su po-

pustiti i primijeniti zakonske propise. Doduše, na zgradi doma je i dalje stršio natpis »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra«, ali je gruntovno postao vlasništvom Knjižnice.

Taj vrlo opipljiv uspjeh Knjižnice potvrdio je da je njena borba za Dom prosvjete imala smisla i opravdanja. Uprava Knjižnice pokazala se doraslom u borbi protiv Sokolskog društva, općinske uprave i samog režima diktature. Završena je bila važna etapa borbe, što je dalo nove snage da napredni članovi Knjižnice s upravnim odborom izdrže na započetom putu, jer se znalo da borba ipak nije završena, da su mogući novi sukobi sa Sokolskim društvom, općinskom i s banskom upravom. Naprednim snagama i mjesnoj organizaciji KPJ bilo je jasno da se klasni protivnik, koji drži vlast, neće lako pomiriti s tim da se oslabi Sokolsko društvo, da podupre besmislicu da je Sokolski dom vlasništvo Knjižnice, a pogotovu da dopusti da se skine taj natpis uz koji je još i kraljevska oznaka. To nije bilo teško dokučiti. Međutim, u započetoj borbi Knjižnica je imala uspjeha, pa su ti uspjesi poticali na ustrajnost u daljnjoj borbi i jačali uvjerenje da će se i dalje posebnom taktikom uspijevati i konačno uspjeti. Razumljivo, tokove te borbe nitko tada nije mogao predvidjeti.

Do predviđenih poteškoća i novih udaraca na Knjižnicu brzo je došlo. Dali su ih općinska uprava i Sokolsko društvo.

Opć. uprava zatražila je od Knjižnice naplatu trošarine na piće utrošeno na starogodišnjoj zabavi u iznosu od 435 d, iako je Knjižnica prethodno zamolila da bude od toga oproštena, kako je to bio već utvrđen običaj. Stoga je na sjednici 10. ožujka 1935. upravni odbor, nemajući dovoljno sredstava, predložio općini posebnim dopisom da od Andrije Lončarića, tada opć. redara, naplati taj iznos jer on duguje pozajmicu od 500 d, koju mu je, kao i drugim članovima radnicima, podijelila uprava Knjižnice.[326] To je ona morala poduzeti da opć. uprava ne progoni Knjižnicu.

Ni Sokolsko društvo nije ostalo mimo. Ono je poduzelo korake da preuzme namještaj iz prostorija Knjižnice i ovoj tako omete rad u čitaonici, gdje su članovi čitali, igrali šah i razgovarali i gdje su komunisti upravo legalno djelovali. Ono je tvrdilo da namještaj pripada Sokolskom društvu. Na njegovo traženje tehnički odjeljak banske uprave u Zagrebu pismeno je izvijestio upravu Knjižnice da spomenuti namještaj nije poslan isključivo Knjižnici i da ga stoga treba odstupiti Sokolskom društvu. U vezi s tim posjetili su 18. svibnja 1935. sreskog načelnika starosta Sokolskog društva Alois Beranek i tajnik Zvonko Rikel i zahtijevali da mu se odstupi spomenuti namještaj. Na traženje sreskog načelnika predsjednik Knjižnice I. Jeličić obavijestio je da je namještaj naručila Knjižnica i da o tome ne može pregovarati nego će sazvati sjednicu upravnog odbora Knjižnice. Sreski je načelnik čak predložio da se izabere obranički sud i da on donese odluku o tome. Upravni odbor Knjižnice odbio je na sjednici 19. svibnja 1935. traže-

[326] Zapisnik HPK, II, str. 127.

nje tehničkog odjeljka banske uprave u Zagrebu o ustupanju dijela namještaja Sokolskom društvu. Izjavio je da to odjeljenje (kako se odjeljak službeno nazivao) »nije kompetentno izdavati nalog o podeli namještaja, jer ono nije darovatelj nego samo izvršilac naloga gosp. Bana, sadašnjeg kr. namesnika« (misli se na dra Iva Perovića, op. p.). Odbor je ujedno zaključio da odbije i prijedlog o obraničkom sudu i dodao da »•niti može uopće pregovarati o podeli nameštaja s razloga što je nameštaj naručen za pučku knjižnicu i to na izričiti nalog g. dr Ive Perovića, Bana Savske banovine na dan 20. V 1935. prilikom otvaranja Doma, kojom se je prilikom g. Ban na'.azio u prostorijama Knjižnice, te je vidio stari nameštaj koji ne odgovara novim prostorijama.«[327]

Tome je slijedila akcija same banske uprave u Zagrebu, pošto je »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra« bio već gruntovno upisan na JPKC. Banska je uprava dala, naime, telefonski nalog sreskom načelstvu u Crikvenici početkom listopada 1935. da se u roku od osam dana uredi vlasništvo »Sokolskog doma Prestolonasljednika Petra« na taj način, da se isti gruntovno upiše u idealnim delovima na Knjižnicu i Sokolsko društvo po polovini«, kako je to predsjednik Knjižnice I. Jeličić saopćio na sjednici upravnog odbora 6. listopada 1935. Sjednici su prisustvovali svi članovi upravnog odbora, njih sedam, i tri člana nadzornog odbora. Svi su potpisali zapisnik ove važne sjednice. Njihov je zaključak o pitanju vlasništva i odgovor sreskom načelstvu o tome bio ovaj:

> »Upravni i Nadzorni odbor nakon svestrane diskusije donio je slijedeći zaključak:
>
> Da u smislu § 17. i 27. društvenih pravila, a u vezi zaključka XXX. glavne skupštine od 11. II 1934. god., nije kompetentan da donaša drugog zaključka, a niti da izvršuje u pogledu gruntovne uknjižbe Doma drugo nego što je donesla i zaključila pomenuta glavna skupština, pa sljedstveno tome prepušta izvršenje odnosnoga naloga redovnoj glavnoj skupštini, kojoj će ga i predložiti.«

Dva dana kasnije, tj. 8. listopada 1935, upravni odbor Knjižnice poslao je dopis Sreskom načelstvu u Crikvenici sa svojim zaključkom udovoljavajući time »usmenom nalogu datom našem predsjedniku« (Ivanu Jeličiću, o, p,). Na kraju dopisa se dodaje:

> »Ugl. će Naslov razabrati, da upravni odbor nije mogao i pored najbolje svoje volje donijeti drukčijeg, pa molimo da ugl. Naslov bude tumač kod mjerodavnih faktora ovoga njegovoga zaključka.«[328]

Sreski načelnik u Crikvenici bio je u to vrijeme Božidar Jambrečak, koji je, što će se i kasnije vidjeti, pokazao mnogo razumijevanja za borbu Knjižnice. Stoga je popratni dopis upravnog odbora onako uljudno i sastavljen.

[327] Isto, str. 129—130.
[328] Isto, str. 131. Kopija dopisa od 8. X 1935. Kod autora.

U donošenju navedenog zaključka, kao i prijašnjih, sudjelovao je i knjižničar Vjekoslav Jeličić kao član upravnog odbora. Prema tome, sada je mjesna organizacija KPJ i izravno utjecala na djelatnost uprave Knjižnice putem svoga sekretara. Tako je počelo još značajnije razdoblje u radu Knjižnice i u radu mjesne partijske organizacije, štoviše, u donošenju spomenutog zaključka sudjelovali su i članovi nadzornog odbora, a među njima je bio i Vjekoslav Lončarić, također član mjesne organizacije KPJ. To znači, da su sada dva člana sudjelovala u donošenju ovog važnog zaključka.

Uopće, u radu članova partijske organizacije i simpatizera KPJ već od sredine 1934. bilo je osnovno da javno djeluju, da putem Knjižnice šire napredne ideje, da pružaju marksističku literaturu. Za prilike u Selcima bilo je te godine s p e c i f i č n o da se Knjižnica obrani od reakcionarnih snaga i za nju spasi Dom prosvjete. Stoga komunisti nisu ostali pasivni promatrači zbivanja oko Knjižnice i Doma prosvjete i nisu dopustili da Sokolsko društvo uz pomoć režima, uz podršku sokolskih foruma i bana, a potom kr. namjesnika dra Iva Perovića, vodi reakcionarnu politiku i potisne napredne snage u mjestu. Naprotiv, komunisti i simpatizeri KPJ svojski su se angažirali, ne strašeći se ni teškoća ni opasnosti, upravo za osvajanje Knjižnice i Doma prosvjete. Ta specifičnost nametnula im je dužnost da se angažiraju u javnom životu mjesta i da se ta dva pitanja riješe sa pozicije napretka uopće i za mjesto posebno. Tako su komunisti morali doći u okršaje zbog rješenja pitanja Knjižnice i Doma prosvjete.

A ta pitanja nisu se mogla riješiti samo kritikom i debatama u kakvu kružoku ni izvan njega. Do pravog rješenja se moglo doći samo *sudjelovanjem u javnom životu,* nalazeći se tamo gdje se ta pitanja rješavaju i rješavati ih. Pri tom je trebalo ponijeti i odgovornost. Oni su je i ponijeli. Tako je angažiranost selačkih komunista bila potpuna. Bili su na čelu borbe za očuvanje Knjižnice, bili su borci protiv Sokolskog društva i njegove zakulisne djelatnosti. Oni su stoga i uspjeli okupiti sve napredne snage u mjestu, sve poštene mještane, i pridobiti ih da Knjižnica i Dom prosvjete služe napretku mjesta, a nikako reakcionarnom režimu. Od sredine 1934. oni su na čelu borbe, ne sustajući u njoj
i ne odstupajući od prava Knjižnice i Doma prosvjete. I kada je Politbüro CK KPJ donio, prema uputama VII kongresa Komunističke internacionale, koji je održan u Moskvi 1. kolovoza 1935, odluku o zadacima KPJ i posebno o oblicima protufašističke borbe (toč. V), komunisti u Selcima već su koračali tim putovima, potpuno angažirani u javnom životu mjesta. U toj se odluci, između ostaloga, kaže:

> »Komunisti moraju biti pokretači i organizatori borbenih masovnih istupanja na selu i u gradu. Oni moraju ulaziti u sve organizacije i pokrete u kojima se nalaze mase. Danas je glavna zadaća komunista da te organizacije svojim radom i izvjesnim predlozima pridobiju za frontu narodne slobode i dovedu ih na put zajedničke borbe sa radničkom klasom. Ta se zadeća ne može ostvariti revolucionarnim frazama, praznim deklaracijama i istr-

čavanjem naprijed, niti nametanjem tim organizacijama parola i oblika borbe koji ne odgovaraju raspoloženju i stupnju političke svijesti tih masa. Ona se može ostvariti samo žilavim svakodnevnim radom komunista među masama i samo najaktivnijim učešćem sviju komunista u svim akcijama i borbama, organizacijama masa.«[329]

Ovu su zadaću komunisti Selaca već izvršavali. Pritješnjeni nazadnim snagama Sokolskog društva i izazvani postupcima prema Knjižnici i Domu prosvjete, oni su se hrabro oduprli. Jer, nazadne su snage dovele mjesto u »ćorsokak« i, kao nikada dotle, nametale zastarjeli pogled na svijet i društvo. Ali to se dogodilo kada su n a p r e d n e snage već bile stasale djelovanjem mjesne partijske organizacije i njena sekretara Vjekoslava Jeličića, iskusnog komunističkog borca. Te snage nisu dopustile da se zadrži zakulisnim putem nametnuti sokolski naziv na Domu prosvjete niti da potamne svijetle tradicije Knjižnice još iz doba nacionalne borbe protiv tuđina. Komunisti su znali što neće i što hoće. Oni su na konkretnim pitanjima borbe za Knjižnicu i za Dom prosvjete uspjeli za svoja gledišta pridobiti većinu mještana. A ona su bila jasna: *Knjižnica se neće »sokolizirati«, a Dom prosvjete neće se zvati sokolskim imenom.* Ta jasnoća povela ih je i u borbu s naprednim članovima Knjižnice na čelu, uz poticaj mjesne organizacije KPJ.

Tako su komunisti i simpatizeri KPJ u Selcima u praksi života, sudjelovanjem u javnom životu svoga mjesta, sticali iskustva kako da se radi, usprkos svima mjerama policije. Odluka Politbiroa CK KPJ potvrdila je njihovu vlastitu praksu i učvrstila ih na tom putu uplitanja u javni život mjesta. Bili su u tom još uporniji, jer se borba nastavljala i jer su se mogli očekivati novi sukobi s nazadnim snagama za tri stara cilja: *za očuvanje osvojene Knjižnice, za skidanje sokolskog imena s Doma prosvjete i za priznanje vlasništva Knjižnice nad Domom prosvjete.*

8. *Povezivanje partijskih organizacija Vinodola*

Obnova partijskog rada u Selcima započinje djelovanjem komunista Vjekoslava Jeličića. Vrativši se 1928. u rodno mjesto. Jeličić ne prestaje da se osobno uzdiže čitanjem literature. Iako je KPJ zabranjena, komunistički pokret nije ugušen ni u godinama do uvođenja diktature (1921 — 6. I 1929). I pod diktaturom još je više progonjen, ali su pojedini komunisti ipak uspijevali tajno djelovati u raznim mjestima Jugoslavije. To je činio Vjekoslav Jeličić u Selcima.

Već 1929, dakle u prvoj godini diktature, Jeličić, gdje god može, raspravlja o političkim pitanjima i kao komunist ukazuje na njihova rješenja. Razumije se, oprezno i taktički. Iduće godine (1930) već se vi-

[329] Istorijski arhiv KPJ, tom. II . . . , str. 372—373.

še druži s mladim naraštajem s kojima može slobodnije raspravljati i ukazivati na slabosti građanskog društva. Radeći 1931. na gradnji Doma prosvjete kao zidar, u prilici je da još više raspravlja s radnim ljudima i da ih obavještava. Oko njega se okupljaju i školovani omladinci, pa već 1931. postoji aktiv komunista i simpatizera KPJ. Rad nastavlja i 1932, a 1933. obnavlja partijsku organizaciju i njezin je sekretar. Kako je početkom te godine u Dom prosvjete useljena Hrvatska pučka knjižnica, to Jeličić s drugovima počinje pomalo legalno djelovati pod krovom.

U prethodnom izlaganju navedene su ove činjenice, ali ovdje ponovljene daju pregledniji uvid u obnavljanje partijskog rada u Selcima od 1929. do 1933. Doda li se ono što je urađeno u toku 1934. i prve polovice 1935. djelovanjem mjesne organizacije KPJ, a ovamo pripada i uspostava veza s komunistima u Bribiru, dobiva se zaokružena slika o radu te organizacije. Slika je svakako povoljna.

Ali ova partijska organizacija nije imala veze ni s Okružnim komitetom KPJ za Hrvatsko primorje ni s drugim forumima. U tom pogledu nastaje nova situacija u drugoj polovici 1935. kada se u Grižane, svoje rodno mjesto, vraća sa studija iz Praga student Bartol Petrović (Bariša).[330]

U Grižanima je tada živio već spomenuti Luka Marušić, osuđen zbog komunizma i prognan iz Beograda u rodno mjesto. Po dolasku u Grižane Bartol Petrović obavijestio se kod Marušića, koga je poznavao, o političkom stanju u grižanskim selima. U jesen te godine (1935) Petrović je uspio obnoviti partijski rad, osnovavši mjesnu organizaciju KPJ u Grižanima. Sačinjavali su je Ivan Franović (iz sela Barci), Ivan Mavrić Karlin (iz sela Mavrići), Ivan Mužević Lazarin (iz sela Blaškovići). Oni su opet u svojim selima okupili grupu istomišljenika, s njima su se sastajali, čitali štampu i diskutirali. O osnutku organizacije i o ovome radu Petrović je obavijestio »svoju organizaciju u Pragu«, dio partijske tehnike u kojoj je radio od 1933. do dolaska u Grižane. Ona mu je i dala zadatak da osnuje partijsku organizaciju u Hrvatskom primorju. Tehnikom u Pragu rukovodio je Boris Kidrič, dok se je CK KPJ nalazio u Beču.[331]

Petrović je donio u Grižane dosta ilegalne partijske literature, časopis *Proleter* i razne brošure.[332] Poslije izvještaja o obnovi partijske organizacije dobio je nov partijski materijal, tiskan poslije VII kongresa Kominterne (Kl) u Moskvi (1935). Među tim materijalom bili su i go-

[330] Bartol Petrović, građevinski inženjer, rođen je u Grižanima. Poslije svršetka osnovne škole i gimnazije studirao je tehniku u Pragu. Dok se CK KPJ nalazio u inozemstvu, u Pragu je bio dio njegove tehnike. Petrović je već 1933. kao član KPJ počeo raditi u sastavu ove tehnike. Odavde se štampani partijski materijal prenosio u Jugoslaviju putem jugoslavenskih studenata koji su studirali u Pragu i putem stranaca komunista koji su kao turisti putovali u Jugoslaviju. U prijenosu štampe sudjelovao je i Petrović.

35i Bartol Petrović, Stvaranje organizacije KPJ na području Hrvatskog primorja. — Radnički pokret . . . , zbornik T, str. 137—142.

[332] Isto, str. 137.

Bartol (Bariša) Petrović, osnivač i član mjesne organizacije KPJ u Grižanima 1935. godine.

vori Georgija Dimitrova i Palmira Togliattija (Ercoli). Taj ilegalni tiskani materijal prenio je iz Praga do Grižana Ivan Ropac i predao ga Petroviću, a ovaj opet članovima partijske organizacije na čitanje.[333]

Poslije uspjeha u Grižanima Petrović se nastojao povezati sa susjednim mjestima i tako proširiti partijski rad. Do tada su u Vinodolu postojale partijske organizacije u Selcima i Bribiru. Petrović je nastojao da se preko Luke Marušića, koji se i kao krojački obrtnik poznavao s Tomom Strizićem koji je bio istoga zvanja, upozna s bribirskim komunistima. To su susjedna vinodolska mjesta i uvjeti za povezivanje postojali su. A tome su težili i komunisti u Bribiru, koji su bili dočuli za Petrovićev rad u Grižanima.[334] Tako je obostranim nastojanjem došlo do prvog susreta i upoznavanja 11. studenoga 1935. za vrijeme sajma u Grižanima (Martinje). Posredovanjem Luke Marušića sastali su se Bartol Petrović, Toma Strizić i Fabijan Antonić. Vođen je razgovor o radu i povezivanju partijskog rada u objema mjestima. Za vezu su bili određeni Ivan Franović za Grižane i Fabijan Antonić za Bribir. Poslije neko-

[333] Ivan Ropac, rođen je u Ropcima, zaseoku Triblja, u Vinodolu. Poslije osnovne škole i gimnazije studirao je u Pragu, odakle je prenio partijski materijal u Jugoslaviju i predao ga B. Petroviću u Grižanima. Sudjelovao u građanskom ratu u Španjolskoj. Više o njemu: Vicko Antić, Život španjolskih dobrovoljaca u koncentracionim logorima Francuske. — Radnički pokret . . . , zbornik I, str. 219.

[334] F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 3.

liko dana sastali su se Petrović, Franović i Antonie da organiziraju centar za propagandni materijal. Tu je dužnost preuzeo Antonie. Franović mu je naknadno predao oveći paket štampe, težine 7—8 kilograma.[335]

Putem komunista u Bribiru Petrović je obaviješten o radu organizacije KPJ u Selcima i o vezama Bribira s ovim mjestom. Te su veze bile čvrste i već je bila razvijena suradnja između dviju partijskih organizacija. To se očitovalo javno putem kulturnih društava, u Selcima Knjižnice i u Bribiru Narodne čitaonice. Potom se nastojalo da se povezu komunisti Selaca i Grižana, pa je prvi zajednički sastanak za tri mjesta održan u Bribiru, u krojačkoj radionici Tome Strizića, koja je inače već bila sastajalište bribirskih komunista. Sastanak je održan potkraj 1935.[336] Iz Grižana su prisustvovali B. Petrović i I. Franović, iz Selaca Vjekoslav Jeličić i Ive Jeličić Tominčić te iz Bribira Tomo Strizić, Stjepan i Juraj Brozičević i Fabijan Antonić. Tako su se prvi put sastali komunisti iz Grižana i Selaca u prisutnosti bribirskih komunista. Razgovor je vođen o suradnji triju organizacija KPJ.

Najprije je pretreseno političko stanje u tim mjestima i odlučeno je da se održavaju međusobne veze, da budu stalne i čvrste i da se donese plan zajedničkog rada. U tu je svrhu dogovoreno da se održi sastanak svih komunista spomenutih mjesta i da se na njemu osnuje zajedničko partijsko tijelo. U prilikama koje su onda vladale u tim mjestima, to je bio važan zadatak. Sam dogovor pokazuje da je obnovljeni partijski rad u Selcima i Bribiru bio već dosta napredovao, da je dobro započeo u Grižanima i da je suradnja između sva tri mjesta bila prijeko potrebna.

Novo povezivanje partijske organizacije u Selcima i Bribiru s onom u Grižanima te s Bartolom Petrovićem kao članom organizacije u partijskoj tehnici u Pragu označuje datum u partijskom djelovanju onih dana u Vinodolu. Sada su, naime, komunisti Selaca i Bribira posredovanjem Petrovića i grižanske organizacije, koju je on osnovao, uspostavili vezu s tehnikom CK KPJ. Oni su ionako do sada nastojali da se povežu s nekim forumom. S OK SKJ za Hrvatsko primorje, koji je bio osnovan 1. svibnja 1932. i djelovao do provale u proljeće 1934, veze nisu bile uspostavljene, iako je to i sam OK nastojao. Sadašnje povezivanje dalo je novog poticaja za partijski rad u Vinodolu, pogotovu zato što se došlo do ilegalne partijske štampe, koja je poslana direktno iz Praga. Prema tome, dolazak Bartola Petrovića označuje ne samo obnovu partijskog rada u Grižanima i obnovu partijske organizacije u tom mjestu nego i daljnje povezivanje komunista Vinodola međusobno i s partijskom tehnikom u Pragu.

Za organizaciju KPJ u Selcima povezivanje triju vinodolskih mjesta višestruko je značajno. Ona je poslije veza koje su postojale s Bribirom i međusobne suradnje dvaju mjesta počela surađivati i s trećom partijskom organizacijom u Vinodolu, s grižanskom. S takvom vezom

[335] Isto, str. 10 i 11.
[336] F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 10.

komunisti Selaca došli su u dodir s višim partijskim forumom u pogledu dobivanja ilegalne štampe. U političkim prilikama u zemlji 1935, poslije petomajiskih izbora i događaja koji su im slijedili, to je omogućilo potpunije razumijevanje političke situacije i tumačenje svih zbivanja. Za sekretara mjesne partijske organizacije Vjekoslava Jeličića imalo je povezivanje s Grižanima još i posebno značenje. Kao staram komunisti upoznavanje s Bartolom Petrovićem neposredno poslije njegova dolaska iz Praga takav je susret dobro došao. Značio je osvježe nje poslije prekida veza s višim forumima i s komunistima izvan Vinodola. Iako je Jeličić i do tada dobivao nešto ilegalne štampe iz Beča, gdje se 1933. nalazio Josip Lončarić Andrinić, inače Jeličićev rođak, putem jedne žene, pa je tako dobio knjižicu »Šta da se radi«,[337] ipak je i njemu partijiski materijal iz Praga koristio i dobro poslužio za širenje naprednih misli među komunistima i simpatizerima KPJ u Selcima. Jednom riječju, dolazak Bartola Petrovića iz Praga u Grižane u ljetu 1935. svakako je značajan u povijesti obnove partijskog rada u Vinodolu. Navedeni sastanci selačkih, bribirskih i grižanskih komunista u prisutnosti Petrovića više su povezali sva tri mjesta i koristili svima, dakle i partijskoj organizaciji u Selcima. A veza s partijskom tehnikom u Pragu, koja je bila obaviještena o partijskom radu u ovim vinodolskim mjestima iz izvještaja Bartola Petrovića, korištena je za dobivanje ilegalnog partijskog tiskanog materijala. U političkim prilikama 1935. u zemlji, u stanju u KPJ kada je CK boravio u inozemstvtu i njegove veze s organizacijama u zemlji bile su još slabe ili nikakve — sve je ovo značilo dosta, a za vinodolske komuniste bilo je to mnogo.

9. *Politički istup komunista Selaca i Bribira na zboru HSS-a u Crikvenici*

Poslije petomajiskih izbora, prvih koje je nakon pogibije kralja Aleksandra u Marseilleu provela vlada predsjednika Bogoljuba Jeftića, obnova političkog života u Jugoslaviji tekla je brže. Građanske stranke obnavljale su svoju djelatnost. To je učinila i Hrvatska seljačka stranka pod vodstvom dr-a Vlatka Mačeka, inače najjača politička stranka u Hrvatskoj. I ona je počela održavati političke zborove, kao i ostale stranke. Takav je zbor HSS-a održan u Crikvenici 22. prosinca 1935. na mjesnom trgu (koji se od starine zove Pod murvicom zbog murve koja tu raste, a danas je to Trg Narodnog heroja Nikole Cara). Na zbor je bio pozvan sav narod Vinodola, dakle obaju tadašnjih kotara, crikveničkog i novljanskog. Odziv je bio zaista veliki, jer je HSS u ovom kraju i ranije imala najviše pristaša. Slabljenjem režima diktature i općim prilikama u zemlji HSS je u Hrvatskoj okupljala sve opozicione snage, osim KPJ, pa je slično bilo i u Vinodolu.

I zbor HSS-a u Crikvenici privukao je sve opozicione snage Vinodola. Tu su i one napredne snage koje su bile u opoziciji prema onda-

[337] Saopćenje Vjekoslava Lončarića, bliskog suradnika V. Jeličića.

šnjem vodstvu HSS-a, a predvodili su ih vinodolski komunisti. Oni nisu bili ma zboru pasivni promatrači i slušači nego su nastupili organizirano i na način da posvjedoče prisutnost pristaša i simpatizera zabranjene KPJ. Htjeli su dokazati »da postoji još nešto pored HSS-a, da postoji radničko raspoloženje i da postoji čak i Partija u Jugoslaviji«, kako je posvjedočio u svojim sjećanjima Fabijan Antonić. A da se pođe na zbor, odlučeno je na sastanku u Bribiru. Prisustvovah su iz Bribira Toma Strizić, a iz Selaca Vjelcoslav Jeličić, Vjekoslav Lončarić i Ive Jeličić Tominčić.[338] U pogledu priprema poslužio im je kao uzor opozicioni zbor u Kragujevcu održan 25. kolovoza 1935. Na tom su zboru govorili i komunisti i nošene su napredne parole. Kragujevački zbor prikazan je te godine u knjizi »Crveni kalendar« sa slikama, koji je kalendar već bio prispio u Vinodol i komunisti su se s njime koristili.[339]

Komunisti iz Selaca postupili su prema spomenutom prethodnom dogovoru s komunistima u Bribiru. Na velikoj ploči napisane su uoči izbora, dakle 21. prosinca 1935. uveče aktuelne antifašističke parole. Napisali su ih Vjekoslav Jeličić, sekretar partijske organizacije, i članovi Vjekoslav Lončarić i Ive Jeličić Tominčić. Sutradan je na čelu povorke omladinac Ivan Antić (Bartolić) nosio nacionalnu zastavu (hrvatsku).

Parole iz Selaca na jednoj ploči glasile su: »Tražimo hleba i rada, slobodu zbora i dogovora. Dole fašizam«, a na drugoj: »Tražimo savez sa SSSR», »Savez radnika i seljaka«, a na kraju je »oznaka »HSS — SELCE«, dodana svakako u cilju kamuflaže«. Prvu ploču nosili su Lucijan Lončarić Hreljin i Marijan Lončarić Perija, a drugu Andrija Kršul (Merikančić).[340] Bribirci su došli s ovim parolama: »Tražimo pravo glasa, tražimo amnestiju svih političkih zatvorenika«, a na čelu povorke nošena je parola »Stupajmo u narodni front slobode.«[341]

Pojava ovakvih selačko-bribirskih parola na ovom zboru koje su, uz to, izvikivane, bila je upadljiva novost. Bio je to politički istup naprednih snaga Selaca i Bribira pod vodstvom njihovih partijskih organizacija. Stoga su parole i bile odmah zapažene, pa je zbor, kako kazuje F. Antonić, zbog izvikivanja ovih parola i zbog nastale uzbune kod priređivača zbora, započeo nešto kasnije od zakazanog sata.[342]

Ove su parole unijele izvjesnu pometnju na ovom zboru. Glavni govornik dr Ivan Pernar osvrnuo se na njih i napao nošenje takvih parola, rekavši »da nemaju potrebe nikakve devize: dajte nam kruha i rada, dajite slobodu zbora ili možda dolje fašizam«, kako je to pisao sušački klerikalni tjednik »Istina«.[343] Na ovaj način bila je skrenuta još veća pažnja na parole komunista iz Selaca i Bribira, a time je i bio postig-

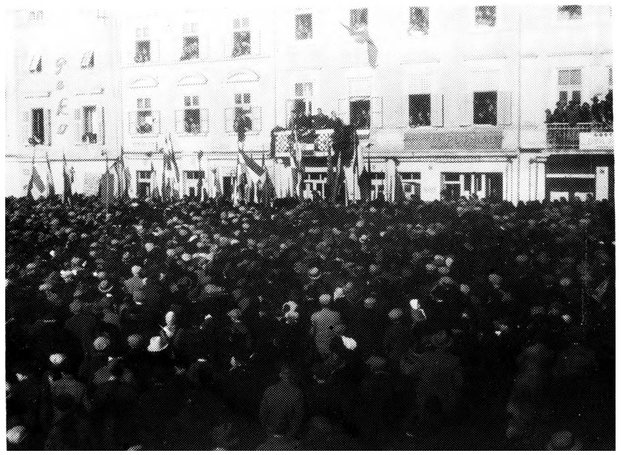
[338] F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 8; V. Lončarić, Kazivanje . . . , str. 2.
[339] Tada se širila uzrečica: »Kada mogu u Kragujevcu, možemo i mi ...« Saopćenje Vjekoslava Lončarića.
[340] Usmeno saopćenje Andrije Kršula, pukovnika u m., prvoborca, i Marijana Lončarića Perije. Parole utvrđene prema sačuvanim slikama sa zbora. Vidi slike u tekstu.
[341] F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 8 i 9.
[342] Isto.
[343] Istina, III, 1, Sušak, 1.1 1936.

POSEBNO ZAPAŽENA PAROLA RADNIKA IZ SELACA NA ZBORU HSS-a U CRIKVENICI 22. XII 1935.: »TRAŽIMO SAVEZ S/4 SSSR, SAVEZ RADNIKA I SELJAKA«

U MNOŠTVU NARODA NA ZBORU HSS-a U CRIKVENICI 22. XII 1935. STRŠE PAROLE RADNIKA IZ SELACA: «TRAŽIMO HLEBA I RADA SLOBODU ZBORA I DOGOVORA, DOLE FAŠIZAM«

MNOŠTVO NARODA VINODOLA NA ZBORU HSS-a U CRIKVENICI 22. XII 1935.

PAROLE RADNIKA IZ SELACA NA ZBORU HSS-a U CRIKVENICI 22. XII 1935.: »TRAŽIMO HLEBA I RADA, SLOBODU ZBORA I DOGOVORA, DOLE FAŠIZAM«

nut usipjeh. Naime, vidjelo se da u Vinodolu djeluju i snage izvan HSS-a, a protivničke režimu, tj. snage komunističkog pokreta, snage zabranjene KPJ. Na to su ukazivale onakve parole.

U toku održavanja zbora policija nije intervenirala protiv nošenja takvih parola, Što se inače u ondašnjim prilikama moglo dogoditi. Naročito je bila izazovna parola iz Selaca: »Tražimo savez sa SSSR«. S prvom socijalističkom državom Jugosalvija nije imala diplomatske odnose i prema njoj vodila je politiku koju je u nasljeđe ostavio ubijeni kralj Aleksandar. Ali su komunisti Selaca i Bribira na ovom zboru HSS-a uočljivo ukazali da postoje i djeluju u vinodolskim mjestima i one snage koje traže savez sa SSSR. To je bilo značajno u onom trenutku.

Poslije zbora na banket su pozvani Bribirci Toma Strizić, Fabijan Antonić, Stjepan Brozičević i prema međusobnom dogovoru u prisutnosti Vjekoslava Jeličića odazvali su se pozivu. Ali već prije početka banketa vođe HSS-a napali su T. Strizića da Bribirci nisu ispravni, da se ono s parolama nije smjelo dogoditi. Na to je T. Strizić napustio banket.[344] A do ovog istupa protiv Bribiraca došlo je i stoga što su oni tada bili članovi HSS-a, smatrani doduše za lijevo krilo, i doista su kao komunisti djelovali pod tom stranačkom firmom, napose član HSS-a u Bribiru T. Strizić. Nosiocima parola iz Selaca nitko od HSS- nije ništa prigovorio, jer oni nisu bili učlanjeni u HSS. Kao inicijatora za nošenje parola Selčana sumnjalo se na Vjekoslava Jeličića, jer je bilo poznato da je politički opredijeljen kao komunista.

Da je takva sumnja postojala, potvrđeno je sutradan, 23. prosinca, žandari su tada uhapsili u Selcima Ivana Antica (Bartolića), Vjekoslava Jeličića i Andriju Kršula i iz općinske zgrade odveili su ih u sresko načelstvo u Crikvenici. Odmah je bio pušten Ivan Antić koji je nosio hrvatsku zastavu. Jeličić i Kršul bili su preslušani. Jeličić je uspio javiti Kršulu, prije nego je ovaj preslušan, da je on preuzeo na sebe svu odgovornost za pisanje i nošenje parola. Poslije preslušanja obojica su opet odvedeni u zatvor, a pušteni su 24. prosinca uvečer (na badnjak). Vjekoslav Jeličić bio je kažnjen uvjetno, a Andrija Kršul, koji je nosio ploču is parolama, na 15 dana zatvora.[345]

Ovaj istup na zboru spominje se i u mjesečnom izvještaju Savskog žandarmerijskog puka od 29. siječnja 1935. Kada se, naime, govori o »radu komunista u pravcu širenja komunizma«, iznosi se ovo:

> »22. decembra 1935 godine prilikom održavanja političkog zbora u Crikvenici seljaci: Kršulj (mjesto Kršul) Andre i Štutić (mjesto Antić) Ivan iz Selaca sreza Crikvenica nosili su jednu tablu sa natpisom »Zahtevamo savez sa Sovjetskom Rusijom« (umjesto »Tražimo savez sa SSSR«, kako je točno glasila parola — op. V. A.) Imenovani su uhapšeni i sa tabelom predani sreskom načelniku u Crikvenici.«[346]

[344] O banketu F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 9.
[343] O kažnjavanju zbog nošenja parola saopćenje Andrije Kršula.
[348] Pov. ob. br. 21, Zagreb 29. I 1936. Mesečni obaveštajni izveštaj za mesec januar 1936 godine. — IHRPH, grupa XXI, kut. LVII.

Politički istup s parolama na zboru u Crikvenici bio je onda javno i pred sreskim načelstvom prikazan kao djelo pojedinaca i oni su se za to teretili. Iako su parole pisane u prostorijama Knjižnice, dakle onda još službeno u »Sokolskom domu Prestolonasljednika Petra«, vlasti nisu poduzele nikakve mjere protiv te kulturne ustanove. Kako je Vjekoslav Jeličić u vrijeme ovog istupa na političkom zboru bio knjižničar Knjižnice, mogle su se očekivati oštre policijske mjere, ali do njih nije došlo. Ipak su vlasti sada zaoijelo otkrile da u Knjižnici postoje snage koje djeluju ne samo protiv Sokolskog društva zbog vlasništva doma nego i politički protiv režima, čak i više, pa je time Knjižnica nepobitno u političkom pogledu došla u još teži položaj nego što je bila do tada. Ali kako su vlasti za pisanje onakvih parola pozvale na odgovornost samo pojedince, kako je Vjekoslav Jeličić preuzeo na sebe svu odgovornost, to tadašnji sreski načelnik Božidar Jambrečak nije poduzeo nikakve mjere protiv Knjižnice. A njoj je tada bio na čelu kao predsjednik Ivan Jeličić Kombol. činovnik sreskog načelstva u svojstvu turističkog konzulenta.

Nošenje navedenih parola na zboru HSS-a u Crikvenici krajem 1935. bilo je svakako uvjerljivo upozorenje kakve su snage aktivne u Vinodolu, napose u Selcima i Bribiru. Za prilike u Selcima bilo je to od posebne važnosti zbog borbe protiv Sokolskog društva, a za prava Knjižnice na Dom prosvjete, jer je hapšenje Vjekoslava Jeličića i Andrije Kršula poticalo snage oko Sokolskog društva na daljnje napadaje. Na Selčane, koji nisu pripadali HSS-u, a nosili su najuočljiviju i u one dane »opasnu« parolu kojom se traži savez s prvom socijalističkom državom, gledalo se od prve ruke kao na komuniste. Ovo i stoga što je Vjekoslav Jeličić, inicijator nošenja parola, vođen u policijskoj kartoteci kao komunista. Tako je ovaj događaj poslije dotadašnjih sukoba Knjižnice sa Sokolskim društvom zbog Doma prosvjete bio u stvari novi politički uspjeh naprednih snaga i posebno mjesne organizacije KPJ. Bez obzira na posljedice do kojih je moglo doći protiv Knjižnice, u čijim su prostorijama parole pisane, politički istup Selčana, što se tiče samog mjesta i daljnjeg rada Knjižnice, bio je afirmacija određene politike i određenih ideja koje su postupno probijale put i osvajale ljude.

Ovdje se može s pravom zapitati zašto neposredno reagiranje vlasti nije bilo strogo, zašto sresko načelstvo nije oštro postupilo protiv pojedinaca i protiv Knjižnice. Ono to doista nije učinilo. Na čelu sreskog načelstva bio je tada Božidar Jambrečak koji je pokazao svoj lični stav u čitavom sporu Knjižnice sa Sokolskim društvom i nije se ničim ogriješio o interese Knjižnice. Do napadaja na Knjižnicu ipak je došlo s druge strane. Nošenje parola nije, dakle, prošlo bez posljedica. Početkom 1936. nižu se ti napadaji s kojima se želi naškoditi Knjižnici i omesti rad naprednih snaga, koji je bio javan i prema tome izložen javnoj kritici. Stoga će značenje političkog istupa s parolama na zboru u Crikvenici osvijetliti događaji koji su mu slijedili. Odnose se na napadaj Sokolskog društva upućen banskoj upravi, na pisanje sušačkog klerikalnog lista »Istina« i konačno na traženje banske uprave da se riješi pitanje vlasništva Doma, tj. da se zaštiti Sokolsko društvo. A sve

to, uz druge okolnosti, predmet je razmatranja u idućim poglavljima, u kojima je riječ o tome kako napredne snage, rukovođene mjesnom organizacijom KPJ, nastavljaju borbu za zaštitu Knjižnice i njenih prava.

10. *Kulturni rad naprednih snaga u Knjižnici u toku 1935.*

Djelovanje komunista i ostalih naprednih članova Knjižnice ogleda se na kulturnom polju i u toku 1935. To je prema pravilima Knjižnice i bila njena osnovna djelatnost. Nju su komunisti naročito od sredine 1934. usmjerili, kao što je prikazano, u naprednom pravcu naručivši marksističke knjige i lijeve časopise. Ta se djelatnost ogleda i u zabavnim priredbama i predavanjima te napose u čitanju knjiga.

Prva priredba u ovoj godini održana je 2. veljače s komadom »On je gluh«, a ostale u toku mesopusnih (karnevalskih) dana i prikazani su komadi »Sad ovamo, sad onamo« i »Knjižnica« od Branislava Nušića.[347] A prema zaključku upravnog odbora od 15. prosinca 1935. priređena je silvestarska zabava, tj. priredba na Staru godinu, kako je to već bilo u tradiciji Knjižnice. Prikazan je Nušićev kazališni komad »Sumnjivo lice«. Za priredbu su bile izvršene solidne pripreme, a uvježbavanje Nušićeva komada trajalo je duže.[348] Ipak ova priredba nije u materijalnom pogledu dala rezultat koji se očekivao, ali je inače u moralnom pogledu »veoma lijepo uspjela«. U izvještaju tajnika za godišnju skupštinu o toj je priredbi zabilježeno ovo:

»Knjižnica je izvela po našim marljivim diletantima komediju od Branislava Nušića »Sumnjivo lice« sa prigodnim predavanjem o Branislavu Nušiću kao komediografu po prof. Vinku Antiću. Komad su izveli: gđica Marija Lončarić Pekovica, Franka Antić te gg. Slavko Jeličić, Vjekoslav Lončarić, Josip Pobor Mikić, Marijan Antić Dudo, Vice Antić Perija, Jerko Jeličić, Nikola Kršul, Lovro Lončarić, Bogoslav Brozović i Emil Antić. Režiser je bio prof. Vinko Antić.«[349]

Održavana su također predavanja, od kojih su neka već spomenuta. Jedno od njih održano je krajem 1935. (29. XII) kao posebna kulturna priredba povodom 100-godišnjice Hrvatskog narodnog preporoda pod naslovom »O Ilirskom preporodu i 100-godišnjici hrvatske himne«. Predavao je Vinko Antić.[350] U sušačkom klerikalnom tjedniku »Istina« ta je priredba bila napadnuta početkom 1936.

No najznačajnije polje rada u Knjižnici u toku 1935. bilo je posuđivanje i čitanje knjiga. Dužnost knjižničara vršio je cijele ove godine Vjekoslav Jeličić, sekretar mjesne organizaoije KPJ. Na taj su način komunisti u Selcima imah u svojim rukama najvažniji sektor rada u Knjižnici u one dane. Jer, izdavanjem knjiga V. Jeličić je dobio mogućnost da s čitačima dolazi često u dodir, da utječe na izbor knjiga za čitanje, da čitaocu ukaže na značenje neike knjige i da nakon čitanja s njime porazgovara.

[347] Zapisnik HPK, II, str. 128.
[348] Isto, str. 133.
[349] Isto, str. 136 i 143.
[350] Isto, str. 143.

- Kako se taj rad odrazio na broj posuđenih knjiga? .

Već je navedeno da su 1931. posuđene 172 knjige, 1932. g. 208 knjiga, 1933. g. 440 knjiga, a 1934. g. 533 knjige. Prema tome, broj posuđenih knjiga raste od kako su napredni članovi počeli djelovati u Knjižnici, najprije kao članovi u toku 1932, više u toku 1933, a još više u toku 1934, jer su 22. srpnja te godine preuzeli upravu Knjižnice. Od kada je V. Jeličić izabran za knjižničara i vršio tu dužnost cijele 1935, broj posuđenih knjiga veoma se povećao, pa je te godine posuđeno 946 knjiga. Ma muške članove otpada od toga 645 a na ženske 301 knjiga.[351] Iz usporedbe brojaka proizlazi da je 1935. u odnosu na 1934. — u kojoj je no Va uprava djelovala manje od pola godine — pročitano 413 knjiga više, U odnosu na 1933. g. 506 knjiga više, u odnosu na 1932. g. 738 knjiga više, a u odnosu na 1931. g. 774 knjiga više. Broj posuđenih knjiga govori o porastu broja čitalaca, o većoj zainteresiranosti za knjigu te posebno o uspjehu V. Jeličića na dužnosti knjižničara. Na te okolnosti i na taj rad ondašnje vlasti kao da nisu ni obratile pažnju, a komunisti su Uspješno iskoristili stvorene mogućnosti, tj. da vode upravu Knjižnice i da mjesto knjižničara zauzme član ilegalne KPJ i pruža marksističku i naprednu knjigu uopće mnogim čitačima.

Tako je rad V. Jeličića kao knjižničara imao izvanredno značenje za rad Knjižnice u toku 1935. Osim navedenih brojaka o tome još rječitije govori njegov izvještaj o radu knjižničara. Jeličić je u njemu broj posuđenih i vjerojatno pročitanih knjiga rasporedio po sadržaju, smatrajući, kako se sam izrazio, da se po knjigama zna »koliko ljudi misle i zašto tako misle, jer knjiga je zato da formira čovjekovo mišljenje o svitna pojavama koje ga okružuju.« I taj je izvještaj dokumenat o radu komunista u Knjižnioi, a posebno o radu knjižničara Vjekoslava Jeličića. On u cjelini glasi:

»Knjižnica ima u registar upisanih 752 knjige. U prošloj godini nije kupljena ni jedna knjiga, jer nije bilo materijalnih sredstava, koja su potrošena za prijepis zemljišta.

Pored ovih knjiga koje su uvedene u registar imamo još:

3 godišta mjesečnog književnog lista »Književnik«,
5 brojeva mjesečnog književnog lista »Danas«,
6 brojeva mjesečnog književnog lista »Kulture«,
3 broja gospodarsko-političko-kulturnog lista »Ruski arhiv«,
10 brojeva mjesečnika »Arhitektura«,
35 brojeva mjesečnika »Priroda«.

Sve ovo služi onima koji žele čitati. Pored ovoga ima knjiga, koje su izvan upotrebe, te se čuvaju kao antikna vrijednost.

U prošloj godini čitaonica je redovito dobivala tri mjesečnika i to: Književnik, Gospodarski list i Mornar, šest tjednika: Sokolski glasnik. Narodna odbrana, Novi glas, Pregled, Odjek, Borovo i četiri dnevnika: Politika, Novosti, Jug. Lloyd, Primorske novine.

Od svih ovih časopisa i novina Knjižnica je bila pretplaćena u prošloj godini samo na »Književnik« i »Sokolski glasnik«, a sve ostalo dobila je kao poklon od pojedinaca i redakcija.

U godini 1935. posudila je Knjižnica za čitanje članovima i ostalima 946 knjiga, 413 više od 1934. Od toga uzele su ženske 301, a muški 645.

[351] Isto, str. 147; 50 godišnjica HPK . . . , str. 71.

Ako ove knijge, koje su uzete za čitanje, i koje su, ja mislim, pročitane, razlikujemo po sadržaju t. j. po onome što ljudi najviše čitaju, znati ćemo koliko ljudi misle i zašto tako misle, jer knjiga je zato da formira čovjekovo mišljenje o svima pojavama koje ga okružuju. Knjiga to i čini, iako onaj koji čita to ne mora da primjećuje.

Od 946 knjiga 635 pripadaju t. zv. lijepoj književnosti. Ove knjige su lagane za čitanje i nemaju druge svrhe osim da čovjeka zabave, da mu skrate vrijeme. U tu svrhu prikazuju one život lijepim bojama i čovjek, čitajući ove knjige, osjeća se zbilja sretnim, ali ove knjige nemaju nikakve veze sa životom.

Ovih se knjiga pročitalo najviše, no to je sigurno zbog toga, što ovakvih knjiga ima u knjižnici najviše.

Nadalje, pročitana je 201 knjiga t. zv. socijalne (društvene) književnosti. Ove knjige pored toga što imaju svrhu da čovjeka zabave i da mu skrate vrijeme, opisuju mračne strane života, koje proživljava čovječanstvo.

Tako one opisuju velike pokrete ljudskih masa, kao što su ratovi, revolucije i veliki štrajkovi, zatim stradanja ratnih zarobljenika, radnika u velikim tvornicama, u rudnicima i na brodovima, te patnje besposlenih radnika u velikim gradovima i mnoge druge stvari i pojave, koje proživljuje današnje čovječanstvo.

Ove knjige, opisujući ovo, kazuju zašto je to tako, kritikuju pogreške današnjeg ljudskog uređenja i pokazuju put jednom boljem i ljepšem životu, u kome bi čovjek čovjeku bio brat, a ne vuk. Tko čita ove knjige dolazi do šireg pogleda na svijet u kome živi i dolazi do saznanja, zašto je to tako i kako bi bilo bolje, ali ne samo za jednog nego za svih.

Nadalje, pročitano je 59 knjiga iz prirodnih nauka, to jest iz fizike, kemije, astronomije, biologije, zoologije, geologije i t. d. Ove nas knjige uče o svim prirodnim pojavama, tako o kretanju nebeskih tijela, o postanku kiše i vjetra, o tome od čega je sastavljena naša zemlja, kako nastaju potresi i mnoge druge pojave.

Pročitano je 50 knjiga t. zv. društvenih nauka. Ove knjige nas poučavaju o razvitku i organizaciji ljudskog društva. One pišu o historiji, medicini, tehnici, filozofiji, religiji i t. d. Ove nas knjige poučavaju kako je čovječanstvo u pojedinim vremenima u toku nekoliko hiljada godina napredovalo dok je došlo do sadašnjeg stepena, a također uče nas, da čovječanstvo ne će stati na ovome, nego će produžiti i dalje ka svojem usavršavanju.

Iz ovih knjiga vidimo kako je svaki napredak medicine, književnosti i umjetnosti, bio uslovljen napretkom tehnike i zemljoradnje, t. j. sa onim granama ljudske djelatnosti koje služe za podmirivanje najprečih ljudskih potreba t. j. hrane i odjeće.

Iz ovih knjiga nadalje vidimo kako se je sa razvitkom tehnike mijenjao ljudski pojam o dobru i zlu, o lijepom i dobrom, kako je čovječanstvo došlo od mnogoboštva do spoznaje o jednom bogu i t. d. Konačno ove nas knjige uče kako u svemiru, pa tako i na zemlji, nema ništa stalnog, nego se sve vječno mijenja, novo se rađa, a staro umire.

Čitaonicu je posjećivalo prosječno 30 ljudi dnevno i zadržavalo se u njoj nekoliko sati, čitajući novine, časopise i igrajući šah, a pri tome razgovarajući o raznim pitanjima današnjice.

Ako odbacimo tri ljetna mjeseca, kada je posjeta bila manja, izlazi da je čitaonicu posjetilo kroz 9 mjeseci 8.100 lica, što svakako djeluje povoljno, jer sakupljanjem ljudi dolaze u bliži kontakt.«[352]

[352] Original izvještaja kod autora. — Prijepis u Zapisniku HPK, II, str. 146—150. Objavljen u spomenici »50 godišnjica HPK . . . , str. 85—86.

Izvještaj je pisao radnik, komunist, u političkim prilikama na početku 1936. Takav izvještaj o radu knjižničara ove Knjižnice prvi je put ovako napisan, jer svi prijašnji izvještaji samo su ukratko iznosili broj posuđenih knjiga bez ikakvih popratnih riječi. Razvrstavanje knjiga po sadržaju, kako je to učinio Jeličić, govori također da je izvještaj pisao čovjek marksističkih pogleda na svijet i društvo. Tako sastavljen, ovaj je izvještaj sam po sebi svjedočanstvo o Jeličiću kao čovjeku, o njegovoj izgrađenosti, kulturnoj i političkoj, o njemu kao javnom radniku i kao komunisti. Uz to, iz izvještaja se vidi kako je partijska organizacija u Selcima djelovala d u toku 1935, kako su komunisti dali pečat javnom životu u mjestu putem Knjižnice. A ova im je, što se i sada vidi, dobro poslužila u njihovu klasnom djelovanju, iako su političke prilike bile još dosta teške. Od svih komunista u Vinodolu onih godina — uočeno šire — Vjekoslav Jeličić pokazao je ovakvim izvještajem kako je znao izabrati mjesto za svoje uspješno djelovanje i kako je kao knjižničar znao djelovati mudro i politički dalekovidno. Svojim izvještajem — napisanim vlastitom rukom i koji je sačuvan — ostavio je svjedočanstvo o sebi, o razvoju radničkog pokreta u Selcima, o svojoj partijskoj organizaciji kojoj je bio sekretar. Taj dokumenat ujedno pokazuje da su komunisti u Selcima imali u svojim redovima nadarenog i izobraženog druga koji ih je zacijelo mogao predvoditi. Konačno, taj izvještaj knjižničara dokumenat je o radničkom pokretu ne samo u Selcima nego u cijelom Vinodolu sredinom četvrtog desetljeća 20. stoljeća, jer je djelovanje Vjekoslava Jeličića prešlo granice njegova rodnog mjesta.

C) OSNUTAK KOMITETA KPJ ZA VINODOL I OSVAJANJE OPĆINA 1936—1937.

Djelatnost komunista u Selcima u minule dvije godine (1934. i 1935) nije se odvijala usko u ćeliji, u mjesnoj organizaciji KPJ. Ona se nije ograničila na čitanje dopuštene i nedopuštene (legalne i ilegalne) marksističke literature, na diskusije o pročitanim djelima i na rasprave o aktuelnim političkim i kulturnim događajima uopće i posebno u mjestu, u užem okviru. Komunisti i simpatizeri KPJ pojavili su se, kako je navedeno, kao članovi Knjižnice u javnom životu mjesta, sudjelujući u njemu i predvodeći u ostvarivanju naprednih misli. Oni su okupljali radne ljude, stare i mlade, i zbližavali se s njima, što je i omogućilo spomenute uspjehe u osvajanju uprave Knjižnice i u djelovanju u njoj te u započetoj borbi za Dom prosvjete.

Ta djelatnost komunista i simpatizera KPJ imala je od početka svoje klasno obilježje. Njihovoj inicijativi i njihovim pozivima odazvali su se radni ljudi mjesta, manuelni radnici koji su još uvijek živjeli pečalbarski, odlazeći »trbuhom za kruhom« u rano proljeće u svijet (»po svitu«, kako se to kazivalo) i vraćajući se u kasnu jesen sa slabim uštedevinama, ako su radili u domovini. Odazvali su se također mladi školovani mještani koji nisu mogli dobiti posla da od njega žive, i razumljivo

je da su tražili objašnjenja o svom nezavidnom položaju u ondašnjem građanskom društvu. Put mjesne partijske organizacije slijedili su isto tako lijevi intelektualci, već zaposleni. Nije ih bilo mnogo, ali su oni svojom aktivnošću i upornošću pridonijeli mnogo postignutim uspjesima u javnom radu spomenutih dviju godina.

Uspjesi su već bili takvi da se nameće pitanje da li se moglo ostati u đotadašnjim okvirima, da li su se snage protivne komunističkom pokretu u malom mjestu pomirile s ovakvim njegovim razvitkom ili su još bile pripravne da mu se usprotive. Rad u Knjižnici bio je zaista sve više usmjeren lijevo i svi koji su slijedili put Knjižnice, svrstali su se u redove radničkog pokreta pod vodstvom komunista. A nasuprot tom radnom svijetu, kojega je građanski društveni poredak potiskivao i pritiskivao, ne dajući mu ni politička ni socijalno-ekonomska prava, oko Sokolskog društva grupirao se onaj sloj mještana koji je u onakvu društvenom uređenju bio u boljem materijalnom položaju i imućniji. On je nastojao, oslonjen na ondašnji režim diktature, sačuvati svoj društveni i ekonomski položaj i time odlučan utjecaj u mjestu. Kako su, međutim, radni ljudi pod vodstvom komunista svojim djelovanjem u mjestu već bili doveli u pitanje njegov položaj i dotadašnji utjecaj, bilo je predvidivo i za očekivanje da će doći do novih sukoba.

Bilo je jasno i to da preuzimanje uprave Knjižnice i vođenje poslova u njoj, što je bilo javno i sve više obilježeno naprednom mišlju i izraženo u akcijama protiv sokolstva i režima, ne može i neće do kraja ostati nezapaženo i bez protivljenja, bez reakcije. Gruntovni upis Doma prosvjete na JPKČ, dakle na Knjižnicu, iako pravno potvrđen, bio je previše krupan uspjeh Knjižnice. S njim se nisu pomirili ni Sokolsko društvo ni ondašnji režim. Konačno, političko istupanje komunista Selaca, a s njima i onih iz Bribira, na zboru HSS-a u Crikvenici jasno je pokazalo da je političko gibanje u Selcima na liniji KPJ, da ga predvode komunisti i njihovi sumišljenici i da je na lijevom frontu okupljena većina mještana. Ali bilo je jasno i to da se djelovanju Knjižnice protive samo pojedinci pod firmom Sokolskog društva uz pomoć općinske uprave. Tako je radnički pokret u Selcima od početka 30-ih godina do kraja 1935. očigledno bio u usponu i požnjeo je značajne uspjehe. Komunisti i napredni članovi Knjižnice iskoristili su do najveće mjere, smišljeno i organizirano, ovo kulturno društvo za svoje javno djelovanje. To je pružilo tolike mogućnosti za razvitak radničkog pokreta u mjestu, a upravo rad u Knjižnici njegovo je značajno obilježje. Jer, bez toga, bez te javne tribine ne bi ni bio moguć onakav zamah i razvitak toga pokreta. To su javno uočavali komunisti i njihova partijska organizacija u mjestu. Ali su to zapažali i protivnici u redovima Sokolskog društva. U njihovu protivljenju takvoj djelatnosti svih snaga okupljenih javno oko Knjižnice i u Knjižnici, dolazi u toku 1936. i 1937. do novih sukoba naprednih snaga sa snagama nazatka. U tom sukobljavanju radnički pokret bilježi nove uspjehe, a komunisti i napredni članovi Knjižnice ne odstupaju u borbi za njena prava na Dom prosvjete, iako je još uvijek ukrašen sokolskim imenom i kraljevskim znamenjem.

Tako poslije značajne i burne 1934. i 1935, u kojima je u mjestu izbila snaga radnih ljudi pod vodstvom komunista, kada se Hrvatska pučka knjižnica (preimenovana u JPKČ) snažno oduprla zakulisnim i javnim istupima Sokolskog društva protiv interesa te Knjižnice, nastavlja se produbljivanje stvorenog jaza i raslojavanja u dvjema taborima, »knjižničara« i »sokolaša«. Događaji i sukobi u ovom dvogodišnjem razdoblju — 1936. i 1937 — značajni su, kao i oni iz minulih dviju godina. Pitanje je sada u tome da li isu i u njima napredne snage pod vodstvom mjesne organizacije KPJ pokazale svoju borbenost i dosljednost i da li su uspjele osigurati već postignute uspjehe i okruniti ih novim dostignućima. Odgovor će se naći u prikazu zbivanja tih dviju godina, 1936. i 1937, u d v a n a e s t idućih poglavlja.

1. *Osnutak Komiteta KPJ za Vinodol*

Incident na haesesovskom zboru u Crikvenici, preslušavanje trojice Selčana (Vjekoslava Jeličića, Andrije Kršula i Ivana Antića) i kažnjavanje prve dvojice nije zaustavilo partijski rad komunista u Selcima. Naprotiv, poslije uspostave veza i započete suradnje partijskih jedinica Selaca i Bribira s novoosnovanom jedinicom u Grižanima došlo je do učvršćivanja veza i do jačanja suradnje. Naime, prema dogovoru na sastanku u Bribiru krajem 1935. trebalo je ostvariti zaključak o novom, širem sastanku i o osnutku zajedničkog partijskog tijela. Do toga je i došlo već u siječnju 1936.[353]

Sastanak je održan u jednoj sjenari u selu Draga na području općine Bribir ispod sela Poduljin. Prisustvovali su iz partijske organizacije *Bribira* Fabijan Anionić, Juraj Brozičević, Stjepan Brozičević, Anica Strizić i Toma Strizić, iz *Selaca* Ivan Jeličić Tominčić i Vjekoslav Jeličić Jureško, a iz *Grižana* Ivan Franović i Bartol Petrović.[354]

Petrović je tom prilikom upoznao prisutne sa zadatkom što ga je dobio od svoje partijske organizacije u Pragu, naime, da se i u ovom dijelu Hrvatskog primorja, u Vinodolu, razgrana partijski rad osnivanjem ćelija. Obavijestio ih je o ilegalnom partijskom materijalu što ga je donio sa sobom ili primio naknadno po vezi. U raspravi je utvrđeno da je dosadašnja djelatnost partijskih organizacija u Selcima i u Bribiru bila pravilna i da tako treba raditi i dalje. Petrović je o tome tada rekao: »Partijske organizacije u Bribiru i Selcima već su politički jako djelovale, pa su stekle masovnu podršku. Komunisti su se uključili u sve oblike javnog života.«[355]Dodao je da taj rad treba proširiti izvan

358 ß Petrović, Stvaranje organizacije KPJ . . . , str. 139; F. Antonić, S jećanja str. il; Isti, Primjedbe na zapis druga Petrovića Bartola. Centar za historiju . . . , Rijeka. Prijepis kod autora.

[354] B. Petrović, Stvaranja organizaci je KPJ . . . , str. 139. Imena prisutnih na sastanku u selu Draga potvrđuje F. Antonić u svojim »Primjedbama .. str. 3 i Juraj Brozičević, Primjedbe na sjećanja druga Petrovića Bartola. Centar za historiju . . . , Rijeka. Prijepis kod autora.

[355] g Petrović, Stvaranje organizacije KPJ . . . , str. 139, bilj. 4.

ovih mjesta, naime, Bribira, Selaca i Grižana, pa je zaključeno, kako kazuje Petrović, »da se ne smijemo držati samo uskih okvira naših općina gdje je već kako-tako stabilizirana situacija, nego da se treba svojom djelatnošću usmjeriti prema susjednim općinama.«[356] Stoga je dogovoreno da se partijska organizacija u Bribiru poveže s naprednim snagama u Ledenicama i u Novom Vinodolskom, ona u Selcima da djeluje u Crikvenici i prema Hreljinu, a grižanska da obuhvati Tribalj i Drivenik. Ilegalni partijski materijal već je prije preuzeo od Petrovića Fabijan Antonić, pa je tada u njegovu rodnom selu Jargovu stvoren centar za čuvanje i raspačavanje toga pisanog materijala. Ujedno je načinjen organizacioni i politički plan rada, kojega je izvršenje povjereno mjesnim partijskim organizacijama i zajedničkom partijskom forumu koji je tada osnovan i nazvan jednostavno *Komitetom.* Nije nazvan kotarskim, jer je područje njegova djelovanja zapremalo dva ondašnja kotara, novljanski, kojemu je pripadao Bribir, i crikvenički, kojemu su pripadali Selca i Grižane. Djelovanje ovoga Komiteta prostiralo se na područje cijelog Vinodola, uključujući u nj i općinu Ledenice pa je najumjesnije da ga se i naziva Komitet KPJ za Vinodol.

U ovaj Komitet izabrano je sedam drugova, trojica iz Bribira — Fabijan Antonić, Stjepan Brozičević i Toma Strizić, — a po dvojica iz Selaca — Ivan Jeličić Tominčić i Vjekoslav Jeličić Jureško — i iz Grižana — Ivan Franović i Bartol Petrović. Oni su potom za sekretara Komiteta izabrali Vjekoslava Jeličića, »najstarijeg po godinama i po partijskoj pripadnosti«, kako se sjeća Fabijan Antonić, koji je bio izabran za organizacionog sekretara.[357]

Bila su određena i dva mjesta za »javku«, odnosno za preuzimanje štampe. Jedno je bila kuća Ljube Jeličić u Selcima (danas Ulica Emila Antića, broj 28), koja je tokom ljeta primala turiste, među njima i one iz čehoslovačke, što je dobro došlo radi veze s Pragom. A s tom kućom podržavao je Vjekoslav Jeličić prijateljske veze i tako se taj punkt smatrao sigurnim i konspirativnim, zaštićen od iznenađenja. Drugo mjesto za javku bilo je izabrano u Driveniku ili u Liču. Za nju je znao Ivan Franović.[358]

Do osnutka Komiteta za Vinodol došlo je, kao što se iz dosadašnjeg izlaganja vidi, poslije višegodišnjeg uspješnog rada mjesnih organizacija KPJ u Selcima i Bribiru. Ta su mjesta imala dvojicu istaknutih javnih radnika, prvo Vjekoslava Jeličića, drugo Tomu Strizića. Obojica su bila na čelu partijskog rada u svojim rodnim mjestima i sekretari partijskih ćelija. Oni su znali i uspjeli pronaći i okupiti istomišljenike, približiti ih Partiji i organizirati. Do polovice 1935. Selca i Bribir bila su tako jedina vinodolska mjesta u kojima je postojala i djelovala organizacija KPJ. U drugim mjestima bilo je pojedinaca komunista, u Grižanima Luka Marušić, u Novom Vinodolskom braća Dorčići, u Ledenicama Milan Mataija i Petar Komadina. Osnutak partijske organizacije

[356] Isto, str. 140.
[357] F. Antonić, Primjedbe . . . , str. 3.
[35>] Isto.

Vjekoslav Jeličić Jtireško, sekretar organizacije KPJ u Selcima, izabran je početkom 1936. godine za sekretara Komiteta KPJ za Vinodol.

Fabijan Antonie, član organizacije KPJ u Bribiru, izabran je početkom 1936. godine za organizacionog sekretara KPJ za Vinodol.

u Grižanima u kasno ljeto 1935, poslije dolaska u rodno mjesto studenta Bartola Petrovića, označio je proširenje partijskog rada u Vinodolu.[359] To je dovelo do osnivanja Komiteta KPJ za Vinodol, za oba kotara. Njegovom je osnutku prethodilo; dakle, duže razdoblje partijskog rada u Selcima i u Bribiru i osnutak ćelije u Grižanima. Prema tome, osnutak Komiteta KPJ za Vinodol nije iznenadni čin, nego posljedica dotadašnjeg partijskog rada i potreba trenutka da se taj rad proširi po cijelom Vinodolu na početku 1936.

O sastavu ovoga Komiteta treba još nešto reći. Naime, za sekretare Komiteta izabrana su tada dva već istaknuta komunista Vinodola, Vjekoslav Jeličić iz Selaca i Fabijan Antonić iz Bribira. Upoznavši se već početkom 1931, kada je Antonić po nagovoru druga Đorđa Papića u Zagrebu posjetio Jeličića u Selcima, kako je već spomenuto, oni su od tada surađivali i dali svoj doprinos razvitku radničkog pokreta u Vinodolu 30-ih godina. Jeličić je bio knjižničar u selačkoj Knjižnici, a Antonić

[359] B. Petrović, Stvaranje organizacije KPJ . . . , str. 138. Do objavljivanja Petrovićeva zapisa nije se u literaturi spominjala organizacija KPJ osnovana 1935. u Grižanima.

tajnik u bribirskoj Narodnoj čitaonici. Obojica su djelovali ne samo kao komunisti u svojim partijskim organizacijama nego i javno na društvenim dužnostima. Antonić je Jeličića upoznao s Tomom Strizićem, koji je bio sekretar bribirske ćelije i istaknuta ličnost u javnom životu Bribira. Uz njega i s njim veoma je aktivan bio baš F. Antonić, koji je stoga i bio izabran za organizacionog sekretara Komiteta za Vinodol. Prema kazivanju Josipa Skočilića-Kurila, susjeda F. Antonića u selu Jargovu, Antonić ga je već 1934. »počeo snabdijevati naprednom literaturom, ali uglavnom beletristikom«.[360] Obavljao je ono što je tako uspješno izvršavao u Selcima Vjekoslav Jeličić kao knjižničar u Knjižnici, ali i inače.

Tako su Komitetom KPJ za Vinodol na početku 1936. rukovodili dvojica komunista koji su već bili stekli praktično iskustvo i u tajnom djelovanju i u javnom životu u svojim mjestima, koji su se već pet godina poznavali i susretali i koji su već do tada u partijskom radu i u razvitku radničkog pokreta u Selcima, odnosno u Bribiru zauzimali važno mjesto. Jeličić je bio na čelu, i kao sekretar mjesne organizacije KPJ u Selcima, i inače kao knjižničar u Knjižnici, a Antonić je djelovao kao prvi suradnik Tome Strizića i tajnik Narodne čitaonice u Bribiru,

Izborom za sekretara Komiteta KPJ za Vinodol, Jeličiću je odato priznanje za dotadašnje djelovanje, tajno i javno, ali se tim izborom i potvrdilo da je on bio najpogodniji među komunistima Vinodola da bude na čelu ovom partijskom tijelu. Ujedno je priznato da je partijski rad u Selcima do tada znatno napredovao zahvaljujući upravo Vjekoslavu Jeličiću, i da su komunisti u ovom mjestu u javnoj borbi za Knjižniou i Dom prosvjete djelovati taktički i za svoje ideje i težnje uspjeli dobiti masovnu podršku. Jeličić i njegovi suradnici izvojevali su 30-ih godina, a naročito u toku 1934. i 1935. takve uspjehe u svom rodnom mjestu da je ono postalo sjedištem Komiteta KPJ za Vinodol. A time je i borba komunista u Selcima priznata kao uspješna i pravilna u tajnim partijskim redovima triju vinodolskih mjesta, Bribira, Grižana i Selaca. Takva je ona zaista i bila, kako je, uostalom, već prikazano.

Ipak za djelovanje Komiteta KPJ za Vinodol u Selcima, s obzirom na to da je tu bilo boravište sekretara V. Jeličića, bilo je i na početku 1936. dosta poteškoća koje su nametale opreznost i budnost. Jeličić je bio, kao što je navedeno, pod policijskim nadzorom već 1929, i policija je pratila njegovo kretanje. To je njemu svakako otežavalo rad. Poslije HSS-zbora u Crikvenici bilo je poznato da je on inicijator nošenja ploča s antifašističkim parolama, a i njegova funkcija knjižničara u Knjižnici mogla je izazvati sumnju i više otkriti ovu vrstu njegove djelatnosti. Ali usprkos svemu tome V. Jeličić je prihvatio dužnost sekretara Komiteta KPJ za Vinodol i vršio ju je gotovo dvije godine, do svoje iznenadne i prerane smrti (1. XI 1937).

Poslije svoga osnutka, Komitet je ubrzo održao prvi sastanak u Bribiru, ispod sela Kosavin i Jargovo na Grinici u mlinu (malenici) Geno-

[360] J. Skočilić Kurilo, Moj put . . . , str. 1.

veve Tomić. Organizirao ga je u suradnji s Jeličićem organizacioni sekretar Fabijan Antonić veoma konspirativno, kako se onda moglo i moralo raditi. Drugove iz Bribira odveo je na taj sastanak sam Antonić, Grižance je dočekao Stjepan Brozičević, kako se podsjeća Antonić, a Selčane je dočekao također netko od drugova iz Bribira. Tako su svi bili odvedeni na određeno mjesto za koje prethodno nisu ni znali. Sastanku su prisustvovali iz Selaca Vjekoslav Jeličić i Ivan Jeličić Tomin-čić, iz Grižana Bartol Petrović i Ivan Franović, a iz Bribira Fabijan Antonić, Toma Strizić, Stjepan Brozičević i vjerojatno Anica Strizić.[361]

Što je na tom sastanku dogovoreno Antonić ne kazuje, ali dodaje da je Komitet održavao ovakve sastanke svaka dva do tri mjeseca. Prema kazivanju Jurja Brozičevića, on je dva puta sudjelovao na sastanku ovog Komiteta s istim drugovima iz Bribira i Selaca, a bez onih iz Grižana. Sastancima je rukovodio sekretar V. Jeličić, koji je na prvom izvijestio o političkoj situaciji. Na drugom sastanku određeni su zadaci za rad i konspirativna imena svima prisutnima, kako se onda običavalo.[3“] Važan je bio sastanak ovoga Komiteta pred općinske izbore zakazane za 8. studenoga 1936.

No osnutak i rad Komiteta KPJ za Vinodol zaslužuje pažnju i u širem povijesnom okviru u odnosu na prilike u Hrvatskom primorju onih godina. Naime, komunisti Selaca i Bribira, okupljeni u svojim partijskim organizacijama, surađivali su međusobno. Prvi su dodiri uslijedili već 1931, pojačani su 1932. i 1933, a iz njih je izrasla jača suradnja naročito 1934. i 1935. Međutim, međusobno povezani komunisti Selaca i Bribira nisu uspjeli uspostaviti partijske veze ni s Okružnim komitetom KPJ za Hrvatsko primorje, koji je djelovao od 1. svibnja 1932. do 1. svibnja 1934, do poznate provale partijske organizacije u Hreljinu. Nisu uspostavili veze i s Pokrajinskim komitetom KPJ za Hrvatsku. Jedino se zna da je Vjekoslav Jeličić imao vezu s Bečom posredovanjem jedne žene i otuda dobivao ilegalnu literaturu. Isto tako ni OK KPJ za Hrvatsko primorje nije uspio uspostaviti vezu s partijskom organizacijom u Vinodolu, u Selcima i Bribiru. A upravo u toku 1934. i 1935. razvila se javna djelatnost naprednih snaga u Selcima i o njoj se moglo doznati među recima i u sušačkim novinama (npr. spomenuti napadaj na HPK u »Novom listu«). Već je tada Sušak bio središte revolucionarnog radničkog pokreta, a partijske organizacije Sušaka imale su veze s Pokrajinskim komitetom KPJ za Hrvatsku u Zagrebu.

Vinodol je bio prepušten sam sebi. Međutim, u takvom su položaju bili i drugi krajevi u vrijeme izbivanja CK KPJ izvan zemlje i njegovih slabih veza s pojedinim krajevima Hrvatske i cijele Jugoslavije. To se odnosi i na Sušak. I kao što su komunisti Sušaka, Bakra, Hreljina i Kraljevice svojom inicijativom na poziv Ivana Dujmića, komuniste iz Bakra, osnovali 1. svibnja 1932. Okružni komitet KPJ za Hrvat-

[361] F. Antonić, Sjećan ja . . . , str. 12.
[362] J. Brozičević, Primjedbe . . . , str. 1.

sko primorje, da povežu tadašnje partijske organizacije u tim mjestima i osnuju nove, tako se dogodilo i u vinodolskim mjestima, u Selcima i Bribiru. Tu su djelovale mjesne organizacije KPJ bez veze s višim forumima, bez njihove inicijative, na koju se nije ni čekalo u prilikama koje su vladale 30-ih godina u Jugoslaviji i u samoj KPJ. Stari su se komunisti, kao što je u Selcima bio Vjekoslav Jeličić, sami aktivirali, okupili privrženike i simpatizere KPJ i obnavljali ćelije. Jeličić je takvu obnovio u Selcima već 1933. Njezino se djelovanje očitovalo više od sredine 1934. u borbi za osvajanje HPK i za njeno pravo na Dom prosvjete, što je značilo borbu sa sokolstvom i s režimom diktature.

Obnova partijskog rada i razvitak radničkog pokreta u Vinodolu 30-ih godina djelo je samih vinodolskih komunista uz podršku naprednih snaga. Ta nepovezanost s OK KPH u Sušaku svakako je predstavljala slabost pokreta, a isto tako i poslije s drugim sušačkim partijskim organizacijama i putem njih s Pokrajinskim komitetom KPJ u Zagrebu. Uvjetovana i objektivnim prilikama i subjektivnim nedostacima s jedne i s druge strane, i foruma i mjesnih organizacija, nepovezanost je otežavala i obnovu partijskog rada i razvitak radničkog pokreta, ali ga nije onemogućila. Do njega dolazi i u ovom proleterskom kraju, u kojemu su radni ljudi bili privrženi idejama KPJ i u kojemu su živjele revolucionarne tradicije i sjećanja na legalnu djelatnost KPJ 1919. i 1920. godine.

S toga gledišta, a nikako uže, osnutak Komiteta KPJ za Vinodol poprima ono značenje koje mu i pripada. S njegovim osnutkom dvije partijske organizacije, kao što su bile selačka i bribirska, a s njima i treća, nedavno obnovljena u Grižanima, izlaze iz dotadašnje izolacije. Udružene, povezane s ovim Komitetom, bolje se osposobljavaju za svoj rad i za međusobnu suradnju. Povezane u tom času s organizacijom partijske tehnike u Pragu, putem Bartola Petrovića, one su imale svakako više poticaja za rad, a dobivanjem ilegalne partijske literature iz Praga bila im je olakšana djelatnost. Doduše, onakva povezanost s partijskom tehnikom u Pragu, a bez postojanja veze s najbližim partijskim organizacijama u Sušaku, i putem njih, ili izravno, s Pokrajinskim komitetom KPJ u Zagrebu, može se danas ocijeniti kao izvjesna anomalija. Međutim, prilike u kojima se nalazila KPJ od uvođenja diktature (1929) nisu pogodovale uspostavi veza i nametnule su odvojeno djelovanje u pojedinim krajevima Hrvatske. Poslije razbijanja mnogih organizacija u Hrvatskoj i smanjenja članova KPJ od 800 na 400, partijska je aktivnost zaista bila zamrla,[363] ali do potpune pasivnosti nije došlo. Tvrdnja iz »Pregleda istori je KPJ« da su komunisti u Jugoslaviji bili odlučni »da politički stalno deluju, *makar i u najužim okvirima, makar i pojedinačno*« (poter. V. A.),[364] odnosi se u cjelini i na Vinodol. Pravilno je, dakle, postupio u Selcima i Vjekoslav Jeličić, stari komu-

3M pregled istorije SKJ . . . , str. 159—160.
[364] Isto, str. 161.

ništa, član KPJ od 1923. godine, kada je obnovio partijski rad i mjesnu partijsku organizaciju. Tako se u Bribiru ponio Toma Strizić, koji je pripadao mlađem naraštaju, i bio bez iskustva starih komunista kakav je bio V. Jeličić, ali je prionuo poslu svim žarom i poletom mladosti i osnovao mjesnu organizaciju KPJ, ponesen njenim idejama.

Ocjenjujući ovako prilike u Vinodolu u pogledu obnove partijskog rada i razvitka radničkog pokreta 30-ih godina, nepobitno se opaža da osnutak Komiteta KPJ za Vinodol ima sam po sebi i za daljnji razvitak pokreta veliko značenje. Osnovan po dolasku Bartola Petrovića iz Praga i poslije osnutka mjesne organizacije KPJ u Grižanima, dao je novi impuls za međusobni rad partijskih organizacija vinodolskih mjesta. Prema tome, Petrovićev udio u osnutku Komiteta zaslužuje da se posebno spomene. O tome on sam piše ovo:

»Polovicom 1935. g. dobio sam zadatak od CK KPJ da na teritoriju Hrvatskog primorja pokušam formirati barem jednu ilegalnu partijsku organizaciju sastavljenu od nekompromitiranih i pouzdanih drugova. Na najpogodnijem mjestu trebalo je organizirati javku kojom bi se omogućilo stalno sigurno komuniciranje partijske tehnike s organizacijom.«[305]

Prema izloženom, osnutak Komiteta za Vinodol nije nikakva slučajnost, nego rezultat dvojega: postojanja partijskih organizacija u Selcima, Bribiru i Grižanima, njihove djelatnosti i međusobne suradnje, i pomoći CK KPJ iz Praga koji je, i ne znajući o partijskom radu u Hrvatskom primorju, povjerio Bartolu Petroviću da u ovom kraju osnuje organizaciju. Našavši u komunistima Bribira i Selaca vrsne suradnike, a u izboru starog komunista Vjekoslava Jeličića za sekretara Komiteta dobrog organizatora, što je ovaj već bio i pokazao, Petrović je dobiveni zadatak uspješno izvršio.

Na osnutak Komiteta KPJ za Vinodol potrebno je gledati kao na značajnu pojavu u obnovi partijskog rada 30-tih godina u Vinodolu kao dijelu Hrvatskog primorja. U povijesti radničkog pokreta Vinodola označuje proširenje partijskog rada na šire područje i osnivanje novih organizacija KPJ te čvršće ujedinjavanje rada i stalniju suradnju pod rukovodstvom toga zajedničkog partijskog tijela.

Na osnutak ovog Komiteta prvi je usmeno upozorio sudionik toga događaja Fabijan Antonić, koji je zatim opširnije o tome govorio u svojim snimljenim sjećanjima. A prvi je o Komitetu pisao Bartol Petrović, čiji su zapis potom dopunili Fabijan Antonić i Juraj Broziče-vić.

Utvrđene činjenice i dosadašnja ispitivanja o osnutku Komiteta KPJ za Vinodol pokazuju:

prvo, da je organizacija KPJ iz Praga, u kojoj je djelovao Bartol Petrović kao student, pružila polovicom 1935. pomoć za obnovu organizacije u Vinodolu.

[385] B. Petrović, Stvaranja organizacije KPJ . . . , str. 137.

drugo, da je postojanje već prije obnovljenih partijskih jedinica u Selcima i Bribiru omogućilo osnutak Komiteta sa sekretarom Vjekoslavom Jeličićcm i njegovim zamjenikom Fabijanom Antonićem, i

treće, da je u svemu tome, izvršivši povjereni mu zadatak, dao svoj doprinos i Bartol Petrović, suradnik Borisa Kidriča u Pragu.

2. *Napadaji sokola i klerikalaca na komuniste Selaca i zaoštravanje borbe za Knjižnicu i Dom prosvjete*

Osnutkom Komiteta KPJ komunisti Vinodola preuzeli su određene obveze za daljnju borbu na klasnoj osnovi za prava radnog naroda i za širenje naprednih ideja. U političkim prilikama na početku 1936. ta se borba sve više nametala, pa tako i u vinodolskom području, u okviru pojedinih mjesta i u cjelini.

Komunisti Selaca bili su uz podršku naprednih snaga u naročitom položaju, jer su osim djelovanja na političkom polju protiv reakcionarnih snaga vodili i specifičnu borbu u okviru Knjižnice za Dom prosvjete. Ta je borba u minulih godinu i po dana rezultirala uspjesima. Znalo se je, međutim, da se protivnici progresivnih strujanja u mjestu nisu pomirili s onim što su radili i već uradili komunisti s naprednim članovima Knjižnice uz masovnu podršku većine radnih ljudi. Sav kulturni rad bio je izrazito politički, usmjeren na afirmaciju marksističkih pogleda na svijet i na širenje ideologije KPJ u ondašnjim uvjetima. Otvoreno izražen stav protiv pokušaja »sokoliziranja« Doma prosvjete, a time potpuno ili djelomično i Knjižnice, osujećen je sredinom 1934. nastupom naprednih članova Knjižnice pod vodstvom komunista. Ali ta borba još nije bila dovedena do kraja i nije se stišavala, nego zaoštravala. Upravni odbor Knjižnice pod vodstvom naprednih članova bio je i dalje pripravan na tu borbu, što je komunistima Selaca i partijskoj organizaciji određivalo i nove zadatke.

Upravni odbor Knjižnice vodio je početkom 1936. i sam svjesno zaoštravanju što se tiče Doma prosvjete ne samo sa Sokolskim društvom u mjestu nego i šire, sa sokolstvom uopće i sa samim vlastima. Nije popuštao u pogledu nametnutog sokolskog imena Domu prosvjete i nastojao je ukloniti ga. To je bilo teško, jer je Sokolski dom nosio i kraljevsko ime. Razumljivo je bilo da upravni odbor nije mogao tražiti da se skine i to ime, ma koliko ono bilo nametnuto sa sokolskim. Kako je Knjižnica bila gruntovni vlasnik po imenu »Sokolskog doma Prestolonasljednika Petra«, ona je dakle mogla zatražiti izmjenu sokolskog imena. Na sjednici uprave Knjižnice 5. siječnja 1936. zaključeno je »da se pošalje Maršalatu Dvora Njeg. Vel. Kralja Petra II molba za promjenu naslova na Domu koji ima da potpišu svi članovi uprave«.[366] Istoga dana takva je molba poslana. U njoj je spomenuto da su

[366] Zapisnik HPK, II, str. 135.

u Domu smještena mjesna društva, poimence JPKC, Sokolsko društvo i Radnička zadruga sv. Josipa, da je 1934. dobio ime prijestolonasljednika Petra i da poslije pogibije kralja Aleksandra i stupanja na prijesto njegova sina dobije ime »Dom prosvjete kralja Petra II«. Molba je stilizirana tako da joj se može udovoljiti. Istina, nije spomenuto da je isti dom 1934. nazvan sokolskim, jer su sastavljači molbe — to su bili prof. Vinko Antić i Vjekoslav Jeličić — smatrali da to nije potrebno, da se ne ulazi u objašnjavanje kako je došlo do nametanja sokolskog imena. Jer, to bi izazvalo sumnju, ispitivanja, otežalo, a svakako i spriječilo udovoljenje molbe. Potez s ovom molbom bio je očito dobro smišljen, iako je i rizik bio očevidan, jer koliko je god Knjižnica kao gruntovni vlasnik mogla istupiti pravno, ona bi politički ipak mogla biti napadnuta i poražena. Podnošenje ovakve molbe bio je u onim prilikama čin hrabrosti, pa njenim potpisnicima pripada priznanje i zahvalnost. To su bili, po redoslijedu potpisa na molbi, ovi Selčani: Ivan Jeličić, predsjednik, Silvestar Antić Kombolić, gospodar, Josip Antić Sokol, blagajnik, Andrija Antić, član uprave, Stjepan Pobor, član uprave, Vjekoslav Jeličić Jureško, knjižničar i Fabijan Lončarić Benko, član nadzornog odbora.[367] Molbu je dakle potpisao i Vjekoslav Jeličić kao knjižničar, istodobno i sekretar mjesne organizacije KPJ, izabran u one dane i za sekretara Komiteta KPJ za Vinodol. I to je jedan od dokaza kako su na čelu borbe u Selcima protiv nazadnih snaga i režima bili komunisti, posebno mjesna organizacija KPJ, i kako je V. Jeličić s ostalima neustrašivo predvodio u toj borbi.

Spomenuta molba poslana je tajno — nitko osim članova upravnog odbora i sastavljača to nije znao, — a predao ju je lično arh. Vlatko Vidmar iz Sušaka, pa u onom času ona nije zaoštrila situaciju. To će se dogoditi kasnije.

Podnošenje ove molbe u onim prilikama traži i pobliže objašnjenje. Naime, upravni odbor Knjižnice, njeni članovi i većina mještana bili su oduvijek zato da se dom zove »Dom prosvjete«. Tako je i bio nazvan
1932. Prema tome prvi cilj molbe bio je da se vrati to ime i ukloni sokolsko, što se javno moglo tražiti i što se doista i tražilo. No krajnji je cilj bio da se sa sokolskim imenom ukloni i kraljevska oznaka, koju je
1934. nametnulo Sokolsko društvo i oni režimski krugovi koji su ga podržavali, a što nitko drugi u mjestu nije molio. Međutim, ako se javno i moglo tražiti uklanjanje sokolskog imena kao naziva doma, to se javno nije moglo zahtijevati za kraljevsku oznaku, jer bi to imalo političkih posljedica za Knjižnicu. U stvari, u zahtjevu da se vrati naziv »Dom prosvjete« bilo je uključeno uklanjanje sokolskog imena a s tim prećutno i kraljevske oznake, jer je jedno s drugim bilo povezano. U molbi Knjižnice to se nije moglo otvoreno reći. Bitno je bilo postići prvi cilj, tj. ukloniti sokolsko ime, a ostvarenje drugoga cilja trebalo je prepustiti taktički vremenu i novim prilikama kada Knjižnica neće zbog toga biti pogođena. To se kasnije doista dogodilo — vraćeno je ime »Dom prosvje-

[367] Kod autora.

te« i ispuštena bilo kakva kraljevska oznaka. Ali to nije moglo biti učinjeno 1936. nego potkraj 1939, što će se vidjeti iz daljnjeg izlaganja.

Ipak je do zaoštravanja došlo u to doba akcijom protivnika Knjižnice. Poduzet je prvi jak udarac zbog antifašističkih parola na zboru u Crikvenici koje su zaista bile napisane u prostorijama Knjižnice. Da se stupilo u ofenzivu, da se zaista htjelo politički srušiti upravu Knjižnice i onemogućiti daljnji rad naprednih članova s komunistima na čelu, jasno pokazuje tekst dopisa Sokolskog društva u Selcima upućenog 14. siječnja 1936. ondašnjem banu Savske banovine dru Marku Kostrenčiću. Dopis u cjelini glasi:

»Gospodine Bane slobodni smo da Vas upoznamo sa vrlo nelijepim ispadima Jugoslavenske pučke knjižnice i čitaonice u Selcu, najme sa njenim vodećima.

Dana 22 decembra prošle godine bio je u Crikvenici politički zbor vanparlamentarne opozicije, na koje(m) su uzeli učešća i nekolicina Selčana. Selčani krenuli su u povorci sa Hrvatskom trobojkom na čelu i sa raznim tablama na kojima su stajali razni natpisi kao tražimo rada, hljeba itd. a među inima i tražimo savez sa Sovjetskom Rusijom.

Tabla sa natpisom tražimo savez sa Sovjetskom Rusijom upala je u oči svima na zboru, pa čak i prireñivačima zbora, a primjetili su ju i policijski organi.

Drugog dana iza zbora došli su u Selce žandari da istraže tko je tu tablu napisao, gde, te da U je ista gdje pohranjena. Kod preslušavanja inih koji su nosili Hrvatsku trobojku odmah se je saznalo da je tablu pisao Jeličić Slavko, knjižničar Jugoslavenske pučke knjižnice i u knjižničkim prostorijama, a koje se prostorije nalaze u Sokolskom Domu Prestolonasljednika Petra, gdje je tabla po žandarima i pronañena.

Dabome da su svi svesni Sokoli kao i svi Jugoslavenski orijentisani ljudi u Selcu i van njega sa zgnjušanjem osudili ovakav rad i postupak vodećih u Jugoslavenskoj knjižnici, jer koliko je ovom naslovu poznato, tabla je napisana sa znanjem predsjednika Jugoslavenske knjižnice g. Ivana Jeličića referenta za turizam pri sreskom načelstvu u Crikvenici.

Dabome da ljudi izvan Selaca koji ne poznaju mjesne prilike pitaju se kako je moglo doći do toga da se *u jednom Sokolskom domu ovako nešto piše.*

Gospodine Bane mi Vam prednje stavljamo do znanja sa molbom da u koliko je to u Vašim rukama hitno pristupite rešenju vlasništva Sokolskog doma Prestolonaslednika Petra u Selcu, jer je Sokolu nemoguće skrštenih ruku *gledati ovakav komunistički rad u Sokolskom domu.*

Mi Vas toplo molimo da hitno izdate naređenje da bi se pitanje vlasništva Sokolskog doma što skorije privelo konačnom rešenju.

Ovo je potrebno s razloga toga što si u zadnje vreme Jugoslavenska pučka knjižnica *prisvaja cijelu zgradu, i preti pogibelj da će nam jednoga dana oduzeti sve ključeve.* Nama se neda s njima više natezati jer su to nemogući ljudi za svako pregovaranje u pitanju vlasništva domom.

Još moramo nešto napomenuti što je vrlo interesantno a to je da Jugoslavenska pučka knjižnica *ne priznaje ni naslova na domu* već ga ona u svojim dopisima naziva »Dom Prosvjete Kralja Petra II«. Sa tako nazvanim domom ona šalje razne dopise i molbe na razne državne ustanove tražeći pripomoći za nabavku inventara (kurziv u dopisu V. A.).

Sve ovo prelazi već granice strpljenja, te je zbilja bilo potrebno zatražiti i Vašu intervenciju u tom pitanju.

Obzirom na to što su Vam ovde prilike poznate mi se na Vas obraćamo sa puno nade u dobar uspeh rešenja gornjeg pitanja.

U nadi povoljnog rešenja ostajemo sa sokolskim pozdravom

Z d r a v o !

Starosta:
u. z. F. Antić v. r.

Tajnik:
Živko Rikel v.r.[368]

U dopisu je riječ o »vrlo nelijepim ispadima JPKČ«, konkretno »o njenim vodećima«. Točno se navodi da su nošene table s antifašističkim parolama na zbor u Crikvenici i dodaje se da je ona o traženju saveza sa SSSR »upala u oči svima na zboru, pa čak i prireñivačima zbora, a primjetili su ju i policijski organi«. Sve se tako navodi da bude jasno banu. Točno se također navodi da je drugoga dana došlo do hapšenja, da su parole pisane u prostorijama Knjižnice i da ih je pisao knjižničar Vjekoslav Jeličić. Nimalo ne iznenađuje ni pitanje potpisnika ovog sokolskog protesta »kako je moglo doći do toga da se u jednom Sokolskom domu ovako nešto piše«. Točno se tvrdi da je Knjižnica gruntovni vlasnik doma. To se grubo kaže da ona »prisvaja cijelu zgradu«, iako ona ne treba »prisvajati« ono što je bilo njeno. Opravdano se naslućuje »pogibelj« da će ona Sokolskom društvu »jednoga dana oduzeti sve ključeve« doma i ispravno se tvrdi da »ne priznaje ni naslov na domu«. Stoga ne iznenađuje ni tvrdnja da za Sokolsko društvo »sve ovo prelazi već granice strpljenja.«

Na sve ovo mogli su predstavnici Knjižnice, a u prvom redu komunisti, argumentirano odgovoriti. Ali ovakav napadaj imao je u onim danima jaku političku težinu. U njemu je napadnut ne samo knjižničar V. Jeličić, koji je zaista pisao one parole, nego i predsjednik Ivan Jeličić, inače činovnik, jer mu se pripisuje da su parole napisane s njegovim »znanjem«, iako to nije bilo točno i već je bilo utvrđeno tko ih je pisao. No politička težina napadaja sadržana je posebno u riječima da je Sokolskom društvu »nemoguće skrštenih ruku gledati ovakav k o m u n i s t i č k i r a d u S o k o l s k o m d o m u« (spac. V. A.). To više nije bilo samo zaoštravanje sukoba između Knjižnice i Sokolskog društva, to je bilo javno ukazivanje vlastima na — »komunistički rad« u Knjižnici. To je bio politički napadaj na napredne članove i poziv režimu da okonča takvu djelatnost u Sokolskom domu. A ona je i bila takva. To se ne može poreći. Stoga je ovaj protest danas dragocjen d o k u m e n t o uspješnom radu komunista u Selcima, iako je u ono vrijeme bio teška optužba i predstavljao je opasnost da reakcionarni režim ne počne progonima komunista i uopće naprednih članova Knjižnice, a ovu ne dovede u teškoće i spriječi njen daljnji rad, njen »komunistički rad«, kako se to u dopisu naglašava.

Sokolski protest banu nije bio jedini napadaj na Knjižnicu i na njene napredne članove na početku 1936. Jer, samo pet dana poslije njega,

[368] Kod autora.

tj. 19. siječnja 1936, uslijedio je javni napadaj u novinama na Knjižnicu i .njene napredne članove. Naime, u klerikalnom t jedniku »Istina« u Sušaku objavljen je člančić pod naslovom »Profanacija hrvatske himne u Selcima«. U cjelini glasi:

> »Profesor »Staljin« iz Selaca (inače na službi na ižuli) u društvu sa »Gandijem« i »Lenjinom« priredio je proslavu hrvatske himne u Selcima. Govorili su na proslavi o ilirizmu i Vuku Karadžiću. »Staro«, veli, sve mora da ide u ropotarnicu ,a na mlađima svijet ostaje«. Inače, vrlo mudre riječi, kojima nije bilo nikako mjesta na ovakvoj proslavi. Inače je profesor Staljin u ono vrijeme dok su se još vijale narodne zastave, skinuo sa javnog mjesta hrvatsku i postavio srpsku. Ova je trojka dala nositi na zboru opozicije u Crikvenici pred nekoliko dana table sa natpisom: »Tražimo rada i leba« (što na koncu traži svaki pametan čovješ), ali »Tražimo savez sa SSSR« i tako pokazala, ne svoje papke, nego svoju idiotštinu. Dokle će narod trpjeti, da mu po raznim mjestima ovakve mizerije pune glavu sa raznim židomarksističkim glupostima.«[369]

Tako su se bili »udružili« sokoli u Selcima s tajnim dopisom banu i klerikalci u Sušaku s javnim novinskim napadajem da razotkriju »komunistički rad« u Knjižnici i da ga spriječe. Klerikalni napadaj od nepoznatog dopisnika samo je dobro došao i sokolima i režimu da ovi uzmognu lakše onemogućiti dobro započetu naprednu kulturno-političku djelatnost u okviru Knjižnice, a time i javno djelovanje komunista. Napadaj »Istine« protiv »židomarksističkih gluposti«, kako se u dopisu kaže, priključuje se sokolskom protestu o »komunističkom radu«. To je već dosta zaoštrenom sukobu između Knjižnice i Sokolskog društva zbog Doma prosvjete, odnosno »Sokolskog doma Prestolonasljednika Petra« dalo sada potpuno izrazito političko obilježje, konfrontirajući politiku režima s ideologijom zabranjene i progonjene KPJ. Sušački su klerikalci sada poimenično napali trojicu funkcionera Knjižnice i javno ih optužili da šire »židomarksističke gluposti« i da je ova »trojka«, kako ih zovu, »dala nositi« tablu s poznatim antifašističkim parolama, tražeći da Jugoslavija sklopi savez sa SSSR, dakle da uspostavi i međudržavne odnose koji još nisu postojali.

U dopisu se inače podmeće i jedna očita laž da je »profesor Staljin« (kako su klerikalci bezrazložno i glupo nazvali prof. Vinka Antića) »skinuo sa javnog mjesta hrvatsku i postavio srpsku« (zastavu). Ta izmišljotina iskrivljuje činjenicu iz 1924. kada je na kupalištu u Selcima povrijeđena jugoslavenska zastava samovoljnim preokretanjem u hrvatsku, pa je Vinko Antić kao sedmoškolac odista pokušao ispraviti tu povredu, ali srpskoj zastavi nije bilo ni traga. Točno se, međutim, spominje proslava 100-godišnjice hrvatske himne u Hrvatskoj pučkoj knjižnici
— kakve su proslave onda održane u mnogim mjestima — ali to nije bila nikakva »profanacija« (nepoštivanje), nego upravo priredba (dostojna jubileja hrvatske himne. Na proslavi su govorili Ivan Lončarić Papić, Ivan Jeličić, predsjednik Knjižnice, i prof. Vinko Antić. Sasvim je pogrešno, a u dopisu tendenciozno navedeno da su Ivan Jeličić (nazvan

[369] Istina, III, 4. Sušak 19. I 1936, str. 4. — Historijski arhiv Rijeka, Stamp. Kšt 2/36.

PROFANACIJA HRVATSKE HIMNE U SELCIMA

Profesor »Staljin« iz Selaca (inače na službi na ižuli) u društvu sa »Gandijem« i »Lenjinom« priredio je proslavu hrvatske himne u Selcima. Govorili su na proslavi o Ilirizmu i Vuku Karadžiću. »Staro«, veli, sve mora da ide u ropotarnicu a na mlađima svijet ostaje«. Inače vrlo mudre riječi, kojima nije bilo nikako mjesta na ovakvoj proslavi. Inače je profesor Stalin u ono vrijeme dok su se još vijale narodne zastave, skinuo sa javnog mjesta hrvatsku i postavio srpsku. Ova je trojka, dala nositi na zboru opozicije u Crikvenici pred nekoliko dana, table sa natpisima: »Tražimo rada i leba« (što na koncu traži svaki pametan čovjek) ali i »Tražimo savez sa SSSR« i tako pokazala, ne svoje papke nego svoju idiotštinu. Dokle će narod trpjeti, da mu po raznim mjestima ovakve mizerije pune glavu sa raznim židomarksističkim glupostima.

U FOND »ISTINE«

darovali su S. Kopajtić Din 10.—; N. N. Din 20.—. Zahvaljujemo.

Nepotpisani članak u sušačkom kleri-kalnom listu »Istina« od 19. I 1936. protiv Hrvatske pučke knjižnice u Selcimai njenih funkcionera Vjekoslava Jeličića Jureška, Ivana Jeličića Kombola i prof. Vinka Antića.

Gandi) i prof. Vinko Antić \nazvan od klerikalaca »Staljin«) odgovorni za nošenje parola na zboru u Crikvenici, jer oni u tome nisu sudjelovali. Parole je pripremio, kako je već utvrđeno, Vjekoslav Jeličić (nazvan od klerikalaca »Lenjin«), uz pomoć Vjekoslava Lončarića i Ivana Jeličića Tominčića što se onda nije otkrilo.

Oba napadaja, i tajni i javni, zaoštrili su prilike u Selcima, ali nisu omeli ni spriječili daljnji rad Knjižnice. Kolebljivosti nije bilo u uvjerenju da su istina i pravda na strani Knjižnice i da se za njih treba i dalje boriti i u toj borbi ustrajati. To je potvrdila i redovna godišnja skupština Knjižnice, održana 26. siječnja 1936, samo 12 dana poslije sokolskog protesta i optužbe banu i 7 dana poslije klerikalnog napadaja na Knjižnicu.

Na skupštini se također opazilo da je došlo do zaoštravanja odnosa u mjestu, pa je to dalo donekle i pečat ovoj skupštini. I ona je bila od manjine bojkotirana. No bojkot prema Knjižnici zapažen je već na tradicionalnoj starogodišnjoj zabavi. Iako je bila prema običaju dobro posjećena, na sjednici prije godišnje skupštine, tj. 5. siječnja 1936. primijećeno je da »oni koji u našem mestu zarađuju i imaju novaca bojkotirali su ovu zabavu, što znači nisu došli.«[370] Izostao je dakle imućniji sloj mještana, što dotad nije činio. I ovo potvrđuje klasno obilježje borbe u Selcima između Knjižnice i Sokolskog društva.

Skupštini je prisustvovao izaslanik sreskog načelstva općinski bilježnik Vjenceslav Rikel, ne miješajući se u tok rada. Otvorivši skupštinu, predsjednik Ivan Jeličić utvrdio je prozivkom da nije prisutno dvije trećine članova, pa je prema pravilima skupština odložena za pola sata. Tome je pridonio izostanak onih članova Knjižnice koji su bili ujedno i članovi Sokolskog društva, a izostali su i neki drugi članovi, vjerojatno s obzirom na događaje povodom zbora u Crikvenici i hapšenja, a možda i napadaja na Knjižnicu u klerikalnoj »Istini«. Ali je zato na skupštini vladala jednodušnost i sve je primljeno jednoglasno, za razliku od prošle skupštine kada su devetorica članova glasali protiv primanja izvještaja, a desetorica protiv prijedloga za izbor uprave u koju je bio predložen i Vjekoslav Jeličić.

U izvještajima uprave iznijeti su značajni rezultati Knjižnice u toku 1935, od kojih su neki već prikazani. U diskusiji je stršio samo jedan član, Dragutin Lončarić Arbinić, koji je predložio da se u prvom katu Doma prosvjete smjesti općinska uprava, dakle u prostorije u kojima se nalazila Knjižnica i već razvila široku djelatnost (čitaonica, razgovori, izdavanje knjiga). Lončarić je bio predsjednik Radničke zadruge sv. Josipa, koja je imala također pravo da se koristi domom. To nije nitko osporavao, ali je Lončarićev prijedlog, motiviran pitanjem uzdržavanja zgrade doma, bio uperen protiv Knjižnice, jer bi ona ostala bez prostorija. Odgovorili su mu Vinko Antić i Vjekoslav Jeličić. Prvi je naglasio da je Dom prosvjete »građen za kulturne i prosvjetne svrhe«, a drugi je istaknuo »da su takvi predloži neosnovani i većina predloga je uperena

[370] Zapisnik HPK, II, str. 136.

protiv rada Knjižnice« i pozvao je članove »da te namere u svakom slučaju onemoguće«. To su prisutni članovi i prihvatili.[371]

Na skupštini se opet raspravljalo o nesređenim odnosima u Domu prosvjete između Knjižnice i Sokolskog društva. To je učinjeno zato što nije bio prihvaćen Domski red (statut), kako ga je Knjižnica predložila Sokolskom društvu.

Dotaknuto je također pitanje vlasništva Doma prosvjete s ozbirom na odgovor upravnog odbora od 5. listopada 1935, kada je banska uprava putem sreskog načelstva tražila podjelu »Sokolskog doma Prestolonasljednika Petra« na idealne dijelove. Na to je skupština potvrdila da ostaje pri zaključku XXX godišnje skupštine od 11. veljače 1934, tj. da je Dom prosvjete vlasništvo Knjižnice.[372]

Skupština je i dalje branila interese Knjižnice. Kolebanja nije bilo, iako su događaji potkraj 1935. i početkom 1936. mogli naškoditi njenoj djelatnosti, pa su joj i naškodili.

Tako se Vjekoslav Jeličić povukao sa dužnosti knjižničara, a time i iz upravnog odbora. Izjavio je »da neće dati prilike da se preko njega napada Knjižnica te se odriče ubuduće biranja u upravni odbor«, kako stoji u zapisniku s ove skupštine.[373] To se odnosilo na napadaje na Knjižnicu povodom nošenja antifašističkih parola na crikvenički politički zbor. To se vidi također iz izjave koju je Jeličić pročitao na godišnjoj skupštini. Izjava glasi:

> »Ma da je neprijatno o sebi govoriti, moram kazati nekoliko riječi u vezi s mojom dužnošću koju sam vršio u ovoj Knjižnici u toku godine i ranije u Odboru za otvorenje Doma Prestolonasljednika Petra. Taj rad vršio sam predano radeći uvijek ono što sam smatrao za najbolje, a tako bih radio i dalje, da nisu nastali neki novi momenti, te ako bi netko imao namjeru da me bira u novu upravu, unaprijed se zahvaljujem. To je zbog toga što postoje u našem mjestu i članstvu ljudi koji iskoriste svaku priliku da naškode Pučkoj knjižnici, pa su tako upotrebili i moj slučaj sa tablama na zboru u Crikvenici. Pošto ja ne želim da bilo čime naškodim Knjižnici, stoga ne ću da dajem materijala ovim pakosnicima, a vas molim da to pravilno cijenite.«[374]

Povlačenje Vjekoslava Jeličića s dužnosti knjižničara poslije jednogodišnjeg uspješnog rada, kako pokazuje broj posuđenih knjiga i njegov pisani izvještaj, moglo je na prvi pogled značiti slabljenje komunističkih snaga u upravnom odboru. Međutim, to je bio zapravo taktički potez da se nazadnim snagama u redovima sokolstva ne daje povoda za režimske mjere protiv Knjižnice. U onim prilikama to i nije bilo isključeno. A da upravni odbor nije bio oslabljen, vidi se iz njegova sastava, što ga je predložio isti V. Jeličić. U njemu su ostali većinom dosadašnji članovi, a učinjene su ove izmjene: za tajnika je izabran prof.

[371] Isto, str. 151.
[372] Isto, str. 153.
[373] Isto, str. 150.
[374] Izjavu sačuvao autor.

Vinko Antić,[375] mjesto Marije Lončarić Ružić kđja je izabrana za člana uprave, a za knjižničara Ivan Jeličić Tominčić, graditelj, mjesto Vjekoslava Jeličića. Njemu je Ivan Jeličić inače pomagao u toku 1935, kako je to utvrđeno na skupštini u izvještaju tajnika i kome je zato stara uprava izrekla »toplu zahvalnost za njegov rad«.[376] Oba Jeličića, Vjekoslav i Ivan, bili su već poznati kao komunisti, a bili su i članovi tajne mjesne organizacije KPJ, najbolji prijatelji i suradnici. To znači, da je nova uprava još ojačana, a Ivan Jeličić bio je dorastao da preuzme dužnosti knjižničara. I u nadzornom odboru učinjene su dvije izmjene. Mjesto Josipa Brozovića i Vjekoslava Lončarića izabrani su Ivan Lončarić Papić zbog njegove odanosti Knjižnici te vršenja tajničke dužnosti od osnutka Knjižnice do 1934, dakle 30 godina, te Ivan Antić Dudo. Članom toga odbora dalje je ostao Fabijan Lončarić Benko.[377]

Skupština Knjižnice ostala je dakle pri dosadašnjim gledištima u pogledu vlasništva Doma prosvjete i daljnjega rada. Ali to je ujedno značilo da i dalje postoji sukob između Knjižnice i Sokolskog društva, štoviše, spomenuta žalba i molba pokazuje da se sukob još i zaoštrio. A to se ubrzo pokazalo u pogledu upotrebe velike dvorane u domu. Domski red naime još nije bio obostrano prihvaćen, iako je na tome nastojala upravo Knjižnica. Ona je pri izradi Damskog reda postupila kao vlasnik Doma prosvjete u kojemu Sokolsko društvo ima pravo služnosti, dakle ne i vlasničko pravo. S tim se nije suglasilo Sokolsko društvo, smatrajući da je preimenovanjem Doma prosvjete u Sokolski dom ono automatski postalo i vlasnikom većeg dijela doma, tj. velike dvorane za gimnastičke vježbe, a koja je ujedno služila za priredbe, predstave i plesove objema društvima. Prostorije u kojima je bila smještena Knjižnica, Sokolsko društvo nije smatralo svojim vlasništvom. Ono je, dakle, manji dio prostorija prepuštalo Knjižnici, a sebi prisvajalo time gotovo cijelu domsku zgradu. To su bila dva sasvim suprotna i nepomirljiva stava, i stoga se i nije mogao izraditi Domski red koji bi zadovoljio obje strane.

Do zaoštravanja sukoba došlo je i zbog priređivanja zabava u velikoj dvorani doma. Kao i 1935, tako je Knjižnica najavila svoje plesne priredbe i na mesopusne dane 23, 24. i 25. veljače 1936. Ona je za ovu trodnevnu zabavu zamolila već 29. siječnja 1936. odobrenje opć. uprave. Ali u iste dane htjelo je i Sokolsko društvo prirediti plesnu zabavu, i u tome je izbio spor. Sresko načelstvo naredilo je opć. upravi da pokuša postići sporazum između obaju društava. Ona je to pokušala 4. ve-

[375] Do tada je Vinko Antić sudjelovao u donošenju svih važnih zaključaka, ali ih nije potpisivao. Sada je izabran za tajnika da svojim sudjelovanjem u radu upravnog odbora ponese javno dio odgovornosti, što će onda lakše učiniti i ostali članovi. Izabran je i zato da može zastupati Knjižnicu gdje bude trebalo i izravno se boriti za njena prava. Osim toga, njegovo prisustvo u upravnom odboru kao i knjižničara Ivana Jeličića Tominčića, koji dotad nisu bili politički osumnjičeni ni pod policijskim nadzorom, kao Vjekoslav Jeličić, trebalo je da ojača upravni odbor HPK.

[376] Zapisnik HPK, II, str. 142.

[377] Isto, str. 153—154.

ljače 1936. s njihovim predstavnicima, ali do sporazuma nije došlo, iako je Knjižnica prva poslala molbu općini za odobrenje priredbe, naime 29. siječnja 1936. pod brojem 353, a Sokolsko društvo, doduše, istoga dana, ali pod brojem 369. čak je i opć. bilježnik V. Rikel, prema dopisu općine sreskom načelstvu, »apelirao na delegate Sokolskog društva, da sa svoje strane popuste«, ali nije uspio,[378] iako je inače podupirao nastojanja toga društva.

Tako je stanje početkom veljače 1936. u mjestu bilo teško, a odnosi između Knjižnice i Sokolskog društva veoma zaoštreni na sporednom pitanju održavanja zabava u određene dane. To potvrđuju žalbe koje su oba društva podnijela sreskom načelstvu. Na to je ovo 11. veljače 1936. (broj 1141) donijelo odluku kojom odobrava da Sokolsko društvo održi zabave u dane koje je bilo samo izabralo (2, 6, 9, 13, 16. i 20. veljače), ali je poništilo odluku opć. uprave da se Knjižnici uskrati održavanje priredaba 22, 24. i 25. veljače. Naprotiv, to joj se odobrava, jer je prva zamolila za to odobrenje. Opć. uprava postupala je dakle pristrano. Kad nije mogla odobriti u te dane priredbe Sokolskom društvu, onda je to uskratila i Knjižnici. Istina, ona je pronašla i razlog, naime bojazan »da bi moglo doći do nereda i narušenja javnog mira i poretka u općini«. Takvo obrazloženje sresko načelstvo nije uvažilo iz razloga što je »uvjereno, da su članovi obih društava na potrebnoj visini i znadu poštivati javni poredak i mir«.[370]

Uprava Knjižnice morala se dakle boriti za održavanje priredaba u velikoj dvorani doma. To je sresko načelstvo i odobrilo, ali su pojedinci iz Sokolskog društva htjeli to spriječiti postavi]¹ njem limenih pločica u pet ključanica vanjskih vrata, da se ona ne mogu otvoriti. To je učinjeno po uputama blagajnika Sokolskog društva Ivana Gašparova, inače lučkog pilota u mjestu.[380] 0 tome je Knjižnica pismeno obavijestila 20. veljače 1936. opć. upravu i sresko načelstvo, ali članovi Knjižnice nisu sada čekali neka rješenja, nego su sami doskočili toj smicalici. Naime, Vicko Antić izvadio je limene pločice iz ključanica i Knjižnica je održala priredbe u miru.

Zaoštrenje spora između Knjižnice i Sokolskog društva nije se prema izloženim činjenicama nikako moglo sakriti. U stvari, sukob između njih bio je političke, klasne prirode. Na strani Knjižnice bili su njeni napredni članovi pod vodstvom komunista, uopće radni ljudi koji su se borili za demokratska i druga prava u ondašnjem društvu. Suprotno tome, u Sokolskom društvu i oko njega okupljali su se imućniji mještani, pretežno kućevlasnici, obrtnici i neki činovnici, podupirući prijašnji režim diktature i tada režim Milana Stojadinovića koji je pokušao fašizirati zemlju. A takav politički sukob očitovao se i prije i sada najoštrije u borbi za Knjižnicu i njena prava na Dom prosvjete, koju su borbu dosljedno vodili komunisti s naprednim članovima Knjižnice.

[378] Općinska uprava u Selcima, 5. II 1936. Prijepis. — NKS.
[379] Sresko načelstvo u Crikvenici, broj 1141/1936. od 11. II 1936. — NKSk
[380] Zapisnik HPK, II, str. 157.

Ali iz prikaza ovakve zaoštrenosli i međusobne borbe proizlazi da uza sve postignute uspjehe od sredine 1934. do kraja 1935. problemi u mjestu nisu bili riješeni. Zapravo, nisu ni mogli biti riješeni, jer su rješenja zavisila od razvitka političkih prilika u Jugoslaviji, posebno u Savskoj banovini. To se pokazalo prilikom gruntovnog upisa Doma prosvjete na JPKČ, na što se moralo čekati od kraja kolovoza 1934. do travnja 1935, pa je izvršeno kada su već bili raspisani petomajski izbori i političke prilike postale povoljnije za napredne snage u Knjižnici. Ali ni razvitak prilika u toku 1935. nije bio takav da bi se mogli riješiti problemi nastali iz sukoba Knjižnice i Sokolskog društva, što znači između politički naprednih snaga s komunistima na čelu i onih političkih zaostalih i konzervativnih snaga koje su svoj oslonac tražile i nalazile u režimu.

Prema svemu, iz zaoštrenosti sukoba proizlazi da su na početku 1936. u Selcima postojala, uz ostale, ova dva neriješena problema: prvi je *vlasništvo* Doma prosvjete odnosno Sokolskog doma, a drugi se odnosi na *ime* istoga doma.

U pitanju vlasništva doma Knjižnica je i dalje branila dosljedno svoje gledište da je ona jedini njegov vlasnik, da je to prema zaključku XXX godišnje skupštine na temelju kojega je i izvršen gruntovni upis. Na temelju tih činjenica Knjižnica je smatrala da na svome domu ima pravo postaviti i svoje ime, tj. Dom prosvjete, kako je to potvrdila i u svojoj molbi maršalatu dvora 5. siječnja 1936, odbacivši time naziv sokolski.

Suprotno tome stavu Knjižnice, Sokolsko društvo polazilo je od imena, ne ulazeći u to kako je ono bilo nametnuto. Za nj je naziv »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra« već uključivao pravo na vlasništvo, ako ne cijeloga, a ono bar većeg dijela doma. Ono je uz to vjerovalo da će kraljevskim dodatkom uz naziv »Sokolski dom» moći osigurati uz pomoć vlasti i svoje vlasništvo na veći dio doma.

Ozbiljnost ovih problema povećala je, svakako, i zaoštrenost sukoba na početku 1936. A to je uskoro i potvrđeno. Po nalogu uprave Savske banovine sresko načelstvo sazvalo je posebnu raspravu o domu da se riješi pitanje njegova vlasništva. Spor je time poprimio šire pravne i političke dimenzije. Naprednim članovima Knjižnice i tajnoj mjesnoj organizaciji KPJ bio je sada nametnut novi, teži oblik borbe. Oni su ga prihvatili.

3. *Rasprava o Domu prosvjete — Sokolskom domu 28. II 1936.*

Iz prikaza događaja u razdoblju od polovice 1934. do kraja 1935. nedvojbeno slijedi zaključak da su u Selcima nastupile promjene u javnom životu. U općini i u društvima imali su od 1929, pa i prije te godine, glavnu riječ imućniji mještani koji su stalno živjeli u mjestu, išli utrtim stazama i uz bok vlasti. Prekretnica je nastala kada su se u javnosti pojavili ljudi naprednih shvaćanja na život i društvo pod vodstvom komunista, preuzeli upravu Knjižnice i tim putem počeli utjecati na sva zbivanja u mjestu. Borba za pravo Knjižnice na Dom pro-

svjete, koje su pravo i sokoli i režim diktature pogazili, prvi je znak promjena; ona je izvrsno poslužila naprednim snagama da se izvrši ta prekretnica u mjesnim javnim poslovima. Te su snage doduše i do tada djelovale izvan Knjižnice, još dosta nezapaženo, ali od početka 1933, od useljenja Knjižnice u Dom prosvjete, njihovo djelovanje počinje poprimati kontinuirani oblik kulturno-političkog rada. Od sredine 1934. te snage s komunistima na čelu počinju predvoditi i utjecati na događaje, a djelatnost u okviru Knjižnice dobila je šire značenje, ne samo kulturno nego i političko za cijelo mjesto.

Od početka svoga djelovanja komunisti u Selcima znali su što hoće i čemu teže. Vođeni naprednim mislima, protivnici režima diktature i svih koji mu pomažu, oni su savjesno pratili razvitak događaja u cijeloj zemlji i izmjene političkih prilika. Čvrstih uvjerenja, ideološki već dosta potkovani, bez obzira na to da li su već pripadali mjesnoj partijskoj organizaciji ili su s njom surađivali kao simpatizeri, oni su imali određenu taktiku prema okolnostima. Nisu se istrčavali, ali nisu ni kasnili. Danas je sasvim jasno da su znali aktivirati članove Knjižnice, uz njihovu pomoć smijeniti njezinu upravu i izabrati novu, pripremiti kupoprodajne ugovore i Sokolski dom upisati na gruntovnicu kao vlasništvo JPKČ prema zaključku XXX godišnje Skupštine, istaći pravo Knjižnice da na svome domu postavi i svoje ime, usmjeriti rad u njoj u marksističkom pravcu i podići Knjižnicu kao važan kulturni i politički činilac u mjestu. Konačno, oni su 5. siječnja 1936. i službeno zatražili da se dom Knjižnice obilježi njenim imenom, koji je već ranije imao, a što je ujedno značilo odstranjenje sokolskog imena, a da to nije posebno ni rečeno.

No sva dostignuća u toj borbi još nije priznavala protivnička strana, naime Sokolsko društvo, a ona i nisu bila na liniji politike režima. Može se stoga zapitati zašto su vlasti dugo čekale da spriječe ili bar ometu rad naprednih članova u Knjižnici pod vodstvom komunista, kada je taj rad očito bio uperen protiv Sokolskog društva, a osim toga imao je i šire političko značenje, a ne samo kulturno. To se nije moglo sasvim sakriti. Svakako se odgovor na to pitanje može donekle i otkriti i u držanju sreskog načelstva kome je na čelu bio Božidar Jambrečak, dobronamjeran i objektivan upravnik, politički širok, bez režimske uskogrudnosti, visoko obrazovan i naprednih shvaćanja. Stoga do obračuna između Knjižnice i Sokolskog društva i njegovih pomagača ne dolazi na poticaj sreskog načelstva, nego po nalogu banske vlasti. Ona je odlučila da riješi spor u pogledu doma u Selcima, upravo da pomogne Sokolskom društvu i uvaži njegovu molbu i protest u navedenoj optužbi od 14. siječnja 1936. A do toga je došlo kada više nije bilo ni lako ni politički jednostavno ukloniti utjecaj naprednih članova Knjižnice — iza kojih je stajala mjesna organizacija KPJ, za koju se onda, razumije se, nije znalo — na zbivanja u mjestu. Napredni članovi bili su već dovoljno jaki, mudri i taktički sposobni da još više otkriju i zakulisnu borbu protiv Knjižnice. Oni su to i učinili na raspravi o Domu prosvjete — Sokolskom domu 28. veljače 1936. u prostorijama općine u Selcima u kući Filipa Kršula.

Banska uprava u Zagrebu naredila je, naime, održavanje rasprave 20. veljače 1936. (broj 1156 Pov. II), a zakazalo ju je sresko načelstvo u Crikvenici svojom odlukom od 24. veljače iste godine (broj 150/36 Pov.) za dan 28. veljače. Zakazana je »u svrhu polučenja dobrovoljne nagode u sporu Sokolskog Doma u Selcima među interesovanim korporacijama i društvima«. Na raspravu su bili pozvani (navode se redom kako je u odluci): 1. Općinska uprava u Selcima, 2. Kupališno povjerenstvo, 3. Sokolsko društvo, 4. Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica, 5. Humanitarno društvo sv. Josipa (kako se naziva Radničku zadrugu sv. Josipa) i 6. predstavnici Odbora za gradnju doma. Osim njih dolaze u obzir »i ostali koji se raspravom na licu mjesta kao takve uglavi«.

Od korporacija i društava pozvana su po dva predstavnika s punomoćima i s uputama na koji se način i uz koje uvjete mogu nagoditi »tako da do željene nagode dođe«.[381]

Prema odluci o sazivu rasprave očito je da je stanje postalo veoma složeno. Više nije riječ o sporu Knjižnice i Sokolskog društva, jer se na raspravu uz predstavnike Radničke zadruge sv. Josipa i Odbora za gradnju doma pozivaju opć. uprava i Kupališno povjerenstvo. A oni nisu imali nikakva udjela u gradnji doma. U pozivu se opet JPKČ navodi na č e t v r t o m mjestu, iako je bila inicijator i nosilac ideje o gradnji. I to pokazuje u kakvom ise položaju Knjižnica sada našla!

Komunisti Selaca s naprednim članovima Knjižnice bili su nesumnjivo pred vrlo odgovornom dužnošću prema sebi, svojim uvjerenjima i društvu koje su vodili gotovo dvije godine i branili njegova prava. Oni su započeli bitku, izvojevali su niz uspjeha, a sada je nastalo pitanje hoće li i kako uspjeti sačuvati Knjižnicu pred novim naletom. Znalo se tko je sazvao održavanje rasprave, ali se onda još nije znalo za optužbu Sokolskog društva od 14. siječnja 1936. upućenu banu. A u njoj se izričito moli ban da izda »naređenje da bi se pitanje vlasništva Sokolskog doma što skorije privelo konačnom rešenju«, a ovo i zato »što si u zadnje vreme Jugoslavenska pučka knjižnica prisvaja cijelu zgradu, i preti pogibelj da će nam jednoga dana oduzeti sve ključeve«. Uz ovo se najzad kaže o funkcionerima Knjižnice: »Nama se ne da s njima više natezati jer su to nemogući ljudi za svako pregovaranje u pitanju vlasništva domom«.

Uoči dana rasprave, tj. 27. veljače 1936, upravni i nadzorni odbor Knjižnice održali su izvanrednu sjednicu. Prisustvovali su svi članovi, ukupno njih deset: predsjednik Ivan Jeličić, blagajnik Josip Antić, knjižničar Ivan Jeličić Tominčić, gospodar Silvestar Antić Kombolić, tajnik prof. Vinko Antić, članovi Andrija Antić i Marija Lončarić te svi članovi nadzornog odbora Ivan Lončarić Papić, Ivan Antić Dudo i Fabijan Lončarić Benko. Na dnevnom redu bio je izbor delegata za raspravu o domu, prema predočenom pozivu sreskog načelstva, pa su kao pnedstav-

[381] Pov. br. 150/36. — NKS.

nici Knjižnice izabrani predsjednik Ivan Jeličić i tajnik Vinko Antić. Njima su nakon diskusije date i upute koje su u zapisniku ovako utvrđene:

> »U pogledu instrukcija delegatima Upravni odbor zaključuje da delegati zastupaju već poznato gledište Knjižnice doneto na XXX god. skupštini i da podnesu sve dokumente koji dokazuju ispravno stanovište Knjižnice. Isti zaključak potvrđen je i na ovogodišnjoj glavnoj skupštini od 26.1 1936.
>
> Delegati Knjižnice osporiće prije početka rasprave pravo pristupa delegatima općine i Kup. povjerenstva i objasniće ovo stanovište JPKČ. Delegati će dalje pozvati Odbor za gradnju Doma da podnese račune gradnje Doma i da im društva nakon podnetog izvještaja daju razrješnice.
>
> Raspravlja se o novcu utrošenom na Dom o čemu će delegati podneti izvještaj na raspravi.
>
> Ističe se da je plan Doma »Narod sebi« jasno označio kome pripadaju prostorije i delegati treba da se na to pozovu. Plan je odobren po Tehničkom odeljku u Sušaku.
>
> Na kraju ako ne uspije nagoda i ako se ne može doći do nikakvog sporazuma onda se traži narodni plebiscit kojim će se putem onda riješiti pitanje Doma«.[382]

Zapisnik su potpisali svi odbornici.

U pozivu na raspravu bilo je saopćeno da će voditelj biti sreski načelnik Božidar Jambrečak. On je prisustvovao raspravi, ali ju je vodio izaslanik banske uprave Petar J. Benzon, načelnik upravnog odjeljenja. To je raspravi dalo još veću važnost i pokazalo da se banska vlast potpuno umiješala u sukob između Knjižnice i Sokolskog društva.

Osim spomenute dvojice raspravi su prisustvovali ovi predstavnici (kako su poredani u zapisniku):

Općina: Petar Lončarić, predsjednik općine, i opć. odbornici Josip Antić i Josip Kršul;

Kupališno povjerenstvo: dr Mate Sobol, predsjednik, i član Franjo Antić;

Odbor za gradnju doma: Luka Antić i Silvestar Antić;

Sokolsko društvo: Antun Antić i Miho Lončarić, »uz sudjelovanje delegata Sokolske župe Sušak: Dragutin Reti, predsjednik Okružnog suda u Sušaku, i dr Ante Kuntarić, odvjetnik u Crikvenici;

Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica: Ive Jeličić, predsjednik, i prof. Vinko Antić, tajnik;

Radnička zadruga sv. *Josipa:* Dragutin Lončarić i Ivan Lončarić Papić.[383]

Ovolik broj sudionika na raspravi svakako je impresionirao, a prisutnost načelnika banske uprave P. Benzona i sreskog načelnika B. Jambrečaka ukazivala je svima da se u raspravu mora ući sa svom ozbiljnošću i s dokazima. Osim toga, prisutnost uz spomenutu dvojicu

[382] Zapisnik HPK, II, str. 158.
[383] Zapisnik rasprave kod autora.

još dvojice pravnika, Dragutina Retla i dra Anta Kuntarića, tražilo je snalaženje u pravnim propisima. Sve je to i od predstavnika Knjižnice, Ivana Jeličića i Vinka Antića, zahtijevalo svu pripravnost i domišljatost u raspravljanju pitanja vlasništva Doma i njegova imena te točnost u davanju izjava potkrijepljenih dokazima. U stvari, predstavnici Knjižnice bili su sami u obrani njenih prava, a u tome se moglo računati i na pomoć predstavnika Odbora za gradnju doma Silvestra Antića i Radničke zadruge sv. Josipa Ivana Lončarića Papića. Svi ostali prisutni bili su na strani Sokolskog društva, izuzimajući predstavnike vlasti, dakle njih 11 od ukupno 15 delegata. Doduše, mnogo je ovisilo o tome kako će nastupiti predstavnici Knjižnice, koje će dokaze iznijeti, i kakve, te kako će se boriti za obranu prava Knjižnice.

Prema zapisniku rasprave i bilješkama predstavnika Knjižnice tok rasprave, koja je trajala pet sati, od 9 do 14, bio je buran i sukob oštar, ali je na kraju uspjelo doći do nagodbe. Na početku rasprave prvi je govorio predstavnik Knjižnice tajnik Vinko Antić i prema dobijenim uputama odmah je upozorio na slijedeće:

a) Ni općinska uprava ni Kupaliišno povjerenstvo nemaju nikakva prava da sudjeluju u raspravi o Domu ni u donošenju bilo kakvih zaključaka. Oni nisu sudjelovali u gradnji, za njih se Dom nije gradio, pa se ne mogu na raspravi ni tretirati kao sudionici u gradnji Doma, te oni nisu ni bili zastupljeni u Odboru za gradnju doma, kako su to bili Knjižnica, Sokolsko društvo i Radnička zadruga sv. Josipa;

b) Zainteresirana društva mogu predstavljati po dva predstavnika, kako je to u odluci o sazivu rasprave i utvrđeno, dakle Knjižnicu, Sokolsko društvo i Radničku zadrugu sv. Josipa u prisustvu predstavnika Odbora za gradnju doma. Prema tome, i Sokolsko društvo — na koje se ovaj prigovor i odnosio — mogu zastupati samo dva predstavnika, ne ulazeći u unutrašnju organizaciju sokolstva: društvo, okružje, župa, savez. Dodao je da nema prigovora da predstavnici Sokolske župe — a to su bili Dragutin Reti i dr Ante Kuntarić — prisustvuju raspravi kao p r o m a t r a č i bez prava koja imaju predstavnici društava, dakle i Sokolskog društva.

Ove stavove potkrijepio je zatim predsjednik Ivan Jeličić.

Primjedbe predstavnika Knjižnice djelovale su ozbiljno. Vidjelo se odmah da oni ulaze pripravni u tok rasprave i da žele da se rasprava vodi na visokom nivou. Primjedbe su bile uvažene, a i morale su biti uvažene od četvorice pravnika (Benzona, Jambrečaka, Retla i Kuntarića), iako to nije bilo u cjelini. To će se vidjeti iz teksta nagodbe. Inače je voditelj rasprave P. Benzon odmah istakao da je predmet rasprave nagodba u pogledu suvlasničkih odnosa zgrade Sokolskog doma i preporučio je strankama izmjenično popuštanje kako bi se sklopila pravedna nagodba. Nije spomenuo pitanje imena Doma. Svakako mu je bio cilj da izbjegne sve nesuglasice i da se tako dođe do nagodbe, a na to je upućivala i njegova prisutnost kao izaslanika banske uprave.

U raspravi su inače odmah iznijeta dva suprotna gledišta, jedno predstavnika Knjižnice i drugo predstavnika Sokolskog društva, u ime kojega je govorio odvjetnik dr Ante Kuntarić. Predstavnici Knjižnice

iznijeli su i podatke iz historijata gradnje Doma, a onda su prema uputama upravnog odbora stav Knjižnice formulirali u ove tri točke:

a) Knjižnica ostaje pri zaključku svoje XXX godišnje skupštine od 11. veljače 1934. prema ikojemu se Dom prosvjete gruntovno upisuje na Knjižnicu, a što su potpisali ne samo članovi Knjižnice nego i Sokolskog društva i Odbora za gradnju doma, i prema tom je zaključku upis u gruntovnicu izvršen i potvrđen;

b) Knjižnica traži bezuvjetno skidanje sokolskog imena s Doma i da se povrati prvotni naziv »Dom prosvjete«;

c) Ne dođe li u raspravi do sporazuma, Knjižnica traži da se u mjestu održi plebiscit i da tako mještani, koji su Dom sagradili, odluče o njegovu vlasništvu i imenu.

Predstavnici Knjižnice ostali su dosljedni dosadašnjim stavovima naprednih članova Knjižnice zajedno s komunistima, za što su 1934. i poveli borbu za osvajanje uprave Knjižnice i za priznanje njenih prava na Dom prosvjete. Drugo nisu ni mogli učiniti. Uostalom, takav je stav zastupala većina mještana. No u isticanju lih gledišta bilo je u ondašnjim prilikama odlučnosti i hrabrosti u uvjerenju da će istina i pravda bilo kad pobijediti. Očeličeni u gotovo dvogodišnjoj borbi za Knjižnicu i Dom prosvjete, predstavnici naprednih članova Knjižnice zastupali su na raspravi bez kolebanja one stavove koji su već bili poznati i protiv kojih se bilo teško boriti.

No s takvim stavovima i zahtjevima nisu se složili predstavnici Sokolskog društva, u kojega je ime dr Ante Kuntarić iznio ovo:

a) Sokolsko društvo ne prihvaća zaključak XXX godišnje skupštine Knjižnice, iako su ga potpisali i članovi Sokolskog društva, nego traži suvlasništvo u »Sokolskom domu Prestolonasljednika Petra« zajedno s Knjižnicom. Ono dakle ne traži više vlasništvo nad cijelim domom, iako se zove sokolski, i odstupa od prisvajanja koje je bilo izvršeno skidanjem imena Dom prosvjete bez znanja Knjižnice i nametanjem sokolskog imena.

b) Sokolsko društvo nikako ne prihvaća skidanje imena Sokolski dom bez obzira na to kako je i na koji način postavljeno, ostajući tako pri tome da se ovjekovječi diktat sokolstva i režima; i

c) Sokolsko društvo ne prihvaća ni plebiscit, ne dođe li do nagodbe, nego najavljuje sudski proces protiv Knjižnice.[381]

Iznesena gledišta i postavljeni zahtjevi dviju protivničkih strana bili su dakle sasvim oprečni. Stoga je i diskusija bila oštra i nije navještala nagodbu. Međutim, predstavnici Knjižnice bili su elastični u pogledu vlasništva Doma i prihvatili su suvlasništvo sa Sokolskim društvom. Po njihovu sudu to nije ugrožavalo Knjižnicu u njezinu domu i radu niti joj je prijetilo »sokoliziranje«, čemu je vodilo nametanje domu sokolskog imena i prisvajanje doma kao vlasništvo jedino Sokolskog društva. S druge strane, smatrali su mudrim izbjeći sudski proces kojim je zaprijetio prestavnik Sokolskog društva dr Ante Kuntarić,

[384] Prema autorovim bilješkama sa rasprave o Domu.

jer bi na građanskom sudu u povoljnijem položaju bilo sokolstvo u sporu s komunističkom Knjižnicom, i ova bi mogla u pogledu svoga rada doći u težak položaj. Ali u pogledu suvlasništva predstavnici Knjižnice popustili su svjesno pošto su već bili uspjeli u svom beskompromisnom stavu da se s doma mora ukloniti sokolsko ime, na što su predstavnici sokolstva s iteškom mukom konačno pristali. Predstavnici Knjižnice nisu uporno zahtijevali da se vrati naziv »Dom prosvjete« kada je uklonjen naziv sokolski, što je za nj ih bilo bitno, jer je sokolsko ime označivalo onda određenu politiku naklonjenu reakcionarnom režimu. Iako je ime »Dom Kralja Petra II«, koji je bio prihvaćen, dakle ni sokolski ni prosvjetni, označavalo bezličnost, prihvatili su ga i predstavnici Knjižnice da bi se došlo do nagodbe. Nagodba u cjelini glasi:

»Suvlasnici zgrade biti će isključivo: Sokolsko društvo Selce i Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica u Selcu, svaki na jednake idealne djelove, i kao takvi moći će se uknjižiti.

Predstavnici selačke općine vežu svoj pristanak na nagodbu za uslov da se za potrebe općinskih kancelarija prizna opštini pravo služnosti na sve prostorije u I. katu nad malom dvoranom.

Predstavnici Kupališnog povjerenstva u Selcu vežu svoj pristanak na nagodbu da se za potrebe Kupališnog povjerenstva prizna pravo služnosti uporabe jedne sobe, koja bi se imala dobiti pregradbom ljevog djela sadanje male dvorane u prizemlju.

Predstavnici Društva sv. Josipa vežu svoj pristanak na nagodbu uz uslov da im se osigura u zgradi jedna prostorija do sobe Kupališnog povjerenstva, a dok se ta soba ne osigura društvo ostaje u dosadašnjoj prostoriji.

Sokolsko društvo i Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica kao suvlasnici zgrade, prihvaćaju uslove Kupališnog povjerenstva i Društva sv. Josipa, dok izjavljuju da ne mogu nikako prihvatiti uslov Općine, jer bi u tom slučaju pučka knjižnica ostala bez sadanjih svojih prostorija.

Suvlasnici se nadalje sporazumijevaju da će Dom nositi ovaj naziv: Dom Kralja Petra II.

Suvlasnici sklapaju među sobom ovaj sporazum: U slučaju prestanka jednoga od suvlasnika u niegova prava i dužnosti stupa Školska općina Selce. Ako bi se u razdoblju od deset godina osnovalo novo društvo sa istom svrhom koju je imao prestali suvlasnik, to novo društvo stupiti će u prava i dužnosti rani jeg 'suvlasnika.

Suvlasnici se obvezuju da će besplatno staviti na raspolaganje Kupališnom povjerenstvu i Radničkoj zadruzi sv. Josipa gotove zajamčene prostorije za uporabu, kao i da će o svom trošku uknjižiti njihova prava služnosti.

Suvlasnici će međusobne odnose regulirati neposrednim sporazumom.

Građevni odbor se obvezuje da će u roku od mjesec dana likvidirati svoj rad i položiti obračun po zakonu.

Ovaj zapisnik je sastavljen u tri originalna primjerka ,od kojih preuzima sresko načelstvo jedan, Sokolskog društvo drugi a Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica treći primjerak.

Pročitano, potvrđeno i potpisano:

Petar I. Benzon — Božidar Jambrečak — Lončarić Petar — Josip Kršul — Dr Mate Sobol — Franio Antić — Dragutin Lončarić — Luka Antić — Silvestar Antić — Ivan Lončarić Papić — Dragutin Reti — Dr Ante Kuntarić — Anton Antić — Vinko Antić — Jeličić Ivan — Miho Lončarić — Lončarić Lovro, zapisničar.«

./.

N A G O D B U:

Suvlasnici zgrade hoće da isključivo: Sokolsko društvo Selce i Ugostiteljska pučka knjižnica i čitaonica u selu,svaki na jedanake iznajmljivanja dijelove,i ako takvi modi će se uknjižiti.-

Preuzimaoci selačke općine vežu svoj pristanak na nagodbu za uslov da se za potrebe općinskih kancelarija prizna opći prevo slučenosti na sve prostorije u I.katu pod imenom dvorenom.-

Preuzimaoci kupališnog poljerenstva u selu vežu svoj pristanak na nagodbu da se za potrebe kupališnog poljerenstve prizna prevo slučenosti upotrebe jedne sobe,koje bi se imale uobiti predsjednom ljevog djela podanje male dvoranom u prizemlju.

Preuzimaoci Društve Sv.Josipe vežu svoj pristanek na nagodbu za um se osigure u zgradi jedne prostorija do sobe kupališnog poljerenstve,a dok se ta sobe ne odigure društvo ostaje u dosadanjoj prostoriji.-

Sokolsko društvo i ugostiteljska pučka knjižnica i čitaonica kao suvlasnici zgrade,prihvaćaju uslove kupališnog poreduma.-

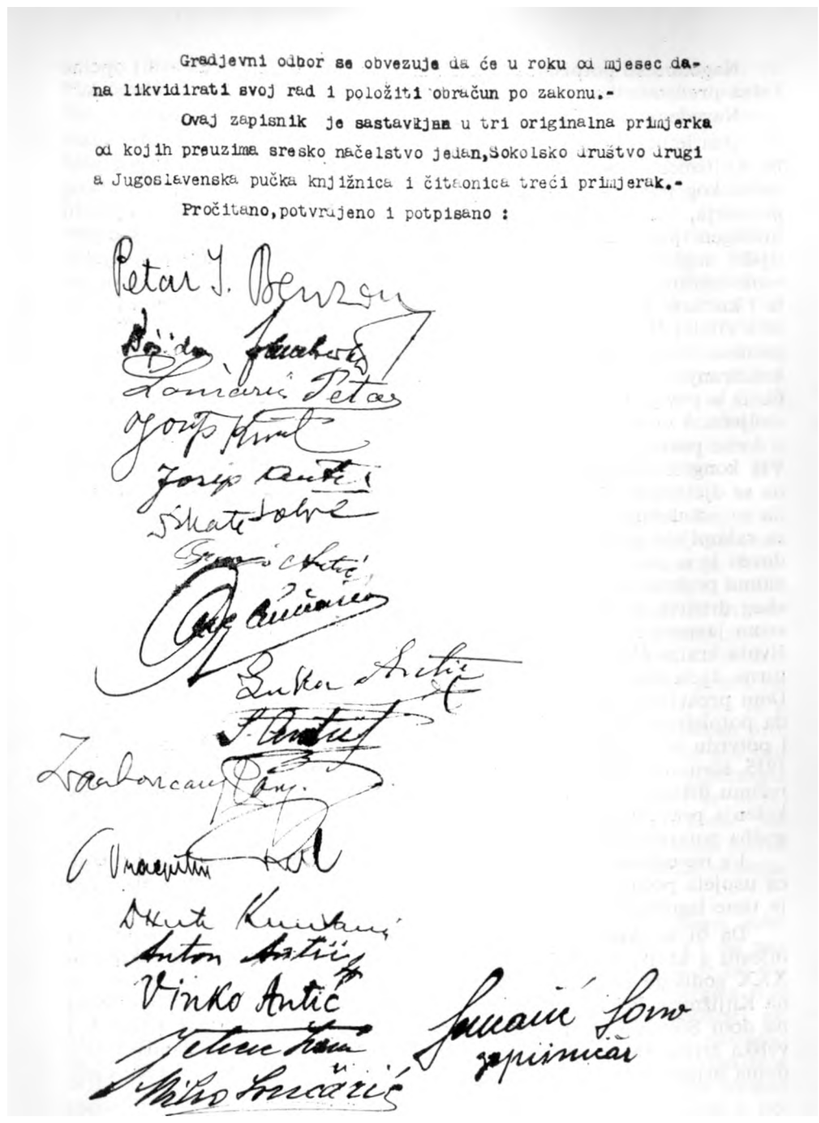
Suvlasnici se obvezuju da će besplatno staviti na raspoloženje kupališnom poljerenstvu i Radničkoj zajednici Sv.Josipe potove zajamčene prostorije za uporabu,kao i da će o svom trošku ukonjižiti njihove prave slučenosti.-

Suvlasnici će medjusobne odnose regulisati neposrednim sporazumom.-

Gradjevni odbor se obvezuje da će u roku od mjesec dana likvidirati svoj rad i položiti obračun po zakonu.-

Ovaj zapisnik je sastavljen u tri originalna primjerka od kojih preuzima sresko načelstvo jedan, Sokolsko društvo drugi a Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica treći primjerak.-

Pročitano, potvrđeno i potpisano :

Nagodba sklopljena 28. II 1934. u Selcima o suvlasničkim odnosima u Domu i o uklanjanju sokolskog imena sa pročelja Doma.

Nagodbu su potpisali svi prisutni, 14 predstavnika društava i općine i dva predstavnika više vlasti, Petar I. Benzon i Božidar Jambrečak.[385]

Navedena u cjelini, šta zapravo predstavlja ova nagodba?

Ona je nesumnjivo važan dokument koji potvrđuje postojanje sukoba Knjižnice sa Sokolskim društvom i s režimom diktature. U povijesti radničkog pokreta Selaca, pa i Vinodola, i još sire, cijelog Hrvatskog primorja, nagodba pokazuje kako su radni ljudi udruženi s lijevom inteligencijom jednog malog mjesta, na poticaj i uz podršku mjesne partijiske organizacije, znali se oduprijeti nazadnim snagama i spriječiti »sokoliziranje« narodne knjižnice kao početnu fazu fašiziranja prosvjete i kulture. To je jedinstven primjer, svakako rijedak, a možda i jedini u cijeloj Hrvatskoj, pa i u cijeloj Jugoslaviji. Prema tome, borba komunista i naprednih članova Knjižnice da se ona očuva od svakog »sokoliziranja« i da se poštuje njeno pravo na Dom prosvjete, veoma je značajna u povijesti radničkog pokreta sredinom četvrtog desetljeća ovoga stoljeća. A za komuniste Selaca i njihovu partijsku organizaciju nagodba
0 domu potvrda je pravilnosti narodnofrontovskog rada u mjestu i prije VII kongresa Komiterne i onih postavki u povijesti KPJ 30-ih godina da se djelatnost članova ne omeđi samo radom u tajnim ćelijama nego da se istodobno djeluje javno u društvima i klubovima, svugdje gdje se sakupljaju građani, a napose radni ljudi. I komuniste ovoga mjesta doveo je u javni život, na političku scenu, upravo taj specifičan slučaj, naime preimenovanje Doma prosvjete u Sokolski dom. Taj udar Sokolskog društva uz pomoć režima na Knjižnicu oni su znah iskoristiti u svom javnom radu. I to je bio njihov veliki uspjeh. Pokrenuvši još za života kralja Aleksandra, tj. krajem lipnja 1934, akciju za razvitak kulturne djelatnosti u okviru Knjižnice i očuvanje njenih prava na oteti Dom prosvjete, komunisti su s naprednim članovima ovoga društva sada potpisivanjem nagodbe dobili priznanje za svoja uporna nastojanja
1 potvrdu o pravilnom vođenju politike. U političkim prilikama 1934. i
1935. komunisti Selaca bili su pripravni, sposobni i smjeli da se odupru režimu diktature i sokolstvu kao ondašnjem njegovom prirepku protiv kršenja prava Knjižnice na njezin Dom prosvjete. To je činjenica. Nagodba potvrđuje da su u tome uspjeli.

Uz navedeno javlja se, međutim, i drugo pitanje: koliko je Knjižnica uspjela potpisivanjem nagodbe, što je dobila, što je žrtvovala i što je time izgubila?

Da bi se postigao sporazum i donekle sredili društveni odnosi u mjestu u korist Knjižnice, njeni predstavnici odstupili su od zaključka XXX godišnje skupštine o gruntovnom upisu cijelog Doma prosvjete na Knjižnicu. Pristali su na suvlasništvo, priznali su suvlasničko pravo na dom Sokolskom društvu. Na prvi pogled bio je to velik ustupak i velika žrtva. Tako i jeste kada se to razmatra s pravnog gledišta. Dio doma pripao je dakle Sokolskom društvu, a kako je ono dio veće cjeli-

[385] Original nagodbe sačuvao je gospodar HPK Silvestar Antić Kombolić. Čuva je autor.

ne, tj. dio Sokola Kraljevine Jugoslavije osnovanog na zakonu, to imovina Sokolskog društva, pa i dio doma, pripada njemu ako dođe do likvidacije Sokolskog društva. Međutim, to su imali na umu predstavnici Knjižnice i u nagodbu su uspjeli unijeti sporazumnu suvlasničku klauzulu da u slučaju prestanka jednoga od suvlasnika, dakle i Sokolskog društva, »u njegova prava i dužnosti stupa školska općina Selce •<. Slijedom toga ni jedan dio zgrade doma nije se moglo otuđiti, nije mogao pripasti u suvlasništvo bilo kome izvan mjesta. A to je i bio jedan od ciljeva borbe naprednih članova Knjižnice. U tome su potpuno uspjeli. Jer, suvlasništvo na dom značilo je da će jedan od suvlasnika postati jednom i jedini vlasnik doma. Očito se predviđalo da će to biti prije Knjižnica kao mjesno kulturno društvo, a nikako ne Sokolsko društvo.

A žrtvovanje imena »Doma prosvjete«, ma koliko taj naziv i bio opravdan i već prihvaćen od mještana, mije u stvari bilo ni žrtva ni poraz. Nagodbom je bio još više omogućen nesmetani prosvjetni rad Knjižnice u domu. Obrnuto, bio je velik uspjeh Knjižnice da se prema nagodbi uklanja s doma s o k o l s k o ime. To je imalo u prvom redu veliko političko značenje, pobjedu Knjižnice u poništenju diktata i priznanja demokratskih prava jednoga društva i jednoga mjesta.

Uspjeh Knjižnice bio je i u tome što su novi suvlasnici. Knjižnica i Sokolsko društvo, sporazumno odbili »uslov« općine da ,se ona useli u prvi kat domske zgrade i time Knjižnica izgubi svoje prostorije. Ostalo u nagodbi, naime, priznanje služnosti s jednom prostorijom Radničkoj zadruzi sv. Josipa nije bio ustupak, jer se to pravo i dotad priznavalo. Novo je bilo to što se to pravo sada priznalo i Kupališnom povjerenstvu na jednu prostoriju, ali to nije nimalo ometalo rad Knjižnice.

S druge strane, Sokolsko društvo steklo je suvlasničko pravo na dom, što je za njega bio velik uspjeh. Ali to pravo Knjižnica mu je II praksi priznavala i do tada. Sokolsko društvo koristilo se domskim prostorijama za svoje potrebe, jer je bilo zastupljeno u Odboru za gradnju doma i imalo je u njemu svoja prava. Knjižnica nije nikada osporavala to pravo Sokolskom društvu, prepuštajući vremenu u kojoj će mjeri ono moći razvijati svoju djelatnost i tako iskoristiti dom. U stvari, Sokolsko društvo zamijenilo je dotadašnje pravo služnosti pravom suvlasništva. Pravno je to bio velik uspjeh, ali se u praksi nije ništa mijenjalo, ni za jotu.

Za Sokolsko društvo predstavljala je promjena imena doma gubitak prestiža i političkog ugleda. Uklanjanje naziva s o k o l s k i ne može se nazvati drukčije nego porazom. To je značilo priznati da je taj naziv bio nametnut, diktiran i postavljen zakulisno, da ga Knjižnica nije nikada priznala, a da je potpisivanjem nagodbe uspjela odbaciti ga. Predstavnik Sokolskog društva dr Ante Kuntarić uporno je nastojao da se zadrži naziv »Sokolski dom«, shvativši da će njegovo uklanjanje biti porazno za Sokolsko društvo. U tome nije uspio i nije mogao uspjeti pred elastičnošću predstavnika Knjižnice u pregovaranju u pogledu vlasništva doma i u prihvaćanju suvlasništva, ali i njihovom beskompromisnošću te argumentima protiv zadržavanja sokolskog imena.

Uklanjanje sokolskog imena sa doma bilo je za Knjižnicu ogroman uspjeh i njen je ugled tada još više porastao.

Sve ostalo što je dogovoreno u nagodbi, nije bilo od bitne važnosti, a logično je slijedilo iz sporazuma u osnovnim spornim točkama: vlasništva i imena doma.

Nagodba je kao dokument, potpisan od predstavnika Knjižnice i Sokolskog društva kao glavnih aktera u sporu, uklonila dotadašnji sukob. Mjestu je trebalo vratiti mir, popraviti društvene i ljudske odnose i omogućiti nesmetani rad objema društvima. To je za Knjižnicu i njezin rad značilo mnogo. Predstavnici vlasti, banske uprave i sreskog načelstva mogli su smatrati da su uspješno izvršili zadatak. I predstavnici Knjižnice, ocjenjujući realno stanje u mjestu i političke prilike u zemlji, smatrali su da je Knjižnica postigla najviše od mogućega u onim prilikama. I mještani, očekujući poslije rasprave pred općinskom zgradom predstavnike Knjižnice, pozdravili su nagodbu kao korisnu za Knjižnicu, a na sjednici upravnog odbora 1. ožujka 1936, pošto je saslušan izvještaj o raspravi »prihvaćena je sklopljena nagodba između JPKČ i Sokolskog društva«.[388]

Potpisana nagodba predstavljala je izvjestan uspjeh za mjesto ako se provede u djelo. U času njena potpisivanja nitko nije drugo ni pretpostavljao. Upravni odbor Knjižnice prvi ju je prihvatio (1. III 1936), a to je učinio i općinski odbor na sjednici od 9. ožujka 1936, kojoj je prisustvovao i sreski načelnik Božidar Jambrečak. Odbor to nije učino sa moinicijativno, u prisutnosti 11 odbornika, dok ih je 7 bilo odsutno,[337] nego na traženje banske uprave. Nagodba je stavljena na pretres izvan dnevnog reda »kao hitan predmet pod toč. VII«, jer je opć. uprava primila od upravnog odjela banske uprave rješenje od 3. ožujka 1936. (broj 1366) »u pogledu postignute nagodbe vlasničkih odnosa na Sokolskom domu u Selcu«. To je rješenje ovako predočeno odbornicima:

> »Iz ovoga se rešenja razabire da Kr. banska uprava želi, da općina dade svoj bezuslovni pristanak za postignutu nagodbu, jer će se ista moći samo tako potpuno ostvariti, naime da Sokolsko društvo i Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica kao najjači interesenti postanu suvlasnici po polovini zgrade Sokolskog doma, a Radnička zadruga sv. Josipa i Kupališno povjerenstvo da stiču pravo služnosti na izvjesne prostorije u toj zgradi.«

Poslije takva obrazloženja donijet je ovaj zaključak:

> »Općinski odbor jednoglasno zaključuje, da općina Selce bezuslovno daje svoj pristanak na postignutu nagodbu dne 28 februara 1936 po pitanju vlasništva Sokolskog doma u Selcu i odustaje od traženja da se općini prizna pravo služnosti na prostorije u prvom spratu ili bolje rečeno izjavljuje potpuni desinteressement u pitanju doma.
>
> Ovo čini zato, jer želi, da između interesovanih društava i mještana nastanu snošljivi međusobni odnosi, koji su baš po pitanju doma bili znatno zaoštreni«.[388]

[386] Zapisnik HPK, II, str. 159.
[387] Zapisnik opć. zastupstva od 9. III 1936, uvodno i tbr. 7, toč. 7.

Općina je, dakle, odustala od svoga zahtjeva unijetog u tekst nagodbe. Ova brza promjena stava za svega deset dana pokazuje kako je opć. odbor bio poslušan režimu banovine. Jer dva dana prije rasprave 0 domu, tj. 26. veljače 1936, kada je odredio svoje predstavnike za raspravu, donio je ovakav zaključak:

»Općina je na svoje ime primila od Kr. banske uprave 1080 mtc kukuruza, kojeg je uručila odboru za gradnju doma i koji je upotrebljen kod izgradnje doma. Osim toga je istom odboru uručila 10.000 din koje je primila od Ministarstva Poljoprivrede.

Selački žitelji radili su besplatno na gradnji doma.

Iz ovih razloga općina Selce traži posjed i vlasništvo sprata doma nad malom dvoranom, u koji će smjestiti opć. kancelariju.

Navedeni opunomoćenici ovlašteni su sklopiti i potpisati nagodu samo u ovom smislu«.[389]

Banska je uprava tako utjecala da opć. odbor prihvati nagodbu. No u zaključku opć. odbora još se uvijek govori o Sokolskom domu, iako je on prema nagodbi uklonjen. Osim toga, prednost se daje suvlasništvu, a nema ni spomena o uklanjanju sokolskog imena kao uzročnika za nesporazume u mjestu, kojima je pridonijela i sama općinska uprava.

Ostvarenju sporazumnih zaključaka iz nagodbe prvi je pristupio upravni odbor Knjižnice. On je raspravio i dopunio projekt Domskog reda (statuta), jer je u nagodbi prihvaćeno da će suvlasnici, dakle Knjižnica i Sokolsko društvo, »međusobne odnose regulirati neposrednim sporazumom«. To se odnosilo upravo na prihvaćanje Domskog reda (statuta). Prema njemu trebalo je osnovati zajedničku upravu Doma, pa su od Knjižnice bili izabrani knjižničar Ivan Jeličić i za njegova zamjenika blagajnik Josip Antić.

Nacrt Domskog reda koji regulira upotrebu i korištenje prostorija od suvlasnika (Knjižnice i Sokolskog društva) te korisnika prava služnosti (Radnička zadruga sv. Josipa i Kupališne povjerenstvo) dostavila je Knjižnica u prvim danima ožujka 1936. dru Antu Kuntariću, zastupniku Sokolskog društva, odvjetniku, istaknutom sokolskom prvaku i režimskom političaru u Crikvenici. Sporazumno s njim određen je bio dan sastanka predstavnika Knjižnice i Sokolskog društva za raspravu o tome nacrtu. To je bio 15. ožujka 1936, dakle 15 dana poslije potpisivanja nagodbe. U ime Knjižnice na sastanak su došli tajnik Vinko Antić 1 knjižničar Ivan Jeličić. Međutim, oni su uzaludno očekivali pradstavni-

[388] Isto.

[389] Zapisnik opć. zastupstva od 26. II 1936, tbr. 1, toč. 1.

Opć. zastupstvo se ovom prilikom zahvaljuje načelniku Petru Benzonu što je »sa puno ljubavi i takta vodio spomenutu raspravu tako, da je došlo do željenog uspjeha«. Takvu zahvalnost nisu međutim predstavnici općine izrazili na samoj raspravi, nego su ostali pri zahtjevu da se i općini dodijeli dio prostorija i svoj pristanak na nagodbu su uvjetovali time da se općini prizna pravo služnosti na sve prostorije u prvom katu, što je značilo iseliti Knjižnicu. Iskazana je zahvalnost i banu dru Marku Kostrenčiću »na sretnom rešenju ovoga pitanja«, ti. pitanja Doma, iako bar nije tome ništa mogao pridonijeti niti je pridonio. Jedno i drugo potvrđuje servilnost prema banskoj upravi u prilikama na početku 1936.

ke Sokolskog društva, ali oni nisu došli. Da li je dr Kuntarić bio obaviješten da oni neće doći i zašto, nije bilo saopćeno predstavnicima Knjižnice. Oni su zajedno s drom Kuntarićem utvrdili da njih nema, da se pozivu nisu odazvali, ne obavijestivši o tome upravu Knjižnice.

Korektni prema nagodbi, predstavnici Knjižnice prihvatili su ovo oglušenje o poziv za sastanak o Domskom redu kao činjenicu, ali su ujedno nastojali dokučiti što se događa. Već se prije zakazanog sastanka nešto doznalo o tome da je Sokolsko društvo odbacilo nagodbu, da se odreklo potpisa nagodbe svojih predstavnika, da je prihvatilo taktiku odugovlačenja u donošenju Domskog reda, ne prihvaćajući uklanjanje sokolskog imena s doma. Ono je već bilo poduzelo zakulisno neke korake da se ne prihvati točka nagodbe o promjeni imena doma, iako je i predstavnik banske vlasti potpisao nagodbu.

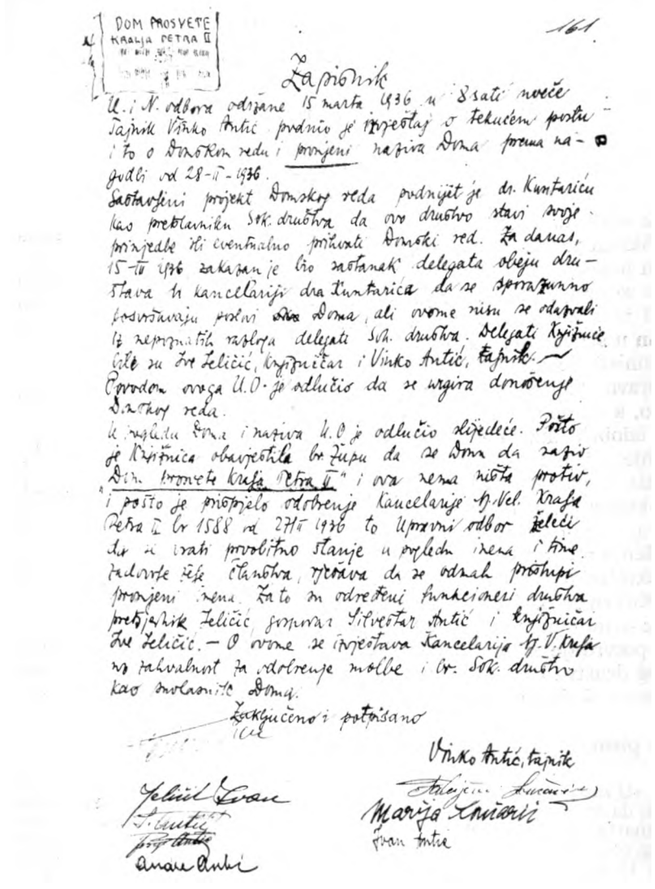
Ali komunisti Selaca sada nisu dopustili da Sokolsko društvo manipulira s nagodbom i da potajno priprema novi udarac protiv Knjižnice. Njena uprava nije se dala pokolebati. Na sjednici upravnog odbora 15. ožujka 1936. (u 20 sati) tajnik Vinko Antić izvijestio je da su on i knjižničar Ivan Jeličić pokušali da se uskladi tekst Domskog reda, ali se predstavnici Sokolskog društva nisu odazvali pozivu »iz nepoznatih razloga«. Kako je upravni odbor dan poslije potpisa nagodbe, tj. 29. veljače 1936, primio odobrenje kraljeve kancelarije (broj 1588 od 25. II 1936, poslano iz Beograda 27. II 1936) da se Dom prosvjete može nazvati imenom Kralja Petra II, to se situacija sada izmijenila. Udovoljeno je bilo molbi Knjižnice od 5. siječnja 1936, ali ga ova nije mogla iskoristiti poslije prihvaćanja nagodbe. Ona je o tome odobrenju obavijestila sreSko načelstvo u Crikvenici, dra Anta Kuntarića kao zastupnika Sokolskog društva i konačno Sokolsku župu u Sušaku, nastojeći i predlažući da se prihvati najnovije odobrenje imena doma.

Suprotno tim nastojanjima, Sokolsko društvo bojkotiralo je nagodbu, ne pristupajući izradi Domskog reda i odbacujući brisanje sokolskog imena na domu. Na takve postupke Knjižnica je odgovorila brzo i energično. Koristeći se odobrenjem maršalata dvora, upravni odbor Knjižnice donio je 15. ožujka 1936. ovaj zaključak:

> »U pogledu Doma i naziva U. O. je odlučio slijedeće. Pošlo je Knjižnica obavijestila br. Župu da se Domu da naziv »Dom prosvjete kralja Petra II« i ova nema ništa protiv, i pošto je prispjelo odobrenje kancelarije Nj. Vel. Kralja Petra II br. 1588 od 27. II 1936. Upravni odbor želeći da se vrati provobitno stanje u pogledu imena i time zadovolje želje članstva, rješava da se odmah pristupi promjeni imena. Za to su određeni funkcioneri društva predsjednik Ivan Jeličić, gospodar Silvestar Antić i knjižničar Ive Jeličić. — O ovome se izvještava Kancelarija Nj. V. Kralja uz zahvalnost za odobrenje molbe i br. Sokolsko društvo kao suvlasnik Doma.«[390]

Istoga dana Knjižnica je o tome obavijestila kraljevu kancelariju ovim dopisom:

> »Upravni odbor Jugoslavenske pučke knjižnice i čitaonice najtoplije se zahvaljuje u ime svoje i cjelokupnog članstva društva na povoljnom rješenju molbe br. 1588 od 25. I 1936.

DOM PROSVETE
KRALJA PETRA II

Zapisnik

U. i N. odbora održane 15 marta 1936 u 8 sati uveče
Tajnik Vinko Antić pročitao je zapisnik o tekućem poslu
i to o Domskom redu i promjeni naziva Dom prema na-
redbi od 28-II-1936.
Sastavljeni projekt Domskog reda podnijet je dr. Kuntariću
kao predstavniku Sok. društva da ovo društvo stavi svoje
primjedbe ili eventualno prihvati Domski red. Za danas,
15-III 1936 zakazan je bio sastanak delegata obiju dru-
štava u kancelariji dra Kuntarića da se sporazumno
posvršavaju poslovi oko Doma, ali ovome nisu se odazvali
iz neprovatila razloga delegati Sok. društva. Delegati Knjižnice
bili su žup Selicić, knjižničar i Vinko Antić, tajnik.
Prigodom ovoga U.O. je odlučio da se uzgira domovnog
Domskog reda.
U pogledu Doma i naziva U.O je odlučio slijedeće. Pošto
je Knjižnica obavijestila bivšu župu da se Dom da zapis
Dom kralja Petra II" i ova nema ništa protiv,
i pošto je primljeno odobrenje Kancelarije Ng. Vel. Kralja
Petra II br 1588 od 27/II 1936 to Upravni odbor želeći
da i ovaj prelazni stanje u pogledu imena i tiho
zadovolje čl. društva, izražava da se odsak prostupi
promjeni imena. Za to su odredjeni funkcioneri društva
predsjednik Selicić gospodar Silvestar Antić i knjižničari
Ivo Selicić. — O ovome se izvještava Kancelarija Ng. V. Kralja
uz zahvalnost za odobrenje molbe i br. Sok. društvo
kao dosadašnje Doma.

Zaključeno i potpisano

Vinko Antić, tajnik

Marija Kavčević

Zaključak upravnog odbora Knjižnice u Selcima od 15. III 1936. o uklanjanju naziva »Sokolski dom«.

Istodobno izvješćujemo Kancelariju Nj. V. Kralja Petra II da smo postupili prema odobrenoj molbi i dom nazvali: »Dom prosvete Kralja Petra II.«

U Selcu, 15 marta 1936
(srez crikvenički, Savska banovina)

Upravni odbor:
Jeličić Ivan, predsjednik
Vinko Antić, tajnik
Josip Antić
Marija Lončarić
Andrija Antić
Silvestar Antić
Jeličić Ivan
Ivan Antić
Fabijan Lončarić[391]

To je svakako bila smjela odluka, a bez kolebanja je i provedena u djelo. Skinut je natpis »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra« i 17. ožujka (u ponedjeljak) postavljen je naziv »Dom prosvjete«. Dva iduća dana nije se moglo raditi, jer je 18. III puhala jaka bura, a 19. III bio je mjesni blagdan sv. Josipa, pa je ostali dio naziva, tj. »Kralja Petra II« uzidan u srijedu 20. ožujka.

Komunisti Selaca radili su putem uprave Knjižnice doista brzo i stvorili pravu zabunu i uzbunu. Kraljevo je ime vraćeno, ali je sokolsko uklonjeno, a mimo nagodbe vraćen je i naslov »Dom prosvjete«, kakav je inače odobrio maršalat dvora. Na sve ovo moglo se očekivati jako protivljenje, ali je Knjižnica imala svoje razloge i dokaze. Uprava Knjižnice znala je da je pravo na njenoj strani, što je potvrđeno i nagodbom, a skinula je sokolsko ime dok je bilo na snazi odobrenje maršalata dvora i nije dopustilo da Sokolsko društvo pokuša nametnuti opet neko rješenje mimo pristanka Knjižnice. Iskustvo iz svibnja 1934, kada je bio zakulisnim putem nametnut sokolski naziv, poučilo je napredne članove Knjižnice da je bolje na vrijeme spriječiti svaki sličan pokušaj.

Da je ovim činom Knjižnice zaista stvorena uzbuna u sokolskim redovima, potvrđuje hitno reagiranje. Dr Ante Kuntarić kao zastupnik Sokolskog društva i kao delegat Sokolske župe na raspravi o domu uputio je upravi Knjižnice 18. ožujka 1936. dva pisma ultimativnog značenja:

Prvo pismo, u ime Sokolskog društva, glasi:

»U zastupanju Sokolskog društva u Selcima častim se ovime pozvati Vas, da izvolite u roku od 48 sati t. j. najkasnije do 6 sati poslije podne 20 marta 1936. uspostaviti prijašnje stanje na Sokolskom domu t. j. natrag postaviti slova »Sokolski dom prestolonasljednika Petra«, koja ste dne 16. marta 1936. bez znanja i privolenja Sokolskog društva samovlasno skinuli i time povredili njihova prava kao posjednika tih slova.

U koliko se ovom pozivu ne odazovete ja ću biti prisiljen da smjesta podnesem tužbu sudu radi smetanja posjeda, pa ćete nositi i posljedice i troškove.

S poštovanjem

Dr Ante Kuntarić.3[392]

[390] Zapisnik HPK, II, str. 161.
[391] Dopis kod autora.

Drugo pismo, u ime Sokolske župe, glasi:

»Kao delegat Župe Sokola u Sušaku vrlo me je iznenadila i začudila vijest, da ste samovlasno skinuli slova »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra« baš u onom času, kada smo najozbiljnije nastajali, da se svi sporovi sporazumno riješe.

U tom Vašem postupku očituje se najjasnije Vaša volja da Vi ne želite sporazuma već da nastojite sve sami da radite onako, kako Vi to želite.

Ja sam rekao g. Antiću Vinku profesoru i Vašem tajniku da se pitanje naziva doma pusti po strani tako dugo, dok ne načinimo pravilnik no unatoč toga vi ste samovlasno ipovredili prava Sokolskog društva, pa mi zato ne preostaje drugo već da tražim zaštitu posjeda kod suda.

Koliko će to pak biti od interesa za Vas to ćete sami najbolje prosuditi samo je sigurna stvar da ovako samovlasno kršenje tuđih prava ne smije ostati bez posljedica.

Bilježim se:

Dr Ante Kuntarić.«[393]

Iz prvog se pisma vidi da je dr Kuntarić zaprijetio tužbom »radi smetanja posjeda« zbog uklanjanja slova »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra«, ne ulazeći u to da su ta slova postavljena bez znanja i odobrenja Knjižnice, a nakon što je Sokolsko društvo uklonilo slova Dom prosvjete«, koja su opet bila vlasništvo Knjižnice. Iz drugog se pisma razabira pristranost dra Kuntarića u njegovim riječima »da se pitanje naziva pusti po strani tako dugo dok ne načinimo pravilnik«, iako je i sam potpisao nagodbu. A ovu se moralo odmah izvršiti u svakoj pojedinosti, a ne čekati suglasnost o Domskom redu, kako bi Sokolsko društvo u međuvremenu moglo zakulisno djelovati i pokušalo izmijeniti nagodbu te izvršiti opet neki udar na Knjižnicu. Ona je, naprotiv, opravdano požurila, primivši odobrenje maršalata dvora, dok je ono bilo na snazi. To je smišljeno učinila, kako su kasnije događaji i pokazali.

Uprava Knjižnice nije odgovorila na ultimativna pisma dra Anta Kuntarića niti je udovoljila njegovim zahtjevima. A ondašnji knjižničar Ivan Jeličić Tominčić napisao je povodom toga tada ovo:

»Slova »Dom prosviete« su namieštena, još treba ono drugo. To će se sve sutra urediti. (Misli na drugi dio slova, tj. na kraljevo ime. — Op. V. A.).

Dobili smo ultimatum upravo do onog vremena kad ćemo mi sve postaviti u »prijašnje stanje« (aluzija na riječi u pismu dra Kuntarića, u kome se »prijašnje stanje« smatra naziv »Sokolski dom«, dok je »prijašnje stanje« zapravo ono kada se zvao »Dom prosvjete«, na što se i odnose Jeličićeve riječi. — Op. V. A.).

Ljudi se šeću i šetajući komentarišu.

Mi smo spokojni. Opet borba. Živi se.«[394]

[392] Original pisma sačuvao gospodar HPK Silvestar Antić Kombolić. Sada kod autora.
[393] Isto.
[394] Napisano na poleđini pisma. — Sada kod autora.

ADVOKAT
Dr ANTE KUNTARIĆ
CRIKVENICA
TELEFON BROJ 22

Crikvenica, dne 18/3.1936

P.t.

Jugoslavenska pučka knjižnica

Selce.

U zastupanju Sokolskog društva u Selcima častim se ovime pozvati Vas, da izvolite u roku od 48 sati t.j. najkasnije do 6 sati poslije podne 2o marta 1936. uspostaviti prijašnje stanje na Sokolskom domu t.j. natrag po staviti slova " Sokolski dom prestolonasljednika Petra ", koja ste dne 16.marta 1936. bez znanja i privolenja Sokolskog društva samovlasno skinuli i time povredili njihova prava [redacted] kao posjednika tih slova.

U koliko se ovom pozivu ne odazovete, ja ću biti prisiljen da smjesta podnesem tužbu sudu radi smetanja posjeda, pa ćete nositi i posljedice i troškove.

S poštovanjem:

Dr Ante Kuntarić

Prvo pismo dra Antuna Kuntarića od 18. III 1936. Knjižnici u Selcima.

Izvjesna pometnja nastupila je u sokolskim redovima ovim brzim i iznenadnim, ali promišljenim udarcem Knjižnice da se prekine svako rješavanje pitanja doma na dosadašnji način. Odbacivanje nagodbe od Sokolskog društva i ponovno zakulisno rovarenje protiv Knjižnice i odlaganje primjene nagodbe — što se otkriva i u pismima dra Kuntarića — moralo je izazvati upravu Knjižnice da obrani svoja prava. Njen energičan stav prema spomenutim ultimativnim pismima od 18. ožujka 1936.da na njih ne odgovori niti se pokori ultimatumu, naveo je i samog autora tih pisama dra Kuntarića da više ne brani svoja gledišta,

ADVOKAT
Dr. ANTE KUNTARIĆ
CRIKVENICA
TELEFON BROJ 22

Crikvenica, dne 18/3.1936

P t.

Jugoslavenska pučka knjižnica

Selce.

Kao delegat Župe Sokola u Sušaku vrlo me je iznenadila i začudila vijest, da ste samovlasno skinuli slova Sokolski dom Prestolonasljednika Petra " baš u onom času,kada smo najozbiljnije nastojali, da se svi sporovi sporazumno riješe.

U tom Vašem postupku očituje se najjasnije Vaša volja da Vi ne želite sporazuma već da nastojite sve sami da radite onako, kako Vi to želite.

Ja sam rekao g. Antiću Vinku profesoru i Vašem tajniku da se pitanje naziva doma pusti po strani tako dugo, dok,ne načinimo pravilnik, no unatoč toga Vi ste samovlasno po vredili prava Sokolskog društva, pa mi zato ne preostaje drugo već da tražim zaštitu posjeda kod suda.

Koliko će to pak biti od interesa za Vas to ćete sami najbolje prosuditi samo je sigurna stvar da ovako samovlasno kršenje tudjih prava ne smije ostati bez posljedica.

Bilježim se:

Drugo pismo dra Antuna Kuntarića od 18. III 1936. Knjižnici u Selcima.

odnosno da se povuče kao zastupnik Sokolskog društva. To potvrđuje ovo njegovo pismo od 23. ožujka 1936. Ono glasi:

P. t. Jugoslavenska pučka knjižnica
na ruke g. prof. Antića Vinka

S e l c e

U pravcu sklopljene nagode, ja sam nastojao da se spor između Sokolskog društva i Jugoslavenske pučke knjižnice u Selcima riješi mir-

ADVOKAT
Dr. ANTE KUNTARIĆ
CRIKVENICA
TELEFON BROJ 22

Crikvenica, dne 22/3.1936.

P.t.
Jugoslavenska pučka knjižnica
na ruke g.prof.Antića Vinka
S e l c e .

U pravcu sklopljene nagode,ja sam nastojao da se spor izmedju Sokolskog društva i Jugoslavenske pučke knjižnice u Selcima riješi mirnim putem,izbjegavajući svaku oštrinu sukoba,koji bi mogao nastati kao kod sačinjavanja pravilnika,a tako i kod promje ne imena,jer sam u načelu bio pripravan,da zagovaram promjenu imena, t.j.u Dom Prosvjete Kralja Petra II",namjesto sporazumom utvrdjenog imena " Dom Kralja Petra II ".

No budući,da ste Vi tu promjenu imena sami htjeli provesti,bez sudjelovanja Sokolskog društva,a time njih bezuvjetno povredili u pravima,koja imadu kao i Vi kao suvlasnici na jednake dijelove,to se meni ukazuje gotovo nemogućim moje daljnje posredova nje,pa sam stoga g.prof.Antiću povratio predloženi pravilnik,pa se izvolite sami izravno sa Sokolskim društvom u tom pravcu narediti.

Ja stoga neću sudjelovati niti u daljnjim sudbenim, upravnim ili sporazumnim nagadjanjima u tom predmetu.

Sa poštovanjem:

Pismo dra Antuna Kuntarića od 23. III 1936. kojim obavješćuje Knjižnicu u Selcima da prestaje zastupati Sokolsko društvo u sporu s Knjižnicom.

nim putem, izbjegavajući svaku oštrinu sukoba, koji bi mogao nastati kao kod sačinjavanja pravilnika, a tako i kod promjene imena, t. j. »u Dom prosvjete Kralja Petra II«, namjesto sporazumom utvrđenog imena »Doma Kralja Petra II«.

No budući, da ste Vi tu prom jenu imena sami htjeli provesti, bez sudjelovanja Sokolskog društva,a time njih bezuvjetno povredili u pra-

vima, koja imadu kao i Vi kao suvlasnici na jednake dijelove, to se meni ukazuje gotovo nemogućim moje daljnje posredovanje, pa sam stoga g. prof. Antiću povratio predloženi pravilnik, pa se izvolite sami izravno sa Sokolskim društvom u tom pravcu narediti.

Ja stoga neću sudjelovati niti u daljnjim sudbenim, upravnim ili sporazumnim nagađanjima u tom predmetu.

S poštovanjem

Dr Ante Kuntarić.«[3]“

Kuntarićevo pismo potvrđuje da je Sokolsko društvo odlagalo izvršenje nagodbe. Na to upućuje njegovo predviđanje da bi mogao nastati sukob »kod sačinjavanja pravilnika, a tako i kod promjena imena.« To očito znači da Sokolsko društvo nije prihvatilo nagodbu, da je ne prihvaća. Kad je tako, onda dr Kuntarić ima pravo kada kaže da mu se »ukazuje gotovo nemogućim moje daljnje posredovanje«. Ono je obavljeno već na raspravi 28. veljače 1936. i dovelo je do nagodbe, a svako novo posredovanje pri izradi Domskog reda, ako nije zasnovano na nagodbi, a pogotovu kod promjene imena, značilo bi izradu nove nagodbe. Prema tome, Knjižnica je i ovom prilikom istupila s jasnim stavovima kojima se ini Sokolsko društvo ni njegov zamjenik dr A. Kuntarić nisu mogli usprotiviti. Povlačenje dra Kuntarića to potvrđuje. Da je uprava Knjižnice dobro učinila skidajući sokolsko ime, upućuje, kako je navedeno, i ono rješenje banske uprave i zaključak opć. odbora od 9. ožujka 1936. da se slaže rješenjem suvlasničkih odnosa u nagodbi, ali se o promjeni imena ne govori. Čak se dom još uvijek naziva sokolskim.

Povlačenje dra Anta Kuntarića poslije njegovih ultimativnih pisama Knjižnici primljeno je u redovima naprednih članova na znanje, ali je ono nepobitno imalo svoje značenje. Dok na Kuntarićeva ultimativna pisma uprava Knjižnice nije odgovarala, na ovo pismo poslala je svoj odgovor 23. ožujka 1936. Sastavio ga je knjižničar Ivan Jeličić. Ono glasi:

Gospodinu
Dr. Anti Kuntariću

C r i k v e n i c a

Potvrđujemo prijem pisma od 22. III ov. godine i primamo na znanje Vaš stav.

Zahvaljujemo na Vašim ličnim naporima u pogledu saniranja mjesnih prilika i omogućivanja Knjižnici i ostalim društvima nesmetano prosvjetno i nacionalno djelovanje.

Uvjereni smo da ćete, gospodine doktore, i u drugim prilikama potpo moći svaki nacionalno prosvjetni rad u mjestu Selce, primite i ovom prilikom izraze našeg poštovanja.

U p r a v n i o d b o r :

Predsjednik,
Ivan Jeličić, turistički referent

Tajnik,
Prof. Vinko Antić

[395] Original pisma sačuvao gospodar HPK Silvestar Antić Kombolić. Sada kod autora.
[396] Kod autora.

No (povlačenjem dra Anta Kuntarića s poprišta borbe, ova time još nije bila završena. Jer, deset dana poslije Kuntarićevih pisama, tj. 28. ožujka 1936, umiješala se u sukob i Sokolska župa u Sušaku. Pismeno je zatražila da joj uprava Knjižnice pošalje prijepis svoje molbe upućene maršalatu dvora za odobrenje naziva »Dom prosvjete Kralja Petra II«. Dopis Sokolske župe u cjelini glasi:

> »Umoljavamo ugledni Naslov, da bi izvolilo dostaviti u prepisu ovoj župi pretstavku, koju je svojedobno poslao Maršalatu dvora za promenu imena »Sokolskog doma Prestolonaslednika Petra« u naziv »Dom Pro svete Kralja Petra II«.
>
> Priopćuje se, da je ova župa na svojoj sjednici Izvršnog odbora od 27. o. mj. zaključila, *da pod nijedan uvjet neće dozvoliti, da iz naziva izostane »sokolski«. Od toga zaključka župa neće odustati i ako bude potrebno, poduzeti će u tom pogledu dalnje korake.* Sam način skidanja dosadašnjih slova sa Doma znači očitu povredu dužnog poštovanja i osjećaja na već obavljenu svečanu proslavu prigodom otvorenja Doma. Ta promjena izvršena je na jedan način, koji nije uobičajen u kulturnom društvu i *bez sudjelovanja onih lica, koji su sve doprinijeli, da dođe do gradnje Doma* (poter. V. A.).
>
> Konačno napominjemo, da se Naslov nije pridržavao sporazuma utanačenog zapisnički dne 28 februara o. g. u opštinskom domu u Selcima glede naziva doma, pa je eto i ovdje učinjena jedna zakulisna smicalica, koja traži ispravak.«

Tekst ovoga pisma saopćen je članovima uprave Knjižnice na sjednici 8. travnja 1936. Prema riječima predsjednika I. Jeličića takvo pismo »nije uobičajeno u kulturnom društvu i nabacuje se neistinama na upravu Knjižnice«, a »napisano je bez poznavanja stvarnih činjenica«. Na to je upravni odbor Knjižnice odlučio »da se župi odgovori kako to zaslužuje i da se o ovoj stvari ob avesti javnost putem »Primorskih novina«. Smatrao je također »što se tiče prepisa prestavke, da uprava Knjižnice nije dužna da o tome Župi i bilo kome nenadležnom polaže račune.«[397]

S druge strane, izvršenje nagodbe u točki o suvlasničkim odnosima požurivala je ponovo banska uprava i to pošto je Knjižnica već bila skinula natpis Sokolski dom. Naime, 22. ožujka 1936. banska uprava pozvala je sresko načelstvo u Crikvenici »da hitno poradi u konačnom uređenju vlasničkih odnosa pomenute zgrade t. j. da se gruntovno sredi u smislu postojeće nagodbe na licu mjesta.« Ono je tada pozvalo opć. upravu u Selcima, odnosno opć. bilježnika Vjenceslava Rikela da pozove oba društva (Knjižnicu i Sokolsko društvo) i pristupi »gruntovnom prenosu i uređenju Sokolskog doma u Selcu te podnese izvještaj u roku od mjesec dana«. Na to je opć. uprava pozvala 30. ožujka 1936. upravu Knjižnice da spomenuto pitanje uredi »u sporazumu sa Sokolskim društvom«.[398]

Do ovoga, međutim, nije ni došlo. Neprihvatanje nagodbe od Sokolskog društva i uklanjanje natpisa »Sokolski dom Prestolonasljednika

[397] Zapisnik HPK, II, str. 162, toč. 2. Kopija dopisa župi kod aulora.
[398] Sresko načelstvo Pov. broj 237/1936, Crikvenica, 27. III 1936. i općinske uprave u Selcima Pov. broj 136/1936. od 30. ITI 1936. — NKS.

Petra« od Knjižnice nije pogodovalo da se pristupi ni uređenju suvlasničkih odnosa, kako je ugovoreno u nagodbi. Pitanje suvlasničkih odnosa bilo je naime uvjetovano pitanjem imena doma.

Razumljivo je bilo također što se Sokolsko društvo usprotivilo onome što je poduzela Knjižnica. Ono je očekivalo da se poništi točka nagodbe o imenu doma, odlažući zato sastav i prihvaćanje Domskog reda, a dočekalo je nešto neočekivano — skidanje sokolskog imena sa Doma. Zaprepašteno s tom smjelošću, ono je izvijestilo kraljevu kancelariju »o pravom stanju stvari«, tj. o odobrenju sokolskog imena 1934. i ne kazujući kako je to ime zapravo bilo nametnuto. To se razabire iz dopisa što ga je kancelarija uputila 27. ožujka 1936 (broj 2498) banskoj upravi u Zagrebu, a ova potom sreskom načelstvu u Crikvenici. Ovo ga je 6. travnja 1936. uputilo upravi Knjižnice i glasi:

»Kr. banska uprava Savske banovine u Zagrebu, Upravno odjeljenje rješenjem od 2. IV o. g. broj 1982/36 pov. II. priopćila je ovamo kako slijedi:

Od Kancelarije N. V. Kralja ova Kraljevska banska uprava primila je akt broj 2498 od 27. marta ove godine ovoga sadržaja:

»Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica u Selcu, srez Crikvenički, obratila se ovoj Kancelariji moleći za dejstvo da se tamošnji »Dom prosvete« može nazvati »Dom prosvete Kralja Petra II« u Selcu.

Smatrajući da je to novosagrađeni dom, Kraljeva Kancelarija je odobrila traženi naziv ovoj ustanovi.

Međutim *izvještena naknadno od Sokolskog društva u Selcu o pravom stanju stvari,* a proverivši izvještaj u evidencijama Maršalata Dvora iz 1934. g., Kancelarija je utvrdila da je taj dom podignut 1934. godine *i na molbu Sokolskog društva u Selcu odobren naziv »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra,* čije je svečano otvorenje bilo na dan 20. maja 1934. godine.

Prema tome *naknadnom i novom nazivu ovog doma nije bilo mjesta,* te je Kraljevoj Kancelariji čast umoliti Bansku upravu, da preko nadležne vlasti izvoli saopštiti Upravi Jugoslavenske pučke knjižnice i čitaonice u Selcu, *da se odobrenje o traženom nazivu doma,* izdato Upravi aktom ove Kancelarije broj 1588 od 25. II te god. *stavlja van snage.*

Moli se Kr. Uprava, *da smatra ovo hitnim.«*

Dostavljajući prednji akt ova Kraljevska banska uprava poziva sreskog načelnika, da se sadržaj pomenutog akta saopšti suvlasnicima Doma radi upravljanja.

Ukoliko bi natpis »Doma prosvete Kralja Petra II« bio već postavljen *taj se natpis ima da ukloni najneupadnije, najbolje usred noći.* Očekuje se izvještaj o uređenom« (kurziv V. A.).

Ovaj dopis opć. upravi sresko načelstvo završava s ovim naređenjem:

»Poziva se Naslov, da traženom udovolji u roku od tri dana.«[399]

Iz ovih se dokumenata vidi da je situacija za kraljevu kancelariju i za bansku vlast postala nezavidna, pa čak i smiješna. Nije to samo u tome što se povlači jedno odobrenje, dato bez konzultacije ranije evidencije, nego se traži da se novi natpis *»ukloni najneupadnije, najbolje usred noći«.* Jer, usprkos postignutoj nagodbi, na nastojanje same ban-

[399] Arhiv NKS.

ske uprave, Sokolsko društvo ne prihvaća uklanjanje sokolskog imena, a uprava Knjižnice na to odgovara — skidanjem toga imena, štoviše, ona je uspjela kao gruntovni vlasnik dobiti odobrenje da se na »Dom prosvjete« metne i kraljevo ime, ne kazujući da već nosi sokolski naziv. Istina, ni situacija za Knjižnicu nije bila sasvim povoljna. Moglo se primijetiti da je Knjižnica uputila nepotpunu molbu, da je ova bila nedorečena, da je prešutjela neke činjenice i kraljevu kancelariju — obmanula. Doduše, i uprava Knjižnice imala je dokaza za obranu svoga stava i svoje molbe ukazujući da je 1934. upravo sokolsko ime bilo nametnuto i da je Sokolsko društvo svojom molbom one godine kraljevu kancelariju — obmanulo. Ono je to učinilo, .prisvajajući cijeli dom, dajući mu bez znanja Knjižnice sokolsko ime i moleći uz njega kraljevsku oznaku. Knjižnica je mogla potpuno razgolititi sve zakulisne poteze iz 1934. braneći time, u stvari, pravo Knjižnice.

A stavljanjem izvan snage odobrenje dato Knjižnici, dom je sada ostao bez imena, jer se u dopisu nije tražilo vraćanje sokolskog imena, kako su to sokolaši očekivali. Primivši taj dopis, uprava Knjižnice zaključila je 8. travnja 1936. da pošalje sreskom načelniku posebnu delegaciju, ukazujući mu da bi trebalo prestati s tom komedijom oko mijenjanja natpisa doma. Sačinjavali su je tajnik Vinko Antić, gospodar Silvestar Antić i članovi Knjižnice Vlado Lončarić Pek, Vjekoslav Lončarić, Vjekoslav Jeličić Jureško i Miho Jeličić.

Primljeni 10. travnja 1936, izaslanici su zamolili sreskog načelnika da bi upravni odbor želio prije skidanja natpisa doma dostaviti temeljito objašnjenje višim vlastima. U stvari, uprava Knjižnice im je išla na ruku da na domu ostane kraljevo ime, bez obzira da li je to Dom prosvjete ili Sokolski dom. Napredne snage činile su to svjesno. Braneći, naime, svoje postupke i donekle nagodbu, one su zapravo štitile kraljevsko ime, kada je već bilo postavljeno. To, razumije se, nisu činile iz nekih dinastičkih razloga, nego naprosto zato da tako zaštite Knjižnicu od njenih protivnika, od nenarodnoga režima, i da joj omoguće dobro započeti kulturni i politički rad, koji je Sokolsko društvo u svojoj tužbi banu već 14. siječnja 1936. bilo proglasilo »komunističkim«. Očito je postojalo nerazumijevanje viših vlasti za situaciju stvorenu u Selcima. To je delegaciji potvrdio vrlo jasno i sam sreski načelnik Božidar Jambrečak kada je rekao da je svako obrazlaganje sada suvišno i da »naređenje može biti i glupo, ali se mora izvršiti«. Dodao je, »ako to ne učini Knjižnica, učinit će žandari.«[400]

Izaslanici Knjižnice shvatili su te riječi. Više se nisu trsili da tumače kako je politički korisno upravo dinastiji da se naslov ne uklanja, nego su poslušali riječi sreskog načelnika. Nije se čekalo da skidanje slova izvrše žandari. To je organizirala sama uprava Knjižnice. Istoga dana, 10. travnja 1936, a bio je crkveni blagdan Veliki petak, to je izvršio Vjekoslav Jeličić uz asistenciju tajnika Vinka Antića. Ali Knjižnica nije postupila prema savjetu banske uprave da se »natpis ima da uiklo-

[400] Sjećanje Vinka Antića kao člana delegacije.

ni najneupadnije, najbolje usred noći«, nego je to učinjeno usred bijela dana, u tri sata poslije podne, dakle ma upadljiv način.

Skidanjem natpisa »Dom prosvjete Kralja Petra II«, pošto je za nj bilo ukinuto odobrenje maršalata dvora, Dom je ostao b e z i m e n . U takvoj situaciji, kada je u spor uvučena i dinastija, uprava Knjižnice prihvatila je prema zaključku od 8. travnja, koji je potvrđen i ma sjednici 11. travnja 1936, tekst opširnog memoranduma »sa izvesnim dopunama«.[401] To obavještenje odnosi se na historijat gradnje Doma i nastalih sukoba, a sastavili su ga tajnik Vinko Antić i član Vjekoslav Jeličić, inače sekretar mjesne organizacije KPJ. Sutradan, 12. travnja 1936, memorandum je poslan putem sreskog načelstva banskoj upravi u Zagreb i posebno banu dru Marku Kostrenčiću, zatim izravno kraljevoj kancelariji, ministru unutrašnjih poslova dru Antonu Korošču i Sokolskoj župi u Sušaku. Odrješitost i odlučnost u razgolićavanju situacije u mjestu i oko Doma prosvjete očituje se u svima točkama memoranduma, a ima ih 15, ali za prikaz sukoba između Knjižnice i Sokolskog društva te svih makinacija protiv Knjižnice karakteristične su četiri, 9, 11, 13. i 14.

U toč. 9. memoranduma osuđuje se ljude iz Sokolskog društva i opć. uprave koji su Dom prosvjete na zakulisan način prozvali sokolskim imenom, a »ove grube i nečasne makinacije« maskirali imenom dinastije. Zbog toga su mještani, dodaje se, stekli o Sokolskom društvu »nepovoljno mišljenje koje se ni do danas nije popravilo.«

U opširnoj toč. 11. iznosi se da je Knjižnica nastojala »da u svakoj prilici nadležnima prikaže faktično stanje stvari i ukloni lažno stanje ...«, pa je stoga i predložila da se ime kraljevsko doda uz naziv »Doma prosvjete«. To je i odobreno. Kako se Sokolsko društvo oduprlo zaključcima nagodbe od 28. veljače 1936. i kako je izbjegavalo svaku suradnju, to je uprava Knjižnice uklonila natpis »Sokolski dom« i vratila staro ime »Dom prosvjete« i uz njega kraljevsku oznaku, kako je bilo i odobreno.

Na temelju izloženog u prethodnim točkama, u toč. 13. se ponavlja da je Knjižnica »nastojala da ukloni jednu grubu grešku učinjenu bez njenoga znanja«, tj. izmjenu imena »Dom prosvjete« u »Sokolski dom«, dodajući tome kraljevsko ime i prikrivajući s njim zakulisni rad pred svima mještanima. Knjižnica je nastojala, kaže se dalje, da to ispravi ne iznoseći sve neispravnosti koje je počinilo Sokolsko društvo, ali priznaje da u tome mije uspjela.

Međutim, u memorandumu ne iznosi se samo historijat promjene imena »Dom prosvjete« nego i stav Knjižnice kao gruntovnog vlasnika Doma u pogledu maziva. Tako se u toč. 14. doslovno kaže ovo:

> J. P. K. Č. je kao dosad jedini gruntovni vlasnik Doma tolerirala nelegalni natpis »Sokolski dom« jedino stoga što je pored toga bilo ime Prestolonasljednika Petra. Sada pošto je skinut nelegalni naziv »Sokolski dom« a stavljen van snage naziv »Dom prosvjete Kralja Petra II«,

[401] Zapisnik HPK, II, str. 163 i 164.

to uprava Knjižnice *ne može nikome dozvoliti, pa ni Sokolskom društvu Selce, da stavlja ikakav naziv bez znanja i pristanka J. P. K. Č.«* (poter. V. A.).

Ovim je uprava Knjižnice i dalje pokazala svoju dosljednost u obrani prava ove kulturne ustanove i unaprijed upozorila da se »bez znanja i pristanka J. K. K. Č.« me može postaviti više bilo koji novi naziv na »Dom prosvjete«. To upozorenje otvoreno je ukazalo da se više ne mogu ponoviti »grube i nečasne makinacije« Sokolskog društva iz 1934. godine. Ono je ujedno govorilo da je Knjižnica sada odgovoran činilac u mjestu i da tadašnja uprava ostaje na braniku prava Knjižnice i neće šutjeti niti se kukavički ponijeti kako je to učinila stara, prosokolska uprava Knjižnice iz 1934. godine. Ona se nije ni najmanjim protestom odupirala tako očitom gaženju prava Knjižnice prisilnim uklanjanjem imena »Dom prosvjete« i nametanjem naziva »Sokolski dom«. Uprava Knjižnice iz 1936. godine slijedila je, prema tome, putove nove uprave iz 1934. koja je povela odlučnu borbu protiv Sokolskog društva, osudivši uklanjanje imena »Doma prosvjete« i spriječivši svako »sokoliziranje« Knjižnice.

Uz svaki primjerak memoranduma poslan je popratni dopis. Potpisali su ga svi članovi upravnog odbora. Dopis je kratak i u njemu se saopćava da se memorandum šalje »na svestrani pretres i razmatranje.[402]

Jedino je popratni dopis Sokolskoj župi u Sušaku nešto duži, jer se ova poslije nagodbe umiješala u spor knjižnice i Sokolskog društva. Kako taj dopis dopunjava dokumentaciju o ovom sporu, objavljuje se u cjelini.

Selce, 12 aprila 1936

Sokol, župi Sušak—Rijeka«

S u š a k

Uprava JPKČ primila je Vaš akt br. 660 od 28. III 1936 i začudila se da tako ugledna ustanova može korespondirati sa jednom prosvjetnom ustanovom »na jedan način, koji nije uobičajen u kulturnom društvu«. Ali u toku dvije godine Knjižničine borbe za Istinu i Pravdu doživjeli smo mnogo »kulturnih« pothvata, pa tako i ovaj »gest« Župe sahranjujemo u arhivu...

Na dopis odgovaramo:

1. Vrlo ćemo rado dostaviti prepis naše molbe Kane. Nj. V. Kralja da se Dom prosvjete zove »Dom prosvjete Nj. Vel. Kralja«, iako to nismo dužni, ali mi najprije molimo da ovoj upravi dostavite:

a) zaključak o tome da se »Dom prosvete« prekrsti 1934 u »Sokolski dom«, ko je donio taj zaključak, u čije ime, gdje i kada?

b) prepis molbe Sokol, društva poslane Kane. Nj. V. Kralja da se Dom prosvete nazove »Sokol, dom Prestolonasljednika Petra«, kao što smo doznali od Kane. Nj. V. Kralja br. 2498 od 27 marta ove godine. Ko je i kada poslao tu molbu i na osnovu kakvog zaključka?

2. Natpis »Dom prosvjete Kralja Petra II« postavljen je 20. III o. g. na zakoniti način i skinut je na zakoniti način 10. IV 1936. O postavlja-

[402] Memorandum kod autora. Ondašnji tajnik Knjižnice Vinko Antić bio je 17. IV 1936. osobno u banskoj upravi u Zagrebu, saopćio da je poslan memorandum i molio da ga se razmotri. Zapisnik HPK od 19. IV 1936, knj. II, str. 166.

nju toga naziva uprava je obavijestila i Župu posebnim aktom preko Dr Ante Kuntarića, kao i njega lično kao predstavnika Sok. društva Selce.

3. Nikakva povreda otvorenja Doma, jer je Dom osvećen i posvećen blagoslovljenom vodicom mjesnog župnika g. A. Šnicera kao »Dom prosvete« — a ne kao Sokol, dom — i to po odobrenju biskupije u Senju. Da li i to nešto vrijedi?

4. Nikakva naša »zakulisna smicalica« nije učinjena, jer se mi takvim sredstvima ne služimo. To je svojstveno Sok. društvu u Selcu koje je poslije rasprave 28. II 1936 prekršilo nagodbu o imenu i javilo Kane. Nj. V. Kralja tobože »o pravom stanju stvari«. A nagodbu je prekršila i sama Župa kada je 27 III o. g. donijela isvoj zaključak da iz naziva ne izostane »sokolski«.

5. Podsjećamo Naslov da se pobrine da sam otkrije uzroke koji su doveli do spora o Domu i da se sjeti da su predstavnici župe u proljeće 1934. g. g. Pavelić i dr, nagovorili ljude da se Dom prepiše na Sokolsko društvo i mogli su konstatovati raspoloženje Selčana protiv toga. A nastavi li se istim metodama od strane Sok. društva kao dosad — kakve će posljedice nastupiti?

6. Da bi pak Župa već jednom došla do ispravnog stanovišta po pitanju ovoga Doma u Selcu neka svestrano prvo razmotri cio historijat i upozna činjenično stanje. U toj namjeri šaljemo Vam u prepisu ovaj Memorandum.. ,[403]

Tako je uprava Knjižnice nastupala u obranu svojih gledišta i svojih postupaka. Zauzela je odlučan stav također prema onim članovima koji nisu podupirali gledišta Knjižnice niti pomagali borbu za njena prava. Već na sjednici uprave 19. siječnja 1936, kada se diskutiralo o pokušajima Knjižnice u toku 1935. da ise srede odnosi u domu sa Sokolskim društvom, da se ukloni zategnutost, utvrđeno je da to nije postignuto »u glavnom .zaslugom' nekih članova Sokolskog društva, a koji su istovremeno i članovi JPKČ.« Na to je zaključeno da se rad takvih članova »mora iznijeti na glavnoj skupštini pred članstvo da ono odluči da li mogu ljudi koji štetuju interesu Knjižnice ostati i dalje njeni članovi.«[404]

Na godišnjoj skupštini dne 26. siječnja 1936. nisu, međutim, poduzete nikakve mjere protiv takvih članova. Jedan od njih, Dragutin Lončarić Arbinić, nastupio je čak s prijedlogom da se opć. uprava useli u prostorije Knjižnice, što je već spomenuto. To je odbijeno, ali protiv Lončarića kao člana Knjižnice nije ništa poduzeto. Istom poslije rasprave o domu 28. veljače 1936. uprava Knjižnice ocijenila je na sjednici 1. ožujka 1936. ponašanje D. Lončarića, koji nije ni na raspravi o domu branio interese Knjižnice. Na toj sjednici je zaključeno:

»Upravni odbor uzeo je u pretres držanje svoga člana Dragutina Lončarića uoči rasprave i na samoj raspravi, kao i poslije rasprave, te utvrdio da je to protivno interesima i uspješnom radu društva i da se ovakve pojedince ne može smatrati ispravnim članovima društva. Stoga U. odbor na osnovu § 2 pravila Jpkč zaključuje da se Dragutin Lončarić (Arbinić) isključuje iz društva o čemu mu se izdaje pismeno rješenje i upućuje se da se može žaliti gl. skupštini. Dragutin Lončarić se je neovla-

[403] Dopis Knjižnice Sokolskoj župi od 12. IV 1936. kod autora.
[404] Zapisnik HPK, II, str. 137. '

šteno služio netačnim podacima protiv interesa Knjižnice i što je agitirao da se članovi ispišu iz Knjižnice.«[405]

To je bio prvi znak da je uprava Knjižnice počela borbu i unutar svojih redova, što joj je podiglo ugled među naprednim članovima. Pokazala je da joj je stav jasan i čvrst. Tako je postupila i na sjednici 11. travnja 1936, kada se borba za Dom prosvjete zaoštrila do vrhunca, pošto je dan prije skinut natpis i dom ostao bez imena. Na toj je sjednici utvrđeno:

»Pošto izvesni članovi rade čak i protiv interesa društva čiji su članovi, to U. 0. nalazi za potrebno da o tome povede ozbiljnog računa i isključi takve članove. U. O. je pretresao ovo pitanje i osudio rad protiv knjižnice i odlučio da onemogući u buduće takvo stanje da se pojedinci smatraju članovima a istovremeno rade protiv društva. Upr. odbor zaključuje jednoglasno da se isključe iz članstva Jug. pučke knjižnice i čitaonice prema § 12 Pravila ova lica... i da ih se o tome pismeno obavesti.«[406]

Navođenje ovog zaključka pokazuje u kakvu je fazu ušla borba za Dom provjete i potvrđuje oštrinu te borbe. Ni upravi Knjižnice nije bilo lako odlučiti se na ovaj korak, ali je do njega došlo jer se borba vodila bez kompromisa, odbačena je bila uzrečica »ne zamjeri se« i svaka dvoličnost. Trenutak je bio takav da je trebalo pokazati doljednost, borbenost i odlučnost u raščišćavanju odnosa u mjestu bez obzira na pojedince i njihovu odgovornost.

Takav je stav zauzela uprava Knjižnice i prema Sokolskom društvu. Kada je ovo pozvalo Knjižnicu na svoju akademiju 13. travnja 1936, kao što ju je pozivalo i prije, uprava Knjižnice jednoglasno je zaključila ovo: »Dopis se stavlja u akta a uprava se pozivu neće odazvati iz razumljivih i opravdanih razloga«.[407]

Nastali zaplet i obostrani napadaji pokazuju ono što je najvažnije, a to je da nagodba potpisana 28. veljače 1936. nije poštovana, da je poništena, da je ostala mrtvo slovo. Odgovorost za to pada na Sokolsko društvo koje potpisanu nagodbu nije prihvatilo, odbacujući u prvom redu uklanjanje sokolskog imena. Miješanje Sokolske župe iz Sušaka da neće dopustiti izostavljanje iz naziva doma sokolsko ime, vodilo je stranputice i Sokolsko društvo u Selcima i ometalo je sređivanje odnosa. Jasno je bilo da je Knjižnica pred vlastima bila u težem položaju u onim danima. Ona je pristala na suvlasništvo, ona više nije ni mogla kršiti nagodbu, pa na nju ne pada odgovornost što ta nagodba nije izvršena. Ali je uprava Knjižnice, pošto je uspjela da u nagodbu uđe sporazumni zaključak da se uklanja sokolsko ime, sada smjelo branila upravo nagodbu kao prvi dokument potpisan od svih zaiteresiranih za korištenje doma. Stoga je uprava Knjižnice, koja je još uvijek bila jedini gruntovni vlasnik doma, u svome memorandumu od 12. travnja izričito poručila

[405] Isto, str. 160.
[406] Isto, str. 165.
[407] Isto.

vlastima da ona »ne može nikome dozvoliti, pa ni Sokolskom društvu u Selcima, da stavlja ikakav naziv bez znanja i pristanka Jugoslavenske pučke knjižnice i čitaonice.«[408] Događaji su od tada do početka drugog svjetskog rata (1. IX 1939) opet potvrdili da je Knjižnica imala pravo i da je znala voditi politiku.

No u ovom prikazu radničkog pokreta u Selcima 30-ih godina ovoga stoljeća, a koji je pokret tako zorno izražen u radu naprednih članova Knjižnice, navedeni dokumenti i činjenice uvjerljivo pokazuju u kakvim se prilikama i na koji način sukobljava Knjižnica sa Sokolskim društvom i sa svima onima koji su ga pomagali. Pri tom treba imati na umu da je na sve događaje i rad naprednih članova Knjižnice utjecala mjesna organizacija KPJ. Njeni članovi i simpatizeri sudjeluju u svima inicijativama i akcijama. Bez njih ove nisu bile zamislive niti ostvarive. Prije pokretanja važnih akcija bili su redoviti susreti između članova uprave Knjižnice, naprednih članova izvan uprave i pripadnika mjesne partijske organizacije. Dogovori su bili temeljiti i predviđali su sve ono što bi se moglo dogoditi, pa i ono što je upereno protiv rada Knjižnice.

Mjesna partijska ćelija kao osnovna organizacija KPJ bila je u ono vrijeme potpuno konspirativna, ali se osjećao rad njenih članova. To se posebno ticalo suradnje s naprednim članovima Knjižnice uopće, a naročito s lijevom inteligencijom, koja nije bila mnogobrojna, ali veoma aktivna. Ničija inicijativa nije bila sputavana, pa tako ni članova uprave Knjižnice. Svi su znali za što se bore i da se bore za isti cilj. Kako je u upravu Knjižnice od početka 1935. biran bar jedan član mjesne partijske organizacije — najprije Vjekoslav Jeličić i Vjekoslav Lončarić, zatim 1936. Ivan Jeličić Tominčić — to se međusobno surađivalo bez poteškoća. Stoga se mora i sada ukazati na to da je osvajanje uprave Knjižnice sredinom 1934. i izbor komunista u tu upravu početkom 1935. bilo od velike političke važnosti za razvitak radničkog pokreta i za javno djelovanje komunista. I upravo u tom legalnom radu, u društvu po zakonu dopuštenom, kakvo je bila Knjižnica, značenje je u prvom redu djelovanja mjesne organizacije KPJ u Selcima u onim godinama.

4. *Pobjeda komunista na općinskim izborima u Selcima i u Bribiru 8. XI 1936.*

Zaoštravanje sukoba poslije nagodbe o domu — sokolsko nepriznavanje nagodbe, promjena imena doma i konačno uklanjanje svakog imena — dovelo je upravu Knjižnice i napredne snage s komunistima na čelu u tešku situaciju. Naime, sukob Knjižnice sa Sokolskim društvom u razmjerima malog mjesta bio je ipak ograničen na određene snage, ma koliko Sokolsko društvo imalo podršku izvana. Poslije promjene imena i dovođenja dvora i upravu Savske banovine u vrlo nezgodan položaj zavladala je određena neizvjesnost. Primjena policijskih mjera

[408] Memorandum. Vidi bilj. 402.

krajem prve polovice 1936. u ovom slučaju kao da je politički bila manje prihvatljiva i nepogodna, a pravne mjere neefikasne protiv žilavog i razboritog protivnika u kakva je bila izrasla Knjižnica. Istina, ona je nadležnima uputila svoj memorandum i time do u tančine razotkrila uzroke sukoba i krizu, ali je bilo pitanje koliko će sve to utjecati na daljnje mjere vlasti i kakav će pritisak ona sada primijeniti na napredne snage u mjestu. Jer, sada više nije bilo u pitanju samo suvlasništvo ni ime doma, sada su bili još jasnije izraženi politički ciljevi obiju strana u sukobu.

Nemoć Sokolskog društva bila je u onim prilikama sve očitija, iako su njegove snage u mjestu još bile jake. Uprava Knjižnice morala je također vagati snagu u svojim redovima, jer ovako zaoštravanje sukoba čak i s banskom upravom i dvorom moglo je dovesti do primjene oštrih mjera. A u takvu slučaju moguće je i osipavanje vlastitih redova i povlačenje iz prve linije borbe, s čime su napredni članovi i računali. Do toga ipak nije došlo budući da ni vlasti nisu ništa teže poduzele protiv Knjižnice.

Očekivanje pristaša Sokolskog društva i pomagača režima da će se na dom vratiti sokolsko ime — nije dočekano. U tom pogledu upravi Knjižnice nije ništa pismeno javljeno, a nije ni usmeno traženo. Nastalo je zapravo — zatišje. Da li je što poduzimano zakulisno, što je činilo Sokolsko društvo ili poduzimala Sokolska župa u Sušaku, a što same vlasti, nije bilo poznato ni onda kao što nije ni danas. Možda će daljnje istraživanje arhivskih dokumenata i u ovo pitanje unijeti više svjetla. Ipak se već onda bilo doznalo dvoje:

p r v o , da je banska vlast u Zagrebu tražila da se ponovo postavi naziv Sokolski dom s kraljevskom oznakom, ali je ondašnji sreski načelnik u Crikvenici Božidar Jambrečak upozorio na odgovornost ako netko zarnaže taj naziv, što je drugim riječima značilo da se ne Dostavlja,[40]» i

d r u g o , prilikom posjeta tajnika Knjižnice prof. Vinka Antića banu Savske banovine dru Viktoru Ružiću 3. srpnja 1936. povodom molbe Knjižnice za novčanu pomoć »ban se osvrnuo na prilike u Selcu i spor 0 Domu i izjavio je da se neće nikakav natpis postavljati zasad na Dom«, kako je tajnik izvijestio upravu.[410]

Tako je Knjižnica i dalje ostala glavni kulturni i politički faktor u mjestu. A vodili su je i dalje komunisti uz potporu naprednih članova 1 većeg dijela mještana. U njihovu radu zapažali su se od početka sakriveno, a potom sve otvorenije politički ciljevi. Ti su se ciljevi zapazili čak i prije djelovanja u Knjižnici, naime već u drugoj polovici 1933. kada je na opozicionoj listi za opć. izbore kandidiran i komunist Vjekoslav Jeličić Jureško. Oni su bili očevidni u nabavci marksističke literature za Knjižnicu (22. VI 1934), na njenim prvim priredbama (1. i 8. VII 1934), u osvajanju uprave Knjižnice (22. VII 1934) i posebno na pol it i-

[409] Usmeno saopćenje Božidara Jambrečaka autoru dato 1936.
[410] Zapisnik HPK, II, str. 167. (3. IX 1936).

čkom zboru u Crikvenici (22. XII 1935). A sada, u drugoj polovici 1936, pružila se prilika da se političke težnje očituju još otvorenije pošto su bili raspisani općinski izbori za 8. studenoga 1936.

Komunisti Selaca s naprednim mještanima bili su tako pred novim zadatkom.

I Vjekoslav Jeličić Jureško morao je sada ili stati ili zakoračiti dalje za jaču afirmaciju radničkog pokreta u Selcima, za političko okupljanje radnih ljudi i njihovu pobjedu na izborima. Što se tiče radnih ljudi u mjestu, odgovor nije bio težak. Jeličić se kao komunist bavio i komunalnim pitanjima. Pretresajući ta pitanja već godinama među radnim ljudima »na placi« — mjesnom sastajalištu, — među mladima na šetnji ili u čitaonici, on je ujedno konkretno tumačio stanje u ljudskom društvu i njegov razvitak, što se opet očitovalo i u granicama općine. Time je bio razumljiviji i radnicima i nezaposlenim školovanim mladićima da shvate svoj položaj u građanskom društvu i kakav im društveni poredak može osigurati rad i bolji život. Uz to je Jeličić, kako je spomenuto, već bio kandidat na opozicionoj listi za općinskog odbornika 1933. Tako se njegova kandidatura sada nametala sama po sebi.

Kao odbornik on je čak morao ući u dosadašnji opć. odbor. Naime, u proljeće 1936. podnio je ostavku odbornik Miho Mate Lončarić, nosilac opozicione liste 1933, jer se od siječnja 1934. nalazio na poslu u Kosovskoj Mitrovici. Ostavka mu je uvažena. Osim toga tada je razriješen odborničke dužnosti s opozicione liste Ivan Lončarić Car jer je od studenoga 1935. bio na radu u Iranu. Na sjednici opć. odbora 9. travnja 1936. utvrđeno je da po redoslijedu s izborne liste postaju odbornicima Vjekoslav Jeličić, radio-telegrafist, ii Vicko Lončarić, zidar. Međutim, da Ii su nastupili u odborničku dužnost nije vidljivo iz knjige zapisnika. Na sjednici od 7. svibnja 1936. oni nisu bili prisutni, a poslije toga više nema sjedničkih zapisnika. Čini se da sjednice pred nove izbore koji su pripremani više nisu održavane ili zapisnici nisu bilježeni u knjigu zapisnika, što opet nije vjerojatno. Međutim, u prikazu života i djela V. Jeličića izravno poslije njegove smrti navedeno je da je vlast spriječila da on postane opć. odbornik.[411] To se zaista dogodilo, jer je Jeličić kao komunist bio pod policijskim nadzorom pa nije za ondašnju vlast bio pogodna osoba za dužnost odbornika. (Vidi faksimil odluke banovine na str. 356).

Ali sredinom *936. prilike su bile drukčije od onih 1933. I položaj V. Jeličića izmijenio se. Sada je bio ne samo član mjesne organizacije KPJ i njen sekretar nego i sekretar Komiteta KPJ za Vinodol. Uz to je iskrslo još jedno pitanje: da li će komunisti ići na općinske izbore, pod kojom političkom strankom, jer KPJ kao zabranjena stranka nije mogla postaviti svoje izborne liste. Odlučiti se bez općih partijskih direktiva nije bilo lako, a veze s partijskim forumima nije bilo, i sam CK KPJ još se nalazio u inozemstvu. Građanske stranke obnovile su već 1936. svoje političko djelovanje i pripremale su svoje liste za ove opć. izbore. I komunisti Selaca morali su odlučiti što da se radi. Takvo se pitanje

[411] Spomenica Vjekoslavu Jeličiću . . . , str. 21.

KRALJEVSKA BANSKA UPRAVA SAVSKE BANOVINE
UPRAVNO ODJELJENJE
Pov-II-Broj: 3100-36
13 maja 1936
Zagreb

Predmet: Jeličić Vjekoslav iz Selaca,
zamjenik opštinskog odbornika.

O D L U K A.

Prema propisu § 48 Zakona o opštinama na upražnjeno mjesto opštinskog odbornika Lončarić Mike Mate u Selcima imao bi doći Jeličić Vjekoslav radiotelegrafista iz Metline kbr. 3 kao prvi po redu zamjenik na istoj kandidatskoj listi.

Kako je medjutim provedenim izvidima ustanovljeno, rad i ponašanje Jeličić Vjekoslava je takvo, da ga ono po zakonu onemogućuje da preuzme dužnost i obnaša čast opštinskog odbornika.

Usljed toga se Jeličić Vjekoslav temeljem propisa §-a 130 Zakona o opštinama razrešava dužnosti opštinskog odbornika u Selcima.-

Protiv ove odluke ima mjesta žalbi u roku od 15 dana putem ove Kr. banske uprave na Ministarstvo unutrašnjih poslova u Beogradu.

Ova se odluka iz obzira javnih interesa temeljem propisa stava 2 §-a 119 Zakona o opštem upravnom postupku ima odmah izvršiti te eventualno uložena žalba nema odgodne moći.

O tome se obavještćuje:

1/ Jeličić Vjekoslav kbr. 3 iz Metline
2/ Opštinska uprava u Selcima
3/ Sresko načelstvo u Crikvenici.

Po naredjenju bana:
Načelnik upravnog odjeljenja:

nametalo i komunistima u Bribiru. Komitet KPJ za Vinodol postojao je i djelovao i na njemu je sada bilo da odluči kako će se postupiti na ovim izborima.

Od petomajskih izbora 1935. za Narodnu skupštinu političke su se prilike sve više mijenjale i dovele do sve jače polarizacije snaga, i režimskih i demokratskih koje su bile u opoziciji. Krajem lipnja 1935. obrazovana je vlada Milana Stojadinovića koja organizira reakcionarnu i profašističku Jugoslavensku radikalnu zajednicu. Za vrijeme ove vlade održani su općinski izbori (8. XI 1936).

U ove dvije godine zapaža se i veća aktivnost KPJ. 24. travnja 1935. šalje CK KPJ okružnicu za osnivanje Narodne fronte, a 9. i 10. lipnja 1935. održan je u Splitu plenum CK KPJ. Na njemu je Blagoje Parović podnio referat o »Frontu narodne slobode«. Na VII kongresu Komunističke internacionale (Kl) u Moskvi zaključeno je, poslije referata Georgi Dimitrova, da se u borbi protiv sve veće fašističke najezde obra zuju narodne fronte, što je pomoglo i KPJ da u zemlji okuplja na širem planu sve antifasište. Partija je 1935. pokušala osnovati Jedinstvenu radničku partiju, koja bi legalno mogla djelovati, ali je režim M. Stojadinovića i to spriječio. U travnju 1936. plenum CK KPJ, još uvijek u inozemstvu, razmotrio je stanje u KPJ i donio neke rezolucije, ali ih je Kominterna poništila. Ipak je u lipnju 1936. na svjetovanju aktiva KPJ odlučeno da organizacioni sekretarijat CK KPJ sa sekretarom prijeđe u zemlju i rukovodi Partijom.

Rad Partije kao ilegalne bio je otežan. Krajem 1935. i početkom 1936. došlo je do hapšenja komunista u zemlji, pa tako i u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru. Ministar unutrašnjih poslova dr Anton Korošec prikazao je u Narodnoj skupštini ta hapšenja kao velik uspjeh policije (bilo je uhapšeno oko 950 komunista od ukupno ondašnjih 3.000 članova KPJ), ali ga je zaprepastilo koliko je razgranat rad KPJ u zemlji, ustvrdivši da je »cela 1935. godina prošla u znaku te velike komunističke aktivnosti«.[412]

Takve aktivnosti bilo je tada i u Vinodolu. Komunisti ovoga područja primali su »Proleter« i ostalu ilegalnu štampu, pa su tako imali povremeno veze s višim forumima. Ali sve je to u jesen 1936. pred općinske izbore bilo još premalo za snalaženje i donošenje valjanih odluka. U Grižanima više nije živio Bartol Pelrović, koji je održavao izravne veze s dijelom CK KPJ u Pragu. Komunisti Vinodola osjećali su odgovornost kao članovi KPJ iako isu bili ostavljeni sami sebi, pa su im sami politički događaji nametali da potraže rješenja za neka pitanja. Tako sada i za sudjelovanje na općinskim izborima. To potvrđuju i riječi organizacionog sekretara Komiteta KPJ za Vinodol Fabijana Antonića: »Mi smo tražili — kazuje on — da sami sebe nađemo, jer smo bili svjesni da ćemo odgovarati jednog dana, kad se tamo na vrhu veza s Partijom uspostavi, što smo radili i da li smo pravilno radili. Da li da idemo ili da ne idemo 1936. godine na općinske izbore.«[413]

[412] Pregled istorije SKJ . . . , str. 217.
[413] F. Antonie, Sjećanja . . . , str. 13.

U takvoj lokalnoj situaciji, a bez veza s višim forumima i bez njihovih direktiva, Komitet KPJ za Vinodol održao je sastanak da se raspravi to pitanje o sudjelovanju na izborima. Prisustvovali su sekretar Komiteta Vjekoslav Jeličić i član Ivan Jeličić Tominčić iz Selaca te organizacioni sekretar Fabijan Antonić i članovi Tomo Strizić i Stjepan Brozičević iz Bribira. Održan je u Borićima iznad Selaca, i trajao je oko 4 sata. Razmatrano je pitanje sudjelovanja u općinskim izborima u prilikama kada je i u Vinodolu Hrvatska seljačka stranka (HSS) imala najviše pristaša, ali je odbijala suradnju s KPJ. Da je bilo teško odlučiti se, potvrđuju ove riječi organizacionog sekretara Komiteta Fabijana Antonića:

»N,a osnovu izvjesnih materijala — kazuje on — koje smo mi tada mogli primiti, zaključivalo se je da treba ići na izbore, a na osnovu nekih drugih materijala dolazilo se do zaključka da ne treba ići na izbore, i s kime ići na izbore.«[414]

Poslije razmatranja lokalnih političkih prilika u Vinodolu, a napose u Selcima i Bribiru, Komitet KPJ za Vinodol zaključio je da se sudjeluje na izborima. Riješeno je da nosioci izbornih lista budu članovi KPJ, dakle komunisti, a kako će se lista zvati, to je bilo sporedno pitanje. Odlučeno je također da se izda izborni proglas. Sastav proglasa bio je povjeren sekretaru V. Jeličiću. Na idućem sastanku članovi Komiteta upoznali su se s tekstom proglasa, možda su ga i dopunili, kako se prisjeća F. Antonić, a onda ga prihvatili. Preostalo je bilo pitanje u ime koga se izdaje proglas. Kako je Komitet djelovao u cijelom Vinodolu, u oba kotara, crikveničkom i novljanskom, kako je održavao veze putem partijske organizacije u Puntu s otokom Krkom — a te veze je uspostavio i održavao član Komiteta Ivan Jeličić Tominčić s drugom po prezimenu žic — odlučeno je da se proglas objavi s potpisom »Pokrajinski komitet za Hrvatsko primorje«. Na to su došli vinodolski komunisti i zato što nisu ništa znali o djelovanju komunista u Sušaku, čak su bili toliko neobaviješteni da su smatrali da tamo i nema partijske organizacije.[415] Na oznaku imena »pokrajinski« moglo je utjecati i saopćenje Bartola Petrovića po dolasku u Grižane polovicom 1935. da je dobio zadatak da osnuje organizaciju KPJ u Hrvatskom primorju.

Poslije ovog dogovora i zaključka partijske jedinice u Selcima i Bribiru pristupile su pripremama za izbore. Na jednom zboru u Bribiru za mjesto opć. načelnika komunisti su uspjeli kandidirati člana KPJ Stjepana Brozičevića. Oni su imali veliku podršku u narodu.[416]

U Selcima je u vrijeme priprema za izbore postojala dosta jaka grupa oko Sokolskog društva, usmjerena politički na JRZ, ali su jače bile snage za HSS. Napredni birači predložili su kao kandidata za opć. načelnika Vjekoslava Jeličića, smatrajući da će on jedini odnijeti pobjedu. Kotarsko rukovodstvo HSS u Crikvenici pristalo je da nosilac liste

[414] Isto.
[415] Isto, str. 14.
[416] Isto.

bude Jeličić. Komitet KPJ za Vinodol prihvatio je kandidiranje svoga sekretara Jeličića na izbornoj listi HSS-a.[417]

Potom je bio osnovan »Pripremni izborni odbor«. Posebnim proglasom pozvao je sve mještane na zbor 18. listopada 1936. u 16 sati. Održan je u maloj dvorani doma, kako se onda bezimeni dom jednostavno zvao. U proglasu se pozivaju »pristaše Hrvatskog narodnog pokreta«, kako se onda uobičajilo nazivati političku (djelatnost u Hrvatskoj, da pretresu sva pitanja u vezi s općinskim izborima, zakazanim za 8. studenoga 1936. Posebno se ističu neka pitanja o kojima će se na zboru raspravljati, a to su: općinski dugovi, vodovodne takse, uvoznina, pitanje kupališta i općinskih činovnika, dodajući tome »kao i sva druga pitanja i općinski tereti, koje svi mi snosimo, a o kojima u 17 godina nismo još do sada slobodno raspravljali«. U proglasu se dalje naglašava da će se na zboru »poslije svestrane rasprave o gornjim pitanjima odrediti pravac gospodarske politike, koju će provoditi nova općinska uprava, koja će biti izabrana slobodnom voljom naroda, te će se u vezi s tim izvršiti kandidacija budućeg općinskog pretsjednika i općinskih odbornika«. Potvrđuje se također da je zbor »isto tako od tolike važnosti, kao i sami izbori, jer će na tom zboru narod sam izabrati svoje kandidate, kao što i dolikuje slobodnom hrvatskom narodu.«

Za Pripremni izborni odbor, izdavača ovoga proglasa, za ocjenu nastojanja onih snaga koje su stajale uz njega, a to su bili komunisti s naprednim radnim ljudima u mjestu, značajan je i drugi dio proglasa koji glasi:

»Svi vi, koji svojim teškim radom zarađujete kruh svoj ne dajte se ovog puta zavarati od svojih izrabljivača, koji žive od vaših žuljeva, a svakom prilikom vas plaše, da bez njih ne ćete moći dobiti rada.

Ne mogu oni ništa, jer i sami ništa nemaju, nego se boje da im vaša leđa ne izmaknu, pa u svome strahu kao posljednje sredstvo upotrebljavaju laž i obmanu. U tu svrhu nose po selu neku kandidatsku listu i sabiru potpise na prazno.

Na tu listu potpisani su kao predlagači par mlade poznate gospode, da služe kao *jaška* za *»bagru«,* kako se je izrazio o nama jedan *bivši načelnik.*

Ovoga posla oko prikupljanja potpisa prihvatio se je sam *kandidat pretsjednik.*

Mi mu možemo reći: *»Ivane, mani se ćorava posla.«*

Svi pristalice *Hrvatskog narodnog pokreta* ovime pozivamo, da neizostavno dođu na ovaj zbor, a dotle da uskrate svaki potpis agentima srbijanske radikalne partije.

čitavi hrvatski narod svrstao se je u jedinstveni front u borbi protiv diktature i samovolje, *a za slobodu i napredak čitavog naroda i države.*

Nastojimo i mi Selčani, da se kao mali dio hrvatskog naroda pridružimo toj borbi i da na taj način popravimo grešku, koju smo počinili 5 maja 1935 davši svoje glasove Veliko-srpskom diktatoru Jevtiću i njegovim nesvijesnim agentima.« (potcrtano u samom proglasu).

[417] Isto, str. 15.

Proglas su sastavili Vjekoslav Jeličić i Ivan Jeličić Tominčić.[416]

Za političke prilike u mjestu one godine bilo je korisno da i Ivan čupak podupre kandidaturu Vjekoslava Jeličića protiv pristaša JRZ. Kao kućevlasnik i voditelj pansiona tokom ljeta, Čupak je pripadao u imućniji sloj mještana, ali je u političkom pogledu bio sljedbenik politike braće Radića i tada na strani Hrvatskog narodnog pokreta. Razilazio se, dakle, s grupom imućnijih sumještana koja je bila za politiku JRZ. Čupak je dobro poznavao i Vjekoslava Jeličića, znao je da je komunistički orijentiran, ali se iz općih političkih razloga, i radi vođenja komunalne politike smjesta odlučio za njegovu kandidatsku listu. Poznavajući već godinama prilike u mjestu, zaključio je u svome proglasu da je potrebna smjena na položaju opć. načelnika i odbornika, što je značilo odbaciti »staru politiku« i Jeličića dovesti na načelnički položaj.

Prvi je proglas više usmjeren na komunalna pitanja i politički je oštriji, obojen je klasno, jer se u njemu govori o onima »koji svojim teškim radom zarađuju kruh svoj« i o njihovim »izrabljivačima«. Upotrebljuju se oštre riječi o protivnicima u mjestu. To je i shvatljivo kada su mu sastavljači bili komunisti.

Drugi proglas, Čupakov, sastavljen je u duhu politike Hrvatskog narodnog pokreta, ali se u jemu žigoše »stara politika« i napada »šačica nasljednika te stare hrđave politike«.[419] Sastavljač I. čupak nije se, dakle, ustručavao da ukaže na protivnike Hrvatskog narodnog pokreta u mjestu, na one koji su se još oslanjali na režim JRZ i nastojali ponovo zavladati općinom. Time je nastojao otrgnuti glasače da ne glasaju za režimsku listu, nego da se odluče za izbornu listu HSS-a, kako se službeno zvala, a u stvari za listu radnih ljudi s jednim komunistom na čelu. U tom je taj proglas imao svoje agitaciono značenje.

Na sve ovo protivna strana nije mirovala. Stupila je u nemilosrdnu borbu. Pripremajući se za izbore, njen »Izborni odbor« izdao je također proglas biračima, formatom dvostruko veći od prvog, a bez oznake na koju se političku stranku oslanja, iako se znalo da je to JRZ. U tom se proglasu na prvom mjestu traži, što je tiskano debljim slovima, »da načelnik bude čovek koji pored svoga zvanja hoće da vrši časno i besplatno dužnost iz ljubavi za dobro svoga rodnog mjesta, a ne čovek koji ide za ciljem da na položaju načelnika nađe prosto UHLJEBLJENJE — svoju plaću«. Tako je pisala grupa mjesnih posjednika, podu zetnika, trgovaca, hotelijera, ciljajući time na kandidaturu zidara, potom radio-telegrafiste Vjekoslava Jeličića, proletera, komuniste i borca za prava radnih ljudi. Taj imućni sloj mještana usprotivio se kandidaturi komuniste, videći već u tome opasnost za svoje dotadašnje pozicije u mjestu. Taj sloj sada traži »bolje gospodarenje u općini«, iako su njegovi ljudi do tada upravljali općinom i doveli je u teško financijsko stanje. Oponašajući proglas radnih ljudi za zbor birača 18. listopada 1936, u kojemu su bili nanizani aktuelni općinski problemi, i ovaj »Izborni odbor« ovako reda u svom proglasu zadatke nove općinske uprave:

-us p$_{r0}$gi$_a$s sačuvao Silvestar Antić Kombolić. Na proglasu je napisao imena sastavljača. Sada kod autora.

[419] Isto.

«da se smanje izdaci za elektriku time, da se ne prekoračuje svota izdataka utvrđenih u ugovoru;
da se otvore javni izljevi vodovoda, a smanje i pravedno rasporede vodovodne takse;
da se iz prihoda utroška vode kod privatnih priključaka vrši otplata zajma zaključenog za izgradnju vodovoda;
da se smanje plate opć. činovnika, da se opć. budžet rastereti izdatkom za opć. liječnika, koji da postane banovinski liječnik sa sjedištem u našem mjestu;
da se općina preseli u Dom, čime otpada velik izdatak stanarine;
da se smanji uvoznina;
da kupalište i plaže bez dugova pređu u ruke općine, te da općina slobodno raspolaže prihodom od svih turističkih objekata, čime bi se znatno smanjio opć. namet;
da na turističkom polju našega mjesta sačuvamo dosada sagrađeno i zainteresovanjem nadležnih turističkih faktora poradimo na daljnjoj pravilnoj izgradnji našega mjesta posvetivši brigu regulatornoj osnovi i uređenju postojećih i izgradnji novih puteva.«[420]

Iz proglasa obiju protivnih strana vidi se da je na dnevnom redu za rješavanje u općinskoj upravi bilo nagomilano mnoštvo problema. Takvo nizanje problema očito je pogađalo one koji su i do sada upravljali u općini, a pokazalo je da radni ljudi u mjestu na čelu s kandidatom V. Jeličićam s pravom traže smjenu upravljača i bolju općinsku gospodarsku politiku. To je bila ujedno šansa, dobra agitaciona parola za njihovu pobjedu na izborima. A izborna borba bila je zacijelo poprimila oštar ton. Upadljivo je kako se imućniji sloj mješтana brzo udružio čim su se radni ljudi pod vodstvom komunista smjelo pojavili u javnom životu mjesta da osvoje i — općinu. Napredne snage bile su već izvojevale niz uspjeha u borbi protiv Sokolskog društva i režima diktature, ali borba za općinu natjerala je sve protivnike naprednih težnji u mjestu da se čvršće grupiraju i odupru kako općina ne bi došla u ruke — komunista, za kakva su oni s pravom držali Vjekoslava Jeličića. A sve to opet jasno pokazuje da se sva dotadašnja borba u Selcima od početka 30-ih godina vodila na klasnoj osnovi, da je već sukob između Knjižnice i Sokolskog društva izbio na toj osnovi, a da se sve to još jače očitovalo u borbi za osvajanje općine.

Da je ta borba bila oštra i otvorena, potvrđuje i letak što ga je Pripremni izborni odbor za listu Vjekoslava Jeličića objavio uoči dana izbora. Do njega je došlo nakon što su protivnici na zidu jedne stare zgrade, bivše plovanije, izlijepili neku karikaturu »Okovanog jazavca« s podrugljivim tekstom. Taj su letak sastavili Vjekolav Jeličić i Ivan Jeličić Tominčić i u cjelini glasi:

Selčani i Selčanke!
Okovani jazavac, okovan korupcijom, denuncijanstvom i kaljugom najgore vrste u koju se je uvalio kroz 18 godina, progovorio je konačno na zidu *stare Plovanije.* Progovorio je onako, kako se je moglo i očekivati. Iz njegovih ralja sikće nemoćni strah, pun zmijskog otrova. Listu koju nam je imao čast »okovani jazavac« reklamirati, postavila je s njime svoj program. Umjesto korisnog rada i zdrave kritike oni udaraju istim putem, kojim su išli 18 godina, a taj njihov put bio je i bio bi

Postavili su istovremeno program i testament. Testament kojega ćemo nažalost mi morati otvoriti, a program, koji se na radost našu neće ostvariti.

Još nas nekoliko sati dijeli od časa, kada će *narod selački* na biralištu ogledati svoje snage sa raznim *jazavcima.* Pozivamo Vas, da ovih nekoliko sati upotrebite na razmišljanje o svim poniženjima i štetama, kojima ste bili izvrgnuti Vi i općina čak tamo od 1914 godine do danas.

Razmislite i obračunajte.

Ne klonite duhom, ne dajte se zastrašiti. Glasajte odvažno svi kao jedan, za kandidatsku listu Hrvatske seljačke stranke, čiji je nosilac *Slave Jeličić Jureško,* jer time ćete najsigurnije sve jazavce istjerati iz njihovih jazbina na svjetlo dana, sa svima njihovim »duhovnim vođama« i njihovim računima.

RAZMISLITE I OBRAČUNAJTE.

Pripremni izborni odbor.[421]

Ishod ovih općinskih izbora u Selcima pokazuje također podjelu društvenih snaga. Iako su komunisti u povijesti radničkog pokreta ovoga mjesta sredinom 30-ih godina uspjeli okupiti radne ljude i mlađi naraštaj, politički uspješno djelovali i postigli uspjehe na kulturnom polju i osvojili Knjižnicu, općinski su izbori pokazali da još postoje konzervativne, režimske snage. Za listu HSS-a i njenog kandidata Vjekoslava Jeličića glasala je, doduše, znatna većina, ukupno 125 glačasa, ali je protivna lista s kandidatom Ivanom Antićem, šoferom, dobila ipak 63 glasa. Prema izbornom zakonu prva je lista dobila 16 odbornika, a druga samo 2 odbornička mjesta.[422] Izborni su rezultati pokazali pobjedu Vjekoslava Jeličića. Ipak broj glasova za listu JRZ, iako službeno nije bila tako nazvana, potvrđuje da su režimske snage bile još jake poslije rada naprednih ljudi od nekoliko godina. Ali to ujedno pokazuje da su komunisti Selaca i napredni mještani morali voditi višegodišnju političku borbu s dosta jakim protivnikom. Iako u manjini, taj je protivnik uz pomoć režima nametnuo sokolsko ime Domu prosvjete i nastojao sačuvati u mjestu one pozicije koje su mu odgovarale, a režimu diktature pogodovale. U ocjeni brojaka s općinskih izbora ogleda se, nadalje, značenje borbe komunista za Knjižnicu i Dom prosvjete i njihovih ranijih pobjeda bez kojih bi teško bila izvojevana i ova na opć. izborima. A ona je uslijedila iz borbe između bogatih da ne izgube upravu općine i siromašnih, proleterskih slojeva da osvoje općinsku upravu. Ta se borba vodila u malom mjestu od 1.200 stanovnika, ali je ona prešla njegove okvire zato što su se napredne snage s komunistima na čelu sukobile od sredine 1934. sa sokolstvom i režimom diktature da obrane Knji-

[421] Isto. Imena sastavljača zabilježio je na letku S. Antić Kombolić.

[422] Na kandidatskoj listi Vjekoslava Jeličića Jureška izabrani su ovi odbornici: Josip Antić, Silvestar Antić Kombolić, Vinko Antić, Augustin Brozović, Slavko Brozović, Stjepan Brozović ml., Andrija Jeličić, Antun Jeličić Mahulja, Ivan Jeličić, Josip Jeličić, Vjekoslav Jeličić Jureško, Josip Kršul, Fabijan Lončarić, Ivan Lončarić, Petar Lončarić, Vicko Lončarić. Protivnička lista dobila je dva odbornika: Ivan Antić Dudo i Franjo Lončarić Brušija — Zapisnik opć. odbora od 18. XI 1936, tbr. 15.

Selčani i Selčanke!

Okovani jazavac, okovan korupcijom, denuncijanstvom i kaljugom najgore vrste u koju se je uvalio kroz 18 godina, progovorio je konačno na zidu **stare Plovanije.**

Progovorio je onako, kako se je moglo i očekivati. Iz njegovih ralja sikće nemoćni strah, pun zmijskog otrova.

Listu koju nam je imao čast „okovani jazavac" reklamirati, postavila je s njime svoj program. Umjesto korisnog rada i zdrave kritike oni udaraju istim putem, kojim su išli 18 godina, a taj njihov put bio je i bio bi

DENUNCIJACIJA KORUPCIJA DIKTATURA

Postavili su istovremeno program i testament. Testament kojega ćemo nažalost mi morati otvoriti, a program, koji se na radost našu neće ostvariti.

Još nas nekoliko sati dijeli od časa, kada će **narod selački** na biralištu ogledati svoje snage sa raznim **jazavcima**. Pozivamo Vas, da ovih nekoliko sati upotrebite na razmišljanje o svim poniženjima i štetama, kojima ste bili izvrgnuti Vi i općina čak tamo od 1914 godine do danas.

Razmislite i obračunajte.

Ne klonite duhom, nedajte se zastrašiti. Glasajte odvažno svi kao jedan, za kandidatsku listu Hrvatske seljačke stranke, čiji je nosilac **Slave Jeličić Jureško,** jer time ćete najsigurnije sve jazavce isterati iz njihovih jazbina na svjetlo dana, sa svima njihovim „duhovnim vođama" i njihovim računima.

RAZMISLITE I OBRAČUNAJTE.

Pripremni izborni odbor.

Tiskara Knez, Crikvenica

Tekst letka za općinske izbore 8. XI 1936. u Selcima, protiv nosilaca liste JRZ. Sastavili su ga Vjekoslav Jeličić Jureško i Ivan Jeličić Tominčić.

Stjepan Brozičević, član KPJ, izabran je za općinskog načelnika u Bribiru 8. XI 1936.

žnicu od »sokoliziranja« i sačuvaju njeno pravo na Dom prosvjete. Dvije je godine kasnije, u jesen 1936, započeti sukob poprima karakter borbe za osvajanje općine na općinskim izborima i završava se pobjedom naprednih snaga i izborom komuniste Vjekoslava Jeličića za općinskog načelnika.

Prema svemu što je u prethodnom izlaganju iznijeto, djelovanje mjesne organizacije KPJ od njene obnove u proljeće 1933. do opć. izbora u jesen 1936. — dakle nešto više od tri godine — pokazalo se uspješno. Članovi mjesne organizacije sa simpatizerima KPJ i naprednim mještanima uopće znali su okupljati radne ljude i aktivirati ih u provođenju nove politike u mjestu. U tih nekoliko godina oni su dali obilježje svima događajima i zbivanjima, političkim, društvenim i kulturnim, i tako su radničkom pokretu dali stvaran sadržaj i poticali njegov razvitak. A osnutkom Komiteta KPJ za Vinodol i mjesna je partijska organizacija u Selcima, kao i ona u Grižanima a napose u Bribiru, pojačala svoje djelovanje usmjereno tada direktivama toga Komiteta. To se posebno odrazilo u pripremama za općinske izbore u kojima je Komitet sudjelovao, ocijenivši potrebnim da se i putem ovih izbora učvrsti radnički pokret i pokuša izvojevati pobjeda izborom člana KPJ za opć. načelnika. To je tada uspjelo u Selcima, izborom Vjekoslava Jeličića, a uspjelo je i u Bribiru, gdje je izabran Stjepan Brozičević. Za Jeličića kao dugogodišnjeg partijskog radnika i tada sekretara mjesne organizacije KPJ i Komiteta KPJ za Vinodol to je ujedno bio i značajan osobni uspjeh.

5. *Kulturni rad naprednih snaga u Knjižnici u toku 1936. i nastavak borbe za Dom prosvjete*

Sva zbivanja u toku 1936. za cijelo su mjesto vrlo značajna. To su, kako je iznijeto, osnutak Pokrajinskog komiteta KPJ za Vinodol, zaoštravanje borbe za Knjižnicu i Dom prosvjete i rasprava o njemu (28. II) te pobjeda komunista i njihovih simpatizera na općinskim izborima (8. XI). Ti uspjesi nisu omeli rad Knjižnice na kulturnom polju. On je nastavljen na dotadašnji način, ali je ujedno prilagođen prilikama poslije novih događaja i uspjeha.

Upravni odbor nastojao je nabavkom novih knjiga upotpuniti knjižno blago. Nemajući novčanih sredstava obratio se ministarstvu prosvjete, odjelu za narodno prosvjećivanje u Beogradu 24. siječnja 1936. za dodjelu većeg broja raznovrsnih knjiga. U tome je i uspio. Ministarstvo prosvjete poslalo je 12. veljače 1936. putem sreskog načelstva ukupno 46 knjiga. Iako je te knjige poslao odjel za narodno prosvjećivanje narodnoj knjižnici, sve te knjige, osim njih desetak, nisu bile pogodne za čitače.[423]

Upravni odbor nastojao je urediti i turističku čitaonicu s knjižnicom jer su tokom ljeta i kupališni gosti tražili knjige za čitanje. On se stoga 26. travnja 1936. obratio banskoj upravi, odjelu za trgovinu, obrt i industriju, da Knjižnici dodijeli iznos od 7.000 d za nabavu knjiga za turiste, ali u tome nije uspio. Knjižnici je spomenuti odjel odgovorio tek 7. listopada 1936, dakle poslije pet mjeseci, na izmaku turističke sezone, da »nema budžetskih mogućnosti«.[424]

Mislilo se tada i na omladinu. Na sjednici upravnog odbora 19. siječnja 1936. zaključeno je da se osnuje odjel za mlade i za njih nabavi dječja literatura. Time se htjelo rezervirati čitaonicu samo za odrasle članove, a mlađima dati pogodno mjesto za sastajanje i čitanje, kako ne bi uznemirivali starije.

Ipak se sva nastojanja za nabavu knjiga nisu mogla ostvariti jer Knjižnica nije imala sredstava. Nije uvažena ni njezina molba za novčanu pomoć upućena mjesnoj općinskoj upravi [425] Stoga je došlo do smanjenja broja pročitanih knjiga. U toku cijele 1936. posuđeno ih je ukupno 715, što je prema prethodnoj godini manje za 231 (946:715). Knjižničar Ivan Jeličić Tominčić s pravom je smatrao da je to »osjetljiv pad«, ali je objasnio da je to »zbog toga što su knjige prestare, a novo inventirane knjige su takvog sadržaja koje ne zainteresuju naše čitače*. Svakako je mislio na knjige koje je poklonilo ministarstvo prosvjete. Tome je dodao da se »danas traži knjiga koja čovjeka ne *zabavlja,* ne-

[423] Među tim knjigama bile su poslane i ove: Ivo Andrić, Put Alije Đerđeleza; Marko D. Krstić, Problemi sociologije: Vuk St. Karadžić, Srpske narodne pesme I i III; Isti, Vukova knjiga; Molier, Uobraženi bolesnik; Sima Pandurović, Dela I i II; Veljko Petrović, Tri pripovetke i Pripovetke; Svetolik Ranković, Seoska učiteljica; Jovan Skerlić, Književne studije; Miloš Savković. Marin Držić. — Prema popisu knjiga u NKS.

[424] Zapisnik HPK od 19. IV 1936, knj. II, str. 166.

[425] Zapisnik HPK od 11. IV 1936, knj. II, str. 165.

go koja ga *uči*«. I ustvrdio je: »Takvih knjiga koje su u današnjem vremenu prijeko potrebne mi uslijed finansijske nemogućnosti nismo mogli nabaviti«. Ali i u takvim prilikama čitaonicu je i te godine u zimskim mjesecima posjećivalo dnevno 40 do 80 mještana.[426]

Nisu održana ni predavanja kao prošlih godina. Samo je Ivan Lončarić Papić predavao 14. veljače 1936. o Antu Starčeviću.[427]

Više je učinjeno i te godine na organizaciji priredaba, jer su ome donosile izvjestan prihod, koji je 1936. iznosio 1.597,75 d.[428] Najčešće su održavani plesovi u velikoj i maloj dvorani Doma prosvjete — od 10. travnja 1936. inače bezimenog doma pošto je bio skinut naziv »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra« — a ovi su redovno bili dobro posjećeni. Tako je Knjižnica okupljala mlade i starije mještane, pa je i na taj način utjecala na njih i sticala sve veću popularnost. Diletantska grupa Knjižnice djelovala je po običaju u zimskom razdoblju, od studenoga do ožujka. Tako je priređena trodnevna mesopusna zabava (23, 24. i 25. II) i tzv. silvestarska na Staru godinu (31. XII).

Prvog dana trodnevne priredbe, tj. 23. II, prikazane su tri kraće komedije, »Kirija« i »Muva« od Branislava Nušića te »školski nadzornik« od Koste Trifkovića. U njima isu igrali članovi i člamice Knjižnice, a među njima i Vjekoslav Jeličić Jureško i Vjekoslav Lončarić, članovi mjesne organizacije KPJ, te Vicko Antić i Emil Antić.[429] Na priredbi na Staru godinu prikazana su dva komada, »Rudari« od Lua Märtena u 1 činu i »Glavni zgoditak« od dra Šima čipčića, šala u [1] čimu.[430]

Tako je diletantska grupa bila i ove godine značajan faktor u radu Knjižnice iz dva razloga, naime, zbog okupljanja članova u ovoj vrsti rada i zbog uspjeha na priredbama. Na godišnjoj skupštini Knjižnice 3. siječnja 1937. istaknut je i pohvaljen uspjeh diletanata i njihov napredak, naročito u tome što su izvedbom »Rudara« prešli »i na izvedbu ozbiljnih dramskih stvari, dok je dosada isključivo bila zastupana komika.«[431]

Upravni odbor nastojao je nabaviti radio-aparat za Knjižnicu. U tu svrhu uputio je molbu Narodnoj banci u Beogradu putem njene filijale u Sušaku, zamolivši ujedno zagovor tajnika »Saveza za unapređenje turizma na Gornjem Jadranu« Josipa Srećka Vrignanina. To je ovaj i učinio. Druga je molba bila upućena filijali Prve hrvatske štedionice u Crikvenici, ali je ova nije ni primila. Za popravak domske zgrade uprava je zamolila ministarstvo za fizičko vaspitanje naroda u Beogradu pomoć od 10.000 d, ali ni tu nije bilo uspjeha.[432] Sve to ipak pokazuje kako se upravni odbor brinuo za Knjižnicu i za dom. Iz svojih sredstava, prikupljenih uglavnom od članarina i priredaba, utrošio je za održavanje zgrade 344 d, za osiguranje zgrade 403 d i za svjetlo 390 d. Za nabavu

[426] Isto, str. 184.
[427] Isto, str. 160.
[428] Isto, str. 184.
[429] Isto, str. 156 i 160. Program s ulogama u arhivu NKS.
[430] Isto, str. 169 i 180.
[431] Isto, str. 180.
[432] Kopije dopisa u arhivu NKS.

knjiga i časopisa utrošeno je 365 d.[433] Svi podaci potvrđuju da je i 1936. zabilježen napredak u radu uza sve teškoće i zadane udarce od protivnika naprednog kursa u djelovanju Knjižnice.

Teškoće su dolazile također od strane općinske uprave, one koja je djelovala prije opć. izbora od 8. studenoga 1936. Stara opć. uprava ne samo da nije novčano poduprla rad Knjižnice, koja je inače pomoć molila, nego ga je naprotiv nastojala omesti i onemogućiti. Tako je 4. veljače 1936. opć. uprava opomenula upravu Knjižnice da plati na ime utroška vode u drugoj polovici 1935. iznos od 111 d, »jer će u protivnom ova uprava biti prisiljena da vodu zatvori«. Ne mogavši odmah platiti dug, upravni odbor smatrao je potrebnim da i općina novčano pomogne rad mjesne Knjižnice. To se vidi iz teksta molbe od 21. ožujka 1936:

> »Knjižnica kao ustanova koja djeluje već preko 33. godine na prosvjetno-kulturnom polju u našoj općini smatra da imade i neko moralno pravo da joj općina kao prva upravna vlast u mjestu iziđe u susret sa bilo kojom materijalnom pomoći, kako to uostalom i odredbe o zadaći i djelokrugu rada jedne općine naš novi zakon o općinama u § 76. i propisuje.
>
> Cjeneći i uvažavajući visoki smisao sadanje općinske uprave za kulturno podizanje našega mjesta smatra potpisana uprava, da će odnosnim traženjem iznos za trošak vode od ciglih Din. 111.— u koliko otpada na ovu ustanovu općinska uprava istoj otpisati odnosno ubilježiti u svom budžetu kao pripomoć za kulturno-prosvjetna i nacionalna društva.«[434]

Svoj je dug inače Knjižnica priznavala, ali opć. uprava nije htjela ni da ga briše niti da pruži novčanu pomoć Knjižnici. Pošla je upravo obrnutim putem. Ona je mogla odložiti plaćanje duga, ali u političkim prilikama početkom 1936, kada se zaoštravao spor oko Doma prosvjete između Knjižnice i Sokolskog društva, ona je iz političkih razloga htjela odmoći Knjižnici, a pomoći Sokolskom društvu. Stoga je raspisala dražbu na dio inventara Knjižnice putem javnog oglasa 21. ožujka 1936 (broj 876), obavijestivši o tome i upravu Knjižnice. Iz teksta oglasa dražbe najbolje se vidi stav ondašnje opć. uprave prema radu Knjižnice:

> »Dana 30 marta 1936 god. u 4 sata po podne održati će se dražba zaplenjenih pokretnina (35 stolica i 1 pisaći stol) kod Jugoslavenske pučke knjižnice i čitaonice u Selcu radi dužnih 754 dinara 50 para.
>
> Pozivaju se svi interesenti koji žele navedene predmete kupiti, da spomenutog dana dođu na lice mjesta u prostorije knjižnice.
>
> U koliko se navedeni predmeti ne bi mogli ovdje u Selcu prodati, to će se isti transferirati u susjednu općinu Crikvenica.«

Oglas su potpisali predsjednik općine Petar Lončarić i blagajnik Mate Lončarić, dok je potpis opć. bilježnika Vjenceslava Rikela izostao.

[433] Zapisnik HPK, II, str. 184.
[434] Kopija molbe u arhivu NKS.

Općinska uprava

Broj:876/1936.- Selce, dne 21 marta 1936 god.-

O G L A S !

Dana 30 marta 1936 god.u 4 sata po podne održati će se dražba zaplenjenih pokretnina /:35 stolica i 1.pisaći stol:/koi Jugoslavenske pučke knjižnice i čitaonice u Selcu radi dužnih 754 dinara 50 para.-

Pozivaju se svi interesenti koji žele navedene predmete kupiti,da spomenutog dana dođju na lice mjesta u prostorije knjižnice.-

U koliko se navedeni predmeti neoi mogli ovdje u Selcu prodati,te će se isti transferirati u susjednu općinu Crikvenica.-

Predsjednik: Blagajnik:

Petar Lončarić v.r. Lončarić v.r.

.....

JUGOSLAVENSKA PUČKA KNJIŽNICA I ČITAONICA

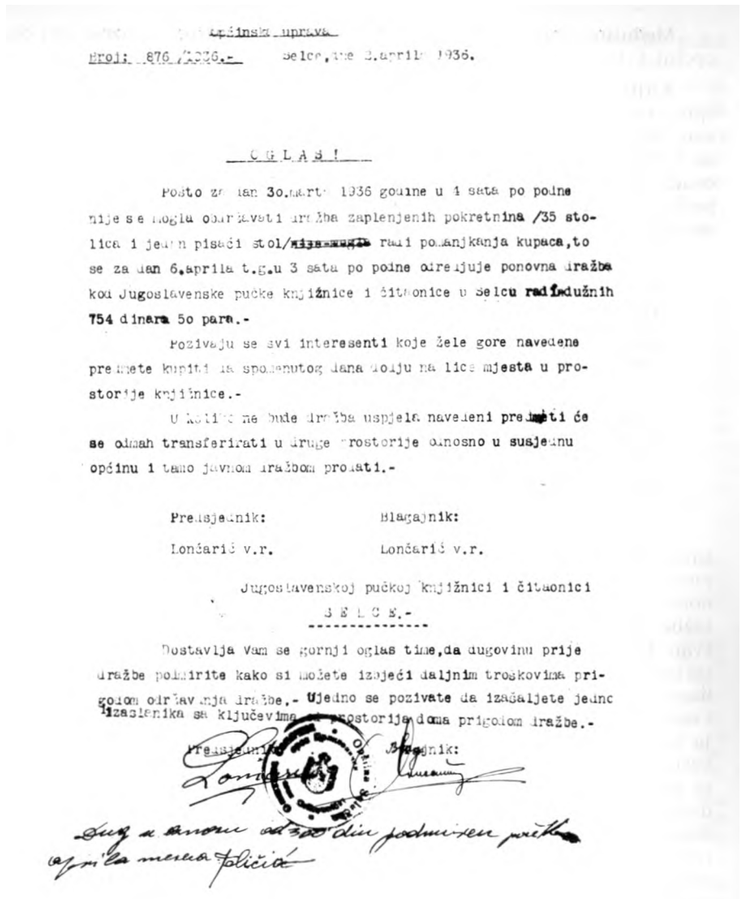
S E L C E

Dostavlja Vam se gornji oglas dražbe time,da dugovinu podmirite kako si možete izbjeći neugodnostima i troškovima nastalih prigodom dražbe.-

Predsjednik: Blagajnik:

Obavijest općinske uprave u Selcima od 21. III 1936. o prvoj dražbi namještaja Knjiinice.

Dražba nije uspjela, jer se nitko nije javio da otkupi inventar Knjižnice. Tako je opć. uprava još više zaoštrila svoj stav prema ovoj kulturnoj ustanovi. Ona je 2. travnja 1936. raspisala novu dražbu, priznavši time neuspjeh prve i grubi odnos prema Knjižnici, zaprijetivši joj da

Općinska uprava
Broj: 876 /1936.- Selce, dne 2.aprila 1936.

O G L A S !

Pošto za dan 30.marta 1936 godine u 4 sata po podne nije se mogla obaviti dražba zaplenjenih pokretnina /35 stolica i jedan pisaći stol/ radi pomanjkanja kupaca, to se za dan 6.aprila t.g.u 3 sata po podne odreĳuje ponovna dražba kod Jugoslavenske pučke knjižnice i čitaonice u Selcu radi dužnih 754 dinara 5o para.-

Pozivaju se svi interesenti koje žele gore navedene predmete kupiti na spomenutog dana doĳu na lice mjesta u prostorije knjižnice.-

U koliko ne bude dražba uspjela navedeni predmeti će se odmah transferirati u druge prostorije odnosno u susjednu općinu i tamo javnom dražbom prodati.-

Predsjednik: Blagajnik:

Lončarić v.r. Lončarić v.r.

Jugoslavenskoj pučkoj knjižnici i čitaonici

S E L C E.-

Dostavlja Vam se gornji oglas time, da dugovinu prije dražbe podmirite kako si možete izbjeći daljnim troškovima prigodom održavanja dražbe.- Ujedno se pozivate da izaĉaljete jednog izaslanika sa ključevima prostorije doma prigodom dražbe.-

Predsjednik: Blagajnik:

Dug u iznosu od 320 din podmiren prilikom mjesečnog poličića

Obavijest općinske uprave u Selcima od 2. IV 1936. o drugoj dražbi namještaja Knjižnice s bilješkom knjižničara Ivana Jeličića Tominčića da je dug općini plaćen.

će se u slučaju ponovnog neuspjeha dražbe svi dražbovni predmeti prenijeti u drugu općinu i tamo prodati javnom dražbom.[435]

[435] Općinska uprava broj 876/1936. od 21. III 1936. i od 2. IV 1936. — Arhiv NKS.

Međutim, uprava Knjižnice uplatila je poslije druge dražbe svoj dug općini i tako onemogućila daljnje dražbovanje svoga inventara.[436]

Knjižnica se dakle morala boriti protiv općinske vlasti. Istina, raspis dražbe »osuđen je ne samo od članstva već od cele javnosti mesta«, što je i shvatljivo. To je osuđeno i na godišnjoj skupštini Knjižnice 3. siječnja 1937, kada je već upravljalo novo opć. zastupstvo. Ova je osuda također slika teških prilika u mjestu i pokazuje kakve je sve zapreke morala uklanjati uprava Knjižnice. Tu je osudu izrekao u svome izvještaju tajnik Vinko Antić, i ona glasi:

> »Žalimo ali moramo pomenuti da kod bivše opć. uprave nismo nalazili dovoljno potpore, naročito nismo bili ni u jednom slučaju moralno pomognuti. Bivša opć. uprava je u većini nastupala protiv Knjižnice i nikada nije tačno izvještavala o prilikama u mjestu, te time kočila Knjižničin rad. Kao dokaz takvog nekulturnog stava bivše opć. uprave prema Knjižnici je činjenica da je općina dva puta raspisala dražbu za dug na opć. trošarini i vodi. Mi nismo bježali od plaćanja, ali zna se da je Knjižnica finansijski bila slaba. Ipak smo podmirili i taj dug od 300 dinara i dražba je obustavljena. Samo je ostao kao trajni žig sramote ta dražba na 30-godišnjoj Knjižnici i to u vrijeme dok se na drugoj strani nije dobro gazdovalo i jedno zatvaranje kase stajalo 700 dinara i kupovale skupocjene penkale. Ali pokoljenja djela sude! I Knjižnica se s bolom sjeća te crne periode u njenom odnosu prema opć upravi.«[437]

Sa svih, dakle, strana nastojalo se omesti i onemogućiti rad Knjižnice, bilo na kulturnom polju, bilo u njenoj borbi za Dom prosvjete protiv Sokolskog društva. Na to upućuju i ondašnje promjene u upravnom odboru Knjižnice, nametnute od režima. Naime, poslije navedene tužbe Sokolskog društva od 14. siječnja 1936. predsjednik Knjižnice Ivan Jeličić Kombol stavljen je pod disciplinski sud, a potom je kao turistički referent kotarske oblasti u Crikvenici premješten u Zagreb, u banovinu. Na sjednici uprave Knjižnice 8. travnja 1936. odlučeno je da i dalje ostane na dužnosti predsjednika do nove godišnje skupštine, koja ga je ionako izabrala, a da ga zamjenjuje najstariji član uprave Silvestar Antić.[438] U listopadu *936. premješten je i tadašnji tajnik Knjižnice prof. Vinko Antić iz gimnazije u Krku u gimnaziju u Tetovu (Makedonija), ali ni on nije razriješen dužnosti, nego ga je do godišnje skupštine zamjenjivao knjižničar Ivan Jeličić Tominčić. Tim premještajima režim je htio udaljavanjem iz mjesta predsjednika i tajnika Knjižnice onemogućiti ili bar oslabiti rad naprednih snaga. U tome se također prevario. Rad u Knjižnici bio je od sredine 1934. do početka 1936. toliko ojačao da ga premještaj dvojice funkcionera nije mogao više toliko oslabiti. Ovo i stoga što su oba člana ostala i dalje u vezi s upravnim odborom i članstvom Knjižnice, pa je tajnik sudjelovao na godišnjoj skupštini 3. siječnja 1937, iskoristivši zimske školske praznike, ne izbjegavajući da doputuje iz Tetova u Selca.

[436] Prema zabilješci knjižničara Ivana Jeličića Tominčića na drugom oglasu dražbe br. 876 od 2. IV 1936. — NKS.
[437] Zapisnik HPK, II, str. 181—182.
[438] Isto, str. 162.

Ipak i .svi uspjesi u toku 1936. i sve zapreke u radu naročito pokazuju da je sve do opć. izbora 8. studenoga 1936. položaj Knjižnice bio težak i još uvijek u opasnosti. No u ocjeni rada Knjižnice u toku 1936. godine valja imati na umu svu djelatnost od sredine 1934. ido kraja 1936. U tom razdoblju napredne su snage u Knjižnici, predvođene mjesnom organizacijom KPJ, postigle niz uspjeha i dovoljno razbile reakcionarne snage koje su djelovale protiv Knjižnice, a koje se nisu olako povlačile. U izvještaju tajnika Vinka Antića na godišnjoj skupštini 31. siječnja 1937. dat je osvrt na to razdoblju i on se i danas, čini točan i prihvatljiv. U njemu se naime kaže:

»Primajući položaj tajnika u Knjižnici bio sam svijestan i velike odgovornosti i spreman da podnesem dobro i zlo koje je bilo i u prošloj godini vezano za tajnički položaj Knjižnice. Poznavajući međutim sve okolnosti i znajući vrlo dobro da je Knjižnica izložena napadajima i da se njen rad ometa, iako je taj rad od koristi i služi prosvjetnom podizanju mjesta, smatrao sam da se moram primiti toga položaja i pomoći Upravnom odboru da zajedničkim radom izvučemo kola iz blata u koja su ona prije nas od drugih do ljeta 1934 uvučena. I doista je U. O. pomognut svestrano od agilnih članova uložio svakom zgodom sve svoje sile i sva sredstva da Knjižnici omogući njeno prosvjetno djelovanje u okviru njenih pravila. Taj njen rad bio je međutim sprečavan iz vana, od drugih činilaca, i bio je često paraliziran, te je mnogo vremena i energije utrošeno da se Selcu a ne samo Knjižnici spasi Dom, i da u mjestu zavlada snošljiv mir i nastupe bar donekle sređene prilike.

Naš unutrašnji društveni rad nije mogao biti stoga onako intenzivan kako smo željeli i program je dobrim dijelom ostao neizvediv, odnosno taj program zahtijeva duži višegodišnji rad. U. 0. starao se da dade ipak maksimum u danim prilikama i pored velikih teškoća.

Misliti na obimnost rada nemoguće je poglavito i stoga što Knjižnica ne raspolaže sa finansijskim sredstvima, a njeni članovi su, što je dobro poznato, većinom siromašniji dio mjesnog pučanstva. Stoga se i rad naše Pučke knjižnice razvijao u tom okviru. Gledajući stvarima neposredno u oči bez uljepšavanja određivali smo i smjernice našega rada.

Postignuti rezultati za sređenje prilika u mjestu bili bi neznatni, ali su oni upravo zbog te nesređenosti u mjestu i velike prošlogodišnje borbe za Knjižnicu od ogromne važnosti i za danas, a osobito za budućnost.

Ono što je vrlo pozitivno i značajno, to je činjenica da je Knjižnica za ove dvije i po godine, a naročito u toku prošle, postala znatan faktor u mjestu koji je uticao na prosvjetno-društveni rad i na sve posljedice koje otuda proističu.

Mjesni život je nekada bio neovisan od stava Knjižnice i ona je bila izolovana od mnogih akcija u mjestu. Ali kako je život cjelina i čovjek u njemu traži cjelovitost, to je i Knjižnica neposredno uticala na taj mjesni život. Ona je formirala duhove da imaju bistar pogled u život, da misle i rasuđuju, da nastoje o svakom događaju i akciji u mjestu da zrelo i tačno rasuđuju. Knjižnica je dakle podizala prosvjetni nivo članova i stvarala od njih ako još ne potpune ljude ono bar uslove da oni to postanu. Mi znamo da se je vodilo računa o Knjižnici, jer se je moralo, i da je Knjižnica postala svojim određenim stavom poznata i u bližoj okolici, pa čak i u većim mjestima Hrvatskog primorja. Za nju znaju, čak i u Zagrebu se je čulo.

A kad se jedna ustanova jednog malog mjesta kao što je naše isprsi kao faktor o kome se mora voditi računa, onda to doista nije mala stvar. I ovo razdoblje Knjižnice ući će ne samo u povijest našega mje-

sta, već ce biti vidno istaknuto i na stranicama povijesti pučkih knjižnica duž Hrv. primorja. Mnogi to još i ne vide, ali oni koji imaju oči to jasno naziru.

Do takvog stanja dovele su i prilike zadnjih godina. Ali te prilike nisu Knjižnicu umrtvile, ne, one su je očeličile. Jer borba u životu je potrebna. I ta borba goni ljude na razmišljanje, na određeni stav i stvara od njih karaktere. Jedino valja nastojati da ta borba bude u kulturnom okviru ako je ikako moguće i da ne postane beskarakterna, lična, lažna, podla, denuncijantska, kako je to nažalost postala u našem mjestu krivnjom Sokolskog društva. Ta strana borbe zapisana je crnim slovima, ali odgovornost za nju ne snosi Knjižnica.

Pa ipak i u takvim prilikama, vrlo teškim, Knjižnica je radila. U. O. je pratio život u mjestu i radu Knjižnice žrtvovao mnogo. O svakom pitanju U. 0. je diskutovao i donosio zaključke i baš ta složnost i jednodušnost U. 0. je omogućila i ove rezultate. Na 11 sjednica održanih u toku 1936. U. O. je uvijek imao posla i starao se da Knjižnica ima situaciju u svojim rukama i da je ništa ne iznenadi. Danas to možemo i otvoreno reći. Da, upravo taj bistar pogled u život (kako su to naši dilentanti rekli na Silvestrovo u onom šaljivom komadu (»Glavni zgoditak«) bio je najbolji savjetnik ljudima koji su u 1936. god. vodili i upravljali Knjižnicom. U dva maha ostao je U. 0. krnj, nepotpun. Prvo je predsjednik g. I. Jeličić premješten iz Crikvenice u Zagreb početkom aprila. U. O. je odlučio da g. Jeličić ostane na položaju do današnje gl. skupštine, a prema § 15 Pravila zastupao ga je najstariji član uprave. U. O. je smatrao da je to najpravilnije, jer je pretsjednik došao na to mjesto voljom skupštine i bio zaslužan za rad Knjižnice u njenim najtežim časovima. Na sreću naš se pretsjednik vratio natrag početkom jula i U. 0. je opet potpun. Ali ni tada nije bilo došta žrtava. Poslije prve »žrtve« došle su i druge. Članovima našim uopće činjene su smetnje tako reći do juče, a članici uprave gđici M. Lončarić rađeno je svakom prilikom o glavi. Došla je zatim još jedna »žrtva«. Tajnik U. 0. premješten je iz Krka u Tetovo i U. 0. je ostao opet krnj. Dužnost je tajnika vršio g. Ivan Jeličić Tominčić, knjižničar. Napominjemo da su ove žrtve rezultat rada za našu Knjižnicu i denuncijacija sa strane Sokolskog društva. Ali isto tako velimo da je to i najbolji dokaz da mi imamo pravo, da je istina na našoj strani. I još nešto. Pored tih ličnih neprilika za naše članove Knjižnica je i dalje živjela, jer mi znamo i ističemo: Za jedno veslo brod ne stoji. I glavno je da je naše članstvo svijesno i odlučno i da među članovima uvijek ima onih koji će braniti i odbraniti interese Pučke knjižnice. To olakšava rad upravi.«

Iznoseći dalje podatke o radu Knjižnice u toku 1936. i osuđujući bivšu opć. upravu kao protivnika naprednih snaga u Knjižnici, tajnik se posebno osvrnuo na borbu za Dom prosvjete i već tada rekao:

»Najteža pak borba Knjižnice je bila borba za Dom. Tu su bili napadi mnogobrojni i česti. Vi znate odakle su dolazili. Započeli su početkom godine i kulminirali su u februaru. Pokušalo se doći do rješenja, ali je sve palo u vodu. Pri kraju godine oživjela je opet borba. I opet pokušaji sa strane Knjižnice za mirno rješenje spora, ali i to je bilo uzalud. Denuncijacije i izazivanja naših čianova su postala obična pojava. U. O. je svijestan da tome treba učiniti kraj. To je uvidjelo i Sresko načelstvo i svojom inicijativom poziva delegate za 5. I 1937. da pokuša doći do mirnog rješenja. Novi U. 0. moraće da to izvrši. Ova strana rada U. O. u 1936 je uzimala najviše vremena i najviše energije i upravi i članovima, ali je to bilo neuklonjivo. Ta borba za Dom je svijetla stranica Knjižnice i o tome podnosi U. O. svoj usmeni izvještaj u kome će iznijeti faze sporova i pokušaja izmirenja, a u cilju da glavna skupština bude o svemu obaviještena i da donese shodne zaključke.

Kao posljedica te borbe za Dom U. O. je bio primoran da isključi one članove koji su radili protiv interesa Knjižnice. To je prvi put u povijesti Knjižnice, ali taj odlučan gest U. O. je bio neminovan, jer se je htjelo pokazati da je Knjižnica autoritet i da njeni članovi ne smiju raditi protiv njenih interesa.«[439]

Upravni odbor Knjižnice ostao je, dakle, i dalje na pozicijama koje su bile stvorene još sredinom 1934. Sve tegobe i svi napadaji, sva zaoštravanja sukoba sa Sokolskim društvom i putem njega s režimom nisu pokolebali ni upravu ni članstvo. Tako je i 1936. godina završena s novim uspjesima Knjižnice i na kulturnom polju i u borbi za Dom prosvjete. Napredne snage nisu slomili ni zaoštravanje odnosa između Knjižnice i Sokolskog društva, ni rasprava o Domu na inicijativu same banske uprave u Zagrebu, ni ometanja zabava Knjižnice, ni postupci stare općinske uprave, koja je bila naklonjena Sokolskom društvu, što znači da je postupala prema nastojanjima ondašnjeg političkog režima u zemlji.

Međutim, pobjeda naprednih snaga na opc. izborima (8. XI 1936) i izbor Vjekoslava Jeličića Jureška za načelnika označuju ujedno pobjedu Knjižnice kao kulturne ustanove. Napredne snage koje su već više od dvije godine vodile Knjižnicu, preuzele su sada i vlast u općini. To je, razumljivo, ojačalo položaj Knjižnice. Tako od kraja 1936. postoje u mjestu dva žarišta naprednih snaga — Knjižnica i općina. Uzevši sve u cjelini, to je bio upravo uspjeh mjesne organizacije KPJ, a u pogledu priprema za opć. izbore i Pokrajinskog komiteta KPJ za Vinodol. Prema svemu bili su utrti novi putovi za daljnju djelatnost KPJ, jer se u toku 1936. jasno očitovalo da napredne snage uspješno vode Knjižnicu i predvode narod u mjestu, da su one konačno dovele do pobjede na opć. izborima i do osvajanja općine. A sve to jasno potvrđuje da je mjesna organizacija KPJ u mjestu bila jaka, čvrsta i uporna u radu kada je požnjela toliko uspjeha u Knjižnici i kada je znala okupiti sve napredne snage i dovesti ih do pobjede na općinskim izborima.

6. *Novi pokušaj sređivanja prilika u mjestu i dosljednost komunista*

Potkraj 1936. prilike u mjestu utoliko su izmijenjene što su napredne snage izvojevale pobjedu na opć. izborima, pa je za načelnika izabran Vjekoslav Jeličić Jureško. Iako je pojava komuniste na položaju opć. načelnika označila kvalitetno novo razdoblje u životu mjesta, a Knjižnica sada dobila oslonac u opć upravi, protivničke snage nisu se jednostavno pomirile s još jednim porazom. To je izbilo na vidjelo u postupcima Sokolskog društva, koje nije prihvatilo nagodbu o domu od 28. veljače 1936. i spor je i dalje postojao i u pogledu vlasništva i u pogledu imena doma. Uprava Sokolskog društva nije, dakle, ni krajem 1936. uvažavala činjenice da je politički razvitak zemlje davao sokolstvu sve manje izgleda za razvitak, a da je u mjestu ono bilo već dosta nemoćno da

[439] Isto, str. 176—180.

potisne Knjižnicu i onemogući rad naprednih snaga. Ono nije uočilo da je promjena u opć. upravi, poslije jasne pobjede naprednih snaga na opć. izborima, pogodovala daljnjem radu Knjižnice, a njemu oduzimala svako vodstvo i značenje.

Ne uvažavajući očito činjenice, Sokolsko društvo je pokušalo jednim nepromišljenim potezom omesti pripreme Knjižnice da priredi tradicionalnu starogodišnju zabavu. Ono je iz velike dvorane doma uklonilo sve stolice i stolove koji su inače služili za priredbe objema društvima. To je dovelo do daljnjeg pogoršanja odnosa između Knjižnice i Sokolskog društva. Uprava Knjižnice pokušala je i sada da smiri duhove. 27. prosinca 1936. predstavnici Knjižnice usmeno su ponudili predstavniku Sokolskog društva Franju Anticu pregovore i predložili da se u dom vrate stolice i stolovi. Sutradan, 28. prosinca, održan je sastanak predstavnika Knjižnice Vjekoslava Jeličića, sada ujedno opć. načelnika, i tajnika Vinka Antića s predstavnicima Sokolskog društva Franjom Antićem i Vladimirom Jeličićem. Pretresli su stanje u mjestu i složili se »da je doista potrebno da se sporazumno reše sva pitanja.« Idućeg dana priopćio je Vladimir Jeličić da postoji zaključak Sokolskog društva o stolicama i stolovima i da se ne mogu vratiti u dom i dati na upotrebu Knjižnici za starogodišnju priredbu. Ono je, dakle, u sasvim izmijenjenim prilikama, koje su više pogodavale Knjižnici nego njemu, zauzelo ovako nepomirljiv stav i naprosto grubo odbilo upravu Knjižnice, ne prihvaćajući zapravo nikakav dogovor.

Stolice i stolove nije bilo teško posuditi na drugom mjestu za starogodišnju priredbu. Tako je i učinjeno. Ali je uprava Knjižnice postupak Sokolskog društva shvatila tako da je time »i sada odbijena u nastojanju da se mirnim putem reše sva pitanja«, kako piše u dopisu što ga je Knjižnica uputila Sokolskom društvu 29. prosinca 1936. Osim toga, uprava Knjižnice povukla je iz toga daljnje zaključke i upravi Sokolskog društva javila ovo: »Ne ulazeći u raspravu o tome zašto je Sokolsko društvo uklonilo samo stolove i stolice, a ostavilo sav svoj inventar, izveštavamo Vas, da izvolite iz velike dvorane Doma odstraniti sve svoje stvari, sprave, slike, plakate, naslove i ostale sokolske ambleme«. Uprava Knjižnice priopćila je ujedno da će biti prisiljena sama isprazniti dvoranu ako Sokolsko društvo to ne učini »najdalje do podne 31 decembra 193b.« Spominjući u svom dopisu ove činjenice, uprava Knjižnice popratila ga je još ovim riječima: »U stalnoj želji, da se pitanje rada u Domu, a time i uređenja mesnih prilika reši mirnim bratskim putem poduzeli smo bili još jedan korak u tom pravcu. Naslovu je poznato što smo lani učinili u tom smeru, ali onda nismo uspjeli. Nadali smo se da će sada nakon izmenjenih prilika u Selcu stvar bolje i lakše ići, ali smo i sada nažalost pretrpjeli neuspjeh.«[440]

Tekst dopisa izazvao je upravu Sokolskog društva. Ona je 31. prosinca 1936. s potpisom zamjenika starješine Franje Antića i tajnika Živka Rikela dostavila Knjižnici svoj odgovor, koji u cjelini glasi:

[440] Kod autora.

»Na Vaš dopis od 29/12. 1936. upravljen za naše Sokolsko društvo slobodni smo saopćiti Vam, da mi ne izbjegavamo da se definitivno riješe svi sporovi, koji su između naša dva nacionalna društva.

Ipak ne možemo dozvoliti, da Vi sami riješavate sve onako, kako Vi želite, a bez da se s nama ne stavite prije u sporazum, kao što je to bio slučaj pred nekoliko dana, kada su Vaši članovi ušli u dvoranu kroz prozor i tamo sami raspolagali.

Jednako sadržaj Vašeg pisma od 29/12. 1936. pokazuje Vašu stalnu volju da nas uznemirivate. Mi ćemo ukloniti iz dvorane sprave koje Vam smetaju za održavanje zabave, ali zašto Vas smetaju slike po zidovima. Međutim u koliko Vam smetaju te slike koje su svetinja za obadva naša nacionalna društva izvolite i njih skinuti, samo Vas molimo da nakon Vaše zabave iste postavite na svoje mjesto

Stoga ćemo mi pravovremeno ispraznitи naše stvari za održavanje Vaše zabave, ali Vas upozoravamo da ne biste samovlasno ništa poduzimali, jer bi bili prisiljeni da zatražimo zaštitu bilo kod suda bilo kod vlasti.«[441]

Ovakav odgovor Sokolskog društva sadrži jednu novost — naime, Sokolsko društvo ne izbjegava da se riješe svi sporovi. To je pozitivno u tom odgovoru. Međutim, Sokolskom društvu bila je pružena prilika i s nagodbom od 28. veljače 1936. da se urede svi odnosi, ali je ono tu priliku propustilo: izgubilo je time suvlasničko pravo koje mu je Knjižnica bila priznala, a traženjem da se zadrži sokolsko ime na domu, još je više spor zaoštrilo u političkim prilikama koje su onda za nj bile povoljnije. Koliko je Sokolsko društvo zaostajalo u uočavanju činjenica, vidi se i po tome što je i na kraju 1936. strpalo Knjižnicu u isti koš u kojemu je ono bilo, tj. u »naša dva nacionalna društva«. Ono nije vidjelo da Knjižnica nikako ne pripada u takva društva kao što je samo. Iz toga upravo i slijedi da je Sokolsko društvo bilo iznenađeno što Knjižnica traži uklanjanje iz dvorane svih sokolskih amblema ako je ono već uklonilo stolice i stolove. Knjižnica je time pokazala da sokolski amblemi i nisu »svetinja za obadva naša nacionalna društva«, kako joj upravo podmeće uprava Sokolskog društva. Ona, nadalje, nije shvatila da se zatvaranjem vrata, ometanjem ulaska u domsku dvoranu i odnošenjem stolica i stolova ne može obraniti neko »svoje pravo«, ako ga ima. Pa ni sada se Sokolsko društvo nije moglo osloboditi svoje zablude da traži zaštitu suda ili upravne vlasti za nešto na što i nema pravo. Nasuprot tome Knjižnica je znala za što se bori, na što ima pravo i kako da to svoje pravo obrani. Zato je i uspijevala u borbi za Dom prosvjete.

Knjižnica je prihvatila nagodbu od 28. veljače 1936, ali ju je Sokolsko društvo odbacilo, iako isu je i njegovi predstavnici potpisali. Knjižnica je čak i dalje nastojala da se svaki spor riješi. Tako je i na početku *1937.* uprava Knjižnice pripravna »da se sada uistinu definitivno srede domske prilike«. Tako je zaključeno na sjednici upravnog odbora 1. siječnja 1939. Kako je sresko načelstvo u Crikvenici povodom sporova sazvalo 31. prosinca 1936. predstavnike Knjižnice i Sokolskog društva na ročište na dan 5. siječnja 1937, to je upravni odbor prihvatio i

[441] Kod autora.

tu mogućnost da se počnu sređivati prilike u domu, a time i u mjestu. Stoga je na istoj sjednici predloženo da na zakazanom ročištu Knjižnicu zastupaju Andrija Antić, Vjekoslav Jeličić i Vinko Antić.[442] A na skupštini 3. siječnja 1937. potvrđeni su ova tri izaslanika i prihvaćena je rezolucija u pogledu vlasništva doma i raspodjele prostorija u njemu s tim da izaslanici s njom nastupe na zakazanom ročištu. Ta rezolucija glasi:

»U cilju da se srede prilike u Domu a time i u mjestu donaša glavna skupština Jugoslavenske pučke knjižnice i čitaonice sledeću rezoluciju i traži da je novi upravni odbor privede u djelo.

I. Gruntovni vlasnik Doma je Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica prema zaključku XXX godišnje skupštine.

II. Ime Doma ostaje prvobitni naziv »Narod sebi«.

III. Upotreba prostorija odrediće se Domskim redom i to tako da Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica upotrebljava I kat Doma a Sokolsko društvo veliku dvoranu Doma koja služi također za sve prired be obih društava, Jugoslavenskoj pučkoj knjižnici i čitaonici i Sokolskom društvu, zajedno sa inventarom, binskim uređajem, stolovima i stolicama i nusprostorijama iza pozornice. Općini se stavlja na raspolaganje, u koliko bude to ona zatražila, prizemlje Doma koje je bilo predviđeno djelimično za Kupališno povjerenstvo. Društvu Sv. Josipa stoji na raspolaganju velika dvorana za priredbe i čitaonica za skupštine.

IV. Osniva se Fond za izdržavanje Doma.

V. Trećem licu može izdati veliku dvoranu Doma, ukoliko nije protivno Domskom redu, samo uprava Jugoslavenske pučke knjižnice i čitaonice. Eventualni prihod ide u korist Fonda za izdržavanje Doma.

VI. Ako bi se druga strana protivila djelimično ili u cijelosti ovoj rezoluciji Jugoslavenske pučke knjižnice i čitaonice, iz bilo kojih razloga, predlaže se saziv naroda, bez razlike spola, na javni zbor da on donese odluku.«[443]

Iz rezolucije se vidi da je Knjižnica vratila važnost zaključku svoje XXX godišnje skupštine o vlasništvu doma od 11. veljače 1934, kojega se bila odrekla potpisujući nagodbu od 28. veljače 1936. u cilju sređivanja prilika u mjestu. Ovakvom rezolucijom ukazano je na bezvrijednost ove nagodbe, jer nju Sokolsko društvo nije prihvatilo, iako su je njeni delegati bili potpisali. Knjižnica, dakle, opet postupa kao jedini vlasnik doma, pa zato samo njena uprava može izdati veliku dvoranu na upotrebu trećoj osobi. Vraća se čak prvobitno ime »Narod sebi«, koje je i zapisano u nacrtu, a kojim se upravo onemogućuje dodavanje bilo kakvih oznaka, bilo sokolskih, bilo kraljevskih. Prema Domskom redu omogućuje se upotreba prostorija za rad i Sokolskom društvu i drugima. Ostalo se također na gledištu da konačnu odluku o ovoj rezoluciji, ukoliko bi joj se usprotivila druga strana, tj. Sokolsko društvo
— donese narod cijeloga mjesta na javnom zboru. Takav je stav imala uprava Knjižnice i na raspravi 28. veljače 1936. kada je sklopljena nagodba. To jasno pokazuje demokratičnost nasuprot postupcima Sokolskog društva koje se oslanjalo samo na režim i na njegove odluke, u čemu je i bila njegova velika slabost u danim prilikama.

[442] Zapisnik HPK. II, str. 172.
[443] Isto, str. 186—187.

Do saziva ovog ročišta došlo je deset mjeseci nakon rasprave o domu (28. II 1936) i sklopljene nagodbe. Ova, međutim, kako je navedeno, nije oživotvorena zbog odbijanja Sokolskog društva da se mijenja sokolski naziv doma. Odlučnošću upravnog odbora Knjižnice sokolski naziv ipak je skinut s doma, što znači da Sokolskom društvu nije uspjelo ni putem vlasti da se taj naziv zadrži. Ali ono je odbacivanjem nagodbe ostalo lišeno i suvlasničkog prava na dom, ikoje mu je Knjižnica bila priznala u svrhu postizanja kompromisa. Sokolsko je društvo i u tome doživjelo poraz, a Knjižnica još više dobila na ugledu. Ipak takvo stanje nije pridonosilo ni sređivanju prilika u domu, a time ni u mje stu. Uz to je izazivačko ponašanje Sokolskog društva krajem 1936. pogoršalo ionako nesređeno stanje, pa je sresko načelstvo bilo ponukane da ono samo pokuša da se dođe do — nove nagodbe. Ali ono sada nije pozvalo ni predstavnika banovine ni Sokolske župe iz Sušaka, kao što je to bilo na raspravi 28. veljače 1936, nego je odlučilo suočiti po tri predstavnika najviše zainteresiranih i sukobljenih strana, Krjižnice i Sokolskog društva, i pokušati naći rješenje.

Ročište je održano 5. siječnja 1937. u znatno izmijenjenim političkim prilikama od onih početkom 1936. kada je bila potpisana nagodba o domu. U samom mjestu došlo je do velike promjene u qpć. upravi, što je pogodavalo radu Knjižnice i naprednih snaga. Na čelu općine sada je bio Vjekoslav Jeličić, dobro poznat u javnosti i vlastima po svojim komunističkim nazorima, a i kao borac za prava Knjižnice od početka borbe za Dom prosvjete sredinom 1934. Ročište je održano upravo poslije godišnje skupštine Knjižnice (3. I 1937) na kojoj je izglasana spomenuta rezolucija o vlasništvu doma i o raspodjeli prostorija. Tada je izabran djelomično novi upravni odbor. Za tajnika je mjesto premještenog Vinka Antića izabran Vjekoslav Jeličić Jureško, tada opć. načelnik i prvi partijski čovjek u mjestu. Mjesto Ivana Jeličića Tominčića, koji je postao član nadzornog odbora, za knjižničara je izabran Vicko Antić, a za blagajnika Ivan Lončarić Mandušić. U upravnom odboru ostali su njegovi dosadašnji članovi Silvestar Antić Kombolić kao gospodar te Marija Lončarić i Andrija Antić kao odbornici. Za predsjednika je i nadalje biran Ivan Jeličić Kombol.[444]

[444] Zapisnik HPK, II, str. 187—188.
Predsjednik Jeličić uputio ie članstvu Knjižnice ovu poruku:
»Nenadano hitnim službenim poslom otsutan ne mogu lično prisustvovati gl. god. skupštini.
U duhu s vama, dragi članovi i članice, stoji vaš pretsjednik da položi račun sa ostalim članovima uprave o radu naše Knjižnice.
Još uviiek nije dovršena borba za naša prava, još uvijek podnosimo žrtve, premještaje, denuncijacije i tužbe. — *Al još smo tu na braniku*!^ Smatrajući da je glavna borba dovršena i očuvana uglavnom prava Knjižnice na život — možemo mirno gledati u budućnost njenu.
K nioj prilaze stari i mladi. Njene su prostorije uvijek pune. Ona za svoj priraštaj ne treba strahovati.
Članovi Knjižnice! Uvijek ste ispunjavali prema našoj miljenici-mezimčetu saviesno svoju dužnost — bar velika većina vas. Činite to i u buduće. Budite složni danas u biranju nove **UDrave** i podunrite ju u njenom radu isto onako kao što **ste** bili složni dosada i podupirali dosadašnju upravu. — U to ime živjeli!«

Ovaj upravni odbor morao je već u početku rada nastaviti borbu za dom i za uređenje prilika u njemu. Time je nastavio politiku prijašnjeg upravnog odbora, što je i shvatljivo, kada je nju i dalje provodila mjesna partijska organizacija putem svojih članova (samog Vjekoslava Jeličića, sekretara te organizacije i tajnika Knjižnice te Ivana Jeličića Tominčića, člana organizacije i člana nadzornog odbora Knjižnice) i simpatizera.

Ročište je održano u sreskom načelstvu u Crikvenici i vodio ga je sreski načelnik Božidar Jambrečak. Prema zapisniku s ročišta Knjižnicu su zastupali Andrija Antić, prof. Vinko Antić i Vjekoslav Jeličić, a Sokolsko društvo Franjo Antić Lukin, Ivan Antić i Miha Lončarić Ružić, svi s punomoćima svojih društava. Voditelj ročišta predočio je pozvanima predmet rasprave, a ovi su zatim dali svoje izjave koje su u zapisniku ovako predočene:

»Voditelj rasprave otvara debatu po predmetu pitanja vlasništva Doma u Selcima.

Predstavnici Sokola traže da Dom u Selcima razdjeli se na dva dijela tako da jedan dio čine velika dvorana i nadovezane nedovršene prostorije na tu dvoranu, a s druge strane sadanje prostorije koje drži knjižnica i čitaonica.

Predstavnici Jug. pučke knjižnice i čitaonice protive se bilo kakovoj diobi Doma uz motivaciju da bi ovakva dioba donjela u selo još veći razdor, a stvari se ne bi ništa pomoglo.

Voditelj rasprave skida ovaj predmet sa dnevnog reda i stavlja na debatu dalnje pitanje: Ime i naziv Doma.

Predstavnici Sokola traže za Dom natpis: »Sokolski dom Kralja Petra II«.

Predstavnici Jug. pučke knjižnice i čitaonice odklanjaju naziv »sokolski« iz gornjeg natpisa sa motivacijom da je već prvobitni natpis Sok. doma bio došao na ilegalan način što ie konstatovano u nagodbi od 28. II 1936. Osim toga predstavnici Knjižnice strahuju da u buduće i u slučaju kakovih dalnjih sporova ne prede pravo dispozicije i vlasništva ovog objekta iz ruku Selčana na treća lica.

Pošto potom predmetu nije postignuta naaoda jer predstavnici Jug. pučke knjižnice i čitaonice traže ime i natpis Doma: »Narod sebi« voditelj rasprave skida i ovaj predmet sa dnevnoga reda.

Voditelj rasprave otvara debatu po predmetu dalnje uporabe i izdržavanja i način izdržavanja Doma u Selcima.

Predstavnici ovih društava jednoglasno su zato da se glede pitanja uporabe i načina izdržavan ja Doma u Selcima imade sačiniti domski red u roku od 25 dana t. j. do 1. februara 1937. U slučaju da se u stanovitim točkama oba društva ne sporazume prepuštaju pravo donošenja pravorjeka molbenim putem i u prvoj molbi sreskom načelstvu, a u drugoj banskoj upravi.

Glede mesopusta oba društva jednoglasno se sporazumiju da kroz 3 dana prigodom ovogodišnjeg mesopusta priređuju zajedničku zabavu, a dohodak od ovih zabava teče za fond za izdržavanje doma, koji se novac imade uložiti na Poštanskoj štedionici, a knjižica čuvati kod sreskog načelstva.«[445]

Iz zapisnika se vidi da Sokolsko društvo nije izmijenilo svoje stavove. Oni su se dapače još više udaljili od stavova Knjižnice. Tražeći

[445] Pozivno ročište od 31. XIT 1936, broj 1671/36. Pov. i zapisnik ročišta od 5. i 1937, kod autora.

podjelu doma, koji je sagrađen da služi i Knjižnici i Sokolskom društvu, a kotji se stoga praktično i ne može dijeliti. Sokolsko društvo nije više bilo ni za suvlasničke odnose na koje je bilo pristalo na raspravi 28. veljače 1936. A na toj osnovi mogle su se srediti prilike i sastaviti Damski red. Ono je i dalje uporno ostalo kod sokolskog imena doma, koje je ime inače zakulisnim putem nametnuto cijelom mjestu u političkim prilikama u proljeće 1934. Ono nije ni sada uvidjelo da se to ime nije moglo obraniti na raspravi 28. veljače 1936. u prisutnosti izaslanika Sokolske župe Sušak—Rijeka dra Anta Kuntarića i načelnika banovine Petra Benzona, a da se još manje može braniti ma ovom ročištu u izmijenjenim političkim prilikama početkom 1937.

Predstavnici Knjižnice iznijeli su na ročištu stavove iz rezolucije godišnje skupštine od 3. siječnja 1937. Odbili su podjelu doma, protiveći joj se također iz razloga da »u slučaju kakovih daljnjih sporova ne pređe pravo dispozicije i vlasništva ovog objekta iz ruku Selčana na treća lica«. Nisu pristali ni na vraćanje sokolskog imena domu, koje su s uspjehom odbacili već na raspravi 28. veljače 1936. No nisu tražili ni vraćanje imena »Dom prosvjete«, nego su ostali pri nazivu »Narod sebi«. To je imalo i svoju političku pozadinu. Izabran na početku gradnje doma, sada je taj naziv bio prihvatljiv jer bi bilo neprikladno nametali mu bilo kakav dodatak, ni sokolski ni kraljevski. Tako se sada obistinilo predviđanje da skidanje natpisa »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra«, što ga je uprava Knjižnice uklonila na traženje sreskog načelstva po višem nalogu još 18. ožujka 1936, može doista dovesti do trajnog uklanjanja i sokolskog imena i uza nj kraljevskog dodatka. To su predviđali komunisti koji su i poveli borbu protiv Sokolskog društva i nametanja sokolskog imena Domu prosvjete i cijelo vrijeme bili na čelu te borbe kao članovi uprave Knjižnice pod tajnim vodstvom mjesne organizacije KPJ.

Prema tome, do sporazuma između Knjižnice i Sokolskog društva nije ni sada došlo. Stanje je ostalo nepromijenjeno, tj. vlasnik doma na gruntovnici bila je Knjižnica i dom nije više nosio nikakvo ime. Gledište Sokolskog društva o podjeli doma i o uspostavi sokolskog imena bilo je u političkim prilikama 1937. nerealno i nerazumno, pa stoga i neprihvatljivo ne samo za Knjižnicu nego i uopće za cijelo mjesto. Sokolsko društvo nije vidjelo da je već na raspravi 28. veljače 1936. izgubilo bitku u pogledu sokolskog imena doma, a odbivši nagodbu, izgubilo je i suvlasničko pravo na dom. Ono nije spoznalo da ga ni vlasti više ne mogu zaštititi u obrani sokolskog imena, da je od takvog zahtjeva odustala i banska uprava i dinastija pred dokazima Knjižnice u obrani njenih prava i prikaza zakulisnog manevra kojim je bilo nametnuto i sokolsko i kraljevsko ime »Domu prosvjete«. Uz to. ovo ročište je pokazalo da je upravo onakva isključivost Sokolskog društva, nerazumijevanje političkih prilika i svoga položaja u mjestu onemogućilo svaki sporazum s Knjižnicom, koja je sada bila u još povoljnijem položaju nego početkom 1936. kada je održana rasprava o domu, ali je i onda, kao i sada, bila pripravna na sporazum.

Da je do sporazuma zaista moglo doći, potvrđuje dogovor o upotrebi i održavanju doma. Predstavnici jedne i druge strane bili su složni u tome da se Domskim redom uredi upotreba domskih prostorija, a da
0 eventualnim spornim točkama odluči sresko načelstvo, odnosno banska uprava. Sporazumjeli su ise da se osnuje fond za održavanje doma
1 da se već te godine priredi zajednička zabava u domu i sav prihod uloži u taj fond.

Ipak, osnovna pitanja — vlasništvo doma i naziv — ostala su i dalje neriješena i uzrok trajanja mogućih sporova sve dok Sokolsko društvo ne prihvati činjenice da se sokolsko ime na Dom ne može više postaviti i da se domska zgrada ne može dijeliti. Pokušaj sreskog načelstva da dođe do sporazuma, ostao je bez uspjeha. Doduše, takvo stanje nije moglo omesti daljnji rad Knjižnice, koja je pod novom opć. upravom nesmetano radila, a Qpće političke prilike tako su se razvijale da više nije bilo ni lako spriječiti rad naprednih snaga ni u Knjižnici ni u opć. zastupstvu. To je bilo moguće samo primjenom oštrih policijskih mjera koje, međutim, nisu bile prikladne za političke prilike u mjestu, i do njih nije ni došlo. Sokolsko društvo nije uočavalo nastale promjene i nije ocijenilo da je njegov položaj drukčiji nego što je bio 1934. i kasnije, pa je stoga i griješilo, ostajući pri zastarjelim i stoga neprihvatljivim stavovima.

Međutim, prema sporazumu na ročištu 5. siječnja 1937. trebalo je izraditi Domski red u roku od 25 dana, tj. do 1. veljače 1937. Bila je dakle opet stvorena prilika i Knjižnici i Sokolskom društvu da nađu zajednički jezik u upotrebi prostorija i u održavanju doma, kako su se njihovi predstavnici načelno i sporazumjeli. U tom pravcu inicijativu je opet pokazala uprava Knjižnice. Na sjednici 10. siječnja 1937. upravni odbor primio je na znanje izvještaj dvojice svojih izaslanika na ročištu, Vjekoslava Jeličića i Andrije Antića (treći izaslanik Vinko Antić nije mogao prisustvovati sjednici jer se već nalazio na dužnosti profesora u Tetovu). Istodobno je pregledao nacrt Domskog reda, što ga je izradio dotadašnji tajnik Vinko Antić, unio još potrebne dopune i zaključio da se konačni tekst »ima uputiti Sokolskom društvu«.[446] Na idućoj sjednici 17. siječnja 1937. upravni je odbor ponovo pretresao nacrt Domskog reda i donio ovaj zaključak:

> »Posle svestrane diskusije po ovom pitanju i konačnog ispravka Kućnog reda upravni odbor zaključuje, da se pozove Sokolsko društvo da za dan 20. siječnja ove god. u 7 sati na večer u prostorijama Čitaonice izvoli delegirati na sastanak 3—4 delegata na kojem će se sastanku utvrditi Domski kućni red za godinu 1937.«

Za delegate Knjižnice tada su izabrani Silvestar Antić Kombolić, Vjekoslav Jeličić Jureško, Andre Antić Kombolić i Ivan Jeličić Tominčić.*[7]

Zakazani je sastanak i održan. Na sjednici od 2. veljače 1937. delegati Knjižnice podnijeli su izvještaj »o pregovorima po pitanju kućnog

[446] Zapisnik HPK, II, str. 188—189.
[447] Isto, str. 190.

reda u Domu«. Ti pregovori nisu uspjeli. Na temelju izvještaja svojih delegata upravni je odbor tada zaključio:

»1. Izvjestiti Sresko načelstvo da do sporazuma nije došlo s razloga toga što su delegati Sokolskog društva inzistirali na tome da se raspravlja i po onim točkama po kojima se na sastanku od 5 januara kod Sreskog načelstva nije postigao sporazum, t. j. pitanje naziva i vlasništva Doma.

2. Predstavnici Sokolskog društva na ovim pregovorima negirali isu sporazum sklopljen na Sreskom načelstvu 5 januara po pitanju Domskog reda tvrdeći da delegati Sokolskog društva nisu na to bili ovlašteni. Na osnovu prednjega U. O. zaključuje dostaviti Sreskom načelstvu naš nacrt kućnog reda u Domu primljen na sjednici od 17 januara ove godine s molbom da ga isto odobri.«[448]

Spor između Knjižnice i Sokolskog društva ostao je i dalje neriješen. I napori uloženi na raspravi o domu 28. veljače 1936. uz elastično postupanje predstavnika Knjižnice, bili su obezvrijeđeni postupcima Sokolskog društva. I sada, poslije ročišta od 5. -siječnja 1937, Sokolsko društvo pogoršalo je svoju vlastitu situaciju i sebe dovelo u još teži položaj, pokazujući upravo tvrdoglavu upornost u protivljenju svakom dogovoru i sporazumu. Kao što je i poslije veljačke rasprave odbilo nagodbu koju su potpisali njegovi delegati, tako je postupilo i prema delegatima na ročištu. Ono nije bilo pripravno da se dogovorno donese Damski red samo za jednu godinu, a što je bilo moguće bez obzira na vlasništvo i ime doma. Ono nije ni sada spoznalo da je Knjižnica gruntovni vlasnik doma i da se bez nje ne može ništa promijeniti ni u pitanju vlasništva ni imena doma.

A dom je od 10. travnja 1936. bio bezimen, bez naziva. To napredne članove Knjižnice nije smetalo. Ali dok se Sokolsko društvo još borilo da se domu vrati sokolsko ime, što je bila u onim prilikama očita iluzija, Knjižnica nije zahtijevala da se postavi naziv »Dom prosvjete kralja Petra II« — za što je bila dobila odobrenje, ali je ono bilo povučeno, — niti naziv »Dom prosvjete« bez kraljevskog dodatka — što bi moglo naškoditi radu Knjižnice, — nego se založila za naziv »Narod sebi«, kakav je i bio prihvaćen na početku gradnje doma. Ona je time prešutno odbacila i kraljevsko ime. A Sokolsko društvo bilo je naprosto zaslijepljeno sokolskim imenom na domu koji i nije bio njegov, imenom koje je mjestu bilo bez dvojbe nametnuto i ikoje su komunisti kao funkcioneri i članovi Knjižnice uspjeli svojom taktikom skinuti s doma uz podršku naprednih snaga i većine mještana. Sokolsko društvo ponašalo se poslije svih promjena u mjestu izazivački. Ono je, na primjer, putem plakata obavijestilo mještane da 4. rujna 1937. priređuje zabavu u počast rođenja Nj. V. kralja Petra II u — »S o k o l s k o m d o m u«, a taj nije više ni postojao u mjestu. Članovi upravnog odbora Knjižnice osudili su »ovaj čin Sokolskog društva«.[445] A na godišnjoj skupštini 30. siječnja 1938, utvrđeno je da je i 1937. prošla »još uvijek u znaku borbe s

[448] Isto, str. 192—193.
[449] Zapisnik HPK, III, str. 3.

mjesnim Sokolskim društvom u pitanju Doma«, da rezolucija lanjske godišnje skupštine »nije u cijelosti došla do izražaja«, a da su ostali bez rezultata svi dobronamjerni pokušaji čak »s jedne i druge strane«. Tvrdi se da se sve razbilo »na neuviđavnosti uprave Sokolskog društva.«[450]

Nesređeno stanje u upotrebi doma ostalo je cijele 1937. godine. Sokolsko društvo nije pristalo da se dogovorno prihvati Domski red bar na godinu dana, a nacrt što ga je Knjižnica uputila sreskom načelstvu, nije bio potvrđen niti se o njemu više raspravljalo. Tako se svako društvo, Knjižnica i Sokolsko društvo, i dalje »služilo prostorijama po svojem nahođenju«.[451]

No uprava Knjižnice očito se pokazala doraslom da brani njena prava na dom, ali je istodobno nastojala srediti prilike u domu. Napredni članovi podupirali su je u tome. Uočljivo je pri tom da je Vjekoslav Jeličić Jureško kao tajnik Knjižnice opet u prvim redovima u borbi za dom, iako je, uz to, i opć. načelnik. Valja stoga i sada naglasiti da je borbom za dom i Knjižnicu rukovodila i u ovom razdoblju partijska organizacija u mjestu. Prema tome, navođenje ovih podataka iz rada Knjižnice i javnog života u mjestu nameće se baš stoga da se istodobno prikaže djelovanje jedne mjesne organizacije KPJ putem jednog legalnog kulturnog društva, kakvo je bila Knjižnica, u političkim prilikama od sredine 1934. do kraja 1937. Navedeni podaci ovo nesumnjivo i potvrđuju, naime, da je tako raznoličan rad u Knjižnici i borba da napredne snage nastave takav rad, osiguravši prostorije Doma prosvjete protiv nastojanja Sokolskog društva, značajno djelo Partije, njene mjesne organizacije. Njeno postojanje i djelovanje očituje se tako uspješno u radu mjesne Knjižnice, pa su stoga u dosadašnjem izlaganju i navedeni podaci o tome radu. To će se prikazati i u daljnjem izlaganju.

7. *Suradnja Knjižnice u Selcima s Narodnom čitaonicom u Bribiru*

Političko djelovanje tajne mjesne organizacije KPJ u Selcima odražavalo se j a v n o na dva načina: *prvo,* radom komunista u Knjižnici neprekidno od sredine 1934, i *drugo: njihovim* radom u općinskoj upravi i zastupstvu poslije pobjede na opć. izborima 8. studenoga 1936. Slično je djelovala i mjesna organizacija KPJ u Bribiru. Između njih dolazi do tajne suradnje. Ali i ta suradnja manifestira ise j a v n o već prilikom zbora HSS-a u Crikvenici (22. XII 1935). Njihova suradnja proširuje se i na mjesnu organizaciju KPJ u Grižanima potkraj 1935. i rezultira osnutkom tajnog Komiteta KPJ za Vinodol. Djelovanje ovoga očituje se zatim u pripremama za opć. izbore i u sudjelovanju komunista na tim izborima, pod čijim su vodstvom napredne snage izvojevale pobjedu u Selcima i u Bribiru.

Prema prihvaćenom stajalištu da komunisti djeluju i j a v n o putem dozvoljenih društava dolazi, poslije suradnje partijskih organiza-

[450] Isto, str. 17—18.
[451] Isto, str. 18.

cija, i do suradnje selačke Knjižnice i bribirske Narodne čitaonice. To se manifestira uz ostalo i 6. siječnja 1937. gostovanjem diletantskog odsjeka selačke Knjižnice na priredbi Narodne čitaonice u Bribiru. Bilo je to samo dva mjeseca poslije pobjede naprednih snaga na opć. izborima u oba mjesta, što je i stvorilo pogodno raspoloženje javnosti za suradnju i na kulturnom polju. Bilo je to samo tri dana poslije godišnje skupštine Knjižnice u Selcima i jedan dan poslije ročišta u sreskom načelstvu u Crikvenici u pokušaju rješavanja spora oko doma između Knjižnice i Sokolskog društva. Iako, dakle, još uvijek u borbi za svoja prava na dom, Knjižnica nije prekidala svoj kulturni rad u mjestu; ona ga, štoviše, proširuje izvan mjesta gostovanjem svoga diletantskog odsjeka na pozornici Narodne čitaonice u Bribiru.

Diletantski odsjek dao je zapravo reprizu svoje starogodišnje priredbe. Prikazani su »Rudari« od Lui Märtena i »Glavni zgoditak« od Šima čipčića te »Knjižnica od Branislava Nušića. dok je Josip Kršul deklamirao pjesmu »Rudari«. U izvještaju o toj priredbi i o posjetu bribirskoj Narodnoj čitaonici, što ga je na sjednici upravnog odbora podnio Ivan Jeličić Tominčić, tada član nadzornog odbora, rečeno je »da je prijem bribirske publike bio... topao«,[452] a na godišnjoj skupštini Knjižnice 30. siječnja 1938. u izvještaju tajnika Vjekoslava Jeličića Jureška kaže se da su komadi izvedeni »s veoma velikim uspjehom«.[453] To je bio početak javne suradnje naprednih snaga pod vodstvom organizacija KPJ u Selcima i Bribiru posredovanjem Knjižnice i Čitaonice, pa je u pozdravnom govoru na toj priredbi dotadašnji tajnik Knjižnice Vinko Antić »zaželio što češće posjete i nadopune rada na prosvjetnom polju«.[454] No značenje ovoga gostovanja bilo je šire, ono naime označuje početak suradnje i s ostalim čitaonicama u Vinodolu. To potvrđuje i završetak izvještaja Ivana Jeličića Tominčića da će se »povesti pregovori, sa ostalim narodnim čitaonicama u Vinodolu za slične posjete«.[455] Sve to pokazuje da su partijske organizacija Selaca i Bribira poslije međusobne tajne suradnje prenosile ovu na knjižnice i čitaonice kao javna sastajališta građana da tamo komunisti i isimpatizeri KPJ te napredni ljudi uopće djeluju legalno. U tome je i bio uspjeh komunista u prilikama sredinom 30-ih godina. Ali ta javna suradnja nije bila omeđena na dva mjesta, na Selca i Bribir, nego je bila usmjerena na cijeli Vinodol.

Međutim, poslije gostovanja selačke Knjižnice u Bribiru došlo je između Knjižnice i bribirske Čitaonice i do druge suradnje. Naime, u uvodnoj riječi na priredbi Vinko Antić spomenuo je ime dra Josipa Paučića, profesora i znanstvenika, prvog predsjednika Srpske akademije nauka u Beogradu. S nekoliko riječi ocrtao je lik i ukazao na djelo toga znamenitog sina Bribira. Prisutni su to prihvatili s odobravanjem,

[452] Zapisnik HPK, II, str. 189.
[453] Isto, III, str. 20.

što je i razumljivo, pa je i poslije predstave bilo još govora o Pančiću u užem krugu Bribiraca i Selčana.[456]

0 Josipu Pančiću raniji naraštaji u Vinodolu nisu znali mnogo. Na primjer, u građanskoj školi u Crikvenici prvi njeni učenici nisu ni čuli za ime toga znanstvenika. Ali od početka 30-ih godina počeli su u sušačkoj »Našoj slozi« izlaziti prigodni članci o Josipu Pančiću.[457] Godine 1933. dobila je osnovna škola u Bribiru Pančićevo ime. To su ime tada spominjali u predavanjima dr Mate Dvorničić i Vinko Antić.[458] Dvorničić je 1933. objavio pjesmu »Bribiru«, posvećenu uspomeni »dr Jože Pancića i Vinka Kalafatića, ponosa Hrvatskog primorja«.[459] Selčanin Ivan Lončarić Papić predložio je 1935. da se Pančiću podigne spomenik u Bribiru. Tu je zamisao prihvatio akademski kipar Zvonko Car u Crikvenici i izradio je bistu Josipa Pančića.[460] Prema tome, spominjanje Pančićeva imena na priredbi u Bribiru bilo je odraz tih nastojanja da ne samo Vinodol nego i cijelo Hrvatsko primorje upozna život i djela glasovitog sina Bribira.

Ali tih godina radnički je pokret u Vinodolu upravo u punom razvitku, i rad na kulturnom polju poprište je borbe naprednih snaga protiv zaostalosti, političke ustajalosti i režimske začahurenosti. Znajući vrijednost kulturne baštine i za radnički pokret, te snage prihvaćaju ime Pančićevo u svoj program rada i postaju nosilac zamisli da se 50--godišnjica njegove smrti obilježi 1938. i u Bribiru na dostojan način.

Narodna čitaonica u Bribiru došla je na čelo te akcije, u čemu je surađivala s Knjižnicom u Selcima. To potvrđuje Ivan Jeličić Tominčić u pismu Vinku Antiću, koji na to piše Jeličiću 25. svibnja 1937. iz Tetova ovo:

»A sada o Bribiru i Pančiću.

Ta vest me je vrlo obradovala. Dabome, da ću im od svega srca pomoći. Dobro je što su sami Bribirci, a napose njihova Čitaonica, po-

[456] Spominjanje Josipa Pančića u izlaganju Vinka Antica potvrđuje u pismu bribirske Narodne čitaonice njezin tajnik Fabijan Antonie. Vidi tekst pisma na str. 386 i bilješku 462.

[457] Dragan Srića, Pabirci pred spomenikom dra J. Pančića. Naša sloga, Sušak, 25. V 1930. Sa slikom spomenika Pančiću u Beogradu s grupom Bribiraca. Ista slika izišla je i u beogradskoj »Politici« 24. IV 1930. — Vinko Antić, Hrvatsko Primorje i Jugoslavenski Pijemont. Naša sloga, Sušak, 9. i 10. IV 1931. — Isti: Dan Pančićeve smrti. Naša sloga, Sušak, 25. II 1932.

[458] Dr M. Dvorničić u Crikvenici 1930. u predavanju kako su primorski intelektualci zamišljali slobodu, a prof. Vinko Antić u jednom predavanju 1936. u Krku te na priredbi 6.1 1937. u Bribiru.

[459] Vinodolski pokret, II, 18, Crikvenica-Novi, 30. IV 1933, str. 3, pod pseudonimom Borislav Istrijanski. Pjesma je objavljena i u Dvorničićevoj knjizi »Lišće moga granja«, Crikvenica 1933, str. 135.

[460] Od bogate literature o Josipu Pančiću navodi se samo ovo. Srpska akademija nauka izdala je 1939. »Spomenicu Josipu Pančiću« (Spomenice, knj. 10), a 1967. »Pančićev zbornik u spomen 150. godišnjice njegovog rođenja«. U izdanju beogradske Akademije izašlo je i djelo Danke Mitranović »Pančićev život« (Beograd 1964). Istorijski arhiv u Kraljevu izdao je 1968. knjižicu Mihaila Maletića »Josip Pančić«. U »Riječkoj reviji« objavljen je rad Vinka Antića »Josip Pančić (1888—1958)« (VII/1958, br. 3—4, str. 168—182).

krenuli da se nešto učini u pogledu Pančića. Jer ma šta se reklo i mislilo, tačno je da je njihov Pančić bio odista vrlo velik za svoje vreme i da je svojim radom postigao mnogo uspjeha. Ja čekam njihovo pismo pa da im i odgovorim. O svemu ću i Tebe obavestiti da Ti budeš u sve upućen i da im donekle i Ti ponoviš moje misli.

Inicijator proslave neka bude i priređivač, Čitaonica sama. Može se moliti pokroviteljstvo beogradske Akademije. Ne treba im Braća hrv. zmaja, ali to ćemo još viđeti. Trebaće o tome dabome izvestiti i zagrebačku Akademiju. Ja ću o tome još stvoriti program. Sada ovoliko:

1. Osvećenje ploče na rodnoj kući u Bribiru.

2. Svečani skup Čitaonice ili bolje svih bribirskih društava na čelu sa Čitaonicom kao inicijatorom. Videti šta je sa općinom, jer će ona trebati da pomogne novčano ovu proslavu. Na tom skupu mogao bih održati govor o Pančiću, a tada bi govorili i ostali prisutni kao delegat Akademije iz Beograda i drugi. Mislim da bi Akademija u Beogradu pomogla to i materijalno, jer se najzad radi o njenom prvom pretsedniku, tim više što je Akademija proslavila zimus svoju 50-godišnjicu.

3. Možda kakvu večernju priredbu koja bi bila posvećena Pančiću. Program bi već nekakav stvorili. 0 tome ću još razmisliti.

4. Istodobno Čitaonica bi izdala biografiju Pančića kao svoje izdanje, a za to će dobiti mislim potpore i od Banovine, a i od Akademije, a moći će da se prodaje, tako da su tu troškovi lako pokriveni, čak bi mogla koja para ostati i Čitaonici. Tu biografiju spremio bih ja. Na tome inače već radim, materijala ima dosta i ja ću odmah početi sa sređivanjem toga i mislim da do dolaska u Selce o Petrovi dovršim tu stvar, bar uglavnom. Tako bi se i Čitaonica afirmirala. Ova proslava bi odjeknula širom države, ja je takvu zamišljam.

Ako vidiš ove iz Čitaonice razgovaraj ponovo s njima i reci im da samo nastave i da bi mogli ovom proslavom sebi osvetlati obraz. Ja Ti javljam sada glavno, a ostalo, detalje, pošto o svemu još razmislim. Ali ovo je ipak okvir u kome bi se sve to moglo izvesti. Držim da bi Čitaonica naročito sa izdanjem te biografije o Pančiću mogla dobro proći i materijalno. To bi štampali u Sušaku, jer sumnjam da bi mogli kod Vilima u Crikvenici dati tehnički nešto dobra.

Ja možda pišem u Bribir i ne čekajući njihovo pismo, jer vidim da su to dobro započeli. Tačno je da je Papić prvi pokrenuo tu stvar i govorio sam i ja o tome s njim. Također je i Ivi Kombolu poznata stvar i razgovaraj o tome također i s njim, šta on misli, jer sam ja već s njim tretirao to pitanje. Ova proslava treba da uzme jedan opciji karakter, a naročito kao značajno u prvom redu za Bribir i celo Hrvatsko primorje. Pomenutu brošuru sam htio inače izdati, tražeći nekog izdavača, ali ovako je mnogo bolje. Sve svoje snage staviću im na raspolaganje, kaži Bribircima.«[461]

Iz pisma je vidljivo da je Narodna čitaonica doista pokrenula ovu akciju i da se ta inicijativa podupire, a čitaonica se tretira kao organizator proslave. Program proslave, prema pismu, obuhvaća četiri tačke: *prvo,* podizanje spomen-ploče na Pančićevoj rodnoj kući, *drugo,* isvečani skup Čitaonice, odnosno svih bribirskih društava, *treće,* večernja priredba, i *četvrto,* izdanje biografije Josipa Pančića.

Navedeni odlomak pisma V. Antića I. Jeličiću potvrđuje da je suradnja Knjižnice u Selcima s Narodnom čitaonicom u Bribiru poprimi-

[461] Pismo V. Antića upućeno I. Jeličiću Tominčiću sačuvala je njegova sestra Ruža Jeličić ud. Antić i ustupila ga autoru. — Ime »Vilim« u pismu odnosi se na Vilima Kneza, sina tiskara Danijela Kneza.

la vrlo konkretne oblike i da predstavnici Knjižnice pridaju važnost inicijativi naprednih snaga pod vodstvom komunista u Bribiru. Da je tu suradnju željela i Narodna čitaonica u Bribiru potvrđuje i njeno pismo od 2. lipnja 1937 — poslano dakle iz Bribira 7 dana poslije Antićeva pisma upućenog Jeličiću 25. svibnja 1937. iz Tetova. Pismo je pisao rukom tajnik Narodne čitaonice Fabijan Antonić i ono je bez sumnje vrijedan dokument o jednoj pohvalnoj kulturnoj akciji bribirske čitaonice. Upućeno je bivšem tajniku Knjižnice u Selcima Vinku Antiću i u cjelini glasi:

Narodna Čitaonica u Bribiru
br: 1/ 2. VI 1937. god.

P.n.g. Vinko Antić, profesor

Zaključkom upravnog odbora na sjednici od 23. maja ov. g. zaključeno je, da Narodna Čitaonica održi proslavu povodom 50. godišnjice smrti Dr Josipa Pancića i zaključeno je sledeće, a na predlog našeg tajnika, da se Vas gosp. profesore zamoli, ako bite htjeli da prisustvujete ovoj proslavi i da održite jedno predavanje o radu našega domoroca Pancića.

Vi ste u par poteza, tj. u nekoliko riječi spomenuli našega Pancića u onom Vašem gostovanju kada ste bili u Bribiru sa diletanskom sekcijom Pučke knjižnice iz Selaca, stoga smatramo, da Vam je njegov život i rad dobro poznat na prosvjetnom polju, a naročito ako uzmemo ono doba u kom je on živio.

Pa smatramo da nećete odbiti naše želje, već da ćete biti jedan od naših naj glavnij ih saradnika, da nam daste upute, kako i čega da se držimo, i kako da postupamo, jer se je na našoj sjednici mnogo diskutiralo, tako da je palo viiše predloga, jedni su predlagali da se uzme za pokroviteljstvo odnosno da se zamoli Akademija znanosti iz Beograda, jer je on bio njezin prvi predsjednik, a drugi da Braća Hr. Zmaja, ali je mnogo umesnije da se ostane kod prvog predloga. Ukoliko nas ne spreče finansijska sredstva, mislimo na njegovoj rodnoj kući podići spomen ploču.

Stoga Vas molimo, da nam pomognete sa Vašom moralnom snagom i da nam Vaše mišljenje objasnite kako bi bilo najbol je.

Bilježimo se sa poštovanjem

Za Narodnu čitaonicu u Bribiru
tajnik:
Fabijan Antonić[462]

Kako se iz pisma vidi, upravni odbor Narodne čitaonice u Bribiru je 23. svibnja 1937. zaključio da se proslavi 50-godišnjica smrti Josipa Pancića i da se ma njoj održi predavanje o Pančiću. Izabravši za predavača člana Knjižnice u Selcima, bivšeg tajnika, uočava se time uska suradnja između Knjižnice i Čitaonice. Ujedno se potvrđuje da je spominjanje Josipa Pančića na priredbi u Bribiru 6. siječnja 1937. dalo poticaja za ovu Pančićevu proslavu. Predloženo je da se zamoli za pokrovitelja proslave Srpska akademija nauka u Beogradu i nastoji se podići spomen ploču na rodnu kuću Pančićevu.

[462] Pismo čuva autor ove knjige.

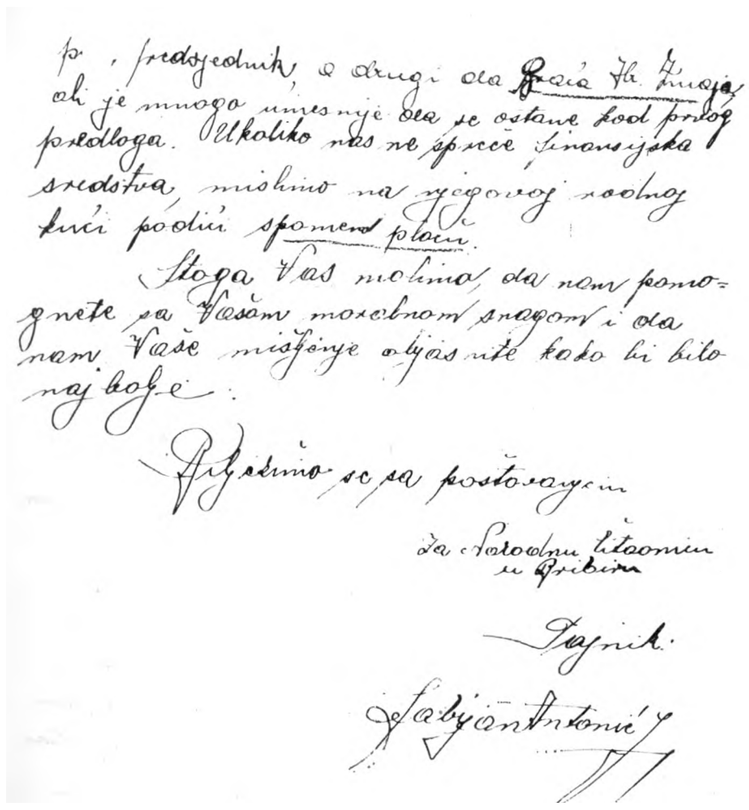
Narodna Čitaonica u Pribiru
br: 1/2-VI. 1937. god.

P. n. g.
Vinko Antić
prop.

Zaključkom upravnog odbora na sjednici od 23. maja o.g. zaključeno je, da Narodna Čitaonica održi proslavu povodom 50 godišnjice smrti dr Josipa Jurčića i zaključeno je slediće a na predlog našeg tajnika: da se Vas gosp. profesr zamoli, ako bite kteli da prisustvujete ovoj proslavi i da održite jedno predavanje o radu našega domorca Jurčića.

Vi ste u par poteza t.j. u nekoliko njih spomenuli našega Jurčića u onom Vašem postovanju dodali ste bili u Pribiru, za pučkotalsku sdrijemu Pučke knjižnice i Čitaca, stoga smatramo da Vam je vjerov život i rad dobro poznat na prosvjetnom polju, a naročito ako uzmemo sama doba u kom je on živio.

Mi smatramo da nećete odbiti naše želje već da ćete biti jedan od naših najglavnijih saradnika da nam date upute kako i čega da se držimo i kako da postupamo jer se je na našoj sjednici mnogo diskutiralo kako da je pako više predloga, jedni su predlagali da se ubere za pokrovitelstvo odnosno da se zamoli Akademija znanosti i umjetnosti, jer je on bio njezin

p. predsjednik, a drugi ola Kraća Ul. Žunića
ali je mnogo umesnije ola se ostane kod prvog
predloga. Ukoliko nas ne spreče finansijska
sredstva, mislimo na njegovoj svečanoj
kući podići spomen ploču.

Stoga Vas molimo da nam pomo-
gnete sa Vašom moralnom snagom i da
nam Vaše mišljenje objasnite kako bi bilo
najbolje.

Pozdravljamo se sa poštovanjem

Za Narodnu čitaonicu
u Pribiru
Tajnik
Fabijan Antonić

Pismo Narodne čitaonice u Bribiru o proslavi 50. godišnjice smrti Josipa Pančića upućeno 2. VI 1937. prof. Vinku Antiću.

Oba navedena dokumenta dragocjeni su dokazi kako su napredne snage Bribira i Selaca pod vodstvom komunista, a posredovanjem Knjižnice i Narodne čitaonice, pripremale ovu proslavu. U okviru njihovih kulturnih djelatnosti to je svakako krupan doprinos kulturnom razvitku. A činjenica da Pančićevu proslavu pokreću napredni krugovi Vinodola, da iza njih stoje mjesne organizacije KPJ Bribira i Selaca, daje toj proslavi još veće značenje.

Ovakva suradnja na kulturnom polju između Selaca i Bribira traje u vrijeme kada su inače veze između komunista tih mjesta i čvrste i trajne. To je vrijeme poslije pobjede na opć. izborima i djelovanja komunista u jednoj i drugoj općini. U tim prilikama sastajali su se naj-

aktivniji borci radničkog pokreta ovih mjesta, Selčani Vjekoslav Jeličić Jureško, Ivan Jeličić Tominčić i Vjekoslav Lončarić te Bribirci Tomo Strizić, Fabijan Antonić i Stjepan Brozičević. Javnost u tim mjestima smatrala ih je komunistima.[463] Dvojica od njih bili su općimski načelnici, Vjekoslav Jeličić i Stjepan Brozičević, dvojica su bili tajnici Knjižnice, odnosno Čitaonice, spomenuti V. Jeličić i Fabijan Antonić. Posljednji su osim toga bili na čelu Komiteta KPJ za Vinodol, »prvi kao sekretar a drugi kao njegov zamjenik. Suradnja Knjižnice i Čitaonice bila je shvatljiva i neizbježna.

U Selcima je djelovala u Knjižnici nekolicina intelektualaca, među njima Ivan Jeličić Kombol, predsjednik, Ivan Jeličić Tominčić, bivši knjižničar, i Vinko Antić, bivši tajnik. Oni su poznavali ime i vrijednost Pančića i njegov rad u Srbiji. Sva trojica živjeli su neko vrijeme u Beogradu, stajali su pred Pamčićevim spomenikom, koji je podignut još 1897. I najstariji član Knjižnice i dugogodišnji njen tajnik Ivan Lončarić Papić bio je poznavalac imena Pančić, njegova života i rada, pa je stoga i mogao prvi predložiti da se Pančiću podigne spomenik u Bribiru. Svima njima bilo je dakle blisko da se u Bribiru proslavi 50--godišnjica Pančićeve smrti i da se i na taj način kulturno djeluje na ondašnji naraštaj.

Ostale pristaše suradnje Knjižnice u Selcima i Čitaonice u Bribiru u pripremanju Pančićeve proslave bili su radnici, proleteri, koji su samoučki i revnosnim čitanjem podizali svoj obrazovni nivo. Ali oni su već bili politički zreli i shvaćali su značenje kulture i kulturnog rada i upoznavanje kulturne baštine u okviru radničkog pokreta, značenje rada Knjižnice i Čitaonice u ovim mjestima za kulturno podizanje pripadnika radničke klase. U tom okviru važno je istaći i njihovu odluku da se pripremi proslava J. Pančića i njihove pripreme u tom cilju.

Ovo je potrebno zabilježiti i za to da se očuva historijska istina da su napredni članovi Narodne čitaonice u Bribiru i Knjižnice u Selcima bili inicijatori upoznavanja života i djela Josipa Pančića i čuvanja uspomene na nj. U političkim prilikama 1937. i 1938. bilo je to značajno i zato što je Bribirac Josip Pančić, dakle Hrvat, svojim prosvjetnim i naučnim radom u drugoj polovici 19. stoljeća tako mnogo učinio za kulturno podizanje Srbije i svojim djelom i uspjesima zaslužio da je postao prvi predsjednik Srpske akademije nauka. Radnici Vinodola s naprednim intelektualcima pokazali su time i svoju širinu pogleda, svoja politička shvatanja i svoju zrelost, a radničkom pokretu Vinodola pod vodstvom organizacija KPJ dali su uz političko i kulturno obilježje. Istina, njima onda nije uspjelo da ostvare svoje zamisli, jer je dio njih otputovao krajem 1937. u Španjolsku u borbu protiv fašizma, a drugi su na rodnom tlu nastavili političku borbu i jačali redove radničkog pokreta. Ali te iste snage ili njihovi nasljednici uspjeli su poslije pobjede Revolucije u socijalističkoj Jugoslaviji prirediti 1954. proslavu Josipu Pančiću povodom 140-godišnjice njegova rođenja i podići mu spo-

[463] J. Skočilić Kurilo, Moj p u t . . . , str. 3.

menik, rad akademskog kipara Zvonka Cara koji je, kako je navedeno, već 1935. izradio Pančićevu bistu.

Ovu povijesnu istinu potrebno je istaći i stoga što je prigodom proslave u Bribiru 1954. napisano u riječkom »Novom listu« da »za vrijeme bivše Jugoslavije nitko nije našao za vrijedno u Hrvatskoj da se slavi uspomena ovog našeg velikog naučnog radnika i nosioca misli bratstva i jedinstva našeg naroda«.[464] Obrnuto, upravo je istina da je rodni kraj Josipa Pančića, dakle dio Hrvatske, pokrenuo hvalevrijednu akciju čuvanja uspomene na Josipa Pančića u cijelom Vinodolu, u cijelom Hrvatskom primorju, a to znači u Hrvatskoj. I istina je da su pokretači bili pripadnici radničkog pokreta s komunistima na čelu u dva vinodolska mjesta, u Bribiru i Selcima. Saznanje da je Bribir rodio znamenitog sina koji je svoj život proveo izvan Austro-Ugarske, u onda slobodnoj Srbiji, i da je taj Hrvat svojim naučnim radom stekao takvo ime da je postao i prvi predsjednik Srpske akademije nauka, još je više poticalo vinodolske proletere na tu kulturnu akciju — Pančićevu proslavu.

Ta je akcija u okviru radničkog pokreta pred drugi svjetski rat u Vinodolu zapažena i zato što u tom kraju nije uvijek posvećena dovoljna pažnja njegovim znamenitim sinovima, još manje onima koji su, prema riječima Grižanca Antuna Barca, »veličine malenih«. Pančićev primjer potvrđuje da su napredni članovi u Knjižnici u Selcima i Narodnoj čitaonici u Bribiru kidali s takvom praksom. Oni su prihvatili gledište da radnička klasa poštuje pozitivne tradicije i svoga i drugih naroda i da usvaja tekovine čovječanstva postignute tokom stoljeća. I ono, dakle, što nije ni pokušano u građanskom društvu do 1914, pa ni poslije u staroj Jugoslaviji, da se naime u Bribiru obilježi spomenikom da je Josip Pančić sin toga grada, započelo je 1937. akcijom radničke klase Bribira uz suradnju s pripadnicima te klase u Selcima. A inicijatori i nosioci ove kulturne akcije bili su komunisti i simpatizeri KPJ u redovima revolucionarnog radničkog pokreta onih dana u Vinodolu.

8. *Osnutak Narodne čitaonice u Crikvenici i sindikalni pokret*

Političke prilike u Vinodolu bile su početkom 1937. prema prethodnoj godini znatno izmijenjene. Istina, napredne snage u Selcima i dalje su morale voditi borbu sa sokolima, one u Grižanima i Bribiru s križarima, ali su te reakcionarne snage bile već dosta potisnute od naprednih snaga u tim mjestima. Knjižnica u Selcima i Narodna čitaonica u Bribiru bile su učvršćene i značajni činioci ne samo u kulturnom nego i u političkom životu svojih sredina. Njihov su rad poticale i usmjerivale mjesne organizacije KPJ. Povoljne prilike za rad naprednih snaga na čelu s komunistima nastupile su poslije pobjede na općinskim izborima u Selcima i Bribiru. U oba su mjesta za načelnike izabrani članovi KPJ.

[464] T(anja) F(rković), Uz proslavu dr. Josipa Pančića. Ime Bribira ušlo je u svjetsku nauku. Novi list, 28. aprila 1954.

U takvim, nešto povoljnijim prilikama nastavljena je tajna partijska djelatnost i javni rad komunista u ovim mjestima putem Knjižnice i Čitaonice te putem općinskih uprava. Međutim, takve prilike još nisu vladale u ostalim vinodolskim mjestima. Organizacije HSS bile su, na primjer, jake u Crikvenici i u Grižanima, a narodni zastupnik Franjo Borić kao izraziti politički faktor te stranke, njenih desnih krugova, suzbijao je u crikveničkom kotaru rad naprednih snaga. To se osjećalo naročito u Crikvenici, a zahvaćalo je donekle i Grižane. Njegova politička moć u Selcima bila je, međutim, neznatna, iako je u ovom mjestu borba na općinskim izborima vođena pod firmom HSS-a, ali su u toj borbi vodstvo imale lijeve snage rukovođene mjesnom organizacijom KPJ. Ta je taktika bila potrebna da bi se ujedinile sve snage protiv režima i sokolstva i tako izvojevala izborna pobjeda pod vodstvom komunista.

Politička situacija Vinodola nametala je ‚stoga da se partijska djelatnost proširi iz Selaca i Bribira u druga vinodolska mjesta, da se u njima osnuju organizacije KPJ i narodne čitaonice kao javna sastajališta komunista s naprednim snagama tih mjesta. Uspjesi u Selcima i Bribiru upućivali su na to i poticali pojedine komuniste u tim mjestima da se proširi partijski rad. Uostalom, već je prigodom osnutka Komiteta KPJ za Vinodol u siječnju 1936. počela takva djelatnost, a ina drugom sastanku Komiteta bili su određeni i zadaci. Aktivnost Komiteta pred općinske izbore 8. studenoga 1936. došla je pogotovu do izražaja, što potvrđuje i sama pobjeda na tim izborima u Selcima i Bribiru. Sve je to već spomenuto, ali upravo to i upućuje na to da je sasvim bilo normalno što se Komitet našao pred zadatkom da se partijska djelatnost razvije i ojača i u drugim mjestima kako bi se i u njima postigli uspjesi, bar djelomično kao oni u Selcima i Bribiru.

Pogodne prilike za proširenje partijskog rada nastupile su i zbog toga što je na dionici jadranske ceste od Kraljevice do Novoga bilo zaposleno mnogo radnika, njih 400—600, ponajviše iz primorskih mjesta. Na toj cesti uposlio se kao građevni poslovođa i Fabijan Antonić, organizacioni sekretar Komiteta. Na sastancima toga Komiteta zaključeno je »da treba nešto više učiniti nego što je učinjeno do danas, jer je tu bilo zaposleno možda četiri, pet, šest stotina ljudi... sve je to bio čisti proleter, teški fizički radnik, i smatralo se da je moja prisutnost tu — izlaže Fabijan Antonić, — moj položaj poslovođe vrlo zgodan i da tu treba s ljudima raditi i osnivati partijske organizacije i sindikalne organizacije, i na tome potezu osnivati narodne čitaonice.«[465] Antonić je uskoro postao i šef radilišta. U početku je stanovao u Bribiru, u svom rodnom selu Jargovu, i svakog dana pješačio do radilišta i natrag. Kako je to bilo naporno, a Antoniću nedostajalo vremena za partijski rad, to je Komitet odlučio da mora »ostati u Crikvenici i na spavanju i tu sa ljudima raditi«.[468] Prvo se nastanio u gostionici »Šangaj« u Vinodolskoj

[460] F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 21—22.
[466] Isto, str. 22.

ulici i tu se hranio zajedno s ostalim poslovođama i tehničarima. Nešto kasnije, budući da mu je to bilo preskupo, preselio se na tavan u kuću Marije Kordiš u Tomislavovoj ulici broj 70. Kordišku su već onda smatrali naprednom ženom, pa je Antoniću stanovanje u toj kući pogodovalo za čuvanje ilegalnog materijala.[467]

Sada su sekretar Komiteta Vjekoslav Jeličić, mače selački općinski načelnik, i Fabijan Antonić bili u mogućnosti da se lakše sastanu, da Komitet razvija svoju djelatnost aia širem području Vinodola. To su i učinili.

Radeći svakodnevno na cesti s radnicima, F. Antonić je tada upoznao mnoge drugove. Upoznao se s Ivanom Brozičevićem, kako to sam spominje.[468] I Brozičević navodi da mu je Antonić dao neke materijale na čitanje. Pročitavši ih, on je zaključio da Antonić mora da je partijski povezan i da na području Vinodola djeluju partijske organizacije. Brozičeviću je ilegalni materijal bio inače poznat, jer ga je upoznao u Kraljevu gdje je 1933. radio i bio povezan s tamošnjom partijskom organizacijom. Uskoro je Antonić upoznao Brozičevića s Tomom Strizićem i Stjepanom Brozičevićem iz Bribira te Vjekoslavom Jeličićem, Vjekoslavom Lončarićem i Ivanom Jeličićem Tominčićem iz Selaca.[469] Antonić je nadalje došao u dodir i s drugim radnicima. To su bili Miro Briski, Nikola Car Crni, Ivan Paljaga i Drago Zoričić. On naročito spominje da je među tehničarima upoznao Andriju Barca Andricu kao »povjerljivog čovjeka«. Na cesti je tada radio i Rafo Brozičević iz Dramlja. Antonić kazuje da mu je Rafo Brozičević bio »dobro poznat«, a radeći na njegovoj dionici, raznosio je dinamit.[470] Na cesti je tada radio kao tehničar i Ivan Jeličić Tominčić.

Antonić se sastajao i s Josipom Skočilićem Kurilom, svojim suseIjaninom iz Jargova, kojemu je inače već 1936. povjeravao rasturanje napredne štampe u Bribiru, pa i one ilegalne. Skočilić je tada dobivao zadatke i od Tome Strizića. On je u rodnom selu i u susjednom Podugrinjou okupljao vršnjake i davao im štampu na čitanje. To je činio i s pojedincima iz drugih bribirskih sela. Tako je jednog dana poveo razgovor i s omladincem Blažom Kalafatićem, koji je bio nastanjen u samom gradu Bribiru, i saznao da je obaviješten o radu naprednih snaga. Kalafatić se poslije toga uključio u rad i uskoro postao blizak i vrlo aktivan suradnik Tome Strizića.

Jože Skočilić Kurilo nalazio se tada na radu u Selcima. Naime, od 13. ožujka 1937. radio je u selačkoj pošti kao vježbenik. Već i prije dolaska u Selca na rad poznavao je Vjekoslava Jeličića, Ivana Jeličića To-

[467] F. Antonić o tome kaže: »Mica Kordiška je tada bila napredna u odnosu na nas, ona se je tada smatrala komunistom i, prema tome, to je i meni konveniralo, jer ako sam imao slučajno nešto materijala, to je bilo na sigurnom mjestu.« F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 22.

[468] F. Antonić, Sjećan ja . . . , str. 22.

[469] Ivan Brozičević, Osvrt na članak »Narod je stvorio Partiju«. U rukopisu kod autora. Odnosi se na intervju s Bartolom Petrovićem u »Novom listu« od 26—27. srpnja 1972, str. 3. koji je objavio Franjo Deranja.

[470] F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 22.

minčića i Vjekoslava Lončarića i znao da se oni kao komunisti sastaju s Tomom Strizićem, Fabijanom Antonićem i Stjepanom Brozičevićem. Skočilić je poznavao i prilike u mjestu, ali u početku svoga službovanja na pošti nije bio povezan s naprednim pojedincima. Upoznao se i s mlađima, Andrijom Kršu lom i Vladom Carem, koji su prvi stekli povjerenje u njega da pripada u njihove napredne redove. Tada je Skočiliću povjereno da prenosi ilegalnu štampu u Bribir. To je bila štampa koju je u Selca donosio Josip Kršul Knezić, radio-telegrafista na brodu, kupujući tu štampu u sredozemnim lukama. To su bila ruska i francuska izdanja na francuskom jeziku. Skočiliću je štampu predavao u pošti sam Josip Kršul Knezić ili Vjekoslav Lončarić. a ponekad i Ivan Jeličić Tominčić. Skočilić ju je nosio u Bribir Tomi Strizići i Josipu Kalafatiću koji je poznavao francuski jezik. Pošto je pročitao primljenu štampu, Kalafatić je to prevodio i objašnjavao ostalim u Bribiru.[471]

Tako je Komitet u prvoj polovici 1937. razgranao rad okupljanjem radnika na cesti i širenjem štampe, što se vidi i po tome što je povećan broj aktivista u pojedinim mjestima. Osim Vjekoslava Jeličića, Ivana Jeličića Tominčića i Vjekoslava Lončarića u Selcima djeluje Vicko Antić, Emil Antić, Andrija Kršul, Vlado Car, njih 7, a isto toliko i u Bribiru: Tomo Strizić, Fabijan Antonić, Stjepan Brozičević, Juraj Brozičević, Josip Skočilić-Kurilo, Josip Kalafatić-Malicija i Rafo Veljačić, dok su u Crikvenici aktivni Ivan Brozičević, Nikola Car Crni, Ivan Paljaga, Miro Briški, Miro Zurak, Drago Zoričić i Andre Barac, njih 7, i u Dramlju Rafo Brozičević. Ukupan broj aktivista iznosio je već 22. Taj je broj iada predstavljao snagu, a uz njih je bilo i mnogo simpatizera KPJ, pa je sve to omogućilo daljnji razvitak radničkog pokreta u Vinodolu.[472]

Kako je jedno od obilježja radničkog pokreta u Vinodolu bilo djelovanje komunista i naprednih snaga u knjižnicama i čitaonicama, to su, prema zaključku Komiteta, partijske organizacije i radile na osnutku narodnih čitaonica, tamo gdje ih nije bilo, ili, kako se izrazio F. Antonić, »mi smo rađali najprije narodne čitaonice«.[473] Do toga dolazi tada u Crikvenici. Tu je nekadašnja čitaonica odavno prestala djelovati za razliku od Narodne čitaonice u Selcima (osnovane 1873, a obnovljene u obliku Hrvatske pučke knjižnice 1904) i Narodne čitaonice u Bribiru (osnovane 1888), koje su s više ili manje uspjeha neprekidno djelovale, a u vrijeme razvitka radničkog pokreta i djelovanja tajnih organizacija KPJ došle pod upravu naprednih snaga, bribirska 1933. a selačka djelomično 1933. a potpuno 1934. Čitaonicu u Crikvenici trebalo je stoga iznova osnovati.

Nastojanja da se u Crikvenici osnuje čitaonica javila su se u redovima radnika već poslije političkog zbora u tom mjestu 22. prosinca 1935. Svrha je bila da se stvori pogodno tlo gdje bi se oni mogli nesmetano sastajati i izmijeniti misli o svom položaju u ondašnjim društve-

[471] J. Skočilić Kurilo, Moj p u t . . . , str. 4.

[472] Aktiviste iz Selaca spominje Vjekoslav Lončarić i potvrđuje ih sam autor, a one iz drugih mjesta navode u svojim sjećanjima Fabijan Antonić i Ivan Brozičević.

[473] F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 22.

nim prilikama,[474] kada se oni nisu koristili čitaonicom Sokolskog društva ili Jugoslavensko-čehoslovačke lige. Ta nastojanja poduprli su i pružili su pomoć, prema zaključku Komiteta, F. Antonić iz Bribira i I. Jeličić iz Selaca. Poslije izvjesnih priprema za osnivanje čitaonice u Crikvenici sastali su se u ljetu 1937. u izletištu Pod Badanj — 3 km od Crikvenice na putu u Vinodolsku kotlinu — crikvenički radnici Ivan Brozičević (iz Ladviča), Nikola Car Crni, Ivan Paljaga, Drago Zoričić, Miro Zurak (posljednja četvorica su kasniji španjolski borci), Miro Briški, Josip Lovrić, Albin Benić, Stanko Škiljan, Lojzo Škiljan i Ivo Matejčić zajedno s F. Antonićem i I. Jeličićem Tominčićem. Tu je zaključeno da se u Crikvenici osnuje Narodna čitaonica, a prisutni su se proglasili inicijativnim odborom. Sastav pravila i pripreme za saziv osnivačke skupštine bile su povjerene F. Antoniću, I. Jeličiću Tominčiću i I. Brozičeviću. Prema izjavi F. Antonića pravila je imao pripremiti I. Jeličić Tominčić prema pravilima selačke Knjižnice i bribirske Čitaonice, s tim da se ona »još proširе« i u njih unesu »još neke liberalnije stvari«, a F. Antonić je imao organizirati ovu skupštinu zajedno s crikveničkim radnicima.[475] U tome mu je, razumije se, morao pomoći netko iz Crikvenice, jer Antonić nije poznavao mnoge radnike. Pomogao mu je I. Brozičević, koji to i sam spominje, što je točno, jer je on od svih crikveničkih komunista bio najtješnje povezan s komunistima u Selcima i Bribiru i vrlo aktivan u Crikvenici.

Osnivačka skupština Narodne čitaonice održana je 11. srpnja 1937. u gostionici »Pristanište«, na predjelu današnjeg crikveničkog hotela »Intemacional«. Sazivači su uspjeli ^kupili znatan broj radnika, njih 68. Bilo je prisutno »i nekoliko članova selačke i bribirske čitaonice«, kaže se u zapisniku osnivačke skupštine. To su bili iz Selaca knjižničar Ivan Jeličić Tominčić i tajnik prof. Vinko Antić, a iz Bribira tajnik Fabijan Antonić. Predsjedavao je Ivan Brozičević, zapisnik je vodio Stanko Škiljan, a za ovjerovitelje zapisnika izabrani su bili Miro Briški i Ivan Benić. Od vlasti prisustvovao je opć. bilježnik Darinko Pavačić. Prema zapisniku osnivačke skupštine u ime Knjižnice iz Selaca govorio je tajnik Vinko Antić i istakao »potrebu osnivanja Narodne čitaonice kao prosvjetno-kultume ustanove« te je savjetovao »da se u čitaonicu ne uvađa nikakova politika već da se čitaonica mora isključivo baviti kulturno-prosvjetnim radom«. Ovo je u stvari značilo da se u čitaonicu ne uvodi politikantstvo po uzoru Franje Borića u ime HSS-a.

U odbore su izabrani ovi članovi:

U Upravni odbor: za predsjednika Ivan Brozičević, za potpredsjednika Miro Briški, za tajnika Vlado Benić, za blagajnika Anđelo Bmjac, za knjižničara Zvonko Katnić, a za članove Josip Veljačić, Josip Bmjac i Ludvig Matejčić.

U Prosvjetni odbor: za pročelnika Šime Šugar, za odbornike Širne Car, Pavao Dračić i Ljubo Car.

[474] Ivan Brozičević, Osnivanje »Narodne čitaonice« u Crikvenici. Pismeno saopćenje autoru iz ožujka 1973.

[475] F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 23.

U Nadzorni odbor: Josip Lovrić, Nikola Dračić i Mate Šarar.

U Časni sud: Josip Župan, Ivan Župan i Dragutin Gržičić.

Poslije izbora odbora govorio je tajinik Narodne čitaonice u Bribiru Fabijan Antonić. On je istakao »kako upravni odbor mora biti svjestan dužnosti da očuva dano mu povjerenje i da se ne udaljuje od društvenih pravila i zaključaka današnje skupštiine«. Uz to je napomenuo »da je rad koji ih čeka vrlo tegoban, jer oni moraju služiti kao uzor svima ostalim članovima«.

Skupštinu je zatim pozdravio izaslanik općinske vlasti Darimko Pavačić i rekao »da mu je milo što je poticaj (misli za osnutak čitaomice — op. V. A.) nikao među domaćim mještanima, te da će on sa simpati jom pratiti budući rad maše ustanove koji óe om moralno uvijek pomagati«.

Govorio je i vlasnik gostionice u kojoj je održana skupština Josip Almoć. Izjavio je da će uvijek besplatno ustupiti prostorije Narodnoj čitaonici i zamolio je da ga prime za člana.

U prijedlogu Pravila ustanova je nazvana Narodna čitaonicom. 0 tome je u zapisniku skupštine uneseno samo ovoliko:

»Nikola Car se ne zadovoljava sa nazivom čitaonica već predlaže da se čitaonica prozove »Hrvatska čitaonica«.

Predsjednik je ovo stavio na glasanje, ali je skupština prihvatila naziv predviđen u Pravilima.[476]

Međutim, prema sjećanju sudionika vođena je o tom pitanju rasprava i trebalo je objasniti zašto čitaonicu treba nazvati »narodnom« a ne »hrvatskom«. Naime, predlaganje imena »hrvatskog« bilo je razumljivo u prilikama uspona HSS-a i hrvatskog narodnog pokreta. Ali spor o mazivu čitaonice izazvao je delikatnu diskusiju u političkim prilikama sredinom 1937. kada je ime »hrvatsko« sve više dominiralo kao protest protiv režima, i odbaciti ga bez prihvatljiva objašnjenja moglo je već u početku naškoditi čitaonici koja je bila tek u osnutku. 0 tom pitanju prvi je govorio Ivan Brozičević, zatim F. Antonić i najzad Vinko Antić. Antonić iznosi da je Brozičević »pokušao to objasniti, međutim on je to nejasno objasnio, vrlo nejasno«, pa tome dodaje: »onda sam pokušao ja to objasniti, ni ja to dovoljno... nisam objasnio, nego je to Vinko..., on je bio profesor, on je to bolje znao objasniti, rječitije, tako da je Vinko blagoslovio još i prisutni su se složili da se zove Narodna čitaonica.«[477] Što su oni tako učinili, to je i shvatljivo, jer »osnivači — kako mavodi Brozičević — po svom političkom uvjerenju bili su komunisti i kao takvi su i djelovali među radnim ljudima.«[478]

S takvim ishodom osnutak Narodne čitaonice bio je velik uspjeh radnih ljudi. Ovo se vidi i po tome što su se poteškoće javile već pri odobrenju Pravila. Smatralo se da u osnivačkom odboru ima članova koji su »politički nepoćudni«, kako primjećuje Brozičević.

[476] Zapisnik osnivačke skupštine. — AHZ. Fond Savske banovine, kut. 459, dok. br. 3004/1935. Na ovaj zapisnik upozorio me je Mladen Plovanić i stavio na korištenje.

[477] F. Antonić, Sjećanja ... , str. 23—24.

[478] I. Brozičević, Sjećanja . . . , str. 6.

Doista, kada je 22. srpnja 1937. općinska uprava dostavila Pravila sreskom načelstvu, ono 29. srpnja traži od općine podatke za članove uprave »o njihovom narodnom i političkom vladanju«. Općinska uprava je na to 30. srpnja 1937. priopćila da su članovi uprave »dobrog moralnog i političkog vladanja, da nisu u kaznenoj evidenciji niti su kažnjavani«. Sresko načelstvo, međutim, vraća spis općini 25. kolovoza 1937. i traži »popis svih do sada prijavljenih članova«. Tome dodaje ovo: »Pošto je predsjednik općine kod podpisanog (tj. sreskog načelnika — op. V. Ä.) izjavio da se konkretno radi o udruženju koje pokreću ljudi ljevičarski raspoloženi imade se predsednika općine zapitati, isti imade prigodom pred laganja kod bilježnika akt potpisati«.

Iz ovoga je jasno da je načelnik općine Aleksandar Vičić proglasio čitaonicu pred sreskim načelnikom »ljevičarskom«, dok je bilježnik D. Pavačić, prema izjavi na osnivačkoj skupštini, imao dobro mišljenje o osnivačima čitaonice. Tako je pismeno javio i sreskom načelniku. Ali je sada, 15. studenoga 1937, općinska uprava izvijestila sreskog načelnika s potpisom načelnika Vičića i bilježnika Pavačića »da su sadašnji funkcioneri Narodne čitaonice u Crikvenici posve ispravni jer su tokom vremena iz društva otpali oni koji su bili ljevičarski raspoloženi.« Tako je sresko načelstvo tek 29. studenoga 1937 — dakle četiri mjeseca poslije osnivačke skupštine — poslalo Pravila banskoj vlasti Savske banovine na odobrenje, ali su ona vraćena 2. prosinca 1937. s tim da se mijenjaju neki članovi od manje važnosti. Sresko načelstvo je 18. prosinca 1937. vratilo Pravila općinskoj upravi, a ova ih je 27. istog mjeseca uputila Narodnoj čitaonici na izmjenu. Ovo je učinjeno na godišnjoj skupštini 29. siječnja 1939. pa je banska uprava odobrila Pravila tek 14. svibnja 1938, dakle deset mjeseci poslije osnivačke skupštine, a samu izmjenu odobrila je 7. lipnja 1939.[479] Prema tome su Pravila crikveničke Narodne čitaonice dva puta odobrena.

Navedeni podaci nedvojbeno potvrđuju da je put do odobrenja Pravila Narodne čitaonice u Crikvenici bio dug, da mjesna vlast u rukama HSS-a nije bila naklonjena osnutku ove čitaonice ni kulturno-prasvjetnom radu u redovima radnika. Protivno tim nastojanjima, Narodna čitaonica je i bez odobrenih Pravila odmah postala žarište naprednih misli i okupljala je radne ljude, naročito radničku omladinu. Organizirala je javne priredbe koje su bile dobro .posjećene. Postala je utjecajna za političko usmjerivanje svojih članova, za čitanje napredne štampe i za kulturno uzdizanje. Time je dala svoj doprinos razvoju radničkog pokreta u Crikvenici. O njoj postoji i svjedočanstvo iz onih dana koje zaslužuje pažnju. Naime, 15. listopada 1937, dakle tri mjeseca poslije njena osnutka, pisao je Ivan Jeličić Tominčić o čitaonici ovo:

> »Čitaonica u Crikvenici može se reći već je u radu. Sa sabirnom akcijom sakupili su oko 1300 dinara i oko 100-tinu što danih što obećanih knjiga. Od toga izradili su dva stola i četiri klupe, a Banko im je

[479] Prema originalnom primjerku odobrenih Pravila koji je sačuvao predsjednik Narodne čitaonice Ivan Brozičević i dao ih na korištenje autoru.

dao jednu staru vitrinu koju su lijepo preradili za knjige. Naručili su listove »Politiku«, »Hrvatski dnevnik«, »Radnik«, »Našu knjižnicu« i još neke knjige.«[480]

Tako je od sredine 1937. uz Knjižnicu u Selcima i čitaonicu u Bribiru radnički pokret Vinodola uspio stvoriti još jedno legalno sastajalište naprednih ljudi, ovo u Crikvenici. Time je Komitet KPJ za Vinodol putem svojih predstavnika i uz pomoć radnih ljudi u Crikvenici uspio proširiti svoje djelovanje. Crikvenica je, dakle, osnutkom Narodne čitaonice zauzela sve zapaženije mjesto u radničkom pokretu Vinodola. To je predstavljalo jak prodor napredne misli i s obzirom na djelovanje HSS-a i na otpore iz redova sokolstva.

No u planu Komiteta bilo je i udruživanje radnika u sindikate i razvitak sindikalnog pokreta, za što su inače sada postojale povoljne prilike. U Crikvenici je već postojala podružnica Ujedinjenog saveza hotelsko-kavansko gostioničarskih namještenika-ca i radnika-ca Jugoslavije, koja je 22. VII 1936. uspjela s poslodavcima sklopiti »kolektivni ugovor
0 radnim, plaćevnim i kvalifikacionim uslovima ugostiteljskog osoblja u Crikvenici, Selcu i Novom«. On je imao važnost do 31. prosinca 1939. No sklapanje ovog ugovora predstavljalo je značajan uspjeh ugostiteljskih radnika. Tok pregovora između poslodavaca i radnika pratila je građanska štampa, priznajući u pogledu uvjeta rada radnika da je »stanje bilo vrlo očajno u nekim preduzećima«.[481] U jednom novinskom članku tvrdi se da je za razvoj turizma najvažnije »pitanje odnosa između vlasnika hotela i restauracija i pomoćnog osoblja« i hvale se ugostitelji Crikvenice i Selaca što su mirnim putem riješili svoj spor s namještenicima. U Rabu nije došlo do sporazuma, pa se zamjera tamošnjim ugostiteljima što je spor kod njih »zauzeo snažne i razumljivo štetne dimenzije po turizam«.[482]

Ovaj neuspjeh ugostiteljskih radnika u Rabu pogodio je i ugostiteljske radnike u Crikvenici i Selcima, jer su ugostitelji ovih mjesta početkom 1937. počeli poricati prava svojih radnika, pokušavajući poništiti time kolektivni ugovor i sklopiti novi, svakako povoljniji za sebe, a protiv interesa radnika. Sindikalna podružnica ugostiteljskih radnika bila je u rukama naprednih snaga i odlučno je odbila nastojanja poslodavaca, koji su postali nepopustljivi poput onih u Rabu godinu dana prije. Čak su i predstavnici sreskog načelstva, sreski načelnik Božidar Jambrečak i turistički referent Ivan Jeličić, pokušali da se putem pregovora dođe do sporazuma i izbjegne štrajk usred same ljetne sezone 1937. Nisu uspjeli. Na to je sindikalna podružnica 13. srpnja 1937. u 22 sata održala sastanak svih ugostiteljskih radnika. Pregovarači Luka Vinketa
1 Dušan Morandić izvijestili su o neuspjehu pregovora s poslodavcima, i na to je zaključeno da se stupi u štrajk. U toj borbi ugostiteljsikih rad-

[480] Pismo Ivana Jeličića Tominčića prof. Vinku Antiću od 15. X 1937. Kod autora.
[481] Primorske novine, II (V), 318, Sušak, 3. VIII 1936, str. 1.
[482] Primorske novine, II (V), 314, Sušak, 3. VIII 1936, str. 3.

nika pomogli su im predstavnik Radničke komore u Sušaku kap. Marko Kurtini i izaslanik Centralnog odbora URSS-ovih sindikata iz Zagreba Drago Bogdanić. Dobro organiziran štrajk ugostiteljskih radnika pomogle su partijske organizacije i njihov Komitet, upućujući u povorku kroz Crikvenicu i druge radnike da bi ta povorka bila »čim masovnija i impresivnija«. Tako je štrajk »napravio ozbiljan utisak i na Crikvenićane«.[483] Poslodavci nisu uspjeli da vlasti silom uguše štrajk ugostiteljskog osoblja usred sezone, pa ih je to navelo na popuštanje i pregovore. Njima je prisustvovao i inspektor rada ing. Zlatko Šulentić, koga je, prema novinskoj vijesti, u Crikvenicu uputio ondašnji ban Savske banovine dr Viktor Ružić »u interesu smirivanja odnosa u Crikvenici i ostalim mjestima.«[484]

Stanje ugostiteljskog osoblja bilo je tada zaista loše. To svjedoči i reportaža novinara F. M.F. (Franjo M. Fuis) u listu »Novosti«, kojoj je naslov »Kako su se crikvenički konobari, sluge, kuhari i sobari odmetnuli u turiste, a vlasnici hotela, pensiona i restaurana postali hotelska posluga«. Pišući na taj način o »čudnim danima na našoj rivijeri«, kako to uvodno veli uredništvo dnevnika, Fuis je svoju reportažu završio ovim zapažanjem:

> »Među tim ljudima niže se čitava jedna galerija ljudi, iza čijih likova su skriveni životi često puni dubokih ljudskih tragedija... Neispavane oči konobara i sobarica, izgrižene ruke sudoperka i pralja mršavi kosturi sluga i služavka... Sve to govori samo za sebe.«[485]

Poslije višednevnih pregovora došlo je ipak do sporazuma. Štrajk je uspio. Uspjeh ugostiteljskih radnika d njihova sindikata bio je ujedno uspjeh radničkog pokreta, naprednih snaga u Vinodolu i partijskih organizacija s njihovim Komitetom KPJ za Vinodol.

Sindikalni je pokret u ono vrijeme u cijelom Hrvatskom primorju bio ojačao, pa je u toku 1937. izbilo više štrajkova od Sušaka (štrajk pekarskih i lučkih radnika) do Paga (štrajk radnika solane).[486] U ljetu 1937. stupili su u štrajk i građevni radnici na gradnji ceste između Crikvenice, Selaca i Novoga.[487] Uzrok štrajku bile su niske nadnice i »obuhvatio je čitav ovaj kraj«.[488] Međutim, ovaj štrajk nije uspio, radovi na cesti obustavljeni su, a radnici su ostali bez posla.

Tada su građevni radnici održali nekoliko zborova. Prisustvovali su im predstavnici HRS-a (Hrvatskog radničkog saveza, osnovanog na poticaj HSS-a), a među njima i glavni tajnik građevinara HRS-a Toma

[483] F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 25.
[484] Novosti, XXXI, 197, Zagreb, 18. VII 1937, str. 31.
[485] Novosti, XXXI, 208, Zagreb, 29. VII 1937, str. 6.
[486] O štrajku pekarskih radnika pisale su 1936. sušačke »Primorske novine« u četiri maha, broj 325, 329, 332, 334, i o štrajku lučkih radnika, broj 353, a o štrajku radnika solane u Pagu pisale su zagrebačke »Novosti« 17. VII 1937. (XXXI, 196, str. 19).
[487] Novosti, XXXI, 196, Zagreb, 17. VII 1937, str. 19.
[488] F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 25.

Kršul. štrajkaši u Vinodolu pripadali su većinom URSS-ovim sindikatima, pa su na zboru u Crikvenici dolazak Tome Kršula, inače rodom iz Bribira, popratili fućkanjem. Istoga je dana održan zbor u Selcima na kojemu je također nastupio Tomo Kršul. Kada su se na zboru pojavili Fabijan Antonić i Drago Bogdanić, Kršul je odmah napustio zborovanje. Tada je Bogdanić objasnio situaciju, pa su se preostale podružnico HRS-a počele od tada pretvarati u podružnice URSS-a.[489] To je bio politički i sindikalni uspjeh poslije inače neuspjelog štrajka građevinskih radnika.

Oba štrajka uzburkala su u ljetu 1937. ugostiteljske i građevne radnike na području Vinodola, a središta toga sindikalnog pokreta bila su dva vinodolska mjesta, Crikvenica i Selca. Pokretom su rukovodili članovi organizacija KPJ pod vodstvom Komiteta KPJ za Vinodol, napose njegova organizacionog sekretara F. Antonića, koji se inače kao poslovođa i šef gradilišta najviše nalazio među radnicima i neposredno djelovao u njihovim redovima.

U toku štrajka vođeni su između članova Komiteta i Draga Bogdanića i drugi razgovori, pa tako i o partijskom radu. Kao sindikalni funkcioner Bogdanić je bio obaviješten o aktuelnim zadacima i akcijama. On je u Vinodol donio i neku brošuru o našim dobrovoljcima u španjolskoj, kazuje F. Antonić, ali se ne sjeća autora te brošure.[490] Prema tome, bilo je govora i o akciji Partije za slanje dobrovoljaca u Španjolsku za pomaganje borbe republikanaca protiv Franka. Osim toga, Bogdanić je obavijestio sekretare Komiteta KPJ za Vinodol

o osnivanju Stranke radnog naroda te da će se uskoro o tome održati sastanak i na ovom području da se razmotri osnivanje inicijativnog odbora.[491]

Komitet je poslije neuspjelog štrajka građevnih radnika i prestanka radova na cesti krajem kolovoza 1937, kada su radnici ostali bez posla, raspravljao o tome kuda se ti radnici mogu uputiti. Da se nije gradila cesta, mnogi domaći radnici bili bi u proljeće otputovali ma rad u Srbiju ili u inozemstvo, ali sada potkraj građevne sezone to nisu mogli lako učiniti. Neki su radnici napustili radilišta, ali su domaći ostali u svojim mjestima, kod svojih kuća. Komitet je razmotrio ovo pitanje. Građevni tehničar I. Jeličić Tominčić imao je zaposlenje na drugom mjestu, ali se Komitet usprotivio da on napusti Vinodol. Jeličić je bio veoma aktivan javni radnik kao član KPJ, obrazovan i marksistički izgrađen, pa je umio raditi s radnicima i s omladinom. To je pokazao u toku 1936. kao knjižničar u selačkoj Knjižnici, sudjelovao je u osnivanju Narodne čitaonice u Crikvenici i bio je bliski suradnik sekretara Komiteta Vjekoslava Jeličića. Članovi Komiteta usprotivili su se njegovu odlasku iz Vinodola, kako kaže F. Antonić, »radi organizacije«, tj. zbog Partije. On dodaje da su se ujedno potrudili da se Jeličić zaposli i dobio je mjesto

[489] Isto.
[490] Isto. To je vjerojatno brošura V. Dedijera »Godina dana rata u Španiji«, štampana u Zagrebu u proljeće 1947. — Španija 1936—1939. Zbornik. Beograd 1971, str. 385.
[491] Isto, str. 33.

nastavnika u Zidarskoj školi u Crikvenici.[492] Uostalom, to potvrđuje sam Jeličić kada u jednom pismu kiše: »Ja sam i ove godine na Zidarskoj školi. Imam 14 sati nedjeljno. Do mjesec dana i po preselit ćemo se u novu zgradu, a danas smo počeli sa predavanjima.«[493]

U isto vrijeme Komitet sudjeluje u još jednoj partijskoj akoiji. U Hrvatskoj su naime vršene pripreme za osnivanje Radničke stranke ili Stranke radnog naroda kao legalne stranke putem koje će KPJ javno moći djelovati u zemlji, širiti svoje ideje i voditi borbu za demokratske slobode. U Zagrebu je bio osnovan Glavni inicijativni odbor za osnutak te stranke. Povedena je ujedno akcija da se osnuje niz nižih inicijativnih odbora u Hrvatskoj. O tome je Drago Bogdanić, kako je rečeno, obavijestio sekretare Komiteta V. Jeličića i F. Antonića. Tako je održan sastanak delegata Hrvatskog primorja i Gorskoga kotara na kojemu je raspravljeno to pitanje. Sastanku su prisustvovali iz Selaca Vjekoslav Lončarić, Ivan Jeličić Tominčić i Vicko Antić, iz Bribira Stjepan Brozičević, iz Liča Franjo Starčević, iz Delnica Milan Rustanbeg. U ime CK KPH sastanku je prisustvovao Andrija Žaja i prenio direktive partijskim organizacijama za rad na osnivanju Radničke stranke.[494] Drugovi iz Vinodola pješačili su preko Grižana kroz šumu do mjesta sastanka na brdu Tić i uvečer su se vratili kućama, kako se sjećaju Vjekoslav Lončarić i Vicko Antić.[495] Prema izjavi Vicka Antića sastanak je održan u nedjelju krajem rujna 1937. Kako je Fabijan Antonić otišao u Francusku oko 20. rujna, i to prije sastanka na Tiću, kako to sam navodi, a on je Vicka Antića uputio na vezu za taj sastanak, to je vjerojatno da je taj sastanak odista održan jedne nedjelje potkraj rujna 1937. godine.[496]

Konačno, te godine bavio se Komitet KPJ za Vinodol i pitanjem odlaska boraca iz Vinodola u španjolsku. Potrebno je bilo ukloniti niz poteškoća za dobivanje pasoša za put u Francusku na rad, odakle se onda lakše moglo preći na španjolsko tlo.

9. *Odlazak boraca iz Vinodola u Španjolsku*

O Španjolskoj i o ratu u njoj znalo se dosta u naprednim krugovima Vinodola. Osim dnevnih listova, članovi Knjižnice u Selcima čitali su zagrebački »Književnik« i u njemu članke o španjolskom ratu. To se čitalo i u drugim mjestima, u njihovim čitaonicama, na primjer u Bribiru. U spomenutom časopisu objavio je dr Branko Kojić već u travnju 1936, dakle prije pobune u Španjolskoj, članak »Španjolski iz-

[492] Isto, str. 27.
[493] Pismo I. Jeličića Tominčića prof. Vinku Antiću od 15. X 1937. Pismo kod autora.
[494] Vicko Antić, Sjećanja. Razgovor u motelu Ad Turres u Crikvenici 17. IV 1970. str. 34.
[495] Isto, str. 41 i usmeno saopćenje Vicka Antića i Vjekoslava Lončarića.
[m] F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 33. Vicko Antić, Sjećanja . . . , str. 41.

bori« (Književnik, IX/1936, 4. str. 178—193) i u njemu podrobno prikazao političke i ekonomsko-društvene prilike u toj zemlji. A kada je 17/18. srpnja izbila pobuna generala Franka protiv zakonite španjolske vlade, Kojić je u članku »Kontrarevolucija u Španjolskoj« u rujnu 1936 (Književnik, IX/1936, 9, str. 399—419) iznio sve političke sukobe u zemlji, pobjedu Narodne fronte na izborima 16. veljače 1936. i potom pripreme za izbijanje pobune. Iste godine u članku »Položaj u Španjolskoj« (Književnik, IX/1936, 11—12, str. 513—522), koji je napisan 25. listopada, a objavljen u prosincu, Kojić je dalje opisao stanje u toj zemlji poslije pobune i položaj jedne i druge strane.

Oni drugovi koji su putem partijskih organizacija dobivali i čitali ilegalni organ CK KPJ »Proleter« — a tih je bilo u vinodolskim mjes.tima, pa tako i u Selcima — doznavali su i tim putem što se događa u španjolskoj i kakvu pomoć pruža KPJ republikanskim borcima protiv fašizma. Jer, u »Proleteru« je već u kolovozu 1936, dakle neposredno poslije pobune, objavljen apel CK KPJ pod naslovom »U pomoć španjolskoj demokraciji!«. Apel glasi:

> »U želji da opet sjednu na narodnu grbaču najreakcionarniji fašistički dio španjolske buržoazije, veleposjednici i visoki kler i njihove sluge fašistički generali Franco, Mola i komp. podigli su 18. jula vojnički ustanak protiv vlade narodnog fronta i protiv španjolskih radnika i seljaka, dovodeći plaćenike iz tuđinskih legija i zaostala plemena iz Maroka. U momentu kada pišemo ove redke vodi se već dvije nedelje borba na život i smrt između španjolske demokracije i fašizma. Fašisti su do sada pretrpjeli čitav niz poraza od strane vladinih trupa i radničkih odreda, koji se bore lavovski sa upravo nečuvenom hrabrošću. Nema sumnje da bi španjolski radnici i seljaci već obračunali sa fašističkom kontrarevolucijom, koja u narodu nema oslonca, ma da joj je nedovoljno energično provođenje programa narodnog fronta sa strane vlade olakšalo njezinu kontrarevolucionarnu rabotu. Međutim, fašističke izrode Spanije izdašno potpomažu fašističke vlade Njemačke i Italije i fašističkih krugova Engleske. Fašističkoj kontrarevoluciji već su počeli da stižu u pomoć aeroplani Junkera iz Njemačke, teški bombaši tipa Caproni iz Italije, aeroplani firme Fokkers iz Engleske, kao i oružje i municija. Međunarodni fašizam hoće da u krvi uguši slobodu španjolskog naroda. Dužnost je radnika, seljaka i svih prijatelja slobode da najodlučnije protestiraju protiv pomoći fašističkim razbojnicima Spanije sa strane fašističkih razbojnika Njemačke, Italije i Engleske, da dadu izraza solidarnosti sa borbom španjolskog naroda protiv fašističkog barbarstva.
>
> Radnici, seljaci, prijatelji slobode i demokracije!
>
> Sa svih skupština i sastanaka šaljite proteste protiv pomoći Franku i komp. i šaljite pozdravne brzojave španjolskoj vladi i drugu Largo Caballero! Upriličite sabiranje materijalne pomoći španjolskim radnicima i seljacima, koji se bore za naše zajedničke interese! Pojačajte borbu protiv opasnosti rata i intervencije, koju njemački i talijanski fašistički razbojnici spremaju u Spanili.
>
> Živila borba španjolskog naroda!«[4®7]

Iz članaka u »Književniku« te iz apela KPJ u »Proleteru«, i članaka i pisama koji su potom u njemu objavljeni, vinodolski su komunisti i

[487] Proleter, XII, 4—5, juli-avgust 1936, str. 431—432.

simpatizeri KPJ bili dobro obaviješteni o događajima u Španjolskoj. To potvrđuje i F. Antonić ovim riječima: »Ova brošura (misli na brošuru koju im je iz Zagreba donio D. Bogdanić — op. V. A.) — i ostala štampa koju smo dobili o Španiji nas je ponukala da treba organizirati odlazak ljudi u Španiju i da je možda baš ovaj način odlaska na rad... u Francusku... najjednostaviji«. I dodaje da je Komitet KPJ organizirao odlazak Vinodolaca u španjolsku, a »uglavnom su se javili sami mladi komunisti, svi oni aktivisti o kojima je bilo do sada riječi«.[490]

Poslije izbijanja rata u španjolskoj KPJ pozvala je 8. kolovoza 1936. u posebnoj okružnici komuniste i napredne ljude da pruže pomoć republikancima.[499] Ona je organizirala prikupljanje i otpremu dobrovoljaca. Već u toku 1936. otputovali su prvi dobrovoljci. Banska uprava Savske banovine naredila je područnim vlastima u okružnici od 16. kolovoza 1937, a prema uputama MUP-a (ministarstva unutrašnjih poslova) da se »obrati stroga pažnja svim onim licima koja su po ma čemu levičarski obeležena, kako bi im se onemogućio prelaz državne granice«,[500] ali ni to nije spriječilo Vinodolce da ipak otputuju u španjolsku. Za put u Francusku na rad dobili su potrebne garancije, a na temelju toga i pasoše, pa su legalno mogli prijeći državnu granicu.

Među onima koji su pripremali svoj odlazak u Francusku bio je i Fabijan Antonić, sekretar Komiteta KPJ za Vinodol. To je izazvalo neke promjene u radu komunista u Bribiru i u povezivanju s komunistima u Selcima. Antonić je bio tajnik bribirske Narodne čitaonice. Stoga je održana skupština Čitaonice i na njoj izabran za tu važnu funkciju Josip Skočilić Kurilo s kojim je Antonić inače i do tada održavao veze. Sada mu je dao i neke upute za vršenje tajničke dužnosti jer je imao tek 17 godina. Kako je Skočilić i dalje radio na pošti u Selcima, to je dobro poslužio za vezu između selačke i bribirske partijske organizacije. Antonić je predao Skočiliću i omot knjiga da ih u Selcima preda Ivanu Jeličiću Tominčiću, članu partijske organizacije. To je on i učinio. Drugi omot knjiga i nekoliko brojeva »Proletera« Antonić je predao Skočiliću za upotrebu u Bribiru. Kako je Antonić bio i sekretar Komiteta KPJ za Vinodol, to je tu funkciju, sudeći po svemu, preuzeo Ivan Jeličić Tominčić. Na to upućuje i činjenica da je njemu predana ilegalna štampa.[501]

Poslije završenih priprema Vinodolci su u Španjolsku otputovali u dvije grupe. Prema kazivanju F. Antonića u prvoj je grupi bilo 6—7 komunista, a krenuli su, kako je već spomenuto, oko 20. rujna 1937. Među njima su bili iz Bribira Fabijan Antonić i Juraj Brozičević.™[2] Ostale Antonić ne spominje. Ivan Jeličić Tominčić u svom pismu od 15. listopada 1937. potvrđuje da je od Bribiraca otputovalo u Francusku

[498] F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 27.
[499] Ivan Jelić, Komunistička partija Hrvatske. Zagreb 1972, str. 177 i 395, bilj. 863. — Pregled istorije SKJ . . . , str. 234—235.
[500] I. Jelić, Komunistička partija Hrvatske . . . , str. 395, bilj. 867.
[501] J. Skočilić Kurilo, Moj p u t . . . , str. 7.
[502] F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 27.

»nekoliko dečki«. Ne kazuje njihova imena, ali spominje da je među njima Fabijan Antonie.[503]

Druga grupa Vinodolaca otputovala je u drugoj polovici listopada 1937. Prema navedenom pismu I. Jeličića Tominčića za put u Francusku pripremali su se iz Selaca Vicko Antić, Emil Antić i Josip Pobor-Mikić. Garancije su imali već 15. listopada i čekali su samo pasoše, a namjeravali su otputovati do 20. listopada 1937. S njima su otputovali i Crikveničani koje Jeličić spominje kao »pokretače Čitaonice u Crikvenici«.[504] Kako navodi Vicko Antić, koji je također otputovao s tom grupom, to su bili Nikola Car Crni, Ivan Paljaga, Ivan Skomerža Beli, Drago Zoričić i Miro Zurak. Oni nisu otputovali do kraja listopada, nego 1. studenoga 1937, kako se sjeća Vicko Antić.[505]

Uzevši ukupno,iz Vinodola je po mjestima otputovalo u španjolsku: iz Selaca 3 (Emil Antić, Vicko Antić i Josip Pobor), iz Bribira 1 (Juraj Brozičević), iz Crikvenice 5 (Nikola Car Crni, Ivan Paljaga, Ivan Skomerža Beli, Drago Zoričić i Miro Zurak), dakle devet boraca. Međutim, Vinodolci komunisti došli su u španjolsku i drugim putem: iz Selaca 2(Josip Lončarić iz SSSR-a i Vlado Lončarić iz Zagreba), iz Bribira 2 (Milan Kalafatić iz SSSR-a i Srećko Brozović iz Kanade), iz Triblja 1 (Franjo Koščić iz Kanade), iz Grižana 1 (Ivan Ropac iz čehoslovačke) i iz Drivenika 1 (Anton šimić iz Kanade), dakle njih sedam.[506] Prema jednom »Spisku dobrovoljaca u Španiju sa teritorija sreza Crikvenice« od 22. listopada 1937, koji je upućen banskoj vlasti Savske banovine (pov. br. 868), spominju se četiri španjolska dobrovoljca, već spomenuti Franjo Košćić, Ivan Ropac i Anton Šimić i još nespomenuti Miho Jurišić iz Domijančići, koji je u Španjolsku otputovao iz Kanade, gdje je bio zaposlen kao zidarski radnik.[507] Prema ovim navodima iz Vinodola je otputovalo direktno devet boraca, a osam Vinodolaca krenulo je u španjolsku iz svojih ondašnjih boravišta. U španjolskom nacionalnooslobodilačkom ratu sudjelovalo je prema dosad utvrđenim podacima sveukupno sedamnaest boraca.

Vinodol je, prema tome, kao proleterski kraj dao znatan broj boraca protiv fašizma u Španjolskoj. Razmatra li se samo broj boraca koji su pošli iz svojih rodnih mjesta u Vinodolu, a njih je bilo devet, onda se o radničkom pokretu i radu Partije do kraja 1937. može zaključiti dvoje:

prvo, da je radnički pokret od 30-ih godina u svome razvitku toliko ojačao, toliko napredovao da je izgradio borce antifašiste koji su bili pripravni poći u borbu protiv fašizma izvan svoje domovine, dakle u španjolsku, i

[503] Pismo I. Jeličića Tominčića prof. Vinku Antiću od 15. X 1937. Pismo kod autora.
[504] Isto.
[505] Vicko Antić, Život španjolskih dobrovoljaca u koncentracionim logorima Francuske. Radnički pokret... zbornik I, str. 218—220.
[506] IHRPH, grupa XVII, španjolski dobrovoljci.
[307] Isto.

drugo, da odlaskom ovih boraca radnički pokret u Vinodolu nije oslabio, da je Partija do tada bila izgradila idovolj.no novih boraca za prava radnih ljudi koji su ostali u Vinodolu da se dalje bore političkim sredstvima d jačaju radnički pokret.

Ovolika i *ovakva* partijska djelatnost u Vinodolu u toku 1937. značajna je sama po sebi. Ali njeno značenje još je veće u tome što je ta djelatnost sve više povezana s forumom Partije i uklapa se u njeno opće djelovanje u Hrvatskoj. To je utoliko značajnije što su dvije partijske organizacije, ona u Selcima, i ona u Bribiru, djelujući samostalno i međusobno povezane, ostale dugo odvojene od bilo kojeg višeg foruma u zemlji i bez veze s njim. One nisu bile povezane ni s partijskim organizacijama u Sušaku, Kraljevici, Bakru i Hreljinu, ni sa OK KPH za Hrvatsko primorje, koji je osnovan 1. svibnja 1932.

I upravo s djelatnošću Partije u Vinodolu u toku 1937. treba istaći i ponoviti neke momente iz prethodnih godina da se bolje uoči značenje partijskog rada 1937.

Naime, poslije hapšenja komunista u Hreljinu, Kraljevici, Bakru i Sušaku u svibnju 1934, zatvaranja i istrage te optužbe od 7. rujna 1934. protiv njih 53 od 129 uhapšenih,[508] u Selcima počinje partijska organizacija krajem lipnja 1934. putem Knjižnice javnu borbu protiv Sokolskog društva. Napredne snage uspijevaju pod vodstvom komunista oboriti staru upravu Knjižnice i izabrati novu od naprednih članova. Od sredine 1934. oni počinju djelovati javno. To se nastavlja i 1935. Već je tada bilo očito da napredne snage predvode komunisti. Oni su i na zboru HSS-a 22. prosinca 1935. u Crikvenici nastupili zajedno s bribirskim komunistima i simpatizerima KPJ s antifašističkim parolama, a Selčani su istakli i parolu »Tražimo savez sa SSSR«. U tim akcijama sudjelovao je Vjekoslav Jeličić Jureško, po stažu najstariji član KPJ, inače cijele 1935. knjižničar selačke Knjižnice. Poslije spomenutog zbora, a zbog nošenja onakvih parola, bio je uhapšen i kažnjen. Čak je i sušačka klerikalna »Istina« početkom 1936. napala njega i druge komuniste, spominjući ga pod imenom »Lenjin«, iako se znalo da se to odnosi na njega. Kada je borba Knjižnice u Selcima protiv Sokolskog društva poprimala oblik borbe režima protiv Knjižnice, koja je borba u travnju 1936. privremeno dokrajčena skidanjem sokolskog imena s kraljevskom oznakom s doma, Sokolsko je društvo u jednom dopisu banskoj upravi rad Knjižnice nazvalo »komunističkim radom«.

U tim godinama djelovala je i partijska organizacija u Bribiru, a u jesen 1935. osnovana je nova u Grižanima. Početkom 1936. osnovan je Komitet KPJ za Vinodol, tj. za dva kotara, crikvenički i novljanski, koji se Komitet pred općinske izbore 8. studenoga 1936. nazvao — Pokra-

[508] Pobliže o tome: Bosiljka Janjatović-Petar Strčić, Dva spisa državnog tužioca u Sušaku 1934. god. o članovima i simpatizerima KPJ. Radnički pokret . . . , zbornik I, str. 637—691. — D. Diminić, Komunistički pokret . . . , str. 72.

jinskim komitetom. Konačno, na izborima u Selcima i Bribiru pobijedile su napredne snage i za načelnike su izabrani komunisti. Sve je to bilo poznato javnosti, dakle i režimu, ali ni poslije provale komunista u Sušaku nakon njihova sastanka u Omišlju 11. srpnja 1936. i osnivanja Mjesnog komiteta, hapšenja i optužbe, postojanje partijskih organizacija u Vinodolu i njihova Komiteta nije otkriveno. Dok su tako 8. studenoga 1936. na čelo dviju vinodolskih općina izabrani članovi KPJ, sušačka komunisti uhapšeni su i optuženi, a Hinko Raspor, istaknuti sušački komunista, više puta progonjen i zatvaran, morao je tada po direktivi Partije napustiti Jugoslaviju da ne bude opet uhapšen, a možda i pogubljen.[509]

Ova odvojenost djelovanja komunista u Vinodolu od partijskih organizacija Sušaka i okolice bila je očito na štetu komunističkog pokreta. Do kraja 1936. bio je i Mjesni komitet u Sušaku ograničen na djelatnost u gradu jer, kako iznosi Dušan Diminić, »povezivanje s okolicom još nije bilo uslijedilo«.[510] Tu se svakako misli na bližu okolicu, do Kraljevice i Hreljina, dok povezivanje s mjestima u Vinodolu još nije bilo u planu. Ni Vinodolu nije uspjelo uspostaviti veze s partijskom organizacijom u Sušaku. No ta izoliranost partijskih organizacija u Vinodolu, bez veza s onima u Sušaku i okolici, pridonijela je, vjerojatno, što nisu uslijedile provale u vinodolskim organizacijama, koje su mogle biti inicirane na bilo koji način i bilo s kojim motivom od policije u Sušaku.

Po dolasku Bartola Petrovića u Grižane i povezivanje partijskih organizacija triju vinodolskih mjesta uspostavljena je veza s partijskom tehnikom KPJ u Pragu, ali ne i s partijskom organizacijom u Sušaku. No ma koliko veza s partijskom tehnikom u Pragu bila korisna, napose u dobivanju partijske štampe, ona nije mogla naknaditi nepovezanost s forumom Partije u zemlji. S povratkom B. Petrovića u Prag 1936. ta je veza oslabljena i nije mogla odstraniti daljnju izoliranost partijskih organizacija u Vinodolu. A tu izoliranost najbolje predočuju i pripreme za općinske izbore krajem 1936. kada su partijske organizacije Vinodola ostale bez jasnih direktiva za sudjelovanje na izborima, pa je Pokrajinski komitet morao sam odlučiti kako da se postupi. Odlučio je da se sudjeluje na izborima, da se na njima kandidiraju članovi KPJ kao nezavisni ili na listi HSS-a.

Ovaj osvrt s ponavljanjem nekih već navedenih činjenica u vezi je s izdvojenošću partijskih organizacija u Vinodolu i njihovim manje-više samostalnim djelovanjem u nekoliko godina. On se nameće upravo zato da se bolje uoči i ocijeni partijska djelatnost u tom dijelu Hrvatskog primorja u toku 1937. Naime, to je prva godina čvršće povezanosti vinodolskih partijskih organizacija s forumom Partije u Zagrebu. To potvrđuje prisutnost Draga Bogdanića u Crikvenici i Selcima za vrijeme štrajkova sredinom 1937. Ono nije značilo samo povezivanje s Centralnim odborom URSS-a u Zagrebu, jer su tada vođeni razgovori sa sekreta-

[509] D. Diminić, Komunistički pokret . . . , str. 82. H. Raspor, Tokovima klasne borbe . . . , str. 110—112.
[510] D. Diminić, Komunistički pokret . . str. 82.

rima Komiteta o osnivanju Stranke radnog naroda i upućivanju dobrovoljaca u Španjolsku. A na povezivanje Vinodola sa CK — upravo dva mjeseca poslije osnutka KPH — pokazuje još izrazitije sastanak goranskih i primorskih komunista na tlu Gorskoga kotara krajem rujna 1937. u cilju osnivanja inicijativnog odbora Radničke stranke — Stranke radnog naroda. Sastanku je, naime, prisustvovao Andrija žaja, član CK KPH i prenio direktive za rad na osnivanju stranke.

Ove činjenice navele su i Fabijana Antomića da upozori da je cjelokupni rad Partije u Vinodolu »bio vrlo organiziran, nikakav divlji rad«. On primjećuje da su komunisti u Vinodolu »skoro redovito primali štampu« i »imali vertikalnu vezu s višim forumima«.[511] Takvo stajalište podupire i Vicko Antić, ukazujući na to da upravo sastanak primorskih i goranskih komunista u prisutnosti Andrije Žaje, člana CK KPH, najbolje potvrđuje da su partijske organizacije u Vinodolu bile povezane s višim partijskim forumom.[512]

Prema svemu, rad komunista u toku 1937. u Vinodolu mnogostruko je značajan. Proširen je gotovo na sva vinodolska mjesta i čvršće je međusobno povezan, uklapajući se ujedno u nastojanja Partije. Osim rješavanja regionalnih i lokalnih pitanja (štrajkovi, borba sa sokolima u Selcima, s križarima u Grižanima i Bribiru, općinski izbori) partijske organizacije uključene su i u akciju za osnivanje Radničke stranke — Stranke radnog naroda — i za pomoć Španjolskoj, upućujući iz Vinodola 9 dobrovoljaca.

Godina 1937. je, dakle, godina uspjeha u radu partijskih organizacija u cijelom Vinodolu. Udio selačke partijske organizacije u cjelokupnom radu bio je znatan. Doduše, odlazak dobrovoljaca u Španjolsku prorijedio je redove komunista, ali daljnji rad ipak nije došao u pitanje. I. Jeličić Tominčić piše 15. listopada 1937. ovo: »Teško će se sada jer neki potrebni ljudi odlaze u Francusku«, što je značilo zapravo u Španjolsku. Jeličić ipak nije malodušan i odmah dodaje: »Ali i pored svega toga ne opaža se slabost, postoji neki entuzijazam na svim linijama.«[513] To znači da je revolucionarni radnički pokret u Vinodolu pod vodstvom komunista toliko bio ojačao da će moći aktivirati nove napredne snage, izgraditi nove komuniste i okupiti nove simpatizere KPJ. Bio je to, doduše, i rezultat djelatnosti komunista u minulim godinama, pa je takva osnova potkraj 1937. i dalje otkrivala perspektivu. To je Ivan Jeličić Tominčić dobro uočavao. Nije opažao slabosti koje bi mogle zaustaviti razvitak radničkog pokreta, nego je ukazao na entuzijazam za daljnji rad. Njegovo zapažanje jedno je od obilježja godine 1937. u Vinodolu.

[511] F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 33.
[512] Vicko Antić, Sjećanja . . . , str. 41.
[513] Pismo I. Jeličića Tominčića prof. V. Antiću od 15. X 1937. Pismo kod autora.

10. *Općinska uprava u Selcima pod vodstvom načelnika komuniste*

Pobjeda izborne liste s Vjekoslavom Jeličićem na čelu na izborima 8. studenoga 1936. bila je već sama po sebi povijesni događaj za mjesto. Od pobjede Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) na izborima 11. ožujka 1920. proteklo je bilo 16 godina. Onda su komunisti u Selcima potpuno osvojili općinu i preuzeli vlast, ali je nisu mogli dugo zadržati. Sada, 1936. godine, pobijedio je opozicioni Hrvatski narodni pokret pod službenom listom HSS-a, jer ilegalna KPJ nije mogla javno istupiti. Zajedničko na tim izborima, 1920. i 1936, bilo je to što su u općinsko zastupstvo izabrani radnici, prvi put svi kao članovi KPJ, drugi put kao pristaše opozicije uopće. U oba slučaja vlast u općini preuzeli su mještani koji su pripadali radničkoj klasi i kojima politička i socijalna prava nisu bila zaštićena.

Od 18 odbornika izabrano je njih 16 na listi Vjekoslava Jeličića, dok su 2 odbornička mjesta pripala onom sloju mještana koji su do tada vladali i čija je lista bila poznata kao lista JRZ (Jugoslavenske radikalne zajednice), iako službeno tako nije bila nazvana. Od onih 16 odbornika njih 12 bili su zidari, 1 trgovac, 2 postolara i 1 poljodjelac. Petorica su bila 1920. članovi KPJ: Vjekoslav Jeličić Jureško, Anton Jeličić Mahulja, Augustin Brozović, Josip Antić i Ivan Jeličić Ivanko.[D'4] Prvi među njima. Vjekoslav Jeličić, djelovao je politički na liniji KPJ neprestano od 1920, dakle 16 godina, i kao takav izabran je za općinskog načelnika. Njegova lista, službeno lista HSS-a, bila je u osnovi radnička Lista. Istina, i u dotadašnjim općinskim odborima bilo je uvijek po nekoliko zidara, ali ovi nisu bili politički napredno orijentirani i u odborima je imao prevagu imućniji sloj mještana (jači kućevlasnici, trgovci, hotelijeri, obrtnici, zemljoposjednici) i on je davao ton komunalnoj politici u općini.[815] Sadašnji prodor proletera u općinsko zastupstvo bio je jači, pripadali su siromašnijim mještanima, politički su bili opredijeljeni proturežimski i na strani interesa radničke klase. No osnovno obilježje novoga općinskog odbora bilo je to što mu je na čelu bio član KPJ, izgrađeni komunist, očeličen u borbi za prava radničke klase, ustrajan u njoj i uporan. Stoga je i potrebno prikazati rad o v o g a općinskog odbora u uvjetima građanskog društva i njegovih zakona da se vidi što se događa u općini u kojoj je na čelu komunist i da li se i koliko mijenjaju odnosi poslije četvrstoljetnog upravljanja općinom imućnijih mještana.

Novi općinski odbor položio je zakletvu 18. studenoga 1936. To je prvi zasebno učinio novi predsjednik općine — načelnik — Vjekoslav Jeličić a za njim skupno svi odbornici. Pozdravni brzojav poslan je prvo dru Vlatku Mačeku kao »predsjedniku Hrvatskog narodnog pokreta«, dakle ne HSS-u, a zatim dvorskoj kancelariji.[516] To je bio redovan postupak pri nastupu novog općinskog odbora — prisega i pozdravi — pa se toga pridržao i ovaj odbor. Sutradan je sazvana prva redov-

[514] Prema popisu članova iz 1920. — NKS.
[515] To se vidi iz svih zapisnika opć. odbora u nizu godina od 1923. do 1936.
[516] Zapisnik opć. odbora od 18. XI 1936, tbr. 16.

Vjekoslav Jeličić Jureško, općinski načelnik u Selcima 1936—1937. godine.

na sjednica i održana je 21. studenoga. Na njoj su izabrani članovi 8 pododbora za redovno poslovanje (uboški, građevni, za potrebne prolaze, grobljanski, stočarski, zdravstveni, za procjenu poljske štete i školski). Tako je započeo rad općinskog odbora. Za vrijeme Jeličićeva načelnikovanja održano je ukupno 15 sjednica odbora; u studenom i prosincu 1936 po dvije, a u toku 1937. 11 (u siječnju 3, u veljači 1, u travnju 3, u svibnju 1, u lipnju 1 i u srpnju 2). Na sjednici odbora 20. prosinca 1936. izabrana je uprava općine, koju su sačinjavali predsjednik V. Jeličić i četiri odbornika: Fabijan Lončarić, Silvestar Antić Kombolić, Augustin Brozović i Andrija Jeličić. Na trećoj radnoj sjednici odbora (28. XII 1936) izabrana su u Općinski turistički odbor (OTO), osim predsjednika Jeličića, još dva člana općinske uprave, Silvestar Antić Kombolić i Fabijan Lončarić. Uprava se sastajala po potrebi da riješi hitne stvari. Pod predsjedavanjem V. Jeličića održano je 9 sjednica, od 3. prosinca 1936. do 15. lipnja 1937.

Već sam broj sjednica općinskog odbora (15) i općinske uprave (9) pokazuje da je novi odbor prionuo poslu kako su to zahtijevale i prilike u mjestu, slabo gospodarsko stanje općine, jer je dug iznosio 525.000 d (tj. 425.000, a neubrani namet 100.000 d).[5iv] Stari općinski odbor nije donio ni proračun za 1936, nego je općinska uprava 21. ožujka 1936. izradila projekt proračuna, ali ga općinski odbor nije izglasao.[5"'8]

Novi općinski odbor morao je od prvog časa rješavati pitanje opcin skih činovnika, jer je 17. studenoga, tj. dan prije prve sjednice (18. IX) općinski bilježnik Vjenceslav Rikel izostao s dužnosti, a 19. studenoga zatražio je dvomjesečni dopust zbog bolesti. Njegovoj molbi općinski odbor nije udovoljio »iz gospodarskih razloga«.[519] Na to je bilježnik podnio svjedodžbu dvojice liječnika i na temelju nje odobrio mu je sreski načelnik bolovanje. Općinski odbor uvažio je razloge sreskog načelnika, ali je stavio svoje napomene i otvoreno obrazložio svoje gledište u pogledu »bolesti« svoga bilježnika u ovim napomenama:

> »1. Bolest g. opć. bilježnika takve je prirode da nema izgleda da će se izlečiti u toku dva mjeseca, te je vjerojatno, da će se bolovanje ako ne odmah, a ono nakon kratkog vremena opet nastaviti.
> 2. Pored toga što je zdravlje g. opć. bilježnika Rikel Vjenceslava narušeno što ga čini djelomično nesposobnim za rad, postoji drugi razlog zbog kojega se je *a.* Rikel Vjenceslav povukao iz opć. ureda, a taj je političke naravi. — Naše verovanje da taj razlog postoji rezultira iz celokupnog stanja u kome je ovaj odbor našao općinu kod svog preuzimanja dužnosti, a to verovanje potencirano je postupkom g. Rikel Vjenceslava opć. bilježnika.
>
> G. Vjenceslav Rikel opć. bilježnik radio je u općinskom uredu sve do 17 novembra t. g. kada se je i povukao podnesavši 19 novembra t. a. molbu za bolovanje novom opć. odboru koji je položio zakletvu 18. novembra.
>
> Bolest g. Rikel Vjenceslava nije takve naravi da bi mogla trenutačno nastupiti, a niti je ona zauzela takvoga maha da on nije mogao sa-

[517] Isto od 20. XII 1936, tbr. 24.
[518] Zapisnik opć. uprave od 21. III 1936, tbr. 1.
[519] Zapisnik opć. odbora od 21. XI 1936, tbr. 19, toč. III.

čekati na dužnosti novi opć. odbor što se dokazuje i tim da on nije u krevetu nego se dnevno šeta u kući i dočekuje prijatelje.

Poznavajući naklonosti g. Rikela Vjenceslava kako prema pojedinim članovima odbora tako i prema cjelom odboru koji je izabran slobodnom voljom naroda, a uzimajući u obzir financijsko stanje općine čija je glavna oznaka dug od Din 425.000 bez odgovarajućeg pokrića zbog čega se nalaze i općinske daće pod sekvestrom, smatramo da ovaj općinski odbor nemože pristupiti saniranju općinskog gospodarstva prije nego što bude raspolagao sa činovničkim aparatom koji će pored osećaja dužnosti u rad unesti i dobru volju.

Kako kod sadašnjeg činovničkog aparata ne nalazimo u dovoljnoj meri osećaja dužnosti, a još manje dobre volje što se dokazuje postupkom g. Rikela Vjenceslava kod napuštanja svoje dužnosti, a smatrajući, da za ovakvo gospodarstvo (eno) stanje pored bivših općinskih uprava nosi odgovornost i g. Rikel Vjencesiav opć. bilježnik koji je zbog svoga zdravstvenog stanja i svog stava prema odboru za uspješan rad nesposoban. — Stoga ovaj općinski odbor traži, da se gospodina Vjenceslava Rikela stavi u penziju.«[520]

Postupkom bilježnika V. Rikela i odgovorom općinskog odbora otvorena je kriza u općini u pogledu činovnika. Odbor otvoreno ukazuje na političke razloge povlačenja bilježnika i zamjera mu što je prestao raditi uoči prve sjednice novog općinskog odbora, podnoseći sutradan molbu za bolovanje, dakle što »nije mogao sačekati na dužnosti novi opć. odbor«. Otvoreno ističe da bilježnik nije naklonjen pojedinim odbornicima, pa ni cijelom odboru, i to iz političkih razloga, što je svakako tražilo umirovljenje takvog činovnika.

Bilježnikovo povlačenje s posla u općini bilo je shvatljivo. Njemu nije ni preostajalo drugo poslije izbora i pobjede liste s V. Jeličićem na čelu. Dobro je poznavao novog načelnika i njegove političke poglede, vodio ga je u evidenciji kao komunistu i o njemu slao povjerljive izvještaje sreskom načelniku. U sporu između Knjižnice i Sokolskog društva bio je na strani režima dok su članovi novog općinskog odbora podupirali Knjižnicu. U takvim prilikama bilježnik V. Rikel nije bio ni voljan ni sklon da s novim općinskim odborom sređuje prilike u mjestu i popravlja gospodarsko stanje općine, za koje je i sam nosio dio odgovornosti. Osim toga, znao je da je V. Jeličić beskompromisni borac i da će situaciju raščišćavati ne štedeći nikoga kada je riječ o istini i pravdi.

Povezujući tako pitanje činovnika sa stanjem u općini i svojim radom na ozdravljenju gospodarskih i drugih prilika u mjestu, novi općinski odbor već je u početku pokazao odlučnost i dosljednost, odbacio je svaki oportunizam i svako »nezamjeranje« bilo prema kome. Poslije bilježnikova činovnikovanja u općini više od dvadeset godina i njegove učvršćenosti na tom položaju, odlučan potez općinskog odbora navijestio je da će se pod vodstvom načelnika komuniste smjelo rješavati svi problemi u općini, personalni i gospodarski, socijalni i kulturni. Smatrajući s pravom da će mu bilježnik V. Rikel odmagati u radu, pogotovu što je to i pokazao svojim povlačenjem, općinski odbor odbija na sjednici 24. siječnja 1937. bilježnikovu novu molbu za bolovanje, a

[520] Isto od 28. XII 1936, tbr. 27, toč. I.

općinsku upravu zadužuje »da učiniti sve što je moguće na nadležnom mjestu da se ovaj predmet čim prije likvidira u interesu općine.«[521]

Takvu stavu pridonio je i pregled općinskog poslovanja. Naime, već na drugoj radnoj sjednici (20. XII 1936) općinskog odbora pročitan je kontrolni nalaz sreskog načelnika o pregledu općinskog poslovanja, naročito blagajničke struke. Pregled je izvršen 21. i 23. studenoga 1936, dakle odmah pošto je upravu preuzeo novi općinski odbor. Ovaj je tada primio na znanje »porazan nalaz« i istodobno zadužio općinsku upravu »da u buduće svaku nekorektnost u zametku uguši«. Nije se zadržao samo na tome nego je izrazio i svoj protest svima koji su dopustili takvo poslovanje s ovim riječima:

> »Međutim nemože da pređe preko toga, a da ne protestira što se je takovo stanje sa strane nadzornih organa do sada trpilo i što se je dozvolilo da nesavjesni ljudi sa položaja opć. činovnika dovedu općinu na rub propasti odakle ju je teško sada spašavati, a da se ne upotrebe mjere koje će biti možda u suprotnosti sa postojećim zakonskim propisima.
>
> U vezi sa ovim nalazom odbor konstatuje: Da općinsko gospodarstvo neće biti moguće dovesti u ispravno stanje bez temeljite promjene činovničkog aparata ove općine, te se stoga u tom pravcu moraju poduzeti koraci na nadležnom mjestu.«[522]

Prigovor dakle nije upućen samo općinskim činovnicima nego i višoj vlasti osudom njenih nadzornih organa što su dopustili da »nesavjesni l j u d i . . . dovedu općinu na rub propasti.« Tako je odbor počeo i na ovaj način razotkrivati prošlost i tadašnje stanje u općini.

Pred općinskim odborom pojavili su se, u stvari, problemi od kojih je rješenja zavisilo ozdravljenje gospodarskih prilika općine. Nije bilo u pitanju samo činovništvo koje bi svojim radom moglo pomoći odboru da se općina financijski ojača, da ne ide u likvidaciju, nego i nekoliko krupnih problema. Načelnik Jeličić poznavao je i prije ulaska u općinu donekle stanje u njoj i aktuelne probleme, ali je sada kao načelnik bio u mogućnosti da izbliza, iz dokumenata i blagajničkog poslovanja točno utvrdi činjenice. U tome mu je pomogao i kontrolni nalaz sreskog načelnika za koji je rečeno da je »porazan«. Daljnjim istraživanjem načelnik Jeličić je ubrzo pred općinski odbor iznio kao osnovne ove probleme: samostalnost zdravstvene općine, smanjenje i promjena činovničkog aparata i preuzimanje uprave vodovoda i otplata duga za njegovu izgradnju.

Ovim su pitanjima i načelnik Jeličić i općinski odbor pristupili iz gospodarskih razloga, zbog slabih prihoda općine i nemogućnosti da se njenim prihodima podmire veliki rashodi. To je bila osnova s koje se pristupilo razmatranju i rješavanju spomenutih pitanja.

Na drugoj radnoj sjednici (20. XII 1936), samo mjesec dana poslije preuzimanja vlasti, načelnik Jeličić obrazložio je općinskom odboru da

[521] Isto od 24. I 1937, tbr. 41, loč. VII.
[522] Isto od 20. XII 1936, tbr. 22. toč. I.

ukidanje *samostalne zdravstvene općine* »zahtjevaju gospodarski razlozi, a isto tako radi poboljšanja narodnog zdravlja, jer općina prema sadašnjim financ. mogućnostima nemože udovoljiti svojim obavezama preuzetim uspostavom samostalne zdravstvene općine.« Da bi što jasnije prikazao cjelokupno gospodarstvo, naveo je poimenično povjerioce kojima općina duguje u ukupnom iznosu 425.000 d. Dodavši «tome onih 100.000 d neutjeriva nameta koji »narod usljed slabih gospodarskih prilika nije mogao platiti«, načelnik Jeličić je ustvrdio da se dug penje na 525.000 d. Ukidanjem samostalne zdravstvene općine ušteda na rashodima od 18.000 d upotrijebit će se za otplatu dugova. Prihvativši načelnikovo obrazloženje, općinski je odbor ustvrdio da je »posije šestogodišnjeg iskustva dalji opstanak samostalne zdravstvene općine sa stanovišta financijskih mogućnosti neodrživ, a za održavanje i poboljšanje narodnog zdravlja viio štetan«. Međutim, ni načelnik ni općinski odbor ne traže ukidanje samostalne zdravstvene općine olako i bez razmišljanja. Oni traže vraćanje »uzadruženoj zdravstvenoj općini« s tim »da se ne okmji interes mjesta kao kupališta«, tj. »da se poradi na tome da naše mjesto dobije sjedište banovinskog lekara u koliko je to moguće.«[523]

Na istoj sjednici iznio je načelnik Jeličić i pitanje *općinskih činovnika.* Znao je da se sa starim aparatom ne može provesti nova politika u općini u cjelini, da u ostvarivanju te politike može doći do otpora i odugovlačenja i da će njemu kao prvom funkcioneru biti olakšano provesti politiku novog općinskog odbora s novim činovnicima. Provesti novu politiku s dotadašnjim bilježnikom pokazalo se upravo nemoguće. Bilježnik je u svakoj općini bio povjerljiva ličnost režima i njegov oslonac, pa je vodio i povjerljivu referadu u koju načelnik nije imao uvida. On je mogao povjerljivo izvijestiti o načelniku što je htio, a da ovaj to nikada ne sazna. Prema prilikama koje su vladale u Selcima, nikakva suradnja između novog načelnika i starog bilježnika nije bila moguća,
i bilježnik je svojim odlaskom na bolovanje to i sam potvrdio.

Takav je odnos, međutim, postojao i dalje između načelnika Jeličića i vršioca dužnosti općinskog bilježnika Mata Lončarića. U samom buržoaskom sistemu postpjallo je takvo uredovanje. Povodom proslave dana ujedinjenja (1. XII 1936) v. d. bilježnika Mate Lončarić poslao je
2. prosinca 1936. izvještaj sreskom načelstvu (pov. br. 1086/36) i u njemu optužio u prvom redu načelnika Jeličića s ovim riječima:

> »Predsjednik općine nije prisustvovao službi Božjoj, niti je dao na općinsku zgradu izvjesiti državnu zastavu, koja se inače na opć. zgradi vijala uvjek od Ujedinjenja do sada pa čak i za vrijeme komunističke općinske uprave godine 1920. Predsjednik općine je izjavio da ovaj stav zauzimlje po naređenju vodstva bivše H. S. S. u Zagrebu.
>
> Ovaj postupak predsjednika općine izazvao je u nacionalnim redovima Selčana veliko negodovanje.«

V. d. bilježnika Lončarić optužio je također Ivana Lončarića Mandušića, privremenog tajnika Kupališnog povjerenstva, da je »prisvojio

[523] Isto, tbr. 24, toč. III.

neko pravo općinskog organa koje on pravo međutim nema«. Naime, na Dječjem domu grada Zagreba bila je ujutro 1. prosinca 1936. izvješena, kao i prijašnjih godina, državna zastava. Kada je upraviteljica doma opazila da se nigdje u mjestu ne viju zastave, telefonom je upitala općinsku upravu o tome, a spomenuti Ivan Lončarić odgovorio joj je »da je najbolje da ne izvjesi nikakve zastave«, pa je ona na to skinula zastavu s doma. Bilježnik dodaje da je skidanje zastave »izazvalo veliko negodovanje u redovima nacionalno svijesnih Selčana«.[521]

Načelnik Jeličić nije, dakle, mogao otvoreno surađivati ni s tadašnjim v. d. bilježnika Matom Lončarićem, što se znalo i bez ovoga izvještaja. Načelnik Jeličić predložio je da se izmijeni općinski statut o službenicima iz 1935. i ukinu dotadašnja dva posebna mjesta, naime općinskog bilježnika i općinskog blagajnika, i da se u novu sistematizaciju unese samo jedno mjesto, mjesto općinskog bilježnika koji će ujedno vršiti i blagajničku službu. Ukidanjem toga mjesta predviđena je bila ušteda od 22.040 d (18.440 plaća s dodacima i 3.600 stanarina). Predloženim statutom ukinuto je bilo i mjesto samostalnog općinskog liječnika, što je dalo movu uštedu od 18.000 d.[525]

U kadrovskoj politici ostao je općinski odbor dosljedan. Zatražio je umirovljenje bilježnika V. Rikela, a otkaz je dao općinskom stražaru koji je ujedno ubirao i potrošarinu. Naime, trošarina se posljednjih godina, po ocjeni odbora, nije s dovoljno brige ubirala, što je smanjilo općinske prihode. Načelnik Jeličić predložio je na to da je »za poboljšanje stanja potrebna i promjena ličnosti«. To je odbor prihvatio. Putem natječaja izabran je za općinskog redara i potrošara Vinko Antić Josipov (Metlina 68), koji je onda kao općinski odbornik morao podnijeti ostavku, pa ga je zamijenio zidar Nikola Antić (Selce 94), biran na listi V. Jeličića.[526]

Tako je načelnik V. Jeličić neprestano vodio brigu o kadrovskom pitanju. Dok je bilježnik V. Rikel bio još na bolovanju, a dužnost bilježnika vršio blagajnik Mate Lončarić, Jeličić je uspio da se u općini uposli kao pisar njemu povjerljiva osoba. Bio je to Vjekoslav Lončarić koji je počeo raditi u općini već početkom ožujka 1937. O svom dolasku na rad u općinu i o suradnji s načelnikom Jeličićem Vjekoslav Lončarić iznosi ovo:

> »Došao sam iz svijeta, sa zarade, a nisam bio u Selcima za vrijeme općinskih izbora. Kada sam se vratio u zimu 1936/1937. Slave (tj. Vjekoslav Jeličić — op. V. A.) me je uvukao u općinu s ciljem da se stari aparat izmijeni. Bilježnik Rikel je već bio otišao. U općinu sam ušao početkom 1937. i radio sam dobrovoljno, badava, nekoliko mjeseci. Slave je sve važnije stvari sam rješavao, vodio prepisku, sastavljao prijedloge i obrazloženja. Nije inače imao tko to raditi...
>
> Inače se Slave sa mnom dogovarao, zajednički smo radili. Slave mi je davao zadatke.«[527]

[524] Dopis od 2. XII 1936, Pov. br. 689/1936. — NKS.
[525] Zapisnik opć. odbora od 20. XII 1936, tbr. 25, toč. IV.
[526] Isto, tbr. 26, toč. V.
[527] Pismeno saopćenje Vjekoslava Lončarića od 28. V 1973. Kod autora.

Poslije tri mjeseca rada Vjekoslava Lončarića u općini načelnik Jeličić iznio je na sjednici općinskog odbora 3. lipnja 1937. njegovo pitanje. Izvijestio je, da je »imenovani već ozbiljan mladić i poverene poslove obavlja savjesno, a prihoda nema nikakvih, te je za svoje uzdržavanje upućen na svoj rad«. Dodao je da je potrebno« da mu se osigura bar minimum egzistencije«. Na to je općinski odbor zaključio da se V. Lončarić primi »na dužnost opć. pisara, a ujedno praktikanta«, i to »radi toga što ima kvalifikacije da polaže blagajnički i bilježnički ispit«. Određena mu je plaća od 400 d od 1. svibnja 1937.[528]

Tako je načelnik Jeličić imao u općinskom aparatu odanu i povjerljivu osobu, jer je Vjekoslav Lončarić bio član mjesne organizacije KPJ, kojoj je načelnik Jeličić bio sekretar. To je bio uspjeh u kadrovskoj politici načelnika Jeličića jer je time osigurač sebi pomoć povjerljiva druga, jedinog u općini s kojim je mogao surađivati i na koga se mogao potpuno osloniti. To je bilo korisno za rješavanje aktuelnih općinskih problema.

A krupan problem financijske prirode bio je i *vodovodni.* Vodovod je sagrađen 1932 za tri općine, Novi Vinodolski, Selca i Crikvenicu korišćenjem vrela u žrnovnici, južno od Novoga. Na sjednici odbora 28. prosinca 1936. istakao je načelnik Jeličić da postoje poteškoće u gospodarstvu općine, nastale izgradnjom vodovoda, i da je potrebno održati konferenciju s predstavnicima triju općina u vezi s tim pitanjem. Odbor je zaključio da općinu na konferrenciji zastupaju načelnik Jeličić
i odbornik Franjo Lončarić Brušija, a izvan odbora izabran je graditelj Ivan Jeličić Tominčić kao stručna osoba.[529]

Ovu inicijativu načelnika Jeličića prihvatilo je sresko načelstvo. Na njegov poziv održana je 9. siječnja 1937. u Crikvenici konferencija izaslanika triju općina. Izaslanici su nakon pretresa »vodovodnog pitanja donijeli rezoluciju kako da se ono riješi«. To je trebalo učiniti, kako je načelnik Jeličić izvijestio na sjednici općinskog odbora 12. siječnja 1937, »sa gledišta opć. financija«, zatim »sa gledišta budućeg razvitka ... vodovodnog postrojenja« i konačno »sa gledišta gospodarskog razvitka uopće na čitavom rejonu žrnovnica—Novi—Selce—Crikvenica«. Općinski odbor složio se s izvještajem izaslanika na konferenciji i pozdravio započetu akciju, »jer smatra da je to prvi korak na saniranju prilika koje vladaju u opć. gospodarstvu, a naročito u grani vodovodnog poslovanja«. Prihvativši spomenutu rezoluciju, u kojoj se traži da se umjesto dotadašnjeg upravljanja vodovodom po općinama postavi »jedinstvena uprava za vodovod Žrnovnica—Novi, Selce—Crikvenica, općinski odbor smatrao je da bi se time »stvorilo takvo stanje kakvo jedino odgovara ovoj ustanovi da bi mogla u životu triju kupališnih mjesta igrati onu ulogu koja joj je namjenjena«. Najzad, općinski odbor zadužuje općinsku upravu da i dalje surađuje s općinskim upravama Crikvenice
i Novoga Vinodolskog »do postignuća konačnog uspjeha« i da se vodi računa o interesima naše općine i siromašnog pučanstva kojemu je vo-

[528] Zapisnik opć. odbora od 3. VI 1936, tbr. 75, toč. V.
[528] Isto od 28. XII 1936, tbr. 31, toč. V.

da iz ovog vodovoda neophodno potrebna, a koje u sadašnjim gospodarskim prilikama nema novca za podmirenje ove životne potrebe.«[530]

Na ovaj je način općinski odbor u toku prva dva mjeseca upravljanja općinom (21. XI 1936. — 24. I 1937) zacrtao svoju politiku. Njeno je osnovno obilježje sređivanje gospodarskih prilika u mjestu i pravilnije raspoređivanje tereta u korist siromašnog pučanstva. No sva tri pitanja — samostalne zdravstvene općine, činovničko i vodovodno — bila su složena. Njihova rješenja nisu zavisila samo od općinskog odbora. Više vlasti građanskog društva nisu odmah i lako prihvatile zaključke općinskog odbora, pa je općinska uprava morala nastaviti započetu akoiju.

U međuvremenu, ne čekajući rješenja triju osnovnih problema, općinski odbor poduzeo je i druge mjere za povećanje prihoda i smanjenje općinskog duga. Tako je pojačao kontrolu nad točenjem alkoholnih pića u svima lokalima na taj način da su vlasnici bili pozvani u roku od osam dana da sve piće smjeste u burad pod kontrolom trošarinskih organa, a ujedno da odstrane sve staklene posude (boce i bocune) s pićem, jer ove nisu bile pod kontrolom.[531]

Došlo je također do preseljenja općinskog ureda u interesu štednje iz privatne kuće Filipa Kršula. Tu je bio smješten od 1. svibnja 1931, a rok ugovora isticao je 1. svibnja 1937. Načelnik Jeličić obrazložio je na sjednici 24. siječnja 1937. da je najamnina kod privatnika previsoka i da se općinski ured preseli u prizemne prostorije Doma prosvjete. Time će se smanjiti stanarina za oko 500 d, a s druge strane omogućiti izdržavanje Doma prosvjete,. Prihvativši prijedlog, općinski odbor zaključio je da se preurede odnosne prizemne prostorije. Zamolio je za suglasnost Knjižnicu, a 30. travnja sklopljen je najamni ugovor s općinom koja je Knjižnicu priznavala za vlasnika Doma prosvjete. Adaptacija prostorija stajala je 18.396,25 d.[532]

U interesu unapređenja turizma trebalo je da općina preuzme kupalište kao njegova vlasnica od zakupnika Društva za poljepšanje mjesta, pošto je bio istekao rok najma. Po zaključku općinskog odbora Društvo je tako i postupilo i općina je preuzela vođenje kupališta i plaža. Da bi se dobro gospodarilo, izabran je kupališni odbor od pet odbornika koji stanuju u neposrednoj blizini kupališta i koji su u toku ljeta dosta slobodni. Izabrani su: Silvestar Antić Kombolić, Fabijan Lončarić, Franjo Lončarić Brušija, Bogoslav Brozović i Ivan Antić. Tome odboru određeno je da uz načelnika i općinsku upravu »vodi nadzor nad poslovanjem u opć. kupalištu i da se stara o potrebama kupališta, te da opć. odboru podnosi predloge i daje savjete u cilju boljeg gospodarstva na osnovu čega će opć. odbor donositi potrebne zaključke.«[533]

[530] Isto od 12.1 1937, tbr. 34, toč. I.
[531] Isto od 21. XI 1936, tbr. 18, toč. II.
[533] Isto od 24. I 1937, tbr. 38, toč. IV.
[533] Isto od 18. II 1937, tbr. 49, toč. IV.

Išlo se zatim da kupalište kao privredni objekt kojim upravlja općí' na postigne dobre rezultate. To se nastojalo postići i izborom dobrog osoblja, čuvara, ključarice i blagajnice. Prigodom natječaja za ta mjesta načelnik Jeličić upozorava da se vodi računa »koliko o visini cijene toliko o sposobnostima pojedinih molilaca«. Ujedno naglašava da »obzirom na ito što općina ove godine prvi put uzima kupalište u svoje ruke moramo se starati za postignuće što boljeg financijskog uspjeha i zato moramo nastojati da dobijemo osoblje po što jeftinijoj cjeni, no to ne smije ići preko dozvoljenih granica, jer moramo imati u vidu da onaj tko savjesno radi mora biti nagrađen. — Kupališno osoblje mora biti osobito savjesno, jer od toga zavisi kakve će utiske ponjeti kupališni gosti iz našeg mjesta.« Za čuvara je tada izabran Andrija Jeličić Rokin, za ključaricu Petra Antić Kombolić, a za blagajnicu Anđela Jeličić."[14]

Rješavajući ove probleme, općinski je odbor morao istodobno voditi brigu o dugovima koji su pritiskali općinu. Na prvom je mjestu bio dug električnoj centrali Martina Balena u Crikvenici za rasvjetu. Vlasnik centrale ubirao je već putem sekvestra općinske prihode od trošarine i uvoznine da podmiri svoja potraživanja. 31. prosinca 1936. dug općine za rasvjetu iznosio je 83.862,01 d. Onda je na (traženje Balenovo sklopljena 19. ožujka 1937. nagodba između njega i općine za otplatu duga koji je tada iznosio 60.000 d, s tim da taj iznos putem sekvestra naplati do kraja 1937.[535]

U takvim iteškim financijskim prilikama općinski odbor morao se oslanjati na vlastite snage i sam tražiti put za ozdravljenje gospodarstva općine. Na to je upućivao i izvještaj načelnika Jeličića poslije posjeta banovini. Naime, 4. travnja 1937. Jeličić je po zaključku općinske uprave prisustvovao pokopu dra Slavka Grujića u Beogradu, začasnog člana općine, koji je tu počast stekao zaključkom prethodnog odbora za pomaganje razvoja Selaca i unapređivanje rada Dječjeg doma sa svojom suprugom Mabel, inače rođenom Amerikankom. Vraćajući se iz Beograda, načelnik Jeličić zadržao se u Zagrebu, posjetio je bana dra Viktora Ružića, izložio mu gospodarsko stanje općine i zamolio hitna rješenja nekih pitanja od interesa za općinu, kao ukidanje samostalne zdravstvene općine, ukidanje jednog činovničkog mjesta i umirovljenje bilježnika V. Rikela, preuzimanje vodovoda u režiju banovine i davanje pomoći za javne radove. Jeličić je osim bana posjetio i načelnike odjela i njihove referente kod kojih su bili na rješavanju prijedlozi općinskog odbora. Izvjestivši o svemu tome općinski odbor, Jeličić je iznio da je svagdje bio lijepo primljen, ali mu je rečeno da se rješenja donose sporo zbog nedostatka financijskih sredstava. Za ocjenu situacije i položaja općine te za realističko gledanje samoga načelnika Jeličića na ondašnje prilike važna je njegova izjava da *»smatra da u skorom vremenu nemolemo od Banovine mnogo očekivati ne (go) mora*

[534] Isto od 28. IV 1937, tbr. 64, toč. I.

[535] Zapisnik opć. uprave od 16. III 1937, i opć. odbora od 11. IV 1936, tbr. 53, toč. II.

(se) prionuti na rad i sami svoje stanje sanirati u koliko je moguće« (kurziv V. A.).[538]

Svoj put u Beograd načelnik Jeličić iskoristio je dakle za rješavanje aktuelnih pitanja općine. No do toga putovanja nije došlo samo zbog smrti Slavka Grujića. Na sjednici općinske uprave 24. ožujka 1937, sazvane povodom Grujićeve smrti, načelnik je rekao da je pokojnik »svojim radom doprineo razvitku našeg mjesta, te je potrebno, da se ovom prilikom u znak zahvalnosti, a u granicama naših financijskih mogućnosti izrazi na doličan način naše poštovanje. »Zaključeno je da se na općinskoj zgradi izvjesi crna zastava i pošalje sažalnica udovici Mabel Grujić.[537]

Sazvana je, međutim, nova sjednica općinske uprave (1. IV 1937) i načelnik Jeličić dopunio je prijedlog da pogrebu u Beogradu 4. travnja 1937. prisustvuju izaslanici općine. »Ovo je potrebno učiniti, rekao je tada, koliko radi pijeteta prema pokojniku toliko radi njegovih srodnika što će povoljno djelovati za održavanje i učvršćenje postojećih veza«. Sada je zaključeno »obzirom na nastale okolnosti da predsjednik zastupa općinu na pogrebu.«[538]

Kakve su to »nastale okolnosti«, ovdje se ne kaže. A od prve do druge sjednice proteklo je osam dana, i za to vrijeme nešto se dogodilo. Jeličić nije imao osobnih razloga da prisustvuje pogrebu jednom diplomati vrlo bliskom kralju i dvoru niti su političke prilike s obzirom na tadašnju politiku HSS a na to upućivale. A ipak je nešto potaklo zamisao da se prisustvuje pogrebu i da baš Jeličić pođe u Beograd. Odgonetku ovoga putovanja daje saopćenje ondašnjeg službenika Vjekoslava Lončarića, povjerljiva Jeličićeva suradnika i člana mjesne organizacije KPJ. Lončarić naime kaže:

> »Mi smo raspravljali da li da se ide u Beograd, ali nije bilo veze s partijskim forumom, iako smo poduzimali da se dobije veza. Bilo je otpora da Slave ide u Beograd. Protivan je bio Fabijan Lončarić (zamjenik predsjednika — op. V. A.) i poslije je govorio da se Slavi tako išlo na put. Fabijan je kao i Papić (Ivan Lončarić Papić — op. V. A.) bio protiv komunista. Fabijan je pokazivao tendenciju da se makne Slave, pa se špekuliralo. Papiću je opet smetala popularnost Slavina.
>
> Slave je išao u Beograd po sporazumu komunista Selaca i Bribira. Htjeli smo to iskoristiti da Slave dođe u dodir s nekim komunistima, jer je on nekada radio u Beogradu i poznavao je mnoge drugove. Slave je doista i našao nekog druga u Beogradu, ali nije ništa osobito vidio ni doznao. Stare su veze bile prekinute, pa je to teško išlo, ta uspostava veza.«[539]

Prema tome, mjesna organizacija KPJ u Selcima, kojoj je sekretar bio sam Jeličić, iskoristila je priliku da pokuša uspostaviti partijsku vesu s. Beogradom. Uspjeha doduše nije bilo, ali je sve ovo potrebno spomenuti, jer je Jeličićev odlazak u Beograd različito komentiran iz političkih razloga.

[536] Zapisnik opć. odbora od 11. IV 1937, tbr. 52, toč. I.
[537] Zapisnik opć. uprave od 24. III 1937, tbr. 2, toč. I.
[538] Isto od 1. IV 1937, tbr. 3, toč. I.
[539] Pismeno saopćenje Vjekoslava Lončarića od 28. V 1973. Kod autora.

U prvom redu jasno je što su postojala politička razilaženja između načelnika V. Jeličića i njegova zamjenika F. Lončarića. Prvi je bio komunist, drugi pristaša HSS-a. Bilo je između njih i drugih razlika. Prvi je potekao iz siromašnih radničkih slojeva, drugi je bio iz obrtničke porodice i njihovi pogledi na svijet bili su različiti. Načitan i marksistički opredijeljen, sa sposobnošću da svoje znanje, zapažanja i kritičke poglede uopće i posebno na mjesne prilike iznese popularno u svakom krugu i u svakoj prilioi, V. Jeličić je ostavljao u sjeni svoga zamjenika. A ovaj je, kako tvrdi V. Lončarić, nastojao da još za života Jeličić bude maknut s načelničkog mjesta. To je, uostalom, odgovaralo i politici HSS-a i njezinoga poznatoga i mnogorječivog zastupnika za crikvenički kotar Franje Borića. Kakve je on upute davao za vođenje mjesne politike u Selcima u interesu HSS-a, nije poznato. To se ipak može naslutiti, a one su svakako bile protivne stavovima koje je zastupao i branio načelnik V. Jeličić. I u sklopu ovih okolnosti, a me samo čisto osobnih, shvatljiv je otpor F. Lončarića da V. Jeličić putuje u Beograd. Njemu se opet nije mogao povjeriti cilj toga putovanja i prisustvovanja pogrebu Slavka Grujića, naime, da to traži upravo mjesna organizacija KPJ da bi uspostavila veze s nekim forumom ili barem s pojedincima u Beogradu.

Odnos Ivana Lončarića Papića prema V. Jeličiću bio je složeniji. Prvi se isto tako smatrao pristašom HSS-a, ali je najčešće bio politički neodređen i prilagodljiv srama situacijama koje su nastajale s razvojem političkih prilika. Samoučki uzdignut što se tiče općeg znanja, uostalom kao i V. Jeličić, I. Lončarić Papić mije imao jasna politička opredjeljenja kao V. Jeličić. Odgojen i obrazovan u građanskom društvu, proizišao iz trgovačke obitelji, materijalno dobro situiran cijeloga života, I. Lončarić Papić smatran je uz to vodećim čovjekom u mjestu. On je to zaista bio po pismenosti, obrazovanju i znanju, a bavio se još i književnim i slikarskim radom, istraživanjem povijesnih činjenica te skupljanjem arhivalija i muzealija. Uzevši ga u cjelini, I. Lončarić Papić bio je smatran kao osebujna pojava u mjestu.

U političkom pogledu on nije od 1934. otvoreno slijedio put naraštaja kome je na čelu bio i V. Jeličić. Blizak radnom narodu, Jeličić se u tome mnogo razlikovao od I. Lončarića Papića. Svojom pojavom u javnom životu Selaca i izborom za opć. načelnika V. Jeličić je u tom pravcu zasjenio mnoge dotadašnje načelnike, pa i samog I. Lončarića Papića. Po onome što je u svom životu učinio za Knjižnicu I. Lončarić Papić mogao je, pa čak i morao, biti u prvim redovima boraca za mju protiv Sokolskog društva, kao što su to bili neki njegovi vršnjaci, ali on nije imao smjelosti za takvo opredjeljenje. Njega je čak smetalo što ga revolucionarni naraštaj 1934. nije više birao za tajnika Knjižnice, iako je tu dužnost viršio od njena osnutka (1904). To mu je bilo unaprijed saopćeno. I. Lončarić Papić ostao je poslije toga očito u sjeni, dok je djelatnost toga naraštaja bila oplođena nizom uspjeha u obrani Knjižnice i Doma prosvjete i dovela je do izbora V. Jeličića za opć. načelnika.

Ukazivanje na ovo nije samo u vezi s pogrebom Slavka Grujića i s prisutnošću V. Jeličića na tom pogrebu. Ono je potrebno upravo stoga što se I. Lončarić Papić u svojim neobjavljenim bilješkama[540] više puta osvrće ina Jeličićev rad. Pri tome on iznosi niz netočnosti iz njegova života, koje treba ispraviti. No ito i nije najvažnije. Više zabrinjava što I. Lončarić Papić nije shvatio rad V. Jeličića i njegova naraštaja. Njega smeta što se V. Jeličić u mjestu »slavi kao neki rodoljub« i čak veli da su ito neki »izmislili« (pisano poslije smrti V. Jeličića). Prigovara što je u čitaonici izvješena slika Jeličićeva i što se njegovim imenom naziva jedna mjesna ulica (pisano poslije oslobođenja). Pripominje da se u *Spomenici Vjekoslava Jeličiću,* izdanoj početkom 1938, ne spominje da je bio komunist, iako se to na više mjesta kazuje drugim riječima zbog ondašnje cenzure. Suprotno tome dodaje da je u *Spomenici Hrvatske pučke knjižnice,* izdanoj 1954, napisano da je bio komunista (str. 70), što je sasvim jasno i razumljivo. Ono što se nije moglo reći niti napisati tako pod režimom JRZ 1938, napisano je u novim prilikama u socijalističkoj Jugoslaviji.

Na sve se ovo ukazuje ovdje ukratko stoga da oni koji su čitali ili budu čitali bilješke I. Lončarića Papića ne ostanu u nedoumici i ne podlegnu takvu pisanju i prikazivanju V. Jeličića. Ono je suprotno činjenicama i istini.

Ivan Lončarić Papić ima svoje mjesto u povijesti Selaca, naročito svojim radom u Knjižnici i svojim pisanjem, ali u prikazivanju V. Jeličića i njegova rada nije uočio ili nije htio uočiti njegovo značenje za mjesto. A ono je vidljivo na političkom, kulturnom i komunalnom polju. U Jelioićevu su radu očite mnoge vrline. On pokazuje mnogo hrabrosti i odlučnosti. To je pokazao istupom na političkom zboru u Crikvenici 22. prosinca 1935, to je pokazao kao knjižničar Knjižnice i pogotovu kao opć. načelnik svojim nastojanjima da sredi prilike u općini. To je dobro uočio i javno izrekao ondašnji sraski načelnik Božidar Jambrečak.[541] I. Lončarić Papić to na žalost zaboravlja. U tome mnogo griješi. V. Jeličić je nastojao da se vlastitim snagama i poticajima srede napose financijske prilike u općini. To je uvjerenje izrečeno i u njegovu izvještaju općinskom odboru poslije posjeta banskoj upravi. A vidi se, uostalom, iz sveukupnog njegova rada. Uz ostalo, to je nedvojbeno pokazala politika izbora novih općinskih službenika, pa tako i umirovljenje bilježnika V. Rikela na traženje općinskog odbora odlukom sreskog načelnika.[542] To je bio velik uspjeh načelnika Jeličića i njegova odbora. Time je ukinuto jedno radno mjesto, postigla se ušteda u rashodima, a što je najvažnije, općina se oslobodila činovnika koji nije mogao ni htio provoditi novu politiku u mjestu.

Nije čak ostalo samo pri tome. Raščišćavajući prilike u općini i otkrivajući loše poslovanje, općinski odbor prihvatio je prijedlog od-

[540] Bilješke u ostavštini I. Lončarića Papića. — NKS.
[541] Vidi posebno poglavlje o Spomenici Vjekoslavu Jeličiću, str. 442.
[542] Zapisnik opć. odbora od 14. IV 1937, tbr. 63, toč. VI.

bonnika Silvestre Antića Kombolića da se rasvijetli nabava penkala i kancelarijskog materijala. Povjerio je načelniku Jelioiću da ispita sve okolnosti oko te nabave i podnese izvještaj.

To je i učinio. Zatraživši ponude od triju papirnica u Crikvenici za isti materijal koji je kupljen bez natječaja od firme S. Sessler iz Zagreba uz posredovanje trgovačkog putnika, sravnio je cijene i utvrdio da su za narudžbu odgovorni bivši načelnik i bilježnik. Tako je općini nanesena šteta u iznosu od 1.375 d. Općinski odbor zaključio je da obojica podmire štetu po polovici i zadužio je općinsku upravu »da se pozovu gospoda da stvar mirnim putem likvidiraju.«[543] Odbornici se, dakle, nisu kolebali u poduzimanju ,i ovakvih mjera i iznošenju na vidjelo svake nepodopštine u poslovanju općine.

Ali teško financijsko stanje općine ogleda se naročito u tome što je u pitanje došao sam njen opstanak. Banovina je nastojala da se grupiraju male općine, a takva je bila i selačka. Po primitku dopisa sreskog načelstva o grupaciji općina, općinski je odbor 23. travnja zaključio da se najprije pripremi izvještaj o gospodarskom stanju općine da bi se onda na temelju njega mogao donijeti zaključak. Nalogu banovine i sreskog načelstva trebalo je udovoljiti do 10. svibnja. Načelnik Jeličić doista je pripremio takav izvještaj i podnio ga odboru 8. svibnja 1937. Za ilustraciju kako je načelnik Jeličić prionuo poslu i ikako je ulazio u probleme i razmatrao ih, evo u cjelini njegova izvještaja o gospodarskom stanju općine:

»Kao što je poznato ova opć. uprava i odbor našli su pri svome dolasku na upravu općine, općinu bez proračuna za godinu 1936/37.

Proračun nije donešen iz dva razloga.

1) Što su proračuni već nekoliko godina unatrag bili nestvarni, a ovaj posljednji je u nestvamosti nadmašio sve ranije, te uprava nije znala kako će uspostaviti stvarnu proračunsku ravnotežu.

2) što kod ovakvih gospodarskih prilika nije bilo moguće postići kvorum za pretres proračuna, jer su odbornici neki otputovali, a neki nisu htjeli da dolaze na sjednice, a uprava se je protivila popunjenju odbora.

Sadanji odbor i uprava donesli su odmah zaključke potrebne za postignuće proračunske ravnoteže, a ti se zaključci odnose na 1) dokinuće samostalne zdravstvene općine, 2) dokinuće jednog činovničkog mjesta (izmjena statuta o opć. službenicima), 3) preuzimanje vodovoda po banovini i 4) privremena izmena vodovodnog Statuta.

Ostvarenjem gornjih zaključaka naša bi općina postala potpuno sposobna za samostalan život, a sadašnje nezdravo stanje prouzrokovano je nerazumnim gospodarstvom i zaključcima ranijih odbora koje je zaključke nadzorna vlast bez prigovora odobrila zavedena prikazima serviranim od ranijih uprava koji prikazi nisu bili istiniti.

Međutim zaključci sadanjeg odbora nisu još odobreni po višoj vlasti, te stoga nije bilo moguće pristupiti izradi proračuna.

No ipak pokušao sam sastaviti približan račun te sam ustanovio:

[543] Isto od 23. IV 1937, tbr. 63, toč. VI i od 8. V 1937, tbr. 65, toč. I.

Sa samostalnom zdrav, općinom

Rashod	344.828 din
Prihod	207.306 „
Manjak	87.522 „

Sa udruženom zdrav, općinom

Rashod	326.828 din
Prihod	257.306 „
Manjak	69.522 „

Manjak bi se imao pokriti opć. nametom u prvom slučaju sa 175°/6 u drugom sa 139%.

Naglašavam, da su ove brojke približne i molim da se primi izvještaj na znanje.«

Usvojevši načelnikov izvještaj, općinski odbor utvrđuje »da je stanje prilično očajno, no nije bez izgleda na popravak« i donosi ovaj zaključak:

> Općinski odbor podvlači, da je potrebno poraditi na ostvarenju ranijih zaključaka t. j. preuzimanja vodovoda po banovini te ukidanja samostalne zdravstvene općine, a tako isto i ukidanje jednog činovničkog mjesta, jer bi ostvarenje gornjih zaključaka ova općina postala potpuno sposobna za dalji samostalni život, a u protivnom njoj pretstoji likvidacija, koja likvidacija stanje Selačkog pučanstva nemože poboljšati nego samo pogoršati.«[544]

U vezi s izvještajem o gospodarskom stanju općinski odbor razmatrao je na istoj sjednici pitanje grupiranja općina, kako je to tražilo sresko načelstvo po uputama banske uprave. Za općinu bilo je to važno pitanje. To se odnosilo na daljnji napredak mjesta nezavisno od trenutno lošeg financijskog stanja općine. Stoga su načelnik Jeličić i odbor pridali opravdano značenje ovom pitanju i solidno ga pretresli na istoj sjednici. I izlaganje načelnikovo i zaključak odbora čine cjelinu i dokumenti su koji predočuju kako je razmatran taj problem pod upravom načelnika komunista i odbora sastavljenog od radnika.

Iz tih dokumenata razabire se temeljito ispitivanje trenutnog stanja općine i ukazuje na uzroke koji su do njega doveli. Načelnik Jeličić priznaje da je u takvim prilikama »najjednostavnije likvidirati općinu«, ali on taj put smatra slabošću, jer »to ne bi značilo dnugo nego svaliti brigu na nekog drugog koji treba da misli na nas«. Naprotiv, on ukazuje na odgovornost općinskog odbora i upućuje na vlastite snage te kaže da »narod nas ovamo nije poslao da bježimo od postojećih problema već da ih rješavamo«. Pri tom ukazuje na razvitak Selaca i Crikvenice u protivnim smjerovima, što je izvjesna smetnja njihovu spajanju u jednu općinu, jer se »do sada... nisu formirali identični interesi koji bi djelovali u pravcu zbliženja.« I zaključak općinskog odbora upućuje na to, naime »da se za sada, a tako isto za izvjestan niz godina nemože pomišljati na spajanje općine Selce sa općinom Crikvenicom, jer bi kod toga Selce kao turističko mjesto bilo zapostavljeno«. To smatra i načelnik Jeličić, dodajući tome »pa bilo kakvi se ugovori prethodno sklo-

[544] Isto od 8. V 1937, tbr. 66, toč. II.

pili.« Zastupajući dakle gledište da se općina ne ukida, općinski odbor smatra da se financijsko stanje može popraviti čim banska uprava pomogne otplatu dugova nastalih investicajama u elektrifikaciju mjesta i izgradnju vodovoda za razvitak turizma. Odbor je mišljenja da je ta pomoć banske uprave opravdana, jer od razvitka turizma u Selcima crpi koristi i banovina i država. Pri tom općinski odbor pokazuje i širinu u pitanju spajanja općine Selca s Crikvenicom čim se za to stvore povoljni uvjeti, ukazujući na to ovim riječima: »Nije isključeno, da će se kroz nekoliko godina ova dva mjesta približiti i prazni prostori (misli se uz obalu između Selaca i Crikvenice — op. V. A.) izgraditi te će tada nastati i povoljniji momanat za grupisanje općina, jer će se i interesi u tom pravcu razviti.«[545]

Načelnik Jeličić s cijelim odborom oslanjao se na vlastite snage da, koliko je moguće, riješi teško stanje gospodarstva općine. Umirovljenje bilježnika i time ukidanje jednog činovničkog mjesta te ukidanje samostalne zdravstvene općine, ıs tim da dotadašnji liječnik dođe na budžet banovine, davalo je izvjesnu perspektivu da će se i druga pitanja moći riješiti. U tom je pravcu općinski odbor nastavio svoj rad.

Ipak, dok je s izmjenom činovnika dobro počelo, na financijskom polju još nije bilo napretka. Problemi su kod banovine ostali neriješeni, i da bi se gospodarske prilike u općini popravile, trebalo je i dalje krčiti putove. Financijsko stanje čak se pogoršalo. Naime, osim sekvestra na općinske prihode za račun Martina Balena, vlasnika električne centrale (na iznos od 73.837,84 d) i na prihode kupališta (na iznos od 19.691,36 d), postavljen je sudskom odlukom 19. svibnja 1937. na iste prihode i sekvestar za račun Državne hipotekarne banke na neodređeni iznos, jer općina još nije bila isplatila zajam podignut za gradnju vodovoda. Time je bio sastavljen sekvestar i na prihode od općinskog nameta. Balen je za svoj dug već bio ubrao 74.053,92 d, a od prihoda kupališta imao je

[545] Isto, tbr. 67, toč. III.

U svom obrazloženju pitanja grupiranja općina načelnik Jeličić je rekao:

»Pitanje grupisanja općina, t. j. pitanje likvidacije općine Selce već je nekoliko puta postavljeno.

Glavni razlog zbog kojeg nadzorne vlasti smatraju da je općinu Selce potrebno likvidirati i spojiti sa Crikvenicom jest slabo financijsko stanje naše općine, međutim, prije nego se riješimo na taj korak moramo uočiti sve momente koji govore za i protiv.

Tražeći riješenje žalosnog financijskog stanja naše općine bilo bi najjednostavnije likvidirati općinu, no to ne bi značilo ništa drugo nego svaliti brigu na nekoga drugog koji treba da misli za nas, međutim narod nas ovamo nije poslao da bježimo od postojećih problema već da ih rješavamo.«

Iznijevši kako da se popravi financijsko stanje općine, naime ukidanjem samostalne zdravstvene općine, smanjenjem jednog činovničkog mjesta, prepuštanjem banovini vođenje vodovoda i boljim ubiranjem općinskih daća, načelnik Jeličić je ovako završio svoje obrazloženje:

»Likvidacija općine Selce i grupisanje sa Crikvenicom jest u Selcima vrlo nepopularno, a tome nisu skloni ni pretstavnici općine Crikvenice. Koliko je poznato razlog je tome što su se do sada pa još i sad oba mjesta razvijala pretežno u suprotnim pravcima, te se još nisu formirali identični interesi koji bi djelovali u pravcu zbliženja. — Pored ovog realnog razloga postoji mišljenje da bi Selce bilo zapostavljeno kao turističko mjesto što bi se i dogodilo pa bilo kakvi se ugovori prethodno sklopili.«

još ubrati 27.323,78 d. No dug kod Balena rastao je daljnjim trošenjem električne struje, pa je općina s njim bila sklopila izvansudsku nagodbu. To je ravnateljstvo Državne hipotekarne banke i navelo da posumnja kako općina nju »izigrava«. Sloga se ta banka »pridružila sekvestru tražeći da se svi prihodi ubiru i polože kod suda«. Načelnik Jeličić izvijestio je općinski odbor da je »na ovaj način naša općina došla u jedno nemoguće stanje«.[546] Na to je općinska uprava 29. svibnja 1937. ovlastila odvjetnika dra Josipa Pobora, inače mještanina, da općinu zastupa pred privatnicima i pred sudom u pitanju dugova za elektrifikaciju mjesta i za izgradnju vodovoda. Pobor je to prihvatio, izjavivši na sjednici uprave da »ne traži zato posebnog honorara i nagrade, već da će općina namiriti troškove režije, biljega i gotov trošak«. Protiv sekvestra podnijet je tada utok.[547]

Postavljanjem sekvestra na sve općinske prihode izgubila je važnost izvansudska nagodba općine s Balenom. Stoga je njegov zastupnik dr Ante Kuntarić predložio da se otplata duga u toku 1937. vrši na ovaj način: 15. VI 10.000 d, 1. VII 20.000 d, 1. VIII 20.000 d i 1. IX 5.000 d, a zatim svakog mjeseca po 5.000 d.[548] U takvim je prilikama općinski odbor zaključio da se najprije zamoli dr Kuntarić za izvadak iz tekućeg računa općine od 1. lipnja 1935. do zaključno 30. ožujka 1937, nakon čega će se predložiti nagodba. Na sjednici od 4. srpnja 1937. izabrani su izaslanici općine (Fabijan Lončarić i Franjo Lončarić Brušija) da sklope nagodbu s Balenom za dug od 84.505,15 d zaključno do 31. ožujka 1937, a isplaćivat će se sporazumno s Državnom hipotekarnom bankom.[549]

Ovako tešku financijsku situaciju općine pogoršavalo je još više postojanje samostalne zdravstvene općine. Zahtjev općinskog odbora od 20. prosinca 1936. da se ona ukine, banska uprava nije usvojila »zbog budžetskih nemogućnosti«. Zahtjev je stavljen u evidenciju. Kako je općina početkom lipnja 1937. dugovala općinskom liječniku dru Mati Sobolu oko 17.000 d, a statutom je to mjesto bilo ukinuto, općinski odbor zaključio je da otkaže službu svome liječniku.[550]

Stanje financija općine bilo je dakle i dalje vrlo teško. Ono je doduše nastalo pod bivšim upravama. Uvođenje električne struje u mjesto i izgradnja vodovoda bilo je potrebno, ali za takve investicije nije bilo sredstava, a isplata zajma nije vršena zbog slabog poslovanja u općini. Stoga je načelnik Jeličić s odborom morao ulagati velike napore da se sve ovo sredi. Prvi posjet banovini nije dao rezultata. Stoga je općinska uprava 15. lipnja 1937, na prijedlog načelnika Jeličića, zaključila da se ipak podnese molba banovini za novčanu pomoć od 300.000 d za saniranje općinskih financija i da molbu podnesu osobno načelnik Jeličić i odbornik Anton Jeličić.[551] To su oni i učinili zajedno s pravnim zastupni-

[546] Zapisnik opć. odbora od 3. VI 1937, tbr. 71, toč. I.
[547] Zapisnik opć. uprave od 29. V 1937.
[548] Zapisnik opć. odbora od 3. VI 1937, tbr. 71, toč. I.
[549] Isto od 4. VII 1937, tbr. 79, toč. III.
[550] Isto od 3. VI 1937, tbr. 72, toč. II.
[551] Zapisnik opć. uprave od 15. VI 1937, tbr. 8, toč. II.

kom općine đrom Josipom Poborom. Izvješćujući općinski odbor o tom posjetu banu dru Viktoru Ružiću, načelnik Jeličić iznio je da su uz podnijetu predstavku izložili »sve poteškoće u kojima se nalazi općina kao i uzroke istih«, a ban je po saslušanju »odredio da će po svojim izaslanicima ispitati na licu mjesta gospodarsko stanje općine a zatim odlučiti o davanju pomoći.«[552]

Tražeći pomoć banovine, općinski odbor poduzimao je, međutim, daljnje mjere za povećanje prihoda. Preuzevši vođenje kupališta i plaža, načelnik Jeličić podnio je odboru prijedlog o ubiranju kupališne takse, iako se u praksi već znalo kako se ona ubire. Prijedlog je izradio sam načelnik i bio je usvojen. Interesantno je da se uoči studiozan rad načelnika Jeličića, koji je jedne sezone (1932) i sam radio u kupalištu kao blagajnik.[553] Da je načelnik Jeličić bio poklonio punu pažnju i turizmu, potvrdio je sam na jednoj konferenciji u Crikvenici kada je rekao da široki slojevi narodni moraju više sudjelovati u turizmu, kada je postavio pitanje »tzv. horizontanlog turizma, u kome treba da uzmu učešća širi slojevi naroda, ako je turizam ta grana nacionalne privrede koja ijoš jedina preostaje Primorcu«.[554]

U poduzimanju daljnjih mjera za povećanje prihoda općinski odbor je dozvolio i prodaju vina od 5 1 na više na barkama i brodovima koji doplove u luku, dok je do tada bila dozvoljena prodaja od 50 1 na više. Siromašno pučanstvo mjesta nije se time moglo koristiti. Tako se razvijalo krijumčarenje, a općina gubila trošarinske prihode na vino. Prijedlog je detaljno obrazložio načelnik Jeličić.[555]

Poduzeta je i druga mjera za prodaju vina. Riječ je o domaćem vi-

nu s posjeda mještana u mjestu, na zemljištu u Bribiru ili na otoku Krku. Naime, snižena je trošarina na to vino od 1 d na 0,50 d po litri, da bi se tako suzbilo krijumčarenje ovoga vina od proizvođača do gostioničara bez naplate trošarine. I taj je prijedlog načelik Jeličić temeljito obrazložio.[558]

[552] Zapisnik opć. odbora od 4. VII 1937, tbr. 78, toč. II.
[553] Isto, tbr. 81, toč. V.
[554] Ive S. Jeličić, Turistički rad Vjekoslava Jeličića. Spomenica V. Jeliću . . . , str. 41—42.
[555] Zapisnik opć. odbora od 31. VII 1937, tbr. 83, toč. II.
[556] Obrazloženje načelnika V. Jeličića glasi:
»U Selcima ima oko 100 hektolitara vina za prodaju što znači da bi opć. uprava morala na trošarini ubrati od trgovine oko 15.000 din, međutim dešava se već više godina pa tako i prošle da općinski organi ne uberu više od 1000 do 1500 din i ako se sve vino potroši.
Do toga dolazi na taj način što gostioničari pod raznim izgovorima, kao da vino nije dobro, da je preskupo, i t. d. neće da kupuju vino i prisiljavaju vlasnike istog usljed toga što su ovi siromašni, oskudni u novcu da sami kriumčareći donose im vino kojeg oni onda također kriomice prodaju gostima po istoj cjeni kao i ono na koje isu trošarinu platili. Pored ovog vlasnici vina prodaju također vino na malo iz svojih konoba mještanima a da o tome ne obavjeste općinske organe. Da bi se tome izbjeglo i stvorilo potrebno psihološko raspoloženje u pučanstvu potrebno je sniziti trošarinu na domaće vino od 1,5 na 0,50, a pri tome prekršitelje strogo kazniti. Na taj će način općina ubrati oko 5.000 din no to se može smatrati da će se sigurno ubrati«.
Zapisnik opć. odbora od 31. VII 1937, tbr. 84, toč. III.

Konačno, u cilju ubiranja prihoda načelnik Jeličić je predložio da se dosadašnji nepotpuni zaključci o korištenju javnoga dobra na trgu i drugdje upotpune, jer se mjesto razvija, a »poslovi nisu svi jednako rentabilni stoga treba i takse podesiti prema vrsti posla i veličini zarade«. Prema tom stajalištu određene su takse za upotrebu javnog dobra gostioničara (po m^2 10.— d), za parkiranje auto-taksija (3 d na dan, što se može platiti i paušalno, Jadranskoj plovidbi za smještaj biljetarnice (100 d na mjesec), i za plakate na dvjema oglasnim pločama u kupalištu (za svaki plakat 300 d, ukupno 600 na godinu), za prodavaonicu duhana (12 d na godinu), za kiosk za voće (10 d na mjesec).[557]

Povećavajući tako prihode općine u cilju sređenja financija, općinski odbor vodio je istodobno *socijalnu politiku,* štiteći siromašno pučanstvo. To se vidi u novim *vodovodnim taksama,* na *popravku puto-va, uvoznini* i *kućarini.*

Ne čekajući rješenje vodovodnog pitanja koje je zavisilo od banske uprave, općinski je odbor na prijedlog načelnika Jeličića izmijenio *Statut za upotrebu vode.* U pitanju su bile vodovodne takse i način njihova ubiranja. Dosadašnji statut, po riječima načelnika, za tri godine »pokazao se vrlo nepravedan i nepraktičan«, jer se glavni teret za izgradnju vodovoda prebacuje na siromašno pučanstvo koje od vodovoda ne crpi nikakve koristi pa stoga ne može ni da plati, zbog čega je čitavo poslovanje općinsko u ovoj grani podbacilo, te stoga općina trpi velike štete«. Dodao je da su izmjene vodovodih taksa potrebne da bi se što prije mogao izraditi proračun za godinu 1936/-937.

Općinski odbor usvojio je izmjenu vodovodnog statuta. Po njemu su uvedene specijalne takse od 5 d po osobi na godinu te specijalne godišnje takse za sobe koje se iznajmljuju turistima: za hotelske sobe 30 d za privatne sobe u kupališnom rejonu 20 d, za sobe izvan kupališnog rejona 10 d, ako su u godini iznajmljene 10 dana ili više. Kućni priključci plaćaju po m^3 vode 6 d, a javne izljeve plaćaju po m^3 3,50 d oni koji nemaju vodu uvedenu u kuću, i to prosječno po broju ukućana ili 4 m^3 po svakoj osobi. Mještani koji imaju svoje cisterne veće od 6 m^3 plaćaju polovicu takse utvrđene za javne izljeve.[558]

U pogledu uređenja *općinskih puteva* u 1937. općinski odbor odbio je traženje tehničkog odjela banske uprave da se za to upotrijebi narodna snaga besplatno. Zaključio je da se ti putevi poprave od novčane pomoći banovine. To je obrazložio time da je »narod tako siromašan te je u ovom momentu nemoguće bilo kakve nove terete propisivati«. Na taj je način odbor nastojao stvoriti bar nekakvu zaradu mještanima."[9]

Druga mjera da se pomogne pučanstvu odnosila se na *uvozninu na kukuruzno brašno.* Na sve artikle uvezene na području općine plaćala se naime taksa, tzv. uvoznina. Iako je i taj prihod bio važan za općinske financije, načelnik Jeličić predložio je da se uvoznina na taj artikal

[557] Zapisnik opć. odbora od 31. VII 1937, tbr. 85, toč. IV.
[558] Isto od 24.1 1937, tbr. 37, toč. III.
[559] Isto od 24. I 1937, tbr. 39, toč. V.

ukine, jer je pučanstvo siromašno, a kukuruzno brašno glavna mu je brana. Prijedlog je usvojen da bi se pučanstvu moglo i »na taj način u nekoliko pomoći.«[560]

O brizi odbora za siromašno pučanstvo potvrđuje i rješavanje predstavke nakolicie mještana iz kupališnog rejona u pogledu plaćanja *kućarine.* Ona se plaćala za sve kuće u tom rejonu, tj. uz obalu prema kupalištu gdje su sagrađene ljepše zgrade za iznajmljivanje soba gostima. Taj je propis zahvatio i one kuće u tom rejonu koje nisu bile za iznajmljivanje, a to nije bilo pravedno. Vlasnici takvih kuća zamolili su da se oslobode plaćanja te kućarine. Načelnik Jeličić podupro je ovu predstavku svojim obrazloženjem. S tim se složio i općinski odbor i zaključio da porezne vlasti izvrše reviziju kuća u kupališnom rejonu i izdvoje one koje nemaju uvjeta za turistički promet, pa time ni za plaćanje kućarine.[561]

Isto je tako u *kulturnoj politici* općinski odbor pokazao drukčije stajalište od prethodnoga. Odnosilo se to na Knjižnicu. Prethodni odbor nije ničim pomagao njezin rad. Naprotiv, pomažući Sokolsko društvo, on je i politički i materijalno nastojao onemogućiti rad naprednih snaga u Knjižnici, pa nije odobravao da se Knjižnica oslobodi plaćanja trošarine na vino za starogodišnju priredbu kao tradicionalnu za mjesto. Novi je odbor takvu molbu Knjižnice odobrio za priredbu 31. prosinca 1936. Iako je financijsko stanje općine bilo teško, za Knjižnicu je odbor pokazao puno razumijevanje.[562]

Tako su se i na ovaj način raščišćavali stari računi u mjestu. Općinski odbor je vodio novu socijalnu i kulturnu politiku u korist siromašnog pučanstva.

Konačno, općinski odbor morao je raščistiti i stanje u činovničkom aparatu općine. Na (traženje financijske pomoći od banovine bansika je uprava uputila posebnu komisiju da ispita gospodarsko stanje općine i pregleda napose blagajničko poslovanje. To je i učinjeno. Izvještaj je podnijet banu. Pročitao ga je načelnik Jeličić na sjednici općinskog odbora 31. kolovoza 1937. i na temelju toga govorio je o »dezorganizaciji koja vlada u općinskoj administraciji i o nesolidnosti blagajničkog poslovanja« te je ustvrdio »da se ovo stanje vuče već od 20 godina a sada je došlo na svoj vrhunac te je potrebno da se temeljito raščisti.« Predložio je »da se u interesu općine i što skorijeg opć. ozdravljenja udalji sa dužnosti opć. blagajnika g. Matu Lončarića«. Bio je odlučan i beskompromisan u tome, jer je izjavio da će »ukoliko odbor ne prihvati ovaj prijedlog ... predati ostavku.«

Nalaz komisije banske uprave i dosljednost načelnika Jeličića da je za saniranje općine potrebno imati uz ostalo dobar činovnički aparat, pokazuju da je spomenuta sjednica odbora bila nadasve važna. Odbornici su bili dovedeni u položaj da prihvate stav načelnika Jeličića i da

[560] Isto od 18. II 1937, tbr. 50, toč. V.
[561] Isto od U. IV 1937, tbr. 57, toc. VI.
[562] Isto od 28. XII 1936, tbr. 32, toč. VI.

dosljedno nastave započetu politiku ili će u tome šuštati i pokolebati se. Međutim, ni kod njih nije bilo dvoumljenja. Prihvatili su načelnikov prijedlog koji je proizišao iz nalaza komisije banske uprave o blagajničkom poslovanju, i zaključili »da se opć. blagajnika po svaku cjenu u interesu općine ukloni sa njegove dužnosti, jer se isti nalazi pod disciplinskom istragom.« Tajnim glasanjem od 16 odbornika za prijedlog je glasalo njih 14, protiv je bio 1, a 1 se uzdržao. Poslije glasanja odlučeno je da općinska uprava ovaj zaključak dostavi nadležim vlastima i da se on provede u život.[563]

Time je iz općine bio uklonjen sav dotadašnji činovnički aparat (bilježnik, stražar, blagajnik). To je uspjelo tek poslije duge đevetomjesečne borbe, započete povlačenjem bilježnika (17. XI 1936) i završene otpuštanjem blagajnika (31. VIII 1937). Pri tome u toj borbi zadivljuje dosljednost, upornost i odlučnost općinskog odbora, a napose načelnika Jeličića, da se ustraje na započetom putu poslije pobjede na općinskim izborima i da se u općinskom poslovanju uvede red, zakonitost i štednja. Tako je borba naprednih snaga, koja je započela osvajanjem uprave Knjižnice (22. VII 1934) i kulminirala na izborima (8. XI 1936), sada trijumfirala ovim temeljitim raščišćavanjem prilika u općini unatoč svima poteškoćama. U tom lomu i prijelomu najznačajnije je to da je općinski odbor izdržao u ovoj borbi s protivnicima u mjestu i s višim vlastima. One se više i nisu mogle usprotiviti stavovima i zaključcima odbornika, koje je snalažljivo i pametno predvodio prvi među njima, načelnik Vjekoslav Jeličić.

Tako je u općinskom aparatu sada ostao samo Vjekoslav Lončarić, i sam član mjesne organizacije KPJ. Osim uskog kruga mještana, nitko nije znao da općinu vode u stvari dvojica komunista, iako se to naslućivalo. Sada je trebalo popuniti ispražnjeno mjesto bilježnika-blagajnika. Doduše, načelnik Jeličić je sam dosta radio, pripremao je sjednice, proučavao stanje u općini, izrađivao prijedloge, dopisivao se sa sreskim načelstvom i banskom upravom. Iako su ga vlasti prije i sada vodile na popisu komunista, načelnik Jeličić djelovao je konstruktivno u cilju sredim vanja prilika u općini, pa ga u tome nisu mogle ni one spriječiti. Tako se pobrinuo i za postavljanje novog bilježnika. Na istoj sjednici (31. VIII 1937) zaključeno je popunjenje ispražnjenog činovničkog mjesta. Zaključak glasi:

> »Dosljedno gornjem zaključku (odnosi se na uklanjanje blagajnika — op. V. A.) stavlja se u dužnost opć. upravi da zamoli sres. načelstvo da privremeno postavi jednog spremnog činovnika koji će do okončanja ovog spora vršiti bilježničku i blagajničku dužnost u općini Selce.«[564]

Prihvativši ovaj zaključak, sresko načelstvo donijelo je 13. kolovoza 1937. pod istim brojem (7229) odluku o udaljivanju s položaja dotadašnjeg blagajnika i imenovalo svog činovnika Ludviga Hreljca da privremeno vrši bilježničku i blagajničku dužnost u selačkoj općini.[560]

[563] Isto od 31. VII 1937, tbr. 87, toč. VI.
[564] Isto.
[565] Isto od 1. X 1937, toč. 3.

Ovo imenovanje ima, međutim, svoju povijest. Do njega je došlo na poticaj selačke partijske organizacije. Načelniku Jeličiću i njegovu krugu nije bilo svejedno koga će primiti za općinskog službenika, pa je nastojao pronaći pogodnu osobu. Izabran je upravo Ludvig Hreljac. Mjerodavan svjedok toga je Vjekoslav Lončarić, tada već općinski namještenik i suradnik načelnika Jeličića u općini i u partijskoj organizaciji, koji u svom pismenom priopćenju iznosi ovo:

> »Po odlasku Rikela i blagajnika Mata Lončarića mi smo, Slave, Tominčić (odnosi se na Ivana Jeličića, također člana KPJ — op. V. A.) i ja tražili činovnika. Tražili smo upravo Hreljca, jer su nam ga Bariša Petrović i Luka Marušić (obojica članovi KPJ — op. V. A.) opisali kao simpatizera KPJ. Gandi (odnosi se na Ivana Jeličića Kombola, predsjednika selačke Knjižnice — op. V. A.) je kao turistički referent bio u dobrim odnosima sa sreskim načelnikom Jambrečakom, pa nam je često pomagao. Tako i u ovom slučaju zagovorio je da Hreljac dođe u Selce. Hreljac je došao još dok je Slave bio u općini, ali to je bilo samo par dana i Slave je otišao na bolovanje. Mi smo prvih dana vidjeli da je Hreljac čovjek s kojim će se moći raditi. Ja sam Hreljcu prikazao kakve su ovdje stvari, rekao sam mu i o Fabijanu Lončariću (zamjeniku načelnika Jeličića — op. V. A.) šta mislimo, pa je Hreljac prihvatio ono što sam mu objasnio.«[586]

Tako su u kadrovskom pitanju surađivali komunisti Selaca i Grižana, odakle je rodom bio Hreljac, koga su i Luka Marušić i Bariša Petrović kao zemljaci dobro poznavali. Ta je suradnja bila shvatljiva. Upravo je Bariša Petrović predložio za sekretara Komiteta KPJ za Vinodol Vjekoslava Jeličića, sada selačkog načelnika, pa je tako sresko načelstvo imenovalo za bilježnika u Selcima mladog čovjeka koji je odgovarao i Partiji, što ono tada nije ni slutilo. A Hreljac je na dužnost nastupio odmah, prije odlaska načelnika Jeličića na bolovanje, dakle između 13. i 20. kolovoza, što potvrđuje i Vjekoslav Lončarić.[567] Prisutnost Hreljca u Selcima potvrđuje se inače u zapisniku Knjižnice od 4. rujna 1937, kada je on toj ustanovi darovao 50 d.[588] Malo kasnije (9. rujna) Hreljac prisustvuje sjednici općinske uprave kao privremeni bilježnik i perovođa.[569]

—o—

Rad Vjekoslava Jeličića u općini kao načelnika trajao je od 18. studenoga 1936. do 20. kolovoza 1937, ukupno 9 mjeseci i 2 dana. Naslijedivši upravu u općini u teškom financijskom stanju s mnogo neriješenih problema, Jeličić je ipak uspio u suradnji s općinskim odborom u tom kratkom roku utvrditi smjernice za rad u cilju sređivanja prilika u mjestu i financijskog ozdravljenja općine. Uspio je u tome jer je poznavao prilike i ljude u mjestu, boreći se javno već u redovima članova Knjižnice protiv nepravde i privilegija. Politički dorastao i stručno spre-

[566] Pismeno saopćenje Vjekoslava Lončarića od 28. V 1973. Kod autora.
[567] Isto.
[568] Zapisnik HPK, III, str. 4.
[569] Zapisnik opć. uprave od 9. IX 1937, tbr. 9.

man, za razliku od prethodnih načelnika, Jeličić je uz pomoć odbora rasvijetlio dotadašnji štetan rad u općini, ukazao na zaduženost i slabo financijsko stanje koje je vodilo ukidanju općine. Ali je ujedno ukazao i na rješavanje problema bilo vlastitim snagama ili uz pomoć banovine. Uložio je sve svoje snage da s općinskim odborom, drukčijim od dotadašnjeg i bez utjecaja stare administracije, odnosno uz pomoć nove, napose Vjekoslava Lončarića, oslobodi općinu dugova i njezin rad usmjeri u korist naročito siromašnih općinara. Uspio je da općinski aparat napuste dva činovnika, ali je veće značenje u tome što sa ta dva ispražnjena mjesta u administraciji preuzela dvojica mladih. Načelnik Jeličić doveo je u općinu Vjekoslava Lončarića kao svog partijskog druga, a za drugog, bilježnika Ludviga Hreljca, utro je put i pred općinskim odborom i poticajem partijske organizacije, kojoj je bio sekretar, da baš Hreljac bude imenovan na to mjesto.

Ušavši u detalje svih problema općine i njena poslovanja, načelnik Jeličić sastavio je i skicu općinskog proračuna i o tome obavijestio odbornike na sjednici 8. svibnja 1937, kako je već navedeno. Nije ga, međutim, podnio na raspravu i na prihvat, ali je tom skicom ukazao na mogućnost sastava realnog proračuna. Sada je taj posao dovršio novi bilježnik L. Hreljac. Čim je nastupio na dužnost, Hreljac je pripremio proračun, koji je raspravljen na sjednici općinske uprave 26. rujna 1937, a potom je odobren na sjednici općinskog odbora 1. listopada 1937.[570] Bilo je to u odsutnosti oboljelog načelnika Jeličića, a pod predsjedanjem njegova zamjenika Fabijana Lončarića.

U tom proračunu predviđeni su rashodi u iznosu od 404.121 d a prihodi sa 312.018 d, što pokazuje manjak od 92.103 d. Rashodi su veći od Jeličićeva nacrta za to što spomenuti problemi još nisu bili riješeni, a proračun se odnosio na 1936. i 1937. Bio je sastavljen »prema stvarnim prihodima i rashodima učinjenim u 1936/1937 godini«, kako je i utvrđeno u zaključku općinskog odbora. Žalba koju su podnijeli gostioničari protiv proračuna, odbijena je » s razloga što u istoj nije navedena partija ni pozicija proti koje se imenovani žale«.[571] Ipak je karakteristično da su se žalili upravo ugostitelji, dakle imućniji sloj mještana, kojima politika novog općinskog odbora nije odgovarala ni politički ni ekonomski.

U konačnoj izradi proračuna oboljeli načelnik Jeličić nije sudjelovao, ali ga je nova općinska administracija s općinskom upravom pripremila upravo prema smjernicama koje je on utvrdio u toku devetomjesečnog načelnikovanja, zajedno s općinskim odborom. Prema tome, u taj proračun utkan je i Jeličićev rad, jer se on uporno i savjesno zalagao za to da se u novom proračunu pokažu rezultati nove politike u općini. Iako je u tome samo djelomično uspio, očekujući da banovina riješi prijedloge općinskog odbora, već samo donošenje proračuna bio je uspjeh i putokaz za saniranje općinskih financija.

U svemu što je učinio u kratkom roku, Vjekoslav Jeličić pokazao se doraslim za vođenje općine. Ali on je djelovao i kao član KPJ i isko-

[570] Isto od 26. IX 1937, čl. 4 i zapisnik opć. odbora od 1. X 1937, toč. I.
[571] Zapisnik opć. odbora od 1. X 1937, toč. I.

ristio svoj položaj da Partiji pomogne. Njegov zamjenik Fabijan Lončarić nije pripadao komunistima, djelovao je kao pristaša HSS-a, ali nije mogao omesti Jeličićevo partijsko djelovanje, koje u stvari nije ni poznavao jer je bilo tajno. Jeličićev bliski suradnik i na ovom polju bio je službenik Vjekoslav Lončarić, kojii o tome kazuje slijedeće:

> »Slave i ja nismo naše stvari partijske povjeravali ni Fabijanu Lončariću ni Ivi Lončariću Mandušiću (tada službeniku Općinskog turističkog odbora — op. V. A.). Fabijan je bio s nama, s njim smo radili i on je prihvaćao Slavinu politiku na komunalnom polju, ali je u nekim političkim stvarima dolazilo do nesporazuma između Fabijana i Slave.«

Jedan od tih nesporazuma bio je odnos prema HSS-u, o čemu Lončarić dalje kaže:

> »Bilo je postavljeno i to sa strane HSS da sjednicama općinskog odbora prisustvuje i predsjednik mjesne organizacije HSS-a, kako bi se s te strane uticalo na vođenje politike, ali Slave je to eliminirao. U nekim stvarima bilo je takvih pokušaja, ali na odbornike smo uticali mi komunisti i drugi nisu mogli ništa učiniti.«[572]

Tako je načelnik Jeličić uspijevao ukloniti i takve pokušaje i vodio je politiku općine prema ocjenama mjesne organizacije KPJ, kojoj je bio sekretar. To potvrđuje njegov cjelokupni rad u općini, kao što je prikazan. U jednoj izjavi to naglašava i Vlado Car kada kaže: »Slave je politički bio opredijeljen kao komunista. Fabijan se prikazivao kao naš, ali to nije b i o . . . politički je bio na liniji HSS-a.«[573]

Vjekoslav Jeličić i Vjekoslav Lončarić kao članovi mjesne organizacije KPJ uspijevali su raditi sa simpatizerima KPJ na način da ne daju povoda za sumnje i progone. U doba kada veze s partijskim forumima još nisu bile čvrste i trajne i kada se moralo snalaziti da se dođe do ilegalne štampe i partijskog materijala, znali su iskoristiti ponekad i ono što su dobivali putem općinske administracije od viših vlasti. Takav slučaj opisuje Vjekoslav Lončarić u svom saopćenju:

> »Na općinu su dolazile potjernice za političkim krivcima. To je kotar slao redom po općinama na znanje, a ove slale dalje. Jednom u jednoj potjernici kao prilog bila je rezolucija neke partijske konferencije da se s njom upozna općinska administracija. Ja sam to primijetio i zadržao sam spis neko vrijeme, jer se moralo islati dalje. Otkrio sam to Slavi, on je pročitao, pa sam ja onda to prepisao u nekoliko kopija. Prijepis je duže trajao jer sam tek počeo učiti na mašini i pisao sam noću. Ta rezolucija imala je 3 do 4 strane i za nas je to bio odličan materijal. Kad sam prepisao proslijedili ismo akt u druge općine.«[574]

Tako su radili komunisti Selaca u toku 1937.

Ali kada su perspektive za rad bile sve bolje, i u općini i u partijskoj organizaciji, Vjekoslav Jeličić je pao pokošen bolešću. Umro je u

[572] Pismeno saopćenje Vjekoslava Lončarića od 28. V 1973. Kod autora.
[573] Pismeno saopćenje Vlade Cara od 28. V 1973. Kod autora.
[574] Pismeno saopćenje Vjekoslava Lončarića od 28. V 1973. Kod autora.

sušačkoj bolnici 1. studenoga 1937. i njegovo mrtvo tijelo prevezeno je po zaključku općinskog odbora u rodno mu mjesto. Pokopan je najsvečanije 3. studenoga 1937.

To je bio veliki gubitak i za općinu i za partijsku organizaciju. Mjesto je izgubilo vrsnog načelnika, a Partija dobrog člana i aktivistu, zaslužnog za rad organizacija KPJ i razvitak radničkog pokreta u cijelom Vinodolu.

11. *Kulturni rad naprednih snaga u Knjižnici u toku 1937.*

Unatoč neuređenim odnosima između Knjižnice i Sokolskog društva i neuspjelom pokušaju Knjižnice i sreskog načelstva u Crikvenici da se oni urede putem Domskog reda, bez obzira na ime i vlasništvo doma, prilike u mjestu ipak su se izmijenile. Na upravi općine bile su napredne snage, one snage koje su već 1934. povele borbu protiv Sokolskog društva i osvojile Knjižnicu. Nova uprava bila je na strani onih političkih i kulturnih snaga koje su vodile Knjižnicu i iz kojih je zapravo proistekao novi općinski odbor. On nije ometao rad Knjižnice nego ga je pomagao. I obrnuto. Upravni odbor Knjižnice složio se s prijedlogom općinskog odbora da se općinski ured preseli u prizemne prostorije doma. Na pismeni podnesak općinske uprave upravni je odbor Knjižnice zaključio »da će vrlo rado izaći u susret općinskoj upravi u njezinom nastojanju oko zavođenja štednje u općini, tim prije što će na taj način biti djelomično rešeno i pitanje uzdržavanja doma«. Zaključeno je da visina najamnine bude 300 na mjesec, da preuređenje prostorija izvrši općina o svom trošku na račun najamnine, a »odnosi između Knjižnice kao vlasnika i općine kao zakupnika imaju se odrediti međusobnim ugovorom«. Ugovor je sklopljen na tri godine s tim da se automatski produžuje ako ne bude otkazan ni s jedne ni s druge strane.[575]

Obraćajući se ovako upravnom odboru Knjižnice, qpćinska uprava priznaje ovu za vlasnika doma i s njom sklapa ugovor, ne izvješćujući o tome Sokolsko društvo, koje je inače nesmetano upotrebljavalo damsku veliku dvoranu. U odnosu općinske uprave prema Knjižnici prilike su se izmijenile i Knjižnica je mogla nastaviti i nastavila je svoj rad. S druge strane, Knjižnica podupire mjere općinske uprave da uvede štednju i da se brine za održavanje Doma prosvjete, jer Knjižnica nije u tu svrhu raspolagala potrebnim sredstvima.

Za Knjižnicu su, dakle, nastupile povoljnije prilike za rad. U nju ulaze mlađi mještani. Na skupštini 3. siječnja 1937. oni su podnijeli prijedlog za izbor novog upravnog odbora, pa su izabrana tri člana KPJ (za tajnika Vjekoslav Jeličić, tada načelnik općine, za člana nadzornog odbora Ivan Jeličić Tominčić i za knjižničara Vicko Antić). Ostali članovi upravnog odbora pripadali su naprednim snagama.

U takvu sastavu nastavio je djelovati upravni odbor Knjižnice. U programu je bilo održavanje *priredaba* i *predavanja.*

[575] Zapisnik HPK, II, str. 193. Ugovor u NKS.

Za tzv. mesopusnu (karnevalsku) priredbu- bio je izabran poseban odbor od devet članova: Ivan Jeličić Tominčić, Vicko Antić, Vjekoslav Lončarić, Bogoslav Brozović, Andrija Antić ml. (za uređenje pozornice), Marija Lončarić, Ivan Lončarić Mandušić (za blagajnu), Emil Antić i Andrija Antić st. (za redare.[576] U tom su odboru četiri člana KPJ (I. Jeličić Tominčić, V. Lončarić, Vicko Antić i Emil Antić) i jedan simpatizer KPJ Andrija Antić ml.).

Ta je zabava donijela prihod od 594,86 d. U onim prilikama to je bio znatan iznos. Od toga je uloženo u fond za uzdržavanje doma 298 d, tj. oko 50%, kako je i bilo predviđeno Domskim redom koji nije bilo prihvatilo Sokolsko društvo, ali ga je poštivala Knjižnica. Inače je zabava »u svakom pogledu uspjela«, kako je izvijestio knjižničar Vicko Antić, a upravni odbor u zapisniku »izražava zahvalnost članovima diletantima i želi da se i u buduće sa radom nastavi«.[577]

Na priredbi su davani komadi »Tiskarska pogreška« i »Tjera opoziciju« te djelo Ivana Lončarića Papiča u čakavštini pod naslovom »Mare Mažurana«. U zapisniku se veli da je ovo djelo »kod publike imalo velik uspjeh«.[578] U glumi su sudjelovali: Bogoslav Brozović, Marija Brozović, Vjekoslav Lončarić, Andrija Antić ml., Vicko Antić, Ivan Antić, Josip Pobor, Petar Brozović, Nikola Kršul, Andrija Kršul, Anton Lončarić, Katarina Jeličić, Marija Lončarić Peko vica, Marija Lončarić Trčić i Marija Pobor Ušica. Ova imena pokazuju kako je Knjižnica okupljala u diletantski odsjek sve veći broj mlađih, i kako su se glumom bavili i partijci i simpatizeri KPJ (V. Lončarić, V. Antić, A. Kršul, A. Antić ml.).

Ta je djelatnost nastavljena i u drugoj polovici 1937. O njoj piše Ivan Jeličić Tominčić 15. listopada 1937. ovo:

> »Mi smo već pomalo ušli u našu zimsku stvarnost. Lučina (crkveni blagdan sv. Luka i sajam u mjestu — op. V. A.) je tu. JPKČ (Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica, kako se je Knjižnica tada službeno zvala — op. V. A.) imaće u nedilju na sajam ples. Od tada ćemo početi da radimo. Mislimo stupiti u vezu sa Vojvođanskom omladinom preko »Našeg života« (napredni časopis koji je izlazio u Vojvodini — op. V. A.). Najme kad malo dobijemo para trebamo dobivati diletantske komade sa sela i radničkog života. U tom pogledu obratićemo se i na Tebe.
>
> Isto tako obratićemo se na »Radnika« (tjednik koji je izlazio u Zagrebu — op. V. A.) i prosvjetni odbor URSSA (Ujedinjeni radnički sindikalni savez — op. V. A.). Ove godine ne smijemo nikako zaspati. Trebaće nam i dječjih komada, da i njih okupimo.«[578]

Po zaključku upravnog odbora Knjižnice doista je priređeno nekoliko plesova na lokalne blagdane i sajamske dane (17. i 18. X 1837. na Lučinu i 25. XI 1937. na Katarininu).[580] Na taj su se način okupljali mlađi mještani i mještanke, Kjižnica je razvijala svoju djelatnost i sticala novčana sredstva za svoj kulturni rad. Prva dva plesa priređena su upravo pred odlazak Selčana i Crikveničana u Francusku, odnosno u Španjolsku da se bore protiv fašizma.

[576] Isto, str. 194.
[577] Isto, str. 195.
[578] Isto, str. 196.
[579] Pismo I. Jeličića Tominčića prof. V. Antiću od 15. X 1937. Kod autora.
[580] Zapisnik HPK, III, str. 4 i 6.

Diletantski odsjek nastavio je svoju djelatnost, iako su dva njegova aktivna člana otputovala u Španjolsku (Vicko Antić i Emil Antić), a tajnik Knjižnice i predsjednik općine Vjekoslav Jeličić naglo umro (1. XI 1937). I upravni odbor Knjižnice ostao je »malen«, pa je »uslied odsutnosti nekojih funkcionera i smrti tajnika« popunjen na sjednici 24. studenoga 1937: za tajnika je izabran Ivan Jeličić Kombol, turistički referent, a za odbornike Andrija Jeličić Rokinić i Josip Antić Sokol.[581]

Prema zaključku ovog odbora pripremljena je i starogodišnja priredba (31. XII 1937). Na kraju svoga uvodnoga ugovora tajnik Ivan Jeličić Kombol pročitao je tekst Vinka Antića »Knjižnici — pozdrav« koji glasi:

»KNJIŽNICA naša nije slamka da je svaki vetar nosi; ona nije slaba da je borba lomi; ona neće da poklekne ...

KNJIŽNICA naša je naš najbolji izraz, izraz našeg selčanstva, naše svetle prošlosti, naše borbe kroz decenije, naših odupiranja i nepomirenja___

KNJIŽNICA naša je **svetio** ime našeg **mesta** i **ponos** naš; ona je bodrilac i borac, a mi **smo** joj **verni** na **svakom** mestu, **doma i** van **doma**; mi se '**Staramo** za nju **kao** roditelji za dete— mezimče svoje.

I NEKA TAKO BUDE!

I TAKO ĆE BITI!

KNJIŽNICA je izdržala nametnutu borbu od 1934 do danas, ona je dostojno i časno i kulturno odbranila sebe i ostala neokaljana da i dalje sja na obzoru Selca i da se mesto naše i dalje prosvećuje i dalje napreduje.

KNJIŽNICA je ostala verna i svojoj tradicionalnoj zabavi na Staru godinu i to je još jedan dokaz da ona živi, da r a d i, da napreduje...

I KNJIŽNICI stoga pozdrav i obećanje da ćemo i u 1938 godini nastaviti naše delo, da ćemo produžiti naš rad na procvat njen i celog mesta.

KNJIŽNICI — POZDRAV!

SELC ANIMA — POZDRAV!

SELCANKAMA — POZDRAV!«[582]

Na priredbi je zatim prikazan komad Branislava Nušića »Beograd nekad i sad«. Priredba je »moralno i materijalno dobro uspjela«, kako piše u zapisniku.[5]”

[581] Isto, str. 6.

[5,2] Isto, str. 10. Pismeni pozdrav uputio je prof. V. Antić iz Tetova pošto nije mogao prisustvovati priredbi.

[583] Isto.

Uloge u komadu »Beograd nekad i sad« bile su podijeljene među mještanima i mještankama ovako:

Stanojlo	Ivan Lončarić Ivanov
Persa	Mica Lončarić
Nikola	Miho Lončarić Ružić
Milica	Franka Antić
Zorica	Nikolaja Lončarić
Buba	Lujza Jeličić
Mile	Andre Pobor
Joca	Venko Lončarić
Njegov sin	Toma Pobor
Gospođa Popović	Luci ja Lončarić

Za ovu je priredbu bila pozornica u Domu prosvjete svečano uređena pošto je nabavljen novi veliki zastor, što ga je poklonio Ivan Kršul, član Knjižnice, pri povratku iz Bolivije. On je tada darovao 1.000 d i za nabavu radio aparata. Po prijedlogu upravnog odbora Kršul je bio izabran za počasnog člana Knjižnice, kako je upisano u zapisniku (knjiga III, str. 13).

Za bolji uspjeh ovih priredaba Knjižnice i za okupljanje omladine nastojalo se nabaviti tambure, jer je tamburanje već bilo ušlo u tradiciju mjesta od djelovanja tamburaškog društva »Neven« još prije prvog svjetskog rata. O toj akciji piše Ivan Jeličić Tominčić 15. listopada 1937. ovo:

> »Naročito nam je važno da nabavimo nove tambure. Svake večeri se okupljaju i mladi i stariji oko onih podrtina i udara se. Onu akciju sprovađamo u život. Ljudi su počeli davati po deset i dvadeset dinara. Do sada je sakupljeno dvijesto dinara, najme još zapravo nije najavljena publici sabirna akcija.«[584]

A upravni odbor Knjižnice zaključio je na sjednici 17. listopada 1937. da se tambure nabave i osnuje tamburaška sekcija. Tada je započeo sabirnu akciju[585] Sakupljeno je 1.280 d do 3. prosinca 1937. Tambure su naručene iz Siska i dopremljene do 21. prosinca 1937. Osam tambura stajalo je ukupno 2.800 d, pa je Knjižnica iz svojih sredstava dodijelila iznos od 1.510 d. Odmah je započelo notalno vježbanje, a za pročelnika tamburaške sekcije izabran je Slavko Brozović.[586]

Osim toga upravni je odbor u studenom i u prosincu 1937. te u siječnju 1938 — do godišnje skupštine koja je održana 30. siječnja 1938 — organizirao niz popularnih predavanja. To su ova:

Datum	P r e d a v a č	T e m a
50. XI 1937.	ing. Josip Topličan, poljoprivredni referent u Novom Vinodolskom	O narodnom gospodarstvu
2. XII	„ Ivan Jeličić, dipi, graditelj	Građevne konstrukcije
4. XII	„ Ivan Lončarić Papić	O astronomiji
6. XII	„ Ivan Jeličić, dipi, graditelj	Građevne konstrukcije
9. XII	„ ing. Josip Topličan	O narodnom gospodarstvu
10. XII	„ dr Mate Sobol	O zdravlju
11. XII	„ Ivan Jeličić, turistički referent	Suvremena Kina
14. XII	„ Ivan Lončarić Papić	0 narodnom gospodarstvu

Gospodin Toša	Petar Lončarić
Dule	Mihovil Lončarić
Pianista	Slave Brozović
Manikirka	Nikolaja Lončarić
Sobarica	Nikolica Lončarić
I novinar pornografski reporter	Josip Brozović
I gospodin s Korsa	Slave Brozović

[584] Pismo I. Jeličića Tominčića prof. V. Antiću od 15. X 1937. Kod autora.
[585] Zapisnik HPK, III, str. 5.
[586] Isto, str. 8.

15. XII	„	ing. Josip Topličan	O narodnom gospodarstvu
16. XII	„	Ivan Jeličić, dipi, graditelj	Građevne konstrukcije
18. XII	„	dr Mate Sobol	O zdravlju
15. I	1938.	Petar Bogović, upravitelj građanske škole u Crikvenici	O francuskoj revoluciji
16. I	„	Božidar Jambrečak, sreski načelnik	Evropa u XIX stoljeću s osobitim obzirom na Slavene
20. I	„	Ivan Čupak, tajnik Saveza hrvatskih obrtnika u m.	O naobrazbi samog sebe
22. I	„	Hubert Jeličić, dipi, graditelj	O armiranom betonu
25. I	„	Hubert Jeličić, dipi, graditelj	O armiranom betonu

Predavanja su bila dobro posjećena.[587]

Održan je i tečaj hrvatskog jezika. Za njega se posebno brinuo i održao ga Ivan Jeličić Tominčić, dipi, graditelj. On je 15. listopada 1937. mislio na taj tečaj i o njemu pisao ovo:

> »Meni bi trebalo naročito Pravopis od Boranića ili od Belića i Gramatika od Maretića za jedan kurs u Čitaonici. Trebalo bi održati jedan tečaj iz našega jezika, jer naši ljudi vrlo slabo pišu i čitaju. Ako su te tvoje knjige u Selcu dozvoli mi da ih upotrebim«. Tome dodaje: »Knjigu »Problemi« vratio sam.«[588]

Ivan Jeličić Tominčić također je vodio razgovore s članovima Knjižnice u čitaonici. U njoj su se oni sastajali od 18,30 do 22 sata. Dolazili su i nečlanovi koje se onda nagovaralo da se učlane u Knjižnicu. Ove godine primljeno je 11 novih članova. Nastojalo se da svaki mještanin i mještanka postanu članovi. Koliko su svi posjećivali čitaonicu, vidi se i po utrošku električne struje. Naime, 1936. utrošeno je za struju 350 d, a 1937. dvostruko, tj. 771,50 d. Čitaonica je primala dva časopisa, »Književnik« i »Našu stvarnost« te listove: Novosti, Primorske novine, Jugoslavenski Lloyd, Radnik, Novi list, Glas Pologa, Gospodarski list.[589]

U Knjižnici su također izdavane knjige.

U toku 1937. nije bilo težih sukoba i okršaja sa Sokolskim društvom, pa se u Knjižnici moglo mirno raditi. Međutim, u pogledu Doma prosvjete došlo je do parničenja kada je Tomo Jeličić, pomorski strojar, kućevlasnik, bogatiji mještanin, inače član Knjižnice i Sokolskog društva, tužio Knjižnicu sudu putem odvjetnika dra Anta Kuntarića za dug od 6.550 d. Jeličić je tvrdio da je za gradnju doma platio cement u iznosu od 6.050 d, a ranije posudio 500 d Odboru za gradnju doma. Tako je dr Kuntarić obavijestio upravu Knjižnice, Sokolsko društvo i Odbor za gradnju doma. Knjižnica je odbila tu tužbu dopisom odvjetniku dru Kuntariću 15. kolovoza 1937:

> »Na Vaš dopis od 13. jula 1937. upućen Jugoslavenskoj Pučkoj Knjižnici i Čitaonici u vezi potraživanja gosp. Jeličića Tome može odgovoriti sledeće:

[587] Isto, str. 12, 19, 20.
[588] Pismo I. Jeličića Tominčića prof. V. Antiću od 15. X 1937. Kod autora.
[589] Zapisnik HPK, III, str. 22.

»Ovoj upravi nije poznato da postoji bilo kakva dugovina koju bi gosp. Jeličić Toma potraživao od Jugoslavenske Pučke Knjižnice jer iz naših knjiga to nije vidljivo.

U koliko je gosp. Jeličić Tomo novac pozajmio ili poklonio odboru za gradnju Doma to se izvolite obratiti na predsjednika toga odbora gosp. Antića Luku jer isti nije još ni do danas sa svojim odborom izvršio likvidaciju niti položio računa.«[590]

I ovom je tužbom trebalo zadati još jedan udarac Knjižnici. Međutim, »naša je Knjižnica — kaže se u izvještaju tajnika za godišnju skupštinu 30. siječnja 1938 — uspjela tužbu odbiti i parnicu dobiti.«[591]

Završivši tako u radu godinu 1937, Knjižnica je svoju 34. godišnju skupštinu održala u dosta povoljnim okolnostima 30. siječnja 1938. To se zapaža i u uvodnoj riječi predsjednika Silvestra Antića Kombolića:

»Zadovoljan sam — veli on — što je mene zapala čast da nakon 34. godišnjeg knjižničinog života radim na njezinom procvatu. Zadovoljni mogu biti i oni članovi koji su pred 34 godine postavili temelje ove za naše mjesto neophodno potrebne ustanove koja danas potpuno odgovara svojoj svrsi. Pozdravljam g. Ivana Lončarića Papića koji je bio inicijator i najviše je doprineo ostvarenju. Zahvaljujem se i drugim članovima koji su radili na razvitku. I oni bi se radovali kada bi bili među nama, ali ih nažalost krije crna zemlja, njihove koisti trunu po raznim tuđim predjelima. I ove godine smo izgubili 4 člana i to Jeličić Stjepana, Schnitzer Adalberta, Lončarić Franju i Jeličić Slavka, pa neka im svima Slava! (Članovi kliču: Slava im!).

Zamislite kako bi izgledalo danas Selce kada nebismo imali ove ustanove. Morali bi nastojati da je stvorimo, a danas u ovim teškim prilikama nešto stvarati vrlo je teško.

Od njezina osnutka pa do danas knjižnica odnosno njezine uprave vode borbu, jer imade ljudi koji obratno misle, ali pravda pobjeđuje! Gospodo članovi, i kad smo osnivali ovu ustanovu, nismo mislili na neke visoke, pa smo i članarinu utvrdili vrlo nisku, tako da može pristupiti i onaj najsiromašniji Selčanin. Ni danas nije članarina tako visoka, a da nebi svaki koji imade i malo osjećaja i razumjevanja mogao platiti, pa vas molim, koji još niste članovi da se začlanite.«[592]

Izvjesna mirnoća zapaža se i u izvještaju tajnika Ivana Jeličića Kombola. Tu se tvrdi da se je »rad našega društva odvijao u prošloj godini nešto normalnije nego u god. 1936, ali još uvijek u znaku borbe sa mjesnim Sokolskim društvom u pitanju D o m a . . . « Dodaje se, da rezolucija lanjske godišnje skupštine Knjižnice (3. I 1937) u pogledu doma »nije u cijelosti došla do izražaja«.[593] Stoga je i ova godišnja skupština zaključila da »glede vlasništva Doma skupština ostaje jednoglasno kod rezolucije donesene na godišnjoj glavnoj skupštini 1937. god.«[594]

Na kraju tajničkog izvještaja sažeto se ukazuje na rad Knjižnice i uočava se njena budućnost ovim riječima:

[580] Isto, str. 1—2.
[591] Isto, str. 18.
[592] Isto, str. 15 i 16.
[593] IstOj str. 17.
[594] Isto, str. 26.

»Tako knjižnica i čitaonica proširuje svoju djelatnost u svima pravcima, u njoj se održavaju sastanci, raspravlja o njezinim i općim narodnim pitanjima, te ona u duhu svojih pravila ispunjava svoj zadatak na korist i napredak našega mjesta.

Sveta nam je stoga dužnost čuvati ovu upravu (tj. ustanovu — op. V. A.) od svih potresa cijelu i jedinstvenu i oni koji nisu još njeni članovi neka pristupe u članstvo i ojačaju nas.«[595]

Cijele godine 1937. Knjižnica je, dakle, vodeća snaga u mjestu na kulturnom polju. Ona čvrsto stoji kao vlasnik doma, još bezimenog, koji Sokolsko društvo i dalje uporno naziva »sokolskim«, pokušavajući oživjeti nešto što je propalo razvitkom političkih prilika u zemlji i napose otporom i pobjedom Knjižnice da se Dom prosvjete ne »sokolizira«, tj. da mu jedinim vlasnikom ne postane Sokolsko društvo, kakva je namjera bila. Istina, u toku 1937. glavna borba u mjestu vodi se u općini, pošto općinski odbor raščišćava stanje u činovničkom aparatu i nastoji srediti gospodarske prilike i otplatiti dugove. Ipak je Knjižnica, ma koliko je općinski odbor razumijevao njezin rad i pomagao ga, i ma koliko sada radila u miru, bila na udaru reakcionarnih snaga i morala je biti pripravna da odbije svaki novi pokušaj protivnika na žarište naprednih snaga pod vodstvom komunista. Ona je na to i bila pripravna.

12. *Antimarksistički komiteti protiv širenja komunizma u Vinodolu*

U kakvim se političkim prilikama djelovalo u Vinodolu, u svakom mjestu, pa tako i u Selcima, posebno pokazuju mjere vlasti da suzbije širenje komunističkog pokreta u cijeloj zemlji. Naime, vlastima je od početka 1937. zadavalo velike brige što komunistički pokret ne samo nije ugušen već se sve jače širio. To se vidi iz okružnice ministarstva unutrašnjih poslova koju je Odeljak za državnu zaštitu uputio banskim upravama. Njezin je predmet »pokretaje privatne inicijative u borbi protiv komunizma.«

U uvodu ove okružnice iznosi se općenito ovo:

»Komunistička razorna akcija, koja svojim anarhističkim i asocijalnim tendencijama ugrožava temelje današnjeg društvenog poretka, primila je u svojoj najnovijoj fazi oblik strategiski i planski razrađenog borbenog delovanja, upravljenog na sve forme i sva područja građanskog društva.

Ceneći realno rad komunista u posleratnoj periodi vidna je stvarnost da se ovaj rad izražen inkokreto ma u kakvoj formi, kreće u pravcu stvaranja građanske revolucije i nasilnog obaranja ekonomskog poretka kao svojoj osnovnoj liniji.«

U okružnici se tvrdi da se u Jugoslaviji komunisti uvlače u razne ustanove, društva i organizacije i da u njima preuzimaju vodstvo te

[595] Isto, str. 23.

tako vješto revolucioniraju narodne mase. Ta je tvrdnja bila dobrim dijelom točna, što potvrđuje i rad komunista u Hrvatskoj pučkoj knjižnici u Selcima već od 1934. Ministarstvo stoga upozorava na opasnost i dodaje:

> »Uvažavajući i ceneći delovanje komunističke partije u našoj zemlji, kao ozbiljnu i akutnu socijalnu opasnost, ne sme se ni časa stati u odbrani društva od razornog marksističkog udara. Vidimo, a iz dana u dan uveravamo se sve više, da se internacionalni marksizam neće do svog konačog uništenja odreći svetske revolucije i svetske diktature proletarijata.«

Prikazujući, u stvari, rad komunista iskrivljeno i videći veliku opasnost za građanski društveni poredak, buržoazija strepi od širenja komunističkih ideja, kako se to vidi također iz ove okružnice. U njoj se iznosi da se u pojedinim zemljama zbog toga osnivaju »antimarksističke organizacije«, pa se poziva da se i u Jugoslaviji »marksističkom razaranju mora suprotstaviti kolektivan i organizovan otpor svih zdravih nacionalnih snaga, koji bi na suprot idejama komunističkog internacionalizma istakao ideju nacije, domovine i narodnih tradicija.«

Ministarstvo priznaje da su organi vlasti do tada uspijevali preventivno ili represivno suzbiti komunističko djelovanje, ali istodobno tvrdi da se »akcija na suzbijanju i paralizovanju komunističke revolucionarne propagande ne sme ograničiti isključivo i jedino na ovo delovanje«. Ocjenjujući da je »komunistička opasnost... opšta društvena pogibao«, što, razumije se, nije točno, i tvrdeći da je propagandna djelatnost komunista obuhvatila u svoju razornu mrežu sve domene javnog društvenog života«, ministarstvo zahtijeva »kao nužno hitno i neizbežno angažovanje svih dobronamernih, konstruktivnih društvenih slojeva, koji bi u obliku kolektivne akcije širokih razmjera, poveli odlučnu i energičnu antimarksističku borbu.«

Prema uputama ovog ministarstva, tu borbu treba povesti osnivanjem banovinskih i mjesnih antimarksističkih komiteta, koji bi »na liniji svoga djelovanja stajali u neposrednoj vezi sa organima mesnih državnih vlasti.« Same komitete će sastavljati predstavnici patriotskih, humanih, sportskih i kulturnih društava, svećenstva i škola »bez obzira na volju pojedinih nastavnika«. Njihov rad treba da bude javan, a »radni program treba da se svede na idejnu antikomunističku akciju sredstvom predavanja, štampe, literature, filmova, raznih priredaba.« Dajući tako ovim komitetima široku ulogu, ministarstvo upozorava da se sav rad organa vlasti »mora provoditi na najdiskretniji način kako bi celokupno ovo delovanje odavalo spontanu privatnu akciju i inicijativu, i da se ne može prebaciti da je ova akcija delo policije.«

Prema ovoj ministarskoj okružnici banska uprava Savske banovine dala je upute sreskim načelstvima za osnivanje antimarksističkih komiteta. I ona tvrdi da je »cijelo društvo ugroženo marksističkom propagandom«, da se stoga u komitete pozovu pogodne osobe, tj. one »koje imaju većeg utjecaja na udruženja sa velikim brojem članova«,

đa u komitetima budu zastupane radničke organizacije »koje stoje na antikomunističkom stanovištu«, a to je, kako se navodi, u Savskoj banovini Hrvatski radnički savez. Banska uprava posebno upozorava da policijske vlasti neka rade tako »da ne ispadne policijska vlast kao inicijator, kako je to naglašeno i u uputstvu ministarstva unutrašnjih poslova«. Ujedno je zatražila da joj se do 20. veljače 1937. dostave izvještaji o osnutku antimarksističkih komiteta.[596] Prema tome, ova je akcija policije zamišljena ozbiljno da se i na ovaj način u svima mjestima spriječi djelovanje KPJ i svih naprednih snaga uopće. Ona ujedno pokazuje kako je policijski sistem stare Jugoslavije nastojao upregnuti sve konzervativne snage za očuvanje nepravednog građanskog društva.

Razumljivo, i sreski načelnici u Vinodolu, u Crikvenici i Novom Vinodolskom, postupili su po dobivenim uputama, ali svaki na svoj način. Novljanski je izvijestio bansku upravu »da se u ovom srezu za sada ne osjeća potreba za osnivanje antimarksističkog komiteta«.[597] Suprotno tome, sresko načelstvo u Crikvenici izvijestilo je »da su u ovopodručnim općinama obrazovani antimarksistički komiteti u borbi protiv komunizma« i dostavilo popis osoba u tim komitetima po općinama.[598]

Nameće se pitanje točnosti izvještaja jednog i drugog sreskog načelnika, novljanskog i crikveničkog.

U novljanskom kotaru djelovanje komunista bilo je poznato na području Bribira i Ledenica, pa stoga iznenađuje što sreski načelnik ne smatra potrebnim osnivanje antimarksističkih komiteta početkom 1937. Suprotno njemu, sreski načelnik u Crikvenici osnovao je antimarksističke komitete u svih pet općina kotara, u Crikvenici, Selcima, Grižanima, Driveniku i Sv. Jakovu-Šiljevici (današnjem Jadranovu). Iz toga se može zaključiti, barem po ocjeni sreskog načelnika, da su komunisti djelovali u svima ovim općinskim mjestima i njihovim selima, da su se u njima širile komunističke ideje, kada se tome priprema protuudar osnivanjem spomenutih komiteta. Drugo je pitanje i ono traži daljnja istraživanja, da se odredi kako se i koliko djelovanje komunista očitovalo u pojedinim mjestima, dakle ne samo u Selcima, Bribiru, Ledenicama i Grižanima.

Sastav ovih komiteta izvršen je šablonski. U njih su izabrani svećenici pojedinih mjesta i poneki mještani, a obavezno učitelji mjesnih škola. Samo ministarstvo, kako je navedeno, tražilo je da se njih bira »bez obzira na volju pojedinih nastavnika«. Ali od ovako sastavljenih komiteta nije se zapravo ni moglo očekivati neku javnu djelatnost ši-

[596] Okružnica ministarstva unutrašnjih poslova upućena putem banske uprave Savske banovine, odjeljak za državnu zaštitu, Pov. II. D. Z. br. 105/37 od 21. siječnja 1937. — IHRPH, grupa XVI/1 1937, kut. XXIX.

[597] Sresko načelstvo u Novome, Pov. br. 115/1937 od 15. II 1937. banskoj upravi Savske banovine. — IHRPH, grupa XVI/1 1937, kut. XXIX.

[598] Sresko načelstvo u Crikvenici, Pov. br. 104/1937 od 19. II 1937. — IHRPH, grupa XVI/1 1937, kut. XXIX.

reg opsega protiv komunističkog pokreta, kako su to tražili ministarstvo unutrašnjih poslova i banska uprava. Doduše, pojedini članovi tih komiteta mogli su obavještavati općinsku vlast ili izravno sresko načelstvo o djelovanju komunista u pojedinom mjestu, no da li su to činili, dosad nije utvrđeno. Inače napredne snage koje su djelovale u Vinodolu pod vodstvom komunista nisu onda ni saznale, koliko je poznato, o postojanju komiteta ni o njihovu sastavu u općinama crikveničkog kotara.[599]

U Selcima je Antimarksistički komitet bio sastavljen od mjesnog župnika, dvojice članova Sokolskog društva i mjesne učiteljice, koja je inače bila naklonjena naprednim snagama u Knjižnici i 1934. bila njezin knjižničar (Anđela Glavan). A u času osnutka tog komiteta općinski je načelnik bio komunista V. Jeličić Jureško, u Knjižnici su napredne snage nesmetano djelovale, a dva člana Sokolskog društva kao članovi komiteta nisu mogli nešto više poduzeti protiv naprednih snaga i njihova djelovanja u Knjižnici nego što je Sokolsko društvo poduzimalo do sada. Ipak, i selački Antimarksistički komitet, za čije se postojanje također nije znalo, predstavljao je izvjesnu opasnost za napredne snage ovoga mjesta u borbi Knjižnice protiv režima. Da li su ti članovi komiteta slali kakva obavještenja ili ih davali usmeno, i kome, to se ne zna. Činjenica je, međutim, da je od početka 1937. uz Sokolsko društvo u Selcima postojao Antimarksistički komitet koji je kao drugi reakcionarni centar imao poslužiti u borbi protiv komunista i širenja komunističkih ideja. Do tada u tome nije uspjelo ni Sokolsko društvo, pa nije uspio ni Antimarksistički komitet u idućim godinama, kako će se vidjeti iz daljnjeg izlaganja.

D) NOVI UDIO SELACA U DJELOVANJU KOMUNISTA VINODOLA 1938—1941.

Radnički pokret u Vinodolu izgubio je u Vjekoslavu Jeličiću sekretara Komiteta KPJ za Vinodol, istaknutog komunistu koji je djelovao i riječju i djelom. Njegov utjecaj iz rodnog mu mjesta širio se u suradnji s ostalim članovima KPJ i njenim simpatizerima uzduž vinodolskog područja. A njegovo rodno mjesto izgubilo je u njemu općinskog načelnika i sekretara mjesne organizacije KPJ i valjanog predvodnika u svima akcijama, od onih u Knjižnici i za spasavanje Doma prosvjete do onih za osvajanje općine i do provođenja nove politike na komunalnom polju.

Višegodišnje djelovanje Vjekoslava Jeličića u mjestu pridonijelo je razvitku i jačanju radničkog pokreta, učvršćenju partijskog rada putem mjesne organizacije kojoj je on bio sekretar, i izgradnji mladih komunista. Ovo posljednje bilo je od osobitog značenja za daljnji rad

[599] Usmena izjava V. Lončarića, A. Kršula i V. Cara te sjećanje autora.

KPH ne samo u Selcima nego i u cijelom Vinodolu u suradnji s komunistima pojedinih mjesta, štoviše, poslije dotadašnjih uspjeha u Knjižnici i rada u općini, te razvoja političkih prilika u zemlji i sve uspješnijeg djelovanja KPJ poslije dolaska Josipa Broza Tita za generalnog sekretara pod konac 1937, jačali su i redovi KPH u Vinodolu kao dijelu Hrvatskog primorja. Upravo od 1938. do 1941, dakle u razdoblju pred drugi svjetski rat (1939) i slom Jugoslavije (1941), u Vinodolu se razgranao partijski rad okupljanjem sve većeg broja radnika i jačanjem mjesnih organizacija. Uspostava stalnih veza s KPH putem OK KPH u Sušaku posebno je obilježje ovih godina, što je istodobno pridonijelo sve uspješnijem radu Partije. To najbolje potvrđuje činjenica da je poslije trogodišnjeg djelovanja (1938—1940) u Vinodol prispio i sam sekretar CK KPH Rade Končar i početkom 1941. održao sastanak s vinodolskim komunistima.

U cijelom tom razdoblju komunisti u Selcima s pristašama radničkog pokreta nastavljaju djelovati već dobro utrtom stazom, zacrtanom još za života Vjekoslava Jeličića. Njegov rad nije zaboravljen, nego je, naprotiv, poticao mlađe na nova pregnuća. Jeličićevi najbliži suradnici produžili su započeto djelovanje i nastojali naknaditi njegov nedostatak novim snagama. Za sekretara mjesne organizacije KPH izabran je Ivan Jeličić Tominčić, najbliži suradnik preminulog Jeličića. U suradnji s ostalim članovima KPH uspio je izbjeći zastoj u partijskom i u javnom radu, naime u Knjižnici i općini. U njoj je kao službenik radio i dalje Vjekoslav Lončarić, također član mjesne organizacije KPH i bliski suradnik Vjekoslava Jeličića. I ma koliko smrt izgrađenog i istaknutog komuniste krajem 1937. predstavljala velik gubitak i za Selca i za cijeli Vinodol, upornim radom već osposobljenih drugih komunista i simpatizera KPJ zastoja u radničkom pokretu nije bilo ni u Selcima ni uopće u Vinodolu. Naprotiv, u tom su razdoblju komunisti Vinodola postigli značajne rezultate u okupljanju radnih ljudi, u tumačenju političkih događaja i istupanjima u javnom životu.

U tom trogodišnjem djelovanju vinodolskih komunista mjesna organizacija KPH u Selcima i dalje je vrlo aktivna i daje novi doprinos razvitku radničkog pokreta u sve tješnjoj i čvršćoj suradnji s organizacijama u ostalim vinodolskim mjestima, napose s onima u Bribiru, Crikvenici i Dramlju. Udio Selaca u djelovanju komunista Vinodola prikazuje se u ovim poglavljima: 1. *Spomenica Vjekoslava Jeličiću* i njezino značenje, 2. Daljnje kulturno-političko djelovanje komunista u Selcima i uspostava veza s organizacijom KPH u Sušaku, 3. Rad Knjižnice i njezina pobjeda u borbi za Dom prosvjete — značajan uspjeh komunista Selaca, 4. Održavanje partijskih veza i rad organizacije KPH u Selcima, i 5. Sastanak komunista Vinodola s Radom Končarom u Selcima (12. I 1941).

1. *Spomenica Vjekoslava Jeličiću i njezino značenje*

Politička važnost javne djelatnosti Vjekoslava Jeličića uopće, a napose u Knjižnici i u općini, zapažena je već za njegova života. Nju su zapazili sasvim jasno njegovi drugovi, članovi mjesne organizacije KPJ, zatim njegovi bliski suradnici i suborci u mjestu i izvan mjesta. To nisu mogli poreći ni njegovi protivnici; i oni koji su usprkos svemu uporno ostajali na suprotnoj strani i oni koji su, uočavajući i prihvaćajući činjenice i nastalo stanje, priznavali da je izborom Vjekoslava Jeličića za predsjednika općine ipak nastalo novo razdoblje u mjestu. To je priznao i dr Ivan Karlović, koji je do 1934. ulagao uočeni trud i napor da se mjesto što više razvije (gradnja Doma prosvjete, uređenje plaža i obalnog šetališta), ali koji od proljeća 1934. ne kreće stazama onih snaga koje su dovele do promjena u Knjižnici i u općini. Pišući krajem 1936. Vjekoslavu Jeličiću, dr Karlović mu čestita novogodišnje blagdane i dodaje: »Želim Ti ujedno, da to naše drago mjesto, bez velikih peripetija i ličnih obračunavanja (a to kod Tebe nije nikada bilo!), povedeš onim putem, kojim će se omogućiti njegova daljnja existencija kao samostalne općine«. Karlović je čak »uvjeren, da će se sada i gospodarstvo općine urediti,«[600] što je zaista i bilo osnovno pitanje poslije preuzimanja općine i koje je načelnik Jeličić od prvog časa svoga načelnikovanja nastojao riješiti.

No vrijednost njegove javne djelatnosti i njezino značenje uočeni su i priznati pogotovu poslije njegove nagle i prerane smrti. Priređen mu je veličanstven pogreb uz prisutnost ne samo svih mještana — školske djece, starih žena u crnim rupcima, staraca i omladine — nego i grupa iz susjednih mjesta. Na čelu su im bili predsjednici općina obaju kotara, crikveničkog i novljanskog, predstavnici narodnih čitaonica i općinskih turističkih odbora, državnih vlasti i ustanova, Pomorske obrane i Banovinske štedionice. Na njegov odar položeno je 14 vijenaca, među kojima općine, Knjižnice i općinskih namještenika u Selcima s vrpcom u narodnim bojama, općine Crikvenica, Bribira, Grižana, Sv. Jakova, omladine Bribira i zastupnika Franje Borića s bijelom trakom, mještanke Ljube Jeličić s natpisom »Nezaboravnom Slavku« i Banovinske štedionice s crnim florom. Cijelo je mjesto bilo u tuzi. Na trgu na obali vijala se crna zastava, zatim na zgradi Doma prosvjete zastava Knjižnice i općine, te na Dječjem domu grada Zagreba, dok su se na zgradi Zrinjski i gostionice Lovački rog vijale hrvatske zastave s crnim florom. U žalobnu povorku svrstali su se napose radnici Selaca, Bribira, Novoga, Grižana, Sv. Jakova i Crikvenice. To je dalo osobit pečat ovoj posmrtnoj svečanosti istaknutom borcu Vinodola za prava radnog naroda. Na grobu se izredalo pet govornika: Fabijan Lončarić, zamjenik preminulog načelnika, Božidar Jambrečak, sreski načelnik, Ludvig Hreljac, općinski bilježnik, Vinko Valčić u ime kotarske organizacije HSS-a te Ivan Jeličić Kombol u ime Knjižnice.

[600] Pismo kod autora.

U štampi su objavljeni nekrolozi: u sušačkim »Primorskim novinama« (5. XI), u zagrebačkom »Hrvatskom dnevniku« (5. XI), »Novostima« (6. XI br. 306) i »Jugoslavenskom Lloydu« (7. XI br. 256). Sa pogreba nije izostala ni šačica Jeličićevih protivnika iz SOkolsikog društva u mjestu, ali je to popraćeno ovom napomenom: »Na sprovodu su bili, ali su se držali po strani.«[601]

Što je mjesto izgubilo smrću Vjekoslava Jeličića najpotpunije su izrazili njegovi bliski suradnici odmah poslije smrti, u časovima kada se duboko osjećalo, razmišljalo i ocjenjivalo. Njihove su izjave povijesna svjedočanstva o istaknutom borcu i potvrđuju njihovu usku suradnju i istovetnost pogleda na zbivanja, događaje i javnu djelatnost polovicom 30-ih godina.

Tako se u jednom pismu poslije primitka vijesti o iznenadnoj smrti Vjekoslava Jeličića izlažu ovi utisci i ove misli:

> »Ovakva doista tužna vijest tužnija je u toliko više što Slavu više nemamo. To je grozna činjenica i nema utjehe za takav poraz. On je sada već u grobu mrtav, a ja od 4 sata po podne razmišljam o njegovom nestanku sa ove zemlje i sa pozornice selčanskoga života. Nestao je u času kada je to najmanje trebalo, nestao je u trenutku kada nam je bio potreban, on nama i mi njemu. Teško je sve to pojmiti. Ne gledam sentimentalno na život i na smrt, ali me strahovito vređa njegova smrt i ja osjećam svu tragiku i Tvoju i moju. Jer reći da je Slave umro znači i suviše za nas. Ja to otvoreno kažem, jer sam u Slavi našao i gledao nešto vrlo blisko, srodno i drago i milo mi je, osobito sada kad ga više nema među nama, da priznam sebi da sam volio s njime ići i razgovarati i u dane kad je bio anatemisan, on prvi a posli je i mi za njim.
>
> Očekujem vijesti da čujem kako ste ga ispratili i kako ste mu odali priznanje u ime mjesta, jer je on to zaslužio. Ja neću da plačem, ja ne mogu to da činim, ali u meni se buni svaki tjelesni atom protiv ovakve tragičnosti i ja hoću da i to suzbijem i da nadvladam tu tragiku u nama. Činjenica da Slave više nema i da nećemo više nikada moći s njim da razgovaramo i debatiramo i smišljamo plan našeg rada i da smo tako ostali bez njega protiv njegove i naše volje, o, dragi Ive, meni je to vrlo teško. Da sam mogao biti tamo i da sam mogao reći u tim bolnim trenucima i uzviknuli gromko riječ iz srca nad gubitkom našega druga, bilo bi mi lakše, mnogo lakše. Ovako moram tražiti nov način da olakšam sebi i nama teret ovakvog bolnog udesa ..,«[602]

Istoga dana upućena je sažalnica njegovu ocu Jurju Jeličiću, koja u cjelini glasi:

> »Pojmim svu bol koja je zadesila Vas kao oca prilikom nenadne smrti pok. Slavka. Ali vjerujte da je i nama, njegovim prijateljima,

[601] Pismo Silvestra Antića Kombolića upućeno 10. XI 1937. iz Selaca u Tetovo prof. V. Antiću. Kod autora.

[602] Iz pisma prof. V. Antića upućenog 4. XI 1937. iz Tetova I. Jeličiću Tominčiću u Selca. Pismo je napisano poslije primitka dopisnice I. Jeličića Tominčića s ovim kratkim tekstom: »Selce, 2. XI 1937. — Dragi . . . , Javljamo Ti tužnu vijest da je naš Slave u Banovinskoj bolnici u Sušaku preminuo. Prenijet će biti danas u Selce. — Ive.« — Dopisnica i pismo kod autora.

također vrlo, vrlo teško. Kad sam danas dobio tu tužnu vijest da je on umro, mene je ovako u daljini spopao bijes i mene je ta smrt balila do te mjere da bih htio da sam u taj čas ipak tamo u Selcu.

Tužno to odista zvuči da Slava više nema. Mene ni jedna smrt nije toliko potresla kao njegova i ja hoću da potpuno s Vama učestvujem u tuzi sa Slavom. Zar njega da izgubimo? Zar on da umre?

Pa ipak on je umro, on nas je ostavio!

Kao njegov drug i prijatelj i kao saradnik na zajedničkom poslu oplakujem njegovu smrt i uvjeren sam da ću pok. Slavka sačuvati u trajnoj i lijepoj uspomeni, jer to on potpuno zaslužuje.

Vama kao ocu i cijeloj Vašoj porodici iskazujem ovim svoje bolno saučešće nad gubitkom Vašega sina a moga prijatelja. Utješiti ne mogu ni Vas ni sebe, a jedina je utjeha ta da ćemo svi sačuvati Slavu i njegov život u sjećanju i da ćemo njega i u grobu pominjati kao utjehu svome bolu.

Učestvujući s Vama u tuzi za pokojnim Slavom, želim da je Slavi pokoj miran i vječan u selačkoj zemlji i uspomena na njega trajna među nama.«[603]

Tri dana kasnije, 7. studenoga 1937, u pismu upućenom Ivanu Jeličiću Kombolu, zapisano je ovo:

»Sutra (misli se na dan općinskih izbora 8. XI 1936 — op. V. A.) je prva godišnjica novembarske pobede na izborima. Ali umesto svake radosti, umesto stvaranja novih planova i vođenja novih razgovora, obuzima doista ovo naše telo bol. Pitam sebe zar je to moralo tako biti i zar se to nije moglo izbeći, ta prerana smrt. Mene hvata tuga naročite vrsti i nije to oplakivanje rođaka, nije to žaljenje za jednom ličnošću i njenim ličnim životom. Ja osećam kao da je i samog mene deo jedan nestao. I dok radim, i dok hoću da radim, preleću mi mozgom misli na pokojnog Slavu. Objasni Ti meni ako možeš ovakvu tragediju za Tebe, za mene, za sve nas. Pa zar je odista tačno da smo izgubili Slavu. Kada ne bih mislio da o božiću dođem u Selce došao bih ipak da se poklonim Slavinom grobu, jer mene dosad nije ni jedna smrt tako rastužila i tako razjedila kao ova. Pojimam neminovnost našeg nestajanja sa zemlje, našeg umiranja, ali se bunim protiv takvog razvoja događaja, da se mre u naponu snage, u času kad si potreban i roditeljima, i celini, i Selcu. Jer tu prazninu gubitkom pok. Slave nemoguće je popuniti. Meni je toliko žao što nemamo Slave, mene boli njegova smrt, dok on mirno na selčanskom groblju spava. Voleo bih da može kao duh da nas Vidi i da uoči svu tragiku za nas njegovog nestanka.«[604]

To su bili glasi jednog suradnika iz daljine koji nije još ništa znao o pogrebu Vjekoslava Jeličića ni o govorima na grobu. Ali evo svjedočanstva koje je upućeno iz Selaca. U njemu se kaže da »nedovršeno stoji jedno razdoblje«, a misli se na ovo u kojemu je Vjekoslav Jeličić djelovao. I nastavlja se:

»Moramo i opet biti u centru općih poslova — suđeno nam je valjda to. No smjernice su postavljene, ide se već utrtim stazama. Godina ova »Slavina perioda«. Učinjeno je veoma puno. Raščišćena općina 100%... Zduha je čista. Mogućnici se uplašiše i plaćaju namet već

[603] Sažalnicu uputio prof. V. Antić 4. XI 1937. iz Tetova. Kopija kod autora.

[604] Pismo uputio prof. V. Antić iz Tetova. Kopija kod autora.

u šesnajst. Novaca u opć. kasi uvijek se nađe, što prije nikako nije bilo.«

Međutim u istom pismu se ukazuje i na naličje nastale situacije u mjestu:

»Osjeća se velika praznina. Na licima protivnika opaža se, mogao bih mirno reći, neko zlurado veselje«.[605]

Ipak nastala žalost za gubitkom Vjekoslava Jeličića nije stvorila atmosferu plačljivosti i bespomoći u inače borbenim redovima Jeličićevih suradnika. U priznavanju poraza rodila se zamisao o pripravnosti da se smrt obilježi pisanom riječju o djelu naraštaja kojemu je cjelovito pripadao preminuli Vjekoslav Jeličić. Ta zamisao izražena je već 4. studenoga 1937. u odlomku pisma upućenog Ivanu Jeličiću Tominčiću i u cjelini glasi:

»Moja je namjera i intimna želja da Slavinu smrt obilježimo jednim aktom pijeteta koji će biti i nama i ostalima jedan potsjetnik i jedan dragi spomen na Slavino življenje s nama. Hoću da Slavi odamo vidno priznanje u vidu jedne kratke spoman-brošure. Ja ću napisati o Slavi svoje. Jer ja moram reći što mi je na srcu, a neka i Ive Kombol napiše nešto, a onda i Papić. Ako je koji govor izrečen, a ja se nadam da jeste, pošalji mi ga. Onda pronađi Slavinu zgodnu sliku da napravim kliše ovdje koji bi onda doneli u toj brošuri. Razgovaraj o tom sa Ivun Kombolom, a možeš da pitaš i Papića, pa i Ti možeš štogod napisati i tako bi se odužili Slavinom radu s nama i za nas svih. Mogla bi takva brošura izneti 30—40 stranica. Ako je Slave slikan na smrti ili ako je slikan dio pogreba ili pak slikajte mu grob, jer to mi je jedino na koji način mogu da oplačem Slavinu smrt. Mene, ponavljam, vrijeđa takvo nestajanje, — pa mi te slike pošalji ovamo da napravim klišeje. Tu bi spomen-brošuru mogao štampati ovdje, razumije se latinicom, jer mislim da bi bilo jeftinije. Nešto ćemo makar sami dati, a ja se nadam da bi koju stotinu mogla dati i općina za svoga načelnika. To bi bilo lijepo od nas i ja mislim da ćeš se i Ti i ostali složiti sa mnom. Učinite što do vas stoji i piši mi. Piši mi kako je Slavina smrt odjeknula u Selcu i kakav je bio pogreb i gdje je u novinama notirana njegova nagla smrt. Bolno.

U žalosti za Slavom koji u smrti postaje draži, pozdravlja Te Tvoj Vinko.«[605®]

Zamisao o izdanju *Spomenice Vjekoslavu Jeličiću* odmah je prihvaćena. Već 12. studenoga 1937. pisao je Ivan Jeličić Kombol: »Lijepo si to zamislio. Zavredio je.« Upravni odbor Knjižnice također je prihvatio prijedlog, kako se to vidi iz zapisnika:

»Gosp. Ivan Jeličić čita pismo prof. Antica V. u kojem spominje da se izda spomen spis o pok. tajniku V. Jeličiću u kojem bi bio opisan život i rad pok tajnika Pučke knjiž. i načelnika općine. U spisu bi sarađivali Selčani. Ovaj spis bi bio prvo izdanje Pučke knjižnice. Cita

[605] Pismo Ivana Jeličića Kombola od 10. XI 1937. Kod autora.
[6058] Pismo uputio prof. V. Antić iz Tetova. Sačuvala ga je sestra I. Jeličića Tominčića Ruža Antić i predala ga autoru.

pisma koja će se uputiti nekolicini Selčana koji će uzesti učešća **u** izradbi spomenice.

Predlaže da se u tu svrhu iz blagajne knjižnice odobri svota od 400 din za tiskanje tog spisa.

Spomenica će se prama predlogu gosp. V. Antića tiskati u Tetovu gdje ima mogućnosti da se spomenica jeftinije tiska. Zamolit će se ob. tur. odbor čiji je bio pOk. podpredsjednik da nas u toj stvari pomogne.

Odbor prihvaća gornji predlog i votira se u tu svrhu iznos od 400 din slovima četiristo dinara.«[606]

Pripremanje *Spomenice* i sama *Spomenica* kolektivno je djelo. Govore održane na grobu, priloge izašle u štampi i slike s pogreba sakupili su Ivan Jeličić Kombol i Silvestar Antić Kombolić. Pojedini suradnici koji su bili zamoljeni za suradnju, sami su poslali svoje priloge. To su: Nikola Lončarić Ružić, Ivan Lončarić Papić, Hubert Jeličić, Ivan Čupak, Ivan Jeličić Kombol. 0 smrti Vjekoslava Jeličića pisao je I. Jeličim Tominčić Fabijanu Antoniću u Pariz, obavijestio ga je o pripremanju monografije o Vjekoslavu Jeličiću i zamolio ga za prilog, ali ga Antonić nije napisao.[607] Sakupljeno je, međutim, dovoljno priloga. Urednički i sav tehnički posao (korektura, prijelom, revizija) povjeren je bio Vinku Antiću, tada na dužnosti profesora u Tetovu, pa je *Spomenica* stoga i tiskana u tetovskoj štampariji »Jadran« Kuzmana J. Najdića. U tisak je data u siječnju 1938. i dovršena je do početka travnja 1938. Tiskana je u 700 primjeraka troškom od 2.250 d, dok je izrada klišeja u Štampariji »Nemanja« u Skoplju stajala posebno 310 d na zauzimanje Nikole Lončarića, koji je tada službovao u tom makedonskom gradu. Prije štampanja urednik je rukopis podnio zbog preventivne cenzure državnom tužiocu u Tetovu, a ovaj je, i ne pregledavajući rukopise, pokazao povjerenje prema uredniku kao prosvjetnom radniku i odobrio je tiskanje. On nije ispitivao kome se to izdaje *Spomenica,* tko je izdaje i kakve prilike vladaju u mjestu izdavača, tj. Hrvatske pučke knjižnice.

Na godišnjoj skupštini Knjižnice 30. siječnja 1938. u izvještaju tajnika Ivana Jeličića Kombola navedeno je kako je uprava »da se oduži svom zaslužnom tajniku i predsjedniku općine pok. Jeličić Slavku zaključila ... da se izda »Spomen-spis« o njegovu životu i radu u redakciji prof. Antića Vinka« te da s*eSpomenica* nalazi u štampi.[808]

Štampana je u maloj osmini (20x14 cm) na 73 stranice s portretom Vjekoslava Jeličića na početku (21. XI 1901. — u Selcima — 1. XI 1937. u Sušaku). Sadržaj joj je ovaj:

[606] Zapisnik HPK, III, str. 7.

[607] F. Antonić, Sjećanja . . . , str. 27. Navodi ovo: »Ja sam krenuo negdje oko 20. septembra. Slave Jeličić Jureško je ostao ležati na krevetu bolestan. Međutim, nitko od nas nije se nadao njegovoj smrti. Kad je Vicko (Antić) došao u Francusku, mi se nismo vidjeli nego ... mi je poručio: Faba, Slave je umro. Nije prošlo iza toga pet šest dana i Ive Jeličić Tominčić mi javlja, umro je Slave, želimo o njemu napisati monografiju, prema tome daj i tvoj prilog ...«

[c5à] Zapisnik HPK, III, str. 21.

Pisac i naslov priloga *str.*
Vijesti o smrti..... 5
In memoriam..... 7
Vinko Antić: Ti si mrtav (pjesma)..... 8
Iz nadgrobnih govora..... 9—10
Nikola Lončarić: Zidari (pjesma)..... 11
Vinko Antić: Vjekoslav Jeličić. Život i djelo..... 13—37
Ivan Lončariš Papić: + Slavku Jeličiću (pjesma)..... 38
Ivan S. Jeličić: Turistički rad V. Jeličića..... 41—42
Hubert Jeličić: Na raspuću (pjesma)..... 43—44
Ivan Ćupak: Uspomeni Vjekoslava Jeličića..... 47—49
Hubert Jeličić: Posle škole u mojemu selu..... 50—52
Ivan S. Jeličić: Sprovod Vjekoslava Jeličića . . . . . 53—54
Nadgrobni govori
Govor Fabijana Lončarića, opć. načelnika..... 57—58
Govor Božidara Jambrečaka, sreskog načelnika..... 58—59
Govor Ludviga Hreljca, bilježnika..... 59—60
Govor Vinka Valčića, tajnika Kot. org. HSS..... 60—61
Vinko Antić: Sažalnica opć. odboru u Selcu..... 63—64
Iz dnevne štampe
Sahrana Vjekoslava Jeličića, predsjednika općine Selce, Novosti, Zagreb, 6. XI 1937, br. 306 65
Smrt općinskog načelnika u Selcima
Hrvatski dnevnik, Zagreb, 5. XI 1937..... 66
Pokojnici —
Jugoslavenski Lloyd, Zagreb 7. XI 1937, br. 256 66
+ Vjekoslav Jeličić
Primorske novine, Sušak, 5. XI 1937..... 67
Na grobu Vjekoslava Jeličića..... 68
Pogovor..... 69

Osim portreta Vjekoslava Jeličića *Spomenica* donosi i 7 slika: Dom prosvjete (str. 23), snimak mjesta iz aviona (str. 31), obalno šetalište (str. 42), tri slike sa pogreba (str. 39, 46 i 62) i jednu sa groba (str. 68).

U osvntu na ovu *Spomenicu* danas, 36 godina poslije izlaska iz štampe (1938—1974), valja ukazati na nekoliko njenih značajnih osobina, naime, na uvodnu riječ »In memoriam«, na priloge koji prikazuju Jeličićev život i djelo zajedno s nadgrobnim govorima i njenu ideološko-političku usmjerenost.

»In memoriam« (str. 7) je nepotpisan, a napisao ga je urednik *Spomenice.* Sav odiše aktuelnošću, priznajući da je gubitak Vjekoslava Jeličića velik i težak, ida predstavlja »naš poraz«, ali ne i »poraz njegovog (tj. Jeličićeva) i našeg duha, naših ideja, naših ideala, našeg poleta, naših slobodarskih podviga i socijalnih stremljenja.« štoviše, upućen je poziv da se udvostruče snage i zbiju još jače »da duh nas živih i duh mrtvoga Slavka odnese konačnu pobjedu i da mrtvi Slavko duhom ostane živ«.[609]

609 Da se boijg ukaže na odjek smrti V. Jeličića, navodi se »In memoriam« u cjelini (*Spomenica,* str. 7):

»Još jedan gubitak. Velik. Težak.

Smrklo se pred očima i nama kad se smrklo i njemu. A on je zaklopio oči i otišao ... Zanavijek. A mi smo ostali da utvrdimo nenaknadivi gubitak i da u bolu kliknemo: SLAVA MU!

Sve četiri pjesme (Ti si mrtav, Zidari, + Slavku Jeličiću, Na raspuću) posvećene su životu i radu pokojnika. Prva (Ti si mrtav, od Vinka Antića) inspirirana je djelom suborca i njegovom vizijom budućnosti i misao na pokojnika ostaje potpuno živa. Druga pjesma (Zidari) interesantna je po tome što u liku preminulog Jeličića crta cijeli selački naraštaj zidara koji su odlazili u svijet, tamo se mučili, tegobno živjeli i radili, a pod starost ipak se vraćali svome rodnom mjestu, nemoćni i ispijeni, i završili svoj put na groblju, pod hrastićem, tom drvetu koje je izraslo usred groblja i postalo njegov simbol. Pjesma je u čakavštini. Napisana je u Skoplju, gdje je autor N. Lončarić tada živio, čakavski pjesnik Mate Dvorničić smatrao je da je pjesma dobra i rekao je da ulazi u čakavsku antologiju.[610] Treća pjesma (t Slavku Jeličiću) lirski je izljev I. Lončarića Papića, neodređen, bez ijednog epiteta koji podsjeća na preminuloga, i odnosi se na njega samo po tome što mu je posvećena. Protivno takvu raspoloženju, četvrta pjesma (Na raspuću) iz nerva je mladog čovjeka, Huberta Jeličića, koji je sav u susretu s pokojnikom, koji i njemu i drugima »osvetli p r v i nove puteve prave« i otkri »izvore velikih saznanja«, pa je zato topla, istinita, čovječna i nadahnuta životom ...

Život i djelo Vjekoslava Jeličića u pjesmama samo su dodirnuti, a pravi cilj *Spomenice* bio je da se oni cjelovito prikažu. I prikazani su u više priloga.

U prvom dijelu prvog priloga (autor Vinko Antić) prikazuje se život Vjekoslava Jeličića, njegov polazak u svijet gdje se formira u »borca za klasu kojoj j e . . . pripadao«, od koje se »nije odvojio«, nego, naprotiv, postao »aktivan pobornik ideja radničkog pokreta« i kao »radnik, manuelac ... borio se za bolji položaj radnika u društvu«, jer, zaključuje se, »to je bilo njegovo pravo i njegova dužnost prema sebi i prema drugovima« *(Spomenica,* str. 15—16). Živio je i radio u Beogradu i »upoznao život kakav on jest« (str. 16). A »njegov položaj radnika omogućio mu je da brže stekne jasne pretstave o životu svoje klase, o životu svome i tolikih Selčana« (str. 17). Takav nije bio ni prvi ni posljednji od svojih zemljaka, ali je ipak bio »odvojena pojava, potpuniji, svestraniji«, a takvim ga je »najviše izgradio beogradski period njegova života« (str. 18). I onda »kao borbeni i svjestan radnik bio je poznat

I da uzviknemo, još gromkije i snažnije, da ž i v i među nama, da spomen na njega ostane u nama i da se ugasi s nama u nama, a da ostane živ za one koji dolaze i među njima ...

Jer mi priznajemo jedan poraz naš, jednu pob jedu smrti; mi smo svjesni težine gubitka i praznine koja zjapi među nama; i mi ne poričemo da nam otsad nedostaje drugarsko veslo pri brođenju na selačkom moru ...

To je, nažalost, istina!

Ali mi ne priznajemo poraz njegovog i našeg duha, naših ideja, naših ideala, našeg poleta, naših slobodarskih podviga i socijalnih stremljenja ...

Ne! Naprotiv!

Udvostručićemo snage i zbiti se još jače da duh nas živih i duh mrtvoga Slavka odnese konačnu pobjedu i da mrtvi Slavko duhom ostane ž i v . . .

Mi s bolom kličemo: SLAVA MU!

Mi veselo kličemo: ŽIVIO!«

[610] Pismo I. Jeličića Kombola od 10. XI 1937. V. Antiću. Kod autora.

spomenica

SADRŽAJ:

Vijest o smrti | In memoriam | **Fabijan Lončarić, Božidar Jambrečak, Ludvig Hreljac, Vinko Valčić,** Nadgrobni govor | **Ivan Lončarić-Papić** † Slavku Jelićiću | **Ivan Čupak,** Uspomeni... | **Ive S. Jeličić,** Turistički rad... — Sprovod... | **Nikola Lončarić,** Zidari | **Hubert Jeličić,** Na raspuću - Posle škole u mojemu selu | **Vinko Antić,** Ti si mrtav - Život i djelo Vjekoslava Jelićića - Sažalnica | Iz dnevne štampe | Na grobu | Pogovor

Ko iskreno i duboko voli svoj narod, živi kao pseto, a umire velik kao Bog.

Petar Kočić

VJEKOSLAV JELIČIĆ

NAČELNIK OPĆINE SELCE

1901 - 1937

1938 Izdala Pučka knjižnica SELCE

Naslovna stranica »Spomenice Vjekoslavu Jeličiću, načelniku općine Selca, tiskana u travnju 1938. godine u Tetovu (Makedonija) i rasturana u Vinodolu.

u radničkom pokretu«, pa je »i stradao u tim godinama kao aktivni član svoje partije i svoje klasne svijesti« (str. 18). I kada je bio primoran da se iz Beograda povuče u rodno mjesto, i ovdje su ga vlastodršci »upisali i opisali«, bio je »pod nadzorom« i »anatemisan, bio je odbačen i u svome Selcu« (str. 18).

Boraveći poslije toga kraće vrijeme u Splitu i ozlijedivši nogu na radu, Jeličić se vratio u rodno mjesto. Opet kraće vrijeme boravi izvan rodnog mjesta, u Šibeniku, i tu završava radio-telegrafski tečaj. Vrativši ise u rodno mjesto, sada u njemu ostaje do smrti. Družeći se s omladinom i sudjelujući u javnom životu, »pomogao je da se izvrši prelom u mjestu u korist širokih narodnih slojeva ...« Stoga, zaključak je bio, »njegovo životno djelo ne može pasti u zaborav niti biti osporeno« (str. 21).

S takvim izrazima prikazan je ukratko Jeličićev život da bi se u drugom dijelu članka prikazalo »njegovo životno djelo« u nekoliko godina, i to »godina smetnji, prepreka, denuncijacija i optužbi, podvala, nekulturnih gestova od protivne strane« (str. 25). Što je on mogao, veli se, »obilježiti nov put rada u mjestu i utrti novu stazu«, upravo treba zahvalititi »njegovoj spremi, stečenoj u svijetu i dopuni ove u Selcu, čitanjem raznolikog štiva, napose naprednog, i proučavanjem naše stvarnosti« i što se »od početka odnosio kritički prema svemu« (str. 26).

I već onda, krajem 1937, o djelovanju Vjekoslava Jeličića u *Spomenici* je u nastavku zapisano ovo:

> »Korisno je bilo, što je dodir između njega i mlade školovane generacije bio uspostavljen ubrzo i postao prisan; što je od 1934 godine sva napredna omladina selačka, radnička i intelektualna, formirala zajednički front i uz pomoć starih veterana, koji su nekonzervativno gledali na akciju omladine, započela radom na svima poljima djelatnosti u mjestu i odnijela pobjedu nad konzervatizmom, loše shvaćenim nacionalizmom, reakcionarnom mjesnom vlasti, nad intrigama, interesima, intervencijama ... Slavko Jeličić je za cijelo to vrijeme igrao vidnu ulogu. U ovom frontu naprednih, on se odvajao zrelim gledanjem na život i taktičkim stavom, isticao se nenametljivo ali vidno, i tako postao jedan od centralnih ličnosti cjelokupnog omladinskog pokreta u Selcu, što je dovelo i do njegovog izbora za općinskog načelnika.« (str. 26).

Već je onda prikazan rad Jeličića kao člana, knjižničara i tajnika Knjižnice, kao političkog čovjeka i općinskog načelnika, i istaknuto je da je »njegovo djelovanje bilo prožeto sviješću da se na jednom malom području radi za interese ovoga i da se priprema bolji život radnog naroda ...«, da se na umu ima »naročito i prvenstveno onaj sloj mještana koji čini većinu, koji je jezgro mjesta, ali potisnut i zanemaren (str. 27). I postajući »sve žustriji u svojoj tačnoj i opravdanoj kritici mjesnog života«, Jeličić je »okupio mladež i uplivisao na nju«. Jer, kaže se dalje: »On je znao, a mladež je htjela da zna; on je zato govorio, ona je slušala. .To je zbližavalo ove mlade ljude, besposlene mladiće, u doba krize, i oni su postajali činilac u mjestu« (str. 28).

U *Spomenici* se navode činjenice o osvajanju Knjižnice 1934, u čemu je Jeličić bio veoma aktivan. 0 tome radu data je krajem 1937. ova ocjena:

»Slavkov rad za Knjižnicu obiman je i značajan. U historijat Knjižničinog djelovanja od 1934—1937 spada njegovo ime neosporno. A to je upravo vrijeme jednog svestranog zahvata Pučke knjižnice u mjesni život, to je vrijeme uzdizanja Knjižnice do prave narodne ustanove, čija se riječ i djelo ne mogu mimoići. U unutrašnjem radu Knjižnice, u radu uprave, Slavkovu riječ i mišljenje nije se odbacivalo. On je bio redovno stvaran, realan, spreman da nepristrasno tretira pitanje na dnevnom redu. On je bio često delegiran da brani i zastupa Knjižnicu pred vlastima i društvima, i Pučka knjižnica se mogla na njega potpuno osloniti. I ona se oslanjala. A upravo u to doba valjalo je i h t j e t i a l i i z n a t i braniti i odbraniti gledište i rad Pučke knjižnice i otstraniti sva podmetanja. Više no rad, to je bila b o r b a.« (str. 29—30).

I na temelju toga je utvrđeno da je Jeličić bio »nesrušiv stub u obrani Pučke knjižnice (str. 30).

U pogledu njegova izbora za općinskog načelnika rečeno je u *Spomenici* da je na čelo općine došao »čovjek radnog naroda, patnik života i društva, odbačeni sin i prema mišljenju dotadašnjih na vlasti politički »napredno« obilježen, ali — mladić sposoban, demokratskih ideja, agilan, pozitivna snaga u okviru mjesnog života i uopće koristan po mjesto, voljan da radi, da popravi i unapredi, socijalno upućen u svome javnom radu« (str. 33).

Najzad je rečeno i to da je s Vjekoslavom Jeličićem došlo do »političkog preokreta« u mjestu, da je već 1935. na majskim izborima vodio pristalice opozicije, a da je na osmonovembarskim izborima 1936. većina mještana glasala za listu Vjekoslava Jeličića, pa su se Selca okupila »u cilju rješenja komunalnih pitanja mjesnih i pomaganja napredne demokratske misli u zemlji«. I dodato je:

»Selce je na taj način sakupilo snagu da se otme reakcionarnim silama i trgne iz naručja onih koji su mjesto vodili bilo Ljotićevizmu ili kakvom sličnom desnom »izmu«, klanjanju svakom režimu i ugušivanju napredne misli i naprednog javnog rada« (str. 36).

Konačno, taj prikaz života i djela Vjekoslava Jeličića zaključen je s ovom ocjenom:

»Taj period, kratak vremenski ali dinamičan i dramatičan, sadrža jan, vezan je jako uz ime i djelovanje ovog mladog čovjeka-borca. I dok će mrijeti, kao nepoznati i beznačajni, oni koji su pok. Slavka za života čak i mrzili, ali ga se i bojali, pa u svojoj bojazni i strahu često širili laži o njemu i svaki slobodniji stav napadali u cilju zaštite svojih interesa, dotle će *ime Vjekoslava Jeličića ostati, trajati, živjeti, oduševljavati, potsticati i biti pominjano i danas, i sutra, od savremenika i onih koji će doći...* (potcrtano u *Spomenici).*

Na grobu Vjekoslava Jeličića neće vladati tmina, tu će sjati svijetlo. Budućnost će čak pravilnije cijeniti njegov napor i rad, a savremenici biće veći i čovječni kad odaju priznanje pok. Slavku. Nadajmo se da će smrt i grob Slavkov biti opomena svima da je mlado, osvježeno Selce tu, da živi, radi i neizostavno kroči napred, napred, samo napred...« (str. 37).

U prilikama kada je napisan prikaz života i djela Vjekoslava Jeličića, tj. krajem 1937, i kada je štampan, početkom 1938, pisalo se još

dosta ezopovskim jezikom, dakle maskiranim načinom izražavanja misli, skriveno, u pola glasa. U društvenom poretku onih dana i pod njegovom cenzurom nije se moglo izreći sve što se znalo o političkom opredjeljenju Vjekoslava Jeličića, iako je bio mrtav, ali su živjeli i djelovali njegovi drugovi i suborci. Nije se moglo otvoreno reći da je 1919—1920. bio član legalne KPJ, da je poslije Obznane ostao vjeran toj Partiji i djelovao za nju, da je 1933. obnovio u rodnom mjestu partijsku organizaciju i bio njezin prvi sekretar, da je uz suglasnost Komiteta KPJ za Vinodol, kojemu je isto tako bio sekretar, kandidiran na listi HSS-a da bi se izvojevala pobjeda naprednih snaga pod vodstvom komunista, kada se nije mogla istaći lista KPJ. No prema navedenim citatima iz *Spomenice* ipak se jasno vidi o kakvu je političkom čovjeku riječ i kakvo je njegovo političko osvjedočenje. Krajem 1937. i početkom 1938. onako se moglo pisati samo o čovjeku komunističkog uvjerenja, kakav je doista i bio Vjekoslav Jeličić.

Ovaj prikaz života i djela Vjekoslava Jeličića dopunjuju u *Spomenici* još tri manja priloga, različite vrijednosti i značenja, ali su sva tri karakteristična za ocjenu Jeličića kao čovjeka i borca. Napisani kao i prethodni krajem 1937, oni su i po tome vrijedni i zaslužuju pažnju.

U prvom Ivan Jeličić Kombol piše o turističkom radu Vjekoslava Jeličića, naime o njegovim tezama »da široki slojevi narodni nisu dosada uzimali jačeg učešća u turizmu« i da je stoga potrebno »jače angažiranje naroda odozdo u toj privrednoj grani, u kojoj bi širi slojevi narodni imali jedno dostojno zanimanje«. To svoje shvaćanje, koje je zastupao i autor priloga, onda turistički referent crikveničkog kotara, Vjekoslav Jeličić iznio je kao načelnik selačke općine na jednoj konferenciji za unapređenje turizma u Crikvenici 1937. i, kako autor kaže, »među onima koji se smatraju nosiocima ove privredne grane... nastalo je malo zaprepašćenje«. Jer, »po prvi put se kod nas čulo da jedan općinski načelnik zastupa otvoreno i javno stanovište radnog naroda uposlenog u našem turizmu«. Načelnik Jeličić je naime »postavio pitanje tzv. horizontalnog turizma, u kome treba da uzmu učešća širi slojevi naroda, ako je turizam ta grana nacionalne privrede koja još jedina preostaje Primorcu... U protivnom, reče, te nam g r a n e p r i v r e d n e n e t r e b a.« (slova razmaknuo autor priloga, str. 41—42).

Drugi je prilog iz pera Ivana čupaka, nekada tajnika Saveza hrvatskih obrtnika, pripadnika srednjeg staleža, građanina i posjednika u Selcima, koji je ovdje nastanjen u međuratnom razdoblju. U svome prilogu »Uspomeni Vjekoslava Jeličića«, koga Čupak zove »moj znanac«, dao je nekoliko zapažanja o njemu. Čupak je znao voditi dijaloge s Vjekoslavom Jeličićem, komunistom, pa su njegova zapažanja, koji je inače bio pristaša ideologije braće Radića, utoliko vrednija. On sam veli da su se Vjekoslav Jeličić i on na klupi u parku na obali »mnogo puta objašnjavali o svemu i svačemu«, da su »razbistravali mišljenja sve dotle dok se ne bih do srži uvjerio da je to jedan bistar čovjek, pun dobrote za svoje siromašne suseljane i da je to pravi i iskreni patriota svoje hrvatske domovine« (str. 49). Njemu je Vjekoslav Jeličić »uravnotežen i poletan čovjek . . . , nadaren od prirode i načitan, dobar proma-

trač ekonomskih i socijalnih prilika i odnosa, i to ne samo u svome selu nego i po svijetu...« Takav je Jeličić, po Čupakovim riječima, »tražio i nalazio tolike razlikosti u društvenom životu, mučio se još da nađe i pravu istinu. No na ovu potonju nije dospio, iako joj je bio u tragu«. Priznaje mu »energiju i borbenost« i veli da mu se ne može osporavati »što je bio zauzeo stav da se brine za svoje siromašne suseljane, kakav je i sam bio, za siromahe.« (str. 47). Navodi da je Jeličić u vezi s rimskom krilaticom »panem et circenses« (kruha i igara) znao reći: »... mi tražimo rada ili zaposlenja, a sami ćemo naći kruha« (str. 48). U više prilika kazivao je Jeličić, primjećuje Čupak, »ove divne riječi«, naime: »Na neistini i obmani nema života u porodici, ni u društvu, ni u općini, ni nigdje« (str. 49).

Upoznavši takva Jeličića, Ćupak dalje iznosi da su ga neki smatrali »bundžijom«, da su mu protivnici pridavali »žučne epitetone«, jedni »iz prevelikog neznanja«, drugi »zbog kakvih sićušnih koristi«, treći »iz prostoga jala i društvene mržnje«, dok su se meki »zbilja bojali istine« (str. 48). Ali je Jeličić, po riječima Čupakovim, pošto je izabran za načelnika, raspršio netočna kazivanja o sebi i »za kratko vrijeme otkrio je tolike zablude prošastih vremena, koje su zaprepastile bile i njegove najogorčenije protivnike«. I oni su »ako ne javno, a ono barem u duši svojoj, morali napokon priznati: »Jureško (Jeličićev porodični nadimak) radi dobro«. Na kraju čupak priznaje da je V. Jeličić kao načelnik »razrezao čir nad svojom općinom i ona ide, nadamo se, svome ozdravljenju« te da je njegovom smrću »dovršen jedan međučin« (str. 48).

Kazivanja Ivana-Čupaka o Vjekoslavu Jeličiću i njegova zapažanja o prilikama i ljudima u mjestu, i o onima koji su slijedili Jelić^a i drugima koji su se opirali njegovim idejama i djelatnosti, važna su stoga što Čupak nije sudjelovao u radu naprednih snaga u Knjižnici. Ipak je on sve to pratio, pa se je družio i s protivnicima Knjižnice okupljenim u Sokolskom društvu, a koje je dobro poznavao. Ocjenjujući tako V. Jeličića, Čupak je glasao za njegovu listu na općinskim izborima i time podupro napredne snage.

U trećem prilogu »Posle škole u mojemu selu« Hubert Jeličić, tehničar po struci, pripadao omladinskom krugu oko Vjekoslava Jeličića, iznosi da su se pripadnici toga kruga osvijestili poslije završenih škola »u sudaru o stvarnost života« i našli se na okupu oko Vjekoslava Jeličića, »do tada usamljenog, jer k njemu nismo smeli prići — zašto, ne znamo još ni danas«. I pod njegovim utjecajem našli su opet sebe. Jer, Jeličićeva »svetla pojava, čelična volja za konstruktivna stvaranja uopšte, podigla je naš već izgubljeni moral za rad, ali za rad tada još neznani... rad kulturni, ekonomski, politički, kao nastavak našeg stručnog rada, a za osvit novih dana«. Prikazujući dalje lik Vjekoslava Jeličića, autor kazuje da su ti mladi ljudi »zavoljeli njegovu dobrotu i snagu njegovog duha« i tome dodaje: »Kad nam je analizirao uzročnost našeg stanja, nije bilo potrebno da dugo razmišljamo. Mi smo uskoro postali svesni svih društvenih i životnih suprotnosti.« (str. 51). Ističući da putem Jeličićeve »misli i reči s t i g l i s m o v r e m e« (str. 52), autor zaključu-

je da je Vjekoslav Jeličić dao mladom selačkom naraštaju ova dva saznanja:

prvo: »nama je dao potstreka za sticaj saznanja o širim socijalnim stremljenjima za boljitak čovečansitva. Dao nam je ono što nam škole nisu dale, ono što je on sam u životu naučio i izgradio« (str. 51), i

drugo: »I sad nam je jasno ono što si nam često govorio, a što je tačno, da stub svih društvenih spoticanja kroz istori ju ratova i borbi ostaje kapital privatne svojine i društvene klase. To je bilo potrebno znati, ali škole nas o tome nisu učile... To si nas Ti naučio. I za to saznanje hvala Ti, prerano umrli druže!« (str. 52).

Naposljetku, i pohvale rada Vjekoslava Jeličića, koje su izrečene u nadgrobnim govorima, upotpunjuju njegov lik. U govoru Jeličićeva nasljednika Fabijana Lončarića, koji je govor pomogao sastaviti Ivan Jeličić Kombol (prema njegovu usmenom saopćenju), ukazuje se na program Vjekoslava Jeličića koji će se »zajednički izvršiti« i tako njegovo započeto djelo nastaviti »sigurno i neotstupno« (str. 57—58). I novi bilježnik Ludvig Hreljae naglasio je da će duh umrloga Jeličića namještenike općine i Općinskog turističkog odbora »potstrekavati na dalji rad do ostvarenja sebi zadanog cilja« (str. 60). A tajnik kotarske organizacije HSS-a Vinko Valčić spomenuo je da je Jeličić »u svome jednogodišnjem radu pokazao svoje vrline u vođenju općinskih poslova (str. 61).

U prilikama krajem 1937. posebno značenje ima, međutim, govor sreskog načelnika Božidara Jambrečaka. To je, prije svega, najpunija riječ priznanja Vjekoslavu Jeličiću, to je govor sadržajan i jezgrovit, a riječi dobij a ju težinu i po osobi koja ih je tako odvažno izrekla.

U Jambrečakovu govoru ističe se prerana smrt *»jednog radinog i ispravnog čovjeka, a kao pretsjednika općine jednoga od najboljih u našem srezu«* (str. 58). Upadljivo je da sreski načelnik, koji je vodio Vjekoslava Jeličića u evidenciji kao komunistu na temelju izvještaja solačkog bilježnika, veli da je Jeličić bio čovjek »ispravan«. Stoga o njemu i daje pozitivnu ocjenu, jednu opću o njemu kao izgrađenom čovjeku, drugu o njemu kao predsjedniku općine.

U prvoj kaže:

> *»Vjekoslave Jeličiću! Sami ste se izgrađivali. Iz škole života, ove moguće najveće škole, Vi ste učili. Bili ste snažni tijelom, a još snažniji duhom. Za Vas je bio važan sadržaj a ne forma. Niste poznavali truda ni umora, obijali ste pragove i otvarali vrata svih nadleštava i mogućnika, da doprinesete napretku i progresu svoga mjesta i ljudi Vaše općine. Na sebe ste zaboravljali», (str. 58—59).*

A druga ocjena glasi:

> *»Svojim predanim javnim radom za procvat svoga mjesta, a kada dođoste na položaj prvoga građanina, demantovali ste zle proroke. Bili ste snažni u kritici i zbog toga moguće kome i nepoćudan, no Vi ste se pokazali u ovo srazmjerno kratko vrije-*

Govor Božidara Jambrečaka,

sreskog načelnika

Žalobni zbore,

Kada smo jučer doznali za smrt našega mladoga i vrijednoga pretsjednika općine selačke Vjekoslava Jeličića, svi smo mi, njegovi suradnici nadleštva sreskoga načelstva, sa dubokom boli u duši konstatovali tu preranu smrt jednog **radinog i ispravnog čovjeka, a kao pretsjednika općine jednoga od najboljih u našem srezu.**

Danas kad se opraštam od njega, kao njegov suradnik, sjećam se riječi našeg velikana Petra Kočića: „KO ISKRENO I DUBOKO VOLI SVOJ NAROD, ŽIVI KAO PSETO, A UMIRE VELIK KAO BOG."

Vjekoslave Jeličiću! **Sami ste se izgrađivali. Iz škole života, ove moguće najveće škole, Vi ste učili. Bili ste snažni tijelom, a još snažni i duhom. Za Vas je bio važan sadržaj a ne forma.** Niste poznavali truda ni umora, obijali ste pragove i otvarali vrata svih nadleštava i mogućnika, da doprinesete napretku i progresu svoga mjesta i ljudi Vaše općine. Na sebe ste zaboravljali.

Svojim predanim javnim radom za procvat svoga mjesta, a kada dođoste na položaj prvoga građanina, demantovali ste zle proroke. Bili ste snažni u kritici i zbog toga moguće kome i nepoćudan, no Vi ste se pokazali u ovo srazmjerno kratko vrijeme, kao prvi građanin svoga mjesta, daleko snažnijim u konstruktivnom radu, i to upravo u ova teška vremena ekonomske i moralne depresije. Vaše samrtno tijelo počivaće u ovom dragom Selcu, koje ste toliko volili, a ovaj humak zemlje nad njim neka bude luč i spomenik mladoj selačkoj generaciji i neka joj govori o velikom idealizmu jednog od njenih sinova, kao i to da se samo poštenim, nesebičnim i pametnim radom postavljaju trajni spomenici.

Slava Vjekoslavu Jeličiću, pretsjedniku općine Selce!

* * *

Govor Božidara Jambrečaka, sreskog načelnika u Crikvenici, održan na grobu Vjekoslava Jeličića Jureška i odštampan u »Spomenici«.

me, kao prvi građanin svoga mjesta, daleko snažnijim u konstruktivnom radu, i to upravo u ova teška vremena ekonomske i moralne depresije« (str. 59).

U završetku svoga govora Jambrečak ističe Vjekoslava Jeličića za uzor kada kaže da »ovaj humak zemlje nad njim neka bude luč i spomenik mlađoj selačkoj generaciji i neka joj govori o velikom idealizmu jednog od njenih sinova, kao i to da se samo poštenim, nesebičnim i pametnim radom postavljaju trajni spomenici.« (str. 59).

Od Božidara Jambrečaka kao kulturnog i slobodoljubivog čovjeka to je bilo dosta, ali od sreskog načelnika to je bilo mnogo, odvažno i hrabro. Smišljeno je i izgovoreno, zapisano i tako sačuvano do danas da podsjeća i da se p a m t i . . .

No iz ovog osvrta na sadržaj cijele *Spomenice* Vjekoslavu Jeličiću uočava se očito i ideološko-političko opredjeljenje samoga preminuloga Jeličića, njegova kruga suradnika u Knjižnici i općini, pa i nekih pisaca spomenutih priloga. To je opredjeljenje očito napredno, kako se to za onu generaciju kazivalo i kazuje, ono je lijevo, s elementima marksizma, naklonosti KPJ, a pokazuje na ne baš skriven način i pripadnost toj Partiji. To se onda nije smjelo otvoreno reći. Ali kazivati krajem 1937. da je Vjekoslav Jeličić bio u mladosti »aktivni član svoje partije« (str. 18), da se formirao u »borca za klasu ... kojoj je pripadao«, da je bio aktivan pobornik ideja radničkog pokreta (str. 15—16), da se borio za »bolji život radnog naroda« (str. 27), to su bili izrazi vremena koji s,u se upotrebljavali za napredne ljude, za ljevičare, za komunističke borce, za marksiste. U ove je svakako pripadao i Vjekoslav Jeličić. Iako se na općinskim izborima kandidirao na izbornoj listi HSS-a, jer su tako diktirale političke prilike u kojima se nije smjela istaći javno lista zabranjene KPJ, znalo se da je Vjekoslav Jeličić komunist i takvim se i smatralo. To je potvrdio i njegov rad, kako je već u *Spomenici* ukratko prikazan, a opširnije u prethodnim izlagajima ovoga djela. Tako se sve osobine i vrline Vjekoslava Jeličića, istaknute tako izrično u *Spomenici,* odnose upravo na takva čovjeka i borca, na komunistu. To uostalom kazuju i navedene riječi Huberta Jeličića u njegovom prilogu u *Spomenici,* da je Vjekoslav Jeličić često govorio »da stub svih društvenih spoticanja kroz istoriju ratova i borbi ostaje kapital privatne svojine i društvene klase« (str. 52). A borac koji je tako naučavao, prihvatio je dakle nauku marksizma, bio je komunist. Značenje *Spomenice,* uz ostalo još je i u tome što je već onda lik Vjekoslava Jeličića tako ocrtan i njegovo djelo tako prikazano da je taj spomen-spis i danas značajno sjedočanstvo onoga vremena.

A ovako napisana i objavljena *Spomenica* Vjekoslavu Jeličiću primljena je povoljno u redovima naprednih snaga Selaca i susjednih mjesta. S njom je završeno jedno razdoblje rada, o kojemu je ona svojevrstan dokumenat. Dokumenat je o radu naraštaja tridesetih godina ovoga stoljeća do smrti jednoga od njegovih prvaka, Vjekoslava Jeličića, i vrednovanje djelatnosti njegovih, i više no njegovih. *Spomenica* je i znak smjelosti da se upravo izda ovakav spomen-spis, da se zabilježi izravno poslije

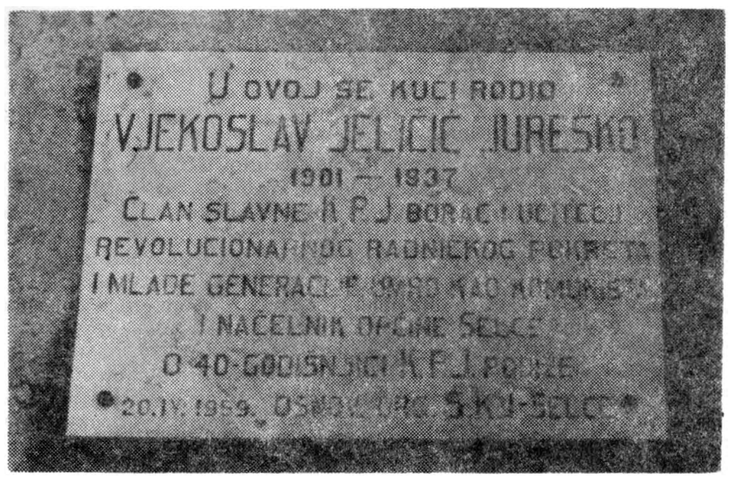
zbivanja i u toku zbivanja ono što su napredne snage radile i uradile.
I ona dokazuje da su suborci Vjekoslava Jeličića ostali aktivni, na sceni, u Knjižnici i u općini. Izdajući svoju prvu ediciju, Knjižnica je pokazala da u svojim redovima ima sposobnih snaga i za ovakva pregnuća, pa su tako napisani prilozi koji osvjetljuju rad, borbu i uspjehe jednog naraštaja, a u njemu i preminulog Vjekoslava Jeličića.

Ovakva knjižnica nije ostala neprimijećena ni kod protivnika. Bilo je čak pokušaja da se ona zabrani, jer je otvoreno rasvijetlila upravo negativno javno djelovanje svih protivnika naprednih snaga u mjestu
i izvan mjesta. Dok su Jeličićevi suborci pisali da je Božidar Jambrečak održao na grobu »silan govor«,[611] da je taj »govor sreskog bio dobar tuš za nje«,[612] tj. za njih, za protivnike, oni su se oborili baš na takav govor.
O tome je već onih dana zabilježeno ovo: »Janko i comp. predbacuju mu (tj. Jambrečaku — op. V. A.) što je govorio na Slavinom sprovodu«.[613] Te je prigovore spomenuo i sam Jambrečak u svome usmenom kazivanju još onih dana, naime da je zbog toga govora bio pozvan na odgovornost od viših vlasti, ali da je svoj postupak branio time što je u kotaru običaj da glava kotara govori na pogrebu općinskog načelnika, pa od toga običaja nije mogao ini on odustati.[614] A to potvrđuje i sačuvano Jambrečakovo pismo od 14. prosinca 1937, dakle nedugo poslije održanog govora. U pismu se kaže:

> *»Drago mi je, da je ono par riječi koje sam izgovorio nad grobom pok. Stavka Jeličića naišlo na razumijevanje kod elite i dobrih poznavalaca ovd. prilika. Nažalost bilo je ljudi, koji su i ovu priliku htjeli iskoristiti, te me za ovih par dobronamjernih riječi oblatiti. Malicioznost izvjesnih prelazi sve granice.«*[615]

Spomenica Vjekoslavu Jeličiću bila je, prema tome, nesumnjivo novi udarac reakcionarnim snagama u mjestu i izvan njega, napose u onom krugu u Crikvenici u kojemu je djelovao spomenuti Janko Jazbec. Kada je izašla, *Spomenica* je poticala na okupljanje novih snaga i na njihovo daljnje djelovanje, a to je baš ono što je smetalo protivnicima. Ona je svoje značenje sačuvala do danas upravo za prikaz djelovanja naprednih snaga onoga razdoblja. U njoj je Vjekoslav Jeličić doista prikazan kao komunista, a da se ta riječ onda nije mogla upotrijebiti.[818]

[611] Isto.
[612] Pismo S. Antića Kombolića od 10. XI 1937. V. Antiću. Kod autora.
[613] Pismo I. Jeličića Kombola od 10. XI 1937. V. Antiću. Kod autora.
[614] Usmeno saopćenje B. Jambrečaka iz 1938. Naveo sam ga u svome radu »Prilozi povijesti radničkog pokreta u Vinodolu od 1930. do 1941. godine.« Jadranski zbornik, IV/1959—1960, str. 270, bilj. 64.
[615] Pismo je upućeno iz Crikvenice V. Antiću koji se zahvalio B. Jambrečaku na govoru održanom na grobu V. Jeličića. Kod autora.
[616] Uz ostalo, za V. Jeličića je već onda napisano da je stradao »kao aktivni član svoje partije i svoje klasne svijesti«, drugim riječima kao komunista. *Spomenica V. Jeličiću . . . ,* str. 18.

Spomen-ploča na rodnoj kući Vjekoslava Jeličića Jureška u Selcima. Postavila osnovna organizacija SKJ 1959. godine.

Oni koji su vodili Knjižnicu potkraj 1937. znali su vrlo dobro što znači pisana riječ i iskoristili su je da se oduže uspomeni Vjekoslava Jeličića, da prikažu njegov i svoj rad, njegovu i svoju borbu, teškoće u borbi i pobjede, da potomstvu ostave i ovakav dokumenat. U povijesti radničkog pokreta u Vinodolu onih dana *Spomenica Vjekoslavu Jeličiću jedino je svjedočanstvo ove vrste,* svakako dragocjeno i onda i danas, jer nedvoumno pokazuje da su komunisti u Selcima, u Knjižnici i u općini, znali djelovati javno koliko se to moglo u onim prilikama u građanskom društvu, da su znali okupiti napredne snage mjesta i voditi ih u političku borbu, ne plašeći se teškoća ni progona. Uza sve ostalo *Spomenica Vjekoslavu Jeličiću* danas je nedvojbeno izvor podataka o jednom razdoblju radničkog pokreta u Selcima i govori pisanim jezikom što se zbivalo i radilo u tom mjestu. Kao prva edicija Knjižnice govori rječito o toj kulturnoj ustanovi i o komunistima koji su je onda vodili, ne sustajući u radu, ne kolebajući se ni onda kada su se oštro usprotivili podlosti, smicalicama i intrigama Sokolskog društva da se Dom prosvjete otme narodu, da se zove »sokolskim« i tako Knjižnica omete u svom radu pod vodstvom naprednih snaga. Stoga i ne iznenađuje što je o *Spomenici Vjekoslavu Jeličiću* književnik Vojin Jelić u članku »Velika povijest jedne knjižnice« s pravom napisao 1959. i ove riječi:

Danas, kad čovjek lista tu knjižicu, imponira mu stav ljudi koji otvoreno, preko zapisa u knjizi, ukazuju na sve nepravde građanskog društva.. .«[617]

Takva je, eto, ocjena data toj Spomenici 22 godine poslije njena izlaska iz štampe iz pera jednog književnika, ocjena koju je vrijedno ovdje zabilježiti i tako je upamtiti.

2. *Daljnje kulturno-političko djelovanje komunista u Selcima i uspostava vezu s organizacijom KPH u Sušaku*

Poduprijevši izdavanje *Spomenice* preminulom V. Jeličiću, partijska jedinica u Selcima pomogla je i njeno raspačavanje zauzimanjem samog sekretara I. Jeličića Tominčića. Prijetila je naime opasnost da ta brošura bude zabranjena.[618] A ona je u onom času bila propagandno sredstvo za širenje komunističkih ideja upoznavanjem života i djela komunista V. Jeličića. To je dobro znao sekretar I. Jeličić Tominčić. Na raspačavanju *Spomenice* poticao ga je ne samo pijetet prema Vjekoslavu kao učitelju selačkog naraštaja nego i saznanje da pisana riječ u *Spomenici,* proširena u slojeve radnika i mještana uopće, pomaže širenju i jačanju radničkog pokreta. Uz to, time se povećavao i broj simpatizera KPH u borbi protiv režima i fašističkih snaga, oličenih u mjestu u redovima Sokolskog društva, ondašnjem protivniku naprednih strujanja, kakva je propagirala Knjižnica.

Partijsku organizaciju sačinjavali su početkom 1938. uz sekretara I. Jeličića još Vjekoslav Lončarić, Andrija Kršul i Vlado Car. Djelovanje te organizacije nastavljeno je korištenjem stečenih iskustava u prošlim godinama, od ljeta 1934, dakle u roku od tri i po godine. Ono je i dalje bilo usmjereno na Knjižnicu, na okupljanje *mlađih članova,* na povezivanje s njima i upućivanje na čitanje za izobrazbu u širem smislu, zatim na *partijski rad* u mjestu i *suradnju* s partijskim organizacijama susjednih mjesta te *uspostavu veza* s organizacijom KPH u Sušaku.

Na godišnjoj skupštini Knjižnice 30. siječnja 1938, dakle prvoj poslije smrti V. Jeličića, izabrana je nova uprava. Dva glavna mjesta u njoj, tajničko i knjižničarsko, pripala su komunistima. Za tajnika je izabran Vjekoslav Lončarić, za knjižničara Ivan Jeličić Tominčić. Knjižnica je tako i dalje legalno kultumo-prosvjetno društvo u kojemu djeluju članovi KPH i njeni simpatizeri. Sjednicama upravnog odbora uvijek prisustvuju tajnik i knjižničar. Oni su pokretači i prvi organizatori cjelokupne djelatnosti.[619] Svesrdno ih pomažu predsjednik Ante Jeličić Mahulja, gospodar Silvestar Antić Kombolić, blagajnik Marijan Antić

[617] Vojin Jelić, Velika povijest jedne Knjižnice. Vjesnik, Zagreb, 2. VII 1959. Citirano također u mome radu »Prilozi povijesti radničkog pokreta u Vinodolu ...«, str. 274, bilj. 74.

[618] Usmeno saopćenje Andrije Kršula i Vlada Cara. O »Spomenici« vidi još na str. 486.

[619] Zapisnik HPK, III, str. 27, 30, 32, 33 i 35.

Kombolić i njegov zamjenik Slavko Brozović. Knjižničaru I. Jeličiću pomaže njegov zamjenik, napredni omladinac Petar Lončarić Benko, svršeni đak građanske škole.

U toku ove godine Knjižnica nije šuštala u svome radu. Već na prvoj sjednici (5. II 1938) prihvaćen je program rada kako ga je iznio tajnik V. Lončarić. Zaključeno je da se u prostorijama Čitaonice uvede više reda i posjet dopusti samo članovima, da se knjige, međutim, izdaju i nečlanovima, da se za djecu uredi posebna prostorija i osnuje dječja knjižnica. Uvodi se također po prvi put redovno čišćenje čitaonice koje se plaća, jer se tvrdi da prostorije »posjećuje velik broj posjetilaca.« Zaključeno je također da se popravi krov Doma prosvjete. Stoga se tokom ljeta izdaje dio prostorija da se nabave sredstva. Odlučeno je da se kupi radio-aparat. Za to je već prije bio osnovan poseban fond. Prvi prilog za to dao je Ivica Kršul (Stipurina) prigodom povratka iz Južne Amerike u rodno mjesto krajem 1937, i to stoga »da bi mogli slijediti napredak cijeloga svijeta«.[620] U srpnju 1938. doista su iznajmljene prostorije doma, a u kolovozu počeo je popravak dijela krova pod tehničkim vodstvom knjižničara I. Jeličića, po zvanju tehničara.[621] Priređene su već uobičajene predstave, mcsopusna i starogodišnja, a plakati za starogodišnju zabavu, koje je izradio tajnik V. Lončarić, nalijepljeni su u Crikvenici, Bribiru i Ladviču te poslani Narodnoj čitaonici u Bribiru i Crikvenici, što govori ujedno o suradnji čitaonica ovih susjednih mjesta.[622]

Ovakva kulturna djelatnost u Knjižnici bila je i dalje pogodan okvir za politički utjecaj na omladinu. Okupljena u Knjižnici, omladina je uzimala knjige na čitanje, bila je učlanjena u diletantsku grupu i tamburaški zbor. Tako se radilo i prošlih godina, ali od kraja 1937. rad je bio pojačan; on se razgranao. Sekretar partijske organizacije i ujedno knjižničar u Knjižnici I. Jeličić Tominčić posvetio je najveći dio svoga rada upravo omladini, njenom kulturnom i političkom obrazovanju, njenom marksističkom odgoju. Taj je rad u okviru Knjižnice bio legalan, ali djelomično i ilegalan, u oba slučaja uspješan. Za ovaj je rad Jeličić pokazao mnogo smisla, volje spreme i strpljivosti. Tada je bio predavač stručnih predmeta u Zidarskoj školi u Crikvenici kao diplomirani tehničar, gdje je također utjecao na politički odgoj već odraslih polaznika ove škole.

Jeličić je posebno izdvojio manju grupu omladinaca, s njima je više radio i razgovarao, davao odabranu literaturu i napose jače politički djelovao. Cilj mu je bio da stvori omladinsku jezgru od koje će se osnovati organizacija SKOJ-a. U tome je i uspio. U toj grupi bili su Valentin Lončarić Rataj, Luka Antić Peverin, Zvonko Lončarić Papić i Zvonko Brozović Lanić.[623]

[620] Isto, str. 28 i 29.
[621] Isto, str. 35 i 36.
[622] Isto, str. 30.
[623] Usmeno saopćenje Vjekoslava Lončarića, Andrije Kršula, Vlada Cara, Luke Antića i Zvonka Brozovića Lanića, dato u Selcima 15. IX 1974.

Tamburaški omladinski zbor, osnovan još 1932. kao nastavak prijašnje tamburaške djelatnosti u mjestu, pojačao je svoj rad 1938. Sačinjavali su ga ovi napredni omladinci: Stjepan Antić Dudo, Teodor Antić Polić, Branko Jeličić Bakarčić, Srećko Lončarić Papić, Veljko Lončarić Barinac, Valentin Lončarić Rataj, Lucijan Lončarić Matin i Mihovil Lončarić Matin. Putem Valentina Lončarića Rataj a djelovala je partijska organizacija na politički odgoj članova zbora,[624] za koji je Knjižnica, kako je spomenuto, nabavila nove instrumente krajem 1937.

Dodir članova partijske organizacije s omladincima bio je u čitaonici svakodnevan. Omladinci su slušali radio emisije, igrali šah i čitali novine. S njima su komunisti vodili razgovore o aktuelnim pitanjima, političkim i kulturnim, kao i o pročitanim knjigama. I. Jeličić i drugi članovi KPH iskoristili su i ovu pogodnost da politički i kulturno djeluju na omladinu, pa i na onaj najmlađi dio koji je ove godine počeo dolaziti u čitaonicu. Tako je proširen i produbljen rad mjesne organizacije KPH.

Protivnici Knjižnice i djelovanja komunista te naprednih članova uopće nisu ni zapažali opseg i značenje ovoga rada ili nisu bili dorasli da potpuno ocijene njegovu važnost za odgoj i obrazovanje omladine u mjestu. A upravo ovo razdoblje rada pred drugi svjetski rat i propast Jugoslavije bilo je zaista od velike važnosti za politički odgoj mlade generacije, kojemu je baš I. Jeličić kao sekretar partijske organizacije dao značajan doprinos. A važnost toga rada zapažena je bolje i potpunije tek kasnije, napose 1941. i u razdoblju narodnooslobodilačke borbe.

Potkraj 1937, poslije odlaska trojice mještana u Španjolsku (Emila Antica, Vicka Antica i Josipa Pobora), organiziran je poseban kružok za članove KPH, a koji traje i 1938. godine. U radu kružoka sudjelovali su Andrija Kršul, Vlado Car i Valentin Lončarić. Ponekad su prisustvovali Mihovil Lončarić Hreljin, Stjepan Antić i Petar Lončarić Benko. Zajednički su proučavali marksističku literaturu i obvezno čitali pojedinačno pojedina djela. Voditelj kružoka I. Jeličić Tominčić pitao ih je povremeno što su pročitali i kako su razumjeli. Između ostaloga čitali su u kružoku ova djela: F. Engels, Porijeklo porodice, privatne svojine i države; F. Engels, Anti-Dühring; Komunistički manifest; A. Thalheimer, Uvod u dijalektički materijalizam i V. I. Lenjin, Materijalizam i empiriokriticizam.

Kružok se održavao u maloj sobi Knjižnice, obično poslije vježbanja tamburaša u 22 sata, ali je katkad održan i poslije podne. Sobica je bila pogodna i noću se mogla zamračiti.

O kružoku i o njegovu voditelju I. Jeličiću kaže Vlado Car ovo:

> »Svakako -su navedena djela za nas bila veoma teška. Mi smo bili mladi, a k tome i radnici. Ali je Ive Jeličić vodio posebnu brigu o našoj marksističkoj izgradnji i u tom je pogledu bio neobično uporan i lično veoma strog, jer je kao intelektualac-marksist i dosljedan revolucionar i

[624] Isto. Također: 60-godišnjica Hrvatskog pjevačko» i tamburaškog društva »Neven« u Selcima 1911—1971«. Sabrao i sredio Božidar Lončarić Ružić. Selca 1971, str. 29.

sam mnogo radio na proširivanju i produbljivanju svojeg postojećeg marksističkog znanja. Uz sve teškoće, mi smo zahvaljujući samo njegovu trudu i strpljivom objašnjavanju, ipak uspjeli određene materijale .svladati i u raznim diskusijama i prepričavanjima s ostalim omladincima stečeno znanje prenijeti na iste.«[625]

Literaturu za čitanje u kružoku i za individualno čitanje sudionici kružoka dobivali su u Knjižnici ili iz vlastite biblioteke I. Jeličića, koja je bila dosta bogata.[626] Partijsku literaturu, kao »Proleter«, »Srp i čekić« i drugo čitali su i proučavali samo članovi KPH, a to su bili I. Jeličić, V. Lončarić, A. Kršul i V. Car. Tu literaturu dobivao je I. Jeličić putem svojih veza.[627]

Bilo je pojedinih letaka prispjelih u jednom primjerku. Njih je trebalo umnožiti da bi se mogli raspačati među članove i simpatizere KPH. Jeličić imao je vlastiti pisaći stroj i malu tehniku, valjak za umnažanje. Time se koristio i sam je radio. Bila je to prva tehnika za štampanje ilegalnog materijala u Vinodolu. I. Jeličić je to uspješno obavljao. Žandarmerija je, međutim, već pratila njegovo kretanje i rad, a poznato je bilo i njegovo sudjelovanje na osnivačkoj skupštini Narodne čitaonice u Crikvenici, koju su vlasti smatrale komunističkom. Jednom je Jeličić nekim putem bio obaviješten da će u njegovoj kući biti izvršena premetačina, pa je na vrijeme uklonio i valjak i letak za umnažanje. Do premetačine nije tada došlo, ali su žandari te noći iz susjedne kuće motrili na Jeličićevu.[628]

Djelovanje I. Jeličića bilo je dakle raznovrsno. Zahvaljujući najviše njemu, u Selcima je u zimi od 1937. na 1938. trajala »velika aktivnost«, kako kaže A. Kršul (usmeno saopćenje). Ona je bila korisna za rad partijske organizacije ne samo u ovom mjestu nego i u drugim mjestima Vinodola. Ona dakle sve više izlazi iz okvira mjesta. To je doduše započelo već 1934, naročito poslije osnutka Komiteta KPJ za Vinodol početkom 1936, ali su početkom 1938. svi dotadašnji uspjesi upućivali na to da se suradnja Selaca i Bribira, i ovih mjesta s Crikvenicom, i dalje održi i proširi. Sekretar I. Jeličić potpuno je svoj partijski rad usmjerio u tom pravcu, nastavljajući time putove preminulog V. Jeličića.

Tako se suradnja vinodolskih mjesta od kraja 1937. i početkom 1938. učvršćivala i bila plodnija. Odnosila se u prvom redu na širenje i čitanje štampe, na njeno prenošenje iz Selaca u Bribir do sekretara tamošnje partijske organizacije Tome Strizića. Tu je dužnost vršio Josip Skočilić (Kurilo), rodom iz bribirskog sela Jargovo. On je službovao u pošti u Selcima i svakodnevno se vraćao svome roditeljskom domu. Njemu je dva do tri puta pošiljku štampe predao u pošti sam I. Jeličić, ali je to uskoro, zbog opreznosti, preuzeo Andrija Kršul. Prema dogo-

[625] Pismeno saopćenje Vladimira Cara od 10. I 1974. Kod autora.
[626] Isto.
[627] Usmeno saopćenje V. Lončarića, A. Kršula i V. Cara.
[628] A. Kršul, Sjećanja na revolucionarni period krajem 1940. i 1941. g. Kod autora.

vorn Kršul je od sada predavao štampu Skoćiliću na putu između Selaca i Bribira ili ju je ostavljao u jednu kutiju u kamenjaru na Lokvi, desno od ceste, preko puta crkvice sv. Barbare.[629]

U ito vrijeme bila je partijska organizacija u Selcima punkt za dobivanje ilegalne štampe i njeno prenošenje u Bribir, a odavle i u druga mjesta. Tim je rukovodio I. Jeličić kao sekretar selačke partijske organizacije. No taj punkt služio je tada i u druge svrhe, naime za prikupljanje Crvene pomoći, pomoći španjolskim borcima i same partijske članarine, uvedene 1938, kako to spominje J. Skočilić. Iz Bribira je novac u te svrhe prenosio J. Skočilić i predavao ga I. Jeličiću.[630]

Crvenu pomoć sakupljali su u to vrijeme i aktivisti u Selcima. Vjekoslav Lončarić, član mjesne organizacije KPH i u odsutnosti Ivana Jeličića Tominčića sekretar te organizacije potvrđuje da se sakupljalo priloge za ovu pomoć. Navodi da je netko od mještana donio slanine, dok je Ivan Antić Papin, s kojim je baš Lončarić razgovarao o ovoj akciji, donio sočivo jer ono može duže da traje. Ante Jeličić Ivanko iznosi da je kao prilog donio suho meso i čarape i sjeća se da su mještani davali priloge za Crvenu pomoć. Sve što je bilo sakupljeno slalo se tada ilegalnim kanalom u Crikvenicu.[631]

Redovnu suradnju između Selaca i Bribira potvrđuje također održavanje zajedničkih povremenih partijskih sastanaka između I. Jeličića Tominčića i T. Strizića u Selcima, a najčešće u Bribiru. Poruke za te sastanke (o vremenu i mjestu sastanka) prenosio je između oba sekretara J. Skočilić Kurilo. Bilo je i proširenih sastanaka. Prisustvovali su im iz Selaca I. Jeličić i V. Lončarić, a iz Bribira T. Strizić, B. Kalafatić i J. Skočilić. Ponekad je priustvovao i Ivan Brozičević iz Crikvenice, član Partije i predsjednik tamošnje Narodne čitaonice. Na širim sastancima »obično se raspravljalo o stanju na području obaju kotara (crikveničkog i novljanskog), analiziralo se kako su izvršeni zadaci i postavljani su novi«. Nije spominjano kakvo su partijsko tijelo predstavljali ti drugovi, veli J. Skočilić i dodaje, »no nekako smo se smatrali kao neko rukovodeće partijsko tijelo za oba kotara i tako smo se međusobno o njemu izjašnjavali.«[632] Prema tome, to je tijelo nastavilo, u stvari, rad prijašnjeg Komiteta KPJ za Vinodol. U njemu I. Jeličić Tominčić nije djelovao samo kao sekretar partijske organizacije u Selcima nego je vršio neke zajedničke dužnosti kao sekretar toga tijela. Tako se i može objasniti da se njemu, Jeličiću, iz Bribira prenosio sakupljeni novac za Crvenu pomoć, za pomoć španjolskim borcima i za članarinu, a on je novac dostavljao određenom forumu.

Političke prilike na početku 1938. bile su inače sve teže, a opasnost od rata, jačanjem fašizma i nacizma, sve bliža. U ožujku 1938. Hitler je proglasio priključenje Austrije Reichu, pa je ovaj sada graničio s Jugo-

[629] J. Skočilić Kurilo, Mo j p u t . . . , str. 7.
[630] Isto, str. 9.
[631] Usmeno saopćenje Vjekoslava Lončarića, Ante Jeličića Ivanka i Vladimira Cara, dato autoru 20. IX 1974.
[638] J. Skočilić Kurilo, Moj put . . . , str. 9.

slavijom. Na nju je sada pojačan politički pritisak, a vlada Milana Stojadinovića postaje sve popustljivija prema Italiji i Njemačkoj. Javno je odobravala i »anšlus« (Anschluss — priključenje); osudila ga je, međutim, KPJ u svome proglasu i ukazala na opasnost za Jugoslaviju od prodiranja Njemačke na istok.[633]

Opće političke prilike u zemlji djelovale su, razumljivo, i na političke prilike u Vinodolu, pa su jačale pozicije organizacija KPH i njen utjecaj na narod, što je istodobno zahtijevalo pojačan rad u narodu. I kada je u rujnu 1938. došlo do potpisa sporazuma u Münchenu između Njemačke i Italije te Engleske i Francuske, što je značilo novo popuštanje Hitleru i Mussoliniju, a čehoslovačkoj oduzeto Sudetsko područje, Jugoslaviji je zaprijetila još veća opasnost. Na to su organizacije KPH odgovorile manifestacijama za čehoslovačku.

Mjesna partijska organizacijama u Selcima predvela je oko 60 mještana na antifašistički zbor na mjesnom trgu u Crikvenici — prema usmenom saopćenju Andrije Kršula, — a koji je priredila tamošnja organizacija u dogovoru s organizacijama u Selcima i Bribiru. Crikvenička je organizacija putem svoga sekretara Ivana Brozičevića zamolila Mata Dvorničića, književnika i antifašistu, da govori na tom zboru, što je on
i prihvatio. Zboru su prisustvovali antifašisti iz Crikvenice, Selaca, Bribira, Grižana i Dramlja, pa je na zboru bilo oko 300 ljudi. Po sjećanju I. Brozičevića, Dvomičić je ukazao da je fašizam najmračnija ideologija koja ugrožava lik čovjeka i sputava njegovo progresivno djelovanje, da u pogledu Cehoslovačke nije u pitanju samo Sudetsko područje nego je riječ o porobljavanju naroda koji treba da bude roblje nacističkom režimu, dok je o petoj koloni iznio da je prethodnica u pripremanju terena za porobljivanje naroda. Zatim je kazao da se agresiji fašizma može oduprijeti samo onaj narod koji je pripremljen da brani suverenitet i nezavisnost svoje zemlje.[634]

Velike demonstracije izbile su tom prilikom i u Sušaku u znak solidarnosti s čehoslovačkom, iako je policija hapsila demonstrante. Za pomoć čehoslovačkoj protiv Hitlera javljali su se dobrovoljci. To su bili »komunistički simpatizeri« i jugoslavenski orijentirani građani.[635] Demonstracije su izbile 22. rujna i trajale su još i sutradan, a demonstrirali su »obalski radnici i građani.«[636] Tada se demonstriralo također u drugim gradovima Hrvatske (Zagreb, Split, Makarska, Betina kod Šibenika, Gračac, Pakrac), ali su demonstracije u Sušaku bile »najveće«. Predstojnik gradske policije u Sušaku javio je banskoj vlasti da su ih organizirali »pristaše udružene opozicije i komunisti«, da je uhapšeno oko 25 osoba, a među ovima su kažnjeni »nekoji komunisti na 10 dana zatvora«.[637]

Izbijanje ovih demonstracija pokazuje jakost organizacija KPH u Hrvatskom primorju u rujnu 1938, napose u Sušaku te u Vinodolu

633 Pregled istorije SKJ . . . , str. 256.
634 I. Brozičević, Sjećanja . . . , str. 11.
635 D. Diminić, Komunistički pokret u Hrvatskom primorju . . . , str. 86
636 Pregled istorije SKJ . . . , str. 275.
637 I. Jelić, Komunistička partija Hrvatske . . . , str. 186.

(Crikvenica, Selca, Bribir) i njihovo uspješno antifašističko djelovanje, protivno politici ondašnjeg Stojadinovićeva profašističkog režima. Policija u Sušaku i sama navodi da su demonstracije uz ostale priredili komunisti, a za zbor u Crikvenici to potvrđuju sudionici (Vjekoslav Lončarić za Selca, Ivan Brozičević za Crikvenicu).

No u vrijeme ovako uspjelog zbora u političkim prilikama u jesen 1938. u Selcima je još bilo pojedinačnih reakcionarnih snaga, pristalica Stojadinovićeva režima, koje ni u pitanju slobode demokratske Cehoslovačke nisu podupirale antifašističku politiku. Tim je snagama i dalje smetalo sve što je bilo progresivno u ovom mjestu, sav dotadašnji i tadašnji rad Knjižnice, inspiriran naprednim članovima i mjesnom organizacijom KPH. Jer, nedugo poslije antifašističkog zbora u Crikvenici te su snage iznijele svoj neprijateljski stav prema Knjižnici i njenoj djelatnosti još jednom na akademiji Sokolskog društva, priređenoj 4. prosinca 1938. i posvećenoj Danu ujedinjenja (1. XII 1918.) Poslije izvedenog programa(tjelovježbe, igrokaz) govorio je starješina Sokolskog društva u Crikvenici Janko Jazbec o sokolstvu i sokolskoj misli te o »prodornoj snazi sokolske organizacije«. Govorio je tako u času kada je sokolstvo u Jugoslaviji bilo u velikoj krizi i Sokolsko društvo u Selcima zamiralo. Zato je da bi ohrabrio šačicu preostalih selačkih sokolaša, izgovorio i ove riječi:

> »Zato ne smijemo sa previše pesimizma da gledamo na ove teške prilike u našim krajevima pod čijim utjecajem stradava naš sokolski život. I opet će propasti razne političke struje i nestati kojekakvi pokreti, ali će sokolstvo rasti dalje i vršiti svoj zadatak u velikom slavenskom svijetu. Selački sokoli hrabro su izdržali nalet svojih protivnika i pregorili mnogu gorku, i oni će ustrajati u svome radu onako čvrsto i u buduće.«[638]

I pisac članka »Uspjela sokolska akademija u Selcu« ustvrdio je da je održavanje ove akademije »najbolji dokaz da sokolska misao živo klije u ovom ubavom turističkom mjestu« i da je Sokolsko društvo u Selcima »ostalo budno na svojoj sokolskoj straži«.

Ovo što je izgovoreno i napisano poslije Miinchenskog sporazuma i propasti Cehoslovačke, novog prodora nacizma i otuda veće opasnosti za Jugoslaviju, pokazuje da ni J. Jazbec ni anonimni člankopisac nisu uočili nastale političke promjene u zemlji, pa otuda ni u Selcima. Situaciju u ovom mjestu oni nisu vidjeli ni htjeli vidjeti onakvom kakva je bila niti sebi priznati da je Sokolsko društvo već bilo u dubokoj krizi, koja će se još jače očitovati iduće godine. Tada su postojali i antimarksistički komiteti, osnovani početkom 1937, kako je navedeno, a sresko načelstvo nadziralo je intelektualce u Selcima kao komuniste.[539]

Sve to nije omelo djelovanje naprednih snaga u Knjižnici i komunisti su sticali sve više utjecaja u narodu i jačali svoje političke pozicije. Održani antifašistički zbor u Crikvenici to je potvrdio. Ipak je i

[858] Primorske novine, br. 734, Sušak, 10. XII 1938.
[639] O tome vidi na str. 486.

te godine cjelokupni rad KPJ u Selcima, Bribiru i Crikvenici te u Dram-Iju bio ograničen uglavnom na ta mjesta. Mjesne organizacije još nisu bile trajno povezane s partijskim forumima. Doduše, povremene veze su postojale i putem kanala dolazila je ilegalna partijska štampa, koja je djelovala inicijativno i poticala drugove na politički rad. Međutim, više nije bilo dovoljno imati povremene veze, kao što je bilo krajem 1935. i početkom 1936, posredovanjem Bartola Petrovića iz Grižana s tehnikom CK KPJ u Pragu, ili 1937. prigodom štrajkova u Vinodolu te u rujnu te godine posredovanjem Andrije Žaja, koji je kao član CK KPH prisustvovao sastanku na brdu Tić. Vinodolske partijske organizacije nisu u toku tih godina uspjele uspostaviti čvršću vezu s partijskom organizacijom u Sušaku, kao što ni OK KPH za Hrvatsko primorje, djelujući od svibnja 1932. do svibnja 1934, nije se uspio povezati s istim organizacijama. To nije uspjelo sve do kraja 1938. godine. Mjesne organizacije u Vinodolu to su svakodnevno zapažale i nastojale su da se povežu s partijskim forumima »da naš rad uskladimo prema zadacima koje postavlja naša Partija pred svoje članstvo«, kako piše I. Brozičević u spomenutim sjećanjima (str. 8).

Stoga je polovicom 1938. održan zajednički sastanak partijskih organizacija spomenutih triju mjesta (Selaca, Bribira i Crikvenice) u cilju uspostave veze s partijskim forumom. Tada je zaključeno da partijska organizacija u Selcima pošalje u Zagreb svoga sekretara I. Jeličića i da on putem nekih svojih poznanika uspostavi vezu. Bio je upućen na šima Balena i ovaj mu je obećao da će nastojati povezati vinodolske organizacije s partijskim forumom. I ovim putem bili su Vinodolci upućeni na partijsku organizaciju u Sušaku.

Međutim, kao ni prije, tako ni sada do uspostave veza sa Sušakom nije došlo ni brzo ni lako. Uostalom, ni u samom Sušaku poslije prevale krajem 1936. nije uspostavljena čvrsta partijska organizacija niti je bilo naročitih veza s CK KPH u Zagrebu. Stoga je u Sušak bio doputovao član CK KPH Đuro Špoljarić «radi ponovnog uspostavljanja partijske organizacije«,[641] iako su sušački komunisti djelovali na razne legalne načine (sindikat, KAS, tj. Klub akademičara Sušak). U takvim okolnostima nije se ni moglo očekivati da Sušak uspostavi veze s partijskim organizacijama u Vinodolu. One su tako još ostale odvojene od Sušaka, iako su njihovi članovi i simpatizeri KPH i dalje djelovali javno u knjižnicama i čitaonicama te u drugim društvima.

Usprkos takvim prilikama u Sušaku, vinodolski su komunisti po uputama iz Zagreba nastojali uspostaviti vezu sa sušačkom partijskom organizacijom. Stoga je Ivan Brozičević, sekretar partijske organiza-

[640] I. Brozičević, Sjećanja..., str. 8.

[641] D. Diminić, Komunistički pokret u Hrvatskom primorju . . . , str. 59, 82, 83.

cijc u Crikvenici, zamolio Zvonka Petrinovića, koji je tada radio u Sušaku, da vinodolske partijske organizacije poveže s nekim funkcionerom sušačke partijske organizacije. Petrinović je u tome uspio i krajem 1938. upoznao je I. Brozičevića s Radom šupićem, aktivnim članom KPH u Sušaku.[642]

Rade Šupić već se na početku diktature kralja Aleksandra javio kao aktivist u radničkom pokretu Sušaka, kao lučki radnik vodio je partijsku ćeliju, godine 1935. je član rukovodstva mjesne partijske organizacije, a na osnivačkoj skupštini Saveza lučkih i obalnih radnika Jugoslavije u Sušaku izabran je 4. kolovoza 1935. za člana upravnog odbora. Poslije provale u sušačku partijsku organizaciju Šupić je 10. prosinca 1935. uhapšen i s grupom uhapšenika predan Državnom sudu za zaštitu države u Beogradu, ali su svi uhapšeni, pa i Šupić, bili oslobođeni u ožujku 1936.[643]

Vrativši se u Sušak, šupić nastavlja djelovati u sindikatu URSS-a kao lučki radnik. Tada ga je i upoznao Zvonko Petrinović i potom povezao s Ivanom Brozičevićem. Petrinović je i dalje održavao vezu između Šupića i Brozičevića, a kasnije između šupića i Ivana Jeličića te Tome Strizića. On navodi da je Šupić dolazio u Crikvenicu, Dramalj, Selca i Bribir na sastanke i donosio ponekad partijski materijal. Spominje i sastanak iznad Selaca. Njemu je umjesto oboljelog šupića prisustvovao Luka Vinketa, komunist iz Sušaka, koga je Petrinović osobno doveo i upoznao s Brozičevićem i Strizićem. Tom sastanku prisustovalo je 18 drugova, a Vinketa ih je obavijestio o političkoj situaciji, o pripremama fašističkih agresora za porobljivanje naroda.*"[14]

No prigodom pokušaja uspostave veza sa Zagrebom (I. Jeličić putem Šima Balena i M. Banjanin posredovanjem B. Adžije i A. Cesarea) Vinodolcima su date upute za rad na osnutku Radničke stranke — Stranke radnog naroda. Adžija je Banjanina upoznao s pripremama za osnivanje te stranke i dao mu potreban materijal. Doduše, već je Andrija žaja na sastanku na Tiću u rujnu 1937. obavijestio da KPJ nastoji osnovati legalnu radničku stranku, da je u Zagrebu osnovan inicijativni odbor, i da su partijske organizacije već upoznate s ovom akcijom. Ali se tek 1938. više uradilo na osnivanju inicijativnih odbora u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru. Oni su bili osnovani u Sušaku i u Delnicama, a prema izjavi Miroslava Pintara i u Crikvenici.[645] I. Brozičević navodi da su bili osnovani u Crikvenici, Selcima i Bribiru.[646]

Kada su u listopadu 1938. bili raspisani izbori za Narodnu skupštinu za 11. prosinca te godine, to su i pripreme partijskih organizacija u Vinodolu odnosno inicijativnih odbora Radničke stranke bile opsežnije. Iznad Selaca kraj rezervoara održan je sastanak tih odbora. Raspravljalo se o osobama koje će se kandidirati. Prijedlog je bio da se

[641] I. Brozičević, Sjećanja . . . , str. 9; Z. Petrinović, Bilješke . . . , str. 2.
[643] H. Raspor, Tokovima klasne borbe . . . , str. 89, 91, 93, 95, 102.
[644] Z. Petrinović, Bilješke..., str. 2—3. Kod autora.
[643] I. Jelić, Komunistička partija Hrvatske . . . , str. 394, bilj. 854.
[648] I. Brozičević, Sjećanja . . . , str. 9.

kandidira Toma Strizić, zatim Ivan Jeličić Tominčić ili Ivan Broziče-vić, ali nitko od njih to nije htio. Najzad, do kandidiranja nije ni do-šlo, jer Radnička stranka nije ni nastupila samostalno na izborima.[647] Svi progresivni ljudi u vinodolskim mjestima glasali su za udruženu opoziciju.[648]

Prije ovih izbora, već u listopadu 1938, došlo je u partijskoj orga-nizaciji u Selcima do promjena, jer su na odsluženje vojnog roka otišli Ivan Jeličić Tominčić (đački rok od 9 mjeseci) te Andrija Kršul i Vlado Car (na 2 godine u ratnu mornaricu). Od tada je dužnost sekretara organizacije preuzeo Vjekoslav Lončarić.[649]

Suradnja s Bribirom i Crikvenicom je nastavljena. S Tomom Stri-zićem sada se sastajao V. Lončarić, koji prima štampu i predaje ju J. Skočiliću da je prenese u Bribir. On je prenosio i poruke između Lončarića i Strizića i obratno te javljao mjesto i vrijeme njihovih sa-stanaka. Prikupljena sredstva za Crvenu pomoć, pomoć španjolskim borcima i članarinu Skočilić je sada predavao V. Lončariću i ovaj ju je dostavljao dalje.[6]“ Odlaskom sekretara I. Jeličića nije došlo do za-stoja u ovoj suradnji. V. Lončarić je podržavao veze i s I. Broziče-vićem u Crikvenici.[651]

U razvitku radničkog pokreta u Vinodolu u toku 1938. sve je da-kle šira djelatnost partijskih organizacija Selaca, Bribira i Crikvenice. Ove tri organizacije čine tada jezgru vinodolskih komunista i od njih se dalje širi komunistička misao u druga vinodolska mjesta. Uspos-ta-va veza s partijskom organizacijom u Sušaku posredovanjem Rada šu-pića dala je još većeg poticaja za daljnje okupljanje komunista, za nji-hovu pojedinačnu suradnju i za suradnju mjesnih organizacija KPH. Tako je od 1938. jačao dalje politički utjecaj Partije, a njene pozicije u narodu bile su sve čvršće.

3. *Rad Knjižnice i njezina pobjeda u borbi za Dom prosvjete — značajan uspjeh komunista Selaca*

Uz tajnu partijsku organizaciju koja je poticala i usmjeri vala jav-nu djelatnost u mjestu, Knjižnica je s čitaonicom bila upravo njeno javno sastajalište. Među njenim članovima bili su članovi KPH i SKOJ--a, simpatizeri Partije i progresivni pojedinci. Svima su njima zamisli koje je zastupala Knjižnica o kulturnom i političkom radu bile bliske, njihove. Većinu mještana privlačila je opet borba Knjižnice za Dom prosvjete, njezin stav o vlasništvu i imenu toga javnog zdanja, tj. od-bacivanje diktata o nasilnom pokušaju »sokoliziranja« Doma prosvje-te i u imenu i u pogledu vlasništva. Sve te snage ostale su i dalje na

[647] Usmeno saopćenje Vjekoslava Lončarića.
[648] Prema sjećanju autora.
[649] Usmeno saopćenje V. Lončarića, A. Kršula i V. Cara.
[654] J. Skočilić Kurilo, Moj put . . . , str. 9; Usmeno saopćenje V. Lončarića.
[651] Usmeno saopćenje V. Lončarića i I. Brozičevića.

okupu pod vodstvom komunista, iako su ovi bili izgubili svoga predvodnika Vjekoslava Jeličića. Tako se djelo započeto 1934. nastavlja i početkom 1939. gotovo nesmetano, mada su tri istaknuta borca iz ovih redova, sva trojica članovi KPH, morali napustiti mjesto zbog odsluženja vojnog roka (Ivan Jeličić Tominčić, Andrija Kršul i Vlado Car). Njih su nadomjestili drugi, pripremljeni za to u dosadašnjem radu i komunističkom odgoju. Tako je već starogodišnja priredba Knjižnice 1938. pokazala da Knjižnica nastavlja svoje javno djelovanje. Na mjesta jednih članova došli su drugi, također napredno orijentirani.

To se vidi i u pogledu Doma prosvjete, još uvijek bezimenog, ali kojim su se koristili i Sokolskog društvo i Knjižnica. Za starogodišnju priredbu 1938. uprava Knjižnice dala je urediti dvoranu i pozornicu, na kojoj je Sokolsko društvo bilo postavilo čvrste, nepomične kulise. One su sprečavale postavljanje scenarija koji je odgovarao komadu što se prikazivao. Povodom toga obišli su 13. siječnja 1939. dvoranu Doma prosvjete banski savjetnik nepoznatog imena i ondašnji sreski načelnik Juraj Mihalić i »pregledali dekoracije na pozornici«, kako je to izvijestio gospodar Knjižnice Silvestar Antić Kombolić na sjednici upravnog odbora 17. siječnja 1939. Na tome se, međutim, nije stalo, jer su predsjednik Ante Jeličić Mahulja i spomenuti Antić bili pozvani u sresko načelstvo 20. siječnja te godine upravo »radi farbanja bine«. Upravni odbor, poučen dotadašnjim postupcima vlasti prema Knjižnici i pristranoj zaštiti Sokolskog društva, dao je spomenutoj dvojici upute da »obavjeste Sresko načelstvo o stanju, tj. da mu podnesu pismenu izjavu u ime uprave i da se ne upuštaju ni u kakva raspravljanja u pitanju doma, nego samo o konkretnom pitanju.«[652]

Opreznost upravnog odbora bila je očita. Predsjednik i gospodar Knjižnice bili su već stariji ljudi, imali su po 67 godina, inače privrženici Knjižnice. Ali s njima nije bio nitko od mlađih članova, ni tajnik ni neki drugi funkcioner, koji bi se mogli energično usprotiviti eventualnim spletkama vlasti, na koje se inače već bilo naviklo. Jasno je bilo da nije riječ samo o pozornici nego i o domu, ne o kulisama koje su bile vlasništvo Sokolskog društva. U takvoj je situaciji upravni odbor Knjižnice tada i to pitanje sam riješio jer je zaključio da se uklone kulise s pozornice, kako bi se dobilo više prostora i postigla bolja akustika te izradile pokretne kulise. Stoga je pozvano Sokolsko društvo da ono samo makne svoje učvršćene kulise u roku od osam dana. Svoje traženje motivirao je time »da bi mogli pristupiti radu oko izvedenja pozornice, kao što su uređene pozornice u diletantskim društvima«, dodajući tome očito namjerno i ovo, »pa tako i u susjednom Domu Sokolskog društva u Crikvenici«.[653]

U ovome nije bilo poteškoća. Sokolsko društvo nije više pravilo zapreka, jer se u zapisniku o tome ništa ne kazuje. 2. veljače 1939. priređena je tradicionalna zabava i zatim su se redali mesopusni plesovi,

[652] Zapisnik HPK, III, str. 39, 40.
[653] Isto, str. 41.

sve u organizaciji Knjižnice, jer je djelatnost Sokolskog društva već bila jenjala. Ono više nije imalo snage da bilo čime ometa rad Knjižnice kao prije, ili da mu se protivi, podnoseći tužbe protiv naprednih članova. To je vrijeme bilo prošlo.

Jačanje Knjižnice i organiziranost njenih redova na početku 1939. zapažena je i na godišnjoj skupštini 5. veljače. Podnijeti izvještaji o radu u toku 1938. doduše su općeniti, ne navode konkretne uspjehe kojih je bilo, ali se to vidi po drugim činjenicama, po izboru članova u novu upravu. U nju su izabrani neki članovi veterani: za predsjednika Silvestar Antić Kombolić, za blagajnika Marijan Antić Kombolić, za gospodara Stjepan Brozović Batica, za članove Ivan Lončarić Papić, Andrija Antić Kombolić i Josip Antić Sokol, a u nadzorni odbor Fabijan Lončarić i prof. Vinko Antić. Za tajnika je ponovo izabran Vjekoslav Lončarić. Za ostale funkcije izabrani su sve mlađi članovi: za zamjenika blagajnika Ivan Lončarić Mandušić, za knjižničara Josip Lončarić Dujmić i za njegova zamjenika Gojko Antić Dudo, za člana uprave Mihovil Jeličić Pavlina i za člana nadzornog odbora Ante Jeličić Ivanko.[654] Uz osam starijih izabrano je šest mladih članova. Oni su pripadali među napredne i većina je odgajana prema uputama Ivana Jeličića Tominčića i ostalih članova Partije i SKOJ-a.

Na godišnjoj skupštini izražena je i zahvalnost I. Jeličiću Tominčiću za njegov rad u Knjižnici kao knjižničara prije odlaska u vojsku. Prijedlog je podnio prof. Vinko Antić i skupština je Jeličiću odala priznanje »na njegovom dosadašnjem požrtvovnom radu u Knjižnici.«"" Odavanje zahvalnosti bilo je karakteristično i za samu skupštinu i za člana kome se ono odaje. Znalo se da se to ne čini samo prema dosadašnjem knjižničaru nego i prema vrijednom mladom komunisti, uzornom čovjeku i drugu, poborniku pravih međuljudskih odnosa. Njega je tada zamjenjivao napredni omladinac Petar Lončarić Benko, koji je na skupštini u ime odsutnog Jeličića podnio izvještaj o pročitanim knjigama.

U novim prilikama poslije odlaska trojice drugova u vojsku krajem 1938. proširena je uloga i povećana odgovornost za rad Vjekoslava Lončarića. Miran, taktičan u ophođenju, malorječiv ali radin, konspirativan u načinu rada, ali pristupačan ljudima, Lončarić je bio i dalje općinski službenik i vršio je, što je bilo osobito važno, društvenu funkciju tajnika u Knjižnici. U odsutnosti I. Jeličića Tominčića bio je sekretar mjesne partijske organizacije. Tako je pratio rad u općini. U njoj je službovao kao općinski bilježnik Ludvig Hreljac, rodom iz Gri žana, progresivan čovjek, složan u radu s Lončarićem. A on se zdušno posvetio radu u Knjižnici, okružen s grupom mladih ljudi i oslonivši se na njih, pa je tako Knjižnica i dalje napredovala i ostala javni punkt naprednih snaga.

Nova uprava mogla je stoga nastaviti plodan rad u Knjižnici.

[654] Isto, str. 44.
[655] Isto, str. 47.

Već na godišnjoj skupštini izabrana je na prijedlog Vinka Antića diletantska sekcija koju je sačinjavalo 12 članova. Bili su vrlo aktivni. Za tu sekciju naručena je knjiga »Gluma« od S. Freudenreicha, a Knjižnica se učlanila u Maticu hrvatskih kazališnih dobrovoljaca u Zagrebu.[656]

Uprava Knjižnice uvela je štednju, jer nije raspolagala s novčanim sredstvima. Zbog štednje struje skraćeno je vrijeme za učenje tamburanja i za javno slušanje radija u čitaonici.[657] Uprava se prihvatila i teškog zadatka. Pristupila je popravku krova nad dvoranom Doma prosvjete pozajmivši u tu svrhu 2.000 d od Općinskog turističkog odbora, kojega su prostorije inače bile u domu.[658] Da dođe do više sredstava, uprava je u toku ljeta opet iznajmila prostorije doma Podmlatku Crvenog križa iz Zagreba za 1.500 d.[659] Tako se pokazala dobrim gospodarem, što je u narodu još više podizalo ugled Knjižnice i naprednih snaga koje su je vodile.

Knjižnica je tako ostala žarište napredne misli i u toku 1939. godine, javno uporište naprednih snaga i mjesne partijske organizacije. Dok je za života V. Jeličića to bila i općina, stvar se počela mijenjati stupanjem na dužnost načelnika Fabijana Lončarića, pristaše HSS-a. Izgubivši na čelu općine jaku ličnost, kakav je bio V. Jeličić, općinski odbor pod vodstvom novog načelnika nije više pokazivao onu odlučnost i aktivnost. U komunalnoj politici nastavio je, doduše, putem što ga je zasnovao V. Jeličić, ali je u političkom pogledu popuštao utjecaju načelnika. Utjecaj HSS-a osjeća se pomalo u radu općine, napose načelnika. Već 17. veljače 1938. opć. odbor odobrava na načelnikov prijedlog narudžbu *Sabranih djela* Antuna Radića u 18 knjiga, mjesto da ih, ako treba, naruči Knjižnica. Na izvanrednoj sjednici 28. veljače 1938. zaključeno je da se mjesto natpisa »Općinska uprava« vrati stari naziv »Poglavarstvo općine« uz motivaciju »budući da to traži hrvatski narod i općinari općine, te vodstvo HSS na čijoj je listi ovaj odbor biran i imade volju naroda i naređenja vodstva izvršivati.«[660] Ovaj zaključak nije potvrdilo sresko načelstvo, ali je općinski odbor podnio žalbu banskoj upravi, pa je upravni sud poništio rješenje sreskog načelstva od 9. ožujka 1938, a potvrdio je zaključak općinskog odbora.[661]

Ovdje nije bitan sam naziv. Zahtjev za brisanje onoga koji je nametnula diktatura (općinska uprava) i vraćanje staroga (poglavarstvo općine) pripada uz ostale akcije u okvir borbe Seljačko-demokratske koalicije protiv vlade M. Stojadinovića. što se tiče općinskog odbora u Selcima, naglasak je na tome da se uoči nastojanje novog načelnika da se provodi politika HSS-a i da on treba »naređenja vodstva izvršivati«. To je pokušaj novoga kursa koji nije odgovarao kursu komuniste V. Jeličića.

[656] Isto, str. 46 i 54.
[657] Isto, str. 47.
[858] Isto, str. 48.
[659] Isto, str. 49—50.
[660] Zapisnik opć. odbora od 28. II 1938, tbr. 5, čl. 43.
[661] Isto od 25. IV 1938, tbr. 9, čl. 60.

Ovo je potaklo snage starog režima, Jereze, da dignu glave. Tako je u noći od 2. na 3. ožujka — dakle samo dva dana poslije zaključka o vraćanju starog imena općini — došlo do demonstrativnog akta, naime, razbijena su stakla na općinskim prostorijama, zid zamazan crnilom, a u mjestu su osvanuli natpisi protiv predstavnika općine. Na izvanrednoj sjednici općinskog odbora 3. ožujka 1938. o tome je izvijestio načelnik. Općinski odbor »sa ogorčenjem osuđuje čin elemenata... i zaključuje »da se poduzmu energični koraci, da se stane na kraj ovome, te da zamoli sresko načelstvo da sa svoje strane izvrši najenergičniju istragu«.[662] Kasnije se utvrdilo da su »upravne vlasti krivcima djelomično dokazale čin«, pa se zaključuje podnošenje tužbe »za nanesene uvrede«. Imena krivaca ne navode se.[663]

U ovoj polarizaciji između pristaša JRZ i HSS-a napredne snage u Selcima morale su sada budno pratiti političke prilike. Mjesna organizacija KPH morala je jačati svoje redove i povećati svoj utjecaj na mještane, ukazujući na negativnosti obiju protivničkih strana i njihove političke ciljeve. To su članovi KPH i činili, surađujući i dalje sa susjednim mjestima.

Na polju suradnje partijskih organizacija i čitaonica vinodolskih mjesta (Selaca, Bribira i Crikvenice u prvom redu) Vjekoslav Lončarić je produžio rad I. Jeličića Tominčića. Posredovanjem Josipa Skočilića, i dalje poštanskog činovnika u Selcima, slao je ilegalnu štampu za partijsku organizaciju u Bribiru, sastajao se s Tomom Strizićem u Bribiru, a od Skočilića je primao sakupljeni novac što ga je u iste svrhe (za Crvenu pomoć, za španjolske borce i članarinu) slao T. Strizić.[664] Prema ovoj stalnoj vezi između Selaca i Bribira i obratno suradnja započeta krajem 1937. i razvijena u toku 1938. nastavljena je nepomućeno i 1939. godine.

Čvrste su bile također veze između Selaca i Crikvenice, tj. V. Lončarić je nastavio suradnju s crikveničkim komunistima, a napose s Ivanom Brozičevićem. Održavanje ove veze bilo je važno zato što je I. Brozičević bio povezan s Radom šupićem, a putem njega s partijskom organizacijom u Sušaku. Da je 1939. bila čvršća veza sa Šupićem, potvrđuje V. Lončarić (usmeno saopćenje) upravo na osnovi sastanaka i dogovaranja s Brozičevićem o političkoj djelatnosti.

Vezu Vinodola s partijskom organizacijom u Sušaku potvrđuje i to što je Rade Šupić tada uputio letak Odbora za zaštitu političkih osuđenika, izdan u Zagrebu 4. ožujka 1939. povodom njihova štrajka u kaznionicama u Sremskoj Mitrovici, Nišu i Mariboru. Naslov je letka »Apel javnosti«. Uz letak Šupić je priložio ceduljicu s ovim tekstom:

[662] Isto od 3. III 1938, tbr. 6, čl. 44.
[663] Isto od 26. III 1938, tbr. 8, čl. 56.
[664] J. Skočilić Kurilo, Moj put..., str. 9.

Apel javnosti!

U kaznionama u Sr. Mitrovici, Nišu i Mariboru stupili **su 2.** ožujka ove godine

svi politički osudjenici

u

štrajk gladju!

I ovaj štrajk je, poput svih dosadašnjih, jedan dokaz da politički osudjenici ne izdržavaju kaznu pod čovječnim uvjetima, nego da se i u kaznionama nastavljaju mučenja sistema Glavnjače, koji su uveli dosadašnji režimi.

Stotine nevinih žrtava, čiji je jedini „grijeh" da su se usudili muževno istupiti protiv nacionalnog ugnjetavanja i socijalne nepravde (koju su nametnuli prošli režimi), ne samo što su nepravedno lišeni slobode, nego su osudjeni i da često ostavljaju i svoje živote u mračnim zidovima kazniona. S njima se ne postupa kao sa ljudima!

Naši najbolji sinovi i borci i ovoga puta traže od svog naroda da ih ne zaboravi, da im pomogne!

Oni su stupili u štrajk **sa zahtjevom za čovječniji postupak prema njima i koncentraciju svih političkih osudjenika.**

Oni nas zovu! Njima je potrebna hitna pomoć! Mi se ne smijemo oglušiti pozivu naših najboljih boraca, i zato naša javnost ponovno traži:

da se odmah udovolji opravdanim zahtjevima političkih osudjenika, a to je da se **bez odlaganja** provede

opća amnestija sviju političkih osudjenika bez iznimke.

Apeliramo na sva društva, na sve organizacije, na sve stranke, i na cjelokupnu našu javnost da najenergičnije pomogne ovim narodnim borcima, koji su nepravedno osudjeni radi svoje borbe za **slobodu, demokraciju i socijalnu pravicu!**

ZAGREB, 4. III. 1939.

Odbor za zaštitu političkih osudjenika.

Dragi Ivane.
uvrnajte javnost za
pokretanje naših polit.
kažnjenika.
Pozdrav
Radić

Letak »Apel javnosti« s vlastoručno pisanom bilješkom Rade Šupića koji ga je uputio Ivanu Brozičeviću u Crikvenicu

»Dragi Ivane! Upoznajte javnost s pokretom naših političkih kažnjenika. Pozdrav Rade,«[685]

Slanje ovog letka i davanje upute da ga se rasturi očit je dokaz povezanosti partijske organizacije u Sušaku s onima u Vinodolu, što je utjecalo na pojačnu političku djelatnost u to vrijeme u vinodolskim mjestima, kako navodi Brozičević (Sjećanja, str. 9). Slanje letka i posebno davanje ovakve upute pokazuje, s druge strane, da je partijskoj organizaciji u Sušaku bilo poznato stanje Partije u Vinodolu i sposobnost njenih organizacija.

Posebno treba spomenuti rad komunista u cilju pomaganja roditelja španjolskih boraca u Selcima. Novčana pomoć dolazila je 1938. i 1939. poštanskim uputnicama iz Pariza, a naslovnicima ju je morao isplaćivati poštanski službenik već spomenuti Josip Skočilić. Nastojeći

Sinovi Vinodola kao španjolski borci u logoru Gurs u Francuskoj poslije povlačenja s bojišta.
Stoje s lijeva na desno: Ivan Paljaga (Crikvenica), Ivan Skomerža Bela (Crikvenica), Josip Pobor Mikić (Selca), Nikola Car Crni (Crikvenica). — Sjede s lijeva na desno: Juraj Brozičević (Bribir), Emil Antić (Selca), Franjo Zie (Punat na otoku Krku), Dragutin Zoričić (Crikvenica), Vicko Antić (Selca).

665 Ceduljicu s letkom predao mi je Ivan Brozičević na oslobođenom području 4. studenoga 1944. u logoru Kotarskog NOO Crikvenica. Tada sam na ceduljici napisao: »Ovu cedulju pisao Rade Šupić, sekretar OK KPH, 1939. drugu Radi (konspirativno ime I. Brozičevića) u Crikvenicu da se proturi »Apel javnosti« za naše osuđenike.« — Letak s ceduljom čuva autor.

pomoći roditeljima tih boraca, Skočilić je svojom inicijativom uspio isplatiti tu pomoć, iako je to bilo izričito zabranjeno. O tom postupku Skočilić piše:

»Za vrijeme moga rada u pošti u Selcima dolazila je pomoć porodicama čiji su sinovi bili u Španiji, i to u dinarima, uputnicama naslovljenim na majke (Vicka Antića, Emila Antića i Josipa Pobora). No prije uputnica obično je stizao brzojav od direkcije pošte da se uputnice od pošiljaoca tog i tog (ne sjećam se više, a svaki put je bio drugi pošiljalac) iz Francuske, iz Pariza, ne smiju isplatiti već dostaviti direkciji. U prva dva navrata tako je i postupljeno, iako je meni, pa i Ivanu Lončariću Papiću, mužu poštarice, koji je obično zamjenjivao svoju ženu, bilo žao ako to učinimo, ali nismo vidjeli izlaza. Međutim, kada su došle slijedeće uputnice — to je, prema sjećanju, bilo 4—5 puta — ja sam ih isplatio unatoč tome što je stigla zabrana o isplati. To mi je bilo moguće, jer sam uočio da su uputnice iz Pariza prema žigu putovale 7—$ dana, a mi smo dobili brzojav o zabrani peti ili šesti dan.«

Kako je Skočilić u takvoj situaciji dalje postupio, što je učinio, opisuje dalje ovako:

»Koristeći se time što sam znao da redovne uputnice mogu iz Pariza stići za 2—3 dana, to se je kod mene javila ideja da vratim žig pošte za dva tri dana unatrag i tako isplatim uputnice da ispadne kao da smo ih isplatiti prije prispjeća brzojava o zabrani. Tako sam i postupio, zahvaljujući tome što uputnice nisu bile evidentirane u sprovodnicama vreća u kojima smo ih dobili. Naravno, to je iziskivalo preradu dnevnika o prispjeću uputnica i isplatnog dnevnika i njihovo upisivanje među uputnice koje su tih dana ranije isplaćene. Samim naslovnicima sam rekao koji će datum staviti uz potpis, ali zbog čega to im nisam objašnjavao, a nisu ni pitali.«[666]

Ovo je lijep i, možda, jedini primjer u Jugoslaviji kako su se komunisti snalazili u ovakvim prilikama i znali doskočiti buržoaskoj vlasti. Skočilić o tome nije prethodno obavijestio svoje pretpostavljene. Mogao je zbog toga izgubiti službu. Usprkos tome, on je u svome pothvatu uspio. 0 njemu dalje piše:

»Ivana Lončarića Papića, muža ugovorne poštarice, o tome nisam obavijestio. Ali je slučaj htio da me je već drugi put uhvatio na djelu, tj. kada sam za vrijeme odmora od 12—15 sati prerađivao isplatni dnevnik. Iako sam znao da je on dosta liberalan i da je već ranije žalio što se to ne može isplatiti »sirotama ženama«, ne mogu reći da se nisam uplašio. No on me je odmah umirio riječima: »Dobro i pametno si učinio, samo moja žena ni za živu glavu ne smije saznati ništa o tome i u buduće tako postupi, a ako bi do nečega došlo, mene u to nemoj miješati, a i sam stavi o tome jezik na zube, jer možemo otići svi troje do vraga!« Još dva tri pula učinio sam to uz njegovo znanje, a kasnije te uputnice više nisu ni stizale. Papić je prosto uživao u tome kako je »mali Bribirac« nadmudrio policiju i žandare.«[667]

[666] J. Skočilić Kurilo, Moj put..., str. 10.
[667] Isto, str. 11.

El Excmo. Sr. Dn. JUAN NEGRIN LOPEZ, Presidente del Consejo de Ministros y Ministro de Defensa Nacional, y en su nombre el Ilmo. Sr. Dn. Antonio Cordón García, Coronel de Artillería, Subsecretario del Ejército de Tierra.

CERTIFICA: que Don VICKO ANTIC VIDPO ha combatido en ESPAÑA en las Brigadas Internacionales de el ejército de ASTURIAS en defensa de las libertades del PUEBLO ESPAÑOL, perteneciendo como tal combatiente a la 129 Brigada.

El mismo interesado que usa el referido CERTIFICADO a fin de que le sea reconocido por el presente certificado el carácter de la NACIDAD a que se ha hecho acreedor por su fiel adhesión y comportamiento en heroica ESPAÑA en la SEGUNDA GUERRA de su INDEPENDENCIA.

Barcelona a 10 de octubre de 1938

Potvrda VICKU ANTIĆU da se borio u 129. internacionalnoj brigadi u Španjolskoj u činu narednika.

Tekst potvrde glasi: »Njegova ekselencija gospodin JUAN NEGRIN, predsjednik ministarskog savjeta i ministar narodne obrane i u njegovo ime, poštovani gospodin Antonio Cordon, artiljerijski pukovnik, podsekretar kopnene vojske — Potvrđuje da se gospodin ANTIĆ VINKO borio u Španjolskoj u internacionalnim brigadama u zvanju i činu narednika za obranu slobode španjolskog naroda, sudjelujući u 129. brigadi. Napuštajući teritorij koji je došao da brani pomenutom naredniku Vlada REPUBLIKE izražava ovime zahvalnost NACIJE koju je zaslužio svojim zalaganjem i vladanjem u korist ŠPANJOLSKE u drugome ratu za NEZAVISNOST. — Barcelona, 10. listopada 1938.«

Bila je to vrlo uspješna tajna djelatnost komunista na području Selaca, u ovom slučaju jednog komuniste rodom iz Bribira. Ona je ujedno dokaz o zajedničkom djelovanju i suradnji selačkih i bribirskih komunista. Ona pokazuje također brigu za roditelje trojice selačkih boraca u španjolskom nacionalnooslobodilačkom ratu. A to se dogodilo u predvečerje krupnih događa i za Jugoslaviju.

Ti su događaji uslijedili u jesen 1939. Jedan je potpisivanje sporazuma Dragiše Cvetkovića i Vlatka Mačeka o hrvatskom pitanju (26. VIII 1939) a drugi je početak drugog svjetskog rata napadajem nacističke Njemačke na Poljsku (1. IX 1939). Oba su utjecala na daljnja zbivanja u cijeloj zemlji, pa tako i u Vinodolu, dakle i u Selcima.

MINISTERIO DE DEFENSA NACIONAL

Subsecretaría del Ejército de Tierra

Como premio a su actuación durante la Segunda Guerra de la Independencia Española, el Excmo. Sr. Ministro de Defensa Nacional ha resuelto se otorgue a V. la MEDALLA DE LAS BRIGADAS INTERNACIONALES creada por c.c. fecha 20 de Octubre de 1938 (D.O. nº 275), para los combatientes no españoles que han servido en dichas brigadas desde su creación hasta la fecha de la mencionada orden circular.

Lo que me complazco en comunicarle en nombre del Sr. Ministro, para su satisfacción y efectos

Barcelona, 10 de diciembre de 1938.

EL SUBSECRETARIO.

Al excmo. D. ANTIC VINKO

Dodjela Medalje Internacionalne brigade ministarstva narodne obrane Španjolske VICKU ANTIĆU kao borcu 129. internacionalne brigade. Tekst glasi: »Kao nagradu za njegovo držanje za vrijeme drugog rata za španjolsku nezavisnost, Njegova ekselencija gosp. ministar narodne obrane je odlučio da Vam se dodijeli Medalja Internacionalne brigade, osnovana 20. listopada 1938. g. (D. O. br. 275) za borce koji nisu španjolske narodnosti a sudjelovali su u rečenoj brigadi od njena osnutka do datuma pomenute okružnice. — Čast mi je da Vam to saopćim uime g. ministra za izvršenje. — Barcelona, 10. prosinca 1938. — G. ANTIĆ VINKO.«

Kad je započeo rat, mjesna partijska organizacija potakla je održavanje političkog zbora na mjesnom trgu. Prisustvovali su mještani, ali kako je to bilo potkraj kupališne sezone, početkom rujna, na trgu se našlo i turista. Govorio je Josip Kršul Knezić, brodski radio-telegrafist, koji se nalazio kod kuće na odmoru. Pripadao je naraštaju što ga je odgajao V. Jeličić i po osvjedočenju bio je komunist. U svom govoru žigosao je fašizam, pa su prisutni izvikivali antifašističke parole. U toku zbora vikao je Vojko Lončarić Arbinić protiv tih parola. Po sjećanju govornika, Lončarić je uz ostalo povikao »Dolje komunizam!«. Vikača je tada zgrabio i ćušnuo Gašpar Kršul Konjić, mještanin iz zaseoka Brdo, inače stari sindikalista. Izvikujući i dalje antifašističke parole, prisutni na zboru ustali su protiv Lončarića, i on je pobjegao.[608]

[668] Usmeno saopćenje Josipa Kršula Knezića, V. Lončarića i Josipa Lončarića Dujmića, dato 10. XII 1973. u Selcima.

Zbor je protekao inače u miru, ali su sutradan dvojica mještana — jedan je od njih bio Vojkov otac Dragutin Lončarić Arbinić — prijavili govornika Kršula sreskom načelniku u Crikvenici i optužili ga za održani antifašistički govor. Doznavši za to, Kršul je odmah napustio rodno mjesto i otplovio svojim brodom u svijet.[669]

Trajnih posljedica je imao za cijelu zemlju sporazum Cvetković—Maček. On je u rezoluciji Kominterne označen kao »sporazum za daljnje izrabljivanje radnih masa i nacionalno ugnjetenih naroda Jugoslavije«.[670] Po riječima Josipa Broza Tita to je bio »u prvom redu i samo sporazum hrvatske buržoazije sa srpskom buržoazijom.«[671] Prema tom sporazumu stvorena je Banovina Hrvatska, pa su izmijenjene političke prilike u zemlji, posebno u Hrvatskoj. Vlast je u njoj preuzela Hrvatska seljačka stranka (HSS).

U okviru jednog mjesta, u Selcima, nove političke prilike u Hrvatskoj pod vlašću HSS-a djeluju u dva pravca. S jedne strane, dolazi do daljnjeg slabljenja dotadašnjeg JRZ-režima u kotaru i u općini te do likvidacije Sokolskog društva kao režimske i dinastičke organizacije. Na drugoj strani pokušavaju se ojačati pozicije HSS-a na poticaj i uz podršku kotarske organizacije te stranke u Crikvenici s narodnim zastupnikom Franjom Boričem na čelu. Napredne snage u Selcima pod vodstvom komunista zapazile su tu promjenu i morale su biti budne u oba pravca da ne budu zaskočene na bilo koji način. I bile su budne. Jer, iako je Sokolsko društvo odstranjeno iz mjesnog javnog života, na vlasti je ostao režim koji je i poslije sporazuma Cvetković—Maček progonio napredne elemente, napose komuniste, a ubrzo pojačao i mjere protiv njih baš u Banovnici Hrvatskoj.

Pred komuniste i napredne članove Knjižnice postavilo se odmah pitanje što treba poduzeti za očuvanje Knjižnice i njena Doma prosvjete u nastalim prilikama. Bilo je očito da je Knjižnica u svojoj petogodišnjoj borbi — od sredine 1934. do kraja kolovoza 1939. — sa Sokolskim društvom i režimom diktature, koji je to društvo podupirao, odnijela pobjedu u pogledu vlasništva i imena doma. To ujedno potvrđuje da su napredne snage u Knjižnici bile toliko ojačale u tih nekoliko godina da je partijska organizacija doista dobro usmjerivala rad u Knjižnici i učvrstila svoje redove u mjestu. Tako nije ni režim JRZ do sporazuma Cvetković—Maček poduzeo oštre mjere da raspusti Knjižnicu, zabrani njezin rad i dom jednostavno preda Sokolskom društvu. Što se može, u drugom pravcu, dogoditi pod vlašću HSS-a u Banovini Hrvatskoj s obzirom na rad naprednih članova u Knjižnici, to se moralo tek očekivati.

Ali što treba trenutno učiniti u pogledu bezimenog doma u novim mjesnim prilikama, u redovima naprednih snaga s komunistima na čelu o tome nije bilo dvoumljenja ni oklijevanja. Pridonijevši i sama slo-

[669] Usmeno saopćenje J. Kršula Knezića 10. XII 1973.
[870] F. Čulinović, Dokumenti o Jugoslaviji. Historijat od osnutka zajedničke države do danas. Zagreb 1968, str. 344.
[671] J. B. Tito, Politički izvještaj ..., str. 28.

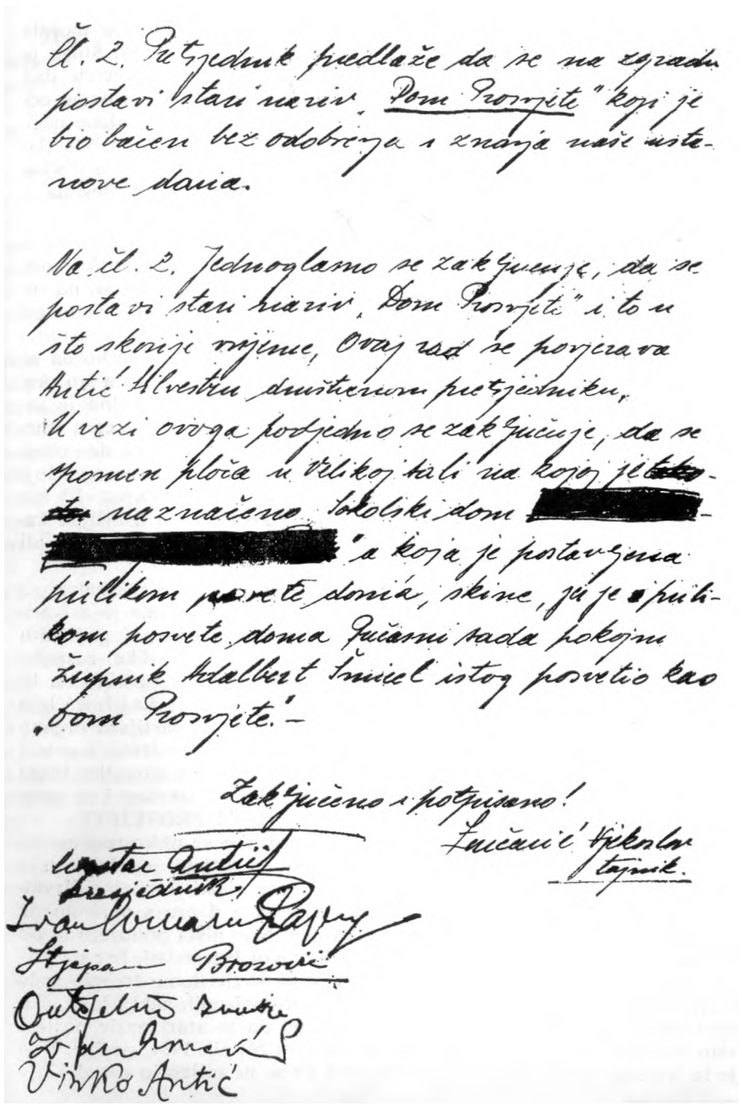
mu svoga protivnika, tj. Sokolskog društva, Knjižnica je sada morala vidljivo obilježiti nastalu promjenu i potvrditi svoju pobjedu. Stoga je osmi dan poslije objave sporazuma Cvetković—Maček, a četvrti dan poslije izbijanja drugog svjetskog rata, održana sjednica upravnog odbora Knjižnice sa dvije točke dnevnog reda: 1. Pitanje promjene naziva društva, 2. Postavljanje natpisa na domu. Nije se čekalo da bilo tko pokrene kakvu akciju u pogledu naziva doma, naročito iz redova HSS-a, nego je Knjižnica, dosljedna svojoj borbi i postignutim uspjesima u njoj, sama pristupila rješavanju ovoga godinama mučnog pitanja.

Na spomenutoj je sjednici na prijedlog predsjednika Silvestra Antića Kombolića zaključeno da se mjesto naziva Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica — koji je naziv službeno upotrebljavan od 1934. na sugestiju bana Ivana Perovića — vrati ime koje je upotrebljavano od osnutka, tj. Hrvatska pučka knjižnica. S tim u vezi imala su se izmijeniti i pravila. Isto tako na predsjednikov prijedlog je zaključeno da se vrati stari naziv »Dom prosvjete«. Tome se dodaju riječi: »i to u što skorije vrijeme«. To je imalo svoje opravdanje i značenje. Ujedno je zaključeno da se u dvorani Doma prosvjete odstrani velika ploča s imenom »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra« postavljena na dan otvorenja doma 20. svibnja 1934. U zapisniku se još dodaje da je ondašnji župnik Adalbert Schnitzer »istog posvetio kao Dom prosvjete«,[672] što je opet namjerno istaknuto da se ne bi ma s koje strane izmišljao kakav novi naziv u duhu novih političkih prilika pod vlašću HSSa. (Vidi faksimil zapisnika na str. 480).

Ondašnja uprava Knjižnice donijela je ove zaključke, smatrajući da je samo ona pozvana i odgovorna da tako postupi. Time je ostvarivala prijašnje zaključke o imenu doma upravnih odbora i godišnjih skupština. Opravdano ona nije smatrala, poznavajući prilike, raspoloženja i volju članova Knjižnice, da saziva izvanrednu skupštinu da bi ova donijela takve zaključke. Ta činjenica pokazuje da je Knjižnica bila suveren u javnom životu mjesta. To dalje znači da je partijska organizacija umjela i znala i tada, kao i prije, pridobivati mještane i potaći napredne članove u Knjižnici da i u ovom značajnom trenutku budu pripravni donijeti potrebne zaključke. Oni su Odmah i izvršeni i na zgradu su postavljena nekadašnja sačuvana slova DOM PROSVJETE.

Ovom odlučnom i brzom koraku Knjižnice nije se nitko usprotivio, nije uložio nikakav protest. Sokolsko društvo je šutjelo, jer drugo nije ni moglo učiniti. Nisu ništa prigovorile ni nove vlasti Banovine Hrvatske. Nije bilo nikakva protesta ni od kraljevskog dvora s obzirom na prijašnju kraljevsku oznaku uz sokolsko ime. Nije ništa poduzeto ni od HSS-a kao političke stranke na vlasti u Banovni Hrvatskoj, bar ne javno, iako se iz redova te stranke čulo da bi uz naziv doma trebalo sada staviti kakvo političko ime. To su znali donosioci onih zaključaka, članovi upravnog odbora. Stoga je i zaključeno da se stari naziv postavi »što skorije« i da je taj naziv posvetio mjesni župnik 1934. godine. Bilo je to izvjesno upozorenje novim vlastima da se ne miješaju u rad Knji-

[672] Zapisnik HPK, III, str. 51, 52.

Zaključak upravnog odbora Knjižnice s potpisima članova od 4. IX 1939. o vraćanju na zgradu starog naziva »Dom prosvjete«.

Natpis »Dom prosvjete« postavljen je ponovo na zgradu 5. IX 1939. prema zaključku upravnog odbora Knjižnice od 4. IX 1939.

žnice u pogledu Doma prosvjete ni u zaključke donijete poslije petogodišnjeg otpora Knjižnice protiv miješanja JRZ-režima i uspjeha u tom sporu. Tako su sada svi javni činioci bili stavljeni pred gotov čin i onemogućeni da bilo kakvim drugim prijedlogom preduhitre upravu Knjižnice i eventualno ometu njenu akciju.

Poslije toga nastavila je uprava Knjižnice nesmetano svoju djelatnost. Konačno je uredila plaćanje parketa za prostorije Doma prosvjete, počela je popravak drugog dijela krova i priredila je zabavu 25. studenoga (sajamski dan) i 31. prosinca 1939. To znači da je diletantska sekcija, izabrana na godišnjoj skupštini 5. veljače te godine, dobro djelovala i postigla uspjehe. Na starogodišnjoj priredbi prikazala je komad »Ko je lopov« Uptona Sinclaira i skeč »Jure i Frane«. Sačuvana je i uspomena na Vjekoslava Jeličića Jurešku, knjižničara i tajnika, time što je na prijedlog Mihovila Jeličića Pavline na sjednici 7. prosinca 1939. prihvaćeno da se nabavi Jeličićev portret i postavi u čitaonicu. Na godišnjoj skupštini održanoj 28. siječnja 1940. spomenuto je da Knjižnica ima 138 članova, da ih je u toku 1939. upisano 26, da čitaonicu posjećuju mnogo članovi i nečlanovi, i da i ove treba pridobiti da se učlane. Na zabavama, dodaje se, postignut je moralni i materijalni uspjeh. Prema izvještaju blagajnika Ivana Lončarića Mandušića godišnji prihod Knjižnice iznosio je 22.621,30 d, rashod 18.495,90 d, pa je godina 1939. završena s čistim prihodom od 4.125,40 d. U (izvještaju knjižničara iznio je Gojko Antić da je pročitana 401 knjiga, među njima 37 naučnih i 364 ostalih, ali je pripomenuo da je interes za čitanje bio slabiji nego 1938. godine za to »što Knjižnica oskudijeva na knjigama novijeg izdanja«.[673] Na skupštini su prihvaćene izmjene i dopune Pravila. U pogledu proširenja rada Knjižnice značajne su ove dvije točke: *prva,* »da za sve polupismene mještane i mještanke priređuje zimske i praktične tečajeve za bolje upoznavanje jezika i pravopisa i da priređuje tečajeve stranih jezika i esperanta«, i *druga,* »da skuplja arheološku i historijsku i drugu građu u Selcu za mjesni muzej.«[574]

Sada je donekle izmijenjena nova uprava Knjižnice. U njoj su osta li članovi provjereno odani Knjižnici i njenom djelovanju u naprednom duhu. Za predsjednika je izabran Stjepan Brozović, za potpredsjednika Andrija Antić Kombolić, za gospodara Silvestar Antić Kombolić, za članove Ante Jeličić Mahulja i Ante Jeličić Ivanko. Na dužnosti tajnikao ostao je i dalje Vjekoslav Lončarić, a za knjižničara je izabran prof Vinko Antić, tada na službi u građanskoj školi u Crikvenici. Za blagajnika je opet izabran Ivan Lončarić Mandušić, a za zamjenika Josip Pobor Polčić. U nadzorni odbor izabrani su stariji članovi: Ivan Lončarić Papić, Ivan Jeličić Kombol i Marija Lončarić Ružić[675] Rukovodeću ulogu u upravi i dalje su zadržali komunisti.

S godišnje skupštine poslani su pozdravni brzojavi Vlatku Mačeku, banu dru Ivanu šubašiću i odjelnom predstojniku za prosvjetu Izidoru Škorjaču. Time je udovoljeno uvriježenom običaju. Međutim, brzoja-

[673] Isto, str. 67, 69, 70, 71.
[674] Isto, str. 71.
[675] Isto, str. 73.

vi su zanimljivi po tome što se u njima ističe da Knjižnica nastoji udvostručiti rad »u svome Domu prosvjete« i šalje pozdrave »iz vlasti tog Doma prosvjete«.[676] Time se htjelo političkim faktorima i novoj banskoj vlasti istaći vlasnika Doma prosvjete i njegova prava u svima pravcima, pa i u pogledu imena doma.

Kao vlasnik Doma prosvjete Knjižnica je sada i jedini korisnik domskih prostorija, dok je do sporazuma Cvetković—Maček dvoranu upotrebljavalo i Sokolsko društvo koje je sada obustavilo rad. Mjesto njega pojavio se mjesni ogranak Hrvatske seljačke zaštite, koji je osnovan poslije formiranja Banovine Hrvatske. On je pismeno zamolio upravu Knjižnice da može dva puta u tjednu upotrijebiti spomenutu dvoranu. Uprava je to dozvolila.[677] Upotrebu prostorija dozvolila je tada i sreskom odboru ratnih invalida za održavanje sjednice upravnog odbora.[678] To je bilo važno da se i u praksi potvrdi da je. Knjižnica vlasnik Doma prosvjete.

S osnutkom Banovine Hrvatske Knjižnica je završila svoju borbu za Dom prosvjete, započetu u lipnju 1934. Ta je borba dala ujedno niz uspjeha u kulturnom i političkom pravcu, jer je naprednim snagama pod vodstvom komunista omogućila gotovo neometanu djelatnost. I u toku pet godina (1934—1939) pod krovom ovoga doma redala su se zbivanja od povijesnog značenja za cijelo mjesto. To je dobro uočio književnik Vojin Jelić, kada je, pročitavši *Spomenicu Vjekoslava Jeličiću* i obavijestivši se o drugim događajima, napisao o Domu prosvjete ove riječi:

> *»Tà — niz bitaka u prošlosti odvijalo se upravo u okrilju ovoga Doma, pa kad bi mu čovjek i pokušavao naći neki drugi naziv ili atribut, sigurno je, da bi se odmak složio i kazao: to je Dom povjesnik zbivanja ovoga mjesta i njegove okolice.«*[679]

Stoga je i vraćanje imena »Doma prosvjete« (4. IX 1939) bila zaista značajna pobjeda komunista Selaca, trijumf naprednih snaga Knjižnice. Reakcionarne sile oko Sokolskog društva to doduše nisu očekivale, ali su dočekale. Nemoćne da išta poduzmu u prvim danima drugog svjetskog rata i u trenutku kada je Jugoslavija, poslije osnutka Banovine Hrvatske i ostalih događaja s tim u vezi, ulazila u najteže razdoblje svoje povijesti koje će je dovesti do loma i sloma, te poražene snage u mjestu sada su uočile svoj pad i uzaludnost otpora petogodišnjem djelovanju naprednih snaga s komunistima na čelu.

Suprotno tome, napredne snage nisu bile opijene s tom pobjedom. One su vidjele da će novi režim u Banovini Hrvatskoj nastaviti s progonima komunista i naprednih snaga uopće. Uočavalo se da su srušene

[676] Isto, str. 68.
[677] Isto, str. 53.
[678] Isto, str. 60.
[679] Vojin Jelić, Velika povijest... Vidi bilj. 617.

jedne reakcionarne snage, ali se sada javljaju druge. Napadaj Njemačke na Poljsku, jačanje nacizma i fašizma i ugroženost Jugoslavije od Njemačke i Italije te njihovih predvidivih satelita — sve je to ukazivalo da naprednim snagama Jugoslavije i njezinoj KP prijete nove opasnosti. Uočavajući u cjelini situaciju Jugoslavije, posebno prilike u Banovni Hrvatskoj, napredne snage Selaca nisu mogle ni smjele zatvarati oči pred činjenicama. To su jasno vidjeli u prvom redu komunisti.

Pojava ogranka HSZ u mjestu sama po sebi nije bila od naročite važnosti. On se čak nije dugo ni održao, iako su mu prostorije Doma prosvjete bile otvorene. Ali taj je ogranak kao signal jedne politike, kao zamišljena pesnica HSS-a, upozoravao i poticao na oprez. Oslobodivši se jednog protivnika, Sokolskog društva, Knjižnica je morala sada pažljivo motriti na razvitak političkih prilika i onemogućiti poduzimanje bilo kakvih mjera od strane HSS-a kao stranke na vlasti u Banovini Hrvatskoj, njenih organa vlasti, bilo općinskih, kotarskih ili banovinskih.

Takav je oprez bio na mjestu. Uskoro su to događaji pokazali. Nije se doduše odnosilo na Knjižnicu u Selcima, nego na Narodnu čitaonicu u Crikvenici. Poznata kao ljevičarska, što je i bila, pod sumnjom već od osnutka, kako je navedeno, režim JRZ tolerirao je njeno djelovanje više od dvije i po godine. Organizacija HSS-a u Crikvenici i njezin zastupnik Franjo Borić te režim u Banovini Hrvatskoj to nisu dopustili ni nekoliko mjeseci poslije preuzimanja vlasti.

Naime, već 26. prosinca 1939. — dakle upravo četiri mjeseca od osnutka Banovine Hrvatske — Narodna čitaonica došla je pod udar vlasti. Sresko načelstvo u Crikvenici zapazilo je u programu plesne zabave Narodne čitaonice da je unijeto pjevanje pjesme »Radnički pozdrav« i zatražilo je da mu se podnesu tekst i note te pjesme. Kako je »Naša pjesmarica« u izdanju Ivana Curia bila zabranjena, a u njoj se nalazila spomenuta pjesma, to je načelstvo zabranilo njeno pjevanje, ali je samu zabavu dozvolilo »po savjetu g. Borića«. Poslije toga, tj. 28. siječnja 1940, održana je godišnja skupština Čitaonice i izabran upravni odbor gotovo od samih dotadašnjih članova.[680]

Prema navedenim podacima nije učinjeno ništa kažnjivo, jer pjesma »Radnički pozdrav« — ako je već bila pod zabranom — nije otpjevana, jer ju je sresko načelstvo skinulo s unaprijed prijavljenog programa zabave. Ipak, usprkos nepostojanju kažnjivog djela, sresko načelstvo predložilo je 2. veljače 1940. banskoj vlasti Banovine Hrvatske da se Narodna čitaonica u Crikvenici raspusti uz ovakvo obrazloženje:

> »Obzirom na tu okolnost (naime na izbor dotadašnjih članova u upravni odbor na godišnjoj skupštini) kao i na prekoračenje društvenih pravila time što se je htjelo na zabavi pjevati radi komunističke ide-

[680] Sresko načelstvo u Crikvenici, Pov. br. 46—1940. — IHRPH, grupa XXI (Politička situacija), kut. 76, omot: »predlog za raspust narodne čitaonice ti Crikvenici«.

je zabranjenu pjesmu, predlažem da se društvo »Narodna čitaonica« u Crikvenici temeljem § 11 Zakona o udruženju raspusti.

Dodajem da je to mišljenje također gosp. Borića, nar. zast.«[681]

Uz ovaj prijedlog poslan je i popis članova Čitaonice, ukupno njih 106.

Banska vlast nije odmah prihvatila prijedlog nego je 15. veljače 1940. zatražila od sreskog načelstva u Crikvenici »da utvrdi moralno vladanje i političko opredjeljenje pojedinog člana društva, kao i da li su evidentirani u kartoteci kaznenoj i političkoj.«[682]

U svom odgovoru od 26. ožujka 1940. načelstvo javlja da u sudsko-kaznenoj evidenciji nije upisan ni jedan član čitaonice, da se u moralnom pogledu može prigovoriti (ali ne kaže u čemu) samo jednom članu, naime Josipu Mudriniću, stolaru, koji da je »filokomunista«, te da su u političko-kaznenoj evidenciji samo dva člana, naime Ivan Matijević Kazimirov, konobar, također »filokomunista« i Simun Car Šimunov, gostioničar, sumnjiv kao »filokomunista«. Svih 106 članova ovako je razvrstano prema političkom opredjeljenju: otvoreni pristaše HSS 31, pristaše HSS koji se ne ističu 27, pristaše JRZ 5, filokomunisti 2, sumnjivi kao filokomunisti 22, upisani koji se ne smatraju članovima 3 i koji se politički ne očituju 16.

U ovom je dopisu na kraju dodano: »Predlog za raspust je potekao od narodnog zastupnika g. Borić Franje.«[683]

U popisu članova poimenice su kao »filokomunisti« navedeni već spomenuti Ivan Matijević Kazimirov, konobar i Josip Mudrinić, stolar, dok su kao »sumnjivi filokomunisti« nabrojeni ovi članovi: Leo Andres Ivanov, šofer, Rade Banko Otmarov, student, Albin Benić Fabijanov, tapetar, Vladimir Benić Ivanov, zidar, Ivan Biljan Ivanov, građ. palir, Miroslav Briški, zidar, Ivan I. Brozičević, građ. palir, Viktor Bubanj, graditelj, Ivan Car Šimunov, Ljubo Car Tomin, krojač, Marijan Car Lukin, knjigovođa, Mladen Car, krojač, Petar Car Petrov, brijač, Šimun Car Šimunov, gostioničar, Albin Domijan, poslovođa, Linko Dračić Ninov, stolar, Zvonko Katnić Josipov, krojač, Zvonko Petrinović, đak, Ignac Potočnjak, činovnik, Alojz Škiljan Matin, građ. palir, Marijan štajduhar Franjov, stolar, i Cvetko Turina, trg. pomoćnik.

Primivši prijedlog o raspustu i ovakav popis, banska vlast Banovine Hrvatske donijela je 24. travnja 1940. rješenje da se Narodna čitaonica u Crikvenici raspusti, a kao razloge navela je ovo:

»Službenim izviđajem utvrđeno je, da djelovanje udruženja nije u granicama društvenih pravila, jer se rad udruženja kreće, razvija i manifestuje sa nedozvoljenom političkom tedencijom protivno cilju udruženja tako i državnom poretku.«[684]

[681] Isto.

[682] Banska vlast Banovine Hrvatske, odio za unutrašnje poslove, broj 13658. — IHRPH, grupa XXI, kut. 76.

[683] Isto.

[684] Banska vlast Banovine Hrvatske, broj 35152-1-3-1940. — IHRPH, grupa XXI, kut. 76.

U isto vrijeme sresko načelstvo u Crikvenici pratilo je i djelovanje bivših funkcionera Knjižnice u Selcima. Naime, na temelju okružnice ministarstva unutrašnjih poslova od 4. siječnja 1940 (Pov. br. 69454) banska vlast u Zagrebu zatražila je 9. siječnja (Pov. br. 1174 — I) sva sreska načelstva izvještaj »o svim službenicima... koji su sumnjivi kao komunisti ili filokomunisti«. Na tu okružnicu sreski načelnik u Crikvenici Juraj Mihalić izvijestio je »negativno«, tj. da takvih službenika nema.

No usprkos takvoj općoj ocjeni, načelnik Mihalić ujedno izvješćuje 0 onome što je našao u spisima iz 1938. On javlja da je poslije smrti Vjekoslava Jeličića štampana u Tetovu »*Spomenica*« u kojoj se nalaze sastavci prof. Antić Vinka«, da je državni tužilac u Tetovu ‚propustio« njeno štampanje (prema izvještaju sreskog načelstva u Tetovu od 30. VI 1938, Pov. br. 1258) i da je o tome obaviještena banska uprava u Zagrebu 5. srpnja 1938 (Pov. br. 1028). Iako je primjerak »*Spomenice*« dostavljen banovini odmah poslije izlaska, tj. 20. lipnja 1938, načelnik Mihalić šalje sada još jedan primjerak. *Spomenica* je, dakle, bila zapažena i vlast je o njoj vodila računa.

To se vidi također iz dva dopisa sreskog načelstva u Krku od 20. i 21. svibnja 1938 (Pov. br. 725), koje je na molbu sreskog načelstva u Crikvenici dostavilo podatke o radu prof. V. Antica u Krku prije premještaja u Tetovo. Ono je javilo da je Antić bio »vrlo vrijedan i marljiv nastavnik«, da je bio član Sokolskog društva, da se bavio novinarstvom 1 pisao u zagrebačkim »Novostima«, što je bilo točno. Uz to je o njemu javljeno i ovo:

> »Dolazio je u doticaj ljevičarski nastrojenim licima u Aleksandrovu (Puntu). Napose se je družio sa Adrijom Mrakovčićem, prije uč. VII raz., a sada akademičarom, na kojega je imao i veliki utjecaj. Posježivao je »Narodnu čitaonicu u Aleksandrovu, u kojoj imaju također glavnu riječ lica nastrojena komunistički. Otkad je Antić došao na gimnaziju u Krk, počeo se je u gimnaziji širiti ljevičarski duh. Glavni njegov učenik bio je Grakaiić Ladislav, sada maturant, koji je na njegov poticaj sastavio jednu radnju... i za koju je Antić rekao da je dobra, a sadržaj joj je bio komunistički Često je putovao u Selce, gdje je vodio čitaonicu.«

Na sve to Mihalić je zaključio:

> »Radi te Spomenice« i radi zadnjeg dopisa sreskog načelstva u Krku, postao je prof. Antić Vinko, sada nastavnik građanske škole VII polož. grupe u Crikvenici sumnjiv s komunizma«.'[8843]

Pod prismotrom je tada također Ivan Jeličić Tominčić. Naime, prilikom premetačine kod učenika zidarske škole u Crikvenici otkriveno je da im je neke knjige dao I. Jeličić, pa je načelnik Mihalić zamolio sresko načelstvo u Vrbovskom da izvrši premetačinu u Jeličićevu stanu, koji je tada tamo radio.[684]"

[6843] 1HRPH, XVI kut. 33, inv. br. 1262.

[684b] IHRPH, XVI, kut. 34, inv. br. 1360.

Finale ove priče bila je obavijest upravi Narodne čitaonice i primopredaja njene cjelokupne imovine. Ona je izvršena 25. svibnja 1940. u prisutnosti predstavnika kotara Fabijana Benića, predsjednika mjesnog školskog odbora i općinskog načelnika Aleksandra Vičića te trojice predstavnika Narodne čitaonice: predsjednika Ivana Brozičevića, tajnika Ivana Biljana i knjižničara Zvonka Katnića.[635]

Tako je 25. svibnja 1940. prestala djelovati Narodna čitaonica u Crikvenici.

Primjer raspusta crikveničke Narodne čitaonice pokazuje kako se u Banovini Hrvatskoj mimo zakona, olako i bez počinjenog kažnjivog čina moglo zabraniti rad jedne čitaonice. Jer, u prijedlogu za raspust kaže se da se h t j e l o na zabavi pjevati »radi komunističke ideje zabranjenu pjesmu«, ali se nije pjevalo; a u rješenju o raspustu se tvrdi da se »rad udruženja kreće, razvija i manifestuje sa nedozvoljenom političkom tendencijom«, ne navodeći dokaze za takvu tvrdnju. I to pokazuje svu reakcionarnost režima HSS-a u Banovini Hrvatskoj i ilustrira političku klimu u Vinodolu, što se tiče progona komunista i naprednih snaga pred skorašnji slom kraljevine Jugoslavije i s njom Banovine Hrvatske.

U ovoj akciji režima HSS-a posebno treba ukazati na ulogu Franje Borića, narodnog zastupnika. U dva dopisa on se spominje kao predlagač da se raspusti Narodna čitaonica i tako onemogući kulturno-prosvjetno i političko djelovanje radnika. Borićevo reakcionarstvo tu ie nedvosmisleno izraženo. On predlaže raspust Čitaonice i zabranu njenog djelovanja, dakle, ono što nije učinio ni profašistički režim JRZ prije sporazuma Cvetković—Maček. Poznat kao običan demagog u političkom životu, Franjo Borić u svjetlu spomenutih dokumenata javlja se očito kao potpuno negativan politički lik, kao čovjek koji je godinama u ime HSS-a šarao po Vinodolu, naročito u crikveničkom kotaru, da konačno u Banovini Hrvatskoj pokaže svoje pravo reakcionarno lice.

Udarac zadan naprednim snagama u Crikvenici i tamošnjoj mjesnoj organizaciji KPH bio je opomena i drugim naprednim snagama i komunistima Vinodola, pa dakle i Selaca. Ovo je sve i prikazano da se uoči u kakvim se političkim prilikama živjelo sredinom 1940. godine. Istina, Franjo Borić nije, koliko se do sada zna, predložio raspuštanje Knjižnice u Selcima, a njezino je djelovanje inače bilo dobro poznato na liniji KPH i samom Boriću. Stoga je opravdano islaknuto da su napredne snage i komunisti Selaca morali biti budni poslije pobjede nad Sokolskim društvom da režim HSS-a u Banovini Hrvatskoj ne nanese kakav udarac Knjižnici i ne spriječi njezin rad. Slučaj Narodne čitaonice u Crikvenici na to je dovoljno jasno ukazivao. Knjižnici u Selcima i djelovanju naprednih snaga u ovom mjestu Franjo Borić je ipak htio naditi premještajem pojedinih državnih činovnika. Tako je samo tri mjeseca poslije raspusta Narodne čitaonice u Crikvenici dao premjestiti knjižničara Knjižnice Vinka Antića, inače profesora na građanskoj školi u

685 Zapisnik primopredaje od 25. V 1940. sačuvao je predsjednik Narodne čitaonice I. Brozičević.

Crikvenici, na učiteljsku školu u Čakovcu. Cilj je bio isti: onamo raspustiti Čitaonicu, ovdje onemogućiti rad jednom članu u Knjižnici u nakani da se oslabe redovi radničkog pokreta u Selcima. Bilo je to u jesen 1940, u predvečerje napadaja fašističkih država na Jugoslaviju, što također ocrtava negativan politički lik narodnog zastupnika HSS-a Franje Borića. On nije vidio da su napredne snage već toliko jake da se jednim premještajem ne može ugušiti pokret i oslabiti pozicije Partije ko je je imala u mjestu.

4. *Održavanje partijskih veza i rad organizacije KPH u Selcima*

Značajan uspjeh komunista i naprednih snaga u Selcima u borbi za Dom prosvjete predstavljalo je vraćanje toga imena na domsku zgradu. To je nedvoumno pokazalo i potvrdilo mještanima da jc Knjižnica vodila dalekovidnu politiku. Postignuvši takav uspjeh, Knjižnica je u drugoj polovici 1939. znatno učvrstila svoj ionako velik ugled, koji se, stečen u toku borbe protiv nazadnih snaga, još više pojačao. Kako je iza cjelokupne politike Knjižnice stajala već pet godina partijska organizacija i kako su mještani znali koje snage predvode Knjižnicu, to je novi uspjeh s vraćanjem imena Dom prosvjete podigao i ugled komunista i povećao interes za Partiju.

Prilike u mjestu nisu se poslije osnutka Banovine Hrvatske poboljšale, nego, naprotiv, pogoršavale. Raspisom općinskih izbora za 19. svibnja 1940. jačaju pozicije pristaša HSS-a. Cilj izbora je bio da se poslije sporazuma Cvetković—Maček i dolaskom na vlast u Banovini Hrvatskoj snaga Seljačko-demokratske koalicije i u općinama osvoji ili učvrsti vlast stranaka koje su sačinjavale tu koaliciju (Hrvatska seljačka stranka i Samostalna demokratska tranka).[636] Pred ove izbore V. Maček je u proglasu od 30. travnja 1940, dajući upute za rad funkcionarima HSS-a, doduše naglasio da ti izbori »nemaju političkog značenja«,[687] ali su oni, usprkos tome, takvo značenje imali. Uoči izbora to je istaknuto u »Seljačkom domu« ovim riječima: »Ali izbori su politički posebno za svaku općinu već radi same općinske politike, *jer nam nije svejedno tko će i kako će se našom općinom upravljati.* U našim bar seoskim općinama *mora pobijediti seljačka ideologija.*«[6TM]

Na čelu izborne liste u Selcima sada nije bio komunista kao na općinskim izborima 1936. Vjekoslav Jeličić Jureško. Na čelu liste sada je bio član HSS-a. U novi općinski odbor bilo je izabrano 18 mještana. Na prvoj sjednici 26. svibnja 1940. za načelnika je izabran Fabijan Lončarić, koji je inače vršio tu dužnost naslijedivši preminuloga V. Jeličića. Za pođnačelnika je izabran Ivan Lončarić Papić.[689] Odborničku dužnost sada je vršio i Dragutin Lončarić Arbinić, izabran vjerojatno kao

[688] I. Jelić, Komunistička partija Hrvatske ..., str. 289.
[687] Isto, str. 289, bilj. 1639.
[688] Isto, str. 290.
[689] Zapisnik opć. odbora od 26. V 1940, tbr. 4, toč. II i III.

predsjednik Radničke zadruge sv. Josipa, a koji je inače 1936. bio isključen iz redova članova Knjižnice kao protivnik naprednih snaga.

Prema sastavu novi općinski odbor gotovo se potpuno razlikovao od prošloga s V. Jeličićem na čelu. Samo šest odbornika iz staroga odbora izabrani su u novi (Fabijan Lončarić, Petar Lončarić, Slavko Brozović, Stjepan Brozović, Josip Antić i Franjo Lončarić Brušija), a ostali nisu ni kandidirani. Ili nisu bili pristaše HSS-a ili nisu bili pogodne ličnosti po mnjenju općinskog i kotarskog vodstva HSS-a. Novi je odbor inače u toku 1940. obavljao redovne poslove, ali njegova djelatnost nije ni opsežna kao pređašnjeg odbora niti se odlikuje izuzetnim zaključcima.

U takvim prilikama u mjestu i djelovanja načelnika F. Lončarića kao pristaše HSS-a, mjesna partijska organizacija prilagodila je svoj rad novim uvjetima. Bili su svakako drukčiji od onih kada je na čelu općine bio komunist V. Jeličić. Istina, član mjesne organizacije KPH Vjekoslav Lončarić ostao je u općinskoj službi vršeći u odsustvu Ivana Jeličića Tominčića i dužnost sekretara organizacije. I bilježnik Ludvig Hreljac ostao je na svom mjestu i kao simpatizer KPH usko je surađivao s V. Lončarićem. Shvatljivo je da obojica kao općinski službenici nisu mogli s načelnikom, s kojim nisu bili politički istomišljenici, otvoreno razgovarati o raznim pojavama i pitanjima. Oni su ipak djelovali na pojedine odbornike, pogotovu V. Lončarić koji ih je kao mještanin dobro poznavao.[690]

Međutim, mjesna partijska organizacija, sasvim konspirativna, djelovala je i dalje. Ona nije ni usamljena niti je upućena samo na rad 11 granicama mjesta. Naime, i dalje surađuje s partijskim organizacijama u Bribiru i Crikvenici, kako je to bilo 1938. i 1939. Usku suradnju partijskih organizacija Selaca i Bribira u ovim godinama (1938—1940) ocijenio je Josip Skočilić, i sam jedan od nosilaca te suradnje, ovim riječima:

> »U razdoblju koliko sam radio u Selcima (tj. od 13. III 1937. do 5. III 1940. — op. V. A.) sve akcije iole naprednog karaktera koje su poduzimane u Selcima i Bribiru, bilo u okviru navedenih drugova iz Selaca (naime V. Jeličića, V. Lončarića, I. Jeličića Tominčića, A. Kršula i V. Cara — op. V. A.) i Bribira (naime, T. Strizića, F. Antonića i B. Kalafatića — op. V. A.), poduzimane su koordinirano i uz prethodni dogovor. Isto tako i akcije šireg karaktera vršene su na isti način, jer su navedeni drugovi djelovali kao jedno tijelo te nije dolazila do izražaja bilo kakva podvojenost, ih pak nadređenost i podređenost, a nije se moglo osjetiti ni to da netko igra važniju ulogu«.[691]

Suradnju između Selaca i Crikvenice razvijali su I. Jeličić Tominčić (koji se bio vratio iz vojske) i V. Lončarić te I. Brozičević. Suradnja je postala još uža od kada je Ivan Brozičević održavao vezu s Radom šupićem. Tako su partijske organizacije triju vinodolskih mjesta (Selaca, Bribira i Crikvenice) sada putem sušačke partijske organizacije

[690] Pismeno saopćenje V. Lončarića od 28. X 1973.
[691] J. Skočilić Kurilo, Moj put..., str. 10.

održavale stalnu vezu s CK KPH. A povezanost samih vinodolskih organizacija potvrđuje održavanje zajedničkih sastanaka. Na nekoliko njih, u toku 1940, sjeća se I. Brozičević, »razgovarali smo o našoj unutarnjoj političkoj situaciji, a tako i o porobljavanju nekih država od strane njemačko-talijanskog fašizma, a s time i opasnosti za našu zemlju.« Uz to su se vinodolski komunisti dogovorili, nastavlja I. Brozičević, da »uzmu još više učešća u objašnjavanju te i takve politike, a komunisti koji su članovi pojedinih društvenih organizacija (i do sada bili »frakcija« KPJ u njima), a napose oni koji su formalno članovi HSS-a i HRS-a, da u tim organizacijama sprovode politiku KPJ«.[692]

Učvršćenje veza Vinodola sa Sušakom konačno je vinodolske partijske organizacije istrglo iz dotadašnje odvojenosti od partijskog središta kakvo je bio Sušak kao lučko-inđustrijski grad. Olakšano je i dobivanje štampe, koja je inače dotle dolazila iz Zagreba samo putem I. Jeličića Tominčića, kako je navedeno, ali je olakšano i prenošenje direktiva za uspješniji rad i za kontrolu toga rada. Bilo je sasvim normalno, ali i potrebno da partijske organizacije u Hrvats;kom primorju budu povezane, da surađuju i da se preko Sušaka kao najjačeg radničkog središta pruža potrebna pomoć i usmjeruje njihova ilegalna i legalna djelatnost u društvima. Ovo tim prije što je partijska organizacija u Sušaku bila povezana, kada više kada manje, i s Gorskim kotarom, napose s partijskom organizacijom u Delnicama.[693]

U povezivanju Sušaka s Vinodolom u toku 1940. i dalje djeluje Rade šupić. On je inače bio dobio zadatak da uspostavi partijsku organizaciju u Hrvatskom primorju,[694] ali kako su u Vinodolu takve organizacije već postojale i radile, Šupić je pomagao njihov rad. Ipak, u prvoj polovici 1940. stanje u organizacijama KPH u Hrvatskom primorju još nije zadovoljavalo, jer je početkom 1940. uhapšen veći broj komunista u Sušaku i od tada ovdje »formalne partijske organizacije s organiziranim ćelijama, mjesnim komitetom i slično nije bilo«.[695] Takvo stanje traje sve do jeseni te godine. Prema tome, ni Sušak bez jačeg partijskog foruma nije mogao u većoj mjeri pomoći rad partijskih organizacija u Vinodolu, osim one pomoći koju je pružao pojedinačno Rade Šupić. Da je takvo stanje postojalo u Hrvatskom primorju potvrđuje i I konferencija KPH održana 25. kolovoza 1940. u Dubravi kraj Zagreba. Konferenciji je prisustvovalo iz Hrvatske 58 delegata, ali predstavnika s područja Okružnog komiteta Sušak, dakle Hrvatskog primorja, nije bilo.[696] Tako je sam CK KPH poslije ove konferencije pristupio reorganizaciji partijskog rukovodstva u Sušaku, jer je »bilo akutno pitanje daljnjeg organizacionog, pa prema tome i ostalog, rada na području Hrvatskog primorja, gdje je, zbog većeg hapšenja komunista u Sušaku i okolici na početku 1940, osjetno usporena komunistička djelatnost.«[697] Ovo se u

[692] I. Brozičević, Sjećanja ..., str. 12.
[693] D. Diminić, Komunistički pokret u Hrvatskom primorju ..., str. 65.
[694] Sušak u NOB-i, str. 12. Rukopis kod autora.
[695] D. Diminić, Komunistički pokret u Hrvatskom primorju ..., str. 89.
[696] I. Jelić, Komunistička partija Hrvatske ..., str. 465, bilj. 1790.
[697] Isto, str. 319.

prvom redu odnosi na Sušak i okolicu, do Bakra, Kraljevice i Hreljina, kojih su mjesta partijske organizacije dobrim dijelom zavisile tada od one u Sušaku i s njom surađivale. Manje se odnosi na one u Vinodolu koje su djelovale samostalno, kako je spomenuto, nepovezane s partijskom organizacijom u Sušaku sve do kraja 1938, iako bi im povezanost bila svakako koristila. To se pokazalo već uspostavom pojedinačnih veza s Radom Šupićem.

Međutim, u rujnu 1940. dolazi do bitnih promjena u Hrvatskom primorju. U Sušak je tada došao sekretar CK KPH Rade Končar i prema pozivu Rada Šupića održao je nekoliko sastanaka s komunistima. Prvi je održan u parku na Trsatu. Končar je govorio o zadacima partijske organizacije u Sušaku kao važnom lučkom i industrijskom gradu, a potom je izabran Okružni komitet sa sekretarom Radom Šupićem. Boraveći u Sušaku više dana (Diminić veli oko 20), Končar je ispitao dotadašnje stanje među sušačkim komunistima, isključio one koji su djelovali frankcionaški i tako uklonio nesuglasice. Primio je i nove drugove u KPH. Na trećem sastanku objasnio je da naša zemlja ide u susret sudbonosnim događajima, pozvao prisutne na monolitnost partijskih redova i iznio zadatke pred partijsku organizaciju.[698]

Dugo zadržavanje Rada Končara u Sušaku pokazuje da su prilike u ovom radničkom središtu bile tada za Partiju vrlo teške, da je on uložio mnogo truda da ukloni nesuglasice među komunistima. Tako je uspio obnoviti partijsko rukovodstvo za Hrvatsko primorje. À osnutak Okružnog komiteta pružilo je sada Radi šupiću kao sekretaru šire mogućnosti za rad na povezivanju partijskih organizacija duž Hrvatskog primorja, dakle i Vinodola.

Bez posla u Sušaku, Šupić se u rujnu 1940. uposlio na gradnji dionice jadranske ceste od Kraljevice do Bakarca. Tu dionicu gradili su u akordu Ivan Brozičević i Dane Mažuran, i na Brozičevićev prijedlog Šupić je uposlen formalno na mjestu skladištara. Ovo je učinjeno zato da se Šupiću ujedno omogući kretanje i partijsko djelovanje. Tako »zaposlen« ostao je sve do početka rata protiv Jugoslavije (6. IV 1941.) To potvrđuju 1. Brozičević,[699] D. Mažuran[700] i Zvonko Petrinović.[701] Tako je R. šupić sada često dolazio i u vinodolska mjesta (Dramalj, Crikvenicu, Selca, Bribir), pružao pomoć u radu mjesnim organizacijama Partije i bio ujedno obaviješten o njihovu radu.[702]

Partijska organizacija u Selcima djelovala je opet uz pomoć svoga sekretara I. Jeličića Tominčića. Vrativši se iz vojske, više nije radio kao nastavnik u zidarskoj školi u Crikvenici, nego se morao zaposliti kao tehničar na gradnji željezničke pruge u Vrbovskom. U rodno mjesto dolazio je samo subotom. Tako je organizaciju vodio njegov zamjenik V. Lončarić uz pomoć omladinske grupe. Ipak je I. Jeličić Taminčić povezan s Radom Šupićem, a štampu je dobivao također iz Zagreba preko

[698] Sušak u NOB-i str. 13.
[699] I. Brozičević, Sjećanja . . . , str. 12.
[700] Usmeno saopćenje Dane Mažurana dano u Rijeci 30. I 1974.
[701] Z. Petrinović, Bilješke . . . , str. 3.
[702] B. Kalafatić, Neki podaci . . . , od 5. X 1951. Kod autora.

Vrbovskog za organizacije ,u Vinodolu, u Crikvenici, Selcima, Bribiru i Ledenicama. S ledeničkom partijskom organizacijom, u kojoj su članovi bili Milan Mataija, Petar Komadina, Ladislav Vivoda (učitelj osnovne škole u Mataija Dragi, primljen u KPH 10. X 1940) i Pavle Mataija-žirica, vezu je održavao i surađivao sekretar partijske organizacije u Bribiru Tomo Strizić.[103]

Potkraj te godine (1940) u Selcima su se našli na okupu opet svi članovi organizacije, dakle i oni koji su se vratili iz vojske (Andrija Kršul i Vlado Car). Stoga je I. Jeličić kao nominalni sekretar sazvao sastanak koji je održan 26. listopada 1940. u prostorijama Knjižnice, gdje su i prije održavani partijski sastanci. Sastanak je bio pretežno informativan, jer su od posljednjeg u punom sastavu (1938) bile prošle dvije godine.

Na sastanku je V. Lončarić kao zamjenik sekretara Jeličića, koji je sve vrijeme proveo u mjestu, iznio kakva je politička situacija u mjestu te u Crikvenici i Bribiru, kakvo je raspoloženje naroda, negodovanje zbog skoka cijena i nezaposlenosti, o tendencijama špakulanata, o sve većoj bijedi i neimaštini u redovima radnika u ovim mjestima, pa i u cijelom Hrvatskom primorju. Obavijestio je o štetnoj djelatnosti reakcionarnih elemenata oko nekadašnjeg Sokolskog društva i JRZ, ali i o sve većoj privrženosti stanovništva idejama i programu KPJ. Zatim je I. Jeličić Tominčić prikazao opću političku situaciju u zemlji, profašističku politiku vlade Cvetković—Maček zbog koje Jugoslaviji prijeti opasnost s obzirom na apetite Njemačke i Italije na našu zemlju. Istodobno je govorio o pripremanju naroda, a napose članova Partije za obranu zemlje te o potrebi borbe protiv svih trabanata fašizma i napose frankovaca i petokolonaša. Najzad su A. Kršul i V. Car prikazali stanje u vojsci, nezadovoljstvo mornara i nižeg kadra te slabosti tehničke i u naoružanju. Obojica su inače u vojsci bili opisani kao skojevci, pa su stoga bili i progonjeni, Kršul premješten u mornarički odred na Skadarske jezero, u Rijeku Crnojevića, a Car iz Šibenika u Gnuž.

Poslije iscrpne rasprave zaključeno je da se izvrši izbor novih ljudi za kandidate i članove KPH i omladince za primanje u organizaciju SKOJ-a, da se pojača rad na revolucioniranju naroda i tumačenju pravilnosti politike KPJ. Također je dogovoreno da se organizirano nastavi izučavanje marksističke i ilegalne partijske literature, koju su I. Jeličić i V. Lončarić redovito dobivali (Proleter, Srp i čekić). Bili su dobili i Lenjinovu knjigu »Imperijalizam kao posljednji stadij kapitalizma« i niz popularnih brošura o dostignućima u SSSR.[704]

Tako je potkraj 1940. partijska organizacija u Selcima pojačala svoj rad. Uz pomoć skojevaca njome rukovodi V. Lončarić, jer su na prijedlog I. Jeličića i A. Kršul i V. Car otputovali s njim na gradnju pruge u Vrbovsko. Dolazeći subotom kući, oni su s V. Lončarićem održavali sastanke i na taj način pomagali mu da je mjesna partijska organizacija i dalje dobro djelovala.

[703] Usmeno saopćenje Petra Komadine i Ladislava Vivode.
[704] A. Kršul, Sjećanja . . . , str. 2.

Sva trojica Selčana (Jeličić, Kršul i Car) nisu u Vrbovskom samo radili na pruzi, zarađujući svoj kruh uz 10-satno radno vrijeme. Iako svakodnevno iscrpljeni teškim radom, pogotovu A. Kršul i V. Car kao manuelni radnici, oni su uvečer održavali sastanke u kancelariji sekcije u kojoj je radio tehničar I. Jeličić ili na tavanu kuće u kojoj su stanovali Kršul i Car. Čitali su i diskutirali do ponoći. Kružok je vodio I. Jeličić.
0 tome piše A. Kršul:

»Ivan je bio idejno-politički dobro izgrađen tako da nam je mnogo stvari s lakoćom i vrlo primjerno objašnjavao. Materijal za izučavanje Ivan je sam nabavljao u Zagrebu kuda je često odlazio. Sav taj materi jal čuvan je sakriven na tavanu.

Ivanovi punktovi i veze preko kojih se snabdijevao s partijskom literaturom nisu nam poznati, one su do danas ostale tajna koju je Ivan ponio sa sobom, pokošen ustaškim rafalima.«[705]

Izgrađujući se ovako osobno i za vrijeme zaposlenja u Vrbovskom, ova trojica Selčana osposobljavala su se i za partijski rad u rodnom mjestu. S njim nisu prekidali veze. Literaturu koju je nabavljao I. Jeličić Tominčić prenosili su u Selca i predavali V. Lončariću da je koriste ostali članovi Partije, kandidati i simpatizeri te članovi SKOJ-a. Dio te literature Lončarić je upućivao partijskoj organizaciji u Bribir putem Josipa Skočilića.[706]

Ali spomenuta trojica Selčana nisu se u Vrbovskom samo osobno izgrađivali; oni su ujedno djelovali partijski među radnicima s kojima su radili na gradnji pruge. Taj je rad A. Kršul vrlo sažeto i zorno ovako prikazao:

»Pored teoretske izgradnje, ovdje u tom mravinjaku krajnje eksploatirane, gole i gladne radne snage, pružali su nam se idealni uslovi za rad na širenju partijskih ideja, što smo mi maksimalno i koristili, jer smo bili u svakodnevnom kontaktu s radnicima, a ujedno smo i proživljavali s njima sve tegobe i patnje »blagodati« buržoaskog sistema. Za vođenje razgovora koristili smo svaki mali predah u radu, a naročito vrijeme za jelo, jer se kod toga uvijek našao neki pogodan motiv za razgovor. To je uglavnom bio proletarijat Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, koji je po svojoj klasnoj pripadnosti već bio u dobroj mjeri lijevo orijentiran.

Desetočasovni radni dan uz minimalnu nadnicu od osam dinara, sve je više rasplamsavao gnjev protiv vladajuće buržoazije, a skretanje političkog vodstva u vode fašizma pogoršavalo je već i onako negativnu situaciju. S obzirom na takvo stanje i političku situaciju mi smo često puta, vraćajući se sa sastanka, usput ispisivali po neku od tada po svome sadržaju vrlo aktuelnih parola, kao »Živjela KP.T«, »Živio SSSR«, »Živio savez radnika i seljaka«, »Dolje vlada Cvetković—Maček«, »Dolje fašizam«, »Dolje reakcija«, itd.[707]

Posebno je u Vrbovskom bio vrlo aktivan I. Jeličić Tominčić. Povezan s komunistima toga mjesta, on je početkom 1941. osnovao mje-

[705] Isto.
[706] J. Skočilić Kurilo, Moj put..., str. 8.
[707] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 3.

snu partijsku organizaciju i izabran je za njenog sekretara. Članovi su joj bili: iz Vrbovskog Veljko Vujnović, Zvonko Matijašić, Ivan Stigliò, Lazo Haj din i Jakov Antić, a iz Srpskih Moravica Marko Vučković. Ova je organizacija bila povezana s organizacijom u Gomirju i Srpskim Moravicama. Jeličić je tada održavao vezu sa CK KPH putem drugarice Dese Marović iz Gomirja. Bio je povezan i s Bogdanom Jančićem, poznatim komunistom iz Ogulina.[708]

U međuvremenu, dok su naime tri člana organizacije u Seloima bili zaposleni u Vrbovskom i tamo partijski djelovali, selačka je organizacija nastavila svoje djelovanje putem Knjižnice i na druge načine. Diletantska sekcija pripremila je za starogodišnju priredbu dva komada (Nasamareni lihvar, Serum), vršeći i sve pripreme da priredba uspije, kao što su uspijevale i dotadašnje. Sastanci u čitaonici i dalje su se održavali. Skojevska grupa sastajala se i politički izgrađivala omladince, naročito one u tamburaškom zboru. O svemu je najveću brigu vodio V. Lončarić kao tajnik Knjižnice i kao zamjenik sekretara partijske organizacije.

U mjestu je inače vladalo negodovanje prema politici koju je vodio općinski načelnik F. Lončarić. Stoga je i u općinskom odboru povedena akcija da se opć. načelnik smijeni. Na sjednici od 13. prosinca
I94O. odbornik Stjepan Brozović podnio je pismeni prijedlog da se izglasa nepovjerenje tadašnjem načelniku i da se izabere vršilac dužnosti do izbora novog načelnika. Taj prijedlog jasno govori o prilikama u mjestu i o neraspoloženju dijela odbornika te mještana. Zabilježen je u zapisniku općinskog odbora i glasi ovako:

> »Jer sadanji opć. načelnik ne uživa povjerenje većine pučanstva, niti je isto prigodom opć. izbora htjelo da on bude načelnikom, jer se nikako ne brine nad gospodarstvom općine i neće da rješava pitanja kao onog dovršenja župnog stana koji već toliko godina nije dovršen, jer krivo izvještava opć. zastupstvo na njegovim sjednicama i vređajući otsutne odbornike kao i uplitajući osobu gosp. Bana d odjelnih predstojnika o tobožnjim njegovim intervencijama kod istih, jer opće vlada općinom u neku ruku apsolutistički, što je dokaz da zastupstvu predlaže opć. proračun na prihvat u mjesecu studenom za prošlu godinu kad je istog već utrošio i jer njegov položaj je nespojiv što kao gostioničar ne može njegov podčinjeni da nadzire u ubiranju opć. daća u režiji te inih razloga stavljam predlog nepovjerenja i molim, da opć. zastupstvo o tome odluči tajnim glasanjem time, da ga odmah riješava opć. službe u smislu Banske naredbe i odmah izabere privremenog vršioca dužnosti opć. načelnika do izbora istog.«[709]

Kakva je bila rasprava o ovom prijedlogu, kako su se pojedini odbornici odnosili prema navodima u prijedlogu te kako je reagirao na optužbu sam načelnik, u zapisniku nije zabilježeno. Samo se čl. 46. završava ovim tekstom: »Zaključeno, da se predmet glasanja izvrši taj nim glasanjem«. I dodaje se: »Prebrojenjem listića konstatira se, da je

[708] Zapis A. Kršula i L. Antića (Peverina) prema razgovoru sa Zvonkom Matijašićem, vođenom u Vrbovskom 21. IV 1971. — Kod autora.

[709] Zapisnik opć. odbora od 13. XII 1940, tbr. 12, čl. 46.

za nepovjerenje glasalo 8 (osam) opć. odbornika, a protiv 7 (sedam) opć. odbornika.«

Sjednici je prisustvovalo 16 odbornika, od kojih je njih 15 glasalo (nije glasao sam načelnik). To su prema popisu u zapisniku bili ovi odbornici: Slave Brozović, Ivan Lončarić Papić, Marijan Antić, Stjepan Brozović, Juraj Kršul, Juraj Pobor, Juraj Jeličić, Petar Lončarić, Marijan Pobor, Mirko Jeličić, Dragutin Antić, Franjo Lončarić, Dragutin Lončarić, Nikola Antić, Fabijan Lončarić i Luka Lončarić Puškar. Zabilježeno je da je neispričano odsutan Ivan Lončarić a ispričano Josip Antić.

Akcija osmorice odbornika nije uspjela. Sresko načelstvo svojom odlukom od 17. prosinca 1940 (broj 11012/1940) zadržalo je »od izvršenja zaključak opć. odbora od 13. XII 1940, čl. 46. sjedničkog zapisnika u predmetu nepovjerenja načelniku općine«. To je učinilo »s razloga što prema al. III čl. 7 Uredbe o izmjenama i dopunama Zakona o općinama od 1. III 1933. nije dostatan broj izglasan, jer je za nepovjerenje izglasalo samo 8 glasova — a potrebno bi bilo 10 glasova«.[710]

Prijedlog odbornika S. Brozovića, koji je prihvaćen s natpolovičnom većinom glasova prisutnih odbornika (8:7), odbijen je jer je bila potrebna dvotrećinska većina. To propisuje reakcionarna uredba iz doba diktature (1. III 1933), koju je još primjenjivao režim HSS-a u Banovini Hrvatskoj. Ali izraženo nepovjerenje s natpolovičnom većinom jasno pokazuje i stanje u opć. odboru, političke prilike u mjestu, pa nepovoljan položaj načelnika, pristaše HSS-a. Glasanje je svakako pokazalo da osam odbornika ne odobrava načelnikov rad. U vrijeme ovoga glasanja opć. službenik V. Lončarić nije bio u mjestu, nalazio se na vojnoj vježbi, a koliko je u ovoj akciji protiv načelnika F. Lončarića sudjelovao bilježnik L. Hreljac nije danas poznato. Svakako istup odbornika S. Brozovića nije samo njegovo djelo nego nekolicine odbornika, možda i uz pomoć bilježnika Hreljca, tada simpatizera KPJ.

U takvoj situaciji u mjestu bilo je neophodno djelovanje Partije. 1 upravo 23. prosinca 1940. vraćaju se iz Vrbovskog zbog prestanka radova na pruzi sva trojica Selčana (Jeličić, Kršul, Car) i odmah se uključuju u rad partijske organizacije. Sekretar I. Jeličić Tominčić sazvao je sastanak. Održan je 26. prosinca 1940. u Knjižnici. Prisustovali su četvorica članova (Jeličić, Lončarić, Kršul i Car) i kao gost mještanin Mate Kršul (Mali), član KPJ i funkcioner organizacije KPJ u Kosovskoj Mitrovici, a koji se tada nalazio na vojnoj vježbi u Delnicama i bio na kratkom dopustu u rodnom mjestu. Njemu je I. Jeličić predstavio A. Kršula i V. Cara s riječima: »Eto, to su ta dva mlada, Andre i Vlado,« V. Lončarić je dobro poznavao Mata Kršula i njegov partijski rad u Kosovskoj Mitrovici, gdje je i sam neko vrijeem radio.

Spomenuti sastanak bio je posvećen razmatranju političke situacije. Iskorišten je boravak u mjestu Mata Kršula koji je bio poznat kao izgrađeni marksist, pa je on sada u jednosatnom izlagaju osvijetlio opću situaciju u Jugoslaviji. Govorio je o borbi KPJ za nezavisnost zemlje i o

[710] Isto, tbr. 13, čl. 48, zapisnik sjednice opć. odbora od 29. XII 1940, kojoj je prisustvovao sreski načelnik dr Stjepan Stubičan.

pripremama za budući rat protiv fašističkih agresora i porobljivača. Analizirao je rad reakcionarnog režima Cvetković—Maček i rad ostalih buržoaskih stranaka, koje su se s režimom srozale na kapitulantske pozicije, Upoznao je članove organizacije sa zadacima okupljanja širokih narodnih masa oko programa KPJ i ukazao na potrebu partijske budnosti i discipline.[711]

Ova zbivanja u nepovoljnim političkim prilikama u mjestu krajem 1940. upućivala su mjesnu partijsku organizaciju na još organiziraniji rad. Iako je s uspjehom održana starogodišnja zabava Knjižnice prema tradiciji i nastupila diletantska sekcija, osjećalo se teško stanje zbog mogućnosti proširenja rata i nadiranja fašizma te zbog opasnosti za Jugoslaviju i njenu nezavisnost. To stanje u mjestu, i u Vinodolu uopće, opisao je jedan od članove mjesne organizacije KPH, Andrija Kršul, sudjelujući i sam u tim događajima u mjestu vrlo točno i sažeto ovim riječima:

»Situacija te zime bila je vrlo teška. Radnička klasa vinodolskih mjesta živjela je vrlo bijedno. Godinama eksploatirana i izrabljivana, nekako je životarila. Međutim, te godine pogođena je općom besposlicom koja je bila još popraćena sve većom nestašicom živežnih namirnica i analogno tome brzim skokovima cijena svima artiklima, a naročito prehrambenim, dok su nestašica hrane i špekulantske tendencije mjesnih trgovaca nagovještavale teške dane koji su se nadvili nad našu zemlju, a posebno nad vinodolskim stanovništvom. Prijetila je opća glad, a škrta i krševita primorska zemlja, napose selačka, nije tu mogla ništa da pomogne. Fašizam je kucao sa svojom ratnom mašinom i na vrata naših granica, a vladajuća buržoazija, uplašena progresivnim i revolucionarnim stanjem u zemlji, bila je sklona da proda zemlju i slobodu naroda kome bilo, samo da spasi svoja konta i izdajničke glave.«[712]

U takvoj atmosferi sazvao je V. Lončarić u odsutnosti I. Jeličića partijski sastanak u prostorijama Knjižnice za 6. siječnja 1941. Prisustvovali su Lončarić, A. Kršul i V. Car. Prema izlaganju Mata Kršula na prethodnom sastanku o zadacima Partije u tom času i prema saznanjima samih članova organizacije o ondašnjoj situaciji na sastanku je raspravljeno organizaciono pitanje, pitanje konspiracije i budnosti. Da bi mjesna organizacija normalno djelovala u odsutnosti I. Jeličića, sada je za sekretara izabran Vjekoslav Lončarić, koji je tu dužnost i dosad vršio kao Jeličićev zamjenik. Lončarić je izabran zato što je bio »više iskusan i prokušaniji, te intelektualno i teoretski izgrađaniji od nas dvojice«, tj. od A. Kršula i V. Cara, kako to napominje sam A. Kršul.[713]

U organizacionom pogledu na sastanku je riješeno da se prikupe kandidati za prijem u Partiju i osnuju simpatizerske grupe, a omladinci za prijem u SKOJ. Prvi zadatak preuzeli su V. Lončarić i A. Kršul, a drugi V. Car. Za člana Partije itada je primljen dotadašnji skojevac Valentin Lončarić Rataj, dotad angažiran da ideološko-politički djeluje u

[711] A. Kršul, Sjećanja . . . , str. 3.
[712] Isto, str. 4.
[713] Isto, str. 3. Navode A. Kršula o ovom sastanku potvrdili su usmeno V. Lončarić i V. Car.

tamburaškom omladinskom zboru. Ovim se htjelo da on postupno preuzme od V. Cara dužnost rada u SKOJ-u. Poslije nekoliko dana članovi organizacije primijetili su, međutim, da je V. Lončarić Rataj još premlad za člana KPH i vratili su ga u SKOJ. Tamo je nastavio dotadašnje uspješno političko djelovanje.

Za održavanje redovnih veza s Ivanom Brozičevićem i putem njega s Radom Šupićem kao sekretarom OK KPH za Hrvatsko primorje izabran je tada Vlado Car. Njega su zaposlili I. Brozičević i D. Mažuran na dionici gradnje ceste od Kraljevice do Bakarca kao skladištara, kao što je od prije bio zaposlen i R. Šupić, da bi obojica mogli partijski djelovati. V. Car je tako preuzeo i dužnost kurira od punkta u Kraljevici do punkta u Crikvenici i Selcima.[714] Vezu s Bribirom održavao je A. Kršul putem J. Skočilića, kao što je to bilo i 1938, iako sada Skočilić više nije radio kao poštanski službenik u Selcima. Kršul je ponekad održavao i direktnu vezu sa sekretarom bribirske partijske organizacije Tomom Strizićem.[715]

Tajnost rada svih članova na početku 1941. bila je veoma potrebna za uspjeh Partije i u mjestu i izvan njega u Vinodolu, zbog reakcionara iz redova HSS-a i petokolonaša. Stoga su članovi mjesne organizacije u Selcima odabrali ova konspirativna imena: Vjekoslav Lončarić nazvan je »Pčelarov«, Andrija Kršul »Ivanović«, a Vlado Car »Kušov«.

Ova dva sastanka partijske jedinice, prvi s Matom Kršulom (26. XII 1940), drugi redovan samih članova (6. I 1941), pridonijeli su da su članovi Partije mogli uspješno djelovati pred sudbonosnim događajima za Jugoslaviju. Oni su mještanima svakodnevno u raznim prilikama objašnjavali i tumačili događaje, upoznavali ih s događajima u zemlji i u inozemstvu, govorili o fašističkoj opasnosti za zemlju prema vanjskoj politici reakcionarne vlade Cvetković—Maček. U mjesto je stizala legalna i ilegalna štampa, listovi »Proleter« i »Srp i čekić«, pa su članovi iz njih crpili obavještenja o situaciji i o političkim događajima. Ono što je građanska štampa tajila ili iskrivljavala, što nije otkrivala građanima, to je ilegalna štampa Partije iznosila i time raskrinkavala vladinu reakcionarnu i profašističku politiku. Članovi su to iskorištavali i uspješno djelovali među mještanima.

Da je u Selca, pa time i u cijeli Vinodol stizala partijska štampa i partijski materijal uopće, potvrđuje i Komunike broj 5. za siječanj 1941. Prispio je u ovo mjesto, raspačan i čitan, a primjerak je sačuvao tadašnji simpatizer KPJ Josip Pobor Polčić. Njemu ga je dao na čitanje član mjesne organizacije KPH Andrija Kršul.[716]

[714] I. Brozičević, Sjećanja ..., str. 12. Usmeno saopćenje D. Mažurana od 30.1 1974.

[715] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 4.

[716] Usmeno saopćenje pok. Josipa Pobora Polčića dano autoru 18. III 1971. Pobor je saopćio da je komunike dijeljen partijcima i simpatizerima KPJ, pa ga je tako i on dobio i sačuvao Tom prilikom predao ga je autoru na upotrebu. — Ovaj dokumenat navodi J. B. Tito u Političkom izvještaju na V kongresu KPJ, Zagreb 1948, str. 57.

Tekst komunikeja CK KPJ broj 5. za siječanj 1941. glasi:

»Narodi Jugoslavije proživljavaju u toku ovog imperijalističkog rata, a naročito posljednjih mjeseci vrlo teške časove. S jedne strane prijeti Jugoslaviji neprestana opasnost iz vana, od strane imperijalističkih osvajača i ratnih huškača iz obaju imperijalističkih blokova, kao i od strane ratno-huškačke akcije njihovih petokolonaških agenata u samoj zemlji. Sa druge strane pritiska na radne mase Jugoslavije strašna skupoća, nestašica, zima i glad, a povrh svega toga još i nečuvena te bezobzirna reakcija protunarodne vlade Cvetković—Maček, koja svim svojim postupcima stvarno vodi jedinu brigu o tome kako će obezbjediti nezasitnim kapitalistima i ratnim špekulantima nesmetano obogaćivanje i izrabljivanje radnog naroda. U tom cilju protunarodna reakcionarna vlada ne preza ni pred kakvim terorom i nasiljem nad radničkom klasom i ostalim radnim masama, pa je tako zabranila 31 decembra 1940 i klasni sindikalni pokret URSSJ, koji čak i pod šestojanuarskom diktaturom nije bio zabranjen.

Vlada Cvetković—Maček vodi takvu vanjsku politiku, kakvu narod ne želi, protiv koje se radne mase bore, koja je štetna po narodne interese, koja ugrožava i samu nezavisnost naroda Jugoslavije. To je s jedne strane kolebljiva i u suštini neprijateljska politika prema Sovjetskom Savezu, a s druge strane politika manevriranja prema imperijalističkim blokovima, politika udvaranja i puzanja prema osovini, a istovremeno gajenja potajnih nada na pobjedu englesko-amerikanskili imperijalista i šurovanja sa engleskim ratno-huškačkim agentima u našoj zemlji. Takva politika je vanredno opasna za nezavisnost i mir naroda Jugoslavije. Sve više se bliža dan, kada će produžavanje takve politike manevriranja postati nemoguće i svršit će se — ako narodne mase to pravovremeno ne spriječe — ih uvlačanjem naroda Jugoslavije u rat ili njihovim porobljavanjem. Vlastodršci Jugoslavije nastoje izvršiti svaki zahtjev osovinskih sila, koji ide na štetu radnog naroda Jugoslavije. Nacional — »socijalistička« vlada Reicha smatra na pr. da je u Jugoslaviji »boljševizam« odviše uzeo maha i preko svoga agenta von Heerena (kao što se je ovih dana desilo) tražila od reakcionarne vlade energične mjere »protiv boljševizma«. Vlada Cvetković—Maček je naravski sa veseljem brže bolje ispunila taj zahtjev primjenjivanjem još žešćeg terora protiv radnog naroda, osjećajući podršku iz Berlina i Londona u svojoj terorističkoj akciji protiv vlastitog radnog naroda.

A zašto se nacional — »socijalistička« vlada Reicha i protunarodna reakcionarna vlada Cvetković—Maček u Beogradu ujedinjuju u primjenjivanju oštrijih mjera »protiv boljševizma«? U čemu se sastoji taj boljševizam o kojemu govori nacional — »socijalistička« vlada Reicha? 1. On se sastoji u tome što narod hoće osigurati sebi svoj kruh, on se sastoji u otporu radnog naroda da vlada Cvetković—Maček putem izvoza u Njemačku i Italiju potpuno liši najšire slojeve radnog naroda potrebnih namirnica za život, on se sastoji u sve žešćoj borbi masa za svoj goli život i za svoj opstanak. 2. On se sastoji u tome, što 95 posto naroda u Jugoslaviji uporno traže oslonac na SSSR, smatrajući sa pravom da će ih jedino to spasiti od osvajača; on se sastoji u tome, što baš radnička klasa na čelu sa Komunističkom Partijom vodi tu dosljednu borbu protiv pete kolone, koja kod nas radi u interesu imperijalističkih ratujućih blokova; što vodi odlučno borbu protiv rata; što vodi odlučnu borbu protiv reakcionarnih, totalitarnih eksperimenata u Jugoslaviji i t. d.

Evo, to smeta reakcionarnim imperijalističkim razbojnicima u Berlinu, Rimu, pa i onima u Londonu, kao što smeta i cjelokupnoj reakcionarnoj buržoaziji u Jugoslaviji na čelu sa Cvetković—Mačekovom via-

dom. Evo, zbog toga se berlinska, londonska i beogradska vlada ujedinjuju u zajedničkoj mržnji prema borbi i težnjama radnih masa; zbog toga oni najavljuju »primjenjivanje oštrijih mjera prema boljševizmu«, t. j. protiv radnih masa. Tu je polazna tačka izdaje jugoslavenske kapitalističke klike nad narodima Jugoslavije, nad radnim masama koje ubija glad. To je razlog, da reakcionarna vlada Cvetković—Maček neprekidno koketira čas sa jednim čas sa drugim imperijalističkim blokom — već prema tome kakva je situacija — a uporno odbija da stvori zaista iskrene i tijesne prijateljske odnose sa SSSR, koji jedino može da nam obezbijedi nezavisnost. Taj dvoličan odnos prema SSSR najbolje karakteriziraju izjave dvaju rukovodećih pretstavnika reakcionarnog protunarodnog režima u Beogradu. Na upit, da li Jugoslavija iskreno vodi prijateljsku politiku prema SSSR, Cvetković je odgovorio: »Pa sovjeti svakako misle da mi iskreno vodimo tu politiku.« A Maček je izjavio: »Naše veze sa Sovjetskim Savezom jesu prazna puška na ramenu.« Drugim riječima, reakcionarna vlada Cvetković—Maček se nada da će prividno »prijateljskom« politikom prema SSSR donekle moći držati u šahu imperijalističke osvajače, ali da i ne misli ozbiljno i iskreno da vodi takvu politiku prema velikoj i nepobjedivoj zemlji socijalizma. Takva špekulantska dvoličnjačka politika je tuđa narodu, ona vrijeđa iskrene i duboke osjećaje, koje gaje narodne mase Jugoslavije prema velikoj bratskoj zajednici Sovjetskih naroda. Ali ta politika je istovremeno i štetna po narodne interese i opasna po nezavisnost naroda Jugoslavije. Protunarodne i reakcionarne vlade u Berlinu, Rimu i Beogradu imaju pravo kada svoju borbu protiv radnog naroda nazivaju borbom »protiv boljševizma«. Jeste, komunisti smo od početka sadašnjeg imperijalističkog rata stajali uz radničku klasu i radne mase i dosljedno mobilizirali sve svoje snage u toj sveopćoj narodnoj borbi. Mi komunisti i danas smatramo, da je zadnji čas da se takovom stanju, koje prouzrokuje reakcionarna i narodu neodgovorna vlada Cvetković—Maček, učini kraj, da bi se uklonila opasnost koja se nadvila nad našim narodima.

Mi pozivamo na zajedničku saradnju i u zajedničku borbu sve one, koji se ne slažu sa takvom neodgovornom politikom vlade Cvetković——Maček, koja vodi narode Jugoslavije u katastrofu, sve one koji su spremni da se zajednički sa nama bore:

1. za stvaranje pakta o uzajamnoj pomoći sa SSSR, za tijesne kulturne i druge veze sa tom najnaprednijom i najsnažnijom zemljom, koja jedino može da nas zaštiti pred imperijalističkim osvajačima;

2. za demokratizaciju zemlje, za slobodu organiziranja političkog i sindikalnog, za slobodu sindikalne akcije radničke klase, za slobodu zbora i tiska, za ravnopravnost nacionalno ugnjetenih naroda;

3. protiv rata, za mir bez aneksija i kontribucija, za aktivnu borbu protiv ratnohuškačkih akcija agenata obaju zaraćenih blokova, za nezavisnost naroda Jugoslavije uz otklanjanje saradnje sa jednim i sa drugim imperijalističkim blokom, a za oslanjanje na SSSR;

4. za stvaranje prave narodne vlade, koja će imati povjerenje naroda i koja će hitno poduzeti mjere za ostvarenje gornjih zahtjeva, koji su istovremeno i zahtjevi ogromne većine naroda Jugosalvije.

Mi komunisti smatramo da je u ovaj zadnji čas potrebno, da se ujedine sve one snage, koje su spremne da se bore za gornje zahtjeve, jer samo takvo jedinstvo bit će u stanju da spriječi neminovno srljanje u rat i u nacionalno ropstvo, koje sprema narodima Jugoslavije vlada Cvetković—Maček. Međutim, mi komunisti smatramo dalje, da će takvo borbeno jedinstvo zaista dovesti do rezultata samo onda. AKO ONO BUDE POSTIGNUTO NE SAMO U VRHOVIMA, NEGO I

KOMUNISTIČKE ČASOPISI br. 5
Januar 1941

Narodi Jugoslavije proživjavaju u toku ovog imperijalističkog rata, a naročito posljednjih mjeseci vrlo teške časove. S jedne strane prijeti Jugoslaviji neposredna opasnost iz vana, od strane imperijalističkih osvajača i ratnih huškača iz obaju imperijalističkih blokova, kao i od strane ratno-huškačke akcije njihovih pristalica na samoj zemlji. Sa druge strane pritišće na radne mase Jugoslavije strašna skupoća, nestašica, zima i glad, a povrh svega loša jesenska žetva. Sve ovim svojim postupcima stvarno vodi jedino cilju da o tome kako će otprilike izgledati rezultat imperijalističkog rata. U tom cilju potrudnonda realizovanja vlada ne preza ni pred lažnim obećanjima, pa čak i pred zabranom ili deklaracijom, kao i pred sistematskim pokretom URSSJ, koji čak i pod sadašnjim uslovima, kada se u cijelom svijetu vodi rat, nastoji da se u Jugoslaviji uspostavi mir i spokojstvo.

Vlada Cvetkovića-Mačeka vrši takvu vanjsku politiku, kakvu narod ne želi, protiv koje se radne mase bore, koja je štetna po nacionalne interese, koje upravo u ovom momentu, kada se bliži kraj rata, a s drugu stranu politika imperijalističkih osvajača i njihovih saveznika sve više prijeti Jugoslaviji, ta politika može dovesti našu državu u najteži položaj. Ta politika može dovesti u pitanje samu egzistenciju naših naroda, njihovu slobodu i nezavisnost. Ta politika može dovesti u pitanje i samu egzistenciju naše države.

Sve više se bliža dan, kada će predstavnike takve politike vanredno opasna za nezavisnost i mir naroda Jugoslavije. Svaki poštenje mase to prezovremeno ne spriječe — ili uvažavajući posebni momenat, i svaki će se — ako narodne Jugoslavije u rat ili njihovim poobjavanjem. Vlastodržci Jugoslavije nastoje izvršiti svaki zahtjev osvajača, huškača, koji ide na štetu radnog naroda Jugoslavije. Nacionalistički, bolševizam, čehje uzeo maha i preko svog aparata državnih bolševizam, vlada Kočina stvara u stanju da spriječi nemirovno stanje u rat i nacionalno ropstvo, koje spremaju narodima Jugoslavije vlada Cvetkovića-Mačeka. Međutim, mi komunisti smatramo da je takvo borbeno jedinstvo zaista dovesti do rezultata

Centralni komitet
KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

Mi pozivamo na zajedničku saradnju i u zajedničkoj borbi sve one, koji se ne slažu sa takvom neodgovornom politikom vlade Cvetkovića-Mačeka, koja vodi narode Jugoslavije u katastrofu, sve one koji su spremni da se zajednički sa nama bore:

1. za stvaranje pakta o uzajamnoj pomoći sa SSSR, za tijesne kulturne i druge veze sa tom najnaprednijom i najsnažnijom zemljom, koja jedino može da ras častiti pred imperijalističkim osvajačima;
2. za demokratizaciju zemlje, za slobodu organizovanja političkog i sindikalnog, za slobodu sindikalne akcije radničke klase, za slobodu zbora i riječi, za ravnopravnost nacionalno ugnjetenih naroda;
3. protiv rata, za mir bez aneksija i kontribucija, za aktivnu borbu protiv ratnohuškačkih akcija agenata obaju zaraćenih blokova, za nezavisnost naroda Jugoslavije uz oklanjanje svarandje sa jednim i sa drugim imperijalističkim blokom, a za osiguranje nezavisnosti SSSR;
4. za stvaranje prave narodne vlade, koja će imati povjerenje naroda i koja će hitno podužeti mjere za ostvarenje gornjih zahtjeva, koji su proizvenero i zahtjevi ogromne većine naroda Jugoslavije.

Mi komunisti smatramo, da je naj zadnji čas prestano, da se ujedinimo sve one snage, koje su spremne da se bore za gornje zahtjeve, jer samo takvo jedinstvo bit će u stanju da spriječi nemirovno stanje u rat i nacionalno ropstvo, koje spremaju narodima Jugoslavije vlada Cvetkovića-Mačeka. Međutim, mi komunisti smatramo da je takvo borbeno jedinstvo zaista dovesti do rezultata

Mi pozivamo na zajedničku saradnju i u zajedničkoj borbi sve one, koji se ne slažu sa takvom neodgovornom politikom vlade Cvetkovića-Mačeka, koja vodi narode Jugoslavije u katastrofu, sve one koji su spremni da se zajednički sa nama bore:

Evo, to smeta reakcionarnim imperijalističkim razbojnicima u Berlinu, Rimu, pa i onima u Londonu, kao što smeta i cijeloj njenoj reakcionarnoj buržoaziji u Jugoslaviji na čelu sa Cvetković-Mačekovom vladom. Evo, zbog toga se jeftinska, lordovska i buržoaska vlada udaljuju u zadnjoj momenti prema britanskom imperijalizmu, a zbog toga on navaljuje „primirje radnih masa. Tu je opasna tačka današnjeg momenta". t. j. protiv radnih masa. Tu je opasna tačka izdaje njegovske trgovačke klike nad narodima Jugoslavije, nad radničkom klasom i ostalim radnim masama, pa i tako zabranila 31 decembra 1940 i klasni sindikalni pokret URSSJ, koji čak i pod sadašnjim uslovima, kada se u cijelom svijetu vodi rat, nastoji da se u Jugoslaviji uspostavi mir i spokojstvo.

Vlada Cvetković-Mačeka vrši takvu vanjsku politiku, kakvu narod ne želi, protiv koje se radne mase bore, koja je štetna po nacionalne interese, koje upravo u ovom momentu, kada se bliži kraj rata, a s druge strane politika imperijalističkih osvajača i njihovih saveznika sve više prijeti Jugoslaviji. To je s jedne strane kolebljiva i nesigurna politika, politika udvaranja i pozanja prema osvajačkim blokovima, politika koja

ISKOVANO ODOZDO U DUBINI NARODNIH MASA. Zato su komunisti dužni da na terenu, na selu i u gradovima budu inicijatori i organizatori zajedničkih akcija jedinstvene borbe za ostvarenje ovih zahtjeva na dobrobit svih naroda Jugoslavije.

Centralni komitet
KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE«

Komunisti u Selcima, i u drugim vinodolskim mjestima, bili su, dakle, dobro obaviješteni o događajima na početku 1941. godine. To se vidi iz navedenog komunikeja. Na temelju takvih obavještenja i tumačenja događaja, kakva daje upravo ovaj komunike, vinodolski su komunisti mogli mještanima prikazati političku situaciju i položaj Jugoslavije upravo pred njezin skori islom. Komunisti u Selcima su to činili u svakoj prilici, pa i u toku večernjih razgovora s članovima Knjižnice u čitaonici. A sačuvani primjerak komunikeja očigledno je potvrda djelovanja Partije u Selcima i zrelosti njenih članova i simpatizera. I taj primjerak pokazuje kako se cijenila ilegalna partijska štampa, kako se čuvala usprkos svima opasnostima i kako se vjerovalo u pisanu riječ koju je Partija širila u široke slojeve naroda.

Objavljen ovdje u cjelini, ovaj komunike pored svoje historijske važnosti uopće pokazuje i današnjem naraštaju kako je KPJ ocijenila situaciju početkom 1941. godine. Iz njega se nadalje vidi kako su članovi i simpatizeri KPJ u Selcima u ilegalnim uvjetima djelatnosti, a na temelju saznanja iz partijske štampe, krčili putove do narodne revolucije i osposobljavali se za njezine borce. To se događalo i u drugim vinodolskim mjestima. Ali je zasluga selačkog rodoljuba i ondašnjeg simpatizera KPJ i ubrzo njenog člana Josipa Pobora Polčića što je sačuvao ovaj dragocjeni dokument. I on, pored ostaloga, pokazuje kako je Partija djelovala u Selcima i u svom djelovanju postizala značajne uspjehe u ovom proleterskom mjestu.

5. *Sastanak komunista Vinodola s Radom Končarom u Selcima (12. I 1941)*

U razvitku i djelovanju mjesnih organizacija KPH u Vinodolu dani potkraj 1940. i početkom 1941. posebno su značajni. Sva nastojanja za uspostavu veza s partijskim forumima urodila su tada najvećim plodom — sastankom vinodolskih komunista isa sekretarom CK KPH Radom Končarom u prisutnosti isekretara Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje Rade Šupića (12. I 1941). Za razumijevanje toga događaja i njegova značenja, a prije samog prikaza i toka sastanka, potrebno je na osnovu dosadašnjeg izlaganja osvrnuti se ukratko na pređeni put u toku 30-ih godina.

Naime, poslije uvođenja diktature (6. I 1929) partijske organizacije u Vinodolu obnovili su vinodolski komunisti bez ikakve pomoći izvana. Dok su u razdoblju legalnog rada Partije (1919—1920) u Vinodol dolazili pojedini partijski funlkcioneri, održavali političke zborove i tako

pomogli osnovati organizacije, to se sada, u ilegalnim uvjetima rada, nije dogodilo. Tako je mjesna organizacija KPJ, koliko je dosad istraženo, obnovljena u Selcima 1933. inicijativom Vjekoslava Jeličića Jureška. Kao član KPJ od 1920, a poslije Obznane omladinski i sindikalni radnik u Beogradu, Jeličić je kao partijski izgrađen čovjek i mogao to učiniti. I učinio je. Osim toga, partijska je organizacija obnovljena u Bribira (1933), Grižanima (1935), Crikvenici (1937), Dramlj.u (1938) i Ledenicama (1939). U Vinodolu se događa ono što je ustvrdio Josip Broz Tito na V kongresu KPJ, naime, da se »već 1933. godine počinju naširoko obnavljati ilegalne ćelije KPJ« .. .[717]

Obnovljene organizacije u Vinodolu nastojale su uspostaviti veze s partijskim forumima. To niti je bilo lako niti je uvijek uspijevalo. Tvrdi se da je neka veza postojala s Bečom (održavao ju je Vjekoslav Jeličić), kasnije je uspostavljena veza s tehnikom CK KPJ u Pragu (putem Bariše Petrovića) i sa Zagrebom (putem Andrije žaje, člana CK KPH, koji je prisustvovao sastanku na brdu Tić, i posredovanjem Ivana Jeličića Tominčića), a najzad i sa Sušakom, s Radom Šupićem (putem Zvonka Petrinovića i Ivana Brozičevića). Te su veze koristile za nabavu ilegalne štampe i dobivanje obavještenja i direktiva. Veza Ivana Jeličića Tominčića sa Zagrebom bila je dosta stalna i korisna, jer je tim putem gotovo redovno dolazila ilegalna štampa u Vinodol. Isto je tako uspostavljanje veze sa Sušakom putem Rada Šupića koristilo vinodolskim partijskim organizacijama i pomoglo razvitku radničkog pokreta krajem 30-ih godina na njihovom području.

Ipak novu etapu u povezivanju vinodolskih organizacija sa Sušakom i putem njega s CK KPH označuje rujanski boravak Rada Končara u Sušaku i osnutak Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje sa sekretarom Radom šupićem. Već upoznat s radom Partije u Vinodolu, podržavajući i do tada veze s mjesnim organizacijama u Crikvenici, Selcima, Dramlju i Bribiru i pomažući im u radu, šupić je sada kao sekretar OK imao više mogućnosti, pa i zadatak da se taj rad u Vinodolu pojača i proširi, da viši forumi Partije izravno pomognu rad vinodolskih komunista. O tom je radu Šupić svakako obavijestio CK KPH i njegova sekretara Rada Končara i o mogućnostima proširenja i produbljivanja djelovanja u ovom proleterskom kraju. Tako se može i objasniti što je došlo do sastanka komunista Vinodola s Radom Končarom u prisutnosti Rada šupića.

Šupić je 24. prosinca 1940. uputio poruku Ivanu Brozičeviću, sekretaru partijske organizacije u Crikvenici, s kojim je održavao stalnu vezu, da se u Vinodolu pripremi sastanak drugova svih mjesnih organizacija, kojemu će prisustvovati i jedan u doba stroge konspirativnosti neimenovani drug. Na to je Brozičević već 26. prosinca 1940. održao sastanak na obalnom putu između Crikvenice i Selaca, na mjestu zvanom Japnenica, južno od današnjeg Doma »Vladimir Nazor«, s nekolicinom drugova. Osim njega prisustvovali su iz Crikvenice Miro Briski, a iz Bribira Tomo Strizić i Blaž Kalafatić. Dogovoreno je da se sasta-

[717] J. B. Tito, Politički izvještaj . . . , str. 45.

nak prema ùputama Rada Šupića održi 5. siječnja 1941. u Bribiru u kući Tome Strizića. O datumu i mjestu sastanka Brozičević je obavijestio šupića.[718]

Sastanak zakazan za taj dan nije održan, jer je šupić bio spriječen doći s neimenovanim drugom. Obavijestio je Brozičevića da se sastanak odgodi do 12. siječnja. Došlo je potom i do promjene mjesta sastanka. U Crikvenici se Saputalo da se priprema neki sastanak u Bribiru i ta su šaputanja doprla do Brozičevića.[719] Andrija Kršul iznosi u vezi s ovim sastankom da je zbog »nebudnosti nekih članova došlo do dekonspiracije .. .«[720]. U takvoj situaciji Brozičević se dogovorio s drugovima da se sastanak održi na tlu Selaca, a pripreme su povjerene mjesnoj partijskoj organizaciji, tj. sekretaru Vjekoslavu Lončariću.[721]

Lončarić je za održavanje sastanka izabrao _predio iznad mjesta, borovu šumicu zvanu Borići, vrlo pogodno mjesto do kojega se može doći prikriveno iz svili pravaca. Na tom su se mjestu već sastajali drugovi iz Selaca i Bribira.[7]** Osim toga, Selca su bila pogodno mjesto za održavanje sastanaka iz više razloga: žandara nije bilo u mjestu i rijetko su dolazili iz Crikvenice, sekretar Vjekoslav Lončarić bio je općinski službenik i mogao je biti obaviješten na vrijeme o nekim mjerama vlasti, općinski bilježnik Ludvig Hreljac bio je lijevo orijentiran i usko je surađivao s Vjekoslavom Lončarićem, a pristaše JRZ ili HSS-a bili su već malobrojni i, zahvaćeni ratnom panikom, povlačili su se iz javnog života. Te su okolnosti odista pružale sigurnost za održavanje ovog sastanka, napose zbog dolaska neimenovanog druga zajedno s Radom Šupićem.

Poruku o ovom sastanku uputio je Ivan Jeličić Tominčić Tomi Striziću putem Josipa Skočilića, i tada još stalnog kurira između Selaca i Bribira, pa su se Jeličić i Strizić zbog toga i sastali. U pripremama i dogovoru sudjelovao je i Blaž Kalafatić kao bliski suradnik Strizićev, njegov zamjenik u bribirskoj partijskoj organizaciji. Jeličić je Skočiliću napomenuo da na sastanak dolazi netko od rukovodećih l judi, ali nije rekao kakva ranga, i obavijestio ga je o mjestu sastanka. To je učinio i Strizić.[723]

Kako je organiziran doček Rada Šupića i neimenovanog druga, sudionik u organizaciji Andrija Kršul piše ovo:

> »Prema dogovoru za doček drugova određen je Vlado Car i ja. Pošto postoje dvije ceste iz Crikvenice u pravcu Selaca, Vlado je određen na magistralu da ih sačeka kod tadašnje zidarske škole, a ja na staru cestu koja vodi uz samu obalu kod Japnenice (južno od Doma »Vladimir Nazor«, na mjestu gdje je Brozičević održao 26. XII 1940.

[718] I. Brozičević, Sjećanja ..., str. 14.
[719] Isto.
[720] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 5.
[721] I. Brozičević, Sjećanja ..., str. 14. Pismeno saopćenje V. Lončarića od 1. V 1974. Kod autora.
[722] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 4.
[723] J. Skočilić Kurilo, Moj put..., str. 14.

spomenuti sastanak — op. V. A.). Znakovi raspoznavanja nisu bili potrebni, jer nam je Vjekoslav Lončarić skrenuo pažnju da će ispred njih na desetak koraka ići Ivan Brozičević. Grupa je naišla magistralom, prihvaćena je od Vlade Cara i otišla na ugovoreno mjesto iznad Selaca. Ja sam prema dogovoru čekao nešto duže radi čega sam i nešto zakasnio tako da sam sastanku prisustvovao samo u završnom dijelu.«[724]

Neimenovani drug, tj. Rade Končar i Rade šupić došli su iz Sušaka parobrodom u Crikvenicu. Na pristaništu ih je dočekao Ivan Brozičević. Primijetivši ga, Šupić je s Končarom pošao za njim. Na izlazu iz Crikvenice, kraj groblja, čekao je Vlado Car i doznavši od Broziče-vića da su drugovi prispjeli, odjurio je biciklom u Selca i to javio I. Jeličiću Tominčiću i Vjekoslavu Lončariću. Brozičević je dočekao Končara i Šupića na auto-stradi kraj današnjeg odmarališta »13. maj«, pa su onda sva trojica krenula u Selca i odatle do raskršća ceste Bribir——Novi Vinodolski i zatim jednim puteljkom do mjesta sastanka u Borićima.[7]“

Prikaz ovih priprema za održavanje tajnog sastanka pokazuje svu teškoću rada Partije u ilegalnim uvjetima uopće, pa tako i u ovom slučaju. No usprkos svemu, mjesna organizacija Selaca s komunistima drugih vinodolskih mjesta osigurala je dolazak Končara i Šupića i oni su se sastali i održali tako važan sastanak za rad Partije u Vinodolu. Svi pozvani iz Dramlja, Crikvenice, Selaca i Bribira našli su se na okupu i nesmetano održali ovo savjetovanje. Prisustvovali su mu iz pojedinih mjesta ovi drugovi:

iz *Selaca:* Ivan Jeličić Tominčić, Vjekoslav Lončarić, Andrija Kršul i Vlado Car;

iz *Bribira:* Tomo Strizić, Blaž Kalafatić, Josip Skočilić Kurilo i Josip Tonković;

iz *Crikvenice:* Ivan Brozičević; i

iz *Dramlja:* Rafo Brozičević.[726]

Prisustvovalo je dakle deset članova KPH iz četiri vinodolska mjesta, iz partijskih organizacija koje su dotle usko surađivale. Prema sjećanju J. Skočilića Kurila njemu su prije sastanka I. Jeličić i Tomo Strizić priopćili da »mi koji ćemo prisustvovati tome sastanku spadamo u rukovodeći forum za ovaj kraj.«[727] Ima li se na umu dotadašnji rad pri-

[724] A. Kršul, Sjećanja .... str. 6.

[725] I. Brozičević, Sjećanja ..., str. 14. — U dnevnoj štampi se ponekad piše da je taj sastanak održan na tromeđi Crikvenice, Selaca i Bribira, što je netočno i neispravno. Sastanak je održan na području ondašnje općine Selca, u blizini mjesta, nedaleko crkvice sv. Fabijana i Sebastijana, u predjelu Borići, gdje je podignuta spomen ploča. Ona je bila prvo bez imena sudionika, ali je 1971. zamijenjena novom s imenima svih koji su sudjelovali na tom sastanku.

[726] Prema usmenom kazivanju i pisanim izjavama živih sudionika: Ivana Brozičevića, Rafa Brozičevića, Vlada Cara, Blaža Kalafatića, Andrija Kršula, Vjekoslava Lončarića i Josipa Skočilića Kurila. Isto tako prema popisu imena na spomen ploči na mjestu održavanja sastanka u Borićima. U mome radu »Prilozi povi jesti radničkog pokreta u Vinodolu ...« (str. 288) nije bio naveden kao učesnik Andrija Kršul, što je bila omaška i ovdje se ispravlja.

[727] J. Skočilić Kurilo, Moj put..., str. 11.

sutnih vinodolskih komunista pojedinačno i skupno, oni su u onom času predstavljali najaktivnije članove KPH u Vinodolu. Stoga se oni i mogu nazvati forumom. Jer, i Selca, i Bribir, i Crikvenica s Dramljem sa svojim partijskim organizacijama i njihovim radom te narodnim čitaonicama i njihovom javno djelatnošću bila su zaista žarišta napredne misli i čvrsti oslonci Partije u Vinodolu.

Vinodolski komunisti na tom sastanku nisu znali ni ime ni prezime ni funkciju druga koga je dopratio Rade Šupić. To nisu doznali ni u toku sastanka. Znali su, međutim, da neimenovani drug predstavlja viši partijski forum, na što ih je upućivala prisutnost sekretara Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje Rada Šupića, koga su svi već poznavali.[728] Sama činjenica da je u Vinodol došao drug iz višeg foruma, prvi put nakon višegodišnjeg partijskog rada, vinodolskim je komunistima pokazala da je njihov rad poznat i priznat. Dolazak Rada Končara kao sekretara CK KPH na ovaj sastanak u teškim uvjetima ilegalnog rada na početku 1941. potvrđuje da se u partijskim forumima, od Okružnog do Centralnog komiteta, znalo da u Vinodolu postoji i djeluje grupa provjerenih i Partiji odanih komunista i da im treba pomoći u njihovu djelovanju.

Rade Končar prikazao je prisutnima tadašnju situaciju u svijetu, u kojemu je već bjesnio drugi svjetski rat, ukazao je na fašističku agresiju i na opasnosti koje već prijete Jugoslaviji, te na zadatke koje je sama situacija nametnula KPJ. Kazao je da opasnost za Jugoslaviju postaje sve očiglednija, svejedno da li će nastupiti odmah ili poslije nekoliko mjeseci. Objasnio je i dopunio članak koji je izašao u časopisu *Izraz* pod naslovom »U novoj godini« (broj 1 za 1941), a u kojemu se analizira situacija u svijetu nastala od početka drugog svjetskog rata i ukazuje se na suprotnosti u ondašnjim međunarodnim odnosima. Analizirajući prilike u Jugoslaviji, Končar je istaknuo potrebu raskrinkavanja neprijatelja i izdajnika u zemlji i objašnjavanja političke situacije, naglašujući da je potrebno raditi na obrani naše zemlje, na čuvanju njezine nezavisnosti, na osnivanju vojnih komiteta u ondašnjoj jugoslavenskoj vojsci i na okupljanju rodoljubnih oficira i preuzimanju komande ako to bude potrebno. Naglasio je da treba pružiti otpor neprijatelju kada napadne Jugoslaviju, odnosno povlačiti se u unutrašnjost zemlje pred jačom silom, kako bi se u slučaju sloma sakrilo oružje u šumi i sačuvalo do časa kada bude potrebno.[729]

O ovom važnom partijskom sastanku u Vinodolu postoje i svjedočanstva još živih sudionika. Ona pojedinačno glase:

[728] Od sudionika na sastanku poznavao je Radu Končara samo Josip Skočilić Kurilo, jer se jednom prilikom, prema njegovom usmenom saopćenju, susreo s njim u Zagrebu u jednoj obitelji. Končar je sada prepoznao Skočilića, razmijenio s njim nekoliko riječi, upitao ga od kuda je on ovdje i upozorio da ne kazuje njegovo ime.

[729] Prema usmenim i pismenim saopćenjima I. Brozičevića, V. Cara, B. Kalafatića, A. Kršula, V. Lončarića i J. Skočilića Kurila.

IVAN BROZIČEVIĆ:

»Sastanak je održan poslije V partijske konferencije. Koliko se sjećam, Rade Končar je govorio o političkoj situaciji i kod nas i u svijetu, a tako i o opasnosti fašističke agresije na našu zemlju. U vezi s takvom situacijom Rade Končar govorio nam je i o odlukama koje su donijete na toj konferenciji te o zadacima KPH u toj situaciji. Naročito je podvukao da je Partija, kako je drug Tito došao na njeno čelo, doživjela velike promjene, da je ona postala čvrsta i monolitna organizacija povezana s radničkom klasom i ostalim radnim ljudima. Izlaganje Končara bilo je za nas od presudnog značaja kako po pitanju organizacionog učvršćivanja Partije tako i u ostalim pitanjima partijskog života i rada.«[730]

VJEKOSLAV LONČARIĆ:

»Kako je CK KPH imao tada zadatak što čvršćeg povezivanja partijskih organizacija i simpatizera Partije na terenu, u tu svrhu je upriličen i ovaj naš sastanak.

Zadatak da se ovaj sastanak organizira dao je pok. Rade Šupić preko Brozičevića Ivana koji je s njime održavao vezu. Kad je Brozičević donio tu poruku, nekoliko nas iz Selaca i Bribira i drug Brozičević, koji smo bili gotovo svakodnevno u vezi, dogovorili smo se da ja preuzimam zadatak za pronalaženje pogodnog mjesta za održavanje sastanka kod nas u Selcima. Razmišljajući o tome, nakon par dana predložio sam da ga održimo u Borićima odakle su vidljivi svi prilazni putevi, a i sama borova šuma bila je izvrstan zaklon za slučaj kakve opasnosti.

Sjećam se, sastanak se je održao jedne nedjelje do podne... puhala je jaka bura.

Prethodno smo se bili dogovorili da se mi iz Selaca i drugovi iz Bribira i Ledenica sretnemo na cesti Selca—Bribir na njenom dijelu do Lokve i zajedno krenemo puteljkom do određenog mjesta. Tako je i bilo. Iz Selaca sam krenuo skupa sa pok. Ivanom Jelićićem bribirskom cestom do ugovorenog mjesta. Vlado Car i Andre Kršul imali su... neki drugi zadatak. Idući cestom našli smo se s drugovima iz Bribira, ali Ledeničana nije bilo. Navodno su trebali doći Petar Komadina i pok. Milan Mataija. Jedno ismo ih vrijeme čekali, pa kako je vrijeme odmicalo, a njih nije bilo, krenuli smo na određeno mjesto, gdje su se za kratko vrijeme prikupili i ostali. Pok. Radu Končara i Radu Šupića doveo je Ivan Brozičević.

Kad je sastanak otpočeo, glavnu riječ imao je pok. Rade Končar, za koga mi tada nismo znali da je sekretar CK KPH, a ni njegovo ime (to je vjerojatno možda znao sam pok. Šupić). No znali smo samo toliko da je neki iz višeg partijskog foruma.

Svoje izlaganje počeo je upoznavanjem s tadanjom političkom situacijom u svijetu i kod nas, a tada je ista bila vrlo teška. Njemački i talijanski fašizam već je bio pokorio neke evropske zemlje. Upozoravao je kako neminovno prijeti opasnost porobljavanja naše zemlje i napad na Sovjetski Savez. Zato je stavljao u zadatak da je potrebno upoznavati narod sa situacijom, odazivati se u vojsku i u slučaju napada boriti se protiv neprijatelja. Sjećam se da je upozoravao i na postojanje pete kolone i kod nas. Uglavnom njegovo izlaganje bilo je za nas vrlo interesantno i važno.

Poslije upoznavanja s političkom situacijom upoznao nas je s organizacionim zadacima same partijske organizacije. Tim povodom rekao nam je da se ubrajamo u članove Komunističke partije.

[730] I. Brozičević, Sjećanja . . . , str. 14 i 15.

KOMUNISTI VINODOLA NA SASTANKU U SELCIMA U PREDJELU BORIĆI
12. I1941.

Rade Šupić

Rade Končar

Ivan Brozičević

Ivan Jeličić Tominčić

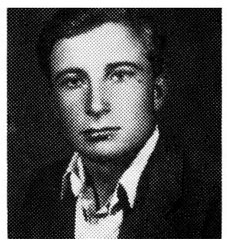
Tomo Slrizić

Vjekoslav Lončarić

Blaž Kalafatić

Andrija Kršul

Rafael Brozičević

Josip Tonković

Josip Skočilić Kurdo

VladimirLar

SPOMEN-PLOCA U SELCIMA U PREDJELU BORICI PODIGNUTA 1966 GOL.

Pod rukovodstvom
Rade Končara, sekretara CK KP Hrvatske

održano je ovdje

12. siječnja 1941. godine

S A V J E T O V A N U E

o učvršćenju partijskih organizacija
šireg povezivanja s narodom
i pripremama za borbu protiv fašističkog napadaja
u prisustvu
predstavnika partijskih organizacija ovoga kraja

Za uspomenu pokoljenjima
o 25 godišnjici ustanka
27. VII 1966.
Savez udruženja boraca narodno
oslobodilačkog rata općine Crikvenica

Ploču su otkrili sudionici sastanka Rafo Brozičević, Vjekoslav Lončarić, Josip Skočilić Kurilo (na slici lijevo) i Ivan Brozičević (na slici desno)

SPOMEN-PLOČA U SELCIMA U PREDJELU BOPICI DOPUNJENA S IMENIMA SUDIONIKA 1971. GODINE

Pod rukovodstvom Rade Končara, sekretara CK KP Hrvatske održano je ovdje 12. siječnja 1941. savjetovanje o učvršćenju partijskih organizacija i pripremama za borbu protiv fašističkog napadaja u pr'sustvu Rade Šupića, sekretara OK KPH za Hrvatsko primorje

Sudjelovali su članovi KPH:

Bribir — Tomo Strizić, Blaž Kalafatić, Josip Skočilić Kurilo i Josip Tonković
Crikvenica — Ivan Brozičević
Dramalj — Rafael Brozičević

Selca — Vjekoslav Lončarić, Ivan Jeličić Tominčić, Andrija Kršul i Vladim:r Car

Za uspomenu pokoljenjima o 25 godišnjici ustanka
SUBNOR OPĆINE CRIKVENICA

27. VII 1966.

NA PODRUČJU SELACA ODRŽANI SU SASTANCI KOMUNISTA VINODOLA U PRIPREMANJU BORICI (12. I 1941) I U MORSKOJ UVALI JESEN OVA (U LJE-TU 1941)

5005
Selce
Stara
Selce
Stara
Selce
Stara

Na kraju njegovog izlaganja bilo je diskusije i raznih upita drugu Končaru. U diskusiji je učestvovalo nekoliko drugova iznoseći prilike na našem terenu. Diskutirao je i pok. Šupić no više o organizacionom pitanju, o načinu formiranja osnovnih partijskih organizacija i SKOJ-a.

Ovaj sastanak imao je vrlo veliko značenje za sve nas, za daljnji naš rad na terenu

Utisak koji je tom prilikom ostavio na nas drug Končar bio je izvanredan. Dobili smo još veći poticaj za daljnji rad, što je donijelo vidnih rezultata u kasnijem radu na našem terenu.«[731]

ANDRIJA KRŠUL:

»Ovaj sastanak donio je među nas pravo osvježenje i pođstrek za daljnji rad. Po prvi put ismo se sreli i imali prilike da čujemo izlaganje i stavove drugova iz višeg partijskog rukovodstva (mi za Končara nismo znali trenutno tko je, međutim, druga Šupića smo poznavali), na osnovu čega su proizašle i smjernice za budući rad. Mi smo poslije ovog savjetovanja sa još više volje i elana, a na osnovu datih direktiva, prišli rješavanju omasovljenja partijske organizacije i rada na idejno političkom planu, tj. stvaranja šire platforme za djelovanje, a naročito su bili razrađeni stavovi kako postupati u slučaju rata, kako djelovati u vojsci i kako postupiti oružjem u slučaju kapitulacije.«[732]

VLADO CAR:

»Kada je održan sastanak u Borićima, nije mi bilo poznato da sastanku prisustvuje i Rade Končar. To sam doznao kasnije od drugova koji su organizirali sastanak. Znam da su pripreme vršene veoma ozbiljno i uz riajstrožije mjere konspiracije. Do u detalje bio je razrađen plan dolaska na sastanak. Konspiracija i ostale mjere predostrožnosti morale su biti prisutne, pored ostaloga i zato, što je sastanku prisustvovalo više drugova, a k tome i iz više mjesta, pa je i opasnost od eventualnih nepoželjnih iznenađenja bila veća. Već iz samih priprema moglo se zaključiti da se radi o veoma izuzetnom važnom sastanku za naš kraj. Zato sam s velikom znatiželjom očekivao sastanak u Borićima.

Na mjesto sastanka svi smo došli prema predviđenom planu osim Andrije Kršula, koji je malo zakasnio s obzirom na posebno zaduženje koje je imao u vezi sa sastankom. S Radom Končarom, s kojim je bio i Rade Šupić iz Sušaka, došao je iz pravca Crikvenice Ivan Brozičević, koji je preko Rade Šupića bio povezan sa sušačkim Komitetom, pa je upravo zahvaljujući Brozičeviću, koji je bio u stalnom dodiru sa sušačkim rukovodstvom, i došlo do uspješne realizacije planiranog sastanka u Borićima.

Među prisutnima na sastanku vladala je ozbiljna atmosfera, jer se od ovog sastanka i njegovih zaključaka očekivalo veoma mnogo. U uvodnom izlaganju, koje je trajalo dosta dugo, Končar je izložio političku situaciju u svijetu i ukazao na svu opasnost koja nam prijeti od fašizma iz vana, kao i na opasnost od fašizacije zemlje i pete kolone. Mnogo je govorio o radu Partije i SKOJ-a u uslovima ilegalnog rada te o potrebi osnivanja ostalih antifašističkih organizacija preko kojih Partija treba da organizira i pripremi narod za borbu protiv fašizma. Također je bilo riječi o političkim prilikama na našem terenu, kao i o mogućnostima organiziranijeg i aktivnijeg rada kako Partije tako i SKOJ-a. Među ostalima, o političkom stanju u Selcima govorili su Ivan Jeličić Tominčić i Vjekoslav Lončarić.

Mada nisam poznavao čovjeka koji nam je izlagao unutrašnju i međunarodnu političku situaciju i govorio o partijskom radu, jer je nje-

[731] Svjedočanstvo V. Lončarića napisano je 7. II 1974. u Selcima za ovu knjigu.

[732] A. Kršul, Sjećan ja . . . , str. 6.

govo ime i funkcija, iz određenih razloga, držana u veoma strogoj konspiraciji, njegovo izlaganje je na mene ostavilo jak dojam. Po izlaganju se moglo ocijeniti da političku situaciju u svijetu i u zemlji poznaje jako dobro, da iza sebe ima bogat partijski rad te veliku sposobnost za organizaciju ilegalnog rada i da je komunista od akcije. Zbog toga je njegovo prisustvo na ovom sastanku značilo mnogo za sve nas, što se kasnije odrazilo na terenu u raznim ilegalnim i drugim akcijama. Veza s Radom Šupićem, koju je držao Ivan Brozičević iz Crikvenice, bila je konstantna. Od tada je preko ilegalnog kanala, čiji je punkt bio u Kraljevici, redovno dolazila partijska štampa, leci i drugi materijali, kao i razna uputstva za rad Partije i SKOJ-a.

Stoga se bez pretjerivanja može slobodno reći da je upravo s tim sastankom, na kojem je bio drug Rade Končar (kasnije sam doznao da je on sekretar CK KPH) došlo do ozbiljne prekretnice u našem radu, jer je rad unutar Partije i SKOJ-a očito postao organiziraniji, a također se znatno pojačala aktivnost članova KP i SKOJ-a na liniji okupljanja i aktiviranja omladine i ostalih antifašističkih snaga u našem kraju.«[733]

BLAŽ KALAFATIĆ:

»Savjetovanje partijskih aktivista ovog područja, održano 12. januara 1941. godine u prisustvu sekretara CK KPH Rade Končara, dalo je komunistima ovog područja nov snažan podsticaj za daljnji politički rad. S punim pravom se može reći da su uputstva i smjernice o zadacima komunista u navedenom razdoblju, koje je na tom sastanku iznio Rade Končar, postale osnova u našem daijnjem radu, a naročito u pravcu političke mobilizacije i jačanja antifašističkog raspoloženja među ljudima.«[734]

JOSIP SKOČILIĆ KURILO:

»Fašistička agresija — ovako je izlagao Rade Končar — prijeti i našoj zemlji. Vlada će u odsudnom momentu napustiti narod. U zemlji postoji i peta kolona, koju treba raskrinkavati, kao i fašizam. A glavni je zadatak Partije, da obrani zemlju, što treba propagirati i među vojnicima. U nekim vojnim jedinicama postoje i vojni komiteti, s kojima treba surađivati. A posebno je drug Rade istakao, da oni drugovi, koji budu pozvani u vojsku, ne smiju dopustiti, da oružje padne u ruke neprijatelju. Ukoliko se pak zemlja ne bude mogla uspješno obraniti budući da među oficirima ima mnogo izdajica i petokolonaša, treba težiti da se otpor pruža kolikogod je to moguće. A onda, oružje spremiti, da bi se u danom momentu moglo upotrebiti.«

I završava:

»A mi smo slušali pažljivo dva sata i više, slušali i razmišljali o zadacima, koji nas očekuju. I koliko je taj sastanak utjecao na nas, toliko smo mi kasnije utjecali na narod.«[735]

RAFO BROZICEVIC:

»Ja sam se preselio iz Sv. Jelene (Dramlja) u Bribir 1939. godine i preuzeo sam postolarsku radionicu Mike Antonica. Tako je i moja obi-

[733] V. Car, Neka sjećanja na sastanak u Boričima. Napisano u Rijeci 7. II 1974. za ovu knjigu.

[734] B. Kalafatić. Kako je nastao partizanski logor na Viševici. Vjesnik, Zagreb, 2. VIII 1959, str. 2; Isti: Formiranje partizanskog logora na Viševici Ustanak naroda Jugoslavije 1941. Zbornik, knjiga prva. Beograd 1962, str. 636.

[735] Iz članka M. S. (Mire Šepić), Sastanak u »boričima«. Prije 19 godiru. na tom mjestu sastao se Rade Končar s primorskim komunistima. Novi list, XIII, 40 (2991), Rijeka. 18. II 1959, str. 3.

telj živjela u Bribiru. To je na žalost trajalo kratko. Fašizam je ugrožavao našu zemlju. Kao rezervista dobio sam 1940. poziv za vojsku i tada se vraćam s familijom u Dramalj. U vojsci u istoj četi sastao sam se s Milanom Mataijom i Perom Komadinom, gdje smo proučavali napredni materijal.

Negdje 1936. godine upoznao sam se i s Vjekoslavom Jeličićem Jureškom. On je bio najstariji među nama i, po mojemu mišljenju, jedan od najizgrađenijih komunista i neustrašiv. Iste godine održani su općinski izbori. Tada je na sastanku zaključeno da se kandidiraju komunisti ili napredni drugovi. To je i uspjelo. Tako je u Selcima kandidiran i izabran Vjekoslav Jeličić, a u Bribiru Stjepan Brozičević. Bila je to velika pobjeda naprednih snaga u Vinodolu pod vodstvom komunista.

U moju kuću u Sv. Jeleni dolazili su mnogi drugovi komunisti, prespavali bi i otišli. Dolazio je i Rade Šupić. Najviše su dolazili Tomo Strizić, Stjepan Brozičević, Blaž Kalafatić i Josip Kalafatić. To je bila stalna veza s mojim mjestom.

Tako sam sudjelovao u radničkom pokretu i radu Partije u Vinodolu, pa sam bio pozvan i na sastanak u Borićima iznad Selaca. Pozvao me je Tomo Strizić koji je sa mnom održavao stalnu vezu. Na sastanak sam došao sam jer sam poznavao svu okolicu Selaca prema Bribiru, a na tom mjestu smo se i ranije sastajali.

Sastanku je prisustvovao Rade Šupić kojega sam poznavao, a s njim i Rade Končar, koji nam nije bio poznat, nego smo kasnije doznali da je on sekretar CK KPH.

U razgovoru nam je prikazana politička situacija i dobili smo zadatke da ojačamo partijske organizacije. To smo i učinili u daljnjem radu do sloma Jugoslavije i u pripremama za narodni ustanak.[36]

Ovako prikazan dvosatni sastanak u Selcima, u šumici Borići, pokazuje dvoje:

p r v o , da je CK KPH početkom 1941. jače djelovao u Hrvatskom primorju, da je pomogao rad partijskih organizacija i u Vinodolu, da je sekretar CK KPH Rade Končar osobno razvio širu djelatnost, obilazeći razne krajeve, pa i ovaj, gdje je u neposrednom dodiru s članovima partijskih jedinica utjecao na njihov daljnji rad; i

d r u g o , da se radnički pokret u Vinodolu dotadašnjim radom ilegalnih partijskih organizacija bio već toliko razvio, a one se učvrstile, da je članove tih organizacija mogao obići i sam sekretar CK KPH i s njima održati dvosatni sastanak u blizini naseljenog mjesta, prikazati im ondašnju situaciju i dati im upute za rad pred krupnim događajima koje je Partija predviđala.

Ovo savjetovanje imalo je, kako to tvrde i živi sudionici, veliko značenje za daljnji partijski rad u cijelom Vinodolu. Doduše, i do tada su partijske organizacije provodile liniju Partije, obavještavajući se o n j o j u partijskoj štampi, u »Proleteru« i »Srpu i čekiću«, održavale su vezu sa Zagrebom i Sušakom, ali su pri svemu tome još nedostajali kanali za još čvršće povezivanje s višim forumima, koje bi pridonijelo uspješnijem radu mjesnih organizacija. Poslije ovog savjetovanja sa sekretarima viših foruma, a pogotovu sa sekretarom CP KPH, vinodolski su komunisti uspostavili najčvršću vezu s Partijom, a zatim još odgovornije pristupili radu na učvršćenju tadašnjih partijskih organiza-

[736] Na molbu autora napisano za ovu knjigu i poslano iz Crikvenice 20. IV 1974. Kod autora.

čija, nà osnivanju novih i radu u narodu. A to je i bio jedan od ciljeva savjetovanja. Njegovi učesnici bili su sada prožeti novim saznanjima o događajima koji dolaze, pa su stoga i mogli razviti opsežnu djelatnost.

Uz to, učvršćenje partijskih organizacija na početku 1941. značilo je u ondašnjim uvjetima izvršiti pripreme da se spremno dočekaju događaji koji su bili na vidiku. Rat započet 1. rujna 1939. trajao je već šesnaesti mjesec s tendencijom proširenja, koje, kako se predviđalo, neće mimoići ni Jugoslaviju. KPJ se doista pripremala da te događaje dočeka što spremnija. Upravo zbog toga trebalo je učvrstiti partijske organizacije, povećati broj članova, ući što više u narod i pravilno tumačiti dotadašnje događaje, one koji se iz dana u dan javljaju i one koji će tek nastupiti. Izlaganje Rada Končara na savjetovanju prikazalo je prisutnim vinodolskim komunistima svu ozbiljnost situacije i dalo im smjernice za budući rad, kao što je to učinjeno i u navedenom komunikeju broj 5. za siječanj 1941. Poslije toga su vinodolski komunisti, i ovi koji su bili suočeni s Radom Končarom, i oni koji su o savjetovanju saznali, još više prionuli radu obogaćeni smjernicama iz Končareva izlaganja. S jedne strane, za vinodolske komuniste bila je završena važna etapa njihova rada, ona koja je i dovela do savjetovanja u Selcima sa sekretarom CK KPH. S druge strane, Končarev prikaz ondašnje situacije, ukazivanje na događaje koji su se očekivali i na položaj Jugoslavije prema fašističkim zemljama, te davanje uputa za rad Partije u novim, teškim prilikama, vinodolskim je komunistima znatno pomoglo da se što bolje snađu u novoj situaciji i da ih događaji ne iznenade. Tako je započela nova, još važnija etapa rada Partije u Vinodolu. A događaji su se brzo približavali i nije se radilo, kao što se pokazalo, o godini i mjesecima, nego zapravo o danima. Sada je susret s Radom Končarom i održano savjetovanje bio vinodolskim komunistima putokaz da pravilno ocijene sva zbivanja i da ih tumače narodu. Oni su to i činili prema mogućnostima i prilikama u pojedinom vinodolskom mjestu.

U Selcima je partijska organizacija odmah poslije savjetovanja održala sastanak, kako se sjeća Andrija Kršul vjerojatno 14. siječnja u 21 sat u Knjižnici. Trajao je do ponoći. Prozori su bili pokriti zastavama i pokrivačima da netko ne otkrije da se u to noćno doba nešto događa u Domu prosvjete.

Sekretar Vjekoslav Lončarić razradio je na temelju izlaganja R. Končara u Boricima smjernice rada i formulirao zadatke partijske organizacije. Kao prioritetni zadatak utvrđeno je organizaciono pitanje, tj. primanje kandidata iz simpatizerskih grupa u KPH i pojačanje SKOJ-a kao čvrste omladinske organizacije koja će okupljati i voditi svu omladinu.

Od simpatizerskih grupa koje su do tada proučavale marksističku literaturu i ilegalnu partijsku štampu izabrani su za primanje u članstvo KPH nekolicina mještana koji su po svom klasnom položaju i ideološkim pogledima prednjačili. Osim toga, smatralo se da izabrani drugovi u slučaju provale žandarmerije i hapšenja neće odati ostale člano-

ve. To su bili Andrija Antić Kombolić, Ludvig Hreljac, opć. bilježnik, Mihovil Jeličić Pavlina, Andrija Kršul Kuzminić, Josip Pobor Polčić i Josip Lončarić Dujrnić. Za daljnji ideološko-politički rad s tim drugovima bili su zaduženi Vjekoslav Lončarić i Andrija Kršul.

Organizaciju SKOJ-a sačinjavali su već prije provjereni omladinci Luka Antić Peverin, Branko Brozović Bagatela, Zvonko Brozović Lanić i Valentin Lončarić Rataj. Posljednji je sada izabran za sekretara, a za rad SKOJ-a bio je odgovoran Vlado Car u ime partijske organizacije.

Na ovom sastanku razmotrena je mogućnost povezivanja s mornaričkom posadom Pomorske obrane u Selcima, u uvali Slana, lični dodir s mornarima i ispitivanje što se može učiniti za formiranje partijske jedinice za rad među njima.

U raspravi su utvrđeni stavovi i zadaci za rad u narodu na raskrinkavanju profašističke vladavine i na otkrivanju petokolonaških elemenata, napose frankovaca. Ovih se djelatnost u mjestu dotle nije zapažala, ali su poduzete mjere opreza da se spriječi eventualna propaganda ovakvih elemenata i stvaranje njihove organizacije.[737]

Situacija u mjestu, kao što se vidi, bila je takva da su se u Knjižnici već duže vremena, pa i sada, održavali sastanci partijske organizacije. To je bilo moguće utoliko prije što je čitaonica Knjižnice bila svake večeri otvorena za članove i mještane uopće, pa su komunisti u toj sredini mogli javno djelovati, a po potrebi držati i tajne sastanke. To su činili i sada, u prilikama početkom 1941. još u većoj mjeri. O tom djelovanju u Knjižnici Andrija Kršul piše ovo:

> »Mogućnost djelovanja na idejno-političkom planu kao i širenja komunističkih ideja bila je vrlo povoljna. Naime, većina mještana, besposlenih i gladnih, sakupljala se svako veče u toplim prostorijama mjesne čitaonice i knjižnice. Redovito se pratila štampa i slušale radio vijesti, a kasnije se prelazilo na vrlo žive komentare i diskusije o svim aktuelnim i tada burnim političkim zbivanjima Mi smo, iako malobrojni, nastojali da svojim stavovima damo pravilna tumačenja tih događaja u cilju revolucioniranja naroda. Kao članovi Partije bili smo ilegalni, iako je većina mještana znala za našu političku pripadnost, ali u tumačenju stavova KPJ bili smo javni radnici koji su se borili za te stavove. Ilegalnu štampu »Srp i čekić« i »Vjesnik radnog naroda« dobivali smo redovito preko Ivana Jeličića Tominčića. Glavne članke proučavali smo na teoretskim sastancima, a sve ostalo proučavalo se individualno po poznatom geslu »Pročitaj i daj dalje«.[738]

Takav rad partijske organizacije u prostorijama Doma prosvjete bio je moguć i zato što je Knjižnica početkom 1941. i dalje normalno radila. Bila je čak zakazana i godišnja skupština za 26. siječnja 1941. Ona se nije održala zbog zabrane održavanja bilo kakvih skupova u Banovini Hrvatskoj. Inače je Knjižnica uspjela prirediti dvije zabave (na Svijećnicu, 2. II 1941. i mesopusnu). Na sjednici upravnog odbora 28.

[737] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 6 i 7.
[738] Isto.

siječnja 1941. mjesto knjižničara prof. Vinka Antića, koji je tada služboval na građanskoj školi u Kraljevici, izabrana je Ana Pobor, a za zamjenika Miho Lončarić Hreljin.[739]

U svakodnevnom korištenju čitaonice za čitanje štampe i slušanje radio emisija, partijska je organizacija u stvari preko tajnika Knjižnice Vjekoslava Lončarića rukovodila radom te ustanove, koja je pružala široke mogućnosti za legalno djelovanje među mještanima. Knjižnica je s čitaonicom korištena za kulturno-prosvjetni i politički rad i u tome je njena povijesna zasluga u razvitku revolucionarnog radničkog pokreta u Selcima od 1934. do 1941.

I dok je tako Knjižnica i dalje žarište napredne misli, u općinskom odboru vodi se briga za nabavu hrane, koje se nestašica sve više osjećala. Na sjednici 13. veljače 1941. riječ je upravo o tome.[740] Potom je te godine, svakako pod pritiskom kritike odbornika i spomenutog glasanja o nepovjerenju načelniku, predložen i odobren proračun za 1941.[741] Na općinske odbornike i dalje je djelomično vršila utjecaj partijiska organizacija putem dvaju općinskih službenika, Lončarića i Hreljca.

No potkraj veljače 1941. dolazi do promjena zbog mobilizacije. Dana 24. toga mjeseca odlazi u vojsku grupa mještana, a među njima i član KPH Andrija Kršul. Prije njegova odlaska održan je sastanak mjesne organizacije i preuzeta je obveza da se u slučaju sloma jugoslavenske vojske sačuva oružje i municija. Dat je zadatak organizaciji SKOJ-a da se također pokupi i spremi sve oružje i municija ako mornarica napusti garnizon u mjestu, u uvali Slana. Iz tog je garnizona mobilizirani A. Kršul upućen u artiljerijsku bateriju u Bašku, a u mjestu je ostao samo sekretar mjesne organizacije V. Lončarić s članovima SKOJ-a. Polovicom ožujka mobiliziran je i Lončarić i upućen u Slavonski Brod. Vesu s članovima SKOJ-a održavao je i dalje Vlado Car. On se nije nalazio u mjestu, nego je još formalno bio zaposlen na gradnji ceste u Kraljevici, gdje se nalazio partijski punkt za vezu s Okružnim komitetom KPH u Sušaku. Car je i dalje služio kao veza od kraljevičkog punkta do Crikvenice i Selaca, pa je povremeno dolazio u rodno mjesto te je usmjerivao i pomagao rad članova SKOJ-a.[742]

Svoju aktivnost potvrdili su članovi SKOJ-a u Selcima i rasturanjem proglasa KPJ krajem ožujka 1941.

Partija je, naime, povodom potpisa Bečkog protokola o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu (25. III 1941) objavila svoj proglas u kojemu se između ostaloga kaže:

> »... Komunistička partija Jugoslavije vas poziva, da ujedinite svoje snage u borbi protiv ovog protivnarodnog režima. Komunistička partija Jugoslavije vas poziva da budete jedinstveni i date odlučan otpor ovom najnovijem zločinačkom pothvatu režima Cvetković—Maček. Oku-

[739] Zapisnik HPK, III, str. 89, 91, 92 i 93.
[740] Zapisnik opć. odbora od 13. II 1941, tbr. 2, toč. 10.
[741] Isto od 24. II 1941, tbr. 3, toč. 11.
[742] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 9.

pite svoje snage u borbi za stvaranje pakta o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom i borbi protiv rata i protiv Pete kolone, protiv terora i progona radničke klase! Okupite sve svoje snage u borbi za stvaranje prave narodne vlasti.. .!«[743]

Nekoliko dana kasnije, 30. ožujka 1941, KPJ izdala je proglas u kojemu postavlja zahtjeve vladi Dušana Simovića, vladi koja je formirana poslije puča 27. ožujka i obaranja vlade Cvetković—Maček. U tom se proglasu između ostaloga kaže:

»... Mi komunisti smatramo, da je u interesu očuvanja mira, u interesu jedinstva i sloge svih naroda Jugoslavije, u interesu obrambene snage za očuvanje slobode i nezavisnosti naroda Jugoslavije, da sadašnja vlada odmah ispuni zahteve, za koje se ogromna većina naroda godinama bori.

Pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom!

Ukidanje svih vanrednih zakona i davanje narodima Jugoslavije njihovih demokratskih i nacionalnih prava i sloboda!

Sloboda sindikalnog i političkog organizovanja!

Potpuna amnestija svih političkih i vojnih osuđenika i povratak iz francuskih logora herojskih sinova našeg naroda — španskih dobrovoljaca!

Stavljanje pod sud svih petokolonaša, raznih krvoloka koji su po glavnjačama Jugoslavije mrcvarili političke zatvorenike, čišćenje državnog i vojnog aparata od svih protunarodnih elemenata i tuđih agenata!

Živela sloga i nezavisnost naroda Jugoslavije!

Dole imperijalistički rat!

Živeo Sovjetski Savez, tvrđava mira i zaštitnik nezavisnosti mladih naroda.. .«[744]

Navodi iz ovih proglasa jasno pokazuju kako su članovi KPH i članovi SKOJ-a u Vinodolu bili dobro obaviješteni o stavu i aktivnosti CK KPJ. Ali nisu samo oni pročitali te proglase. Oni su ih i rasturili među narod da ga obavijeste o nastaloj situaciji. To je bio tada partijski zadatak i on se morao izvršiti.

Proglasi su stigli u Sušak, a Rade Šupić kao sekretar OK KPH za Hrvatsko primorje dostavio ih je vezom u Kraljevicu Ivanu Broziče-viću, koji je onda poslao Vlada Cara s omotima proglasa u Crikvenicu. Ovdje je Viktor Bubanj u prisutnosti Cara razdijeilo proglase za pojedina mjesta, poimenice za Crikvenicu, Dramalj, Selca, Grižane i Tribalj. U Crikvenici su proglase raspačali Bubanj i Car, za rasturanje u drugim mjestima pobrinuo se Bubanj. Car je zatim dio proglasa prenio u Selca sekretaru Vjekoslavu Lončariću za ovo mjesto i za Bribir, Novi i Ledenice. U Selcima su članovi SKOJ-a održali kratak sastanak u parku kraj toča (mjesne uljare, ispred kuće Ivana Jeličića Tominčića) i od Cara dobili upute za razbacivanje proglasa. U mjestu su to izvršili Luka Antić Peverin, Valentin Lončarić Rataj, a obalnim šetalištem prema Crikvenici i automobilskom cestom prema istom mjestu proglase su rasturili Stjepan Antić Dudo, Zvonko Lončarić Papić i Vilim Lončarić.[745] Iste proglase

[743] F. Čulinović, Dokumenti o Jugoslaviji ..., str. 352.
[744] Isto, str. 362—363.
[745] Usmeno saopćenje V. Cara i L. Antica Peverina. Također, A. Kršul, Sjećanja ..., str. 9.

predao Je Valentin Lončarić Rataj Josipu Skočiliću Kurilu da ih prenese u Bribir. To je on i učinio. Dio proglasa sam je rasturio od sela Jargova u Bribiru do sela Barci u Grižanima, a drugi dio je predao Tomi Strizić̆u. On ih je s nekim drugovima razbacao prema Ledenicama, dok su Blaž Kalafatić i Franjo Antonić to učinili cestom od Bribira do Novoga i u samome Novome.[746]

Akcijom raspačavanje ovih proglasa rukovodili su Ivan Brozičević, Viktor Bubanj, Vjekoslav Lončarić i Toma Strizić, a zajedno s njima u raspačavanju sudjelovalo je do tridesetak članova KPJ i SKOJ-a te ostalih omladinaca. Na čitavom području Vinodola raspačano je više tisuća proglasa prema dogovoru u isto vrijeme.

Akcija je veoma uspjela. Proglasi su u slojevima naroda izazvali interesiranje za događaje a kod žandarmerije nastala je zbunjenost zbog ovako iznenadne i uspjele akcije. Pošto je sve bilo dobro pripremljeno i organizirano, žandarmerija nije otkrila rasturače proglasa, iako je odmah povela istragu da bi im ušla u trag i otkrila inicijatore. Zapaženo je samo to da su putnici na brodu na ondašnjoj pruzi Vrbnik—Crikvenica—Sušak čitali proglase sutradan ujutro, pa je žandarmerija na temelju toga vršila saslušavanja, ali ova nisu dala rezultata.

Odjek akcije u narodu bio je velik. Ona je ujedno učvrstila redove organizacije KPJ i SKOJ-a i potakla njihove članove da i dalje politički djeluju, da tumače nastale događaje kako su prikazani u proglasima Partije.[747]

Ovom akcijom završena je osmogodišnja djelatnost mjesne organizacije KPJ u Selcima. Obnovljena 1933. i djelujući ilegalno u užem krugu komunista i simpatizera KPJ, ta je organizacija već sredinom 1934. postala važan politički faktor u mjestu, nastupajući javno putem Knjižnice i njenih naprednih članova.

Upustivši se u borbu u doba još jake diktature za života kralja Aleksandra, ustavši protiv skidanja imena Dom prosvjete i zamjene s imenom »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra« na zakulisni način, komunisti Selaca morali su doći u sukob ne samo sa Sokolskim društvom kao javnim nosiocem tih promjena nego i s ondašnjim režimom. Bili su svjesni svih opasnosti i posljedica za Knjižnicu, ali su postupili s takvom taktikom da režim nije, bez primjene surovih policijskih mjera, mogao poreći svu istinu o nedjelu Sokolskog društva, koju su istinu komunisti znah iznijeti u javnost i braniti je dokazima. U okviru te borbe za istinu i pravo Knjižnice i cijeloga mjesta unaprijeđen je istodobno kulturno-prosvjetni i politički rad na uzdizanju njenih članova.

Uspjesi Knjižnice u toj višegodišnjoj borbi protiv Sokolskog društva i režima, zvali se oni JNS, JRZ ili HSS, bili su ujedno uspjesi mje-

[746] J. Skočilić Kurilo, Moj put..., str. 12.
[747] Usmeno priopćenje Vlada Cara i Luke Antića.

sne organizacije KPJ. Naime, treba uvijek imati na umu, kako je to i pokazano, da je cjelokupna javna djelatnost Knjižnice poticana od komunista, od partijske organizacije, koja je putem svojih članova i simpatizera Partije te naprednih snaga uopće rukovodila s tom djelatnošću.

Zato se prikaz rada Knjižnice od 1934. do 1941. nužno uključuje u tokove razvoja radničkog pokreta, što ga je uspješno usmjerivala Partija. Taj je rad konačno okrunjen posljednjom akcijom članova SKOJ-a, rasturanjem dvaju proglasa CK KPJ krajem ožujka 1941.

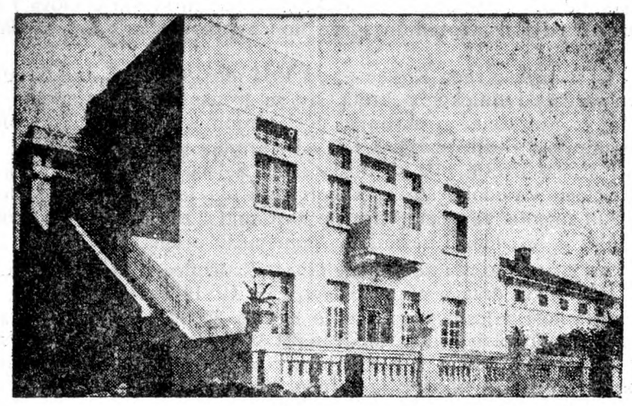
Ali ni ova akcija nije se ticala samo Selaca nego je bila zajednička, cijeloga Vinodola, što opet potvrđuje da je suradnja između vinodolskih mjesta, započeta najprije skromno i zatim sve više proširena, uspješno izvedena i bacanjem spomenutih proglasa CK KPJ.

Time je ujedno završena i djelatnost Knjižnice u Selcima pred napadaj fašističkih država na Jugoslaviju (6. IV 1941). Ali time nije prestala djelatnost mjesne organizacije KPH i SKOJ-a. Poslije sloma Jugoslavije i vinodolske organizacije KPH s organizacijom SKOJ-a ulaze u novo razdoblje borbe, u borbu protiv tuđina i njegovih pomagača u uvjetima okupacije, ulaze u narodnooslobodilačku borbu.

I Selca sudjeluju u toj borbi.

O tome je riječ u trećem dijelu ove Knjige.

ДОМ ПРОСВЕТЕ У СЕЛЦУ

Дом просвете у Селцу

Селце, 18 јула

На иницијативу Хрватске пучке књижнице, 1922 године основан је Фонд за подизање Дома просвете у Селцу. Са градњом је започето 1931, а завршено 1934 године. Прилози за зидање прикупљали су се са лозинком „народ себи", истичући да се дом зида за све грађане и циљу националног и културног васпитања. Пошто се уселила у овај Дом, Хрватска пучка књижница започела је најновији период свога рада. У посебној дворани уређена је читаоница, до ње књижница, а затим просторије за тамбурашки збор. У приземљу налази се велика дворана за забаве, предавања, биоскопске претставе и остале значајне приредбе. Књижница броји до 2.000 књига, већином издања Матице хрватске и Српске књижевне задруге. Читаоница је отворена свако вече а празником и дању. Поред дневних листова читаоница има и радио апарат.

Нарочиту пажњу Хрватска пучка књижница посвећује предавањима за народ, којима обично присуствује 150 до 200 слушалаца. Теме предавања су разноврсне: из практичног живота, историје, пољопривреде, уметности и тако даље. Како се ова предавања држе увече у седам часова, да би се омогућио приступ радном свету, то после шест сати звони школско звоно и позива на предавање. Овај начин позивања дао је добре резултате, јер за пола сата испуни се дворана за предавање.

У раду Хрватске пучке књижнице важно место заузима и приређивање позоришних представа. Док су првих година после рата девојке једва приступале да глуме, данас избор „глумица је велики. Најважнија представа даје се на стару годину, а у току покада дилетанти приреде више комада, јер се у овим крајевима покладе славе на нарочит начин. Раније, свет је волео само лаке шаљиве комаде од непознатих писаца, али у последње време приказују се комади и од књижевне вредности. Нушић је веома омиљен писац и све његове актовке приказане су у Селцу. Давано је и „Сумњиво лице", а ове зиме и „Др".

Бити члан књижнице сматра се данас у Селцу као прва дужност сваког мештанина и мештанке. Чланарина је мала, свега десет динара годишње, јер у Управи ове установе преовладава мишљење да просвећивање народа треба да буде бесплатно, јер је потребно сваком члану друштва.

Članak o radu Knjižnice u Domu prosvjete u beogradskoj »Politici« od 20. VII 1940. Napisao Vinko Antić.

DIO TREĆI

U narodrioooslobodilackom ratu

1941-1945.

Napadaj Njemačke i Italije na Jugoslaviju (6. IV 1941) i njihovih satelita, Mađarske (11. IV) i Bugarske (19. IV) doveo je uz pomoć izdajnika i petokolonaša do brzog sloma jugoslavenske vojske i do njene kapitulacije (17. IV).[1] Cijela je zemlja okupirana, jugoslavenska vlada odbjegla je u inozemstvo zajedno s kraljem Petrom II, prepustivši narode da se pokore okupatorskoj vlasti.

U tom veoma sudbonosnom i tragičnom času kada je Jugoslavija razbijena i podijeljena među osvajačima samo se Komunistička partija Jugoslavije, tada jedina politička snaga u zemlji, nije pomirila s fašističkim razbijanjem Jugoslavije. Naprotiv, ona se pripremala na otpor i oružanu borbu, a poslije napadaja Njemačke na SSSR (22. lipnja 1941) pozvala je narode Jugoslavije na ustanak.[2]

Pozivu Partije odazvali su se svi narodi Jugoslavije i pod njenim vodstvom stupili u narodnooslobodilačku borbu prema uvjetima u pojedinim dijelovima zemlje i izvršenim pripremama. U toj borbi, koja je trajala četiri godine (1941—1945), izvojevana je u zajedničkoj borbi sa saveznicima pobjeda nad fašizmom. Narodi Jugoslavije uspostavili su još u toku borbe svoju državnu zajednicu na odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu (29. XI 1943) dajući joj novo društveno-političko uređenje.

Među izrazito ustaničke krajeve u kojima je pokrenuta borba protiv okupatora i ustaša već u ljetu 1941. ubraja se cijelo Hrvatsko primorje, dakle i Vinodol koji u pogledu podizanja ustanka čini svojevrsnu cjelinu. Naime, mjesne organizacije KPJ u pojedinim mjestima Vinodola ili pojedini komunisti u njima vršili su pripreme za borbu od početka okupacije, skrivajući naročito oružje. One su, nadalje, okupile

[1] Ferdo Čulinović, Slom stare Jugoslavije. Zagreb 1958, str. 145—198; Isti, Dokumenti o Jugoslaviji, Zagreb 1968, str. 364—370; Isti, Okupatorska podjela Jugoslavije. Beograd 1970, str. 34—49.

[2] Proglas CK KPJ od 15. IV 1941. Zbornik NOR-a, Beograd 1952, V, 1, str. 5—7. — Proglas CK KPH sredinom lipnja 1941. Zbornik NOR-a, Beograd 1952, V, 1, str. 8—15. — Saopćenje CK KPH sredinom lipnja 1941. Zbornik NOR-a, Beograd 1952, V, 1, str. 15—18. — Proglas CK KPJ od 22. VI 1941. Zbornik NOR-a, Beograd 1949, I, str. 11—17. — Proglas CK KPH u drugoj polovini lipnja 1941. Zbornik NOR-a, Beograd 1952, V, 1, str. 19—23. — Proglas CK KPJ od 12. VII 1941. Zbornik NOR-a, Beograd, 1949, I, str. 18—21. — Izvode iz ovih proglasa vidi također kod Čulinovića, Dokumenti..., str. 431, 433—434, 436—437, 437-438.

narod Vinodola u NOP i predvodile u toj borbi, dajući iz svojih redova i prve borce. Uključujući se u NOP Hrvatske, narod Vinodola je među prvima u zajedničkoj borbi jugoslavenskih naroda za istjerivanje okupatora, izvojevanje slobode i nezavisnosti i uspostavu narodne vlasti. Među vinodolskim mjestima ističu se i Selca.

Selca su ušla 1941. u borbu s bogatom revolucionarnom tradicijom. Radnički pokret 30-ih godina do napadaja fašizma na Jugoslaviju bio je u stalnom usponu i razvio se do važnog političkog faktora uz stalnu aktivnost mjesne organizacije KPH. Stanovnici su mjesta putem članova i simpatizera KPJ bili obavješćivani o politici KPJ, o namjerama fašizma i o gledištu Partije da se treba oduprijeti fašističkom porobljivanju Jugoslavije odnosno boriti se ako do njega dođe. Slomom Jugoslavije i okupacijom cijele zemlje taj je trenutak upravo nastupio.

Od prvih dana okupacije Vinodola kao dijela Hrvatskog Primorja mjesna organizacija KPH u Selcima pruža otpor ustaštvu i vrši pripreme za stupanje u borbu. Na poziv CK KPJ i CK KPH okuplja mještane u NOP i djeluje uspješno u toku četverogodišnje borbe protiv okupatora i ustaša. A kako su se Selca uključila u NOP, kakvu je ulogu odigrala u pripremama ustanka partijska organizacija, što se učinilo u mjestu u političkom pogledu i pomoglo prve borce u šumi, kakav je bio odziv mještana za stupanje u NOV i POH i njihovo sudjelovanje u NOB-u, kako su mještani i dalje pomagali borce putem svoga NOO-a, kako su podnosili teror okupatora i dali žrtve i u otporu okupatorskom teroru i u oružanoj borbi u redovima partizana sve do sloma Italije i poslije prodora Nijemaca na oslobođeno područje Hrvatskog primorja do konačnog oslobođenja — predmet je trećeg dijela ove knjige. Tako se sva zbivanja vezana uz ovo mjesto u toku četverogodišnje borbe protiv okupatora i ustaša prikazuju u ovim poglavljima:

I Otpor ustaštvu i pripreme za borbu protiv okupatora i njegovih pomagača,

II Odluka komunista Vinodoloa na sastanku u Selcima o podizanju ustanka,

III Udio partijske organizacije u Selcima u izvršenju odluke o ustanku,

IV Osnutak Okružnoga komiteta KPH za Hrvatsko primorje u Crikvenici i razvoj NOP-a do kraja 1941,

V Djelovanje NOP-a u toku 1942. i odlazak boraca u NOV,

VI Uspon NOP-a i slom talijanskog okupatora (8. IX 1943),

VII U oslobođenom mjestu poslije sloma talijanskog okupatora (8. IX — 7. X 1943),

VIII Otpor njemačkom okupatoru i vjernost Narodnooslobodilačkom pokretu.

I

OTPOR USTAŠTVU I PRIPREME ZA BORBU PROTIV OKUPATORA I NJEGOVIH POMAGAČA

U toku ožujka i početkom travnja 1941. mnogi su vojni obveznici bili pozvani u svoje jedinice. Bili su pozvani i blagajnik općine Vjekoslav Lončarić, inače sekretar partijske organizacije, i niz ostalih mještana.[3] Mobiliziran je bio također sreski načelnik u Crikvenici Stjepan Stubičan, koji je 2. travnja 1941. predao dužnost sreskom podnačelniku dru Đuri Hajdinu.[4] I Pomorska obrana u Selcima primila je mnoge rezerviste.[5] Sve je to ukazivalo mještanima da se vrše pripreme za rat, ili bar na to da postoji opasnost da i Jugoslavija bude uvučena u sukob između fašističkih država i Engleske, pošto je već sva Evropa bila pokorena. Pogoršane životne prilike, nezaposlenost i nestašica živežnih namirnica kojih su cijene inače rasle, također su potvrđivale tešku situaciju za Jugoslaviju. Plovidba brodova na redovnim linijama od Sušaka duž Hrvatskog primorja po određenim putovima (rutama)[6] otkrivala je putnicima da su u more postavljene mine i da ova pripravnost također ukazuje na mogućnost izbijanja rata protiv Jugoslavije.

A kada je trojni pakt potpisan, u Beogradu izvršen puč (27. III 1941) i priređene demonstracije kojih je inicijator KPJ, svrgnuta vlada Cvetković-Maček i namjesništvo (princ Pavle, dr Ivo Perović i dr Radenko Stanković), formirana vlada generala Dušana Simovića i prijestolonasljednik Petar proglašen kraljem Petrom II, ratne su pripreme u toku osam dana (28. III — 6. IV) bile sve očiglednije. Iako se u narodu još nije znalo za Hitlerovu konačnu odluku od 27. ožujka 1941, donijetu odmah poslije svrgavanja vlade i namjesništva, da se snažno udari na Jugoslaviju, naslućivalo se da će doći do napadaja. Ta naslućivanja bila su opravdana, kako se to danas vidi iz dokumenta sa sastanka kod Hitlera: »Besprechung über die Lage Jugoslawiens« (Razmatranja o položaju Jugoslavije).[7] U njemu se izrično govori o uništenju Jugoslavije kao države, pa se, između ostaloga, kaže ovo:

»Führer je odlučio, da ne čekajući na možebitne izjave lojalnosti od strane nove vlade, poduzme pripreme, da se Jugoslavija vojnički i kao država uništi. Vanjskopolitički ne će se postavljati nikakva pitanja niti ultimatumi. Uvjeravanja jugoslavenske vlade, kojima se ubuduće nema vjerovati, uzet će se na znanje. Napadaj će otpočeti, čim budu za to spremna potrebna sredstva i trupe.

[3] Zapisnik opć. odbora u Selcima, 2. IV 1941, tbr. 4, čl. 18.

[4] Dopis sreskog načelstva u Crikvenici od 2. iV 1941, Pov. broj 3317, NKS.

[5] Kap. bojnog broda Mirko Plajvajs, komandant Pomorske obrane u Selcima piše o tome: »Obveznik so prihajali od vseh stran, mnogi brez poziva. V moji komandi je bil poziv odličan, saj se jih je bilo javilo 99% po spisku.« — F. Čulinović, Slom ..., str. 268.

[6] Na primjer, brod je od Kraljevice do Crikvenice plovio uz obalu otoka Krka, a onda ispred rta od Šila mijenjao smjer prema Crikvenici. Po sjećanju autora.

[7] F. Čulinović, Slom ..., str. 146.

Ovdje se radi o tome, da se djeluje što je moguće brže. Pokušat će se, da se granične države na podesan način privedu na suradnju. Vojnička podrška protiv Jugoslavije ima se, međutim, tražiti od Italije, Mađarske, a u izvjesnom pogledu i od Bugarske. Na Rumunjsku otpada uglavnom zadatak, da drži pokriće prema Rusiji. Mađarski i bugarski poslanici već su obaviješteni. Duceu će se još u toku današnjeg dana odaslati obavještenje.

Politički je osobito važno, da se udarac protiv Jugoslavije izvede bezobzirnom oštrinom i da se vojničko uništenje izvrši u jednom munjevitom pothvatu. Pri tom treba Tursku u dovoljnoj mjeri zaplašiti, a na kasniji vojni pothvat protiv Grčke povoljno utjecati. Treba računati s time, da će se za našeg napada Hrvati staviti na našu stranu. Njima će se obećati za sigurno izvjestan politički ustupak (kasnija autonomija).«[8]

Vlada D. Simovića nastojala je izbjeći rat s Njemačkom, ali u tome više nije bilo moguće uspjeti. Koliko se tada išlo naruku njemačkim i talijanskim državljanima — da se izbjegnu sukobi s Njemačkom i Italijom — kazuje i tekst brzojava što ga je kabinet banske vlasti u Zagrebu uputio 30. ožujka 1941. sreskom načelniku u Crikvenici:

i

»Njemačkim državljanima daivati najpuniju pomoć i zaštitu u svakom pogledu. U koliko koji želi odputovati to može i bez naše izlazne vize na osnovu samog njemačkog putnog lista ili bilo kojeg drugog dokumenta iz kojega se vidi da je dotični njemački državljanin. listo važi i za talijanske državljane.«[8]

Na sam početak ratnih operacija upozorio je stanovnike Selaca i Crikvenice jedan detalj u nedjelju 6. travnja 1941, dakle kada je već bilo otpočelo bombardiranje Beograda i prodiranje njemačke vojske na tlo Jugoslavije preko austrijsko-jugoslavenske, mađarsko-jugoslavenske i bugarsko-jugoslavenske granice. Naime, ujutro toga dana u 6 sati preletio je talijanski avion tipa Savoia morski kanal između Crikvenice i Šila na otoku Krku i mitraljirao nekoliko brodica. To su bili mornarički čamci i ranjen je bio Selčanin Ivan Antić. To se vidjelo i čulo s obale u Selcima. Bila je to očita potvrda da je rat počeo.[10]

Međutim, odmah nisu uslijedile operacije talijanske vojske prema Hrvatskom primorju. Prva četiri dana rata protiv Jugoslavije (6—9. IV) u Selcima su protekla mirno. Petog dana, tj. 10. travnja, saznalo se putem radija da su njemačke čete ušle u Skoplje i u Zagreb, gdje je, uz to, proglašena Nezavisna Država Hrvatska. A predvečer istoga dana porasla je napetost poslije akcije mornara Pomorske obrane u Selcima na grupu ustaša u Crikvenici.

Tu se naime nalazio mobilizirani rezervni major jugoslavenske vojske Petar Kvaternik i 10. travnja popodne s nekolicinom rezervista obavijestio je s balkona jedne zgrade da je u Zagrebu pukovnik Slavko Kvaternik, inače njegov brat, proglasio Nezavisnu Državu Hrvatsku.

[8] Isto, str. 147.

[9] Brzojav je primljen kod sreskog načelstva u Crikvenici 31. III 1941, broj 3321. — NKS.

[10] Po sjećanju autora, koji je let aviona promatrao s obale u Selcima zajedno s Ivanom Antićem Cvetićem.

Vijest o tome političkom činu javio je kotarski predstojnik dr Đuro Hajdin, dotrčavši u Selca, komandantu Pomorske obrane kapetanu bojnog broda Mirku Plajvajsu, tada komandantu sjevernog sektora obale, tj. od Sušaka do sjeverno od Zadra. Hajdin mu je ispričao pojedinosti o djelovanju Petra Kvaternika u Crikvenici. Uz to ga je zamolio da mornarica intervenira i spriječi Kvaternika i nekoliko njegovih sumišljenika da šire vijesti o propasti Jugoslavije. U taj je čas Kvaternik i sam telefonom javio Plajvajsu da je proglašena Nezavisna Država Hrvatska i da on treba da položi zakletvu poglavniku Paveliću. Kapetan Plajvajs je to odbio. Za kratko vrijeme Kvaternik ga je opet pozvao telefonom i saopćio mu da je on, Kvaternik, imenovan od nove vlasti u Zagrebu zapovjednikom sjevernog Jadrana i da je od sada Plajvajs njemu podređen.

Što se događalo u komandi Pomorske obrane u Selcima i što se dogodilo u Crikvenici, u mjestu se nije znalo dok nije odjel mornara u dva kamiona odjurio u Crikvenicu. Predvodili su ih Mirko Plajvajs i s njim poručnik bojnog broda Milorad Pekarović. U poštanskoj zgradi u Crikvenici zatekli su grupu od 12 ljudi s Petrom Kvaternikom, iznenadili ih i pozvali na predaju. Mornarima je naređeno da te ljude razoružaju i da ih odvedu u susjednu općinsku zgradu. Dok su ih mornari vodili, odnekuda je bačena bomba i zapucale su puške. Ubijeni su Đuro Hajdin i Petar Kvaternik.[11]

Tako se ova epizoda s proglašenjem NDH završila u Crikvenici intervencijom mornara iz Selaca. Vijesti o tome proširile su se brzo mjestom.

U literaturi se spominju ovi događaji. Navode se i netočnosti. Dušan Plenča iznosi da je P. Kvaternik stigao 10. travnja 1941. u Crikvenicu »da uspostavi ustašku vlast i preuzme komandu na ovom području«. Kvaternik se, međutim, ovdje nalazio kao rezervni major a nije bio specijalno upućen u Crikvenicu da ovdje uspostavlja ustašku vlast, u kraju gdje ustaštvo nije imalo nikakva korijena. Uz to, preuveličava se stvar kada se kaže da su »tek formirane ustaške snage bile razbijene«, »u jednočasovnoj borbi ubijen je Petar Kvaternik«, jer niti su to bile neke »snage« niti je bilo »jednočasovne borbe«. Isto tako nisu poslije toga »talijanske snage bez otpora brzo prodirale iz Rijeke u Crikvenicu«,[12] jer je poslije događaja u Crikvenici nastao mir koji je trajao i 11. travnja. Talijanska vojska doprla je u Crikvenicu tek 12. travnja 1941. prije podne.

Udarac što su ga mornari iz Selaca nanijeli grupi ustaša, zaslužuje da se spomene i pohvali, ali odmah treba istaći da obavijest o progla-

[11] Opširan izvještaj o događaju dao je kap. b. b. M. Plajvajs a izvod iz njega objavljuje F. Čulinović, Slom..., str. 268—273. Opširan prikaz događaja pod naslovom »Travanjski pucnji u Crikvenici« od Gradimira Radivojevića vidi u zagrebačkom »Vjesniku« u pet nastavaka, od 8—9/IV od 13. IV 1973. Kraći izvještaj M. Plajvajsa objavljen je u feljtonu »Svedoci aprilskog rata pričaju«. Politika, Beograd 12. Vii 1973.

[12] Dušan Plenča, Partizanski odredi naroda Dalmacije 1941—1942. Beograd 1960, str. 19.

šenju NDH u Crikvenici predstavlja sasvim izoliranu pojavu. Nema veze s narodom u kojemu ustaštvo niti je bilo poznato niti je imalo korijena. Treba ga osvijetliti kao čin došljaka, rezervista koji su se prema vojnom rasporedu našli u Crikvenici, a napose P. Kvaternika koji je svoj istup platio glavom. Događaj treba prikazati kada se poslije napadaja na Jugoslaviju spominju otpori napadačima i njegovim pomagačima. Među te otpore svakako pripada i brza akcija mornara iz Selaca pod vodstvom komandanta M. Plajvajsa.

A poslije uzbudljivog četvrtka na početku rata idući dan, 11. travnja, protekao je u Selcima nešto mirnije, ali ne i mirno. Poslije podne nadlijetali su talijanski avioni Vinodol i na jedan brod u luci Novog Vinodolskog bacili su bombe. Večer je opet pokazala da se očekuje neprijatelj. Začula se eksplozija kada su po naredbi komandanta M. Plajvajsa dignute u zrak zgrada komande Pomorske obrane i mornarička kasarna u uvali Slana. U isto vrijeme komandant Plajvajs naredio je potapljanje trgovačkih brodova u uvali Soline na otoku Krku. A u noći od 11. na 12. travnja 1941. prestala je postojati Pomorska obrana u Selcima jer su je napustili mornari s komandantom Plajvajsom i povukli se prema jugu ne čekajući neprijatelja. U vili Amabilis, inače dječjem domu, na putu prema Crikvenici (današnji hotel Jadranka), koji je bio vojno skladište hrane, otvorena su vrata da bi narod mogao isprazniti sve kako ne bi ništa palo u ruke neprijatelju.[13]

Isto se dogodilo i u drugim skladištima.

Te noći počinje novo stanje u Selcima. Ono se očituje u neizvjesnosti o tome kakvi događaji slijede. Vijesti o proglašenju NDH nisu učinile inače nikakav dojam u narodu u kojemu nije nikada bilo utjecaja frankovaca, nije bilo tajnih ustaša niti je ustaštvo kao politika za stvaranje posebne hrvatske države imalo svojih pristaša. Ni pristaše Hrvatske seljačke stranke (HSS) nisu tome naginjali. Narod Selaca bio je već duboko srastao s jugoslavenskom državom kao cjelinom, pa su mu tendencije cijepanja državne zajednice bile tuđe i neprihvatljive. A djelovanje mjesne organizacije KPH u godinama pred drugi svjetski rat vodilo je jačanju, a ne slabljenju i cijepanju Jugoslavije. Stoga proglašenje NDH izvan jugoslavenske zajednice, pošto su Njemačka i Italija napale Jugoslavije i njemačke čete ušle u Zagreb, nije moglo u narodu ovoga mjesta izazvati oduševljenje ni ikakve manifestacije s odobravanjem toga čina. Uz to, iste noći prodrle su vijesti da se mogu očekivati talijanske čete. One su doista 11. travnja 1941. prešle iz Rijeke u Sušak bez ikakve borbe, ali su dočekane sa zatvorenim prozorima svih stanova sušačkih građana, bez dobrodošlice i pozdrava, a proglašenje NDH nije ni u tom gradu izazvalo odobravanje.[14]

U Selcima su zatim dani 12, 13. i 14. travnja protekli bez prisutnosti talijanskih okupacionih četa. One su doduše bez ikakva otpora sti-

[13] Ispod spaljene zgrade komande Pomorske obrane u Selcima podignuta je spomen-ploča kao sjećanje na akciju mornara s kapetanom b. b. M. Plajvajsom na čelu.

[14] Saopćenje talijanske vlade o napadaju na Jugoslaviju objavljeno je 6. travnja 1941. Vidi: F. čulinović, Dokumenti..., str. 369.

gle 12. travnja u Crikvenicu i nastavile svoje neometano kretanje prema Novom Vinodolskom. Naime, automobilska cesta zaobilazi Selca, protiče dosta visoko iznad mjesta, pa talijanske snage nisu ušle u mjesto, zaobišle su ga i ostavile nezaposjednutim puna tri dana.

U mjestu je i dalje postojala općinska uprava izabrana na izborima prije rata (19. V 1940). Ostala je na svome mjestu poslije proglašenja NDH u Zagrebu, a njezin načelnik Fabijan Lončarić, inače pristaša HSS-a, nastavio je voditi općinske poslove. To je, uostalom, odgovaralo pozivu Vladimira Mačeka od 10. travnja 1941, koji je upućen hrvatskom narodu poslije proglašenja NDH, »da se novoj vladi pokorava« i da »sve pristaše HSS, koji su na upravnim položajima«, posebice kotarski odbornici, općinski načelnici i odbornici, »ostanu na svojim mjestima i da iskreno surađuju s novom vladom.«[15] Toga se dakle pridržavao i općinski načelnik u Selcima. Ipak, u ta tri dana načelnik nije sazvao sjednicu općinskog odbora da se pozdravi proglašenje NDH, kako je to uobičajeno u ovakvim prilikama. U knjizi zapisnika općinskog odbora nema ni na drugi način o tome spomena. Ni općinski odbor izabran na listi HSS-a, nije dakle izrazio nikakvo oduševljenje u povodu proglašenja NDH niti je ikakvu pisanu izjavu uputio u Zagreb. To je odgovaralo raspoloženju naroda u mjestu.

U odsutnosti talijanske vojske nekolicina pristaša bivše HSS-a stigli su iz Crikvenice u Selca 12. travnja poslije podne. U govoru grupi mještana jedan je od njih u prisutnosti selačkog načelnika pozivao da se preda sakriveno oružje, municija i vojna imovina uopće. Zaprijetio je da su glave sada vrlo jeftine svima onima koji se ne budu pokoravali novom režimu i njegovim naredbama.[16]

Međutim, ni napredne snage u mjestu nisu mirovale. Mjesna organizacija SKOJ-a — dok su članovi KPH bili još u vojsci — okupila je grupu omladinaca već u zoru 12. travnja 1941, pošto su mornari Pomorske odbrane u uvali Slana napustili u toku noći vojne objekte, i organizirala sakupljanje napuštenog oružja i municije. Sve što je bilo toga dana skupljeno smješteno je u Dom prosvjete.[17] Poslije ustaške prijetnje o predaji oružja i municije općinski načelnik naredio je da se izvrši popis skupljenog oružja. Načelnik je organizirao i daljnje skupljanje, pa je općinski odbor kasnije zaključio da se »radnicima koji su nosili municiju, odnosno mitraljeze sa položaja u magacin, isplati iz opć. kase 50 din.«[18] Učinjena je dakle pogreška što se sakupljeno oružje nije odmah sakrilo na drugo mjesto. Ipak su napredne snage u mjestu nastavile sakupljanje oružja i municije, jer je ovoga još bilo, razumije se vrlo konspirativno u nastalim prilikama. Tako su Andrija Kršul i Vlado Car, članovi KPH, i skojevac Luka Antić sakupili posebice svaki po 6 sanduka municije.[19] No bilo je i drugih sakup-

[15] Tekst Mačekova proglasa od 10. travnja 1941 vidi F. ČulAnović, Dokumenti ..., str. 386—387.
[16] Andrija Kršul, Sjećanja..., str. 13. Luka Antić, usmeno saopćenje.
[17] Luka Antić, usmeno saopćenje.
[18] Zanisnik opć odbora od 15. IV 1941, tbr. 5, čl. 19.
[19] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 13.

ljača, na primjer Josip Pobor Polčić koji je sakrio sakupljeno oružje.[20] Dolazili su ljudi također iz Bribira i pronalazili municiju i oružje oko kasarne Pomorske obrane i sve su to ponijeli u skrovišta u Bribiru.[21] Tako je trajalo do 14. travnja 1941.

Okupacija mjesta započela je u stvari 15. travnja 1941. kada su se ovdje smjestile talijanske čete. Istoga dana došlo je u mjesto i nekoliko ustaša. Oni su se kao posada smjestili u prostorije ondašnje poštanske zgrade (sada šetalište Ivana Jeličića Tominčića 8).[22] Istoga je dana općinski odbor održao prvu sjednicu nakon proglašenja NDH. Pročitan je dopis od 14. travnja 1941 (Pov. br. 521) da je ministarstvo unutarnjih poslova »Slobodne Države Hrvatske« postavilo dra Ivana Cara, liječnika u Crikvenici, za povjerenika u kotaru Crikvenica za svu civilnu vlast.[23] Time je započela organizacija ustaške vlasti u cijelom crikveničkom kotaru, dakle i u Selcima. Na istoj je sjednici zaključeno »da se na teret općine isplati uzdržavanje žandarma dodjeljenih općini.«[24] To se očito odnosi na već spomenutu ustašku posadu.

Okupacija mjesta započela je dakle stacioniranjem talijanskih četa, uspostavom ustaške oružničke posade i sjednicom općinskog odbora kao organa vlasti NDH u mjestu. Očevidac nastalog stanja poslije okupacije opisuje ga sažeto ovako:

> »Narod je bio potišten, govorilo se šapatom. Okupator uvodi svoje mjere opreznosti, tako zvani »coprifuoco«, mještani se tjeraju da stanu mimo dok se diže talijanska zastava i svira talijanska himna. Naše trobojke više ne vijore na primorskim vjetrovima. Naše najomiljenije sastajalište Dom prosvjete zaposjeli su okupatori« [25]

Toga dana, dok su talijanske čete ulazile u mjesto, zaključili su članovi KPH i SKOJ-a da se iz Knjižnice prenesu na sigurno mjesto sve marksističke i druge vrijedne knjige. Odvezene su kolicima preko mjesnog trga u Ružićev klanac, danas ulica Valentina Lončarića, i sakrivene. Nešto kasnije, a prije nego su Dom prosvjete zaposjeli talijanski vojnici, prevezene su u istu kuću i ostale knjige.[26]

Okupator je i u Selcima provodio iste mjere, kao i na ostalom okupiranom području Hrvatskog primorja i Dalmacije. Talijani su i sami priznavali da je domaće stanovništvo »u osnovi protiv nas«, kako su rekli, pa su vodili i strogi nadzor nad svojim vojnicima slavenskog porijekla, jer su bili obaviješteni da ti vojnici »pred lokalnim stanovništvom otvoreno i lažno klevetaju naše oružane snage i zemlju«.[27] U stvari, govorili su istinu. Na okupiranom području okupator je uspostavio civilne komesare, pa je komanda 2. armije već 25. travnja 1941.

[20] Usmeno kazivanje autoru.
[21] A. Kršul, Sjećanja..., str. 13.
[22] Isto.
[23] Zapisnik opć odbora od 15. IV 1941, čl. 20.
[24] Isto, čl. 19.
[25] A. Kršul, Sjećanja..., str. 14.
[28] Isto. Usmeno saopćenje V. Lončarića i L. Antića.
[27] Depeša ministarstva rata od 17. IV 1941. komandi 2. armije. Zbornik NOR-a, Beograd 1969, XIII, 1, istr. 9.

obavijestila sve područne komande o »dužnostima i zadacima civilnih komesarijata za okupirane zone.« Tada još nisu bile određene granice između Italije i NDH, pa je na cijelom okupiranom području uvedena talijanska civilna vlast. Tako su civilni komesarijati imali u kotarima široka ovlaštenja. Oni »vode računa o funkcioniranju državnih civilnih službi na nadležnim teritorijima i vrše kontrolu za koju je prije bila nadležna jugoslavenska oblasna politička vlast prema propisima koji važe na odnosnim teritorijima.« Tako široka nadležnost civilnih komesara, prema naredbi komande 2. armije, specificirana je u 17 točaka.[28]

U tim nadležnostima talijanskih civilnih komesarijaat nigdje se i ne spominje vlast NDH, što pokazuje da je od dolaska talijanskih četa i u Hrvatskom primorju nastala okupacija. Stoga se i dogodilo da je po nalogu okupatora ustaška oružana posada napustila mjesto 27. travnja 1941. i preselila se u Crikvenicu. Ti su se ustaški oružnici pojavljivali u mjestu svakog drugog dana.[29]

Kao okupatori Talijani su odmah poošfrili mjere. Tako su zabranili daljnje izlaženje hrvatskih publikacija, pa je u Sušaku kao dotadašnjem centru Hrvatskog primorja prestalo štampanje hrvatskih dnevnika. Čak su poveli računa i o listovima na hrvatskom jeziku tiskanim u Zagrebu pod ustaškom vlašću. Tako je komanda 2. armije naredila 1. svibnja 1941. da i raspačavanje novina i publikacija »izdatih u Zagrebu ili u drugim gradovima u nadležnosti nove hrvatske države, treba da bude disciplinovano«, a zabranjeno je širenje onim publikacijama »koje idu pravcem sistematskog neprijateljstva prema Italiji ili nepopustljivog iredentizma.«[30] Naredila je komandama čak i to »da ne dozvole ni objavljivanje i isticanje naredaba, oglasa itd. političkog karaktera izdanih od strane organa NDH.«[31]

Takvo stanje vlada u cijelom Hrvatskom primorju, dakle i u Vinodolu. Kako su civilni komesari postupali u smislu dobijenih uputa, svjedoči izvještaj ustaškog povjerenika za kotar Novi Vinodolski prof. Aleksandra Zoričića, do tada katehete na gimnaziji u Senju i zakletog ustaše. Imenovan da u svom rodnom gradu uspostavi i učvršćuje ustašku vlast, u gradu u kojemu ustaštva niti je bilo niti se moglo širiti, Zoričić je već početkom svibnja 1941. razočaran vladanjem ustaških »saveznika«, fašističkog civilnoga komesara advokata dra Mohovicha, odnosno njegova zamjenika Emerica Borssattija. O posljednjem kazuje Zoričić u izvještaju od 12. svibnja 1941. ovo:

> »Ovaj posljednji je sazivao sve predstavnike pojedinih ureda i općina, interesirao se je i tražio pismene iskaze o blagajničkom stanju pripadnih blagajni, tražio popis činovnika i njihovih plaća, radnika i njihovu HRS organizaciju sazvao, te javno u nagovoru, govorio o »boljem« stanju italijanskih radnika, te iste pozivao na rad u Italiju, vlastima zabranio izdavat naredbe općeg značaja bez njegovog odobrenja,

[28] Dopis komande 2. armije od 25. IV 1941. Zbornik NOR-a, XIII, 1, str. 21—24.
[29] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 14—15.
[30] Zbornik NOR-a, XIII, 1, str. 41.
[31] Isto, bilješka 3.

onemogućio potpisanom povjereniku telefonski i brzojavni razgovor sa Zagrebom, te naglasio, da se naredbe Hrvatskih vlasti iz Zagreba ne mogu i ne smiju uvažavati, financima zabranio ubiranje carina i trošarine, a hrvatskim vojnicima obaveznicima uskratio izdavanje propusnica.«

Taj zamjenih komesara zatražio je također od kotarskog suca »primopredaju ureda, odnosno dao upute u pogledu njegova djelokruga«, pa je čak zahtijevao da se presude izriču »u ime Druge armije vojnih okupatorskih vlasti.«

Prema ustaškom povjereniku Zoričiću pokazuje, kako ovaj sam piše, »najveće nepovjerenje«, pokušao je »ludim obećanjima na njega uplivati«, nije mu dopustio poći u susjedni Senj »jamačno s razloga (a to je i sam rekao) jer živi u uvjerenju da su članovi ustaškog stana iz Senja pobjegli« i čak naglašava »da je prestao svaki raison d'ètre Ustaškom Povjereniku«. Tome je taj povjerenik dodao »da je širenje Njemačke pogibeljno za Italiju i za nas Hrvate, pa je potrebno potpomagati italijanske vlasti.« Istodobno, piše dalje Zoričić, »saveznici«, tj. Talijani šire brošure u izdanju ministarstva rata »u kojima se krivim povjesnim navodima i geografskom kartom propagira ideja italijanske Dalmacije i otoka, te kao da bi velik dio Hrvatske bio naseljen Srbima.« A šire i vijesti, dodaje Zoričić, »o anektiranju Hrv. Primorja Italiji.«[32]

Nitko od hrvatskih poštenih ljudi nije ni mogao očekivati drukčiji stav od fašističke Italije koja je okupirala hrvatske zemlje. To nisu očekivali ni Hrvati Vinodola. Na fašističkog okupatora gledali su kao na porobljivača i prije nego je ustaša A. Zoričić pisao svoj izvještaj.

Tako su se vladali fašisti prvih dana okupacije Hrvatskog primorja, dakle prije sklapanja »Ugovora o određivanju granice između Nezavisne Države Hrvatske i kraljevine Italije« 18. svibnja 1941. u Rimu. Prema tom ugovoru u Hrvatskom primorju uspostavljena je »granica« kod Bakarca, pa je predio od Kraljevice na jug »pripao« tzv. NDH.[33] U njen sklop ušla su i sva mjesta Vinodola, dakle i Selca. Stoga komanda 2. armije stavlja do znanja svima komandama da od 20. svibnja 1941. »sva civilna vlast nad teritorijama dodeljenim Nezavisnoj Državi Hrvatskoj koje su do danas bile pod italijanskom vojnom okupacijom prelazi na hrvatske vlasti«, pa time talijanske čete »prestaju ... da imaju značaj i prava okupacionih snaga.« Međutim, te se čete ne povlače s tih teritorija, ne prepuštaju ih s a s v i m vlastima NDH; one tu ostaju i »dobijaju značaj trupa koje stacioniraju na teritoriji prijateljske i savezničke Nezavisne Države Hrvatske.« U provođenju te naredbe, dodaje se, kotarski će civilni komesari izvršiti što prije »predaju odgovarajućim hrvatskim vlastima.«[34]

U stvari, ovim se nastavlja okupacija talijanske vojske. Drugo se nije ni moglo očekivati jer je NDH, kako pišu i sami Talijani u nedjelj-

[32] Centar za historiju radničkog pokreta Rijeka (dalje: CHRPR), fotosnimak XXVII/330—33L

[33] Zbornik NOR-a, XIII, 1, str. 60.

[34] Isto, str. 70—71.

nom informativnom izvještaju svoje Vrhovne komande 26. lipnja 1941, »nastala više nastojanjem i zaslugom Osovine nego sopstvenim trudom.«[35] Stoga se prilike u dijelu Hrvatskog primorja koji je smatran područjem NDH, bitno i ne mijenjaju. Takve su prilike i u Selcima.

U prilikama okupacije morala je stoga djelovati i mjesna partijska organizacija u Selcima. U stvari, vlast u mjestu držao je okupator. Doveo je oko 2000 vojnika raznih rodova i službi u mjesto od 1200 stanovnika. U vili Amabilis (danas hotel Jadranka) bio je smješten štab jedinice »Alpini« (komandant pukovnik Giuseppe Gerosa), koja je u samom mjestu imala Comando presidio militare, najprije u kući Josipa Jeličića Tominčića (sada šetalište Ivana Jeličića Tominčića 5), kasnije preseljena u vilu Brušija u istoj ulici (sada šetalište Ivana Jeličića Tominčića 34). Jedinica karabinijera bila je smještena na mjesnom trgu u kući Ivana Jeličića (sada Trg palih boraca 7). Financijski ured okupatora s osobljem bio je smještan u vili Papić (danas hotel Alpe-Adria, šetalište Ivana Jeličića Tominčića 12). U Domu prosvjete, u središtu mjesta, nalazila se komanda jedinice »Reparto specialisti« (komandant major, kasnije potpukovnik Pasquale Mutarelli), a vojnici jedinice stanovali su u privatnim kućama (Zrinski, vlasnica Paula Brozović, te kod Nikola Brozovića Ursina, Franje Lončarića Tomića, Ivana Mičetića, Jurja Jeličića Špire, Marija Antić Stanove, A. Gvozdanovića, Pavla Lončarića Tomića i u hotelima Esperanto i Lončarić, danas »Selce«). U ondašnjem hotelu Rokan (danas Slaven) i u kasarni bivše Pomorske obrane u uvali Slana bila je smještena jedinica »Artiglieria canoni 112 mm«, zapravo auto-mehanizirana artiljerija kojoj je komanda bila nastanjena u vili Hrvatska (komandant major Anseimo). Ambulanta okupatora nalazila se u hotelu Rokan (Slaven), a u njoj je ordinirao dr Eduardo Galloni.[36]

Uz okupatora i pod njegovim okriljem djelovali su njegovi pomagači ustaše. Oni u mjestu nisu imali ni svoju organizaciju ni svojih pristaša, lako je općinski odbor i dalje postojao s istim načelnikom na čelu, Fabijanom Lončarićem, koji je počeo surađivati s ustaškom vlašću u Crikvenici, taj odbor nije bio na strani ustaša. Mjesna organizacija KPH imala je u općini kao činovnike svoga člana i sekretara Vjekoslava Lončarića, blagajnika, i partijskog aktivistu Ludviga Hreljca, bilježnika. Oni nisu svoje političko djelovanje, razumije se, otkrivali općinskom načelniku, jer ovaj nije bio njihova mišljenja, ali su uspijevali prikriti ga i djelovati vrlo konspirativno.[37] Inače, općinski odbor nije ni bio aktivan. U toku svibnja sastao se dva puta. U prisutnosti 13 odbornika raspravljao je 11. svibnja o najpotrebnijim popravcima kupališta (kao da se priprema turistička sezona!), a 20. svibnja, u prisutnosti 12 odbornika, o nabavci hrane, kukuruznog brašna i ulja.[38]

[35] Isto, str. 99.
[36] Pppis jedinica sastavili Luka Pobor i Andrija Kršul.
[37] Usmeno saopćenje Vjekoslava Lončarića, opć. blagajnika.
[38] Zapisnik opć. odbora od 1. V 1941, tbr. 6, čl. 21 i od 20. V 1941, tbr. 7, čl. 21 (treba 22).

Partijska organizacija djelovala je sada uglavnom samoinicijativno. Sastanci se više ne održavaju u Domu prosvjete jer je ispred zgrade talijanska straža a u zgradi talijanski vojnici. Članovi organizacije ili sami ili s članovima SKOJ-a sastaju se na moru, u parku na obali, obično uvečer, na ulici, svagdje gdje mogu ostati sami nekoliko minuta. Sastanci su kratki, objašnjenja o zadacima kratka, komentari o događajima sažeti.[39]

Ustaška organizacija u Crikvenici, osnovana poslije talijanske okupacije, na čelu bio joj je Vlado Vukelić Kapo, rodom iz Senja, nastojala je i selačku omladinu uvući u ustaške redove, pa i u vojne ustaške formacije. Partijska organizacija u Selcima tome se odmah usprotivila.
O tome član te organizacije Andrija Kršul piše ovo:

> »Trebalo je poduzeti protuakciju odvraćanja i sprečavanja da se omladina javi u te redove. Mi smo već tada znali za ustaška zvjerstva počinjena nad stanovništvom. Za svakog omladinca, za koga smo smatrali da se koleba, zadužili smo pored sebe samih i skojevsku grupu da lično razgovara sa svima omladincima. Rezultat je bio više nego dobar, jer smo našom aktivnošću i političkim djelovanjem uspjeli odvratiti nekoliko omladinaca tako da je samo jedan iz mjesta otišao u vojne ustaške formacije.«[40]

To je bio Roko Brozović. Odgojen je kao siroče kod časnih sestara (koludrica) u Dječjem domu grada Zagreba u Selcima i one su ga poslale u ustaške redove. Ostao je i negdje poginuo. Prema tome, samo je jedan selački omladinac bio pridobiven za ustaštvo, ali nije ostao u mjestu.

Ustaše u Crikvenici prozrele su svoj neuspjeh u Selcima, pa su pokušali mobilizirati selačku omladinu za vršenje obuke i vježbi. Partijska organizacija u Selcima odobrila je da se omladina odazove, ali da svojim djelovanjem razbije ustašku organizaciju iznutra. U rukovodioce te organizacije ubačeni su skojevci Valentin Lončarić (Rataj) i Zvonko Brozović (Lanić). Uslijedio je i poziv da netko od omladinskih rukovodilaca pođe u Zagreb na politički kurs za rukovodioce ustaške mladeži, ali iz Selaca nije nitko pošao. Poslije mjesec dana raspala se i sama organizacija. Bilo je pokušaja da se ona obnovi, ali uspjeha u tome nije bilo.

Ustaški logornik u Crikvenici nastojao je da se u Selcima izabere tabornik i njegov zamjenik. Na prijedlog načelnika F. Lončarića za tabornika je izabran Stjepan Brozović Batica, a za njegova zamjenika V. Lončarić. To je objavljeno i u zagrebačkim novinama. Brozović je na to pristao po prethodnom dogovoru s V. Lončarićem. Ovaj se opet primio te neugodne dužnosti u sporazumu s Tomom Strizićem, sekretarom bribirske partijske organizacije, a tako je bilo učinjeno i u Bribiru da se onemogući rad ustaškog logora iz Novog Vinodolskog. U Selcima to je zaključila partijska organizacija da se i na taj način spriječi poku-

[39] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 14 i 15.
[40] Isto, str. 15.

šaj djelovanja ustaša iz Crikvenice i da im se na vrijeme onemogući bilo kakve progone i dozna za bilo kakve njihove akcije.[41]

Ali kada su ustaše uspostavili kakvu takvu vlast pod zaštitom okupatora, naumili su djelovati represivnim mjerama u kraju gdje ih inače narod ne priznaje i gdje se ne bi mogli ni časa održati bez prisutnosti talijanske vojske. Logornik za kotar Novi A. Zoričić sastavio je popis nepouzdanih osoba i među ove ubrojio je Tomu Strizića iz Bribira.[42] Logornik za kotar Crikvenicu V. Vukelić prikupio je podatke o bivšim sokolima, članovima JRZ i komunistima.[43] U crikveničkom popisu bili su također Lojzo Škiljan i Otmar Banko.[44] U ono vrijeme »u narodu se pričalo da kod ustaških funkcionera Novoga i Crikvenice postoji popis osoba iz oba kotara (govorilo se da popis sadrži oko 80 lica) nepoćudnih za ustašku NDH.«[45] Navedeni popis od 80 osoba nije pronađen, ali spomenuti navodi pokazuju da su ustaše doista pripremali neke mjere protiv osoba njima politički nepoćudnih.

Što se o tome zna pobliže za Selca?

Iz Selaca je neke osobe trebalo odvesti na otok Pag, na poznato mjesto Slano gdje su, kao što je poznato, ustaše ubijali Srbe, komuniste, Židove i uopće politički njima nepoćudne osobe. A da se doista nešto takvo pripremalo, potvrđeno je na sastanku u Crikvenici kod logornika V. Vukelića u proljeće 1941. Sastanku su iz Selaca prisustvovali Stjepan Brozović kao tabornik i Vjekoslav Lončarić kao zamjenik tabornika, a bili su prisutni i predstavnici drugih mjesta. Vukelić je tražio da se iz Selaca maknu »jugovići«, za koje je imao »neki, popis«, koji je sastavljen u Selcima u općini, a otkrio ga je i V. Lončarić.[46] On je na to obrazložio da su neki ljudi bili doista »jugovići« (naime sokoli i članovi JRZ), ali da su se oni razočarali i da nema potrebe ni smisla primjenjivati sada drastične mjere, stvarati u mjestu politički problem i pogoršavati situaciju u ratnim prilikama pod okupacijom. Vukelić je prihvatio ovo Lončarićevo obrazloženje.[47] Tako tada u Selcima nije došlo do likvidiranja ustašama nepoćudnih mještana, a za njihovu fizičku likvidaciju mogli su postojati i osobni motivi.

Izbjegnut je dakle ustaški pokolj u Selcima. Ali ovo traži i popratnu riječ. Pokazalo se naime da je izbor V. Lončarića za zamjenika ustaškog tabornika u mjestu bio koristan, pa je on u stvari spriječio ustaško krvoproliće. Lončarić je postupio prema gledištu KPJ da se u borbu protiv okupatora i njegovih pomagača i izdajnika okupe svi rodoljubi zemlje bez obzira na njihovu političku i drugu određenost u staroj Jugoslaviji. Partija je dakle već na početku okupacije Selaca, prije nego

[41] Usmeno saopćenje V. Lončarića, A. Kršula i V. Cara.
[42] Mladen Plovanić, Prilog istraživanju ustaških i talijanskih represivnih mjera u Vinodolu 1941. U štampi. Jadranski zbornik, godište IX.
[43] A. Kršul, Sjećanja..., str. 16. Usmeno saopćen je V. Lončarića.
[44] M. Plovanić, isto.
[45] Isto, bilj. 34.
[46] Usmeno saopćenje V. Lončarića.
[47] Isto.

je počela oružana borba protiv okupatora, znala uopće onemogućiti ustaše i spriječiti ubijanje ljudi, što se moglo dogoditi da mjesna partijska organizacija nije bila aktivna i budna od proglašenja NDH i dolaska okupatora. Ovaj istup sekretara mjesne partijske organizacije V. Lončarića, razumije se, konspirativan i jedino moguć u ondašnjim prilikama, zaslužuje da se posebno spomene. Općenito, a posebno za Selca, on je primjer i pouka o rodoljublju i humanizmu Komunističke partije u vrlo teško doba okupacije i ustaške strahovlade.

No djelovanje članova mjesne partijske organizacije u Selcima nije se svelo samo na to da ustaškoj vlasti onemogućе uvlačenje omladine u ustaške redove i spriječe ustaške pokolje. Oni su se naprotiv pripremali i za pružanje otpora okupatoru kada zato dođe vrijeme. Zato su nastavili prikupljati oružje i drugi materijal.

Kako je po nalogu opć. načelnika F. Lončarića bilo sakupljeno dosta oružja i sve pohranjeno u Domu prosvjete, u kojemu se i dalje nalazio općinski ured, nastojalo se nešto izvući i sakriti na drugo mjesto. Bio je, međutim, već izvršen popis oružja, a popis se nalazio kod tadašnjeg općinskog pisara Ivana Lončarića Mandušića, koji još nije bio uvučen u ilegalni rad Partije. Tako se putem njega nije moglo ništa postići. Općinski blagajnik V. Lončarić nije opet o odnošenju oružja iz Doma prosvjete mogao razgovarati s općinskim načelnikom F. Lončarićem jer mu nije smio povjeriti takvu stvar, iako je s njim inače surađivao u općinskim poslovima. Na koncu Lončarić je ipak našao načina da su on i Andrija Kršul uspjeli izvući iz općinskog skladišta nešto pušaka, jedan puškomitraljez i nešto sanitetskog materijala. Ovaj je bio dopremljen iz Dječjeg doma grada Zagreba u kojemu je prije okupacije bila uređena vojna bolnica jugoslavenske vojske.[48]

U pogledu skupljanja hrane u to doba nije se moglo ništa dobiti od mještana. Odmah poslije okupacije osjećala se sve više nestašica živežnih namirnica, trgovine su se ispraznile i prehrana pučanstva počela je putem aprovizacije. Da je stanje prehrane u mjestu bilo teško, vidi se iz izvještaja općinskog načelnika na sjednici općinskog odbora 20. svibnja 1941, »da je s obzirom na iznimno stanje nemoguće nabaviti željeznicom hranu« i da »nema ni najmanje zalihe hrane za prehranu pučanstva.« Predložio je da se hrana nabavi i preveze teretnim automobilima. Općinski je odbor zaključio »da se odmah nabavi kukuruznog brašna i ulja koji su artikli najpotrebniji« i izabrani su načelnik Fabijan Lončarić i odbornici Slavko Brozović i Luka Lončarić da otputuju u Zagreb i dopreme hranu.[43] Znajući da se u ondašnjim prilikama može dio živežnih namirnica izdvojiti samo iz aprovizacije, mjesna partijska organizacija zaključila je da se prilikom svake podjele namirnica izdvoji dio koji nije podvrgnut kvarenju, kao dvopek, šećer, kukuruzno brašno, suhomesnati proizvodi i drugo i da se sve to spremi na sigurno mjesto. Taj je zadatak povjeren samom sekretaru V. Lončariću

[48] Usmeno saopćenje V. Lončarića i A. Kršula.
[49] Zapisnik opć. odbora od 20. V 1941, tbr. 7, čl. 21.

i kandidatu Partije L. Hreljcu jer su oni jedini kao općinski službenici mogli to izvršiti.[50]

Ali od proglašenja NDH i talijanske okupacije trebalo je tumačiti nastale događaje. To su komunisti u Selcima i činili u svakoj prilici. U tu svrhu koristili su se i lecima koje je u mjesto donio Ivan Jeličić Tomińčić u drugoj polovini travnja, petnaestak dana po dolasku Talijana u mjesto, dakle upravo pred Prvi maja. To je bio proglas od 15. travnja 1941. što ga je CK KPJ uputio »Narodima Jugoslavije«. Letak su razbacali i podijelili članovi KPH i SKOJ-a duž obalnog šetališta i ceste od Selaca do Crikvenice. Našli su ih prolaznici, a otkrili su ih i karabinijeri u Crikvenici.[51]

Pristupilo se također umnožavanju radio vijesti. Naime, sva štampa na hrvatskom jeziku, koja je do kapitulacije Jugoslavije izlazila u Sušaku, bila je zabranjena, i na okupiranom području nisu smjele izlaziti hrvatske novine. Dolazila je doduše ustaška štampa iz Zagreba (Hrvatski narod, Narodni list), ali je ova slabo prihvaćena i prema tim listovima vladalo je nepovjerenje. U općinskom uredu bio je tada sakriven radio aparat — jedan iz Knjižnice i drugi prenijet iz mornaričke komande — i članovi partijske organizacije slušali su radio-vijesti, tada uglavnom iz Londona. Te je vijesti umnožavao na pisaćem stroju V. Lončarić jer se kao općinski službenik mogao zadržavati duže u uredu, inače u zgradi Doma prosvjete u kojemu su bili smješteni talijanski vojnici. Umnožene radio vijesti dijeljene su članovima KPH, skojevcima i simpatizerima.[52]

To su bili prvi pisani materijali koji su razotkrivali pozadinu okupacije i ustaške strahovlade, širili vijesti iz svijeta i upućivali mještane da pravilno shvate i ocijene situaciju u prvim danima porobljivanja.

Navedena djelatnost partijske organizacije u Selcima bila je tada još omeđena na samo mjesto. Bile su poremećene prijašnje veze s OK KPH za Hrvatsko primorje, a u prekidu je bila i suradnja partijskih organizacija u Vinodolu u prvo vrijeme. U novim prilikama moralo se motriti na kretanje okupatora i njegovih pomagača iz Crikvenice, te na držanje načelnika F. Lončarića koji je surađivao s ustaškim logornikom u Crikvenici Vladom Vukelićem. Zavladala je i stroga konspiracija nametnuta nastalim okolnostima pod okupacijom i ustaškom strahovladom. U općini je V. Lončarić mogao tada surađivati samo s općinskim bilježnikom L. Hreljcem i otuda rukovoditi partijskim radom.[53] Trebalo je naime raditi tako da ni okupator ni općinski načelnik ne primijete išta što bi njima bilo sumnjivo, jer su talijanski oficiri dolazili svakodnevno u općinski ured i pratili rad općinskih službenika.

Postupalo se dakle i radilo vrlo tajno, konspirativno.

No i u takvim prilikama trebalo je dalje podržavati veze s partijskom organizacijom u Bribiru koja je, kao i ova u Selcima, nastavila

[50] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 16a.
[51] Usmeno saopćenje V. Lončarića, A. Kršula, V. Cara i L. Antića.
[52] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 16a.
[53] Usmeno saopćenje V. Lončarića, A. Kršula i V. Cara.

rad u uvjetima okupacije i održavala vezu s onom u Ledenicama. Ove tri organizacije ostale su od prvih dana okupacije u svom sastavu i svoj su rad prilagođavale novim prilikama. Veza je tada podržavana i s crikveničkim komunistima putem Ivana Brozičevića.[54]

Ali za daljnje snalaženje u radu, u vršenju priprema za borbu protiv okupatora i ustaša na tlu Vinodola, dakle i u Selcima, pridonijela je *uspostava veza s Okružnim komitetom KPH Karlovac*, uz to *daljnje održavanje veze Ivana Brozičevića s Radom Šupićem,* sekretarom OK KPH za Hrvatsko primorje, i *dolazak u Selca Josipa Brnčića,* iskusnog partijskog radnika, rodom iz Fužina, do tada nastanjenog u Zagrebu. Sve je to tada povoljno utjecalo na rad partijskih organizacija u Vinodolu. To je pomoglo i radu partijske organizacije u Selcima.

U OK KPH u Karlovcu djelovao je uz sekretara Iva Marinkovića (Slavka) i njegov član Bartol Petrović, rodom iz Grižana, koji je 1935. i 1936. partijski djelovao u Grižanima i pomogao okupljanju komunista u Vinodolu, kako je to prikazano. U Karlovcu je Petrović bio vrlo aktivan i dobro upućen u pripreme Partije za otpor i oružanu borbu protiv okupatora i ustaša. Prema Petrovićevu kazivanju polovinom svibnja 1941. u Karlovac je doputovao Stjepan Brozičević, komunist iz Bribira, tada još općinski načelnik, i izjavio mu da su ga poslali »komunisti Selca i Bribira« da dobiju instrukcije za rad jer da »drugih veza tada u to vrijeme sa Partijom nisu imali«. Petrović je obavijestio Brozičevića o situaciji i nastojanju Partije da sačuva svoj kadar, da pomogne narodu na karlovačkom području koji je bio ugrožen od ustaša, da očekuju od CK KPH smjernice za daljnji rad, pa će ih uputiti i komunistima u Vinodol ili će netko osobno tamo doći. OK KPH Karlovac tada je bio zadužen za rad Partije na području Banije, Korduna i Gorskoga Kotara, ali je uz to pomagao i rad u Hrvatskom primorju. Tako je Petrović u onoj situaciji polovinom svibnja dao S. Brozičeviću ove smjernice za rad komunista u Vinodolu:

»— da spriječe odlazak našeg življa u ustaške vojne formacije ili vojne formacije okupatora;

— da onemoguće stvaranje proustaških ili prookupatorskih organizacija;

— da skupljaju oružje i municiju koja je preostala u rasulu jugoslavenske vojske i da sve to sklone na sigurna mjesta;

— ako okupator otpočne bilo kakvu akciju protiv komunista, da se ugroženi povuku u šumu, gdje ima pogodnih kućica, ali da s njima iz pozadine obavezno održavaju vezu.

Ujedno su se dogovorili da se veza s Okružnim komitetom KPH u Karlovcu održava »preko Selca.«[55]

Prema pisanju B. Petrovića komunisti Vinodola nisu polovinom svibnja 1941. imali više vezu s Partijom. Ako je to točno, početkom

[54] Isto.

[53] Bartol Petrović, Djelatnost karlovačke organizacije KPH u danima pripreme i početka ustanka naroda Jugoslavije. — Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka. Zbornik 3. Karlovac 1971, str. 59.

okupacije veze Vinodola s Radom Šupićem kao sekretarom OK KPJ za Hrvatsko primorje u Sušaku bile su prekinute. Da su bile poremećene, to je nedvojbeno, jer je okupator ne samo okupirao Sušak i ostali dio Hrvatskog primorja nego ga je i čvršće ogradio, gotovo anektirao, poduzimajući u njemu i mjere (npr. mijenjanje imena ulica i natpisa, nametanje u upotrebu talijanskog jezika) koje nije primijenio u ostalom dijelu okupiranog Hrvatskog primorja. Ipak, Ivan Brozičević iz Crikvenice (Ladvič) koji je do okupacije u ime komunista Vinodola održavao veze s Radom Šupićem, iznosi da je s njim održao veze i u promijenjenim prilikama pod okupacijom. Naime, kad je partijski punkt u Kraljevici prestao postojati, pošto su posao na gradnji ceste preuzeli Talijani, Brozičević je neko vrijeme radio u režijskom odboru u Crikvenici, a onda je početkom lipnja 1941. upućen na rad na cestu u Jurjevo, kraj Senja. No svake je subote dolazio svojoj kući u Crikvenicu (Ladvič) i tu boravio preko nedjelje. A prije odlaska u Jurjevo razgovarao je, kako se sjeća, s R. Šupićem koji je došao u njegovu kuću u Ladviću. Šupić mu je rekao da će i dalje s njim održavati vezu, od sada putem kapetana Ljubomira Dorčića, koji je plovio parobrodom od Sušaka do Senja i Raba, ukoliko ne bi mogao sam putovati u Vinodol. To je bilo krajem svibnja ili početkom lipnja 1941, naime kada je Brozičević upućen na rad u Jurjevo.

Veze s partijskom organizacijom u Selcima i dalje je održavao i s njom surađivao Ivan Jeličić Tominčić sve do svoga odlaska u Kulen Vakuf. Tu je boravio kraće vrijeme, pa se vratio u Vrbovsko i ovdje nastavio svoje partijsko djelovanje. Jeličić je i sada održavao neke veze sa Zagrebom. Dobijena obavještenja i direktive prenosio je zatim i u Selca drugovima iz partijske organizacije s kojima je godinama surađivao.[56]

Da se izvede neki zaključak o vezama partijskih organizacija u Vinodolu s forumima Partije, s obzirom na pisanje B. Petrovića i Ivana Brozičevića, treba svakako imati na umu prilike nastale dolaskom okupatora i uspostavom NDH. Da su dotadašnje veze, održavane sve do kraja ožujka 1941, bile poremećene, priznaje i Ivan Brozičević kada piše da »uslijed nove nastale situacije, neminovno je moralo doći do poremećaja ne samo što je prestao raditi punkt Kraljevica već i zbog okupacionih i ustaških mjera koje su oni sproveli ... po pitanju slobode kretanja.«[57] To se, uostalom, dogodilo i drugdje, npr. u kotaru Ogulin gdje su partijske organizacije s OK KPH Karlovac u toku travnja i lipnja 1941. »ostale bez znatnije veze«.[53] I komunisti u Vinodolu bili su mobilizirani, nalazili su se u svojim jedinicama, i trebalo je više dana da se vrate u svoj kraj. Sekretar partijske organizacije u Selcima V. Lončarić bio je u svojoj jedinici kraj Slavonskog Broda i trebalo mu je više dana da se u onim prometnim prilikama vrati u rodno mjesto.

[56] Ivan Brozičević, Sjećanja..., str. 15—16. Usmeno saopćenje V. Lončarića, A. Kršula i V. Cara.
[57] I. Brozičević, pismeno saopćenje. Kod autora.
[58] Mihailo Sobolevski, Ustanak na dijelu kotara Ogulin 1941. i početkom 1942.godine. — Prva godina..., str. 909.

A kada su se komunisti vratili, našli su u Vinodolu okupatora i nekoliko ustaša u Crikvenici i Novom Vinodolskom kao kotarskim središtima, pa je i uspostava prekinutih partijskih veza bila teška, odnosno trebalo je vremena da se ona obnovi u novim prilikama. Međutim, i Petrovićevo i Brozičevićevo izlaganje vode ipak istom zaključku, tj. da partijske organizacije u Vinodolu nisu ni u svibnju ni u lipnju 1941. ostale izolirane u svojoj djelatnosti, nego su bile povezane i s OK KPH za Hrvatsko primorje u Sušaku i s OK KPH u Karlovcu. Da je tako bilo, potvrdila su daljnja zbivanja.

Konačno, partijska organizacija u Selcima primila je u svoje redove početkom lipnja 1941. i Josipa Brnčića. Brnčićev dolazak u ovo mjesto organizirao je njegov brat Slavko. On je bio zaposlen kao tehničar u Crikvenici i kao član Partije dobro je poznavao prilike u Vinodolu, pa dakle i one u Selcima.[59] Brnčić je došao s bratom jedne lipanjske nedjelje autobusom iz Plasa u Crikvenicu. Tu se ukrcao i Ivan Brozičević i sva trojica su se ubrzo iskrcala u Selcima. Tu su se najprije sastali s Vladom Carem.[60] Tako je partijska organizacija u Selcima prihvatila Josipa Brnčića, pronašla mu stan u kući zvanoj Pandurica (danas Ulica Emila Antića 45). Sekretar organizacije V. Lončarić izdao je kao službenik općine Brnčiću osobnu kartu i propusnicu na drugo ime za kretanje u mjestu i izvan mjesta, pa je Brnčić u lipnju putovao i u Zagreb.[61]

Brnčić je zapravo napustio Zagreb dan prije ulaska Nijemaca u grad i vlakom otputovao u rodno mjesto Fužine. Već je 11. travnja 1941. održao u svom stanu sastanak s tamošnjim komunistima, a 14. travnja sklonio se u šumu pred progonom ustaša i na brdu Tić proboravio mjesec dana. Otuda je došao u Selca kamo je uskoro stigla i njegova supruga Nada Novosel.

Drugi ili treći dan po dolasku J. Brnčića u Selca održan je sastanak partijske organizacije za vrijeme kupanja na stijenama ispred kuće u kojoj je Brnčić stanovao. Od Selčana sastanku su prisustvovali sekretar V. Lončarić i članovi A. Kršul i V. Car. Brnčić ih je detaljnije obavijestio o vojnoj i političkoj situaciji, o teroru što ga ustaše provode u Zagrebu i onda su se svi dogovorili o daljnjem radu organizacije. Tako je počela suradnja J. Brnčića s komunistima u Selcima u njihovoj partijskoj organizaciji. Tada je odlučeno i to da se uspostavi veza s Fužinama, gdje su se nalazili Viktor i Andrija Bubanj koje će stoga posjetiti A. Kršul i V. Car.[62]

Poslije ovoga sastanka A. Kršul i V. Car krenuli su sutradan u zoru preko Bribira, Lukova i Ličkog polja pješice u Fužine, a vratili su se istoga dana preko Grižana i Ladviča u Selca. U Fužinama su se sastali s braćom Bubanj jer su Viktora poznavali već iz njegova predratnog partijskog rada u Crikvenici. Braća Bubanj prikazala su im situaciju u Gorskom kotaru i obavijestili ih o pripremama za podizanje ustanka,

[59] Josip Brnčić, usmeno saopćenje.
[60] I. Brozičević, Sjećanja ..., str. 15.
[61] J. Brnčić, usmeno saopćenje. A. Kršul, Sjećanja..., str. 16.
[62] A. Kršul, Sjećanja..., str. 16.

tj. da se prikuplja oružje i da se sprečava odziv ljudi u domobranske ili ustaške formacije.[63]

Boraveći u Selcima, Brnčić je putem selačkih komunista upoznao i Tomu Strizića. I dalje je sudjelovao na sastancima komunista Selaca i Vinodola. Prema kazivanju samog Brnčića u Selca je došao i Rade Šupić poslije povratka iz Zagreba u mjesecu lipnju 1941. i sastao se s Brnčićem u njegovu stanu. Razgovarali su o pripremama za borbu protiv okupatora.[64] I A. Kršul spominje da je Rade Šupić dolazio u Selca.[65]

U to je vrijeme talijanski okupator potpuno preuzeno vlast, iako je Vinodol bio u okviru NDH. Krajem svibnja prispjela je u Selca i jedna kolona Nijemaca u jačini od dva motorizirana puka. Vraćali su se iz Grčke. U mjestu su ostali 4 do 5 dana. Partijski aktivisti iskoristili su tu priliku i došli u dodir s vojnicima, da saznaju nešto o njihovom daljnjem kretanju. Od njih su doznali da se zaobilazno kreću u pravcu istoka, pa su iz toga s pravom zaključili da se priprema napadaj na SSSR.[66] Među njemačkim vojnicima bilo je i Hrvata iz Gradišća (Burgenland) i s ovima su selački aktivisti i razgovarali.[67]

Takva je bila djelatnost partijske organizacije u Selcima u prikazanom razdoblju. Na nju se također odnose Titove riječi iz izvještaja na V kongresu KPJ:

> »Period od dva mjeseca — od polovine aprila do 22 juna — sve partijske organizacije u zemlji su iskoristile za posljednje pripreme za ustanak, za vršenje diverzija, prikupljanje oružja itd.«[68]

A navedenog dana — 22. lipnja 1941 — započeo je napadaj nacističke Njemačke na SSSR. To je značilo proširenje rata koji je započeo 1. rujna 1939. i daljnji pokušaj fašističkih i militarističkih sila (Njemačke, Italije i Japana) da pokore cijeli svijet. Za Komunističku partiju Jugoslavije to je bio znak da je vrijeme da se pomogne skršiti fašizam, da se izvrši internacionalistička obveza i prema Sovjetskom Savezu i prema proleterijatu svijeta i ujedno povede borba za oslobođenje Jugoslavije i za socijalističku revoluciju na njenu tlu.

I u Selcima, kao i u cijelom Vinodolu, ovim počinje novo razdoblje rada Partije, počinju završne pripreme za oružanu borbu protiv okupatora i njihovih pomagača. Koristeći se predratnim iskustvom i iskustvom stečenim pod talijanskom okupacijom, partijske organizacije Vinodola pripravne su da i u ovom trenutku povijesti izvrše svoj zadatak na poziv Partije. U njihovim je redovima i partijska organizacija u Selcima.

[63] Isto.
[64] J. Brnčić, usmeno saopćenje.
[65] A. Kršul, Sjećanja..str. 20.
[66] Isto, str. 15.
[67] V. Lončarić, usmeno saopćenje.
[68] J. Broz Tito, V. kongres Komunističke partije Jugoslavije. Izvještaji i referati. Zagreb 1948, str. 65.

II

ODLUKA KOMUNISTA VINODOLA NA SASTANKU U SELCIMA O PODIZANJU USTANKA

Skupljanje i skrivanje oružja i municije, sanitetskog materijala i živežnih namirnica dio je djelatnosti partijske organizacije u Selcima u toku dva mjeseca, od polovine travnja do kraja lipnja 1941. Tako je postupila i partijska organizacija u Bribiru. Obje su organizacije bile godinama, do početka napadaja fašističkih država na Jugoslaviju, najaktivnije u Vinodolu, bile su predvodnici u razvitku radničkog pokreta 30-ih godina. One su i poslije sloma Jugoslavije ostale takve, nastavile su djelovanje u uvjetima talijanske okupacije i ustaške vlasti. U izvršenju zadataka pomagala je i partijska organizacija općine Ledenice, surađujući i prije napose s bribirskom partijskom organizacijom, a putem ove i s onom u Selcima, kao i ona u Dramlju. I u ovom dvomjesečnom razdoblju ove su tri vinodolske organizacije na čelu priprema za oružanu borbu protiv okupatora i ustaša.

Partijska organizacija u Selcima, kao i bribirska i ledenička, djeluju u tom razdoblju dosta samoinicijativno, oslanjajući se na svoje snage, iskusne već u ilegalnom radu u staroj Jugoslaviji, snalažljive i u novim uvjetima za ilegalni partijski rad pod okupacijom. Ova samoinicijativa u novim prilikama proizlazi donekle iz predratne partijske djelatnosti i uputa koje je Partija davala i za obranu zemlje od fašističkih napadača i za otpor okupatoru ako zemlja bude porobljena, a to se i dogodilo u aprilskom slomu jugoslavenske vojske i cjelokupne buržoaske vlasti u jugoslavenskim zemljama. Već je Rade Končar na sastanku 12. siječnja 1941. s vinodolskim komunistima ove upozorio na članak »U novoj godini« u prvom broju »Izraza«, kako je već navedeno. A spomenuto je da su u kominikeu CK KPJ za siječanj 1941 (broj 5) jasno formulirana četiri zahtjeva za spas i obranu Jugoslavije i naglašeno »da je u ovaj zadnji čas potrebno, da se ujedine sve one snage, koje su spremne, da se bore za gornje zahtjeve«, tj. za zajednički program jasno istaknut u tim zahtjevima (v. str. 409). Na pružanje otpora napadaču upozorio je i Rade Končar na spomenutom sastanku, rekavši da ako to ne bude moguće, treba »oružje spremiti, da bi se u danom momentu moglo upotrebiti« (zapis J. Skočilića Kurila, v. str. 508). Takve su riječi bile svakako direktivne za članove partijskih organizacija u Vinodolu. Ali to nije bilo sve. Već je 10. travnja 1941. CK KPJ na sjednici u Zagrebu — u trenucima ulaska njemačke vojske u grad — odlučio poslati u razne krajeve zemlje svoje članove »radi preuzimanja u svoje ruke rada oko priprema Partije i naroda za ustanak.«[69] Toj je sjednici slijedilo savjetovanje CK KPJ s kojega je 15. travnja 1941. upućen proglas »Narodima Jugoslavije«. Ustvrdivši da se »nad radničkom klasom Jugoslavije nadviše crni oblaci«, da su u zemlju provalili »najgori neprijatelji radničke klase« i da »zavode najcrnju reakciju«, CK KPJ dodaje slijedeće:

[69] J. B. Tito, V kongres . . . , str. 64.

!

»Pred licem ovih teških časova radnička klasa Jugoslavije treba da se nađe jedinstvena i zbijenih redova. Ne treba se plašiti nikakvog terora i progona. Mi smo na to navikli, progonili su nas svi režimi i u toku ovih 20 godina, ali radnička klasa na čelu sa svojom avangardom — Komunističkom partijom postala je jača. Naša dužnost je da u ovim sudbonosnim danima sačuvamo svoju hladnokrvnost, da još udlučnije (učvršćujemo svoje redove, da radimo uporno na osvajanju i okupljanju radničkih masa — vodeći ih u borbu za njihove svakodnevne interese, u borbu za bolju i sretniju budućnost.«[70]

Ovaj proglas raspačan je u obliku letka, kako je navedeno, i u Vinodolu i bio je nedvojbeno jak poticaj partijskim organizacijama za njihovu djelatnost u navedenim mjesecima. Oni su i postigli dobre rezultate.

Trebalo je, međutim, poći dalje. Sredinom lipnja 1941. CK KPH uputio je svoj proglas hrvatskom narodu, posebno radnicima i radnicama, seljacima, Srbima u Hrvatskoj, omladini i svima građanima i rodoljubnim elementima. Na kraju proglasa kaže se između ostaloga:

»Hrvatski narod može svoje oslobođenje postići jedino pod zastavom radničke klase, kao što su bratski narodi velikog i močnog Sovjetskog Saveza postigli svoju nezavisnost i slobodu na čelu isa radničkom klasom. Jedino je Komun.(istička) partija Hrvatske, kao avangarda radničke klase, ostala vjerna hrv.(atskom) narodu i nastavlja borbu za njegovo nacionalno i socijalno oslobođenje. Svi na okup! Ujedinimo svoje snage u općoj i zajedničkoj borbi protiv imperijal.(ističkih) osvajača i okupatora. Samo zajedničkim snagama i u zajednici s ostalim ugnjetenim narodima Jugoslavije, u čvrstom savezu sa narodima Sovjetskog Saveza, izvojevat ćemo sebi onakvu slobodu i nezavisnost kakvu imaju narodi Sovjetskog Saveza. Zato ujedinimo svoje snage u velikoj borbi za nezavisnost i ujedinjenje čitavog hrv.(atskog) naroda. Ne dajmo se da nam imperijal.(istički) razbojnici, pomoću frankovačkih izdajnika hrvatskog naroda, otkidaju najljepše pokrajine, našu Dalmaciju, Primorje, Međumurje i dio Slavonije. Borimo se da dobiju svoju slobodu i da se opet sjedine s nama naša istarska braća, koja već 23 godine stenju pod ropskim jarmom talijanskog imperijalizma. Pružimo svoju ruku toj našoj braći i povedimo zajedničku borbu za rušenje zajedničkog neprijatelja.«[71]

Iz proglasa se vidi da KPH poziva narod u borbu protiv okupatora i izdajica, u borbu za nacionalno i socijalno oslobođenje. U isto vrijeme, tj. sredinom lipnja 1941, izdala je KPH »obavještenje« u kojemu prikazuje situaciju u Hrvatskoj i položaj svih slojeva naroda, a zatim se obraća hrvatskom narodu s pozivom u borbu, pa i onima koji su se »razočarali u izdajnika Mačeka«, i onima koji su se »nadali u Pavelića«, ali su se i »razočarali u tog tuđinskog slugu«. Poziv Partije ukratko glasi:

»Komunistička partija Hrvatske poziva vas da pod njenim vodstvom pođete u borbu za oslobođenje Hrvatske od tuđeg i domaćeg jarma, u borbu za bolju i ljepšu budućnost vas i vaših sinova.

[70] Zbornik NOR-a..., V, 1, str. 7.
[71] Isto, str. 8—12.

> Ne dajte se zastrašiti od frankovačke gospode! Ne dajte se uspavati od engleskih agenata! Ne dajte se obmanuti od nacionalsocijalističkih lažljivaca! Zbijte se u borbene redove oko vaše narodne Komunističke partije Hrvatske.«[72]

Rukovodstvo Partije je dakle — proizlazi iz navedenih proglasa — utiralo putove za mobilizaciju svih partijskih organizacija za oružanu borbu i podizanje ustanka. Ono je i na majskom savjetovanju donijelo zaključke u tom pravcu, pa je »kao neposredni zadatak Partije postavljeno okupljanje svih slojeva naroda bez obzira na političke, vjerske, nacionalne i druge razlike u jedinstveni front borbe protiv okupatora i njegovih domaćih slugu.« Tada su istaknuti i »konkretni zadaci nacionalnih i pokrajinskih partijskih organizacija«. Ujedno je utvrđeno »da je KPJ idejno i organizaciono sposobna da uzme na sebe izvršavanje ovog istorijskog zadatka.«[73]

Dolazi zatim do prelomne točke kada nacistička Njemačka počinje 22. lipnja 1941. neobjavljeni munjeviti napadaj na SSSR kršeći i svcj pakt o nenapadanju sa SSSR-om od kolovoza 1939. Istoga dana CK KPJ objavljuje svoj proglas narodima Jugoslavije,[74] a potom se obraća narodu posebnim proglasom i CK KPH.[75]

CK KPJ i s njim CK KPH, kao i druga rukovodstva u zemlji, pripremao se za oružanu borbu protiv okupatora i njegovih pomagača.
Pitanje je, što se tada zbiva u Vinodolu i kakve su pripreme u toku da bi se slijedio kurs Partije i izvršile njezine direktive za oružanu borbu protiv okupatora.

Prilike u Selcima onih dana opisao je član partijske organizacije Andrija Kršul ovim riječima:

> »Napadom Njemačke na SSSR 22. lipnja 1941. nama je donijelo moralno olakšanje. Komentari među stanovništvom postali su življi, očekivali su se veliki događaji, a dobar dio ljudi smatrao je da će Crvena armija vrlo brzo skršiti fašističke snage. Konačno, moglo se je slobodnije u svakidašnjem razgovoru spominjati Rusiju i Crvenu armiju.
> Mi smo smatrali da je došlo vrijeme kada treba da se krene u akciju.
> Svi elementi su govorili u prilog tome. Teror i pljačka i zločinstva ustaša, popis i progoni komunista, teror okupatora, naročito njihovo bahato ponašanje, stega i uzurpacija potpune slobode prevazišli su sva očekivanja kod naroda koji ie po naravi i mentalitetu bio sklon potpunoj demokraciji. Novi ustaški režim i okupatorska vojna vlast bili su pokazali već svoje pravo lice i namjere.«[76]

Takve su prilike vladale u cijelom Vinodolu.

Ali za prikaz daljnjeg djelovanja partijskih organizacija u Vinodolu u to vrijeme valja navesti činjenicu da je sekretar OK KPH za Hrvatsko primorje Rade Šupić bio u lipnju 1941. u Zagrebu. Tada je od

[72] Isto, str. 18.
i3 p$_{re}$gi$_{ec}$i istorije SKJ, Beograd 1963, str. 301—302.
[74] Zbornik NOR-a, Beograd 1949. I, str. 11—17. Odlomak proglasa kod F. Čulinovića, Dokumenti..., str. 436—437.
[73] Zbornik NOR-a, V, 1, str. 19—23.
[76] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 16a.

CK KPH dobio potrebne upute za daljnji rad Partije u Hrvatskom primorju. Svjedoci ondašnjih zbivanja to potvrđuju u svojini zapisima i saopćenjima.[77]

Naime, komunisti Vinodola, u prvom redu Selaca, Bribira, Crikvenice, Dramlja i Ledenica, bili su dotle stigli u pripremama za oružanu borbu da je trebalo donijeti i konačnu odluku o tome što učiniti dalje. Za to su bili nedovoljni pojedinačni razgovori i dogovori kakvi su i do tada vođeni o ovom pitanju. Trebalo je sazvati na sastanak veći broj komunista i donijeti zajedničku odluku. J. Brnčić iznosi da je poslije njegova razgovora s Radom Šupićem u Selcima u njegovu (Brnčićevu) stanu poduzeta akcija »za organizaciju ustanka u Hrvatskom primorju.«[78] I Blaž Kalafatić, tada član partijske organizacije u Bribiru, piše da je do sastanka vinodolskih komunista došlo »nakon povratka Rade Šupića iz Zagreba«. On je u tome konkretniji i piše dalje: »Poslije povratka (misli na R. Šupića — op. V. A.) poslao nam je pismo po pomorskom kapetanu Ljubomiru Dorčiću, koji je i do tada prenosio poštu i partijski materijal iz Sušaka u Vinodol.«[79] Kalafatić ne navodi kome je kap. Dorčić predao pismo R. Šupića u Vinodolu, što je inače značajno za održavanje veze OK KPH za Hrvatsko primorje s komunistima Vinodola u to vrijeme. Podatak o tome pruža član partijske organizacije u Selcima Andrija Kršul, iznoseći ovo: »Detaljnije upute donio je drug Ivan Brozičević-Rade koje je dobio putem veze koju je održavao s OK KPH drug Ljubo Dorčić, pomorski kapetan iz Novog Vinodolskog.«[80]

Iz ovih navoda može se zaključiti da je sekretar OK KPH za Hrvatsko primorje Rade Šupić poslao poruku putem kap. Lj. Dorčića Ivanu Brozičeviću za vinodolske komuniste. Ipak, iz ovoga se ne vidi gdje je i kako kap. Dorčić predao Šupićevu poruku Ivanu Brozičeviću. A to je korisno saznati da se uoči kako su partijske veze uspostavljene usprkos budnosti okupatora i ustaša i kako su se komunisti Vinodola pripremali za oružanu borbu.

Ipak je iz navoda očito da je Rade Šupić postupio po dogovoru s I. Brozičevićem da će mu, bude li potrebno, poslati hitnu poruku u Jurjevo putem kap. Dorčića. O tome I. Brozičević kazuje ovo:

> »Nakon jednog kratkog vremena po mom dolasku u Jurjevo kapetan Dorčić poslao je svog mornara Marka Rukavinu (kod njegove familije bio sam na hrani) u Jurjevo, da drugi dan po povratku broda sa Raba dođem u Senj da se s njim sastanem.
>
> S kapetanom Dorčićem sastao sam se na brodu u njegovoj kabini, predao mi je pismo koje je Rade šupić uputio na moje ime u kome

[77] J. Brnčić, usmeno saopćenje; I. Brozičević, pismeno saopćenje; A. Kršul, Sjećanja..., str. 16a; Blaž Kalafatić, Formiranje partizanskog logora na Viševici. Ustanak naroda Jugoslavije 1941. Zbornik 1. Beograd 1962, str. 637.

[78] J. Brnčić, usmeno saopćenje.

[79] B. Kalafatić, Formiranje..., str. 637.

[80] A. Kršul, S jećanja ..., str. 16a.

[81] I. Brozičević, Sjećanja..., str. 16.

je pisao da, prema zaključku Majskog savjetovanja CK KPJ u Zagrebu odmah sazovem sastanak na kome treba razmotriti naistalu političku situaciju i izvršiti pripreme za dizanje narodnog ustanka. U pismu je naveo neka pitanja koja treba osobito razmotriti. Dalje mi je pisao da mu javim kada će se održati sastanak, da će, ako izađe iz bolnice, doći na sastanak, u protivnom da će poslati jednog druga. Pismo smo zajednički pročitali i nakon toga kapetan Dorčić ga je uništio.«[81]

Iz ovih je svjedočanstava nedvojbeno da je R. Šupić kao sekretar OK KPH održavao veze s Vinodolom i pod okupacijom, da ih je održavao s I. Brozičevićem, kao i prije okupacije. Slanje ove poruke pokazuje da je Šupić bio povezan s Brozičevićem kada je znao za njegovo boravište (Jurjevo), jer ovako važnu poruku ne bi ni slao da nije bio

Ljubomir Dorčić (1903—1945), pomorski kapetan

siguran da će doći do onoga kome je namijenjena. Osim toga, po tvrđenju Kalafatića, Kršula i Brozičevića očito je da je kap. Lj. Dorčić, komunista iz Novog Vinodolskog, bio u onim danima okupacije vrlo pogodna i sigurna partijska veza za prijenos poruke od OK KPH do partijskih organizacija Vinodola i obrnuto.[82]

Održavanje ovoga sastanka u uvjetima okupacije bio je težak i odgovoran zadatak. I. Brozičević sastao se najprije s Tomom Strizićem,

[82] Ljubomir Dorčić, pomorski kapetan, rodom je iz Novog Vinodolskog, iz poznate porodice. Sudjelovao u NOR-u. Stradao u bakarskom zaljevu poslije oslobođenja kada je brod »Ljubljana« naišao na magnetsku minu.

sekretarom partijske organizacije u Bribiru, i s V. Lončarićem, sekretarom partijske organizacije u Selcima. Sastali su se na raskrižju ceste iz Selaca u Bribir i Novi Vinodolski, nedaleko od crkvice sv. Fabijana i Sebastijana. Brozičević ih je upoznao sa sadržajem pisma Rada Šupića. Dogovorili su se da se sastanak održi na moru, za vrijeme kupanja, gdje tada još nije bilo naročite kontrole ni okupatora ni ustaša, da se pozove manji broj drugova jer će oni ostale članove Partije izvijestiti
0 zaključcima, da partijska organizacija u Selcima pozove na sastanak
1 Josipa Brnčića, a organizacija u Bribiru jednog druga iz Ledenica ili iz Novog Vinodolskog. Partijskoj organizaciji u Selcima povjereno je da utvrdi mjesto i vrijeme sastanka i osigura barku za prijevoz do mjesta sastanka drugova iz Selaca i Crikvenice.[83]

Sekretar partijske organizacije u Selcima V. Lončarić prihvatio je povjereni mu zadatak da organizira ovaj sastanak. Izabrao je morsku uvalu Jesenova na području općine Selca, jugoistočno od naselja, za održavanje sastanka.“ S A. Kršulom i V. Carem Lončarić je izvršio sve pripreme da se sačuva tajnost sastanka, da se održi bez ikakvih zaprека i tako izvrši važan zadatak povjeren vinodolskim komunistima. O mjestu i vremenu sastanka A. Kršul je obavijestio T. Strizića, a V. Car Ivana Brozičevića. Lončarić je od Marijana Pobora dobio barku (reg. br. SI 16) za prijevoz iz luke Selca do uvale Jesenova. Članovima SKOJ-a Valentinu Lončariću i Luki Antiću povjereno je da motre na eventualni dolazak ustaša iz Crikvenice ili kakav pokret karabinijera i da o tome odmah obavijeste drugove na sastanku. U slučaju nemogućnosti, dogovoreno je da signaliziraju s lukobrana (braca) ili s Artića u uvali Slana.[85]

Izvršivši sve pripreme do određenog dana, a bila je nedjelja, V. Lončarić i A. Kršul odvezli su se barkom iz selačke luke i na stijeni ispod kuće Pandurice, gdje je stanovao J. Brnčić, ukrcali su njega i V. Cara. Otuda su odjedrili prema Crikvenici i na obali ispred ondašnje vile Norme, kraj današnjeg hotela Marin, ukrcali su I. Brozičevića i jednog druga koji je s njim došao. To je bio Dragutin Švrljuga iz Hreljina; njega je na sastanak uputio R. Šupić koji se još nalazio u bolnici. Njih šestorica odjedrili su tada prema uvali Jesenova. Tamo su ih već čekali Tomo Strizić i Blaž Kalafatić, obojica iz partijske organizacije u Bribiru, a uskoro je stigao i Ladislav Vivoda, tada učitelj u Mataija Dragi, prema dogovoru s članovima partijske organizacije u Ledenicama Petrom Komadinom i Milanom Mataijom. Vivodu je dovezao **u** bar-

[83] I. Brozičević, Sjećanja ..., str. 16.

[84] Mjesto održavanja sastanka spominje se često u novinskim člancima, ali i drugdje, kao uvala Jesenova »između Novoga i Selaca« ili »Selaca i Novoga«, što je međutim neodređeno i neprecizno. Ovdje se bilježi točno da je morsku uvala Jesenova na području Selaca (ondašnje općine, danas Mjesne zajednice), jugoistočno od mjesta, a to zato da svaki povijesni lokalitet bude jasno utvrđen i imenovan. Tako treba pisati ili reći u svakoj prilici.

[85] A. Kršul, Sjećanja..., str. 16—17 Usmeno potvrđuju V. Lončarić, V. Car i L. Antić.

ci iz Novoga Vinodolskog Mirko Piškulić. Iz te barke Vivoda je prešao u selačku barku i tada je počeo sastanak.[86]

Sastanak je održan u prisutnosti devetorice članova KPH. Po mjestima bili su to ovi drugovi:

iz *Bribira:* Tomo Strizić i Blaž Kalafatić,
iz *Crikvenice:* Ivan Brozičević,
iz *Hreljina:* Dragutin Švrljuga,
iz *Ledenica:* Ladislav Vivoda,
iz *Selaca:* Vjekoslav Lončarić, Andrija Kršul, Vlado Car te Josip Brnčić, rodom iz Fužina, koji se tada nalazio u Selcima i djelovao u okviru mjesne partijske organizacije.[87]

Na sastanku koji je trajao »prilično dugo« (B. Kalafatić), Ivan Brozičević priopćio je poruku sekretara R. Šupića u već spomenutom pismu[88] u kojemu je, kako je zapisao B. Kalafatić, Šupić »objasnio u osnovnim crtama stav CK KPJ o zadacima komunista u pripremama za oružani ustanak.«[89] J. Brnčić prikazao je tadašnje političko stanje.[90] Prema pisanju B. Kalafatića, na ovom su sastanku »razmotrena uputstva CK, prilike u zemlji, a posebno na ovom području«,[91] dakle u Vinodolu. Poslije razmatranja svih pitanja doneseni su zaključci. Njih je prvi u svome navedenom zapisu formulirao Blaž Kalafatić na ovaj način:

»1. da se organizira prikupljanje oružja i spreme izvjesne količine hrane;
2. da se ljudima svestrano objasne političke prilike u zemlji i namjere okupatora;
3. da se posveti požnja onim drugovima kojima kao političkim aktivistima prijeti opasnost od hapšenja i da se u slučaju opasnosti prebace u šumu iznad Bribira; i
4. da se spriječi mobilizacija ljudi u domobranstvo ili ustašku vojsku i da se upute u šumu.«[92]

U svojim »Sjećanjima ...« Brozičević dodaje da se osim navedenoga tražilo skupljanje sanitetskog materijala, tekstila i novaca, raspravljalo o odlasku radnika u Njemačku i o osnutku punktova u Selcima, Bribiru i bribirskoj šumi, gdje će se osnovati partizanski logor.[53] O cijelom sastanku izrazio se J. Brnčić sažeto rečenicom: »Razgovori su

[86] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 16—17; I. Brozičević, Sjećanja ..., str. 16; Ladislav Vivoda, usmeno saopćenje. Ime vozača barke Mirka Piškulića priopćio mi je Davorin Ježić.
[87] U svome navedenom zapisu »Formiranje partizanskog logora na Viševici« Blaž Kalafatić nije kao sudionik sastanka spomenuo Andriju Kršula iz Selaca, a bilo mu je nepoznato i ime Švrljuge, naime Drago (Dragutin). Zbornik, str. 637. U knjizi »Bribir u revolucionarnom radničkom pokretu i oslobodilačkom ratu« (Zagreb 1971) Andrija Tuis daje Švrljugi pogrešno ime Ivan (str. 107) umjesto Drago. Ovdje su ti nedostaci uklonjeni.
[88] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 17.
[89] B. Kalafatić, Formiranje ..., str. 637.
[90] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 17.
[91] B. Kalafatić, Formiranje ..., ftr. 637.
[92] Isto.
[93] I. Brozičević, Sjećanja ..., str. 17.

SUDIONICI NA SASTANKU U SELCIMA U UVALI JESENOVA U LJETU 1941.

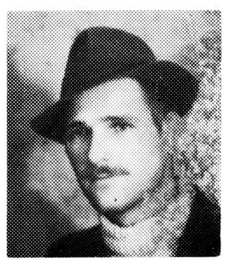
Josip Brnčić

Tomo Strizić

Ivan Brozičević

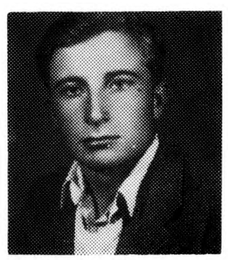
Lađislav Vivoda

Blaž Kalafatić

Dragutin Švrljuga

Andrija Kršul

Vjekoslav Lončarić

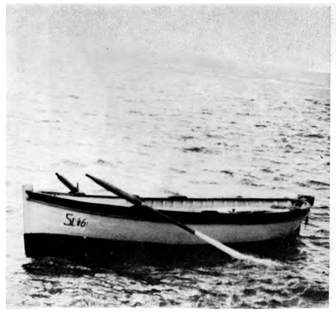
Vladimir Car

U OVOJ BARCI ODRŽAN JE SASTANAK VINODOLSKIH KOMUNISTA U SELCIMA U UVALI JESEN OVA U LJETU 1941

SPOMEN-PIRAMIDA U SELCIMA U UVALI JESENOVA GDJE JE U LJETU 1941. ODRŽAN SASTANAK VINODOLSKIH KOMUNISTA

SELCE - JESENOVA

1941. - 1971.

BARKA U KOJOJ JE ODRŽAN SASTANAK VINODOLSKIH KOMUNISTA U SELCIMA U UVALI JESENOVA U LJETU 1941. S/l *SPOMEN-PIRAMIDOM*

Izdao Odbor za proslavu 30-godišnjice ustanka u Selcima 1971.

se vodili o daljnjem sakupljanju oružja, hrane i odjeće i o odlasku u šumu pojedinih drugova za podizanje ustanka protiv okupatora.«[94] U formuliranju zaključaka ovoga sastanka neke dopune daje Andrija Kršul kojima upotpunujuje ono što su naveli već spomenuti sudionici sastanka, pa se Kršulova formulacija zaključaka navodi u cjelini:

— da svi drugovi kojima zaprijeti opasnost odmah odu u šumu, naoružaju se, stvore vojnu organizaciju i započnu s izvođenjem akcija;
— sve sakriveno oružje, municiju i eksploziv slati u šumu preko Bribira;
— sprečavati odlazak ljudi u kvislinške formacije, a organima vlasti koji sprovode pozivanje ukazati da na svaki način sabotiraju uručenje poziva;
— proširiti i politički djelovati sa šire političke platforme okupljanje svih pripadnika koji žele surađivati i boriti se protiv okupatora, a naročito pripadnika bivšeg Sokola i HSS-a; i
— odmah započeti skupljanje i otkup živežnih namirnica te odjeće i obuće.[95]

Na temelju dosadašnjeg izlaganja, a prema trima zapisima (B. Kalafatić, I. Brozičević i A. Kršul) i četiri saopćenja (J. Brnčić, V. Lončarić, V. Car i L. Vivoda) točno je poznato koji su komunisti sudjelovali na ovom sastanku u Selcima (uvala Jesenova), znaju se prilično tada razmatrana pitanja, a poznati su dobro i zaključci. Od 9 učesnika živi su svjedoci njih 7 (J. Brnčić, I. Brozičević, V. Car, B. Kalafatić, A. Kršul, V. Lončarić i L. Vivoda), a mrtvi su dvojica (T. Strizić i D. Š vrij Liga). živih svjedoka ovoga sastanka ima dakle dosta. Njihova sjećanja služe kao osnova da se ocijeni i značenje sastanka. Međutim, još nije sigurno utvrđen dan održavanja toga sastanka, iako su učesnici o tome pisali i razgovarali. O tom pitanju prema onome što je dosad poznato, može se iznijeti ovo:

Prema navodu L. Vivode u članku »Logor na Viševici« iz 1955. sastanak u Selcima, u uvali Jesenova, održan je »koncem juna«.[96] Isto piše i B. Kalafatić u navedenom zapisu.[97] Kako je prema suglasnosti svih živih sudionika sastanak održan u n e d j e l j u, to je postalo vjerojatnim da je to bilo 29. lipnja 1941. Međutim, prigodom proslave 30-godišnjice sastanka 1971. na skupu učesnika u Selcima, a i na prethodnim pripremnim sjednicama za tu proslavu, osporeno je to datiranje sastanka, naime da je održan 29. lipnja 1941. Prvi je izrazio sumnju L. Vivoda, iako je on prvi napisao da je sastanak održan krajem lipnja, što odgovara spomenutoj nedjelji. Sumnju je zasnovao na činjenici što je 29. lipnja bila dioba školskih svjedodžbi i on je kao učitelj bio na toj priredbi u Mataija Dragi. I doista, školske svjedodžbe i u Selcima dijelile su se 29. lipnja 1941, kako se utvrdilo iz školskog arhiva. Tako je 1971. prihvaćeno da je sastanak održan u nedjelju 6. srpnja 1941.

[94] J. Brnčić, usmeno saopćenje.
[95] A. Kršul, Sjećanja..., str. 17—18.
[96] Ladislav Vivoda, Logor na Viševici. Povodom proslave desetgođišnjice oslobođenja. Novi list, Rijeka, 20. VIII 1955, str. 3.
[97] B. Kalafatić, Formiranje ..., str. 637.

Tako je taj datum tada urezan na spomen piramidu na mjestu sastanka u uvali Jesenova.

No usprkos tome dilema o datumu održavanja sastanka ostala je i dalje. Već je prije iznio V. Lončarić da je sastanak održan prije napadaja Njemačke na SSSR, u vrijeme kada su Nijemci iz Grčke zaobilazno duž jadranske obale kretali prema SSSR-u i tada logorovali nekoliko dana u Selcima i Crikvenici.[98] Tome se mišljenju priklanja I. Brozičević. On navodi da mu je i Josip Car Buza iz Dramlja potvrdio kako mu je on, Brozičević, priopćio zaključke sa sastanka onda kad su Nijemci logorovali kraj doma Partizan u Crikvenici. Na temelju svojih razmišljanja i sjećanja I. Brozičević čak zaključuje da je sastanak održan 15. lipnja 1941. Zato navodi ove razloge: *prvo,* nemoguće je da se sastanak održava dva mjeseca poslije majskog savjetovanja, *drugo,* ne održava se ni 15 dana poslije napadaja Njemačke na SSSR, a o tome nije bilo govora na sastanku, *treće,* zašto bi njemačke divizije zaobilaznim putem kretale na granicu Sovjetskog Saveza ako je rat između Njemačke i SSSR već bio u punome jeku.[99] Andrija Kršul smatra da je sastanak održan ipak u lipnju poslije napadaja Njemačke na SSSR, koje mišljenje dijeli i Vlado Car, dok Josip Brnčić misli da je održan početkom srpnja 1941.[10°]

Može se dakle držati otvorenim pitanje datuma sastanka u selačkoj uvali Jesenova, ali je sigurno utvrđeno da je održan u ljeti 1941, u lipnju ili početkom srpnja. Zatim, održani sastanak potvrđuje da su partijske organizacije u cijelom Vinodolu nastavile rad u uvjetima okupacije i da su održane veze s OK KPH za Hrvatsko primorje. Najzad, prihvaćeni zaključci govore o pripravnosti komunista Vinodola da se odazovu pozivu Partije za oružanu borbu i da budu organizatori okupljanja svih rodoljuba u borbi protiv okupatora i ustaša.

Ovaj je sastanak vinodolskih komunista održan u Selcima šest mjeseci poslije onoga u Boricima s Radom Končarom, sekretarom CK KPH. Oba su značajna, *prvi* za razvitak revolucionarnog radničkog pokreta u Vinodolu do napadaja fašističkih država na Jugoslaviju, a *drugi* za rad Partije na istom području pod uvjetima okupacije i priprema za oružanu borbu protiv okupatora.

Na poticaj i poruku sekretara R. Šupića sastanak u Selcima, u uvali Jesenova, djelo je vinodolskih komunista i od osobitog je značenja. Oni su se pokazali sposobni da organiziraju takav sastanak pred očima okupatora i da sačuvaju tajnost priprema, mjesto sastanka, samo dogovaranje i donošenje zaključaka. A ovi su bili sveobuhvatni, realni u prilikama sredinom ljeta 1941, ali i revolucionarni, ukazujući izravno da se priprema oružana borba protiv okupatora. Već same pripreme izvršene do tada u Vinodolu aktivnošću partijskih organizacija u Selcima, Bribiru i Ledenicama naviještale su revolucionarne događaje, a zaključci su potvrdili da su takvi događaji na vidiku i da komunisti Vi-

[98] V. Lončarić, usmeno saopćenje.
[99] I. Brozičević, pismeno saopćenje.
[100] Usmeno saopćenje A. Kršula, V. Cara i J. Brnčića.

nodola doista stupaju u revolucionarnu akciju. Po tome što je na sastanku zaključeno, on je povijesni događaj. Predstavlja *završetak* djelovanja Partije u Vinodolu do sloma Jugoslavije i prvih mjeseci pod okupacijom, i *početak* je njena djelovanja u organiziranju NOP-a na vinodolskom tlu, što se u prvom redu opaža u osnutku partizanskog logora na Viševici i u okupljanju prvih boraca, u njihovim pripremama za oružanu borbu i izvršenje prvih akcija.

Na sastanku sudjeluju uglavnom komunisti Vinodola, dvojica iz Bribira, jedan iz Crikvenice, jedan iz Ledenica i trojica iz Selaca, ukupno njih sedam. A prisutnost Josipa Brnčiča, člana KPJ i borca radničke klase do sloma Jugoslavije, iskusnog partijskog čovjeka i dobro upućenog u političku situaciju u Hrvatskoj i u pripreme KPJ za oružanu borbu protiv okupatora, bila je korisna za raspravu na ovom sastanku. On je bio marksistički najobrazovaniji u krugu vinodolskih komunista i svakako je pomogao u donošenju odluke o dizanju ustanka. A ona je, po riječima V. Cara, »vrlo temeljita«, donijeta je poslije ozbiljne rasprave »odlučno i bez kolebanja da se ide u oružanu borbu«.

Osim toga, po direktivi R. Šupića sastanku je prisustvovao i Drago Švrljuga, član partijske organizacije u Hreljinu. To je značilo povezivanje ove organizacije s onima u Vinodolu. A neposredna posljedica toga bila je da je Švrljuga o odluci o stupanju u oružanu borbu na tlu Vinodola obavijestio članove hreljinske organizacije. To je djelovalo povoljno za pripremu boraca u ovom predjelu Hrvatskog primorja za oružanu borbu, pa je vinodolska odluka bila upravo putokaz i Hreljanima za organiziranje logora na Tuhobiću i za okupljanje prvih boraca u tom logoru.[101]

Konačno, ovaj sastanak u uvali Jesenova kao i onaj u Borićima, pokazuje da su Selca 1941. značajan politički punkt za cijeli Vinodol, da partijska organizacija osim rada u mjestu služi i kao partijska veza i da je sposobna i zrela da u tajnosti organizira dva ovako važna sastanka. Sastanak u uvali Jesenova, opet na tlu Selaca, predstavlja početak razvoja NOP-a u cijelom Vinodolu i usmjeruje rad partijske organizacije u Bribiru na osnutak prvog logora i okupljanje prvih boraca.

Ovakav sastanak, širok po duhu, sadržaju rasprave i donijetoj odluci, bez obzira na broj prisutnih komunista, značajan je napose po ovome:

p r v o, vremenski se održava vrlo rano što se tiče razvoja NOP-a u pojedinim krajevima Hrvatske, pa i Jugoslavije, a održava se već tada zato što je rad organizacija KPH u Vinodolu i do sloma Jugoslavije bio razgranat i uspješan, što su one imale iskustva u ilegalnom radu i bile revolucionarni punktovi pripravni i zreli za revolucionarne događaje;

d r u g o, što se prema mjestu održavanja — u vinodolskim Selcima — po sastavu sudionika i mjesta koja predstavljaju, održava u

[101] Usmeno saopćenje Josipa Kučana dato Andriji Kršulu.

onom predjelu Hrvatske, u Vinodolu, gdje žive samo Hrvati i što oni donose odluku o podizanju ustanka;

treće, do donošenja odluke o ustanku dovela je revolucionarna svijest i savjest vinodolskih komunista: revolucionarna s nacionalnog gledišta da se zemlja oslobodi okupatora i narod izvojuje slobodu i nezavisnost, revolucionarna i u smislu internacionalizma da se Sovjetskom Savezu pomogne u slamanju fašizma i oslobađanju naroda od fašističkog ropstva, i revolucionarna također u socijalno-ekonomskom pogledu da se poslije izvojevanja slobode i nezavisnosti izgradi novo društvo, društvo socijalističko, i svima radnim ljudima osiguraju sva ljudska prava.

Tako uočen i ovako prikazan, sastanak u selačkoj uvali Jesenova ima šire značenje. On nije bio običan sastanak, pa ni kao onaj u Boricima, ma koliko bio važan. Ovo je bio sastanak koji označuje prijelomni trenutak u radu Partije na tlu Vinodola. Na njemu su položeni temelji za formiranje NOP-a, za njegovo uključivanje u NOP Hrvatske kao sastavnog dijela NOP-a Jugoslavije i za organiziranje oružane borbe protiv okupatora.

III

UDIO PARTIJSKE ORGANIZACIJE U SELCIMA U IZVRŠENJU ODLUKE O USTANKU

Već je sastanak vinodolskih komunista s Radom Končarom u Selcima (12. I 1941) označio daljnje zbližavanje naprednih snaga vinodolskih mjesta i ujedinjavanje revolucionarnog radničkog pokreta na području cijelog Vinodola. Njihov novi sastanak, održan također u Selcima (ljeti 1941. u uvali Jesenova) značajan je upravo po daljnjem ujedinjavanju svih rodoljubivih snaga na čelu s Partijom i označuje početak rađanja NOP-a u Vinodolu. Od tada, zapravo, u Vinodolu se počinju okupljati sve rodoljubive snage, jer se u zaključcima sastanka veli, kako je formulirao A. Kršul, da treba »politički djelovati sa šire političke platforme okupljanja svih pripadnika koji žele da surađuju i da se bore protiv okupatora«. Sve se snage usredotočuju dakle na jedan cilj — na borbu protiv okupatora i ustaša u cijelom Vinodolu. Prema zaključcima skupa komunista, Vinodol je u nopovskom smislu cjelina koja će uz to surađivati i sa susjednim područjima u zajedničkoj borbi za oslobođenje. Stoga se i sudjelovanje jednoga mjesta, u ovom slučaju Selaca, može i mora sagledati u okviru Vinodola kao cjeline i u tom okviru može se uočiti ulogu mjesta u razvitku NOP-a i njegov doprinos NOP-u.

Kao mjesto dvaju spomenutih sastanaka komunista (Borići, uvala Jesenova), Selca su u ono vrijeme bila važan politički punkt u kojemu organizacija KPH djeluje u dosta specifičnim povoljnim okolnostima. Naime, kao što je u staroj Jugoslaviji Hrvatska pučka knjižnica bila

baza za rad komunista i svih naprednih snaga, dakle i ilegalne partijske organizacije, pod okupacijom je općinski ured središte te organizacije jer u tom uredu rade dva službenika koji su u isto vrijeme ljudi Partije (V. Lončarić, L. Hreljac). Uz lo, čvrsta i jedinstvena partijska organizacija s članovima SKOJ-a bila je i do sastanka u Jesenovoj organizator otpora ustaštvu i priprema za borbu protiv okupatora, a sada, poslije donošenja odluke o ustanku, javlja se jednim dijelom i kao izvršitelj te odluke u suradnji s partijskom organizacijom u Bribiru koja prve borce upućuje na Viševicu i tamo organizira partizanski logor.

Bilo je prošlo desetak dana od napadaja Njemačke na SSSR. Povodom toga CK KPJ objavio je proglas (22. VI) koji je bio poznat i u Vinodolu. To tvrdi B. Kalafatić,[102] a potvrđuju i drugi.[103] U tom proglasu iznio je CK kako su fašisti napali »na veliku i miroljubivu državu radnika i seljaka, na Sovjetski Savez«, i kako »dragocena krv herojskog sovjetskog naroda proliva se ne samo radi odbrane zemlje socijalizma, nego i radi konačnog socijalnog i nacionalnog oslobođenja radnog čovečanstva«. Iz toga se zaključuje da je ta borba »i naša borba, koju smo dužni podupirati svim snagama, pa i svojim životima.« Stoga se porobljenim narodima Jugoslavije upućuje ovakav poziv:

> »Vi koji stenjete pod okupatorskom čizmom, svi vi koji ljubite slobodu i nezavisnost, koji nećete fašističkog ropstva, znajte da je kucnuo čas vašeg skorog oslobođenja od fašističkih osvajača. Zato doprinesite i vi vaš deo u borbi za vašu slobodu, pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije. Borba Sovjetskog Saveza jeste i vaša borba, jer se on bori protiv vašeg neprijatelja pod čijim vi jarmom stenjete. Ne dajte se zavesti raznim domaćim reakcionarima koji su u službi fašističkih bandita. Vaše mesto jeste u borbenim redovima radničke klase, koja se bori za vašu istinsku slobodu i nezavisnost. Od te borbe zavisi vaša budućnost i budućnost vaše dece. Ako ljubite svoju slobodu i nezavisnost, ako mećete biti tuđi robovi, ako želite da se oslobodite fašističkog ropstva, onda pomognite svim sredstvima pravednu borbu velike i miroljubive zemlje socijalizma — Sovjetskog Saveza, ujedinite svoje snage protiv vaših ugnjetača, fašističkih osvajača, koji porobiše i opljačkaše vašu zemlju.«

A komunistima Jugoslavije obraća se CK KPJ posebno ovim rije-
čima:

> »Došao je onaj najteži čas koji smo mi u našoj borbi predvidjeli. Mi smo znali šta spremaju fašistički zločinci protiv SSSR-a i čitavog radničkog čovečanstva. Krvoželjni fašistički vlastodršci, koji drže u ropstvu isvoje narode i narode podjarmljenih zemalja, navestiše nam rat do istrebljenja, navestiše preko radija krvavi pokolj komunista. Mi tu borbu prihvaćamo, jer mi smo je očekivali i mi smo se na nju spremili. U toj borbi neće biti pardona ni jednom komunisti, deru se fašistički krvnici, a mi kažemo: u toj borbi neće biti pardona zločinačkim fašističkim vođama i njihovim vernim slugama, u toj borbi neće biti pardona fašističkoj finansiskoj oligarhiji i njezinim satrapima.

[102] B. Kalafatić, Formiranje ..., str. 636.
[103] Usmeno saopćenje V. Lončarića, A. Kršula i V. Cara.

Komunisti Jugoslavije! Ne oklevajte ni trenutka već se hitno spremajte za tu tešku borbu. Smesta prilagodite svoje organizacije i njihov rad za taj poslednji boj. Preduzmite sve da čim bolje osigurate naše dragocene kadrove koji su nam danas više nego ikad potrebni u toj borbi. Organizujte radne mase i predajte im vaše teško stečeno iskustvo. Stanite na čelo radnih i nacionalno ugnjetenih masa i vodite ih u borbu protiv fašističkih tlačitelja naših naroda. Odvažnost, disciplina i hladnokrvnost neka vlada među vama, jer vi morate time dati primer drugima. Izvršite svoju dužnost avangarde radničke klase Jugoslavije. Napred u poslednji i odlučni boj za slobodu i sreću čovečanstva!«[10*]

Pročitavši ovaj proglas, komunisti Vinodola još su više zbili svoje redove da slijede put na koji ih je pozvao najviši forum Partije s Titom na čelu. U vinodolskim mjestima narod ionako nije prihvatio ustaštvo, odbio je ustaše i okupatora. To je rekao i talijanski general Orssi u Novom Vinodolskom riječima da »narod ovoga kotara nije srdačno dočekao oslobodioce i saveznike«,[103] tj. ustaše i talijanske čete. Naprotiv, narod Vinodola prihvatio je put koji je pokazala Partija, put otpora i borbe, uključen u NOP Hrvatske kao dio NOP-a Jugoslavije.

I sada se u ovom prikazu nameće razmatranje kako se Selca, kao jedno od vinodolskih mjesta, uključuju u NOP i što pridonose na početku oružane borbe u ljetu 1941. na području Vinodola.

Organizacija KPH u Selcima je tada jedina politička snaga u mjestu. Ona svoju djelatnost usmjeruje istodobno na daljnji politički rad i organizira prijenos hrane i oružja te drugog materijala prvim borcima na Viševici.

U njoj i dalje djeluje sekretar V. Lončarić i članovi A. Kršul, i VI. Car, a ulaze još Nikola Lončarić Andrinić i kandidat L. Hreljae. Početkom srpnja 1941. dobiva još jednog člana. U svoje rodno mjesto dolazi tada Mate Kršul. On je već otprije jednim dijelom poznavao političke prilike u mjestu i rad partijske organizacije, a donekle i u ostalim mjestima Vinodola. Prvu predodžbu o NOP-u u Hrvatskom primorju dobio je od Ivana Jeličića Tominčića krajem lipnja u Zagrebu gdje su se oni slučajno susreli i porazgovarali. Jeličić je tada još radio u Vrbovskom i dolazio je u Zagreb po partijskoj liniji, pa je Kršula povezao i s nekim drugovima. Po dolasku u Selca Kršul je odmah došao u vezu sa sekretarom V. Lončarićem i uključio se u partijski rad. Tada se upoznao i s Josipom Bmčićem.[106]

Partijska organizacija izdaje i dalje radio-vijesti, a pripremaju ih, kao i do tada, Lončarić i Hreljae. Umnažaju ih na stroju, dijele članovima Partije i simpatizerima, ali se sada postupno širi krug mještana koji ih čitaju prema uputi: »Pročitaj i daj dalje«. Osim radio-vijesti umnažaju se i lokalne vijesti i vijesti o akcijama partizana.[107]

[1M] Zbornik NOR-a, I, str. 12, 16, i 17.

[105] Izvještaj ustaškog povjerenika za kotar Novi Vinodolski prof. Aleksandra Zoričića. — MNO-FNRJ. Br. reg. 43/1-6, k. 236. CHRPR — fotosnimak XXVI1/330-331.

[106] Mate Kršul, pismeno saopćenje, bez datuma, iz početka 1973. Kod autora. — J. Brnčić, usmeno saopćenje od 9. X 1970. dato autoru.

[107] A. Kršul, Sjećanja..., str. 19.

U prvoj polovini srpnja iz Sušaka je putem veza poslan letak »U borbu«. Izdao ga je OK KPH za Hrvatsko primorje.[108] Sastavio ga je tadašnji član OK KPH Dušan Diminić jer je OK, prema njegovu sjećanju, odlučio »da se jednim letkom u ime Okružnog komiteta obratimo na narod.« O letku daje još ova obavještenja:

> »Bio je to poziv narodu na otpor okupatoru. Znak da počinje organizirana borba protiv njega za oslobođenje zemlje. U letak sam unio i misao o oslobođenju Istre, jer sam to sam čvrsto želio (Diminić je porijeklom iz Istre — op. V. A.), a znao sam da će takav poziv naići na povoljan odjek kod stanovništva.«

Diminić tome dodaje da je letak umnožen na šapirografu i »rasturen u velikom broju primjeraka po čitavom gradu i okolici.«[109]

Raspačan je, međutim, i mnogo šire kada je poslan i u Selca. Na području Selaca i Crikvenice rasturili su ga članovi KPH i SKOJ-a zajedno s naprednim omladincima.[110]

Uz rad partijske organizacije u mjestu dolazi do povezivanja s komunistima u drugim mjestima, osim dosadašnjih veza s Bribirom i Crikvenicom. Tako Mate Kršul kao član partijske organizacije u Selcima dolazi u vezu s Josipom Đerđom, koji je iz Zagreba došao najprije u Kraljevicu, a u srpnju preselio se u Novi Vinodolski. Tu se, kako Đerđa kaže, »počeo oslanjati na grupu ljudi koji nisu bili članovi KPH, ali su bili dobri za rad.«[111] To potvrđuje i Ivica Radetić Ferdo kada piše da je Đerđa »vrlo brzo okupio u Novom simpatizere komunističke partije i oformio prvu partijsku organizaciju u Novom.« Za sekretara je bio izabran Ivica Radetić Ferdo, a članovi su bili Franko Krišković-Vranješa, Ivan Šebalja i Marija Vuković Dunja.«[112]

U srpnju 1941. došao je u Crikvenicu Vlado Matetić koji se također povezao s Matom Kršulom, prema tvrđenju obojice.[113] Kršul još iznosi da se je upoznao i s Viktorom Bubnjem. Do tih veza došlo je posredovanjem V. Lončarića, sekretara partijske organizacije u Selcima.[114]

Potkraj srpnja 1941. došao je u Selca također Ivo Marinković Slavko, sekretar OK KPH Karlovac i sekretar Vojnog komiteta u Karlovcu, koji je vodio brigu i o Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju. Prema pisanju B. Petrovića Marinković je u srpnju 1941. donio u Karlovac

[108] Letak je prvi put objavljen u mojemu radu »Narodni heroj Nikola Car u narodnooslobodilačkoj borbi Hrvatskog primorja i Gorskog kotara«. Jadranski zbornik, II, Rijeka—Pula 1957, str. 34—35. V. Dokumenti uz Dio III.

[109] D. Diminić, Sjećanja..., str. 136. Kod autora.

[110] A. Kršul, Sjećanja..., str. 21.

[111] A. Đerđa, usmeno saopćenje od 9. X 1970. dato autoru.

[112] Ivica Radetić-Ferđo, Novi Vinodolski u Narođno-oslobodilačkoj borbi 1941.—1945. godine. Spomen knjiga Narodne čitaonice Novi Vinodolski 1845.—1955. Novi Vinodolski 1958, str. 14.

[113] M. Kršul, pismeno saopćenje. Vlado Matetić, pismeno saopćenje od 9. X 1970. dato autoru.

[114] M. Kršul, isto.

odluku CK KPJ o oružanom ustanku. Odlučeno je da se s njom upoznaju sve organizacije u gradu, na Kordunu i Baniji te u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju. Polovinom srpnja došao je u Karlovac i Rade Končar i tada je zaključeno da Josip Kraš krene na Kordun i Baniju, Petrović da ostane u Karlovcu i održava veze, a Marinković da pođe u Gorski kotar i Hrvatsko primorje. Na put je krenuo oko 20. srpnja 1941.[115]

Tada je već bio objavljen i Marinkoviću svakako poznat proglas CK KPJ od 12. srpnja 1941. Objavljen je tri tjedna poslije napadaja Njemačke na SSSR, u njemu se ukazuje da se »džinovska borba protiv fašističkih osvajača« ne vodi samo za narode Sovjetskog Saveza, nego se »ona tiče i nas«; štoviše, »ona se tiče svih porobljenih naroda, ona se tiče svih onih kojima preti opasnost porobljavanja, ona se tiče čitavog kulturnog sveta.« Ustvrdivši ovo, u proglasu se dalje kaže:

> »Svi ti narodi simpatišu, dive se herojskoj borbi Crvene armije i spremni su da pomažu pravednu borbu Sovjetskog Saveza, jer su danas svjesni toga da je ta borba sovjetskog naroda ujedno i njihova borba; oni su svjesni toga da je to borba na život i smrt protiv najvećeg neprijatelja čovečanske slobode, kulture i napretka. U čitavom svetu danas je već stvoren jedinstveni front svih demokratskih progresivnih snaga u borbi protiv mraka, nasilja i ropstva — protiv fašizma.«

Obraćajući se zatim izravno narodima Jugoslavije, CK KPJ nastavlja:

> »Vaša je zemlja porobljena i opljačkana od tih istih zločinaca koji se drznuše da dignu svoje okrvavljene kandže na Sovjetski Savez. Vi ste bili pobeđeni u ratu, ali niste pokoreni. Slavne tradicije borbi za pravdu i slobodu vaših dedova ne smeju biti zaboravljene. Sada je vreme da pokažete da ste dostojni potomci svojih slavnih predaka. *Sada je vreme, sada je kucnuo čas da se dignete svi kao jedan u boj protiv okupatora i njihovih domaćih slugu, krvnika naših naroda.* Ne prezajte ni pred kakvim terorom neprijatelja. Na teror odgovarajte masovnim udarom po najosetljivijim točkama fašističkih okupatorskih bandita. Uništavajte sve — sve što koristi fašističkim osvajačima. Ne dozvolimo da naše železnice prevoze ratni materijal i druga sredstva koja služe fašističkim hordama u njihovoj borbi protiv Sovjetskog Saveza. Stvorimo od naše zemlje opsednutu tvrđavu za fašističke osvajače.«

Pozivajući dalje komuniste Jugoslavije da organiziraju partizanske odrede, CK KPJ im poručuje:

> »Komunisti, na vama leži težak, ali častan zadatak organizacije izvođenja teške borbe sa krvoločnim fašističkim zločincima. Imajmo 'stalno u vidu da sovjetski narodi liju potocima svoju dragocenu krv za sipas čitavog čovečanstva i to nam nalaže da ne oklevamo ni časa, da se svim snagama i sredstvima borimo u prvim redovima naroda protiv fašističkih zločinaca koji ugnjetavaju našu zemlju i koji su napali na veliki i snažni Sovjetski Savez nadajući se brzoj pobedi kako bi onda lakše podjarmili čitav svet. Ti banditi dobijaju sve jače

[115] B. Petrović, Djelatnost karlovačke organizacije..., str. 115.

> i jače udarce od slavne Crvene armije. Naš je zadatak da na ovome našem frontu, u našoj zemlji stvorimo za fašističke osvajače propast, a ne bazu za snabdevanje fašističkih hordi na severa. Budimo hrabri, budimo uporni, budimo brzi u svojim akcijama, jer tu je u pitanju čast naše Komunističke partije kao najborbenijeg odreda radničke klase, tu je u pitanju čast našeg naroda.«

A završne riječi u proglasu upućene su radnicima, seljacima, građanima i omladini Jugoslavije s pozivom »u poslednji boj« i glase:

> U boj! U boj protiv fašističke okupatorske bande koja teži da istrebi ne samo najveće borce naroda, već i Slovene na Balkanu, koja teži da podjarmi čitav svet, koja teži da zavede najstrašniju vladavinu nad narodima koju pamti istorija. U boj, jer je sad kucnuo čas da zbacimo okupatorski fašistički jaram. U boj, jer to je naš dug pred sovjetskim narodom koji se bori i za našu slobodu. U boj, u poslednji boj za uništenje fašističke zaraze!«[118]

S takvim uputama CK KPJ krenuo je na put i Ivo Marinković.

Zadržavši se najprije u Ogulinu i obišavši potom neka mjesta u Gorskom kotaru, Marinković je, kako izrično kaže B. Petrović, »otišao u Selca na vezu koju sam ranije ugovorio s Brozičevićem.«[117] Marinković je dakle bio obaviješten da je u Selcima politički punkt Partije za vezu, da je tamo aktivna partijska organizacija, i bio je upućen na njezina sekretara V. Lončarića. Petrović dodaje da je Marinković »u Primorju održao nekoliko sastanaka i svuda je govorio o ustanku i našim zadacima u odnosu na nj.«[118]

S Petrovićevim kazivanjem podudara se i usmeno priopćenje V. Lončarića, ondašnjeg sekretara partijske organizacije u Selcima. On iznosi da je Marinković prvi put došao u Selca u srpnju. Potražio je Lončarića u općinskom uredu i tu je s njim razgovarao. Tražio je vezu s Bribirom i tamo ga je odveo A. Kršul.[119]

Tom prilikom Marinković se sastao u Novom Vinodolskom također s Ladislavom Vivodom. Sastanak je bio ugovoren i održan je na plaži poslije objeda. Vivoda je tada bio učitelj u Mataija Dragi i pripadao je s Milan Mataijom i Perom Komadinom istoj partijskoj organizaciji. Marinković je bio o tome obaviješten i htio se porazgovoriti o pripremama ustanka, dajući upute u tom smislu. U Novom Vinodolskom Marinković je ostao više dana i Vivoda ga je sretao na ulici, ali se nisu pozdravljali. Tada se Marinković sastao i s Tomom Strizićem.[120]

U isto je vrijeme partijska organizacija u Selcima organizirala daljnje skupljanje i prijenos već sakupljene hrane iz Selaca u Bribir, namijenjene prvim borcima u logoru koji se imao osnovati. Već je prije partijska organizacija bila zaključila da se prilikom svake podjele namirnica mještanima iz općinske aprovizacije izdvoji dio tih namirnica

[118] Zbornik NOR-a... I, str. 18—21.
[117] B. Petrović, Djelatnost karlovačke organizacije..., str. 63.
[118] Isto.
[119] V. Lončarić, usmeno saopćenje.
[120] L. Vivoda, usmeno saopćenje od 5. II 1971. dato autoru.

za potrebe logora u šumi. Zadatak su uspješno izvršili blagajnik V. Lončarić i bilježnik L. Hreljac.[121] Tako izdvojenu hranu trebalo je odmah platiti. U tom je tada pomogla Nada Novosel, supruga Josipa Brnčića, nalazeći se s mužem u Selcima. Partijskoj organizaciji poklonila je iznos od 80.000 dinara.[122] Za nabavu hrane iz drugih izvora osim aprovizacije tada nije postojala nikakva mogućnost, jer u slobodnoj prodaji hrane nije bilo, a mještani nisu imali nikakvih zaliha. Od dobivenog novca nabavljen je i papir, boja za štampanje i sanitetski materijal.[123]

Ivo Marinković, sekretar OK KPH Karlovac

Korišćenjem općinske aprovizacije za nabavu hrane za NOP cijelo je mjesto — a za to nije znalo i nije smjelo znati — sudjelovalo u toj akciji za prve borce. »Mi smo tada smatrali — piše član partijske organizacije A. Kršul — da je ovo najbolji način i da nam Selčani neće to zamjeriti, iako je to značilo oduzimanje od njihova obroka, jer se je radilo o općoj borbi, i u takvoj situaciji lakše je bilo podnositi glad pod krovom, nego danju i noću pod vedrim nebom uz ratna naprezanja.«[124]

[121] A. Kršul, Sjećanja..., str. 16a i 18.
[122] Isto, str. 18. Također: J. Bmčić, usmeno saopćenje od 9. X 1970. dato autoru. Tu pomoć, ne navodeći iznos, spominje i A. Tus, Bribir... str. 108.
[123] A. Kršul, Sjećanja..str. 16a i 18.
[124] Isto, str. 18.

Ovako sakupljenu hranu trebalo je još prenijeti u Bribir. To nije bio lak zadatak u okupacionim prilikama u mjestu. Izvršenje ovoga zadatka bilo je povjereno Nikoli Lončariću Andriniću. Kuća njegovih roditelja na periferiji mjesta, na Brdu (danas Ulica Vjekoslava Jeličića 45), postala je sabiralište materijala, živežne namirnice iz općinskog skladišta do ove kuće prenosili su u vrećama skojevci Valentin Lončarić (Rataj) i Luka Antić (Peverin) te simpatizer Miho Lončarić (Hreljin) uvečer, u prvi sumrak.[125] Posao su obavljali s uspjehom i nitko nije bio uhvaćen. Dio materijala prenijele su i pojedine mještanke u koševima, odlazeći u Bribir na obradu svoga zemljišta. N. Lončarić prevozio je materijal kolima do svoga posjeda u predjelu Duboki, na putu u Novi Vinodolski, kamufliran na razne načine da okupator to ne opazi. Odatle se materijal prenosio na leđima puteljcima kroz šumarke u Bribir. N. Lončarić je katkad prevozio kolima i do toga grada.[126]

U mjesecu srpnju bile su prilike pod okupacijom inače sve teže za ilegalan rad. I ustaše i okupator poduzimaju sve strože mjere i u mjestima Vinodola.

U Crikvenici je postojala ustaška vojnica. Njeno je zapovjedništvo izdalo 11. srpnja 1941. odredbu protiv Židova. Po toj odredbi svi Židovi mjesta Crikvenice »i bliže i daljnje okolice« moraju na prsima nositi žutu vrpcu sa slovom »Ž« (Židov), ne smiju posjećivati javne lokale, teniska igrališta, kupališta, javne trgove, zabavišta, kupovati mogu samo kod trgovaca Židova, ne smiju razgovarati »s vojnicima hrvatske države« ni s talijanskima, ne smiju izlaziti poslije 21 sata i ne smiju kupovati živežne namirnice na tržnici prije 10 sati. Za prekršaje određena je kazna — strijeljanje. Građanstvo se prema toj odredbi poziva »da apsolutno ne dolazi u dodir sa Židovima ... kao i sa svim Srbima ... jer će svaki koji se pronađe biti najstrožije kažnjen.« Na temelju poglavnikove odredbe ovu je izdao ustaški satnik Zlatko Bednjanec.[127]

Talijanske vojne vlasti poduzimale su mjere koje su izazivale negodovanje kod pučanstva. To priznaju čak i ustaške vlasti. Tako se u jednom izvještaju iznosi da odnosi s talijanskom vojskom »nisu na zavidnoj visini, jer Talijani čine dosta smetnje našim vojnim vlastima u prigraničnom pojasu«, dakle i u Hrvatskom primorju. Navode se i razlozi za »negodovanje« hrvatskog stanovništva. Oni su u ovome:

— »Što se u svakom mjestu gdje su nastanjene talijanske jedinice dešavaju česti incidenti između naših službenika i njihovih vojnih vlasti, a sve u cilju zaštite Hrvatske imovine, koju talijanske vojne vlasti smatraju svojim plijenom, i što su u materijalnom pogledu pristrasni, što narod sve vidi i smatra u njima svoga materijalnog neprijatelja.

— Što talijanski vojnici nanose narodu štetu po voćnjacima, pašnjacima, poljima itđ. Ima se izvještaja od pouzdanih lica, da su talijanski vojnici na pojedinim mjestima preko noći kopali iz zemlje krompir, koji je predhodnog dana bio posađen.

[125] V. Lončarić i L. Antić, usmeno saopćenje.
[128] A. Kršul, Sjećanja..., str. 18.
[127] VII, arhiva, br. reg. 41/5-3, k. 239. CHRPR, fotosnimak XXV/66.

— Što talijanski vojnici sa gordošću govore između pučanstva, kako neka mjesta pripadaju Italiji i ako ta mjesta po provizorno povučenoj granici pripadaju našoj državi.«

Ovome se dodaje da »u primorskom dijelu područja Hrvati očajavaju, jer im talijanske vlasti nasilno sprečavaju ribolov«, a pitanje ribolova »je životno pitanje za prehranu našeg naroda na Primorju.«[12®]

Tako prikazuju ustaše svoje odnose sa svojim »saveznicima«, s talijanskim fašistima na tlu NDH, tj. na području pod talijanskom okupacijom. Spominju i »negodovanje« hrvatskog stanovništva, ali ne kazuju da je to »negodovanje« usmjereno istodobno i prema njima. U stvari, narod u Hrvatskom primorju pružio je otpor i ustašama i okupatoru. On se pripremao za oružanu borbu.

U takvim prilikama potkraj srpnja 1941. partijska organizacija u Bribiru izvršava jedan od zaključaka sastanka vinodolskih komunista
0 podizanju ustanka. Ona tada šalje na Viševicu Franju Muretu, svoga člana od 1940, a s njim odlazi također Petar Spoja. Njih dvojica su osnivači partizanskog logora na Viševici a uskoro im se pridružio i Josip Veljačić-Zebić. Prema izjavi Franje Murete logor je osnovan 28. srpnja 1941,[129] koji datum navodi i Mladen Plovanić.[130] Ovime se ispravlja prijašnji navod B. Kalafatića i A. Tusa da je to bilo 25. srpnja 1941,[131] U zborniku »Istra i Slovensko primorje« iz 1952. Vinko Antić piše da je ovaj logor osnovan krajem srpnja 1941,[132] a tako se redovno tvrdi
1 u enciklopedijama.[133]

Poslije Franje Murete i drugova na Viševicu odlaze Tomo Strizić i Blaž Kalafatić. Dan njihova odlaska nije donedavno bio sigurno utvrđen, ali iz jednog ustaškog dokumenta o hapšenju Strizića i Kalafatića od 29. srpnja 1941, kojim se koristi Mladen Plovanić, zaključuje se da su ih oružnici pokušali uhapsiti 30. ili 31. srpnja 1941.[134] Prema tome, jednog ili drugog dana obojica su napustili Bribir, izbjegnuvši hapšenje, i otišli u logor na Viševici. Tako je ispravljen i podatak da su ustaški oružnici pokušali uhapsiti Strizića i Kalafatića već 28. ili 29.

[128] Izvještaj zapovjednika kopnene vojske u Zagrebu o situaciji od 10. do 20. VII 1941. od 21. VII 1941. Zbornik NOR-a, Beograd 1952, V, 1, str. 263.

[129] Živko Dražić, Sjećanja ne blijede. Večernji list. Zagreb 21. I 1974, str. 7.

[130] Mladen Plovanić, Narodni heroj Tomo Strizić, Novi list, XXVII, 127, Rijeka 1—2. VI 1974. str. 6.

[131] B. Kalafatić, Formiranje..., str. 638. A. Tus, Bribir..., str. 110.

[132] Istra i Slovensko primorje. Zbornik. Beograd 1952, str. 239.

[133] Tako navodi L. Vivoda u jedinici »Bribir (vinodolski) u Narodnooslobodilačkom ratu«, Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1956, sv. 2, str. 206. Isto navode u isv. 3 iste enciklopedije Franjo Bilan i Vinko Braniča u prilogu »Gorski kotar i Hrvatsko primorje u NOR-u«, str. 505. Isto u Vojnoj enciklopediji, Beograd 1959, sv. 2, str. 55 Frane Smole u jedinici »Bribir«, a Vinko Braniča u VE, Beograd 1960, sv. 3, str. 391 u prilogu »Gorski kotar i Hrvatsko primorje u NOR-u«.

[134] Mladen Plovanić, Prilog istraživanju ustaških i talijanskih represivnih mjera u Vinodolu 1941. Jadranski zbornik, IX, u štampi.

srpnja 1941,[135] jer je nalog za njihovo hapšenje uputio Ustaški logor u Novom Vinodolskom oružničkoj postaji u istom mjestu tek 29. srpnja 1941.

Poslije odlaska Strizića i Kalafatića iz Bribira na Viševicu partijska organizacija u Bribiru nastavlja rad. Ona i dalje održava vezu s partijskom organizacijom u Selcima, a ova se putem bribirske povezuje s političkim rukovodstvom u logoru na Viševici, napose s Tomom Strizićem.

U Selca su odmah prodrle vijesti o odlasku prvih boraca u šumu. Početkom kolovoza na Viševicu je otišao i Josip Brnčić koji se do tada zadržavao u Selcima i surađivao u mjesnoj partijskoj organizaciji.[130] Brnčić je otišao prema dogovoru dan poslije odlaska Strizića i Kalafatića. Na Viševicu ga je odveo preko Bribira Srećko Mureta.[137]

Prve vijesti o »šumarima«, kako su bili nazvani prvi borci u šumi, odjeknule su povoljno u Selcima, prepričavale su se, govorilo se čak o velikoj snazi i katkad prelazilo u legendu. Ali su stizale i vijesti o borbama partizana u drugim krajevima Hrvatske i Jugoslavije, što je primano s radošću i djelovalo je na uključivanje u redove NOP-a. Doduše, u ustaškoj i talijanskoj štampi izlazile su vijesti o uspjesima njemačke vojske na istočnom frontu, ali su te vijesti, makar bile djelomično i točne, primane s rezervom i nepovjerenjem. Međutim, partijska organizacija nastavila je izdavanje mjesnih radio-vijesti prema emisijama radio stanice London i Moskva. Tako su te vijesti točnije upoznavale mještane sa stanjem na bojištima, a vijesti o akcijama partizana u našoj zemlji mobilizirale su mještane za rad u NOP-u i za pružanje pomoći borcima.[138]

Aktivisti u mjestu inače nisu mirovali. Okupatoru zadaje mnogo brige i jada pisanje parola. Tu akciju vodi partijska organizacija s članovima SKOJ-a i s naprednim omladincima vrlo uspješno. Ispod svake talijanske parole »Vinceremo« koje je okupator polijepio po zidovima u mjestu, napisano je »Vederemo«. Ostale su parole glasile: Živio SSSR, Živjeli partizani, Živjela KPJ, Živio SKOJ, Živjela Crvena armija, Van okupatori. Parole su ispisivane po sistemu trojki. Svaki skojevac imao je grupu od tri omladinca i s njima je izvršavao zadatke koje je dobivao od svoje organizacije. Sve je to izvršavano brzo, uspješno, bez kolebanja, s oduševljenjem u borbi protiv okupatora.[139]

Skojevci i omladinci htjeli su vršiti diverzije u samom mjestu, »inspirirani borbom i akcijama partizana.« Tako su polovinom kolovoza 1941. predložili sekretaru partijske organizacije V. Lončariću da bace bombe na talijanske vojnike kada gledaju prikazivanje filma na mjesnom trgu. Kako je u Selcima bio važan punkt za ilegalan rad u Vinodolu i kako je partijska organizacija izvršavala zadatke u tom

[135] B. Kalafatić, Formiranje.... 638. A. Tus, Bribir..., str. 110.
[136] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 18.
[137] J. Brnčić, usmeno saopćenje dato 9. X 1970. autoru.
[138] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 19.
[139] Isto, str. 19 i 20.

pravcu, to je sekretar Lončarić upozorio mlade predlagače da li su razmišljali o tome koliko bi djece moglo nastradati i kako bi mogli upropastiti sve što je do tada postignuto na vezama s Crikvenicom, Novim Vinodolskim i Bribirom.[140] Osim toga, partijska organizacija u Selcima održavala je tada veze i s višim partijskim forumom s kojim je tako bila povezana i partijska organizacija u Bribiru.[141] Shvativši odmah važnost punkta NOP-a, mlađi u Selcima odustali su od izvršenja ovakve diverzije u mjestu jer bi okupator sigurno poduzeo oštre mjere i u mnogo čemu omeo i otežao do tada dobro razvijen i uspješan ilegalni rad.

Prenošenje hrane iz mjesta u šumu i dalje je nastavljeno, koliko se moglo izvući iz aprovizacije. Prevozio je i dalje Nikola Lončarić Andrinić. S njim se sastao i Andrija Tus, tada borac s Viševice, i dogovorio se o prebacivanju hrane i pušaka iz Selaca. Dva puta je N. Lončarić prevezao materijal svojim kolima i volovima u šumu do predjela Ravno iznad Bribira.'[42]

Iz šume je tada zatraženo da se nabavi eksploziv. Pitanje je bilo gdje ga naći, kako se snaći i nabaviti tako potrebno sredstvo za vršenje akcija na prugu. Tada se član partijske organizacije u Selcima Andrija Kršul obratio kandidatu KPH Josipu Poboru Polčiću, po zvanju cestaru, misleći da on ima eksploziva za svoje potrebe u službi, ali ga nije imao. Pobor je, međutim, priopćio da je na mostu u Novom Vinodolskom ostalo eksploziva što ga je bila postavila jugoslavenska vojska. Drugoga dana Pobor je iz Novoga donio dva velika omota po desetak kilograma, koje je izvadio zajedno s Mikulom Piškulićem, cestarom iz Novoga, i ova je pošiljka odmah poslana u šumu preko Bribira.[143]

Okupator do tada nije ništa primjećivao, nije otkrio taj ilegalni rad partijske organizacije u Selcima. Ipak je on počeo uočavati neke pojave i počeo je više pratiti događaje. Naročito je počeo kontrolirati komuniciranje s kućom Nikole Lončarića Andrinića. I prvu premetačinu u mjestu izvršio je u toj kući 10. kolovoza 1941. Upravo prije toga oko 21 sat u tu je kuću Andrija Kršul donio pisaći stroj, kancelarijski papir, nekoliko pari odijela i cipela, sve to predao Lončariću i uputio se svojoj kući koja nije mnogo udaljena. Udaljivši se, začuo je galamu talijanskih vojnika i lupanje na vrata Lončarićeve kuće. A tek što se vratio u svoju obiteljsku kuću, čuo je kako vojnici lupaju na vrata. Prišao je i otvorio. Dvadesetak vojnika upalo je u Kršulovu kuću s jednim oficirom, koji je u Kršula uperio pištolj, dok su vojnici vršili premetačinu. Jedni su upali u podrum, drugi u sobu i kuhinju, sve premetnuli i razbacali. Ništa nisu našli osim komada papira na kojemu je bila ispisana neka pjesmica. Kada su otišli, Kršul se vratio u kuću N.

[140] Isto, str. 20.
[141] A. Tus, Bribir..., str. 109.
[142] Isto, str. 108 i 11.
[143] A. Kršul, Sjećanja..., str. 19. Također: V. Lončarić, A. Kršul i V. 'ar, usmeno saopćenje.

Lončarića i od njega saznao da su vojnici izvršili premetačinu, ali je sve prošlo u redu. Poslije ovoga okupatorski su vojnici češće obilazili i pretresali Lončarićevu kuću, ali nikad nisu ništa uspjeli pronaći, iako je ova kuća i dalje bila sabiralište materijala za borce u šumi.[144]

Ipak, iz samog mjesta više se nije moglo slati dovoljno hrane ni pronalaziti eksploziv. Trebalo je potražiti nove izvore. Oni su i nađeni. Iz Selaca su se članovi Partije i SKOJ-a s grupom mještana zaposlili na gradnji ceste Novi—Senj na dionici Povile, mjestancu blizu Novoga Vinodolskog. Skojevac Luka Antić primio je zadatak da kao kuhar izdvoji od količine za svaki obrok dio namirnica. On je to i činio. Onda su taj izdvojeni dio skrivali u svome stanu Valentin Lončarić (Rataj) i Zvonko Brozović (Lanić).[145] To se isto činilo s eksplozivom namijenjenim za gradnju ceste tako da se pri svakom paljenju mina polovica eksploziva uzimala i spremala u skrovište.

U ovoj manipulaciji sudjelovali su osim Luke Antića, Valentina Lončarića i Zvonka Brozovića još Nikola Kršul šunšur, Andrija Kršul i Vlado Car. Ovako izdvojene količine hrane i eksploziva prenošene su subotom kada su radnici išli na nedjeljni odmor, na biciklu u Selca i odatle u Bribir. I ovaj je zadatak izvršavan bez pogovora i bez mnogo objašnjenja. Ipak, budući da je prenošenje na biciklu kroz Novi Vinodolski gdje je bio jak talijanski garnizon, bilo vrlo opasno, partijska organizacija u Sclcima uputila je svoga člana V. Cara na Viševicu da Tomi Striziću predloži da se i hrana i eksploziv prenose direktno iz Povila u šumu. To je bilo i lakše i manje opasno, jer na putu iz Povila do šume nije postojala talijanska kontrola. Na to nije dat pristanak i po Caru je poslana poruka da se i dalje za prijenos materijala koristi dotadašnja veza preko Bribira. Ovom je prilikom V. Caru dat zadatak da partijska organizacija u Selcima nabavi i pošalje topografske karte Hrvatskog primorja i Gorskoga kotara i jedan dvogled. Ovo je uspjelo nabaviti u toku jedne noći i odmah je poslano u šumu.[146]

Partijska organizacija u Selcima više nije mogla svršavati sav posao. Trebalo je proširiti krug ljudi i uključiti ih u redove NOP-a. To je i učinjeno.

Od prijašnje grupe sokola prvo se pristupilo Ivanu Poboru, brijaču, koji se odazvao pozivu na suradnju.[147] On je svakoga dana brijao dra Svetozara Ritiga. Sekretar V. Lončarić uputio je Pobora da Ritiga zamoli za novčanu pomoć za NOP. Ritig je dao svoj prilog i ujedno je ispitivao što se događa u mjestu. Pobor je o tome izvijestio sekretara Lončarića, a ovaj je poslije toga slao Ritigu ilegalnu štampu.[148] Tako je partijska organizacija u Selcima povezala dra Ritiga s NOP-om i obavještavala ga o događajima i akcijama.

[144] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 22.
[14,5] Isto. str. 19. Također usmeno saopćenje L. Antića.
[146] A. Kršul, Sjećanja..., str. 19 i 20. Također usmeno saopćenje V. Cara i L. Antića.
[147] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 20.
[148] V. Lončarić, usmeno saopćenje od 17. II 1973.

Međutim, povećanju broja aktivista NOP-a pristupilo se i osnivanjem mjesnog NOO-a u kolovozu 1941.

U mjestu je sve više politički djelovao član partijske organizacije Mate Kršul. U njegovoj kući (sada Prilaz Vjekoslava Jeličića 7) održan je partijski sastanak kojemu su prisustvovali osim M. Kršula Vjekoslav Lončarić, Vlado Car, Andrija Kršul i Nikola Lončarić Andrinić. Mate Kršul najprije je prikazao vojnu i političku situaciju u zemlji i obrazložio kako je potrebno da se u mjestu osnuje Narodnooslobodilački odbor (NOO). To je prihvaćeno i u odbor su izabrani ovi mještani: za predsjednika Vjekoslav Lončarić, sekretar partijske organizacije, a za članove Nikola Lončarić Andrinić, Petar Lončarić Bubnjar, Ivan Pobor, brijač i Juraj Jeličić Spiro. Poslije skorog odlaska iz mjesta Jurja Jeličića u NOO izabrani su Petar Lončarić Osina i Marijan Pobor Belac.[149] Odbor je preuzeo zadatak da skuplja hranu, novac, odjeću i razni materijal za borce u šumi.[150]

Uz djelovanje u mjestu, politički rad partijske organizacije u Selcima širio se sve više i izvan mjesta. To je počelo povezivanjem člana ove organizacije Mata Kršula s Josipom Đerđom u Novom Vinodolskom i s Vladom Mateticem u Crikvenici. Suradnju s Kršulom potvrđuju i Đerđa i Matetić.

Već je navedeno kako je inicijativom J. Đerđe došlo do osnutka partijske organizacije u Novom Vinodolskom. A u kolovozu se takva organizacija osniva i u Crikvenici i njezin je član također V. Matetić. Organizacija je inače osnovana u barci prigodom vožnje da okupator ne opazi grupiranje više ljudi. Njeni su članovi Rafe Broziče-vić, Viktor Bubanj, Vlado Matetić i Karlo Radii, a za sekretara je izabran Viktor Bubanj. Tako je V. Matetić kao član crikveničke organizacije počeo surađivati s Matom Kršulom. S Mateticem se sastajao i drugi član partijske organizacije iz Selaca, naime Vlado Car koji je bio zadužen za rad SKOJ-a u Vinodolu, a kao đak zidarske škole bio je šire povezan s omladinom. U Crikvenici je tada osnovana i organizacija SKOJ-a, a formiran je i studentski aktiv skojevaca. Sačinjavali su ga Stanko Car, Vito Gašparović, Vlado Manestar, Mario Matejčić i Ljubo Stipanić. S ovim aktivom surađivao je Vlado Matetić.[151]

Na uspostavljanju daljnjih veza s pojedinim mjestima Vinodola u cilju osnivanja partijskih organizacija bilo je tada angažirano i partijsko rukovodstvo partizanske jedinice na Viševici. Početkom kolovoza održan je sastanak i odlučeno je da se uspostave veze s Drežnicom i s Fužinama i prošire veze u Vinodolu i s Vinodolom.[152] U Drežnicu je tada otišao Milan Mataija, u Lič i Fužine Andrija Tus, a u Vinodol Tomo Strizić.[153]

[149] V. Lončarić, A. Kršul i V. Car, usmeno saopćenje. Također A. Kršul, Sjećanja ..., str. 21.
[150] V. Lončarić, usmeno saopćenje.
[151] V. Matetić, pismeno saopćenje od 9. X 1970.
[152] M. Plovanić, pismeno saopćenje od 22. I 1975.
[153] Isto. — A. Tus, Bribir..., str. 115.

Strizić je došao u Bribir oko 10. kolovoza 1941. i tada su iz omladinskog aktiva u Bribiru određeni omladinci za vezu s pojedinim mjestima: Josip Dorić sa Selcima, koji je i dotad održavao tu vezu,[154] a Mladen Plovanić s Grižanima. Istodobno su Franjo Antonić Dogljač i Mladen Plovanić preuzeli obvezu da obavijeste neke drugove iz Grižana, Triblja, Crikvenice i Selaca da dođu u Bribir na sastanak s Tomom Strizićem. Kako u Grižanima nisu nikoga našli, sastanak sa Strizićem održan je bez ijednog druga iz Grižana.[155] Održavanje ovoga sastanka potvrđuje i A. Tus, ne iznoseći kako je do njega došlo.[156]

S Grižanima je ipak trebalo što prije uspostaviti vezu, pa je to preuzeo Blaž Kalafatić došavši s Viševice i smjestivši se ilegalno u selu Dragaljin. Poslao je M. Plovanića u Grižane, u selo Saftići, da prenese poruku Matu Saftiću, koga su inače poznavali kao naprednа omladinca. Plovanić nije ni tada našao Saftića, ali mu je ostavio poruku da ga posjeti u njegovu selu Dragaljin kao školskog druga, jer su obojica do rata bili đaci srednje tehničke škole u Zagrebu. Istoga ili idućeg dana Saftić je došao i sastao se s Kalafatićem. Sastanak je održan 17. ili 18. kolovoza 1941. zato što se T. Strizić nije uspio prilikom boravka u Bribiru sastati s Tomom Mavrićem iz Grižana. Poslije sastanka M. Saftića s Kalafatićem ta je veza uspostavljena, kako se sjećaju Kalafatić i Plovanić.[157]

Spomenuta aktivnost partijskog rukovodstva s Viševice pokazuje kako u kolovozu, poslije osnutka partizanskog logora, političko djelovanje u Vinodolu još nije bilo dovoljno sjedinjeno, povezano. Ali nju je potrebno navesti u vezi s nastojanjima Mata Kršula da se u Grižanima osnuje partijska organizacija i tako i to mjesto poveže u NOP s ostalim mjestima u Vinodolu. To je uskoro i uspjelo.

Mate Saftić obavijestio je o svom razgovoru s Kalafatićem Tomu Mavrića u Grižanima. Porazgovarali su se o mogućnostima i načinu organiziranja NOP-a u njihovoj općini i o povezivanju komunista. Po kazivanju Saftićevu Mavrić mu je tada rekao »da nas dvojica, a ni on sam, ne može odlučiti kako je najbolje da se organiziramo i uspostavimo vezu, već da će se on ovih dana sresti s jednim drugom, koji će nam u tome pomoći i savjetovati kako da se organiziramo i povežemo s ostalom organizacijom i pokretom.« Poslije nekoliko dana Mavrić je obavijestio Saftića da će se iduće nedjelje njih dvojica i Ivan Hreljac sastati u Crikvenici s drugom koga mu je već spomenuo i da će im taj drug dati upute za povezivanje i organiziranje. Spomenuta trojica iz Grižana sastala su se u Crikvenici s neimenovanim drugom

[154] J. Dorić preuzeo je tu vezu poslije odlaska u partizane A. Kršula.

[155] M. Plovanić, pismeno saopćenje od 22. I. 1975.

[156] A. Tus, Bribir..., str. 116.

[157] M. Plovanić, pismeno saopćenje od 22. I 1975. — A. Tus navodi da je taj sastanak održan »oko 20. kolovoza« (str. 116), dok je Plovanić u datiranju određeniji.

u gostionici na obali. Njega su već poznavali Mavrić i Hreljac, a Saftić ga je tada prvi put vidio, pa taj sastanak ovako opisuje:

> »Razgovor je u početku bio opći i ja sam ispričao tom drugu tko sam i gdje radim, a onda je krenuo na opće prilike i raspoloženje u našem mjestu... (odnosi se na Grižane — op. V. A.). Počešće bi i Tomo pomogao mi u odgovoru. Razgovor se sve više kretao prema zadacima koji stoje pred nama u to vrijeme. Uočio sam da je ovaj drug dobro upoznat s prilikama kod nas. Potom smo pošli iz gostionice i uputili se prema našem kraju. Pošli smo cestom put Vinodola za Grižane. Kako smo se udaljavali iz Crikvenice, drug koji je bio s nama i koji je i sada išao s nama sve je određenije govorio o načinu rada u ovim prilikama i, po izlasku iz Crikvenice na cesti prema Vinodolu, načas je stao, a i mi smo stali. Tada je rekao:
>
> 'Od sada vas trojica sačinjavate partijsku jedinicu za vaše mjesto Grižane, a na sastanku u vašem mjestu vjerujem da će vas biti više.'

Hreljac i Saftić predložili su odmah za sekretara partijske organizacije Tomu Mavrića i drug se s tim složio. Tako su se i rastali.

omo Mavrić, sekretar partijske organizacije u Grižanima 1941.

Neimenovanog druga, kome tada nije saznao za ime i prezime, ftić ovako opisuje:

> »Drug koji nas je ozvaničio u partijsku jedinicu bio je malen. Bio je obučen u tamniji kaput i na glavi je nosio kapu kakva se obično nosi kod nas u Primorju. Govorio je jednostavnim i jasnim riječima, a oči, činilo mi se, kao da prodiru u čovjeka i čitaju ga.«

Saftić još dodaje da je Mavrić inače zvao toga draga nadimkom »Mali« u toku ovoga razgovora.[158]

Opis ovoga sastanka pokazuje kako su se komunisti u Vinodolu sastajali u uvjetima pod okupacijom, kako su razgovarali i osnivali partijske organizacije kao jezgre za djelovanje NOP-a. Ali iz navedenoga proizlazi da je Tomo Mavrić, inače član SKOJ-a od 1939. i član KPJ od siječnja 1941,[159] poznavao Maloga, tj. Matu Kršula. Oni su se dogovorili o sastanku da bi osnovali partijsku organizaciju za Grižane—Belgrad. S druge strane, i komunisti Bribira, Strizić i Kalafatić, sada na Viševici, uputili su Matu Saftića da poradi na stvaranju organizacije i da se poveže s Tomom Mavrićem, kako je i učinio. Tako se od kraja kolovoza 1941. i organizacija KPH u Grižanima sa sekretarom Tomom Mavrićem uključuje u rad partijskih organizacija Vinodola na uključivanju rodoljuba u NOP i oružanu borbu protiv okupatora. Organizaciju čine, osim sekretara Mavrića, ovi članovi: Ivan Hreljae iz sela Jelenčići—Mavrići, Luka Marušić iz sela Marušići, Drago Meleh iz sela Blaškovići i Mate Saftić iz sela Saftići.[160]

Partijska organizacija u Selcima primila je osim Mata Kršula još i Baricu Hanzić. Oboje su već bili članovi KPJ. Hanzić je bila učiteljica osnovne škole u mjestu, a poznavala se s Augustom Cesarcem i Ognjenom Pričom. U partizane je otišla početkom 1942.[161]

Poslije osnutka logora na Viševici iz Selaca ne odlazi još nitko od članova KPH u partizane, jer svi izvršavaju zadatke koje im određuje mjesna partijska organizacija (skupljanje i prijenos hrane). U kolovozu bio je na Viševici upućen Vlado Car »po zadatku« i otuda je putovao čak i u Zagreb da obavi određeni posao. Kada se vratio, na jednom partijskom sastanku je odlučeno da se vrati u Selca i da tamo radi, »a prije svega radi održavanja veza s višim partijskim forumom.«[162]

Uz dotadašnje veze Viševice s Bribirom i sa Selcima, one su proširene na sva vinodolska mjesta i učvršćene u drugoj polovini kolovoza 1941. Partijska organizacija u Selcima sada je čvrsto povezana s Crikvenicom (V. Matetić), Novim Vinodolskim (J. Đerđa), Dramljem (R. Brozičević) i Grižanima (T. Mavrić). Uz djelatnost njenih prijašnjih članova, V. Lončarića, S. Kršula, V. Cara i N. Lončarića Andrinića te kandidata L. Hreljca na prijenosu hrane, oružja i municije, izdavanju radio-vijesti i otporu protiv ustaša, sada je politički vrlo aktivan i njezin član Mate Kršul, zvan Mali. Upravo on posebno djeluje

1:8 Mate Saftić, Osnivanje partijske organizacije Grižane—Belgrad 1941. godine. Zapis je od 21. I 1975, a napisan je na poticaj V. Cara, za korištenje u ovoj knjizi. Kod autora.

1=9 Iz biografije Tome Mavrića koju su napisali Katica i Mato Mavrić na molbu V. Cara za korištenje u ovoj knjizi. Predato autoru 21. XII 1974.

160 M. Saftić, Osnivanje partijske organizacije ...

161 V. Lončarić, usmeno saopćenje.

162 A. Tus, Bribir ..., str. 116.

na uspostavi veza sa svima mjestima u Vinodolu i na uključivanju u NOP šireg kruga radnih ljudi. U tom su u toku dva mjeseca postignuti već značajni uspjesi.

Ovo je potrebno imati na umu i zato što krajem kolovoza 1941. dolazi po drugi put u Selca Ivo Marinković. 0 njegovu dolasku u to vrijeme u Gorski kotar piše i B. Petrović, ali ne spominje njegov boravak u Hrvatskom primorju. O tadašnjem Marinkovićevu boravku u Selcima krajem kolovoza govore V. Lončarić, M. Kršul i A. Kršul.[163] Lončarić je baš tada Marinkovića upoznao s Matom Kršulom. Poslije upoznavanja Lončarić se odvojio od njih da ne upadnu u oči okupatoru i da mogu nasamu razgovarati.[164] Poslije šetnje Marinković i Kršul otišli su na kupanje da sačuvaju tajnost ovoga susreta i na kupanju nastavili započeti razgovor. Njega Kršul ovako prikazuje:

> »Na kupalištu smo plivajući razgovarali o problemima NOP-a, napose o oružanim odredima (partizanima) koji su postojali u šumama iznad Bribira, Grižana, Sušaka i Kastva, o organizaciji, mobilizaciji novih boraca, punktova, povezivanja odreda, sakupljanju oružja, hrane, odjeće, obuće i dr., kao i o akcijama. Razgovor s Ivanom Marinkovićem vodio se uglavnom o vojničkim problemima budući je on kao član Vojnog komiteta za ovo područje bio zadužen od KP.«[165]

Susret I. Marinkovića s Matom Kršulom dao je bez sumnje nov poticaj za rad partijskih organizacija u Vinodolu i za jačanje NOP-a. M. Kršul je iz toga razgovora dobio iz prve ruke određena uputstva za daljnji svoj rad kao tadašnji član partijske organizacije u Selcima. No te su upute nedvojbeno imale šire značenje, a odnosile su se na razvijanje NOP-a u Vinodolu, i još šire, u cijelom Hrvatskom primorju. S druge strane, Marinković je u dodiru s Matom Kršulom koji je već imao veze s organizacijama u Vinodolu, upoznao marksistički izgrađena druga i vična organizacionom radu. Ali i ovaj susret pokazuje da su Selca i njihova partijska organizacija tada važan politički punkt za vezu s višim forumom, u ovom slučaju s OK KPH Karlovac i s tamošnjim Vojnim komitetom. Dok u Vinodolu u to vrijeme nije postojao zajednički partijski forum (kotarski komitet), a veze s OK KPH za Hrvatsko primorje u Sušaku bile su oslabljene, djelovanje Mata Kršula ima šire političko značenje za razvoj NOP-a, i njegov susret s Marinkovićem važan je upravo s tog gledišta. Poslije ovoga susreta i razgovora M. Kršul nastavlja istu djelatnost i partijska organizacija u Selcima ostaje i dalje oslonac za šire političko djelovanje, za održavanje međusobnih veza između vinodolskih mjesta i za vezu s višim forumima izravno ili putem Josipa Đerđe koji je djelovao u okviru partijske organizacije u Novom Vinodolskom i održavao vezu s CK KPH u Zagrebu.

[163] Usmeno saopćenje V. Lončarića; A. Kršul, Sjećanja..., str. 20; M. Kršul, pismeno saopćenje.
[164] V. Lončarić, usmeno saopćenje.
[165] M. Kršul, pismeno saopćenje.

Okupator i ustaše u to vrijeme već znaju da su se na Viševici okupili partizanski borci, naslućuju da komunisti djeluju u vinodolskim mjestima, a pokušaj hapšenja Tome Strizića i Blaža Kalafatića jasno je navijestio njihove represivne mjere protiv komunista. Oni su sada sve budniji i pojačavaju teror nad narodom. Na izlazu iz Selaca prema Bribiru i Novom Vinodolskom, u predjelu zvanom Vrh Vala, kraj vodovodnog rezervoara, izgrađen je bunker i postavljena jača posada. Straža je i u predjelu Pod Knežinu, na putu u Crikvenicu. Ove straže motre na kretanje ljudi u mjesto i iz mjesta. Ove su mjere u narodu izazvale gnjev i nezadovoljstvo. Osim toga, talijanski vojnici, napola gladni, pljačkaju po poljima dozrelo voće, smokve, grožđe, bademe, orahe i svagdje ostavljaju pravu pustoš. Već je spomenuto, da su i ustaške vlasti iznosile da »talijanski vojnici nanose narodu štetu po voćnjacima, pašnjacima, poljima i td.« (v. bilj. 128). To se krajem kolovoza 1941. događalo i u Selcima sa sazrelim voćem. Narodu je to dozlogrdio i nizali su se protesti talijanskoj komandi, ali je sve ostalo bez uspjeha. Narod je morao čuvati skromne plodove svoga rada na zemlji u vrijeme kada je inače zavladala oskudica živežnih namirnica. To je mogao samo po danu, jer noću nije smio izlaziti iz kuće.

Tada je u Selcima došlo i do veoma drastičnog protesta protiv pljačke talijanskih vojnika po poljima. Mještanka Elizabeta Pobor Polčić nastojala je na svome posjedu sačuvati svoje smokve dok dobro sazriju i da ih onda sama pobere. Ona je stoga u više smokava stavila sitne udice da tako talijanske vojnike spriječi da ih beru. Usprkos tome, talijanski su vojnici naišli i pojeli te smokve s umetnutim udicama, pa je kod njih desetak morala biti izvršena hitna liječnička intervencija da im se spasi život. Talijanske vojne vlasti, doznavši za ovo, otkrile su Elizabetu Pobor, odmah su je uhapsile i zatvorile. Talijanski vojni sud u Rijeci osudio ju je na smrt. Ta je kazna, međutim, zamijenjena doživotnom robijom i u zatvoru je ostala do kapitulacije Italije (8. IX 1943).[166] No sam slučaj, ma koliko jezovit, vrlo je karakterističan i pokazuje na koji je način narod pružao otpor okupatoru, kakvih se sredstava laćao u borbi protiv okupatora i njegove pljačke.

Bila su prošla tek četiri i po mjeseca od početka okupacije, dva mjeseca od odluke o podizanju ustanka, mjesec dana od osnutka partizanskog logora na Viševici, a okupator je morao uočiti i priznati prve neuspjehe. Pokazalo se i u ovom dijelu Hrvatske da se proglašenjem NDH i nametanjem ustaške vlasti ne mogu porobiti Hrvati i Hrvatsku kao dio Jugoslavije. Okupator je uvidio i u Vinodolu da su Hrvati stupili u oružanu borbu da izvojuju slobodu i nezavisnost svoje domovine u sklopu porobljene Jugoslavije.

[166] A. Kršul, Sjećanja . . . , str. 22.

IV

OSNUTAK OKRUŽNOG KOMITETA KPH ZA HRVATSKO PRIMORJE U CRIKVENICI I RAZVOJ NOP-a DO KRAJA 1941.

Rad partijskih organizacija KPH u Vinodolu od početka talijanske okupacije, a napose poslije sastanka vinodolskih komunista u Selcima (Jesenova), bio je krajem kolovoza 1941. takvih razmjera da je bilo potrebno njegovo daljnje sjedinjavanje i zajedničko rukovođenje. Napore u tom pravcu činilo je i partijsko rukovodstvo na Viševici na čelu s Tomom Strizićem, a radilo se i u samim vinodolskim mjestima. Na povezivanju svih organizacija radila je partijska organizacija u Selcima putem svoga člana Mata Kršula koji je inače i u tom pogledu surađivao s Josipom Đerđom u Novom Vinodolskom. Mate Kršul bio je tako uspostavio veze s partijskim organizacijama u Novom Vinodolskom, Bribiru, Crikvenici, Dramlju i Grižanima.

Međutim, ni partijsko rukovodstvo s Viševice ni partijska organizacija u Selcima u suradnji s Josipom Đerđom nisu mogli — ma koliko su dotadašnja nastojanja pridonijela ujedinjavanju NOP-a u cijelom Vinodolu — učiniti više osobito u povezivanju s ostalim dijelovima Hrvatskog primorja. Uz to, OK KPH za Hrvatsko primorje u Sušaku, iako inicijator sastanka vinodolskih komunista u Selcima i donošenja odluke o podizanju ustanka, manje je djelovao ili nije više nikako djelovao na tlu Vinodola. Osim toga, unutar toga OK postojale su tada nesređene prilike ili su bar otežavale uspješniji rad toga foruma.

U pogledu ujedinjavanja rada i daljnjeg širenja NOP-a ne samo u Vinodolu nego u cijelom Hrvatskom primorju veliko značenje ima sastanak komunista u Crikvenici krajem kolovoza ili početkom rujna 1941. Viktor Bubanj piše da je sastanak održan »negdje augusta 1941. godine, ne sjećam se točno dana«, Mate Kršul kazuje da je to bilo »početkom septembra«, a Vlado Matetić priopćuje da je to bilo »u septembru 1941. godine«. U Enciklopediji Jugoslavije tvrdi se da je Okružni komitet KPH za Hrvatsko primorje, koji je tada formiran, osnovan »u septembru«, dok se u Vojnoj enciklopediji datira »sredinom septembra.«[167] Prema ovim različitim navodima ne može se točno utvrditi ni mjesec, a kamoli dan održavanja sastanka. Međutim, Bubanj izjavljuje da se »ne sjeća točno dana«, ali se u pogledu mjeseca ne koleba. Što se tiče točnosti njegova tvrđenja, pažnju pobuđuju dva podatka: prisutnost na sastanku Andrije Hebranga, člana CK KPH, i izlaženje prvog broja glasila novoosnovanog OK KPH za Hrvatsko primorje pod naslovom »*Glas naroda*. . . «

Hebrang je prisustvovao sastanku u Crikvenici, kako to navode sudionici sastanka (Đerđa, M. Kršul, V. Bubanj i V. Matetić). Stoga

[167] Viktor Bubanj, Formiranje tehnike OK KPH u Crikvenici. Muzej narodne revolucije, Rijeka, inv. br. 335, F 1/336; M. Kršul, pismeno saopćenje; V. Matetić, pismeno saopćenje; Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1958, sv. 3, str. 505; Vojna enciklopedija, Beograd 1960, sv. 3, str. 392.

je potrebno utvrditi kada je on bio u Hrvatskom primorju. Andrija Tus piše da je Hebrang došao u Novi Vinodolski poslije 20. kolovoza.[168] To naviješta mogućnost da je Bubnjeva tvrdnja točna, naime da je OK osnovan u kolovozu kada je Hebrang bio u Novom Vinodolskom.

Osim toga, novoosnovani OK pokrenuo je izdavanje lista *»Glas naroda...«*, a njegov je prvi broj izašao 1. rujna 1941, kako se vidi prema članku iz prvog broja pod naslovom »Narodno-oslobodilački pokret«, koji je preštampan u sušačkom *»Primorskom vjesniku«* 18. studenog 1941.[169]

Prema navodu A. Tusa o boravku A. Hebranga u Novom Vinodolskom, a posebno prema izlasku prvog broja *Glasa naroda*..sastanak u Crikvenici na kojemu je osnovan OK KPH za Hrvatsko primorje, treba datirati u kolovozu, kako se sjeća V. Bubanj, ukoliko se ne nađu drugi dokazi. To je onda bilo 24. kolovoza 1941, jer je sastanak prema sjećanju učesnika održan u nedjelju.[170] Bubanj također upozorava da je dobio »kratak rok« za formiranje partijske tehnike u Crikvenici, pa kako je list izašao 1. rujna 1941, to bi spomenuti kolovoski dan kao datum osnutka OK KPH za Hrvatsko primorje mogao biti točan.

Dan prije sastanka Mate Kršul sastao se u Novom Vinodolskom s Hebrangom i Đerđom. To upućuje na to da je Kršul sudjelovao u pripremanju sastanka, u pozivanju određenih komunista. Inače, sastanak je organizirao, kako navodi M. Kršul, Karlo Radil kao član partijske organizacije u Crikvenici. Održan je u crikveničkoj ulici kralja Tomislava, u kući učitelja Ivana Cara, u stanu Vlada Matetića.[171] To se naslućuje također iz navoda M. Kršula da je sastanak održan »u kući na putu Crikvenica—Rijeka između Banke (odnosi se na Prvu hrvatsku štedionicu na crikveničkom raskršću — op. V. A.) i Terapije.«[172]

Prisustvovali su Viktor Bubanj, Josip Đerđa, Mate Kršul, Vlado Matetić i u ime CK KPH Andrija Hebrang. Njihovu prisutnost potvrđuje i Matetić. To znači da su dvojica bila iz Crikvenice (Bubanj i Matetić), jedan iz Selaca (Kršul) i jedan iz Novog Vinodolskog (Đerđa). M. Kršul dodaje da je bio prisutan i Karlo Radil, a Matetić spominje da su prisustvovali i Rafe Brozičević i Ante Dobrila.[173] Prvi je iz Dramlja, drugi iz Crikvenice. M. Kršul navodi da nije prisustvovao

[168] A. Tus, Bribir..., str. 119.
[169] Petar Strčić, »Narodnooslobodilački pokret (Značaj, stvaranje, ciljevi)« (Članak iz »Glasa naroda Hrv. Primorja«, 1. IX 1941). Kamov, smotra suvremenih prosudbi, II, 15, Rijeka, prosinac 1971, str. 13; Isti, Primorski vjesnik 1941, Rijeka 1972, str. 68, bilj. 68.
[170] M. Plovanić, usmeno saopćenje dato autoru 3. II 1975. u Rijeci.
[171] V. Matetić, pismeno saopćenje.
[172] M. Kršul, pismeno saopćenje
[173] M. Kršul i V. Matetić, pismeno saopćenje. Napominjem da je Ante Dobrila bio poštanski činovnik u Crikvenici, a rodom je iz Senja, dok je prvoborac Ante Dobrila rodom iz Istre.

dotadašnji sekretar OK KPH za Hrvatsko primorje u Sušaku Rade Šupić, što znači da je bio pozvan.

U kratkom razgovoru prisutni su analizirali situaciju u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru i na temelju toga su određeni zadaci. Za članove Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje i Gorski kotar izabrani su: Viktor Bubanj, Mate Kršul, Vlado Matetić, Karlo Radil i Rade Šupić.[174] Za sekretara je izabran Mate Kršul.[175]

Ovakav sastav Okružnog komiteta nameće odmah i pitanje: zašto u ovo partijsko tijelo nije izabran i netko od poznatih komunista Vinodola, netko od onih koji su sudjelovali na sastanku u Borićima i u uvali Jesenova. Sudjelujući u razvoju revolucionarnog radničkog pokreta u Vinodolu do 1941, oni su vrlo aktivni i pod talijanskom okupacijom, izvršili su pripreme za oružanu borbu i donijeli odluku o dizanju ustanka. Dio njih već se nalazio na Viševici. Oni ne sudjeluju u formiranju ovog partijskog foruma, iako je od velikog značaja za daljnji razvitak NOP-a i oružane borbe. A među tada dobro poznatim vinodolskim komunistima posebno se ističe Tomo Strizić, koji kao sekretar bribirske partijske organizacije i u ime nje, poslije odluke o ustanku, stoji na čelu priprema za osnutak logora i stvarno je njegov osnivač i organizator partizanskih jedinica te istaknuta politička ličnost među prvoborcima na Viševici. Uz to, Strizić je jedan od prvih organizatora ustanka na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, a možda je i prvi. Očekivalo bi se dakle da takav borac za prava radničke klase i već istaknut kao prvi među ustanicima u Vinodolu bude izabran i za člana OK KPH za Hrvatsko primorje i Gorski kotar. To se, međutim, nije dogodilo. Sudionici ondašnjih zbivanja nisu o tome, koliko se zna, do danas ništa priopćili, a dotaći se toga ovom prilikom važno je, *prvo,* za što točniji prikaz prvih dana povijesti NOP-a na tlu Vinodola, i *drugo,* za potpunu ocjenu rada baš u onim danima istaknutog partijskog radnika kakav je doista bio Tomo Strizić. Ovdje ovako dodirnuto, to će pitanje svakako dobiti svoj odgovor uz šire obrazloženje u djelu o životu i radu Tome Strizića koje je u pripremi.

U novom OK javlja se kao sekretar Mate Kršul, do tada član partijske organizacije u Selcima, čije je političko djelovanje bilo već do tada zapaženo. Do rata Kršul nije stalno živio u Selcima, ali je početkom 1941, kako je navedeno, boravio ovdje i prisustvovao sastancima partijske organizacije. Mobiliziran je u vojsku pred rat, bio je u Brodu na Kupi i tamo se upoznao s nekim drugovima iz Grižana i Hreljina, pa je tada nešto saznao o radu Partije u Hrvatskom primorju. Došavši početkom srpnja 1941. u rodno mjesto, o ilegalnom radu

[174] M. Kršul, pismeno saopćenje. V. Matetić u svom saopćenju ne navodi sastav OK KPH.

[175] M. Kršul i V. Matetić, pismeno saopćenje. Prema usmenom saopćenju od 9. X 1970. Josip Đerđa predložio je Mata Kršula za sekretara. M. Kršul u svom pismenom saopćenju navodi da ga je A. Hebrang obavijestio da će vršiti dužnost sekretara.

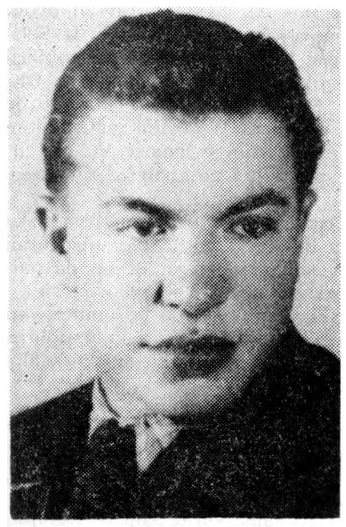
u Selcima M. Kršula su obavijestili V. Lončarić, A. Kršul i V. Car, tadašnji članovi partijske organizacije, a u Crikvenici V. Bubanj i V. Matetić.[176] Svakako je bila zapažena aktivnost M. Kršula u toku srpnja i kolovoza, koja je i utjecala na njegov izbor za sekretara OK. Tako je on sada dobio još veće mogućnosti djelovanja u Vinodolu, i šire, u Hrvatskom primorju uopće. M. Kršul više ne djeluje, kao do tada, samo kao član partijske organizacije u Selcima nego sada kao član višeg partijskog foruma i kao njegov sekretar. Kako je Kršul i dalje ostao u svom rodnom mjestu, to su Selca na taj način postala središte Okružnog komiteta. To ostaje sve dok M. Kršul boravi u ovom mjestu, do sredine 1942, kada odlazi na oslobođeno područje. Iz Selaca on rukovodi cjelokupnim radom ovog Komiteta. Na biciklu obilazi vinodolska mjesta i održava česte sastanke s pojedinim članovima OK, a u Novom Vinodolskom s Josipom Đerđom. M. Kršul koristio je mnogo i skojevce iz Selaca i slao ih s porukama i raznim materijalom u pojedina mjesta. Blizak Kršulov suradnik bio je napose Vlado Car, zadužen tada za razvitak omladinskog pokreta i posebno za rad organizacije SKOJ-a.[177]

Odmah poslije osnutka OK u Crikvenici je osnovana partijska tehnika. Taj je zadatak izvršio Viktor Bubanj i on je bio odgovoran za rad tehnike. Već je na osnivačkom sastanku OK odlučeno da partijska tehnika u Sušaku nastavi rad (izdavala je prije »Crveni vjesnik«, koji je ubrzo preimenovan u »Primorski vjesnik«) i da će umnožavati materijale koje će dobivati iz crikveničke tehnike i širiti ih u predjelu Sušaka i okolici koje je Italija bila anektirala.[178] O osnutku tehnike u Crikvenici Bubanj je zapisao i ovo:

> »Ja sam morao zbog toga formirati potpuno novu tehniku u Crikvenici. To je bio težak i riskantan posao. Pogotovo jer sam dobio kratak rok, a nabaviti sve što treba — ciklostil, šapirograf, pisaću mašinu, papir, izabrati dvojicu komunista za koje se ne zna i koji će sa mnom raditi u tehnici, a koji nisu kompromitovani, zatim pronaći ljude i mjesto gdje će kuriri primati materijal, pa same kurire koji će raznositi je bilo vrlo teško.
>
> Odlučio sam da centar tehnike smjestim u tehničku sekciju u Crikvenici, gdje je postojala tehnička mogućnost za rad, a bili su povoljni i drugi uslovi. Sa mnom u sekciji radio je Andre Barac, koji je također bio komunist, a šef sekcije ing. Delak i drugi koji su radili u sekciji mahom su bili napredni ljudi. Takvo rješenje bilo je opasna stvar, jer je teško bilo sačuvati punu tajnost i računao sam da neće nitko izdati, ali takvo rješenje imalo je i veliku prednost, jer se moglo ulaziti, izlaziti i nositi materijal u zgradu a da to u okolini ne pobudi sumnju. Soba u kojoj smo štampali bila je puna fascikla sa starim planovima, lijepo poredanih u ladicama. Mi smo jednostavno planove izvadili i na njihovo mjesto stavili štampane partijske materijale. Pisaće mašine smo upotrebljavali druge, ne iz sekcije, već tajne, jer smo znali da će biti pokušaja da se po njima otkrije i ko radi i gdje radi, u čemu se nismo prevarili. Tako je počeo rad. Materijale za štampanje

[176] M. Kršul, pismeno saopćenje.
[177] Usmeno saopćenje V. Lončarića, A. Kršula, L. Antića i V. Cara
[178] V. Bubanj, Formiranje tehnike ...

dobijao sam od ostalih članova OK i o svakom broju lista se diskutovalo na sastanku OK, no najviše je pisao i davao materijale drug Đerđa..., koji je bio kao instruktor CK KPH na radu u OK. Izdavali smo mnogo. Svakih 15—20 dana list »Glas naroda Hrvatskog primorja«, povremeno i »Bilten partizanskog odreda«. Zatim povodom pojedinih političkih akcija razne letke i parole. Umnožavali smo i sav materijal
— direktive i okružnice, koje je slao CK KPH, pa čak i pojedine naučne radove. Uglavnom ja i ta dva druga radili smo danonoćno, naročito u prvo vrijeme dok se nismo izvježbali u radu.«[179]

Viktor Bubanj, član OK KPH za Hrvatsko primorje, organizator partizanske tehnike u Crikvenici 1941.

Andrija Barac, suradnik V. Bubnja u partizanskoj tehnici u Crikvenici 1941.

V. Bubanj je dakle vodio tehniku, izvršavao tehničke poslove oko umnožavanja, a najviše je pisao J. Đerđa. M. Kršul navodi također da je tehniku osnovao Bubanj, da je izrađivao matrice i na ciklostilu izrađivao list *Glas naroda,*[180] odnosno, kako Bubanj bilježi, *Glas naroda Hrvatskog primorja* ili, prema drugima, *Glas naroda Hrvatskog primorja i Gorskog kotara.*[181] List je raspačavan u Vinodolu, dakle i u Selcima, zatim u kotaru Senj, Rab, Pag i Kraljevica. U sušačkoj tehnici umnožen je i podijeljen u gradu i okolici, donoseći i opise lokalnih događaja.[182]

[179] Isto.

U 1. broju glasila NOP-a u Vinodolu izašao je članak »Narodno--oslobodilački pokret (Značaj, stvaranje i ciljevi)«, kako je već spomenuto. Članak je mnogostruko značajan. On je dragocjeno obavještenje o stvaranju NOP-a već 1. rujna 1941, govori o otporu okupatorima i o stvaranju »protufašističkog bloka«; u njemu se iznosi jasan program pokreta, tj. »istjerivanje faš.(ističkog) okupatora iz naše zemlje«, ali se traži i »vraćanje u sastav Hrvatske Istre, Dalmacije, Primorja, Međimurja«. To je poziv na suradnju u NOP-u, jer svaki rodoljub time vrši »svoju svetu, nacionalnu i političku dužnost«.

Ovakav prilog u ovom listu koji je rasturen u vinodolskim selima i koji su čitali patrioti u njima, dakle i u Selcima, povijesni je dokumenat. On govori o tome kako su komunisti Vinodola kao pokretači i organizatori NOP-a ulazili u borbu protiv okupatora u jesen 1941, što su od donošenja odluke o ustanku izvršili niz priprema i osnovali partizanski logor na Viševici.[183]

Izlaženje *Glasa naroda...* zaokupilo je osim Bubnja i Đerđe i sekretara Kršula. On iznosi da je »slao obavijesti o akcijama i zbivanjima na terenu« koje su onda tiskane u listu. Tako je trudom Bubnja, Đerđe i Kršula OK izdavao svoje glasilo i putem njega i ostalih štampanih materijala širio vijesti o događajima i davao upute za rad partijskim organizacijama i organima NOP-a sve do kraja 1941. na cijelom području.

A područje Okružnoga komiteta za rad u uvjetima talijanske okupacije i ustaške vlasti bilo je doista veliko, cijelo Hrvatsko primorje i dijelom Gorski kotar. Do osnutka OK, prema kazivanju M. Kršula, organizacije KPH djelovale su u kotarima od Rijeke do Senja, tj. u Kastvu, Sušaku, Kraljevici, Crikvenici, Dramlju, Selcima, Hreljinu, Driveniku, Grižanima, Bribiru, Novom Vinodolskom i Senju. Organizacije otoka Krka bile su povezane s organizacijom u Sušaku, a ovdje je član OK Rade Šupić bio zadužen u ime OK za sušačko-riječko i krčko područje, ono koje je od NDH bilo odijeljeno graničnom linijom, onom iz ugovora između Italije i NDH od 18. svibnja 1941.

Osnutkom OK njegov sekretar M. Kršul s najbližim suradnicima povezao je Selca sa svima mjestima duž Hrvatskog primorja. Vezu sa Sušakom održavala su dvojica šofera (braća Domijani, Ivan i Franjo iz Dramlja — op. V. A.) na autobusima poduzeća Tapred na liniji Senj—Sušak i obratno. Oni su redovno prenosili direktive, materijal i štampu, a sve su ostavljali u postolariji Pavla Biondića, sušačkog komuniste, koji je sve predavao R. Šupiću. I drugovi koji su iz Sušaka dolazili povremeno u Crikvenicu donosili su izvještaje i odnosili direktive, a sastanci s njima održavali su se na ulici ili u slastičarnici na obali uz dogovor znakovima i lozinkama.

[180] M. Kršul, pismeno saopćenje.
[181] Naša štampa u borbi za slobodu i izgradnju socijalizma. Zagreb 1948, str. 79.
[182] Isto.
[183] V. bilj. 169. Tekst ovog priloga također u Dokumentima uz Dio treći ove knjige.

Veze s Viševicom su proširene. Osim preko Bribira, kao u početku, one su uspostavljene i preko Novog Vinodolskog, Grižana, Senja, Ledenica i Krmpota. U Krmpotama su radili za NOP Mate Komadina i Luka Butorac. Bili su osnovani posebni punktovi u Bribiru, Novom Vinodolskom i u Sušaku. Na njima je ostavljan materijal, hrana, oružje, odjeća, štampa i drugo, a sve što je sakupljeno, odnosili su sami partizani u šumu. Posebnim kanalima bila je uspostavljena veza sa šumom za dostavljanje direktiva i izvještaja o potrebama i akcijama okupatora. Tri takva punkta bila su Selca, Bribir i Novi Vinodolski. Ukoliko je iz šume dolazila hitna poruka, nju je u Selca dostavljala mljekarica Anica Dorić iz bribirskog sela Jargova. Vezu u Bribiru održavala je također supruga tada već pokojnog Slavka Lončarića Andrinića, rođena Bribirka, imenom Cecilija (Cila).[184]

Prijenos hrane i materijala vršio se i dalje na isti način kao prije, tj. iz aprovizacije do kuće Nikola Lončarića Andrinića koji je sve prevozio u Duboki, a odatle se nosilo u Bribir. Takav je punkt bio organiziran i u polju izvan Novoga Vinodolskog na posjedu novljanskog rasadnika. Organizirala ga je Marija Vuković Dunja.

Vezu sa šumom iz Selaca održavao je i sam sekretar Mate Kršul. Prvi put išao je u logor u jesen 1941. dok je bio smješten u predjelu žilavih dolaca. S više drugova išao je cijelu noć, a u svitanje naišli su na stražu. Na straži je bio Tomo Strizić i s njim se Kršul tada prvi put sreo i održao sastanak s organizacijom KPH u logoru. Kršul kazuje da se tada susreo i s Ivanom Harišem (Ilijom Gromovnikom), španjolskim borcem, koji je upravo poučavao borce kako se postavljaju pakleni strojevi, a koji je te noći krenuo s njima u prvu akciju. Vraćajući se iz šume, Kršul je dio puta išao zajedno s borcima s Ivanom Harišem na čelu.[185]

Akcija na prugu izvršena je u noći od 8. na 9. rujna 1941.[186] Iz toga proizlazi da je M. Kršul bio na sastanku organizacije KPH u logoru 8. rujna 1941. i da se tada prvi put susreo s T. Strizićem.

Osim u Selcima (sjedište sekretara Kršula) i Crikvenici (sjedište partijske tehnike i Bubnja), čvrst je punkt u isto vrijeme u Voćnom i loznom rasadniku u Novom Vinodolskom. U njemu je djelovao Đerđa s grupom drugarica. Odatle je održavana stalna veza između OK KPH za Hrvatsko primorje, jer je Kršul bio u neprekidnoj vezi s Đerđom i CK KPH u Zagrebu. Tu je vezu uspješno održavala Marija Vuković Dunja, zaposlena u rasadniku.[187] Dva puta je iz Novog Vinodol-

[184] M. Kršul, pismeno saopćenje. Mljekarica iz Jargova je Anica Dorić, majka Josipa Dorića, prema usmenom saopćenju V. Lončarića, A. Kršula i V. Čara.

[185] M. Kršul, pismeno saopćenje.

[186] Ivo Marinković, Izvještaj Ive Marinkovića, sekretara OK KPH Karlovac koncem rujna 1941. o obilasku partorg. (partijskih organizacija) u Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i kot.(aru) Ogulin. Zbornik NOR-, V, 1, istr. 140.

[187] M. Kršul, pismeno saopćenje.

skog putovao u Zagreb i Đerđa i o radu OK podnio je izvještaj Andriji Hebrangu, Vladimiru Popoviću i Vladimiru Bakariću.[188]

Dobre veze s Crikvenicom održavao je sam sekretar Kršul. S članom OK V. Matetićem viđao se vrlo često, pa i svakodnevno. To je bilo olakšano time što je Matetić tada radio u trgovini i pristup do njega nije izazivao sumnje. A dodiri sekretara Kršula s Matetićem bili su potrebni zato što je on djelovao u Crikvenici kao član OK i što je održavao veze sa Sušakom.[189] Osim toga u Crikvenici je šef Doma zdravlja bio dr Miro Gradišnik, a on i njegova supruga bili su članovi Partije. Po svojoj dužnosti Gradišnik je putovao od Kraljevice do Senja, a odlazio je i na otok Pag i uvijek savjesno izvršavao partijske zadatke. Gradišnik je poznavao i Đerđu, a ovaj se preko Gradišnika upoznao s drom Ivanom Sobolom. Gradišnik je održavao dobre veze i s drom Viktorom Finderle, liječnikom i talijanskim oficirom u činu kapetana, rodom inače iz Rijeke, koji je dru Gradišniku davao podatke o kretanju talijanskih vojnih snaga, o pripremanju ofenziva i druge.[190] Za supruge Gradišnik sekretar M. Kršul piše da su bili »jedni od najsvjetlijih likova među intelektualcima na tom području.«[191] Prema tome, prisutnost V. Matetića u Crikvenici i njegov rad u toj sredini bio je od izuzetnog značenja za političke akcije Okružnoga komiteta i njegovog sekretara Kršula.

U rujnu su se inače prilike pogoršale s ponovnom talijanskom okupacijom tzv. II zone, pa su talijanske vojne vlasti preuzele svu vlast. U ovu zonu pripadalo je cijelo Hrvatsko primorje, dakle i Vinodol.

Već je 4. rujna 1941. izdana zapovijed da od 6. rujna 1941. u 24 sata »sve civilne vlasti preuzima komandant 2. talijanske armije«, da »sve vlasti unutrašnje uprave nemaju samostalnosti već kolaboriraju s vojnim mjesnim talijanskim vlastima«, da je »administracija pojedinih uprava slobodna ukoliko nema veze s javnom sigurnosti, da se ustaška vojnica mora »raspremiti« do 5. rujna 1941 u 24 sata, da ustaška mladež može postojati samo uz dozvolu komandanta 2. talijanske armije i da »hrvatska vojska« potpada pod istoga komandanta.[192] Talijanske vojne vlasti preuzele su dakle potpuno i svu civilnu vlast, što je donijelo pooštravanje mjera, napose u pogledu kretanja iz mjesta u mjesto. Okupator je o ponovnoj okupaciji obavijestio narod putem proglasa 7. rujna 1941.

Ipak, usprkos okupaciji i pooštrenim mjerama u pogledu kretanja, očuvane su veze između partijskih organizacija i njihove veze s Okružnim komitetom. Tako je i u takvim prilikama Ivo Marinković i po treći put došao u Selca, sada s Viševice preko Bribira. I nije bio sam. S njim je putovao i Veljko Kovačević, španjolski borac, koga je

[188] J. Đerđa, usmeno saopćenje od 9. X 1970. dato autoru.
[189] M. Kršul, pismeno saopćenje.
[190] M. Kršul i V. Matetić, pismeno saopćenje.
[191] M. Kršul, pismeno saopćenje.
[192] Zbornik NOR-a, V, 1, str. 514.

CK KPH upravo bio poslao iz Zagreba da na goransko-primorskom području kao komandant već osnovanih partizanskih jedinica pridonese vršenju akcija i razvoju oružane borbe protiv okupatora. Oni su s Viševice krenuli 26. rujna 1941, uvečer, prenoćili su u Bribiru, a 27. rujna prije podne došli su pješke iz Bribira u Selca.[193]

Marinković je u Selca došao s Kovačevićem i zato da promijene legitimacije i dobiju propusnice.[194] Najprije su svratili u kuću sekretara M. Kršula, a onda su poručili po sekretara mjesne organizacije KPH V. Lončarića. Marinković ga je već poznavao i ovo je bio njihov treći susret. Lončarić je preuzeo zadatak da Marinkoviću i Kovačeviću izradi nove isprave. On je to i učinio. Zajedno s bilježnikom L. Hreljcem izradio je dvije nove legitimacije na imena dvojice mještana — Srećka Jeličića i Stjepana Antića Tominića — i dvije nove propusnice. Kako su tada bile pooštrene mjere i svatko je osobno morao podići svoje isprave u Comando presidio militare, to su S. Jeličić i S. Antić tako i postupili i podigli svoje isprave namijenjene Marinkoviću i Kovačeviću. Dobivši isprave, predali su ih V. Lončariću.[195]

Marinković i Kovačević nisu spavali u Selcima. Oni su otišli u Crikvenicu, našli su V. Bubnja i prenoćili dvije noći kod roditelja njegove zaručnice Mare (Mice) Car, kasnije supruge.[196] Nove isprave donio je sutradan, tj. 28. rujna 1941, iz Selaca sekretar OK M. Kršul i predao ih Marinkoviću i Kovačeviću.[197]

U Selcima i Crikvenici Marinković je i ovom prilikom obavljao političke poslove. U razgovoru sa sekretarom Kršulom on i Kovačević su nastojali postići da partijske organizacije i organi NOP-a pridobiju što više mladih ljudi da pođu u partizane.[196] Marinković i sam kaže da su se sastali s M. Kršulom kada u svom izvještaju piše 27. IX da su »porazgovarali sa drugom sekretarom«. Bilo je također govora da se sutradan održi sastanak OK u prisutnosti Marinkovića i Kovacevića, jer Marinković bilježi 28. IX u Crikvenici: »Sastanak OK kojem smo namjeravali prisustvovati nije održan, jer većina drugova nije došla na sastanak.«[199] O razlozima nedolaska članova OK na ovaj sastanak ništa ne kazuju ni Marinković ni Kršul.

Do ovih dvaju susreta Marinkovića s Matom Kršulom, u Selcima i u Crikvenici, došlo je poslije Marinkovićeva obilaska više mjesta Gorskog kotara (od 7. do 22. IX) i trodnevnog boravka u »Primorskom

[193] I. Marinković, Izvještaj ..., str. 140.

[194] Veljko Kovačević piše: »Iz Bribira smo došli pješke u Selce. Tu smo se sastali is Lončarićem, opštinskim djelovođom. koji je bio naša partijska veza. Trebalo je da promijenimo legitimacije i dobijemo nove propusnice ...« V. Kovačević, S Ivom Marinkovićem od Zagreba do Hrvatskog primorja, Prva godina... Zbornik 3. Karlovac 1971, str. 899. Vidi također Kovačevićev zapis pripremljen za ovu knjigu: Dokumenti uz Dio treći.

[195] V. Lončarić. usmeno saopćenje.

[196] V. Kovačević, S Ivom Marinkovićem ..., str. 907.

[197] V. Lončarić, usmeno saopćenje. To se, uostalom, vidi iz toga što se M. Kršul sastao s Marinkovićem u Crikvenici.

[198] V. Lončarić, usmeno saopćenje.

[199] I. Marinković, Izvještaj..., str. 143.

logoru«, kako Marinković naziva logor na Viševici. 0 stanju u tom logoru zabilježio je dnevnički sažeto po danima ovo:

»23. IX PRIMORSKI LOGOR: Odred Hreljinski sa Bribirskim spojen. Duga neaktivnost zbog opskrbe hranom. Jedna neuspjela akcija na pruzi držala u napetosti čitav logor i stvarala nezdravo raspoloženje.

24. IX. Sastanak sa članovima part.(ije). Raspravljena sva pitanja. Objašnjeno drugovima, koji su mislili da su samo rukovodeći drugovi odgovorni za neuspjeh akcije, koje su dužnosti članova part.(ije) u odredu. Skup sa čitavim odredom, zakletva.

25. IX. Na vijest da dolazi talijanska vojska odred pošao u zasjedu. Do sukoba nije došlo, jer su su Talijani držali daleko, ali je odred pokazao spremnost za borbu. Druga C. (Nikola Car — op. V. A.) ostavili u odredu.«[200]

Nikola Car, španac, borac NOV, narodni heroj

Prema ovom kazivanju, Marinković je svakako ozbiljno razgovarao sa sekretarom OK Matom Kršulom, bilo sam, bilo u prisutnosti V. Kovačevića, prvoga dana (27. IX) u Selcima i drugoga dana (28. IX) u Crikvenici, da bi OK bio obaviješten o stanju u logoru na Viševici. Prilike o njemu, prema prikazu Marinkovićevu, još nisu bile takve da bi OK mogao biti zadovoljan. Ondašnje nepovoljne prilike u logoru prikazao je i V. Kovačević, ali je ujedno iznio da su se one popravile poslije uspješno izvršene akcije na prugu još za Marinkovićeva boravka u logoru.[201]

Za daljnji rad OK KPH za Hrvatsko primorje razgovori njegova sekretara Kršula s Marinkovićem i Kovačevićem bili su svakako kori-

[200] Isto.
[201] V. Kovačević, S Ivom Marinkovićem..., str. 905.

sni. Ako je sekretar Kršul obaviješten o stanju i potrebama logora (svakako o prilivu novih boraca i o snabdijevanju), to je on ovom prilikom obavijestio Marinkovića i Kovačevića o stanju u vinodolskim mjestima, pa i šire, u Hrvatskom primorju poslije reokupacije II zone. Tada su već bile izvršene i one dvije zapažene akcije boraca s Višević, ona u Liču (8—9/IX) i ona na Stalku (27. IX), koje su upozorile okupatora da oružana borba u ovom dijelu Hrvatskog primorja poprima šire razmjere. Stoga je iz ovih razgovora i OK izvukao određene pouke i postavio sebi nove zadatke za jačanje NOP-a i razvitak oslobodilačke borbe.

A prilike pod okupacijom bile su inače sve teže. Okupator je pooštravao mjere opreza. To čini i u Selcima. Na izlazu iz mjesta prema Bribiru (predio Vrh Vala) i prema Crikvenici (predio Pod Knežinu) uvedeni su tzv. blokovi, tj. utvrde s jakim stražama koje kontroliraju dolazak u mjesto i izlazak iz mjesta. Noću je okupator počeo osvjetljavati reflektorima svoja utvrđenja oko mjesta i pojedine pristupe, slao je jake patrole u obilazak i postavljao zasjede da onemogući i spriječi svako komuniciranje.[202]

Sekretar OK Mate Kršul nastavio je i u ovakvim prilikama obilazak mjesta na biciklu, pa je i sam prenosio katkadi materijal. To mu je do sada uspijevalo. Ali 18. listopada 1941. — toje inače u Selcima bio crkveni blagdan Lučina i održavao se sajam, pa je po tome taj dan i ostao u sjećanju aktivista NOP-a — Kršul se vraćao s jednog sastanka iz predjela Jesenova. Primijetio je da ga prate talijanski vojnici. U blizini Selaca, na raskrsnici prema Bribiru i Novom Vinodolskom, kod crkvice sv. Fabijana i Sebastijana, susreo je Valentina Lončarića (Rataja) i Luku Antića (Peverina), skojevce, i uspio im reći: »Bježite, prate me!«. Ovi su skojevci tada upravo prenosili dinamit u svojim torbama, nastavili su svoj put, stigli u mjesto i sakrili dinamit na periferiji zvanoj Dranče. Kršula su Talijani nedaleko od spomenutog raskršća, u predjelu Vrh Vala, na ulazu u mjesto, zaustavili, poveli sa sobom u općinu i tamo zatvorili u jednu sobicu u Domu prosvjete, pred kojom su stražarila dva vojnika.

O hapšenju sekretara OK Mata Kršula odmahje Luka Antić obavijestio sekretara partijske organizacije V. Lončarića i članove A. Kršula i V. Cara. S Andrijom Kršulom Antić se susreo na mjesnom trgu. Odlučili su da se sekretar Kršul pod svaku cijenu oslobodi iz zatvora. Skojevci L. Antić i V. Lončarić planirali su da ga oslobode silom u toku noći, da se likvidiraju oba stražara, razbiju zatvorska vrata i da mu se omogući da se iz mjesta preko periferijskih dijelova Dolac i Dranče uputi u Bribir i pođe u partizane. Plan je bio u detalje razrađen, svaki je skojevac dobio svoj zadatak i svi su bili pripravni za akciju. Bili su svjesni da je riječ o oslobođenju sekretara Okružnoga komiteta KPH za Hrvatsko primorje i da ta akcija mora uspjeti. I o ovom planu obavijestili su sekretara partijske organizacije V. Lončarića. Ovaj je odmah poduzeo druge mjere da se Matu Kršula izvuče

[203] V. Lončarić, A. Kršul, V. Car, L. Antić, usmeno saopćenje.

iz zatvora. Angažirao je bilježnika L. Hreljca i lučkog pilota I. Gašparova da interveniraju kod talijanske komande. Oni su to učinili i uspjeli su da je sekretar Kršul do noći bio oslobođen.[203]

I ovaj slučaj pokazuje kako je mjesna organizacija KPH u Selcima uspješno djelovala, bila usko povezana sa sekretarom OK KPH i imala jak oslonac u radu. Ona je i dalje nastavila rad kao što je i sekretar Kršul nastavio izvršavati svoje zadatke, održavati veze s mjestima i punktovima, razumije se, uz potreban oprez, jer je okupator bio sve budniji i pratio svako kretanje aktivista u koje je sumnjao.

Primijećena je, međutim, i slabost općinske vlasti, koja nije ni bila ustaška, bez obzira na vladanje općinskog načelnika Fabijana Lončarića. Ona se opaža u neradu općinskog odbora. Taj odbor nije održao nijednu sjednicu od 20. svibnja do 27. kolovoza 1941. Sjednica sazvana za taj dan (27. VIII), odložena je, jer su se od 18 odbornika odazvala samo četvorica. Zbog neodaziva odbornika nisu održane ni dvije sjednice sazvane u mjesecu rujnu. Na to je ovaj općinski odbor raspušten odlukom Velike župe u Senju (broj 581 od 22. X 1941). Istom odlukom imenovani su sada općinski »dužnostnici«, kako su ustaše nazvali općinske odbornike. Za načelnika je imenovan Fabijan Lončarić, za donačelnika Ivan Lončarić Papić, a u općinski savjetodavni odbor imenovani su Josip Antić Sokol, Luka Lončarić Puškar i Stjepan Brozović Batica. Iako nije dolazio na sjednice bivšeg općinskog odbora od proglašenja NDH, Ivan Lončarić Papić ipak je imenovan za »dužnostnika«. To je uslijedilo svakako na nastojanje velikog župana prof. Mirka Sušića, koji je još prije rata poznavao Lončarića. Međutim, Lončarić nije htio ni sada vršiti tu dužnost, kako će se još vidjeti.[204]

S druge strane, NOP je iz dana u dan u sve više jačao. I okupatore i ustaše uzbunila je uskoro akcija povodom proslave oktobarske revolucije. U toku noći od 6. na 7. studenoga 1941. bacani su leci u Crikvenici, Sv. Jeleni (Dramlju) i na cijelom području općine Grižane. Bile su dvije vrsti letaka komunističkog sadržaja, kako već 7. studenog 1941. izvještava kotarska oblast u Crikvenici.[205] Iako se u njenom izvještaju ne spominje, leci su bacani također u Selcima, kao i u ostalim mjestima Vinodola.[206] U spomenutom izvještaju kotarske oblasti ovako su opisana dva letka:

> »Jedan letak je formata 15x15 cm., na kojem je u sredini nacrtana crvena zvijezda, a oko nje je napis: »Živjela oslobodilačka borba ugnjetenih naroda, smrt fašizmu, sloboda narodu.«

[203] Isto. A. Kršul, Sjećanja ..., str. 21.
[204] Zapisnici opć. odbora u Selcima od 20. V, 27, VIII, 5. IX i 21. IX 1941. O raspuštanju opć. odbora zabilješka bilježnika L. Hreljca od 27. X 1941. u knjizi zapisnika poslije tek. broja 11 i čl. 26.
[205] Izvještaj kotarske oblasti u Crikvenici br. 294 Prs/41 Općem upravnom povjereničtvu kod 2. armije talijanske vojske u Sušaku. CHRPR, fotosnimka XXVII/88.
[206] V. Lončarić, A. Kršul, V. Car, L. Antić, usmeno saopćenje.

Letale s parolama i crvenom zvijezdom Narodnooslobodilačkog odreda »Matija Gubec« za proslavu oktobarske revolucije 7. I 1941.

Drugi letak je na pol arka papira sa naslovom

»Primorci i Hrvati i potpisom »Narodni oslobodilački odred Mati ja Gubec«. Ovaj je letak razmnožen na gestetner, a pisan je na pisaćem stroju.«

Oba su letka sačuvana uz spomenuti dopis kotarske oblasti u Crikvenici. Prvi letak s crvenom zvijezdom i s dvije parole jasno je upozoravao okupatora i ustaše kakva je borba započela. U drugom letku podrobno je opisano tko i zašto vodi borbu i objašnjeni su ciljevi borbe. Upućen primorskim Hrvatima u povodu proslave oktobarske revolucije, nov je poziv za uključivanje rodoljuba u NOP i za stupanje u oslobodilačku borbu.[207]

Ova akcija partizana, izvršena i u samoj Crikvenici, uznemirila je ustašku kotarsku oblast, a njeni organi javne sigurnosti nisu mogli uredovati bez dozvole talijanskih vojnih vlasti. Takvi su bili odnosi okupatora i ustaša poslije ponovne okupacije ovog područja (II zone). Stoga se kotarska oblast obratila talijanskoj komandi upitom da li će ona poduzeti istragu. Ova je usmeno saopćila »da će talijanske vlasti u tom pogledu provesti izvide i donijeti odluku i saopćiti nam potrebno«. Ovome se dodaje da su 7. studenoga popodne »karabinjeri pozvali sve oružnike i redare u njihovu vojarnu«,[208] što je imalo značiti da su poduzete mjere da se pronađu izrađivači i raspačavatelji ovih letaka.

Bacanje ovih letaka bilježi u svom redovnom mjesečnom izvještaju i veliki župan u Senju prof. M. Sušić s kratkim opisom letaka.[209]

Spomenuvši te letke i neka hapšenja koja su izvršile talijanske vojne vlasti, pa i smrtnu osudu koju je 13. listopada 1941. izrekao u Crikvenici talijanski ratni sud tamošnjem »bivšem taborniku Ivanu Caru iz ogluhe«, jer se nalazio u Zagrebu, a »radi nepovlasnog držanja oružja«, veliki župan Sušić daje poraznu sliku prilika u Velikoj župi Vinodola i Podgorja. On zaključuje da je »javna sigurnost u ovoj župi... nezadovoljavajuća«. Spominje i kotar Novi Vinodoloski, što se u stvari odnosi na cijeli Vinodol koji pomaže svoje borce na Viševici, a koja je na području novljanskoga kotara. Spominjući napadaje »četničko-komunističke bande«, kako i on naziva borce za slobodu Vinodola, veliki župan tvrdi da »talijanske vojne vlasti nijesu u stanju suzbiti odnosno nijesu barem do sada pokazale za to niti dobre volje, a vjerojatno iz samog straha prema istom, jer se iste zadržavaju samo u stalnim mjestima njihovog boravišta ne usuđujući se zaći u pojedina sela.« Tražeći izlaz iz takve, kako sam kaže, »bez-

[207] CHRPR, fotosnimak XXVII/87. Tekst i faksimil letka: Dokumenti uz Dio treći.
[208] v. bilj. 205.
[209] Izvještaj o javnoj sigurnosti i općoj situaciji Velike župe Senj za listopad 1941. Upućen je 12. XI 1941. ministarstvu unutrašnjih poslova u Zagrebu. V. T. br. 252/41. — CHRPR, fotosnimak XXVI/184.

nadne situacije«, veliki župan Sušić ne vjeruje da će talijanske vojne vlasti uspjeti uništiti partizane. On se nada da će to uspjeti sa svojim ustaškim oružnicima i stoga predlaže »da se poveća znatno stanje momčadi oružničkih postaja i iste osim toga pojača sa pomoćnim oružnicima, kojima bi se podijelilo oružje i tako kroz naše organe osigurala pučanstvu u svim selima sloboda kretanja i osigurao život, jer naše pučanstvo nema nikakvog povjerenja u talijanske vlasti«. On naglašava, kako bi ukazao na nemoć talijanskih vojnih vlasti, da baš od ponovne okupacije 7. rujna 1941. »kao za inat uslijedili su i učestali razni napadaji na osobnu i imovinsku sigurnost našeg pučanstva.«[210]

Ovako opisano stanje na području Velike župe sa sjedištem u Senju, a posebno na području Vinodola, zapravo je dokaz uspješnog razvitka NOP-a i širenja ustanka po svima selima do početka studenoga 1941. Od donošenja odluke o podizanju ustanka u Vinodolu bila su prošla četiri mjeseca, a od osnutka logora na Viševici samo tri, ali su za to kratko vrijeme postale nemoćne i talijanske vojne vlasti i ustaše da spriječe razvitak NOP-a i razbuktavanje ustanka. I s pravom je veliki župan Sušić ustvrdio da je »beznadna situacija«. Takva je bila za vlasti NDH i za okupatora.

Koliko je njih uznemirilo bacanje letaka u Vinodolu, potvrđuje brižljivo provedena istraga. Leci su otkriveni kod aktivista u Kraljevici i karabinijeri su pohvatali desetoricu. Otkriveno je i to »da je pomenute letke raspačavao Bubanj Viktor, graditelj, namješten kod Terenskog ureda u Crikvenici...« On je, veli se, pobjegao i kotarska oblast u Crikvenici za njim je »raspisala... potragu pod brojem 410 Prs od 9. X 1941.«[211] Viktor Bubanj je doista bio otkriven, kako sam piše, ali je na to bio upozoren i »uspio je pobjeći i otići u partizanski odred«.[212] Sekretar OK Mate Kršul kazuje da ga je sam Bubanj obavijestio o hapšenju u Kraljevici, da je zbog toga prijetila opasnost i Bubnju, pa je OK donio odluku da ide u partizane.[213]

No sve ove mjere okupatora i ustaša nisu spriječile vršenje novih akcija, čime su se zaoštravali odnosi okupatora prema stanovništvu Vinodola. Tako je partijska organizacija u Selcima dobila iz partizanskog logora na Viševici zadatak da ispita situaciju i predloži izvršenje diverzantskih akcija na cesti između Crikvenice, Selaca i Novoga Vinodolskoga. Kada je teren ispitan, predloženo je da se prva akcija izvrši između zidarske škole i Dvorca sreće na periferiji Crikvenice prema Selcima (danas između gimnazije »Antun Barac« i odmarali-

[210] Isto.

[211] Izvještaj kotarske oblasti u Crikvenici broj 374/Prs 4. od 10. XII 1941. Općem upravnom povjereničtvu kod 2. armije talijanske vojske u Sušaku. — CHRPR, fotosnimak XXVII/89. — U izvještaju Velike župe Senj za mjesec studeni od 10. XII 1941. navodi se da ie Zvonko Petrinović uhapšen 16. XI 1941. — CHRPR, fotosnimak XXVII/435.

[212] V. Bubanj, Formiranje tehnike ...

[213] M. Kršul, pismeno saopćenje.

šta »Vladimir Nazor«), a druga između Selaca i Novoga Vinodolskoga u predjelu Duboki.[214]

Uskoro su borci iz šume postavili minu na cesti za izvršenje prve akcije. Kada je naišao automobil, u kojemu su se nalazili talijanski oficiri nastanjeni u Selcima, a među njima i jedan vojni svećenik, mina je zapaljena, ali nije izvela jak učinak.[215] U izvještaju Velike župe u Senju spominje se, po svemu sudeći, ova akcija. U njemu se kaže da je 11. studenoga 1941. »eksplodirala jedna bomba na cesti između Crikvenice i Selaca kada je tuda prolazio jedan talijanski samovoz«, ali se ne zna »rezultat te bombe«, jer talijanske vojne vlasti nisu o tome obavijestile.[216] Inače o toj akciji javljaju Talijani 14. studenoga 1941. i o njoj kažu ovo:

> »Automobil 112. diviziona koji je išao za Selce sa 4 oficira, od kojih jedan vojni sveštenik, zakačio je konopčić zategnut preko puta, izazvaši eksploziju mine. — Vozač je lakše ranjen. Čišćenje nije dalo nikakve rezultate. Pritvoreno nekoliko stanovnika iz naselja u blizini mjesta atentata.«[217]

Talijanski vojni svećenik koga okupator spominje, bio je dobro poznat u Selcima po imenu Anđelo. Na mjesnom trgu priređivao je mise na topu za talijanske vojnike, što je samo po sebi mještanima bilo odvratno. Držao je i vatrene propovijedi i u njima je najpogrdnijim riječima napadao Slavene, koristeći se citatima iz Hitlerove knjige »Mein Kampf«. Time je izazivao još veće negodovanje i gnušanje.[218]

Druga akcija izvršena je u predjelu Duboki između Selaca i Novoga Vinodolskog »oko 17. novembra«, kako navodi A. Kršul.[218] Dosad dostupni neprijateljski dokumenti ne kazuju ništa o toj akciji, ali se za put Selca—Novi za 5. prosinca 1941. navodi ovo: »Nepoznata lica prekinula telegraf.(sko-)-telef.(onsku) liniju.«[220]

Prema A. Kršulu, polovinom studenoga 1941. izvršene su dvije akcije i odjeknule su dvije eksplozije. Po njemu, od tih eksplozija

[214] A. Kršul, Sjećanja..., str. 23. Prema usmenom saopćenju V. Lončarića, A. Kršula i V. Cara od 22. VIII 1969. zadatak za ispitivanje terena dobili su članovi NOO-a V. Lončarić (predsjednik i sekretar partijske organizacije), Nikola Lončarić Andrinić i Juraj Jeličić Spiro i oni su predložili za izvršavanje akcije predio kraj zidarske škole između Crikvenice i Selaca. To isto i za predio Duboki između Selaca i Novoga Vinodolskoga.

[215] V. Lončarić, A. Kršul i V. Car, usmeno saopćenje.

[216] Izvještaj o javnoj sigurnosti i općoj situaciji Velike župe Senj za studeni 1941. broj T. 345/1941. upućeno 11. XII 1941. ministarstvu unutarnjih poslova u Zagrebu. — VII br. reg. 54/2-3, k. 237. — CHRPR, fotosnimak XXVII/434.

[217] Izvod iz izvještaja jedinica i ustanova potčinjenih komandi 2. armije o značajnijim događajima u toku novembra i decembra 1941. godine. Zbornik NOR-a, Beograd 1969, XIII, 1, str. 747. — A. Kršul spominje da je akcija izvršena »oko 17. novembra«, dakle u svakom slučaju izvršena je polovinom toga mjeseca. A. Kršul, Sjećanja..., str. 23.

[218] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 23.

[219] Isto.

[220] Zbornik NOR-a, XIII, 1, str. 789.

»nekoliko oficira i vojnika je poginulo, a nekoliko je bilo izranjavano«, ali u spomenutom neprijateljskom dokumentu o akciji kod zidarske škole u Crikvenici priznaje se da je vozač »lakše ranjen«. Bez obzira na to da li je bilo poginulih talijanskih vojnika, izvjestan efekt je postignut. Kako su to još bile prve akcije u blizini Selaca, one su, kako piše A. Kršul, »učinile snažan odjek u vinodolskom kraju, jer su izvršene na mjestima, gdje su Talijani smatrali da su apsolutni gospodari u kontroliranju terena«, a u obližnjim garnizonima u Crikvenici, Selcima i Novom Vinodolskom »imali su stacionirane i najjače vojne snage.«[221]

Da su borci iz šume vršili akcije u suradnji s pozadinom, u dogovoru s organima NOP-a, nazire se čak iz ustačkog izvještaja, naime iz izvještaja Velike župe u Senju. U njemu se već 12. studenoga 1941. iznosi da su komunisti u šumi »većinom iz općine Bribir i Ledenice«, što je tako i bilo, i da se oni »udružuju sa komunistima susjednih općina i kotareva i izvršuju razne napadaje.«[222] Zato je s pravom i rečeno da je to »beznadna situacija« za ustaše.

Ovakve su akcije pokazale svu ozbiljnost nastale situacije. Stoga okupator uvodi još strože mjere kontrole. Nastavlja izgradnju utvrda oko Selaca i oko drugih mjesta u Vinodolu, određuje još jače patrole, češće postavlja zasjede na važnim prilazima u mjesto i reflektorima još više osvjetljava svu okolicu mjesta. Očevidac zapisuje da »dok su do sada (Talijani) spokojno spavali, sada ih je uhvatila panika i iza svakoga grma i gromače vidjeli su partizana ili, kako su ih oni zvali »ribella«. Vrše i hapšenja. Iz Selaca su zatvoreni Josip Lončarić Dujmić, njegov brat Antun i njegova majka Marija te supruzi Franjo i Marija Antić (Lovrencin) i odvedeni u internaciju.[223]

Ne sustaje se ni u političkom radu, pa se proširuje djelatnost OK KPH za Hrvatsko primorje. Član OK Rade Šupić, zadužen za rad Partije u Sušaku, sastaje se sa sekretarom Kršulom. Prvi put susreću se na pola puta između Selaca i Crikvenice. Upoznao ih je V. Lončarić, sekretar partijske organizacije u Selcima, koji je Šupića poznavao još prije rata. Kršul i Šupić dogovorili su se tada da se sutradan sastanu u Crikvenici u kavani Šangaj na početku Vinodolske ulice. Poslije ovoga susreta Šupić je otpješačio u Dramalj na spavanje kod Rafa Brozičevića kod koga je vrlo često odsjedao.

Kavana Šangaj nalazila se uz kuću braće Brozičevića, Franje i Živka. Bila je vrlo povoljan punkt Okružnog komiteta, pa sekretar M. Kršul naglašava »hrabrost, patriotizam i spremnost za sve usluge u vezi NOB-om braće Brozičevića, koji su držali kavanu Šangaj«. I dodaje: »Bili su to divni ljudi, a napose onaj s ćalima (bio je to Živko, inače moj školski drug iz građanske škole u Crikvenici — op. V. A.)... U njihovoj kući u gornjim sobama i u kuglani održano je mnogo sastanaka, naime, bila je otvorena NOP-u i KP kad god je trebalo.«

[221] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 23.
[222] V. bilj. 209.
[223] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 23.

Kršul spominje da su oba brata kasnije uhapšena, da su se »izgubili u nekom od fašističkih logora«, ali mu je naročito stalo da kaže kako mu »se čini da se malo zna kako su to bili divni ljudi i rodoljubi.«[224]

Prema dogovoru, Kršul i Šupić sastali su se u kavani Šangaj. Sastanak su održali, kako kazuje Kršul, »u kuhinji porodice Brozičević gdje smo razgovarali kao članovi obitelji«. Svršivši razgovor, Kršul je ostavio Šupića jer je morao ići u Novi Vinodolski »po zadatku«. Sastanak je dakle održan i dokrajčen. Ali udaljivši se na biciklu od kavane, Kršul je čuo pucanje, nije se zaustavio, nije ispitivao što se dogodilo, nego je krenuo svojim putem u Novi Vinodolski.

A dogodilo se ovo. Dok su Kršul i Šupić razgovarali, u kuhinju je »povirio neki konfident«; oni su mu bili sumnjivi i obavijestio je karabinijere, piše M. Kršul: Ivan Brozičević spominje ime Crikvenićanina koji je prokazao Šupića karabinijerima, što navodi »prema izjavi živka Brozičevića«.[225] U izvještaju kotarske oblasti u Crikvenici tvrdi se da su »neki crikvenički građani, koji su se istovremeno nalazili u prometnoj gostioni upozorili službujuće karabinjere na ulici...« na nepoznatog čovjeka«. Vjerojatno su točni navodi Kršula i I. Brozičevića, ali bez obzira na to sigurno je da su karabinijeri prišli u kavani Radi Šupiću i zatražili od njega isprave kojih nije imao. Izjavio im je da je zaposlen u Jurjevu i da je kod svoga poslovođe Ivana Brozičevića ostavio isprave žureći se u Crikvenicu. Karabinijeri nisu prihvatili to objašnjenje i pozvali su »neznanca« da ih slijedi u njihovu komandu. Na to je Šupić platio račun i pošao s karabinijerima na ulicu.

Tako prikazuje scenu u kavani službeni izvještaj kotarske oblasti u Crikvenici od 26. studenoga 1941, a tako je iznosi i Ivan Brozičević u svojim »Sjećanjima«.

Rade Šupić nalazio se dakle pred hapšenjem. Tada je pokazao veliku mjeru hladnokrvnosti i hrabrosti. I. Brozičević kazuje da je Šupić, došavši s karabinijerima do izlaznih vrata, »izvadio revolver i počeo pucati« i tom pucnjavom »učinio zabunu i pobjegao«. U izvještaju kotarske oblasti u Crikvenici bijeg Rade Šupića iz ruku karabinijera prikazan je ovako:

> »Cim su izašli na ulicu počeo je isti da bježi i na povik da stane izvukao je iz džepa samokres i počeo pucati tri do četiri puta u pravcu karabinijera. Karabinijeri su na to uzvratili vatrom iz pušaka. Za vrijeme te pucnjave dotični muškarac pobjegao je u pravcu Vinodolske ulice i nije uhvaćen«.[226]

[224] M. Kršul, pismeno saopćenje.
[225] I. Brozičević, Sjećanja ..., str. 21.
[226] Izvještaj kotarske oblasti u Crikvenici od 26. XI 1941. broj 366 Prs/41. Predmet: »Crikvenica, pucanj u Vinodolskoj ulici«. Upućen je Općem upravnom povjereničtvu kod 2. armije talijanske vojske u Sušaku. — IHRPH, Zagreb, Fond 50, Neprijateljska građa: Opće upravno povjereništvo NDH kod II tal. armije.

Snalaženje Rada Šupića u kritičnoj situaciji da bude uhapšen i njegov uspjeli bijeg iz ruku karabinijera zaprepastili su i fašiste i ustaše u Crikvenici. Oni nisu znali da su imali u rukama člana OK KPH za Hrvatsko primorje. Pokušali su uhvatiti toga »neznanca«, ali im nije uspjelo. Svladao je sve zapreke, probio se u Dramalj i prenoćio kod Rafa Brozičevića, svoga partijskog druga. Što se dogodilo sa Šupićem, sekretar Kršul doznao je tek sutradan od V. Lončarića u Selcima. Pošao je u Dramalj i tamo našao Šupića, »bio je izgreben i poderan, ali je sve bilo u redu«.[227]

U najtežem položaju našao se tada član KPH Ivan Brozičević, na radu u Jurjevu. Na traženje kotarske oblasti u Crikvenici on je uhapšen, dopremljen u Crikvenicu, zatvoren i preslušavan. U izvještaju iste kotarske oblasti navodi se da je I. Brozičević »bio svojevremeno jedan od glavnih dužnostnika narodne čitaonice u Crikvenici, a u kojem društvu su uglavnom bili komunisti i filokumunisti« ; iz toga razloga dodaje se da bi Brozičević »vjerojatno mogao stajati u vezi sa ovim djelom«, pa je zato i uhićen.[228] U istrazi je Brozičević uspio opovrći navode Šupića da je kod njega ostavio svoje isprave, što je Šupiću poslužilo da se lakše izvuče iz ruku karabinijera, te Brozičeviću nije ništa konkretno dokazano da on poznaje osobno Šupića. Poslije 18 dana pušten je iz zatvora. Brozičević piše da je pušten na intervenciju odvjetnika Vanje Potočnjaka i njegova školskog druga iz Velike župe u Senju. Postoji, međutim, i dokumenat iz kojega se vidi da je na traženje kotarske oblasti u Crikvenici poslije završene istrage Obće upravno povjereničtvo kod II armate talijanske vojske u Sušaku javilo 8. prosinca 1941. da se Ivan Brozičević, »ako proti njemu ne predleži i ništa konkretnog, ima pustiti na slobodu, ali da se u svakom slučaju ima držati pod kontrolom.«[229]

Dok se ovo događalo u Crikvenici, tragalo se za Radom Šupićem, i vodila se istraga da li Ivan Brozičević ima s njim veze, da li ga pozna — a dobro su se poznavali — sekretar OK Mate Kršul nastavio je svoju djelatnost. S njim i dalje usko surađuje partijska organizacija u Selcima. Ali i u njenim redovima dolazi do promjena. Kako među borcima na Viševici još nije bilo Selčana iz redova članova KPH jer su morali izvršavati zadatke u pozadini, trebalo je i o tome' donijeti odluku. Istina, Mihovil Jeličić Pavlina, koji je pripadao naprednim redovima u Selcima prije rata, služio je jedno vrijeme u domobranstvu u Delnicama, napustio je tu formaciju i prešao na oslobođeno područje, na Viševicu. Ali sada je bila riječ o tome da jedan član KPH pođe direktno iz Selaca na Viševicu i svrsta se u re-

[227] M. Kršul, pismeno saopćenje.
[228] V. bilj. 226.
[229] Izvještaj kotarske oblasti u Crikvenici od 1. XII 1941. broj 380 Prs/41. Predmet: »Brozičević Ivan, uhićen u savezu sa pucnjavom u Crikvenici.« — Obće upravno povjereničtvo kod II armate talijanske vojske pov. br. 3829, odgovor na dopis kotarske oblasti u Crikvenici od 1. XII 1941. — Oba dopisa u IHRPH, Zagreb. Fond: Neprijateljska građa, br. 50, Opće upravno povjereništvo kod II armije.

dove boraca. OK i mjesna partijska organizacija složili su se da to bude Andrija Kršul (Merikančić). To mu je saopćio sekretar OK Mate Kršul. Time Andrija Kršul završava svoju višegodišnju djelatnost u partijskoj organizaciji u Selcima, i onu prijeratnu, i ovu poslije okupacije, a svojim radom pridonio je značajnoj aktivnosti te organizacije. Sudjelovao je i na sastanku s Radom Končarom u Borićima, prisustvovao je sastanku u uvali Jesenova i dao svoj glas za podizanje ustanka u Vinodolu. I sada, poslije rada u pozadini, krenuo je po odluci partijske organizacije kao prvi u redove prvoboraca.

Ali nije pošao sam. Pridobio je i Nikolu Kršula šunšura da; zajedno krenu u šumu. Oni su se 12. prosinca 1941. u 7 sati odvezli autobusom u Crikvenicu, iskrcali se i uputili se pješke preko crikveničkog naselja Ladvič u Bribir. Tako se pred okupatorom skrivao odlazak u partizane. Iz bribirskog sela Jargova vodič im je bio Božo Spoja. Ovaj ih je odveo do sela Poskoči, a odatle ih je partizan Ivan Pećarić vodio do logora u predjelu Kuščina-Kurin. Tako su u redove boraca prispjela dva prva partizana direktno iz Selaca.[230]

Odlaskom Andrije Kršula kurirsku dužnost preuzeo je skojevac Luka Antić. On se ubrzo sastao s Blažom Kalafatićem, koga je poznavao, i s Tomom Strizićem, koga je tada upoznao. Od njih je dobio zadatak da pronađe sekretara OK Kršula i da organizira da se oni s njim sastanu. Našavši Kršula u mjestu, u predjelu Metlina, gdje je s majkom kopao zemlju, Antić se s njim dogovorio da se sastanak održi uvečer. To je odmah javio Striziću i Kalafatiću, našavši ih na drugom mjestu, kamo su se bili sklonili pred talijanskom patrolom na konjima. Javivši sekretaru Kršulu novo mjesto za održavanje sastanka, obojica su uvečer pošli tamo i našli Strizića i Kalafatića. Sastanak je održan u blizini raskršća cesta Selca—Bribir—Novi Vinodolski. Antić je bio na straži dok je trajao njihov razgovor.[231] Mate Kršul ovome dodaje da je takvih sastanaka bilo više do kraja 1941, najviše s borcima iz Bribira, obično u predjelu Lokve, na putu iz Selaca u Bribir.[232]

A u blizini Selaca izvršene su sredinom prosinca nove akcije. Već 13. prosinca, drugog dana od dolaska prvih boraca iz Selaca (Andrije Kršula i Nikole Kršula), porušeni su telefonsko-telegrafski stupovi u predjeu Jesenova, na područja Selaca, u blizini samog naselja. Uz dvojicu Selčana u ovoj je akciji sudjelovao Josip Skočilić Kurilo, borac s Viševice, a s njima i grupa omladinaca iz bribirskog sela Jargovo. Naime, trojica partizana nisu imali alata za rušenje stupova pa je svaki omladinac donio po jednu pilu.[233] Ovu akciju, ne navodeći dan u mjesecu prosincu, spominje i okupator ukratko, »Selce Novi. Nepoznata lica prekinula telegraf.(sko)-telef.(onsku) liniju.[234]

[230] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 23 i 24.
[231] L. Antić, usmeno saopćenje dato 15. V 1970. autoru.
[232] M. Kršul, pismeno saopćenje.
[233] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 24.
[234] Izvod iz izvještaja..., Zbornik NOR-a, XIII, 1, str. 789.

U izvještaju okupatora od 17. prosinca 1941. spominje se još jedna akcija u okolini Selaca. Tu se kaže: »Na našu patrolu ispaljeni puščani hici i bačene ručne bombe. Odmah pružen otpor. Napadači naterani u bekstvo. Nijedan gubitak.«[235] Ne navodi se točan dan akcije.

Prema pisanju Andrije Kršula u toj akciji sudjelovali su on i Nikola Kršul, a izvršena je 17. prosinca 1941. On je opisuje ovako:

> »Na drugu akciju krenuli smo već 17. decembra i napali smo talijansku vojnu patrolu jačine 20 vojnika na magistrali iznad Selaca kod raskrsnice ceste za Bribir. U ovoj akciji učestvovali su Mate Saftić, Josip Skočilić Kurilo, Stanko Kombol, Ivan Petrović, Mihovil Kršul, Nikola Kršul i Andrija Kršul. Zadatak stražara povjerili smo drugu Vladi Dražiću iz Jargova (Bribir) da pazi na eventualni pokret Talijana iz Bribira, ukoliko bi pokušali da nam odsijeku odstupnicu. Akcija je bila planirana da napadnemo jedno talijansko odjeljenje koje je bilo bunkerirano kao predstraža kod vodospreme Selce, jer smo naročito bili zainteresirani za dvije teške brede kojima su bili naoružani. I kad smo bili udaljeni na svega deset metara od bunkera, čuli smo odjeke koraka vojničke kolone iz pravca Novoga, povukli smo se za 100 metara unatrag i zauzeli položaj na raskrsnici ceste prema Bribiru. Istog momenta nailazila je i kolona. Na odstojanju od kojih 15 metara otvorili smo vatru. Rezultat napada bio je 3 mrtva i 6 ranjenih vojnika. Već nakon par minuta čuli smo pokret talijanske vojske iz pravca kasarne u Selcima. Mi smo odstupili cestom prema Bribiru. Vlado nas je dočekao loncem crnog domaćeg vina i pošto nam je saopćio da nije bilo nikakvih vojnih pokreta iz mjesta Bribira krenuli smo preko bribirskih sela u logor.«[236]

Prema izvještaju okupatora od 18. prosinca 1941. ova je akcija izvršena na »raskrsnici za Bribir«, što odgovara opisu A. Kršula. Prikazana je ovako:

> »Na patrolu od 16 ljudi 10. art. puka Gran, straže, pod komandom podoficira, otvorena vatra i bačene ručne bombe prilikom pretraživanja puta Novi—Selce. Odmah je pružen otpor. Napadači pobegli, izgubljen im je trag. U toku je istraga: smatra se da je reč o pripadnicima komunističke bande iz zone Bribir; naši gubici: 2 ranjena.«[237]

Okupator ne spominje mrtve, kao što navodi A. Kršul, ali priznaje ranjene vojnike, ne šest nego dva.

U dokumentima okupatora navode se u okolici Selaca u prosincu 1941. još tri akcije:

p r v a na području »Selce—Tokal« — a to je na putu prema Novom Vinodolskom — »nepoznati presekli telefonske žice koje vezuju dva mjesta« (19. XII);

d r u g a je akcija izvršena u blizini Selaca za koju se kaže: »U blizini naša patrola otvorila vatru na 4 nepoznata lica. Smatra se da su nestali sa jednim ranjenikom«. (20. XII); i

[235] Isto, str. 821.
[236] A. Kršul, Sjećanja ..., str. 24.
[237] Izvod iz izvještaja..., Zbornik NOR-a, XIII, 1, str. 811.

treća je akcija na putu »Selce—Crikvenica« za koju se veli ovo: »Puškaranje između dva mesta, u blizini kantonmana 80. čete telegrafista. Napadači naterani u bekstvo, pošto je odmah pružen otpor. Nije bilo gubitaka« (22. XII).[238]

Ove akcije izvršene u blizini Selaca —a na tlu Vinodola njih je bilo više — uz ostale u Hrvatskom primorju i u Gorskom kotaru, posebno one duž željezničke pruge Sušak—Zagreb, jasno pokazuju da je oružana borba protiv okupatora i ustaša do kraja 1941. zahvatila šire razmjere. Te uspješne akcije natjerale su okupatora da se utvrđuje u svojim garnizonima i da ih napušta samo s većim snagama. Okupatora je posebno zabrinjavao ovakav razvoj ustaničkog pokreta u blizini ili neposredno uz granicu Istre. Riječki prefekt Temistocle Testa javio je u Rim početkom 1942. da je to područje »najosjetljiviji sektor na granici Hrvatske«, da ustanici u obližnoj Hrvatskoj -— a to se odnosi na Hrvatsko primorje i Gorski kotar — »nekoliko kilometara od Rijeke, ponavljam — nekoliko kilometara, odmah preko hrvatske granice, svake noći preduzimaju napade na vozove i ljude« i ističe da je Sušak već prije rata predstavljao »kolevku komunizma«.[239] A sada je anektirani Sušak bio doista važan centar NOP-a, djelujući na njegov razvoj i u susjednoj Rijeci koja je samo tridesetak kilometara udaljena od Vinodola. A sve se to zbivalo šest mjeseci od donošenja odluke o ustanku na vinodolskom tlu, pet mjeseci od osnutka logora na Viševici, prvog logora u Hrvatskom primorju, i četiri mjeseca od osnutka novog OK KPH za Hrvatsko primorje.

Uz izvođenje oružanih akcija do kraja 1941. razgranao se politički rad. Po kazivanju M. Kršula uz mjesne organizacije KPH osnovani su i neki kotarski komiteti (Sušak, Kastav), a uz njih NOO-i i organizacije SKOJ-a. Uspostavljene su također veze s pojedincima kao pristalicama NOP-a.[240] Uopće, članovi OK KPH razvili su u toku četiri mjeseca raznovrsnu djelatnost, što je i dovelo do brzog razvitka NOP-a, do povećanja broja boraca i broja izvršenih akcija. Dobro upoznat s cjelokupnom djelatnošću OK kao najbliži njegov suradnik, Josip Đerđa kaže o tome ovo:

> »Kao isekretar OK za Hrvatsko primorje Mate Kršul preuzeo je sve dužnosti. Kao bistar čovjek znao je raditi i radio je dobro, bolje je poznavao prilike od mene i njegov rad zaslužuje svaku pohvalu u ono doba. Uspostavio je bio veze i s otokom Rabom i Pagom. Treba danas reći da je Mate Kršul bio među najboljim ljudima na početku ustanka u ovom kraju.«[241]

Konačno, i sam okupator pokazao je koliko se razvio NOP na području Vinodola kada je upravo krajem 1941. izvršio težak zločin. Na suđenju šestorici osumnjičenih pristaša NOP-a dru Ivanu Sobolu,

[238] Isto, str. 817, 815 i 823.
[239] Izvještaj prefekta Rijeke..., Zbornik NOR-a, XIII, 2, Beograd 1972, str. 72—73.
[240] M. Kršul, pismeno saopćenje.
[241] J. Đerđa, usmeno saopćenje.

liječniku, Franji Caru, krojaču, obojici iz Crikvenice, i četvorici radnika iz Dalmacije, Ivanu Biliću, Božu šubašiću, Matku šubašiću i Mirku Vidoviću — talijanski vojni sud izrekao im je 26. prosinca 1941. u Crikvenici smrtnu kaznu strijeljanjem. Izrečenu u 12 sati, izvršio ju je u 13, dakle jedan sat poslije suđenja.[242] Na ovo suđenje i brzo izvršenje smrtne kazne okupatora su natjerale upravo okolnosti da se ustanički pokret proširio, da je zahvatio sav narod Vinodola, a on, okupator, bio je sve nemoćniji da to spriječi. Ovako drastičnom kaznom okupator je zapravo htio već u početku ugušiti NOP, zaplašiti narod i odbiti ga od pomaganja ustanika. To je bio, po riječima Mate Kršula »manevar zastrašivanja od strane okupatora.«[243]

To nije bio prvi takav zločin okupatora u Hrvatskom primorju. U Sušaku, na Trsatu, strijeljana su 7. prosinca 1941. tri borca s Tuhobića: Slavko Krautsek, Vjekoslav Dukić i Miroslav Marčelja.[244] I to je zaoštrilo odnose okupatora prema stanovništvu. Strijeljanje šestorice ljudi u Crikvenici još je jače zaoštrilo te odnose, napose u Vinodolu. Na to ukazuje i manevar okupatora da pred narodom nekako opravda ova strijeljanja, naročito smaknuće dra I. Sobola. Komanda artiljerije V armijskog korpusa u Crikvenici uputila je 29. prosinca 1941. obavijest o izvršenju smrtne kazne nad šestoricom osuđenih, dodajući da je ono »opširno komentirano, a naročito u pogledu dra Sobola.« Stoga se od komandi vojnih garnizona u Kraljevici, Hreljinu, Driveniku, Novome, Grižanima, Triblju, Jadranovu (Sv. Jakovu) i Selcima traži da stanovništvu treba »prikazati jasnu sliku o nedvojbenim dokazima o krivnji optuženih uopće, a naročito dra Sobola...«, odnosno treba kod naroda proširiti »uvjerenje o krivnji osuđenih«. Iz toga je očito da te »krivnje« nije bilo kada se nju mora posebno dokazivati. To potvrđuje i uputa data spomenutim komandama:

> »Treba imati u vidu da takva propaganda (naime, da se proširi »uvjerenje o krivnji osuđenih« — op. V. A.) može postići željeni učinak samo ako se bude vršila taktikom, kako narav stvari i zahtijeva, u protivnom moglo bi se to komentirati kao izraz nemirne savjesti«.[243]

[242] Zapis o smrti Ivana Sobola i drugova pod naslovom »Stjepanje 1941«, napisano u Selcima 16. XII 1942, vidi u knjizi: Vinko Antić, Odjeci doživljaja. Iz narodnooslobodilačke borbe u prozi i stihu 1941—1945, Rijeka, 1971, str. 11—13. U istoj knjizi i pjesma »Šestorica«, (str. 14) i bilješka »Strijeljanje doktora Ivana Sobola i drugova u Crikvenici«, napisana u Propodjelu Okružnog NOO-a 18. XII 1944 (str. 15).

[243] M. Kršul, pismeno saopćenje.

[244] Vinko Antić, Sušak—Rijeka i okolica u narodnooslobodilačkoj borbi. Zbornik »Rijeka«, Zagreb 1953, str. 357. Pjesnik Nikola Polić posvetio je ovom strijeljanju partizana na Trsatu pjesmu »Zid šutnje«. Vidi: N. Polić, Nad ukočenim gradom. Pjesma borbe i slobode 1941—1945.« Uredio Vinko Antić. Rijeka 1961, str. 29—30. Pjesma je napisana 1942.

[243] CHRPR, fotosnimak XXVII/119. U dopisu se navode imena osuđenih i obrazloženje za strijeljanje, pa i za dra Ivana Sobola. Taj je dopis okupator dostavio kotarskoj oblasti u Crikvenici 7. I 1942. bez potpisa i pečata.
— Postoji međutim i navedeni dopis od 29. XII 1941. komande V artiljerijskog korpusa koji se ovdje i citira. Kopija dopisa kod autora, koji ju je dobio od Josipa Jankovića u Crikvenici.

Tako se ustanak do kraja 1941. razbuktao u cijelom Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru. To vrijedi i za područje Vinodola. Već je i na II kongresu KPH rečeno da su »direktive oružane borbe« odmah prihvatile »široke narodne mase u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju, te vrlo brzo prve grupe odlaze u šume, orijentirajući se na rušenje komunikacija.«[246] Tada je rečeno i to da se na ovom području »organiziraju također u samom početku ustanka mnogobrojne partizanske jedinice«.[247] A o Hrvatskom primorju kao ustaničkom kraju govori i Josip Đerđa kao sudionik svih zbivanja od srpnja do kraja 1941. On kaže:

> »Mora se pri tom napomenuti da je vladalo jedinstvo u ovom kraju, koji je po etničkom sastavu najčistiji hrvatski predio. Tu nije bilo nikakvih teškoća za razvitak NOP-a, nije bilo ni nacionalističkih ni sektaških pojava, narod je bio kompaktan za borbu. Trebalo je samo jačati KP, njene organizacije. I doista, kako se je KP uzdizala, tako je jačala i borba protiv okupatora. Nismo znali kuda ćemo s borcima. Svi su bili za borbu pa se upravo za Hrvatsko primorje može reći da je spasilo obraz Hrvatske već u prvim danima ustanka, koji je postao masovan i od početka s jakom ideološkom tendencijom. U kakvim se je uvjetima pripremao ustanak u V zoni, to je bio zaista ustanak hrvatskog naroda.«[248]

Kao dio Hrvatskog primorja Vinodol je dakle odigrao značajnu ulogu do kraja 1941. Na njegovom je tlu donijeta odluka o podizanju ustanka i osnovan je prvi logor, logor na Viševici. Organizacije dvaju mjesta, Selaca i Bribira, bile su nosioci svih zbivanja od pružanja otpora okupatoru i ustašama do oružane borbe. Slijede ih druga vinodolska mjesta: i Ledenice, i Novi Vinodolski, i Crikvenica, i Dramalj, i Grižane, i Krmpotski kraj, jednom riječju, NOP se širi u cijelom Vinodolu i pokreće sav narod u oružanu borbu protiv okupatora.

V

DJELOVANJE NOP-a U TOKU 1942. I ODLAZAK BORACA U NOV

Početkom 1942. nastavlja se u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru proces započet u srpnju 1941. S jedne strane, NOP se proširio i zahvatio cijelo područje, a oružana borba protiv okupatora poprimila je široke razmjere, razmjere ustanka, i zabilježila velike uspjehe. Potkraj 1941. ustanički front protiv okupatora bio je jasno obilježen. S druge strane, okupator je pred takvim razvojem NOP-a i učestalošću oružanih akcija ustanika širom cijeloga primorsko-goranskog područja natjeran da se brani, a bio je nemoćan da zaustavi

[246] Vladimir Bakarić, Drugi kongres KPH. Zagreb 1949. str. 61.
[247] Antun Biber, Drugi kongres KPH ..., str. 112.
[248] J. Đerđa, usmeno saopćenje dato autoru 9. X 1970.

ustanički pokret protiv sebe i svojih pomagača. On pribjegava represalijama protiv stanovništva, vršenju zločina i odmazde nad nezaštićenim građanima.

U Vinodolu kao dijelu Hrvatskog primorja iste su značajke toga procesa: i razvoja NOP-a i učestalosti oružanih akcija, i represalija okupatora koje su kulminirale u zločinu izvršenom u Crikvenici 26. prosinca 1941. štoviše, u svojoj nemoći okupator početkom 1942. zaoštrava svoje odnose prema stanovništvu. Afiširavši neke »božične oglase«, posadno zapovjedništvo talijanske vojske u Novom Vinodolskom, dakle u Vinodolu, obavještava 31. prosinca 1941. kotarsku oblast da općinskim načelnicima i seoskim starješinama saopći »po višem nalogu« da će ih smatrati odgovornima ako ti oglasi na stupovima ili uz putove budu skinuti ili rastrgani, dakle da oni odgovaraju za nešto što ne mogu kontrolirati ni spriječiti. Zaoštravajući ovako svoj odnos prema stanovništvu, a htijući time da oslabi NOP i spriječi partizanske oružane akcije, okupator sada prijeti kolektivnom odgovornošću i dodaje ovo:

> »Isto tako umoljava se preduzeti, da bude upozoreno pučanstvo svakog mjesta i naselja, da će ono po nama biti smatrano s k u p n o odgovornim za bilo kakvi naoadai na štetu talijanskih vojnika i stvari pripadajućih talijanskoj oružanoj sili kao i na železničarski uređaj, električne centrale, vodovod i t. d. koji bi se ustanovio na odnosnom području, ako krivci ne budu našim, t. j. talijanskim vlastima predani, ili ako ne bi olakšali uhapšenje.«[249]

Ipak, okupator ne uspijeva ni takvim mjerama zaustaviti širenje i učvršćenje NOP-a u Vinodolu.

On ne uspijeva ni u Selcima otkriti rad aktivista NOP-a. Konspirativnost je u radu velika kada i sekretar OK Mate Kršul i dva člana mjesne partijske organizacije, inače službenici općine (Lončarić i Hreljac), uspijevaju djelovati pred očima okupatora i rukovoditi složenom ilegalnom djelatnošću, a uz njih ostali članovi organizacije izvršavati niz zadataka. U svome djelovanju svi su oni pokazali izuzetnu spretnost, domišljatost i hladnokrvnost pred okupatorom.

Stoga i početkom 1942. jačaju pozicije NOP-a u Selcima. Jačanje tih pozicija ogleda se također u nemoći NDH da u okvirima talijanske okupacije održi u ovom mjestu kakvu takvu vlast u općini. Ona se nije učvrstila ni u prvim danima NDH, a početkom 1942. ona je sve slabija. Ta se nemoć ogleda već u ukidanju općinskog odbora krajem listopada 1942. Imenovanje tzv. dužnostnika, načelnika, donačelnika i trojice članova savjetodavnog odbora više je promašaj nego učvršćenje ustaške vlasti u ovoj općini. Ni načelnik F. Lončarić nije mogao ojačati tu vlast. Njegov donačelnik Ivan Lončarić Papić pristustvovao je kao »dužnostnik« samo jednoj sjednici (2. XI 1941) i

[249] Obće upravno povjereničtvo, Sušak 5. I 1942. pov. br. 144/1942, br. reg. 47/1-2, k. 245. CHRPR.> fotosnimak XXV/239.

i

više se nije odazivao pozivima. Tako je načelnik F. Lončarić ustao protiv svoga donačelnika i na sjednici 8. veljače 1942 izvijestio da se taj »opć. dužnostnik ne odaziva pozivima na sjednicu«, pa je predložio »da se o tome izvijesti veliki župan u Senju.«[250] I ovaj slučaj jasno govori da mještani nisu prihvatili ustašku vlast. I Lončarić Papić nije prisustvovao ni sjednici 9. travnja 1943,[251] a poslije toga one nisu cijele 1942. ni sazivane.[252] Vladanje L. Lončarića Papića imalo je bez sumnje politički prizvuk, ma koliko on bio uvjetovan i osobnim pogledima na situaciju i odnosima prema načelniku. Doduše, Lončarić Papić nije otvoreno pristupio ni NOP-u, nije ga podupirao ni bilo u čemu pomagao, iako je po svojim političkim gledištima bio demokrata, ali ni po čemu nije bio naklonjen ustašama. Ne odazivajući se pozivu na sjednice općinske uprave, a svakako dobro upućen u raspoloženje naroda i upoznat s činjenicom da je i takva uprava odvojena od mještana, I. Lončarić Papić izražavao je time i neki nijemi protest. U prilikama u proljeće 1942. to je bio gest koji je vrijedan spomena, a da mu se i ne pridaje veliko značenje.

Doduše, ni ostala tri »dužnostnika« (S. Brozović, L. Lončarić i J. Antić), nisu pripadali ustaškom pokretu, a ostali su u općinskoj upravi zato što su bili izabrani za odbornike prije rata. Tako je tzv. ustaška vlast u općini u okviru talijanske okupacije faktično odumirala. Doda li se tome da se to događa već u proljeće 1942, prvu godinu poslije proglašenja NDH, očito se vidi da u Selcima ustaški režim nije imao nikakve podrške niti ju je dobio.

Nasuprot tome, snaga NOP-a ogleda se u otporu mještana i okupatoru i ustašama, a velik uspjeh očituje se u tome što je i općinski ured bio ilegalno sjedište NOP-a. U njemu i dalje djeluju općinski službenici koji su članovi KPH, a jedan od njih je sekretar mjesne partijske organizacije (Vjekoslav Lončarić).

Sve je ovo potrebno imati na umu da se razumije kako je partijska organizacija u Selcima mogla djelovati uspješno u uvjetima okupacije u okviru NDH, kako je sekretar OK Mate Kršul, boraveći neprestano u svom rodnom mjestu, mogao politički raditi i povezivati se s drugim vinodolskim mjestima i političkim rukovodstvom u šumi. Poznavanjem tih okolnosti postaje shvatljivo što su Selca mogla ostati važan politički punkt i do kraja 1941. i što su to mogla biti i 'u prvoj polovini 1942.[253] Jer OK i dalje iz ovoga mjesta rukovodi političkom djelatnošću, pa su »sa organizacijom na terenu rasle i organizacije KP i druge u šumi i već u prvoj polovini 1942. postale su ni-

[250] Zapisnik sjednice od 8. II 1942, čl. 8.
[251] Isto od 9. IV 1942, čl. 10.
[253] Nova sjednica održana je tek 26. I 1943.
[253] Objašnjenje se nalazi u činjenici što se partijska organizacija učvrstila u mjestu već prije rata i uspješno djelovala, što je i pod okupacijom nastavila rad, a napose u tome što je njen sekretar V. Lončarić bio općinski službenik i s te pozicije mogao djelovati u uskoj suradnji s bilježnikom L. Hreljcem.

zom kanala nesalomiva veza vojske i pozadine.«[254] Iako je početkom 1942. Josip Đerđa, koji je usko surađivao s Matom Kršulom, napustio Novi Vinodolski i prešao na oslobođeno područje, pa je osnutkom Agitpropa Okružnog komiteta u šumu prenijeta i tehnika i tamo počelo izlaziti mjesto *Glasanaroda* novo glasilo NOP-a pod imenom *Primorski borac,* koji je uređivao Đerđa,[255] sekretar OK Mate Kršul još ostaje u Selcima i odatle nastavlja političkim radom. Učvršćuju se dotadašnje partijske organizacije i osnivaju nove, ali u prvim mjesecima 1942. osnovani su i kotarski komiteti (Crikvenica, Novi Vinodolski, Krk i Senj). Tako je mjesnim organizacijama, mjesnim i kotarskim komitetima KPH obuhvaćeno čitavo područje od Rijeke do Senja, dakle cijelo Hrvatsko primorje, a zatim i cijeli Gorski kotar, u kojemu je taj isti OK tada još djelovao. Uporedo s organizacijama KPH osnivane su i druge organizacije: SKOJ, NOO-i i AFŽ.

Za osnutak organizacije KPH u Senju sekretar OK Kršul dogovorio se tada s Ivanom Brozičevićem, pošto je ovaj kao tehničar bio iz Jurjeva premješten u Senj. Njega je u Senju inž. Kubica povezao s prof. Melanijom Rivoseki i u veljači 1942. osnovana je partijska organizacija. Brozičević je radio s radnicima i s radničkom omladinom, M. Rivoseki sa srednjoškolcima i ženama, a Ivan Veža sa službenicima. Bila su tada osnovana i dva aktiva. Aktiv žena sačinjavale su M. Rivoseki, Marija Biondić i Marija Brnčić, a omladinski aktiv vodio je Vlado Knifić, gimnazijalac, povezan s Ivanom Brozičevićem.[256]

Sekretar OK Mate Kršul održavao je i dalje veze sa šumom pu-tem Bribira, ali je i sām odlazio na sastanke na oslobođeno područje. Jednom je išao i u Drežnicu kamo je u siječnju 1942. iz Korduna prešao Glavni štab Hrvatske, a nešto kasnije i CK KPH.

Partijska organizacija u Selcima, poslije odlaska Andrije Kršula (Merikančića) u partizane i upućivanje Vlada Cara sve više na rad s omladinom prema uputama sekretara OK Mate Kršula, te odlaskom učiteljice Barice Hanzić, također u partizane, djeluje u ovom sastavu: Vjekoslav Lončarić (sekretar), Ludvig Hreljac, Bartol Mavrić, Andrija Kršul (Alavija) i, nešto kasnije, Zvonko Brozović (Lanić).

Svoj je rad nastavio i mjesni NOO, djelujući politički, tumačeći događaje putem niza veza s pojedincima, rasturajući letke, listove (Primorski borac. Vjesnik) i razne brošure. Članovi NOO-a i dalje su skupljali sami ili putem aktivista novčana sredstva, hranu i odjeću za partizane, održavali veze za prijenos materijala i donošenje štampe. Bili su uspostavljeni povjerljivi kanali, najviše putem žena koje su

[254] M. Kršul, pismeno saopćenje.

[255] O tehnici i izlaženju »Primorskog borca« vidi: Vinko Antić, Štampa Narodnooslobodilačkog pokreta u Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Istri. Prilog o radu tehnika, štamparija i izdavanju listova. Jadranski zbornik I, Rijeka—Pula 1956, str. 16. Također: isti, Partizanske tehnike, i tiskare u Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Istri (1941—1945). Vjesnik bibliotekara Hrvatske, Zagreb, VII/1961, 3—4.

[256] M. Kršul, pismeno saopćenje; I. Brozičević, Sjećanja..., str. 22.

išle u Bribir na obradu zemlje, na pašu s ovcama ili sjeći drva. U tom je poslu osobito pomogla Marija Antić Ludovikina. Veze su osim toga održavane i putem žena iz Bribira koje su svakodnevno donosile mlijeko u Selca na prodaju. Sastav NOO-a je ostao isti kao 1941. godine.[257]

U partizanima su se nalazili od početka ustanka 1941. španjolski dobrovoljci Vicko Antić i Emil Antić, zatim već spomenuti Andrija Kršul (Merikančić), Mihovil Jeličić (Pavlina) i Nikola Kršul (šunšur), te Stjepan Brozović (Batica) i Stjepan Lončarić (Bubnjar). Brozović se borio u Lici, poznat je kao jedan od stvaraoca prvog partizanskog tenka, a poginuo je kao komandir čete Bataljona »Marko Orešković«. Lončarić je bio član KPJ od 1937. sudjelovao u borbi od 1941. u partizanskim jedinicama u Crnoj Gori i bio komesar čete i partijski rukovodilac.

Posebno treba spomenuti odlazak boraca iz Selaca početkom 1942. Tako je 3. ožujka napustio mjesto skojevac Luka Antić (Peverin), ne krijući svoj odlazak među omladincima, kako se to dosada običavalo. Luku Antića otpratila je na odlasku grupa omladinaca do raskrižja iznad mjesta na putu u Bribir. Tri dana kasnije (6. III) otišli su u partizane još omladinci: Josip Antić Polić, Marijan Antić Babić i Marijan Antić Kombolić.[258]

Po dolasku u Gupčev logor (logor bataljona »Matija Gubec«) omladinci iz Selaca raspoređeni su u desetinu zajedno s omladincima iz Bribira. Desetina je bila dakle sastavljena od Hrvata iz Hrvatskog primorja i upućena je u Drežnicu u sastav bataljona »Marko Trbović«, koji je bio sastavljen od boraca Srba, u cilju daljnjeg širenja bratstva i jedinstva. Put desetine u Drežnicu, kao i prve dane u šumi, opisao je borac te desetine Luka Antić (Peverin) u prilogu »Prva omladinska desetina«.[259]

U isto vrijeme kada i ova omladinska desetina, u Drežnicu je drugim putem prispio i Ivan Jeličić Tominčić. Kao vrstan partijac on je, kako je spomenuto, djelovao do rata u Selcima, a kraće vrijeme u Vrbovskom. Tu je nastavio rad i pod okupacijom kao sekretar partijske organizacije. Poslije jedne izdaje početkom veljače 1942. Jeličić je uhapšen s ostalim komunistima (6. II) i odveden u ogulinski zatvor. Tamo je i maltretiran. Uvidjevši iz istrage da okupator o njemu zna mnogo i da će ga osuditi na smrt, Jeličić je pripremio bijeg iz zatvora i u tome je uspio.[260] Stigao je u Drežnicu i kao borac uključen u partizansku jedinicu (9. ili 10. III 1942). Tu se sastao s Lukom Antićem (Peverinom).

Na suđenju u Sušaku u odsutnosti leličić je osuđen na 26 godina zatvora zbog krivičnog djela i na 6 mjeseci zbog bijega.

[257] V. Lončarić, usmeno saopćenje.
[258] L. Antić, usmeno saopćenje.
[259] Prilog L. Antića vidi: Dokumenti uz Dio treći.
[260] Prema kazivanju Zvonka Matijašića iz Vrbovskog broj 9 koji je s Jeličićem bio u partijskoj organizaciji, zatim s njim uhapšen i zatvoren, pribilježili 21. IV 1971. Andrija Kršul i Luka Antić. Kod autora.

)

Jeličić nije ostao dugo u četi. Početkom travnja 1942. bio je na traženje OK KPH za Hrvatsko primorje upućen u njegovu tehniku i tu je neko vrijeme radio. Bio je zatim postavljen za obavještajnog oficira 2. bataljona, bez dogovora s OK, pa je ovaj tražio izmjenu toga postavljenja i povratak Jeličića na rad u tehnikuč[261] Smatrao je da je Jeličić »doista marljiva i pogodna sila« na tom poslu i da u partijskoj tehnici treba da rade »sposobni za taj rad, ali i čisti partijci, što se nažalost ne može naći kada i gdje se to hoće.«[262] Prema dopisu Štaba odreda Jeličić je bio vraćen u tehniku pošto je »nesporazumom bio prekomandovan u štab bataljona«.[263] On nije, međutim, ostao ni u tehnici, već je upućen u Kotarski komitet Senj za organizacionog sekretara da radi zajedno s Tomom Strizićem kao političkim sekretarom toga komiteta.

Osim navedenih boraca u NOV su stupili do polovice 1942. još ovi borci iz Selaca: Jovo Lončarić Andrinić, Vilim Lončarić, Mihovil Lončarić Benko, Vinko Lončarić Štojić, Nikola Pobor Bolfić, Andrija Antić Kombolić i dr Mate Sobol.

Jovo Lončarić rođen je 1912. i 1932. postao je pitomac podoficirske škole jugoslavenske vojske. Početkom 1941. bio je u činu vazduhoplovnog narednika. Putem svoga brata Nikole, koji je u Selcima bio član prvog NOO-a, kako je navedeno, Jovo Lončarić uključuje se već 1941. u NOP, održava vezu između Zagreba i Selaca i prenosi propagandni materijal i oružje. Među ljudstvo »Zrakoplovstva NDH« u Zagrebu širi ujedno ideje NOP-a. Otkriven u radu, uhapšen je i stavljen pod vojni sud oružanih snaga NDH. U proljeće 1942. uspijeva mu pobjeći iz Zagreba i preko Selaca dolazi u NOV 1. svibnja 1942. Odmah prima dužnost komandira čete, a 12. svibnja 1942. postaje komandant bataljona »Matija Gubec« i nešto kasnije komandant 1. udarnog bataljona. Brzo se istakao kao hrabar komandant i 12. lipnja 1942. primljen je za člana KPJ. Okupator ga je ucijenio i raspisao za njim potjernicu.

Kada je Jovo Lončarić došao u partizane, izvršena je u svibnju 1942. akcija kod Donjeg Zagona. To je prva akcija u kojoj je on sudjelovao, a s njim zajedno i vodnik Nikola Kršul šunšur. Iz zasjede su napadnuti vojni kamioni. Među poginulima bio je i vojni svećenik Anđelo, onaj koji je u Selcima čitao mise na topovima i držao propovijedi, a sada je to činio u Ledenicama priređivao ovakve crkvene službe za svoje vojnike.[2'4]

Sekretar OK Mate Kršul još je uvijek boravio u Selcima kao i Vlado Car, sekretar OK SKOJ-a i odatle rukovodio partijskim radom. Međutim, razgranatost partijskog rada, omasovljenje NOP-a i jača-

[261] Dopis OK KPH za Hrvatskop rimorje od 8. V 1942. — IHRPH, Zagreb, KP — 266/41.
[262] Dopis OK KPH za Hrvatsko primorje od 17. V 1942. — IHRPH, KP — 266/51.
[263] Dopis Štaba odreda od 16. V 1942. — IHRPH- KP — 266/51.
[264] A. Kršul, usmeno saopćenje.

nje jedinica **NOV** postavljali su pred oba **OK,** Partije i **SKOJ-a,** sve složenije zadatke. Izvršavati ih s okupiranog područja imalo je **sada** i svojih slabosti i zadavalo je teškoće. Na oslobođeno područje Gorskoga kotara i Hrvatskog primorja prispjela je u travnju 1942. prof. Anka Berus kao delegat CK KPH da pomogne partijskim i drugim

Vlado Matetić, član OK KPH za Hrvatsko primorje i komandant partizanskih jedinica

organizacijama u njihovu radu na razvitku NOP-a i razvoju ustanka. Od članova OK KPH za Hrvatsko primorje bili su već u partizanima Viktor Bubanj i Vlado Matetić. Sekretar Mate Kršul ostao je sâm na okupiranom području, pa je CK KPH 13. svibnja 1942. skrenuo pažnju upravo na daljnji rad rukovodstva OK i pisao:

> »Neophodno je nužno da popunite i pojačate OK i da se drugu sekretaru omogući dolazak na teren odakle će stvarno imati pregled rada svih partijskih organizacija na vašem području. O.K. dakle mora biti na okupu, da bi mogao rukovoditi. Kada to provedete i izvršite raspodjelu rada, kada budete radili kolektivno, skupno rješavali i odlučivali o svim pitanjima koja se pred vas postavljaju — onda će biti daleko bolji rezultati. Bez toga O.K. neće postati faktički rukovodilac masa, što je neophodno potrebno u današnjoj situaciji.«[265]

[265] Dopis CK KPH od 11. V 1942. — IHRPH, KP — 266/45.

Ovom je prilikom CK KPH nastojao da OK ukaže »što veću pomoć« Kotarskom komitetu Delnice »kako bi što prije došlo do formiranja OK za Gorski kotar.«

Već prema ovome sekretar OK Mate Kršul morao je poduzeti niz mjera da se OK osposobi za nove zadatke. A na to ga je još više upućivalo novo pismo CK KPH, pisano poslije primitka izvještaja Anke Berus i dva izvještaja Josipa Đerđe. Novo pismo CK KPH upućeno je 2. lipnja 1942. i u njemu se kaže i ovo:

> »Sve veći razvoj partizanskog pokreta kod nas, iziskuje nove napore kako Okružnog komiteta tako i svih part.(ijskih) organizacija i vojnih rukovodstava. Potrebno je izvršiti sve pripreme za partijsko savjetovanje, u koliko ne možete pripremiti konferenciju, kako bi se provela što pravilnija raspodjela postojećeg kadra i dali konkretni zadaci svim organizacijama, jer se naročito iz izvještaja drugarice Anke vidi da se mnoge part.(ijske) organizacije pa i rukovodstva ne snalaze, uslijed toga što nisu ovladali još uvijek partijskom linijom.«

Ovom prilikom CK KPH posebno govori o samom OK:

> »Do partijske konferencije treba popuniti O.K. kooptacijom novih drugova koji su se istakli u dosadašnjoj borbi i pružanju jamstva odanosti i sposobnosti za takvu funkciju. Ovime se obavezuje drugarica Anka i sadašnji članovi O.K. da nam što prije upute prijedloge u tom smislu na potvrdu.«

Osim toga, CK i dalje traži da se formira OK KPH za Gorski kotar od drugova iz KK Ogulin i KK Delnice, »iako su drugovi još mladi i nedovoljno iskusni«, jer, dodaje se, »razvoj prilika u tom kraju iziskuje njegovo formiranje«. Ujedno napominje da se što prije formira i OK SKOJ-a.

Dajući u vezi s organizacionim pitanjima neka objašnjenja o razvoju događaja u zemlji u odnosu na NOP i upozoravajući na držanje Engleske, CK KPH iznosi zadatke pred tadašnji OK za Hrvatsko primorje i Gorski kotar:

> »Podvlačimo da je pred vama veliki zadatak neumorno raditi na što bržoj i široj mobilizaciji masa i njihovom pridobivanju za današnju narodno-oslobodilačku borbu, jer putem današnje borbe, kako protiv okupatora, tako i protiv srpskih i hrvatskih ustaša, hrvatski će narod izvojštiti svoju slobodu i nezavisnost.
>
> Pred vama je neposredna zadaća da se povežete sa svim poštenim HSS-ovcima i dr. i da zajedno s njim formirate narodno-oslobodilačke odbore. Da posvetite što veću pažnju učvršćenju partizanskih jedinica i njihovoj aktivizacijl Na vašoj teritoriji je mobiliziran najveći broj Hrvata u odrede. Aktivizirajući vaše odrede vi morate omogućiti mobilizaciju i na ostale još neobuhvaćene hrvatske krajeve.«[266]

Primivši ove direktive, OK je postupio po njima. Tako je do kraja lipnja 1942. dovršeno osnivanje OK SKOJ-a[267] U dopisu upućenom

[266] Dopis CK KPH od 2. VI 1942. — IHRPH, KP — 266/62.

[267] 0 osnutku SKOJ-a piše OK KPH za Hrvatsko primorje 4. VII 1942. bataljonskom birou II bataljona »Matija Gubec«. — IHRPH, KP — 266/133.

»drugu Viktoru«, tj. Viktoru Bubnju, kaže se da je »već na terenu dosta napravio«, da će izdavati omladinski list i da priprema miting.[268] Sekretar OK M. Kršul izvršio je također pripreme za održavanje okružne konferencije i o tome javlja u pismu od 14. srpnja 1942. Spominjući pismo CK KPH o tome, OK obavještava da će se konferencija održati na terenu I odreda i navodi koji će se drugovi pozvati, koji će se referati podnijeti i da će se održati u nedjelju 23. kolovoza 1942.[269]

Poslije okružne konferencije OK KPH za Hrvatsko primorje nastavlja svoj rad. Za sekretara OK ponovo je izabran Mate Kršul, koji sada djeluje s oslobođenog područja, gdje se nalazi također Vlado Car, sekretar OK SKOJ-a. Od tada se u Selcima nastavlja rad u mjesnoj partijskoj organizaciji, u organizaciji SKOJ-a i u NOO-u. Svi izvršavaju i dalje svoje zadatke, a u tome ih predvodi organizacija KPH koja djeluje prema uputama već formiranog Kotarskog komiteta Crikvenica.

U kolovozu 1942. raspačava se i u Selcima i u cijelom Vinodolu letak OK KPH za Hrvatsko primorje upućen »Narodu Hrvatskog primorja i Gorskoga kotara«. U njemu se tumači tadašnja politička situacija i borba protiv okupatora s pozivom na daljnju mobilizaciju svih snaga u toj borbi.[270]

Za obavještavanje naroda o događajima partijska organizacija u mjestu i dalje izdaje radio-vijesti prema emisijama »Slobodne Jugoslavije«. Ovaj propagandni rad obavljaju i sada isti partijci (Lončarić i Hreljac), ali se radio sluša u privatnoj kući (kod Hreljca). Radio-vijesti i dalje idu od ruke do ruke i usmeno se šire po mjestu.[271]

A u blizini mjesta nastavlja se vršenje akcija. Okupator o tome izvještava. Tako 20. kolovoza 1942. javlja da su partizani »prekinuli vodovod koji snabdeva Novi, Selce, Crikvenicu«,[272] a 21. kolovoza 1942. tu vijest dopunjava ovim saopćenjem: »Ustanici eksplozivnim mehanizmom oštetili vodovod na dva km istočno od mesta. Snabdevao je Selce i Crikvenicu.«[273] Akciju su izvršili borci bataljona »Matija Gubec« ,[274]

Okupator je na sve ovo uzvraćao hapšenjem stanovništva. U jednoj kući na obali, danas Partizanska ulica 1, izabrao je jednu mračnu sobicu i pretvorio je u zatvor. Mještani su je nazvali »konobica«.

[268] Dopis OK KPH za Hrvatsko primorje od 15. VII 1942. — IHRPH, KP — 266/158.
[269] Pismo sekretara OK KPH M. Kršula od 14. VIII 1942. — IHRPH, KP — 267/194.
[270] IHRPH, KP — 266/175.
[271] V. Lončarić, usmeno saopćenje.
[272] Izvod iz izvještaja jedinica i ustanova potčinjenih komandi 2. armije o značajnim događajima u toku jula i avguista 1942. godine. Zbornik NOR-a, Beograd 1972, XIII, 2, str. 689.
[273] Isto, str. 722.
[274] Isto, str. 721, bilj. 236 i str. 722, bilj. 257.

Odatle je uhapšene odvodio u logore, na suđenje i internaciju.[275] Nastojeći da se osigura, kako se nadao, od napadaja partizana, okupator je to htio postići sječom drveća uz putove da ono ne posluži partizanskim zasjedama za zaštitu. Sjekli su, međutim, drveće i u samom mjestu za gorivo. Na to se žali i ustaški stožer u Senju i piše ovo:

Zatvor u kući Mihovila Jeličića u Selcima (označen strijelicom) za vrijeme talijanske okupacije za uhapšene pristaše NOP-a

»U Novom su kao i u Selcima poduzeli sječu drveća, sitnog, malenog u neposrednoj blizini mora i naselja, jer u šumu ne mogu radi partizana. Obećana oštета gospodarima i zaštita malog drveća izostala je podpuno, pa se s pravom ovo smije nazvati barbarizam najgore vrsti. Ogorčenje pučanstva je neopisivo! Na žalost, da se to ogorčenje okreće prema našim vlastima, jer im ona ne može pružiti nikakove zaštite. Upravo zato razumljivo je okretanje simpatije prema partizanima, koji »čuvaju šumu i bore se samo protiv Talijana!«[276]

[275] Posebna je tema za obradu da se popišu sve osobe uhapšene, internirane ili poslane u logor i pod kakvim okolnostima. Ta su hapšenja započela već 1941. i nastavljena su 1942. Ovo pitanje zahtijeva duži istraživački rad u arhivima i preslušavanje još živih svjedoka. U ovoj prilici autor nije mogao završiti i taj opsežan posao, pa preostaje nekom drugom da prikupi tu građu.

[278] Izvještaj Stožera Senj od 29. IX 1942. broj V. T. 330/42. za mjesec kolovoz 1942. Općem upravnom povjereničtvu u Sušaku — CHRPR, fotosnimak XXIV/606.

Ustaše se dakle žale na fašiste, svoje »saveznike«, iznose da narod partizanima iskazuje »simpatije« jer baš oni sprečavaju »uništavanje šume po saveznicima!« Ali i ne samo šume, štite narod od okupatora i ustaša, bore se za njegovo oslobođenje i nezavisnost zemlje. U tome ih ne mogu spriječiti ni okupator ni ustaše. Jer ni ofenzive ni blokada nisu davale rezultate koje je okupator očekivao. On je za vrijeme blokade cijeloga područja u jesen 1942. tražio i zatvaranje poštanskog ureda u Crikvenici, i kotarska oblast u Crikvenici javlja Općem upravnom povjereničtvu u Sušaku da je pošta »zaista bila zatvorena«.[2]" Međutim, ni takva mjera nije pomogla okupatoru da izvrši svoje namjere, da uništi partizane.

I u takvim je prilikama NOO u Selcima izvršavao i dalje svoje zadatke, raspačavao štampu, skupljao hranu i odjeću i sve skupljeno putem veza slao u šumu. Tada je bio sastavljen od pet članova. Uz njega su djelovali aktiv SKOJ-a od tri člana i dva odbora Saveza mlade generacije, odnosno krajem 1942. jedan odbor od četiri člana i 20 omladinaca i omladinki.[278]

Na rad omladine u Selcima valja se i posebno osvrnuti. I do rata bili su omladinci veoma aktivni. Letke povodom 27. ožujka 1941. oni su razbacali po mjestu i prema Crikvenici. Poslije sloma Jugoslavije prvi su skupljali oružje i skrivali ga. Tako je i u drugoj polovini 1941. i cijele 1942. omladina glavni oslonac u radu i partijske organizacije i NOO-a. Jedan od selačkih skojevaca kao sudionik u radu omladine i poznavalac njenih redova, Luka Antić (Peverin), ovako opisuje njeno djelovanje u danima NOB-a:

> »Čitanje ilegalne partijske štampe, pisanje parola protiv okupatora, skupljanje hrane, odjeće, eksploziva, oružja i municije i prebacivanje u Bribir, odakle je to otpremano u šumu partizanima, sve je to uspješno izvršavala omladinska organizacija.
>
> Zbog opasnosti od progona i hapšenja radilo se u grupama, takozvanim trojkama, koje nisu znale jedna za drugu. Još 1941. više omladinaca tražilo je da idu u partizane, ali su uvijek dobivali odgovor da je velika zima i da nisu pripremljeni uslovi. Samo oni koji su dobivali poziv za domobranstvo mogli su otići u partizane. Tako je iz Selaca jedna grupa omladinaca početkom 1942. dobrovoljno otišla u partizane i priključila se partizanima u partizanskom logoru na Štapići. Ova grupa omladinaca otišla je u partizane javno sa znanjem mještana, donekle i okupatora. To je bila novost, jer do tada nije se znalo tko je sve u partizanima. To je dalo novi poticaj i omladini i narodu, to je vezivalo i stvaralo još veće simpatije između naroda i NOP-a. U toku 1942. nastavljeno je odlaženje omladine u partizane. SKOJ-evska organizacija, koja je u početku bila kruta, počela je više otvarati vrata svim omladincima koji su se pokazali u akcijama protiv okupatora.

[277] Kotarska oblast u Crikvenici 6. XI 1942. broj Prs 472 Općem upravnom povjereničtvu u Sušaku. — CHRPR, fotosnimak XXIV/611.

[278] Izvještaj KK KPH Crikvenica od 29. VI 1942. — Arhiv CK KPH broj 1664. Prijepis kod autora. Također: izvještaj KK KPH Crikvenica od 20. XII 1942. — Arhiv CK KPH broj 1666. Prijepis kod autora.

Koncem 1941. i početkom 1942. SKOJ u Hrvatskoj dao je direktivu za stvaranje širokog omladinskog pokreta pod nazivom Savez mlade generacije. I u Selcima je Savez mlade generacije, rukovođen SKOJ-em, formiran 1942. To nije bilo formalno osnivanje već akciono u svakodnevnoj aktivnosti na liniji borbe protiv okupatora. Kad je u prosincu 1942. održan u Bihaću I kongres antifašističke omladine Jugoslavije, stvorena je omladinska organizacija pod nazivom USAOJ — Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije. Tada je i Savez mlade generacije u Hrvatskoj dobio ime USAOH — Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske. Pod zastavom SKOJ-a i USAOH-a okupljala se naša omladina. U čitalačkim grupama, tamburaškoj sekciji, pletenju čarapa za borce, ispisivanju parola, kuhanju soli i skupljanju i prenošenju hrane za borce i u nizu drugih akcija, a sve pred nosom neprijatelja, sastojala se aktivnost omladine.«

Svoje izlaganje o omladini u Selcima Luka Antić zaključuje ovako:

»Iz svega ovoga proizlazi da su SKOJ i USAOH u Selcima bile borbene i revolucionarne organizacije. One su svoje članove odgajale u duhu odanosti svome narodu. Bile su spremne dati i svoje mlade živote za stvar pobjede i bolju sutrašnjicu. U tome je veličina ovog omladinskog pokreta, koji je u anale i historiju ušao časno i ponosno. Nije važno tko je bio prvi a tko drugi, bio je to masovni pokret mladih koje je dao onoliko koliko se od njega tražilo.«[279]

U redovima omladine Selaca u toku 1942. aktivni su također Valentin Lončarić, Zvonko Brozović, Milica Lončarić i Aleksandar Flaker (Saša) koji se s majkom doselio iz Zagreba i boravio je u Selcima. U omladinskoj grupi uz njih djeluju Katarina Brozović, Mica Antić Bartolovica, Mare Brozović Bagatelica, Viktorija Lončarić Benkova, Vilko Mule, Drinka Lončarić, Hinko Dešman. često se sastaju, a zajedno slave i novu godinu 1943. Kada su Valentin Lončarić i Zvonko Brozović otišli u partizane, Saša Flaker je donekle kompromitiran i preseljava se s majkom u Crikvenicu, ali održava vezu s Milicom Lončarić. Ona sada rukovodi omladinskom organizacijom na izvršenju zadataka koje im postavlja SKOJ i NOO.[280]

Uz takvu omladinu dobro je djelovao mjesni NOO. Kada je Ivan Barbalić (Ivić) krajem 1942. obišao sve NOO-e na području kotara Crikvenica izvijestio je da su u NOO-u u Selcima »ozbiljni ljudi i imaju sve preduslove da odbor kao politički faktor osamostale u najskorije vrijeme«. Dodaje da taj NOO ima mogućnosti nabaviti šećera i ulja, što najbolje potvrđuje njegovu djelatnost u sabiranju hrane. Zahvaljujući baš radu NOO-a uz partijsku organizaciju od pet članova, političko stanje u Selcima u odnosu na NOP bilo je povoljno. Ono je ovako prikazano u izvještaju KK KPH Crikvenica od 20. prosinca 1942:

»... u Selcima je politička situacija uglavnom nepromjenjena, već je narod usljed uspješnih vojničkih akcija naše NOV i POJ u našoj zemlji, kao i naših saveznika na vanjskim ratištima, poprimio čvršći

_____ «

[279] Luka Antić, Omladinska organizacija u danima NOB-a, Zapis pripremljen za ovu knjigu. Kod autora.

[280] Usmeno saopćenje Milice Lončarić dato autoru 15. X 1973.

moral i raspoloženje sa uvjerenjem u konačnu pobjedu naše stvari. U samim Selcima postoje 2—3 stranaša koji nisu nakloni našoj borbi, ali uslijed toga što nemaju nikakve podrške kod naroda ne predstavljaju za sada nikakvu opasnost, inače drugih zapažanja za sada nema. Opaža ise kod talijanske vojske neraspoloženje i demoralizacija usljed loše ishrane, bombardiranja talijanskih gradova, kao i neuspjeha njihove vojske na raznim ratištima.«

Da se bolje shvati ovakav prikaz političke situacije u Selcima, neka se usporedi kakva je u to doba u Crikvenici prema istom izvještaju:

»U Crikvenici je politička situacija mnogo gora, usljed naših slabih organizacija i stranaša raznih boja koji su u službi okupatora, a naročito se to tiče HSS-a koji je počeo da radi sve aktivnije, šta se vidi i po tome kako se saznaje da su sa nekim kanalom preko Sušaka proturili letak u kojem se HSS poziva da pristupi aktivnom radu.«

Ipak se na kraju izvještaja o stanju u Crikvenici dodaje:

»Kolikogod ima u Crikvenici dosta izroda i pokvarenjaka, ipak je narod u velikoj većini antifašistički raspoložen, samo uislied slabosti naših organizacija nema tko da taj narod povede i da iskoristi njegovo antifašističko raspoloženje.«[281]

Na aktiviranje HSS-a upozorio je i CK KPH u pismu upućenom Okružnom komitetu za Hrvatsko primorje 15. prosinca 1942. On je pisao:

»Razvoj međunarodnih događaja i veliki uspjesi narodno-oslobodilačke vojske u našoj zemlji očito pokazuju da se približuje slom fašizma. Svjesni te činjenice u ovom se času u svim krajevima naše zemlje pojavljuju ljudi *iz* vodstva HSS-a. Njihovo aktiviranje i njihova propaganda osjeća se u mnogim mjestima i krajevima.«[282]

U Crikvenici je tada stalno boravio Franjo Borić, narodni zastupnik bivše HSS, a kao doseljenik i istaknuti član vodstva HSS-a Tomo Jančiković. Njihov se utjecaj osjećao u Crikvenici u to vrijeme. Još u listopadu 1941. razgovarao je s Tomom Jančikovićem ondašnji član OK KPH za Hrvatsko primorje Vlado Matetić da ga pridobije za suradnju s NOP-om, ali je Jančiković to odbio.[283] Takvo je gledište prema NOP-u i dalje zadržao. U Selcima, međutim, HSS nije nikada imala jak utjecaj ni izgrađenijih pristaša, pa se pogotovu pod okupacijom ni u čemu nije pokazalo njezino djelovanje. Općinski načelnik F. Lončarić, bivši član HSS-a, priklonio se bio potpuno režimu NDH i prema tome ni on više nije aktivan na liniji HSS-a. Zapravo osim utjecaja Partije u Selcima drugog nije ni bilo od početka okupacije. I bivši sokoli materijalno su pomagali NOP iz ovih ili onih raz-

[281] Izvještaj KK KPH za Crikvenicu i Kraljevicu od 20. XII 1942. — IHRPH, KP — 267/305.
[282] Pismo CK KPH od 15. XII 1942. — IHRPH, KP — 267/298.
283 y. Matetić, usmeno saopćenje dato autoru 9. X 1970.

loga, a ona 2—3 »stranaša«, koji se spominju, a ne imenuju u navedenom dokumentu, nisu imali nikakva političkog utjecaja na radne ljude. Stoga se prikaz političke situacije u Selcima krajem 1942. iz izvještaja KK Crikvenica može prihvatiti kao točan.

Takvu povoljnu situaciju krajem 1942. stvorila je raznovrsna djelatnost NOP-a u mjestu. Prvih šest mjeseci odatle djeluje sekretar OK Mate Kršul, sve do svoga odlaska na oslobođeno područje. U toku cijele godine bio je aktivan NOO uz partijsku organizaciju, organizaciju SKOJ-a i AFŽ-a. Jedini politički faktor u mjestu je NOP i drugih političkih snaga zapravo i nema, a utjecaj ostataka HSS-a iz Crikvenice (T. Jančiković, F. Borić) ne dopire u mjesto.

Na kraju 1942. NOP je u Selcima nedvojbeno učvršćen. Okupator nije uspio skršiti pokret ni otkriti rad političkih organizacija (KPH, SKOJ, USAOH, NOO, AFŽ, koje ilegalno djeluju te godine. Akcije partizana na primorsko-goranskom području, i one u blizini vinodolskih mjesta, pa i na prilazima Selaca, natjerale su okupatora da se zbije u svoje garnizone, svoj položaj učvrsti utvrdama i mjesto ogradi žicom. Kretanje stanovnika kontrolira se posebnim propusnicama na izlazima iz mjesta i ulazima u mjesto. Ipak, usprkos svima mjerama okupator nije uspio pokoriti narod koji je jedinstven i koji mu se odupire u borbi za slobodu i nezavisnost. U cijelom Vinodolu kao dijelu Hrvatskog primorja ta je činjenica postala evidentna i okupatoru i on je više ne može kriti. To se opaža i u Selcima kao dijelu ustaničkog Vinodola.

U to doba u partizanskim odredima i brigadama borilo se puškom u ruci tridesetak boraca iz Selaca. Svi su oni po dolasku u partizane odmah raspoređeni u operativne jedinice. Selca naime nisu bila osnovala svoj poseban partizanski logor. Partijska organizacija u Selcima smatrala je da to nije ni potrebno pošto je najuže surađivala s partijskom organizacijom u Bribiru na podizanju ustanka i osnutku zajedničkog logora u šumi, na Viševici, koji Ivo Marinković i naziva »Primorskim logorom«. Borci iz Selaca javljali su se stoga u zajednički partizanski logor cijelog Vinodola, kasnije poznat kao Gupčev logor (logr bataljona »Matija Gubec«), kamo je partijska organizacija iz Selaca i slala sve ono što je bilo prikupljeno za borce. Selca su dakle kao dio ustaničkog Vinodola pridonijela svoj udio u pripremama za podizanje ustanka i u osnutku zajedničkog partizanskog logora Vinodola kamo i dolaze borci iz Selaca svjesni zajedničkog djela od početka oružane borbe.

VI

USPON NOP-a I SLOM TALIJANSKOG OKUPATORA (8. IX 1943)

Sasvim suprotno situaciji u Crikvenici gdje je doseljeni Toma Jančiković djelovao na liniji politike HSS-a i negativno se odnosio prema NOP-u, u Selca se doselio političar drugih političkih pogleda. To je bio dr Svetozar Ritig, već spomenuti svećenik iz Zagreba, koji je od 14. kolovoza 1941. boravio u ovom mjestu. Najprije je stanovao u kući Ljube Jeličić (Ulica Emila Antića 28) i u njoj prezimio, a 1942. kupio je jednu vilu (bivšu vilu Salda) i u nju se uselio. U Selcima se Ritig najviše družio s Tomom Jeličićem Špirom, pomorskim strojarom, koji je NOP novčano pomagao na poticaj partijske organizacije odnosno NOO-a. S Jeličićem je održavao veze sekretar organizacije V. Lončarić, pa je Ritig i ovim putem bio obavještavan o događajima, o razvoju NOP-a, o akcijama partizana, a primao je i štampu NOP-a. Veze s Ritigom posebno je održavao L. Hreljac koji se kao općinski bilježnik mogao s njim sastajati, ne izazivajući nikakve sumnje kod okupatora.[284]

S Ritigom upoznao se mještanin prof. Vinko Antić koji je od 15. studenoga 1942, napustivši Zagreb, boravio u Selcima kod roditelja. Posjećivao je Ritiga dosta često, a katkad i s Mladenom Deranjom, mjesnim učiteljem. Kada je Vladimir Nazor krajem 1942. prešao s Ivanom Goranom Kovačićem na oslobođeno područje, izdana je brošura »Najveći hrvatski pjesnik Vladimir Nazor među nama«. Prispjela je u Selca početkom 1943, čim je objavljena, i već 6. siječnja sekretar organizacije V. Lončarić predao je primjerak prof. Vinku Antiću, kojemu je inače tada davao i ostalu štampu NOP-a. Idućeg dana Antić je posjetio Ritiga i prvi mu je priopćio Nazorov i Goranov odlazak u partizane. Ritig je bio u početku iznenađen postupkom pjesnika, ali je vijest primio radosno.[285] Tako su je primili i drugi mještani. Mnogi su se sjećali da je Nazor dugo boravio u Crikvenici kao upravitelj Dječjeg doma, pa je ova vijest bila sada propaganda za NOP, uvjerljiv putokaz i potvrda da je to put borbe protiv okupatora i ustaša.

Ali borba za slobodu tražila je i živote. Već se znalo da je početkom 1943. poginuo u Žumberku kao borac XIII proleterske brigade Andrija Antić Kombolić. U naprednim redovima bio je već prije rata, a 1941. je aktivist Partije.[286] A sada stigla je u mjesto i vijest da je 18. siječnja poginuo prijeratni istaknuti komunist Vinodola, prvoborac Ivan Jeličić Tominčić (1915—1943). Poginuo je kao organizacioni sekretar Kotarskog komiteta Senj, na čijem je području djelovao zajedno s Tomom Strizićem kao sekretarom toga komiteta. Sačuvano je više Jeličićevih izvještaja o radu, pisanih njegovom ru-

[284] O životu i radu S. Ritiga vidi: Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1968, sv. 7, str. 83—84. — O Ritigovu boravku u Selcima podatke je priopćio sekretar partijske organizacije V. Lončarić.

[285] Prema sjećanju autora.

[286] Usmeno saopćenje V. Lončarića, A. Kršula, V. Cara i L. Antića.

SMRT FAŠIZMU
SLOBODA NARODU!

NAJVEĆI HRVATSKI PJESNIK

VLADIMIR NAZOR

MEDJU NAMA

JANUAR - 1943

Izdanje i štampa "Vjesnik"-a Jedinstvene
Nacionalno-oslobodilačke Fronte Hrvatske

Naslovna stranica brošure povodom dolaska pjesnika Vladimira Nazora u oslobođeno područje u izdanju JNOF-a Hrvatske u siječnju 1943.

f

kom.[287] Ti dokumenti govore o zalaganju i upornom radu jednog sposobnog komuniste, odanog Partiji, očeličenog u predratnom revolucionarnom radničkom pokretu i u oružanoj borbi protiv okupatora. Sekretar KK KPH Senj Toma Strizić obavijestio je o pogibiji I. Jeličića ovim riječima:

> »Dragi drugovi, danas u jutro krenuli su za Krivi Put drugovi Ive Jeličić, Pave Butorac i drugarica Danica, naišli su na zasjedu, Ive i Danica su pali pogođeni od plotuna dok je drugu Pavi uspjelo da izbjegne. Patrola koju smo poslali ustanovila je da je »crna legija« u Krivom Putu, isto tako po obavještenjima koja smo upravo dobili, bilo je oko 130 legionaša.«[288]

Tri dana kasnije, 21. siječnja 1943, sekretar Strizić dopunjuje svoj prvi izvještaj i ovako obavještava OK:

> »Tijela druga Ive i drugarice Danice nismo mogli da dopremimo iako smo bili sve preduzeli i spremili da ih dopremimo i ovdje zakopamo. Omladina i drugarice splele su vijence i druge pripreme su poduzete, *narod ih mnogo žali, osobito Ivu, bio je obljubljen zbog svoje mirnoće* (podvukao V. A.). Veliko ogorčenje je na Krivi put odnosno na cijeli narod, među čitavim narodom kako krmpotskih sela tako i Alana. Seljaci krivoputski su zakopali leševe, obećali su nam da će ih iskopati i doneti neki dio puta, ali ih sada čuva legija.«[289]

Pogibija Ivana Jeličića, komunista i borca, bila je veliki gubitak za KPH uopće i bolno je odjeknula u njegovu rodnom mjestu jer je njegova djelatnost prije rata bila dobro poznata. Ako je među narodom u kraju gdje je poginuo, bio »obljubljen zbog svoje mirnoće«, onda je to pogotovu bio među svojim zemljacima.[290] Poslije oslobođenja prenijeti su tjelesni ostaci Jeličićevi u njegovo rodno mjesto,[291] a na mjestu pogibije SUBNOR kotara Senj podigao je spomen-ploču.

[287] Izvještaji su od 31. VII 1942, 10. VIII 1942, 12. VIII 1942, 17. VIII 1942, 4. X 1942 i 28. X 1942. — IHRPH, KP 266/173, 267/189, 267/196, 267/287, 267/316 i 285/227.

[288] KK KPH za kotar Senj od 18. I 1943. drugarskom OK-u KPH za Hrvatsko primorje. — IHRPH, KP — 268/361.

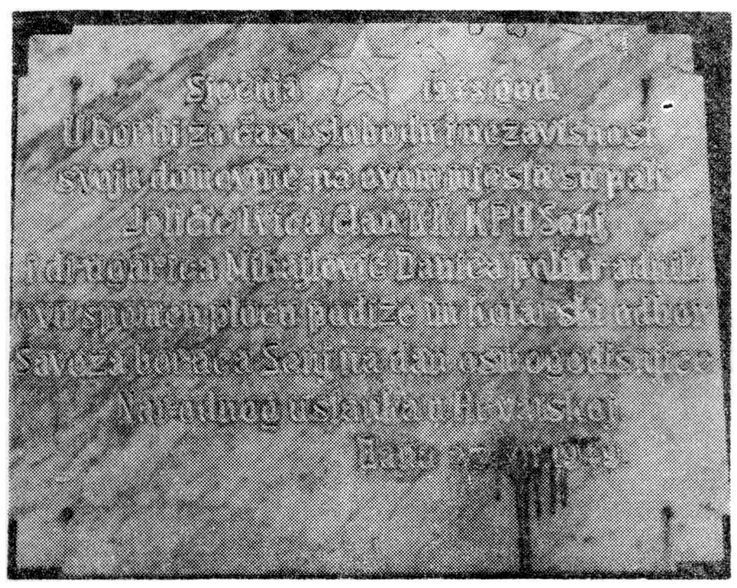
[289] KK KPH za kotar Senj od 21. I 1943. drugarskom OK-u KPH Hrvatsko primorje. — IHRPH, KP — 268/365.

[290] O tome vidi: Vinko Antić, Pred domom mrtvoga druga — Ivanu Jeličiću Tominčiću i Pjesmu palim drugovima te pjesmu Radniku borcu Ivi Jeličiću Tominčiću. U knjizi: V. Antić, Odjeci doživljaja..., str. 56, 60 i 152.

[291] Na grobu je predsjednik Knjižnice Silvestar Antić Kombolić održao ovo posmrtno slovo:

> »Žalobni zbore,
>
> Ako već napola istrulele kosti Ivanove, ipak brigom njegovih roditelja i narodnih vlasti dojdoše u svoje rodno mjesto gdje su ugledale svjetlo dana. Jest, Ivane, Ti si već prvih dana dolaskom okupatora pohrlio u Narodnooslobodilačku vojsku da se boriš za slobodu.
>
> Mi koji smo Te pobliže poznavali znali smo za Tvoju ideju.
>
> A tu Tvoju ideju mogli su zapažati i oni koji nisu mislili kao Ti. I Ti si 22. prosinca 1935. pisao one transparente koji su se nosili u Crikvenicu prigodom održavanja zbora Ivana Pernara: Tražimo rada

A upravo početkom 1943. kada pogiba Ivan Jeličić Tominčić, NOP je u daljnjem usponu. To se opaža i u Selcima. Iako je mjesto ograđeno žicom, utvrdama i stražama na blokovima (prilazima—ulazima u mjesto), iako se u mjestu živi teško, više gladno nego sito, ipak se ne sustaje u naporima da se okupator istjera iz domovine. Slabljenje okupatora osjećalo se sve više, iako su vršena hapšenja kao sredstvo okupatora protiv naroda koji voli slobodu.

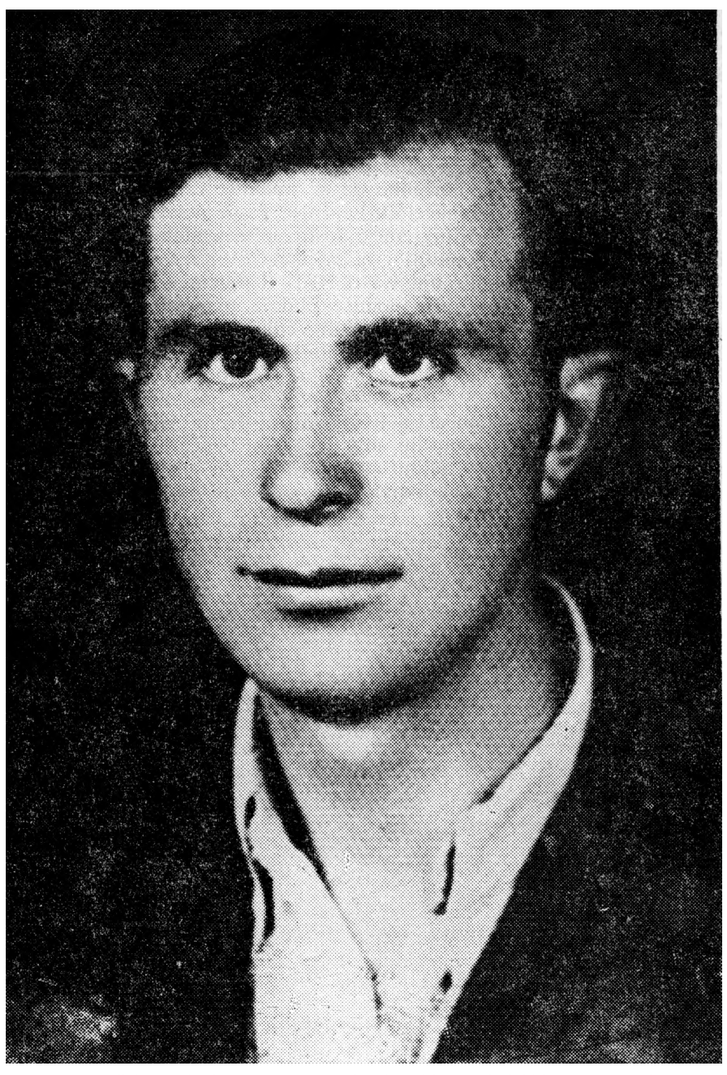
Spomen-ploča na mjestu pogibije Ivana Jeličića Tominčića i Danice Mihajlović na Krivom Putu 18. I 1943.

i hljeba! Tražimo savez sa Sovjetskom Rusijom! Eto, došlo je vrijeme kada je sklopljen savez sa Sovjetskom Rusijom za koju ideju si se borio. Ali došla je i sloboda koju nam je donijela Narodnooslobodilačka vojska.

Svega toga Ti nećeš uživati, jer okupatorsko tane uzelo je Tvoj mladi život. Slobodu ćemo uživati mi, osobito mlađi naraštaji.

Narodna knjižnica gubi u Tebi vrijednog druga, valjanog radnika. I baš sada kada bi nam najviše trebao, kada bi mogao slobodno širiti svoje misli. Tebe nema. Ja Ti u ime članova Narodne knjižnice kličem: Neka je slava Ivanu Jeličiću.«

Tekst govora sačuvao je autor.

Ivan Jeličić Tominčić (1915—1943), istaknuti komunistički borac Hrvatskog primorja i Gorskog kotara

Tada dolazi do promjena u općinskoj vlasti. Bila je to doduše sjenka od vlasti NDH, ali i nje nestaje odlaskom načelnika F. Lončarića iz mjesta. Jedan od odbornika, Josip Antić Sokol, već nije bio u Selcima kada je 26. siječnja 1943. održana sjednica. Zapisnik je vodio bilježnik L. Hreljac. Načelnik F. Fončarić najavio je na toj sjednici svoj odlazak iz mjesta, izjavivši »da je uslied preuzimanja dužnosti nabavke hrane za Veliku župu Vinodol i Podgorje Senj, tj. punomoći od odpremničkog preduzeća Pilepić-Dobrila — u nemogućnosti vršiti dužnost načelnika, pa je potrebno da se imenuje zamjenik, a s obzirom na to što sadanji podnačelnik Lončarić Papić uobće ne vrši svoje dužnosti — a obć. dužnostnik Antić Josip obitava stalno s obitelju u Bjelovaru, imalo bi se popuniti i ta mjesta.«[292]

To je bio kraj odumiranja vlasti NDH u Selcima.

Načelnik F. Lončarić nije doduše podnio ostavku na načelnički položaj, nego je zaključeno da se zamoli Velika župa da mjesto I. Lončarića Papića imenuje novog podnačelnika u osobi Luke Lončarića Puškara koji će vršiti dužnost »za vrieme odsutnosti načelnika obćine.«[293]

Poslije odlaska F. Lončarića u mjestu su ostala samo dva odbornika. Novi više nisu imenovani niti je Luka Lončarić imenovan za podnačelnika, ali je vršio tu dužnost. Sjednice se nisu održavale. Poslije više od četiri mjeseca održana je samo jedna, 2. lipnja 1943.

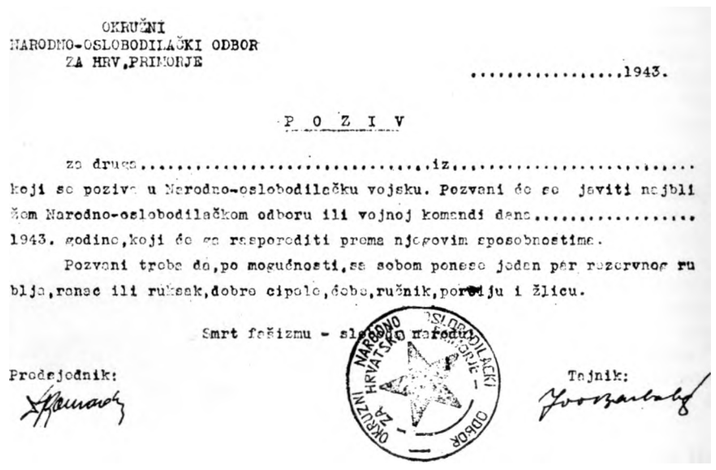
Spomen-ploča na rodnoj kući Ivana Jeličića Tominčića u Selcima.

[292] Zapisnik sjednice od 26. siječnja 1943, čl. 1.
[293] Isto.

Njoj je prisustvovao i bivši načelnik F. Lončarić. Novi je načelnik tada izjavio da je »preuzeo od bivšeg načelnika samo za neko vrijeme dužnost opć. načelnika pod današnjim uslovima« i predložio »da se neki drugi dužnostnik primi službe načelnika.. ,«[294] Do promjena ipak nije došlo.

Ova smjena u općini bila je važna i za daljnji ilegalni rad NOO-a. Odlaskom bivšeg načelnika općina je postala još sigurnije središte NOP-a. U NOO izabran je i tajnik Turističkog odbora Ivan Lončarić Mandušić, pa su prema tome sva tri općinska službenika bili aktivisti pokreta. Novi načelnik Luka Lončarić kao pristaša NOP-a vršio je svoju dužnost u dogovoru s članovima NOO-a.

Ove personalne promjene bile su korisne i zato što su se u prvoj polovini 1943. događaji sve brže razvijali. Slabljenje Italije bilo je očito, a jačanje NOP-a još očitije. U travnju je oslobođen dio Like i oslobođeni Otočac postao je središte partizanske Hrvatske. U Hrvatskom primoriu osnovan je Okružni NOO i formirana 13. primorsko-

OKRUŽNI
NARODNO-OSLOBODILAČKI ODBOR
ZA HRV.PRIMORJE

.....1943.

P O Z I V

za druge.....iz.....
koji se pozivo u Narodno-oslobodilačku vojsku. Pozvani će se javiti najbli
žem Narodno-oslobodilačkom odboru ili vojnoj komandi dana.....
1943. godine,koji će ga rasporediti prema njegovim sposobnostima.

Pozvani treba da,po mogućnosti,sa sobom ponese jedan par rezervnog ru
blja,ranac ili ruksak,dobre cipele,deku,ručnik,porciju i žlicu.

Smrt fašizmu - slo[illegible] narodu!

Predsjednik:

Tajnik:

OKRUŽNI NARODNO OSLOBODILAČKI ODBOR ZA HRVATSKO PRIMORJE

Tekst poziva Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje za stupanje u NOV početkom 1943.

-goranska divizija. To su dvije krupne tekovine NOP-a Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. Osnovan je i NOO za kotar Crikvenicu. Dolazi i do novog priliva boraca. Okružni NOO poslao je tada pozive u sva vinodolska mjesta, pa tako i u Selca, da se jave novi borci u NOV. Tako se Okružni NOO Hrvatskog primorja javlja kao organizirana

[294] Zapisnik sjednice od 2. VI 1943, čl. 2 i 4.

vlast koja poziva u NOV, doduše na dobrovoljnoj osnovi, ali i takav poziv ima moć i značenje. Pozvani se upućuju da se jave najbližem NOO-u ili vojnoj partizanskoj komandi i ovi će ih »rasporediti prema ... sposobnostima«. Kako NOV još nije imala vojna skladišta, to se u pozivu kaže da »pozvani treba da, po mogućnosti, sa sobom ponese par rezervnog rublja, ranac ili ruksak, dobre cipele, ćebe, ručnik, porciju i žlicu.« Poziv su potpisali predsjednik Okružnog NOO-a Petar Komadina i tajnik Ivo Barbalić (Ivić), a nosi pečat s crvenom zvijezdom i napisom »Okružni Narodno oslobodilački odbor za Hrvatsko primorje«, razumije se, bez oznake sjedišta.[295]

Petar Komadina, predsjednik Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje i član ZAVNOH-a

Dijeljenje navedenog poziva za odlazak u NOV 2. II 1943. izazvalo je okupatora na akciju. Izvršio je mnoga hapšenja jer je bio obaviješten da su ti pozivi podijeljeni. Uhapšeni su bili Ljuba Kršul, Marijan Kršul Jurina, Hinko Dešman ml., Luka Pobor Belac, pa i Vjekoslav Lončarić i Ludvig Hreljac, općinski službenici, članovi Partije. V. Lončarić je tada bio zabrinut da Talijani ne otkriju ilegalni materijal koji je on sakrio u općinskom uredu. Međutim do toga nije došlo. Naime, Marija Lončarić Šarić, supruga Luke Pobora Belca, uspjela je posjetiti u zatvoru svoga muža. V. Lončarić je to iskoristio, otkrio joj gdje

[295] Vidi faksimil poziva na str. 609. Primjerak poziva sačuvao autor.

je sakriven ilegalni materijal i zamolio ju da ga pronađe i uništi. Vrativši se odmah u mjesto, ona je to i uspjela. Od uhapšenih su V. Lončarić i L. Hreljac bili poslije nekoliko dana pušteni iz zatvora.

Tada su bili uhapšeni također Paulina Brozović Lanić, Katica Brozović Lanić, Katarina Dešman, Šime Lončarić, Ivan Antić Cvetić (Cilin), Marica Brozović Bagatelica, Marija Brozović Bartolovica, Ivan Pobor, brijač, Mate Pobor Grofica, Božo Antić Dudić i Mihovil Jeličić Bokula.

Od uhapšenih odvedeni su u logor u Bakar ovi mještani i mještanke: Božo Antić Dudo, Ivan Antić Cvetić (Cilin), Katica Brozović Lanić, Marija Brozović Bartolovica, Hinko Dešman ml., Mihovil Jeličić Bokula, Marija Kršul Ivanova i Mate Pobor Grofica.

Neki od njih bili su i u drugim koncentracionim logorima po više mjeseci.

Sve ove mjere nisu spriječile daljnji rad za NOP. I dalje se prima i raspačava štampa, skuplja se odjeća, sabire se novac. Prema zaključku partijske organizacije u NOO je izabran početkom svibnja 1943. prof. Vinko Antić, što mu je 8. svibnja priopćio sekretar partijske organizacije V. Lončarić.[296] Poslije nekoliko dana tajnik NOO-a I. Lončarić Mandušić i V. Antić sastali su se u šumici ispod Ladviča s jednim drugom iz šume. Uz ostalo njima je saopćeno da je potrebno nabaviti vreću soli. Na mjesto sastanka odveo je članove NOO-a Srećko Lončarić Papić. Nabava soli je izvršena i sol je odmah prenijeta u šumu.[297]

Nov poticaj za rad NOO-a bile su i vijesti o osnutku ZAVNOH-a na zasjedanju u Otočcu i Plitvicama 13—14. lipnja 1943. Tom značajnom skupu predstavnika nove Hrvatske prisustvovali su i borci iz Vinodola.[298] Za članove ZAVNOH-a izabrani su iz Selaca Mate Kršul i Vlado Car, iz Bribira Tomo Strizić, iz Grižana Simun Marušić, a iz Ledenica Petar Komadina i Milan Mataija.[289] Sa zasjedanja ZAVNOH-a upućena je narodima Hrvatske rezolucija i proglas koji su mobilizirali aktiviste NOP-a na daljnja zalaganja u radu. U rezoluciji su izloženi zaključci ZAVNOH-a kao općenarodnog i općepartijskog tijela.[300] Na temelju njih formulirani su i osnovni zadaci ZAVNOH-a, što znači svih njegovih tijela, dakle i NOO-a kakav je od 1941. djelovao i u Selcima. Zaključci glase:

a) Daljnje razvijanje narodno-oslobodilačke borbe na području Hrvatske i daljnje okupljanje svih rodoljuba demokratskih snaga u jedinstvenu Narodno-oslobodilačku Frontu s ciljem oslobođenja Hrvatske ispod krutog fašističkog ropstva i stvaranje Slobodne Hrvatske u brat-

[296] Po sjećanju V. Lončarića i autora.
[297] Isto.
[298] Usmeno saopćenje Petra Komadine i Vladimira Cara.
[299] Plitvička rezolucija ZAVNOH-a. Biblioteka »Narodno oslobođenje« 1. Izdanje Propodjela ZAVNOH-a. Bez god., str. 11 i 12. Ovdje nije kao član naveden Simun Marušić iz Grižana. Međutim u knjizi »Prvo zasjedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske«, stenografski zapisnici, Zagreb 1950, na str. 82 u popisu vijećnika spominje se i Simun Marušić i navodi se njegov »kratak ali dokumentaran govor« (str. 51).
[300] Plitvička rezolucija, str. 7—9; Prvo zasjedanje ..., str. 67—69.

skoj zajednici sa Slobodnom Srbijom, Slobodnom Slovenijom, Slobodnom Crnom Gorom, Slobodnom Makedonijom i Slobodnom Bosnom i Hercegovinom.

b) Još tješnje povezati oslobođeni i neoslobođeni teritorij Hrvatske u čvrstu, neslomivu cjelinu u cilju mobilizacije svih snaga Hrvatske za konačni obračun s okupatorom i njihovim slugama.

c) Borba za povratak svih od tuđina otetih hrvatskih pokrajina i njihovo priključenje matici zemlji, i to: Istre, Zadra, Rijeke, svih jadranskih otoka, anektiranog dijela Dalmacije, Hrvatskog Primorja i Gorskog Kotara, te Međumurja.

d) Organizirati najoštriju borbu protiv nastojanja svih reakcionarskih klika, koje idu za povratkom starih protudemokratskih i protunarodnih režima, a koje su svoj izraz našle u izdajničkoj raboti izbjegličke »vlade« u Londonu i reakcionarnog vodstva HSS-a sa dr Mačekom na čelu.

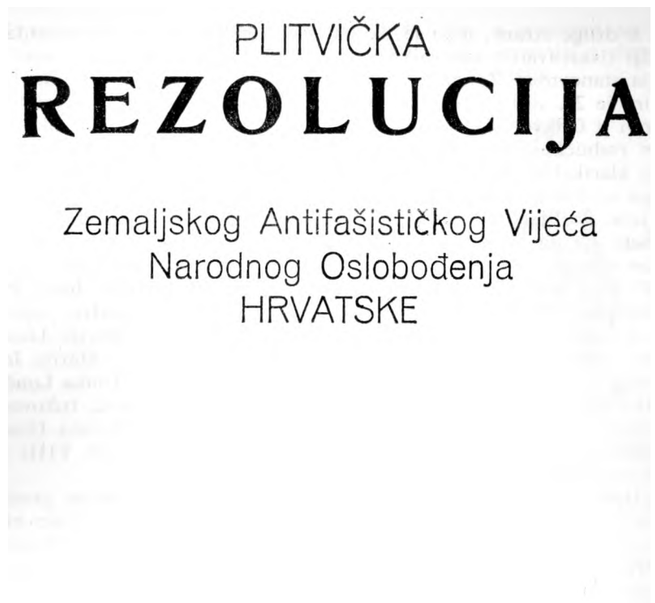
e) Jačati Narodno-Oslobodilačke Odbore kao organe narodne demokratske vlasti i preko njih organizirati sve grane političkog, ekonomskog, socijalnog, prosvjetnog i vjerskog života u Hrvatskoj. Nadalje preko Narodno-Oslobodilackih Odbora a uz pomoć narodnih antifašističkih organizacija (USAOJ-a i AFŽ-a) mobilizirati sve narodne snage u službu fronte, starati se za opskrbu i jačanje vojske i tako još čvršće povezati jedinstvo fronte i pozadine.«[301]

Milan Mataija, prvoborac iz Ledenica i član ZAVNOH-a

Poslije osnutka ZAVNOH-a nastupili su krupni događaji na frontovima borbe protiv fašizma. Crvena je armija i dalje napredovala, a došlo je i do iskrcavanja saveznika na Siciliji (10. VII 1943). To je dovelo i do Mussolinijeva pada (24. VII 1943).

[301] Isto, str. 10 odnosno 70.

PLITVIČKA

REZOLUCIJA

Zemaljskog Antifašističkog Vijeća
Narodnog Oslobođenja
HRVATSKE

1 BIBLIOTEKA „NARODNOG OSLOBOĐENJA“ 1

Naslovna strana brošure »Plitvičke rezolucije« u izdanju Propodjela ZAVNOH-a u lipnju 1943.

Ti su momenti stvarali sve povoljniju situaciju za rad NOO-a i u Selcima. Ali je prisutnost četnika u mjestu, koji su ovdje bili pod zaštitom okupatora poslije povlačenja iz oslobođenog dijela Like, istodobno ugrožavala stanovnike mjesta. Četnici su bili pod oružjem i slobodno su izlazili iz kasarne u pljačku. Izvršili su i dva zločina, zaklali su dvojicu ljudi između Selaca i Novoga Vinodolskog (R. Deranju i D. Rukavinu). Prijetili su i mještanima. Članovi mjesnog NOO-a budno su pratili kretanje ovih četnika.

S druge strane, iako je okupator bio oslabljen poslije događaja u Italiji (iskrcavanje saveznika i pad Mussolinija), i dalje je vršio hapšenja stanovnika. Zatvoren je bio, uz druge, i Ivan Lončarić Benko st. Zatim je 29. srpnja 1943. uhapšen član NOO-a prof. Vinko Antić i zatvoren u Crikvenici. Optužen je za svoj predratni rad u revolucionarnom radničkom pokretu na temelju već spomenutog članka u sušačkoj klerikalnoj *Istini* (vidi str. 319 i faksimil članka na str. 320). Od njega se tražilo priznanje, ali ga on nije dao, pa mu se prijetilo mučenjem. Poslije dva dana bio je pušten s tim da se ne smije kretati iz Selaca i da se mora tri puta dnevno javljati karabinijerima. Okupator nije znao da je Antić član NOO-a i on je opet nastavio raditi za NOP. Početkom kolovoza (3. VIII) uhapšeni su također Josip Pobor Polčić, Ivan Antić Bartolić, Ruža Antić, rođ. Jeličić, sestra poginulog borca Ivana Jeličića Tominčića. Marija Antić Dudica, Marija Lončarić Ružić (majka pok. Marijana i Franje Lončarića Ružića) i Marija Jeličić Pavlinka. Potkraj istog mjeseca (24. VIII) uhapšene su Tonka Lončarić, majka borca Valentina Lončarića Rataja, i Milica Lončarić, rukovodilac omladinske organizacije. One su odvedene u logor u Kraljevicu. Uhapšen je i sekretar partijske organizacije Vjekoslav Lončarić (25. VIII) i odveden u Crikvenicu u zatvor (26. VIII).

Hapšenjem V. Lončarića mjesni NOO izgubio je svoga predsjednika i sekretara partijske organizacije. I bilježnik L. Hreljac bio je odsutan, službeno na bolovanju, ali se već nalazio na oslobođenom području i izvršavao zadatke koje mu je zadavala Partija kao svome članu. Tako je od sada do kapitulacije Italije u općinskom uredu radio samo Ivan Lončarić Mandušić, inače član NOO-a, a dužnost načelnika vršio je i dalje Luka Lončarić, surađujući s članovima NOO-a.

To se pokazalo naročito poslije akcije partizana iznad Selaca 5. rujna 1943. Partizansku jedinicu predvodio je komandant bataljona Jovo Lončarić, rodom iz Selaca. Iz zasjede napali su partizani nedaleko raskrižja ceste Selca—Bribir—Novi Vinodolski veću talijansku patrolu i poginuo je jedan partizanski borac. Ostao je na popришту borbe i Talijani su mrtvaca prevezli kamionom u Selca. Kad je počeo partizanski napadaj na patrolu, mjesto je potpuno blokirano i bio je zabranjen svaki izlaz iz kuća. Blokada mjesta trajala je do podne. Tada se saznalo od talijanskih vojnika: un partigiano morto.

Talijanska komanda mjesta (Comando presidio militare) pozvala je poslije podne općinskog načelnika Luku Lončarića i tražila da se bez ičije prisutnosti pokopa mrtvi partizan. Lončarić se s time nije suglasio. Izjavio je kapetanu Rosettiju da je u mjestu običaj da se svaki umrli pokopa sa svima crkvenim počastima. Okupator nije na to pristao, ali je mrtvo tijelo uvečer prenijeto u mjesnu mrtvačnicu. Sutradan su nastavljeni pregovori oko pokopa mrtvog partizana, i općinski načelnik obavijestio je o tome i kotarskog predstojnika u Crikvenici Željka Gjivanovića. Kap. Rosetti pristao je da se partizan pokopa, da pokop izvrši mjesni župnik u prisutnosti dvojice općinskih službenika, bez zvonjave i naroda. Kako Lončarić nije ni na to pristao, a ni mjesni župnik, pregovori oko pogreba otegli su se. Naj-

zad, na uporno nastojanje općinskog načelnika, a u tajnoj suradnji s članovima NOO-a, okupator je bio primoran popustiti i dopustiti mještanima da partizana pokopaju na uobičajen način.

Jovo Lončarić, istaknuti borac i komandant partizanskih jedinica.

Ova nastojanja općinskog načelnika Luke Lončarića da se poginuli partizan svečano pokopa, pokazuju kakva je atmosfera vladala u mjestu i kako je djelovao NOP putem mjesnog NOO-a. Ali i sam pogreb pokazuje raspoloženje mještana i nemoć okupatora da spriječi iskazivanje posmrtne počasti mrtvom partizanu.

Bio je lijep rujanski dan. U 17 sati crkvena su zvona zazvonila za pogreb poginulog partizana. Nije se još znalo ni za njegovo ime ni odakle je. Sav narod obučen u crninu, kao što dolikuje ceremoniji pogreba, izašao je iz kuća i uputio se prema crkvi i groblju. Karabinijeri i vojnici bili su zgranuti prizorom, ali za vrijeme pogreba nisu ništa poduzeli. Marijan Stipičić, kako se zvao poginuli partizan, što se tek u crkvi saznalo, rodom iz Sušaka, najsvečanije je pokopan, otpraćen tugom i ponosom svih stanovnika mjesta, a u prisutnosti talijanskog okupatora. Bila je to jedinstvena scena; pogreb partizana pretvorio se u manifestaciju za NOP pred očima okupatora, pred samu kapitulaciju Italije, o kojoj se još nije ništa čulo. Aktivisti NOP-a očekivali su hoće li okupator poduzeti poslije pogreba kakve mjere, ispitivanja, hapšenja... Nije poduzeo ništa. Narod Selaca pokazao mu je na doličan način da je protiv okupacije i ustaštva, da cijeni

žrtve date u borbi za slobodu, da je sav na strani partizana. Poslije pogreba to se doista više nije moglo tajiti. Talijani su to i sami vrlo dobro uočili.[302]

Sutradan, još u atmosferi pogreba i manifestacije za NOP, stanovnici Selaca doživjeli su novo iznenađenje. Poslije podne iskrcao se u blizini mjesnog trga iz talijanskog automobila partizan Jovo Lončarić Andrinić, mještanin. Bio je u civilu. Pratio ga je maresciallo karabinijera. Izašavši iz automobila, nasmijan i raspoložen, Lončarić je pozdravio grupu mještana koji su iznenađeni gledali svoga partizanskog borca. Pomislili su da nije možda uhapšen. Lončarić im je doviknuo nekoliko riječi i, ukrcavši se u automobil s karabinijerima, nastavio je put prema Novom Vinodolskom. Vijest o dolasku Jova Lončarića pronijela se naglo mjestom i svaki je mještanin mogao zaključiti da se nešto krupno zbiva i priprema, ali još nitko nije mogao otkriti i protumačiti što znači Lončarićev dolazak u mjesto.

To je protumačio sutrašnji dan, 8. rujna 1943. U 19 sati javljeno je putem radija da je kapitulirala fašistička Italija. Tada se saznalo da je Jovo Lončarić bio dan-dva prije na pregovorima s Talijanima u Crikvenici i da je u pratnji karabinijera putovao u Otočac da Glavni štab Hrvatske izvijesti o pregovorima.

Objavljivanje kapitulacije talijanski su vojnici popratili oduševljenjem uz povike: La guerra e finita! Mještani su primili vijest i čekali što će sada nastati. Članovi mjesnog NOO-a — Ivan Lončarić Mandušić, Petar Lončarić Bubnjar, Petar Lončarić Osina i Vinko Antić — održali su odmah sastanak u kući Silvestra Antića Kombolića na obali (danas šetalište Ivana Jeličića Tominčića 24). Dogovarali su se što je potrebno uraditi u nastaloj situaciji. Pitanje je bilo hoće li okupator napustiti mjesto, a ako ga napusti, što će poduzeti četnici, odnosno što treba učiniti da se mještani osiguraju od iznenađenja, od razaranja i kakve četničke akcije. Zaključili su da budu budni, da prate događaje i da se ponovo sastanu, a članu V. Antiću povjereno je da pokuša doznati od kapetana Rosettija hoće li Talijani napustiti mjesto prije četnika. Uvjeravao je da se to neće dogoditi. A upravo se tako dogodilo. Svi talijanski vojnici krenuli su ubrzo u kamionima prema Rijeci, dok su četnici ostali u mjestu, u kasarni u Uvali Slana. U takvoj situaciji kada su partizani bili još daleko u šumi ili su već razoružavali talijansku vojsku, položaj stanovnika u mjestu postao je krajnje opasan zbog prisutnosti četnika. Noć od 8. na 9. rujna 1943. mještani su proveli više budni nego u snu. Ujutro su četnici ipak napustili mjesto u dva jedrenjaka i otplovili prema Baški. Mještani su toga jutra utvrdili da je mjesto slobodno od okupatora i njegovih slugu. To je bio pravi čas oslobođenja.[303]

[302] Pokop Marijana Stipičića opisan je u noveli »Pogreb u žici« koja je napisana između *24.* IV i 4. VI 1944. u šumi. Objavljena je u knjizi: V. Antić, Odjeci doživljaja ..., str. 173—212.

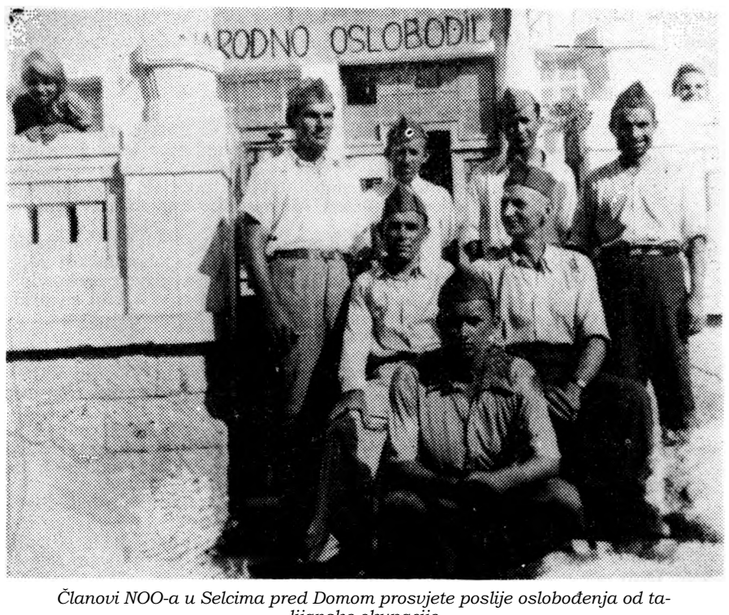
[303] Svi događaji prije i u toku kapitulacije Italije prikazani su prema sjećanju i bilješkama autora kao sudionika tih događaja.

VII

U OSLOBOĐENOM MJESTU POSLIJE SLOMA TALIJANSKOG OKUPATORA (8. IX — 7. X 1943.)

Deveti rujna 1943. osvanuo je u Selcima neobično miran. Izlazeći iz svojih domova prvoga jutra slobode poslije više nego dvogodišnje talijanske okupacije, i ljudi i žene zabrinuto su zastajkivali i zapitkivali: Da li su svi otišli. Pod riječju »svi« mislili su na četnike. Potvrđene vijesti o njihovu odlasku unijele su vedro raspoloženje u mjesto toga prvog dana potpune slobode. Započelo je odmah rušenje žičane ograde oko mjesta i uklanjanje svega što je podsjećalo na okupaciju.

Vlast u mjestu bila je u rukama NOO-a. Nikakvo preuzimanje vlasti u općini nije bilo potrebno jer je službenik općine Ivan Lončarić Mandušić već bio član NOO-a, a bivši načelnik Luka Lončarić Puškar radio je i do kapitulacije u suradnji s članovima onda ilegalnog NOO-a. Ovaj je dosad imao 6 članova, ali je hapšenjem Vjekoslava Lončarića smanjen na 5 (Ivan Lončarić Mandušić, Petar Lončarić Bubnjar, Petar Lončarić Osina, Marijan Pobor Belac i Vinko Antić). Poslije oslobođenja mjesta izabrana su u NOO još tri člana: Luka

Članovi NOO-a u Selcima pred Domom prosvjete poslije oslobođenja od talijanske okupacije

Lončarić Puškar, Ivan Antić Cvetić i od skojevaca Josip Lončarić Vidić. Dosadašnji općinski načelnik, pošto je izabran za člana NOO-a, postao je odmah njegov predsjednik. Ovakvo je stanje olakšalo NOO-u da odmah pristupi radu bez ikakva odugovlačenja.

Tako je sada izvršena smjena na položaju predsjednika NOO-a. Tu je dužnost od osnutka NOO-a u kolovozu 1941. vršio Vjekoslav Lončarić, sekretar partijske organizacije. Lončarić je uopće po nalogu Partije ostao u mjestu sve do hapšenja (25. VIII 1943), dakle za vrijeme talijanske okupacije, i svojim načinom rada, spretnošću i upornošću poticao na djelovanje bilo u partijskoj organizaciji bilo među članovima NOO-a. Za razvitak NOP-a u Selcima u toku više od dvije godine djelatnosti Lončarić je mnogo pridonio koristeći i to što je bio općinski službenik i tako dobro poznavao situaciju u mjestu. U uskoj suradnji s Ludvigom Hreljcem, Lončarić je uspio djelovati konspirativno u uvjetima okupacije da okupator nije nikako otkrio ni rad partijske organizacije ni rad NOO-a. Odlaskom iz Selaca poslije kapitulacije Italije V. Lončarić je izabran za člana Kotarskog NOO-a Crikvenica.

Umjesto V. Lončarića dužnost sekretara partijske organizacije u Selcima preuzeo je Josip Lončarić Dujmić.

Ovako sastavljen NOO, s Lukom Lončarićem Puškarom na čelu, obratio se 10. rujna 1943. stanovništvu mjesta da ga obavijesti o događajima i promjenama i o svom preuzimanju vlasti. Proglas NOO-a glasi:

»Drugovi! Drugarice! — Selčani! Selčanke!

Dana 10. rujna 1943. započinje novo doba i za naše mjesto. Dugo očekivani čas je kucnuo. Na naše stjegove podigli smo toga dana naše barjake — barjake slobode. To je dan oslobođenja iz ropstva, mraka, zla i početak rada i stvaranja u slobodi. To je početak nove borbe za bolju i srećniju budućnost mještana. Mi moramo toga biti svjesni; mi to hoćemo biti.

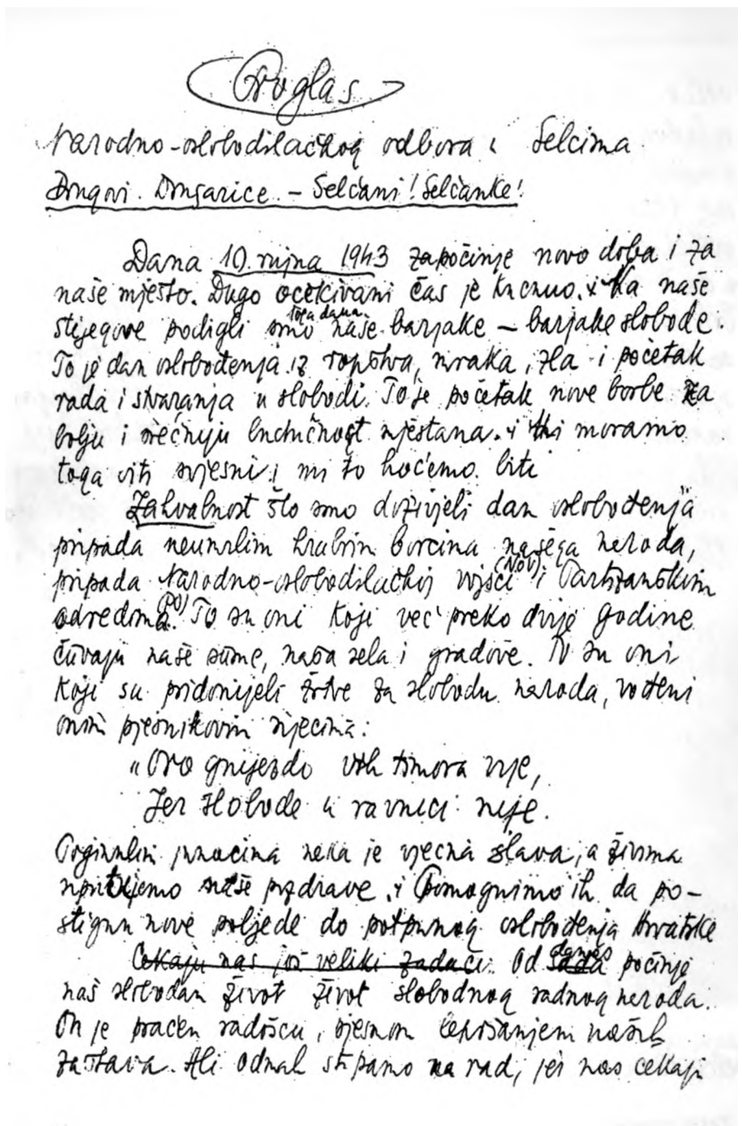
Zahvalnost što smo doživjeli dan oslobođenja pripada neumrlim, hrabrim borcima našega naroda, pripada Narodno-oslobodilačkoj vojsci (NOV) i partizanskim odredima (PO). To su oni koji već preko dvije godine čuvaju naše šume, naša sela i gradove. To su oni koji su pridonijeli žrtve za slobodu naroda, vođeni onim pjesnikovim riječima:

Oro gnijezdo vrh timora vije,
Jer slobode u ravnici nije.

Poginulim junacima neka je vječna slava, a živima upućujemo naše pozdrave. Pomognimo ih da postignu nove pobjede do potpunog oslobođenja Hrvatske.

Od danas počinje naš slobodan život, život slobodnog radnog naroda. On je praćen radošću, pjesmom, lepršanjem naših zastava. Ali odmah stupamo na rad, jer nas čekaju veliki zadaci. Pomoć svih bez razlike, ljudi i žena, omladine, potrebna je.

Proglašujemo da je vlast u mjestu preuzeo Narodnooslobodilački odbor u ime Narodno-oslobodilačke vojske (NOV), Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOHA), te će rukovoditi i nadzirati sav rad u mjestu, brinuti se za sve potrebe mjesta. Ovaj odbor je privremeno tijelo. On je niknuo U doba teške okupacije i radio je tajno na oslobođenju naroda izložen svima opasnostima. Rad u tom odboru nije bila počast već dužnost, a to je i danas. Čim se pri-

Proglas

narodno-oslobodilačkog odbora i Selcima

Drnguri. Drnjarice. – Selčani! Selčanke!

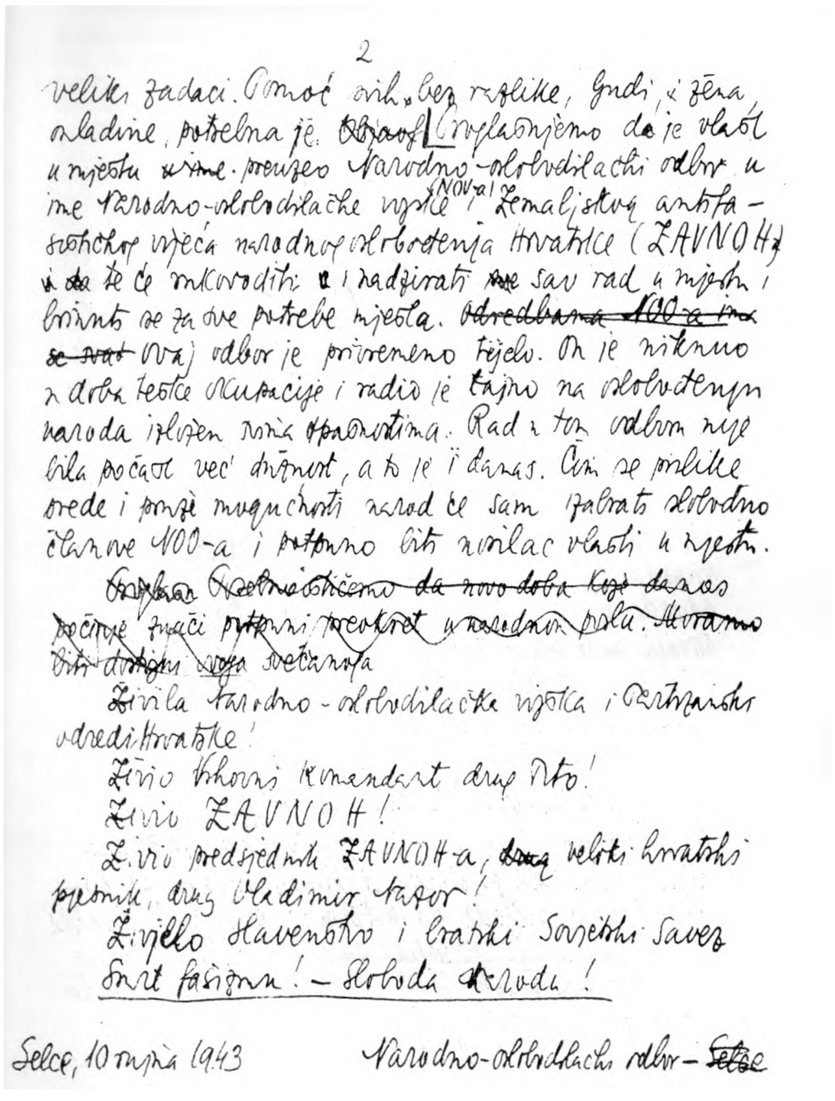
Dana 10. rujna 1943 započinje nova doba i za naše mjesto. Dugo očekivani čas je kucnuo. I ka naše stijegove podigli smo naše barjake – barjake slobode. To je dan oslobođenja iz ropstva, mraka, zla i početak rada i stvaranja u slobodi. To je početak nove borbe za bolju i sretniju budućnost naših sestara i braće. I to moramo toga biti svjesni i mi to hoćemo biti.

Zahvalnost što smo dočekali dan oslobođenja pripada neumrlim hrabrim borcima naših naroda, pripada narodno-oslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima. To su oni koji već preko dvije godine čuvaju naše sume, naša polja i gradove. To su oni koji su podnijeli žrtve za slobodu naroda, vođeni onim proročkim riječima:

«Ono gnijezdo vrh tmora nije,
Jer slobode i ravnice nije.

Originalni, snažna i velika je riječ slava, a žrtvama upućujemo naše pozdrave i pomagnimo ih da postignu nove poljete do potpune oslobođenja Hrvatske.

~~Čekaju nas još veliki zadaci.~~ Od danas počinje naš slobodan život život slobodnog radnog naroda. On je pun radosti, ispunjen ~~ispunjen~~ naših želja. Ali odmah stupamo na rad, jer nas čekaju

2

velike zadaci. Pomoć svih, bez razlike, bude, i žena, oslobodine, potrebna je. ~~Odbor~~ Proglašenjem da je vlast u mjestu ~~u ime~~ preuzeo Narodno-oslobodilački odbor u ime Narodno-oslobodilačke vojske i Pomaljstva antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) ~~i da će~~ će uspostaviti ~~i~~ i nadzirati ~~sve~~ sav rad u mjestu i brinuti se za ove potrebe mjesta. ~~Odredbama NOO-a i ina~~ ~~se svod~~ Ovaj odbor je privremeno tijelo. On je niknuo u doba teške okupacije i radio je tajno na oslobođenju naroda izložen raznim ~~opasnostima~~. Rad i ~~ton~~ odbora nije bila počast već dužnost, a to je i danas. Čim se prilike srede i ponje mogućnosti narod će sam izabrati slobodno članove NOO-a i ponovno biti nositelac vlasti u mjestu.

~~Braćo i sestre~~ Uvjereni ~~smo~~ ~~da nova doba koja danas~~ ~~počinje znači potpuni preokret u naseđnom polju. Moramo~~ ~~biti dostojni svoje svečanosti~~

Živila narodno-oslobodilačka vojska i Partizanski odredi Hrvatske!
Živio Vrhovni komandant drug Tito!
Živio ZAVNOH!
Živio predsjednik ZAVNOH-a, ~~druga~~ veliki hrvatski pjesnik, drug Vladimir Nazor!
Živjelo Slavensko i hrvatski Sovjetski Savez
Smrt fašizmu! – Sloboda narodu!

Selce, 10 rujna 1943 Narodno-oslobodilački odbor – ~~Selce~~

Tekst proglasa NOO-a u Selcima od 10. rujna 1943. povodom oslobođenja od talijanske okupacije

like srede i pruže mogućnosti narod će sam izabrati slobodne članove NOO-a i potpuno biti nosilac vlasti u mjestu.

Nivjela Narodno-oslobodilačka vojska i partizanski odredi Hrvatske!

Živio Vrhovni komandant drug Tito!

Živio ZAVNOH!

Živio predsjednik ZAVNOHA-a veliki hrvatski pjesnik drug Vladimir Nazor!

Živjelo Slavenstvo i bratski Sovjetski Savez!

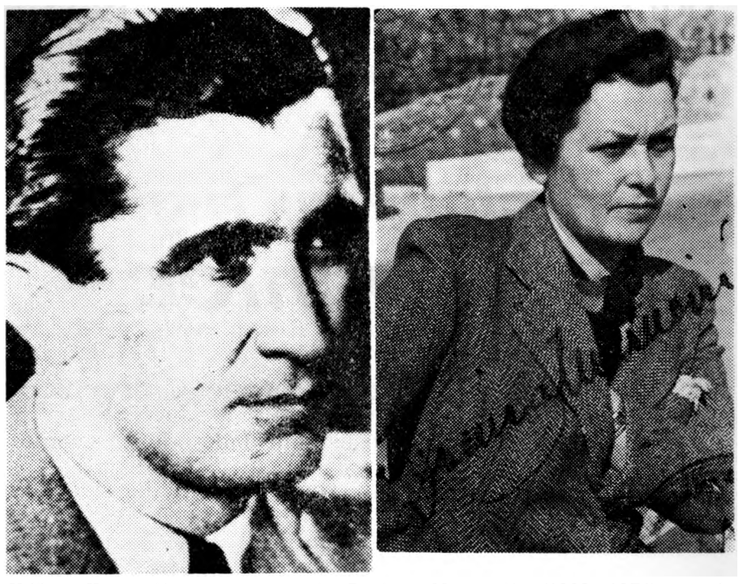
Smrt fašizmu! — Sloboda narodu!

Selce, 10. rujna 1943. Narodno-oslobodilački odbor«[304]

Istoga je dana NOO pozvao pučanstvo mjesta putem oglasa na sastanak na mjesnom trgu u 18 sati u cilju davanja obavještenja o novim prilikama i uputa kako da se vlada u njima. To je bila prva manifestacija NOP-a u mjestu poslije kapitulacije Italije.

Sutradan, 11. rujna 1943. ušli su u mjesto partizani i priređen im je svečan doček.

Poslije toga, 12. rujna 1943. u Crikvenici je održana velika narodna skupština u 18 sati. Kotarski NOO Crikvenica pozvao je narod ci-

Veljko Kovačević, španac, prvi komandant 13. primorsko-goranske divizije

Danica Matanović (1902—1974), predsjednica AFŽ-a Crikvenica

[304] Tekst proglasa sastavio autor kao član NOO-a. On ga je i sačuvao.

jeloga kotara »da svojim prisustvom dade oduška svome rodoljubnom oduševljenju zbog postignute slobode«. Skupštini su prisustvovali i Selčani. Govorili su Andrija Hebrang, sekretar CK KPH, Mia-

Poziv Kotarskog NOO-a Crikvenica narodu Vinodola na veliku narodnu skupštinu u oslobođenoj Crikvenici 12. rujna 1943■

den Iveković u ime ZAVNOH-a, Veljko Kovačević, komandant 13. divizije, Danica Matanović u ime AFZ i Vlado Car u ime OK SKOJ-a za Hrvatsko primorje.[305]

Istoga je dana (12. IX) Okružni NOO za Hrvatsko primorje izdao proglas povodom oslobođenja. Podijeljen je i čitan također u Selcima.[306] Poseban je proglas izdan 13. rujna 1943. »Omladini Hrvatskog primorja«, a 18. rujna 1943. »Primorkama«.[307]

Mjesni NOO u Selcima izradio je odmah program rada. Prva je briga bila prehrana naroda, a posebno prehrana vojske. Provedeno je sabiranje hrane i učinjen je popis zaliha. Dodijeljena je hrana roditeljima boraca i najsiromašnijim mještanima prema posebnom popisu koji je sastavljen 15. rujna 1943 i koji sadrži 41 osobu. Date su upute da se fotografiraju objekti iz doba okupacije, preuzete su javne zgrade i prikupljen je raznovrstan materijal koji je okupator morao ostaviti. Odlučeno je da se očisti Dom prosvjete i počne kulturno-prosvjetni rad, da se urede mjesni putovi, izvrši popis uhapšenih osoba za vrijeme okupacije. Izvršena je reorganizacija aprovizacije i trgovci su upozoreni da robu prodaju ograničeno i da stvore zalihe.

NOO je odmah izvršio popis boraca za NOV i POH. Svi mladi ljudi, naročito omladinci, odazvali su se pozivu da se svrstaju u redove boraca. Oni su odmah raspoređeni u operativne jedinice.

Grupa novih boraca stupila je tada u ratnu mornaricu NOV. Među njima su bili: Nikola Antić Gabrin, Božo Jeličić Matičin, Josip Lončarić Puhić i Josip Brozović Mikulin. Oni su bili ukrcani na ribarski brod Neptun, koji je do tada bio usidren u luci Selca, a služio je inače selačkim ribarima s Jurjem Benićem na čelu. Brodom je upravljao Nikola Antić, a strojar mu je bio Božo Jeličić.

Poslije prodora Nijemaca u Hrvatsko primorje početkom listopada 1943. ovi su Selčani s brodom Neptun ušli u sastav II pomorskog obalnog sektora (POS) i povukli se u Dalmaciju. Tamo su izvršavali zadatke koje im je zadavalo rukovodstvo ratne mornarice.

Sudjelovali su u borbama duž cijelog Jadrana. Jedan od njih, Josip Brozović, poginuo je u borbi na moru.“

U Selcima je već u prvim danima oslobođenja odana i počast borcima palim do tada za slobodu.

[305] Po sjećanju autora koji je prisustvovao skupštini i sačuvao štampani poziv na skupštinu.

[306] Po sjećanju autora koji je proglas sačuvao. Ima ga Muzej narodne revolucije u Rijeci.

[307] Oba proglasa sačuvao autor, a ima ih i Muzej narodne revolucije u Rijeci.

[308] Prema bilješkama autora. 0 odlasku Selčana u mornaricu prema usmenom saopćenju V. Lončarića.

Narode Hrvatskog Primorja!

Italija je izbačena iz rata i to nam ukazuje, da se krvavi sukob privodi kraju.

U danima, kada nama i čitavoj našoj domovini sviće zora slobode, bezgraničnom ljubavi i zahvalnosti gledajmo našu hrabru Narodno-oslobodilačku vojsku, na naše partizane, koji nam u krvi i naporu, u dimu i vatri borbe beskrajnim samoprijegorom i hrabrošću donose slobodu.

Sa zahvalnošću i odanošću gledajmo na narode bratskog Sovjetskog Saveza koji su prvoborci u borbi svijeta za slobodu. Sa zahvalnošću sjetimo se Saveznika Engleske i Amerike i svih boraca u svijetu, koji pridonose rušenju klete fašističke tamnice.

NARODE HRVATSKOG PRIMORJA!

Naša borba donosi ploda. Potaknuti ovom spoznajom, još više pojačajmo osnove naše borbe, naših uspjeha i naše skore pobjede. Prekaljujmo jedinstvo i slogu naroda, učvrstimo bratstvo HRVATA I SRBA i svih naroda JUGOSLAVIJE, povežimo se još čvršće uz našu NARODNO-OSLOBODILAČKU VOJSKU i uz Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobodjenja Hrvatske. Čuvajmo i jačajmo te svete zaloge naše borbe, naše pobjede i naše slobode. Podjimo i dalje putem slobode, kojim nas vode Narodno-oslobodilački odbori i ZAVNOH. Još jedinstveniji ustanimo protiv tudjinskog okupatera, protiv njegovih slugu ustaša i četnika i protiv narodnih neprijatelja iz izbjegličke vlade i iz izdajničke klike, koja se je okupila oko Mačeka

PRIMORCI!

U času kada se lomi neprijateljska sila, u zanosnim danima, koji nam pretskazuju konačnu pobjedu, ustanimo složno svi u borbu. Neka udju u naše kolo i oni, koji su još stajali po strani, oni koji se iz neobaviještenosti nisu još mogli odlučiti. Neka svijetlo naših pobjeda rastjera svaki mrak sumnje u njima. Te nam pobjede pokazuju, da je jedini ispravni put onaj kojim nas vodi ZAVNOH. Taj će nas put dovesti do potpune slobode, do prava da naš narod sam odluči svojom sudbinom.

Hrvatski Primorče!

Zanosno i radosno pohrli u borbu za sebe, za svoj narod, za mili primorski kraj, za slobodu domovine.

Danas je dužnost svakoga, koji je sposoban, da odmah udje u Narodno oslobodilačku vojsku. Danas čitav naš narod mora biti mobiliziran u borbi!

Borba još nije gotova. Neka radost zbog postignutih uspjeha ne zamagli važnost naše daljnje borbe i našeg odlučnog stava. Još tudjinac haračí našom domovinom, još pruža svoje grabežljive pandže za našom zemljom, još nisu otrte suze naše siročadi i naših udovica. Još nisu ispunjene težnje naše braće u Istri, Rijeci, Zadru i u drugim krajevima.

Na svima nama je da prolivena krv, žrtve i životi dani na oltar slobode donesu ploda, da ne budu uzaludni.

Zato u borbu, Hrvatski Primorče!

Zato udji u Narodno-oslobodilačku vojsku, Hrvatski Primorče!

Živjela naša Narodno-oslobodilačka vojska!
Živio drug TITO, prvoborac za našu slobodu!
Živio ZAVNOH, naše jedino političko predstavništvo!
Živjelo bratstvo Hrvata i Srba i svih naroda Jugoslavije!
Živio bratski Sovjetski Savez!
Živjeli naši veliki Saveznici Engleska i Amerika!

Svi u borbu za konačnu pobjedu!

12. rujna 1943.

Okružni
NARODNO OSLOBODILAČKI ODBOR
za Hrv. Primorje

Proglas Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje od 12. rujna 1943. povodom oslobođenja od talijanskeokupacije

Omladino Hrvatskog Primorja!

Krvavo Hitlerovo kolo sve je manje. Italija je izbačena iz rata. Lome se krvavi lanci, kojima su okovani narodi Evrope. Sviće zora slobode porobljenim narodima.

Već su su dvije godine prošle, što krvavi okupatori i njihove sluge ustaše i četnici haračе nad narodima Jugoslavije. Već su dvije godine od kako su izdajnička vlada i izbjeglička klika oko Mačeka prodali narod u ropstvo za judine novce.

Odvratna izdaja i zvjerstva nisu slomili duh naroda Jugoslavije i omladinu. Već su dvije godine odkak o su prvi naši omladinci i omladinke uzeli oružje, da u zajednici sa srpskom i slovenskom omladinom i omladinom ostalih naroda Jugoslavije izvojuju slobodu. Težak je bio rastanak sa domom, sa plavim morem, ali nešto je bilo važnije od svega. Trebalo je izvojevati slobodu, očuvati narod i sebe od istrebljenja, koje je prijetilo od strane okupatora i njegovih slugu,

U zajednici sa bratskom sovjetskom omladinom, omladinom Engleske i Amerike i svih slobodoljubivih naroda Evrope, pošla je i naša omladina da se bori za uništenje fašizma, najvećeg neprijatelja čovječanstva i omladine.

Teški i nadčovječanski su bili napori omladine u borbi sa okupatorima i izrodima naroda ustašama i četnicima. Kroz buru, zimu, kišu i snijeg, navaljivala je omladina puškom na fašističke bunkere. Pali su mnogi,- za slobodu svoga naroda za slobodu omladine i tvoju slobodu i tvoju sretniju budućnost omladino Primorja.

Herojska borba sovjetske omladine ulila je u naš duh neograničeno pouzdanje u naše snage. Ona nam je pokazala, da se sloboda može obraniti, može izvojevati.

OMLADINO HRVATSKOG PRIMORJA!

Narodni su borci oslobodili naše divno Primorje. Spustili su se srpski i hrvastki omladinci i tvoji primorski drugovi u tvoja sela u tvoja mjesta za koja su nesebično davali svoje mlade živote.

Narod i omladina zanosno su dočekali svoje oslobodioce.

Oslobodjeni su naši krajevi.

Ali borba još nije gotova. Žanos i radost neka nas još odlučnije vode u borbu. Još okupatorska čizma gazi našu zemlju. Izvojevanu slobodu treba braniti.

Još nisu ispunjene želje omladine porobljene Istre, koja je svoje borce slala daleko preko žica granice da se u redovima NOV bore za slobodu Istre. Još nije oslobodjena omladina Zadra i naših otoka.

Stupaj u redove Narodno-oslobodilačke vojske. Dužnost je svakog sposobnog omladinca da stupi u redove Narodno-oslobodilačke vojske, da brani svoj dom, svoj kraj, svoju sretnu budućnost.

Sramota je za svakoga sposobnoga omladinca biti doma čekati, dok se druga omladina bori za slobodu.

Biti sposoban borac, a ne stupiti u redove Narodno oslobodilačke vojske, ne braniti izvojevanu slobodu, znači danas izdati svoj narod u najsudbonosnijim danima.

OMLADINO HRVATSKOG PRIMORJA!

Učvršćujmo borbeno jedinstvo srpske i hrvatska omladine. Zbijmo svoje redove u Ujedinjenom savezu antifašističke omladine Hrvatske. Neka naši najbolji udju u redove NOV. Podjimo putem kojim nas vode Narodno olobodilački odbori i ZAVNOH. Budimo još čvršći, još jedinstveniji u borbi protiv okupatora ustaša i četnika i protiv izdajica iz izbjegličke londonske vlade i izdajničke klike oko Mačeka.

U borbu, omladino Hrvatskog Primorja! Udji u redove Narodno-oslobodilačke vojske!

ŽIVJELA NARODNO OSLOBODILAČKA VOJSKA!
ŽIVIO DRUG TITO, NAŠ NAJMILIJI DRUG!
ŽIVJELO BORBENO JEDINSTVO HRVATSKE I SRPSKE OMLADINE I OMLADINE SVIH NARODA JUGOSLAVIJE!
ŽIVJELA BRATSKA SOVJETSKA OMLADINA!
ŽIVJELA OMLADINA ENGLESKE I AMERIKE!

SVI U BORBU ZA SLOBODU! **SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!**

Okružni odbor
Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske
za Hrv. Primorje

Proglas Okružnog odbora USAOH-a za Hrvatsko primorje od 13. rujna 1943. povodom oslobođenja od talijanske okupacije

Primorke!

Proživljavamo velike i slavne dane, dane pobjede i zanosa! Prošlo je vrijeme poniženja i ropstva. Bijesni je okupator protjeran iz našeg Primorja. On, nekada silan, bahat i okrutan, prignuo je šiju pred još većom snagom i pred pravdom. U našim je rukama njegovo ubojito oružje, kojim je do sada uništio toliko nevinih života i u crno zavio toliko siročadi.

Sada smo svoji na svome!

Iz dubokih šuma, sa strmih klisura spustili su se dolje k nama, k moru junaci, naši nepobjedivi osvetnici! Došli su medju nas oni, koji su hrabro podnijeli nadčovječanske muke i patnje, studen i glad. Oni, koje je hranila misao bratstva i slobode, koje je grijalo sunce ljubavi za sve nas. Oni, naša braća i sinovi, krv naše krvi, naš ponos i najveće naše blago!

Radujte se žene Hrvatskog Primorja!

Nikada nije bila čvršća veza naroda Jugoslavije, nikada nije bila veća bratska ljubav i sloga Hrvata, Srba i Slovenaca! Ništa više ne će pokolebati našu vjeru, nikakva sila ne može nas uništiti!

Primorke!

Gore glave! Gore srca! Mi smo sve spremne da se još odlučnije borimo, da izdržimo i nove patnje, ako je potrebno. Naše su grudi čvršće od čelika, duše su nam užarene buktinje... Silan je plamen tih buktinja, koje gore ljubavlju za narod i za slobodu. Majke, žene i sestre! Vi budite čuvari te svete vatre, vi je podržavajte da nikada ne ugasne. Neka u tom plamenu izgori sva trulež, koja nas je gušila!

Žene Hrvatskog Primorja!

Cijeli je svijet ushićen i začudjen junaštvom naših žena, koje su rame uz rame sa svojim drugovima, s puškom u ruci branile rodjenu grudu, koje su se provlačile kroz žicu, mimo neprijateljskih straža i bunkera, donoseći hranu i odjeću svojoj braći, sinovima i muževima.

Divimo se onim ženama, koje su u okupiranim mjestima, pod najvećim terorom fašističkih pasa, te ustaških i četničkih špijuna uspjele da stvore čvrste odbore naše organizacije Antifašističke fronte žena i da rade na okupljanju svih poštenih i rodoljubivih žena našeg Primorja.

Borba naših žena dio je borbe koju vode naše najmilije sestre, žene Sovjetskog Saveza, te žene savezničke Engleske i Amerike.

U borbi za narodno oslobođenje stekle smo i svoja politička prava. Ta su nam prava uskraćivale sve dosadašnje vlade, pa i današnja izdajnička, izbjeglička, četnička vlada u Londonu. Protiv naše su ravnopravnosti bile sve javne političke stranke, naročito ona klika oko dra Mačeka, koja još i danas želi povratak na staro, povratak u mrak i ropstvo cijelog hrvatskog naroda.

Mi se borimo i borit ćemo se protiv toga mraka, protiv povratka na staro. Borit ćemo se pod vodstvom našeg najvišeg političkog predstavništva Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske, koje nas jedino vodi pravim putem k slobodi. — U čvrstoj saradnji s našim Narodno-oslobodilačkim odborima, omladinskim i organizacijama, pomažući našu Narodno-oslobodilačku vojsku, oduprijet ćemo se svim mračnim silama, svim javnim i prikrivenim neprijateljima, koji žele da ometaju što brži, pobjedonosni završetak ovoga krvavog rata.

Primorke!

Danas su već pod oružjem svi naši rodoljubi, koji mogu da nose oružje. Sprovedena je mobilizacija za Narodno-oslobodilačku vojsku. I mi žene, moramo mobilizirati sve svoje snage u radu naše organizacije Antifašističke fronte žena. Samo preko odbora AFŽ moći ćemo pravilno izvršiti sve dužnosti, koje će se pred nas postaviti. Samo preko organizacije AFŽ sačuvat ćemo borbom stečena politička prava žena - **ravnopravnost i slobodu!**

Žene Hrvatskog Primorja!

Pristupajte Antifašističkoj fronti žena, pojačajte svoj rad u borbi za konačno oslobodjenje!

Živjela Antifašistička fronta žena!
Sve u borbu za slobodu! Sve na rad!

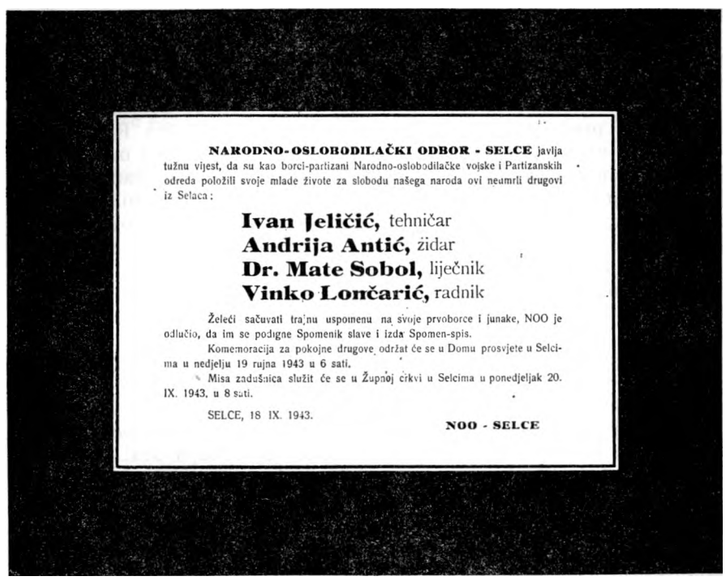
18. rujna 1943.

INICIJATIVNI OKRUŽNI ODBOR
ANTIFAŠISTIČKE FRONTE ŽENA
ZA HRVATSKO PRIMORJE

Proglas Inicijativnog okružnog odbora AFZ-a za Hrvatsko primorje od 18. rujna 1943. povodom oslobođenja od talijanske okupacije

Najprije je na mjesnom groblju priređena komemoracija partizanu Marijanu Stipičiću koji je pokopan još pod okupacijom bez odavanja posebne počasti. Posmrtno slovo izrečeno je sada i otpjevana je posmrtna pjesma. Govorio je član NOO-a Vinko Antić.[3]“

Posebna skupna komemoracija održana je u Domu prosvjete 19. rujna 1943 u 18 sati. Četvorici palih boraca, trojici rođenih Selčana, Ivanu Jeličiću Tominčiću, Andriji Antiću Komboliću i Vinku Lončariću Štojiću, te mjesnom liječniku dru Matu Sobolu, rodom iz Hreljina. Mještani su na komemoraciju bili pozvani posebnom osmrtnicom. U ime Propodjela Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje komemoraciji je prisustvovao i prof. Vladimir Švalba Vid.

NARODNO-OSLOBODILAČKI ODBOR - SELCE javlja tužnu vijest, da su kao borci-partizani Narodno-oslobodilačke vojske i Partizanskih odreda položili svoje mlade živote za slobodu našega naroda ovi neumrli drugovi iz Selaca:

Ivan Jeličić, tehničar
Andrija Antić, židar
Dr. Mate Sobol, liječnik
Vinko Lončarić, radnik

Želeći sačuvati trajnu uspomenu na svoje prvoborce i junake, NOO je odlučio, da im se podigne Spomenik slave i izda Spomen-spis.

Komemoracija za pokojne drugove održat će se u Domu prosvjete u Selcima u nedjelju 19 rujna 1943 u 6 sati.

Misa zadušnica služit će se u Župnoj crkvi u Selcima u ponedjeljak 20. IX. 1943. u 8 sati.

SELCE, 18 IX. 1943.

NOO - SELCE

Osmrtnica od 19. rujna 1943. povodom komemoracije palim borcima u Selcima

Komemoraciju je otvorio predsjednik NOO-a Luka Lončarić Puškar ovim riječima:

> »Drugovi i drugarice!
> Tužni zbore!
> Vršim danas svetu dužnost kao predsjednik Narodno-oslobodilačkog odbora. Otvaram ovaj tužni skup. On je posvećen palim Selčanima, drugovima i borcima Narodno-oslobodilačke vojske. Oni su dali svoje živote za svoj narod, za domovinu svoju, dali su ono što je svakom

309 Vidi o tome odlomak »Počast u slobodi« u noveli »Pogreb u »žici« u knjizi: V. Antić, Odjeci doživljaja..., str. 205—212.

čovjeku najmilije. Oni su pali da potomstvu bude bolje. Mi mislimo na njih i nastavljamo njihov rad. Da su živi, bili bismo njihovi suradnici, a jer su mrtvi oni su putokaz nama u našem radu.

U ovoj dvogodišnjoj borbi radilo se na razne načine: na frontu i u pozadini. Naša pozadina, naše mjesto punilo je zatvore i logore, a naši borci na frontu ginuli su. Njih četvorica, čiju uspomenu danas slavimo, pali su na frontu.

Otvaram ovaj tužni skup i kličem:
Ivanu Jeličiću neka je Slava!
Andriji Antiću neka je Slava!
Dru Mati Sobolu neka je Slava!
Vinku Lončariću neka je Slava!

Poslije ove riječi omladinac Josip Jončarić Vidić pročitao je »Pjesmu palim drugovima«, koju je za ovu prigodu napisao Vinko Antić.[310] On je zatim govorio o životu mrtvih boraca.

Za ondašnji NOO karakteristično je da je već tada zaključio da se palim borcima podigne spomenik slave i izda spomen-spis. Taj je zaključak objavljen u osmrtnici.

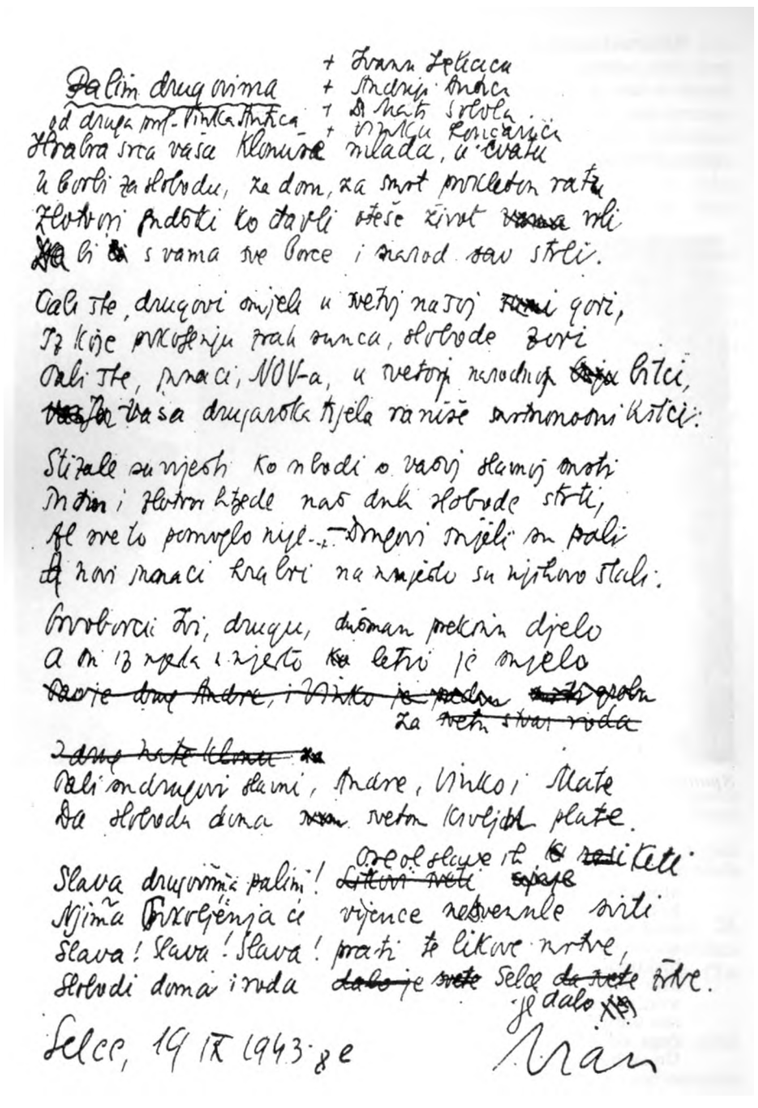
Poseban događaj za mjesto bio je u ono vrijeme dolazak dra Ivana Ribara, predsjednika AVNOJ-a, koji je posjetio dra Ritiga i nastanio se u njegovoj vili. Ribar je tom prilikom posjetio i mjesni NOO i s njegovim članovima vodio razgovor o radu. To je članovima bio još jedan poticaj za još bolji rad, a svima mještanima bilo je jasno kakva povezanost postoji između najviših rukovodilaca nove narodne vlasti i njenih osnovnih organa.

U novim prilikama NOO snašao se i dobro izvršavao zadatke. To je potvrđeno i u jednom dokumentu. Naime, u izvještaju KK KPH Crikvenica od 21. rujna 1943, koji je upućen Okružnom komitetu KPH za Hrvatsko primorje govori se posebno o radu NOO-a u pojedinim mjestima. Na rad nekih ima dosta primjedaba. Za rad NOO-a u Selcima javlja se ovo: »Drugovi su se dobro snašli i pokazuju volju za rad.«[311]

U Selcima je dr Ribar boravio desetak dana. Tu je i politički djelovao. U društvu s drom Ritigom posjetio je biskupa dra Josipa Srebrnića u Krku s namjerom da ga pobliže upozna s ciljevima NOP-a i da ga pridobije da se pozitivno odnosi prema NOP-u i oslobodilačkoj borbi naših naroda pod vodstvom KPJ i Tita.[312] Ritig spominje dva posjeta dru Srebrniću i veli:

»U jesen god. 1943. predsjednik Vrhovnog vijeća narodno-oslobodilačke borbe *Dr Ivan Ribar* lično je u dva puta pohodio Dr Srebrnića na Krku. Jednom i s povjerenikom za unutrašnje poslove V. Zečevićem. Tom mu je prilikom Dr Ribar saopćio, kako nova Narodna vlast nipošto ne kani dirati u historijske pozicije rimokatoličke Crkve (kao ni drugih crkvi), saopćio mu i to, kako Narodna vlast živo želi dobre odnose s Crkvenim vlastima .. ,«[313]

[310] Oba teksta sačuvao autor.
[311] Izvještaj KK KPH Crikvenica o sastanku koji je održan 21. IX 1943. — IHRPH- KP — 271/677.
[312] Prema sjećanju autora.
[313] Dr Svetozar Ritig, Odgovor Krčkom Biskupu na njegovu osudu Narodno Oslobodilačkog Pokreta. 1945. Umnoženo: Okružni odbor JNOF-a Hrvatske, Zadar. Štamparija »Vijesti«. Str. 10.

Palim drugovima
od druga mf. Vinka Runjića
Hrabra srca vaša klonuše mlada, u cvatu
u borbi za slobodu, za dom, za smrt prokleton rata
Slobodi pridoše ko darli steše život vama mli
bi s vama sve borce i narod sav strli.

Oali ste, drugovi onjeki u svetoj naroj gori,
Iz koje prosinu zrak sunca, slobode zori
Oali ste, pranci, NOV-a, u svetoj narodnoj bitci,
Vaša drugarska krjela ranise zatrovonosni ustaci:

Stizale su vijesti ko mladi o varoj slavnoj smrti
Mrtvi i slavom kićede nas dnki slobode stvti,
Al sve to pomrlo nije - Drugovi onjeki su pali
Ali novi pranci kraljevi na onjeku su njihovo stali.

Borbenci živi, drugovi, dušman prekrši djelo
a on iz roda i rijeka ko ketvi je onjelo
~~Slavje dragi Andre, i Vinko je pao grabi~~
za sveti slavi roda
~~Zdravo kete klonuše~~
Pali ondrugovi slavni, Andre, Vinko, Mate
Da slobodi duna sveta svetom kroljski plate.

Slava drugovima palim! Oroe ol slavje ki ~~ki~~ ~~rasi~~ kete
Njima oslobođenja ci vijence nebvenule sviti
Slava! Slava! Slava! prati ti likove mrtve,
Slobodi doma i roda dalo je svete Selce ~~da rote~~ živ.
Jl dalo XIX

Selce, 19 IX 1943. ge

Rukopis pjesme »Palim borcima« od 19. rujna 1943. napisana za komemoraciju palim borcima

Ribarovi posjeti i razgovori nisu pridobili dra Srebrnića da se pravilno odnosi prema oslobodilačkoj borbi naših naroda. Biskup Srebrnić ostao je i dalje protivnik NOP-a, pokazavši to i svojom poslanicom pod njemačkom okupacijom.[313] To svjedoči i sam Ritig u spomenutoj brošuri »Odgovor Krčkom Biskupu na njegovu osudu Narodno Oslobodilačkog Pokreta«. Već u njenu uvodu Ritig piše (str. 4):

Spomen-ploča na domu dra Svetozara Ritiga u Selcima u kojemu je proveo dane za vrijeme talijanske okupacije

»... Krčki biskup Dr. Josip Srebrnić svojom okružnicom od 17. listopada 1944. god., prelomio je štap nad narodno-oslobodilačkom borbom i nad nama svećenicima koji u ovoj sudbonosnoj uri stojimo uz svoj narod. Netom smo prošle jeseni čuli za ovu osudu mi smo u jugoslavenskom radiju ustali na obranu naše pravedne stvari, ali kako su biskupove oštre mjere unijele u duše tešku zabunu, a naš javni prosvjed nije dopro u sve krajeve naše Domovine, prinuždeni smo ponovno se vratiti na ovu stvar, do kraja je raščistiti i razbistriti i odgovoriti na sve optužbe, što ih je krčki biskup naslagao na naš narod. Ništa nije većega od istine i pravde, a pravda i istina je na strani našega naroda. On se bori i gine za svoje ideale i svetinje.«

[314] Dr Josip Srebrnić, Pastirsko pismo za korizmu 1945. Sušak 1945. Napose str. 10—11 i 16—17.

No političko djelovanje dra Ribara bilo je usmjereno i šire, prema narodu. Na narodnom zboru u Domu prosvjete u Selcima 27. rujna 1943. Ribar je održao duži govor u prisutnosti ne samo Selčana, iako je mjesni NOO upravo za njih organizirao ovu skupštinu, nego i mnogih boraca i rukovodilaca iz Crikvenice, među kojima je bio i prof. Vladimir Švalba Vid. Dolazak dra Ribara imao je velikog odjeka u Selcima jer su ga mnogi stariji Selčani poznavali još iz doba parlamentarnih izbora 1927. u staroj Jugoslaviji kada se Ribar kandidirao u Vinodolu.

U gotovo dvosatnom izlaganju Ribar je prikazao političke prilike poslije sloma Jugoslavije, početak i razvitak ustanka u zemlji te uspjehe koji su postignuti u borbi protiv okupatora i njegovih slugu. Ukazao je i na značajne političke uspjehe NOP-a u inozemstvu. Njegovo izlaganje bilo je za sve prisutne prvi potpuniji uvid u dvogodišnju oslobodilačku borbu pod vodstvom KPJ i Tita i na sve je ostavio izvanredan dojam. Iz prve ruke, od istaknutog učesnika NOP-a i političara, od predsjednika AVNOJ-a, upoznati već u onim danima tokove borbe i njezine uspjehe u cijeloj zemlji, bilo je naprosto veliko zadovoljstvo. Često prekidan i popraćen pljeskom, Ribarov govor imao je u onim prilikama mobilizatorsko značenje za daljnje učvršćivanje NOP-a i okupljanje svih narodnih snaga za borbu koja se nazirala, a do koje je i došlo prodorom Nijemaca u Hrvatsko primorje.[315]

Sutradan je radio-stanica u Crikvenici dala o skupštini ovu »važnu obavijest«:

> »Sinoć u 6 sati održana je u Selcima u dvorani Doma prosvjete narodno-politička manifestacija u prisutnosti svih mještana i izaslanika NOO-a iz Crikvenice. Prisustvovali su ovi naši prvaci: predsjednik AVNOJ-a drug dr Ivan Ribar, dr Ante Mandić i dr Milivoj Jambrišak u ime Istrana, naši dragi umjetnici drug August Augustinčić iz Zagreba i drug Ivo Tijardović iz Splita, dr Svetozar Ritig, župnik crkve sv. Marka iz Zagreba.
>
> Zbor je otvorio predsjednik Mjesnog NOO-a drug Luka Lončarić, a sve prisutne pozdravio i zahvalio drugu predsjedniku član NOO-a drug prof. V. Antić.
>
> Tada je predsjednik AVNOJ-a drug dr Ribar održao veliki govor od historijskog značaja, prvi svoj govor u oslobođenom Hrvatskom primorju. Govor je trajao sat i po.
>
> U želji da se ovjekovječi ovaj historijski dan odlučeno je po prijedlogu druga prof. Antića da se u Domu prosvjete postavi spomen-ploča da je drug dr Ribar ovdje održao svoj veliki govor.«[316]

Govor dra I. Ribara prenijela je radio stanica u Crikvenici 28. rujna 1943. u jutarnjoj emisiji.[317] Tako je taj govor bio šire publiciran i dobio političko značenje poslije sloma jednog okupatora (Talijana) i pred prodor drugog (Nijemaca).

[315] Prema sjećanju autora koji je prisustvovao zboru, otvorio ga i predstavio predsjednika AVNOJ-a dra Ivana Ribara.

[316] Tekst ove obavijesti napisao je V. Antić, tada rukovodilac radiostanice u Crikvenici i sačuvao ga.

[317] Prema rasporedu emisija za 29. rujna 1943. prenos govora bio je samo u jutarnjoj emisiji. Rasporedi emisija kod autora.

Sačuvana je kopija izvatka ovoga govora koju je dr Ribar sam korigirao, a originalni primjerak bio je upućen ZAVNOH-u. Do sada, koliko mi je poznato, taj izvadak govora nije objavljen.[310]

Izlaganja dra Ribara primljena su kao osobita novost, kao veoma uvjerljiv dokaz o već postignutim uspjesima NOB-a, koji su jednim dijelom i doveli do kapitulacije Italije na tlu Jugoslavije. On je bio od dragocjene vrijednosti osobito za stanovnike Selaca. Neki su poznavali Ribara i po njegovu dolasku u Dom prosvjete rukovali su se s njim. Prisutnost Ribarova u mjestu i njegova izlaganja učvršćivala su sve stanovnike u uvjerenju da je NOP pod vodstvom Partije i Tita jedini put da se izvojuje sloboda i nezavisnost.[319]

Poslije ovakvih događaja ojačale su još više i pozicije NOO-a u mjestu. Radeći u ilegalnosti do kapitulacije Italije, NOO potpuno se afirmirao kao narodna vlast u toku rada od mjesec dana u slobodi i stekao autoritet. Za njegov daljnji rad sve je to bilo od velike važnosti.

A Selca su, kao i druga mjesta Vinodola, pa i cijelo Hrvatsko primorje, prestala biti dio tzv. NDH; sva su ona sada pripadala Hrvatskoj ZAVNOH-a u sastavu Jugoslavije pod vodstvom AVNOJ-a. Ovo treba naglasiti zato što je Pavelić pokušao poslije kapitulacije Italije povratiti, uz pomoć Reicha, u granice NDH one hrvatske krajeve koje je bio prepustio fašističkoj Italiji prema ugovoru s Mussolinijem od 18. svibnja 1941. Bilo je to protivno interesima hrvatskog naroda koji se i digao na ustanak u zajednici s ostalim narodima Jugoslavije da uz izvojevanje slobode oslobodi i tako otete krajeve. Uzalud su ustaški avioni bacali u Hrvatskom primorju letak s naslovom »Poglavnik proglasio cjelokupnost hrvatskih zemalja«,[320] jer su te zemlje već bili oslobodili partizani. Konačno je ZAVNOH objavio 20. rujna 1943. svoju poznatu »Odluku o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i ostalih okupiranih krajeva Hrvatskoj«; njom je proglasio ništetnim ne samo rapalski ugovor iz 1920. nego i dva rimska ugovora, onaj iz 1924. i ovaj iz 1941.[52']

U oslobođenim mjestima Vinodola, a među njima su i Selca, narodnooslobodilački odbori djelovali su kao nosioci vlasti u slobodi u toku rujna na svima poljima javnoga rada. Tako i u cijelom Hrvatskom primorju osim Sušaka, jer je njemački okupator prodro u Rijeku već 14. rujna 1943.[232] U štampi NOP-a i sada se posebna pažnja

[316] Kopiju sačuvao autor.

[319] Na kraju govora dra I. Ribara član NOO-a Vinko Antić zahvalio se na uspjelom izlaganju i predložio da se održavanje ovoga zbora obilježi poslije oslobođenja spomen-pločom na Domu prosvjete. To još nije učinjeno, ali ostaje u zadatak Udruženju boraca NOR-a u Selcima da se prvom zgodom postavi takva spomen-ploča.

[320] Letak sačuvao autor.

[321] Odluka ZAVNOH-a od 20. IX 1943. objavljena je i u »Primorskom borou«, koji je štampan u oslobođenoj Crikvenici, u Vinodolskoj tiskari, kao i u ostaloj štampi NOP-a onih dana.

[322] »Vijesti«, I, 37, srijeda 15. rujna 1943, str. 1.

obratila upravo organima narodne vlasti i ukazalo se na njihove zadatke. Glasilo Narodnooslobodilačke fronte Hrvatske *Vjesnik* u posebnom biltenu *Vijesti* objavilo je uvodnik pod naslovom »NOO-i pred sve većim zadaćama«. Tu se ukazuje na značenje NOO-a »kao prave narodne vlasti i još više kao rukovodioca i organizatora oslobodilačke borbe svoga naroda«. U osvrtu na NOO- u krajevima oslobođenim poslije kapitulacije Italije kaže se napose ovo:

> »Poseban značaj u današnjim prilikama imaju NOO-i u novooslobođenim krajevima, gdje u punoj mjeri dolaze do izražaja kao općenarodni organi i vlast. U tim krajevima oni moraju uložiti sve napore da se sve pobjede pretvore u izvor snaga za nove pobjede, da se iz tih krajeva izvuku sva ljudska i materijalna sredstva za borbu i da se narod pripremi za sve eventualne napore i žrtve koje nam daljnja borba donosi. Ništa ne bi bilo opasnije nego da se opijemo i da se zaboravimo ne gledajući u poteškoće, koje nam donosi sutrašnjica.«[323]

Tako su NOO-i u slobodnom Hrvatskom primorju pripremani na nove događaje, nove napore i nove borbe. U takvu se položaju nalazio i NOO u Selcima do početka listopada 1943, do prodora njemačkih snaga na oslobođeno područje.

OTPOR NJEMAČKOM OKUPATORU I VJERNOST NARODNOOSLOBOD1LAČKOM POKRETU

Upad Nijemaca u Vinodol prekinuo je jednomjesečni slobodan život pod vlašću NOO-a i NOV (8. IX — 7. X 1943). Oni su prodrli u Crikvenicu 7. listopada 1943. poslije podne. Tada je prestao društveno-politički i kulturni život u ovom mjestu koje je u tih trideset dana bilo partizansko središte oslobođenog Hrvatskog primorja. Iz Crikvenice povukle su se snage NOV pred moćnijim neprijateljem, a mjesto su prije toga napustili i OK KPH i Okružni NOO za Hrvatsko primorje. Mjesna radio-stanica prestala je funkcionirati. Nju su razbili njemački vojnici. U *Vijestima,* glasilu *Vjesnika,* javljeno je tada ovo: »7. X jedna jaka njemačka oklopna kolona u svom nadiranju od Jelenja u pravcu Hrvatskog primorja, pred mrak izbila je u Crikvenicu. Borbe se vode kod Crikvenice i Novog Vinodola.«[324]

Selca su udaljena od Crikvenice 2,8 km, i toga popodneva u mjestu bilo je sve u iščekivanju, ali njemački okupator nije prodro. Međutim, manje snage doprle su do polovine obalnog puta Crikvenica—Selca. U to predvečerje vraćala se s otoka Krka jedna barka, iz predjela Murvenice ili Vodice, i kako je puhala slaba bura jedrila je upravo prema

[323] »Vijesti«, I, 45, petak, 24. rujna 1943, str. 1.
[324] »Vijesti«, I, 57, 9. listopada 1943, str. 1.

1

obalnom dijelu sjeverozapadno od Selaca, da bi mogla doploviti do obale i zatim u samu uvalu Selca. Iako je barka jedrila prema obali, njemački okupatori zapucali su na nju i u barci usmrtili dvije Selčanke, Mariju Jeličić Pavlinku i Mariju Lončarić Mikelić. To je bio početak terora njemačkog okupatora nad mirnim stanovništvom, te pucnjava na mještanke koje su se sa svojih posjeda na otoku Krku vraćale svojim domovima u Selca.

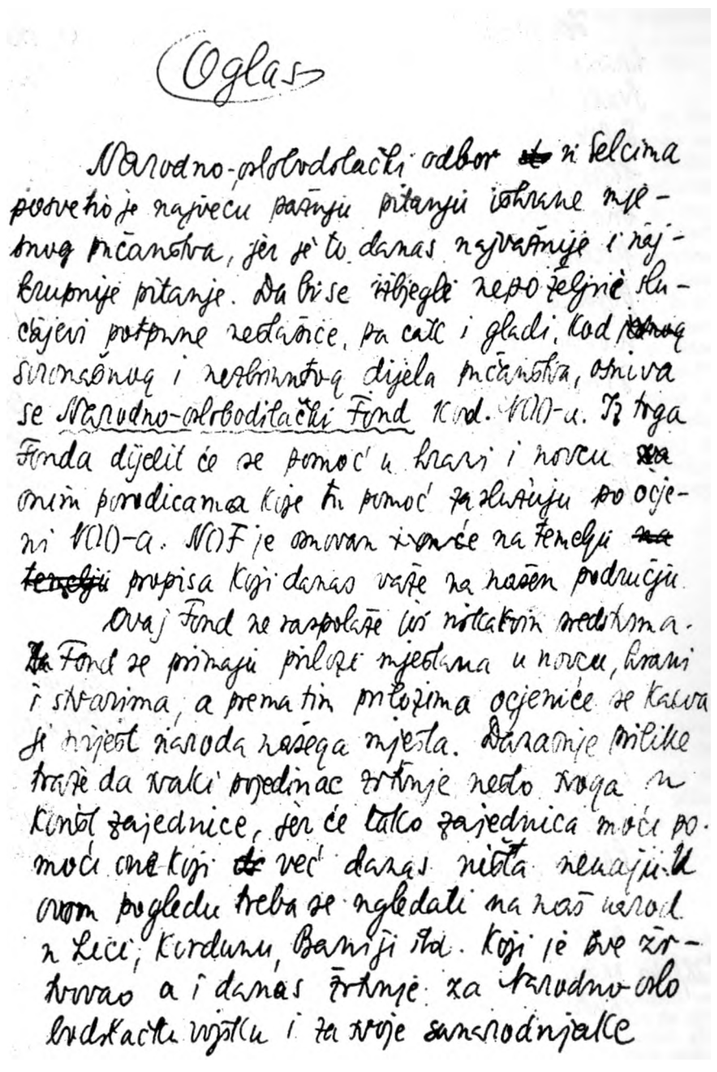
Članovi NOO-a i drugi aktivisti NOP-a povukli su se uvečer u obližnju šumicu prema Bribiru da ih okupator ne zatekne u mjestu. Bio je to znak opreza i potrebnog osiguranja od možebitnog iznenadnog njemačkog upada u mjesto u toku noći ili u zoru. Ništa se nije dogodilo, ali je Crikvenica ostala u rukama neprijatelja, a Selca su od 8. listopada 1943. poluoslobođeno mjesto izloženo neprekidno udaru njemačkog okupatora. Toga je dana prije podne teško bombardiran Senj s tri njemačka aviona, gdje je »pričinjena šteta na zgradama, a bilo je i ljudskih žrtava.«[325] Ostala vinodolska mjesta Nijemci nisu tada okupirali.

Život stanovništva u Selcima morao se sada prilagoditi nastaloj situaciji i novim prilikama. One su u jednom izvještaju Kotarskoga komiteta Crikvenica od 10. studenoga 1943. ovako prikazane:

> »Prodor njemačkih divljačkih hordi u Istru i Hrv.(atsko) primorje neposredno nakon velebnih dana narodnog ustanka unio je u naš narod i nove borce Narodno-oslobodilačke vojske veliku pometnju. Uzrok je tome taj što te hiliade novih boraca i pristaša Jedinstvenog narodno-oslobodilačkog fronta nisu navikli svim teškoćama našeg oslobodilačkog rata, što je u njihovim glavama bila predstava o tom, kao da je kapituacijom Italije rat uglavnom završen i što se na koncu njemačka snaga oborila svom silom na ove naše krajeve. Niti hiljade boraca, koji isu tek ušli u našu vojsku, niti sam narod nije bio spreman na toliki nalet. Na drugu stranu, u naše su se redove uvukli mnogi petokolonaši, mnogi špekulanti, koji su mislili, da je sad vrijeme, da ušićare nešto za sebe. Ti petokolonaši i špekulantski elementi su u času neprijateljskog naleta širili paniku, bacali oružje i za sobom povlačili kolebljivi elemenat malograđanskog stanovništva, koji je također bio povučen u naše redove bujicom narodnog ustanka.«[32^]

U nastalim prilikama i NOO u Selcima sa svima organizacijama morao je budno pratiti sve što se zbiva i tko se uvlači u mjesto. Više nije bio u dosadašnjem sastavu. Najmlađi njegov član skojevac Josip Lončarić Vidić bio je mobiliziran i nalazio se u svojoj jedinici na otoku Lošinju. Tako su NOO sada sačinjavali samo oni koji su bili pripravni za borbu i mogli su nastaviti rad u teškim prilikama. To su bili Luka Lončarić Puškar (predsjednik), Ivan Lončarić Mandušić (tajnik), Petar Lončarić Bubnjar, Petar Lončarić Osina, Marijan Pobor Belac i prof. Vinko Antić. Gospodarsku komisiju NOO-a vodio je Vjenceslav Marčelja.[327]

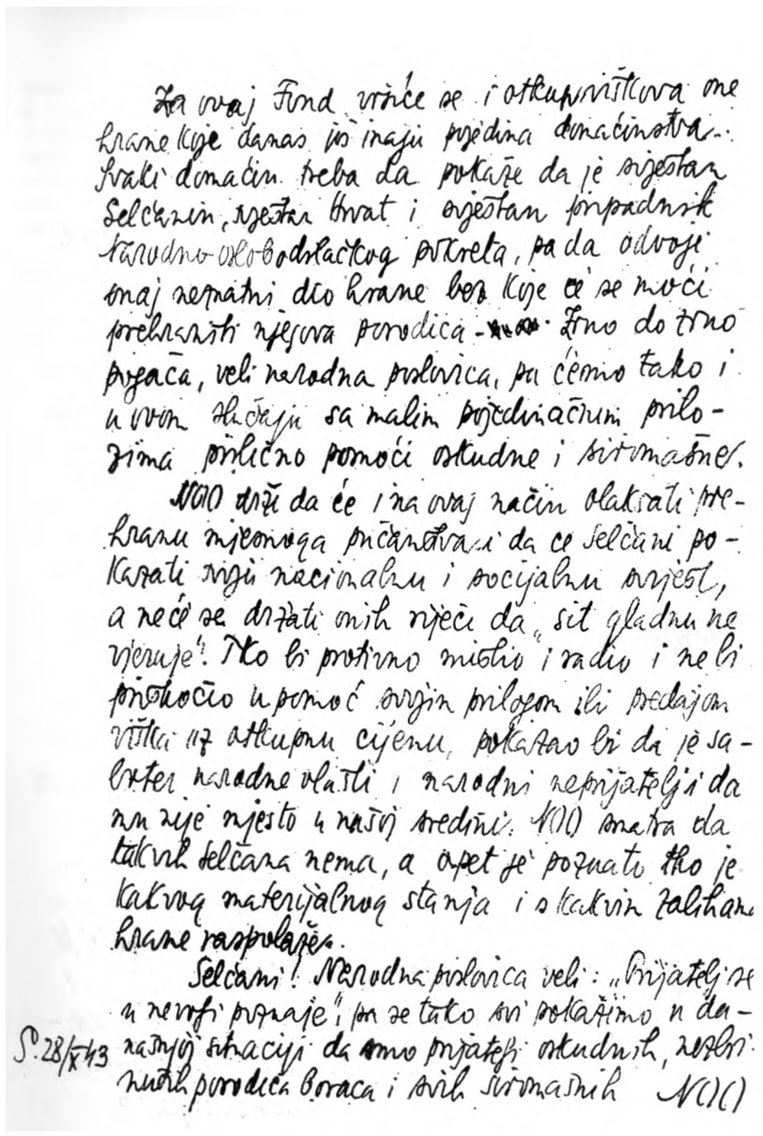
[325] Isto.
[326] Okružnica KK KPH Crikvenica od 10. XI 1943. — IHRPH, KP — 285/2196.
[327] Prema bilješkama autora.

Oglas

Narodno-oslobodilački odbor ~~d~~ u Selcima posvetio je najveću pažnju pitanju ishrane mlađanog pučanstva, jer je to danas najvažnije i najkrupnije pitanje. Da bi se izbjegle nepotrebne kućajeve potpune nezaposlenosti, pa cijele i gladi, kod ~~kojeg~~ siromašnog i nerazvijenog dijela pučanstva, osniva se Narodno-oslobodilački Fond kod NOO-a. Iz toga Fonda dijelit će se pomoć u krumpiru i novcu ~~za~~ onim porodicama koje će pomoć zaslužiju po ocjeni NOO-a. NOF je osnovan ~~u~~ skladu na temelju ~~temelju~~ propisa koji danas važe na našem području.

Ovaj Fond se raspolaže sa ~~s~~ različitim sredstvima. ~~Za~~ Fond se prima pilići mjesečna u novcu, krumpiru i stvarima, a prema tim prilozima ocjenićе se kakva će biti pomoć siromašnoj porodici. Današnje prilike traže da svaki pojedinac žrtvuje nešto svoga u korist zajednice, jer će takva zajednica moći pomoći onoj koji ~~će~~ već danas ništa nemaju. ~~U~~ U tom pogledu treba se ugledati na naš narod u Lici, Kordunu, Banji itd. koji je ove žrtvovao a i danas žrtvuje za narodno-oslobodilačku vojsku i za svoje samosvojnjake

Za ovaj Fond vrše se i otkupi vršćova one hrane koje danas još imaju pojedina domaćinstva. Svaki domaćin treba da pokaže da je svjestan Selčanin, svjestan Hrvat i svjestan pripadnik narodno-oslobodilačkog pokreta, pa da odvoji ovaj neophodni dio hrane bez koje će se moći poslužiti njegova porodica - ~~xxx~~ Ono do čega pazaca, veli narodna poslovica, pa ćemo tako i u ovim slučajevima sa malim pojedinačnim prilozima poličnu pomoći ostudne i sitničave.

NOO drži da će i na ovaj način olakšati prehranu najsiromašnijeg pučanstva i da će Selčani pokazati svoju nacionalnu i socijalnu svijest, a neće se držati onih riječi da „sit gladnu ne vjeruje". Tko bi protivno mislio i radio i ne bi pristupio u pomoć ovim prilozima ili predajom viška u utvrđenu cijenu, pokazao bi da je saradnik narodne vlasti i narodni neprijatelj i da mu nije mjesto u našoj sredini. NOO smatra da takvih Selčana nema, a opet je poznato tko je kakvog materijalnog stanja i o kakvim zalihama hrane raspolaže.

Selčani! Narodna poslovica veli: „Prijatelji se u nevolji poznaju", pa se tako svi pokažimo u današnjoj situaciji da smo prijatelji ostudnih, nezbrinutih porodica boraca i svih siromašnih NOO

S. 28/X 43

Oglas NOO-a u Selcima od 28. X 1943. o osnutku NO fonda za prehranu stanovništva

Pod utjecajem iz Crikvenice pokušano je da se u mjestu osnuje općinski odbor kako bi se putem njega nabavila hrana za stanovništvo. Političko rukovodstvo NOP-a je, međutim, osudilo pokušaje osnivanja drugih odbora osim NOO-a, pa je i taj pokušaj bio osujećen i općinski odbor nije proradio.

Članovi NOO-a sastajali su se svakodnevno bez obzira na to što je okupator bio u Crikvenici i mogao je svaki čas upasti u mjesto na kraće ili duže vrijeme. Na sastanku NOO-a 25. listopada 1943. zaključeno je da se poduzmu mjere za prehranu najsiromašnijih mještana, onih koji nemaju zaliha ni sredstava da nabave hranu. Tada je razmotrena i politička situacija (referirao V. Antić), vojna situacija (ref. M. Deranja), rad NOO-a (ref. I. Lončarić Mandušić), rad aprovizacije i dosadašnja podjela hrane (ref. V. Marčelja), rad radne čete (ref. M. Pobor Belac) i rad omladine (ref. Milica Lončarić). LI brizi za prehranu stanovništva NOO je zaključio da se osnuje narodno-oslobodilački fond iz kojega će se dijeliti pomoć u hrani i novcu. Stoga se 28. listopada 1943. obratio stanovništvu posebnim oglasom.[328] Idućeg dana (29. X) održan je u Domu prosvjete skup mještana s uvodnim govorom predsjednika Luke Lončarića Puškara o tadašnjoj situaciji. Tajnik NOO-a I. Lončarić Mandušić podnio je izvještaj o radu, a Vjenceslav Marčeja izvijestio je u ime gospodarske komisije da je NOO putem aprovizacije do sada podijelio namirnica u ovoj količini:[329]

brašna	po	osobi	3	kg	ukupno	2.167	kg
riže	„	„	0,85	„	„	618	„
graška	„	„	0,15	„	„	137	„
graha	„	„	1,30	„	„	934	„
ulja	„	„	0,75	l	„	597,5	l

To nisu bile dovoljne količine upravo pred zimu. Stoga je NOO zaključio da se u fond za prehranu prikupe dobrovoljni prilozi u novđu ili u namirnicama i da se otkupe viškovi od onih kuća koje ,ih imaju i koje to mogu učiniti.[330] Da se u ovoj akciji uspije, bile su u mjestu izlijepljene parole povodom Dana prehrane.[331] Koliko je pitanje prehrane u cijelom Hrvatskom primorju bilo teško pokazao je i

[328] Sastavio i sačuvao autor. Faksimil oglasa na str. 635 i 636.
[329] Prema bilješkama autora.
[330] Isto.
[331] Parole su glasile: Aprovizacija NOO-a je dosad svima podjednako dijelila hranu, sada je došao čas da imućniji pomognu Narodno-oslobodilački fond za prehranu sirotinje. — Primio si i brašno, i ulje, i rižu od Aprovizacije NOO-a, a sada podaj Narodno-oslobodilačkom fondu da se pomognu nezbrinute porodice. — Je li pravedno i pošteno da su jedni siti a drugi da gladuju? Nije! Stoga neka siti pomognu gladne. — Ne dozvolite da susjed gladuje! Pomogni stoga Narodno-oslobodilački fond. — Narodna svijest pokazuje se ne riječima nego djelom, tj. da se pomogne Narodno-oslobodilački fond.

Smrt fašizmu! — Sloboda narodu!

Cijena 1. Kuna

VIJESTI

Naša je najsvetija dužnost, da se oslobođenoj braći Primorcima pomogne. Nikakvi napori, nikakve žrtve ne smiju biti preteške.

God. I. | Nedelja 14. studeni 1943. | Broj 69

Pomozimo Hrvatskom Primorju

Oslobođenjem našega mora narodno oslobodilačka borba je postigla jednu od najveličanstvenijih svojih pobjeda. Narod Hrvatskog Primorja dočekao je s oduševljenjem svoje oslobodioce, on se je odmah sav uključio u borbu.

Dok su omladina i stariji ljudi sposobni za borbu uzeli puške u ruke, *njihove obitelji ostale su u svom inače siromašnom kraju, a sada još potpuno opljačkanom od Talijana i četnika, gotovo bez hrane. Njima prijeti glad, njima treba spasti pomoć!*

Najgore je stanje na otocima Lošinju i Cresu onim otocima koji su 25 godina najkrvavije čutili fašistički teror. Oni su sada slobodni, ali slobodu ne smiju uživati gladni.

Naša je najsvetija dužnost, da se oslobođenoj braći Primorcima pomogne. Nikakvi napori, nikakve žrtve ne smiju biti preteške.

Na inicijativu ZAVNOH-a poslana je *prva pomoć Primorju. Lika, koja je i sama uvažala hranu iz bogatijih krajeva, shvatila je dužnost, da se pomognu oslobođena braća, i sakupila do sada do 10 vagona hrane.* Ta je hrana preko ZAVNOH-a upućena Okružnom NOO-u Hrvatsko Primorje, koji ju je preko NOO-a razdijelio siromašnom narodu. Osim toga privatnom inicijativom poslano je Primorcima preko pet vagona hrane.

Sve je to malo. Talijani su opljačkali i vunu i ulje i ovce, Primorje je ostalo ovisno za sada o svom zaleđu: Lici i Kordunu.

Mi, koji smo riješili u ovoj gigantskoj borbi najteža pitanja i stvorili svoju nepobjedivu narodnu vojsku, obranili svoj narod od propasti, stvorili svoja politička predstavništva, zadivili cijeli svijet, — *mi moramo riješiti uspješno i pitanje prehrane našeg Primorja.*

Naši bogatiji krajevi treba da to najozbiljnije shvate: Slavonija, Podravina, Pokuplje i ostali bogatiji krajevi trebaju i hranom i novcem u najvećoj mjeri pružiti pomoć. Ne smijemo dozvoliti, da siromašna Lika prehranjuje naše Primorje. Svi krajevi trebaju dati najviše od sebe, da se i Lika Primorje opskrbe hranom.

Diljem zemlje vode se borbe

(Iz izvještaja Vrhovnog Štaba NOV i POJ od 12. XI. 1943.)

(Slobodna Jugoslavija) Naše jedinice vode ofenzivne operacije u Makedoniji, Dalmaciji, Crnoj Gori, Hercegovini i Istočnoj Bosni.

U Sloveniji nastavljaju se uporni obrambeni bojevi s jakim njemačkim motoriziranim snagama. U Srbiji naše jedinice nastavljaju žestoke bojeve sa okupatorima, Nedićevcima i četnicima Mihailovića. Kod sela Bakeca razbijena je četnička kolona. Četnici su izgubili 28 mrtvih i izvjestan broj ranjenih. Među ubijenima nalazi se poznati zlikovac Brica i jedan četnički komandir. Naši borci zarobili su 25 četnika i zaplijenili 2 puškomitraljeza i 25 pušaka. U užičkom kraju također se nastavljaju žestoke borbe. Naši borci prilikom zauzeća Ljubiša ubili su i ranili preko 60 Bugara. Zaplijenjena su 2 teška bacača mina, 2 teška mitraljeza i čitava komora oružja.

Vojvođanske jedinice NOV vode uspješne operacije u Srijemu i Istočnoj Bosni. Borci I. Vojvođanske Brigade potopili su na rijeci Savi 1 neprijateljski oklopni brod zajedno s vojskom i ratnim materijalom. Drugi brod je teško oštećen, dok je treći brod zapljenjen zajedno sa 2.800 sanduka maslaca, nekoliko stotina vreća brašna, šećera i drugih živežnih namirnica. Ovi brodovi prevozili su vojsku, ratni materijal i hranu u Brčko. Borci ove brigade potukli su motoriziranu ustašku kolonu od 1.000 ustaša i 6 tenkova i primorali je da se vrati u Brčko. Ova kolona je bila poslana da pomogne brodovima na Savi, koje su napali naši borci. Borci II. i III. Vojvođanske Brigade vode uspješne bojeve sa okupatorima i četnicima Mihailovića na planini Majevici.

Borci V. Brigade digli su u zrak most preko Drine kod Zvornika.

CRVENA ARMIJA NESMANJENOM ŽESTINOM UDARA PO HITLEROVCIMA

Nijemci trpe velike gubitke u ljudstvu i materijalu

9. XI. naše trupe u Ukrajini produžile su nastupanje. Borci jedne naše grupacije u borbi su prešli preko rijeke Teterijov i zauzele rajonski centar kijevske oblasti Ivankov. U istom rajonu naše jedinice razbile su grupu hitlerovaca koja je brojila 1000 ljudi. Zaplijenjeno je 30 topova i velika komora sa ratnim materijalom. Borci jedne naše grupacije zaplijenili su 12 ispravnih njemačkih tenkova, 8 motoriziranih topova, oklopni vlak, 20 traktora i 75 automobila, 40 vagona sa hranom, skladište s municijom, skladište kemičkih proizvoda i skladište radio aparata. Odstupajući, Nijemci su digli u zrak 19 vlastitih tenkova i 8 motoriziranih topova. Na drugom sektoru sovjetske jedinice, probijajući se naprijed, zauzele su rajonski centar Grebjonka i niz drugih naseljenih mjesta. Uništeno je oko 2000 hitlerovaca, 25 tenkova, 40 topova, 50 oklopnih automobila više oklopnih transporta. Ima zarobljenika i zaplijenjena su krupna vojna skladišta neprijatelja.

Na Kerčkom Poluotoku naše su trupe vodile borbe za proširenje placdarma. Jugoistočno od grada Kerča, sovjetske jedinice jurišale su na neprijatelja i u rezultatu žestokih borba zauzele jedno snažno utvrđeno uporište Nijemaca. Na bojištu polju ostalo je stotine neprijateljskih lješeva. Zaplijenjene su trofeje i ima zarobljenika. Južno od grada Kerča neprijatelj je pokušao suprotstaviti se našem prelazu preko Kerčkog tjesnaca. Artiljeristi jedne naše grupacije potopili su 2 torpedna kutera. Osim toga avijacija flote potopila je stražarski kuter i nekoliko brzih desantskih šlepova neprijatelja.

Zapadno i sjeverozapadno od Nevela naše su trupe produžile voditi bojeve mjesnog značaja. Jedinice jedne naše grupacije, svladavši minska polja i bodljikavu žicu, napredovale su i zauzele nekoliko snažno utvrđenih naseljenih mjesta. Nijemci su pokušali zadržati napredovanje sovjetskih trupa, preduzeli su 5 protunapada, ali naši su borci s uspjehom odbili sve protunapade neprijatelja i uništili su skoro bataljon hitlerovaca.

Na drugom sektoru naše su trupe likvidirale pokušaje Nijemaca povratiti prije nekoliko dana izgubljene položaje. Dočekani vatrom svih rodova oružja hitlerovci su otstupili ostavivši na bojnom polju više od 600 lješeva svojih vojnika i oficira i 6 oštećenih tenkova. Zaplijenjeni su veliki trofeji i ima zarobljenika.

U toku 10. XI. trupe prve ukrajinske fronte produžujući razvijati nastupanje zauzele su još 70 naseljenih mjesta, među kojima: Prostoha, Partizani, Kovaliovka, Konjaja-Vidunka, Domanovka, Rusaki, Teodorovka, Duhovi, Jahnovka, Raska, Peskovka, Majdanovka, Zabujanci, Komarovka, Rajevka, Rakovići, Stavište, Visokoje i Lazarevka.

Na ostalim sektorima fronta izvidnička i artiljerijsko-minobacačka djelatnost.

Uvodnik »Pomozimo Hrvatskom Primorju« u »Vijestima« od 14. XI 1943.

sàm ZAVNOH kada je na njegovu inicijativu poslana iz Like prva pomoć Okružnom NOO-u da se putem NOO-a namirnice podijele narodu. Ta ZAVNOH-ova akcija popraćena je tada uvodnikom u *Vijestima* u kojemu se kaže:

»Oslobođenjem našega mora narodno oslobodilačka borba je postigla jednu od najveličanstvenijih svojih pobjeda. Narod Hrvatskog Primorja dočekao je s oduševljenjem svoje oslobodioce, on se je odmah uključio u borbu.

Dok su omladina i stariji ljudi sposobni za borbu uzeli puške u ruke, *njihove obitelji ostale su u svom inače* siromašnom kraju, a sada još potpuno opljačkanom od Talijana i četnika, gotovo bez hrane. Njima prijeti glad, njima treba smjesta pomoći.

Najgore je stanje na otocima Lošinju i Cresu, onim otocima koji ■su 25 godina najkrvavije ćutili fašistički teror. Oni su sada slobodni, ali slobodu ne smiju uživati gladni.

Naša je najsvetija dužnost, da se oslobođenoj braći Primorcima pomogne. Nikakvi napori, nikakve žrtve ne smiju biti preteške.

Na inicijativu ZAVNOH-a poslana je *prva pomoć Primorju. Lika, koja je i sama uvažala hranu iz bogatijih krajeva, shvatila je dužnost, da se pomognu oslobođena braća, i sakupila je do sada 10 vagona hrane.«*[332]

Ova briga ZAVNOH-a jasno potvrđuje koliko je pitanje prehrane u Hrvatskom primorju bilo tada važno. Razumljivo je stoga i nastojanje NOO-a u Selcima oko prehrane stanovništva mjesta. To je podiglo i učvrstilo ugled NOO-a dok je neprijatelj bio u blizini, u Crikvenici. Pokazao je snalažljivost i odlučnost i pružio bar izvjesnu pomoć siromašnima i porodicama boraca. U onim teškim prilikama to je bilo mnogo.

Svoju odanost NOP-u i oslobodilačkoj borbi narod Selaca izrazio je i u takvim prilikama jasno kada je 7. studenoga 1943. proslavio 26. godišnjicu oktobarske revolucije. To je bilo po prvi put da se u mjestu slavi ovaj historijski dan, iako je neprijatelj bio na domak mjesta. Kotarski komitet Crikvenica dostavio je upute za ovu proslavu 18. listopada 1943. s potpisom sekretara Ljuba Marušića; naglasio je značenje toga dana uopće i posebno u ondašnjim prilikama, pišući, između ostaloga, i ovo:

Među najdosljednije borce, koji se rame uz rame s junačkom Crvenom Armijom već dvije godine bore spadaju naši narodi, narodi Jugoslavije s junačkom Narodno-Oslobodilačkom Vojskom. Hiljadama veza obvezana je ova borba naroda Jugoslavije i junačke N.O.V. s borbom Sovjetskog saveza i Crvene Armije, istovjetnost ciljeva neprijatelja i interesa dala ie dubok krvlju najboljih boraca utisnuti pečat bratstva odnosima naših naroda i vojske i sovjetskih naroda i Crvene Armije. U tome je naš veliki ponos i najveće jamstvo za pobjedu naših naroda u ovom svjetskom ratu. Ovogodišnja proslava godišnjice Velikog Oktobra ima zato u prvom redu borbeni protufašistički karakter. Proslava treba da bude manifestacija svijesti, volje i odanosti čitavog naroda na

[352] »Vijesti«, 1,69, 14. studenoga 1943. Naslov uvodnika: »Pomozimo Hrvatskom Primorju«.

Zapisnik

1 sastanka Odbora za proslavu Oktobarske revolucije održan dne 27 listopada 1943 u Krči kate Krstla, u prizemnim sobi na I katu, u 16 sati

Sastanku su prisustvovali od strane NOO-a Selca Luka Lončarić Krstar, Petar Lončarić, nezav, Petar Lončarić postolar, Vinko Antić Uhadeu Deranja, Vjekoslav Marčelja i Marijan Dobor; od strane AFŽ drugarica Franka Antić; od SKOJ-a drugarica Kičica Lončarić; od USAOH-a drugarica Dinka Lončarić.

Sastanak je otvorio predsjednik NOO-a drug Luka Lončarić da je konstatirao da su pristupili svi članovi Odbora za proslavu O.R. koji su izabrani od organizacija. Pozdravio je drugove i drugarice s naših pozdravom i predložio da članovi Odbora za proslavu izaberu sebi predsjednika. Izabran je prof. Vinko Antić.

Dnevni red se jednoglasno prihvaća: Osvrće se na sastanak NOO dana 24 listopada 1943 na kome je drug Vjekoslav Lončarić član Kot. NOO-a, iznio naše proslave i dao upustva kako da se u njegovu organizira i sprovede ova proslava. Za temelju tih upustava Odbor je raspravio raspored pojedinih točaka i donio slijedeće zaključke:

1) Raspored proslave se sastoji od povratka po mjestu, itinerarija mjesta i paljenja krijesova te od mitinga u Donji prigorje.

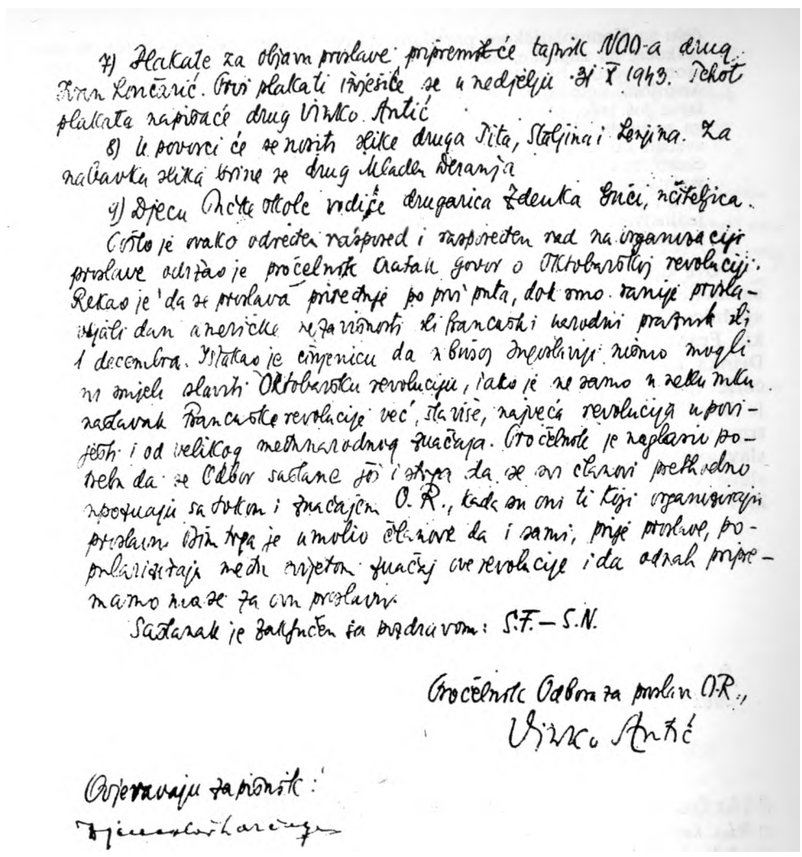
2) Raspored mitinga je slijedeći: a) Otvorenje skupa, b) Hej slaveni, pjeva Pjevački zbor; c) Velika Oktobarska Revolucija – govori prof. Vinko Antić d) Pjesma radu – Pjev. zbor; e) Deklaracija; f) Padaj silo – Pjev. zbor; g) Deklaracija; h) Partizanska – Pjev. zbor; i) Pjesma o pesti – Pjev. zbor; j) Ples.

3) Zastave za povratku pripremit će AFŽ i SKOJ. - pod rukovodom drugarica Franke Antić i Milice Lončarić i to: zastava SSSR, zastava hrvatska i zastava odreda sa krijesom.

4) Za krijesove i baklje brinu se drugovi Marijan Dobor i Petar Lončarić O.

5) Redari povratke biti će strašari - partizani pod rukovodom drugova Vjekoslava Marčelje i Petra Lončarića, postolara. Povratku organizira drug učitelj Uhaden Deranja.

6) Govore za novenje u pojedinim pripremit će tajnik NOO-a drug Ivan Lončarić.

7) Plakate za objavu proslave pripremiće tajnik NOO-a drug Ivan Končarić. Prvi plakati izvješiće se u nedjelju 31. X 1943. Tekst plakata napisaće drug Vinko Antić

8) U povorci će se nositi slike druga Tita, Staljina i Lenjina. Za naslovnu sliku brine se drug Mladen Deranja

9) Djecu škole okole vodiće drugarica Zdenka Gnači, učiteljica.

Čini se da je malo odredeni raspored i raspoređen rad na organizaciji proslave odnosno je pročelnik drugarica govor o Oktobarskoj revoluciji. Rekao je da se proslava priredi po prvi puta, dok smo ranije proslavljali dan američke nezavisnosti ili francuski nacionalni praznik 14 decembra. Istakao je činjenicu da u ovoj godini nismo mogli u punoj slavi Oktobarsku revoluciju, iako je ne samo u velikoj zadatak Francuske revolucije već, štaviše, najveća revolucija u povijesti i od velikog međunarodnog značaja. Pročelnik je naglasio potrebu da se Odbor sastane još i istaknu da se on ukazni posebno upoznaju sa duhom i značajem O. R., kada su oni ti koji organizacijski proslavu vode treba je umolio drugarice da i sami, prije proslave, popularizirajući među svojom ženskom svijetom značaj ove revolucije i da odnosno pripremaju nešto za ovu proslavu.

Sastanak je zaključen u dvadeset: S.T. — S.N.

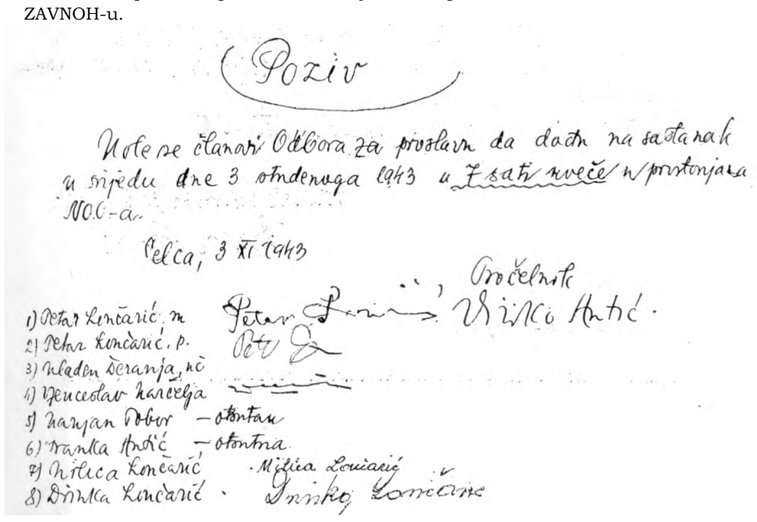
Pročelnik Odbora za proslavu O.R.,
Vinko Antić

Vodi zapisnik:

Zapisnik Odbora za proslavu oktobarske revolucije od 27. X 1943.

čelu sa Komunističkom partijom, da će započeti rat bez obzira na poteškoće, na zapreke, na žrtve privesti pobjedonosnom svršetku u čvrstom savezu s bratskim Sovjetskim narodima i nepobjedivom Crvenom Armijom, ugledajući se uvijek i samo na njih. Taj dan treba da bude izraz još jače, još šire, sve obuhvatnije mobilizacije svih narodnih snaga za borbu do pobjede. Dan u kojem će sav ujedinjeni narod položiti svečan zavjet, da će za svoju borbu, za pobjedu u svetom oslobodilačkom ratu napregnuti sve snage, staviti se potpuno u službu rata i pod vodstvom Komunističke partije ostvariti oslobođenje ugledajući se u divan primjer sloge, požrtvovnosti i odlučnosti Sovjetskih naroda, te jedinstvene stomilijunske Armije u povijesti, koja će u najvećoj mjeri pomoći našim narodima, da ostvare svoja prava i svoj cilj.«[333]

Ove upute primljene su u Selcima s velikom pažnjom. Odmah je sastavljen Odbor za proslavu (27. X), koji je zatim održao još dvije sjednice (3. i 5. XI). Sačinjavalo ga je ovih devet mještana i mještanki: Franka Antić, Vinko Antić (pročelnik odbora), Mladen Deranja, Drinka Lončarić, Milica Lončarić, Petar Lončarić (mesar), Petar Lončarić (postolar), Vjenceslav Marčelja i Marijan Pobor Belac. Odbor je izradio program proslave, a 6. XI 1943. izlijepljen je na mjesnom trgu veliki plakat (izradio ga je Vjekoslav Lončarić) s tekstom o proslavi oktobarske revolucije (sastavio ga je prof. Vinko Antić).[334] S proslave su poslani pozdravni brzojavi Josipu Brozu Titu, CK KPH i ZAVNOH-u.

Poziv

Molimo članove Odbora za proslavu da dođu na sastanak u srijedu dne 3 ovog mjeseca 1943 u 7 sati uveče u prostorijama NOO-a.

Selca, 3 XI 1943

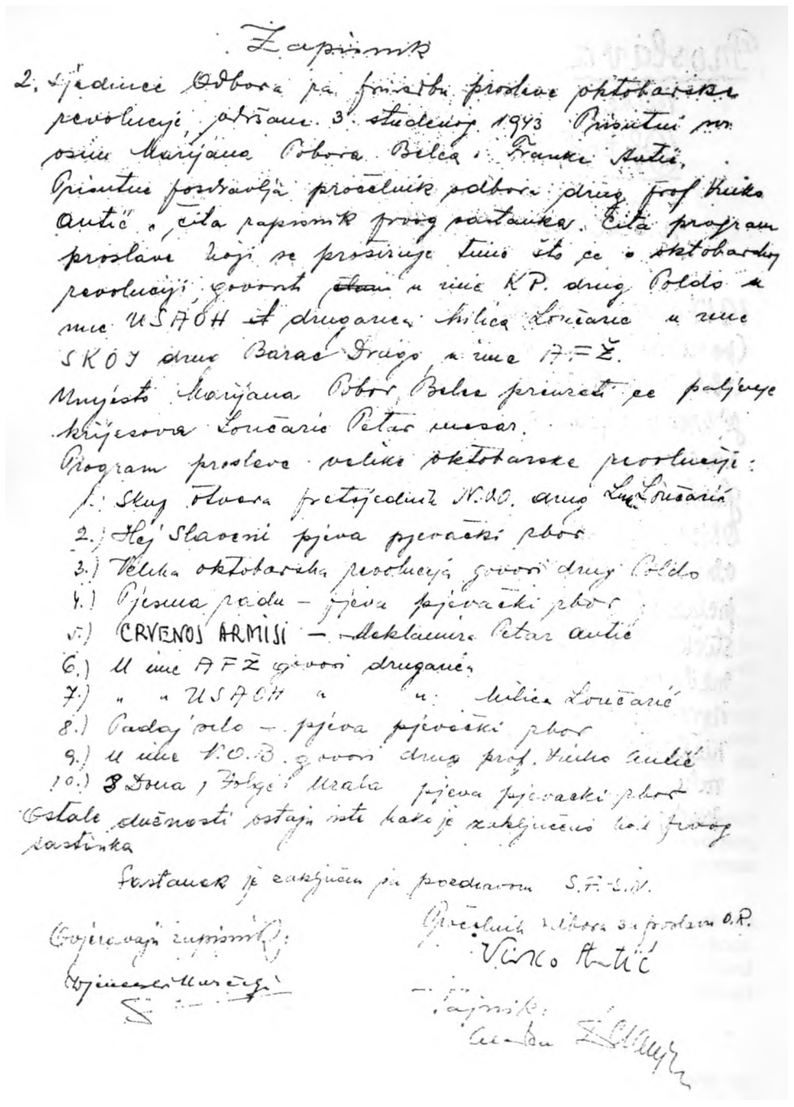
Pročelnik
Vinko Antić.

1) Petar Lončarić m
2) Petar Lončarić, p.
3) Mladen Deranja, kč
4) Vjenceslav Marčelja
5) Marijan Pobor — otsutan
6) Franka Antić — otsutna
7) Milica Lončarić
8) Drinka Lončarić

Poziv na sastanak članova Odbora za proslavu oktobarske revolucije od 3■ XI 1943.

333 IHRPH, KP — 285/2219 Kopija kod autora.

334 Sve zapisnike, proglas, program proslave i pozdravne brzojave sačuvao autor.

Zapisnik

2. sjednice Odbora za proslavu proslave oktobarske revolucije, održane 3. studenog 1943 Prisutni su: drug Marijana Pobora Bilca, Franka Antića. Prisutne pozdravlja predsjednik odbora drug Prof Ivica Antić, čita zapisnik prvog sastanka. Čita program proslave koji se predviđa tako što će o oktobarskoj revoluciji govoriti u ime K.P. drug Boldo u ime USAOH drugarica Milica Lončarić u ime SKOJ drug Barac Drago u ime A.F.Ž.
Mjesto Marijana Pobor Bilca preuzeti će poljske križeva Lončarić Petar mesar.
Program proslave velike oktobarske revolucije:
1.) Skup članova pretpostavlja N.O.O. drug Lj. Lončarić
2.) Hej Slaveni pjeva pjevački zbor
3.) Velika oktobarska revolucija govori drug Boldo
4.) Pjesma polju – pjeva pjevački zbor
5.) CRVENOJ ARMIJI – deklamira Petar Antić
6.) U ime AFŽ govori drugarica
7.) " " USAOH " " Milica Lončarić
8.) Padaj sito – pjeva pjevački zbor
9.) U ime N.O.O. govori drug prof. Ivica Antić
10.) 8 Dana / Bolje i brata pjeva pjevački zbor
Ostale dužnosti ostaju isti kako je zaključeno kod prvog sastanka
Sastanak je zaključen pa predsjednik S.F. [illegible]

Predsjednik Odbora za proslavu O.R.
Vinko Antić

Zapisničar:
Tajnik:

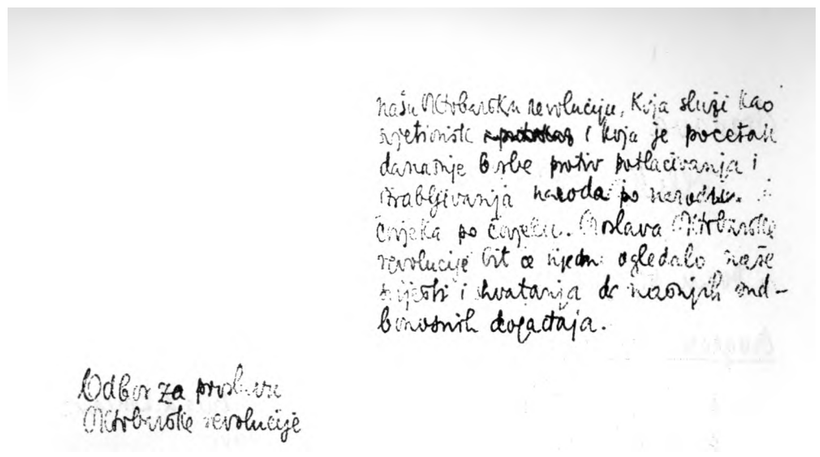
Zapisnik Odbora za proslavu oktobarske revolucije od 3. XI 1943

Proslava
Velike Socijalističke
Oktobarske revolucije
u Selcima 6 studenoga 1943

1917 godine na dan 25 Oktobra (po novom Kalendaru 7 novembra) izbila je revolucija u Rusiji. Vlast je uzeo u svoje ruke Savjet narodnih Komesara, a Komunistička partija proglasila je načelo „sva vlast Sovjetima" Oktobarska revolucija ~~nije~~ znači oslobođenje društvenog poretka, prelaz od kapitalističkog u socijalističko društvo i u tome je njezin međunarodni značaj. Uspjesi izgradnje nove države SSSR i vojnički uspjesi Crvene armije u ovom ratu povećali su internacionalni značaj Oktobarske revolucije.

Naše mjesto proslavlja po prvi put Oktobarsku revoluciju ~~u ovo vrijeme dok i mi živimo u revolucionarno~~ Bratski ruski narod i svi sovjetski narodi danas su naši saveznici i hrabro se bore za pobjedu nad fašizmom. Uz njih pomažemo, borimo se u našoj zemlji a zajedno ćemo pratiti njihovu i

i

našu Oktobarsku revolucuju, koja služi kao
svjetionik ~~svjetlost~~ i koja je početa
davanje borbe protiv potlačivanja i
porobljivanja naroda po narodu.
čovjeka po čovjeku. Proslava Oktobarske
revolucije bit će njen ogledalo naše
snaga i shvatanja do naših sud-
bonosnih događaja.

Odbor za proslavu
Oktobarske revolucije

Tekst proglasa za proslavu oktobarske revolucije u Selcima 6. I 1943.

Ovu proslavu uzveličali su svojom prisutnošću Bernard Brnabić Poldo u ime Kotarskog komiteta Crikvenica i Drago Barac u ime SKOJ-a. U onim je prilikama to politički vrlo dobro djelovalo na mještane. Opseg proslave dao je opet NOP-u i oslobodilačkoj borbi već krajem 1943. klasni karakter i jasno obilježje socijalističke revolucije. Po sudjelovanju na proslavi, odobravanju govornicima i po zanosu što su ga izrazili u toku proslave, mještani su potvrdili još jednom svoju odlučnost za revolucionarni preobražaj zemlje i pripravnost da ustraju u otporu i njemačkom okupatoru.[335]

Prije proslave u Domu prosvjete povorka mještana i omladinaca prošla je s bakljama obalnim šetalištem, što se vidjelo iz Crikvenice, ali okupator nije na to reagirao, nije poduzeo nikakav pokret prema Selcima. Tako je vrlo uspjela priredba protekla u miru.

Ali šest dana kasnije, 13. studenoga 1943, neprijateljske snage su prodrle u mjesto i nastavile prodiranje prema Novom Vinodolskom. Tamo se neprijatelj i zadržao. Pokušao je cestom uz obalu prodrijeti u Senj, ali je naišao na otpor snaga NOV, pa se povukao iz Novoga Vinodolskoga u Crikvenicu.[336]

[335] Tekst govora B. Brnabića Polda sačuvao autor. Vidi Dokumenti uz Dio treći.

[336] Po sjećanju autora. Također dopis NOO-a Selca Kotarskom NOO-u Crikvenica od 11, I 1944. Kopija kod autora.

Proslava

Velike Oktobarske
Socijalističke Revolucije

u Domu prosjete u Selcima 6 studenoga 1943

Program proslave:

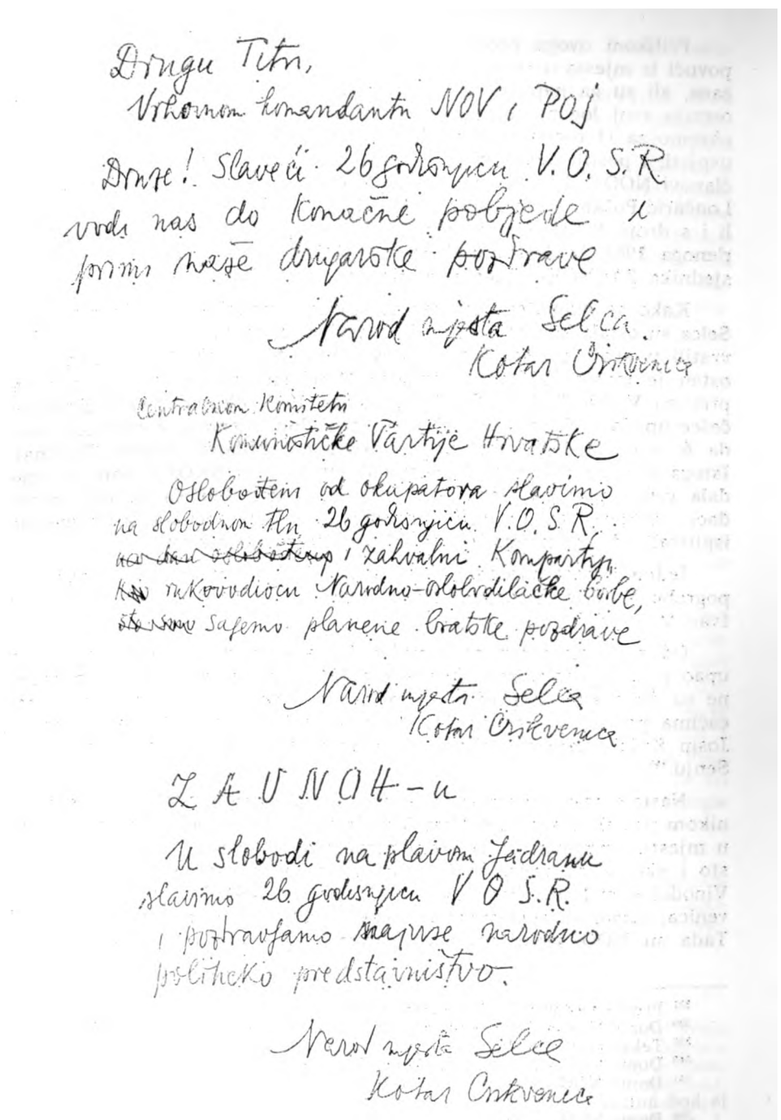
1 Uvodna ~~govor~~ riječ — predsjednik N.O.O-a drug L. Lončarić
2 Hej Slaveni — pjeva Omladinski zbor
3 Velika Oktobarska Socijalistička Revolucija — govori drug Boldo
4 Ojeđena radu — pjeva Omladinski zbor
5 Crvenoj Armiji — deklamira drug Petar Antić
6 U ime AFŽ — govori drugarica Dragica
7. U ime USAOH — govori drugarica Milica Lončarić
8 Narodno-oslobodilačka Borba i Oktobarska revolucija — govori drug V.A.
9 Oj Drago Baroc — pjeva Omladinski zbor
10 Dodaj sila — pjeva Omladinski zbor
11. S Dona, Volge i Urala — pjeva Omladinski zbor

Kraj.

Selca, 6 XI 43

Odbor za proslavu
V.O.S.R.

Program proslave oktobarske revolucije u Selcima 6. XI 1943.

Drugu Titu,
Vrhovnom komandantu NOV i POJ

Druže! Slaveći 26 godišnjicu V.O.S.R
vodi nas do konačne pobjede i
jasnim nazivima drugarske pozdrave

Narod mjesta Selca.
Kotar Orikvenica

Centralnom Komitetu
Komunističke Partije Hrvatske

Oslobođeni od okupatora slavimo
na slobodnom Hlu 26 godišnjicu V.O.S.R.
~~na kojoj oslobođenja~~ i zahvalni Komunistič-
koj partiji Narodno-oslobodilačke borbe,
~~za~~ šaljemo bratske pozdrave

Narod mjesta Selca
Kotar Orikvenica

Z A V N O H - u

U slobodi na plavom Jadranu
slavimo 26 godišnjicu V O S.R.
i pozdravljamo najvise narodno
političko predstavništvo.

Narod mjesta Selca
Kotar Orikvenica

Pozdravni brzojavi s proslave oktobarske revolucije u Selcima 6. XI 1943.

Prilikom ovoga prodora okupatora članovi NOO-a morali su se povući iz mjesta u šumu. Pokušali su se zadržati u logoru NOO-a Grižane, ali su ga napustili i odlučili da u selačkoj šumi iznad Bribira osnuju svoj logor i osiguraju smještaj za sebe i nekoliko aktivista, ukupno za 11 osoba. Bez prethodno izvršenih priprema to nije moglo uspjeti, i poslije jedne noći provedene u kućici bez krova na Lukovu članovi NOO-a dospjeli su u Brinje, a neki od njih i u Otočac (Luka Lončarić Puškar, Ivan Lončarić Mandušić, Vinko Antić). Tu su se sastali i s drom Ritigom koji je pred prodor Nijemaca otputovao 12. studenoga 1943. iz Selaca u Otočac, u ZAVNOH, a posjetili su i predsjednika ZAVNOH-a Vladimira Nazora.

Kako se okupator povukao iz Novog Vinodolskog u Crikvenicu i Selca su ostala kao poluoslobođeno područje, to su se i članovi NOO-a vratili u svoje mjesto i tu nastavili rad. Na oslobođenom području ostao je tajnik NOO-a I. Lončarić Mandušić, pa je dužnost tajnika preuzeo Vinko Antić.[337] Od 29. prosinca 1943. okupator iz Crikvenice češće upada u Selca i vrši pljačku. Prigodom njegova iznenadnog upada 6. siječnja 1944. poginuo je prvoborac Mihovil Jeličić (Pavlina). Istoga je dana pokopana Katarina Brozović, član SKOJ-a, koja je stradala vršeći partijski zadatak. Tijelo poginulog Jeličića sakrili su rođaci i pokopali ga u noći.[338] Sutradan su trojica agenata iz Crikvenice ispitivali gdje se nalazi leš, ali nisu ništa mogli otkriti.

Jednodušnost naroda i privrženost NOP-u izražena je također na pogrebu Katarine Brozović. Nad grobom je govorio u ime KPH drug Ivan Mužević.[339]

Od tada okupator ne ostavlja Selca u miru. S većim snagama upao je u mjesto u zoru 8. siječnja 1944. Prigodom napadaja zapaljene su dvije kuće u predjelu Metlina. Iz Crikvenice počeo je tući bacačima po mjestu, pa su 11. siječnja 1944. ranjeni Marijan Pobor i Josip Kršul. Ranjeni Pobor bio je prenijet na liječenje u bolnicu u Senju.[340]

Nastalo stanje primoralo je da še dio članova NOO-a s predsjednikom preseli u susjedni Novi Vinodolski, a dio njih da ostane i dalje u mjestu, pripravni da se i oni povuku ako neprijatelj prodre u mjesto i ako se tu zadrži.[341] O svom privremenom smještaju u Novom Vinodolskom NOO obavijestio je 12. siječnja 1944. Kotarski NOO Crikvenica, zamolivši suglasnost za ovakav rad do izbora novih članova.[342] Tada su NOO sačinjavali ovi članovi: Luka Lončarić Puškar, pred-

[337] Prema sjećanju i bilješkama autora.
[338] Dopis NOO-a Selca Kotarskom NOO-u Crikvenica od 11. I 1944.
[339] Tekst govora sačuvao autor.
[340] Dopis NOO-a Selca Kotarskom NOO-u od 12. I 1944. Kopija kod autora.
[341] Dopis NOO-a Selca Kotarskom NOO-u Crikvenica od 11. I 1944. Kopija kod autora.
[343] Dopis NOO-a Selca Kotarskom NOO-u Crikvenica od 12. I 1944. Kopija kod autora.

sjednik, Vinko Antić, tajnik, Petar Lončarić (postolar), Petar Lončarić (mesar), Marijan Pobor Belac i Mladen Deranja.[343]

U Novom Vinodolskom NOO Selca održao je 17. siječnja 1944. svoju sjednicu. Pretresano je stanje u mjestu poslije upada okupatora 13. studenoga 1943, razmotrene su kritike mještana na rad NOO-a i zaključeno da se izvrši njegova reorganizacija na javnom skupu u mjestu čim to bude moguće. Kako je propaganda i obavještavanje naroda o aktuelnim događajima bilo vrlo važno u nastalim prilikama njemačke okupacije, osnovan je Propodjel i u nj su izabrani Mladen Deranja, Micika Mule i Josip Lončarić Dujmić, a za propagandni rad u mjestu formirane su grupe. Za rad s omladinom izabran je Vilko Mule. Tada je bilo aktuelno upoznavanje naroda s odlukama II zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu prema uputama koje je dao ZAVNOH. Raspravljeno je i pitanje davanja pomoći stručnom osoblju, na primjer mjesnoj primalji Katici Mule koja je tada vršila mnoge zdravstvene usluge u mjestu. Za izdavanje propusnica za putovanje u Liku u cilju nabave hrane uređeno je da se izdaju u Novom Vinodolskom dok neprijatelj ometa rad NOO-a u mjestu. Pretresen je također izvještaj o štetama koje je okupator učinio pucanjem iz bacača mina na mjesto. NOO je najzad zaključio da se u ime mjesta pošalje pozdravni brzojav tada potpukovniku Vicku Antiću i čestita na uspjesima koje je postigla XXVIII slavonska divizija, kojoj je on na čelu kao komandant, a povodom priznanja koje je diviziji uputio Vrhovni komandant maršal Tito.[344]

Ovaj rad NOO-a Selca u Novom Vinodolskom trajao je vrlo kratko, naime dok je ovaj grad bio slobodan. Kad su se Nijemci 19. siječnja 1944. spustili iz Like preko Velebita u Senj, ugrožen je i Novi Vinodolski. Iz njega su se povukle partizanske snage, OK KPH i Okružni NOO za Hrvatsko primorje te NOO Novi Vinodolski. S njim su se 'u noći od 19. na 20. siječnja 1944. povukli i članovi NOO-a Selca i smjestili su se u selo Plužnice gdje su ih Novljani u prve dane najpripravnije primili na prehranu i pružili im smještaj. Međutim, za tri dana članovi NOO- Selca uredili su u Plužnicama svoj smještaj i organizirali prehranu, prenijevši dio namirnica iz Grižana gdje su bile skrivene za ovakav slučaj evakuacije iz mjesta.[345]

Tako se NOO Selca još više udaljio od mjesta, isto kao i novljanski, ali su oba održala redovne veze sa svojim mjestima. Veze s NOO--om održavao je Josip Pobor Polčić, dolazeći u Plužnice, ili su poje-

343 Isto.

344 Priznanje XXVIII diviziji glasi:

»Vrhovni komandant maršal Jugoslavije drug Tito izrazio je svoje priznanje i zahvalnost borcima, komandirima i polit-komesarima XXVIII slavonske divizije na čelu s potpukovnikom Vinkom Antićem, koii su u posljednjim borbama pokazali vanredno junaštvo i upornost, oslobodili Varaždinske Tonlice, Ludbreg, Zlatar, Koprivnicu, Čazmu i uništili aerodrom kod Velike Gorice.« — Vjesnik, IV 1, 7. I 1944, str. 1.

345 Prema bilješkama autora.

dini članovi NOO-a odlazili na vezu u Bribir, a katkad i u samo mjesto. U Plužnicama tada je boravilo pet članova NOO-a i dvojica aktivista, ukupno sedam mještana.

U Plužnicama se nalazio i Agitprop OK KPH za Hrvatsko primorje kojemu je na čelu bio prof. Vladimir Švalba Vid. Kako je 22. siječnja bila 25. godišnjica smrti V. Ilica Lenjina, ona je toga dana obilježena priredbom. Prisustvovali su joj članovi Agitpropa, članovi NOO-a Novi Vinodolski i NOO-a Selca. Referat o životu i djelu Lenjinovu održao je Andrija Toljan Dugi, tada tajnik Kotarskog NOO-a Novi Vinodolski, a pjesmu »Lenjin«, napisanu za ovu prigodu, recitirao je Vinko Antić.[346]

Iz Plužnica je NOO Selca izvršio i svoj zaključak sa sjednice iz Novog Vinodolskog, naime poslao je 23. siječnja pozdravni brzojav potpukovniku Vicku Antiću.[347]

Članovi NOO-a svakodnevno su raspravljali o prilikama u Selcima. Održali su i dvije sjednice, 2. i 4. veljače 1944, pokušavajući da riješe neka pitanja i ovako udaljeni od mjesta (primanje štampe i podjela u mjestu, obrada zemljišta, vladanje pojedinaca). Izvijestio je Kotarski NOO Crikvenica o svom boravku u Plužnicama i kakvo je stanje u Selcima poslije prodora okupatora prema izvještajima koje je dobivao iz mjesta putem svojih veza. Za vrijeme boravka i rada u Plužnicama NOO je raspravio i položaj članova porodice palih boraca i žrtava rata. Na sjednici 4. veljače 1944. zaključio je da se osnuje »Zaklada palih boraca i žrtava rata u Selcima«, sastavljena su pravila Zaklade i o tome je obaviješten Kotarski NOO Crikvenica. Prilike su u to doba bile doista teške za osnivanje ovakve zaklade i NOO je to imao na umu, ali su njegova nastojanja ne samo kao zamisao nego i kao ostvarenje vrijedna pažnje za ocjenu brige jednog mjesnog NOO-a za pale borce i žrtve rata.[348]

Članovi NOO-a Selca nisu, međutim, dugo ostali u Plužnicama, jedni su se vratili u mjesto 8. a drugi 11. veljače 1944. kada je zavladala jaka zima (bura i snijeg). To su učinili prema dobivenoj direktivi da ostanu u mjestu ako nisu kompromitirani i ako se mogu tamo još održati. Tako je NOO počeo opet djelovati u mjestu.

U to doba, dakle neposredno poslije okupacije Novoga Vinodolskog, novi okupator nije u Selcima bio poduzeo nikakve posebne mjere protiv aktivista NOP-a. Nitko mu tada nije otkrio ni članove NOO-a, i oni su, razumije se, u suženom opsegu, nastavili rad: primanje i raspačavanje štampe, tumačenje događaja i namjera novog okupatora, prikupljanje podataka o neprijatelju i slanje izvještaja o prilikama u mjestu. NOO nije mogao sazivati sastanke i pred mještanima

[346] O tome pobliže: Proslava Lenjina. U knjizi: V. Antić, Odjeci doživljaja ..., str. 125. Također pjesma »Lenjin« na str. 138.
[347] Tekst brzojava sačuvao autor. Vidi faksimil na str. 651.
[348] Pravila Zaklade sačuvao autor.

Pozdravni brzojav NOO-a u selcima od 23. I 1944. komandantu XXVIII slavonske divizije postpukovniku Vicku Antiću

NARODNO OSLOBODILAČKI ODBOR SRBIJE
23 siječnja 1944
Broj o

Drugu potpukovniku

V I C K U A N T I Ć U

komandantu XXVIII slavonske divizije

Drage druže potpukovniče,

Narodno oslobodilački odbor Srbije,Tvoga rođenog brata,valjkom je radošo čitao vijesti u našoj štampi/Vjesnik,Naprijed i dr./o prizmanju koje je dobila XXVIII slavonska divizija,kojoj si Ti ha čelu,sko i Ti lično sko njen komandant.

Mi sko Tvoji zemljaci pratimo Tvoj rad prije polaska u Srbiju, za vrijeme borbe u Srbiji,a osobito Tvoje učestvovanje u Narodno oslobodilačkoj borbi.Prizmanje koje je Tvoja divizija i Ti sko njen komandant dobili od Vrhovnog Štaba i druga Tita, maršala Jugoslavije,poduilo je u nama veliko zadovoljstvo iskala i nama i nove volje i novog poleta da pridonesemo sve što možemo za dokrajčenje ovog rata i izvojstenje naše slobode.

Narodno oslobodilački odbor odlučio je na svojoj sjednici održanoj u Novom Vrbovcu 1/ ov.mj. da Tebi,drage poipukovniče,iskaže u ime Tvoga rodnog mjesta prizmanje i zahvalnost.Ponosni smo što je naš zemljak postigao veliki vojnički ugled i ističao se u ovoj veličkoj borbi. Naše mjesto dane je prirvemeno pod okupatorom,a NOO nalazi se trenutno na oslobođenom području izvan mjesta,ali znamo da će i ono uskoro biti opet slobodno kad iđemo ovamo sino ovamo sino sa i Tvojom drugarske pozdrave u ime cijelog mjesta i zahvaljujemo na veli-

kom Tvom doprinosu za naše oslobođenje i položaju prijedane stvari svih naroda jugoslavije. Osvjedočeni smo da će Ti,druže potpukovniče,sa svojom divizijom i dalje izvojevati nove pobjede,što će nama i našem mjestu služiti na čast i ponos.

podnijeti izvještaj o svom radu; on je ipak djelovao polulegalno, iako su mještani znali za članove NOO-a odmah poslije kapitulacije Italije, a oni su ga i dalje vodili. Okupator nije doduše ni sada zadržao svoju posadu u mjestu, ali je svake noći dolazila iz Crikvenice desetina njemačkih vojnika kao patrola i zadržavala se duže da spriječi dolaženje partizana koji su znali također dolaziti u mjesto. U toku dana dolazili su također okupatorski vojnici ili ustaše iz Crikvenice ili iz Novoga Vinodolskoga, ulazili u kuće mještana i pljačkali.[349]

U ovakvim prilikama djelovao je NOO do kraja ožujka 1944. Stanje se u mjestu pogoršavalo. Okupator je sve više kontrolirao što se radi u neposrednom susjedstvu Crikvenice gdje je držao jaču posadu i djelovala je ustaška kotarska oblast. Početkom travnja odlazi u šumu desetak starijih Selčana, a među njima i tajnik NOO-a Vinko Antić koji se odazvao pozivu Kotarskog NOO-a Crikvenica i počeo raditi u Propodjelu. Mjesto je napustio i Vjenceslav Marčelja, aktivista u gospodarskoj komisiji i Petar Lončarić Osina. Upućeni su u partizansku jedinicu.

Od kraja veljače 1944. na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara kao komandant 13. primorsko-goranske divizije bori se i Vicko Antić, španjolski dobrovoljac i dotadašnji komandant XXVIII slavonske divizije.

U mjestu i dalje djeluje partijska organizacija, a njezin je sekretar Josip Lončarić Dujmić.

Mjesni NOO obavlja poslove sve više konspirativno u nastalim prilikama. Za predsjednika NOO-a izabran je Mihovil Lončarić Barinac a za tajnika Marko Mišulić.[350]

Veze Selaca s Kotarskim NOO-om Crikvenica i s organizacijama koje su bile smještene u šumi, i dalje su postojale, čak su bile i učvršćene. U mjestu su sada boravili samo starci, žene i djeca, a svi sposobni muškarci bili su u NOV i POH ili su radili u narodnoj vlasti i organizacijama na oslobođenom području.

Kakve su veze postojale Selaca i drugih vinodolskih mjesta sa šumom u proljeće 1944, pokazuje i proslava 1. maja na oslobođenom području. Iz Selaca je došla ženska omladina i veći broj članica AFŽ-a. Prisustvovali su proslavi, prikazivanju igrokaza, govorima i društvenom veselju. Uvečer su se vratili u Selca.

No tada se otkrilo da je okupator uspio pridobiti u mjestu neke doušnike jer je poslije ove proslave uhapsio veću grupu žena i sve odveo u zatvor u Crikvenicu. Preslušavane su i zatim puštene. Ali ova hapšenja bila su upozorenje za daljnji rad u mjestu, jer je bilo očito da nekolicina pojedinaca djeluju kao neprijatelji NOP-a.

Ekonomsko stanje u mjestu bilo je inače sve teže. Vladala je velika nestašica živežnih namirnica i nigdje se nije moglo ništa naba-

[343] Po sjećanju autora.
[349] Usmeno saopćenje Josipa Lončarića Dujmića i Josipa Pobora Polčića.

Logor Kotarskog NOO-a Crikvenica u šumi iznad Grižana 1944.

viti. Stoga su se cijele obitelji iseljavale u Zagreb, u njegovu okolicu ili u Slavoniju da tamo nešto zarade i da se prehrane. U mjestu je postojao samo NOO, ali on nije u ovim prilikama ništa mogao učiniti u pogledu prehrane stanovništva. Više se nije mogla ni zemlja obrađivati u Bribiru i na otoku Krku, gdje su Selčani imali svoje male posjede, pa je i to pogoršalo stanje u prehrani. Kako se hrana mogla nabaviti još samo zamjenom za sol, to su Selčani pribjegli kuhanju morske soli kao jedinom izlazu u prilikama sredinom 1944.

Cijelo mjesto pretvorilo se tada u neku vrstu solane. Nije se moglo drukčije nego nositi more u kuće i na ognjištima iskuhavati ga dok se ne dobije koji kilogram soli. Neki su mještani u vrtovima ogradili betonske ploče i najprije pustili da na njoj more što više ishlapi, a onda su ostatak kuhali i tako dobivali i više soli. Na taj način štedjeli su i drva do kojih se teško dolazilo. Kolika je bila potreba za drvima, potvrđuje i to da su Selčani posjekli lijepu borovu šumicu iznad mora u uvali Slana, jer je bilo opasno udaljavati se od mjesta na sječu drva da takva drvosječu ne ustrijele okupatorski vojnici, smatrajući ga partizanom. U mjestu je dakle bilo veoma teško živjeti, i dok su jedni kuhali sol, žene su tu sol nosile na leđima u Gorski kotar, Sloveniju ili su pješačile čak do Karlovca da je zamijene za živežne namirnice. Probijale su se kroz sve zapreke i izmučene vraćale u svoje mjesto da prehrane svoje obitelji i opet pripreme novu sol za zamjenu. Sol se kuhala i u nekim grižanskim selima. Tako su Vinodolke morale i more nositi nekoliko kilometara do svojih kuća da bi ga kuhale i od njega dobile sol.

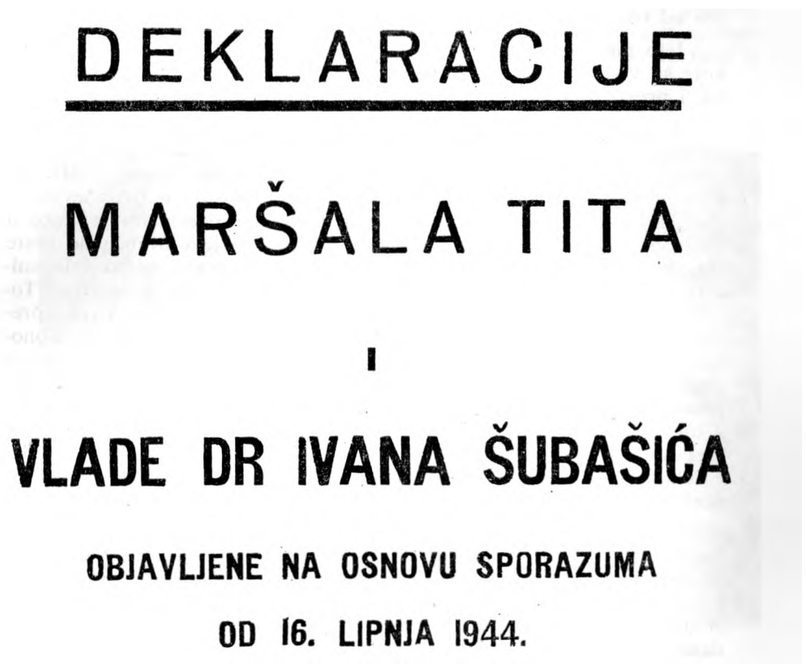
Dio ovako dobivene hrane Vinodolke su ostavljale za potrebe boraca koji su se odredima i brigadama borili protiv okupatora.[351]

Uprkos ovim velikim poteškoćama u pogledu prehrane i zalijetanja okupatora iz Crikvenice u mjesto, danju i noću, i organizacija SKH i NOO s organizacijom SKOJ-a, USAOH-a i AFŽ-a djelovali su u tako teškim prilikama. Primali su i dijelili štampu, listove i brošure kojih je u ovo vrijeme dosta izlazilo jer je u šumi radila osim partizanskih tehnika i štamparija *Primorskog vjesnika.* Poslije III zasjedanja ZAVNOH-a u Topuskom 8—9. svibnja 1944. čitane su i tumačene njegove odluke. Isto je tako postupljeno poslije sporazuma Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i jugoslavenske kraljevske vlade što su ga 16. lipnja 1944. sklopili i potpisali na Visu predsjednik Nacionalnog komiteta maršal Josip Broz Tito i predsjednik vlade dr Ivan šubašić. Na temelju toga sporazuma objavljena je u Londonu 8. kolovoza 1944. Deklaracija vlade dra Ivana šubašića i na oslobođenom području Deklaracija predsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije maršala Tita 17. kolovoza 1944. U posebnoj brošuri Propodjel Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje obja-

[351] Po sjećanju autora, usmenom kazivanju Josipa Lončarića Dujmića i Josipa Pobora Polčića. O ostavljanju žita borcima poslije zamjena za sol upozorio je prvoborac Andrija Kršul.

i

vio je komentar o ovom sporazumu Tito—šubašić. Sav taj štampani materijal primljen je putem veza i u Selcima i raširen među stanovnicima koji su na taj način bili dobro obaviješteni o najnovijem razvoju političkih događaja. Propagandni rad NOO-a i svih organizacija bio je tada važan dio njihove djelatnosti. Osim čitanja prepričavali su se i tumačili najnoviji događaji i starijim mještanima i u omladinskim redovima.

Naslovna stranica deklaracije maršala Tita i dra Ivana šubašića u izdanju »Vjesnika« na osnovu sporazuma od 16. lipnja 1944.

Uza sve to partijska organizacija u Selcima, članovi NOO-a i organizacije SKOJ-a, USAOH-a i AFŽ-a imali su zadatak da održavaju vezu morskim putem s otokom Krkom, pogotovu kada je bila prekinuta veza između Dramlja odnosno Jadranova i otoka Krka. Ta je veza uspostavljena u proljeće 1944. U ime Kotarskog komiteta pozvao je Ivan Lončarić Mandušić na oslobođeno područje člana KPH Josipa Pobora Polčića i saopćio mu da je partijskoj organizaciji u Selcima povjeren zadatak da uspostavi vezu s otokom Krkom. Tako je i postupljeno. U Selca su došli aktivisti s otoka Krka i s njima je dogo-

voreno kako i kada treba vršiti prijevoz. Osim sekretara Josipa Lončarića Dujmića i Josipa Pobora Polčića na izvršenju ovoga zadatka surađivao je Srećko Lončarić Papić.

Jedne nedjelje početkom travnja 1944. došla su u Selca dva partizana. Oni su se uvečer spustili na obalu i došli u uvalu Slana. U isto vrijeme ribar Juraj Benić doplovio je barkom u Slanu, ukrcao partizane i odvezao ih na otok Krk. Iste noći vratio se u Selca, neprimijećen od okupatora.

Isto tako u lipnju 1944. prebačena su s otoka Krka četiri četnika koje su vodili partizani. Iskrcani su na Artiću, južnom rtu uvale Slana, i preko predjela Drinin iznad Selaca odvedeni su u šumu.

U jesen 1944. ova je veza korištena i za prijevoz robe (odijela, obuće, pokrivača, konzerva, brašna). Ona je u barkama prevožena iz predjela Sv. Marko na otoku Krku noću u uvalu Slana. Odatle su članice AFŽ i omladinke svu robu nosile na leđima u Grižane ili se skrivala u kućice na periferiji mjesta dok se ne organizira prijenos u Grižane. Roba se prenosila iz Selaca preko predjela Dranče do ceste između Selaca i Crikvenice i poslije prijelaza ceste mimo crikveničkog sela Ladviča u grižansko selo Šarari. Predavana je aktivisti Tomi Šararu koji je zatim organizirao prijenos u šumu. Sva ta roba prevožena je iz Dalmacije morem do južnog dijela otoka Krka, do Konoba nedaleko Punta, odatle je prenošena na leđima ili natovarena na magarcima na istočni dio otoka u blizini lučice Sv. Marko i onda prevožena barkama u Selca. Ovdje nije bilo stalne njemačke posade, a one u Crikvenici i Novom Vinodolskom bile su udaljene više kilometara i stoga se moglo osigurati ovaj prijevoz između otoka Krka i Selaca. Iako je u svemu pomagala partizanska snalažljivost i spretnost, ipak je to bio težak zadatak.

Polovinom prosinca nastao je poremećaj u prijenosu ove robe. Naime 14. prosinca 1944. logornik Vlado Vukelić Kapo iz Crikvenice uhapsio je u Selcima uz pomoć njemačkih vojnika veću grupu žena i neke muškarce. Među njima je bio i Marijan Stilinović zvani Rafe. A upravo u njegovoj kući nalazila se veća pošiljka robe koja je tih dana bila prevezena s otoka Krka. Tada je ta roba iz te kuće prenijeta u kuću Ljube Kršul Pečaver. Za smještaj ove robe koja je prevožena s otoka Krka služila je i kuća Ivana Lončarića Rataja jer je bila napuštena. Ovom prilikom je prenijeto u Grižane suho meso, a ostala je roba bila upućena u šumu preko Bribira.

Za postojanje veze otok Krk—Selca znali su i zadatke izvršivali Josip Lončarić Dujmić kao sekretar partijske organizacije, Josip Pobor Polčić, Ivan Lončarić Puškar (iz zaselka Metlina), Marijan Stilinović Rafe, Ljuba Kršul i omladinci Srećko Lončarić Papić, Petar Antić Kombolić i Stanko Antić Peverin.[352]

[352] Sve o vezi Selca—otok Krk i prevoženju i prijenosu materijala prema usmenom kazivanju Josipa Lončarića Dujmića i Josipa Pobora Polčića.

Tako se do kraja 1944. i početkom 1945. živjelo u Selcima, kao i u ostalim vinodolskim mjestima, u veoma teškim prilikama, ali je narod ostao vjeran NOP-u i činio sve što je mogao u otporu protiv njemačkog okupatora. Već se znalo za oslobođenje Beograda (20. X 1944), znalo se za oslobođenje Dalmacije i većeg dijela zemlje i za povlačenje Nijemaca s Balkana. Ali na području Hrvatskog primorja prilike su bile sve teže. Krajem prosinca 1944. kroz Bribir je prošla grupa četnika i zapaljene su neke kuće. Povlačili su se ili kroz Vinodol ili auto-cestom prema Crikvenici. Pojedini četnici spuštali su se sporednom spojnicom u Selca. Više porodica iz Bribira preselilo se tada u Selca.

Ljudstvo Kotarskog NOO-a Crikvenica pred šatorom u šumi 1944.

Tako su se nizali događaji od kapitulacije Italije, od oslobođenja fašističke okupacije i prodora Nijemaca na tlo Hrvatskog primorja. Selca su bila izvan mnogih zbivanja, kao u prikrajku, zaštićena donekle time što nisu smještena na glavnoj cestovnoj prometnici. Ali sva zbivanja nisu mimoišla ni ovo mjesto. Njegovi stanovnici osjetili su sve strahote pod njemačkom okupacijom pružajući otpor nacističkom porobljavanju. Međutim, ni njemački okupator nije uspio uništiti NOP. U Selcima djeluje i dalje Partija s organizacijama SKOJ-a, USAOH-a i AFŽ-a, a NOO usprkos svima teškoćama izvršava zadatke i neprekidno je u vezi s Kotarskim NOO-om, kao što je i partijska organizacija

povezana s Kotarskim komitetom KPH. Iako je u Selcima krajem prosinca 1944. uhapšen veći broj žena i one su u zatvoru kotarske oblasti u Crikvenici provele više dana i bile preslušavane, ni ta mjera okupatora izvršena u suradnji s nekim doušnicima u mjestu, nije više mogla uništiti NOP ni otkriti sve kanale između Selaca i šume, odnosno oslobođenog dijela Hrvatskog primorja i Gorskog kotara.

U prvim mjesecima 1945. osluškivane su vijesti o uspjesima Crvene armije na istoku i saveznika na zapadu u borbi protiv nacističke Njemačke. Znalo se za sve pobjede NOV i POJ u Jugoslaviji. Te su vijesti održavale vjeru i stanovnika Selaca u pobjedu nad nacističkom Njemačkom i njezinim slugama i pomagačima. U takvim prilikama očekivalo se i oslobođenje mjesta i cijeloga Vinodola kao dijela Hrvatskog primorja.

Baraka Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje na Brikvici 1944.

Ovako prikazan doprinos Selaca NOR-u u okviru Vinodola — postignut radom organizacije KPH, SKOJ-a, NOO-a, USAOH-a i AFZ-a — nepobitno je značajan za jedno mjesto. Ali on još nije potpun. On je naime značajan i po doprinosu boraca iz Selaca svrstanih u pojedine partizanske jedinice na području Hrvatskog primorja i Gorskoga kotara i izvan njega. Na taj doprinos potrebno je i zasebno se osvrnuti, iako je na pojedinim mjestima o tome nešto već navedeno.

Prvi borci iz Selaca već 1941. odlaze u partizansku jedinicu na Viševici. Početkom 1942. odlaze i drugi borci. Do sredine 1942. već je 16 boraca otišlo izravno iz Selaca u NOV. To su: Antić Andrije Andrija, Antić Viktorije Josip, Antić Nikole Luka, Antić Marijan Babić, Antić Marijan Kombol, Car Franje Vladimir, Jeličić Ivan Tominčić, Jeličić Mihovila Mihovil (Pavlina), Kršul Mate Andrija, Kršul Nikole Nikola, Lončarić Jovo Andrinić, Lončarić Mihovil Vilim, Lončarić Ivana Mihovil (Benko), Lončarić Mate Ivan, Lončarić Mate Vinko (Štojic), Pobor Nikole Nikola (Bolfić). Oni su bili raspoređeni u jedinice Primorsko-goranskog odreda. Formiranjem 6. primorsko--goranske brigade (12. X 1942) i 14. primorsko-goranske brigade (26. XI 1942) ovi su borci, kao i oni koji su poslije navedenih ušli u <jSIOV, svrstani u ove dvije brigade. Osnutkom 13. primorsko-goranske divizije u prvoj polovini 1943. one ulaze u sastav ove divizije kao 1. i 2. brigada. U tim jedinicama borci iz Selaca vršili su važne vojničke dužnosti od borca i komandira voda, bataljona (Emil Antić i Jovo Lončarić) i brigade (Jovo Lončarić, listopada 1943. do 15. 1 1944) do načelnika štaba 13. divizije (Jovo Lončarić, listopada 1944. do 15. III 1945) i komandanta 13. divizije (Vicko Antić, 5. III 1944. do 5. VIII 1944).

Boraca Selčana bilo je također u drugim partizanskim jedinicama širom zemlje. Tako je Vicko Antić sudjelovao u borbi u Slavoniji kao komandant 12. slavonske brigade i potom komandant 28. slavonske divizije. U partizanskim jedinicama u Crnoj Gori borio se od 1941. Stjepan Lončarić Stjepanov, vršeći dužnost komesara čete i partijskog rukovodioca u 5. i 7. crnogorskoj brigadi. U Donjem Lapcu, u Lici, među organizatorima ustanka je Stjepan Brozović Stjepanov koji je kao komandir čete bataljona »Marko Orešković« poginuo 1942. kod Udbine. Brozović je poznat i po tome što je jedan od onih boraca u Lici koji su izradili prvi tenk, a ovaj se i danas čuva u Muzeju narodne revolucije Hrvatske u Zagrebu. Konačno, u XIII proleterskoj brigadi »Rade Končar«, osnovanoj 7. XI 1942, bila su četiri borca iz Selaca: Andrija Antić Kombolić, Mihovil Antić Mihovilov, Josip Jeličić Jurjev i Ivan Lončarić Matov.

Koliko je među radnicima Selaca vladao antifašistički duh i interenacionalistička solidarnost pokazuje i činjenica da su trojica Selčana, koji su radili prije rata u Perziji, dobrovoljno stupili u redove Crvene armije. Oni su s njom kao borci doprli u Jugoslaviju i tako dali svoj doprinos borbi za oslobođenje svoje zemlje. To su Valentin Lončarić, koji je poginuo u borbi, Lovro Lončarić Rataj i Simun Antić Polić.

Selca kao mjesto od predratnih 1.200 stanovnika dalo je znatan broj žrtava. Na bojištu je palo 40 boraca, u logorima i na drugi način pogubljeno je 6 osoba, a od fašističkog terora izgubilo je život također 6 osoba, ukupno 52 osobe. Od ovih su dvojica strijeljana u Jasenovcu (Juraj Jeličić Jurjev i Juraj Jeličić Vickov), a jedan je pao u Kragujevcu prigodom masovnog pokolja 1941 (Jerolim Kršul Matov). Selčanka Katarina Maksimović rod. Lončarić (Nikolina) strije-

*

ljanja je u Nišu kao suradnik NOP-a, dok su Jurja Pobora Stjepanova kao suradnika NOP-a ustaše strijeljali u Bjelovaru. Ana Lončarić Tomina ubijena je u Kosovskoj Mitrovici, a Eva Kršul Blaževa u čačku.

Na poznatom maršu od Drežnice do Mrkoplja 20. veljače 1944. među smrznutim borcima na Matić poljani stradao je i Selčanin Aleksandar Lončarić Mihovilov (Puhić).

Iz NOR-a izašli su kao vojni invalidi Nikola Antić Kombol, Franjo Dešman ml., Ivan Lončarić Puškar, Marija Lončarić Ružić i Mate Lončarić Puškar.

U zatvorima i koncentracionim logorima bilo je ukupno 102 uhapšenih.

U mjestu je organizirano djelovalo 231 osoba, a aktivno su surađivali 290 mještana. Sudionika u NOR-u bilo je ukupno 521.

Selca su dakle i prema radu organizacija u mjestu i prema sudjelovanju boraca u NOR-u dala svoj značajan doprinos u borbi protiv okupatora i njihovih slugu za oslobođenje Jugoslavije. Kao dio Vinodola narod Selaca, predvođen Partijom, pošao je u borbu protiv fašističkog mraka i ropstva, u borbu za slobodu. Ali u toj borbi bilo je jasno istaknuto da »nema povratka na staro«, da će se poslije oslobođenja zemlje izgraditi nova bratska socijalistička zajednica ravnopravnih naroda i narodnosti. U toj borbi pali su mnogi borci, drugi su strijeljani ili nestajali u fašističkim logorima ili su postali žrtve fašističkog terora. U doprinosu koji su Selca dala u NOR-u svijetle i likovi palih boraca, likovi strijeljanih i žrtava terora. Oni su dali najviše, dali su svoje dragocjene živote za pobjedu pravedne stvari i istine, za nacionalno i socijalno oslobođenje i izgradnju socijalističkog društva.

Selca su oslobođena u završnim operacijama IV jugoslavenske armije zajedno s cijelim Vinodolom 16. travnja 1945.

Emil Antić (1915—1951) pripadnik revolucionarnog radničkog pokreta u rodnom mjestu, španjolski borac, komandant partizanskih jedinica u NOV

Grupa partizanskih boraca na Trgu palih boraca u Selcima (kuća Filipa Kršula 29) na dan oslobođenja Selaca 16. V 1945.

DOKUMENTI

1.

U BORBU

Mjesecima već gledamo kako se okupator širi u našoj zemlji. Fašizam nam otkida komad po komad naše domovine. Njegove poživinčene sluge, a narodni izdajice-ustaše sramote nam hrvatsko ime. Talijanska fašistička vlast nije se zadovoljila time što već preko 20 godina porobljava slavensku Istru i Goričku. Trebalo je strvinare nagraditi zato što su ovaj narod stavili u službu njemačkom fašizmu. Zato su dobili Dalmaciju, Sušak i ostala naša područja. I već se talijanski fašistički razbojnici vladaju onako kako to oni jedino i znadu. Pogledajte što se dogodilo sa hrvatskom Istrom! Nema tamo više hrvatskih škola, nema hrvatskih knjiga. Takovu sudbinu spremaju fašisti i nama. I kod nas je talijanski jezik postao službenim jezikom. Svaki hrvatski trag hoće da unište. Njihove su tamnice pune naših ljudi, i već su digli svoje zločinačke ruke i na goloruke radnice, pokazujući time što je to »fašistička socijalna pravda«. — Naš je kraj porobljen. Oduzimaju nam i posljednji komad kruha. Glad već hara među nama. Talijanski su vlastodršci učinili već talijanski narod robljem Hitlerovoga fašizma. To isto oni žele učiniti i s nama. Čitava Evropa stenje pod tiranskom vladavinom njemačkoga fašizma. Fašizam znači: uništenje svake nacionalne kulture, socijalnu bespravnost, međunarodno klanje- *Fašizam znači: ropstvo, glad i rat! Zato podimo u borbu protiv ropstva, protiv glada i protiv rata.*

Borba je istom počela. Mi nismo sami. Svi su ugnjeteni i slobodoljubivi narodi s nama. Najveća slavenska zemlja, zemlja radnoga naroda, zemlja slobodnih ljudi, SSSR, na našoj je strani. Borba SSSR-a protiv fašističkih napadača nije borba samo sovjetskih naroda, već je to borba svih naroda koji su ugnjeteni ili ugroženi od fašističkih osvajača. SSSR će nam pomoći da protjeramo okupatora iz svih naših krajeva, SSSR će nam pomoći da uklonimo sve fašističke sluge, SSSR će nam pomoći da mi, radnici, seljaci i svi pošteni intelektualci upravljamo sami sudbinom svoje domovine. Zato se i mi svi moramo okupiti u borbi protiv fašističkih tlačitelja.

***Stvorimo jedinstvenu narodnu frontu u borbi za nacionalno oslobođenje od okupatora i njihovih slugu!* Zato povedimo oštrije nego ikada *borbu za svakodnevne životne potrebe,* za kruh, za nacionalnu slobodu. Organizirajmo štrajkove, borbu protiv rekvizicije, protiv skupoće i izgladivanja. Ako nas fašističke vlasti nanađnu, branimo se! Provocirati se ne dajemo. *Sabotirajmo fašiste!* Provodimo pasivnu rezistencu; u poduzećima koja rade za vojsku i okupatore radimo polagano i loše, štrajkujmo! Kvarimo i uništavajmo saobraćajna sredstva! Oštećujmo i uništavajamo materijal i sirovinu, koje služe okupatorima. Uništavajmo telefonske i brzojavne žice! Nemojmo ništa prodavati talijanskim vojnicima! Naša parola mora biti: *Ni jedan vagon, ni jedan auto, ni jedna puška, ni jedno tane, ni jedno zrno Žita, ni jedno jaje, ni komad mesa ili drugih živežnih namirnica* ne smije fašističkim banditima doći u ruke, a da im pri tom ne pružimo najveći otpor.**

Zapamtimo, da sve što uništimo, ne će moći fašistički divljaci upotrebiti protiv zemlje radnog naroda — SSSR-a.

I okupatori i njihovi vjerni psi — ustaše, narodni su neprijatelji. Zato se nemojmo odazivati ustaškoj mobilizaciji. Nemojmo pod nikoju cijenu odlaziti na rad u Njemačku, jer je svaki takav rad pomaganje fašista.

Ne nasjedajmo novinskim lažima! Fašistička je propaganda lažna od prve do posljednje riječi!

Protjerajmo okupatore!

Živjela jedinstvena narodna fronta!

Živio SSSR!

Naprijed za našu pobjedu!

Primorski okružni komitet
Komunističke partije Hrvatske

Letak se čuva u Muzeju narodne revolucije u Rijeci. Prvi ga je objavio Vinko Antić u radu »Narodni heroj Nikola Car-..«, Jadranski zbornik II/1957, str. 34—35. Štampan je također u knjizi »Priključenje Istre...« Rijeka 1968, izdanje Sjeverojadranskog instituta, str. 133—134.

2.

NARODNO-OSLOBODILAČKI POKRET

(Značaj, stvaranje i ciljevi)

Naši su čitaoci vjerojatno naučili o ovom pokretu, sigurno im je doprlo do ušiju, da se širom naše, i ostalih porobljenih zemalja takav pokret stvara i snažno širi. Kako se i kod nas, na Hrv. Primorju, nameće stvaranje narodno-oslobodilačkog pokreta, smatramo za potrebno, da čitaoce upoznamo bar u krupnim potezima s tim pokretom, da zna što je taj pokret, tko ga stvara, i koji su mu ciljevi. — Rezultati dvogodišnjeg ratovanja nalaze se u tome, što je — osim engleskih otoka i Sovj. Saveza — gotovo čitava Evropa pregažena od fašističkih horda. Gospodarski, politički, kulturno porobljeni narodi stenju pod užasnim terorom pobješnjelog fašizma, a najbolji sinovi tih naroda bivaju danomice vješani i streljani od razbojničkog Gestapoa. Sa naročito profinjenim metodama kombiniraju ovi moderni barbari otvorenu palež, pljačku i ubojstva, kad se radi o našim bratskim slavenskim narodima. Tko nije vidio protjeranu braću Poljake i Srbe, tko nije čuo za istrebljivanje Poljaka u masama, kome je nepoznat pakao u češkoj i krvoločno haranje po privremeno zauzetim krajevima Sovj. saveza? Uništenje svega što je napredno, slobodarsko i čovječansko, a istrebljenje svih Slavena do posljednjega, to je cilj i misija, to je djelo fašizma. Ništa nije bolje prošao ni naš hrvatski narod. Stvoreno je ruglo od države, sa izdajicom i plaćenikom Pavelićem na čelu, koji je dobio dužnost da vrši ulogu žandara na Balkanu, čime je čitav hrv. narod došao u opasnost, da ga ustaške bande iskoriste kao grobare divne borbe naših bratskih naroda

Na drugoj strani stvara se i diže veličanstveni otpor potlačenih, pregaženih naroda bez razlike na vjeru, rasu, stranke i narodnost. Oko Sovj. Saveza, Engleske i Amerike stvara se silan protufašističkih blok. Milion patriota, rodoljubivih slobodara svih jezika, narodnosti i staleža, kojima pred očima i na srcu leži samo jedan zajednički cilj: Smrt fašističkim razbojnicima — sloboda narodima. — Kao što se međunarodni banditski fašizam udružio protiv 'svih naroda i njihove slobode i nezavisnosti, tako se širom svijeta organizuju svi pozitivni elementi pojedinih naroda da zajednički suzbiju, razbiju i istrijebe gadnu fašističku aždaju — najvećeg i najneposrednijeg neprijatelja čovječanstva. — Narođno-oslobodilački po-

kret, koji je već u svim zemljama stvoren, a kod nas u Primorju je tek u povojima, jeste samo dio sveopćeg pokreta. Hrvatsko Primorje je odvajkada bilo hrvatsko i slavensko. Ono je oduvijek demokratsko, napredno i slobodarsko. Ono treba da se i danas pokaže takvim. Ono mora prednjačiti svima. Pristalice HSS-a, svih jugoslavenskih struja i grupa treba da se okupe svi bez izuzetka uz komunističku partiju i njene junačke borce, koji svojim životima dokazuju svoju visoku svijest u borbi hrv. naroda protiv fašističkih razbojnika. — Stranački interesi i pogledi ne smiju da nas u ovim odsudnim časovima zaslijepe i razdvoje. Ulaskom u narodno-oslobodilačku borbu nitko se ne treba odricati svoje stranke, svog programa. Narodno-oslobodilački pokret ne predstavlja stapanje stranaka i ideologije, već je to organizacioni oblik zajedničke saradnje svih naprednih, demokratskih, slobodoumnih i rodoljubivih elemenata. Program toga pokreta je jasan i određen: Istjerivanje faš. okupatora iz naše zemlje, vraćanje u sastav Hrvatske Istre, Dalmacije, Primorja, Međimurja, kao i istrbljenje fašističkih plaćenika i narodnih izdajica — Pavelićevih »ustaša«. U selu ili gradu, u gorama i ravnicama, gdjegod ima svijesnih Hrvata, treba da se osnivaju odbori Narodno-oslobodilačke fronte. Svaki onaj tko u tom pokretu surađuje, on vrši svoju svetu, nacionalnu i patriotsku dužnost. Tko pak nije sposoban da se digne iznad ličnih i stranačkih interesa i tko s nama ne surađuje postaje sukrivcem svih nedaća koje su se okomile na naš jadan hrvatski narod.

Objavljeno u »Glasu naroda za Hrv. Primorje«, glasilu nacionalno-oslobodilačkog fronta, br. 1. od 1. septembra 1941, str. 3 i 4. — Preštampao Petar Strčić u »Kamovu«, prosinac 1971, II, 13, str. 13, i u Knjižici »Primorski vjesnik« 1941. Izbor članaka o Hrvatskom primorju, Istri i Gorskom kotaru. Rijeka 1972, str. 47—48. Mala biblioteka Muzeja narodne revolucije u Rijeci.

Veljko Kovačević

3.

O DOLASKU U SELCE U SEPTEMBRU 1941. GODINE S PROF. IVOM MARINKOVIĆEM

Na putu od Zagreba za Gorski kotar i Hrvatsko primorje zajedno s Ivom Marinkovićem, profesorom, mitrovačkim robijašem i istaknutim revolucionarom, bile su nam već zastarjele propusnice, a više nismo bili sigurni ni u naše falsifikovane legitimacije. Svraćajući uz put u Dubrave, Ogulin, Srpske Moravice i Delnice i obilazeći partijske jedinice i Delničku partizansku četu, naše su propusnice bile zastarjele za nekolikodana. U Fužinama su nas 8. septembra 1941- godine legitimisali italijanskikarabinijeri. Sigurno bismo prošli vrlo teško da nije bilo Ivovog talijanskog jezika, koji je govorio kao svoj maternji jezik, pa mu je vrlo lako uspjelo da izigra karabinijere. Šta više, s njima smo se srdačno pozdravili i nastavili smo naš put nieške do partizana, do Bribirske čete. Naime, borci te čete bili su kod Liča u akciii na jedan magazin eksploziva i s Ilijom Gromovnikom rušili su orugu. Obje akcije su im uspjele. One su izvršene 9. sentembra 1941. godine.

Još u toku puta Ivo je govorio da moramo što prije da stignemo do Selaca. Međutim, kad smo se popeli na Viševicu u logor Bribirske čete, noseći i sami sanduke eksploziva na leđima, morali smo tu ostati dva-tri dana. Talijani su naime bili izašli iz Primorja na Lukovo i krenuli prema Viševici, paleći kolibe i šumske stanove.

Kad su Italijani počeli da se povlače prema Bribiru, mi smo se dogovorili da idemo odmah za njima, jer je trebalo što prije doći do Selaca, gdje smo, po Ivovim riječima, morali dobiti nove legitimacije i propusnice. Prateći tako Italijane na kilometar dva iza njih, spustili smo se u Bribir. Vodio nas je jedan Bribirac i preporučio nam da je jedino prenoćište, gdje ne bismo bili sumnjivi, kod Milke krčmarice (Rašine) u Bribiru. Bribirci su na nju gledali poprijeko. Ona je držala svoju kafanu, gdje su se skupljali talijanski oficiri i bekrijali.

Prvim mrakom mi smo bili pored Milkine kuće. Unutra je bio pravi lom od italijanskih oficira. Kako da i ne bude, kad su uspješno završili svoj izlet u planinu a da se nisu susreli s partizanima-

Naš vodič je ušao unutra napomenuvši nam da se mi malo udaljimo, da pozove Milku da izađe. Ubrzo smo ga vidjeli kako stoji s Milkom pored kuće. On nas je predstavio kao trgovce drvom, kao neke izvoznike i rekao da bi trebalo da nas primi na prenoćište. Milka nas je pogledala malo zazorno i reče nam da malo pričekamo, da će se odmah vratiti. Bojeći se kakve opasnosti, mi smo se opet poodmakli. Uto čujemo kako nas ona poziva. Mi se ponovo vratimo. Milka je u ruci držala lonac pun crnog vina i poslužila nas. Pošto smo malo popili, uzela nas je pod ruku i uvela na sprat gdje nam je pokazala sobu u kojoj treba da prespavamo...

— Dobro je — mislimo — vidi žena da imamo para pa hoće da iskoristi priliku.

Ubrzo je u našu spavaću sobu došla večera, piće, grožđe, smokve, pa je to bila naša najbolja večera od Zagreba do Primorja. Novaca smo imali i nije bilo razloga da zaziremo od tako dobre večere.

Poslije večere legli >smo da spavamo, slušajući dolje ispod nas urnebes talijanskih oficira.

Kad smo ustali, već je čekao doručak pored kreveta. Naše su košulje bile oprane, odijela dobro očišćena i opeglana...

— Dobro je, dobro, hoće žena da iskoristi priliku — mislimo-

Pošto je trebalo žuriti za Selce, pozvali smo Milku i pitali je šta smo dužni. Ona će na to:

— Šta ste dužni? Zar vi nešto dugujete ovdje?

— Dajte, molimo vas, recite nam što prije račun jer nam se veoma žuri — pitamo dalje.

— Nema nikakvog računa. Vi niste ništa dužni. U mojoj kući za vas je besplatno. Neću propasti zbog toga.

Zagledali smo se začuđeno. Marinković izvuče dvije hiljadekuna (što tada nije bio mali novac) i stavi ih na sto. Ali Milka ihbrzo zgrabi i reče:

— Ili ih stavite u džep ili ću ih odmah pocijepati. Drugovi moji, znam ia da vi niste obični drugovi. Vi ste odozgo, odozgo, o vašim drvima pričajte vi nekom drugom, da da, znam ja da ste vi odozgo, s vrha, s vrha. Kod mene ne plaćaju ni ovi odozdo, a kamo li vi.

Svi pokušaji da platimo bili su bezuspješni. Tako se završilo prenoćište »kod sumnjive Milke«, koja će kroz nekoliko mjeseci biti uhapšena i povedena u koncentracioni logor.

Od Milke smo krenuli pješke do Selaca kako bi što prije stigli, dobili navodno legitimacije i propusnice, povezli se do Plasa i otišli u Karlovac na sastanak s Krašom. Put do Selaca pao nam je veoma teško, sretali smo brojne italijanske patrole, grupe vojnika, ali srećom niko nije tražio naše legitimacije, ni propusnice dobivene u Zagrebu, a kojima je rok bio istekao prije punih 15 dana.

Po dolasku u Selce, gdje se vrzmalo mnogo Italijana, nismo mogli osjetiti ljepotu ovog izuzetno lijepog primorskog mjesta. Nju je bila zagadila okupatorska cokula i jedno napeto ratno stanje, Nije se tada tu pucalo, ali je mjesto odavalo frontovski miris.

Naša veza, koju je trebalo pronaći, bio je Vjekoslav Lončarić, opštinski delovođa. Pravo da kažem, nekako sam zazirao- Čovjek na vlasti a partijska veza. I Marinković i ja znali smo javku kojom je trebalo da dođemo kod njega kao i lozinku kojom je trebalo da on odgovori na naše predstavljanje. Sjećam se da ga nismo odmah pronašli, da je trebalo uspostaviti vezu s njim opet preko nekoga kako ne bismo dolazili u opštinsku zgradu. I najzad nakon nekoliko sati sreli smo toga čovjeka. Odmah u prvom susretu sve moje predrasude pale su u vodu. čovjek nas je primio po onom našem ilegalnom protokolu. Nismo imali posebnih fotografija već smo mu dali stare legitimacije pa da iščupa iz njih fotografije i da napravi legitimacije i propusnice na što duži rok.

Naravno, on nam nije mogao dati legitimacije za nekoliko minuta ili za pola sata, jer je i on morao da krijući koristi opštinske žigove i da obezbijedi sigurne legitimacije. Te legitimacije nisu mogle biti krivotvorene. Jedino naša imena bila su krivotvorena, jer nismo smjeli u njih unijeti svoje pravo ime i prezime. Čini mi se da smo njemu propustili da nas on krsti.

Dok on obavi sav taj posao, mi smo otišli u Crikvenicu na našu slijedeću vezu da bi prenoćili, svršili svoj posao i tu sačekali da nam dođu isprave iz Selaca. Sve je išlo po najboljem planu. U Crikvenici smo našli Viktora Bubnja, člana Okružnog komiteta i rukovodioca okružnom tehnikom partijskog komiteta. Kao i u Selcima, i Crikvenica je bila puna Italijana, a policijski čas počinjao je rano. Međutim, baš u to vrijeme, uoči policijskog časa uveče, nije bilo pametno nalaziti se u kući, jer su obično tada počinjale racije i traženje sumnjivih, pa nas je Viktor poveo u bioskop da bi tu utukli dva sata vremena. Gledali smo, koliko se sjećam, neki loš film ne misleći ništa na ono što se dešava na ekranu već isključivo hoće li biti sve u redu s legitimacijama i propusnicama.

Poslije predstave u bioskopu došli smo u stan gdje je živio Viktor Bubanj, a to je bilo kod njegove buduće žene i njenih roditelja. Oni su nas primili veoma srdačno kao najbolje prijatelje-

Ujutro su u našim rukama već bile legitimacije i isprave, koje su, ne znam kako, donijete u Viktorov stan. Uzeli smo ih, pozdravili se s gostoljubivim domaćinima, sjeli u autobus do Plasa i onda otputovali vozom u Karlovac.

Međutim, naš kontakt s Vjekoslavom Lončarićem i s drugim našim ljudima s kojima smo imali vezu odnosio se u prvom redu na organizaciju ustanka. Primorje i Gorski kotar već su tada bili oživeli na veliko Pokretom i sve učestalim akcijama na ceste, na prugu i na razne druge objekte. A dolazak Iva Marinkovića u Primorje i Gorski kotar u to vrijeme bio je od izuzetnog značaja. Moj je zadatak bio da idem s njim, da upoznam prilike partijske organizacije, jer sam već prije polaska iz Zagreba bio određen od CK KPH za komandanta jedinica u Primorju i Gorskom kotaru i imao partijska zaduženja.

U akciji kod Fužina na magazin i na prugu upoznali smo se sa dva istaknuta primorska rukovodioca, već glasovitim Tomom Strižićem iz Bribira i Nikolom Carom-Crnim iz Crikvenice, mojim starim poznanikom iz Španskih rovova. On će kasnije odigrati značajnu ulogu u borbama protiv okupatora ističući se, kao i Toma Strižić, izuzetnim herojskim držajem.

Eto, to je bio moj prvi susret i poznanstvo s jednim drugom iz Selaca, naime s Vjekoslavom Lončarićem. Nešto kasnije, širenjem Pokreta, došlo je mnogo Selčana u partizane i moje poznanstvo proširilo se na desetine i desetine. Ja ih i danas pamtim kao istaknute borce, a od kojih su mnogi položili svoj život u borbi za oslobođenje naše zemlje.

Ovaj zapis napisao je autor 8. listopada 1970. za ovu knjigu rta molbu Odbora za pripremu knjige.

4.

LETAK NARODNOOSLOBODILACKOG ODREDA »MATIJA GUBEC«
OD 6. XI 1941.

PRIMORCI! HRVATI!

Narodno oslobodilački borbeni odred »Matija Gubec«, četa odabranih sinova našeg kršnog Primorja obraća se Vama, braćo Primorci i Primorke. Vi ste do sada imali prilike da o nama čujete svakojake klevete izdajica i plaćenika, i da sa razbojničke štampe faš.(ističkog) okupatora i njihovih slugu Pavelićevih bandi, naslušate njihovih priča o našim zlodjelima.

Sada je došao čas osvete nad podlim izdajicama krv.(atskog) naroda i njihovim gardama — pa mi baš u tom času tražeći Vašu pomoć i suradnju, pružajući Vam sve naše snage, obraćamo Vam se, da čujete istinu o nama i našem radu.

Braćo! Već preko sedam mjeseci čami naš narod u groznom ropstvu. Hrv.(atski) narod izdali su i prodali Pavelićevi razbojnici; naše bogato Međumurje, divnu Dalmaciju i Primorje prodali su tuđinskim fašistima, a nje.(mačka) faš.(istička) vojska i policija potpuno gospodari i harači širom cijele naše domovine. Našu braću, našu djecu tjeraju u bratoubilački rat proti pravedne borbe bratskih sovjetskih naroda, a naše žito, meso, mast i sve ostale živežne namirnice grabe i lopovski odnose od naših domova. U našoj zemlji već sada vlada glad i bijeda, a kakva će tek biti ova teška i duga zima?

Kao pošteni hrv.(atski) rodoljubi, odbivši odlučno izdajući nalog Pavelićevih bandi, da se pokorimo njima i njihovim gardama, mi smo braćo, od prvog časa ustali proti svega toga, sklonili smo se u naše šume, planine i pridružili se hiljadama braće iz "svih krajeva naše domovine i drugih bratskih naroda — odakle faš.(ističkim) gadovima svaki udarac vraćamo dvostruko, noseći visoko zastavu osvete i slobode! Priključivši se tako sil-
noj oslobodilačkoj vojsci bratskih sovjetskih naroda mi smo preuzeli na sebe dužnost da štitimo Vas i čitavo naše Primorje, od svih faš.(ističkih) i izdajničkih gadova — vjerni velikim suborcima M. Gupcu, čije počasno ime nosimo i slavnim Uskocima, braničima Jadrana i Primorja od tuđinskih razbojnika.

Danas smo, braćo Primorci, u Vašoj neposrednoj blizini. Spustili se do Vaših stanova, da kaznimo pljačkaše, izdajice, palikuće iz redova fašističkog) okupatora i domaćih ustaških izdajica, da osvetimo hiljade ubijenih hrv.(atskih) nevinih sinova i žrtava sa čitavog Primorja.

ALI NITKO OD VAS NEKA SE NE BOJI I NIKOME MEĐU VAMA NEĆE PASTI NI VLAS S GLAVE. MI DOBRO ZNAMO TKO SU I GDJE SE NALAZE IZDAJICE HRV (atskog) NARODA. MI ĆEMO LAKO DO NJIH DOĆI! Jer nama je stalo da budemo zaštitnici hrv.(atskog) Primorja, borci za njegova prava i njegove slobode — vojska svih onih koji stenju pod faš.(ističkim) jarmom, bez obzira na njihovu stranačku, vjersku ili rasnu razliku. Mi smo vjerni i ostaćemo vjerni zakletvi koju smo pred hrv.(atskim) narodom položili!

UJEDINITE SE SVI U SNAŽAN NARODNI OSLOB.(ODILAČKI) FRONT!

DA ŽIVI BORBA HRV.ATSKOG) NARODA ZA SLOBODU!

DA ŽIVI BORBA SVIH NARODA ZA SLOBODU!

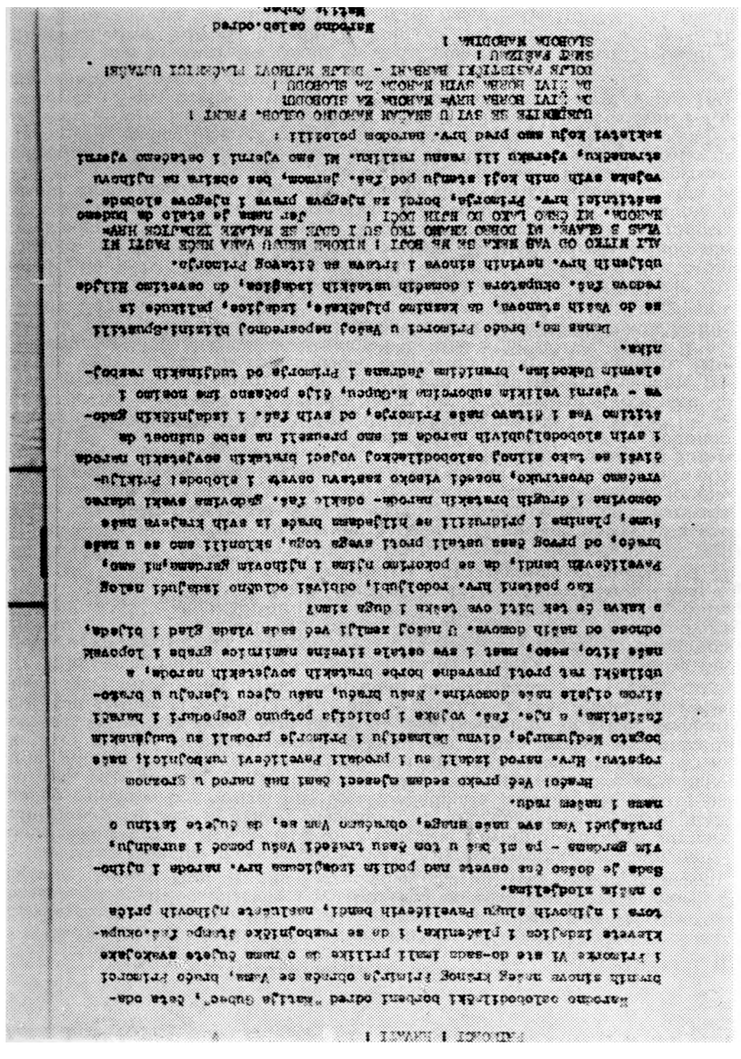
DOLJE FAŠISTIČKI BARBARI — DOLJE NJIHOVI PLAĆENICI USTAŠE!

SMRT FAŠIZMU!

SLOBODA NARODU!

Narodno oslob.(odilački) odred
Matija Gubec

Tekst letka prema fotosnimku XXVIII/87 u Centru za historiju radničkog pokreta i NOR-a u Rijeci.

Faksimil letka br. 4.

5.

PRVA OMLADINSKA DESETINA

Bio je početak ožujka 1942. godine. Partizanski logor »Kozarsko« u bribirskoj šumi i u njemu bila je stacionirana četa 2. bataljona »Matija Gubec« Narodno oslobodilačkog i partizanskog odreda Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. Zima je bila još u punoj snazi s vrlo visokim snijegom.

U svega nekoliko dana došao je veći broj dobrovoljaca, mahom omladinaca-skojevaca, uglavnom iz Bribira i Selaca. Dovoljno oružja za sve nas nije bilo, a što nas je malo i iznenadilo. Ali nije dugo trebalo da se nelagodno osjećamo bez oružja. Nas deset omladinaca pozvani smo u stroj na snijegu, gdje nam je komandir saopćio da idemo u Drežnicu u prvi bataljon »Marko Trbović« za jedno kraće vrijeme. Od komandira sam dobio kovertu u kojoj je bila maršruta, a koju sam trebao predati komandantu odreda- Osim toga dobio sam nalog da sam odgovoran za cijelu desetinu čiji sam desetar za vrijeme ovoga puta. S kurirom na čelu krenuli smo više tužni nego radosni, jer nismo znali kuda idemo i zašto.

Bilo nas je ravno deset i to: Kraljić Josipa Vlado, r. 1925, Lončarić Bogoslava Veljko, r. 1925, Smojvir Slavka Stanko, r. 1923, Spoja Dragutina Slavko, r. 1923, Stipeč Ludviga Iva, r. 1924 i njegov brat Stipeč Ludviga Mihovil, r. 1925, svi iz Bribira, zatim Antić Nikole Marijan, r. 1922, Antić Jurja Josip, r. 1922, Antić Ivana Marijan, r. 1922. i Antić Nikole Luka, r. 1924, svi iz Selaca, dakle šest Bribiraca i četiri Selčana, omladinci od 17 do 20 **godina.**

U koloni po jedan po smrznutom snijegu koračali smo nepoznatim stazama i razmišljali svaki za sebe. U pismu je pisalo da se upućujemo na »vatreno krštenje« za dva mjeseca. Niti jedan od nas nije znao što to znači vatreno krštenje. Nagađali smo i komentirali, ali sigurnog odgovora nije bilo. Nakon višesatnog marša došli smo na Stalak, gdje smo se u lugarskoj kući odmorili. Tu je stanovao naš stariji drug koji nas je nahranio kuhanim krompirom. Vjerovali smo da ovaj drug možda zna što je to vatreno krštenje, pa smo ga i upitali. Nakon dužeg razmišljanja reče nam da kad je služio vojsku tako su im govorili kad su išli na prvo gađanje puškom. Vjerovali smo da smo konačno odgonetnuli ovaj vojnički naziv. Istovremeno gotovo zajedno smo ustanovili da smo i mi svi već pucali iz puške za vrijeme kapitulacije stare Jugoslavije, kad je pušaka i municije bilo svuda. Zato su nas u četi trebali pitati a ne da nas šalju bez razgovora.

Krenuli smo naprijed da bi u kasno poslije podne došli u selo Tomići gdje je bio štab odreda, koji je bio smješten u jednoj kući u ovom malom selu koje još nije znalo za razaranja. U štabu odreda primio nas je komandant Veljko Kovačević i komesar Ivo Vejvoda. Bili su radosni kad su vidjeli nas mlade dobrovoljce. Kao vođu grupe primili su me u svoju sobu i dugo smo razgovarali. Kad je drug Veljko doznao da sam ja iz Selaca odmah me je pitao gdje se nalazi Vjekoslav Lončarić, općinski blagajnik, od kojega je dobio legitimaciju na tuđe ime. Drug Vjekoslav je tada, 1941. godine, bio sekretar partijske organizacije u Selcima, a Veljko Kovačević je iz šume dolazio u Selca zajedno s Ivom Marinkovićem. I Kovačeviću i Vejvodi bilo je drago kad su saznali da sam ja brat Vicka Antića, njihovog druga iz španjolskog građanskog rata.

Dok smo razgovarali i čekali da dođu saonice koje će nas prebaciti u Drežnicu, drug Vejvoda naredio je kuharici da nam ispeku »police«. To me je obradovalo, jer sam mislio da je to nešto bolje što do sada nisam jeo. Nedugo zatim kuharica je donesla meni na limenom tanjuru moj dio polica. Ostao sam iznenađen kad sam vidio da su to pečeni krompiri razrezani na polovinu. Koliko novoga samo u ovom jednom danu! Ovdje smo doznali da vatreno krštenje znači proći kroz borbene akcije- A to ćemo

imati prilike u bataljonu »Marka Trbović«, koji se često susreće s neprijateljem.

Sjeli smo u saonice s konjskom zapregom i to svi po prvi put u životu. Već je bio mrak kad smo došli u selo Drežnicu. Raspodijeljeni smo po kućama da prenoćimo. Veljko Lončarić i ja zajedno smo bili u istoj kući. Vlasnik, stariji seljak, očinski nas je primio i ugodno se iznenadio kad je čuo da smo Hrvati iz Hrvatskog primorja, kuda je on često odlazio da prodaje svoje poljoprivredne proizvode. Imao je dvije lijepe kćeri naših godina. Odmah je zapovijedio da ugriju vode da bi mogli osvježiti naše umorne noge. Dok smo večerali, voda se ugrijala. Omladinke ,su toplu vodu ulile u dva drvena suda i stavile ih pred nas. To je bio znak gostoprimstva i drugarstva koje se je stvaralo između naroda i partizanske vojske. Tako se je kovalo bratstvo i jedinstvo između Hrvata i Srba.

Drugi dan svrstali smo se u prvi vod prve čete prvog bataljona »Marko Trbović NOP odreda. Komandir našeg voda bio je Nikola Kršul iz Selaca. Kad smo se postrojili i primili oružje, komandir nas je obradovao. Saznali smo da bi se naš vod nalazio na čelu postrojenog Primorsko-goranskog partizanskog odreda. Obuzela nas je radost i postali smo gordi na ono što jesmo i što ćemo biti.

Pred nama je stajala duga i teška borba. Duža i teža nego što smo mogli zamisliti- Svaki pripadnik ove naše, vjerujem, prve omladinske desetine u našem kraju, prošao je svoj put borbe na svoj način, dijeleći sudbinu čitave naše revolucije. Kad sam se poslije rata interesirao za sudbinu mojih drugova iz ove desetine, saznao sam slijedeće: Antić Nikole Marijan i Antić Jurja Josip poginuli su kao borci 35. divizije u istom danu i istoj borbi 27. veljače 1944. kod Škara u Lici. Stipeč Ludviga Ivan poginuo je 1942. kod Modruša, njegov brat Mihovil poginuo je 1943. kod Jasenka, Spoja Dragutina Slavko poginuo je 1943. kao borac prateće čete Vrhovnog štaba, Smojvir Slavka Stanko poginuo je 1943. kao borac prateće čete Vrhovnog štaba u Crnoj Gori. Dakle, šestorica njih nisu imali sreće preživjeti i dočekati slobodu.

Takva je bila sudbina ove omladinske desetine. Bila je to mladost koja je voljela živjeti, ali joj nisu dali.

Zapis Luke Antića »Prva omladinska desetina« napisan je za ovu knjigu na molbu Odbora za pripremu knjige.

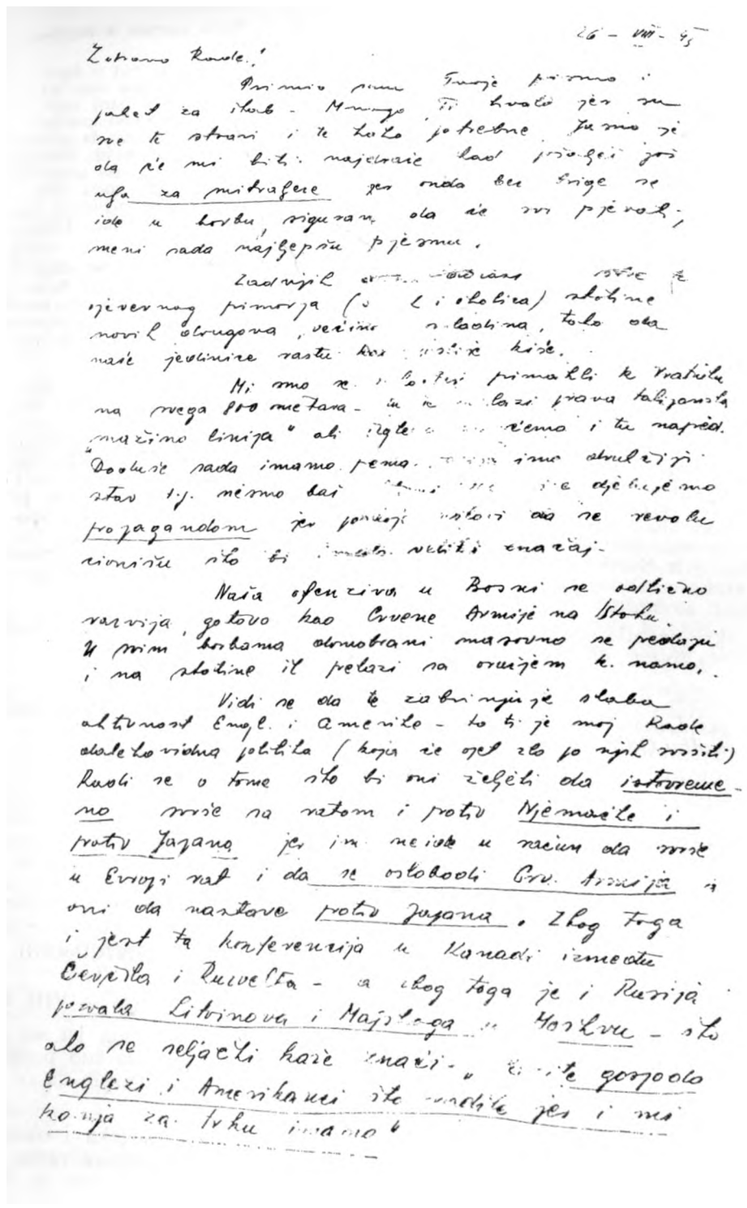
6.

PISMO VIKTORA BUBNJA UPUĆENO IVANU BROZIČEVIĆU-RADI

Zdravo Rade! (26 — VIII 43.)

Primio sam Tvoje pismo i paket za štab. Mnogo Ti hvala jer su sve te stvari i te kako potrebne. Jasno je da će mi biti najdraže kad pošalješ još *ulja za mitraljeze* jer onda bez brige se ide u borbu, siguran da će svi pjevati, meni sada najljepšu pjesmu-

Zadnjih dana dolaze iz Istre i sjevernog primorja (Sušaka i okolica) stotine novih drugova, većinom omladina, tako da naše jedinice rastu kao poslije kiše.

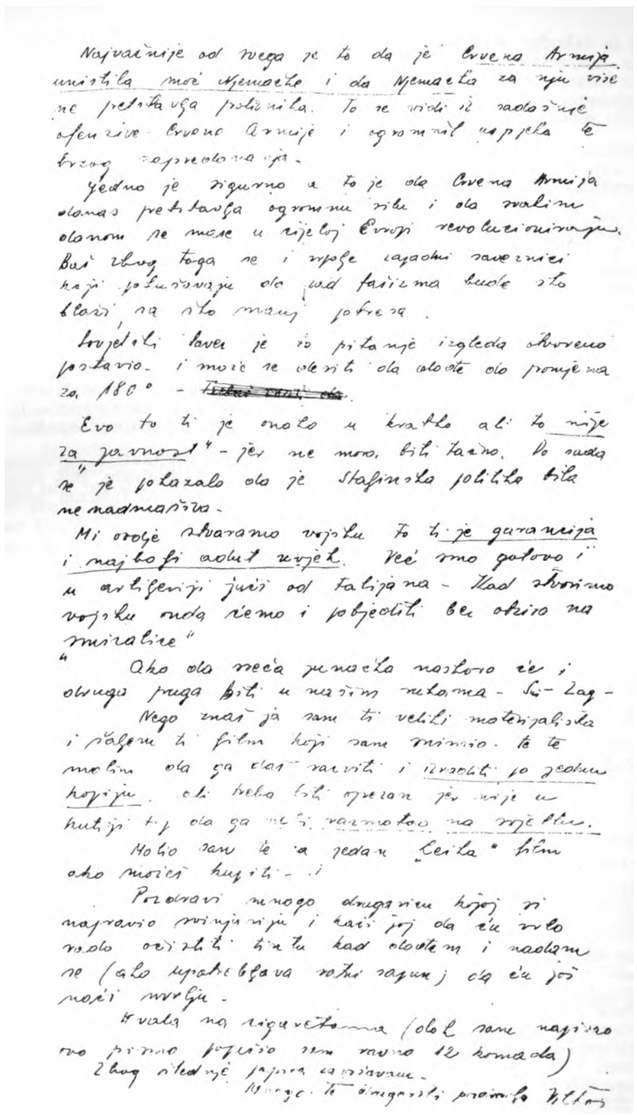
Zdravo Rosie!

Primio sam tvoje pismo i
jutel za Stoke - Mandeville, ti hvala jer se
ne te strani i te koje potrebne. Jesmo se
ola pè mi biti najsretnije kad pošalješ još
uša za mitraljeze jer onda bez brige se
iole u borbu, riješen, ola ne ovi pješaci;
meni nada najgepše pjesme.

Sadnjil ... ovdje ... rotic
sjevernog primorja (s Cisolica) sloline
novih otrugova, vezine s laslina, tolo ola
naše jesenine raste kao prije kiše.

Mi smo se ... pripremili primalli te vratila
na pruga 800 metara - ja se nalazi prava talijanska
uzačina linija" ali ... nemo i te napred.
Doduše nada imamo pemo ... ima otuljenja
stav tj. mismo bai ... ga dječjepemo
propagandom jer pandzi ... oto se revolu
cionirše sto ti ... nesto veliki enaciji.

Naša ofenziva u Bosni se odlično
razvija, gotovo kao Crvene Armije na Stoke.
U prim' borbama otmobrani masovno se predaju
i na stotine il pelazi na oruzjem k. nama.
Vidi se da je zabrinjuje slaba
altivnost Engl. i Amerike - to ti je moj Rasole
dalekovidna politika (koja se opet slo po njih mrsili)
Rasli se o tome sto bi oni zeljeli da istrcavanje
no mrsie na natom i protiv Njemacke i
protiv Japana jer im nejde u racun da mrse
u Evropi nat i da se oslobodi Crv. Armija a
oni da nastave protiv Japana. Zbog toga
i jest ta konferencija u Kanadi izmedu
Cerčila i Ruzvelta - a zbog toga je i Rusija
pozvala Litvinova i Majskoga u Moskvu - sto
ako se nejaceli kaze znaci. ... te gospodo
Englezi i Amerikanci ste ... jes i mi
hocemo za ... imamo ...

Najvažnije od svega je to da je Crvena Armija uništila moć Njemačke i da Njemačka za nju više ne predstavlja poteškoća. To se vidi iz zadnje ofenzive Crvene Armije i ogromnih uspjeha te brzog napredovanja.

Jedno je sigurno a to je da Crvena Armija olakšava protivnika ogromne žrtve i da svakim olakšanom ne može u njezinoj Europi revolucioniranje. Baš zbog toga ne i mnoge zapadni saveznici koji pokušavaju ola pod fašizma kuće što kažu na što manje potrese.

Inače, kako je to pitanje izgleda skroz postavio - i može se okrenuti da okrete oko pruge za 180° - ~~[illegible]~~.

Evo to ti je onako u kratko ali to nije za javnost - jer ne smeo biti tako. Ko zna ne je polazalo oko je Staljinska politika bila nemaštovita.

Mi oružje stvaramo vojsku to ti je garancija i najbolji adut uzet. Već smo gotovo i u artiljeriji jači od talijana - Kad stvorimo vojsku onda ćemo i pobjediti bez otpora na ruskome."

Oko oko neće jenačko nosioce će i obrnuto puga biti u raznim rukama - Ha - Zag -

Nego znaš ja sam ti veliki matematičarka i pošaljem ti film koji sam snimio. To te molim ola ga dat razviti i izvaditi je jedan kopiju. ali beko bi opasan je nije u kutiji tj ola ga neki razmotao na svjetlu.

Hoću sam ti ja jedan "Leica" film oko nisicu kupiti - i

Pozdravi mnogo drugaricu kojoj si napravio svinjicu i kaži joj ola će vrlo rado otići kinu kad otodem i naslonu se (ala upamtebljava neki razum) da će još moći mrcinu.

Hvala na razgovorima (obol sam napisao ono prvo pozivno na ravno 12 komada)

Zbog sledeće pošiljke se javljam.

Mnogo te dragi pozdravlja Viktor

Faksimil pisma Viktora Bubnja.

Mi smo se također primakli k Vratniku na svega 800 metara — tu se nalazi prava talijanska »mažino linija« ali izgleda da ćemo i tu napred. Doduše sada imamo prema Talijanima drukčiji stav t. j. nismo baš aktivni već više djelujemo *propagandom* jer postoje uslovi da se revolucionišu što bi imalo veliki značaj.

Naša ofenziva u Bosni se odlično razvija, gotovo kao Crvene Armije na Istoku. U svim bormaba domobrani masovno se predaju i na stotine ih prelazi sa oružjem k nama.

Vidi se da te zabrinjuje slaba aktivnost Engl. i Amerike — to ti je moj Rade dalekovidna politika (koja će opet zlo po njih svršiti). Radi se 0 tome što bi oni željeli da *istovremeno* svrše sa ratom i protiv *Njemačke 1 protiv Japana,* jer im ne ide u račun da svrše u Evropi rat i da *se oslobodi Crv. Armija* a oni da nastave *protiv Japana.* Zbog toga i jest ta konferencija u Kanadi između čerčila i Ruzvelta — a zbog toga je i Rusija *pozvala Litvinova i Majskoga* u Moskvu — što ako se seljački kaže znači — *»Pazite gospodo Englezi i Amerikanci što radite jer i mi konja za trku imamo.*

Najvažnije od svega je to da je *Crvena Armija uništila moć* Njemačke i da Njemačka za nju više ne pretstavlja protivnika. To se vidi iz sadašnje ofenzive Crvene Armije i ogromnih uspjeha te brzog napredovanja.

Jedno je sigurno a to je da Crvena Armija danas pretstavlja ogromnu silu i da svakim danom se mase u cijeloj Evropi revolucioniraju. Baš zbog toga se i vrpolje zapadni saveznici koji pokušavaju da pad fašizma bude što blaži, sa što manje potresa.

Sovjetski Savez je to pitanje izgleda otvoreno postavio — i može se desiti da dođe do promjena za 180°.

Evo to ti je onako u kratko ali to *nije za »javnost«* — jer ne mora biti tačno. Do sada se je pokazalo da je Staljinska politka bila nenadmašiva.

Mi ovdje stvaramo vojsku to *ti je garancija i najbolji adut* uvijek- Već smo gotovo i u artiljeriji jači od Talijana. — Kad stvorimo vojsku onda ćemo i pobijediti bez obzira na »smicalice«.

Ako da sreća junačka naskoro će i druga pruga biti u našim rukama — Suš—Zag.

Nego znaš ja sam ti veliki materijalista i šaljem ti film koji sam snimio — to te molim da ga daš razviti i *izraditi po jednu kopiju,* ali treba biti oprezan jer nije u kutiji t. j. da ga ne bi razmotao na svjetlu.

Molio sam te za jedan »Leika« film ako možeš kupiti — !

Pozdravi mnogo drugaricu kojoj si napravio svinjariju i kaži joj da ću vrlo rado očistiti tintu kad dođem i nadam se (ako upotrebljava ratni sapun) da ću još naći mrlju.

Hvala na cigaretama (dok sam napisao ovo pismo popušio sam ravno 12 komada).

Zbog štednje papira završavam.

Mnogo Te drugarski pozdravlja
Viktor

Pismo Viktora Bubnja sačuvao je Ivan Brozičević-Rade i ustupio ga za objavljivanje u ovoj knjizi.

7.

GOVOR NA PROSLAVI OKTOBARSKE REVOLUCIJE U SELCIMA 6. XI 1943.

Drugovi i drugarice,

Sutrašnji dan 7. novembra pada proslava Velike oktobarske socijalističke revolucije. Mi smo se ovdje skupili da u oči te velike opće narodne proslave manifestiramo i pridružimo se toj velikoj proslavi, koju slavi u slobodi šestina zemaljske kugle.

Drugovi i drugarice, u ime KK KPH Crikvenica pozdravljam ovu večerašnju proslavu, predvečerje Velike oktobarske socijalističke revolucije, sa drugarskim pozdravom Smrt fašizmu! (Otpozdrav: Sloboda narodu!). Uspostavljena je diktatura proletarijata, diktatura većine nad manjinom na demokratskom načelu, predana je zemlja seljacima i tvornica radnicima. Potlačeni, izrabljeni i obespravljeni narodi carske Rusije, na čelu s proletarijatom, naoružani marksizmom, rukovođeni Boljševičkom partijom na čelu s neumrlim Lenjinom i drugom Staljinom svrgli su kmetstvo, vlastelu i kapitaliste i postavili temelje novog sovjetskog uređenja na načelima jednakosti, slobode i prava.

Nikada se taj veliki blagdan nije tako veličanstveno slavio kao ove godine, kada se bratska Crvena armija približuje granicama Rajha, granicama one zemlje koja je sa svojom krvavom čizmom fašizma htjela da zgnječi sve slobodoljubive narode, koja je htjela da izbriše i istrijebi sa zemljine kugle sav slavenski narod. Htjeli su iz slavenskog čovjeka stvoriti roba, svaki Nijemac mislio je biti Führer i komandovati.

Ta »nepobjediva« Hitlerova vojska pred kojom je strepio od straha cijeli svijet, ta vojska koja nije znala za bježanje, danas u očajnom bjekstvu ostavlja ratni materijal pod udarcima Crvene armije. Zahvaljujući Crvenoj armiji, čedu Velike oktobarske revolucije, planovi su razbojnika, pljačkaša, bandita i krvnika propali i pretvorili se u pravu katastrofu. Od Staljingrada do Kijeva Crvena je armija zadala brojne užasne udarce fašističkim bandama i stvorila sve uvjete za brzo njihovo uništenje i za pobjednosno dokončanje rata, ali na putu tome brzom dokončanju rata stoji do danas nedovoljna aktivnost saveznika, Engleske i Amerike. Samo to što Hitler u zaleđu nema druge fronte krivnja je što nije još okončan rat, jer 90% težine rata snosi Crvena armija, a 10% naša NOV.

Osovina je pukla, prelomila se pod snažnim udarcima Crvene armije i naše NOV. Fašistička Italija izbačena je iz ratnog stroja i potlačeni narod Italije bori se za svoju slobodu.

Kompartija nas je povela u borbu. Komunisti su bili ti narodni heroji, koji su s golim rukama osvajali prve puške i bombe. To su oni koje su sve reakcionarne vlasti u našoj zemlji progonili i bacali iz glavnjače u glavnjaču i nazivali ih protunarodnim elementima, jer su se uvijek borili aa ,slobodu i pravdu. To su oni heroji i borci koji su uspjeli pobjeći iz pandža izdajničkom i reakcionarnom vodstvu HSS, koje je posljednje vrijeme pred slom Jugoslavije sklopilo izdajnički sporazum s beogradskom čaršijom i u mjesto onog što je bilo u programu HSS — sloboda zbora i dogovora, umjesto slobode misli i štampe, slobode svih političkih zatvorenika pojačao se teror i ono malo slobode je oduzeto, te prilikom prvale fašista u našu zemlju, predali su ključeve tamnica i naše prvoborce za slobodu. Sve ostale političke stranke i partije na čelu sa izbjegličkom jugoslavenskom vladom izdale su u najtežim časovima narod i bacili ga u ralje pobješnjele fašističke zvijeri, pokvarenih fašističkih zlikovaca, koji su preko Pavelićevih ustaša, Nedićevih i Dražinih četnika izvršili pokolj svog vlastiog naroda i nezapamćena zvjerstva, kakvih ne pamti povijest čovječanstva. Nije badava bandit i krvnik Pavelić učio toliko godina u fa-

šističkoj Italiji, tamnici i grobnici našeg naroda, kako će izvršiti pokolj i izazvati bratoubilački rat. Sve su to radili vjerni sluge krvavog gospodara za proklete Judine izdajničke pare, klanje i bacanje u peći goruće živih ljudi, silovanje, pljačka i palež, krvnička djela najprije ustaša a poslije i četnika. Najzad su si dali krvave ruke i zajednički haračili, palili i ubijali, dobivajući direktive od izbjegle reakcionarne klike, da udaraju zajednički na NOV s okupatorom. Naša je NOV srasla od mladih partizanskih grupica u brigade, korpuse i divizije, i zadava strah i trepet fašističkim osvajačima i njihovim satelitima. Nikad se naš narod nije borio sam za sebe, uvijek je prolivao krv za razne reakcionarne ciljeve, jer se njima htjelo ratovati- Danas se naš narod po prvi put bori sam za sebe pod vodstvom Kompartije koja nas je povela u borbu i koja je u najjačem jeku borbe u Africi zakrčila put za slanje pojačanja fašistima i prikovala uz sebe 30 fašističkih divizija koje su bile spremne za Afriku i tako doprinijele brzom okončanju rata u Africi. Bratski slavenski narodi sa zasjedanja VI sveslavenskog kongresa u Moskvi šalju nam goruće bratske pozdrave i priznanje našoj NOV, koja je kod ofenzive na Moskvu, koja je bijesnila, prikovala četiri njemačke motorizirane divizije.

Ugledajmo se u sovjetske narode i mobilišimo sve narodne snage u borbu, jer ako budemo čvrsto vezani, front i pozadina, ako budemo i dalje potpomagali naše borce i spremali im obuću i odjeću, i brinuli se za naše ranjenike, potpomagali siromašne obitelji boraca postići ćemo slobodu, toliko željenu slobodu. Samo složnim i jedinstvenim radom postignut ćemo slobodu. Nekoji čekaju kod kuće da će im netko donijeti slobodunatanjuru, ali samo borbom dolazi se do slobode.

Prodor u Primorje to je samo slabost tih bandita i pljačka. U jednom mjestu pljačkaju, u drugom se prave dobri i dijele. U slučaju njihovog prodora narod treba ostati hladan, u svom mjestu.

Savezno gornjem izlaganju možemo spomenuti Atlantsku povelju ukojoj se govori o samoodređenju naroda, pa nam je uz našuborbu i togarancija da ćemo o svojoj sudbini sami odlučivati. Kako je jedan od potpisnika i bratski Sovjetski Savez tim više nam je sigurno da će se to samoopredjeljenje naroda i provesti.

Mnogo još treba doprinijeti žrtava, teški su problemi ishrane, ali narod to neće pokolebati. Treba pristupiti prikupljanju odjeće za naše borce, jer se oni na frontovima smrzavaju.

Konferencija u Moskvi između triju saveznika pokazala je da među njima vlada sloga u pogledu uništenja fašizma i da će zajedničkim snagama što prije okončati rat. U Odbor za Italiju, koji će rješavati pitanje same Italije, i po njoj počinjenih šteta u okupiranim državama, ući će i predstavnik Jugoslavije.

Završavam moj današnji govor, želeći vam srećnu 26. godišnjicu Velike oktobarske socijalističke revolucije s drugarskim pozdravom: Smrt fašizmu.

Živjela Komunistička partija Hrvatske!
živjela Velika oktobarska revolucija!
Živjela 26. godišnjica Velike oktobarske revolucije!
Živjela nepobjediva Crvena armija, čedo Velikog oktobra!
Živio veliki vođa i učitelj drug Staljin!
Živjela Komunistička partija boljševika!
Živjela Kompartija, organizator i rukovodilac NOB!
Živjela NOV i njezin Vrhovni komandant drug Tito!
Slava neumrlom učitelju i vođi drugu Lenjinu!
Živio SSSR, zaštitnik svih porobljenih i ugnjetenih naroda!

Govor je održan 6. XI 1943■ na proslavi 26. godišnjice oktobarske revolucije u Domu prosvjete u Selcima kao poluoslobođenom mjestu na domak njemačkog okupatora u zaposjednutoj Crikvenici.

PRILOZI

POPIS ČLANOVA MJESNE ORGANIZACIJE SOCIJALISTIČKE RADNIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE (KOMUNISTA) U SELCIMA 1919—1920 GODINE

1. **LONCARIC IVAN PERKIN**
2. **LONCARIC LOVRO**
3. **LONCARIC NIKOLA**
4. **LONCARIC PETAR PAPIC st.**
5. **KRŠUL STJEPAN STIPICA**
6. **ANTIC IVAN BARTOLIC**
7. **ANTIC NIKOLA KOMBOL**
8. **JELICIC PETAR BAGIĆ**
9. **LONCARIC LUKA PUŠKAR**
10. **BROZOVIĆ ĐURO**
11. **LONCARIC FABIJAN**
12. **JELICIC MARIJAN MATIČIN**
13. **KRŠUL NIKOLA ŠUNŠUR st.**
14. **ANTIC NIKOLA KOMBOL st.**
15. **BROZOVIĆ JURAJ LANIC**
16. **JELICIC ANDRIJA BOKULIC**
17. **BROZOVIĆ RAFE LANIC**
18. **JELICIC STJEPAN**
19. **KRŠUL JAKOV KNEZ**
20. **ANTIC PAVAO LUDOVIKIN**
21. **POBOR ALBIN**
22. **KRŠUL MIHOVIL BROZINIC**
23. **KRŠUL NIKOLA ŠUNŠUR ml.**
24. **BROZOVIĆ ŠIMUN BROZINIC**
25. **LONCARIC JOSIP ŽIVAC**
26. **LONCARIC NIKOLA MANDUŠIC**
27. **LONCARIC MATE BARINAC**
28. **LONCARIC IVAN**
29. **LONCARIC MATE PUŠKAR**
30. **MALCIC IVAN**
31. **BROZOVIĆ STJEPAN BATICA**
32. **POBOR NIKOLA**
33. **POBOR DANE**
34. **LONCARIC ŠIMUN ŠIMUNOV**
35. **KRŠUL MIHOVIL**
36. **ANTIC DRAGO DUDO**
37. **ANTIC LOVRE DUDO st.**
38. **ANTIC GRGO**
39. **JELICIC LUKA MAHULJA**
40. **KRŠUL FILIP ml.**
41. **KRŠUL IVAN BROZINIC**
42. **POBOR JOSIP GROFICA**
43. **JELICIC ANDRE**
44. BROZOVIĆ ANDRE
45. LONCARIC NIKOLA RATAJ
46. GRŠKO JEROLIM
47. JELICIC JOSIP KUKULJACA
48. JELICIC NIKOLA ROŽIN
49. ANTIC MATO BURIC
50. ANTIC JAKOV KRES
51. LONCARIC TOMO PUŠKAR
52. AHEL STANKO
53. ANTIC MARIJAN KRES
54. POBOR LUKA
55. BROZOVIĆ AUGUSTIN
56. BROZOVIĆ JOSIP MIKULIN
57. ANTIC LOVRO
58. LONCARIC PETAR PUŠKAR
59. KRŠUL GRGO JOŽIC
60. KRŠUL EDO
61. JELICIC SLAVKO
62. JELICIC FRANJO JUREŠKO
63. LONCARIC FRANJO BRUŠIJA
64. BROZOVIĆ JURAJ LANIC
65. LONCARIC MIHOVIL BARINAC
66. JELICIC MATE STANEŠA
67. ANTIC PETAR
68. LONCARIC IVAN BENKO
69. LONCARIC MATE
70. ANTIC JURAJ DUDO
71. LONCARIC PETAR PAPIC **ml.**
72. LONCARIC JURAJ FRANIC
73. ANTIC JOSIP SOKOL
74. LONCARIC NIKOLA PUHIC
75. ANTIC LUKA LUKIN
76. JELICIC JURAJ JUREŠKO **ml.**
77. JELICIC JURAJ JUREŠKO
78. KRŠUL IVAN JOŽIC
79. JELICIC NIKOLA
80. ANTIC STJEPAN DUDO
81. ANTIC PAVAO DUDO
82. JELICIC IVAN BOKULA
83. JELICIC ANTON MAHULJA
84. BROZOVIĆ DRAGO
85. JELICIC JAKOV JURCINA
86. LONCARIC JOSIP MARKOVIĆ

87. LONČARIĆ MATO PERKIN
88. KRŠUL FILIP st.
89. ANTIC JOSIP
90. ANTIC IVAN
91. JELIČIĆ IVAN GRGINIC
92. LONCARIC PETAR PUHIC
93. LONCARIC MIHOVIL PUHIC
94. JELICIC JOSIP ŠPIRO
95. BRUSIJA JERKO
96. ANTIC ANDRIJA KOMBOLIĆ
97. ANTIC NIKOLA PEVERIN
98. JELICIC PETAR
99. LONCARIC IVAN TOMIC
100. LONCARIC PAVAO
101. LONCARIC MATO
102. POBOR JAKOV CRNIC
103. ANTIC ANDRE MORNARIC
104. ANTIC JOSO
105. ANTIC IVAN DUDIC
106. LONCARIC MATE
107. LONCARIC IVAN
108. BROZOVIĆ ROKO
109. LONCARIC PAVAO ROKANCIC
110. JELICIC ANDRIJA
111. LONCARIC ANDRIJA ZVANCIC
112. LONCARIC FRANJO PERKIN
113. JELICIC STJEPAN BOKULIC
114. LINIC PAVAL
115. ANTIC FRANJO LUKIN
116. BROZOVIĆ IVAN BAGATELA
117. KRŠUL IVAN JURINA
118. POBOR IVAN BELAC st.
119. POBOR IVAN BELAC ml.
120. JELICIC PAVAO MONDO
121. POBOR IVAN MIKIC
122. JELICIC JURAJ IVANKO
123. JELICIC JOSIP MAHULJA
124. ANTIC FRANJO LUDOVIKIN
125. JELICIC STJEPAN LUZIN
126. JELICIC STJEPAN MATIČIN ml.
127. ANTIC VICKO DUDO
128. ANTIC FRANJO POLIC
129. POBOR FRANJO KATUNA
130. ANTIC LOVRO TOMINIC
131. LONCARIC ALEKSA
132. KRŠUL BARTOL JOŽIC
133. POBOR LUKA POLCIC ml.
134. AHEL JOSO
135. KRŠUL IVICA
136. BENIC JURAJ
137. LONCARIC STJEPAN STIPICA
138. ANTIC LOVRO DUDIC
139. POBOR IVAN UŠIC
140. JELICIC MIHOVIL BELINA
141. JELICIC ANDRIJA BELINA
142. KRŠUL FRANJO
143. ANTIC PAVAL
144. KRŠUL MIKO PERIŠIN
145. LONCARIC MIHO BURIC
146. GRŠKO NIKOLA MIKULJAN
147. LONCARIC ANDRIJA TOMINCIC
148. LONCARIC NIKOLA
149. POBOR STJEPAN BELAC ml.
150. GRŽICIC MIHAJLO
151. LONCARIC IVAN BUBNJAR
152. LONCARIC IVAN PUHIC
153. JELICIC IVAN IVANKO st.
154. ŠAMANIC IVAN
155. BORNENIŠA STJEPAN*

* Prema originalno)' uplatnoj listini organizacije SRPJ (komunista) Selaca. Faksimil na strani 129 ove knjige.

DOBROVOLJCI U OSLOBODILAČKOM RATU U ŠPANJOLSKOJ

1. ANTIC Mate EMIL, rođen 6. X 1910.
2. ANTIC Nikole VICKO, rođen 2. X 1912.
3. LONCARIC Nikole JOSIP, rođen 27. X 1901.
4. LONCARIC Nikole VLADIMIR, rođen 6. XII 1909.
5. POBOR Stjepana JOSIP, rođen 1. IX 1911.

ČLANOVI ORGANIZACIJE KOMUNISTIČKE PARTIJE U SELCIAIA 1940—1941.

1. **LONCARIC Mihovila VJEKOSLAV, rođen 30. VII 1912.**
2. **JELICIC Ivana IVAN, rođen 11. III 1915.**
3. **KRŠUL Andrije ANDRIJA, rođen 11. VI 1918.**
4. **CAR Franje VLADIMIR, rođen 11. XI 1919.**
5. **KRŠUL Franje MATE, rođen 24. XII 1911.**
6. **LONCARIC Nikole NIKOLA, rođen 17. XI 1901.**
7. **HRELJAC Mate LUDVIK, rođen 18. VIII 1913.**

SEKRETARI PARTIJSKE ORGANIZACIJE U SELCIMA ZA VRIJEME NOB-;

LONCARIC Mihovila VJEKOSLAV, rođen 30. VII 1912. od 1940. do 1943.
LONCARIC Ivana JOSIP, rođen 16. XII 1913. od 1943. do 1945.

ČLANOVI ORGANIZACIJE SKOJ-a U SELCIMA 1940—1941.

1. **LONCARIC Nikole VALENTIN, rođen 16. X 1922.**
2. **ANTIC Nikole LUKA, rođen 18. X 1924.**
3. **BROZOVIĆ Jurja ZVONKO, rođen 23. XI 1923.**
4. **JELICIC Josipa BRANKO, rođen 12. VIII 1921.**

SEKRETARI ORGANIZACIJE SKOJ-a U SELCIMA ZA VRIJEME NOB-a

LONCARIC Nikole VALENTIN, 1941-2.
LONCARIC Mihovila MILICA 1942-3.
BROZOVIĆ Jurja KATICA 1943.
BROZOVIĆ Andrije MARIJA 1943.
LONCARIC Tome IVAN 1944.
ANTIC Nikole STANKO 1944-5.

UZ ORGANIZACIJU SKOJ-a AKTIVNO SU BILI UKLJUČENI U RAD NOP-a 1941-2.

ANTIC Jurja JOSIP, rođen 2. VIII 1922.
ANTIC Ivana MARIJAN, rođen 17. II 1922.
ANTIC Nikole MARIJAN, rođen 7. IX 1922.
ANTIC Stjepana STJEPAN, rođen 20. VIII 1920.
BROZOVIĆ Ivana BRANKO, rođen 30. IX 1919.
BROZOVIĆ Jurja KATICA, rođena 17. V 1925.
BROZOVIĆ Andrije MARIJA, rođena 10. IV 1924.
LONCARIC Ivana IVAN, rođen 1. XI 1921.
LONCARIC Mihovila MILICA, rođena 22. VI 1921.
LONCARIC Ivana MIHOVIL, rođen 15. VIII 1923.
LONCARIC Ivana PETAR, rođen 25. VIII 1921.
LONCARIC Mihovila VILIM, rođen 26. VIII 1923.
LONCARIC Josipa ZVONKO, rođen 10. IX 1923.

ČLANOVI PRVOG NARODNOOSLOBODILACKOG ODBORA U SELCIMA 1941.

1. **LONCARIC Mihovila VJEKOSLAV, rođen 30. VII 1912.**
2. **LONCARIC Nikole NIKOLA, rođen 17. XI 1902.**
3. **LONCARIC Petra PETAR, rođen 10. IX 1903.**
4. **POBOR Vicka IVAN, rođen 22. IX 1911.**
5. **ANTIC Stjepana IVAN, rođen 12. IX 1914.**
6. **JELICIC Jurja JURAJ, rođen 21. V 1908.**
8. **POBOR Ivana MARIJAN, rođen 30. VI 1906.**

UZ PRVI NOO AKTIVNO SU UKLJUČENI U RAD NOP-a

1. **ANTIĆ Andrije ANDRIJA, rođen 20. X 1914.**
2. **KRŠUL Andrije ANDRIJA, rođen 19. XI 1911.**
3. **LONCARIC Ivana JOSIP, rođen 16. XII 1913.**
4. **MAVRIĆ Mihovila BARTOL, rođen 7. IX 1909.**
5. **POBOR Jurja JOSIP, rođen 9. XI 1910.**
6. **LONCARIC Petra PETAR, rođ;en 22. XI 1910.**
7. **SOBOL dr. MATE, rođen 5. XI 1904.**

PREDSJEDNICI I TAJNICI NOO-a U TOKU NOB-a

LONCARIC Mihovila VJEKOSLAV, predsjednik 1941—1943.
LONCARIC Ivana LUKA, predsjednik 1943—1944.
LONČARIĆ Nikole MIHOVIL, predsjednik 1944—1945.

LONČARIĆ, Ivana IVAN, tajnik 1943.
ANTIĆ prof. Silvestra VINKO, tajnik 1944.
MIŠULIĆ Marka MARKO, tajnik 1944—1945.

PRVI ODBOR ANTIFAŠISTIČKOG FRONTA ŽENA OSNOVAN 1942.

1. **MAVRIĆ Marijana KATARINA, predsjednica rođena 21. XI 1916**
2. **ANTIĆ Mate FRANKA, tajnica rođena 12. X 1913.**
3. **BROZOVIĆ Stjepana REGINA, rođena 7. IX 1897.**
4. **BROZOVIĆ Franje PAULINA, rođena 15. I 1905.**
5. **DESMAN Vicka MARIJA, rođena 2. VIII 1905.**
6. **JELIČIĆ Bartola LJUBA, rođena 17. VI 1902.**
7. **KRŠUL Josipa MARGARETA, rođena >„8. X 1904.**
8. **LONČARIĆ Andrije LUCIJA, rođena 2. V 1911.**
9. **POBOR Nikole MARIJA, rođena 22. IX 1913.**
10. **GUČI ZDENKA, učiteljica rođena 10. IX 1897.**

ORGANIZIRANI UČESNICI NOB-a 1941—1945.

ANTIĆ Andrije ANDRIJA, rođen 20. X 1914. poginuo 1942.
ANTIĆ Nikole BOŽIDAR, rođen 22. IX 1920. poginuo 1944.
ANTIĆ Jurja BRANKO, rođen 18. X 1925. poginuo 1944.
ANTIĆ Josipa DRAGUTIN, rođen 6. IV 1929.
ANTIĆ Ivana DRAGUTIN, rođen 6. X 1909.
ANTIĆ Mate EMIL, rođen 6. X 1910.
ANTIĆ Petra FRANJO, rođen 2. VIII 1904.
ANTIĆ Mate FRANKA, rođena 12. X 1913.
ANTIĆ Pavla GOJKO, rođen 15. XII 1921.
ANTIĆ Nikole IVAN, rođen 23. VIII 1921.
ANTIĆ Franje IVAN, rođen 27. XII 1912.
ANTIĆ Ivana IVAN, rođen 20. VIII 1888.
ANTIĆ Ivana IVAN, rođen 27. IX 1915. poginuo 1945.
ANTIĆ Jurja IVAN, rođen 14. X 1924. poginuo 1944.
ANTIĆ Mihovila IVAN, rođen 9. IX 1915.
ANTIĆ Pavla JERKO, rođen 30. X 1924. poginuo 1944.
ANTIĆ Josipa JOSIP, rođen 19. III 1901.
ANTIĆ Jurja JOSIP, rođen 2. VIII 1922.
ANTIĆ Nikole JULIJANA, rođena 15. X 1914.
ANTIĆ Jurja JURAJ, rođen 5. IX 1927.
ANTIĆ Nikole LUKA, rođen 18. X 1924.
ANTIĆ Petra MARIJA, rođena 28. III 1927.
ANTIĆ Ivana MARIJAN, rođen 27. II 1922.
ANTIĆ Nikole MARIJAN, rođen 7. IX 1922, poginuo 1941.

ANTIĆ Ivana MATE, rođen 10. XI 1909.
ANTIĆ Mihovila MIHOVIL, rođen 13. X 1923. poginuo 1944.
ANTIĆ Gabrijela NIKOLA, rođen 25. III 1901.
ANTIĆ Franje NIKOLA, rođen 30. XI 1910. poginuo 1944.
ANTIĆ Nikole NIKOLA, rođen 10. XI 1926.
ANTIĆ Nikole NIKOLA, rođen 16. VIII 1924.
ANTIĆ Petra NIKOLA, rođen 28. VII 1928.
ANTIĆ Josipa PETAR, rođen 6. X 1916.
ANTIĆ Mate PETAR, rođen 13. IX 1929.
ANTIĆ Petra PETAR, rođen 9. III 1929.
ANTIĆ Franje RATKO, rođen 14. IV 1928. poginuo 1944.
ANTIĆ Ivana RUŽA, rođena 25. VIII 1905.
ANTIĆ Mate SLAVKO, rođen 6. IX 1905.
ANTIĆ Nikole STANKO, rođen 2. X 1929.
ANTIĆ Silvestra SILVESTAR, rođen 15. X 1905.
ANTIĆ Mihovila STJEPAN, rođen 18. VIII 1907.
ANTIĆ Stjepana STJEPAN, rođen 20. VIII 1920.
ANTIĆ Mihovila SIMUN, rođen 26. X 1902.
ANTIĆ Nikole VICKO, rođen 2. X 1912.
ANTIĆ Ivana VINKO, rođen 17. IX 1926.
ANTIĆ Silvestra VINKO, rođen 21. XI 1905.
ANTIĆ Franjqe VJEKOSLAV, rođen 27. X 1902.
ANTIĆ Šimuna ZDENKO, rođen 5. XI 1925.
ANTIĆ Dragutina ŽARKO, rođen 13. VII 1927.
ALEKSIĆ Duke MIHOVIL, rođen 10. XI 1911.
BROZOVIĆ Ivana Branko, rođen 30. IX 1919.
BROZOVIĆ Franje IVAN, rođen 24. VI 1904.
BROZOVIĆ Stjepana IVAN, rođen 6. V 1918.
BROZOVIĆ Josipa JOSIP, rođen 18. VIII 1921. poginuo 1944.
BROZOVIĆ Jurja JOSIP, rođen 24. III 1912.
BROZOVIĆ Ivana KATICA, rođena 26. X 1928.
BROZOVIĆ Jurja KATICA, rođena 17. V 1925.
BROZOVIĆ Ivana MARICA, rođena 26. IX 1924.
BROZOVIĆ Andrije MARIJA, rođena 10. IV 1924.
BROZOVIĆ Franje MIRKO, rođen 21. III 1909.
BROZOVIĆ Franje PAULINA, rođena 15. I 1905.
BROZOVIĆ Dragutina RADOSLAV, rođen 1926.
BROZOVIĆ Stjepana REGINA, rođena 7. IX 1897.
BROZOVIĆ Mate SLAVE, rođen 23. VIII 1906.
BROZOVIĆ Ivana STJEPAN, rođen 17. VII 1922.
BROZOVIĆ Stjepana STJEPAN, rođen 11. I 1906. poginuo 22. VIII 1942.
BROZOVIĆ Jurja ZVONKO, rođen 23. XI 1923.
CAR Franje VLADIMIR, rođen 11. XI 1919.
ĆATAJ Franje FRANJO, rođen 13. II 1907.
DERANJA Rudolfa MLADEN, rođen 5. IX 1909.
DEŠMAN Franje FRANJO, rođen 17. VII 1925.
DESMAN Vicka MARIJA, rođen 2. VIII 1905.
DEŠMAN Franje MARIJAN, rođen 3. IX 1929.

DESMAN Franje ZLATAN, rođen 15. III 1928.
GAŠPAROV Ivana VILIM, rođen 30. XI 1915.
GUCI ZDENKA, rođena 10. IX 1897.
HRELJAC Mate LUDVIK, rođen 18. VIII 1913. poginuo 1944.
JELICIC Ivana ANDRIJA, rođen 5. X 1928.
JELICIC Josipa ANĐELA, rođena 5. I 1914.
JELICIC Antona ANTON, rođen 8. **VIII 1872.**
JELICIC Antona ANTON, rođen 27. IV 1912.
JELICIC Marijana BOŽIDAR, rođen 8. **IX 1913.**
JELIČIĆ Josipa BRANKO, rođen 12. VIII 1921.
JELIČIĆ Marijana BRANKO, rođen 4. VII 1925.
JELIČIĆ Ivana IVAN, rođen 13. X 1910.
JELIČIĆ Ivana IVAN, rođen 11. III 1915. poginuo 1943.
JELIČIĆ Josipa IVAN, rođen 4. II 1919.
JELICIC Jurja JOSIP, rođen 8. **VIII 1911. poginuo 1944.**
JELICIC Jurja JOSIP, rođen 26. XI 1908.
JELICIC Marija JOSIP, rođen 19. X 1899. poginuo 1945.
JELIČIĆ Jurja JURAJ, rođen 21. V 1908. poginuo 1945.
JELIČIĆ Vicka JURAJ, rođen 23. IV 1920. poginuo 1945.
JELICIC Petra KAZIMIR, rođen 27. X 1904.
JELICIC Petra LUCIJA, rođena 4. III 1918.
JELIČIĆ Bartola LJUBA, rođena 17. XII 1902.
JELIČIĆ Jurja MARIJA, rođena 1910.
JELIČIĆ Mihovila MIHOVIL, rođen 18. II 1912. poginuo 1944.
JELIČIĆ Ivana MIHOVIL, rođen 4. I 1920. poginuo 1944.
JELIČIĆ Andrije PETAR, rođen 19. V 1913.
JELICIC Mihovila SREĆKO, rođen 25. VIII 1912.
JELIČIĆ Jurja VLADIMIR, rođen 1910.
KARLOVIĆ Ivana ANTON, rođen 6. **XI 1912.**
KLARIĆ Ivana SIMUN, rođen 26. X 1907. poginuo 1944.
KRŠUL Josipa ANDRIJA, rođen 19. XI 1911. poginuo 1945.
KRŠUL Mate ANDRIJA, rođen 11. VI 1918.
KRŠUL Ivana ANTON, rođen 28. VII 1929.
KRŠUL Mihovila ANTON, rođen 1. XI 1922.
KRŠUL Ivana FRIDRIH, rođen 31. X 1927.
KRŠUL Ivana IVANKA, rođena 17. IX 1925.
KRŠUL Mate JERKO, rođen 9. VIII 1920. strijeljan 1941.
KRŠUL Franje JOSIP, rođen 7. III 1913. poginuo 1943.
KRŠUL Nikole LJUBA, rođena 20. VIII 1919.
KRŠUL Josipa MARGARETA, rođena 28. X 1904.
KRŠUL Grge MARIJAN, rođen 5. IX 1924.
KRŠUL Franje MATE, rođen 24. XII 1911.
KRŠUL Nikole NIKOLA, rođen 21. II 1917.
KRŠUL Mate PRIMERA, rođena 11. XI 1923.
KRŠUL Ivana ŠIMUN, rođen 23. VIII 1927.
KRŠUL Eduarda VINKO, rođen 14. XI 1919.
LONČARIĆ Šimuna ADALBERT, rođen 20. XI 1921. poginuo 1944.
LONČARIĆ Mihovila ALEKSANDAR, rođen 20. IX 1925. poginuo 1944.

i

LONCARIC Mihovila ANDRIJA, rođen 2. I 1926.
LONCARIC Antona ANTON, rođen 19. X 1925.
LONCARIC Antona ANTON, rođen 15. V 1913.
LONCARIC Ivana ANTON, rođen 29. I 1918. poginuo 1945.
LONCARIC Mate DOBROSLAV, rođen 4. IX 1919.
LONCARIC Franje FRANJO, rođen 11. IV 1920.
LONCARIC Mihovila FRANJO, rođen 23. IX 1918.
LONCARIC Ivana IVAN, rođen 18. XII 1903. poginuo 1945.
LONCARIC Mate IVAN, rođen 1. XI 1921.
LONCARIC Ivana IVAN, rođen 4. II 1913.
LONCARIC Ivana IVAN, rođen 18. IX 1924.
LONCARIC Ivana IVAN, rođen 20. IX 1914.
LONCARIC Ivana IVAN, rođen 8. VII 1922.
LONCARIC Mate IVAN, rođen 18. XII 1920.
LONCARIC Nikole JERKO, rođen 17. IX 1922.
LONCARIC Ivana JELENA, rođena 7. II 1912.
LONCARIC Nikole JOAKIM, rođen 8. X 1912.
LONCARIC Ivana JOSIP, rođen 17. XII 1922.
LONCARIC Ivana JOSIP, rođen 16. XII 1913.
LONCARIC Josipa JOSIP, rođen 21. XI 1925.
LONCARIC Josipa JOSIP, rođen 13. III 1927. poginuo 1945.
LONCARIC Mihovila JOSIP, rođen 6. XI 1919.
LONCARIC Jurja JOSIP, rođen 28. XI 1899.
LONCARIC Antona KATARINA, rođena 14. VIII 1898.
LONCARIC Maksimović N. KATARINA, rođena 12. IX 1905 strijeljana 1942.
LONCARIC Pavla LOVRO, rođen 10. VIII 1915. poginuo 1944.
LONCARIC Valentina LOVRO, rođen 9. VIII 1902.
LONCARIC Andrije LUCIJA, rođen 2. V 1911.
LONCARIC Ivana LUCIJAN, rođen 9. I 1917. poginuo 1944.
LONCARIC Lovre LUDVIG, rođen 19. VIII 1927.
LONCARIC Ivana LUKA, rođen 18. X 1898.
LONCARIC Tome LJUBO, rođen 3. VI 1926.
LONCARIC Ivana MARIJA, rođena 25. IX 1928.
LONcARIC Mate MARIJA, rođena 19. X 1922.
LONCARIC Ivana MARIJAN, rođen 9. IX 1905.
LONCARIC Mate MARIJA, rođena 1. II 1906.
LONCARIC Mihovila MARIJAN, rođen 27. XI 1923.
LONCARIC Mihovila MARIJAN, rođen 6. IX 1911.
LONCARIC Josipa MATE, rođen 9. XI 1900.
LONCARIC Mate MATE, rođen 27. IX 1923.
LONCARIC Ivana MIHOVIL ,rođen 15. VIII 1923.
LONCARIC Nikole MIHOVIL, rođen 14. X 1884.
LONCARIC Mihovila MILICA, rođena 22. VI 1921.
LONCARIC Andrije NIKOLA, rođen 21. XII 1924. poginuo 1944.
LONCARIC Nikole NIKOLA, rođen 17. IX 1902.
LONCARIC Jerolima PAVAO, rođen 11. XI 1909.
LONCARIC Rudolfa PAVAO, rođen 27. VIII 1930.
LONCARIC Fabijana PETAR, rođen 22. II 1913.

LONČARIĆ Ivana PETAR, rođen 25. VIII 1921.
LONČARIĆ Petra PETAR, rođen 10. IX 1903.
LONCARIC Petra PETAR, rođen 22. XI 1910.
LONCARIC Mate PRIMUS, rođen 10. I 1927.
LONČARIĆ Ivana ROMANA, rođena 1. II 1913.
LONCARIC Josipa SREĆKO, rođen 16. VIII 1924.
LONČARIĆ Stjepana STJEPAN, rođen 17. IX 1905.
LONCARIC Fabijana ŠIMUN, rođen 14. IV 1919.
LONCARIC Nikole VALENTIN, rođen 28. VIII 1904. poginuo 1945.
LONCARIC Nikole VALENTIN, rođen 16. X 1922.
LONCARIC Mate VELJKO, rođen 26. X 1925.
LONCARIC Mate VIKTOR, roden 26. X 1908. poginuo 1943.
LONCARIC Ivana VIKTORIJA, rođena 30. III 1925.
LONCARIC Mihovila VILIM, rođen 26. VIII 1923.
LONCARIC Mate VINKO, roden 6. **X 1910. poginuo 1943.**
LONČARIĆ Mihovila VJEKOSLAV, rođen 30. VII 1912.
LONCARIC Nikole VLADIMIR, roden 6. **XII 1909.**
LONCARIC Josipa ZLATA, rođena 13. XI 1922.
LONCARIC Josipa ZVONKO, rođen 10. IX 1923.
LONCARIC Mate ZVONKO, rođen 31. VIII 1927.
LONCARIC Lovre ŽELJKO, rođen 25. VIII 1925.
LONČARIĆ Mihovila ŽIVKO, rođen 21. X 1922.
MAGAŠ Antona ANĐELKO, rođen 20. IV 1922. poginuo 1944.
MAGAŠ Nikole ŽARKA, rođen 31. VIII 1930.
MARCELJA Antona VJENCESLAV, rođen 15. V 1913.
MAVRIC Mihovila BARTOL, rođen 7. IX 1909.
MAVRIĆ Marijana KATARINA, rođena 21. XI 1916.
MAVRIC Mihovila SLAVICA, rođena 30. XI 1930.
MILAT Marka PAVAO, rođen 2. IX 1912.
MIŠULIC Marka MARKO, rođen 3. V 1894.
MULC Mate KATICA, rođena 19, IV 1906.
MULC Antona VILIM, rođen 7. VIII 1928.
POBOR Grge BRANKO, rođen 8. **VIII 1926.**
POBOR Josipa ELIZABETA, rođena 17. X 1889.
POBOR Stjepana FRANJO, rođen 28. I 1913.
POBOR Grge GRGO, rođen 15. VIII 1929.
POBOR Grge GRGO, rođen 11. XI 1896.
POBOR Vicka IVAN, roden 22. IX 1911.
POBOR Ivana IVAN, rođen 30. V 1899.
POBOR Dragutina IVAN, rođen 1. X 1924.
POBOR Josipa JOSIP, roden 14. XII 1922. poginuo 1944.
POBOR Jurja JOSIP, rođen 9. XI 1910.
POBOR Stjepana JURAJ, rođen 6. **X 1877. strijeljan 1945.**
POBOR JURJA JURAJ, roden 18. XI 1914.
POBOR Jurja KATARINA, rođena 15. IV 1922.
POBOR Ivana Luka, rođen 28. II 1914.
POBOR Josipa MARIJA, rođena 5. X 1922. poginula 1944.
POBOR Nikole MARIJA, rođena 22. IX 1913.

POBOR Ivana MARIJAN, rođen 30. VI 1906.
POBOR Albina MARIJAN, rođen 13. XI 1922.
POBOR Nikole NIKOLA, rođen 6. IV 1915. poginuo 1945.
POBOR Stjepana ŠTEFANIJA, rođena 17. XI 1919.
POBOR Ivana VESNA, rođena 18. VII 1927.
POBOR Jurja VINKO, rođen 3. III 1919. poginuo 1943.
POBOR Lovre VINKO, rođen 16. VII 1925. poginuo 1943.
RITIG dr SVETOZAR, svećenik rođen 6. IV 1873.
SOBOL dr MATE, liječnik, rođen 5. X 1904.
STILINOVIĆ Stjepana MARIJAN, rođen 24. III 1902.
ŠAMANIC Nikole NIKOLA, rođen 6. VI 1925. poginuo 1944.
TADIC Đure MILORAD, rođen 26. VII 1913.
TADIĆ Đure SAVICA, rođena 9. VIII 1918.
ŽIKIĆ Jakova LJUBA-MANDA, rođena 6. VII 1892.

Pored ovih 231 aktivnih i organiziranih učesnika u Selcima je bilo 290 aktivnih suradnika. To znači da je Selce imalo 521 aktivnog učesnika NOP-a. U fašističkim koncentracionim logorima i zatvorima bila su 102 Selćana.

BROJČANI PREGLED UČESNIKA NOB-a

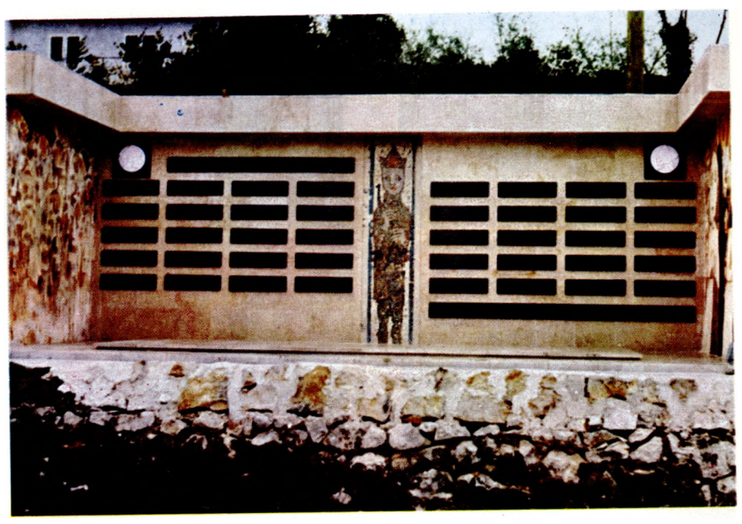
Broj stanovnika 1200.

Organizirani učesnici NOR-a	Aktivni suradnici NOR-a	Ukupno učesnika NOR-a	Poginuli u NOR-u	Žrtve fašističkog terora	Ukupno žrtava u NOR-u	U logorima i zatvorima
231	**290**	**521**	**46**	6	**52**	102

Španjolskih dobrovoljaca	Prvoboraca	Oficira i vojnih starešina	Političkih rukovodilaca	Članova ZAVNOH-a	Članova AVNOJ-a	Narodnih heroja
5	**16**	**63**	10	2	1	1

SLIKOVNI PRILOG

POPIS POGINULIH BORACA IZ SELACA U TOKU NOB-a

SREDIŠNI DIO PARTIZANSKOG SPOMEN-GROBLJA U SELCIMA S IMENIMA PALIH BORACA

ANTIĆ Andrije ANDRIJA, politički delegat u 13. proleterskoj brigadi, rođen 20. X 1914. u Selcima, poginuo 1. I 1943. u Žumberku.

ANTIĆ Jurja BRANKO, borac komande mjesta Ruma, rođen 18. X 1925. u Selcima, poginuo 8. VI 1944. kraj Rume.
1944. na planini Motajica.

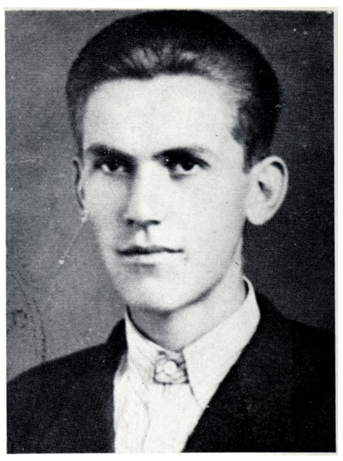
ANTIĆ Nikole BOŽIDAR, borac Brodske udarne brigade 28. slavonske udarne divizije, rođen 22. IX 1920. u Selcima, poginuo 12. VIII

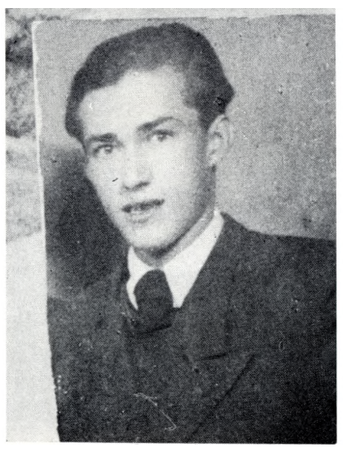
ANTIĆ Ivana IVAN, vodnik 2. brigade 13. primorsko-goranske udarne divizije, rođen 27. I 1915. u Selcima, poginuo 8. III 1945. u Mekinjarima kraj Udbine.

ANTIĆ Jur ja IVAN, borac zagrebačkog zagorskog odreda, rođen 14. X 1924. u Selcima, poginuo 1944. kod Ivanca u Hrvatskog zagorju.

ANTIĆ Pavla JERKO, borac čete za vezu 1. udarne brigade 13. primorsko-goranske udarne divizije, rođen 30. X 1924. u Selcima, poginuo 20. X 1944. kod Vrbovskog.

ANTIĆ Jurja JOSIP, borac 1. bataljona 2. brigade 35. divizije, rođen 2. VIII 1922. u Selcima, poginuo 21. II 1944. kod Škara.

ANTIĆ Nikole MARIJAN, borac 1. bataljona 2. brigade 35. divizije, rođen 2. IX 1922. u Selcima, poginuo 27. II 1944. kod Škara.

ANTIC Mihovila MIHOVIL, borac 13. proleterske brigade, roden 13. X 1923. u Selcima, poginuo koncem 1944. kod Šida.

ANTIĆ Franje NIKOLA, borac 13. proleterske brigade, roden 30. XI 1910. u Selcima, obješen 1944. u Zagrebu.

ANTIĆ Franje RATKO, borac brigade braće Radića, rođen 4. IV 1928. u Selcima, poginuo 1944. kod Koprivnice.

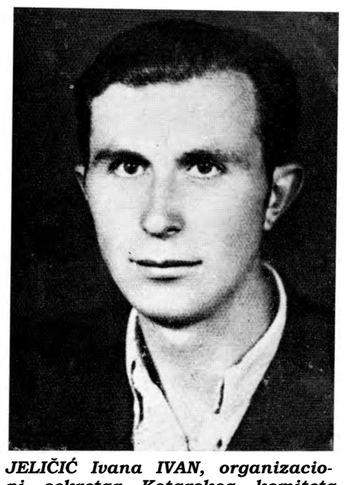
BROZOVIĆ Josipa JOSIP, komandir voda mornarske pješadije komande sjevernog Jadrana, rođen 18. VIII 1921. u Selcima, poginuo na otoku Pagu 1944.

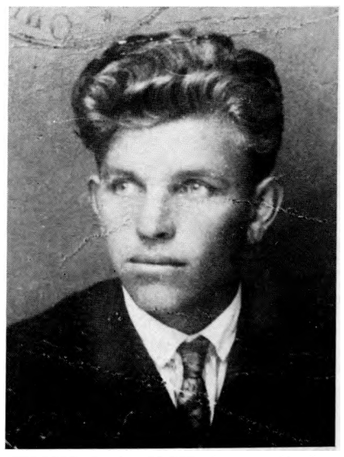
BROZOVIC Jurja KATICA, član Komunističke partije i sekretar SKOJ-a u Selcima, rođena 11. V 1925. u Selcima, stradala prilikom vršenja partijskog zadatka u Selcima 4. I 1944.

BROZOVIĆ Stjepana STJEPAN, komandir čete hataljona »Marko Orešković«, rođen 11. I 1906. u Selcima, poginuo 22. VIII 1942. kod Udbine.

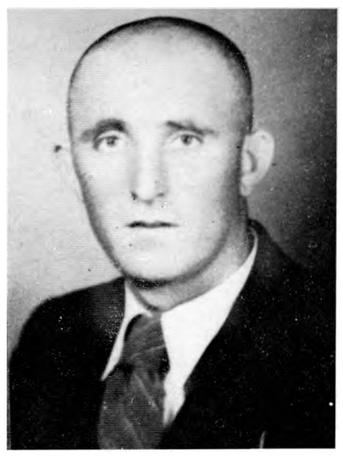
JELIČIĆ Ivana IVAN, organizacioni sekretar Kotarskog komiteta KPH za kotar Senj, rođen 11. III 1915. u Selcima, poginuo 18. I 1943. u Krivom Putu.

JELICIC Jurja JOSIP, komandir čete u 13. proleterskoj brigadi, rođen 8. VIII 1911. poginuo 5. V 1944. kod Mrkonjića.

JELICIC Ivana MIHOVIL, borac 1. bataljona 2. brigade 35. divizije, rođen 4. I 1920. u Selcima, poginuo u rujnu 1944. na Ljubovu.

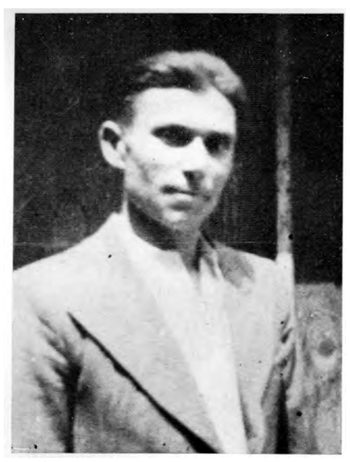
JELICIC Mihovila MIHOVIL, borac komande mjesta Crikvenica, rođen 18. II 1912. u Selcima, poginuo 6. I 1944. u Selcima.

HRELJAC Mate LUDVIG, obavještajni oficir kotara Crikvenica, rođen 18. VIII 1913. u Grižanima, poginuo 14. II 1944. u Grižanima.

KLARIC Ivana SIMUN, borac 13. primorsko-goranske udarne divizije, rođen 26. X 1907. u Grižanima, poginuo 10. I 1944. u Lici.

KRŠUL Josipa ANDRIJA, komandir čete komande mjesta Crikvenica, rođen 19. XI 1911. u Selcima, poginuo 8. IV 1945. kod Grižana.

KRŠUL Franje JOSIP, borac 2. brigade 13. primorsko-goranske udarne divizije, rođen 7. III 1913. u Selcima, poginuo u rujnu 1943. u Karlobagu.

LONČARIĆ Šimuna ALBERT, borac podravskog partizanskog odreda, rođen 20. XI 1921. u Selcima, poginuo početkom 1944. kod Koprivnice.

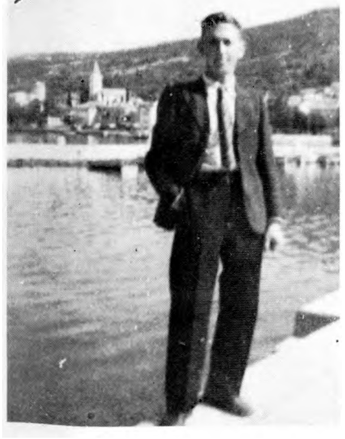
LONČARIĆ Mihovila ALEKSANDAR, borac 2. brigade 13. primorsko-goranske udarne divizije, rođen 20. IX 1925. u Selcima, smrznut na poznatom maršu preko Bjelolasice 24. II 1944. godine.

LONČARIĆ Mate VINKO, borac kod partizanske bolnice u Drežnici, rođen 6. X 1910. u Selcima, poginuo 1943. u Drežnici.

MAGAŠ Antona ANĐELO, borac 4. brigade 13. primorsko-goranske udarne divizije, rođen 20. IV 1922. u Selcima, poginuo 20. I 1944. na Konjskom Brdu kod Perušića.

POBOR Josipa JOSIP, borac partizanskih jedinica u Podravini, rođen 14. XII 1921. u Selcima, poginuo 1944. u Podravini.

POBOR Josipa MARIJA, borac 11. udarne brigade 28. slavonske divizije, rođena 5. XII 1922. u Selcima, poginula kao bolničarka 12. V 1944. kod Daruvara.

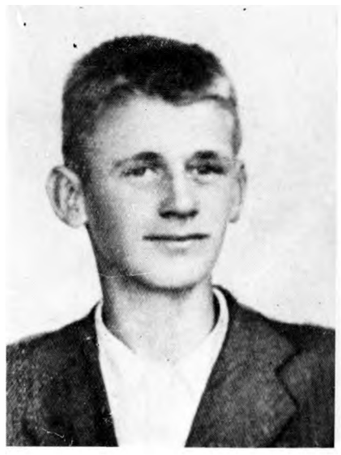
POBOR Nikole NIKOLA, borac 3. brigade 13. primorsko-goranske udarne divizije, rođen 6. IV 1915. u Selcima, poginuo u ožujku 1945. u Mekinjarima kod Udbine.

POBOR Jurja VINKO, borac Brigade braća Radića u Podravini, rođen 3. III 1919. u Selcima, poginuo 3. X 1943. u Šemovcima kod Ludbrega.

POBOR Lovre VINKO, borac 4. brigade 13. primorsko-goranske udarne divizije, rođen, 16. VII 1925. u Selcima, poginuo u rujnu 1943. godine u Ogulinu.

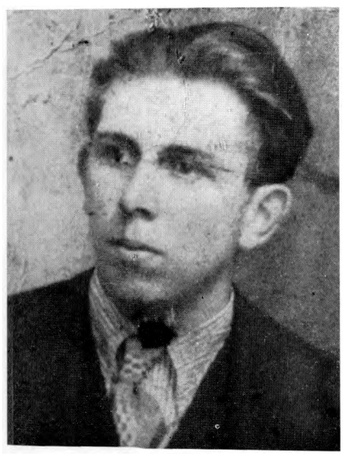
ŠAMANIĆ Nikole NIKOLA, borac 13. primorsko-goranske udarne divizije, rođen 6. VI 1925. u Selcima, poginuo 11. I 1944. u Kninu.

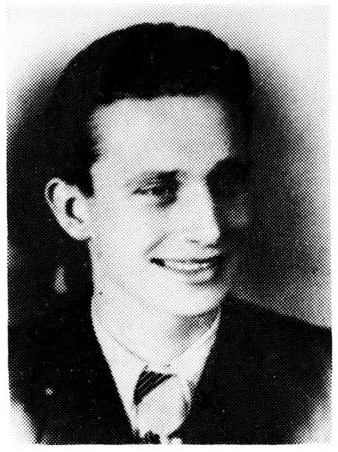
JELČIĆ Jurja JURAJ, rođen 21. V 1908. u Selcima, kao suradnik NOP-a strijeljan u logoru Jasenovac 1945.

JELIČIC Marije JOSIP, rođen 19. X 1899. u Selcima, kao suradnik NOP-a strijeljan po Nijemcima 1945.

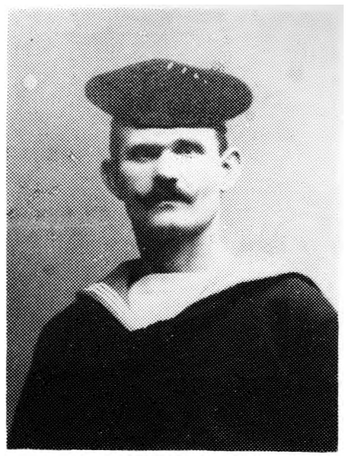
JELICIĆ Vicka JURAJ, rođen 23. IV 1920. godine u Selcima, kao suradnik NOP-a strijeljan u logoru Jasenovac 1945.

KRŠUL Mate JERO LIM, rođen 9. VIII 1920. u Buenos Airesu rodom iz Selaca, streljan po Nijemcima prilikom masovnog pokolja u Kragujevcu 1941.

MAKSIMOVIĆ r. Lončarić Nikole KATARINA, rođena 12. IX 1905. u Selcima, strijeljana kao suradnik NOP-a u Nišu.

POBOR Stjepana JURAJ, rođen 6. X 1877. u Selcima, kao suradnik NOP-a strijeljan po ustašama 19. II 1945. kod Bjelovara.

POPIS ŽRTAVA FAŠISTIČKOG TERORA

BROZOVIĆ Petra STJEPAN, rođen 22. XI 1869. u Selcima, ubijen po ustašama u Selcima 3. IV 1945.

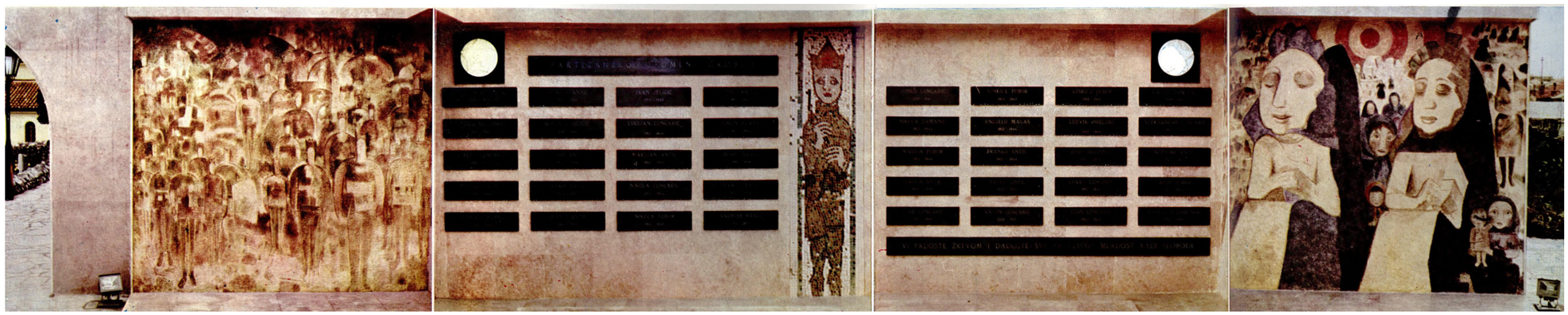
GRSKO Ivana MIRKO, rođen 12. I 1935. u Selcima, stradao od postavljene neprijateljske mine 14. III 1945. u Selcima.

JELIČIĆ Mihovila MARIJA, rođena 2. IX 1876. u Selcima, ubijena po Nijemcima prilikom prebacivanja iz Krka na moru 7. X 1943.

LONČARIĆ Tome ANA, rođena 29. X 1909. u Selcima, ubijena po neprijatelju u Kosovskoj Mitrovici.

LONČARIĆ Stjepana MARIJA, rođena 24. III 1915. u Selcima, ubijena po Nijemcima prilikom prebacivanja iz Krka na moru 7. X 1943.

KRŠUL Blaža EVA rođena 1. IX 1889. u Selcima, ubijena prilikom oslobođenja čačka 1944.

PARTIZANSKO SPOMEN-GROBLJE U SELCIMA
S IMENIMA PALIH BORACA

Idejni nacrt i projekt izradio Luka Antić
Freske naslikao akademski slikar Hajrudin Kujundžić
Otvoreno 29. XI 1973. govorom pukovnika Andrije Kršula

PRVOBORCI I NOSIOCI »PARTIZANSKE SPOMENICE 1941«

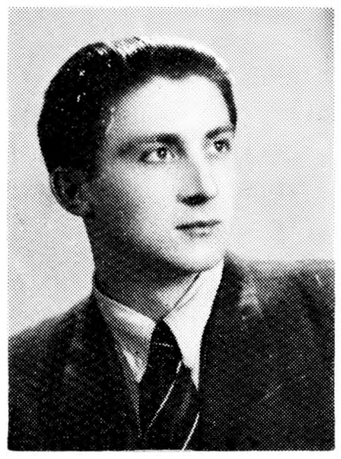
1. ANTIĆ Mate EMIL, rođen 6. X 1910.
2. ANTIĆ Nikole LUKA, rođen 18. X 1924.
3. ANTIĆ Nikole VICKO, rođen 2. X 1912.
4. BROZOVIĆ Stjepana STJEPAN, rođen 11. I 1906.
5. BROZOVIĆ Jurja ZVONKO, rođen 23. XI 1923.
6. CAR Franje VLADIMIR, rođen 11. XI 1919.
7. JELIČIĆ Ivana IVAN, rođen 11. III 1915.
8. JELIČIĆ Jurja JOSIP, rođen 26. XI 1908.
9. JELIČIĆ Mihovila MIHOVIL, rođen 18. II 1912.
10. KRŠUL Mate ANDRIJA, rođen 11. VI 1918.
11. KRŠUL Franje MATE, rođen 24. XII 1911.
12. LONČARIĆ Stjepana STJEPAN, rođen 17. IX 1905.
13. LONČARIĆ Nikole VALENTIN, rođen 16. X 1922.
14. LONČARIĆ Mihovila VJEKOSLAV, rođen 30. VII 1912.
15. LONČARIĆ Nikole VLADIMIR, rođen 6. XII 1909.
16. TADIĆ Đure MILORAD, rođen 26. VII 1913.

KRŠUL Nikole NIKOLA, rođen 21. studenoga 1917. u Selcima, stupio je u partizane u prosincu 1941. u Bribirsku četu. Pokazao se kao izvanredno hrabar borac i rukovodilac, te je ubrzo napredovao i postao komandir čete. Koncem 1942. teško je obolio i radi toga je morao napustiti vojnu jedinicu. Živeći u civilnom logoru, pod depresijom bolesti, odlučio se na jednu nečasnu akciju za koju je odgovarao pred vojnim sudom.

ANTIĆ Mate EMIL, rođen 6. X 1910. u Selcima. Građevinski poslovođa. Već u mladim danima u svome rodnom mjestu pripadao je revolucionarnom radničkom pokretu. Odatle odlazi 1937. u Španjolsku, postaje član KPJ, i kao dobrovoljac sudjeluje na strani Republike u protivtenkovskoj bateriji 129 internacionalne brigade (1937—1939). Više od dvije godine proboravio je u koncentracionim logorima u Francuskoj. Na poziv KPJ vraća se 1941. u domovinu i stupa u NOV. Sudjeluje u borbama u Lici, a zatim je komandant bataljona 6. primorsko-goranske brigade. U 13. primorsko-goranskoj diviziji vrši komandantske dužnosti, a prije kraja rata bio je komandant artiljerijske brigade. Neustrašiv kao borac i omiljen među drugovima. Poslije oslobođenja vršio razne dužnosti u vojsci. Poginuo je u srpnju 1951. kraj Karlovca kao potpukovnik prilikom prevrtanja kamiona pri povratku s vojne vježbe s artiljerijskim oficirima slušaocima Više vojne akademije.

ANTIĆ Nikole LUKA, rođen 18. X 1924. u Selcima. U mladim danima pripadao je naprednoj omladinskoj grupi koju je okupljao Ivan Jeličić Tominčić. Kao član KPJ, sekretar mjesne partijske organizacije i javno kao knjižničar u Hrvatskoj pučkoj knjižnici Jeličić je odgajao omladinu i upućivao u napredne ideje. Prije rata Antić je postao član organizacije SKOJ-a u rodnom mjestu i u NOP-u sudjeluje od prvih dana sakupljajući oružje i rasturajući letke. Poslije odluke o podizanju ustanka u Vinodolu, osnutka logora na Viševici i formiranja Okružnog komiteta KPH u Crikvenici izvršava sve zadatke koje mu postavlja SKOJ i KPJ. Početkom 1942. odlazi u NOV i sudjeluje u borbama kao borac primorsko-goranskih jedinica, a zatim u partizanskim jedinicama u Slavoniji. Bio je sekretar Kotarskog komiteta SKOJ-a, član KK KPH i član OK SKOJ-a.

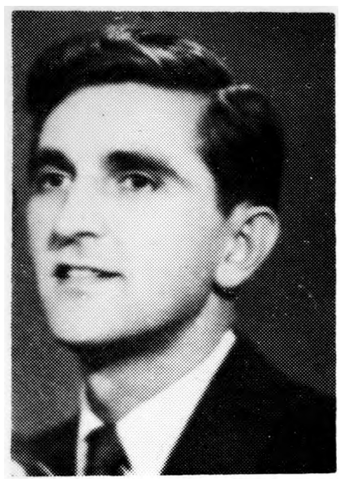

ANTIĆ Nikole VIC KO, rođen 2. X 1912. u Selcima. Pripadao revolucionarnom radničkom pokretu u rodnom mjestu i postao član KPJ 1937. Sudjelovao kao dobrovoljac u Republikanskoj vojci u Španjolskoj i kao borac u Bataljonu »Đuro Đaković« 129. internacionalne brigade unapređen je u čin vodnika. Više od dvije godine boravio je u koncentracionim logorima u Francuskoj. Na poziv KPJ vraća se 1941. u domovinu. Upućen je u Slavoniju, gdje postaje komandant Psunjskog bataljona i odreda, komandant 12. proleterske brigade i komandant 28. udarne divizije. Ova divizija oslobađa 1943. više mjesta, kojom je prilikom Vrhovni komandant maršal Tito izrazio priznanje i diviziji i njezinom komandantu. Od 5. III 1944. je komandant 13. primorsko-goranske udarne divizije, a poslije toga komandant Prve hrvatske divizije KNOJ-a. Spada u istaknutije ratne komandante NOV u Hrvatskoj i za ratne zasluge odlikovan je ordenom Narodnog heroja. Poslije oslobođenja svršio je Vojnu akademiju FRUNZE u Moskvi i Školu operatike u Beogradu. Vršio je visoke vojne i partijske dužnosti i postigao čin generalpukovnika. Od 1973. je potpredsjednik republičkog odbora SUBNOR-a Hrvatske i od 1975. član Savjeta SR Hrvatske.

BROZOVIĆ Stjepana STJEPAN, rođen 1. I 1906. u Selcima. Prije drugog svjetskog rata pripadao je radničkom pokretu i aktivno sudjelovao u Donjem Lapcu, u Lici, gdje je tada živio s porodicom. U NOB stupa u prvim danima kao jedan od organizatora ustanka u Donjem Lapcu. Član KPJ postao je 1941. Sudjeluje u borbama i postaje komandir čete Bataljona »Marko Orešković« i na toj je dužnosti poginuo 22. VIII 1942. kod Udbine. Poznat je kao jedan od boraca koji su u Lici izradili prvi partizanski tenk. Taj se čuva u Muzeju narodne revolucije Hrvatske u Zagrebu. Kao tenkista spominje se u literaturi i u emisijama televizije.

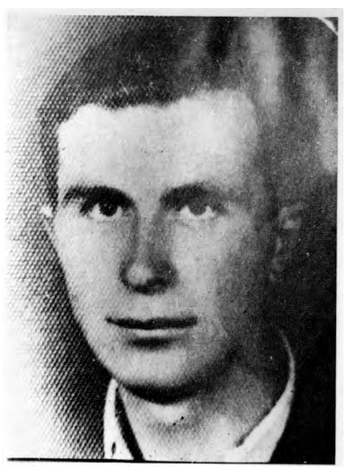

BROZOVIĆ Jurja ZVONKO, rođen 11. XI 1923. u Selcima. Kao đak gimnazije u Krku pripadao je naprednom omladinskom pokretu i zato je progonjen od školskih vlasti. U rodnom mjestu družio se s naprednom radničkom omladinom i ovdje postao član organizacije SKOJ-a 1941. Učesnik NOP-a od 1941. Kao skojevac i potom član KPJ izvršavao razne zadatke u pripremama za oružanu borbu, naročito poslije donošenja odluke o podizanju ustanka u Vinodolu. U primorsko-goranskim partizanskim jedinicama vršio razne političke i vojne dužnosti. Poslije oslobođenja ostaje oficir JNA na raznim dužnostima.

CAR Franje VLADIMIR, rođen 11. XI 1919. u Selcima. Kao omladinac pripadao je revolucionarnom radničkom pokretu u rodnom mjestu i kao član KPJ sudjelovao je u raznim akcijama komunista u Vinodolu. Sudjelovao je u organiziranju i prisustvovao je sastanku vinodolskih komunista u Selcima, u Borićima u prisutnosti Rade Končara, sekretara CK KPH, 12. I 1941. i u morskoj uvali Jesenova sredinom 1941, gdje je donijeta odluka o podizanju ustanka. Po nalogu Partije radi na okupiranom području naročito na okupljanju omladine i početkom 1942. postaje sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za Hrvatsko primorje. Sudjelovao je na prvom zasjedanju ZAVNOH-a u Otočcu i na Plitvicama (12—13. VI 1943) i izabran je za njegova člana. Kao sekretar OK-a SKOJ-a za Hrvatsko primorje djeluje do 1944. kada postaje politički komesar Komande primorskog područja. Poslije oslobođenja vršio je razne dužnosti.

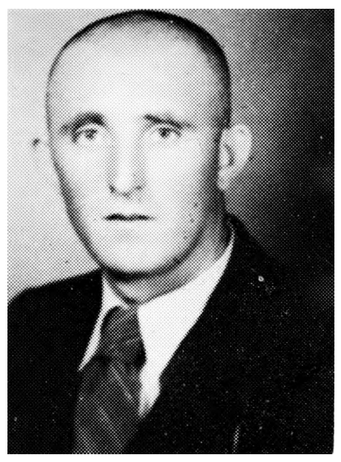
JELIČIĆ Ivana IVAN, rođen U. III 1915. u Selcima. Poslije osnovne škole u rodnom mjestu, građanske škole u Crikvenici završio je srednju tehničku školu u Zagrebu. Kao đak pripada naprednom radničkom pokretu i čita marksističku literaturu. S Vjekoslavom Jeličićem koji je član KPJ od 1919. i koji u Selcima obnavlja partijsku organizaciju 1933, Ivan Jeličić organizira sve akcije Partije od 1935. u rodnom mjestu i Vinodolu u suradnji s ostalim komunistima drugih mjesta. Poslije smrti V. Jeličića (1. XI 1937) postaje sekretar partijske organizacije u Selcima. Marksistički dobro obrazovan posebno posvećuje pažnju odgoju radničke omladine, održavajući tečajeve. Sudjelovao je na sastanku vinodolskih komunista u Selcima, u predjelu Borići, 12. I 1941, kojemu je prisustvovao i Rade Končar, sekretar CK KPH. Radeći kao tehničar u Vrbovskom, tu osniva partijsku organizaciju i djeluje od 1940, gdje se uključuje 1941. u NOP. Početkom 1942. je uhapšen, ali bježi iz zatvora u Ogulinu i stupa u partizanske jedinice, u Bataljon »Marko Trbović«. Kao politički radnik radi u tehnici OK KPH za Hrvatsko primorje, a od sredine 1942. kao

organizacioni sekretar u KK KPH Senj zajedno s Tomom Strizićem kao političkim sekretarom. Poginuo je vršeći svoju dužnost na Krivom Putu 18. I 1943.

JELIČIĆ Jurja JOSIP, rođen 26. I 1908. u Selcima. U sindikalnom i revolucionarnom radničkom pokretu sudjeluje od mladih dana kao građevinski radnik u mnogim krajevima zemlje gdje se nalazio na radu. U NOP stupa 1941. u Sušaku, gdje je bio zaposlen na željeznici. Do kapitulacije Italije u ovom gradu sudjeluje u partijskom radu i postaje sekretar rajonskog komiteta KPH, a kasnije je sekretar Gradskog komiteta KPH Sušak. U 1944. godini radi kao član Okružnog NOO za Hrvatsko primorje zadužen za unutrašnje poslove. Tu dužnost vrši sve do oslobođenja. Poslije oslobođenja vršio je razne političke dužnosti.

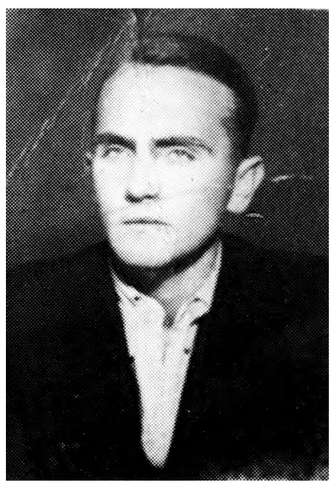

JELIČIĆ Mihovila MIHOVIL, rođen 18. II 1912. u Selcima. Po zanimanju postolarski radnik. Pripadao je grupi naprednih radnika koju je predvodio u Selcima Vjekoslav Jeličić i sudjelovao u akcijama. U NOV stupa 1941. i odlazi u partizanski logor na Viševici. Jedan je od prvih boraca iz Selaca u primorsko-goranskim partizanskim jedinicama. Poginuo je 6. I 1944. u Selcima kao borac Komande mjesta Crikvenica od neprijateljskog metka.

KRŠUL Mate ANDRIJA, rođen 1. VI 1918. u Buenos Airesu gdje su mu boravili roditelji. U Selca se vraća 1924. Već u mladim danima druži se s naprednim omladincima u Selcima i sudjeluje u akcijama od 1935. koje organizira mjesna partijska organizacija, koju je 1933. obnovio Vjekoslav Jeličić, član KPJ od 1919. Kao komunista javno je djelovao u Knjižnici u Selcima zajedno s ostalim članovima mjesne organizacije KPJ do 1941. Sudjeluje u organiziranju sastanka vinodolskih komunista 12. I 1941. u Selcima (Borići) u prisutnosti Rade Končara, sekretara CK KPH, i učestvuje u njegovu radu, a sredinom 1941. i sastanka u morskoj uvali Jesenova, gdje je donijeta odluka o podizanju ustanka u Vinodolu. Do odlaska u partizane radi na okupiranom području po nalogu Partije, a 12. XII 1941. odlazi u partizansku jedinicu među prvim borcima obalnog područja Vinodola. U NOV nalazio se na raznim dužnostima od komandira voda, čete, zamjenika komesara bataljona do načelnika OZNE brigade. Poslije oslobođenja vrši razne dužnosti u JNA. Rezervni je pukovnik. Živi u Rijeci, bavi se političkim radom, odbornik je Skupštine općine Rijeka i potpredsjednik općinskog odbora SUBNOR-a.

KRŠUL Franje MATE, rođen 24. XII 1911. u Selcima. Prvi razred osnovne škole završio je u rodnom mjestu, ostale razrede i četiri razreda srednje škole u čačku (Srbija). Kao građevinski radnik radio je u Velesu, Prilepu, Prištini, Pećı, Kragujevcu i Podgorici (danas Titograd). Od 1933. do 1941. radio je u Kosovskoj Mitrovici u građevinarstvu i kao namještenik. Za člana KPJ primljen 1933. i djelovao u tom gradu sve do 1941. Poslije okupacije Jugoslavije vratio se u srpnju 1941. u rodno mjesto, povezao se s partijskom organizacijom putem sekretara Vjekoslava Lončarića i odmah počeo partijski djelovati. Upoznavši se s Josipom Đerđom, koji je partijski radio u Novom Vinodolskom, obilazi vinodolska mjesta i povezuje ih u NOP. U kolovozu 1941. upoznao se u Selcima s Ivanom Marinkovićem i dogovorio se o daljnjem radu. U Crikvenici prigodom formiranja novog Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje izabran je za sekretara. Boraveći u Selcima do sredine 1942, uspješno djeluje

na toj dužnosti, a onda odlazi na oslobođeno područje i dalje radi kao sekretar OK. Krajem 1943. izabran je za sekretara prvog Oblasnog komiteta KPH za Istru. Poslije oslobođenja vršio je razne dužnosti.

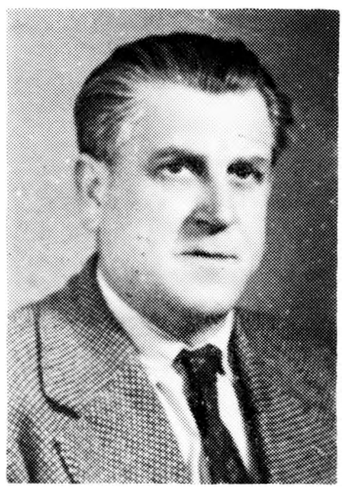
LONČARIĆ Stjepaim STJEPAN, rođen 11. IX 1905. u Selcima. U radničkom pokretu sudjeluje od mladih dana i 1937. primljen je u KPJ u Hercegnovom, gdje je tada radio i partijski djelovao. U NOP se uključuje 1941. i bori u partizanskim jedinicama u Crnoj Gori. Bio je na dužnosti političkog komesara čete i partijskog rukovodioca u 5. i 7. crnogorskoj brigadi.

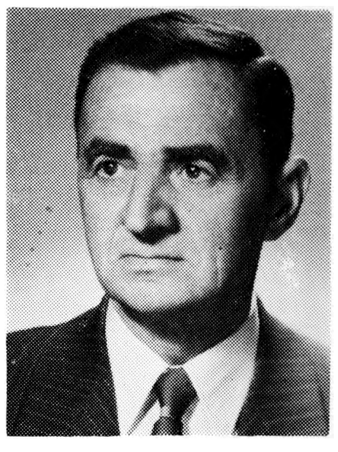
LONČARIĆ Nikola VALENTIN, rođen 16. X 1922. u Selcima. U mladim danima pripadao je naprednoj grupi omladine koju je okupljao i odgajao Ivan Jeličić Tominčić, marksistički dobro obrazovan, kao sekretar partijske organizacije i javno kao knjižničar Hrvatske pučke knjižnice. Kao član tamburaškog zbora Lončarić je politički djelovao na ostale članove. Postao je član organizacije SKOJ-a i izabran za njenog pročelnika. Poslije okupacije zemlje sudjeluje u NOP-u od 1941, izvršavajući partijske zadatke. Poslije osnutka OK SKOJ-a za Hrvatsko primorje 1942. izabran je za njegova člana, a bio je i sekretar Kotarskog komiteta SKOJ-a Crikvenica.

radi na razvitku NOP-a, a poslije kapitulacije Italije izabran je za člana Kotarskog NOO-a Crikvenica. Poslije oslobođenja vršio je razne dužnosti.

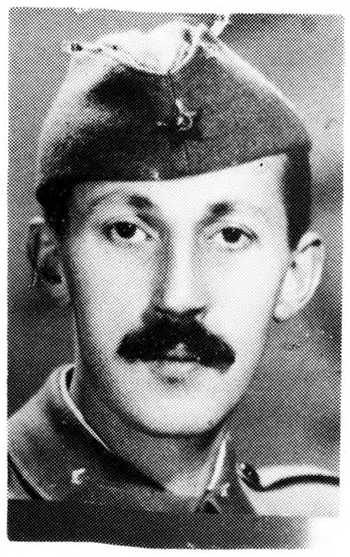
LONČARIĆ Mihovila VJEKOSLAV, rođen 30. VII 1912. u Selcima. Završio je nižu gimnaziju. Neko vrijeme radio je kao zidar i pristupio revolucionarnom radničkom pokretu. Poslije pobjede Vjekoslava Jeličića na općinskim izborima 8. XI 1936. i njegova izbora za načelnika, na Jeličićev prijedlog uposlio se u općinskoj upravi kao blagajnik. Od tada neprekidno djeluje kao član partijske organizacije zajedno s Vjekoslavom Jeličićem i Ivanom Jeličićem Tominčićem i sudjeluje u svima akcijama. Od 1940. je sekretar partijske organizacije i na toj dužnosti u suradnji s komunistima Vinodola organizira dva sastanka vinodolskih komunista u Selcima, vrvi u Borićima 12. I 1941. kojemu ie prisustvovao i Rade Končar, sekretar CK KPH, drugi u morskoj uvali Jesenova, gdje je donijeta odluka o podizanju ustanka u Vinodolu. Za vrijeme talijanske okupacije i dal'e kao sekretar vartiiske organizacije i predsjednik NOO-a

LONČARIĆ Nikole VLADIMIR, rođen 6. XII 1909. u Selcima. Kao trgovački pomoćnik radio je u Iloku, Kostajnici i u Zagrebu. Od 1934. sudjeluje u revolucionarnom radničkom pokretu i 1935. postaje član KPJ u Zagrebu. U nacionalnooslobodilačkom ratu u Španjolskoj (1937—1939) bori se u protivtenkovskoj bateriji 129. internacionalne brigade. Više od dvije godine proveo je u koncentracionim logorima u Francuskoj (1939—1941). U srpnju 1941. vratio se u domovinu i ostaje u Zagrebu na ilegalnom radu. Uhapšen je i 1942. odveden u logor Jasenovac. Oslobođen je zamjenom i od rujna 1942. nalazi se u NOV kao komandir čete 12. slavonske brigade, komandant bataljona, od svibnja 1943. kao pomoćnik političkog komesara 17. brigade i od veljače 1945. kao pomoćnik političkog komesara 28. divizije. Poslije oslobođenja završio je Višu vojnu akade-

miju JNA u Beogradu (1953) i radio u Političko upravi JNA, a bio je i politički komesar područja. Umirovljen je u činu generapotpukovnika.

TADIĆ Đure MI LO RAD, rođen 26. VII 1913. u Selcima. Pripadao revolucionarnom radničkom pokretu i u NOP-u sudjeluje od 1941. Bio je član Mjesnog komiteta KPH za grad Zagreb. Kao borac sudjeluje u borbama 13. proleterske brigade »Rade Končar i u X zagrebačkom korpusu. Umirovljen je kao major JNA.

NARODNI HEROJ

ANTIĆ Nikole VICKO, rođen 2. X 1912. Istakao se u Narodnooslobodilačkom ratu 1941—1945. kao komandant 12. slavonske brigade i kao komandant 28. udarne slavonske divizije, naročito u borbama 1943. za oslobođenje Našica, Voćina, Kutjeva, Ludbrega, Koprivnice, Zlatara, kod prelaza preko Save i prilikom uništenja aerodroma kod Velike Gorice, a potom kao komandant 13. primorsko-goranske udarne divizije. Spada u istaknutije ratne komandante NOV u Hrvatskoj.

Za razne zasluge odlikovan je Ordenom Narodnog heroja.

Enciklopedija Jugoslavije, sv. *1, Zagreb 1955, str. 119.*

Ostale biografske podatke vidi u popisu nosilaca »Partizanske spomenice 1941«, str. XIX.

GENERAI .PUKOVNIK VICKO ANTIĆ

SKRAĆENICE

AFŽ	— Antifašistička fronta žena	
AH	— Arhiv Hrvatske, Zagreb	
AVNOJ	— Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije	
CHRPR	— Centar za historiju radničkog pokreta, Rijeka	
CK KPH	— Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske	
CK KPJ	— Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije	
CK SKOJ	— Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije	
ČSR	— Češkoslovenska Republika	
GŠH	— Glavni štab Hrvatske	
HPK	— Hrvatska pučka knjižnica, Selca	
HRS	— Hrvatski radnički savez	
HRSS	— Hrvatska republikanska seljačka stranka	
HSS	— Hrvatska seljačka stranka	
HSZ	— Hrvatska seljačka zaštita	
IHRPH	— Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb	
JNOF	— Jedinstvena narodnooslobodilačka fronta	
JNS	— Jugoslavenska nacionalna stranka	
JPKČ	— Jugoslavenska pučka knjižnica i čitaonica,	Selca
JRZ	— Jugoslavenska radikalna zajednica	
Kl	— Kominterna, Komunistička internacionala	
KP	— Komunistička partija	
KPH	— Komunistička partija Hrvatske	
KPJ	— Komunistička partija Jugoslavije	
NDH	— Nezavisna Država Hrvatska	
NKS	— Narodna knjižnica, Selca	
NOB	— Narodnooslobodilačka borba	
NOO	— Narodnooslobodilački odbor	
NOP	— Narodnooslobodilački pokret	

NOPO	— Narodnooslobodilački partizanski odred
NOR	— Narodnooslobodilački rat
NOV	— Narodnooslobodilačka vojska
NOVJ	— Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
NOV i POH	— Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Hrvatske
NOV i POJ	— Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije
NRPJ	— Nezavisna radnička partija Jugoslavije
OK KPH	— Okružni komitet Komunističke partije Hrvatske
OK SKOJ	— Okružni komitet Saveza komunista Jugoslavije
PG NOPO	— Primorsko-goranski narodnooslobodilački partizanski odred
RSRS	— Republikanski savez radnika i seljaka
SHS	— Srba, Hrvata i Slovenaca (kraljevina)
SKJ	— Savez komunista Jugoslavije
SKOJ	— Savez komunističke omladine Jugoslavije
SMG	— Savez mlade generacije
SRPJ(k)	— Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista)
SSSR	— Savez sovjetskih socijalističkih republika
URSSJ	— Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije
USAOH	— Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske
USAOJ	— Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
VII	— Vojnoistorijski institut, Beograd
Vš NOV i POJ	— Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije
ZAVNOH	— Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

KAZALO ZEMLJOPISNIH IMENA

A

Ad Turres 16, 20, 21, 22, 23
Afrika 49
Alan 605
Aleksandrovo v. Punat
Alpe 153
Amerika 44, 45, 46, 175, 178, 198, 239
Argentina 231
Arde (predio Selaca) 656
Austrija 27, 157, 463
Austrijsko primorje 25
Austro-Mađarska Monarhija 154

B

Bačka 116
Badanj (gradina) 11
Bakar 19, 21, 22, 26, 32, 33, 42, 46, 48 83, 87, 88, 158, 173, 179, 180, 184, 185, 189, 190, 193, 252, 312, 404, 491, 611
Bakarac 22, 491, 497, 528
Balkan 553
Banat 116
Banija 534, 552
Baranja 116
Barcelona 476, 477
Barci (selo u Grižanima) 514
Baška 192, 512, 616
Beč 41, 74, 81, 82, 92, 154, 165, 186, 199, 296, 299, 312, 502, 512
Belgrad (u Vinodolu) 26, 120, 134, 135, 159, 160, 169, 170, 171,173, 177, 178, 183, 184, 188, 563
Beograd 92, 106, 107, 115, 116,126, 127, 131, 135, 138, 153, 162,163, 168, 170, 171, 173, 176, 181,183, 186, 191, 194, 206, 209, 214,229, 231, 240, 243, 246, 253, 255,296, 338, 356, 365, 366, 383, 384,385, 386, 389, 416, 417, 418, 448,450, 467, 498, 499, 502, 508, 519,521, 522, 523, 626, 540, 541, 556, 566, 581, 587, 657
Berlin 165, 498, 499
Betina (kod Šibenika) 464
Bihać 600
Bjelovar 608, 660
Blaškovići (u Vinodolu) 194
Bolivija 260, 434
Borići (predio Selaca) 15, 358, 504, 506, 507, 508, 509, 510, 546, 547, 548, 568, 585
Bosna i Hercegovina 28, 32, 116
Brazilija 239
Brdo (zaselak Selaca) 19, 28, 43, 555
Bribir 11, 12, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 32, 42, 44, 59, 90, 91, 112 113, 118,120, 134, 148, 174, 180 192, 194,213, 214, 218, 222, 223, 228, 233,241, 296, 297, 298, 299 300, 301,302, 307, 308, 309, 310, 311, 312,313, 314, 315, 353, 356, 358, 364,382, 383, 384, 386, 387, 388, 389,390, 391, 392, 393, 394 395, 397,399, 400, 402, 403, 404’ 405, 406,417, 424, 439, 441, 442 460, 462,463, 464, 465, 466, 467, 472, 474,476, 489, 491, 492, 493, 497, 502,503, 504, 505, 506, 508, 509, 513,514, 525, 530, 531, 533, 534, 536,538, 540, 541, 543, 544, 545, 546,547, 549, 551, 553, 555, 556, 557,558, 559, 560, 561, 563, 564, 565,566, 571, 572, 573, 574, 576, 582,585, 586, 589, 592, 593, 599, 602,611, 614, 634, 648, 650, 654, 656, 657^
Brikvica (predio u šumi) 658
Brinje 648
Brod Moravice 173
Brod na Kupi 568
Brod na Savi 173

U kazalo su unijeta zemljopisna imena navedetta u predgovoru, uvodu i I, II i III dijelu knjige (str. 11—662).

Budimpešta 46, 55, 61, 74, 75, 81, 82, 89, 90, 92, 165
Bugarska 519, 522

C

Cres (otok) 639
Crikvenica 11, 15, 16, 19, 20, 21,22, 23, 26, 27, 28, 29, 32, 53, 55, 59, 60, 61, 62, 71, 72, 73, 75, 78, 85, 98, 108, 111, 112, 113, 115, 118, 119, 120, 121,124, 125, 131, 134,135, 139, 140,141, 143, 144, 145,147, 148, 149,150, 151, 152, 157,158, 159, 160,166, 171, 172, 173,174, 176, 177,178, 179, 180, 181,183, 184, 186,187, 188, 189, 190,191, 192, 193,194, 195, 196, 197,200, 201, 202,210, 211, 212, 213,216, 217, 218,219, 220, 221, 223,224, 230, 231,232, 233, 234, 235,236, 239, 245,250, 251, 276, 278,281, 291, 293,299, 301, 302, 307,308, 309, 311,317, 318, 319, 320,321, 322, 324,327, 337, 338, 342,343, 344, 346,347, 356, 358, 366,367, 368, 370,372, 375, 378, 382,383, 384, 390,391, 394, 396, 397,398, 399, 400,403, 404, 405, 414,416, 419, 420,421, 422, 424, 431,439, 441, 442,452, 455, 457, 460,462, 463, 464,465, 467, 468, 469,472, 474, 478,484, 485, 487, 488,489, 491, 492,497, 502, 503, 504,505, 507, 508,509, 512, 513, 514,520, 521, 522,523, 524, 525, 526,527, 530, 531,533, 535, 536, 541,543, 544, 546,547, 551, 555, 558,560, 561, 562,563, 565, 566, 567,569, 570, 571,572, 573, 574, 575,576, 577, 579,580, 581, 582, 583,584, 585, 587,588, 589, 592, 597,599, 600, 601,602, 603, 605, 609,614, 616, 618,621, 622, 628, 631,632, 633, 637,639, 645, 648, 650,652, 653, 654, 656, 657, 658
Crna Gora 28, 107, 125, 128, 135, 593, 659
Groazia v. Hrvatska

C

Čabar 158, 194
Čačak 157, 175, 660
Čakovec 488
Čazma 649
Cehoslovaćka 157, 309, 464, 465
Crnin (predio u Crikvenici) 23

D

Dalmacija 20, 28, 62, 74, 81, 91, 94, 106, 116, 167, 168, 177, 178, 523, 526, 528, 539, 571, 588, 612, 623, 656, 657
Delnice 152, 158, 167, 168, 178, 188, 194, 195, 467 480, 495, 584, 596
Delta (na Sušaku) 53, 74
Dernenca 189
Dobrinj 192
Dolac (predio Selaca) 576
Donji Lapac 659
Draga (u Bribiru) 308
Draga (kraj Sušaka) 180
Dragaijin (u Bribiru) 561
Dramaij 15, 16, 96, 98, 144, 178, 183, 184, 186,188, 441, 464, 466,467, 491, 502,504, 505, 508, 509,513, 538, 541,546, 563, 567, 571,577, 582, 584, 589, 655
Dranče (predio Selaca) 576, 656
Dražice (predio Selaca) 46
Drežnica 560, 592, 660
Drinin (predio Selaca) 656
Drivenik 11, 19, 21, 22, 24, 26, 59, 96, 134, 159,177, 183, 184, 187,188, 193, 195,196, 198, 201, 213,218, 309, 403, 439, 571, 588
Duboki (predio Selaca prema Novom Vinodolskom) 43, 555, 573, 581
Dubračina (potok u Vinodolu) 20
Dubrava (kraj Zagreba) 490
Dubrovnik 177
Dunav 153
Dvorska (predio Crikvenice) 150

Đ

Đakovo 230

E

Elba 153
Engleska 401, 464, 521, 596
Evropa 59, 81, 83, 106, 153, 154, 521

F

Francuska 114, 400, 402 , 403, 406, 432, 464, 474, 475
Fužine 152, 195, 534, 536, 544, 560

G

Gacka (rijeka) 150, 151
Glina 534
Gomirje 494
Gornji Milanovac 175
Gorski kotar 11, 20, 21, 22, 24, 25, 59, 91, 179, 357, 400, 467, 490, 493, 534, 536, 551, 552, 553, 556, 559, 564,

568, 570,571, 572, 574, 587, 589, 592, 595,596, 597, 609, 612, 654, 658
Gospić 158, 185
Gradišće 537
Gračac 464
Graz 92
Grčka 522, 537, 546
Grinica (predio u Bribiru) 311
Grižane 11, 16, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 32, 59,91, 96, 98, 108, 111, 112, 113, 118,120, 121, 125, 134, 135, 159, 160,163, 164, 174, 176, 177, 178, 183,184, 187, 188, 194, 195, 196, 201,213, 218, 223, 230, 231, 232, 296,297, 298, 299, 308, 309, 311, 312,313, 314, 357, 358, 364, 382, 390,391, 400, 404, 405, 406, 428, 439,442, 464, 466, 470, 502, 513, 534,536, 561, 562, 563, 564, 566, 568,571, 572, 577, 588, 589, 611, 648, 649, 653, 656
Grobnik 19, 21, 22, 26
Gruž 492
Gurs (Francuska) 474

H

H rei i in 19, 21. 22. 24, 26, 122, 123, 152, 155, 157, 179, 180, 184, 185, 189, 192, 193, 252, 282, 309, 312, 404, 405, 491, 544, 547, 568, 571, 588, 627
Hrvatska 13, 14, 15, 19, 27, 28, 29, 31, 34, 41,42, 46, 47, 48, 49,51, 53, 59, 60,62, 63, 65, 66, 74,75, 76, 78, 81,82, 83, 86, 88, 89,90, 91, 92,93, 94, 98, 101, 105, 106, 107, 116, 120, 125, 128, 134, 135, 137, 138, 157, 166, 167, 168, 171, 177, 178, 179, 188, 191, 199, 299, 312, 313, 334, 359, 390, 400, 402. 404, 464, 478, 479, 483, 484, 485, 487, 488, 490, 495, 505, 511, 520, 528, 539, 540, 546, 547, 548, 550, 557, 565, 571, 587, 589, 592, 600, 604, 609, 611, 616, 618, 619, 628, 632, 633, 659
Hrvatsko primorje 11, 12, 28, 33, 34, 41, 46, 47,48, 49, 51, 53, 59,60, 71, 74, 75,76, 77, 78, 81, 82,83, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 97, 101, 106, 108, 122, 123, 124, 128, 139, 149, 150, 152, 153, 155, 157, 158, 161, 163, 165, 173, 174, 177, 179, 180, 182, 185, 186, 189, 190, 192, 193, 196, 197, 217, 314, 334, 357, 358, 372, 384, 385, 390, 398, 400, 404 , 405 ,441, 464, 466, 467, 490, 492, 493, 497, 501, 502, 509, 513, 519, 520, 521, 522, 526, 527, 528, 529, 533, 534, 535, 536, 539, 540, 541, 546, 547, 550, 551, 552, 553, 555, 556, 559, 562, 564, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 576, 582, 584, 587, 588, 589, 590, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 601, 602, 605, 609, 610, 612, 623, 624, 625, 626, 628, 631, 632, 633, 634, 637, 638, 649, 650, 654, 657, 658
Hvar 178

I

Ilirija 27
(lirske provincije 27
Iran 355
Istra 28, 74, 81, 91, 106, 179, 551, 571, 587, 592, 612, 632, 633, 634
Italija 26, 120, 199, 401, 464, 484, 492, 498, 519, 520, 522, 524, 527, 528, 537, 556, 565, 571, 609, 614, 615, 616, 632, 633, 634, 657

J

Jadran 14, 21, 46, 52, 55, 75, 78
Jadranovo 21, 22, 96, 177, 178, 183, 184, 187. 188, 195, 196, 197, 201, 213, 218, 230, 231, 232, 439, 442, 655
Jajce 519
Japan 537
Japnenica (predio Crikvenice prema Selcima) 502,503
Jargovo (u Bribiru) 309, 311, 391, 392, 462, 514, 572, 585, 586
Jasenovac 659
Jesenova (morska uvala u Selcima) 12, 15, 23, 543, 545, 546, 547, 548, 549, 566, 576, 585
Jugoslavija 14, 105, 108, 113, 116, 117, 120, 125, 131, 135, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 165, 180, 181, 198, 199, 200, 201, 220, 232, 260, 291, 295, 296, 299, 300, 301, 312, 319, 325, 334, 335, 389, 397, 405, 407, 437, 438, 439, 461, 463, 464, 465, 467, 476, 478, 483, 484, 487, 488, 492, 495, 497, 498, 499, 501, 505, 509, 510, 512, 513, 515, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 533, 534, 537, 538, 539, 540, 541, 546, 547, 548, 549, 550, 552, 553, 556, 557, 565, 566, 599, 600, 631, 632, 659
.Turjevo 535, 541, 583, 584, 592
Južna Amerika 31, 231, 460

K

Karlobag 25, 74
Karlovac 48, 152, 173, 183, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 195, 196, 231,

534, 535, 536, 551, 552, 554, 564, 572, 574, 654
Karpati 153
Kastav 177, 178, 182, 564, 571, 587
Klarići (u Driveniku) 195
Konobe (predio na otoku Krku) 656
Koprivnica 649
Kosavin (u Bribiru) 311
Kosovska Mitrovica 175, 353, 495
Kordun 534, 552, 592
Kostrena 248
Kotor (Boka Kotorska) 177
Kotor (u Vinodolu) 23, 26, 29, 143
Kragujevac 300, 659
Kraljevica 29, 33, 46, 48, 49, 75, 82, 83, 87, 122, 152, 155, 179, 180, 184, 185, 186, 189, 190, 191, 192,193, 197, 232, 252, 312, 404, 405,491, 497, 508, 512, 513, 521, 528,535, 551, 570, 571, 573, 580, 588,601, 614
SHS (kraljevina) 27, 37
Kraljevo 392
Krapina 41
Krivi Put 605, 606
Križevac 88
Križišće 218
Krk (grad) 174, 372, 384, 486
Krk (otok) 27, 28, 29,30, 42, 43, 70, 80, 109, 117, 150, 167, 168, 177, 178, 182, 252, 358, 424, 521, 571, 592, 628, 633, 654, 655, 656
Krmpote 216, 572
Krmpotski kraj 589
Krmpotska Luka 214
Krndija (brdo u Slavoniji) 114
Kuba 124
Kukuljanovo 180
Kulen Vakuf 535
Kutjevo 114
Kuščina-Kurin (predio u šumi) 585

L

Ladvič (u Crikvenici) 460, 535, 536, 585, 656
Lađavac 194
Ledenice 11, 19,21, 22, 96, 108,125, 134, 135,174, 213, 214, 216,309, 439, 502,506, 513, 514, 534,538, 541, 543,544, 546, 547, 572,582, 589, 594, 611, 612
Lič 148, 309, 560, 576
Ličko polje 536
Lika 493, 534, 609, 639, 649, 659
Lokva (predio između Selaca i Bribira) 463, 506
Lokve (Gorski kotar) 585
London 154, 498, 533, 557, 612, 654
Lopar (gradina u Novom Vinodolskom) 21
Lošinj (otok) 634, 639
Ludbreg 649
Lukovo 536, 648

LJ

Ljubljana 33, 48

M

Mađarska 160, 519, 522
Makarska 464
Makedonija 107, 116, 135, 370, 449
Mala Draga (kraj Povila) 22
Malinska 248
Marinci (selo u Srijemu) 91
Maribor 472, 473
Maroko 401
Marseille 199, 283, 299
Martinšćica (kraj Rijeke) 174
Mataija Draga 492, 543, 545, 553
Matić poljana (Gorski kotar) 660
Međumurje 114, 539, 571, 612
Meksiko 124, 179
Metlina (zaselak Selaca) 19, 28, 122, 123, 585, 648
Moskva 294, 296, 357, 557
Mleci 28
Mrkopalj 660
München 465
Murvenica (predio otoka Krka) 30, 42

N

NDH (Nezavisna Država Hrvatska) 522, 523, 524, 525, 526,527,528, 529, 531, 532, 533, 535,537,556, 565, 571, 575, 580, 584,590,591, 594, 601, 608, 632
Niš 472, 473, 660
Nova Gradiška 194
Novi v. Novi Vinodolski
Novigrad v. Novi Vinodolski
Novi Vinodolski 11, 19, 21, 22, 26, 27, 32, 33, 43, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 61, 70, 87, 89, 90, 90, 92, 93, 96, 97, 98, 111, 112, 113, 118, 120, 134, 148, 150, 151, 158, 174, 178, 180, 181, 192, 193, 194, 201, 202, 210, 211, 213, 215, 216, 218, 221, 223, 233, 235, 239, 243, 248, 309, 384, 397, 398, 414, 439, 442, 504, 513, 514, 524, 525, 527, 530, 531, 536, 541, 542, 543, 544, 550, 551, 553, 555, 557, 558, 559, 560, 563, 564, 565, 566, 567, 571, 572, 576, 579, 580, 581, 582, 583, 585, 586, 588, 589, 590, 592, 597, 613, 614, 616, 633, 645, 648, 649, 650, 652, 656

NJ

Njemačka 98, 199, 401, 463, 464, 476, 484, 492, 498, 519, 522, 524, 528, 537, 540, 544, 546, 549, 552, 658

Njivice (obalni predio Selaca) 148, ' 204

O

Ogulin 44, 45, 54, 55, 59, 62, 64, 68, 118, 120, 131, 158, 171, 172, 173, 179, 183, 195, 231, 494, 535, 553, 572, 596

Omišalj 186, 405

Opatija 33

Osijek 90, 91, 98

Otočac 609, 611, 616, 648

P

Pag (grad) 398

Pag (otok) 150, 531, 570, 573, 587

Pakrac 464

Panonija 20

Papuk (brdo u Slavoniji) 114

Pariz 154, 446, 474, 475 '

Pećca (selo u Vinodolu) 193

Perzija 659

Pešta v. Budimpešta

Petrina (uvala na otoku Krku) 42

Petrograd (danas Lenjingrad) 154

Petrovac na moru 135

Plaše 536

Plitvice 611

Plitvička jezera 28

Plužnice (selo iznad Novoga) 649 650

Pod Badanj (u Vinodolu) 394

Pod čičanj (predio Selaca) 33

Podgorica v. Titograd

Podgorje 579, 608

Pod Knežinu (predio Selaca) 565, 576

Pod Mirišća (predio Selaca) 20, 21, 23, 24

Podrvanj (Čavle) 192

Podugrinjac (u Bribiru) 392

Poduljin (u Bribiru) 308

Podvežica (predio Rijeka) 180, 194

Pokuplje 534

Poljska 476, 484

Poskoči (u Bribiru) 585

Povile (kraj Novoga Vinodolskoga) 559

Prag 296, 297, 298, 299, 308, 309, 313, 314, 315, 357, 405, 465, 502

Primorje v. Hrvatsko primorje

Pula 29, 91, 551, 592

Punat 358, 485, 486, 656

R

Rab (grad) 397, 541

Rab (otok) 232, 535, 570, 587

Rajna 153

Ravno (predio u šumi) 148, 558

Reich v. Njemačka

Rijeka 14, 20, 22, 26, 28, 29, 31, 33, 34, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 61, 67 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 83, 85, 86, 89, 90, 92, 97, 98, 101, 117, 118, 124, 174, 178, 179, 197, 214, 249, 308, 350, 379, 508, 523, 524, 528, 545, 565, 566, 567, 571, 573, 587, 588, 592, 612, 616, 632

Rijeka Crnojevića 492

Rim 498, 499, 528, 586

Risika (na otoku Krku) 30, 42

Ristovac 175

Rječina 74

Rtić (Artić, predio u Selcima) 149

Rumunjska 522

Rusija 110, 162, 175, 184, 522, 540

S

Saftići (u Vinodolu) 561

Sarajevo 49

Selca (vinodolska) na svakoj strani

Selca na Braču 19

Selcze (Selce) 60, 61, 71

Senj 20, 21, 22, 29, 46, 83, 86, 87, 88, 92, 93, 124, 152, 158, 194, 223, 351, 527, 528, 530, 535, 541, 559,570, 571, 572, 573, 577, 580, 581,582, 584, 591, 592, 594, 598, 603,605, 608, 634, 645, 648, 649.

SHS (kraljevina) 117, 125, 137, 154

Sicilija 612

Sisak 173

Skadarsko jezero 492

Skopje 135,' 175, 448, 522

Slana (morska uvala u Selcima) 46, 148, 149, 150, 239, 511, 512, 524, 525, 529, 543, 616, 654, 656

Slano (na otoku Pagu) 531

Slavonija 19, 41, 42, 62, 66, 81, 88, 91, 94, 97, 98, 101, 105, 106, 107, 114, 116, 125, 134, 135, 137, 138, 166, 171, 177, 178, 188, 191, 539, 654, 659

Slavonski Brod 90, 125, 137, 138, 139, 157, 512, 535

Slovenija 31, 654

Slunj 158, 194

Smokovo (u Jadranovu) 196

Soline (otok Krk) 524

Sovjetska Jugoslavija 157

Sovjetska Rusija 157, 301, 317

Sovjetski savez v. SSSR

Split 177, 229, 357, 450, 464
Srbija 107, 120,135, 163, 175,231, 389, 390, 399
Sremska Mitrovica 91, 472, 473
Srijem 91
Srpske Moravice 494
SSSR 157, 160,301, 319, 492,498, 499, 506, 513,519, 537, 539,540, 546, 548, 549, 552, 557, 606
Stalak (iznad Novoga Vinodolskoga) 576
Kozarsko (predio u šumi) 599
Sueski kanal 31
Suez 31
Sun ja 173
Supetar 178
Supovica (predio na otoku Krku) 30, 42
Sušak 33, 49, 74, 76, 77, 83, 85, 86, 87, 90, 97, 98, 113, 117, 124, 150, 158, 176,178,179,180,182,184, 185, 187,188,189,190,191,192, 193, 194,195,197,200,201,205, 206, 213,217,223,231,232,243, 248, 249,250,252,280,287,300, 312, 316, 319, 328, 341,342, 349, 350,352,364,358,366,377, 379, 384,385,397,398,404,405, 441, 443,446,459,464,465,466, 467, 468,472,474,490,491,502, 504, 507,509,512,513,514,521, 523, 524,527,533,535,536,541, 551, 564,566,568,569,571,572, 573, 577,580,582,583,584,587, 588, 590, 593, 599, 615, 630, 632
Sv. Jakov-Šiljevica v. Jadranovo
Sv. Jelena v. Dramalj
Sv. Kuzma 180
Sv. Marak, Sv. Marko (na otoku Krku) 42 656

Š

Šarari (u Grižanima) 656
Šibenik 229, 450, 464, 492
Šilo (na otoku Krku) 42, 521, 522
školjić (otočić u uvali Selaca) 43
Šmrika 179, 189
Španjolska (Španija) 389, 399, 400, 401, 402, 403, 406, 432, 461, 475, 476, 477

T

Tetovo 229, 370, 372, 380, 386, 433, 443, 444, 445, 446, 449, 486
Tić (brdo) 400, 466, 467, 502, 536
Titograd 135, 225, 228, 252, 266
Takal (Tokal, rt između Selaca i Novoga Vinodolskoga) 586
Topusko 654
Tounj 194
Trešn jevka (u Zagrebu) 45
Tribali 59, 96, 187, 194, 195, 309, 403, 513, 561, 588
Trogir 185
Trsat 19, 21, 22, 26, 176, 194, 491, 588
Trst 25, 28, 29, 33, 48, 71
Tućepić 588
Turska 522
Tuzla 28

U

Udbina 659
Ugarsko primorje 25, 27
Ugarska 46, 60, 75
Užice 175

V

Valjevo 175
Varaždin 48, 157
Varaždinske Toplice 649
Velebit 649
Velika Gorica 649
Vinodol 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 41, 42, 46, 48,49, 58, 61, 63, 65, 74, 81, 82, 87, 88,89, 90, 91, 92, 97, 98, 101, 105, 108, 111, 112, 113, 11,5, 118, 120, 121, 124, 125, 128, 131, 135, 143, 150, 155, 161, 165, 174, 177, 178, 179, 180, 185, 186, 190, 192, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 234, 241, 253, 281, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 334, 355, 357, 358, 364, 365, 373, 382, 383, 384, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 397, 398, 399, 400, 403, 404, 405, 406, 428, 437, 439, 440, 441, 442, 449, 458, 462, 463, 464, 466, 467, 472, 474, 476, 487, 490, 491, 492, 496, 497, 501, 502, 504, 505, 509, 510, 513, 514, 515, 519, 520, 524, 527, 528, 531, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 544, 546, 547, 548, 549, 550, 555, 556, 557, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 568, 569, 570, 571, 573, 577, 579, 580, 582, 585, 587, 588, 589, 590, 597, 602, 603, 608, 611, 622, 631, 632, 633, 657, 658, 660
Vinodolska kotlina 384
Vis 654
Viševica (iznad Bribira, prvi partizanski logor u Hrvatskom primorju) 12, 508, 544, 545, 547, 549, 550, 556, 557, 558, 559, 560, 561,

563 565, 566, 568, 571, 572, 573, 574 576, 579, 580, 584, 585, 587, 589, 602, 659
Vodica (na otoku Krku) 30, 42, 109
Vojnić 158
Vojvodina 120
Vrbnik 30, 42, 514
Vrbovsko 158, 173, 486, 491, 492, 493, 494, 495, 535, 550, 593
Vrh Vala (predio u Selcima) 565, 576
Vukovar 135, 152

Z

Zadar 29, 33, 48, 523, 612, 628, 632
Zagon 32, 218
Zagreb 19, 20, 21, 22, 27, 33, 45, 47, 48, 50, 53, 54, 55, 59,60, 65, 69, 75, 76, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89. 90, 91, 93, 94, 96, 98, 101, 108, 110,111, 112, 113,115, 118, 119, 120,121, 127, 131,134, 135, 138, 148,152, 153, 157,159, 163, 173, 177,179, 180, 185,186, 190, 193, 194,195, 197, 202,214, 223, 231, 232,233, 234, 239,243, 251, 253, 254,292, 293, 310,313, 327, 347, 349,350, 354, 356,370, 372, 373, 400,402, 405, 412,413, 416, 420, 442,459, 464, 466,467, 471, 472, 473,478, 486, 490,491, 493, 497, 502,505, 508, 509,519, 522, 523, 524,527, 528, 530,532, 534, 535, 536,537, 538, 540,550, 551, 556, 561,563, 566, 571,572, 573, 574, 579,581, 583, 584,587, 588, 592, 594,600, 603, 611, 631, 654, 659
Zaprešić 65
Zenica 284
Zlatar 649

Ž

Žilavi Dolci (predio u šumi) 572
Zrnovnica (južno od Novoga Vinodolskoga) 201, 202, 210, 223, 414
Žumberak 534

KAZALO OSOBNIH IMENA

A

Adžija Božidar 466, 467
Ahel Anton Nikodomov 187
Ahel Juraj 181
Ahel Petar Stjepanov 230, 232
Aleksandar, kralj SHS 161, 166, 173, 175, 199, 214, 249, 268, 280, 283, 285, 290, 291, 299, 301, 316, 334, 467, 514
Alijagić Alija 166
Almoć Josip 395
Andres Ivan 197
Andres Leo Ivanov, 485
Andrić Ivo 365
Anđelo, vojni svećenik 581, 594
Anseimo, major 529
Antić Andrija Kombolić st. 121, 180, 270, 316, 327, 339, 340, 376, 377, 378, 380, 432, 470, 482
Antić Andrija Kombolić ml. 232, 432, 511, 594, 603, 627, 628, 659
Antić Ante Tunar 32, 35, 37, 45, 109, 202, 245, 246, 248, 328, 331, 333, 339
Antić Božidar 245
Antić Božo Dudić 611
Antić Cvetić, obitelj 43
Antić Emil, španac, 45, 232, 303, 309, 366, 393, 403, 432, 433, 461, 474, 475, 536, 593, 603, 659
Antić Franjo Lovrencin 582
Antić Franjo Lukin 35, 36, 44, 115, 121, 14L 170, 245, 246, 318, 331, 333, 374, 378
Antić Franjo Polić 35
Antić Franka 303, 433 , 642
Antić Gojko Dudić 470, 482
Antić Ivan, opć. odbornik 56, 79
Antić Ivan 432
Antić Ivan Bartolić 300, 301, 308, 522, 614
Antić Ivan Cvetić st. 201, 202, 245, 246, 248, 522, 618
Antić Ivan Cvetić ml. 611
Antić Ivan Dudo 35, 245, 287, 323, 327, 339, 340, 359, 362, 378, 415
Antić Ivan Jerkov 32, 44, 45
Antić Ivan Kombol 44, 45, 56, 68
Antić Ivan Mihin 54
Antić Ivan Papin 463
Antić Josip Tunar 115
Antić Josip Tunar, pomorski kapetan 229, 257, 260, 261, 266, 276, 287
Antić Jakov (Vrbovsko) 494
Antić Josip Polić 593
Antić Josip Sokol 141, 245, 270, 276, 316, 327, 337, 339, 340, 362, 407, 433, 470, 489, 577, 591, 608
Antić Viktorije Josip 659
Antić Juraj 56
Antić Kombol, obitelj 53
Antić Luka (zvani Ilirac) 245, 247, 248, 257, 260, 262, 263, 267, 269, 270, 271, 272, 278, 328, 331, 333, 436
Antić Lukin, obitelj 43
Antić Luka Peverin 43, 460, 494, 511, 513, 514, 525, 526, 533, 543, 555, 559, 569, 576, 577, 585, 593, 599, 600, 603, 659
Antić Marija Dudica 614
Antić Marija ud. Lončarić 36
Antić Marija Lovrencin 582
Antić Marija Ludovikina 593
Antić Marija Stanova 529
Antić Marijan Babić 593, 659
Antić Marijan Dudo 303
Antić Marijan Kombolić 245, 459, 470, 495, 593, 659
Antić Mate Kombolić 229
Antić Mica Bartolovica 600
Antić Mica Cvetić 36

U kazalo su unijeta osobna imena navedena u predgovoru, uvodu i I, II i III dijelu knjige (str. 11—662).

Antić Miho Cvetić 35, 114
Antić Mihovil Mihovilov 659
Antić Momarić, obitelj 43
Antić Nikola 180, 413
Antić Nikola Gabrin 623
Antić Nikola Kombol 660
Antić Nikola Peverin 63
Antić Pavao šiša 122, 123
Antić Petar Kombolić 565
Antić Petra Kombolić 416
Antić Petar Panarina 44
Antić Peverin, obitelj 43
Antić Ruža, rođ. Jeličić 385, 445, 614
Antić Silvestar Kombolić 49, 100, 101, 245, 248,249,256,257,260, 262, 263, 267,268,270,272,276, 316, 327, 328,331,333,334,338, 339, 340, 341,345,348,360,362, 370, 377, 380,409,415,420,436, 443, 446, 457,459,469,470,479, 480, 482, 605, 616
Antić Stanko Peverin 656
Antić Stjepan Dudić 63
Antić Stjepan Dudo 461, 513
Antić Stjepan Tominić 574
Antić Simun 246
Antić Šimun Polić 659
Antić Teodor Polić 461
Antić Vicko, opć. poljar 80
Antić Vioko Dudić 35
Antić Vicko, španac 43, 303, 324, 366, 377, 393, 400, 403, 406, 431, 432, 433, 461, 474, 475, 476, 477, 479, 593, 649, 650, 651, 652, 659
Antić Vinko Josipov 413
Antić Vinko Kombolić, profesor 11, 22, 25, 29, 34, 83, 85, 90, 94, 113, 179, 186, 206, 209, 211, 225, 227, 228, 229, 252, 253, 257, 260, 261, 262, 263, 266, 269, 270, 272, 276, 277, 278, 284, 285, 287, 288, 303, 316, 319, 320, 321,322,323, 327,328, 329, 331, 333,337,338, 339,340, 341, 343, 345,348,349, 350,354, 370, 371, 374,376,378, 380,383, 384, 385, 386,387,388, 389,394, 395, 397, 401,403 ,406, 432 ,433, 434, 435, 443,444,445, 446,447, 448, 449, 457,470,471, 480,482, 486, 487, 512,556,588, 592,603, 611, 614, 616,617,627, 628,633, 632, 634, 637,642,648, 649,650
Antić Vinko Sokol 35, 362
Antonić Fabijan 233, 241, 297, 298, 300, 301, 308,309,311, 312,313, 315, 357, 358,384,386, 388,389, 391, 392, 393,394,395, 398,399, 400, 402, 403,406,446, 489
Antonić Ivan 192
Antonić Franjo 514
Antonić Franjo Dogljač 561
Antonić Makso 180
Antonić Mato 175
Antoić Miko 508
Antončić Anton, književnik 92
Augustinčić Anton, kipar 631

Bach Aleksandar 32, 41
Badalić Hugo 92
Badovinac Stjepan 193
Bakarčić Andrija, političar 89
Bakarić Vladimir 573, 589
Bakšić Stjepan, sveuč. prof. 181
Baien Martin 224, 416, 422, 423
Baien Šime 466, 467
Banić Milan 259
Banko Otmar 396, 531
Banko Rade 485
Banjanin Milan 466, 467
Barac Andrija (Andrica) 392, 393, 569, 570
Barac Antun, sveuč. prof. 85, 87, 390, 580
Barac Drago 645
Barac Mate 223
Baran Petar 181, 193
Barbalić Ivan (Ivić) 600, 609, 610
Barčić Erazmo 53, 85, 86, 88, 89
Bebel August 100, 101
Bedeković Janko 166, 174
Bednjanec Zlatko 555
Beer Maks 253, 254, 258
Belić Aleksandar 92
Belobrajić Anton Milin 187
Benić Albin 394
Benić Albin Fabijanov 485
Benić Fabijan 487
Benić Ivan 394
Benić Ivan Ernestov 190
Benić Juraj 623, 656
Benić Vlado 394
Benić Vlado Ivanov 485
Benzon Petar 328, 329, 331, 333, 334, 337, 356, 379
Beranek Alois 202, 203, 248, 250, 278, 292
Beranek Marija 202
Berus Anka 595, 596
Biber Antun 589
Bilan Franjo 556
Bilan Ivan Ivanov 485, 487
Biljan Mihovil 194
Biondić Marija 592
Biondić Pavao 571
Blažević Gnjatije 181
Blažević Ivo 194
Blažina Andrija 192
Blažina Anđelo 189

Bogdanić Drago 398, 399, 400, 405
Bogdanov Vaso 59, 60, 61, 64, 65, 66, 69, 97
Bogdanović Josip 181
Bogdanović Milan 259
Bogović Petar 435
Boranić Dragutin 435
Borić Franjo 391, 418, 442, 478, 484, 485, 487, 488, 601, 602
Borssatti Emerico 527
Bosnić Ivan 205
Branič a Vinko 556
Brelić Frane 68, 72, 73
Briški Miro 392, 393, 394, 485, 502
Brlić Ivan 47
Brlić Vatroslav 87
Brnabić Bernard Poldo 645
Brnčić Josip 534, 536, 537, 538, 541, 543, 544, 545, 546, 547, 550, 554, 557
Brnčić Marija 592
Brnčić Slavko 536
Brnčić Stjepan Stjepanov 187
Brnjac Anđelo 394
Brnjac Josip 394
Broz Josip Tito 108, 179, 185, 186, 190, 193,197, 441, 478, 497, 502, 506, 537,538, 550, 620, 632, 642, 649, 654,655
Brozičević, braća 582. 583
Brozičević Franjo 582
Brozičević Ivan (iz Ladviča) 225, 226, 227,228, 392, 393, 394, 395, 396, 463,464, 465, 466, 467, 468, 472, 473,474, 485, 487, 489, 490, 491, 497,502, 503, 504, 505, 506, 507, 508,513, 514, 534. 535, 536, 541, 542,543, 544, 545, 546, 583, 584, 592
Brozičević Juraj, ŠDanac, 298, 308, 312, 314, 393, 40?. 474
Brozičević Rafael 392, 393, 504, 508, 560, 563, 567, 582. 584
Brozičević Stjepan 13, 298, 301, 308, 309, 312, 358, 364, 389, 392, 393, 400, 509, 534, 553
Brozičević Živko 582. 583
Brozović Aueustin Ivičin 121, 141, 170, 362, 407, 409
Brozović Bososlav 239. 303. 362, 415, 432, 434, 460, 489. 495, 532
Brozović Branko 239, 511
Brozović Brozo 22
Brozović Dragutin Sardelija 114, 115, 121, 123
Brozović Franka 120
Brozović Ivan 166
Brozović Ivan Basatela 62
Brozović Ivan Sardeliia 63
Brozović Josip 166, 245, 288, 323
Brozović Josip Mikulin 434, 623
Brozović Katarina Lanić 600, 611, 648
Brozović Mare Bagateldca 600, 611
Brozović Marija (članica sindikata) 120
Brozović Marija Bartolovica 432, 611
Brozović Nikola 109, 529
Brozović Paulina 529, 611
Brozović Petar (stolar) 35, 36, 56
Brozović Petar 432
Brozović Roko (dječak) 63
Brozović Roko 530
Brozović Srećko, španac 403
Brozović Stjepan 260, 263, 284, 286
Brozović Stjepan Batica 362, 470, 480, 482, 489, 494, 495, 530, 531, 577, 591
Brozović Stjepan Stjepanov 593, 659
Brozović Zvonko Lanić 460, 511, 530, 559, 592, 600
Brunšmid Josip 20, 21
Brusić Mate 196
Brušija Jerko 80
Bubanj Andrija 536
Bubanj Viktor 485, 513, 514, 536, 551, 560, 565, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 574, 580, 594, 595, 597
Bučar Franjo 83
Budisavljević Srđan 181, 193
B u j a n August 181
Bujan Ivan 192
Bukšeg Vilim 112
Butorac Luka 72
Butorac Pave 605

C

Caballero Largo 401
Car Franjo 223, 588
Car Ivan Ivanov 139
Car Iva Josipov 139
Car Ivan Lovrin 139
Car Ivan, liječnik 526
Car Ivan, učitelj 567
Car Ivan Šimunov 485
Car Ivan, tabornik 579
Car Josip 183
Car Josip Buza 546
Car L jubo 394
Car Ljubo Tomin 485
Car Mara ud. Bubani 574
Car Marijan Lukin 485
Car Mate 67, 68
Car Mladen 485
Car Nikola 395
Car Nikola Crni, španac. 299, 392, 393, 394. 403, 474. 551, 575
Car Petar Petrov 485
Car Rudolf Ivanov 139

Car Stanko, građ. poduzetnik 212
Car Stanko 560
Car šime 394
Car Šimun Šimunov 485
Car Tomo Tomin 139
Car Vladimir (Selčanin) 393, 430, 440, 459, 460, 461, 462, 463, 468, 469, 489, 492, 493, 495, 496, 497, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 511, 513, 514, 525, 531, 533, 535, 536, 543, 544, 545, 546, 547, 549, 550, 558, 559, 560, 563, 569, 572, 576, 577, 592, 594, 597, 603, 611, 623, 659
Car Zvonko, akad. kipar 384, 390
Cazi Josip 82
Cecić Vinko 83, 91
Celer Rade 189
Cerkvenik Angelo 258
Cesaree August 83, 256, 258, 259, 466, 467, 563
Cordon Antonio 476, 477
Cmić Ivan 11, 119
Cseh Ervin 65
Cuculić Josip 179, 252
Curi Ivan 484
Cvetko Matko 98
Cvetković Dragiša 199, 476, 478, 483 487, 488, 492, 496, 497, 498, 499' 512, 513, 521

C

Ćandrl Mate Andrijev 187
Cargonja Josip 192
čipčić Šime 366, 383
Čopić Vladimir 124, 158, 159, 160 174, 175, 176, 179, 181, 182, 184' 185
Čorak Nikola 181, 193
Crna (dvornik) 22
Črn jar Milan 194
Ćulinović Ferdo 478, 513, 519, 5?i 523, 524, 540
Čupak Ivan 225, 360, 446, 447 440 452, 453

C

ćordašić Luka 181

D

Davidović Liubomir 88, 182
Dedijer Vladimir 186
Defranceski Anton 212
Delak, inžin jer 569
Delie Miroslav 190
Delie Svetozar 135
Demetro vic Juraj 171
Deranja Franjo 392
Deranja Mladen 603, 637, 642, 649
Deranja Rudolf 613
Derenčin Marijan 59
Dešman Franjo ml. 660
Dešman Hinko ml. 600, 610, 611
Dešman Katarina 611
Deželić Velimir 88
Diminić Dušan 241, 252, 404, 405, 464, 466, 490, 491, 511
Dimitrov Georgij 297, 357
Dobrila (trgovac) 608
Dobrila Ante (Istranin) 567
Dobrila Ante (Senjanin) 567
Dobrila Slavko 212
Dobrinić Petar 180
Domijan Albin 485
Domijan Ante 190
Domijan Anton Josipov 139
Domijan Franjo 571
Domijan Ivan 571
Domijan Mate 196
Domitrović, pisac 239
Domjanić Dragutin 239, 260, 263
Dorčić Bogoslav 223
Dorčić Ljubomir 535, 541, 542
Dorić Anica 572
Dorić Josip 561
Dračić Linko Ninov 485
Dračić Ljubomir 139
Dračić Nikola 395
Dračić Nino 212
Dračić Pavao 394
Drašković Milorad 138, 164, 165, 166, 168, 169, 170
Dražić Vlado 586
Dražić Zivko 556
Drišćanin Vicko 25
Držić Marin 365
Dukić Vjekoslav 588
Dujmić Ivan 179, 188, 189, 197, 252, '312
Durman Milan 258
Dvorničić Mate 245, 287, 384, 448, 464

Đ

Đaković Đuro 199
Đerđa Josip 551, 560, 563, 564, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 587, 589, 596

E

Engels Friedrich 82, 253, 254, 256, 258, 461
Ercoli v. Togliatti Paimiro
Erenburg Ilija 258, 259
Erik, vojvoda 22

F

Filipović F i l i p 127, 142, 157, 174, 175, 258
Filipović Ivan (iz Krivog Puta) 175

Finderle Viktor 573
Fiaker Aleksandar 85, 86, 600
Folnegović Fran 86
Frančišković Josip 194
Frangeš Ivan 86
Franić Dragutin 28
Franić Josip 121
Franjo II, car austrijski 26
Franko B. Francisco 399, 401
Frankopani 26, 28
Frankopan Bartol 22
Frankopan Franjo Krsto 23, 25
Frankopan Ivan 22
Frankopan Martin 23
Frankopan Nikola 23
Frankopan Stjepan 22
Franović Ivan 296, 297, 298, 308, 309, 312
Franović Vjekoslav 189
Freudenreich S. 471
Frković Tanja 390
Fuis M. Franjo 398

G

Gabrek Fran 194
Gaj Ljudevit 41
Galić, učitelj 144
Gali, senjski kapetan 529
Galloni Eduardo 529
Gašparov Ivan 248, 324, 577
Gašparović Božo 187, 188
Gašparović Franjo 212
Gašparović Vito 560
Gergelj Šandor 258
Cerosa Giuseppe 529
Geržanić Josip 89
Gjivanović Zeljko 287, 614
Glavan Anđela 248, 256, 257, 260, 267, 268, 270, 271, 272, 288, 440
Gmajner Ivan 181
Gradišnik Miro 573
Grba Milovan 181, 194
Gradivojević Gradimir 523
Grakalić Ladislav 486
Grbčić Frano 196
Gregorić Pavle 179, 180, 184, 185, 186
Gregurić Martin 34, 35, 36
Gromovnik Ilija v. Hariš Ivan
Gross Mirjana 91, 93, 94
Grško Ivan 31, 173, 174
Grško Paronić, obitelj 43
Grujić Mabel 417
Grujić Slavko 416, 417, 418, 419
Grubišić Franjo 189
Grünhut Gavro 83
Gržac Ivan 196, 197
Gržac Ivan Rokov 230, 231, 232
Gržičić Dragutin 395
Gržičiš Kuzma 131
Gržičić Luka 212
Gržičić Simun 131
Gubec Matija 578, 593, 596, 602
Gvozdanović Artur 529

H

Hajdin Đuro 521, 523
Haj din Lazo 494
Hanzić Barica 563, 592
Hanžeković Marijan 189, 197
Harambašić August 85, 87
Haramina Vilim 194
Hariš Ivan 572
Hebrang Andrija 566, 567, 568, 622
Hećimović Grga 174
Hedervary Khuen 32, 48, 55, 58, 59, 61, 63, 64, 65, 67, 74, 75, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98
Heeren von Viktor 498
Hegedušić Krsto 89
Herljević Antun 90, 97, 101
Hinković Hinko 67, 70
Hire Dragutin 28
Hitler Adolf 463, 464, 521, 581
Horvat Josip 75, 76
Horvat Rudolf 11, 24
Horvatin Damjan 157
Horvatin Jovanka 157
Horvatin Kamilo 157, 188
Hreljac Ivan 561, 562, 563
Hreljac Ludvig 427, 428, 429, 442, 447, 449, 454, 470, 495, 503, 511, 512, 529, 533, 549, 550, 554, 563, 574, 577, 590, 591, 592, 597, 603, 608, 610, 611, 614, 618
Hren Matija 119
Hristić Antonija 181
Hrvoj Dragutin 181
Hrženjak Julije 211, 213

I

Istrijanski Borislav v. Dvorničić Mate
Ivanović v. Kršul Andrija
Iveković Mladen 623
Ivković Tomo 212

J

Jambrečak Božidar 293, 302, 326, 328, 329, 331, 333, 334, 336, 348, 354, 378, 397, 419, 428, 435, 442, 449, 454, 455, 456, 457
Jambrišak Milivoj 631
Jančić Bogdan 494
Jančiković Tomo 601, 602, 603
Janković Josip 588
Jazbec Janko 187, 212, 220, 251, 266, 267, 273, 457, 465

Janjatović Bosiljka 252, 404
Jareb Josip 148
Jeftić Bogoljub 299, 359
Jelenović Ive 19
Jelić Vojin 458, 459
Jeličić, obitelj 25
Jeličić Andrija Rokinić 362, 409, 416, 433
Jeličić Andrija Tominčić 209, 246, 252, 257, 260, 262, 267, 268, 270, 271, 272
Jeličić Anđela 239, 415
Jeličić Anka, članica sindikata 120
Jeličić Ante Ivanko 463, 470, 480, 482
Jeličić Antun Mahulja 121, 245, 362, 407, 423, 459, 469, 482
Jeličić Bartol Bokulić 56, 57, 77, 78, 141, 167
Jeličić Bokulić, obitelj 43
Jeličić Božo Matičin 623
Jeličić Branko, pomorski strojar 44
Jeličić Branko Bakarčić 461
Jeličić Hubert 44, 229, 234, 239, 248, 285, 287, 435, 446, 447, 448, 449, 453, 456
Jeličić Ivan, opć. odbornik 56
Jeličić Ivan Ignac 63
Jeličić Ivan Bagić 529
Jeličić Ivan Ivanko 407
Jeličić Ivan Stankov (Kombol) 44, 49, 202, 203, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216,217,218,219,223, 225, 245, 251,256,260,261,262, 263, 270, 274,275,276,277,278, 284, 285, 287,293,302,316,317, 318, 319, 320,321,327,328,329, 331, 333, 338,339,340,345,346, 370, 372, 377,385,389,397,424, 428, 433, 434,436,442,444,445, 446, 447, 448,449,452,454,457, 482, 486
Jeličić Ivan Tominčić st. 362
Jeličić Ivan Tominčić ml., tehničar 43, 114, 229, 240, 298, 300, 308, 309, 312, 321,323,327,338,339, 340, 341, 345,353,358,360,361, 363, 365, 369,370,372,377,378, 380, 383, 384,386,389,392,393, 394, 396, 397,399,400,402,403, 406, 414, 428,431,432,434,435, 441, 443, 445,446,459,460,461, 462, 463, 466,467,469,470,472, 486, 490, 491,492,493,495,496, 502, 503, 504,506,507,511,513, 526, 529, 533,535,550,593,594, 603, 605, 606,607,614,616,627, 628, 659
Jeličić Ivanko, obitelj 43
Jeličić Jerko 303
Jeličić Josip, opć. odbornik 79, 362
Jeličić Josip, stolar 44, 45, 98
Jeličić Josip 239
Jeličić Josip Bernardov 56
Jeličić Josip Jurjev 659
Jeličić Josip Mahulja 115, 173, 174
Jeličić Josip (Osić) 44, 45, 109, 110, 111
Jeličić Josip Stjepanov 56, 109
Jeličić Josip Spiro 120
Jeličić Juraj Jureško st. 35, 141, 170, 443
Jeličić Juraj Jureško ml. 34, 43, 166, 176
Jeličić Juraj Jurjev (Spiro) 44
Jeličić Juraj Spiro, kapetan 44, 45
Jeličić Juraj Spiro 529, 560, 581, 659
Jeličić Jureško, obitelj 43
Jeličić Juraj Vickov 659
Jeličić Katarina 432
Jeličić Lucija ud. Lončarić 36
Jeličić Lujza 433
Jeličić Luka Mahulja 35, 115
Jeličić Ljuba Bokulica 309, 442, 603
Jeličić Ljubo Stankov 245, 246
Jeličić Margareta ud. Pobor 36
Jeličić Marija Pavlinka 614, 634
Jeličić Marijan, pomorski strojar 35, 36, 44
Jeličić Matičin, obitelj 43
Jeličić Mica Bakarčić 239
Jeličić Mihovil 598, 611
Jeličić Mihovil Pavlina, 232, 348, 470, 482, 511, 584, 592, 648, 695
Jeličić Miko, opć. odbornik 56
Jeličić Nikola 79
Jeličić Slave v. Jeličić Vjekoslav
Jeličić Slavica 239
Jeličić Srećko 574
Jeličić Stanko Staneša 173, 174
Jeličić Stanko Pavlina 63
Jeličić Stjepan Matičin 121
Jeličić Stjepan, strojar 35, 44, 436
Jeličić Spiro, obitelj 44
Jeličić Tominčić, obitelj 43
Jeličić Tomo, građ. poduzetnik 32
Jeličić Tomo 239
Jeličić Tomo Spiro, pomorski strojar 44, 45, 248, 270, 287, 288, 435, 436, 603
Jeličić Vicko, op. odbornik 79, 109
Jeličić Vjekoslav Jureško 43, 122, 123, 229, 230,231, 232, 233, 234, 235, 236, 237,238, 239, 240, 241, 242, 248, 252,256, 260, 263, 264, 276, 281, 282,287, 289, 290, 291, 293, 294, 295,296, 298, 299, 300, 301, 302, 303,304, 306, 308, 309, 310, 311, 312,313, 314, 315, 316, 317, 318, 320,321, 322, 323, 348, 349, 353, 354,355, 356, 358, 359,

360, 361, 362,363, 364, 366,373, 374, 376, 377,378, 380, 382,383, 389, 392, 393,399, 400, 404,407, 408, 409, 410,411, 412, 413,414, 415, 416, 417,418, 419, 420,421, 422, 423, 424,425, 426, 427,428, 429, 430, 433,436, 440, 441,442, 443, 444, 445,446, 447, 448,449, 450, 451, 452,453, 454, 455,456, 457, 458, 459,462, 469, 471,477, 482, 486, 488,489, 502, 509,555, 560
Jeličić Vladimir Bakarčić 374
Jelić Ivan 402, 464, 487, 488, 490
Jemeršić Nep. Ivan 28
Ježić Davorin 544
Juretić Augustin 194
Juretić Lovro 189, 192
Juretić Paškval Franjin 187
Jurić Josip 190
Jurišić Miho, španac 403
Jurković Marijan, književnik 83

K

Kaclerović Triša 162, 164
Kalafatić Blaž 392, 463, 489, 491, 502, 503, 504, 505, 508, 509, 514, 541, 542, 543, 544, 545, 549, 556, 557, 561, 563, 565, 585
Kalafatić Josip 393, 509
Kalafatić Jure 192
Kalafatić Milan, španac 403
Kalafatić Vinko 384
Karadžić Vuk 319, 320, 365
Karlović Ivan, liječnik 202, 205, 206, 209, 211, 218, 225, 243, 245, 246, 247, 248, 250, 270, 442
Katnić Nikola Petrović 212
Katnić Zvonko 393
Katnić Zvonko Josipov 485, 487
Khuen v. Hedervary Khuen
Kidrič Boris 296, 315
Klanfar Stjepan Josipov 230, 232
Klobučar Miho 144
Ključec Milan 60, 63, 64, 66
Knez Danijel (Danko) 112, 118, 131, 139, 140, 143, 145, 147, 148, 151, 174, 385
Knez Filip 212
Knez Franjo Filipov 190
Knez Ivan Filipov 190
Knez Stjepan 180, 187, 194
Knez Vilim 385
Knifić Vlado 592
Kočić Petar 449
Kočović Vasilije 219, 276, 288
Kojić Branko 400, 401
Komadina Josip 175
Komadina Mate 572
Komadina Petar 309, 492, 506, 509, 543, 553, 609, 610, 611
Kombol Grga 223
Kombol Juraj 223
Kombol Mate 32
Kombol Mihovil, književnik 19
Kombol Mihovil, kapelan 25
Kombol Stanko 586
Končar Rade 441, 491, 501, 502, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 538, 546, 548, 552, 585, 659
Korać Vitomir 94, 97, 112
Kordiš Marija 392
Korlević Anton 92
Korlević Milivoj 182
Korošec Anton 182, 349, 357
Kostrenčić Marko 317, 337, 349
Kostrenčić Simun Ivanov 187
Koščić Franjo, španac 403
Koščić Tomo 196
Kovačević Nikola 175, 189
Kovačević Veljko 573, 574, 575, 576, 621, 623
Kovačić Anton 85
Kovačić Ivan Goran 603
Kozlića Danijel 194
Krajačić Martin 25
Kraljeta Vladimir 182
Kraljić Grgur 25
Kranjčević Strahimir Silvije 86, 87
Kranjčević Stjepan 239
Kraš Josip 194, 552
Krašević Velimir Anton 230, 231, 232
Krautsek Slavko 588
Kristan Etbin 164, 165
Krišković Franko 551
Krištafor, biskup 23
Krištafor Tomo 112
Krištafor Vladimir Tomin 187
Križanić Rajmund 194
Krleža Miroslav 76, 89, 152, 153, 154, 155, 157, 256, 259
Krndelj Ivan 188, 194, 195, 196, 197, 198, 232
Krstić, pukovnik 249, 276
Krstić D. Marko 365
Kršul Andrija Alavija 592
Kršul Andrija Alavija (Merikančić) 43, 300, 301, 302, 308, 393, 432, 440, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 468, 489, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 503, 504, 505, 506, 507, 510, 511, 512, 513, 525, 526, 527, 529, 530, 531, 532, 533, 535, 536, 537, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 553, 554, 555, 557, 558, 559, 560, 561, 563, 564, 565, 569, 572, 576, 577, 581, 582, 585, 586, 592, 593, 594, 603, 659

Kršul Andrija Kuzminić 511
Kršul Bartol Jožić 78, 79, 109
Kršul Eva Blaževa 660
Kršul Filip 43, 110, 326, 415, 662
Kršul Franka, članica sindikata 120
Kršul Gašpar 477
Kršul Ivica 43, 115, 122, 434, 460
Kršul Jerolim Matov 659
Kršul Josip Knez 214, 245, 328, 331, 333, 362, 648
Kršul Josip Knezić, radiotelegrafist 229, 239, 248, 263, 264, 285, 383, 393, 477, 478
Kršul Jožić, obitelj 43
Kršul Knez, obitelj 43
Kršul Ljuba Pečaver 610, 656
Kršul Marija Ivanova 611
Kršul Marijan Jurina 610
Kršul Mato, 239
Kršul Mate, Mali 459, 496, 497, 550, 551, 560, 563,564, 566,567,568, 569, 570, 571,572, 573,574,575, 576, 577, 580,582, 583,584,585, 587, 588, 590,591, 592,594,595, 596, 597, 602, 611
Kršul Mihovil 173, 174
Kršul Mihovil 586
Kršul Nikola 113
Kršul Nikola 303
Kršul Nikola (šunšur) 432, 559, 585, 586, 593, 594, 659
Kršul Pavao 181, 194
Kršul Simun 166
Kršul Toma 398, 399
Kubica, inžinjer 592
Kučan Josip 192, 547
Kučan Mato 192
Kučić Juraj 182
Kukuruzović, kotarski upravitelj 112, 117, 118, 119, 120
Kuntarić Antun 187, 188, 194, 195, 211, 212,213, 214, 216, 217, 218, 219, 220,221, 222, 224, 228, 328, 329, 330,331, 333, 335, 337, 338, 339, 340,341, 342, 343, 344, 345, 346, 351,379, 423, 435
Kurelac Fran 85
Kurtini Marko, kapetan 398
Kušov v. Car Vladimir (Selčanin)
Kvaternik Petar 522, 523, 524
Kvaternik Slavko 522

L

Lang, ugarski ministar 61
Laszowski Emilij 11, 20, 21, 22, 25
Lazarević Laza 85
Lazarsfeld S. 253, 255
Lenac Rikard 92
Lenjin Ilić Vladimir 153, 461, 492, 650
Leskovar Josip 139
Libedinski J. 259
Ligatić Jelena 192
Lihl Nestor, učitelj 48
Limpić Ivan 193, 194
Linić Valentin 35
Lončarić Aleksa 203
Lončarić Aleksander Mihovilov (Puhić) 660
Lončarić Ana Tomina 660
Lončarić Andrija (iseljenik) 31
Lončarić Andrija (redar) 277
Lončarić Andrija Zvančić 121, 141
Lončarić Antun Arbinić 45
Lončarić Arbinić, obitelj 25, 43
Lončarić Andrinić, obitelj 43
Lončarić Anton, opć. odbornik 56
Lončarić Anton Rokan 31
Lončarić Anton 432
Lončarić Antun Dujmić 582
Lončarić Božidar Ružić 461
Lončarić Bubnjar, obitelj 43
Lončarić Brušija, obitelj 32
Lončarić Cecilija ud. Antić 36
Lončarić Cecilija (Cila) 572
Lončarić Dragutin Arbinić 77, 78, 79, 80, 81, 108, 109, 110, 111, 321, 328, 331, 333, 351, 478, 488, 495
Lončarić Dragutin Šepčić 44, 45
Lončarić Drinka 600, 642
Lončarić Dujmić, obitelj 43
Lončarić Fabijan Benko 288, 316, 323, 327, 339, 340, 362, 409, 415, 417, 418, 423, 428, 429, 430, 442, 447, 449, 454, 470, 471, 488, 489, 494, 525, 529, 530, 532, 533, 577, 590, 591, 601, 608
Lončarić Franjo 436
Lončarić Franjo Brušija 110, 245, 362
Lončarić Franjo Matin 121
Lončarić Franjo Tomić, brodovlasnik 29
Lončarić Franjo Tomić 529
Lončarić Ivan 35, 36, 141, 170
Lončarić Ivan 239, 362
Lončarić Ivan Benko st. 44, 45, 614
Lončarić Ivan Franić 32, 45, 56
Lončarić Ivan Car 355
Lončarić Ivan Ivanov 433
Lončarić Ivan Mandušić 377, 412, 413, 430, 432, 470, 480, 482, 532, 609, 611, 614, 616, 617, 634, 637, 648, 655
Lončarić Ivan Matin 659
Lončarić Ivan Papić, trgovac 44, 45, 53, 54, 56, 61, 66, 68
Lončarić Ivan Papić, pisac 20, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 34, 44, 48, 60, 87, 88, 108, 109, 110, 115, 126, 141,

148, 149, 165, 223, 225, 239,243, 245, 247, 251, 252, 253, 254,255, 256, 257, 260, 261, 262, 263,267, 268, 269, 270, 271, 272, 284,319, 323, 327, 331, 333, 366, 384,385, 389, 417, 418, 419, 432, 434,436, 445, 446, 447, 448, 449, 470,475, 480, 482, 488, 495, 577, 590,591, 608
Lončarić Ivan Papić ml., borac, 230, 231, 235, 246
Lončarić Ivan Puškar 44, 45, 115
Lončarić Ivan Puškar (iz Metline) 656, 660
Lončarić Ivan Rataj 656
Lončarić Jelica, rođ. 1893, članica sindikata 120
Lončarić Jelica, rođ. 1902, članica sindikata 120
Lončarić Jerko 239
Lončarić Jerko Brušija 109
Lončarić Josip 58
Lončarić Josip Andrinić, španac 43, 299, 403
Lončarić Josip Arbinić 54, 56
Lončarić Josip Dujmić, opć. odbornik 79, 109
Lončarić Josip Dujmić, knjižničar 470, 477, 511, 582, 618, 649, 652, 656
Lončarić Josip Marković 35, 36
Lončarić Josip Rokan 31, 45, 93
Lončarić Josip Puhić 623
Lončarić Josip Vidić 618, 628, 634
Lončarić Josip Živac 110, 114, 115, 121, 122, 123, 131, 137, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 157, 166, 169, 170, 174, 175
Lončarić Jovo Andrinić 43, 594, 614, 615, 616, 659
Lončarić Kata, rođ. 1895, članica sindikata 120
Lončarić Kata, rođ. 1901, članica sindikata 120
Lončarić Katica, rođ. 1900, članica sindikata 120
Lončarić Katica 239
Lončarić Lovro, opć. odbornik 141, 166
Lončarić Lovro, opć. pisar 303, 331, 333
Lončarić Lovro Rataj 43, 229, 659
Lončarić Lucija 433
Lončarić Luci jan Benko 44
Lončarić Luci j an Matin 461
Lončarić Luka Puškar 214, 245, 495, 532, 577, 591, 608, 609, 614, 615, 617, 618, 627, 631, 634, 637, 648
Lončarić Mandalena ud. Antić 36
Lončarić Marija, članica sindikata 120
Lončarić Marija Carova 36
Lončarić Marija Dujmić 582
Lončarić Marija ud. Kršul 36
Lončarić Marija Mikelić 634
Lončarić Marija Pekovica 303, 432
Lončarić Marijan Peri ja 300
Lončarić Marija Ružica, tajnik Knjižnice 245, 270, 272, 323, 327, 339, 340, 372, 377, 432, 482
Lončarić Marija Ružić 614, 660
Lončarić Marija Šarić 610
Lončarić Marija Trčić 432
Lončarić Marković, obitelj 43
Lončarić Mate, građ. poduzetnik 32
Lončarić Mate, opć odbornik 56
Lončarić Mate Josipov 230, 231
Lončarić Mate Puškar 660
Lončarić Mate Trčić 141, 169, 170, 248, 278, 367, 368, 412, 413, 426, 428
Lončarić Matejka ud. Brozović 36
Lončarić Mica 433
Lončarić Miho Matin 355, 356
Lončarić Mihovil 245, 434
Lončarić Mihovil Benko 594, 659
Lončarić Miho Hreljin 512, 555, 561
Lončarić Mihovil Ružić 35, 36, 203, 245, 246, 328, 331, 333, 378
Lončarić Miho Ružić 433
Lončarić Mihovil Barinac 652
Lončarić Miko, opć. odbornik 56
Lončarić Milica 600, 614, 637, 642
Lončarić Nikola 238
Lončarić Nikola Andrinić 43, 550, 555, 558, 559, 560, 563, 573, 581, 594
Lončarić Nikola Betin 109
Lončarić Nikola Rataj 115
Lončarić Nikola Ružić 225, 446, 447, 448, 449
Lončarić Nikolaja 433, 434
Lončarić Osip, graščak 25
Lončarić Paval, opć. odbornik 79
Lončarić Pavao Tomić 529
Lončarić Petar, opć. odbornik 78
Lončarić Petar 434
Lončarić Petar Benko 460, 461, 470
Lončarić Petar Bubnjar 44, 362, 489, 560, 616, 617, 634, 642, 649
Lončarić Petar Josipov, opć. odbornik 79, 80
Lončarić Petar Osina 560, 616, 617, 634, 642, 649, 652
Lončarić Petar Papić 248, 278, 328, 331, 333, 367, 368
Lončarić Rataj, obitelj 28, 42
Lončarić Puškar, obitelj 43
Lončarić Rudolf (Cane) 35

Lončarić Ružica, članica sindikata
Lončarić Ružić, obitelj 43
Lončarić Rokan, obitelj 43, 45
Lončarić Slavko Andrinić 572
Lončarić Srećko Papić 461, 611, 656
Lončarić Stjepan Bubnjar 593, 659
Lončarić Šarić, obitelj 43
Lončarić Šime 35, 611
Lončarić Tomić, obitelj 28
Lončarić Tomić, obitelj 43
Lončarić Tonka 614
Lončarić Uršula ud. Jeličić 36
Lončarić Valentin 526, 659
Lončarić Valentin Rataj st. 56, 79, 80, 202
Lončarić Valentin Rataj ml. 460, 461, 496, 497, 511, 513, 514, 530, 543, 555, 559, 576, 600, 614
Lončarić Veljko Barinac 461
Lončarić Venko 433
Lončarić Vicko 355, 362
Lončarić Viktor Karlinić 245
Lončarić Viktorija Benkova 600
Lončarić Vilim 513, 594, 659
Lončarić Vinko Štojić 594, 627, 628, 659
Lončarić Vjekoslav Mihin 229, 230, 232, 233, 240, 241, 248, 251, 288, 294, 299, 300, 303, 321, 323, 348, 353, 366, 389, 392, 393, 400, 413, 414, 417, 418, 427, 428, 429, 430, 432, 440, 441, 459, 460, 462, 463, 465, 468, 470, 472, 477, 480, 482, 489, 492, 493, 494 495, 496, 503, 504, 506, 507, 510, 511, 512, 513, 514, 521, 526, 529, 530, 531, 532, 533, 535, 536, 537, 543, 544, 545, 546, 549, 550, 551, 553, 554, 555, 557, 558, 559, 564, 569, 572, 574, 576, 577, 581, 582, 584, 590, 591, 592, 593, 597, 603, 610, 611, 614, 618, 642
Lončarić Vladimir, španac 403
Lončarić Vladimir 348
Lončarić Vojko Arbinić 477, 478
Lončarić Zvančić, obitelj 43
Lončarić Zvonko Papić 460, 513
Lovrić Dragutin Bartolov 187
Lovrić Franjo Lovrin 139
Lovrić Josip 394, 395
Luster Hubert 83
Lušičić, bilježnik 196
Lušičić Miho, opć. odbornik 139

M

Maček Vladimir 199, 299, 407, 476, 478, 482, 483, 487, 488, 492, 497, 498, 499, 512, 513, 521, 525, 539, 612
Majnarić Ivan 181, 194
Makovac Ivan 172
Maksimović Katarina rođ. Lončarić 659
Maletić Mihailo 384
Malinarić Ivan 56
Mandić Ante 631
Manestar Ivan, opć. odbornik 139
Manestar Petar, grad. poduzetnik 212, 214, 215
Manestar Vlado 560
Marčelja Miroslav 588
Marčelja Vjenceslav 634, 637, 642, 652
Maretić Tomislav (Toma) 435
Marija Terezi ja 25
Maričić Josip 181
Marinković Ivo (Slavko) 534, 551, 552, 553, 554, 564, 572, 573, 574, 575, 576, 602
Marjanović Jovan 131, 138
Marjanović Milan 59
Markovići, podanici u Selcima 23
Marković Mladen 181
Marković Sima 164, 165
Marks Karl 82, 253, 254, 255, 256, 258, 259
Märten Lui 366, 383
Marović Desa 494
Marunić Ernest 181
Marušić Josip, biskup 144, 145, 146
Marušić Luka Mir kov 164, 230, 231, 232, 296, 297, 309, 428, 563
Marušić Ljubomir 639
Marušić Šimun 611
Mataija Milan 309, 492, 506, 509, 543, 553, 560, 611, 612
Mataija Pavle Žirica 492
Matanović Danica 621, 623
Matejčić Joško 214
Matejčić Mario 394
Matejčić Mato 212
Matejčić Ludvig 394
Matejčić Petar 223
Matejčić Radmila 20, 21
Matetić Vladimir Dušan 551, 560, 563, 565, 566, 567, 568, 569, 573, 595, 601
Matijašić Zvonko 494, 593
Matijević Ivan Kazimirov 485
Mavrić Bartol 592
Mavrić Ivan Karlin 296
Mavrić Katica 563
Mavrić Mato 563
Mavrić Mihovil 223
Mavrić Tomo 561, 562. 563
Mažuran Dane 491, 497
Mažuranić Antun 22, 47, 48
Mažuranić Bogoslav 34, 63, 64, 65, 66, 76, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98

Mažuranić Ivan, pjesnik i ban 47
Mažuranić Matija 47
Mažuranić Milutin 92, 211
Mažuranić Janković Marijan 212
Meleh Drago 563
Meranski v. Pobor Josip, sudac
Mičetić Ivan 529
Mihalić Juraj, kotarski predstojnik 175, 190, 191, 193, 196, 469, 486
Mihajlović Danica 605, 606
Miharija Martin Jakovljev 230
Mikan Ivan, župnik 194
Mikulićić Kuzma 215, 218, 219, 223
Milarov Ilija 83, 84, 85
Milušić Anto 125, 137, 138, 139, 157
Miljušković Ljubomir 193
Miškatović Josip 83
Mišulić Marko 287, 652
Mitranović Danka 384
Mittrovich G., policijski inspektor 90
Mohovich, civilni komesar 527
Mola, španjolski general 401
Molière, franc, komediograf 285, 365
Montanari David 89
Morandić Dušan 397
Mrakovčić Andrija (đak iz Punta) 486
Mudrinić Josip 485
Mudrovčić Josip 194
Mule Katica 649
Mule Micika 649
Mule Vilko 600, 649
Mure ta Franjo 556
Mureta Srećko 557
Mussolini Benito 464, 522, 612, 614, 632
Mutarelli Pasquale 529
Muvrin Božo 181
Mužević Ivan Lazarin 296

N

Najdić J. Kuzman (štampar u Tetovu) 446
Nazor Vladimir 581, 603, 604, 620, 621, 648
Negrin Jůan 476
Nehajev Cihlar Milutin 83
Nikoiić Vladimir, vel. župan 59, 60, 98
Ninski Grgur 284
Novosel Nada 536, 554
Nušić Branislav 303, 366, 383, 433

O

Odilon Helena, glumica 46
Ognienović Ivan 190
Orešković Marko, španac 593, 659
Orssi, talijanski general 550
Oštrić Vlado 91, 97

P

Pajalić Vinko 192
Paljaga Ivan, španac 392, 393, 394, 403, 474
Pančić Josip 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390
Pandurović Sima, pjesnik 365
Papić Andrija 164
Papić Đorđe 233, 310
Papić Franjo 110, 120
Papić Jakov, opć. bilježnik 54, 58, 63, 67, 68, 70, 71, 78, 79, 87, 88
Papić Marijan 35
Papić Zvonko 49
Parović Blagoje, španac 357
Paszthory Aleksandar 26
Pašić Nikola 164, 182, 185
Paškvan Viktor 189, 192
Pavačić Darinko 394, 395, 396
Pavačić Josip 148, 174, 188
Pavelić Ante, liječnik 180, 195
Pavelić Ante, poglavnik 539, 632
Pavešić Filip 189
Pavle, knez 199, 521
Pavletić Krsto, profesor 92
Pavlović Pavle 164, 165
Pažić Mirko 181
Pčelarov v. Lončarić Vjekoslav
Pećarić Ivan 585
Pekarović Milorad 523
Perhat Ivan Ivanov 230
Perhat Josip 196
Perhat Luka 196
Perković Fana 239
Pernar Ivan 300, 605
Perović Ivo (ban) 223, 249, 250 268, 276, 293, 294, 479, 521
Petar, prijestolonasljednik 200, 243, 247, 249, 256, 260, 261, 262,264, 266, 267, 273, 274, 277, 278,279, 283, 292, 293, 302, 315, 316,317, 319, 322, 325, 330, 340, 341,342, 343, 346, 349, 350, 366, 379, 514
Petar I, k r a l j 117, 137, 142, 143
Petar II, kraij 315, 316, 317, 331, 332, 338, 339, 340, 344, 346, 347,349, 350, 381, 519, 521
Petrinović Ljudevit 223
Petrinović Zvonko 467, 485, 491, 502, 580
Petrović Bartol (Bariša) 296, 297, 298, 299, 308, 309, 310, 312,313, 314, 315, 357, 358, 392, 405,428, 466, 502, 534, 536, 552, 553, 564
Petrović Ivan 586
Petrović Miloš 239
Petrović Veljko 365
Petrović Vinko 164
Petrović Peci ja 239

Peutinger 20
Pilaš Fabijan 139
Pilaš Filip 194
Pilaš Mate 190
Pilepić (trgovac) 608
Pilepić Fran 85, 88, 89
Pintar Miroslav 467
Pipinić Ivan 91
Piškulić Josip 158
Piškulić Mikula 558
Piškulić Mirko 544
Plajvajs Mirko 521, 523, 524
Plehanov Georgij 253, 254, 258
Plenča Dušan 523
Plovanić Mladen 134, 137, 159, 181, 195, 214, 395, 531, 556, 560, 561, 567
Pobor Ana, knjižničar 512
Pobor Andre (glumac) 433
Pobor Andrija, župnik 42, 195
Pobor Belac, obitelj 28, 44
Pobor Dane 114, 166
Pobor Elizabeta Polčić 565
Pobor Frane, opć. odbornik 56
Pobor Franjo 246
Pobor Grgo 246
Pobor Ivan, opć. odbornik 56, 58
Pobor Ivan, opć. odbornik 141, 170
Pobor Ivan (brijač) 287, 559, 560, 611
Pobor Ivan Belac, svećenik 42
Pobor Ivan Belac, pomorac 45
Pobor Ivan Belac, nautičar 65, 114, 115
Pobor Josip, brodovlasnik 29
Pobor Josip (glumac) 432
Pobor Josip, sudac 88, 423, 424
Pobor Josip Grofičić 44
Pobor Josip Josipov 56
Pobor Josip Jurjev 56
Pobor Josip Mihin 230, 231
Pobor Josip Mikić, španac 232, 303, 403, 461, 474, 475
Pobor Josip Polčić 43, 246, 482, 497, 511, 525, 558, 614, 649, 652, 655, 656
Pobor Juraj Stjepanov 659
Pobor Katica ud. Antić 36
Pobor Luka Belac 529, 610
Pobor Luka Stankov 141, 170
Pobor Marija Ušica 432
Pobor Marijan Belac 543, 560, 617, 637, 642, 649
Pobor Marijan (poštar) 648
Pobor Mate Grofica 611
Pobor Nikola Bolftić 594, 659
Pobor Pavao, profesor 41, 42
Pobor Polčić, obitelj 43
Pobor Regina ud. Brozović 36
Pobor Stjepan, opć. odbornik 141, 170
Pobor Stjepan, kovač 35, 36, 44, 45 270, 316
Pobor Stjepan (glumac) 239
Pobor Stjepan Belac ml. 35, 36, 115, 246
Pobor Stjepan Belac st. 35, 36, 44
Pobor Toma 437
Pobor Vinko Polčić 43
Polić Ante 89
Polić Božo 194
Polić Ivan Jurjev 190
Polić Ivo, ljekarnik 214, 221, 224
Polić Nikola, župnik 115
Polić Nikola, pjesnik 588
Polonio Mato 181
Popović Vladimir 573
Potočnjak Franko 92, 93, 94, 96, 149, 150, 158
Potočnjak Ignac 485
Potočnjak Vanja 214, 584
Pravdica Ivan 189
Priča Ognjen 563
Protić Stojan 163
Pribičević Svetozar 182, 185

R

Radetić Ivica Ferdo 98, 551
Radetić Lulić Franko 98
Radić, braća 360
Radić Antun 471
Radić Stjepan 76, 183, 198
Radil Karlo 560, 567, 568
Rajzner, vel. župan 88
Randić Ivan 52
Ranković Svetolik 365
Raspor Hinko 124, 176, 179, 183, 187, 192, 195, 405
Reti Dragutin 328, 329, 331, 333
Ribar Ivan 194, 195, 628, 630, 631, 632
Rikel Vjenceslav 78, 141, 169, 170, 270, 277, 278, 321, 324, 346, 367, 409, 410, 413, 416, 419, 428
Rikel Živko 248, 292. 318, 374
Ritig Svetozar 559, 603, 628, 630, 631, 648
Rivoseki Melanija 592
Rjazanov David 258
Rodić Miloš 181
Ropac Ivan, španac 297, 403
Rosetti, tal. kapetan 614, 616
Rošić Makso 76
Roter Milan 194
Rukavina Dane 613
Rukavina Edo 148
Rukavina Julio 192
Rukavina Marko 541
Rupčić Mato 214, 215, 218, 219,
Rus Ivan 175

Rustanbeg Milan 400
Ružić Viktor (ban) 354, 398, 416, 424

S

Saftić Mate 561, 562, 563, 586
Savković Miloš 365
Schnitzer Adalbert 249, 351, 436, 479
Sessler S. 420
Simović Dušan 513, 521, 522
Sinclair Upton 482
Skerlić Jovan 365
Skočilić Josip Kurilo 311, 392, 393, 402, 462, 463, 468, 472, 474, 475, 489, 493, 497, 503, 504, 505, 508, 514, 538, 585, 586
Skomerža Bono 112
Skomerža Ivan (Beli), španac 403, 474
Skomerža Ivan, opć. načelnik 89, 112, 139, 141, 211, 221, 223
Skomerža Josip, opć. odbornik 172
Smolčić Stjepan 33
Smole Frane 556
Sobol Ivan, liječnik 212, 218, 573, 587, 588
Sobol Mate, liječnik 328, 331, 333, 423, 434, 435, 594, 627, 628
Sobolevski Mihael 179, 180, 184, 186, 189, 190, 193, 535
Spaho Mehmed 182
Spoja Božo 585
Spoja Petar 556
Srebrnić Josip 628, 630
Srića Dragan 384
Stanković Radenko 521
Starčević Ante 76, 83, 87, 88, 89, 284, 366
Starčević Franjo 400
Stejić Spasoje 166, 175
Stilinović Marijan 176
Stilinović Marijan Rafe 656
Stipanić Ljubo 560
Stipičić Marijan 615, 627
Stjepan, iz Ledenica 22
Stojadinović Milan 357, 464, 465, 471
Strčić Petar 252, 404, 567
Strizić Anica 308, 312
Strizić Juraj 223
Strizić Toma 214, 233, 241, 297, 298, 300, 301, 308, 309, 310, 311, 312, 314, 358, 389, 392, 393, 462, 463, 467, 468, 472, 489, 492, 497, 502, 503, 504, 509, 514, 530, 531, 537, 542, 543, 544, 545, 553, 556, 557, 559, 560, 561, 563, 565, 566, 568, 572, 585, 594, 603, 605, 611
Strižić Spun Jaroslav 148
Strohal Rudolf 22, 92
Strossmayer Josip Juraj 284
Stubičan Stjepan 521
Šupilo Frano 34, 48, 49, 59, 75, 76, 93, 97
Šupilo Gjivo 193
Sušić Josip 35
Sušić Mirko 575, 579, 580
Szapary Ladislav 59

S

Šafarić Zlatko 277, 287, 291
Salda Luisa 46
Šamanić Nikola 44
Sarar Luka Matin 180, 187, 188, 194
Sarar Mate 395
Sarar Toma 223, 656
Šegulja Tomo 197
Šenoa August 87
Šenoa Milan 87
Šenoa Slavica 87
Šepić Mira, novinar 508
Šibenik Stanko 194
Šimić Anton, španac 403
Šimić Stjepan Mihin 187
Šimrak Janko 180
Škiljan Alojz Matin 394, 485, 531
Škiljan Stanko 394
Škorjač Izidor 482
Špalj Nikola, kapelan 25
Spol jarić Đuro 466
Šrepel Milivoj 87
Š taj cer Đuro 215
Stajduhar Marijan 485
Stefanić Anton 179, 180, 185, 192
Stiglić Ivan 494
Subašić Božo 588
šubašić Ivan (ban) 482, 654, 655
Subašić Marko 588
Sugar Sime 394
Šulentić Zlatko 398
Šumanović Svetislav 65, 66
Šupić Rade 467, 468, 472, 473, 474, 489, 490,491, 501, 502, 503, 504, 505, 506,507, 508, 509, 513, 534, 535, 537,540, 541, 542, 543, 544, 546, 547,568, 571, 582, 583, 584
Švalba Vladimir Vid 627, 631, 650
Švrljuga Dragutin 543, 544, 545, 547
Švrljuga Ivan 192

T

Tesla Milan 181
Testa Temistocle 587
Thalheimer A. 253, 254, 258, 461
Tijardović Ivo 631
Tito v. Broz Josip Tito
Togliatti Paimiro 297
Toller Ernst 258
Tol j an Andrija (Dugi) 650
Tomić Genoveva 312

Tominčić Ive v. Jeličić Ive Tominčić
Tomljenović Tomislav 166, 175, 177, 178, 180, 182
Tončić Dragutin, banski savjetnik 157, 240
Tunar Josip v. Antić Josip Tunar
Tonković Josip 504
Topalović Živko 229, 230
Topličan Josip 434, 435
Trbović Marko 593
Trifković Košta 366
Trumbić Antun 93
Trux Dragutin 26
Turina Cvetko 485
Turk Antun Antunov 179, 190
Tus Andrija 544, 554, 556, 558, 560, 561, 563, 567

U

Uradin Matija 124, 158, 176, 185
Uremović Marijan 181
Urpani Ivica 89

V

Valčić Vinko 442, 447, 449, 454
Valušnik Andre 89
Vampola Milan 194
Veljačić Josip 394
Veljačić Josip Zebić 556
Veljačić Rafo 393
Vesnić Miljenko 163, 164
Veža Ivan 592
Vičić Aleksandar 396, 487
Vidas Božo Vuk 176, 179, 199
Vidmar Josip 138
Vidmar Vlatko 316
Vidović Mirko 588
Vinketa Luka 397, 467
Vinterhalter Vilko 185
Vio Anton 69, 71, 73
Vitezić Ivan 139, 141, 143
Vivoda Ladislav 492, 543, 544, 545, 553, 556
Voljgin 258
Vončina Ivan 87, 88, 89
Vranicani Josip 194
Vranješa Ivan Šebalja 551
Vrignanin Srećko Josip 366
Vuchetich Vuk 78
Vučković Marko 494
Vujnović Veljko 494
Vuk Barbara, članica sindikata 120
Vukelić Danica 248
Vukelić Vlado (Kapo) 530, 531, 533, 656
Vuković Anton 192
Vuković Marija Dunja 551, 572

W

Wekerle Aleksandar 75
Wiesner Ljubo 101

Z

Zaninović Vice 86
Zdravković, vel. župan 186
Zečević Vlado 628
Zorica Josip 181
Zoričić Aleksandar 527, 528, 531, 550
Zoričić Drago, španac 392, 393, 394, 403, 474
Zrinjski, rod 24, 25, 26, 28, 29, 37, 42, 43
Zrinski Nikola 25
Zrinjski Petar 23, 24, 25
Zurak Miro, španac 393, 394, 403

Ž

Z a j a Andrija 400, 406, 466, 467, 502
Žanić Mate Pužić 98, 111, 112
Zanić Milovan 194
Zie Franjo, španac 474
Zilić Franjo 194
Zivković Dragoje 127
Zivković Petar 210, 211, 213, 214, 215, 216, 218
Župan Ivan 395
Župan Josip 395
Župan Mate 245

OD ISTOGA PISCA

RADOVI O RADNIČKOM POKRETU I NOB-u

— Vjekoslav Jeličić. Život i djelo. Spomenica Vjekoslava Jeličiću, načelniku općine Selce. 1901—1937. Selce 1938. Štamparija »Jadran« Tetovo, str. 13—20.

— Istra u Narodnooslobodilačkoj borbi. — Zbornik »Istra i Slovensko primorje. Borba za slobodu kroz vjekove. Beograd 1952, str. 231—308.

— Sušak—Rijeka i okolica u Narodnooslobodilačkoj borbi. — Zbornik »Rijeka«. Zagreb 1953, str. 347—390.

— Narodnooslobodilačka borba Istre i stvaranje 43. divizije. — Iz spomenice »Revolucionarna Istra«. Rijeka 1954, str. 15—61.

— Karakteristični momenti Narodnooslobodilačke borbe u Istri. — Historijski zbornik, Zagreb, VII/1954, br. 1—4, str. 1—12.

— Vladimir Švalba-Vid (1905—1944). — Za slobodu. Učitelji, nastavnici i profesori Hrvatske poginuli u Narodnooslobodilačkom ratu. Zagreb 1955, str. 148—1949.

— Štampa narodnooslobodilačkog pokreta a Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Istri. Prilog o radu tehnike, štamparija i izdavanju listova. — Jadranski zbornik. Prilozi za povijest Istre, Rijeke i Hrvatskog primorja, I. Rijeka—Pula 1956, str. 9—39.

— Odbrana socijalističke štampe u Hrvatskom saboru 1899. godine. Dvije interpelacije zastupnika Vinodolskog kotara Bogoslava Mažuranića. — Riječka revija, V/1956, br. 4, sir. 142—147.

— Narodni heroj Nikola Car u Narodnooslobodilačkoj borbi Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. — Jadranski zbornik, II. Rijeka—Pula 1957, str. 33—62.

— Podhum. O 15-godišnjici stradanja (1942 — 12. VII — 1957). — Riječka revija, VI/1957, br. 4, str. 158—159.

— Neke značajke Narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskom primorju. — Historijski, pregled, III/1957, br. 2, str. 105—114.

— Prilozi povijesti radničkog pokreta u Vinodolu od 1930. do 1941. godine. — Jadranski zbornik, IV, Rijeka—Pula 1960, str. 241—291.

— Partizanske tehnike i tiskare u Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Istri (1941—1945). — Vjesnik bibliotekara Hrvatske, Zagreb VIII/1961, str. 1—36.

— Pjesnik Nikola Polić prema Narodnooslobodilačkom pokretu. Predgovor u knjizi: Nikola Polić, Nad ukočenim gradom. Pjesme borbe i slobode 1941—1945. Rijeka 1961, str. 7—22.

— Nikola Polić i Viktor Car Emin prema Narodnooslobodilačkom pokretu. — Zbornik »Hiljadu devetsto četrdeset i prva«. Zagreb 1961, str. 188—214.

*— Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe u Istri. »Glas Istre« 1943—1945, br. 1—15., Vjesnik Historijskog arhiva Rijeka. Rijeka 1963, str. 3—160; br. 16—25, Vjesnik ..., Rijeka 1964, str. 293—386; br. 26—35, Vjesnik . . R i j e k a —Pula, 1967, str. 391—*527.

— *Oslobođenje Hrvatskog primorja, Rijeke i Istre. O 20-godišnjici oslobođenja (1945—1965). — Pomorski zbornik, knj. 3, Zadar 1965, str 5—46.*

— *Prilog historiji političke borbe za Istru od 1943. do 1945. — Istarski mozaik, Pula, 1/1966, str. 1—14.*

— *Uključivanje Istre u NOP Hrvatske i priključenje domovini. — Zbornik »Priključenje Istre Federalnoj Državi Hrvatskoj u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji«. Rijeka 1968, Sjeverojadranski institut JAZU, str. 43—98.*

— *Pojava socijalističkih ideja od 80-ih godina 19. stoljeća u Hrvatskom primorju. — Zbornik »Materijali naučnog skupa »Prvo radničko društvo u jugoslavenskim zemljama«. Osijek 1867. Slavonski Brod 1969. Historijski institut Slavonije, str. 241—261.*

— *Udio Josipa Broza u radničkom pokretu u Kraljevici i okolici. — Zbornik »240 godina brodogradnje u Kraljevici« (1729—1969). Kraljevica 1969, str. 77—100.*

— *Položaj Rijeke od kapitulacije Italije do Drugog zasjedanja AVNOJ-a 8. IX — 29. XI 1943. — Jadranski zbornik, VII, Rijeka—Pula 1969, str. 5—38.*

— *Revolucionarni radnički pokret u Hrvatskom primorju 1919. i 1920. godine. U povodu 50-godišnjice KPJ i SKOJ-a. — Novi list, br. 1—46 (u nastavcima), Rijeka 4. II — 28. III 1969.*

— *U naprednim redovima Vinodola 1931—1941. — Radnički pokret Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre. Zbornik I. Rijeka 1970, Centar za historiju . . . , str. 143—193.*

— *Radnički pokret u Kraljevici i okolici i udio Paje Gregorića i Josipa Broza. Zbornik I, Rijeka 1970, str. 589—611.*

— *Odjeci doživljaja. Iz Narodnooslobodilačke borbe u prozi i stihu. 1941—1945. Rijeka 1971. Riječko književno i naučno društvo, 380. str.*

— *Udio Josipa Broza u radničkom pokretu u Kraljevici i okolici. — U knjizi: Vinko Antić — Mihael Sobolevski, Tito u Kraljevici i Ogulinu. Ogulin 1972, Zavičajni muzej pri Općinskom odboru SUBNOR-a Ogulin, str. 7—39.*

— *Nepokorena Istra i put do Prve istarske partizanske čete 1941——1942. — Iz knjige: »Prva istarska partizanska četa«. Rijeka 1972, Centar za historiju . . . , str. 27—71.*

— *Komunistička partija Jugoslavije u borbi za oslobođenje Istre. — Jadranski zbornik, VIII, Rijeka—Pula 1972, str. 5—32.*

— *Sjedinjenje s domovinom otoka Cresa i Lošinja (O 30-godišnjici revolucionarnih događaja i odluka 1943—1973). — Otočki ljetopis Cres——Lošinj. Cres 1973, str. 13—21.*

— *Hrvatsko primorje i Istra u rujnu 1943. — Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 3, Split 1975, str. 495—505.*

— *Izdavačka djelatnost u Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Istri. — Zbornik: Kultura i umjetnost u NOB-u i socijalističkoj revoluciji u Hrvatskoj. Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske. — U štampi.*

S A D R Ž A J

Strana

Posveta 5
O n i m a 7
Značajne obljetnice Selaca..... 9
Predgovor..... 11
Uvod: SELCA U VINODOLU..... 19

DIO P R V I

NARODNI OTPOR PROTIV TUĐINA I POJAVA SOCIJALISTIČKIH IDEJA 1848—1918 39
I EKONOMSKE PRILIKE U MIESTU I POLOŽAJ RADNIH LJUDI 42
II SUDJELOVANJE U NARODNOM OTPORU PROTIV TUĐINA 47
1. U obrani hrvatske morske obale u Selcima..... 49
2. U narodnom pokretu Vinodola 1903/1904..... 58
3. Protiv izvlašćenja hrvatske morske obale 1914. 74
III ŠIRENJE SOCIJALISTIČKIH IDEJA U VINODOLU 82

D I O D R U G I

DJELATNOST MJESNE ORGANIZACIJE KPJ I RAZVITAK RADNIČKOG POKRETA 1918—1941..... 103
I OD STVARANJA JUGOSLAVIJE DO OBZNANE..... 105
1. Socijalistički pokret u Vinodolu i osnutak mjesne partijske organizacije u Selcima..... 108
2. Općinski izbori i pobjeda komunista u Selcima, Crikvenici, Grižanima i u Ledenicama..... 125
3. Komunistički općinski odbor u Selcima i u Crikvenici . . 135
4. Pobjeda KPJ na izborima za Ustavotvornu skupštinu u Modruško-riječkoj županiji..... 152
II OD OBZNANE DO KRALJEVSKE DIKTATURE 1921—1928. . . 160
1. Donošenje Obznane i djelovanje komunista do prvih parlamentarnih izbora (1921—1923)..... 162
2. Rad KPJ od prvih do trećih parlamentarnih izbora i daljnji progoni komunista (1923—1928)..... 178
III DJELOVANJE KPJ I OŽIVLJAVANJE RADNIČKOG POKRETA 1929—1941..... 198

Strana

A) STVARANJE JEZGRE NAPREDNIH SNAGA (1929—1933) . . 200

1. Daljnji razvitak mjesta..... 201
2. Političke prilike u Vinodolu, skupštinski izbori i »Vinodolski pokret«..... 208
3. Ilegalni rad komunista i oživljavanje radničkog pokreta . . 229

B) BORBA NAPREDNIH SNAGA ZA HRVATSKU PUČKU KNJIŽNICU I DOM PROSVJETE 1934—1935..... 242

1. Zaključak o gruntovnom upisu Doma prosvjete 243
2. Preimenovanje Doma prosvjete u Sokolski dom prijestolonasljednika Petra..... 247
3. Osvajanje Hrvatske pučke knjižnice i rad naprednih članova 251
   a) Otvorenje čitaonice u Knjižnici (1. VII 1934) 261
   b) Priredba u »Sokolskom domu« (8. VII 1934) 263
   c) Pravo Hrvatske pučke knjižnice na Dom prosvjete . . . 266
   d) Izvanredna skupština HPK i izbor novog upravnog odbora (22. VII 1934)..... 269
4. Novi upravni odbor u borbi za Dom prosvjete.....274
5. Kulturni rad naprednih snaga u Knjižnici u toku 1934 . . 283
6. Komunisti u upravnom odboru Knjižnice.....286
7. Gruntovni upis Sokolskog doma na Knjižnicu.....291
8. Povezivanje partijskih organizacija Vinodola.....295
9. Politički istup komunista Selaca i Bribira na zboru HSS-a u Crikvenici.....299
10. Kulturni rad naprednih snaga u Knjižnici u toku 1935. . . . 303

C) OSNUTAK KOMITETA KPJ ZA VINODOL I OSVAJANJE OPĆINA 1936—1937 306

1. Osnutak Komiteta KPJ za Vinodol..... 308
2. Napadaji sokola i klerikalaca na komuniste Selaca i zaoštravanje borbe za Knjižnicu i Dom prosvjete..... 315
3. Rasprava o Domu prosvjete — Sokolskom domu 28. II 1936. 325
4. Pobjeda komunista na općinskim izborima u Selcima i u Bribiru 8. XI 1936..... 353
5. Kulturni rad naprednih snaga u Knjižnici u toku 1936. i nastavak borbe za Dom prosvjete.....365
6. Novi pokušaj sređivanja prilika u mjestu i dosljednost komunista 373
7. Suradnja Knjižnice u Selcima s Narodnom čitaonicom u Bribiru.....382
8. Osnutak Narodne čitaonice u Crikvenici i sindikalni pokret 390
9. Odlazak boraca iz Vinodola u Španjolsku.....400
10. Općinska uprava u Selcima pod vodstvom načelnika komuniste 407
11. Kulturni rad naprednih snaga u Knjižnici u toku 1937. . . 431
12. Antimarksistički komiteti protiv širenja komunizma u Vinodolu 437

Strana

D) NOVI UDIO SELACA U DJELOVANJU KOMUNISTA VINODOLA 1938—1941 440

1. Spomenica Vjekoslavu Jeličiću i njezino značenje 442
2. Daljnje kulturno-političko djelovanje komunista u Selcima i uspostava veza s organizacijom KPH u Sušaku 459
3. Rad Knjižnice i njezina pobjeda u borbi za Dom prosvjete — značajan uspjeh komunista Selaca 468
4. Održavanje partijskih veza i rad organizacije KPH u Selcima 488
5. Sastanak komunista Vinodola s Radom Končarom u Selcima (12. I 1941) 501

DIO T R E Ć I

U NARODNOSLOBODILACKOM RATU 1941—1945 517

I OTPOR USTAŠTVU I PRIPREME ZA BORBU PROTIV OKUPATORA I NJEGOVIH POMAGAČA 521

II ODLUKA KOMUNISTA VINODOLA NA SASTANKU U SELCIMA O PODIZANJU USTANKA 538

III UDIO PARTIJSKE ORGANIZACIJE U SELCIMA U IZVRŠAVANJU ODLUKE O USTANKU 548

IV OSNUTAK OKRUŽNOG KOMITETA KPH ZA HRVATSKO PRIMORJE U CRIKVENICI I RAZVOJ NOP-a DO KRAJA 1941. 566

V DJELOVANJE NOP-a U TOKU 1942. I ODLAZAK BORACA U NOV 589

VI USPON NOP-a I SLOM TALIJANSKOG OKUPATORA (8. IX 1943) 603

VII U OSLOBOĐENOM MJESTU POSLIJE SLOMA TALIJANSKOG OKUPATORA (8. IX — 7. X 1943) 617

VIII OTPOR NJEMAČKOM OKUPATORU I VJERNOST NARODNOOSLOBODILACKOM POKRETU 633

D O K U M E N T I 663

1. U borbu 665
2. Narodnooslobodilački pokret (Značaj, stvaranje i ciljevi) 666
3. Veljko Kovačević: O dolasku u Selce u septembru 1941. godine s prof. Ivom Marinkovićem 667
4. Letak Narodnooslobodilačkog odreda »Matija Gubec« od 6. XI 1941. 670
5. Luka Antić: Prva omladinska desetina 672
6. Pismo Viktora Bubnja upućeno Ivanu Brozičeviću-Radi 673
7. Bernard Brnabić Poldo: Govor na proslavi oktobarske revolucije u Selcima 6. XI 1943 677

P R I L O Z I 679

Popis članova mjesne organizacije Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) u Selcima 1919—1920. godine 681

Dobrovoljci u oslobodilačkom ratu u Španjolskoj 682

Članovi organizacije Komunističke partije u Selcima 1940—1941. 683

Sekretari partijske organizacije u Selcima za vrijeme NOB-a . . 683

Članovi organizacije SKOJ-a u Selcima 1940—1941 683

Strana

Sekretari organizacije SKOJ-a u Selcima za vrijeme NOB-a . . .683
Uz organizaciju SKOJ-a aktivno su bili uključeni u rad NOP-a 1941—1942 ... 684
Članovi prvog Narodnooslobodilačkog odbora u Selcima 1941. . .684
Uz prvi N00 aktivno su uključeni u rad NOP-a ... 684
Predsjednici i tajnici NOO-a u toku NOB-a ... 684
Prvi odbor Antifašističke fronte žena osnovan 1942 ... 685
Organizirani učesnici NOB-a 1941—1945 ... 685
Brojčani pregled učesnika NOB-a ... 690

SLIKOVNI PRILOG ... I

Popis poginulih boraca iz Selaca u toku NOB-a ... III
Popis pogubljenih u logorima i stradalih na drugi način . . . XIV
Popis žrtava fašističkog terora ... XV
Prvoborci i nosioci »Partizanske spomenice 1941« ... XVII
Biografski podaci nosilaca »Partizanske spomenice 1941« . . XVIII
Narodni heroj ... XXVI

SKRAĆENICE ... 691

KAZALO ZEMLJOPISNIH IMENA ... 693

KAZALO OSOBNIH IMENA ... 700

V I N K O A N T I C

Vinodolska
SELCA U BORBI

Izdavač
Udruženje boraca Narodnooslobodilačkog rata
S e l c a

Strojni 'Slog:
Paško Rajčić
Mladen Žerav

Prelom:
Zdenko Fulgosi
Karl Striebl

Tisak i uvez:
»TIPOGRAF« — Rijeka

I S P R A V C I

Str. 43, odozgo, redak 27:	Arbanić		— treba: Arbinić
Str. 65, odozgo, redak 18:	mažaronstva		— treba: madžaronstva
Str. 77, odozgo, redak 7:	obalnom		— treba: obalom
Str. 77, odozgo, redak 22:	svijestlu		— treba: svijetlu
Str. 77, odozgo, redak 29:	Arbanić		— treba: Arbinić
Str. 95, odozgo, redak 28:	mili		— treba: misli
Str. 119, odozdo, redak 10:	agistacije		— treba: agitacije
Str. 120, odozdo, redak 19:	sindikazu		— treba: sindikatu
Str. 124, odozgo, redak 12:	djeolvao		— treba: djelovao
Str. 127, odozgo, redak 20:	ili		— treba: bili
Str. 134, odozdo, redak 18:	pripale		— treba: pripala
Str. 143, odozgo, redak 2:	poloižo		— treba: položio
Str. 151, odozgo, redak 24:	Vukovaskog		— treba: Vukovarskog
Str. 167, pdozgo, redak 4:	oćpinska		— treba: općinska
Str. 173, odozdo, redak 17:	modro		— treba: modruško
Str. 191, odozgo, redak 9:	divijske		— treba: divizijske
Str. 192, odozgo, redak 11:	divijske		— treba: divizijske
Str. 210, odozgo, redak 11:	skolsko		— treba: sokolsko
Str. 224, odozgo, redak 28:	192.		— treba: 1932.
Str. 294, odozdo, redak 2:	zadeća		— treba: zadaća
Str. 298, odozdo, redak 15:	SKJ		— treba: KPJ
Str. 360, odozgo, redak 20:	jemu		— treba: njemu
Str. 375, odozdo, redak 4:	1939.		— treba: 1937.
Str. 399, odozdo, redak 3:	1947.		— treba: 1937.
Str. 433, odozgo, redak 9:	ugovora		— treba: govora
Str. 446, odozgo, redak 17:	Jeličim		— treba: Jeličić
Str. 486, odozdo, redak 20:	Adrijom		— treba: Andrijom
Str. 486, odozdo, redak 18:	Posježivao		— treba: Posjećivao
Str. 511, odozgo, redak 6:	Brozović Bagatela		— treba: Jeličić Bakarčić
Str. 519, odozgo, redak 2:	19.		— treba: 15.
Str. 529, odozgo, redak 15:	smještan		— treba: smješten
Str. 561, odozdo, redak 6:	poslije		— treba: prije
Str. 563, odozdo, redak 12:	S. Kršula		— treba: A. Kršula
Str. 576, odozdo, redak 10:	V.		— treba: Valentin
Str. 590, odozdo, redak 7:	1942.		— treba: 1941.
Str. 591, odozgo, redak 7:	L.		— treba: I.
Str. 592, odozgo, redak 23:	Vlado		treba: Ante
Str. 608, odozgo, redak 5:	Fončarić		— treba: Lončarić
Str. 630, odozgo, redak 4:	313		treba: 314
Str. 654, odozdo, redak 17:	SKH		treba: KPH